వేమూరీ దుర్గానాగేశ్వర రావుగారు స్మృతి గ్రన్థావలీ

శాస్త్ర శృఙ్ఖలా

సాత్వతసంహితా అలశిఙ్గభట్టవిరచితభాష్యోపేతా

సాత్వతసంహితా

అలశిఙ్గభట్టవిరచితభాష్యోపేతా

ప్రథమః పరిచ్ఛేదః।

విష్ణోరారాధనపరా[1] మునయో మలయాచలే ।
సంస్థితాః సిద్ధగన్ధర్వవిద్యాధరనిషేవితే ॥1 ॥

శ్రీమద్యాదవశైలాగ్రశేఖరం సద్గుణాకరమ్ ।
యోగానన్దనృసింహాఖ్యదైవతం పర్యుపాస్మహే ॥
శ్రీమన్నారాయణోఽవ్యాద్ యదుగిరినిలయో యః[2] పరం దివ్యరూపం

సౌషుప్తస్వప్నజాగ్రత్వదభిదురమిదం చాతురాత్మ్యం చ రూపమ్ ।

రూపం వైశాఖయూపం వివిధమపి వైభవం చాపి బిభ్రద్

దేవీభూషాయుధాఢ్యో విహగపతిరథః పాతి లోకాన్ సమస్తాన్ ॥

విశ్వస్య భజతాం నిత్యం నశ్వరేతరభోగదః ।

శశ్వత్ సర్వార్థదో భూయాద్ విశ్వత్రాతా నృకేసరీ ॥

ప్రణమ్య శిరసాऽऽచార్యాన్ ప్రతిష్ఠాపితసాత్వతాన్ ।

తదాదిష్టేన మార్గేణ సాత్వతార్థః ప్రకాశ్యతే ॥

[3]మలయాచలే నారదస్యాగమనమ్

అత్ర తావద్ భగవాన్ భగవచ్ఛాస్త్రవిశారదో నారదో మహామునిః సాక్షాద్ వాసుదేవేన సంకర్షణాయోపదిష్టం స్వేన సంకర్షణాల్లబ్ధరహస్యామ్నాయసంజ్ఞితైకాయనశ్రుతేః సూత్రరూపం భగవత్ప్రాప్త్యైకోపాయభూతాభిగమనోపాదానేజ్యాస్వాధ్యాయయోగరూపకర్మవిచారైః పరవ్యూహవిభవరూపబ్రహ్మవిచారైశ్చ గర్భితం పఞ్చవింశతిలక్షణం సాత్వతం తన్త్రముపదేక్ష్యన్ ఆదౌ తదవతారక్రమం దర్శయతి- విష్ణోరితి।

అత్రాదౌ విష్ణుశబ్దప్రయోగేణ చికీర్షితగ్రన్థనిర్విఘ్నపరిసమాప్తిసాధకం నిరవధికమఙ్గలం కృతం భవతి। సిద్ధగన్ధర్వవిద్యాధరనిషేవితే। దేవతానామపి సేవ్యత్వాదతిపరిశుద్ధమిత్యర్థః। మలయాచలే మలయపర్వతే। మునయః భగవద్ధ్యానశీలా ఋషయః। విష్ణోః జగద్వ్యాపనశీలస్య భగవతః। ఆరాధనపరాః సన్తః సర్వవ్యాపినో భగవతః కుత్రారాధనం కార్యమ్? కథం తద్విధానమ్? కథం తద్విధానమ్? కో వా ఉపదేక్ష్యతీతి తదేకచిత్తాః సన్త ఇత్యర్థః। సంస్థితాః సమిత్యుపసర్గేణ చిరకాలీనా స్థితిః సూచ్యతే।। 1 ।।

[1 `శ్రీగోవిన్దదేవో జయతి' ఇత్యేవమ్ ఉ. మాతృకారమ్భః। తతః పరమ్- "శుక్లామ్బరధరం విష్ణుం శశివర్ణం చతుర్భుజమ్। ప్రసన్నవదనం ధ్యాయేత్ సర్వవిఘ్నోపశాన్తయే ।।" ఇత్యేష శ్లోకో దృశ్యతే- అ. ఉ., ఉ. మాతృకాయాం చ- "యస్య ద్విరదవక్త్రాద్యాః పారిషద్యాః పరస్పరమ్। విఘ్నం నిఘ్నన్తి సతతం విష్వక్సేనం తమాశ్రయే।।" ఇతి ద్వితీయోऽపి శ్లోకో వర్తతే।]

[2 యం-మ.।]

[3 నాస్తి వాక్యమేతత్- మ.।]

కాలేన కేనచిత్ స్వర్గాద్ రామదర్శనలాలసః ।

తత్రావతీర్ణో దేవర్షిర్నారదో భగవన్మయః ।। 2 ।।

[4]నారదస్య పరశురామదర్శనమ్

కాలేనేతి। తత్రైవంస్థితేషు మునిషు। కేనచిత్కాలేన కతిపయకాలానన్తరమిత్యర్థః। భగవన్మయః భాగవతాగ్రేసరః। నారదో నామ దేవర్షిః। రామదర్శనలాలసః సన్ పరశురామసేవాసక్తః సన్। తత్ర మలయాచలే। స్వర్గాదవతీర్ణ ఆవిర్బభూవ ।। 2 ।।

[4 నాస్తి వాక్యమేతత్-మ. ।]

జ్ఞాత్వా తస్యాచలాం[5] భక్తిం దేవః పరశులాఞ్ఛనః ।

ప్రత్యక్షమగమచ్ఛశ్వత్[6] సానుకమ్పేన చేతసా ।। 3 ।।

అత్ర మునీన్ సాత్వతశాస్త్రే ప్రవర్తయేతి నారదం ప్రతి రామోక్తిః- జ్ఞాత్వేతి। పరశులాఞ్ఛనో దేవః పరశురామః। తస్య దేవర్షేః। అచలాం భక్తిం స్వవిషయకదృఢాధ్యవసాయమ్। జ్ఞాత్వా సానుకమ్పేన నిర్హేతుకకృపాన్వితేన। చేతసా ప్రత్యక్షమగమత్ దృష్టివిషయతాం ప్రాపేత్యర్థః।। 3 ।।

[5 మలాం-బక. బఖ అ. ।]

[6 క్షతాం జగామాశు- అ.ము. ।]

తతః ప్రహృష్టవదనః [7]ప్రోత్ఫుల్లపులకో మునిః ।

పూజయామాస తం దేవమష్టాఙ్గపతనాదినా ।। 4 ।।

తత ఇతి। తతః తస్మాద్ధేతోః। మునిః నారదః। ప్రహృష్టవదనః సన్ సన్తోషోత్ఫుల్లముఖః సన్। ప్రోత్ఫుల్లపులకః సన్ సంజాతరోమాఞ్చః సన్। తం దేవం రామమ్। అష్టాఙ్గపతనాదినా సాష్టాఙ్గప్రణామప్రదక్షిణస్తుతిప్రశ్నాద్యుపచారైః పూజయామాస ।। 4 ।।

[7 ప్రోత్కల్ప. బక., ప్రోద్భిన్న-ము. ।]

అథాహ భగవాన్ రామో మధురాక్షరయా గిరా ।

తవాస్తి భక్తిరచలా[8] జన్మబీజక్షయఙ్కరీ ।। 5 ।।

ఏషా తు[9] సాత్వతీ[10] శుద్ధా నిత్యమవ్యభిచారిణీ ।

తిష్ఠన్తి మునయో[11] హ్యత్ర ప్రార్థయానా హరేః పదమ్ ।। 6 ।।

అథేతి। అథ మునేరుత్సాహకోలాహలానన్తరమ్। భగవాన్ రామో మధురాక్షరయా మనోహరవర్ణసందర్భయా గిరా వాచా ఆహ। నారదం ప్రత్యువాచేత్యర్థః। వచనప్రకారమాహ-తవేతి। తవ తు ఏషా భక్తిః ఏతాదృశీ భక్తిరేవాస్తి। అస్మత్సకాశాల్లబ్ధవ్యముపాయాన్తరం నాస్తీతి భావః। తాం భక్తిం విశినష్టి- అచలేత్యాదిపదపఞ్చకేన। అచలా చాఞ్చల్యరహితా। జన్మబీజక్షయంకరీ సంసారదుఃఖవినాశినీ। సాత్వతీ సాత్వతశాస్త్రోదితా। భగవత్ప్రాప్త్యేకోపాయభూతాఽభిగమనాదికర్మాఙ్గికేతి యావత్। తత ఏవ శుద్ధా అమిశ్రేత్యర్థః। నిత్యం నిరన్తరమ్। అవ్యభిచారిణీ అనన్యదేవతావిషయేత్యర్థః। [12]ఏతాదృశ్యా భక్తేస్తవ విద్యమానత్వాదస్మద్దర్శనాదృతే తవ ప్రయోజనాన్తరం నాస్తి। కిన్త్వేతేషాం మునీనామపి మోక్షోపాయముపదిశేత్యర్థః। తిష్ఠన్తీతి। హి యస్మాత్ కారణాత్। అత్ర అస్మిన్ పర్వతే। మునయో హరేః పదం ప్రార్థమానా ముముక్షవః సన్తస్తిష్ఠన్తి। తస్మాత్ తాన్ మునీన్। సాత్వతే సాత్వతశాస్త్రోదితే। క్రియామార్గే అభిగమనోపాదానేజ్యాస్వాధ్యాయరూపశుద్ధమార్గ ఇత్యర్థః। మద్వాక్యాద్ యోజయ యాహి పరమరహస్యేఽపి మార్గేఽస్మదాజ్ఞాగౌరవేణ మునీన్ ప్రవర్తయ, తదర్థం శీఘ్రం గచ్ఛేతి భావః ।। 5-6 ।।

[8 రధికా - అ. ము. ।]

[9 హి- బక. బఖ. ।]

[10 సాత్త్వకీ- బక. అ. ము. ।]

[11 యేఽత్ర- బక. బఖ., యత్ర- అ. ఉ. ।]

[12 ఏతాదృశ-అ. ।]

తాన్ సాత్వతే క్రియామార్గే మద్వాక్యాద్[13] యాహి యోజయ ।

ఏవముక్త్వా తు తం విప్రమృషీణాం హితకామ్యయా ।। 7 ।।

ఏవమితి। దేవః పరశురామః। ఏవం పూర్వోక్తరీత్యా ఋషీణాం హితకామ్యయా తం విప్రం నారదం ప్రత్యుక్త్వా తస్మాద్దేశాత్ పర్వతాగ్రాత్ తటిద్యథా[14] విద్యుదివ క్షణమాత్రేణ అదర్శనం జగామ, అన్తర్హితో బభూవేత్యర్థః।। 7 ।।

[13 దభి-బక. అ.।]

[14 యథా తథా- మ.।]

జగామాదర్శనం దేవస్తస్మాద్ దేశాత్ [15]తటిద్ యథా ।

స తు హృష్టమనా వాక్యం శిరసా చాభివాద్య తత్ ।। 8 ।।

స ఇతి। అథ భగవదన్తర్ధానానన్తరమ్। స నారదః। హృష్టమనాః సన్। తద్వాక్యం శిరసా అభివాద్య, తదాజ్ఞాం శిరసా ధృత్వేత్యర్థః। తత్ స్థానవరం భగవదావిర్భావస్థానం కేవలం పుష్పైరర్చయిత్వా నిర్జగామ, తస్మాత్ స్థానాన్నిర్గతః ।। 8 ।।

[15 త్తదన్యథా- అ.।]

నిర్జగామార్చయిత్వాఽథ పుష్పైః [16]స్థానవరం తు తత్।

అపశ్యదాశ్రమం చాన్యం[17] నానాద్విజనిషేవితమ్ ।। 9 ।।

అపశ్యదితి। ఆశ్రమమ్ ఋషీణామావాసస్థానమపశ్యచ్చ। నానేత్యాదివిశేషణత్రయేణాఽఽశ్రమస్యాతిరామణీయక(త్వ)ముక్తం భవతి।। 9 ।।

[16 స్థానం పరం- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[17 చాథ-బక.।]

తరుపుష్పఫలై[18]రాఢ్యం వాపీ[19]కూపహ్రదాన్వితమ్ ।

సమ్ప్రహృష్టస్తత[20]స్తత్రైర్ద్విజేన్ద్రై[21]రభివాదితః ।। 10 ।।

సంప్రహృష్ట ఇతి। తతః తదాశ్రమదర్శనాద్ధేతోః సంప్రహృష్టః స నారదః, తత్రైస్థైః తదాశ్రమస్థితైః, ద్విజేన్ద్రైరభివాదితః నమస్కృతః, అర్ఘ్యపాద్యేన పూజితశ్చ సన్ వినివేశితవిష్టరః విష్టరే వినివేశితశ్చేత్యర్థః ।। 10 ।।

[18 ఫలేనా- బక. బఖ. ఉ.।]

[19 హ్రదమృగాఞ్చితమ్- బక., హ్రదమృగాన్వితమ్- అ. ఉ. l]

[20 స్తస్థౌ- అ., స్తస్మై- ఉ. l]

[21 న్ద్రైః సోఽభి- బక.బఖ. అ. ఉ. l]

పూజితశ్చార్ఘ్య22పాద్యేన వినివేశితవిష్టరః l

అథాఞ్జలిధరాః సర్వే ప్రోత్ఫుల్ల23నయనామ్బుజాః ll 11 ll

అథేతి l అథ ఉపచరణానన్తరమ్, సర్వే మునయః ప్రోత్ఫుల్లనయనామ్బుజాః సన్తః సన్తోషవికసితనేత్రకమలాః సన్తః, తవ దర్శనాద్ధేతోః, నః అస్మాకమ్, జన్మసాఫల్యం జాతమితి శేషః, ఇతి వదన్తి, అవదన్నితి భూతార్థకత్వమఙ్గీకార్యమ్ ll 11 ll

[22 పాద్యాద్యైర్వి-ము. l]

[23 వదనా- బక. l]

వదన్తి జన్మసాఫల్యమద్య నస్తవ దర్శనాత్ l

24శ్రుత్వా తత్ప్రీతిజనకం వాక్యం ప్రణయపేశలమ్ ll 12 ll

25శ్రుత్వేతి l నారదో మునిరపి హృషీకేశం నమస్కృత్య ప్రణమ్య l అత్ర ప్రణామః శాస్త్రోపదేశారమ్భార్థక ఇతి బోధ్యమ్ l ప్రణయపేశలం స్వకారుణ్యమధురమ్, అత ఏవ తత్ప్రీతిజనకం తేషాం మునీనాం సంతోషజనకమ్, వాక్యమాహ ఉవాచేత్యర్థః ll 12 ll

[24 తతస్త- బక. బఖ. అ. ఉ. l]

[25 తత ఇతి l తతస్తదనన్తరమ్- మ. l]

నమస్కృత్య హృషీకేశం 26మునిరప్యాహ నారదః l

మన్యే కృతార్థమాత్మానం నూనం విప్రవరా హ్యహమ్ ll 13 ll

మన్య ఇతి l హే విప్రవరాః మునయః! సోఽహమాత్మానం కృతార్థం మన్యే కృతార్థోఽస్మీత్యర్థః l నూనం ధ్రువమ్ l హీతి ప్రసిద్ధార్థకః l యస్య మే అస్మిన్ శుభాశ్రమే భగవదావిర్భావస్థానతయా అనేకభాగవతాశ్రయతయా చ శుభావహే ఆశ్రమే, భవద్భిః సహ సంబన్ధో జాత ఇతి శేషః lపరమభాగవతానాం భవతాం సంబన్ధాదహం కృతార్థోఽస్మీతి భావః ll 13 ll

[26 మునీన- బఖ. అ. ఉ. l]

భవద్భిః సహ సమ్బన్ధో యస్య మేఽస్మిన్ శుభాశ్రమే ।

ఉక్తోఽహం భవతామర్థే 27రామేణాక్లిష్టకర్మణా ।। 14 ।।

ఉక్త ఇతి। యద్యస్మాద్ భవతామర్థే యుష్మాకం సాత్వతమార్గప్రవర్తనరూపార్థే, అక్లిష్టకర్మణా రామేణ అహముక్తః, నియుక్త ఇత్యర్థః తత్ తస్మాత్ సామ్ప్రతం యూయం సర్వే ఏకమనాః సన్తః, అత్ర మనశ్శబ్దస్య దివ్యత్వాదకారాన్తత్వం జ్ఞేయమ్, ఆకర్ణయత శృణుధ్వమిత్యర్థః, తద్వాక్యమితి శేషః ।। 14 ।।

[27 దేవేనా- ము. అ. ఉ. l]

యత్ తదేకమనాః [28] సర్వే[29] ఆకర్ణయత సామ్ప్రతమ్ ।

అద్యప్రభృతి దేవేశమారాధయత కేశవమ్ ।। 15 ।।

అద్యేతి। అద్యప్రభృతి యూయం దేవేశం సర్వదేవోత్తమం కేశవం బ్రహ్మరుద్రయోరపి స్వామినం నారాయణం శశ్వన్మోక్షప్రదేన శాశ్వతమోక్షఫలకేన రహస్యామ్నాయవిధినా సాత్వతోక్తక్రమేణ ఆరాధయత పూజయత ।। 15 ।।

[28 హృదః- ము. l]

[29 ర్బమా- ము. బక. అ. ఉ. l]

రహస్యామ్నాయవిధినా శశ్వన్మోక్షప్రదేన తు ।

ఋషయ ఊచుః

మునే చిరప్రపన్నానాం 30ప్రకృష్టానాం భవాన్ గతిః ।। 16 ।।

[30] నారదం ప్రతి ఋషీణాం ప్రార్థనా

ఏవముక్తా ఋషయః ప్రార్థయన్తే- మునే ఇతి। ప్రకృష్టానాం ప్రసిద్ధనానావిధతపస్సిద్ధఫలానామ్, తథాపి చిరప్రపన్నానామ్ ఉపాయానుష్ఠానపరాణామ్, అస్మాకమితి శేషః। భవాన్ ఆచార్యభూత[31]స్త్వం గతిః ప్రాప్యః ప్రాపకశ్చ। స్వతః సిద్ధఫలానాం కిముపాయాన్వేషణేనేతి న చిన్త్యమిత్యాహుః- నారాయణపదప్రాప్తేరితి। "నాయమాత్మా

ప్రవచనేన లభ్యో న మేధయా న బహునా శ్రుతేన" (కఠో. 2/23) ఇతి తపఃప్రభృత్యలభ్యస్య "యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః" (ముణ్డ. 3/2/3)ఇతి సిద్ధోపాయకృపాలభ్యస్య మోక్షఫలస్య యచ్ఛ్రేయస్సాధన[32]భూతం భగవత్ప్రీతిజనకం యత్ కర్మ తత్ ప్రకాశయ ॥ 16 ॥

[30 నాస్తి వాక్యమేతత్- మ. ।]

[31 `భూత' నాస్తి- అ. ।]

[32 సాధనీ- మ. ।]

నారాయణప[33]ప్రాప్తేర్యచ్ఛ్రేయస్తత్ ప్రకాశయ ।

[34]నారద ఉవాచ

యచ్చోదితేన [35]హలినా ప్రాగుక్తం చక్రపాణినా ॥ 17 ॥

యదితి। హే ద్విజాః, [36]హలినా సంకర్షణేన చోదితేన చక్రపాణినా వాసుదేవేన ప్రాక్ త్రేతాయుగాదౌ యదుక్తమ్ ఉపదిష్టమ్, పారమ్పర్యాగతం గురుపూర్వక్రమాగతం తత్ సాత్వతం గదతో మే మత్సకాశాత్ శృణుత ఆకర్ణయత ॥ 17 ॥

[33 దం ప్రాప్తుం య-అ. ।]

[34 నారదః- ము. బక., నారదః ప్రత్యాహ- మ. ।]

[35 హరిణా- అటీ. ।]

[36 హరిణా-అ. ।]

పారమ్పర్యాగతం తన్మే గదతః శ్రృణుత ద్విజాః ।

పురాऽతీతే కృతే ప్రాప్తే త్రేతాఖ్యే హ్యపరే యుగే ॥ 18 ॥

పురేతి। పురా పూర్వం కృతే అతీతే అతిక్రాన్తే సతి త్రేతాఖ్యే అపరే యుగే యుగభేదే ప్రాప్తే సతి జగద్ధాతరి అచ్యుతే చ వాసుదేవే చ ఈషదారక్తతాం యాతే "ధత్తే సితాదికం రూపం చతుర్ధా యత్ కృతే యుగే। [37]రక్తాఖ్యం సితనిష్ఠం చ త్రేతాయాం హి మహామతే॥" (5/87/88) ఇతి వక్ష్యమాణక్రమేణ రక్తాఙ్గే సతీత్యర్థః ॥ 18 ॥

[37రక్తాద్యమితి మూలస్థః పాఠః।]

ఈషదారక్తతాం యాతే జగద్ధాతరి చాచ్యుతే ।

ఆహ సఙ్కర్షణో విష్ణుం జ్ఞాత్వా వినయవానపి ।। 19 ।।

కిమిదం దేవ పశ్యామి తవ రూపవిపర్యయమ్ ।

ప్రహస్యోవాచ భగవాన్ మేఘగమ్భీరయా గిరా ।। 20 ।।

ఆహేతి। సంకర్షణో జ్ఞాత్వాపి రక్తాఙ్గతాహేతుం విదిత్వాపి వినయవాన్ సన్ గురోరుపదేశేన జ్ఞాతవ్యమిత్యాకారకవినయయుక్తః సన్ విష్ణుం వాసుదేవం ప్రత్యాహ- కిమితి। హే దేవ తవ రూపవిపర్యయం వర్ణభేదం పశ్యామి। ఇదం కిం కుతః ప్రాప్తమిత్యర్థః। ప్రహస్యేతి[38]। భగవాన్ వాసుదేవః ప్రహస్య [39] మేఘగమ్భీరయా గిరా మేఘగర్జితసదృశగమ్భీర్యయుక్తయా గిరా। అత్ర ఉపమానలుప్తాలఙ్కారః। గిరా వాచా సంకర్షణం ప్రత్యువాచేత్యర్థః ।। 19-20 ।।

[38 `ప్రసహ్యేతి' నాస్తి- అ.।]

[39 రహస్యం- అ.।]

నాయం స కాలో యత్రాసీత్ సత్త్వైకబహులో జనః ।

అద్య రాగపరో లోకస్తద్వృత్తం[40] ధారయామ్యహమ్ ।। 21 ।।

నాయమితి। యత్ర యస్మిన్ కాలే జనః సత్త్వైకబహులః శుద్ధసాత్త్విక ఆసీత్, అయం స కాలో న, విభిన్న ఇత్యర్థః। అద్యేతి। అద్య అస్మిన్ కాలే, లోకో జనః, రాగపరః అనురాగపరః, అనురాగవిశిష్టః। తద్వత్ ఏతత్కాలీనజనవత్, అహమపి తం రాగం ధారయామి ।। 21 ।।

[40 స్తద్వృత్తమితి సార్వత్రికో మూలపాఠః, టీకానుసారీ పాఠోఽత్ర మూలేఽపి స్థాపితః।]

సఙ్కర్షణ ఉవాచ

కాలస్వభావజః కేన కర్మణా రాగ ఈదృశః ।

[41]నాచ్ఛాదయతి లోకానాం త్వద్భక్తానాం విశేషతః ।। 22 ।।

ఏవముక్తః సంకర్షణః ప్రతివదతి- కాలేతి। కాలస్వభావజః త్రేతాయుగస్వభావజన్యః, ఈదృశో రాగః కేన కర్మణా విశేషతః, త్వద్భక్తానాం లోకానామితి కర్మణి షష్ఠీ, భక్తజనాన్ నాచ్ఛాదయతి న తిరోధత్తే ।। 22 ।।

[41 న ఛాదయతి- బఖ. అ. ము. ।]

శ్రీభగవానువాచ

త్రివిధేన ప్రకారేణ పరమం బ్రహ్మ శాశ్వతమ్ ।

ఆరాధయన్తి యే తేషాం రాగస్తిష్ఠతి దూరతః ।। 23 ।।

ఇతి ప్రేరితో భగవాన్ ప్రత్యాహ- త్రివిధేనేతి। త్రివిధేన ప్రకారేణ పరవ్యూహవిభవభేదేన శాశ్వతం పరం బ్రహ్మ శ్రీమన్నారాయణం యే జనా ఆరాధయన్తి, తేషాం దూరతో రాగస్తిష్ఠతీతి ।। 23 ।।

శఙ్కర్షణ ఉవాచ

భగవంస్త్రివిధం బ్రూహి ఉపేయం బ్రహ్మలక్షణమ్ ।

హితార్థం చ ప్రపన్నానాం వ్యామోహవినివృత్తయే ।। 24 ।।

పునః సంకర్షణ ఆహ- భగవన్నితి। హే భగవన్, త్రివిధం త్రిప్రకారమ్, ఉపేయం ప్రాప్యత్వరూపం బ్రహ్మలక్షణం ప్రపన్నానాం వ్యామోహవినివృత్తయే హితార్థం చ అనిష్టనిరసనేష్టప్రాప్త్యర్థం బ్రూహి వదస్వేత్యర్థః ।। 24 ।।

శ్రీభగవానువాచ

షాడ్గుణ్యవిగ్రహం దేవం భాస్వజ్జ్వలనతేజసమ్ ।

సర్వతః పాణిపాదం తత్ సర్వతోఽక్షిశిరోముఖమ్ ।। 25 ।।

ఏవం పృష్టో నారదః[42] పరత్వాదిలక్షణమాహ- షాడ్గుణ్యేతి। షాడ్గుణ్యవిగ్రహం జ్ఞానైశ్వర్యశక్తిబలవీర్యతేజోమయవిగ్రహమ్, భాస్వజ్జ్వలనతేజసం సూర్యవహ్నిసమప్రభమ్, సర్వతః పాణిపాదం సర్వతోఽక్షిశిరోముఖం సర్వవ్యాపినమిత్యర్థః। ఏవం భగవతః సర్వతః పాణిపాదత్వాదికమనుమానగమ్యమ్। తథా చ జయాఖ్యే-

తథా సమస్తమాక్షిప్తం యస్మాద్వై పరమాత్మనా ।।

తస్మాద్వై సర్వపాణిత్వం సర్వగస్యానుమీయతే ।

నావచ్ఛిన్నం హి దేశేన న కాలేనాన్తరీకృతమ్ ।।

అతః సర్వగతత్వాద్వై సర్వతఃపాత్ ప్రభుః స్మృతః ।

ఊర్ధ్వం తిర్యగధోయాత్రైర్యథోచ్చై[43]ర్వ్యాపయేద్ రవిః ॥

తద్వత్ ప్రకాశరూపత్వాత్ సర్వచక్షుస్తతో హ్యజః ।

యథా సర్వేషు గాత్రేషు ప్రధానం గీయతే శిరః ॥

భవేఽస్మిన్ ప్రాకృతానాం తు న తథా తస్య సత్తమ ।

సమత్వాత్ పావనత్వాచ్చ సిద్ధః సర్వశిరాః ప్రభుః ॥

యథాఽనన్తరసాః సర్వే తస్య సన్తి సదైవ హి ।

సర్వత్ర శాన్తరూపస్య అతః సర్వముఖః స్మృతః ॥

[44]సత్త్వరాశిర్యతో విద్ధి స ఏవ పరమేశ్వరః ।

సర్వతః శ్రుతిమాంశ్చాసౌ[45] యథా దృక్శ్రావకోరగః ॥ (4/76-82)ఇతి । ఏకమద్వితీయమ్, నిఃసమాభ్యధికమితి యావత్ । సర్వాశ్రయం నిఖిలజగదాధారమ్, ప్రభుం జగత్స్వామినం దేవం పరవాసుదేవం పరమితి సమాఖ్యాతమ్ । తదేతత్ పరత్వవిశిష్టం బ్రహ్మ సద్ విద్ధీత్యనుషఙ్గః ॥ 25 ॥

[42 `భగవాన్' ఇతి యుక్తః పాఠః ।]

[43 అత్ర `ఉచ్చైః' ఇత్యస్య స్థానే `ఉస్రైః' ఇతి జయాఖ్యసంహితాసంపాదకపరికల్పితః పాఠః సాధుః । ఉస్రైః కిరణైరిత్యర్థః ।]

[44 శబ్ద- ము. ।]

[45 శ్చాతో- ము. ।]

[46]పరమేతత్ సమాఖ్యాతమేకం సర్వాశ్రయం [47]ప్రభుమ్[48] ।

ఏతత్పూర్వం[49] త్రయం చాన్యజ్జ్ఞానాద్యైర్భేదితం గుణైః ॥ 26 ॥

ఏవం పరలక్షణముక్త్వా వ్యూహలక్షణమాహ- ఏతదితి । ఏతత్పూర్వమ్ ఏష పరవాసుదేవః పూర్వం ప్రథమో యస్య తత్ తథోక్తమ్ । జ్ఞానాద్యైర్గుణైర్భేదితమ్,

బలసంవిలతేనా[50]థ జ్ఞానేనాస్తేఽథ దక్షిణే ॥

ఐశ్వర్యేణ తు వీర్యేణ ప్రత్యగ్భావేఽవతిష్ఠతే ।

తేజశ్శక్త్యాత్మనా సౌమ్యే సంస్థితః పరమేశ్వరః ।। (3/6-7)

ఇతి వక్ష్యమాణప్రకారేణ తత్తద్గుణభేదితమ్ అన్యత్ త్రయం సంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధత్రయమ్। ఏవం చ వాసుదేవసంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధచతుష్టయమ్। వ్యూహసంజ్ఞం తద్ బ్రహ్మ సద్ నిఃశ్రేయసఫలప్రదం మోక్షఫలప్రదం చ సద్ విద్ధి।। 26 ।।

[46 ఏష శ్లోకో నాస్తి- ఉ.।]

[47 తథా- ము. ఉ.।]

[48 ఇతః పరం 22-23 సంఖ్యాకౌ శ్లోకౌ పునరప్యత్ర దృశ్యేతే, `సంకర్షణ ఉవాచ' ఇతి చ- అ.; తద్ ద్విరావృత్తిమాత్రమ్।]

[49 పూర్వత్రయం- ము. బక. బఖ. ఉ.।]

[50 `నైవ' ఇతి మూలస్థః పాఠః।]

విద్ధి తద్ వ్యూహసంజ్ఞం [51]సద్ [52]నిఃశ్రేయసఫలప్రదమ్ ।

ముఖ్యానువృత్తిభేదేన యుక్తం జ్ఞానాదికైర్గుణైః ।

నానాకృతిం[53] చ తద్ విద్ధి వైభవం[54] భుక్తిముక్తిదమ్ ।। 27 ।।

అథ విభవలక్షణమాహ- ముఖ్యేతి। ముఖ్యానువృత్తిభేదేన జ్ఞానాదిభిర్గుణైర్యుతమ్, అస్య విభవావతారసమూహస్య అనిరుద్ధోత్పన్నత్వాత్ స్వకారణేఽనిరుద్ధే యథా శక్తితేజసోర్ముఖ్యత్వం జ్ఞానాదిగుణచతుష్టయస్యానువృత్తత్వమ్, తథా ముఖ్యాభ్యాం శక్తితేజోభ్యామనువృత్తైర్జ్ఞానాదిగుణైశ్చ యుక్తమిత్యర్థః। విభవదేవానామనిరుద్ధోత్పన్నత్వం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

విభవోఽనన్తరూపస్తు పద్మనాభముఖో విభోః ।।

అనిరుద్ధస్య విస్తారో దర్శితస్తస్య సాత్వతే । (2/48-59 ఇతి।)

"విభోః [55] శక్త్యాత్మనా సౌమ్యే సంస్థితః పరమేశ్వరః" (3/7) ఇత్యనిరుద్ధస్య తేజశ్శక్తిగుణకత్వముక్తమ్। తస్మిన్ జ్ఞానాదీనామనువృత్తత్వే[56] కిం మానమితి చేత్? `విభోః శక్త్యా' (3/7 ఇత్యాదినా) తద్వక్ష్యతి తృతీయే పరిచ్ఛేదే। స్పష్టముక్తం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

యద్యప్యేకగుణోన్మేష[57]స్తదాప్యేతే హి షడ్గుణాః ।

అన్యూనానధికాః సర్వే వాసుదేవాత్ సనాతనాత్ ।। (4/21) ఇతి।

యద్వా ముఖ్యానువృత్తిభేదేన యుక్తం జ్ఞానాదికైర్గుణైరిత్యస్య పూర్వేణైవాన్వయో జ్ఞేయః। నానాకృతిం పద్మనాభాదిభేదేన నానావిధాకారం దేవం వైభవం తద్ బ్రహ్మ సద్ విద్ధి। భుక్తిముక్తిఫలప్రదం చ సద్ విద్ధీతి పరవ్యూహవిభవలక్షణాన్యుక్తాని।

తథా చైవమేవ క్రోడీకృతాని పరాదిలక్షణాని సహస్రనామభాష్యే- "పరవ్యూహవిభవాత్మనా త్రివిధం పరం బ్రహ్మేతి భాగవతసిద్ధాన్తః। తత్ర పరం నామాకార్యం కార్యా(దన)వచ్ఛిన్నపూర్ణషాడ్గుణ్యమహార్ణవోత్కలికైకాతపత్రీకృతనిస్సమనిత్యభోగవిభూతికం ముక్తోపసృప్యమనౌ[58]పాధికమవస్థానమ్। వ్యూహశ్చ ముముక్షుసిసృక్షయా ప్రదేయసృష్టిస్థితిలయాః శాస్త్రతదర్థతత్ఫలాని ధ్యానారాధనే లీలా చేతీదృశకార్యోపయుక్తవిభక్తపరగుణరూపవ్యాపారశీకరవ్యూహనిర్వాహతలీలావిభూతికం ముక్తిసాధకం చతుర్ధావస్థానమ్। విభవశ్చ తచ్ఛాయః సురనరతిర్యగాదిః స్వవిభవసజాతీయ ఐచ్ఛః ప్రాదుర్భావవర్గ ఇతి। .... తత్ర ప్రాదుర్భావాః కేచిత్ సాక్షాత్, యథా మత్స్యకూర్మాదయః। అన్యే తు ఋష్యాదివిశిష్టపురుషాధిష్ఠానేన, యథా భార్గవరామకృష్ణద్వైపాయనాదయః। అపరే కాలే శక్త్యావేశేన, యథా పురఞ్జయాదిషు। ఇతరే చ వ్యక్తిషు స్వయమేవావతీర్య, యథార్చావతార ఇతి చతుర్ధా" (పృ. 182) ఇతి।

నన్వర్చావతారస్యాపి ప్రాదుర్భావేష్వన్తర్భావో వక్తవ్యః। యద్వా-

విభవోఽనన్తరూపస్తు పద్మనాభముఖో [59] విభోః ।।

అనిరుద్ధస్య విస్తారో దర్శితస్తస్య సాత్వతే ।

అర్చాపి లౌకికీ యా సా భగవద్భావితాత్మనామ్ ।।

మన్త్రమన్త్రేశ్వరన్యాసాత్ సాపి షాడ్గుణ్యవిగ్రహా ।

పరాద్యర్చావతారోఽస్మిన్ మమ రూపచతుష్టయే ।।

తుర్యాద్యవస్థా విజ్ఞేయా ఇతీయం శుద్ధపద్ధతిః । (2/58-61)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రాద్యుక్తరీత్యాఽర్చావతారస్య ప్రథమనిర్దేశః కార్య ఇతి చేత్? బ్రూమః। అర్చావతారస్య యత్ర యత్ర ప్రథమనిర్దేశః కృతస్తత్ర న వివాదః। శ్రీసాత్వతసంహితాయాం తు పరవ్యూహవిభవాఖ్యత్రివిధభేదానామేవ ప్రతిపాదితత్వాత్ తదనుసారేణ శ్రీమత్పరాశరభట్టారకైరర్చావతారస్యాపి[60]దర్శితః। స కథముపపద్యతే, యతః పరవ్యూహవిభవానాం త్రయాణామప్యర్చారూపత్వసంభవాద్ అర్చావతారస్య పరాదిషు త్రిషు చ విభవేష్వే[61]వాన్తర్భావ ఉక్తః।

వస్తుతస్తు వాసుదేవ(సంకర్షణ)ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాఖ్యవ్యూహానామేవ శ్రీకృష్ణబలభద్రప్రద్యుమ్నానిరుద్ధరూపేణావతీర్ణత్వేఽపి తేషాం యథా విభవత్వమేవ న

వ్యూహత్వమ్, తథా పరవ్యూహవిభవానామర్చావతారరూపేణావతీర్ణత్వేఽపి తేషాం విభవేష్వేవాన్తర్భావః, న తు పరవ్యూహయోరితి భట్టారకాణామాశయః। యతః-

గుణకల్పనయాఽ[62]ధ్యస్తో గుణోన్మేషకృతక్రమః ।

మూర్తీభూత[63]గుణశ్చేతి త్రిధా[64] మార్గోఽయముద్భృతః ।। (2/39)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తమూర్తీభూతగుణత్వరూపం విభవత్వం విభవార్చావతారయోరుభయత్రాపి సమానమ్ ।। 27 ।।

[51 `వై' ఇతి సార్వత్రికః పాఠః। టీకానురోధేనాత్ర మూలే `సద్' ఇతి పాఠః స్థాపితః।]

[52 నిరాయాస- ము.।]

[53 కృతి- ము.।]

[54 విభవం- ఉ.।]

[55 తేజఃశక్త్యాత్మనా- ఇతి మూలస్థః పాఠః।]

[56 వృత్తత్వేన- అ.।]

[57 స్తథా- ముద్రితః పాఠః।]

[58 పాయికావ- అ. మ.।]

[59 `నాభాదయో' ఇత్యభయమాతృకాపాఠః।]

[60 పఞ్చ- ఉ.।]

[61 వచనో- బక. బఖ. ఉ., వచో- అ.।]

[62 త్రిష్వేవాన్తర్భావో దర్శిత ఇతి గ్రన్థయోజనా।]

[63 వేష్వన్త- మ.।]

[64 `యా ధ్వస్తో' ఇత్యుభయమాతృకాపాఠః।]

ఇతి శ్రీ[65] పాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం ప్రశ్నప్రతివచనం[66] నామ ప్రథమః పరిచ్ఛేదః।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశ్వర[67]చరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే ప్రథమః పరిచ్ఛేదః ।।

[65 కృత-మ. ।]

[66 క్రియా-మ. ।]

[67గిరీశ- మ. ।]

ద్వితీయః పరిచ్ఛేదః

[1]నారద ఉవాచ

శ్రుత్వైవమచ్యుతముఖాద్ దేవదేవో హలాయుధః ।

హితార్థం భవభీతానాం పునరాహ ద్విజోత్తమాః ।। 1 ।।

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

విధినా కీదృశేనైవ హ్యుపాసా విహితాఽత్ర వై ।

ఉపాసకానాం భక్తానాం సమాసాద్ బ్రూహి మే విభో[3] ।। 2 ।।

శ్రీభగవానువాచ

శృణు సమ్యక్ ప్రవక్ష్యామి [4]యదహం చోదితస్త్వయా ।

యజ్జ్ఞాత్వా న పునర్జన్మ పునరేవాప్నుయాన్నరః ।। 3 ।।

అథ ద్వితీయః పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఇహ ఆదౌ వాసుదేవసంకర్షణయోర్భగవదుపాసనప్రకారవిషయకప్రశ్నప్రతివచనక్రమమాహ- శ్రుత్వేత్యాదిశ్లోకత్రయేణ ।। 1-3 ।।

[1 నాస్తి- ము. బక., నారద- బఖ.।]

[2 నాస్తి- ము. బక. బఖ.।]

[3 ప్రభో- అ.।]

[4 యదాహం- బఖ.అ.ఉ.।]

బ్రాహ్మణానాం చ సద్బ్రహ్మవాసుదేవాఖ్యయాజినామ్ ।

లక్ష్యభూతం యదాసృష్టేర్హృదిస్థమధికారిణామ్ ।। 4 ।।

వివేకదం పరం శాస్త్రం బ్రహ్మోపనిషదం మహత్ ।

దివ్య[5]మన్త్రక్రమో[6]పేతం [7]మోక్షైకఫలలక్షణమ్ ।। 5 ।।

తాదృక్ పరిసృతం[8] తస్మాజ్జగదుద్ధరణాయ చ ।

తదాద్యముపదేక్ష్యామి యద్వేదైర్బహుభిః స్థితమ్ ।। 6 ।।

ఏకాయనశ్రుతేః సారభూతం సాత్వతతన్త్రముపదేక్ష్యామీత్యాహ- బ్రాహ్మణానామితి సార్ధత్రయేణ। సద్బ్రహ్మవాసుదేవాఖ్యయాజినాం సచ్ఛబ్దబ్రహ్మశబ్దవాసుదేవశబ్దవాచ్యవస్తుమాత్రార్చనపరాణామిత్యర్థః। బ్రాహ్మణానాం లక్ష్యభూతం విషయభూతమ్। దేవతాన్తరయాజినాం బ్రాహ్మణానామదర్శనీయమితి భావః। అత ఏవ అధికారిణాం శుద్ధయాజినాం హృదిస్థమ్ అతిగోప్యమిత్యర్థః। వివేకదం హేయోపాదేయవివేకప్రదం పరం శ్రేష్ఠం బ్రహ్మోపనిషదం తథావిధసంజ్ఞకమ్, ఉప సమీపే నిషీదతీతి ఉపనిషదితి। సర్వోపనిషదామపి భగవత్సమీపవర్తిత్వేఽప్యత్ర బ్రహ్మోపనిషదిత్యనేన బ్రహ్మణోఽవ్యవహితసమీపవర్తిత్వం సూచ్యతే। యద్వా బ్రహ్మమాత్రప్రతిపా(ద?ది) కా ఉపనిషది (తి వా అ? త్య)ర్థః। దివ్యమన్త్రక్రియోపేతమ్

దివ్యైర్బలాదికైర్మన్త్రైః సాక్షాత్ తత్ప్రతిపాదకైః ।

అలఙ్కృతమసందిగ్ధమవిద్యాతిమిరాపహమ్ ।। (ఈ. సం. 1/21)

ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ బలాదిమన్త్రసహితమ్, మోక్షమాత్రఫలప్రదం యచ్ఛాస్త్రమేకాయనశ్రుతిరూపం శాస్త్రమ్, తస్మాన్మూలవేదాద్ జగదుద్ధరణాయ పరి[9]సృతమ్।

పరిత్యజ్య పరం ధర్మం మిశ్రధర్మముపేయుషామ్ ।

భూయస్తత్పదకాఙ్క్షిణాం శ్రద్ధాభక్తీ[10] ఉపేయుషామ్ ।।

అనుగ్రహార్థం వర్ణానాం యోగ్యతాపాదనాయ చ ।

తథా జనానాం సర్వేషామభీష్టఫలసిద్ధయే ।।

మూలవేదానుసారేణ ఛన్దసాఽఽనుష్టుభేన చ ।

సాత్వతం పౌష్కరం చైవ జయాఖ్యేత్యేవమాదికమ్ ।।

దివ్యం [11] సచ్ఛాస్త్రజాలం తదుక్త్వా సంకర్షణాదిభిః ।

ప్రవర్తయామాస భువి సర్వలోకహితైషిభిః ।। (ఈ. సం. 1/48-51)

ఇత్యుక్తత్వాత్। క్రమం తాదృగ్ మూలవేదసదృశమ్, సిద్ధిమోక్షప్రదం భోగాపవర్గదమ్, కామ్యఫలప్రదత్వేఽపి భగవన్మాత్రవిషయత్వాత్। పరిశుద్ధం సరహస్యం నానావిధరహస్యమన్త్రసహితమ్, అసంకులం దేవతాన్తరైరమిశ్రం యద్దివ్యశాస్త్రం బహుభిర్భేదైః స్థితం నానాసంహితాభేదభిన్నమ్, తదాద్యం తస్మిన్ దివ్యశాస్త్రే ఆద్యం ప్రథమం సాత్వతతన్త్రమిత్యర్థః। ఉపదేక్ష్యామి భవత ఇతి శేషః।। 4-6 ।।

[5 మార్గసమో- ము. ।]

[6 క్రియో-అటీ. ।]

[7 మోక్షమాత్రఫలప్రదమ్- అటీ. ।]

[8 శ్రుతం- బఖ. ।]

[9 హృతమ్- మ. ।]

[10 క్తిముపే- అ. ।]

[11 తచ్ఛాస్త్ర-అ. ।]

సిద్ధిమోక్షప్రదం శుద్ధం సరహస్య[12]మసంకులమ్ ।

అష్టాఙ్గయోగసిద్ధానాం హ్యద్యాగనిరతాత్మనామ్ ।। 7 ।।

పరవ్యూహవిభవభేదేన తదధికారిభేదాన్ దర్శయన్ ఆదౌ పరస్య భగవతోఽర్చనే యోగినామధికారమాహ- అష్టాఙ్గేతి ।। 7 ।।

[12 స్యం మహాఫలమ్- ము.।]

యోగినామధికారః స్యాదేకస్మిన్ హృదయేశయే ।

వ్యామిశ్ర[13]యాగయుక్తానాం విప్రాణాం వేదవాదినామ్ ।। 8 ।।

వేదపారగాణామపి తదుక్తదేవతాన్తరవ్యామోహరహితానామేవ బ్రాహ్మణానాం పరవ్యూహార్చనే సమన్త్రమధికారం వ్యామిశ్రయాజినాం తదభావం చాహ- వ్యామిశ్రేతి ।। 8 ।।

[13 రాగ-ఉ.।]

సమన్త్రం[14] తు చతుర్వ్యూహే త్వధికారో న చాన్యథా ।

త్రయాణాం క్షత్రియాదీనాం ప్రపన్నానాం చ తత్త్వతః ।। 9 ।।

తదా[15] భగవదేకప్రపత్తినిష్ఠానామేవ క్షత్రవిట్ఛూద్రాణాం వ్యూహార్చనేఽమన్త్రమధికారమాహ- త్రయాణామితి ।। 9 ।।

[14 సమన్త్రే- సార్వత్రికః పాఠః।]

[15 `తదా.....మాహ' నాస్తి- అ.।]

అమన్త్రమధికారస్తు చతుర్వ్యూహక్రియాక్రమే ।

సక్రియే మన్త్రచక్రే తు వైభవీయేఽ[16]వివేకినామ్ ।। 10 ।।

మమతాసన్నిరస్తానాం స్వకర్మనిరతాత్మనామ్ ।

కర్మవాఙ్[17]మనసైః సమ్యగ్ భక్తానాం పరమేశ్వరే ।। 11 ।।

అహఙ్కారమమకారగ్రస్తతయా వివేకరహితానామపి స్వకర్మనిష్ఠానాం భగవద్భక్తానాం దీక్షితానాం బ్రాహ్మణాదీనాం చతుర్ణామపి విభవార్చనే సమన్త్రమేవాధికారమాహ- సక్రియ ఇతి ద్వాభ్యామ్। అత్ర వైభవీయేవివేకినామిత్యత్ర అవివేకినామితి పదచ్ఛేదః। నహ్యత్ర

వివేకరహితైరర్చనీయత్వోక్త్యా విభవభేదానామపకర్షః శఙ్కనీయః, అపి తు సౌలభ్యాతిశయేన ఉత్కర్ష ఏవ సిధ్యతి। ఇత్థమేవోపబృంహితం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

సుసిద్ధయోగతత్త్వానామధికారః పరాత్మని[18] ।

వ్యామిశ్ర[19]యాగయుక్తానాం మధ్యానాం వ్యూహభావనే ।।

వైభవీయాదిరూపేషు వివేకవిధురాత్మనామ్ ।

అహన్తామమతార్తానాం[20] భక్తానాం పరమేశ్వరే ।।

అధికారస్య వైషమ్యం భక్తానామనుదృశ్య సః ।

భజతే వివిధం [21]రూపం పరవ్యూహాదిశబ్దితమ్ ।। (11/48-51) ఇతి ।। 10-11 ।।

[16 విలో- ము.।]

[17 మాన- ఉ.।]

[18 కృతి- అ.।]

[19 యోగ- ము.।]

[20 తాన్తానాం- అ.।]

[21 భావం- ము.।]

చతుర్ణామధికారో వై [22]ప్రాప్తే దీక్షాక్రమే సతి ।

ఏవం సమ్ప్రతిపన్నానాం మన్త్రపూర్వం యథాస్థితమ్ ।। 12 ।।

ఏవం స్వస్వాధికారానురోధేన సంప్రతిపన్నానాం హితతమం సాక్షాత్ పరస్యార్చనవిధానమాదౌ శ్రృణుష్వేత్యాహ- ఏవమితి।। 12 ।।

[22 వృత్తే-అ. ఉ.।]

విధానమేకమూర్తీయం సమాకర్ణయ సామ్ప్రతమ్ ।

ప్రశస్తే విజనే గుప్తే గన్ధలిప్తే ధరాతలే ।। 13 ।।

తన్మన్త్రోద్ధారార్థం [23]చక్రరచనామాహ- ప్రశస్త ఇతి ।। 13 ।।

[23 వర్ణచక్ర- మ.।]

[24]సుధూపితేఽర్ఘ్యపుష్పాద్యై వర్ణచకం ప్రసాధ్య[25] చ ।

యస్మిన్ ప్రతిష్ఠితం విశ్వమాబ్రహ్మభువనాన్తికమ్ ।। 14 ।।

యేనోదితేన జగతః ప్రభవః సమనన్తరమ్ ।

స్వాత్మన్యుపరతే యస్మిన్ ప్రలయః సమ్ప్రజాయతే ।। 15 ।।

"మన్త్రాణాం జననీ సాక్షాన్మమ శబ్దమయీ తనుః" (లక్ష్మీ. 23/11) ఇతి [26]వ(ర్ణ)చక్రస్య సాక్షాద్ భగవచ్ఛరీరకత్వాత్ తస్య నిఖిలజగదాధారత్వం సృష్ట్యాదిహేతుత్వం చాహ- యస్మిన్నితి ద్వాభ్యామ్ ।। 14-15 ।।

[24 సుదీ- అటీ. ।]

[25 ప్రసార్య- అ. ।]

[26 పరశు- అ. ।]

ప్రేరకం చన్ద్రసూర్యాభ్యాం సబాహ్యాభ్యన్తరం తు యత్ ।

నిత్యోదితం [27]యదక్షస్థం వర్ణమీశ్వరవాచకమ్ ।। 16 ।।

తత్ర ప్రణవాదివర్ణసంస్థితిక్రమమాహ- నిత్యోదితమిత్యాదిభిః ।। 16 ।।

[27 యథా- బఖ. ఉ., యదా- అ. ।]

యత్ర స్థానవిభాగేన [28]వాగాత్మా భగవాన్ స్థితః ।

అకారాద్యో [29]విసర్గాన్తః సౌరశ్చాన్ద్రః కలాగణః ।। 17 ।।

హ్రస్వదీర్ఘవిభాగేన నాభౌ యత్ర ద్విరష్టకః ।

కాదిభాన్తోఽప్యరాన్తస్థః ప్రాకృ-తస్తత్త్వ[30]సఞ్చయః ।। 18 ।।

పృథివ్యాదిప్రకృత్యన్తో[31] యుగ్మయోగేన లాఙ్గలిన్ ।

[32]కలనాదేహభృత్ కాలో నేమిగో నవలక్షణః ।। 19 ।।

మకారాద్యో [33]హవర్ణాన్తో యత్ర [34]ప్రధిగణే స్వయమ్ ।

కాలవైశ్వానరః సాక్షాన్మార్తాణ్డాయుతసన్నిభః[35] ।। 20 ।।

జ్వాలాఽయుతసహస్రాఢ్యో వర్ణాన్తో భగవాన్ స్థితః ।

ఆమధ్యాత్ ప్రధిపర్యన్తాం[36] మనోన్తాం వర్ణసన్తతిమ్ ।। 21 ।।

అకారాద్యో విసర్గాన్త ఇత్యత్ర అకారాదీనాం హ్రస్వానామష్టవర్ణానాం సౌరత్వాదాలోకాద్యాత్మకత్వమ్, ఆకారాదీనాం దీర్ఘాణామష్టానాం చాన్ద్రత్వాద్ ద్రవతాద్యాత్మకత్వం చోక్తం జయాఖ్యే-

ఆలోకస్తీక్ష్ణతా వ్యాప్తిర్గ్రహణం క్షేపణేరణే ।।

పాకః ప్రాప్తిరితి హ్యష్టౌ సూర్యభాగే వ్యవస్థితాః ।

అకారాదిషు హ్రస్వేషు వర్ణేష్వేతేష్వనుక్రమాత్ ।।

ద్రవతా శైత్యభావశ్చ తృప్తిః కాన్తిః ప్రసన్నతా ।

[37]రసతాస్వాద[38] ఆనన్దో హ్యష్టౌ చాన్ద్రా [39]ఇమా మతాః ।।

ఆకారాదిషు దీర్ఘేషు సంస్థితా మాతృకాత్మనా ।

అవినాభావరూపేణ అన్యోన్యేన సదైవ హి ।।

అష్టానామపి చాష్టౌ తు సంస్థితా బహిరన్తరే । (6/13-17)

ఇతి ।। 17-21 ।।

[28 వర్ణాత్మా- బఖ. ।]

[29 `విసర్గాన్తః.....కలనాదే' నాస్తి- బక. ।]

[30 సౌరః చాన్ద్రం- ము, సౌరచాన్ద్ర- అ. ।]

[31 స్త్రత్ర- ము. బక. ఉ. అ. ।]

[32 త్యస్త- ము. బక. ।]

[33 విసర్గాన్తో- ము, మహాసత్తో- అ. ।]

[34 పృథ్వీగణః- ము.।]

[35 దీఘితిః- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[36 పర్యన్తం నమోన్తా వర్ణసన్తతిః- ము.।]

[37 రస్యతా- మ.।]

[38 ప్లోద- ము.।]

[39 స్త్వీమా- ము.।]

ఉచ్చార్యార్ఘ్యాదినాఽభ్యర్చ్య విద్యాబీజం హి చక్రరాట్ ।

తతః సముద్ధరేన్మన్త్రం పరమాత్మని వాచకమ్ ।। 22 ।।

గలన్తమమృతప్రఖ్యమచిరాన్మోక్షసిద్ధిదమ్ ।

అక్షస్థముద్ధరేత్ పూర్వం నేమి[40]షష్ఠమనన్తరమ్ ।। 23 ।।

వర్ణచక్రార్చనపూర్వకం మన్త్రముద్ధరేదిత్యాహ- ఆమధ్యాదితి ద్వాభ్యామ్। చక్రరాట్ వర్ణచక్రమిత్యర్థః। [41]విభక్తివినిమయశ్చాన్దసః। తథా చాత్రైవం ప్రయోగః- ప్రశస్తే విజనే గుప్తే గన్ధలిప్తేఽర్ఘ్యపుష్పాఢ్యే సుధూపితే ధరాతలే ద్వాదశారం చక్రం విలిఖ్య తన్మధ్యేఽక్షస్థానే ప్రణవం నాభౌ అకారాదివిసర్గాన్తాన్ షోడశస్వరాన్, ద్వాదశారేషు ప్రత్యరం వర్ణయుగ్మక్రమేణ కకారాదిభకారాన్తాని చతుర్వింశతివర్ణాని, నేమిభాగే మకారాదిహకారాన్తవర్ణనవకమ్, [42]ప్రధిగణే క్షకారం చ విలిఖ్య ఆమధ్యాత్ ప్రధిపర్యన్తం వర్ణపరమ్పరామ్ ఓం ఓం నమః, ఓం అం నమ ఇత్యాదిక్రమేణోచ్చార్యార్ఘ్యాదిభిరభ్యర్చ్య మన్త్రముద్ధరేత్ ।। 22-23 ।।

[40 నేమే-ము., నేమే:- అ.।]

[41 `విభక్తి..... శ్చాన్దసః' నాస్తి-అ.।]

[42 ప్రథా- మ.।]

నాభిద్వితీయేనాక్రాన్తం ద్వితీయమిదమక్షరమ్ ।

[43]ద్వితీయం దశ[44]సంఖ్యాచ్చ తదధశ్చాష్టమాత్ పరమ్ ।। 24 ।।

నాభేస్త్రయోదశోపేతం [45] ద్వితీయమిదమక్షరమ్ ।
[46]అథ ద్వితీయం నవమాన్నాభితుర్యాదినాన్వితమ్[47] ।। 25 ।।

ద్వితీయమష్టమాద్ వర్ణం కేవలం విద్ధి పఞ్చమమ్ ।
విజ్ఞానపదమాదాయ త్ర్యక్షరం తదనన్తరమ్ ।। 26 ।।

ఆద్యమేకాదశాద్ వర్ణం భిన్నం నాభ్యపరేణ తు ।
నేమేస్తృతీయవర్ణస్య తతస్తముపరి న్యసేత్ ।। 27 ।।

[48]మన్త్రాణాం నవమం హ్యేతద్ దశమం మే నిబోధత[49] ।
నాభిద్వితీయేనాక్రాన్తం ప్రాగ్వర్ణం చాష్టమారగమ్ ।। 28 ।।

నేమేర్ద్వితీయం తదను నేమేరాదాయ చాష్టకమ్[50] ।
తదుద్దేశాత్ తృతీయం చ స్థితం తత్ పఞ్చమోపరి ।। 29 ।।

త్రయోదశమిదం విద్ధి నవమాదపరం తతః ।
షష్ఠస్య నేమివర్ణస్య [51]చోర్ధ్వే తత్త్రితయం న్యసేత్ ।। 30 ।।

యుక్తం నాభితృతీయేన [52]హ్యథ షోడశముచ్యతే ।
ద్వితీయం దశమాద్ వర్ణాన్నాభ్యేకాదశసంయుతమ్ ।। 31 ।।

చైతన్యాయపదం దద్యాత్ సనమస్కమతః పరమ్ ।
ద్వావింశార్ణో హ్యయం మన్త్రః పదైః షడ్భిరలఙ్కృతః ।। 32 ।।

తత్ప్రకారమాహ- (తతః స? అక్షస్థ)ముద్ధరేదిత్యాదిభిః। పూర్వమక్షస్థం ప్రణవముద్ధరేత్। అనన్తరం నాభిద్వితీయేనాక్రాన్తం ఆకారేణ యుక్తం నేమిషష్ఠం శకారముద్ధరేత్। అథ

దశసంఖ్యా(ద్) ద్వితీయం దశమారస్థధకారయోర్ద్వితీయం నకారముద్ధృత్య తదధః అష్టమాత్ పరం అష్టమాదరాద్ ద్వితీయ[53] వర్ణం తకారం సంయోజ్య తన్నాభేస్త్రయోదశోపేతమ్ ఓకారాన్వితం కుర్యాత్, తతో నవమాద్ ద్వితీయం [54]దకారం నాభితుర్యాదినా [55]ఇకారేణాన్వితం కుర్యాత్, అథ అష్టమాద్ ద్వితీయం వర్ణం తకారం కేవలముద్ధరేత్। అథ విజ్ఞానేతి వర్ణత్రయముద్ధరేత్। తత ఏకాదశాదాద్యం పకారం నాభ్యపరేణ ఆకారేణ భిన్నం సంయుక్తం కృత్వా తన్నేమే[56]స్తృతీయస్య వర్ణస్య రేఫస్యోపరి న్యసేత్। అథ [57]నాభిద్వితీయేనాక్రాన్తమ్ ఆకారయుక్తమ్ అష్టమారగం ప్రాగ్వర్ణం ణకారముద్ధరేత్। తదను నేమేర్ద్వితీయం యకారముద్ధరేత్। తతో నేమేరష్టకమ్ [58]సకారముద్ధరేత్। తతస్తత్పఞ్చమోపరి వకారోపరి స్థితం తదుద్దేశాత్ తృతీయం రేఫముద్ధరేత్। తతో నవమాదపరం దకారముద్ధరేత్, అథ షష్ఠస్య నేమివర్ణస్య శకారస్యోర్ధ్వే తత్తృతీయం రేఫం న్యసేత్। తన్నాభితృతీయేన ఇకారేణ యుక్తం కుర్యాత్, అథ దశమాద్ ద్వితీయం వర్ణం నకారం నాభ్యేకాదశసంయుతమ్ ఏకారాన్వితం కుర్యాత్। తతః సనమస్కం నమస్కారశిరస్కం చైతన్యాయేతి చతురక్షరం పదముద్ధరేత్। తథా చ `ఓం శాస్త్రోదితవిజ్ఞానప్రాణాయ సర్వదర్శినే చైతన్యాయ నమః' ఇతి [59]ద్వావింశాక్షరః షడ్భిః పదైరలఙ్కృతో మన్త్రః సముద్ధృతో భవతి ।। 24-32 ।।

[43 `ద్వితీయం....మక్షరమ్' నాస్తి-అటీ.।]

[44 సంయోగి తదాదౌ చాష్టమాత్మరమ్- ము.।]

[45 తృతీయ- బఖ. అ. ఉ.।]

[46 `అథ....త్ర్యక్షరం' నాస్తి- ఉ.।]

[47 ఇచ్ఛితమ్- బక.।]

[48 మన్త్రాన్తం- ము., మన్త్రార్థం- అ. ఉ.।]

[49 ధతు- ము. బక. బఖ. అ.।]

[50 మమ్- ఉ., గమ్- అటీ.।]

[51 ఊర్ధ్వే- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[52 అథ- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[53 యం- మ.।]

[54 ధకారం- అ.।]

[55 భకా- అ.।]

[56 మిత్ర- మ. I]

[57 నేమి- మ. I]

[58 ఏకార- మ. I]

[59 ద్వాదశాక్షరః- అ. I]

తత్రైకార్ణం పదం జ్ఞానం చతుర్వర్ణం పదం బలమ్ ।

ష ్డక్షరం చాప్యైశ్వర్యం వీర్యం పఞ్చాక్షరం పరమ్ ।। 33 ।।

చతుర్వర్ణం పదం తేజః [60]శాక్తం స్యాద్ ద్వ్యక్షరం చ యత్ ।

తేజో వీర్యం బలం శక్తిరైశ్వర్యం జ్ఞానమేవ చ ।। 34 ।।

తేషామేవ షణ్ణాం పదానామక్షరసంఖ్యాకథనపూర్వకం జ్ఞానాదిగుణవాచ[61]కత్వమాహ-తత్రేతి సార్ధేన। అథ బలస్య జ్ఞానోపసర్జనత్వాత్ తదవ్యవహితమేవ తదుక్తమ్। ఏవమేవ ఐశ్వర్యోపసర్జనం వీర్యమ్, వీర్యశక్త్యుపసర్జనం తేజశ్చోక్తమితి జ్ఞేయమ్। బలాదీనాం జ్ఞానాద్యుపసర్జనత్వం సుస్పష్టముపబృంహితం లక్ష్మీతన్త్రే-

తిస్రో మమ స్వభావాఖ్యా విజ్ఞానైశ్వర్యశక్తయః ।।

అన్మిషత్యః పృథక్ తత్త్వత్రయేణ పరికీర్తితాః ।

బలం వీర్యం తథా తేజ ఇత్యేతత్తు గుణత్రయమ్ ।।

శ్రమాద్యవిద్యా[62]భావాఖ్యం జ్ఞానాదేరుపసర్జనమ్ । (2/49-51) ఇతి।

వస్తుతస్తు ఐశ్వ[63]ర్యాదిపఞ్చకమపి జ్ఞానధర్మ ఇతి[64] విజ్ఞేయమ్,

జ్ఞానాత్మకం పరం రూపం బ్రహ్మణో మమ చోభయోః ।।

శేషమైశ్వర్యవీర్యాది జ్ఞానధర్మః సనాతనమ్ । (2/25-26)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేః। జ్ఞానాదీన్యపి తత్రైవ వివృతాని-

అహమిత్యాన్తరం రూపం జ్ఞానరూపముదీర్యతే ।।

ప్రకాశకాదికం రూపం స్పటికాదిసలక్షణమ్ ।

అత[65]స్తజ్జ్ఞానరూపత్వం మమ నారాయణస్య చ ।।

అవ్యాహతిర్యదుద్యన్త్యా[66]స్తదైశ్వర్యం పరం మమ ।

ఇచ్ఛేతి సోచ్యతే తత్తత్తత్త్వశాస్త్రేషు పణ్డితైః ।।

జగత్ప్రభృతిభావో మే యః సా శక్తి[67]రుదీర్యతే ।

సృజన్త్యా యచ్ఛ్రమాభావో మమ తద్బలమిష్యతే ।।

భరణం యచ్చ కార్యస్య బలం తచ్చ ప్రచక్షతే ।

శక్త్యంశకేన చ ప్రాహుర్భరణం తత్త్వకోవిదాః ।।

వికారవిరహో వీర్యం ప్రకృతిత్వేఽపి మే సదా ।

స్వభావం హి జహాత్యాశు పయో దధిసముద్భవే ।।

జగద్భావేఽపి సా నాస్తి వికృతిర్మమ నిత్యదా ।

వికారవిరహో వీర్యమితి తత్త్వవిదాం మతమ్ ।।

విక్రమః కథితో వీర్యమైశ్వర్యాంశస్తు స స్మృతః ।

సహకార్యనపేక్షా మే సర్వకార్యవిధౌ హి యా ।।

తేజః షష్ఠం గుణం ప్రాహుస్తమిమం తత్త్వవేదినః ।

పరాభిభవసామర్థ్యం తేజః కేచిత్ ప్రచక్షతే ।।

ఐశ్వర్యే యోజయన్త్యేకే తత్తేజస్తత్త్వకోవిదాః ।

ఇతి పఞ్చ గుణా ఏతే జ్ఞానస్య స్తుతయో[68]మతాః ।। (2/26-35) ఇతి ।

అథ మన్త్రార్థ ఉచ్యతే- అత్రాదౌ ప్రణవేన తన్నాదాన్తగగనస్థితః పరవాసుదేవో వివక్షణీయః, ఇదానీం తస్య ప్రకృతత్వాత్ । తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

ఓమిత్యేతత్ సముత్పన్నం ప్రథమం బిన్దుతారకమ్ ।

బిన్దునా భూషయేత్ పశ్చాన్నాదేన తదనన్తరమ్ ।।

ధ్యాయేత్ సన్తతినాదాన్తాం[69] తైలధారా[70]త్మవాక్యతామ్ ।

ఏతత్తద్[71] వైష్ణవం రూపం త్ర్యక్షరం బ్రహ్మ శాశ్వతమ్ ।।

అనిరుద్ధస్త్వకారోఽత్ర ప్రద్యుమ్నః పఞ్చమః స్వరః ।

సంకర్షణో మకారస్తు వాసుదేవస్తు [72]పఞ్చకః ।।

చతుర్ధామవిభాగం[73] తు నాదరూపం సురేశ్వర ।

నాదస్య యా పరా కాష్ఠా సాఽహన్తా పరమేశ్వరీ ।।

శక్తిః సా పరమా [74]రూపా నాదాన్తగగనాహ్వయా ।

శబ్దబ్రహ్మమయీ సూక్ష్మా సాహం సర్వావగాహినీ ।।

విరామే సతి నాదస్య యః స్ఫుష్టీభవతి [75]ధ్రువమ్ ।

జ్యోతిస్తత్ పరమం బ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్ ।।

ఏతత్తే వైష్ణవం ధామ కథితం పౌరుషం పరమ్ । (24/6-12) ఇతి।

శాన్తోదితవిజ్ఞానప్రాణాయ శాన్తోదితం సూక్ష్మరూపమ్, స్వాత్మమాత్రానుభవదశావిశిష్టమితి యావత్। యతః శాన్తోదితా నిత్యోదితా చేతి దశాద్వయమీశ్వరస్య ప్రసిద్ధమ్। తత్ర శాన్తోదితావస్థా నామ స్వాత్మమాత్రానుభవదశా, నిత్యోదితావస్థా తు [76]స్వభూత్యనుభవదశా। తథా చ శ్రీగుణరత్నకోశవ్యాఖ్యానే- "త్రైస్త్రైః కాన్తేన శాన్తోదితగుణవిభవైః" (25 శ్లో.) [77]ఇత్యత్ర దశాద్వయం వ్యాఖ్యాతమ్। గర్గకులీనరామానుజీయే శ్రీరఙ్గరాజస్తవవ్యాఖ్యానే తు- "ప్రథన్తే సోఽనన్తః స్వవశఘనశాన్తోదితదశః[78]" (ఉ. 37 శ్లో.) ఇత్యత్ర స్వవిభూతిస్వగుణానుభవదశా శాన్తోదితదశా, స్వరూపానుభవదశా నిత్యోదితదశేతి వ్యుత్క్రమేణోక్తమ్। తత్రాప్యాదికమ్। యతస్తత్కర్తృక ఏవ వరదరాజస్తవవ్యాఖ్యానే- "ప్రశాన్తానన్తాత్మానుభవజమహానన్దమహిమ ప్రసక్తస్తైమిత్యానుకృతవితరఙ్గార్ణవదశమ్"(13 శ్లో.)। ఇత్యత్ర శాన్తోదితదశా నామ స్వాత్మమాత్రానుభవదశా, ఇతరా నిత్యోదితదశేతి యథాక్రమం వ్యాఖ్యాతమ్। విజ్ఞానం తుర్యవ్యూహమిత్యర్థః। "విజ్ఞానం యజ్ఞం తనుతే" (తై. ఉ. 2/5) ఇత్యత్ర యథా విజ్ఞానశబ్దస్య ధర్మివాచకత్వమ్, తద్వదిహాపి భగవద్వాచకత్వం బోధ్యమ్। తత్రాప్యణయతీతి తథోక్తః। శాన్తోదితసంజ్ఞక[79]పరరూపం ప్రతి నిత్యోదితసంజ్ఞకపరాత్పరవాసుదేవస్య కారణత్వాత్ తత్రాప్యణత్వమస్యేతి భావః। తథా చ తత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానే-

నిత్యోదితాత్ సంబభూవ తథా శాన్తోదితో హరిః ।....

చాతురాత్మ్యమ[80]థాపీదం కృపయా పరమేష్ఠినః ।

ఉపాసకా[81]నుగ్రహార్థం యః పరశ్చేతి కీర్త్యతే ।।

శాన్తోదితాత్ ప్రవృత్తం చ చాతురాత్మ్యత్రయం తథా ।

ఉపాసకానుగ్రహార్థం సేనేశ మమ తత్పునః ।।

సుషుప్తిస్వప్నసంజ్ఞం యజ్జాగ్రద్వ్యూహం[82] తథా పరమ్ ।

చాతురాత్మ్యం మహాభాగ పఞ్చమం పరమేశ్వరమ్ ।। (పృ. 133) ఇతి।

సర్వదర్శినే సర్వజ్ఞాయ చైతన్యాయ జ్ఞానరూపాయ పరాత్పరవాసుదేవాయేత్యర్థః। "జ్ఞానాత్మకం పరం రూపం బ్రహ్మణో మమ చోభయోః" (2/25) ఇతి లక్ష్మీతన్త్రే। నమస్తస్మై సకలవిధకైఙ్కర్యాణి కరవాణి మదర్థం న కరవాణీతి ప్రసిద్ధోఽయం నమశ్శబ్దార్థః ।। 33-34 ।।

[60 శాన్తం- ము. బక. బఖ. అ.।]

[61 వాచిత్వ- అ.।]

[62 ద్యవద్యా- ము.।]

[63 ర్యేతి- అ.।]

[64 ఇత్యపి జ్ఞేయమ్- అ.।]

[65 స్తు జ్ఞా- ము.।]

[66 ద్యత్యా- ము.।]

[67 రితీ- ము.।]

[68 యోఽమలాః-ము.।]

[69 సన్తతనాదేన-ము.।]

[70 మివాతతామ్- ము.।]

[71 ఏతత్తే- అ. మ.।]

[72 బిన్దుకః- ము.।]

[73 గస్తు నాదస్త్వత్ర- ము.।]

[74 సూక్ష్మా- ము.।]

[75 స్వయమ్- ము.।]

[76 స్వభక్త్య- అ.।]

[77 ఇత్యత్రైవ- మ.।]

[78 దిశ- అ.।]

[79 `పరరూపం.....సంజ్ఞక' నాస్తి- అ.।]

[80 థాప్యణ్డం- ము.।]

[81 సనా-అ. మ.।]

[82 త్సంజ్ఞం- ము. ।]

దృగస్త్రం కవచం శైఖం శిరో హృత్[83] షడ్ యథాక్రమమ్ ।

మన్త్రః సమాధివిషయే నానాభూమిజయేషు చ ।। 35 ।।

అఙ్గమన్త్రసిద్ధ్యర్థముక్తానాం జ్ఞానాదీనాం హృదయాద్యఙ్గైః సహ యోజనక్రమమాహ- తేజ ఇత్యాదినా। తథా చైవం ప్రయోగః- ఓం ఓం జ్ఞానాయ హృదయాయ నమః। ఓం విజ్ఞానప్రాణాయ ఐశ్వర్యాయ శిరసే స్వాహా। ఓం నమః శక్త్యై శిఖాయై వౌషట్। ఓం శాన్తోదిత[84]బలాయ కవచాయ హుమ్। ఓం సర్వదర్శినే వీర్యాయ అస్త్రాయ ఫట్। ఓం చైతన్యాయ తేజసే నేత్రాభ్యాం వౌషట్। ఏవమేషాం మన్త్రాణాం ప్రణవాదిత్వం[85] నమస్స్వాహాదిజాత్యన్తత్వం[86] చ నృసింహకల్పపరిచ్ఛేదే వక్ష్యతి-

సర్వేషాం ప్రణవః పూర్వః స్వసంజ్ఞాన్తే నియోజ్య తు ।

స్వకీయా జాతయశ్చాన్తే వౌషడన్తాః క్రమేణ తు ।। (17/10-11) ఇతి ।। 35 ।।

[83 హృచ్చ- ము. అటీ. ।]

[84 దితాయ- మ. ।]

[85 దిత్వస్- అ. ।]

[86 జాత్యత్వం- అ. ।]

నిరాకారో నిరఙ్గశ్చ స్మర్తవ్యో బ్రహ్మలక్షణః ।

తత్ప్రాప్త్యుపాయే ప్రథమే యాగహోమాదికే తు వై ।। 36 ।।

సాకారం సంస్మరేత్ సాఙ్గం పరివారేణ చావృతమ్ ।

ఆనీతా వ్యక్తతాం యేన స్వయం జ్ఞానాదయో గుణాః ।। 37 ।।

ఉక్తస్యాస్య మూలమన్త్రస్య విషయభేదేన సాకారత్వం నిరాకారత్వం చాహ- మన్త్రః సమాధివిషయ ఇతి ద్వాభ్యామ్। యాగహోమాదికే యాగో బిమ్బాదిషు భగవదర్చనమ్, హోమో వహ్నౌ సంతర్పణమ్, ఆదిశబ్దేనావిశిష్టం పాఞ్చకాలికం కర్మోచ్యతే। ప్రథమే [87]తత్ప్రాప్త్యుపాయే కర్మజ్ఞానభక్తిప్రపత్తినామ్నాం చతుర్విధానాం భగవత్ప్రాప్త్యుపాయానాం ప్రథమే ఉపాయే, కర్మయోగ ఇత్యర్థః।। 36-37 ।।

[87 ` తత్' నాస్తి- అ.।]

శశ్వద్ యాగసమాప్త్యర్థం [88]కర్మిణామనుకమ్పయా ।

సోఽనఙ్గః సంస్మృతో మన్త్రో భక్తిశ్రద్ధావశేన తు ।। 38 ।।

ఫలం యచ్ఛతి వై నూనం నిత్యం తద్భావితాత్మనామ్ ।

ప్రాధాన్యేన క్రతోః[89] స్థైర్యం మోక్షో యత్రానుషఙ్గతః ।। 39 ।।

ఏతత్కర్మయోగనిష్ఠానాం సాకారస్మరణం వినా భగవదర్చనాదేః కర్తుమశక్యతయా భగవాన్ స్వయమేవ తేషు కృపాతిశయేన షాడ్గుణ్యాత్మకం నిజాకారం ప్రకాశయతి। యోగినాం తు ` సర్వత్ర విదితాత్మనామ్' ఇత్యుక్తరీత్యా తన్నైరపేక్ష్యాన్నిరాకారం [90]సంస్మృతోఽపి తద్భక్త్యతిశయసంతుష్టః ఫలం ప్రయచ్ఛతీత్యాహ- ఆనీతా ఇతి ద్వాభ్యామ్ ।। 38-39 ।।

[88 ` కర్మిణా.....శాన్త్యర్థం' నాస్తి- బఖ., కర్మణాం- ము. బక. ఉ.।]

[89 త్వథైశ్వర్యం- బఖ. అ.ఉ.।]

[90 సస్మృతో- అ.।]

తత్ర తద్విఘ్నశాన్త్యర్థం[91] మన్త్రార్థం[92] విద్ధి మన్త్రపమ్ ।

విపర్యయే తు నేత్రాన్తో మన్త్రో యస్మాన్మహామతే ।। 40 ।।

దృగ్దృష్టిశుద్ధమార్గాణాం క్వ విఘ్నాః శాన్తచేతసామ్ ।

స్వకమన్తర్గతం[93] తేజః స్వాతన్త్ర్యాచ్చ బహిష్కృతమ్ ।। 41 ।।

ఐశ్వర్యప్రధానే కర్మణ్యస్య మన్త్రస్యాఙ్గన్యాసాదిష్వస్త్రాన్తత్వం మోక్షప్రధానే కర్మణి నేత్రాన్తత్వం చాహ- ప్రాధాన్యేనేతి ద్వాభ్యామ్। తత్ర తస్మిన్ కర్మణి తద్విఘ్నశాన్త్యర్థం తస్య కర్మణస్తజ్జన్యైశ్వర్యస్య తదానుషఙ్గికమోక్షస్య చ యే విఘ్నాః సంభవన్తి, తత్తచ్ఛాన్త్యర్థమిత్యర్థః। విపర్యయే తు మోక్షస్య ప్రాధాన్యే ఐశ్వర్యస్యానుషఙ్గికత్వే ఇత్యర్థః। దృగ్దృష్టిశుద్ధమార్గాణాం దృగ్ నేత్రమన్త్రః, తేన దృష్టిః అవలోకనమ్, తేన శుద్ధః పావనీకృతో మార్గో యేషాం తేషాం తథోక్తానామ్। నేత్రమన్త్రావలోకనస్య [94]పరిశుద్ధ్యావహత్వం వ్యక్తముక్తమీశ్వరపారమేశ్వరయోః-

దేవం హృత్కమలాకాశే తేజోరూపతయా స్థితమ్ ।

తస్మాత్ స్థానాత్ సమానీయ తం కుర్యాన్నేత్ర[95]మధ్యగమ్ ।।

వాసుదేవాభిధానం తు ప్రాగుక్తం చ సమాశ్రయేత్ ।

తతో లోచనయుగ్మేన స్తబ్ధేన [96]మునిపుఙ్గవాః ।।

జపన్ లోచనమన్త్రం తు [97]పశ్యేద్ యాగోపయోగినమ్ ।

[98]సంభారమఖిలం తేన ద్రవ్యసంఘో విశుధ్యతి ।। ఇతి ।। 40-41 ।।

(ఈ. సం. 3/2-5; పా.సం. 6/8-10)

[91 ర్థమన్త్రాణాం - అ. ఉ.।]

[92 మన్త్రాన్తం- బక. బఖ.।]

[93 ర్గతే- ము.।]

[94 పారి- మ.।]

[95 మన్త్ర- అ.।]

[96 ద్వి జసత్తమ- పా.।]

[97 అవలోక్యాఖిలం తు తమ్- పా.।]

[98 నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః- పా.।]

యేన యేన హి మన్త్రేణ స చ నేత్రాన్వితః స్మృతః ।

స్వప్రకాశస్త్వనుపమో యేన యేన హృదన్తరే ।। 42 ।।

సితాసితః సమాకృష్యః[99] స[100] స తద్వాచకోత్థితః[101] ।

అథ మన్త్రవరస్యాస్య శ్రృణుష్వరాధనం యథా ।। 43 ।।

బహిఃప్రకటితతేజసాం మన్త్రాణాం తేజోవాచకశబ్దసహితత్వమ్ అన్తర్నిగూఢతేజసాం తు తద్వాచకరహితత్వం చాహ- స్వకమితి ద్వాభ్యామ్। ఏవం చ తేజోవాచకరహితానాం మన్త్రాణాం పఞ్చాఙ్గత్వమేవ బోధ్యమ్। తదుక్తమీశ్వరపారమేశ్వరయోర్గరుడార్చనప్రకరణే-

పఞ్చాక్షర ఇతి ఖ్యాతో గారుడో ముని[102]సత్తమాః ।

పఞ్చాఙ్గాని యథాపూర్వమక్షరైః స్యుః సబిన్దుకైః ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 8/14;పా. సం.8/14)

పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే త్వేతచ్ఛ్లోకవ్యాఖ్యానావసరే- "అత్ర పఞ్చాఙ్గోఽయం మన్త్రః పాద్మసాత్వతయోః షడఙ్గః ప్రతిపాదితః। షడఙ్గాని పునః స్వయమితి- "నేత్రకర్మణి హృద్బీజం పఞ్చాఙ్గానాం విధీయతే" (11/173) ఇతీత్యుక్తమ్, తదసంగతమ్। యతః శ్రీసాత్వతేఽయం గరుడపఞ్చాక్షరమన్త్రో వా తదఙ్గవిచారో వా న దృశ్యతే। న చైతద్ గరుడమన్త్రాఙ్గవిచారాదర్శనేఽపి "నేత్రకర్మణి హృద్బీజం పఞ్చాఙ్గానాం విధీయతే" (19/173) ఇతి తత్రోక్తత్వాత్ పఞ్చాఙ్గమన్త్రసామాన్యస్య హృద్బీజయోజనయా షడఙ్గత్వసిద్ధేరస్యాపి తథా షడఙ్గత్వం సిద్ధమితి వాచ్యమ్, యత ఏవం హృద్బీజేన సహ షడఙ్గత్వే సంభవతి సాత్వతే పఞ్చాఙ్గానామిత్యుక్తిరేవ న సంభవేత్। కిఞ్చ సాత్వతోపబృంహణే ఈశ్వరే (8/14) పారమేశ్వరే (8/14) చ గరుడమన్త్రస్య షడఙ్గత్వకథనం వినా పఞ్చాఙ్గత్వమాత్రోక్తిరపి న ఘటతే। అతస్తదర్థమిదం సావధానం శ్రృణు- పఞ్చాఙ్గానాం మన్త్రాణాం దీక్షా[103]దావితి శేషః। నేత్రకర్మణి నేత్రమన్త్రేణ కర్తవ్యే కర్మణి,

[104]పాచయేత్ మూలమన్త్రేణ దృష్ట్వా నేత్రేణ సంస్కృతమ్ । (18/102) ఇతి,

వర్మణా తత్ఫలప్రాప్తిం తల్లయత్వమపి స్మరేత్ ।।

సుతృప్తిమథ నేత్రేణ కుర్యాత్తేనైవ తత్స్థితిమ్[105] । (19/88-89)

ఇతి చైవమాదికే హృద్బీజం విధీయతే। పఞ్చాఙ్గానాం నేత్రబీజాభావాత్ తత్స్థానే హృద్బీజం యోజయేదితి భావః। ఏవమేవ నిరఙ్గానాం మన్త్రాణామఙ్గమన్త్రసామాన్యాభావాత్ తత్సాధ్యేషు కర్మసు ప్రణవో నియోక్తవ్య ఇతి చ సాత్వతే ఉక్తమ్-

నిరఙ్గానాం తు మన్త్రాణామఙ్గమన్త్రోక్తకర్మణామ్ ।।

ప్రణవో వినియోక్తవ్యః సహ కర్మపదేన తు । ఇతి ।

(19/173-174)

నైతావతా పఞ్చాఙ్గానాం షడఙ్గత్వం నిరఙ్గానాం సాఙ్గత్వం చ సిధ్యతీతి బోధ్యమ్।। 42-43 ।।

[99 కృష్టిః- ము.।]

[100 స తు తద్వాచకోఽసితః- ము.।]

[101 స్వితః- బక. బఖ., జితః- ఉ.ష]

[102 సత్తమ- పా.।]

[103 క్షితానామితి- అ.।]

[104 వాచ- అ. l]

[105 తమ్- మ. l]

సబాహ్యాభ్యన్తరావస్థం సమా[106]సాదమలేక్షణ[107] l

పరిచ్యుతమలః స్నాతః శుద్ధవాసా జితేన్ద్రియః ll 44 ll

ఏతావదన్తం మన్త్రస్వరూపముక్త్వా ఇతః పరమర్చనప్రకారం శ్రృణుష్వేత్యాహ- అథేతి l సబాహ్యాభ్యన్తరావస్థం మానస[108]బాహ్యోభయారాధనమిత్యర్థః ll 44 ll

[106 మార్ధమ- ము., పాద- బక. l]

[107 క్షణః- అ., ఉ., క్షణమ్- బక. బఖ. l]

[108 బాహ్యారాధనోభయాత్మకమి-మ. l]

వాగ్యతః పుష్పదర్భాద్యైర్ద్వారాగ్రస్థం పతత్రిపమ్ l

సచక్రం పూజయిత్వాదౌ సంవిశేద్ భగవద్గృహమ్ ll 45 ll

ఆదౌ పూజకస్య స్నానాదినియమమాహ- పరిచ్యుతేతి సార్ధేన l పరిచ్యుతమలః బ్రాహ్మముహూర్తసముత్థానభగవద్ధ్యాననామసంకీర్తనాదిభిః పరిహృతాన్తరమలః, శౌచాచమనదన్తధావనాదిభిః పరిహృతబాహ్యమలశ్చేత్యర్థః l స్నాతః

[109]దివ్యాప్యమాన్త్రవాయవ్యభౌమతైజసమానసైః l

ఏతైః సమస్తైర్వ్యస్తైర్వా కృతశుద్ధిర్యథా[110]బలమ్ ll

ఇత్యుక్తరీత్యాఽనుష్ఠితస్నానః l ఏతేషామనుష్ఠానప్రకారాస్తు పారమేశ్వరాదిషు[111] ద్రష్టవ్యాః l యద్యపి జయాఖ్యోక్తం[112] పారమేశ్వరే చోపబృంహితమౌదకస్నానం గ్రాహ్యమ్, తథాపి స్వసూత్రోక్తస్నానాద్యనుష్ఠానపారమ్పర్యే సతి తత్పరిత్యజ్యాన్యన్న గ్రాహ్యమితి నిర్ణీతం పఞ్చరాత్రరక్షాయామ్[113] l అత్ర స్నాత ఇత్యనేనైవ పార్థివస్నానరూపమూర్ధ్వపుణ్డ్రధారణమపి సంగృహీతమ్, సన్ధ్యావన్దనాదికమప్యుపలక్షితమ్ l శుద్ధవాసా ఇత్యనేన

గన్ధైః స్రగ్భిరలఙ్కారైః సోత్తరీయైశ్చ భూషితః l

కర్ణభూషణహారాద్యైః కటకైరఙ్గులీయకైః ll

ఇత్యాద్యర్థః సంగృహీతః। క్షిప్తః[114]। జితేన్ద్రియ ఇత్యనేనాభిగమనం సూచితం భవతి। యతః-

జపధ్యానార్చనస్తోత్రైః కర్మవాక్చిత్తసంయుక్తైః ।।

అభిగచ్ఛేజ్జగద్యోనిం [115]తచ్చాభిగమనం స్మృతమ్ ।

(జ. సం. 22/68-69)

ఇత్యుక్తాభిగమనేన హీన్ద్రియజయః సిద్ధ్యతి। పుష్పదర్చా(దీ?ద్రై్యరి)త్యనేనోపాదానముక్తం భవతి। ఆదౌ ద్వారాగ్రస్థం సచక్రం పతత్రిపం పూజయిత్వేత్యనేనానయోః సర్వద్ధారపాలముఖ్యత్వం సూచ్యతే। అత ఏవేశ్వరపారమేశ్వరయోశ్చణ్డాదిషు జాగరూకేష్వపి- "నియోజ్య తత్ర రక్షార్థం చక్రం చ [116]పతగేశ్వరమ్" (ఈ. సం. 6/116; పా. సం. 7/523) ఇత్యుక్తమ్। కిఞ్చ, యాగగేహద్వారార్చనప్రకరణేఽపి చణ్డనాదీనామప్యర్చనాశక్తౌ "సర్వద్వారేషు వా పూజ్యః సహేతీశః పతత్రిపః" (ఈ. సం. 9/300; పా. సం. 11/303) ఇత్యుక్తమ్। అర్చనస్థానం చ తత్రైవ వ్యక్తముక్తమ్- "ధ్యాయేద్ ద్వారాగ్రదేశే తు గరుడం కాఞ్చనప్రభమ్" (ఈ. సం. 9/22; పా. సం. 11/21) ఇతి ప్రక్రమ్య,

ప్రాణాధిదైవతం చక్రే బలిమణ్డలమధ్యగే ।

సంస్థితం సంస్మరేత్ సర్వైరఙ్గైః పురుషరూపిణమ్ ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 9/25- 26; పా. సం. 11/25)

బలిమణ్డలాభావస్థలే గోమయాదినా సద్యః కల్పితే[117]నాఽర్చనముక్తం తత్రైవ-

స్థితే వా కల్పితే తత్ర పూజయేద్ బలిమణ్డలే ।

సర్వం ఖగేశపూర్వం తు పరివారం హి సాచ్యుతమ్ ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 2/9-10)

అస్మిన్నవసరే గర్భగేహద్వారపాలార్చనమపి కార్యమ్। తదత్రైవ వక్ష్యతి నృసింహకల్పపరిచ్ఛేదే-

స్నాతో బద్ధకచో మౌనీ శుద్ధవాసోఽర్ఘ్యపుష్పధృక్ ।

కృత్వా ద్వారాన్తర్చనాద్యం తు ఉపవిశ్యాసనే తతః ।। (17/16) ఇతి।

ఇదమేవోపబృంహితమీశ్వరేఽపి-- "వాస్తుపూరుషమన్యాంశ్చ సమభ్యర్చ్య యథాక్రమమ్" (2/11) ఇతి। సంవిశేద్ భగవద్గృహమిత్యత్ర ఈశ్వరే ద్వారవిభాగ ఉక్తః-

ప్రాసాదాన్తః ప్రవేశార్థం తతో ద్వారం తు చేతసా ।

త్రిభాగీకృత్య తన్మధ్యభాగమేకం ద్విధా పునః ।। [118] ।।

విభజ్య వామదేశేన దక్షిణేనాఙ్ఘ్రిణా తతః ।

శనైః శనైః ప్రవిశ్యాన్తః...... .... ।। (2/14-15) ఇతి ।

అన్యే చాత్ర తత్ర తత్రాపేక్షితా బహవో విశేషా
ఏతదుపబృంహణయోరీశ్వరపారమేశ్వరయోరేవ సంగృహీతా గ్రాహ్యాః ।। 44-45 ।।

[109 పాఞ్చరాత్రరక్షాయాం (పృ. 105) సముద్ధృతోఽయం శ్లోకః।]

[110 యదా- అ.।]

[111 పారమేశ్వరే ద్వితీయాద్యాయే।]

[112 జయాఖ్యసంహితాయాం నవమే పటలే ।]

[113 అత్ర 97-105 పృష్ఠేషు స్నానప్రకరణం ద్రష్టవ్యమ్ ।]

[114 ఉభయోర్మాతృకయోర్దృశ్యతేఽప్రాసఙ్గికమేతత్ పదమ్ ।]

[115 తచ్చాన్తి- అ.।]

[116 విహగే- ము.।]

[117 తే వా అర్చన - అ.।]

[118 పురః- అ.।]

ఉపార్జితం [119]పురా యద్ద్వై యాగోపకరణం మహత్ ।

తత్సర్వం దక్షిణే కృత్వా వామే తు కరకం న్యసేత్ ।। 46 ।।

గాలితేనామ్భసా పూర్ణం మధ్యే భద్రాసనం న్యసేత్ ।

మృత్కాష్ఠోపలఘాతూత్థమేకద్విత్రిశమం[120] తు వా ।। 47 ।।

చతురశ్రమథాష్టాశ్రం చతురశ్రాయుతం[121] తు వా ।

చతుష్పాదసమాయుక్తం చతురావరణాఙ్కితమ్ ।। 48 ।।

మకరాస్యప్రణాలం తు ప్రమాణేనోపలక్షితమ్ ।
తదధశ్చోత్తరస్యాం వై చలం వా [122]క్ష్మాతలాశ్రితమ్ ।। 49 ।।

శఙ్ఖచక్రాఙ్కితం కుర్యాజ్జలాధారం[123] సులక్షణమ్ ।
అథోపవిశ్య వై దార్భే కాష్ఠజే వాఽజినాసనే ।। 50 ।।

[119 పురస్తాద్ద్వై- ము. అటీ. ।]

[120 శతం- ము. బక.బఖ., దశం-అ. ఉ. ।]

[121 రత్రయుతం- ము. అటీ. ।]

[122 పక్ష్మాన్తరా- ము. అటీ. ।]

[123 వాసం- అ. ।]

బద్ధపద్మాసనః కుర్యాన్న్యాసం మన్త్రవరేణ తు ।
అభిన్నం[124] మస్తకే తావదాదిత్యా[125]తపవన్న్యసేత్ ।। 51 ।।

వ్యాపకత్వేన తదను విన్యసేద్ భిన్నలక్షణమ్ ।
అఙ్గుష్ఠద్వితయాద్ యావత్ కనిష్ఠాద్వితయావధిః ।। 52 ।।

జ్ఞానాద్యం వీర్యపర్యన్తం విన్యసేదఙ్గపఞ్చకమ్ ।
మూలవద్ వ్యాపకత్వేన నేత్రమూ[126]ర్ధ్వాఙ్గులీషు చ ।। 53 ।।

ఆబ్రహ్మరన్ధ్రాత్ పాదాన్తమథ మన్త్రం తు విగ్రహే ।
తతస్తు హృదయే జ్ఞానం యతో [127]వ్యజ్యేత తత్ర తత్ ।। 54 ।।

ఐశ్వర్యం శిరసో దేశే యస్మాదుపరి తిష్ఠతి ।
ప్రాకృతం తాత్త్వికం వాపి సర్వత్ర కమలేక్షణ ।। 55 ।।

హార్దాగ్నేరూర్ధ్వగాయాం ను శిఖాయాం శక్తిమన్త్రరాట్ ।

బలం చాఖిలగాత్రాణాం [128]తద్గతం వాయునా సహ ।। 56 ।।

మూర్చ్ఛితం సర్వగాత్రైర్యత్తద్వీర్యం హస్తయోర్న్యసేత్ ।

అన్తర్బోధస్వరూపం యత్ ప్రాకృతధ్వాన్తశాన్తికృత్ ।। 57 ।।

తేజస్తత్తైజసే స్థానే న్యాసకాలే సమస్యతే ।

[129]చతుశ్చక్రే[130] నవద్వారే దేహే దేవగృహే పురా ।। 58 ।।

ఇదానీమేవం భద్రాసనన్యాసోక్తిశ్చలబిమ్బాదీనాం తదుపరి స్థాపనార్థం వా బిమ్బాదికం వినా తత్రైవార్చనార్థం వేతి జ్ఞేయమ్। స్థిరబిమ్బానాం పీఠస్తు ప్రతిష్ఠాకాల ఏవ స్థాప్యతే।

స్వాసనోపవేశనపూర్వకం మన్త్రన్యాసవిధిమాహ- అథోపవిశ్యేత్యాదిభిః। అత్ర న్యాసాత్ పూర్వం ప్రాణాయామభూతశుద్ధేః, మన్త్రన్యాసానన్తరం భూషణాదిన్యాసస్య చానుక్తావపి నృసింహకల్పే[131] వక్ష్యమాణరీత్యా గ్రాహ్యమ్ ।। 50-58 ।।

[124 న్నమస్తయోస్తా- మ. ఉ., న్నహస్తస్యోతా- బక. బఖ।]

[125 దప- ము., దపరం న్య- అటీ.।]

[126 మూర్ద్వే- ము. అటీ. ఉ.।]

[127 భజ్యేత- ము.।]

[128 త్వద్గతం- బక. బఖ., తత్కృతం- అ.।]

[129 నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః- అ.।]

[130 చతుఃపఞ్చ- ము.।]

[131 సప్తదశే పరిచ్ఛేదే 17శ్లోకాదితః ప్రకరణమేతద్ ద్రష్టవ్యమ్।]

[132]న్యస్యైవమభిమానం తు మన్త్రాఖ్యమవలమ్బ్య చ ।

మనస్యుపరతం కుర్యాదక్షగ్రామం బహిఃస్థితమ్ ।। 59 ।।

ఏవమాధారనాభిహృత్కణ్ఠచతుశ్చక్రవిశిష్టే నవద్వారాన్వితే స్వశరీరే భగవన్మన్దిరత్వబుద్ధ్యా పూర్వం మన్త్రాన్ విన్యస్య "నాదేవో దేవమర్చయేత్" ఇతి న్యాయేన స్వస్మిన్ [133]దేవత్వాభిమానావలమ్బనం చ కుర్యాదిత్యాహ- చతుశ్చక్ర ఇతి। మన్త్రాఖ్యమభిమానం[134] స్వస్మిన్ మన్త్రనాథత్వాహఙ్కారమిత్యర్థః। వక్ష్యతి చ- "దేవోఽహమితి భావయేత్" (17/36) ఇతి। జయాఖ్యేఽపి వ్యక్తముక్తమ్-

అహం స భగవాన్ విష్ణురహం నారాయణో హరిః ।

వాసుదేవో హ్యహం వ్యాపీ భూతావాసో నిరఞ్జనః ॥

ఏవం రూపమహఙ్కారమాసాద్య సుదృఢం మునే । (11/41-42) ఇతి ॥ 59 ॥

[132 పూర్వం మన్త్రారాధనాం- అ.।]

[133 దేవత్వావలమ్బనం హి మానావలమ్బనం - అ.।

[134 భిగమనం- అ.।]

చిత్తం బుద్ధౌ వినిక్షిప్య తాం బుద్ధిం జ్ఞానగోచరే ।

జ్ఞానభావనయా కర్మ కుర్యాద్ వై పారమార్థికమ్ ॥ 60 ॥

అథ మానసికయాగముపదిశన్ నిరన్తరాయభగవజ్జ్ఞానభావనాసిద్ధ్యర్థం బాహ్యేన్ద్రియాదీనామన్తర్నియమనమాహ- మనసీతి సార్ధేన। ఏవం జ్ఞానభావనయా క్రియమాణస్య కర్మణః శుద్ధసత్త్వమ(యం? యత్వం) బ్రాహ్యస్య త్రిగుణమయత్వాత్ [135]శుద్ధ్యపేక్షత్వం చోక్తం లక్ష్మీతన్త్రే-

మానసీర్నిర్వపేత్ సర్వాః క్రియా జ్ఞానసమాధినా ॥

జ్ఞానేన క్రియతే యద్యత్ కర్మ బ్రహ్మసమాధినా ।

శుద్ధసత్త్వమయం తత్తదక్షయ్యం భవతి ధ్రువమ్ ॥

బాహ్య[136] ద్రవ్యాశ్రితా[137] యస్మాద్ దోషా రాజసతామసాః ।

తతస్త[138]చ్ఛోధనమపి కర్మణా మనసా గిరా ॥

తస్మాదేకాన్తనిర్దోషం భావనా[139]వాసితం తథా ।

తస్మాజ్జ్ఞానం సమాస్థాయ శుద్ధం[140] సంవిత్సముద్భవమ్ ॥

జ్ఞానభావనయా కర్మ కుర్యాద్వై పారమార్థికమ్ । (34/137-141)

ఇతి ।। 59-60 ।।

[135 శుద్ధ్య- అ.।]

[136 బాహ్యద్ర-ము.।]

[137 కృతా- అ.।]

[138 చోదన-అ. మ.।]

[139 భావనాపదం త్రుటితముభయోర్మాతృకయోః।]

[140 శుద్ధసం- అ. మ.।]

చతుశ్చక్రే నవద్వారే దేహే దేవగృహే పురా ।

కణ్ఠకూపధరారూఢం హృత్పద్మం యదధోముఖమ్ ।। 61 ।।

తత్కర్ణికావనేర్మధ్యే రూఢమూర్ధ్వముఖం తు యత్ ।

శబ్దవ్యక్తిస్తదూర్ధ్వే తు స్థితార్కేన్ద్వగ్నిలక్షణా ।। 62 ।।

స్వహృదయే భగవదభివ్యక్తిస్థాననిరూపణార్థం ప్రథమతః శబ్దబ్రహ్మావస్థానమాహ- చతుశ్చ (క్రిమి? క్ర ఇ)తి ద్వాభ్యామ్। కణ్ఠకూపధరారూఢం గలకూపస్థలసముత్పన్నమధోముఖం యద్ హృత్పద్మం తత్కర్ణికావనేర్మధ్యే రూఢం సముత్పన్నం యద్ హృత్పద్మమిత్యనుషజ్యతే। తదూర్ధ్వే తత్కమలద్వయసంపుటమధ్యే అధఃకమలోపరీత్యర్థః। అర్కేన్ద్వగ్నిలక్షణా జ్యోతిఃస్వరూపా శబ్దవ్యక్తిః శబ్దబ్రహ్మ స్థితా వర్తత ఇత్యర్థః ।। 61-62 ।।

త్రిదీప్తిభాస్వరా నాడీ త్వవ్యక్తధ్వనివిగ్రహా ।

వ్యక్తం చక్రత్రయస్యోర్ధ్వే వర్తతే యా మహామతే ।। 63 ।।

నిస్సృతా బ్రహ్మరన్ధ్రేణ గతా సూర్యపథాత్ పరమ్ ।

[141]వాయుద్వారేణ పాతాలం భిత్వా యాతా [142]సుగోచరమ్ ।। 64 ।।

సఙ్కల్పవిషయః సర్వః సమ్బన్ధః[143] ప్రతితిష్ఠతి ।

సూత్రే మణిగణో[144] యద్వన్మధ్యనాడీ హ్యతః స్మృతా ।। 65 ।।

[145]లక్ష్యస్థానే తు పూర్వోక్తే తస్యామభ్యన్తరే తు వై ।

సమ్పుటే శశిసూర్యాఖ్యే నిమేషోన్మేషలక్షణే ।। 66 ।।

తత్రార్కం చాబ్జమాలమ్బ్య పరా వాగ్భ్రమరీ స్థితా ।

యా సర్వమన్త్రజననీ శక్తిః శాన్తాత్మనో విభోః ।। 67 ।।

[146]నదన్తీ వర్ణజం నాదం శబ్దబ్రహ్మేతి యత్ స్మృతమ్ ।

అకారపూర్వో హాన్తశ్చ ధారాసన్తానరూపధృక్ ।। 68 ।।

ఏవం సంగ్రహేణ శబ్దబ్రహ్మావస్థానముక్త్వా పునః సుషుమ్నానాడీస్వరూపకథనపూర్వకం తదేవ విశదయతి- త్రిదీ(ప్తీ)తి షడ్భిః। అస్యా త్రిదీప్తిభాస్వరత్వం తేజస్త్రయాత్మకశబ్దబ్రహ్మాధారత్వాత్। అవ్యక్తధ్వనివిగ్రహా అవ్యక్తధ్వనిః శబ్దబ్రహ్మ

శబ్దబ్రహ్మస్వరూపేణ స్వశక్త్యా స్వయమేవ హి ।

ముక్తయేఽఖిలజీవానాముదేమి పరమేశ్వరాత్ ।।

తదవ్యక్తాక్షరం విద్ధి తన్త్రీశబ్దో యథా కలః । (20/7-8)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేః, [147]స విగ్రహో యస్యాః సా తథోక్తా। చక్రత్రయస్యోర్ధ్వ ఆధారనాభిక(ణ్ఠ)చక్రత్రయోపరి ప్రకాశమానా బ్రహ్మరన్ధ్రేణ నిఃసృతా సూర్యపథాన్ [148]పరం గతా [149] వాయుద్వారేణ పాతాలం భిత్వా స్వగోచరం యాతా, [150]ఆమూలాగ్రం యావదన్తం వ్యాప్తేత్యర్థః। అత ఏవ భగవత్సంకల్పవిషయః సర్వోఽపి సూత్రే మణిగణ ఇవ సుషుమ్నానాడీసంబన్ధః ప్రతితిష్ఠతి, అతో మధ్యనాడీతి స్మృతా ప్రసిద్ధా। తస్యామభ్యన్తరే పూర్వోక్తే[151] లక్ష్యస్థానే, హృదయకమలస్థాన ఇత్యర్థః। నిమేషోన్మేషలక్షణే నిమీలనోన్మీలనవిశిష్టే శశిమూర్యాఖ్యే, నిమీలితోర్ధ్వకమలస్య శశిసంజ్ఞత్వమ్, ఉన్మీలనోన్మీలనవిశిష్టే శశిసూర్యాఖ్యే, నిమీలితోర్ధ్వకమలస్య శశిసంజ్ఞత్వమ్, ఉన్మీలితాధఃకమలస్య సూర్యాఖ్యత్వమ్। తత్ర సంపుటే కమలద్వయసంపుటే, ఆర్కమ్ అర్కసంబన్ధి, అబ్జమ్ అధఃకమలమిత్యర్థః। ఆలమ్బ్య ఆశ్రిత్య, పరా సూక్ష్మా, వాగ్భ్రమరీ వాగేవ భ్రమరీ స్థితా। తాం విశినష్టి- యా వాగ్భ్రమరీ సర్వమన్త్రజననీ శాన్తాత్మనః సూక్ష్మస్య పరస్యేతి యావత్, విభోః శక్తిరిత్యనేన ఇయమపి తథా సూక్ష్మేత్యర్థః। అకారపూర్వో హాన్తః

అకారాదిహకారాన్తః, ధారాసన్తానరూపధృక్ తైలధారావదవిచ్ఛిన్నః శబ్దబ్రహ్మేతి [152]యత్ యో నాదః, తం వర్ణజం నాదం నదన్తీతి। ఏవమేవ నాదస్వరూపముక్తం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

పృథగ్వర్ణాత్మనా యాతి స్థితయేఽనేకధా స తు ।।

సూక్ష్మవర్ణస్వరూపోఽసౌ ధారాసన్తానరూపధృక్ ।

పఞ్చాధ్వకోశముక్తస్య మన్నిష్ఠస్య వివేకినః ।।

[153]సోఽనుభూతిపదం యాతి ప్రసాదాత్ పరమాత్మనః । (20/8-10) ఇతి।

ఏతాదృశం నాదం నదన్త్యా వాక్శక్తేః స్వరూపమపి త(త్రాప్య?త్రైవో)క్తమ్-

ప్రకాశానన్దసారాహం సర్వమన్త్రప్రసూః పరా ।

శబ్దానాం జననీ శక్తిరుదయాస్తమయోజ్ఝితా ।।

వ్యాపకం [154]యత్ పరం బ్రహ్మ నారాయణసమాహ్వయమ్[155] ।

శాన్తతా నామ యాఽవస్థా సాహం శాన్తాఖిలప్రసూః ।। (18/18-19) ఇతి।। 63-68 ।।

[141 పాయు- ఉ.।]

[142 స్వ- బఖ. ఉ., ఖ-అ.।]

[143 ర్వస్తద్బృన్దం- ము.।]

[144 గణా- ము.।]

[145 లక్ష- ము.।]

[146 వదన్తి- ము.।, నన్దతీ- అ.।]

[147 `స విగ్ర' న దృశ్యతే- అ.।]

[148 పారం- అ.।]

[149 పాయు- మ.।]

[150 ఆమలోగ్రం- అ.।]

[151 పూర్వోక్త- అ.।]

[152 `యతః' ఇత్యుభయమాతృకాస్థః పాఠః। మూలానుసారీ పాఠోఽత్ర స్థాపితః।]

[153 అను- ము.।]

[154 ధర్మ- అ.।]

[155 మనామయమ్- ము.।]

నాదావ[156]సానగగనే దేవోఽనన్తసమన్వితః ।

శాన్తః సంవిత్స్వరూపస్తు భక్తానుగ్రహకామ్యయా ।। 69 ।।

అనౌపమ్యేన వపుషా హ్యమూర్తో మూర్తతాం[157] గతః ।

విశ్వమాప్యాయయన్ కాన్త్యా పూర్ణేన్ద్వయుతతుల్యయా ।। 70 ।।

[158]వరదాభయదేనైవ శఙ్ఖచక్రాఙ్కితేన తు ।

త్రైలోక్యోద్ధృతిదక్షేణ యుక్తః పాణిద్వయేన తు ।। 71 ।।

రశ్మిభిర్భాస్కరో[159] యద్వత్ సముద్ర ఇవ చోర్మిభిః ।

[160]స్వమూర్తిభిర[161] మూర్తీభిరచ్యుతాద్యాభి[162]రన్వితః ।। 72 ।।

దీప్తిమద్భిర[163]మూర్తైస్తు సుధాకల్లోలసఙ్కులైః[164] ।

పూర్ణ ఆభరణైః సర్వైర్నిర్వికారాఙ్గవిగ్రహః ।। 73 ।।

ఏవం హృదయకమలే శబ్దబ్రహ్మావస్థానముక్త్వా తదన్తే ద్యోతమానపరబ్రహ్మస్వరూపమాహ- నాదావసానేతి పఞ్చభిః। నాదావసానగగనే నాదో నామ నాదబిన్దుమధ్యమావైఖర్యాఖ్యే శబ్దబ్రహ్మణోఽవస్థాచతుష్టయే ప్రథమావస్థా పూర్వోక్తలక్షణా, తదవసానం తత్పరాకాష్ఠా, తత్ర యద్ గగనం గగనాత్మికా శక్తిః, తత్రేత్యర్థః। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

నాదస్య యా పరా కాష్ఠా సాఽహన్తా పరమేశ్వరీ ।।

శక్తిః సా పరమా [165]సూక్ష్మా నాదాన్తగగనాహ్వయా ।

శబ్దబ్రహ్మమయీ సూక్ష్మా సాహం సర్వావగాహినీ ।।

విరామే సతి నాదస్య యః స్ఫుటీభవతి [166]ధ్రువమ్ ।

జ్యోతిస్తత్పరమం బ్రహ్మ లక్ష్మీనారాయణాత్మకమ్[167] ।। (24/9-11) ఇతి।

శఙ్ఖచక్రాఙ్కితేనేత్యత్ర పాణిద్వయే కేవలరేఖారూ(పా?ప)శఙ్ఖచక్రాఙ్కితత్వం జ్ఞేయమ్। యతోఽన్యథా పాణిద్వయమాత్రస్య వరదాభయముద్రాన్వితత్వమపి న సంభవతి, తథా చోపబృంహితం లక్ష్మీతన్త్రే-

వ్యాపకో భగవాన్ దేవో భక్తానుగ్రహకామ్యయా ।।

అనౌపమ్యమనిర్దేశ్యం [168]వపుః స భజతే పరమ్ ।

విశ్వాప్యాయనకం కాన్త్యా పూర్ణేన్ద్వయుతతుల్యయా ।।

వరదాభయహస్తం చ ద్విభుజం పద్మలోచనమ్ ।

రేఖామయేన చక్రేణ శఙ్ఖేన చ కరద్వయే ।।

అఙ్కితం నిర్వికారాఙ్ఘ్రిస్థితం పరమశోభనమ్ ।

అన్యూనానతిరిక్తైః స్వైర్గుణైః షడ్భిరలఙ్కృతమ్ ।।

సమం సమవిభక్తాఙ్గం సర్వావయవసున్దరమ్ ।

పూర్ణమాభరణైః శుభ్రైః సుధాకల్లోలసంకులైః ।।

[169]రశ్మిభూతైరమూర్తైః స్వైరచ్యుతాద్యైరవిచ్యుతమ్ ।

ఏకా మూర్తిరియం దివ్యా పరాఖ్యా వైష్ణవీ పరా ।।

యోగసిద్ధా భజన్త్యేనాం హృది తుర్యపదాశ్రితామ్ । (10/11-17) ఇతి।

స్వమూర్తిభిరచ్యుతా(ద్యా)భిరన్విత ఇత్యత్రాచ్యుతాద్యా మూర్తయస్తిస్ర ఇతి జ్ఞేయమ్। తదుక్తం పారమేశ్వరే ప్రతిష్ఠాధ్యాయే-

తథా చ సర్వజగతామేకబీజాత్మకస్య చ ।।

సదోదితస్వరూపస్య వాసుదేవస్య వై విభోః ।

త్రయాణామచ్యుతాదీనాం తద్భేదానాం తథైవ చ ।। (15/22-23) ఇతి(చ?)।

ఏవం చ సంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధానామేవాచ్యుతసత్యపురుషాపరనామధేయత్వం బోధ్యమ్। నను-

పురుషం [170]చ తతః సత్యమచ్యుతం చ యుధిష్ఠిర ।।

అనిరుద్ధం చ మాం ప్రాహుర్వైఖానసవిదో జనాః ।

అన్యే త్వేవం విజానన్తి మాం రాజన్ పాఞ్చరాత్రికాః ।।

వాసుదేవం చ రాజేన్ద్ర సంకర్షణమథాపి చ ।

ప్రద్యుమ్నం చానిరుద్ధం చ చతుర్మూర్తిం [171]ప్రచక్షతే ।।

(మహా. ఆశ్వ. 92 అ.। పృ. 6342)

ఇతి వాసుదేవాదీనాం పురుషాదిశబ్దవాచ్యత్వం దృశ్యతే। భవతా వ్యుత్క్రమేణానిరుద్ధాదీనాం పురుషాదిశబ్దవాచ్యత్వం కథం వ్యాఖ్యాతమితి చేత్, సత్యమ్। అత్ర వైఖానసానాం తథా వ్యవహార ఇత్యుక్త్యా నాస్మద్వ్యాఖ్యావిరోధః। అపి త్వనిరుద్ధాదీనాం పురుషాదిశబ్దవాచ్యత్వమత్రైవ వక్ష్యతి పఞ్చమే పరిచ్ఛేదే మన్త్రోద్ధారప్రకరణే "అప్యయావసరే" (5/68) ఇత్యాదిభిః। ఏవమాత్ర పరాత్పరదశాయామచ్యుతాదిసమన్వితత్వేఽపి వాసుదేవస్యైవ ప్రాధాన్యం బోధ్యమ్, తత్రైకమూర్తిప్రాధాన్యాత్।

నను తర్హి శాన్తోదితాపరనామధేయతుర్యవ్యూహచతుర్మూర్తిప్రాధాన్యం కిమితి చేన్న, "అభేదేనాదిమూర్తేర్వై సంస్థితం వటబీజవత్" (5/81) ఇతి వక్ష్యమాణానుసారేణ పరసంజ్ఞస్య తద్వ్యూహస్య పరాత్పరవాసుదేవాద్యభిన్నత్వాత్। అత ఏవ సుషుప్త్యాదివ్యూహవత్ ప్రత్యేకం తద్వ్యూహవాచకమన్త్రాణామనుక్తత్వాత్ పరాత్పరమన్త్రేణైవ తస్యాపి చారితార్థ్యాచ్చ [172] పరాత్పరత్వదశాయామివ పరత్వేఽపి వాసుదేవస్యైకస్యైవ ప్రాధాన్యం జ్ఞేయమ్। తర్హి ఏవమభిన్నత్వే పునః కేన తయోర్భేద ఇతి చేత్, నిత్యోదితత్వేన చేతి బోధ్యమ్। నిత్యోదితత్వం నామ [173]స్వవిభూత్యనుభవదశావిశిష్టత్వమ్। శాన్తోదితత్వం నామ స్వాత్మమాత్రానుభవదశావిశిష్టత్వమ్ ।

నను చైవం శాన్తోదితవ్యూహేఽప్యేకమూర్తిప్రాధాన్యే వ్యూహశబ్దస్య స్వారస్యం న సంభవతీతి చేదుచ్యతే- కిం వ్యూహశబ్దమాత్రేణ చతుర్ణాం ప్రాధాన్యమఙ్గీకార్యమ్? తథా సతి పరాత్పరత్వదశాయామపి వ్యూహశబ్దో జాగర్త్యేవ। తథాహి ఈశ్వరే (8/52) పారమేశ్వరే (8/51) చ గరుడార్చనప్రకరణే - "నిత్యోదితస్య వ్యూహస్య తథా శాన్తోదితస్య చ" ఇతి, సిద్ధాన్తలక్షణనిరూపణప్రకరణేఽపి- "యత్ర శాన్తతరం వ్యూహం శాన్తోదితమనన్తరమ్" (ఈ. సం. 20/198;పా. సం. 19/533) ఇతి। పారమేశ్వరే ప్రతిష్ఠాధ్యాయే-

పరాత్పరస్వరూపస్య పరస్య చతురాత్మనః ।

శాన్తోదితాదివ్యూహానాం కేశవాద్యఖిలస్య చ ।। (15/21) ఇతి,

తథా చ సర్వజగతామేకబీజాత్మకస్య చ ।।

సదోదితస్వరూపస్య వాసుదేవస్య వై విభోః ।

త్రయాణామచ్యుతాదీనాం తద్భేదానాం తథైవ చ ।।

శాన్తోదితస్వరూపస్య పరస్య చతురాత్మనః । (15/22-24)

ఇత్యేవం సర్వత్ర పరాత్పరత్వసంజ్ఞాయాం నిత్యోదితత్వదశాయాం పరత్వసంజ్ఞాయాం శాన్తోదితత్వదశాయాం చ వాసుదేవాదిచాతురాత్మ్యసద్భావాద్ వ్యూహశబ్దచాతురాత్మ్యశబ్దౌ స్వరసావేవ। కిన్తు పరత్వదశాద్వయేఽపి వాసుదేవస్యైవ ప్రాధాన్యమ్, ఏక ఏవ మన్త్రః, తదర్చనేనైవోపసర్జనభూతానామన్యేషామప్యర్చనసిద్ధిరిత్యాదికం బోధ్యమ్ ।। 69-73 ।।

[156 స్థాన- ము. ।]

[157 మాగతః- అ. ।]

[158 వరదాభయేత్యాదికః శ్లోకః శాన్తః సంవిదిత్యతః పూర్వం పఠితః- బక. బఖ. ఉ. ।]

[159 సురో- ఉ., స్వరో- అటీ. ।]

[160 స- ము., సు-బక. అ. ।]

[161 ముక్తా- బక., మూర్తీ-ము. బఖ. అ. ।]

[162 రచ్యుతః- బఖ. అ. ఉ., రచ్యుతమ్- ము. ।]

[163 ముక్తై- బక. ।]

[164 లః- బక. బఖ. ।]

[165 రూపా- అ. మ. ।]

[166 స్వయమ్- ము. ।]

[167 హ్వయమ్- ము. ।]

[168 పునః- అ. మ. ।]

[169 శ్రీభూత్రైః రమ్యమూర్త్రైః- అ. ।]

[170 తు- అ. ।]

[171 ప్రవక్ష్యతే- ము. ।]

[172 `పరాత్' నాస్తి- అ. ।]

[173 `స్వవిభూ..... నామ' నాస్తి- అ. ।]

తతః ఖాబ్జకమధ్యాత్తు [174]హ్యూర్ధ్వస్థాత్ సంస్మరేచ్చ్యుతామ్ ।

గఙ్గాం భగవతో మూర్ధ్ని తేనామృతజలేన తు ।। 74 ।।

అర్ఘ్యాద్యఖిలభోగానాం[175] కార్యా వై [176]శుభకల్పనా ।

త్రైః క్రమాత్ ప్రీణయేద్ దేవమాద్యం తుర్యపదే స్థితమ్[177] ।। 75 ।।

అర్ఘ్యాదిపరికల్పనార్థం గఙ్గావతరణభావనాప్రకారమాహ- తత ఇతి సార్ధేన। ఊర్ధ్వస్థాదిత్యబ్జవిశేషణమ్, [178]హృదయకమలద్వయసంపుటే ఊర్ధ్వకమలాదిత్యర్థః। ఊర్ధ్వ(స్థాది?స్థితామి)తి పాఠే గఙ్గావిశేషణం సుస్పష్టమ్। ఇమమర్థం విస్తరేణ వక్ష్యతి [179]నృసింహకల్పపరిచ్ఛేదే ఆప్యాయనప్రకరణే। అత్రాపేక్షితం పీఠకల్పనం నృసింహకల్పే వక్ష్యతి-

అథ ప్రణవపూర్వేణ స్వనామ్నా నతినా సహ ।।

శేషపూర్వం తు వహ్న్యన్తమాసనం పరికల్పయేత్ ।

తథాక్రమ్యాథ తస్యైవ కార్యా స్వహృది కల్పనా ।। (17/36-37) ఇతి ।। 74-75 ।।

[174 చ్యుతామూర్ధ్వస్థితాం స్మరేత్- ము.।]

[175 న్తా- అ. ఉ.।]

[176 శుద్ధ- ఉ.।]

[177 స్థితః- అ.।]

[178 `హృదయ....విశేషణం' నాస్తి- అ.।]

[179 సప్తదశే పరిచ్ఛేదే।]

ప్రణవద్వితయం చోక్త్వా ప్రీయతాం మే పరః ప్రభుః ।

అథ కర్మాత్మతత్త్వే తు కృతకృత్యే సతి ప్రభుః ।

[180]ఆస్తే విలాప్య స్వం రూపం నిత్యం వ్యక్తీకృతం చ యత్ ।। 76 ।।

అర్ఘ్యాదిభిర్భగవత్ప్రీణనం ప్రతి మన్త్రం చాహ- త్రైరితి। ఆద్యం పరవ్యూహవిభవాఖ్యరూపత్రయే ప్రథమం తుర్యపదే స్థితం

జాగ్రత్స్వప్నసుషప్తితుర్యాఖ్యపదచతుష్టయే పరిశుద్ధయే తుర్యపదారూఢమిత్యర్థః। జాగ్రదాదిపదార్థవివరణం తు లక్ష్మీతన్త్రే సుస్పష్టముక్తమ్-

జాగ్రత్స్వప్నం[181] సుషుప్తిశ్చ తుర్యం చేతి చతుష్టయమ్ ।।

జ్ఞేయం పదాధ్వనో రూపం జాగ్రద్బాహ్యేన్ద్రియక్రమః ।

బాహ్యేన్ద్రియాణాం తమసాఽభిభూతే[182] విభవే సతి ।।

అన్తఃకరణవృత్తిర్యా సంస్కారపరిశేషిణీ ।

సా స్వప్న ఇతి విజ్ఞేయా తదభావే సుషుప్తికా[183] ।।

తమసాఽనభిభూతస్య సత్త్వస్థస్య విపశ్చితః ।

బాహ్యాన్తఃకరణస్థాయా వృత్తేరుపరమే సతి ।।

శుద్ధసత్త్వస్వభావస్య[184] సన్తతిస్తుర్యసంజ్ఞితా ।

ఏవం చతుర్విధే మార్గే నిర్దిష్టేఽస్మిన్ పదాభిధే ।।

తుర్యవర్జం[185] సుషుప్త్యాదిరశుద్ధాం భజతే గతిమ్ । (22/22-27) ఇతి ।

అత్ర ఓం ఓం ప్రీయతాం మే పరః ప్రభురితి పరస్య భగవతోఽర్చనప్రకరణాత్ పరశబ్ద[186]ఘటితోఽయం మన్త్రః। వ్యూహాద్యర్చనప్రకరణే తు పరశబ్దస్థానే వ్యూహాదిశబ్దో యోజ్యః। అథవా సర్వసాధారణ్యేన నారాయణవాసుదేవవిష్ణుశబ్దేష్వన్యతమో యోజ్యః। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే "ఓం ఓం ప్రీయతాం భగవాన్ వాసుదేవ ఇతి బ్రువన్" (36/110) ఇతి। అత్రైవం ప్రీతిమన్త్రమాత్రముక్తమ్। సంకల్పభోగదానమన్త్రావప్యపేక్షితావన్యతో గ్రాహ్యౌ, ప్రతిభోగసమర్పణమేతన్మన్త్రత్రయస్యాప్యావశ్యకత్వాత్। తథోక్తం లక్ష్మీతన్త్రే-

సంకల్పశ్చ ప్రదానం చ ప్రీతిశ్చేతి త్రయం త్రయమ్ ।।

కుర్యాత్ సర్వేషు భోగేషు దేశకాలాద్యపేక్షయా । (36/107-108) ఇతి।

అత ఏవ సాత్త్వతోపబృంహణే ఈశ్వరే (7/147-149) సుదర్శనార్చనప్రకరణే జయాఖ్యోక్తో భోగదానమన్త్రః సంగృహీతః। సంకల్పమన్త్రస్తు లక్ష్మీతన్త్రే ఉక్తః-

సమాహితోఽఞ్జలిం కృత్వా తత ఓం భగ[187]వన్నితి ।।

ఆసనేనార్చయిష్యామీత్యుక్త్వా దద్యాదథాసనమ్ । (36/108-109)

ఇతి ।। 75-76 ।।

ఏవం మానసారాధనే సంపన్నే సత్య[188]వ్యక్తస్య గుణమాత్రలక్ష్యస్య "అభేదేనాదిమూర్తేర్వై సంస్థితం వటబీజవత్" (5/81) ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా భగవానేవ

భక్తానుగ్రహకామ్యయా వ్యక్తీకృతం నిజస్వరూపముసంహరతీత్యాహ- అథేతి। ఏవమేవ వక్ష్యత్యుత్తరత్రాపి- "విసర్జనం[189] తు బోద్ధవ్యం సంపన్నే తు క్రియా[190]క్రమే" (17/40) ఇతి।। 76 ।।

[180 ఆత్మనోఽపి యథా రూపం-అ.।]

[181 స్వప్నా- ము.।]

[182 సంజాతే విఫలే- అ. మ.।]

[183 ప్తితా- మ., ప్తిద- అ.।]

[184 ప్రసాదస్య-ము.।]

[185 వర్జ్యం- మ.।]

[186 `శబ్ద' నాస్తి- అ.।]

[187 వానితి- అ. మ.।]

[188 `అవ్యక్త.... వక్ష్యమాణరీత్యా' నాస్తి- మ.।]

[189 ర్జనే- అ. మ.।]

[190 క్రమః- అ. మ.।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం

ద్వితీయః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే ద్వితీయః పరిచ్ఛేదః ।।

తృతీయః పరిచ్ఛేదః

[1]నారద ఉవాచ

పునరాహ జగన్నాథః ప్రసఙ్గేన మునీశ్వరాః ।

పరమారాధనం ప్రాగ్వత్ పరస్య [2]చతురాత్మనః ।। 1 ।।

అథ తృతీయో వ్యాఖ్యాస్యతే।

త్రివిధం చాతురాత్మ్యం తు సుషుప్త్యాదిపదత్రికే ।

సువ్యక్తం తత్పదే తుర్యే గుణలక్ష్యం పరం స్థితమ్ ।। (10/42)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తరీత్యా [3]అవ్యక్తస్య గుణమాత్రలక్ష్యస్య "అభేదేనాత్మమూర్త్యైర్వై సంస్థితం [4]వటబీజవత్"(5/81) ఇతి వక్ష్యమాణరీత్యా పరాభిన్నస్య తుర్యవ్యూహస్య "స్వమూర్తిభిరమూర్తాభిరచ్యుతాద్యాభిరన్వితః"(2/72) ఇతి పూర్వమేవ తుర్యపదాశ్రితేన పరేణ భగవతా సహైవోక్తత్వాత్ తత్ప్రసఙ్గేన పునః సుషుప్తిపదాశ్రితస్య వ్యూహస్యార్చనాం భగవాన్ సంకర్షణాయోపదిశతీత్యాహ- పునరితి ।। 1 ।।

[1 నారద ఇత్యేవ సార్వత్రికః పాఠః।]

[2 పరమా- ము.।]

[3 ఖ్యే- ము. బక. బఖ.।]

[4 ప్రణవా- అటీ.।]

శ్రీభగవానువాచ

హవర్ణకర్ణికాయాం తు సుషుప్త్యాఖ్య[1]పదే త్వధః ।

చతుర్ధా [2]ప్రభవాఖ్యేన క్రమేణ తమజం యజేత్ ।। 2 ।।

జ్ఞానవిద్యాచతుష్కేణ యథా తదవధారయ ।

వేదకత్వేన భగవాన్ బ్రహ్మసంవలితాకృతిః ।। 3 ।।

స్తమ్భవత్ కర్ణికామధ్యే స్థిత్వా వేద్యత్వమేతి చ ।

స్వయమేవోపకారాయ కర్మిణాం బ్రహ్మయాజినామ్ ।। 4 ।।

సుషుప్తివ్యూహస్యార్చనక్రమం శుణుష్వేత్యాహ- హవర్ణేతి సార్ధేన। హవర్ణకర్ణికాయాం హృదయకమలస్యాకారాదివర్ణమయత్వాత్ తత్కర్ణికాయా హకారాత్మకత్వం బోధ్యమ్। తథా చ వక్ష్యతి పఞ్చమే పరిచ్ఛేదే-

అనన్తసరసి క్షార్ణే విశ్రాన్తం యన్మహామతే ।

అకారాక్షరమూలం[3] తు నిత్యం సర్వాశ్రయామ్బుజమ్ ।।

ఆకారాక్షరనాలం తు శేషసర్వార్ణపల్లవమ్ । (5/2-3) ఇతి।

ఏతాదృశకర్ణికాత్మకే। అధః పూర్వోక్తగగనాత్మకతుర్యపదస్యాధః స్థిత ఇత్యర్థః। సుషుప్త్యాఖ్యపదే చతుర్ధా వాసుదేవాదిభేదైః ప్రభవాఖ్యేన క్రమేణ సృష్టిక్రమేణేత్యర్థః। వాసుదేవాద్యనిరుద్ధాన్తమితి యావత్। తమజం పూర్వోక్తం పరం భగవన్తం జ్ఞానవిద్యాచతుష్కేణ వక్ష్యమాణమన్త్రచతుష్కేణ యథా యజేత్ తద్విధిమవధారయ। అత్ర పరస్యైవ భగవతస్తుర్యాదిస్థానేషు వాసుదేవాదిభేదైర్బహుత్వాశ్రయణాత్ తమజం యజేదిత్యభేదోక్తిః। వక్ష్యతి హి-

యథామ్బరస్థః సవితా ఏక ఏవ మహామతే ।

జలాశ్రయాణి చాశ్రిత్య [4]బహుత్వం సంప్రదర్శయేత్ ।।

ఏవమేకోఽపి భగవాన్ నానామన్త్రాశ్రయేషు[5] చ ।

తుర్యాదిపదసంస్థేషు బహుత్వముపయాతి చ ।। (4/33-34) ఇతి ।। 2-3 ।।

వేద్యవేదకనిర్ముక్తమచ్యుతం బ్రహ్మ యత్పరమ్[6] ।

అనస్తమితభారూపం సర్వాభిన్నమహంపదమ్[7] ।। (లక్ష్మీ. 20/4)

ఇత్యుక్తస్య [8]కర్మిణామనవగాహ్యతయా తేషాముపకారాయ భగవాన్ స్వయమేవ పూర్వోక్తహృత్కమలకర్ణికామధ్యే స్థిత్వా శబ్దబ్రహ్మరూపేణ వేదకత్వం పరరూపేణ వేద్యత్వం చ యాతీత్యాహ- వేదకత్వేనేతి సార్ధేన ।। 3-4 ।।

[1 ఖ్యే- ము. బక. బఖ. ।]

[2 ప్రణవా- అటీ. ।]

[3 శీలం- మ. ।]

[4 బాహ్యాత్మం-మ., బాహ్యమం- అ. I]

[5 వర్ణా- అ. మ. I]

[6 పదమ్- అ. మ. I]

[7 మహత్- అ. మ. I]

[8 కర్మణా- అ. I]

ప్రాగ్భాగాదుత్తరం యావద్ గుణభేదేన లాఙ్గలిన్ I

విభజత్యాత్మనాత్మానం వాసుదేవః పరః ప్రభుః II 5 II

పునః స ఏవ తత్ర ప్రాగాదిషు చతుర్దిక్షు గుణభేదేన చతుర్ధా భవతీత్యాహ- ప్రాగ్భాగాదితి II 5 II

అనుజ్ఝితస్వరూపస్తు ప్రాగ్భాగే షడ్గుణాత్మనా I

బలసంవలితేనైవ జ్ఞానేనాస్తేఽథ దక్షిణే II 6 II

ఐశ్వర్యేణ తు వీర్యేణ ప్రత్యగ్భాగేఽవ[1]తిష్ఠతే I

తేజఃశక్త్యాత్మనా సౌమ్యే సంస్థితః పరమేశ్వరః II 7 II

తేషాం గుణభేదవివరణమాహ- అనుజ్ఝితేతి ద్వాభ్యామ్ II 6-7 II

[1 గే ప్రతిష్ఠితః- ము. అటీ. I]

యద్యప్యరూపో భగవాన్ వ్యూహాత్మా గుణలక్షణః I

అత్రాపి పూర్వమేవోక్తం రూపమస్యోపచర్యతే II 8 II

కిన్తు ద్వితీయమూర్తేర్వై శుభపాణితలద్వయే I

[1]స్ఫుటో రేఖామయః శఙ్ఖః సువ్యక్తం లాఙ్గలం మహత్ II 9 II

రమ్యేషుణా తృతీయస్య దక్షిణశ్చిహ్నితః[2] కరః ।

తుర్యస్యాసివరేణైవ శఙ్ఖమాభ్యాం(ఙ్ఖాభ్యాం చ) కరద్వయే ।। 10 ।।

అస్య సుషుప్తివ్యూహస్య పూర్వోక్తతుర్యవ్యూహపదరూపత్వాద్ గుణమాత్రలక్ష్యత్వమేవ, తథాపి గుణభేదవచ్చక్రాదిలాఞ్ఛనభేదసత్త్వాత్[3] పరోక్తం రూపమత్రాప్యుపచర్యత ఇత్యాహ- యద్యపీతి త్రిభిః ।। 8-10 ।।

[1 పఙ్క్తి త్రయం నాస్తి- ఉ. ।]

[2 దక్షిణాభిహితః- ము. బఖ. ।]

[3 భేదత్వాత్- అ. ।]

అవాఙ్ముఖః కరవశాదూర్ధ్వవక్త్రః స్వభావతః ।

ఏతావతా లక్షణేన వ్యక్తీభావం గతేన చ ।। 11 ।।

కిన్తు పరరూపవద్ వరదాభయముద్రాన్వితత్వం వినా కేవలమవాఙ్ముఖకరత్వమూర్ధ్వవక్త్రత్వం చ చతుర్ణామపి విశేషమాహ- అవాఙ్ముఖ ఇతి ।। 11 ।।

భావస్థితిం నిబధ్నాతి వ్యూహేఽస్మిన్ సాధకస్య తు ।

సాదృశ్యాత్ షడ్గుణత్వాచ్చ సమత్వాచ్చ విశేషతః ।। 12 ।।

శాన్తత్వాన్ని[1]ష్కలత్వాచ్చ న భేదో విద్యతే యతః ।

గుణద్వయద్వయేనైవ యద్యప్యుక్తం పురా మయా ।। 13 ।।

ఏకైకం భగవద్రూపం ముఖ్యవృత్త్యా తథాపి హి ।

చతుష్కమవశిష్టం యద్ గుణానాం [2]సమవస్థితమ్ ।। 14 ।।

తద్ భజేతానువృత్తిం చ ఏకైకస్య చ సర్వదా ।

ఏవం జ్ఞాత్వా స్థితిం[3] బ్రాహ్మీం స్వానన్దాం[4] స్పన్దలక్షణామ్ ।। 15 ।।

ఏవం లాఞ్ఛనాదిభిర్వ్యక్తత్వేఽపి సాదృశ్యాదిహేతుభిర్భేదాభావాత్ సాధకస్యానుభవవిషయో భవతీత్యాహ- [5]ఏతావతేతి ।। 11-15 ।।

[1ప్రిక్రియత్వా- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 క్రమశః స్థితః - అ. ఉ., సమవస్థితాః- ము. అటీ. ।]

[3 స్మృతిం- ము. బక. ఉ. ।]

[4 న్థాస్పద- అ. అటీ. ।]

[5 ఏతావతేతి ద్వాభ్యామ్- మ. ।]

బ్రహ్మామృతమయైర్భోగైర్యో[1] యజేత సమాహితః ।

విశుద్ధబుద్ధ్యా దేహాన్తే స విశత్యమలం పదమ్ ।। 16 ।।

అత్ర చతుర్ణామపి షడ్గుణత్వాదిత్యుక్తమ్। బలసంవలితేనైవ జ్ఞానేన జ్ఞానపూర్వకమర్చనే ఫలమాహ- ఏవమితి సార్ధేన ।। 15-16 ।।

[1 ర్యోజయేత- అ. ఉ. బక., యోజయేత్ తమసావృతః- ము. అటీ. ।]

అథ మన్త్రచతుష్కం తు [1]బ్రహ్మాషాడ్గుణ్యవాచకమ్ ।

కర్మిణాం మోక్షదం శశ్వత్ పూర్వోద్దిష్టం నిబోధతు ।। 17 ।।

సుషుప్తివ్యూహచతుష్కం శ్రృణ్విత్యాహ- అథేతి ।। 17 ।।

[1 భిన్న- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

ఆదాయాక్షగతం బీజం నాభిపూర్వమతః పరమ్ ।

అరాదేకాదశాత్ పూర్వం తస్యాధో వినివేశ్యతే[1] ।। 18 ।।

వర్ణం నేమేస్తృతీయం యత్ తృతీయమిదమక్షరమ్ ।

ద్వితీయమష్టమాద్ వణ నాభేస్తుర్యాదినాన్వితమ్ ।। 19 ।।

తతస్తు నవమం నేమేః కేవలం విద్ధి పఞ్చమమ్ ।
అష్టమాదపరం వర్ణం [2]ద్వితీయస్వరసంయుతమ్ ।। 20 ।।

షష్ఠమేతద్విజానీయాత్ సప్తమం దశమాత్ పరమ్ ।
అథ ద్వితీయదశమాదాదాయోర్ధ్వే తు విన్యసేత్ ।। 21 ।।

అష్టమాత్తు[3] ద్వితీయస్య మన్త్రాణామిదమష్టక[4]మ్ ।
ద్వితీయాత్ ప్రథమం వర్ణమష్టమాదపరం తతః ।। 22 ।।

[5]నాభ్యేకాదశమోపేతం ద్వితీయం నేమిమణ్డలాత్ ।
పూర్వమేకాదశాచ్ఛుద్ధం తాదృఙ్నేమేస్తృతీయకమ్ ।। 23 ।।

నేమిపూర్వం చ తదను నాభేరేకాదశాఙ్కితమ్ ।
నేమేః షష్ఠమథాదాయ స్థితం [6]తత్పఞ్చమోపరి ।। 24 ।।

తతో నాభిద్వితీయేన యుక్తం నేమేస్తృతీయకమ్ ।
ద్వితీయం కేవలం నేమేరాదాయ చ మహామతే ।। 25 ।।

కర్త్రే నమః పదం పశ్చాద్ యోజయేచ్చతురక్షరమ్ ।
ఏకవింశతిభిర్వర్ణైరయం మన్త్ర ఉదాహృతః ।। 26 ।।

అభిన్నః పదభేదేన భవేదేకాధికస్తు వై ।
ప్రాగ్వర్ణేన పదం పూర్వం పఞ్చార్ణం[7] ద్వితయం భవేత్ ।। 27 ।।

షడక్షరం తృతీయం తు చతుర్థం తద్వదేవ హి ।

ద్వ్యక్షరం పఞ్చమం విద్ధి తద్వత్ షష్ఠం మహామతే ।। 28 ।।

అథాపరం మహామన్త్రం ద్వితీయమవధారయ ।
యజ్జ్ఞాత్వా న పునర్జన్మ భవత్యారాధకస్య చ ।। 29 ।।

ఆదాయాక్షర[8]మధ్యస్థం నాభిపూర్వమతః పరమ్ ।
పూర్వం నేమేస్తు తస్యైవ యోజ్యం నాభిత్రయోదశమ్ ।। 30 ।।

ద్వితీయాదపరం వర్ణం సర్వశక్త్యాత్మనే పదమ్ ।
ద్వితీయం ద్వాదశాద్ వర్ణం ద్వితీయాత్ ప్రథమం తతః ।। 31 ।।

[9]పఞ్చమం చ బహిస్థేభ్యస్త్రీనేతాన్ విద్ధి కేవలాన్ ।
నాభ్యేకాదశసంభిన్నం[10] ద్వితీయం చాష్టమాత్ తతః ।। 32 ।।

నమో నమః పదయుతో మన్త్రశ్చాష్టాదశాక్షరః ।
అస్యైకార్ణం పదం పూర్వం త్ర్యక్షరం తదనన్తరమ్ ।। 33 ।।

ష‌డక్షరం తృతీయం తు చతుర్థం చతురక్షరమ్ ।
ద్వితీయం ద్వ్యక్షరం చాన్యత్ పదయోః సమ్ప్రకీర్తితమ్[11] ।। 34 ।।

తృతీయమథ వక్ష్యామి మన్త్రం మన్త్రవిదాంవర ।
యజ్జ్ఞాత్వా [12]మానసీం శుద్ధిం పరామభ్యేతి కర్మణామ్ ।। 35 ।।

బీజమాదాయ మధ్యస్థమాద్యమేకాదశాత్ తతః ।
నేమేస్తృతీయం తదధ ఊర్ధ్వే నాభ్యపరం తు వై ।। 36 ।।

అథాద్యమష్టమాద్ వర్ణం ద్వితీయం స్వరసంయుతమ్ ।
తద్వద్ ఏకాదశాదాద్యం వర్ణమన్యం సమాహరేత్ ।। 37 ।।

దశమాదపరం వర్ణం నేమేరష్టకమన్తతః ।
యుక్తం నాభిద్వితీయేన త్వాద్యం నేమ్యక్షరం తు యత్ ।। 38 ।।

నాభిత్రయోదశోపేతమాదాయ దశమాత్ పరమ్ ।
ద్వితీయం నవమాద్వర్ణం యుక్తం నాభ్యపరేణ తు ।। 39 ।।

తత్సంఖ్యం దశమాచ్చుద్ధం తతో బాహ్యాత్తు పఞ్చమమ్ ।
నేమేర్ద్వితీయం తదధో యుక్తం నాభేః పరేణ తు ।। 40 ।।

ద్వితీయం దశమాద్ వర్ణం ప్రాణాయ త్ర్యక్షరం పదమ్ ।
తత స్త్వేకాదశాదాద్యం కేవలం చ సమాహరేత్ ।। 41 ।।

అథ నాభిద్వితీయేన యుక్తం నేమేస్తృతీయకమ్ ।
నాభిత్రయోదశోపేతం బహిష్షేష్వపరం తతః ।। 42 ।।

నేమేస్తృతీయస్యోర్ధ్వే తు [13]నవమాదపరం న్యసేత్ ।
తతో నాభిద్వితీయేన యుక్తం ప్రాజ్ఞేమిమణ్డలాత్ ।। 43 ।।

ద్వితీయమథ వై బాహ్యాత్ సనమస్కం హి కేవలమ్ ।
త్రయోవింశతిభిర్వర్ణైరుపేతో[14] హ్యేష మన్త్రరాట్ ।। 44 ।।

పద్మైః పూర్వోక్త[15]సంఖ్యైస్తు తేషాం భేదోఽప్యథోచ్యతే ।
పూర్వమేకాక్షరం విద్ధి ద్వితీయం తు నవాక్షరమ్ ।। 45 ।।

తృతీయం ద్వ్యక్షరం చైవ చతుర్థం త్ర్యక్షరం స్మృతమ్ ।
షడక్షరమథోర్ధ్వస్థం ద్వ్యక్షరం తదనన్తరమ్ ।। 46 ।।

చతుర్థమధునా మన్త్రం నిబోధ గదతో మమ ।
యేన విజ్ఞాతమాత్రేణ సంవిదుత్పద్యతే పరా ।। 47 ।।

చతుర్ణామపి మన్త్రాణాముద్ధారప్రకారం తత్తత్పదవిభాగాంశ్చాహ- ఆదాయాక్షగతం బీజమిత్యారభ్య అన్తస్థం ద్వ్యక్షరం స్మృతమిత్యన్తమ్। ఏతద్వ్యాఖ్యానమార్గస్య పూర్వమేవ ప్రదర్శితత్వాత్ సుగమః[16]। ప్రాగ్ వర్ణచక్రం విలిఖ్య ఉక్తక్రమేణ వర్ణోద్ధారే కృతే- ఓం అప్రతిహతానన్తగతయే పరమేశ్వరాయ కర్త్రే నమః। ఓం అమోఘసర్వశక్త్యాత్మనే భగవతే నమో నమః। ఓం ప్రాణాపానసమానోదానవ్యానప్రాణాయ [17]పరాయోద్రమాయ నమః। ఓం అచ్యుతాయా[18]వికృతాయానన్తాయ అధ్యక్షాయ నమ ఇతి క్రమేణ [19]ఏకవింశాక్షరోఽష్టాదశాక్షరస్త్[20]యోవింశత్యక్షరో వింశత్యక్షరశ్చత్వారో మన్త్రా భవన్తి ।। 18-47 ।।

[1 వేశితే- ము. అటీ., వేశయేత్- బక. ।]

[2 ద్వితీయం- బక. బఖ. ।]

[3 త్తద్ ద్వి- ము. అటీ. ఉ. ।]

[4 మమ్- అ. ఉ. ।]

[5 తాహ్యే- ము., తం హ్యే- అటీ. ।]

[6 తం ప- అ. ఉ. ।]

[7ర్ణాద్- అ. ।]

[8 ద్వితీయం- ఉ. ।]

[9 క్షస్య- బఖ. ఉ. ।]

[10 పఞ్చ పఞ్చ- అ. ।]

[11 సంపన్నం- అటీ. l]

[12 ర్తనమ్- ము. అటీ. l]

[13 మానసం శుద్ధం పరమ- అ. బఖ. l]

[14 యత్తన్నా- ము l]

[15 ర్ద్వితీయ- అ. l]

[16 నియమా- ము. l అటీ. l]

[17 తోఽప్యేష- అ. l]

[18 సంఖ్యస్తు- ము. అటీ.]

[19 ప్రకృతగ్రన్థ ఇతి శేషః l]

[20 నేమేర్ద్వి- ము. అటీ. l]

తథైవ పఞ్చమం విద్ధి [1] అన్తస్థం ద్వ్యక్షరం స్మృతమ్ ।
యత్ర యత్ర పదానాం చ వర్ణాధిక్యముదాహృతమ్ ।।
తత్రాదౌ నాభిపూర్వం తు వ్యాహృత్యాద్యం పదం న్యసేత్ ।। 58 ।।
పదానాం వర్ణసంఖ్యాపూరణప్రకారమాహ- యత్రేతి l పదానాం పూర్వోక్

చతుర్థః పరిచ్ఛేదః

నారద [1]ఉవాచ

అథాహ భగవాన్ దేవో రక్తరాజీవలోచనః ।
ప్రసన్నః సుప్రసన్నాస్యో విధాన[2]మపరం ద్విజాః ।। 1 ।।

శ్రీభగవానువాచ

[3]యేనాత్మా స్వప్న ఏవాత్మా కర్మిణామనుకమ్పయా ।

క్రమేణ వ్యక్తతాం నీతో వాగ్వర్ణకమలోపరి ।। 2 ।।

అథ చతుర్థో వ్యాఖ్యాస్యతే। స్వప్నవ్యూహవిధానమాహేత్యాహ- అథేతి ద్వాభ్యామ్। యేన కర్మణా, ఆత్మా పరమాత్మా, స్వప్నే ఆత్మేవ జీవ ఇవ వర్ణకమలోపరి వ్యక్తతాం నీతః ప్రకాశితః। తద్విధానమాహేతి పూర్వశ్లోకేనాన్వయః ।। 1-2 ।।

[1 నారద ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[2 నం పరమం- ఉ.।]

[3 యేనాత్మనా స్వ ఏవాత్మా- అ. ఉ.।]

అభిన్నపూర్ణషాడ్గుణ్యవిభవేనోపబృంహితమ్ ।

భాభిః సితాదిభిర్దీప్తమభిన్నాభిర్నిరన్తరమ్ ।। 3 ।।

అవలోక్యామలం దేవ[1]ముదితం స్వేన తేజసా ।

కర్ణికార్గం[2] సమాశ్రిత్య దివ్యం మన్త్రతనుం[3] పునః ।। 4 ।।

పశ్యేత్ స్వయం స్వశక్త్యా వై కాలేనాలక్ష్యమూర్తినా ।

సంహరన్తం చ తద్రూపం వ్యక్తం పూర్వోక్తలక్షణమ్ ।। 5 ।।

ఏవం మన్త్రమయం దేవముపసంహృత్య లాఙ్గలిన్ ।

ఆమూలాత్ కర్ణికాగ్రం చ సమ్పూర్యాస్తే స్వతేజసా ।। 6 ।।

బ్రహ్మయూపస్వరూపేణ త్వాక్రమ్య స్వం మహామతే ।

సౌమ్యమూర్తిచతుష్కం తు సర్వదిక్ప్రసృతం చ యత్ ।। 7 ।।

ఆదౌ వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామపి మూలభూతస్య విశాఖయూపసంజ్ఞస్య భగవతో లక్షణమాహ- అభిన్నేతి సార్ద్రైశ్చతుర్భిః। అభిన్నపూర్ణషాడ్గుణ్యవిభవేనోపబృంహితమ్। సంకర్షణాదివద్ గుణద్వయభేదం వినా వాసుదేవవద్ అన్యూనానతిరిక్తషాడ్గుణ్యపరిపూర్ణమిత్యర్థః। అభిన్నాభిః సితాదిభిర్భాభిర్దీప్తం వాసుదేవాదివత్ పార్థక్యేన సితాదివర్ణభేదం వినా శ్వేతరక్తపీతకృష్ణైశ్చతుర్భిరపి తేజోభిర్భాస్వరమిత్యర్థః। స్వేన తేజసా ఉదితమ్, కేవలతేజోరూపమిత్యర్థః। దేవం విశాఖయూపాఖ్యమవలోక్య పూర్వమేవ తేజోరూపం దృష్ట్వేత్యర్థః। పునః కర్ణికాగ్రం సమాశ్రిత్య మన్త్రతనుం పశ్యేత్, మూర్తిభూతం పశ్యేదిత్యర్థః। పునస్తద్రూపం సంహరన్తం చ పశ్యేదిత్యన్వయః। ఏవం మన్త్రమయం దేహముపసంహృత్య ఆమూలాత్ కర్ణికాగ్రం స్వతేజసా సంపూర్య బ్రహ్మయూపస్వరూపేణాస్తే, మూర్తివర్జితః కేవలతేజోరూపమాశ్రిత్య హృత్కమలకర్ణికారూపేణ శాఖాభూతానాం వాసుదేవాదీనాం మధ్యయూపస్థానీయత్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః। ఏవమేవోపబృంహితం లక్ష్మీతన్త్రేऽపి-

వ్యూహాద్ వ్యూహసముత్పత్తౌ పదాద్[4] యావత్ పదాన్తరమ్ ।

[5]అన్తరం సకలం దేశం సంపూరయతి తేజసా ।।

పూజిత స్తేజసాం రాశిరవ్యక్తో మూర్తివర్జితః ।

విశాఖయూప ఇత్యుక్తస్తత్త్వజ్ఞానాదిబృంహితః ।।

తస్మిన్ తస్మిన్ పదే తస్మాన్మూర్తిశాఖాచతుష్టయమ్ ।

వాసుదేవాదికం శక్రం ప్రాదుర్భవతి వై క్రమాత్ ।। (11/11-13) ఇతి।

విశాఖయూపశబ్దనిర్వచనం చ తత్రైవోక్తమ్- "శాఖాస్తు వాసుదేవాద్యా విభోర్దేవస్య కీర్తితాః। విశాఖయూపో భగవాన్ వితతా[6] హి కరోతి తత్।।" (11/29) ఇతి।। 3-7 ।।

[1 దేవం- బఖ. ఉ.।]

[2 కారం- ఉ.।]

[3 వరం- ము. అటీ.]

[4 పద్యాద్- అ. మ.।]

[5 ఆన్తరం- మ.।]

[6 తాభిః- ము.।]

ప్రాచ్యాం సితేన వపుషా సూర్యకాన్త్యధికేన తు ।

వ్యక్తిమభ్యేతి భగవాన్ వాసుదేవాత్మనా స్వయమ్ ॥ 8 ॥

పద్మరాగసమానేన తేజసా [1]తదనన్తరమ్ ।
ఉదేతి దక్షిణస్యాం వై ప్రభుః సఙ్కర్షణాత్మనా ॥ 9 ॥

[2]ఘర్మాంశురశ్మిసన్తప్తశతధామాధికేన తు ।
రూపేణ పశ్చిమస్యాం చ వ్యక్తం ప్రద్యుమ్నసంజ్ఞయా ॥ 10 ॥

శరద్గగనసంకాశవర్ణేన[3] పరమేశ్వరః ।
సమాస్త ఉత్తరస్యాం చాప్యనిరుద్ధాత్మనా తతః ॥ 11 ॥

సంస్థానమాదిమూర్తేంర్వై సర్వేషాం తు సమం స్మృతమ్ ।
సూర్యకోటిప్రభాః సర్వే తేజసా కమలేక్షణాః ॥ 12 ॥

దన్తజ్యోత్స్నావితానైస్తు ప్రకటీకృతదిఙ్ముఖాః ।
పూర్ణచన్ద్రాయుతాకారో[4] ముక్తాహారాద్యలఙ్కృతాః ॥ 13 ॥

[5]లసత్పీయూషసదృశైః స్వామ్బరైః[6] స్రగ్వరైర్యుతాః ।
వరాయుధోద్యత[7]కరాః స్వకైశ్చిహ్నైరనుజ్ఝితాః ॥ 14 ॥

[8]రేఖోత్థితైస్తు కహ్లారైః పాదపద్మతలాఙ్కితాః ।
[9]వినమ్రజనసన్తాపశమనవ్యాపృతాననాః ॥ 15 ॥

కరుణాపూర్ణహృదయా జగదుద్ధర[10]ణోద్యతాః ।
స్వదేహతేజఃసమ్భూతజ్వాలామణ్డలమధ్యగాః ॥ 16 ॥

అథ వాసుదేవాదీనాం లక్షణాన్యాహ- సౌమ్యేత్యారభ్య జ్వాలామణ్డలమధ్యగా ఇత్యన్తమ్ ll 7-16 ll

[1 సమ- ము. అటీ. l]

[2 వర్మాం- ము. l]

[3 పూర్ణేన- అ. l]

[4 కార- ము. బక.బఖ. అటీ. l]

[5 నా స్త్యేష శ్లోకః- ఉ. l]

[6 సామ్బరైః- అ. l]

[7 ద్యేతి-ము. అటీ. ఉ. l]

[8 లోమో- ము. అటీ., లేఖో- బఖ. అ. ఉ. l]

[9 నిమగ్న బఖ. అ. ఉ. l]

[10 ద్ధార- ము. అటీ. l]

ఏవమేవైష భగవాన్ [1]సమ్పూజ్యః ప్రాక్ప్రయోగతః[2] l

ఏకైకేన తు భాగేన [3]ప్రాభవేణ క్రమేణ తు ll 17 ll

పునరేవానిరుద్ధాదీన్[4] ప్రాఙ్మూర్త్యన్తం మహామతే l

క్రమాన్నిరన్తరైర్భోగైరభ్యర్చ్య పరమేశ్వరమ్ ll 18 ll

ప్రణవద్వితయేనైవ బుద్ధ్యా తు సువిశుద్ధయా l

అప్యయాఖ్యేన విధినా హృద్యాగనిరతైర్బుధైః ll 19 ll

ఏషాం వాసుదేవాదీనాం ప్రభవాప్యయక్రమేణ మానసార్చనమాహ- ఏవమేవేతి త్రిభిః l క్రమేణ సృష్టిక్రమేణేత్యర్థః l వాసుదేవాద్యనిరుద్ధాన్తమితి యావత్ l ప్రణవద్వితయేన ద్వితీయపరిచ్ఛేదోక్తప్రీతిమన్త్రేణేత్యర్థః l కిన్తు తత్ర "ప్రీయతాం మే పరః ప్రభుః" (2/76) ఇత్యుక్తమ్ l అత్ర తు పరశబ్దస్థానే వాసుదేవసంకర్షణాద్యన్యతమశబ్దః ప్రకరణానురోధేన[5] యోజ్యః ll 17-19 ll

[1 సన్తర్ప్య- బఖ. అ. ఉ.।]

[2 జనః- అ. ఉ.।]

[3 ప్రభవేన- ము. అటీ.।]

[4 ద్ధాది- బఖ. అ. ఉ.।]

[5 నుయోగేన- అ.।]

[1]అథ భిన్నతనోర్మన్త్రం[2] దేవస్యాస్య మహాత్మనః ।
విశాఖయూపసంజ్ఞస్య వక్ష్యే విద్యావివేకదమ్ ।। 20 ।।

వర్ణంభక్షస్థమాదాయ త్వాద్యమేకాదశాత్ తతః ।
భిన్నం నాభిద్వితీయేన తృతీయం నేమిమణ్డలాత్ ।। 21 ।।

ద్వితీయం కేవలం బాహ్యాత్ తేజోరూపాయ వై పదమ్ ।
తతస్త్వేకాదశాత్ పూర్వం కేవలం తు సమాహరేత్ ।। 22 ।।

తృతీయమక్షరం బాహ్యాద్ యుక్తం నాభ్యపరేణ తు ।
దశమాదపరం వర్ణం[3] పూర్వమేకాదశాత్ తతః ।। 23 ।।

ఏకాదశస్వరాక్రాన్తముద్ధరేత్ తదనన్తరమ్ ।
తతో నాభిద్వితీయేన యుక్తం [4]ప్రధ్యక్షరం హి యత్ ।। 24 ।।

కేవలం [5]ద్వితీయం బాహ్యాదాద్యమేకాదశాత్ తథా ।
నేమేస్తృతీయం తదను ద్వితీయం స్వరసంయుతమ్ ।। 25 ।।

దశమాదపరం శుద్ధం పూర్వమేకాదశాత్ తతః ।

నాభ్యేకాదశసంయుక్తం తదన్తేఽమలలోచన ।। 26 ।।

నాభేస్తృతీయసంయుక్తం ప్రథివర్ణం సమాహరేత్ ।
అథ నాభిద్వితీయేన యుక్తం యత్పరమష్టమాత్[6] ।। 27 ।।

నేమిద్వితీయం తదను నమస్కారసమన్వితమ్ ।
చతుర్వింశతిభిర్వర్ణైర్యుక్తో మన్త్రో హ్యయం మహాన్ ।। 28 ।।

ప్రణవేన పదం చాస్య పూర్వమేకాక్షరం స్మృతమ్ ।
ద్వితీయం త్ర్యక్షరం ప్రోక్తం పఞ్చార్ణం తదనన్తరమ్ ।। 29 ।।

షడక్షరం చతుర్థం తు సప్తార్ణం చాత్ర పఞ్చమమ్ ।
పదం తు ద్వ్యక్షరం షష్ఠం మన్త్రస్యాస్య మహామతే ।। 30 ।।

ఆదౌ విశాఖయూపమన్త్రమాహ- అథేత్యారభ్య మన్త్రస్యాస్య మహామతే ఇత్యన్తమ్। ఓం పరాయ తేజోరూపాయ పరానపేక్షాయ పరానపేక్షితాయ నమ ఇతి చతుర్వింశత్యక్షరోఽయం మన్త్రః సముద్ధృతో భవతి ।। 20-30 ।।

[1 తథేతి సార్వత్రికః పాఠః। భాష్యానురోధీ పాఠోఽత్ర స్థాపితః।]

[2 ర్మన్త్ర- అ. ఉ.।]

[3 పూర్ణం- ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[4 ప్రత్య- బఖ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[5 ద్వితయం- అ. అటీ.।]

[6 పరమా- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

నానామన్త్రస్వరూపేణ హ్యాదిదేవః పరో[1] విభుః ।
ఆదిమధ్యావసానేషు[2] స్థితః సర్వస్య[3] సర్వదా ।। 31 ।।

అథ విశాఖయూపః పూర్వోక్తః పరవాసుదేవ ఏవేత్య[4]భిప్రాయం విశదయతి- నానామన్త్రేతి ।। 31 ।।

[1 పరః ప్రభుః- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 నే తు- బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 సర్వత్ర- అ. ఉ. ।]

[4 ` ఇత్యభిప్రాయం.....వాసుదేవ ఏవ' నాస్తి- మ. ।]

చతుర్వ్యూహచతుష్కే స్వే శాన్తాదివ్యక్తలక్షణే ।

ప్రాధాన్యేన త్రయాణాం చ దేవానామవతిష్ఠతే ।। 32 ।।

ఏవం శాన్తోదితాదివ్యూహచతుష్టయేఽపి పరవాసుదేవ ఏవ తత్తద్వ్యూహాన్తర్గతవాసుదేవరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యాహ- చతుర్వ్యూహేతి । అత్ర శాన్తోదితవ్యూహాన్తర్గతవాసుదేవస్య పరాత్పరవాసుదేవాభిన్నత్వేనోభయోరప్యేకేనైవ మన్త్రేణ చారితార్థ్యాత్ సంకర్షణాదీనాం త్రయాణాం తదఙ్గత్వేన ప్రత్యేకం మన్త్రానుక్తేశ్చ శాన్తోదితవాసుదేవస్యాఙ్గిత్వరూపం ప్రాధాన్యం జ్ఞేయమ్ । సుషుప్త్యాదివ్యూహత్రయే తు ప్రత్యేకం చతుర్ణాం వాసుదేవాదిమన్త్రాణాముక్తత్వాత్ తత్ర వాసుదేవస్యాగ్రగణ్య[1]త్వరూపం ప్రాధాన్యం బోధ్యమ్ ।। 32 ।।

[1 గస్యత్వరూపం- అ. ।]

యథామ్బరస్థః సవితా త్వేక ఏవ మహామతే ।

జలాశ్రయాణి చాశ్రిత్య బహుత్వం సమ్ప్రదర్శయేత్ ।। 33 ।।

ఏవమేకోఽపి[1] భగవాన్ నానామన్త్రాశ్రయేషు చ ।

తుర్యాదిపదసంశ్లేషు బహుత్వముపయాతి చ ।। 34 ।।

అనుగ్రహార్థం [2]భవినాం నానాశ్రద్ధావశేన తు ।

చతుష్కమథ మన్త్రాణాం నిబోధ గదతో మమ ।। 35 ।।

ఏవం పరస్యైకస్యైవ నానారూపత్వం దృష్టాన్తముఖేన ద్రఢయతి- యథేతి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 33- 35 ।।

[1 బాహ్యేత్మ్యం- అ., బాహ్యేర్థం- ఉ.।]

[2 కో హి- అ.।]

సితాదివర్ణవ్యక్తీనాం వాచకత్వేన వై క్రమాత్ ।
అక్షస్థం నాభిపూర్వం చ వర్ణం యద్ దశమాత్ పరమ్ ।। 36 ।।

నేమిపూర్వమథో నాభేస్త్రయోదశసమన్వితమ్ ।
ద్వితీయం ద్వాదశాద్ వర్ణం ద్వితీయాత్ [1]పరమం తతః ।। 37 ।।

పఞ్చమం చ బహిష్ఠేభ్యస్త్రీనేతాన్ విద్ధి కేవలాన్ ।
తతోఽష్టమాద్ ద్వితీయం తు నాభ్యేకాదశభేదితమ్ ।। 38 ।।

పఞ్చార్ణం వాసుదేవాయ పదం చ తదనన్తరమ్ ।
[2]త్రయోదశాక్షరో హ్యేష ప్రథమం[3] పరికీర్తితః ।। 39 ।।

క్రమేణ వక్ష్యామ్యన్యేషాముద్ధారం తు యథా స్థితమ్ ।
అక్షస్థమక్షరం నాభేర్ద్వితీయం తదనన్తరమ్ ।। 40 ।।

పూర్వమన్త్రానుసారేణ తతో దద్యాత్ పదత్రయమ్ ।
అథాత్ర పఞ్చదశమం[4] నాభేరోఙ్కారపూర్వకమ్ ।। 41 ।।

పదత్రయేణ తేనైవ సంయుక్తం విద్ధి మన్త్రపమ్ ।
అథ షోడశసంఖ్యం యన్నాభేః ప్రణవపూర్వకమ్ ।। 42 ।।

పూర్వోక్తలక్షణానాం తు పదానాం ప్రాజ్ఞో వేశ్యతే[5] ।

అస్మాన్మన్త్రత్రయాద్ విద్ధి ద్వయం ప్రాఙ్మన్త్రసంఖ్యయా ।। 43 ।।

ఏక ఏకార్ణరహితః పదభేదమతః శృణు ।

పదద్వయం తు సర్వేషామాద్యమేకాక్షరం స్మృతమ్ ।। 44 ।।

ద్వ్యక్షరం[6] చ తృతీయం తు చతుర్థం చతురక్షరమ్ ।

పఞ్చాక్షరం పఞ్చమం వై త్రయాణాం సముదాహృతమ్ ।। 45 ।।

తదేకస్య చతుర్వర్ణం ప్రద్యుమ్నాఖ్యస్య లాఙ్గలిన్ ।

ఏవం స్వప్నపదస్థస్య సమాసాత్ పరికీర్తితమ్ ।।

ధ్యానార్చనం సమన్త్రం చ భక్తానాం హితకామ్యయా ।। 46 ।।

అథ స్వప్నవ్యూహమన్త్రచతుష్టయోద్ధారమాహ- చతుష్కమథ మన్త్రాణామిత్యారభ్య యావత్ పరిచ్ఛేదపరిసమాప్తి। తథా చ ఓం అం నమో భగవతే వాసుదేవాయ। ఓం ఆం నమో భగవతే సఙ్కర్షణాయ। ఓం అం నమో భగవతే ప్రద్యుమ్నాయ। ఓం అః నమో భగవతే అనిరుద్ధాయ ఇతి మన్త్రచతుష్కముద్ధృతం భవతి ।। 35-46 ।।

[1 ప్రథమం- అ. ఉ.।]

[2 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- అ.।]

[3 ప్రథమః- అ.।]

[4 శకం- అ.।]

[5 వేశయేత్- ఉ.।]

[6 త్ర్యక్షరం- ము. బక. అటీ.।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్త్వతసంహితాయాం

చతుర్థః పరిచ్ఛేదః।।

ఇతి మౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్త్వతభాష్యే చతుర్తః పరిచ్ఛేదః ।।

పఞ్చమః పరిచ్ఛేదః

నారద ఉవాచ[1]

అథ విప్రవరా భూయః ప్రాహ సర్వేశ్వరో హరిః ।

వ్యామోహవినివృత్త్యర్థం భవినాం సీరిణః[2] స్ఫుటమ్ ।। 1 ।।

అథ పఞ్చమో వ్యాఖ్యాస్యతే। అత్ర పునర్వ్యాగ్రద్వ్యూహలక్షణమాహ[3] - అథేతి। భవినాం సంసారిణాం వ్యామోహవినివృత్త్యర్థమ్। సీరిణః సంకర్షణస్య ప్రాహేత్యన్వయః ।। 1 ।।

[1 నారద ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[2 సీరిణే- సార్వత్రికః పాఠః।]

[3 మాహేత్యాహ- మ.।]

శ్రీభగవానువాచ

అనన్తసరసి క్షార్ణే విశ్రాన్తం యన్మహామతే ।

అకారాక్షరమూలం తు నిత్యం సర్వాశ్రయామ్బుజమ్ ।। 2 ।।

ఆకారాక్షరనాలం తు శేష[1]సర్వార్ణపల్లవమ్ ।

దిగష్టకం సమాశ్రిత్య యత్తత్[2] తిష్ఠతి చక్రవత్ ।। 3 ।।

తత్పత్రమధ్యే భగవాన్ జాగ్రత్సం[3]జ్ఞపదే త్వధః[4] ।

యష్టవ్యో భావనీయశ్చ యథా తదధునోచ్యతే ।। 4 ।।

హృదయకమలస్య వర్ణమయత్వనిరూపణపూర్వకం జాగ్రత్పదసంజ్ఞే తత్పత్రే జాగ్రద్వ్యూహార్చనం కార్యమిత్యాహ- అనన్తసరసి। మహాసరోవర ఇత్యర్థః। అత్ర క్షకారస్య జగదుత్పత్తిహేతుభూతబ్రహ్మశక్తిపఞ్చకప్రాథమికత్వాత్ సరోవరత్వం జ్ఞేయమ్। తదుక్తం లక్ష్మీతన్త్రే-

క్షాది శాన్తం సురేశాన శక్త్యున్మేషవిశేషితమ్ ।।

[5]క్ష ఇత్యేవ మహాక్షోభ ఉదితః సత్యసంజ్ఞయా ।

వాసుదేవాఖ్యయా హోఽభూత్ సాఖ్యః సఙ్కర్షణోదయః ।।

ప్రద్యుమ్నః షాఖ్యయా జ్ఞేయో హ్యనిరుద్ధస్తు శాఖ్యయా ।

తా ఏతాః శక్తయః పఞ్చ [6]పఞ్చబ్రహ్మాత్మికాః పరాః ।।

స్ఫూర్తయో[7] మదభిన్నాస్తా జగదుత్పత్తిహేతవః ।

జ్వాలా ఇవ మహావహ్నేర్బ్రహ్మణో మమ శక్తయః ।। (19/30-33) ఇతి।

ఏవమేవ-

అనుత్తరం స్వసంవేద్యం[8] చిద్రూపం మమ శాశ్వతమ్ ।

[9]వాక్తత్త్వం తదకారాత్మా సర్వవాఙ్మయసంభవః । (19/2-3)

ఇతి లక్ష్మీప్రోక్తవైభవస్యాకారస్య మూలత్వమపి సయుక్తికం బోధ్యమ్। "తదేవానన్దరూపేణ ద్వితీయః స్వర ఇష్యతే" (లక్ష్మీ. 19/3) ఇత్యుక్తస్యాకారస్య నాలత్వమప్యుచితమ్। శేష[10]సర్వార్ణపల్లవం శేషాణి పూర్వోక్తావశిష్టాని సర్వాణి యాని వర్ణాని ఇకారాదీని తాన్యేవ పల్లవాని దలాని యస్య తత్ తథోక్తమ్। అత్ర సర్వశబ్దస్య ప్రాయికత్వమఙ్గీకృత్య ఇకారాదిసకారాన్తానామేవ వర్ణానాం దలత్వం వాచ్యమ్। [11]యతస్తృతీయపరిచ్ఛేదే- [12]"హవర్ణకర్ణికాయాం తు సుషుప్త్యాఖ్యపదే త్వధః"[13] (3/2) ఇతి హకారస్య కర్ణికాత్వముక్తమ్। యత్ కమలం దిగష్టకం సమాశ్రిత్య స్వదలైః సర్వదిశః సమాశ్రిత్య చక్రవద్ వర్తులాకారేణ తిష్ఠతి, తత్పత్రమధ్యే భగవాన్ యష్టవ్యో భావనీయశ్చ। జాగ్రత్సంజ్ఞపదే అధ ఇతి చ పదద్వయం పత్రమధ్యస్య విశేషణమ్। హృదయకమలాకాశస్య తుర్యాపదత్వమ్, తత్కర్ణికాస్థానస్య సుషుప్తిపదత్వమ్, కేసరస్థానస్య స్వప్నపదత్వమ్, తదధఃస్థితస్య పత్రస్థానస్య జాగ్రత్పదత్వం చ సువ్యక్తమ్ ।। 2-4 ।।

[1 సర్వర్ణ- ము. ఉ. I]

[2 యత్తు తి- అ. ఉ. I]

[3 సంజ్ఞే పదే- ము. అటీ. I]

[4 త్వథ- ము. బక. బఖ. అ. I]

[5 క్షమి- అ. మ.]

[6 బ్రాహ్మే బ్రహ్మమయాః- అ. మ. I]

[7 స్మూర్తయో- అ. I]

[8 ద్యమచిద్రూపమశా- అ. I]

[9 తత్తత్వం- అ. I]

[10 సర్వాణి- అ. I]

[11 యత్త్ర- అ. I]

[12 హకార- అ. I]

[13 త్వ థ- అ. I]

పరం ప్రణవబీజేన సమ్పూర్ణం స్వేన తేజసా ।
స్థితం[1] స్వకర్ణికోర్ధ్వాచ్చ కేసరాన్తం నిరీక్ష్య చ ।। 5 ।।

తతః ప్రణవపూర్వాత్ తు బ్రహ్మబీజచతుష్టయాత్ ।
కదమ్బపుష్పసదృశా[2]న్మరీచిశతసఙ్కులాత్ ।। 6 ।।

దిక్క్రమేణోదితం[3] ధ్యాయేద్ విభోర్మూర్తిం[4]చతుష్టయమ్ ।
సువ్యక్తలక్షణం మాన్త్రం విభావేనావృతం బహిః ।। 7 ।।

స్ఫులిఙ్గకణతుల్యేన సముద్భూతేన వై పరాత్ ।

వాచకాన్త[5]ర్నివిష్టేన వ్యక్తతామాగతేన చ ।। 8 ।।

ఆదౌ తత్కర్ణికోర్ధ్వాత్ కేసరాన్తం స్థితం తేజఃపరిపూర్ణం పరం జాగ్రద్వ్యూహకారణం భగవన్తం తద్వాచకప్రణవబీజేనావలోక్య త్త్స్తత్పరితః ప్రాగాదిషు వాసుదేవాదిమూర్తిచతుష్టయం సముత్పన్నం [6]పశ్యేదిత్యాహ- పరమితి చతుర్భిః। బ్రహ్మబీజచతుష్టయాత్ శ ష స హాత్మకాద్ వర్ణచతుష్టయాదిత్యర్థః।

శాదిక్షాన్తం తు విజ్ఞేయం విశుద్ధం బ్రహ్మపఞ్చకమ్ ।।

శషసహాఽనిరుద్ధాద్యా విజ్ఞేయాస్త్రిదశేశ్వర । (19/16-17)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రవచనాత్। అథవా వక్ష్యమాణాద్ వాసుదేవాదిబీజచతుష్టయాదిత్యర్థః। సువ్యక్తలక్షణమిత్యనేన కేవలగుణమాత్రలక్ష్యతయాఽగోచరసుషుప్తివ్యూహాపేక్షయా స్వప్నవ్యూహస్య స్వప్నప్రత్యక్షవదీషద్వ్యక్తత్వమ్, తదపేక్షయాఽస్య జాగ్రద్వ్యూహస్య జాగరప్రత్యక్షవత్ సువ్యక్తత్వముక్తం భవతి ।। 5-8 ।।

[1 స్థితస్వ- ము. అటీ.।]

[2 సదృశం మ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[3 ణాదితో- ము.।]

[4 ర్తేశ్చతు- ము. బక. బఖ.।]

[5 కాన్తని- ము. అటీ, కాన్తం ని- అ. ఉ.।]

[6 పశ్యేత్యాహ- మ.।]

తత్రాద్యం భగవద్రూపం హిమకున్దేన్దుకాన్తిమత్ ।

చతుర్భుజం సౌమ్యవక్త్రం పుణ్డరీకనిభేక్షతమ్ ।। 9 ।।

పీతకౌశేయవసనం సువర్ణధ్వజశోభితమ్ ।

ముఖ్యదక్షిణహస్తేన భీతానామభయప్రదమ్ ।। 10 ।।

విద్యాకోశస్తు వామేన సంగృహీతశ్చ శఙ్ఖరాట్ ।

పృష్ఠగే హ్యపరస్మింస్తు[1] ప్రోద్యతో[2] దక్షిణే త్వ(రి?సిః[3]) ।। 11 ।।

తథావిధే గదా వామే నిషణ్ణా వసుధాతలే ।
సిన్దూరశిఖరాకారమేకవక్త్రం చతుర్భుజమ్ ।। 12 ।।

అతసీపుష్పసఙ్కా[4]శవాసోభృత్ తాలలాఞ్ఛితమ్ ।
ముఖ్యేన పాణియుగ్మేన తుల్యమాద్యస్య వై విభోః ।। 13 ।।

సీరం చక్రం చ హస్తేఽస్య ముసలం తు గదా కరే ।
ప్రావృణ్ణిశాసముదితఖద్యోతచయదీధితిమ్ ।। 14 ।।

రత్నకౌశేయవసనం మకరధ్వజశోభితమ్ ।
ఏకవక్త్రం చతుర్బాహుం తృతీయం[5] పరమేశ్వరమ్ ।। 15 ।।

ముఖ్యహస్తద్వయం చాస్య ప్రాగ్వద్ ధ్యేయం మహామతే ।
వామే పరస్మిన్ శాఙ్గ[6] చ దక్షిణే బాణపఞ్చకమ్ ।। 16 ।।

అఞ్జనాద్రిప్రతీకాశం సుసితా[7]మ్బరవేష్టితమ్[8] ।
చతుర్భుజం విశాలాక్షం మృగలాఞ్ఛనభూషితమ్ ।। 17 ।।

ఆదివత్ పాణియుగలమాద్యమస్యాపి కీర్తితమ్ ।
దక్షిణాదిక్రమేణాథ ద్వాభ్యాం వై ఖఙ్గఖేటకౌ ।। 18 ।।
వాసుదేవాదీనాం విశేషలక్షణాన్యాహ- తత్రాద్యమిత్యాదిభిః ।। 9-18 ।।

[1 శ్చ- ము. అటీ. ।]

[2 ప్రోద్యతం- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 త్వరీ- ము., త్వరి- అటీ., త్వపి- అ., త్వరమ్- ఉ. ।]

[4 సంకాశం- బఖ. అటీ. l]

[5 ద్వితీయం- అ. ఉ. l]

[6 పీతా- అ. l]

[7 శోభితమ్- అటీ. l]

[8 ణాధః- అటీ. l]

వనమాలాధరాః సర్వే శ్రీవత్సకృతలక్షణాః l
శోభితాః కౌస్తుభేనైవ రత్నరాజేన వక్షసి ll 19 ll

కిరీటముకుటై[1] రమ్యైర్హారకేయూరనూపురైః l
లలాటతిలకైశ్చిత్రైః స్ఫురన్మకర[2]కుణ్డలైః ll 20 ll

స్రగ్వరైర్వివిధైర్మాల్యైః కర్పూరాద్యైర్విలేపనైః l
రమ్యైరలఙ్కృతాశ్చైవ భావనీయాః సదైవ హి ll 21 ll
సామాన్యలక్షణమాహ- వనమాలాధరా ఇతి త్రిభిః ll 19-21 ll
[1 మకుటైః- అటీ. l]
[2 న్మకుట- అటీ. l]

పునరప్యయయోగేన ప్రాగుదఙ్మధ్యమే దలే l
సితకృష్ణేన వపుషా [1]చానిరుద్ధం స్మరేత్ ప్రభుమ్ ll 22 ll

ఉదక్పశ్చిమమధ్యస్థే ప్రద్యుమ్నం భావయేచ్చదే l
రూపేణ కృష్ణపీతేన [2]హ్యప్యయావసరే తు వై ll 23 ll

ప్రత్యగ్దక్షిణమధ్యస్థే పీతరక్తవపుర్ధరమ్ l

స్మరేత్ సఙ్కర్షణం దేవం ప్రతిస్రోతః క్రియావిధౌ ।। 24 ।।

మధ్యే ప్రాగ్దక్షిణస్యాం చ సితరక్తేత తేజసా ।
వాసుదేవో జగన్నాథో భావనీయో మహామతే ।। 25 ।।

అతిశుద్ధాశయత్వేన స్ఫటికోపలవద్ విభుః ।
స్థానభేదం సమాసాద్య స చ కాన్తిద్వయాత్తు వై ।। 26 ।।

గృహ్ణాతి శబలం రూపముపసంహారలక్షణమ్ ।
క్రమశోఽథ చతుర్ణాం వై వక్ష్యే మన్త్రగణం శృణు ।। 27 ।।
ఈశానాద్యాగ్నేయాన్తమప్యధఃక్రమేణ స్థితానాం తేషాం శబలరూపమాహ- పునరిత్యాదిభిః ।। 22-27 ।।

[1 అని- అ., పాఽనిరుద్ధం సం- ఉ.।]

[2 అప్య- అ. ఉ.।]

అక్షాన్తర్గతమాదాయ నాభేః పూర్వమతః పరమ్ ।
భి(?న్నం) నాభిద్వితీయేన నేమిపూర్వమతః[1] పరమ్ ।। 28 ।।

నాభిపఞ్చమసంయుక్తం దశమాత్[2] ప్రథమం తతః ।
తృతీయం చ ద్వితీయం చ నేమేరాదాయ చాఙ్కయేత్ ।। 29 ।।

నాభిద్వితీయబీజేన నవమాదపరం తతః ।
తదధో వినియోక్తవ్యం ద్వితీయం ద్వాదశాత్తు [3]యత్ ।। 30 ।।

పఞ్చమేనాథ వై నాభేర్యుక్తం కుర్యాదనన్తరమ్ ।
అష్టమాదపరం శుద్ధం నేమిపూర్వం తథావిధమ్ ।। 31 ।।

యుక్తం నాభిద్వితీయేన ద్వితీయం నేమిమణ్డలాత్ ।
భూయస్తత్కేవలం దద్యాత్ పదం యోగేశ్వరాయ వై ।। 32 ।।

తదన్తే చక్రిణేశబ్దమథ నేమేర్యదష్టకమ్ ।
పశ్చిమేనాన్వితం నాభేస్తదన్తే వినివేశ్య చ ।। 33 ।।

శుద్ధమేకాదశాత్ పూర్వమాద్యం తదను చాష్టమాత్[4] ।
నేమేస్తృతీయేనా[5]క్రాన్తం ధ్వజాయాథ పదం న్యసేత్ ।। 34 ।।

భిన్నమేకాదశాత్ పూర్వం నాభితుర్యేణ వై తతః ।
అష్టమాదపరం శుద్ధం పఞ్చమం నేమిమణ్డలాత్ ।। 35 ।।

[6]ద్వితీయం స్వరసంయుక్తం ససేఽథ ద్వ్యక్షరం పదమ్ ।
వాసుదేవాయ తదను సనమస్కం పదం భవేత్ ।। 36 ।।

షట్త్రింశదక్షరో మన్త్రో భేదస్తస్యాధునోచ్యతే ।
పదమేకాదశార్ణం తు ప్రథమం పరికీర్తితమ్ ।। 37 ।।

పఞ్చాక్షరం ద్వితీయం తు తృతీయం త్ర్యక్షరం స్మృతమ్ ।
షడక్షరం చతుర్థం తు పఞ్చార్ణం పఞ్చమం తు వై ।। 38 ।।

షష్ఠం సప్తాక్షరం విద్ధి పదం పదవిదాంవర ।

ప్రణవాన్తే త్వథాదాయ ద్వితీయం నాభిమణ్డలాత్ ।। 39 ।।

తతస్తన్మన్త్రానాహ- క్రమశోఽథ [7]చతుర్ణామిత్యాదిభిః ।

[8]అక్షాన్తర్గతమాదాయేత్యారభ్య పదం పదవిదాంవరేత్యన్తమ్ ఓం అమాధురాయాద్భుతమయాయ యోగేశ్వరాయ చక్రిణే సుపర్ణధ్వజాయ పీతవాససే వాసుదేవాయ నమ ఇతి షట్త్రింశదక్షరో (క్షమా?మన్త్రః) సముద్ధృతో భవతి ।। 27-39 ।।

[1 మనన్తరమ్- అ. ఉ. ।]

[2 నవమాత్- అ. ఉ. ।]

[3 వై- ము. అటీ ।]

[4 ర్యథాష్ట- అటీ. ।]

[5 క్రాన్త- ము. అటీ. అ. ఉ. ।]

[6 ద్వితీయ- ము అటీ. బక. ।]

[7 చతుర్ణామితి- అ. ।]

[8 అత్రాక్షా- మ. ।]

చతుర్దశేన వై నాభేర్యుక్తం నేమ్యష్టకం తతః ।

ద్వితీయం దశమాచ్చుద్ధమథ భూయః[1] సమాహరేత్ ।। 40 ।।

తదధో నవమాదన్తం[2] నాభేస్తుర్యాదినాన్వితమ్ ।

ఏకాదశస్వరాక్రాన్తం ద్వితీయం దశమాత్ తతః ।। 41 ।।

బాహ్యాదథాష్టమం నాభేర్యుక్తం పఞ్చదశేన తు ।

కేవలం పఞ్చమం నేమేర్ద్వితీయం చాష్టమాత్ తతః ।। 42 ।।

నేమేస్తృతీయేనాక్రాన్తం వర్ణమేతత్ సమాహరేత్ ।

యుక్తం నాభేస్తృతీయేన ప్రాగరాత్ ప్రథమం తు వై ।। 43 ।।

ద్వితీయం దశమాద్వర్ణం నాభేరేకాదశాఙ్కితమ్ ।
పఞ్చాక్షరం పదం దద్యాత్ తదన్తే తాలకేతవే ।। 44 ।।

భూయస్తదవసానే తు పఞ్చార్ణం నీలవాససే ।
ప్రథమాత్ ప్రథమం చాథ ద్వితీయం[4] స్వరసంయుతమ్ ।। 45 ।।

కేవలం నేమిపూర్వం తు చాద్యమేకాదశాత్ తతః ।
బహిష్ఠేభ్యశ్చతుర్థం తు ద్వాభ్యాం నాభేః పరం న్యసేత్ ।। 46 ।।

ద్వితీయం కేవలం బాహ్యాత్ సఙ్కర్షణాయ వై పదమ్ ।
తృతీయం ప్రథమం నేమేరాదాయాకారసంయుతమ్ ।। 47 ।।

ద్వితీయమపి వై బాహ్యాచ్ఛుద్ధం తదను వై నమః ।
షట్త్రింశాక్షరసంయుక్తస్త్వయం మన్త్రో మహామతే ।। 48 ।।

షడ్వర్ణం పదమస్యాద్యం పఞ్చార్ణం తదనన్తరమ్ ।
దశాక్షరం తృతీయం తు త్రీణి పఞ్చాక్షరాణ్యతః ।। 49 ।।

ప్రణవాన్తే త్వథాదాయేత్యారభ్య త్రీణి పఞ్చాక్షరాణ్యత ఇత్యన్తమ్ ఓం ఆం సౌనన్దకినే సంవర్తకినే తాలకేతవే నీలవాససే కామపాలాయ సంకర్షణాయ రామాయ నమ ఇతి షట్త్రింశదక్షరమన్త్రః సముద్ధృతః ।। 39-49 ।।

[1 యస్త- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 న్తర్నా- అ.।]

[3 భిత్ర- ఉ.।]

[4 యస్వర- ము. అటీ.।]

[5 ఆద్య- ఉ. l]

[6 కేవలం ద్వితయం- అ. ఉ. l]

అథాదాయాక్షగం[1] బీజం నాభేః పఞ్చదశాత్ తతః l
శార్ఙ్గధృతే పదం దద్యాచ్చతుర్వర్ణమతః పరమ్ ll 50 ll

నేమిపూర్వమథాదాయ[2] ప్రాగరాత్ ప్రథమం తతః l
తృతీయం చ బహిష్ఠేభ్యః పదం త్ర్యర్ణం ధ్వజాయ వై ll 51 ll

తత[3]స్తృతీయం బాహ్యాత్ తు ప్రథమాత్ ప్రథమం తతః l
తదధో వినియోక్తవ్యం ద్వితీయం వర్ణమష్టమాత్ ll 52 ll

ద్వితీయస్వరసంయుక్తమథ బాహ్యాత్ తు పఞ్చమమ్ l
అష్టమం తు తదుద్దేశాత్ కేవలం పునరేవ తత్ ll 53 ll

నాభేరేకాదశాత్క్రాన్తం షడక్షరమతః పరమ్ l
పదం సనత్కుమారాయ పఞ్చాక్షరమనన్తరమ్ ll 54 ll

పదం జగత్ప్రియాయేతి ప్రద్యుమ్నాయ నమస్తతః l
చతుస్త్రింశాక్షరః సోఽయం మన్త్రః శృణు పదాన్యపి ll 55 ll

ఆద్యం ష‌డక్షరం జ్ఞేయం ద్వితీయం తద్వదేవ హి l
పఞ్చాక్షరం తృతీయం తు చతుర్థం తు షడక్షరమ్ ll 56 ll

పఞ్చార్ణం పఞ్చమం విద్ధి షడ్వర్ణం షష్ఠమేవ హి l

అక్షస్థం షోడశం నాభేర్ద్వితీయం దశమాత్తు వై ।। 57 ।।

అథాదాయాక్షగం బీజమిత్యారభ్య ష్డ్వర్ణం షష్ఠమేవ హీత్యన్తమ్ ఓం అం [4]శార్ఙ్గధృతే మకరధ్వజాయ రక్తవాససే సనత్కుమారాయ జగత్ప్రియాయ ప్రద్యుమ్నాయ నమ ఇతి చతుస్త్రింశదక్షరః సముద్ధృతః ।। 50-57 ।।

[1 క్షరం- ఉ. అటీ. ।]

[2 ర్వం తదా- అ. ।]

[3 అథ తృ- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[4 శారం చక్రధృతే- అ. ।]

కేవలం హ్యథ తేనైవ [1]చాక్రాన్తం నవమాత్ పరమ్ ।

అథాదాయ చ తస్యాన్తే ప్రథమాత్ ప్రథమం[2] పరాత్ ।। 58 ।।

యుక్తం నాభిద్వితీయేన వర్ణమేకం[3] మహామతే ।

వర్ణద్వయం పదస్యాదౌ తదేవాన్తేఽస్య వై పునః ।। 59 ।।

అథ ద్వితీయం నవమాత్ ప్రథమాత్ ప్రథమం తతః ।

తృతీయ[4]మథ వై నేమేర్ద్వితీయ[5]స్వరసంయుతమ్ ।। 60 ।।

ద్వితీయం కేవలం బాహ్యాత్ సప్తమం నాభిమణ్డలాత్ ।

అథ షష్ఠేన వై నేమేరాక్రాన్తం[6] ద్వితీయం న్యసేత్ ।। 61 ।।

ప్రాగ్వర్ణం దశమాన్నేమేః పఞ్చమస్యోర్ధ్వగం త్వథ ।

చతుర్థాదపరం వర్ణం ద్వితీయం నేమిమణ్డలాత్ ।। 62 ।।

ద్వాభ్యాం నాభిద్వితీయం తు[7] యోజయేత్ తదనన్తరమ్ ।

దశమాదపరం వర్ణం తృతీయస్వరసంయుతమ్ ॥ 63 ॥

తృతీయమథ వై నేమేర్నాభిపఞ్చమసంయుతమ్ ।
ద్వితీయస్వరసంయుక్తం ద్వితీయం [8]నవమాదరాత్ ॥ 64 ॥

అస్యైవాధో నియోక్తవ్యం దశమాత్ ప్రథమం హి యత్ ।
శుద్ధం నేమిద్వితీయం తు పదం త్వసితవాససే ॥ 65 ॥

విష్వక్సేనాయ తదను నమస్కారసమన్వితమ్ ।
ద్వాత్రింశార్ణో హ్యయం మన్త్రః పదభేదేన వై పునః ॥ 66 ॥

ఏకాధికస్తు భవతి పదాన్యథ నిబోధ మే ।
ద్వ్యక్షరం తు పదం పూర్వం ద్వితీయం తు[9] నవాక్షరమ్ ॥ 67 ॥

త్రీణి పఞ్చాక్షరాణ్యన్యత్ షష్ఠం సప్తాక్షరం స్మృతమ్ ।
అప్యయావసరే ప్రాప్తే స్మరణే చార్యనే[10] విభోః ॥ 68 ॥

అక్షస్థం షోడశం నాభేరిత్యారభ్య షష్ఠం సప్తాక్షరం స్మృతమిత్యన్తమ్ ఓం అః నన్దకానన్దకరాయ ఋూశ్యధ్వజాయానిరుద్ధాయాసితవాససే విష్వక్సేనాయ నమ ఇతి ద్వాత్రింశదక్షరో మన్త్రః సముద్ధృతః ॥ 57-68 ॥

[1 ఆ- అ. ఉ. ।]

[2 మం చ - అ. ఉ. ।]

[3 మేతన్మ- అ. ఉ. ।]

[4 ద్వితీయ- అటీ. ।]

[5 తీయం- అ. ఉ. ।]

[6 న్తద్వితయం- అ. అటీ. I]

[7 తం- అ. I]

[8 తు తవా- బక. బఖ. I]

[9 త్వష్టవర్ణకమ్- బఖ. I]

[10 వార్చనే- అ. ఉ. I]

శ్రృణు మన్త్రచతుష్కం తు పునరన్యత్ సమాసతః ।
ఆద్యమేకాదశాద్ వర్ణం పఞ్చమస్వరసంయుతమ్ ।। 69 ।।

యుక్తం స్వరేణ తేనైవ తృతీయం నేమిమణ్డలాత్ ।
ద్వితీయస్వరసంయుక్తమథ బాహ్యాత్ తు సప్తమమ్ ।। 70 ।।

ద్వితీయం కేవలం నేమేరాద్యన్తే ప్రణవో నమః ।
శుద్ధం త్వథాష్టమం బాహ్యాద్ ద్వితీయమథ చాష్టమాత్ ।। 71 ।।

అథో నేమిద్వితీయేన యుక్త నాభ్యపరేణ తు ।
కేవలం[1] ద్వితీయం[2] బాహ్య[3]న్నమస్కారమతః పరమ్ ।। 72 ।।

అథాక్షగం నాభిపూర్వం[4] ద్వితీయం [5]త్రితయాదరాత్ ।
తదధో ద్వితయం[6] ద్వితీయం బాహ్యాన్నాభిపఞ్చమసంయుతమ్ ।। 73 ।।

అథ నాభిద్వితీయేన యుక్తం యత్ పరమాష్టమాత్[7] ।।
ద్వితీయం[8] కేవలం బాహ్యాన్నమస్కారం[9] తతః పరమ్ ।। 74 ।।

అక్షస్థబీజం తదను ద్వితీయం ద్వాదశాదరాత్ ।

ద్వితీయాత్ ప్రథమం చాథ పఞ్చమం నేమిమణ్డలాత్ ।। 75 ।।

కేవలం త్రితయం హ్యేతద్ ద్వితీయం చ తథాష్టమాత్ ।
ఏకాదశస్వరాక్రాన్తం వాసుదేవాయ వై నమః ।। 76 ।।

సప్తాక్షరస్తు ప్రాజ్మన్త్రో ద్వితీయస్తు షడక్షరః ।
పూర్వతుల్యస్తృతీయస్తు చతుర్థో ద్వాదశాక్షరః ।। 77 ।।

పదభేదవినిర్ముక్తమేతన్మన్త్రచతుష్టయమ్ ।
గోపనీయం ప్రయత్నేన విధిజ్ఞైః సిద్ధిమీప్సుభిః ।। 78 ।।

ఏవం జ్ఞాత్వాऽమృతమయైర్భోగైస్తోష్యశ్చ పూర్వవత్ ।
వైభవీయైర్వృతో దేవైశ్చతుర్మూతిరధోక్షజః ।। 79 ।।

అథాప్యయక్రమేణ వ్యూహార్చనే మన్త్రచతుష్టయమాహ- అప్యయావసర ఇత్యాదిభిః। తథా చ ఓం పురుషాయ నమః, ఓం సత్యాయ నమః, ఓం అచ్యుతాయ నమః, ఓం భగవతే వాసుదేవాయ నమ ఇత్యనిరుద్ధాదివాసుదేవాన్తమన్త్రచతుష్కముక్తం భవతి ।। 68-79 ।।

[1 కేవల- ము. అటీ. ।]

[2 ద్వితయం- అటీ. ।]

[3 హ్యేత్ ప్రాగ్వదాద్యన్తభూషితమ్- అ. ఉ. ।]

[4 ర్వాద్ ద్వి- అ. ।]

[5 తృతీయా- ము. బక. బఖ. ।]

[6 ద్వితీయం- బక. బఖ. ।]

[7 మష్ట- బక. బఖ. ।]

[8 కేవలం ద్వితీయం- బక. బఖ. ।]

[9 రమతః- బఖ. ।]

చతురఙ్గాదయం చక్రాచ్చాతురాత్మ్యస్య వై [1]విభోః ।

ఇతి మన్త్రగణః ప్రోక్తః సరహస్యః సమాసతః ।। 80 ।।

ఏతావదన్తముక్తమర్థం నిగమయతి- చతురఙ్గాదితి। చతురఙ్గాద్ నాభ్యరనేమిప్రధిసంజ్ఞాఙ్గచతుష్టయవిశిష్టాదిత్యర్థః ।। 80 ।।

[1 ప్రభోః- అటీ. ।]

అభేదేనాదిమూర్త్యైర్వై సంస్థితం వటబీజవత్ ।

సర్వక్రియావినిర్ముక్తముత్తమం[1] పరమార్థతః ।। 81 ।।

చాచురాత్మ్యం తదాద్యం వై శుద్ధసంవిన్మయం మహత్ ।

వహ్న్యర్కేన్దుసహస్రాభమానన్దా[2]స్పదలక్షణమ్ ।। 82 ।।

తుర్యవ్యూహలక్షణమాహ- అభేదేనేతి సార్ధేన ।। 81-82 ।।

[1 మమూర్తం- అ. ఉ. ।]

[2 న్దసప్న్ద- అ. ఉ. ।]

బీజం సర్వక్రియాణాం యద్[1] వికల్పానాం యదాస్పదమ్ ।

చాతురాత్మ్యం తు తద్ విద్ధి ద్వితీయమమలేక్షణ[2] ।। 83 ।।

సుషుప్తివ్యూహలక్షణమాహ- వహ్న్యర్కేతి సార్ధేన ।। 82-83 ।।

[1 చ వి- అటీ. ।।]

[2 క్షణమ్- ము. ।]

నిత్యం నిత్యాకృతిధరం తేజసా సూర్యవర్చసమ్ ।

భిన్నం సితాదిభేదేన [1]చోర్ధ్వాధః సంస్థితేన చ ।। 84 ।।

కైవల్యభోగఫలదం భవబీజక్షయఙ్కరమ్ ।
చాతురాత్మ్యం తృతీయం తు సుధాసన్దోహసున్దరమ్ ।। 85 ।।
స్వప్నవ్యూహలక్షణమాహ- నిత్యమితి ద్వాభ్యామ్ ।। 84-85 ।।
[1 ఊర్ధ్వా- అ. ఉ.।]

స్థిత్యుత్పత్తిప్రలయకృత్ సర్వోపకరణాన్వితమ్ ।
ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సముదేత్యస్తమేతి చ ।। 86 ।।

చతుర్థం విద్ధి తద్ యస్య విశ్వం తిష్ఠతి శాసనాత్ ।
ధత్తే సితాదికం రూపం చతుర్ధా యత్ కృతే యుగే ।। 87 ।।

రక్తాద్యం సితనిష్ఠం చ త్రేతాయాం హి మహామతే ।
పీతం కృష్ణం సితం రక్తం సమ్ప్రాప్తే ద్వాపరే యుగే ।। 88 ।।

కలౌ కృష్ణం సితం రక్తం పీతం చానుక్రమేణ తు ।
యుగసన్ధ్యాచతుష్కే తు బిభర్తి పరమేశ్వరః ।। 89 ।।

విభిన్నమూర్తిసామాన్యం రూపం యత్ తన్నిబోధ మే ।
సితరక్తం కృతాన్తే తు రక్తపీతమతః పరమ్ ।। 90 ।।

పీతకృష్ణం చ తదను కృష్ణశుక్లమనన్తరమ్ ।
భేదః ప్రాగుదితైర్జ్ఞేయ ఆయుధామ్బరలాఞ్ఛనైః ।। 91 ।।

సమత్వాదన్యథా[1] కేన విభాగోఽత్రావధార్యతే ।
[2]యుగాద్యదినరాత్ర్య[3]ర్ధప్రహరాణాం క్రమేణ తు ।। 92 ।।

జాగ్రద్వ్యూహలక్షణం తస్య యుగభేదేన వర్ణభేదం చాహ-
స్థిత్యుత్పత్తీ[4]త్యాదిభిర్విభాగోఽత్రావధార్యత ఇత్యన్తైః। లక్ష్మీతన్త్రేఽప్యేవమేవోపబృంహితాని వ్యూహలక్షణాని-

వహ్న్యర్కేన్దుసహస్రాభమానన్దా[5]స్పదలక్షణమ్ ।।

బీజం సర్వక్రియాణాం తద్ వికల్పానాం తదాస్పదమ్ ।

సౌషుప్తం చాతురాత్మ్యం తత్ ప్రథమం విద్ధి వాసవ ।।

అథ స్వాపపదే[6][7] హ్యేవం విభజ్యాత్మానమాత్మనా ।

దేవః ప్రాగాదిభేదేన వాసుదేవాదిరూపతః ।।

సమాసవ్యాసభేదేన గుణానాం పురుషోత్తమః ।

సితరక్తసువర్ణాభ్రసదృశైః పరమాద్భుతైః ।।

ఆదిమూర్తిసమై రూపైశ్చతుర్ధా [8]హ్యవతిష్ఠతే ।

కైవల్యభోగఫలదం భవబీజక్షయఙ్కరమ్ ।।

చాతురాత్మ్యం ద్వితీయం తత్ సుధాసందోహసున్దరమ్ ।

అథ జాగ్రత్పదే దేవః సితరక్తాదిభేదితైః[9] ।।

చతుర్భుజైరుదారాఙ్గైః శఙ్ఖచక్రాదిచిహ్నితైః ।

నానాధ్వజవిచిత్రాఙ్గైర్వాసుదేవాదిసంజ్ఞితైః ।।

వ్యూహైః [10]సంప్రవిభజ్యాస్తే విభుర్నామ స్వలీలయా ।

జాగ్రత్పదే స్థితం దేవం చాతురాత్మ్యమనుత్తమమ్ ।।

స్థిత్యుత్పత్తిప్రలయ[11]కృత్ సర్వోపకరణాన్వితమ్ ।

సర్వం[12] తచ్చిన్తయేత్తస్య[13] విశ్వం తిష్ఠతి శాసనే ।।

త్రివిధం చాతురాత్మ్యం తు సుషుత్ప్యాదిపదత్రికే ।

సువ్యక్తం తత్పదే తుర్యే గుణలక్ష్యం పరం స్థితమ్ ।। ఇతి 86-92 ।।

(10/20-27, 40-42)

[1 ధాజ్కేన- ము. బక. బఖ. ।]

[2 యుగపద్దిన్- బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 త్ర్యుత్థ- అ. ఉ. ।]

[4 త్వత్త్యా- అ. ।]

[5 నన్దస్పన్ద- మ. ।]

[6 స్వాపేన్- ము. ।]

[7 దేఽప్యేవం- ము. ।]

[8 వ్యవ- ము. ।]

[9 భేదతః- ము. ।]

[10 సంవిభ- అ. మ. ।]

[11 యాది- అ.మ. ।]

[12 దివ్యం- ము. ।]

[13 ద్యస్య- ము. ।]

విభాగకల్పనం[1] కృత్వా నిత్యమాలక్ష్య వై ప్రభుమ్ ।

దేహేఽస్మిన్ మూర్ధ్ని హృదయే నాభౌ తు తదధః పునః ।। 93 ।।

తస్మాదామూర్ధపాదాన్తం భూతయే ముక్తయేఽన్యథా ।

గ్రీవాంసజానుగుల్ఫేషు స్మరేత్ [2]సన్ధ్యుక్తలక్షణమ్ ।। 94 ।।

సృష్టిసంహారయోగేన యః స యాతి పరాం గతిమ్ ।

ఇత్యేకమూర్తేర్వ్యూహానాం విభవస్యాఖిలస్య చ ।। 95 ।।

వాసుదేవాదీనాం స్మరణస్య కాలభేదాన్ సాధకశరీరే [3]స్థానభేదాంశ్చాహ- యుగాబ్దేతి త్రిభిః। ఆలక్ష్య ధ్యాత్వేత్యర్థః। భూతయే ఐశ్వర్యాయ। ముక్తయే మోక్షాయ। ఏవం చ ధామచతుష్టయం మూర్ధాదిచతుఃస్థానేషు క్రమేణ వాసుదేవాదీ(నాం?న్) స్మరతామైహికం లౌకికం ఫలమ్, పునః ప్రాతిలోమ్యేన నాభేరధ[4]స్తాదారభ్య మూర్ధాన్తం స్థానచతుష్టయేఽనిరుద్ధాదివాసుదేవాన్తాన్ స్మరతాం మూర్తిరూపం ఫలం చ సిధ్యతీతి భావః। [5]సన్ధ్యుక్తలక్షణం యుగసన్ధిభేదేన గృహీతసితరక్తాదిశబలరూపం వాసుదేవాదిచతుష్టయమిత్యర్థః ।। 92-95 ।।

[1 నాం- అ. ఉ. ।]

[2 సంయుక్త- అటీ. ।]

[3 భేదం చాహ-అ. ।]

[4 ధఃస్థా- అ. ।]

[5 సంయుక్త- అ. ।]

అవతారస్తథా ధ్యానమర్చనం మన్త్రపూర్వకమ్ ।

స్వపదస్థానభేదేన ప్రోక్తమేకసమాధినా ।। 96 ।।

ఉక్తమర్థం నిగమయతి- ఇతీతి సార్ధేన। ఏకమూర్తేః పరాత్మరవాసుదేవస్య వ్యూహానాం విభవస్య వాసుదేవాదీనాం తుర్యాద్యవస్థాభేదస్యేత్యర్థః ।। 95-96 ।।

విశేషోఽప్యథ భేదాఖ్యస్త్వవతారపురస్సరః[1] ।

[2]భావస్థితివిధౌ చైవ సర్వేషామధునోచ్యతే ।। 97 ।।

ఏతేషాం విశేష ఉచ్యత ఇత్యాహ- విశేష ఇతి ।। 97 ।।

[1 స్సరమ్- అ. ఉ. ।]

[2 భావః- ము. బక. బఖ. ।]

షాడ్గుణ్యమాదిదేవాద్యం చాతురాత్మ్యమలాఞ్ఛనమ్ ।

సృష్టయే త్రితయం హ్యేతత్ సామర్థ్యం పారమేశ్వరమ్ ।। 98 ।।

లోలీ[1] భూతమభేదేన స్మరేత్ తుర్యాత్మనా పురా ।

నిత్యోదితం చ సుపదే స్థితమస్పన్దలక్షణమ్ ।। 99 ।।

విశేషమాహ- షాడ్గుణ్యమితి ద్వాభ్యామ్। పారమేశ్వరం సామర్థ్యం సామర్థ్యశక్తిరూపమ్, ఏతత్త్రితయం సుషుప్త్యాదివ్యూహత్రయమ్, సృష్టయే సృష్ట్యర్థం లోలభూతం స్మరేత్। అస్పన్దలక్షణమ్ అలోలభూతమ్, నిత్యోదితం పరాత్ పరం భగవన్తమేవ తుర్యాత్మనా తుర్యవ్యూహరూపేణ, అభిన్నం స్మరేదిత్యర్థః ।। 98-99 ।।

[1 లోలభూతమితి భాష్యకారసంమతః పాఠః।]

అథార్చితుం యమిచ్ఛేత్తు విశేషవ్యక్తిలక్షణమ్ ।

సఙ్కల్ప్య[1] తం స్వ[2]బుద్ధ్యా తు తత్కాలసమనన్తరమ్ ।। 100 ।।

[3]ధ్రువా సామర్థ్యశక్తి[4]ర్వై స్పన్దతామేతి చ స్వయమ్ ।

సూతేఽగ్నికణవన్మన్త్రం యత్ర మన్త్రీ కృతాస్పదః ।। 101 ।।

తమాగతమివాకాశాత్[5] తారకం కర్ణికాన్తరే ।

భావయేదథ తన్మధ్యాదారాధ్యముదితం స్మరేత్ ।। 102 ।।

ఆదిమూర్తిస్వరూపేణ చతుర్మూర్తిమయేన వా ।

పృథక్త్వేన చతుర్మూర్తేరేకైకాకృతినాఽప్యథ ।। 103 ।।

అథవా వైభవీయేన నానాకృత్యాత్మనా తు వై ।

అఙ్గసంజ్ఞం తదీయం చ న్యసేత్ పద్మదలాశ్రితమ్ ।। 104 ।।

పరివారం బహిః పద్మాత్ స్వకం[6] యో యస్య విద్యతే ।

సశక్తికస్య మన్త్రస్య దిక్క్రమేణ[7] హృదాది యత్ ।। 105 ।।

అర్చనార్థం భగవదవతరణక్రమమాహ- అథేతి సార్ధైః పఞ్చభిః[8]। యః సాధకో విశేషవ్యక్తిలక్షణం పరవ్యూహవిభవాఖ్యతత్తన్మూర్తివిశిష్టం భగవన్తమర్చితుమిచ్ఛేత్, తం సాధకం స్వబుద్ధ్యా సంకల్ప్య స్వాభిముఖం జ్ఞాత్వా తత్కాలసమనన్తరం [9]తదిచ్ఛానన్తరమేవ సామర్థ్యశక్తిః స్వయమేవ స్పన్దతామేతి। మన్త్రీ సాధకః, యత్ర కృతాస్పదః, యన్మన్త్రమిచ్ఛతి తన్మన్త్రమగ్నికణవత్ సూతే చ। తత్స్పన్దనమాత్రేణాఽగ్నేః స్ఫులిఙ్గవన్మన్త్రః సముద్భూతో భవతీతి భావః। తన్మన్త్రమాకాశాత్ తారకమివ కర్ణికాన్తరే హృత్కమలకర్ణికామధ్యే ఆగతం భావయేత్। తన్మధ్యాత్ మన్త్రమధ్యాత్, ఆరాధ్యం మన్త్రనాథమ్, ఆదిమూర్తిస్వరూపేణ పరవాసుదేవరూపేణ। యద్వా చతుర్మూర్తేర్వ్యూహస్య

పృథక్త్వేన, ఏకైకాకృతినా కేవలమేకైకమూర్తిరూపేణ, ఆహోస్విన్నానాకృత్యాత్మనా వైభవీయేన రూపేణ పద్మనాభాదిభేదేన, ఉదితమ్ ఉత్పన్నం స్మరేత్ ।। 100-105 ।।

[1 లిప్తం- అటీ. ।]

[2 సు- ఉ. ।]

[3 విద్ధి- బక. బఖ. అ. ఉ., ధృత్వా- అటీ. ।]

[4 క్తిం వై- అటీ. ।]

[5 దారక్తం- ఉ. ।]

[6 స్వయం- అ.ఉ. ।]

[7 క్రమేణ హృదయాది- బక. బఖ. ।]

[8 శ్చతుర్భిః- మ. ।]

[9 తతశ్చా- అ. ।]

న్యసేత్ కేసరజాలస్థం పత్ర[1]మధ్యే తు శక్తయః ।

నిఃశక్తికో నిరఙ్గో యో మన్త్రనాథస్తు కేవలః ।। 106 ।।

శబ్దమాత్రేణ [2]తం భూయో దలజాలగతం[3] యజేత్ ।

ఇత్యేవమన్తర్యాగస్తు దేవస్య పరమాత్మనః[4] ।। 107 ।।

(నిః? స)శక్తికస్య మన్త్రస్య ప్రాగాదిదలేషు హృదయాద్యఙ్గమన్త్రన్యాసం కమలాద్ బహిస్తత్తత్పరివారన్యాసం చాహ- సశక్తికస్యేతి[5]। ఏవం దలేషు లక్ష్మ్యాదిశక్తిన్యాసనియమస్య ప్రాయికత్వం బోధ్యమ్। యతోఽత్రైవ త్రయోదశే పరిచ్ఛేదే-

షట్కం కేసరజాలస్థం తత్ర ప్రాక్ పశ్చిమే ద్వయమ్ ।

ద్వయం ద్వయం సౌమ్యయామ్యే తా[6] సాం వామకరేషు చ ।। (13/52-53)

ఇతి కేసరస్థానేఽపి శక్త్యవస్థానముక్తమ్। సప్తదశపరిచ్ఛేదేఽపి-

నేమిభాగే శ్రియం దేవీం పుష్టిముత్తరతో న్యసేత్ ।

పృష్ఠదేశే స్థితాం నిద్రామగ్రభాగే సరస్వతీమ్ ।। (17/70)

ఇతి కమలాద్ బహిరపి శక్తిన్యాస ఉక్తః। కిఞ్చ, సాత్వతోపబృంహణే ఈశ్వరే పారమేశ్వరే చ- "దేవస్య కర్ణికాయాం తు శ్రియం పుష్టిం తతోఽపరే" (ఈ. సం. 4/79; పా. సం. 6/249) ఇతి కర్ణికాయామపి దేవస్య పార్శ్వద్వయే శక్త్యర్చనముక్తమ్ ।। 105-106 ।।

నిఃశక్తికత్వనిరఙ్కకత్వోభయవిశిష్టస్య భగవతస్తు కేవలమన్త్రమాత్రేణ భాగస్థానేఽప్యర్చనమాహ- నిఃశక్తిక[7] ఇతి ।। 106-107 ।।

[1 పద్మ- బక. బఖ. ।]

[2 తద్- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 జాత- ము. అటీ. ।]

[4 చతురా- అ. ఉ. ।]

[5 కస్యేతి ద్వాభ్యామ్- అ. మ. ।]

[6 తేషాం - అ. మ. ।]

[7 ` నిఃశక్తిక ఇతి' నాస్తి- అ. ।]

సమాసేనోదితః సమ్యగథ మూర్త్యేర్యజేద్ బహిః ।

వేద్యాం పురాహృత్రైర్భోగైర్బిమ్బే వా[1] చక్రపఙ్కజే ।। 108 ।।

ఉక్తమర్థం నిగమయతి- ఇతీతి ।। 107-108 ।।

[1 వాచక- అ. ఉ. ।]

హేమాదిద్రవ్యజనితే చక్రే వా కేవలామ్బుజే ।

భద్రపీఠభువో మధ్యే సుశ్లక్ష్ణే కేవలే తు వా ।। 109 ।।

ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా స్వమన్త్రేణ హ్యప[1]వర్గఫలాప్తయే ।

సమ[2]ర్చనీయం విధివచ్ఛ్రద్ధాభక్తిపురస్సరమ్ ।। 110 ।।

బహిర్యాగస్థానాన్యాహ- వేద్యామిత్యాదిభిః ।। 108-110 ।।

[1 అప- అ. ఉ.।]

[2 నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః- అ. ఉ.।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం

పఞ్చమః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలా[1]ర్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే పఞ్చమః పరిచ్ఛేదః ।।

[1 కమలసేవా- అ.।]

షష్ఠః పరిచ్ఛేదః

నారద ఉవాచ[1]

వక్ష్యే విప్రవరాః సమ్యగ్ య ఉక్తశ్చక్రపాణినా ।

ప్రసఙ్గాద్ బలదేవస్య[2] ద్రవ్యయాగోఽప్యనన్తరమ్ ।। 1 ।।

అథ షష్ఠో వ్యాఖ్యాస్యతే। బహిర్యాగం వక్ష్య ఇత్యాహ- వక్ష్య ఇతి। ద్రవ్యయాగః ద్రవ్యైరర్ఘ్యాదిభిః క్రియమాణో యాగః, బాహ్యారాధనమిత్యర్థః ।। 1 ।।

[1 నారద ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[2 దేవాయ- ము. అటీ.।]

శ్రీభగవానువాచ

యత్కిఞ్చిత్ పత్రపుష్పాద్యం పరిదృశ్యేత పీఠగమ్ ।

పాణినా తత్సమాహృత్య శుచిస్థానే నిధాయ[1] వై ॥ 2 ॥

గవ్యైర్వా చామరైర్వాలైః శిఖి[2]పక్షైః కుశైరథ ।

సంమార్జ్య భద్రపీఠం తు వాససా సుసితేన వా ॥ 3 ॥

బహునా వస్త్రపూతేన వారిణా తదనన్తరమ్ ।

ప్రక్షాల్య ద్వాదశార్ణేన ప్రణవాద్య[3]న్తకేన తు ॥ 4 ॥

ఆదౌ భద్రపీఠశోధనప్రకారమాహ- యత్కిఞ్చిదితి త్రిభిః। పత్రపుష్పాద్యం పూర్వదినే భగవదుప్భుక్తతులసీపత్రాదికమిత్యర్థః। ప్రణవాద్యన్తకేన ప్రణవసంపుటితేనేత్యర్థః। ద్వాదశార్ణేన వాసుదేవద్వాదశాక్షరేణేత్యర్థః। ఏవం భద్రపీఠశోధనాదికస్య[4] కాలాన్తరకర్తవ్యత్వమప్యుక్తమీశ్వరపారమేశ్వరయోః-

యద్వా ప్రాగ్యాగభవనప్రవేశానన్తరం ద్విజాః[5] ॥

న్యస్య భద్రాసనాద్యన్తమన్యదన్యత్ సమాచరేత్ ।

యద్వా తదాతనే కాలే న్యస్య భద్రాసనం[6] తతః ॥

ఆద్యం మార్గత్రయం కృత్వా యథోక్తవిధినా తతః ।

యోగపీఠార్చనారమ్భే బిమ్బోక్తం సర్వమాచరేత్[7] ॥ ఇతి ॥ 2-4 ॥

(ఈ. సం. 3/16-18; పా. సం. 6/32-34)

[1 దేవాయ- ము. అటీ. ।]

[2 నివేశ్య- అటీ. ।]

[3 పుచ్ఛైః- ము. అటీ. ।]

[4 ధికస్య- అ. ।

[5 ద్విజ- పా. ।]

[6 భద్రాసనాదికమ్- ము. ।]

[7 రభేత్- పా. ।]

సర్వలోకమయం తత్ర సర్వదేవసమాశ్రయమ్ ।

సర్వాధారమయం ధ్యాయేదన్తర్లీనం తు చక్రరాట్ ।। 5 ।।

ప్రణవేన స్వనామ్నాऽథ నమోऽన్తేనార్చయేచ్చ తమ్ ।

అర్ఘ్యాలభనధూపైస్తు మాల్యైర్నానాస్రగుద్భవైః ।। 6 ।।

భద్రపీఠాన్తర్లీనచక్రరాజార్చనమాహ- సర్వలోకమయమితి ద్వాభ్యామ్ । చక్రరాట్ చక్రరాజమిత్యర్థః । విభక్తివినిమయశ్ఛాన్దసః । ఆలభనమ్ ఆలభ్యతే ఆలిప్యతేऽనేనాఙ్గమిత్యాలభనం గన్ధః । నానాస్రగుద్భవైః నానావిధాః స్రజాముద్భవా రచనావిశేషా యేషాం తైః, ద్విసరత్రిసరాదిభేదేన నానారూపస్వరచనావిశిష్టైరితి యావత్ । అథవా నానావిధపుష్ప[1]జనితైరిత్యర్థః । స్రక్శబ్దస్య కేవలపుష్పమాత్రపరత్వం జ్ఞేయమ్ । యత ఏవముత్తరత్రాప్యగ్నికార్యప్రకరణే "స్రగ్ ధూపం మధుపర్కం చ" (6/98, 148) ఇత్యత్ర స్రక్శబ్దస్య పుష్పమాత్రపరత్వమఙ్గీక్రియతే ।।

నను తత్రాపి స్రక్శబ్దస్య మాలికాపరత్వే కః ప్రత్యవాయ ఇతి చేదుచ్యతే, కిమావయోర్వివాదేన, లక్ష్మీతన్త్రే- "తతః పుష్పమయీం దద్యాద్ ధూపద్రవ్యమయీం తథా" (40/68) ఇతి స్రక్శబ్దస్య పుష్పపరత్వేన మహాలక్ష్మ్యైవ వ్యాఖ్యాతత్వాత్, తతో మాల్యమయీం దద్యాదిత్యనుక్తేః । కిఞ్చ, సాత్వతోపబృంహణే ఈశ్వరే పారమేశ్వరే చ హోమద్రవ్యవివరణప్రకరణే-

"సుగన్ధైః స్థలపద్మాద్యైః పుష్పైశ్చైవ[2] సితాదికైః" ఇతి,

(ఈ. సం. 5/206; పా. సం. 7/169)

తర్పితః స్థలపద్మాద్యైః పుష్పైశ్చాన్యైః సితాదికైః ।।

సౌభాగ్యమతులం విప్రా[3] అచిరాదేవ[4] యచ్ఛతి ।

(ఈ. సం. 5/216-217; పా. సం. 7/180)

ఇతి చ కేవలపుష్పమాత్రోక్తేః । కిఞ్చ, పాద్మేऽపి [5]ఆహుతిప్రమాణనిరూపణప్రకరణే-"ఫలైః పుష్పైరఖణ్డితైః" ఇతి పుష్పాణామఖణ్డితత్వమాత్రలక్షణోక్తేః, కేవలపుష్పైరేవ హోమసంప్రదాయాచ్చ స్రక్శబ్దః పుష్పమాత్రపరో బోధ్యః । కిఞ్చ, "స్రగ్దామసూత్రసంబద్ధమాక[6]ణ్ఠాచ్చరణావధి"(6/55) ఇత్యలఙ్కారాసనప్రకరణే వక్ష్యమాణం వాక్యమప్యత్రానుకూలం జ్ఞేయమ్, ఏషామేవ శ్లోకానాం పారమేశ్వరేऽపి[7] ప్రతిపాదితత్వాత్ । తద్వ్యాఖ్యానే తు- "నానాస్రగుద్భవైర్మాల్యైః నానావిధస్రజాముద్భావహేతుభూతైః పుష్పైః,

"మాల్యం పుష్పే చ దామని" (6/3/25) ఇతి వైజయన్తీ" ఇతి లిఖితమ్। తదస్వరసమ్, విశేషణస్య వైయర్థ్యాత్; మాలికాదిభిః పీఠార్చనే ప్రత్యవాయాఽభావాచ్చ। అస్మిన్నవసరే నృసింహకల్ప[8]వక్ష్య[9]మాణరీత్యాఽనన్తాదిపీఠదేవానామప్యర్చనం కార్యమ్ ।। 5-6 ।।

[1 పుష్పగన్ధై- అ. ।]

[2 ర్ద్విజ- పా. ।]

[3 విప్ర- పా. ।]

[4 రాత్ సంప్రయచ్ఛతి- ఈ. పా. ।]

[5 ఆవప్యత- అ. ।]

[6 కణ్ఠా- మ. ।]

[7 షష్ఠాధ్యాయే. ।]

[8 కల్పే- మ. ।]

[9 సప్తదశే పరిచ్ఛేదే. ।]

తతః కుమ్భచతుష్కం తు హేమాదిద్రవ్యనిర్మితమ్ ।
గాలితేనామ్భసా పూర్ణం స్రగాద్యైరప్యలఙ్కృతమ్ ।। 7 ।।

గన్ధసర్వౌషధీరత్నఫలబీజకుశోదకమ్[1] ।
బహిఃకోణచతుష్కే తు న్యసేదాధారపృష్ఠగమ్ ।। 8 ।।

ఓం అర్ఘ్యం కల్పయామీతి[2] హృుక్త్వా వాయుపదే న్యసేత్ ।
కలశం తద్వదైశాన్యాం న్యసేదాచమనార్థతః ।। 9 ।।

స్నానార్థమగ్నికోణే తు పాద్యార్థం నైర్ఋతే తథా ।
అథ మఙ్గలకుమ్భానాముపకుమ్భసమన్వితమ్ ।। 10 ।।

అథ పాత్ర[3]పరికల్పనమాహ- తత ఇతి సార్ధైస్త్రిభిః। అత్ర గన్ధసర్వౌషధీరత్నఫలబీజకుశాదికమిత్యర్ఘ్యాదీనాం చతుర్ణామప్యవిభాగేన ద్రవ్యాణ్యుక్తాని। ఏషాం విభాగస్త్వష్టదశపరిచ్ఛేదం (64-68 శ్లో.) వక్ష్యమాణో జ్ఞేయః। తథా చేశ్వరపారమేశ్వరయోః-

[4]ఆధారోపరి పాత్రాణి స్వపూర్వనియమేన తు ।

వాయవ్యాదిషు విన్యస్య తత్తత్కల్పనమన్త్రతః ।। ఇతి।

(ఈ. సం. 3/26-27; పా. సం. 6/37)

కిఞ్చ, అత్రార్ఘ్యాదీనాం చతుర్ణామేవోక్తత్వేఽప్యష్టాదశపరిచ్ఛేదే (70-76 శ్లో.) వక్ష్యమాణం ద్వితీయార్ఘ్యమపి గ్రాహ్యమ్, తస్య పీఠార్చనాద్యుపయుక్తత్వాత్। అత్ర పాత్రపరికల్పనాత్ పూర్వమేవ పీఠాన్త[5]ర్లీనచక్రరాజార్చనోక్తావపి పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలీయస్త్వేన తత్ తదనన్తరమేవ గ్రాహ్యమ్। తథా వక్ష్యతి సప్తదశే పరిచ్ఛేదే-

పుష్పైరథార్ఘ్యపాత్రం తు మన్త్రైః సంపూజ్య నిష్కలైః ।

పాత్రే పరస్మింస్తస్మాద్వై స్తోకముద్ధృత్య చోదకమ్ ।।

యోగపీఠార్చనం కుర్యాదనుసంధానపూర్వకమ్। (17/52-53) ఇతి।। 7-10 ।।

[1 శాదికమ్- భా., దరమ్- ఉ.।]

[2 తీత్య- అ. ఉ.।]

[3 పాత్రవికల్పపరి- అ.।]

[4 పారమేశ్వరీయః పాఠో మూల ఏవ ద్రష్టవ్యః।]

[5 న్తరలీన- అ.।]

చతుష్కం విన్యసేద్ బాహ్యే దిక్క్రమేణ సుపూజితమ్ ।

భగవద్బిమ్బపూర్వం తు యాగాఙ్గం ప్రాగుదీరితమ్ ।। 11 ।।

అథ పరితః కలశాష్టకస్థాపనమాహ- అథేతి। ఉపకుమ్భసమన్వితమ్, విదిక్షు స్థాపనీయైశ్చతుర్భిః కలశైః సహితమిత్యర్థః। అథవా నృసింహకల్పపరిచ్ఛేదే శాన్తికాదిప్రకరణేషు వక్ష్యమాణరీత్యోపస్థాపనీయైశ్చతుర్భిరుపకుమ్భైః సమన్వితమిత్యర్థః। మఙ్గలకుమ్భానాం చతుష్కం ప్రాగుదీరితం (6/7) చతుర్దిక్షు స్థాపనీయకలశచతుష్టయమిత్యర్థః ।। 10-11 ।।

ఏకం సులక్షణం తత్ర తతో మధ్యేఽవతార్య చ ।

భుక్తమర్ఘ్యాదికం తస్మాద[1]పనీయాభివన్ద్య చ ।। 12 ।।

తత్కలశాష్టకమధ్యే భగవద్బిమ్బాద్యాన్య[2]తమస్థాపనమాహ- భగవదితి। ప్రాగుదీరితం (షష్ఠా?పఞ్చమా)ధ్యాయాన్తే ఉక్తమిత్యర్థః। భద్రపీఠోపరి కేవలచరబిమ్బాద్యర్చనప్రకరణే। ఏవం పరితః కలశాష్టకస్థాపనం కార్యమ్। స్థిరబిమ్బార్చనవిషయే తు తదప్రకృతమ్। అత ఏవ ఈశ్వరపారమేశ్వరయోర్నోక్తం చ।। 11-12 ।।

[1 ద్ధాప- బక, దాప- అ.।]

[2 దన్య- అ.।]

ఉశీర[1]వంశకూర్చేన క్షాలయేదమ్భసా తతః ।

పురాఙ్కితం తు చక్రాద్యైర్యథాబద్ధం తు వా శుభమ్ ।। 13 ।।

బిమ్బశోధనమాహ- భుక్తమితి। భుక్తమర్ఘ్యాదికం పూర్వదినే, యద్వాఽభిగమనార్చనకాలే భగవద్భక్తార్ఘ్యపుష్పాదికమిత్యర్థః। ఉశీరవంశకూర్చేన లామ(ఞ్చ?జ్జక)పిఞ్ఛలేన[2] ।। 12-13 ।।

[1 రం-అ. ఉ.।]

[2 పిఞ్ఛేలేన- మ.।]

సలిలేనార్ఘ్యపాత్రం తు సమ్పూర్యాగ్రే నిధాయ వై ।

తిలాన్ సుమనసస్తస్మిన్ దూర్వాః సిద్ధార్థకాన్ క్షిపేత్ ।। 14 ।।

చతురావర్తయేన్మన్త్రం[1] కృత్వా పాణితలే స్థితమ్ ।

తతః సర్వగతం దేవం మన్త్రమూర్తిత్వమాగతమ్ ।। 15 ।।

సమాహూయ స్వమన్త్రేణ [2]త్వాగచ్ఛాన్తపదేన తు ।

యథా సర్వగతో వాయుర్వ్యజనేన మహామతే ।। 16 ।।

వ్యక్తిమభ్యేతి భగవానాహూతస్తద్వదేవ హి ।

భావదర్పణసఙ్క్రాన్తం కృత్వా హృత్కమలాత్తు వై ।। 17 ।।

[3]సన్నిరుధ్య బహిర్వేద్యాం మన్త్రోచ్చారావ[4]సానతః ।

మన్త్రమాగచ్ఛమానం తు నిర్గతం తు స్వకాత్ పదాత్ ।। 18 ।।

అథావాహ[4]నక్రమమాహ- పురాఙ్కితమితి పఞ్చభిః। చక్రాద్యైరఙ్కితమిత్యనేన సువర్ణాదికం ద్రవ్యమయం పాత్రముచ్యతే। యథాబద్ధం తు వేత్యనేన పలాశాదిపత్రమయముచ్యతే। తథా చ జయాఖ్యే-

అర్ఘ్యపాత్రం సమాదాయ సువర్ణరజతాదిజమ్ ।।

శైలం మృద్దారుజం వాఽథ పలాశామ్బుజపర్ణజమ్ । (13/63-64) ఇతి।

సలిలేన ప్రధానార్ఘ్యసలిలేనేత్యర్థః। యతః-

ఆవాహనే సంనిధానే సంనిరోధే తథార్చనే ।।

విసర్జనేఽర్ఘ్యదానం తు ప్రాక్పాత్రాన్నిత్యమాచరేత్ । (18/70-71)

ఇతి వక్ష్యతి। అర్ఘ్యపావమ్ ఆవహనార్థం కృతం పృథక్ పాత్రమిత్యర్థః। తథా చ పాద్మే-

ఆవాహితపదం పాత్రం ప్రక్షాలితమథామ్బుభిః ।

పూరయేన్మూలమన్త్రేణ హస్తాభ్యాం చ సముద్ధరేత్ ।।

లలాటసమమేతస్మిన్ అన్తరావాహ్య కేశవమ్ । ఇతి ।

సిద్ధార్థకాన్ శ్వేతసర్షపానిత్యర్థః। మన్త్రమ్ ఆగచ్ఛపదసంయుక్తం తత్తన్మూర్తిమన్త్ర[5]మిత్యర్థః। "సమాహూయ[6] స్వమన్త్రేణ త్వాగచ్ఛాన్తపదేన తు" (6/16) ఇత్యుక్తత్వాత్। తథా చ పాద్మేఽపి- "చతురుచ్చారయేన్మన్త్రమాగచ్ఛపదసంయుతమ్" ఇతి। ఏవమావాహనకాలే మన్త్రస్య చతురుచ్చారణం లక్ష్మీతన్త్రేఽప్యుక్తమ్- "తారకం[7] చతురుచ్చార్య తారికాం తు త్రిరుచ్చరేత్ (38/4) ఇతి। తతః సర్వగతం దేవమితి శ్లోకేనోక్తస్యార్థస్యానువాదః కృతః। మన్దమతీనాం భగవదావాహనే విస్రమ్భజననార్థం యథా సర్వగతో వాయురితి దృష్టాన్తకథనమ్। ఏవమేవ వక్ష్యతి ప్రతిష్ఠాధ్యాయేఽపి-

సర్వత్రగోఽసి[8] భగవాన్ కిల యద్యపి త్వా-

మావాహయామి హి యథా వ్యజనేన వాయుమ్ ।

గూఢో యథైవ దహనో మథనాదుపైతి

ఆవాహితోఽపి హి తథా త్వముపైషి చార్చామ్ ।। (25/121) ఇతి।

భావదర్పణసంక్రాన్తం కృత్వేత్యనేన-

తమాగతమివాకాశాత్ తారకం కర్ణికాన్తరే ।

భావయేదథ తన్మధ్యాదారాధ్యముదితం స్మరేత్ ।। (5/102)

ఇత్యుక్తార్థః స్మారితో భవతి[9]। వేద్యామితి పదం బిమ్బాద్యుపలక్షకమ్। సంనిరుధ్య పూజావసానికాం స్థితిం ప్రార్థ్యేత్యర్థః। అత్ర సంనిధిసామ్ముఖ్యకరణమప్యపేక్షితమీశ్వరాదిషు గ్రాహ్యమ్। మన్త్రోచ్చారావసానతః తత్తన్మూలమన్త్రావసాన[10] ఇత్యర్థః। కిఞ్చ-

ఆవాహయామి లక్ష్మీశం పరమాత్మానమవ్యయమ్ ।।

ఆతిష్ఠతామిమాం మూర్తిం మదనుగ్రహకామ్యయా ।

శ్రియా సార్ధం జగన్నాథో దేవో నారాయణః పుమాన్ ।। (36/94-95)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తో మన్త్రశ్చాత్ర ప్రకృతః। నన్వేతచ్ఛ్లోకపఞ్చకస్యాప్యావాహనపరత్వే పురాఙ్కితమిత్యాదిశ్లోకద్వయం సాత్వతోపబృంహణేశ్వరపారమేశ్వరయోః కుతో నోక్తమితి చేత్సత్యమ్, తత్ర-

గన్ధార్ఘ్యపుష్పైః సంపూర్య మూలమన్త్రం సముచ్చరన్ ।

పీఠోపరి హరేరగ్రే మూర్ధ్ని పుష్పాఞ్జలిం క్షిపేత్ ।।

(ఈ. సం. 4/59; పా. సం. 6/229)

ఇత్యనేనైవ తచ్ఛ్లోకద్వయార్థః సంగృహీతో భవతీతి బోధ్యమ్, తదావాహనపాత్రస్థార్ఘ్యజలస్యాఞ్జలిద్వారేణైవ బిమ్బోపరి సేచనీయత్వాత్। "తిలాన్ సుమనసస్తస్మిన్ దూర్వాః సిద్ధార్థకాన్ క్షిపేత్" (6/14) ఇత్యుక్తస్య ద్రవ్యచతుష్టయప్రక్షేపస్య ప్రధానార్ఘ్యజలపూరణేనైవ చారితార్థ్యాచ్చ।

నన్వేవం తేనైవ తద్ద్రవ్యచతుష్టయప్రక్షేపస్య చారితార్థ్యే సాత్వతే పునః కిమర్థం తదుపాదానమితి చేత్, సత్యమ్-

పాద్యేఽద్రవ్యాన్తరాలాభే దూర్వా[11] చార్ఘ్యేఽథ సర్షపః ।

శస్తమాచమనీయే తు [12]తక్కోలం మార్జనామ్బుని ।।

ఇతి పాద్మోక్తన్యాయేనార్ఘ్యాదిషు ద్రవ్యాన్తరాలాభేనైకైకద్రవ్యప్రక్షేపేఽప్యావాహనార్ఘ్యే తిలాదీనాం చతుర్ణామపి ప్రక్షేపసిద్ధ్యర్థం పునరుపాదానమితి జ్ఞేయమ్। ఏవం చైవమావాహనం చరబిమ్బకుమ్భమణ్డలాద్యర్చనవిషయమ్, న తు స్థిరబిమ్బవిషయమ్,

స్థితమాయతనే వాఽథ సాకారం [13]పరమేశ్వరమ్ ।

శఙ్ఖచక్రధరం విష్ణుం సురసిద్ధావతారితమ్[14] ।।

ఋషిభిర్మనుజైర్వాథ భక్తియుక్తైః ప్రతిష్ఠితమ్ ।

తన్మూర్తౌ చ స్వమన్త్రేణ [15]యజేదావాహనం వినా । (13/58-60)

ఇతి జయాఖ్యోక్తేః, "సంస్థితేఽభిముఖీభావస్తదేవావాహనం హరేః" ఇతి పాద్మోక్తేః, తథైవేశ్వరపారమేశ్వరయోః ప్రతిపాదితత్వాచ్చ ।। 13-18 ।।

[1 యన్- అటీ. ।]

[2 హ్యాగచ్ఛేతిపదేన వై- ము. అటీ. బక. ।]

[3 సన్నిరోధ్యేతి సార్వత్రికః పాఠః। భాష్యానురోధీ పాఠోఽత్ర స్థాపితః।]

[4 నుసారతః- అటీ. ।]

[5 మన్త్రణమిత్యుభయమాతృకాపాఠః. ।]

[6 సమా విషయః స్వ- అ. ।]

[7 ఏతదనురోధేన ముద్రితే లక్ష్మీతన్త్రే పాఠసంశోధనం విధేయమ్।]

[8 గో హి- మ. ।]

[9 భవతీతి వేద్యమితి- అ. ।]

[10 సానత- అ. ।]

[11 పూర్వ చార్ధే - అ. ।]

[12 తత్కాలం- అ. ।]

[13 పార- మ. ।]

[14 వధాది- ము. ।]

[15 యచ్చేదా- మ. ।]

కాలం పాద్యార్ఘ్యదానాన్తముత్థితం భావయేత్ సదా ।

అథోపచర్యమాణం [1]తం భోగైః కాలానుకూలతః[2] ।। 19 ।।

స్నానా[3]లభనవస్త్రస్రగ్దానేఽ[4]లఙ్కరణే తథా ।

అన్యత్ర భోగపూజాయాం స్మరేత్ పద్మాసనాదినా ।। 20 ।।

పునస్తమేవోపవిష్టం సానుకమ్పం చ సమ్ముఖమ్ ।

బిమ్బం వినాఽన్యత్రాధారే భవత్యేవం మహామతే ।। 21 ।।

కేవలవేదికుమ్భమణ్డలాదిష్వావాహితస్య దేవస్య తత్తదుప్రచారానురోధేనావస్థానభేదభావనమాహ- మన్త్రమితి సార్ధైస్త్రిభిః[5] ।। 18-21 ।।

[1 తు- ఉ. ।]

[2 రూపతః- అటీ. ।]

[3 తపన- బక. బఖ., లమ్బన- అటీ. ।]

[4 దానాల- ము. అటీ. ।]

[5 శ్చతుర్భిః- అ. ।]

బిమ్బాకృత్యాత్మనా బిమ్బే సమాగత్యావతిష్ఠతే ।

కరోత్యమూర్తామఖిలాం భోగశక్తిం తు చాత్మసాత్ ।। 22 ।।

బిమ్బే తాదృశభావనాశ్రమ ఏవ నాస్తి, బ్రహ్మరూపేణ సాక్షాదేవ భోగానఙ్గీకరోతీత్యాహ- బిమ్బాకృత్యేతి । తథా చోపబృంహితం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

క్లృప్తే తు విగ్రహే పూర్వం తథారూపోఽవతిష్ఠతే ।

భోగేషు దీయమానేషు శక్తిర్యా మన్మయీ పరా ।।

తత్రాస్థాం తాం స్మరేత్ సాక్షాదాదదానో హరిర్యథా । (38/16-17) ఇతి ।

యద్యపి పాద్మే బిమ్బార్చనప్రకరణేఽపి-

అర్ఘ్యవస్త్రామ్బరాకల్పపుష్పగన్ధానులేపనైః ।

ప్రత్యర్చితం స్థితం ధ్యాయేత్ పాద్యాచమనయోః పునః ॥

[1](తదానీం ధ్యానం చోక్తం పాద్మే-)

ఆసీనం స్నానకాలే చ పద్మాసనసుఖాసనమ్ ।

నైవేద్యధూపదీపాదావాసీనం[2] స్వస్తికాసనే ॥

ఉపచారేషు చాన్యత్ర తత్తత్కర్మానుసారతః ।

స్థితమాసీనమథవా దేవం ధ్యాయేత పూజకః ॥

ఇత్యుక్తమ్, తథాపి తత్కుమ్భార్చనాదిపరమేవ। అథవా బిమ్బస్యైవ తథా ధ్యానపరమ్, నహి కుమ్భాదిష్వివ తదన్తఃస్థితభగవన్మాత్రధ్యానపరమితి ధ్యేయమ్[3]। అత్రాపేక్షితా మన్త్రన్యాసలయభోగార్చనాదయో బహవో విశేషా [4]నృసింహకల్పే వక్ష్యమాణా గ్రాహ్యాః ॥ 22 ॥

[1 నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః- మ.।]

[2 వాసనం- అ.।]

[3 బోధ్యమ్- మ.।]

[4 సప్తదశే పరిచ్ఛేదే।]

వినివేద్యాఽఽసనవరం సమాహూతస్య వై ప్రభోః ।

పాదపీఠం తు సామాన్యం మృద్వాస్తరణభూషితమ్ ॥ 23 ॥

పాద్యార్ఘ్యే[1] మధుపర్కం చ తోయమాచమనీయకమ్ ।

సపుత్రదారమాత్మానమష్టాఙ్గపతనేన[2] తు ॥

అథాసనాద్యుపచారసమర్పణమాహ- వినివేద్యేతి సార్ధేన। అత్ర పాఠక్రమం విహాయ ప్రథమమర్ఘ్యమ్, తతః పాద్యమ్, తదనన్తరమాచమనీయమ్, తతో మధుపర్కం చ సమర్పణీయమ్। తత్రార్ఘ్యం[3] పుష్పద్వారా భగవతో మూర్ధ్ని దేయమ్, "[4]అర్ఘ్యస్తృతీయయా దేయో మూర్ధ్న్యపః కుసుమోద్ధృతాః" (36/100) ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేః। తదానీం ఘణ్టానాదశ్చ కార్యః, "ఆవాహ[5]నార్ఘ్యే ధూపే చ దీపే నైవేద్యజోషణే" (3/83) ఇతి, "ఘణ్టాశబ్దసమోపేతం దత్వాఽర్ఘ్యం మన్త్రమూర్ధని" (4/134) ఇతి చేశ్వరాదిషూక్త[6]వాత్। పాద్యం తు ద్వివారం దేయమ్, "పాద్యదానే తు విప్రేన్ద్ర ద్విర్ద్వద్యాత్తు[7] పదామ్బుజే" (17/46)

ఇత్యనిరుద్ధసంహితోక్తేః। ఇదానీం పాద్యప్రతిగ్రహపాదసంమార్జనవస్త్రపాదానులేపనాన్యపి దేయాని। ఆచమనం తు త్రివారం సమర్పణీయమ్। తథా చోక్తమనిరుద్ధసంహితాయామ్- "ఆచామం[8] చ త్రిధా దద్యాద్ విమృశ్య చ సకృత్[9] స్పృశేత్" (17/48) ఇతి। [10] తదానీం ధ్యానం చోక్తం పాద్మే-

ధ్యాయేదాచమనీయస్య దానకాలే జగద్గురుమ్ ।

[11]ఆచామన్తమివామ్భోభిః సాక్షాదమ్బుఃపరిగ్రహే ।। ఇతి ।

అత్రాచమనానన్తరం గన్ధపుష్పమాలాదీపధూపసమర్పణం మధుపర్కానన్తరం తామ్బూలనివేదనం [12]చేశ్వరపారమేశ్వరాదిషూక్తం గ్రాహ్యమ్। తథా చోక్తాః పాద్మే మన్త్రాసనోపచారాః-

ఆవాహననమస్కారౌ ప్రత్యుత్థానమనన్తరమ్ ।

పుష్పాఞ్జలిః స్వాగతోక్తిరాసనం భద్రపీఠికా ।।

అర్ఘ్యం పాద్యప్రతిగ్రాహం పాద్యప్రో[13] తాభిమర్శనమ్ ।

ఆలేపనం చరణయోశ్చన్దనక్షోదవారిభిః ।।

అపామాచమనీయం తు ప్రతిగ్రహణదర్శనమ్ ।

ఉపస్పర్శనమాలేపశ్చన్దనాద్యమ్బుచర్చయా ।।

పుష్పమాలా ధూపదానం మధుపర్కనివేదనమ్ ।

ఘనసారో నాగవల్లీ.... .... ।। ఇతి ।। 23-24 ।।

[1 ర్ఘ్యమ- ఉ.।]

[2 నాదినా- అటీ.।]

[3 తతోఽర్ఘ్యం- అ.।]

[4 అర్ఘ్యం తృతీయయా దేయం- ము.।]

[5 నేఽర్ఘ్యే- అ.।]

[6 షూక్తమ్- మ.।]

[7 చ్చ- ము.।]

[8 ఆచామం తు త్రిర్దద్యాత్ తు ద్విరున్మృజ్య చ సంస్పృశేత్- ము.।]

[9 సకృన్మృజేత్ - మ.।]

[10 ` తదానీం ధ్యానం చోక్తం' నాస్తి- అ.।]

[11 ఆచాన్తమివ చామ్భోభిః- అ.।]

[12 క్రమశశ్చతుర్థపఞ్చాధ్యాయయోర్ద్రష్టవ్యమేతత్।]

[13 ప్లోతా-మ.।]

చేతసా భక్తియుక్తేన నివేద్య తదనన్తరమ్ ।

భగవానథ[1] విజ్ఞాప్యః కృత్వా తత్పాదగౌ[2] కరౌ ।। 25 ।।

ఆత్మాత్మీయనివేదనమాహ- సపుత్రేతి। అష్టాఙ్గపతనేన (6/187-188) వక్ష్యమాణాష్టాఙ్గప్రణామేన। ఇదానీమాత్మనివేదనవిజ్ఞాపనం చోక్తం పాద్మే-

దాసోఽహం తే జగన్నాథ సపుత్రాదిపరిగ్రహః ।

ప్రేష్యః ప్రశాధి కర్తవ్యే మాం నియుఙ్క్ష్వ[3] హితే సదా ।। ఇతి ।। 24-25 ।।

[1 నపి- ము. అటీ.।]

[2 పాదయోః- అ.।]

[3 నియోజయ తే- అ.।]

స్ఫుటీకృతం మయా దేవ త్విదం స్నానవరం త్వయి ।

సపాదపీఠం[1] పరమం శుభం స్నానాసనం మహత్ ।। 26 ।।

ఆసాదయాశు స్నానార్థం మదనుగ్రహకామ్యయా ।

స్నానాసనం నివేద్యాథ దేవస్య ద్వితయం[2] తు వై ।। 27 ।।

అథ స్నానార్థం విజ్ఞాపనమాహ- భగవానితి ద్వాభ్యామ్। కృత్వా తత్పాదగౌ కరావిత్యత్ర వ్యస్తకరావిత్యర్థః। తథా చోక్తం పారమేశ్వరే-

కృత్వాభ్యర్చ్యాదిదేవస్య[3] పాణినా దక్షిణం పదమ్ ।

దక్షిణేనాథ వామేన వామం సంగృహ్య మన్త్రతః ।। (6/302-303)

ఇతి ।। 25-27 ।।

[1 ఠమపరం- బక. బఖ. అ. I]

[2 ద్వితీయం- బక. I]

[3 ర్చ్యపి- ము. I]

భక్తినమ్రేణ శిరసా దద్యాదర్ఘ్యం తు మూర్ధని ।
వినివేద్య తతో హైమం సరత్నం చ ప్రతిగ్రహమ్[1] ।। 28 ।।

దద్యాద్ద్వై పాద్యకలశాత్ పాద్యం పాదామ్బుజద్వయే ।
సుశుభే పాదుకే చాథ తదన్తే స్నానశాటకమ్[2] ।। 29 ।।

సుగన్ధశాలిసమ్పూర్ణం మాత్రార్థం పాత్రముత్తమమ్ ।
దర్పణం పూర్ణచన్ద్రాభం గన్ధతోయమనన్తరమ్ ।। 30 ।।

పాణిభ్యాం క్షాలనార్థం తు పాదపీఠం తతః శుభమ్ ।
దన్తకాష్ఠం చ[3] తదను ముఖసుద్ధిప్రతిగ్రహమ్ ।। 31 ।।

జిహ్వానిర్లేఖనం చైవ ముఖప్రక్షాలనం తు వై ।
పునరాచమనం దేయ[4]మభ్యఙ్గార్థమనన్తరమ్ ।। 32 ।।

తైలం బహు సుగన్ధం చ చూర్ణం గోధూమశాలిజమ్ ।
రజనీచూర్ణసమ్మిశ్రమీషత్ పద్మకభావితమ్ ।। 33 ।।

దేయముద్వర్తనార్థం తు చమషీ[5] తదనన్తరమ్ ।
స్నానార్థం ఖలిసంయుక్తం[6] తోయముష్ణమనన్తరమ్ ।। 34 ।।

చన్దనం ముఖలేపార్థం ఘృష్టం కర్పూరభావితమ్ ।

గవ్యం ప్రభూతం స్నానార్థం క్షీరం దధి ఘృతం మధు ।। 35 ।।

స్నానాసనాద్యుపచారానాహ[7]- స్నానాసనమిత్యాదిభిః। అత్ర పాణిప్రక్షాలనార్థకగన్ధతోయసమర్పణానన్తరం పాదపీఠోక్తావపి పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలీయస్త్వేన స్నానాసనసమర్పణానన్తరమేవ పాదపీఠోఽపి సమర్పణీయః, "సపాదపీఠం[8] పరమం శుభం స్నానాసనం మహత్" (6/26) ఇతి విజ్ఞాపనశ్లోక ఏవోక్తత్వాత్। అత ఏవ సాత్వతోపబృంహణేశ్వర(4/143)- పారమేశ్వర (6య304)యోః స్నానాసనానన్తరమేవ పాదపీఠసమర్పణముక్తమ్।

నన్వీశ్వర(4/146)- పారమేశ్వర (6/308)యోరుభయోరపి "[9]పాణిప్రక్షాలనార్థం తు పాదపీఠం తతః శుభమ్" ఇతి పాణిప్రక్షాలనానన్తరమపి పాదపీఠోక్తిః పరిదృశ్యతే, తస్యాః కా గతిరితి చేత్, సత్యమ్। తత్రోభయత్రాపి యథావస్థితసాత్వతశ్లోకానామేవ ప్రతిపాదితత్వాత్ పౌనరుక్త్యం దృశ్యతే। లక్ష్మీతన్త్రే తు-

అనుజ్ఞాప్య తతః పశ్చాత్ స్నానాసనమనుత్తమమ్ ।

పాదపీఠమథార్ఘ్యం చ తతః పాద్యప్రతిగ్రహమ్[10] ।।

పాద్యామ్బు పాదుకే స్నానశాటీ మాత్రా చ శాలికా ।

దర్పణం గన్ధతోయం చ పాణిప్రక్షాలనార్థకమ్ ।।

దన్తకాష్ఠం చ వదనప్రక్షాలాచమనామ్బునీ[11] ।

గన్ధతైలం చ చూర్ణం చ [12]శాలిగోధూమసంభవమ్ ।।

హరిద్రాచూర్ణసంమిశ్రమీషత్ పద్మకభావితమ్ ।

ఉద్వర్తనార్థఀ తదను స్నానార్థం [13]ఖలిసంయుతమ్ ।।

ఉష్ణామ్బు చన్దనం చన్ద్రమిశ్రితం లేపనార్థకమ్ । (39/5-9)

ఇతి సాత్వతశ్లోకానాముపబృంహితత్వాన్న పాదపీఠపునరుక్తిః। అతస్తత్పౌనరుక్త్యం నానుష్ఠానప్రతిపాదకమ్, కిన్తు శ్లోకపూరణార్థం జ్ఞేయమ్। యథా పారమేశ్వరే మానసే భోగయాగప్రకరణే- "మన్త్రరాట్ కర్ణికామధ్యే లక్ష్మ్యాద్యాః కేసరాదిషు" (జ. 12/81; పా. 5/130) ఇతి జయాఖ్యవచనే ప్రతిపాదితేఽప్యవిరుద్ధార్థం పరిగృహ్య విరుద్ధం లక్ష్మ్యాదిత్వం పరిత్యజ్య హృన్మన్త్రాదిత్వమేవాఙ్గీక్రియతే, తద్వదిహాపీతి సంతోష్టవ్యమాయుష్మతా। అత ఏవాస్మత్తాతపాదైః సాత్వతామృతే పాణిప్రక్షాలనతోయసమర్పణానన్తరం పాదపీఠో నోక్తః ।

ప్రకృతమనుసరామః। దన్తకాష్ఠమిత్యత్ర పారమేశ్వరే- "దన్తకాష్ఠం చ తదను కర్మణ్యక్షీరవృక్షజమ్" (6/308) ఇత్యుక్తమ్। కపిఞ్జలేఽపి- "చూతదణ్డేన దేవస్య దన్తధావనమాచరేత్" ఇతి। తచ్చ హేమాదిమయమపి గ్రాహ్యమ్। తదుక్తం పారమేశ్వర ఏవ ద్వితీయేఽధ్యాయే-

షోడశాఙ్గులి[14]దీర్ఘైస్తు వక్రగ్రన్థివివర్జితైః ।।

హేమాదినిర్మితైర్వాపి కుశదూ[15]ర్వాదిభిస్తథా । (2/61-62) ఇతి।

ముఖశుద్ధిప్రతిగ్రహం గణ్డూషప్రతిగ్రహమిత్యర్థః। ముఖప్రక్షాలనం గణ్డూషమిత్యర్థః। పునరాచమనీయానన్తరం తామ్బూలమపి దేయమ్, "గణ్డూషాచామసలిలే తామ్బూలం గన్ధభావితమ్" (6/309) ఇతి పారమేశ్వరోక్తేః। తైలం బహు సుగన్ధం చేత్యత్ర తైలసమర్పణప్రకారః పారమేశ్వరే [16]సమారాధనాధ్యాయే [17]మహోత్సవాధ్యాయే చ విస్తరేణోక్తో జ్ఞేయః। రజనీచూర్ణం హరిద్రాచూర్ణమ్। పద్మకమ్ తథైవ ప్రసిద్ధం వైద్య(క)గ్రన్థే। చమషీ తైలనిర్హరణార్థకసుగన్ధద్రవ్యవిశేషః। ఇమమర్థం సుస్పష్టం వక్ష్యతి ప్రతిష్ఠాధ్యాయే- "పూర్వవచ్చ తతోఽభ్యజ్య[18] విధివచ్చమసామ్బునా। క్షాలయిత్వా" (25/99-100) ఇతి। ఖలీ చ మలనిర్హరణసాధనద్రవ్యమ్।। 27-35 ।।

[1 ఇతః పరమ్- `జిహ్వోర్ధనిర్లేఖనం చైవ ముఖప్రక్షాలనం తు వై' ఇతి పాఠో దృశ్యతే- బఖ. ఉ., స చానావశ్యకః, అగ్రే తస్య పఠితత్వాత్।]

[2 శాటికామ్- ము. అటీ.।]

[3 తు- ఉ.।]

[4 దేవస్యా- ము. అటీ.।]

[5 మషీం చ- ము. అటీ., వమిషం- బక, చమిషం- బఖ., చమసీం- అ., చమసీ- ఉ.।]

[6 సమ్పూర్ణ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[7 రాణ్యాహ- అ.।]

[8 థమపరం- మ.।]

[9 పాణీనాం- ఈ.।]

[10 గ్రహః- ము.।]

[11 మ్బుని- అ.।]

[12 శాలా- అ.।]

[13 ఖలు- మ. I]

[14 ఙ్గుల- ము. I]

[15 దర్భా- ము. I]

[16 షష్ఠాధ్యాయే I]

[17 సప్తదశాధ్యాయే I]

[18 భ్యర్చ్య- అ. I]

ఐక్షవం తు రసం హృద్యమభావే[1] శార్కరోదకమ్ ।
ధాత్రీఫలోదకం చైవ లోధ్రతోయమనన్తరమ్ ।। 36 ।।

రక్తచన్దనతోయం చ రజనీనీరముత్తమమ్ ।
గ్రన్థిపల్లవవార్యేవ[2] తతస్తు తగరోదకమ్ ।। 37 ।।

ప్రియఙ్గువారి తదను మాంసీజలమతః పరమ్ ।
సిద్ధార్థకోదకం చైవ సర్వౌషధిజలం తతః ।। 38 ।।

పత్రపుష్పోదకే చైవ ఫలబీజోదకే తథా[3] ।
గన్ధోదకం చ తదను హేమరత్నజలే తతః ।। 39 ।।

పుణ్యతీర్థసరిత్తోయం కేవలం తదనన్తరమ్ ।
స్నానార్థం కల్పితేనైవ హృ్యదకేన[4] విమిశ్రితమ్ ।। 40 ।।

యోక్తవ్యం క్రమశో హ్యేతదర్ఘ్యపుష్పసమన్వితమ్ ।
అన్తరాన్తరయోగేన స్నానానాం చ మహామతే ।। 41 ।।

క్షాలనం చార్ఘ్యకలశాదర్ఘ్యదానం సమాచరేత్ ।

సమ్పూర్ణమమ్బసాం[5] కుమ్భం హరిద్రాశాలితణ్డులైః ।। 42 ।।

అథ క్షీరాదిపఞ్చవింశతికలశస్నపనప్రకారమాహ- గవ్యమిత్యాదిభిః। ధాత్రీఫలమ్ ఆమలకమ్, లోధ్రం శ్వేతలోధ్రమ్, "లాలవః [6]శబలో లోధ్రః" (2/4/33) ఇత్యమరః। గ్రన్థిపల్లవం స్థౌణేయమ్ "గ్రన్థిపర్ణం శుకం [7]బర్హం స్థౌణేయం కుక్కుటమ్" (2/4/132) ఇత్యమరః। తగరం తథైవ ప్రసిద్ధమ్। ప్రియఙ్గుః ఫలినీ, "ప్రియఙ్గుః ఫలినీ ఫలీ"(2/4/55) ఇత్యమరః।

నను "స్త్రియౌ కఙ్గుప్రియఙ్గూ ద్వే" (2/9/20) ఇత్యమరవాక్యమప్యస్తి, వినిగమనావిరహాత్ కఙ్గురేవ గృహ్యతామితి చేన్న, అస్మిన్ స్నపనే బీజవారిణి కఙ్గోః సత్త్వాద్ అత్రత్యప్రియఙ్గుశబ్దస్య పూర్వోత్తరయోర్గన్ధద్రవ్యసాహచర్యాచ్చ ఫలినీపరత్వమేవాఙ్గీకార్యమ్। మాంసీ జటామాంసీ। సిద్ధార్థకః శ్వేతసర్షపః। సర్వౌషధీజల-పత్రోదక-పుష్పోదక-ఫలోదక-బీజోదక-గన్ధోదక-రత్నోదకానాం ద్రవ్యవివరణమీశ్వరపారమేశ్వరయోః [8]స్నపనాధ్యాయే వ్యక్తముక్తం గ్రాహ్యమ్। అత్రాపేక్షితకలశాధివాసాదికమపి తత్రైవ గ్రాహ్యమ్। అత్ర నిత్యస్నపనత్వాదఙ్కురాదికం న కార్యమ్। తథా చోక్తం పాద్మే-

నిత్యే చ స్నపనే నాపి కౌతుకం నాఙ్కురార్పణమ్ ।

నిశా[9]చూర్ణైర్న స్నపనమిష్యతే [10]మణ్డపస్థలమ్ ।। ఇతి ।

"స్నానార్థం కల్పితేనైవ హ్యుదకేన విమిశ్రితమ్" (6/40) ఇత్యుక్తత్వాద్ ధాత్రీఫలోదకాదివింశతిద్రవ్యేష్వపి కిఞ్చిత్ కిఞ్చిత్ స్నానీయజలం సంయోజ్యమ్, "స్నానీయామ్బుసమేతాని దేయాన్యమ్బూన్యమూని తు" (39/13) ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్త్యా క్షీరాదిపఞ్చకం వినా ఆమలకాద్యమ్బుష్వేవ స్నానీయామ్బుసంయోజనస్య ప్రతీయమానత్వాత్। అర్ఘ్యపుష్పసమన్వితమితి పదం క్షాలనమిత్యస్య విశేషణం జ్ఞేయమ్, పారమేశ్వరేఽప్యేషామేవ శ్లోకానాం ప్రతిపాదితత్వాత్। కేషుచిత్ ప్రయోగేషు అర్ఘ్యపుష్పసమన్వితమితి పదస్య స్నపనద్రవ్యవిశేషణత్వాభిప్రాయేణ ద్రవ్యకలశేషు స్నానీయకలశాత్ కిఞ్చిజ్జలమర్ఘ్యపాత్రాత్ కిఞ్చిత్ పుష్పం చ [11]నిక్షిప్యేత్యుక్తమ్। తత్ సాత్వతోపబృంహణలక్ష్మీతన్త్రవిరుద్ధమ్। యతస్తత్ర "క్షీరం దధి ఘృతం గవ్యమ్" (39/9) ఇతి ప్రక్రమ్య,

హేమరత్నసరిత్తీర్థకేవలామ్బూని వై[12] క్రమాత్ ।।

స్నానీయామ్బుసమేతాని దేయాన్యమ్బూన్యమూని తు ।

అర్ఘ్యపాత్రాత్తథైవార్ఘ్యం స్నానానామన్తరాన్తరా ।।

దద్యాత్ సపుష్పతోయేన క్షాలనం చాన్తరాన్తరా । (39/12-14)

ఇతి సపుష్పత్వం క్షాలనతోయస్య విశేషణం కృతమ్। అర్ఘ్యపుష్పసమన్వితమ్ అర్ఘ్యపాత్రే పూజనార్థం ప్రక్షిప్తపుష్పైః సహితమిత్యర్థః। అత్ర క్షీరాదికలశస్నపనానాం మధ్యే మధ్యేఽర్ఘ్యోదకేనోపస్నానం[13] కేవలమర్ఘ్యదానం చోక్తమ్। సతి విభవే[14] వస్త్రాద్యుపచారా అపి దేయాః। తథా చోక్తమీశ్వరపారమేశ్వరయోః-

ప్రతిద్రవ్యం తు [15]వస్త్రేణ హ్యర్ఘ్యాలభనమాల్యకైః[16] ।।

ధూపేన చ సమభ్యర్చ్య తతస్తేనాభిషేచయేత్ ।

యద్వార్ఘ్యం[17] పాద్యమాచామం గన్ధస్రగ్ధూపదీపకమ్ ।।

దద్యాద్ యథాక్రమం సర్వం కేవలం చార్ఘ్యమేవ వా । ఇతి ।

(ఈ. సం. 15/175-177; పా. సం. 14/170-172)

నను బృహద్బిమ్బస్నపనేఽర్ఘ్యోదకస్యోపస్నానాఽపర్యాప్తత్వే కా గతిరితి చేత్, సత్యమ్। తదానీమ్

అనన్తరయోగేన కుమ్భైః శుద్ధోదపూరితైః ।।

స్నపనం చార్ఘ్యదానం చ ద్రవ్యాణాం తు సమాచరేత్ ।

(ఈ. సం. 15/76; పా. సం. 14/76-77)

ఇతీశ్వరపారమేశ్వరయోః స్నపనాధ్యాయే గతిరుక్తైవ। ఏషాం పఞ్చవింశతికలశానామభిషేచనమన్త్రాస్త్వీశ్వరపారమేశ్వరయోర్దమన[18]కోత్సవప్రకరణే-

ఏకో[19] హ వై నారాయణ ఇతి ప్రాక్కలశేన తు ।

తస్య ధ్యానాన్తఃస్థస్యేతి ద్వితీయకలశేన తు ।।

అథ పునరేవ నారాయణ ఇతి తృతీయకలశేన తు ।

అథ పునరేవ నారాయణ ఇతి చతుర్థతః ।।

సహస్రశీర్షం[20] పురుషమితి పఞ్చమకుమ్భతః ।

పతిం విశ్వస్యాత్మేశ్వరమితి వై షష్ఠకుమ్భతః ।।

నారాయణః పరం బ్రహ్మ ఇతి వై సప్తమేన తు ।

యచ్చ కిఞ్చిజ్జగత్యస్మిన్నితి హ్యష్టమకుమ్భతః ।।

అనన్తమవ్యయం కవిమితి నవమేనాభిషేచయేత్ ।

అధో[21] నిష్ట్యా వితస్త్యాం తు ఇతి స్యాద్దశమేన వై ।।
సన్తతం తు సిరాభిస్తు [22]లమిత్యేకాదశేన తు ।
తస్య మధ్యే మహానగ్నిరితి ద్వాదశమేన వై ।।
సంతాపయతి స్వం దేహమితి త్రయోదశేన[23] వై ।
నీలతోయదమధ్యస్థా ఇతి చతుర్దశేన[24] వై ।।
తస్యాః శిఖాయా మధ్యే ఇతి పఞ్చదశేన[25] వై ।
సర్వస్య వశినం దేవమితి వై షోడశేన[26] తు ।।
బహిరావరణస్థైస్తు కలశైరభిషేచయేత్ ।
బహిరావరణే[27] నాస్తి ఇతి ప్రాక్సంస్థితేన తు ।।
యన్నాభిపద్మాదభవదితి వహ్నిగతేన తు ।
ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రః[28] పరమేతి యామ్యదిక్సంస్థితేన తు ।।
దక్షిణే తు భుజే విప్ర ఇతి [29]యాతుగతేన వై[30] ।
విష్ణునాత్తమశ్నన్తీతి వారుణీసంస్థి[31]తేన తు ।।
పుంప్రధానేశ్వరో విష్ణురితి వాయుగతేన వై[32] ।
ఇమాం మహోపనిషదమితి సోమగతేన వై[33] ।।
ఓమితి ప్రథమం నామ ఇతీశానగతేన తు ।
పురుషోఽహం[34] వాసుదేవ ఇతి మధ్యగతేన తు ।।
యద్వా పురుషసూక్తీయైర్మన్త్రైః పోడశభిః[35] క్రమాత్ ।
బహిరావరణస్థైస్తు కలశైరభిషిచ్య చ ।।
పూర్వోక్తైర్బ్రహ్మసూత్రస్థైర్మన్త్రైర్ద్విద్వికసంఖ్యయా ।
అన్తరావరణస్థైస్తు సంస్నాప్య కలశైః క్రమాత్ ।।
అవశిష్టైస్త్రిభిశ్చాన్తే మధ్యకుమ్భేన సేచయేత్ ।

(ఈ. సం. 12/65-80; పా. సం. 17య568-583)

ఇత్యుక్తాః। అత్ర పూర్వోక్తైర్బ్రహ్మసూక్తస్థైర్మన్త్రైః "సహస్రశీర్షమ్" ఇత్యాదిభిః "దక్షిణే తు భుజే విప్ర" ఇత్యన్తైః షోడశమన్త్రైరిత్యర్థః। ద్విద్వికసంఖ్యయా ద్వాభ్యాం మన్త్రాభ్యామిత్యర్థః। అవశిష్టైస్త్రిభిః విష్ణునాత్తమశ్నన్తీత్యాదిభిః। "ఏకో హ వై నారాయణః" ఇత్యాద్యాః "య ఇమాం మహోపనిషదమ్" ఇత్యన్తాస్త్రయోవింశతిమన్త్రాశ్చ మహోపనిషద్గతాః। తత్ర "సహస్రశీర్షం పురుషమ్" ఇతి ప్రక్రమ్య "య ఇమాం మహోపనిషదమ్" ఇత్యన్తమేకోనవింశతిమన్త్రాత్మకం బ్రహ్మసూక్తమితి జ్ఞేయమ్ ।

నను మహోపనిషత్కోశేషు "సర్వస్య వశినమ్" ఇత్యాదిమన్త్రా న దృశ్యన్తే, కథం తేషాం మహోపనిషదన్తర్గతత్వమితి చేత్? సత్యమ్, ఇయమాశఙ్కా [36]తప్తముద్రాసమర్థనసిద్ధాన్తచన్ద్రికాయాం పరిహృతా[37]। తథాహి పాద్మే-

సర్వాశ్రమేషు వసతాం బ్రాహ్మణానాం విశేషతః ।

విధినా వైష్ణవం చక్రం ధార్యం హి విధిచోదనాత్ ।।

దక్షిణే తు భుజే విప్రో బిభృయాద్ వై సుదర్శనమ్ ।

సవ్యే తు శఙ్ఖం బిభృయాదితి బ్రహ్మవిదో విదుః ।।

ఏవం మహోపనిషది ప్రోక్తం చక్రాదిధారణమిత్యర్థః। అస్య మన్త్రస్య మహోపనిషత్కోశేష్వదర్శనాత్ కథం శ్రుతిత్వమితి చేన్న, చిరన్తనకోశేషూపలమ్భాత్। ఆధునికకోశేష్వనుపలమ్భశ్చ లేఖకదోషాదినా నేయః। [38]నాయమేవ మన్త్ర ఆధునికకోశేషు న[39] దృశ్యతే, అపి తు సర్వస్య వశినమిత్యాదికమష్టర్చం బ్రహ్మసూక్తమాత్రం న దృశ్యతే। బ్రహ్మసూక్తే చాయం మన్త్రః శ్రూయతే। న చ తావతా శ్రుతిత్వభఙ్గః। భగవచ్ఛాస్త్రేషు[40] బహుషు ప్రదేశేషు బ్రహ్మసూక్తస్యోపాత్తత్వాదితి ।

నన్వత్రాష్టర్చం బ్రహ్మసూక్తమాత్రం న[41] దృశ్యతే ఇత్యుక్తత్వాత్ సర్వస్య వశినమిత్యాద్యష్టమన్త్రాణామేవ బ్రహ్మసూక్తత్వం జ్ఞాయతే। కథం భవతా సహస్రశీర్షమిత్యాద్యేకోనవింశతిమన్త్రాణామపి బ్రహ్మసూక్తత్వముక్తమితి[42] చేదుచ్యతే, సచ్చరిత్రరక్షామనుసృత్యాస్మాభిరుక్తమ్। తత్ర హి- "అత్రాపి బ్రహ్మసూక్తపరమాత్మసూక్తాభ్యాం మహోపనిషత్పఠితమేకోనవింశతిమన్త్రాత్మకం బ్రహ్మసూక్తమేవ పరిగృహీతమ్" (పృ. 14-15) ఇతి। మహోపనిషదాద్యే మన్త్రే "ఏకో హ వై నారాయణః" ఇతి, "ఏక ఏవ నారాయణ" ఇతి పాఠద్వయం జ్ఞేయమ్ ।। 34-42 ।।

[1 మధవా- అ. ।]

[2 గన్ధి- అ. ఉ. ।]

[3 త్వధ- బక. అ. ।]

[4 చోద- ము. అటీ., ఉద-బక. బఖ., తూద- అ.।]

[5 సా- అ. ఉ.।]

[6 శాబరో- ము.।]

[7 బర్హిపుష్పం స్థౌణేయకుక్కురే- ము.।]

[8 ఈశ్వరే పఞ్చదశః పారమేశ్వరే చ చతుర్దశో ऽధ్యాయః స్నపనాధ్యాయత్వేన ప్రసిద్ధః।]

[9 నిరాచూర్ణైర్ని- అ.।]

[10 మణ్డప- మ.।]

[11 నిక్షిప్యేతి వ్యాఖ్యానముక్తమ్, ఇత్యేవం గ్రన్థో లాపనీయః ।]

[12 చ- ము.।]

[13 ర్ఘ్యాదికే- అ.।]

[14 సంభవే- అ.।]

[15 మన్త్రేణ- ఈ. ।]

[16 మాలికైః - అ. ।]

[17 ర్ఘ్యపా- అ. మ. ।]

[18 నికో- అ., నీకో-మ. ।]

[19 ఏక ఏవ- ఈ.।]

[20 శీర్షా పురుష ఇతి- ఈ . పా. ।]

[21 అతో నిష్ఠ్యా- పా., అథో నిష్ఠ్యా - అ.।]

[22 వమి- అ. మ., ఇత్యేకాదశమేన- ఈ. ।]

[23 త్రయోదశమేన- ఈ. పా.।]

[24 చతుర్దశమేన- ఈ. పా. ।]

[25 పఞ్చదశమేన- పా. ।]

[26 షోడశమేన- ఈ. పా. ।]

[27 న హి- అ. మ. ।]

[28 పుణ్డ్రం- పా. ।]

[29 ధాతు- మ. ।]

[30 తు- ఈ. ।]

[31 దికిన్ద్ర- పా. ।]

[32 తు- ఈ. ।]

[33 తు- ఈ. ।]

[34 షో హ వై- ఈ., షోఽహం వై- మ. పా. ।]

[35 శ దిక్- అ. ।]

[36 సప్త- అ. ।]

[37 సృతా- అ. ।]

[38 నాయం మన్త్రః- అ. ।]

[39 `న' నాస్తి- అ. ।]

[40 చ్చాస్త్రే- మ. ।]

[41 `న' నాస్తి- అ. ।]

[42 `ఉక్తమ్' నాస్తి- అ. ।]

గన్ధా[1]దిభిశ్చ సంలిప్తమథ యుక్తం స్రగాదినా ।

పాణౌ కృత్వా తమేకస్మిన్నపరస్మింస్తు మల్లకమ్ ।। 43 ।।

ధూమాయమానం సిద్ధార్థైర్భ్రామ్య మూర్ధ్ని బహిః క్షిపేత్ ।

సుధౌతమహతం చాథ శాటకం వినివేద్య చ ।। 44 ।।

తతః స్నానాన్తరీరాజనవిధిమాహ- సంపూర్ణమితి ద్వాభ్యామ్ । సంపూర్ణమిత్యత్ర స్నానీయశేషేణేత్యధ్యాహార్యమ్ । తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే- "స్నానశిష్టామ్బుసంపూర్ణమ్" (39/14) ఇతి । ఈశ్వరపారమేశ్వరయోరపి- "తతః స్నానీయశేషేణ హేమాదిద్రవ్యనిర్మితమ్" (ఈ. సం. 4/149; పా. సం. 6/327) ఇతి । మల్లకమ్ శరావః । ఏకస్మిన్ పాణౌ వామపాణావిత్యర్థః । అపరస్మిన్

దక్షిణపాణావిత్యర్థః। తస్య సిద్ధార్థైర్ధూమా[2]యమానత్వోక్త్యాఽగ్ని[3]పరీతత్వం జ్ఞాయతే। ధూపపాత్రాగ్నిరేవ తత్ర పూరణీయః। మూర్ధ్ని భ్రామ్యేత్యత్ర భగవన్మూర్ధ్నః పరితో భ్రామణమ్। తచ్చ సకృదేవ। బహిః మహాద్వారాద్ బహిరిత్యర్థః। తథా చ పారమేశ్వరే-

తం కృత్వా వామపాణౌ తు అపరస్మింస్తు మల్లకమ్ ।

పుష్పప్రకరసంపూర్ణం ధూపపాత్రాగ్నినా యుతమ్ ।।

ధూమాయమానం సిద్ధార్థైర్ధూపద్రవ్యేణ వా సహ ।

ఏకధా దేవదేవస్య భ్రామయిత్వా తు మూర్ధని ।।

దీక్షితేన జనేనైవ పరిచర్యాపరేణ తు ।

శుద్ధయా యోషితా వాపి[4] ద్వారబాహ్యే విసర్జయేత్ ।। ఇతి ।।

(పా. సం. 15/1004-1006)

నీరాజనాఙ్గార్ఘ్యాదీనామర్పణమపీదానీం న ప్రకృ(తమిత్యు)క్తం తత్రైవ-

కుర్యాత్ స్నానావసానే[5] తు ఋగాద్యధ్యయనాదికమ్ ।

అర్ఘ్యాదిభోగైర్యజనం వర్జయేత్ తత్ర సర్వదా ।। ఇతి ।

(పా. సం. 15/1079)

ఏవం నీరాజనస్య నైమిత్తికకామ్యపూజనయోరప్యనుష్ఠేయత్వం తత్ప్రయోజనమ్। ఇదానీమ్, అలఙ్కారాసనోపచారాన్తే వా, ఉభయత్ర వాఽస్యానుష్ఠానమప్యుక్తం తత్రైవ-

నిత్యే[6] నైమిత్తికే విప్ర తథా కామ్యేఽపి పూజనే ।।

అన్తతః స్నానభోగానాం కుర్యాన్నీరాజనం విభోః ।

సర్వదోషప్రశాన్త్యర్థం సర్వరక్షార్థమేవ హి ।।

అలఙ్కారాసనోక్తానాం భోగానామన్తతోఽపి వా ।

ఉభయత్రాపి వా కుర్యాద్ విభవేచ్ఛానుసారతః[7] ఇతి ।। ఇతి ।

(పా. సం. 14/1042)

కిఞ్చ, స్నానాన్తనీరాజనకుమ్భస్యార్ఘ్యోదకైః కేవలోదకైర్వా పూరణం జ్ఞేయమ్, "అర్ఘ్యపాత్రోద్ధృతైర్యద్వా కేవలైర్గాలితైః పునః" (పా. సం. 15/1008) ఇత్యుక్తేః ।। 42-44 ।।

[1 సుపిష్టైరుపరిష్టాచ్చ లిప్తం- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 ర్థాయ- అ. ।]

[3 పూరి- మ. ।]

[4 వా తద్- ము. ।]

[5 నేఽపి- ము. ।]

[6 నిత్య- అ. ।]

[7 వే చాను- అ. ।]

కచోదకాపకర్షార్థమపరం దేహవారిహృత్ ।

అధరోత్తరవస్త్రే[1] ద్వే గన్ధధూపాధివాసితే ।। 45 ।।

అథాఙ్గాభి[2]మర్శనార్థం వస్త్రద్వయసమర్పణం పశ్చాదన్తరీయోత్తరీయసమర్పణం చాహ- సుధౌతమితి సార్ధేన ।। 44-45 ।।

[1 వస్త్రేణ - అటీ., వస్త్రే చ- ము. ।]

[2 `భిమర్శనార్థం..... ప్రమాణేనోపలక్షిత' నాస్తి- అ. ।]

ప్రణాలభాగాదపరం స్థానం భద్రాసనాత్[1] తు వై ।

భూరినీరఘటైః[2] శుద్ధం కృత్వా తత్రావతార్య చ ।। 46 ।।

సపీఠం భగవద్బిమ్బం తద్వినా వార్చితం యది ।

ఋప్లుతం భావయేద్ దేవం నిఃశేషం క్షాలయేత్ పునః ।। 47 ।।

భద్రాసనశోధనమాహ- ప్రణాలభాగాదితి ద్వాభ్యామ్। ప్రణాలభాగాత్ "మకరాస్యప్రణాలం చ ప్రమాణేనోపలక్షితమ్" (2/49) ఇతి ద్వితీయపరిచ్ఛేదోక్తప్రకారేణాభిషేకాదిజలనిర్గమనార్థకప్రణాలభాగవిశిష్టాదిత్యర్థః[3]। భద్రాసనాత్ భద్రపీఠాత్। అపరం స్థానం భద్రపీఠం వినా సర్వం గర్భగేహ[4] స్థలమపీత్యర్థః। భూరినీరఘటైః శుద్ధం కృత్వాఽనేకజలపూర్ణకుమ్భైః సంక్షాల్య। తత్ర పరిశోధితస్థలే సపీఠం స్నానపీఠస్థితం భగవద్బిమ్బమవతార్య సంస్థాప్యేత్యర్థః। క్షాలయేత్ భద్రాసనమపీత్యనుషజ్యతే। భద్రాసనోపరి భగవద్బిమ్బస్థితేస్తద్వినా ప్రథమం సర్వమపి స్థానం ప్రక్షాల్యాన్యత్ర పీఠోపరి బిమ్బం సంస్థాప్య భద్రాసనమపి క్షాలయేదితి భావః। తద్వినా

బిమ్బం వినా అర్చితం[5] యది "భద్రపీఠభువో మధ్యే సుశ్లక్ష్ణే కేవలే తు వా" (5/109) ఇతి పూర్వోక్తప్రకారేణ కేవలపీఠోపర్యేవార్చితం చేత్, తదానీం దేవం ఖప్లుతం భావయేత్, ఆకాశస్థితం ధ్యాత్వేత్యర్థః। నిఃశేషం క్షాలయేద్ దేవస్యోపరి స్థితత్వాద్ ఏకదైవ గర్భగేహస్థానం భద్రపీఠమపి క్షాలయేదిత్యర్థః। భద్రాసనోపర్యేవ భగవదుపవేశేన భావనాయాం తత్క్షాలనాసంభవాదితి భావః। ఏవమేవోక్తం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి - "[6]భద్రాసనం తతః।। శోధయేత్ పూర్ణకుమ్భైస్తు ఖప్లుతం భావయేద్ధరిమ్।" (39/17-18) ఇతి। ఏవమర్థవర్ణనే ప్రణాలభాగాదితి విశేషణస్య న కిమపి ప్రయోజనమ్, అతోఽర్థాన్తరం వర్ణ్యతే। తథాహి- భద్రాసనాత్ భద్రాసనసంబన్ధిన ఇత్యర్థః। ప్రణాలభాగాత్ ప్రణాలావ్యవహితభాగాదిత్యర్థః। అపరస్థానమ్ అన్యద్[7] భద్రాసనస్థానం సర్వమపి సంక్షాల్య శోధితస్థలే బిమ్బమవతార్య ప్రణాలభాగమపి క్షాలయేత్। అన్యత్ సర్వం పూర్వోక్తమేవ। `స్థానం భద్రాసనస్య తు' ఇతి పాఠశ్చేత్, అయమర్థః స్వరసతమో జ్ఞేయః। ఈశ్వర (4/169-171) పారమేశ్వర- (6/338-340)యోరపీదమేవ శ్లోకద్వయముక్తమ్। అతః పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే- "తద్వినా బిమ్బం వినా కూర్చదర్పణాదిష్వర్చితం యది పాత్రస్థమాత్రాణామపి ఖప్లుతమిత్యేష ఏవ న్యాయ్యః" ఇతి లిఖితమ్। తదసంగతమ్, కూర్చదర్పణాదీనామప్యన్యత్ర స్థాపనార్హత్వాత్ ।। 46-47 ।।

[1 ప్రక్షాల- అటీ. ।]

[2 నీల- అటీ. ।]

[3 ప్రక్షాల- అ. ।]

[4 స్థమపీ- అ. ।]

[5 తమ్, యదిహ- అ. ।]

[6 `భద్రాసనం తతః' నాస్తి- అ. ।]

[7 అన్యత్ర - అ. ।]

భూయో గన్ధోదకేనైవ పూర్యం కుమ్భచతుష్టయమ్ ।

స్నానకుమ్భం వినాన్యేషాం ప్రాగ్వత్ కార్యా చ కల్పనా ।। 48 ।।

పునరర్ఘ్యాదిపరికల్పనమాహ- భూయ ఇతి। ఇహ కేవలం పునరర్ఘ్యాదిపరికల్పనస్యోక్తత్వాన్మన్త్రాసనాదౌ పరికల్పితార్ఘ్యాదిభిరేవ స్నానాసనేఽప్యర్ఘ్యాదిసమర్పణమితి జ్ఞాయతే। ఏవమలఙ్కారాసనాదౌ కల్పితార్ఘ్యాదీనామేవ భోగ్యాసనాదిష్వప్యుపయోగో[1] జ్ఞేయః, తత్ర పునరర్ఘ్యాదికల్పనోపపత్తేః। అత్ర స్నానకుమ్భం వినాఽన్యేషామర్ఘ్యాదీనాం కుమ్భచతుష్టయం గన్ధోదకేన పూర్యమిత్యుక్త్వా మన్త్రాసనాదావర్ఘ్యాదికుమ్భపఞ్చకస్య స్థాపనం సిద్ధం భవతి।

నను తత్ర కుమ్భచతుష్టయమేవోక్తమితి చేత్, సత్యమ్। వయమపి జానీమః। తథాపి తత్రాష్టాదశపరిచ్ఛేదే వక్ష్యమాణం ద్వితీయార్ఘ్యకలశస్థాపనమప్యభిప్రేతమ్, అన్యథాఽత్ర స్నానకుమ్భం వినా కుమ్భచతుష్టయాసిద్ధేః।

నను చ సంహితావాక్యార్థానభిజ్ఞోఽసి! తస్యైవమాశయః- కుమ్భచతుష్టయం ప్రాగ్వత్ పూర్యమేవ, కిన్తు స్నానకుమ్భం వినాఽన్యేషామర్ఘ్యాదీనాం[2] త్రయాణామేవ కల్పనా ఓమర్ఘ్యం కల్పయామీత్యాద్యాకారికా కార్యేతి బోధ్యేతి చేన్న, [3]యతః [4]ప్రధానస్నానకుమ్భపూరణమనుచితమ్। కిఞ్చ, ఈశ్వరపారమేశ్వరయోః కణ్ఠరవేణ[5] కుమ్భపఞ్చకస్థాపనం[6] కథయతోరపి "భూయో గన్ధోదకేనైవ పూర్యం కుమ్భచతుష్టయమ్" (ఈ. 4/171; పా. 6/340) ఇత్యేవోక్తమ్। తత్ర భవదుక్తాభిప్రాయే ప్రకృతే పూర్యం కుమ్భపఞ్చకమితి వక్తవ్యమ్, తథా నోక్తమ్।

నను చ కిమితీశ్వరపారమేశ్వరాభిప్రాయే నైయత్యమస్తి, పారమేశ్వరే మానసభోగయాగప్రకరణే- "హృదాద్యాః కేసరాదిషు" ఇతి వక్తవ్యత్వే సిద్ధేఽపి "లక్ష్మ్యాద్యాః కేసరాదిషు" (పా. 5/130) ఇతి జయాఖ్యవచనమేవ (12/81) ప్రతిపాదితమ్। తద్వదిహాపి కిం న స్యాదితి చేత్, సత్యమ్। తత్ర మానసయాగప్రకరణే "లక్ష్మ్యాద్యాః కేసరాదిషు" (పా. 5/130) ఇత్యుక్తావపి బాహ్యయాగేఽపి హృన్మన్త్రాదీనామేవార్చనముక్తమ్, న తథాన్యత్ర వా కుమ్భపఞ్చకం పూర్యమితి కుత్రాప్యుక్తమ్ ।। 48 ।।

[1 దిష్వ- అ. ।]

[2 దినా- అ. ।]

[3 యత్- అ. ।]

[4 వృథా- మ. ।]

[5 `కణ్ఠరవేణ' నాస్తి- అ. ।]

[6 కస్య- అ. ।]

మధ్యేఽవతార్యో భగవాన్ వినివేద్యాసనం తతః।

తృతీయం రత్నఖచితం తత్రస్థం పరమేశ్వరమ్ ।। 49 ।।

విభావ్యాలఙ్కృతం భక్త్యా భోగైః స్రక్చన్దనాదిభిః।

సమభ్యర్చ్యార్ఘ్యపాద్యేన పాదుకాభ్యామనన్తరమ్ ।। 50 ।।

అథాలఙ్కారా[1]సనసమర్పణమాహ- మధ్యేఽవతార్య ఇతి సార్ధేన। తత్రస్థం పరమేశ్వరం స్రక్చన్దనదిభిర్భోగైరలఙ్కృతం విభావ్య కృతకృత్యో భవేదితి శేషః। యద్వా అలఙ్కృతమిత్యత్రాలఙ్కరిష్యమాణమితి భవిష్యదర్థకత్వం బోధ్యమ్ ।। 49-50 ।।

[1 రాసమర్పణ- అ. ।]

దేయమాచమనం భూయః పాదపీఠం తథైవ చ ।
సమాలభ్య సుగన్ధేన భక్తితశ్చన్దనాదినా ।। 51 ।।

సంవీజ్య వ్యజనేనైవ మాయూరేణ తతేన చ ।
కేశప్రసారకృత్ కూర్చం పుష్పతామ్బూలకర్తరీమ్ ।। 52 ।।

నివేద్య దేవదేవాయ దుకూలవసనే సితే ।
ఉపవీతం సోత్తరీయం మకుటాద్యమనన్తరమ్[1] ।। 53 ।।

పాదనూపురపర్యన్తమలఙ్కరణముత్తమమ్ ।
విచిత్రం హి శిరోమాల్యం ముక్తపుష్పసమన్వితమ్ ।। 54 ।।

స్రగ్దామసూత్రసమ్బద్ధమా కర్ణాచ్చ[2]రణావధి ।
రుచిరం కఙ్కణం చాథ దద్యాత్ ప్రతిసరం తతః ।। 55 ।।

ధాతుభిః కుఙ్కుమాద్యైర్వా [3]విచిత్రం సితసూత్రజమ్ ।
[4]పూరితం మృదుతూలేన గ్రథితం చాన్తరాన్తరా ।। 56 ।।

అఞ్జనం సశలాకం చ తామ్బూలం గన్ధభావితమ్ ।
లలాటతిలకం హైమం ముఖవాసనరోచనమ్[5] ।। 57 ।।

కర్ణావతంసకుసుమే[6] మణ్డలం దర్పణం మహత్ ।
ప్రాకారం[7] చిత్రకుసుమైర్దీప్తం రత్నప్రభోజ్జ్వలమ్ ॥ 58 ॥

మృష్టధూపసమాయుక్తం గుగ్గులం ధూపయేచ్ఛుభమ్ ।
సహ ఘణ్టారవై రమ్యైశ్చాల్యమానేన బాహునా ॥ 59 ॥

ఉపానహౌ సితం ఛత్రం శిబికాం చ రథాది యత్ ।
వాహనం గజపర్యన్తం సపతాకం ఖగధ్వజమ్ ॥ 60 ॥

సితాసితౌ చామరౌ తు మాత్రావిత్తమనన్తరమ్ ।
ఔపచారికభోగానామేతేషాం పూరణాయ చ ॥ 61 ॥

భేరీమృదఙ్గశఙ్ఖాద్యైర్జయశబ్దసమన్వితైః ।
గీతకైర్వివిధైర్నృత్యైస్త్రీవాద్యసమన్వితైః ॥ 62 ॥

స్తోత్రమన్త్రైర్నమస్కారైః ప్రణామైః సప్రదక్షిణైః ।
పూజ్యః సపాదపీఠం వై దద్యాద్ భోజ్యాసనం విభోః ॥ 63 ॥

అలఙ్కారాసనే సమర్పణీయానుపచారానాహ- సమభ్యర్చ్యార్ఘ్యపాద్యేనేత్యారభ్య ప్రణామైః సప్రదక్షిణైః పూజ్య ఇత్యన్తమ్। చన్దనాదినేత్యత్రాదిశబ్దేన కుఙ్కుమాదికం గృహ్యతే। తథా చ పారమేశ్వరే- "ఘృష్టకుఙ్కుమకస్తూరీమృగస్నేహానులేపనమ్" (6/347) ఇతి। వీజనం చ [8]ఆర్ద్రగన్ధశోషణార్థం జ్ఞేయమ్। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే- "చన్దనాద్యాః సుగన్ధాశ్చ వీజనం[9] శోషణార్థకమ్" (39/20) ఇతి। కేశప్రసాదకృత్ కూర్చం కఙ్కతమిత్యర్థః। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే- "వివేచనం[10] చ కేశానాం కఙ్కతేన ప్రశోధనమ్" (39/19) ఇతి। పుష్పతామ్బూలకర్తరీమ్। ముక్తపుష్పసమన్వితమ్, ముక్తైః అగ్రథితైః[11] పుష్పైః సహితమిత్యర్థః। పుష్పాఞ్జలిసమర్పణసహితమితి యావత్। తథా చ పారమేశ్వరే- "ముక్తపుష్పం తతో దద్యాద్ యథాకాలసముద్భవమ్" (6/349) ఇతి। లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

మకుటాద్యా అలఙ్కారాః ప్రదేయాః పరమాత్మనః[12] ।

స్రజో నానావిధాకారాః సాత్త్వికైః కుసుమైశ్చితాః ।।

పుష్పాఞ్జలిః పదద్వన్ద్వే[13] [14]ప్రాకారసుమనశ్చయైః। (39/21-22) ఇతి। ప్రతిసరం పవిత్రమిత్యర్థః। ధాతుభిః గైరికాదిభిః, కుఙ్కుమాదిభిః కుఙ్కుమహరిద్రాగోరోచనాదిభిరిత్యర్థః। తథా చేశ్వరపారమేశ్వరయోః-

నిశారోచనయా వాపి పవిత్రాణాం చ ధాతునా ।।

కేనచిద్ గ్రన్థయో విప్రా[15] విధివత్ పరిరఞ్జయేద్ ।

(ఈ. సం. 14/267-268; పా. సం. 12/500-501)

మృదు[16]తూలేనేతి హేమరత్నాద్యుపలక్షకమ్। యతో హేమరత్నాదిభిరపి గర్భపూరణముపబృంహితమీశ్వరాదిషు। ముఖవాసం ముఖం వాస్యతేऽనేనేతి ముఖవాసః। కర్పూరమిత్యర్థః। రోచనం గోరోచనసహితమ్। ప్రాకారం చిత్రకుసుమైః రత్నప్రభోజ్జ్వలం రత్నసదృశనిజప్రభాభాసురమిత్యర్థః। అత్ర విశేషణాన్తరాణ్యప్యుక్తానీశ్వరాదిషు గ్రాహ్యాణి-

ప్రభూతైస్తు మహాజ్వాలైస్తిలతైలాజ్యపూరితైః ।।

అభుక్తాహతసుశ్వేతరచితైర్వర్తివేష్టితైః ।

గ్రన్థీకృతత్వగేలాద్యైః పూజయేత్ తదనన్తరమ్ ।। (4/183-184) ఇతి।

మృష్టధూపసమాయుక్తం [17]కృతధూపేనాగర్వాదినా వా విమిశ్రితమిత్యర్థః। కర్పూరమేలనమప్యుక్తమీశ్వరాదిషు- "కర్పూరచూర్ణసంమిశ్రం సుగన్ధి మధురం బహు (4య185) ఇతి। అత్రాజ్యమిశ్రణమపి కార్యమ్, "ధూపార్థం గుగ్గులుః సాజ్యో దేయశ్చాభావతోऽపరః" (21/35) ఇతి సమయపరిచ్ఛేదే వక్ష్యమాణత్వాత్। చాల్యమానేన బాహునా పరికల్పితైరితి శేషః। అత్ర దీపధూపయోరుభయత్రాపి ఘణ్టానాదసహితత్వం బోధ్యమ్। యతః- "ఆవాహనే[18]ऽర్ఘ్యే ధూపే చ దీపే నైవేద్యజోషణే" (3/83) ఇతీశ్వరాదిషూక్తమ్। వాహనం సువర్ణాదిమయమిత్యర్థః। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే- "ప్రదీపశ్చ ప్రధూపశ్చ వాహనం చేతనేతరత్[19]" (39/24) ఇతి। మాత్రావిత్తం మీయతే పరిచ్ఛిద్యతే పూర్యత ఇతి మాత్రా, [20]మాత్రార్థం విత్తం ద్రవిణమ్। ఔపచారికభోగానాం దృష్ట్యానన్దజనకానాం దీపాదీనామ్, శ్రోత్రానన్దజనకానాం స్తుతివాదిత్రగీతానాం చేత్యర్థః। ఏత ఏవ భోగా లక్ష్మీతన్త్రే సాందృష్టికత్వేనాభిమానికత్వేన చ ప్రతిపాదితాః। తథాహి-

దృష్ట్యైవ జన్యతే ప్రీతిర్యైస్తే సాందృష్టికా మతాః ।।

శుభా రూపోల్బణాస్తే చ దీపప్రవహణాదయః ।

భోగాః శుభకరాస్తద్వత్[21] తర్పయన్తి రసైర్హి యే ।।

ప్రాపణాచమనీయాద్యాస్తే స్యురాభ్యవహారికాః ।

[22]సుఖరమ్యమృదుస్పర్శా భోగైర్యే తర్పయన్త్యజమ్ ।।

భోగాః సాంస్పర్శికాస్తే స్యుః పాద్యార్ఘ్యాసనపూర్వకాః ।

గన్ధాః సాంస్పర్శికే కేచిత్ [23]కేచిదాభ్యవహారికే ।।

[24]నివిష్టా అనిలాద్యాః స్యురన్త్యాః[25] పాకజగన్ధినః ।

స్తుతివాదిత్రగీతాద్యా భోగాః శబ్దమయా హి యే ।।

దైన్యాఞ్జలిపుటాద్యాశ్చ తే స్మృతా ఆభిమానికాః ।

ఇత్థం చతుర్విధైర్భోగైః శాస్త్రదృష్టేన వర్త్మనా ।। (36/87-92) ఇతి।

అత్ర తు[26] పవిత్రోత్సవ[27]ప్రకరణే ఔపచారికసాంస్పర్శికాభ్యవహారికత్వేన భోగత్రైవిధ్యస్యైవ వక్ష్యమాణత్వాద్ ఔపచారికశబ్దేనైవ లక్ష్మీతన్త్రోక్తాః సాందృష్టికా ఆభిమానికాశ్చ భోగాః సంగృహ్యన్తే। కిఞ్చాత్ర ఔపచారికభోగానామితి సాంస్పర్శికానామిత్యుపలక్షణమ్। యతోఽత్ర- "సాంస్పర్శికానాం భోగానాం మాత్రావిత్తం హి పూరణమ్" (14-6) ఇతి మాత్రావిత్తస్య సాంస్పర్శికభోగపూరకత్వమపి వక్ష్యతి। అత ఏవ పారమేశ్వరే- "సంపూరణార్థం భోగానాం సర్వేషాం ద్విజసత్తమ" (6/359) ఇతి మాత్రావిత్తస్య సర్వభోగపూరకత్వముపబృంహితమ్। అపి చ, ఔపచారికభోగానాం ఛిద్రపూరకం[28] మాత్రాన్తరమపి వక్ష్యతి పవిత్రప్రకరణే- "ఔపచారికభోగానాం బీజాని విహితాని వై" (14/7) ఇతి।

ఏతద్బీజమాత్రాదానస్య కాలస్తు ఈశ్వరపారమేశ్వరయోర్భోజ్యాసనే[29] మధుపర్కాఙ్గగోమాత్రానివేదనానన్తరముక్తః[30]। బీజాని చ గ్రామ్యాణి గ్రాహ్యాణి, "మధుపర్కం చ గోమాత్రా సాధ్యబీజాని పశ్చిమే" (18/365) ఇతి తత్రైవ మహాహవిఃప్రకరణే ఉక్తత్వాత్। సాధ్యబీజాని కర్షణా[31]దికృతిసాధ్యబీజాని[32]। గ్రామ్యబీజానీతి యావత్। ఆరణ్యకబీజానాం కృతిసాధ్యత్వాభావాదితి భావః। బీజానామలాభే గతిరప్యుక్తా పారమేశ్వరే-

బీజానామప్యలాభే తు [33]ఫలమేకం ప్రశస్యతే ।

బీజేష్వేకతమం వాపి తత్తత్కాలానురూపతః ।। (18/27) ఇతి।

తత్ప్రమాణాదికమపి తత్రైవ విస్తరేణోక్తం ద్రష్టవ్యమ్। తణ్డులమాత్రాపి ద్రవ్యమాత్రానివేదనసమయ ఏవ దాతవ్యా, అన్యత్రానుక్తత్వాత్। గోమాత్రాతిలమాత్రయోః కాలభేదమత్రైవ వక్ష్యతి। లక్ష్మీతన్త్రే తు- "మాత్రాశ్చ రత్నసంపూర్ణా భోగచ్ఛిద్రప్రపూరణాః" (39/25) ఇతి బహువచనోక్త్యా ద్రవ్యమాత్రా- తణ్డులమాత్రా- బీజమాత్రా- తిలమాత్రాణాం చతసృణామపి యుగపద్దానమితి జ్ఞాయతే। శాలిమాత్రాయాస్తు స్నపనమాత్రనియతత్వం ప్రతిపాదితం పారమేశ్వరే-

శాలిమాత్రా న కర్తవ్యా యాగే స్నపనవర్జితే ||

అన్యా మాత్రాః ప్రకల్ప్యాః స్యుః సర్వస్మిన్నర్చనావిధౌ | (18/29-30) ఇతి |

అత ఏవ లక్ష్మీతన్త్రేఽపి[34] స్నానాసన ఏవ శాలిమాత్రా ప్రతిపాదితా; గోమాత్రా తు మధుపర్కానన్తరముక్తా, పాద్మే తు సర్వా అప్యేకదైవ ప్రతిపాదితాః-

తిలాన్ వస్త్రం తథా హేమ తామ్బూలం తణ్డులానపి |

ఫలాని గవ్యమాహారం గాశ్చ ధాన్యం యథా వసు ||

గోగ్రాసం దేశికాయైతద్ దద్యాద్ దేవస్య సంనిధౌ | ఇతి |

స్తోత్రమన్త్రైః జితన్తాద్యైరిత్యర్థః| తథా చ పారమేశ్వరే-

స్తోత్రమన్త్రజపం కుర్యాజ్జితన్తాద్యం మహామతే |

వ్యస్తం చైవ సమస్తం చ వాక్యయుక్తం విశేషతః || (6/361)

ఇతి || 50-63 ||

[1 ముకుటా- ము. |]

[2 కరణా- ము., కణ్ఠా- ఉ. |]

[3 చిత్రితం- అ. |]

[4 పూజితం- ము. అటీ. |]

[5 నామ్- ము. అటీ. |]

[6 సకే పుష్పే- బక. బఖ. అ. ఉ. |]

[7 ప్రకారం- బక. బఖ. |]

[8 ఆద్య- మ. |]

[9 వ్యజనం- ము. |]

[10 శనం- అ. |]

[11 సితైః- అ. |]

[12 పరమాద్భూతాః- ము. |]

[13 ప్రకారః- అ. మ. |]

[14 సుమశ్రృఙ్గైః- అ. ।]

[15 విప్ర- పా. ।]

[16 దుకూలే- అ., కూలే- మ. ।]

[17 కృతమ్- మ. ।]

[18 నార్ధ్వే- ము., నేఽర్ధ్వ- అ. ।]

[19 తరమ్- అ. మ., చేతనేతరత్, వాహనమిత్యర్థః।]

[20 విత్తార్థం ద్రవి- అ. ।]

[21 రాః శశ్వత్- ము. ।]

[22 సుఖా రమ్యా- ము. ।]

[23 క్వచిద- అ., కేచిద- ము.।]

[24 అనిలోమాః- మ., న లోమా- అ. ।]

[25 రస్యాః- అ. మ.।]

[26 `తు' నాస్తి- అ. ।]

[27 చతుర్దశే పరిచ్ఛేదే ।]

[28 పూరక- అ.।]

[29 భోజ్యాసనప్రకరణమీశ్వరే పఞ్చమాధ్యాయే పారమేశ్వరే చ షష్ఠాధ్యాయసమాప్తౌ సప్తమాధ్యాయే చ వర్తతే ।]

[30 `నివేదనా' నాస్తి - అ. ।]

[31 ణాకృతి- అ. ।]

[32 `ని। గ్రామ్యబీజా' నాస్తి- అ. ।]

[33 ముగ్ధ- ను. ।]

[34 తన్త్రే హి- అ. ।]

ఛన్నం దుకూలతూలోత్థ[1]మసూరకవరేణ తు ।

అథార్ఘణ[2]జలం[3] స్వచ్ఛం సుగన్ధం పాత్రతః[4] కృతమ్ ।। 64 ।।

మధుపర్కం దధిమధుఘృతయుక్తమనన్తరమ్ ।
శీతలం తర్పణజలమథ[5] చూర్ణం పురోదితమ్ ।। 65 ।।

దేయం నిఘ్నంసనార్థ‹ తు పునరాచమనం విభోః ।
స్వలఙ్కృతాం సురూపాం చ స్రగ్యుక్తాం వినివేద్య గామ్ ।। 66 ।।

ప్రభూతమథ నైవేద్యం భక్ష్యభోజ్యాన్యనేకశః ।
మధురాద్యా రసాః సర్వే శాకాః సఫలమూలకాః ।। 67 ।।

పానకాని పవిత్రాణి స్వాదూని[6] మధుపర్కవత్ ।
సర్వమాచమనార్థం[7] తు ప్రదద్యాదర్ఘణోదకమ్[8] ।। 68 ।।

తిలాన్యథ [9]సురత్నాని తామ్బూలం పునరేవ హి ।

అథ భోజ్యాసనోపచారానాహ- సపాదపీఠమిత్యాదిభిః। దుకూలతూలోత్థమసూరకవరేణ క్షౌమాద్యాచ్ఛాదితదుకూ[10]లోత్థితమృద్వాస్తరణేనేత్యర్థః। [11]అర్ఘణజలం మధుపర్కాఙ్గమాపోశనరూపం ప్రధానా[12]ర్ఘ్యోదకం పాత్రతః కృతం పృథక్పాత్రే[13] ప్రణీతమిత్యర్థః। తథా చ వక్ష్యతి దీక్షాధివాసపరిచ్ఛేదే ప్రధానార్ఘ్యవినియోగవివరణప్రకరణే- "తదమ్భసా చార్ఘణం తు తథైవ పరిషేచనమ్" (18/71) ఇతి। దధిమధుఘృతయుక్తమిత్యత్ర క్షీరమపి యోజ్యమ్, "నావికం మధుపర్కార్థే దధిక్షీరాదికం శుభమ్" (21/27) ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేశ్చ। తర్పణజలం మధుపర్కనివేదనానన్తరం తృప్త్యర్థం పానీయమ్। తదపి ప్రధానార్ఘ్యోదకమేవ, "కుర్యాత్ ప్రణయనాదానమ్" (18/72) ఇతి ప్రధానార్ఘ్యవినియోగస్య వక్ష్యమాణత్వాత్। ప్రయణనం పాత్రాన్తరే సేచనమ్, తత్పూర్వకమాదానం గ్రహణమిత్యర్థః। తథా చ వ్యక్తముపబృంహితమీశ్వరపారమేశ్వరయోః- "తర్పణం సంప్రతిష్ఠాప్య వాసితం చార్ఘ్యవారిణా" (ఈ. సం. 5/3; పా. సం. 6/376) ఇతి। పురోదితం చూర్ణం స్నానాసనోక్తముద్వర్తనచూర్ణమిత్యర్థః। నిఘ్నంసనార్థం హస్తోద్వర్తనార్థమ్। గాం వినివేద్య।

ఇదం గోవినివేదనం మధుపర్కఛిద్రసంపూరణార్థమితి జ్ఞేయమ్। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే- "దేయమాచమనం పశ్చాన్మాత్రా [14]గౌర్మాధుపర్కికీ" (39/30) ఇతి। ఏతద్గోమాత్రానన్తరం బీజమాత్రా[15] వినివేదనీయా। "ఓషధీః శాలిపూర్వాశ్చ స్రక్వలాఢ్యం వనస్పతిమ్। మూర్తిం నివేదయేత్ పూర్వమ్" (ఈ. సం. 5/7; పా. సం. 6/379-380) ఇతీశ్వరాదిషు ప్రతిపాదనాత్। ప్రభూతం ప్రచురమిత్యర్థః। నైవేద్యం పాయసాన్నాదిహవిరష్టకమ్। భక్ష్యాణి అపూపాని, భోజ్యాని ఫలాని। తథా చ పారమేశ్వరే- "భక్ష్యాణ్యపూపపూర్వాణి భోజ్యాని తు ఫలాని చ। లేహ్యాని మధుపూర్వాణి చోష్యాణ్యామ్రాదికాన్యపి।। పేయాని క్షీరపూర్వాణి అనుపానాన్వితాని చ।" (18/386-387) ఇతి। మధురాద్యా రసా సర్వే ఇత్యనేన షణ్ణామపి రసానాం భగవన్నివేదర్హాహత్వముక్తం భవతి। యద్యపి-

అపక్వవ్రీహివిహితతణ్డులేనైవ సాధితమ్ ।

[16]భక్ష్యం దుగ్ధాజ్యసంసిక్తం గులఖణ్డఫలాన్వితమ్ ।

అక్షారలవణోపేతం దేవానాం హవిరుచ్యతే ।।

(ఈ. 25/88-89; పా. 18/164-165)

ఇతి మధురరసమాత్రస్య దేవతార్హత్వముక్తమ్, తథాపి వ్రతయజ్ఞాదివిషయత్వమాత్రం బోధ్యమ్; అన్యత్ర సర్వేషామపి రసానాం సమర్పణీయత్వోక్తేః। తథా చేశ్వరపారమేశ్వరయోః-

అక్షారలవణం సిద్ధం గులక్షీరఫలాన్వితమ్ ।

శాన్తయే[17] వ్రతయజ్ఞే చ సంసాధ్యం హవిరుత్తమమ్ ।। ఇతి।

(ఈ. 25/90-91; పా. 18/167)

శాకఫలమూలానాం[18] గ్రాహ్యాగ్రాహ్యత్వవివేచనం హవిఃసాధనవిధానం పానకాదిప్రకల్పనం తత్తన్నివేదనప్రకారాదికం సర్వమీశ్వరాదిషు[19] విస్తరేణోక్తం ద్రష్టవ్యమ్। సరత్నతిలమాత్రా సువర్ణాదిపాత్రేణ నివేదనీయా। తథా చేశ్వరే-

తిలాన్యథ సురత్నాని సువర్ణే వాథ రాజతే ।।

పాత్రే కృత్వాఽథ మాత్రార్థం దేవాయ వినివేదయేత్ । (5/22-23) ఇతి।

తామ్బూలమ్

లవఙ్గతక్కోలైలాత్వక్కర్పూరపరిభావితమ్ ।

జాతీపూగఫలోపేతం ససుగన్ధచ్ఛదం బహు ।।

కర్పూరచూర్ణసంమిశ్రం ముక్తాచూర్ణవిమిశ్రితమ్ ।

మాతులుఙ్గఫలోపేతం నాలికేలఫలాన్వితమ్ ।।

ప్రదద్యాత్ ప్రణతశ్చాన్తే తామ్బూలం జగతః పతేః ।।

(ఈ. సం. 5/23-25)

ఇత్యుక్తలక్షణం జ్ఞేయమ్। పూర్వలఙ్కారాసనే తామ్బూలస్య సమర్పితత్వాత్ పునరిత్యుక్తమ్।। 63-69 ।।

[1 ర్థం- బక. అ., ర్థమధూకప్ర- ము. అటీ. ।]

[2 ణం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 ణం చ పూజాయాం- అ. ।]

[4 పత్రతతః- ము. అటీ. ।]

[5 జలం మధి- ము., జలమధి- అటీ. ।]

[6 త్వత్రాపి- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[7 నాన్తం చ- అ. ।]

[8 ణాదికమ్- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[9 స- అ. ।]

[10 లపూరిత- మ. ।]

[11 హర్షణ- అ. ।]

[12 నార్ఘ్యం పా- అ. ।]

[13 `పాత్రే' నాస్తి- అ. ।]

[14 గౌమాధుపర్కికీమ్- అ. ।]

[15 మాత్రేఽపి నివే- అ. ।]

[16 గవ్య- ము. ।]

[17 శాన్తికే- పా. ।]

[18 మూలఫలానాం- అ. ।]

[19 ఈశ్వరసంహితాయాం పఞ్చమే పారమేశ్వరే చ షష్ఠసప్తమాధ్యాయయోర్ద్రష్టవ్యమ్।]

గన్ధదిగ్ధౌ కరౌ కృత్వా ముద్రాబన్ధమథాచరేత్ ।। 69 ।।

మధ్యమానామికాభ్యాం తు[1] ద్వన్ద్వ[2]యుక్తం కరద్వయాత్ ।
పరాఙ్ముఖం చ సుస్పష్టం కృత్వా [3]యోజ్యం పరస్పరమ్ ।। 70 ।।

ఆమూలాన్నఖపర్యన్తం నైరన్తర్యేణ యత్నతః ।
సముత్తానే కర్తలే శేషాశ్చాఙ్గులస్తథా ।। 71 ।।

అధరోత్తరయోగేన వామదక్షిణ[4]తస్తథా ।
తర్జన్యామూర్ధ్వతోఽఙ్గుష్ఠే సమ్ముఖే సమ్ప్రసార్య చ ।। 72 ।।

నివిష్టా హృదయోద్దేశే కార్యాఽథ జపమాచరేత్ ।

ముద్రాబన్ధలక్షణమాహ- గన్ధదిగ్ధావిత్యారభ్య కార్యేత్యన్తమ్ । అత్ర హస్తయోర్గన్ధలేపనాత్ పూర్వం ద్వితీయార్ఘ్యోదకేన హస్తప్రక్షాలనం గన్ధలేపనానన్తరం తేనైవార్ఘ్యేణ హస్తయోః పరస్పరమర్చనం చ కార్యమ్ । యతః- "ముద్రాబన్ధే కరాభ్యుక్షం[5] తదర్చా క్షాలనం తథా" (ఈ. 3/96; పా. 6/117) ఇతీశ్వరపారమేశ్వరయోర్ద్వితీయార్ఘ్యవినియోగ ఉక్తః । తత్రైవ ముద్రాబన్ధప్రకరణేఽపి-

ప్రక్షాల్య గన్ధతోయేన అర్ఘ్యపాత్రోద్ధృతేన వై ।
పాణియుగ్మం యథా వై స్యాత్[6] స్వచ్ఛమత్యన్తనిర్మలమ్ ।।
నైవేద్యధూపపాత్రాద్యైః పాత్రైశ్చానిర్మలీకృతమ్ ।
కృత్వా సద్[7]గన్ధదిగ్ధౌ తావర్ఘ్యేణార్చ్య పరస్పరమ్ ।।
ముద్రా[8] మూలాదిమన్త్రాణాం దర్శయిత్వా యథాక్రమమ్ ।

(ఈ. 5/26-28; పా. 6/400-402)

ఇతి వ్యక్తముక్తమ్ । ముద్రాబన్ధప్రకారస్తు- మధ్యమానామికాయుగలం పరాఙ్ముఖం సుస్పష్టమ్ ఆమూలాన్నఖపర్యన్తం నిరన్తరం యథా తథా పరస్పరం సంయోజ్య సముత్తానయోః కరతలయోస్తర్జనీద్వితయం కనిష్ఠాద్వితయం [9]చోత్తరోత్తరయోగేన వామదక్షిణతః కృత్వా తర్జన్యామూర్ధ్వతః సంముఖేఽఙ్గుష్ఠే సంప్రసార్య ఇమాం ముద్రాం హృదయే నివిష్టాం కుర్యాత్ । ఇయం వ్యూహానాం మూలముద్రేతి జ్ఞేయమ్ ।। 69-73 ।।

[1 తు- అ. ।]

[2 యుగ్మం- అ. ।]

[3 చైవ- అ. ।]

[4 యోర్యథా- అ., యోః స్థితః- ఉ. ।]

[5 భ్యుక్షాం- పా. ।]

[6 మోహాత్- అ. ।]

[7 తు- పా. ।]

[8 ముద్రాం- ఈ. ।]

[9 చాధరోత్తర- మ. ।]

స్ఫాటికేనాక్షసూత్రేణ స్వకైర్వా కరపర్వభిః ।। 73 ।।

యథాభిమతసంఖ్యం[1] చ జపాన్తే స్రగ్వరైః సహ ।

సమ్పూజ్య గన్ధధూపైశ్చ తతస్తు భగవన్మయాన్[2] ।। 74 ।।

యథాక్రమం సమభ్యర్చ్య నైవేద్యం ప్రతిపాద్య చ ।

తేషాం మాత్రావసానం చాప్యగ్నౌ సన్తర్పయేత్ తతః ।। 75 ।।

జపమాహ- [3]అథేతి । స్ఫాటికేనాక్షసూత్రేణేత్యత్రాక్షమాలాప్రతిష్ఠాదికం [4]జయాఖ్యానుసారేణ ఈశ్వరాదిషు ప్రతిపాదితం[5] ద్రష్టవ్యమ్ । స్వకైర్వా కరపర్వభిరిత్యత్ర [6]పాఞ్చరాత్రరక్షాయాం (పృ. 108) విశేష ఉక్తః-

కనిష్ఠామూలమారభ్య ప్రాదక్షిణ్యక్రమేణ తు ।

అనామికాన్తం దేవేశం జపేత్ కోటిసహస్రకమ్ ।। (అర్చ., పృ. 19) ఇతి।

జపస్య వాచికాదిభేదేన ఫలభేద ఉక్తో లక్ష్మీతన్త్రే-

వాచికం క్షుద్రకర్మార్థముపాంశుః సిద్ధికర్మణి ।

మానసో మోక్షలక్ష్మీదో ధ్యానాత్మా సర్వసిద్ధికృత్ ।। (39/35) ఇతి ।

జపాన్తే పునర్భగవదుపచారానాహ- [7]స్రగ్వైరైరితి కారి[8]ప్రదానవిధిమాహ- తత ఇతి। భగవన్మయాన్ భాగవతానిత్యర్థః, పాఞ్చరాత్రికానితి యావత్। అత్ర బహువచనేన చత్వారో వివక్షితాః। తథా వక్ష్యతి చతుర్దశే పరిచ్ఛేదే- "ఏవముక్త్వా సమభ్యర్చ్య చతురః పాఞ్చరాత్రికాన్" (14/30) ఇతి।

సమభ్యర్చ్యేత్యత్రార్ఘ్యగన్ధపుష్పధూపైరితి బోధ్యమ్। తథా చోక్తం పారమేశ్వరే- "అర్ఘ్యాలభనపుష్పైశ్చ ధూపైరభ్యర్చ్య వై తతః" ఇతి। నైవేద్యం ప్రతిపాద్య చతుర్ధా విభక్తేష్వేకం భాగం దత్వేత్యర్థః। తథా చ పారమేశ్వరే-

ప్రాజ్ని వేదనకాలే తు చతుర్ధా సంవిభజ్య తమ్ ।

ప్రాపణం మధుపర్కాద్యమన్యచ్చాభ్యవహారికమ్ ।।

తేభ్యో [9]దద్యాదేకభాగమర్ఘ్యోదకపురస్సరమ్ । ఇతి ।

మాత్రావసానం మాత్రాదానాన్తమిత్యర్థః। తథా చ తత్రైవ - "[10]మాత్రాం చతుర్విధాం చాపి ఆచార్యాయ ప్రదాపయేత్"। చతుర్విధాం శాలితణ్డులబీజతిలభేదభిన్నామిత్యర్థః। ఆదౌ భగవన్నివేదితానామేవ మాత్రాద్రవ్యాణామ్, ఇదానీం భాగవతేభ్యః ప్రదానం పార్థక్యేనేతి బోధ్యమ్। భగవన్నివేదనసమయ ఏవ ఆచార్యాయ మాత్రాదానే కృతే పునరిదానీం మాస్త్విత్యుక్తమీశ్వరే-

యద్వైభ్యో దేవయజ్ఞాన్తే తన్మాత్రాన్తం ప్రదాయ తు ।

అస్మిన్ కాలేఽర్ఘణాద్యం తు తామ్బూలాన్తం నివేదయేత్[11] ।। (5/85) ఇతి ।

ఏవంకారిణాం పూజనమపి భగవదర్చనవద్ భగవన్మన్త్రైరేవ కార్యమ్। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

తతో గురూన్ సమానీయ మన్మయాన్ వాపి వైష్ణవాన్ ।

ప్రదద్యాత్ ప్రాపణార్థం తు తేభ్యో మన్మన్త్రముచ్చరన్ ।। (40/29-30) ఇతి।

ఏవంకారిప్రదానస్య పఞ్చమాఙ్గత్వముక్తం జయాఖ్యే-

అన్తఃకరణయాగాది యావదాత్మనివేదనమ్ ।।

తదాద్యమఙ్గం [12]యాగస్య నామ్నాఽభిగమనం మహత్ ।

పూజనం చార్ఘ్యపుష్పాద్యైర్భోగైర్యదఖిలం మునే ।।

బాహ్యోపచారైస్తద్విద్ధి భోగసంజ్ఞం తు నారద ।

మధ్వాజ్యాక్తేన దధ్నా చ పూజా చ పశునా[13] చ యా ।।

తత్తృతీర్యం హి యాగాఙ్గం తుర్యమన్నేన పూజనమ్ ।

నివేదితస్య యద్దానం పూర్వోక్తవిధినా మునే ।।

సంప్రదానం తు [14]తన్నామ యాగాఙ్గం పఞ్చమం స్మృతమ్ ।

వహ్నిసంతర్పణం షష్ఠం పితృయాగస్తు సప్తమః ।।

ప్రాణాగ్నిహవనం నామ్నా అనుయాగస్తదష్టమమ్ । (22/75-80)

ఇతి ।। 73-75 ।।

[1 సంఖ్యాం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 న్మయః- ము. ।]

[3 `అథేతి' నాస్తి- అ. ।]

[4 జయాఖ్యసంహితాచతుర్దశపటలానుసారమీశ్వరసంహితాయాం పఞ్చమాధ్యాయారమ్భే పారమేశ్వరసంహితాయాం చ షష్ఠాధ్యాయాన్తే విషయోఽయం ప్రతిపాదితః।]

[5 `ప్రతిపాదితం' నాస్తి- అ. ।]

[6 పఞ్చ- మ. ।]

[7 `స్రగ్వరైరితి' నాస్తి- అ. ।]

[8 కార్యప్రధాన- అ. ।]

[9 దత్వా ఏకపాద- అ. ।]

[10 మాత్రా చతుర్విధాన్తాపి- అ. ।]

[11 సమర్పయేత్- ఈ.।]

[12 యోగస్యేత్యుభయమాతృకాపాఠః ।]

[13 నాఽపి వా - ము. ।]

[14 యన్నామ- అ. ।]

ప్రమాణపరిశుద్ధం చ విభవానుగుణం[1] శుభమ్ ।

చతురావరణం కుణ్డం[2] కృత్వా[3]ఽఙ్ఘ్రిష్ఠవిభూషితమ్ ।। 76 ।।

త్ర్యంశేనా[4]ర్ధాంశతో వాపి ఖాతాద్ వ్యాసో[5] విధీయతే ।

చక్రశఙ్ఖా[6]మ్బుజాకారం వృత్తం వా చతురశ్రకమ్ ।। 77 ।।

గదాద్యైశ్చక్రపర్యన్తై[7]ర్లాఞ్ఛనైర్లాఞ్ఛితం తు వా ।

అథ షష్ఠమఙ్గం వహ్నిసంతర్పణం నిరూపయన్నాదౌ కుణ్డలక్షణమాహ-ప్రమాణపరిశుద్ధమితి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 76-78 ।।

[1 విభా- ఉ. ।]

[2 కుమ్భం- ఉ. ।]

[3 ష్ట్యేష- బక., హ్ఘ్యేష- బఖ., నాభ్యష్ట- అ., భ్యోష్ట- ఉ.।]

[4 ర్ధో నవాంశేన- బక. బఖ., ద్వినవాంశేన- అ.।]

[5 ద్వాసో- ము. అటీ. ।]

[6 శఙ్ఖచక్రా- బక. ।]

[7 న్తలా- ము. అటీ. ।]

అగ్నికార్యోపయోగీని[1] తాని యాని మహామతే ।। 78 ।।

స్రుక్స్రువాదీని భాణ్డాని త్వఙ్కితవ్యాని తైరపి ।

సుధాద్యైర్వర్ణకైః శుద్ధైర్భూషయిత్వోపలిప్య చ ।। 79 ।।

సుగన్ధైశ్చ[2]న్దనాద్యైశ్చ పఞ్చగవ్యపురస్సరైః ।

కుణ్డవత్ స్రుక్స్రువాదిపాత్రాణామపి చక్రశఙ్ఖాదిభగవల్లాఞ్ఛనం కార్యమిత్యాహ- అగ్నికార్యేతి। కుణ్డోల్లేఖనాదికమాహ- సుధాద్యైరితి। అత్రాపేక్షితాః పుష్పతాడనాద్యష్టవిధకుణ్డసంస్కారా [3]జయాఖ్యోక్తా ఈశ్వరపారమేశ్వరయోః సంగృహీతా గ్రాహ్యాః ।। 78-80 ।।

[1 గ్యాని- బక. బఖ. ఉ. ।]

[2 న్థచ- ము. అటీ. ।]

[3 జయాఖ్యసంహితాయాం పఞ్చదశే పటలే ప్రతిపాదితా ఏతే సంస్కారా ఈశ్వరసంహితాయాం పఞ్చమేఽధ్యాయే పారమేశ్వరసంహితాయాం చ సప్తమాధ్యాయారమ్భే సంగృహీతాః ।]

తన్మధ్యే చ కుశాగ్రేణ ప్రాగ్భాగమవలమ్బ్య చ ।। 80 ।।

ఆరభ్య దక్షిణాశాయా లిఖేల్లేఖాముదగ్గతామ్ ।

తస్యాముపరి సంలిఖ్య లేఖానాం త్రితయం స్ఫుటమ్ ।। 81 ।।

ప్రాగగ్రం దక్షిణాశాది హ్యుదీచ్యన్తం చ సాన్తరమ్ ।

కుణ్డమధ్యే కుశాగ్రేణ ప్రాగ్భాగదక్షిణాది ఉత్తరాన్తమేకామఙ్గలరేఖాం లిఖేదిత్యాహ- తన్మధ్య ఇతి। తదుపరి దక్షిణాద్యుత్తరాన్తం సాన్తరాలం ప్రాగగ్రం రేఖాత్రయం కుర్యాదిత్యాహ- తస్యామితి। తద్రేఖాత్రయస్య సుషుమ్నాపిఙ్గలేడాదేవతాకత్వముక్తమీశ్వర(5/67-68)పారమేశ్వర(7/29)యోర్గ్రాహ్యమ్ ।। 80-82 ।।

చతుర్థా ప్రణవేనాథ ప్రోక్షయేదర్ఘ్యవారిణా ।। 82 ।।

తద[1]భ్యర్చ్యార్ఘ్యపుష్పాద్యైర్ధ్యాయేత్ తద్ భద్రపీఠవత్ ।

ప్రణవైస్తు ప్రతిష్ఠానం ప్రాగ్వదస్య సమాచరేత్ ।। 83 ।।

ప్రణవేనార్ఘ్యవారిణా చతుర్ధా ప్రోక్షణమ్, ప్రణవేన పుష్పైరభ్యర్చనమ్, కుణ్డమధ్యస్య భద్రపీఠవద్ ధ్యాన చాహ- చతుర్ధేతి సార్ధేన ।। 82-83 ।।

[1 తదర్ఘ్యం గన్ధ- అ. ।]

చతురశ్రే స్థలే కౌణ్డే[1] దిగ్వి[2]దిగష్టకే బహిః ।

సమ్పూర్ణపాత్రం కుమ్భానామష్టకం వినివేశ్య చ ।। 84 ।।

కుణ్డస్యాష్టదిక్షు పూర్ణకుమ్భాష్టకస్థాపనమాహ- చతురశ్ర ఇతి ।। 84 ।।

[1 కుణ్డే- బక. బఖ. ।]

[2 దిశి దిశ్య- బక. బఖ. అ. ఉ., దిగ్విదిశా- ము. ।]

ఊర్ధ్వాధో మేఖలానాం చ చతుర్ణాం దిక్చతుష్టయే ।

కౌశేయవిష్టరస్థాంశ్చ వాసుదేవాదికాన్ యజేత్ ।। 85 ।।

విదిక్ష్వప్య[1]యయోగేన [2]హ్యూర్ధ్వాన్తమధరాత్ తు వై ।

తద్వదేవార్ఘ్యపుష్పాద్యైః పూజనీయాః క్రమేణ తు[3] ।। 86 ।।

కుణ్డస్య బహిః ప్రాగాదిచతుర్దిక్షు మేఖలాస్థకుశకూర్చేషు ఊర్ధ్వాద్యధరాన్తం ప్రభవక్రమేణ వాసుదేవాదీనామర్చనమ్,
తథైవాగ్నేయాదివిదిక్ష్వప్యయక్రమేణాధరాద్యూర్ధ్వాన్తమనిరుద్ధాదీనామర్చనం చాహ- ఊర్ధ్వాధ ఇతి ద్వాభ్యామ్। ఏవం ద్వాత్రింశత్కుశకూర్చేష్వర్చనం చతుర్మేఖలకుణ్డమాత్రవిషయకమ్, అన్యత్రైవమనవకాశాత్। అత్ర విదిక్ష్వప్యయక్రమేణానిరుద్ధాదీనామర్చనే ఓం పురుషాయ నమః, ఓం సత్యాయ నమః, ఓం అచ్యుతాయ నమః, ఓం భగవతే వాసుదేవాయ నమ ఇతి పూర్వోక్తమన్త్రచతుష్టయం జ్ఞేయమ్,

అప్యయావసరే ప్రాప్తే స్మరణే చార్చనే విభోః ।

శృణు మన్త్రచతుష్కం తు పునరన్యత్ సమాసతః ।। (5/68-69)

ఇత్యుక్తేః। ప్రభవక్రమేణార్చనే జాగ్రద్వ్యూహ[4]మన్త్రచతుష్టయం జాగర్త్యేవ ।। 85-86 ।।

[1 పృథ- ము. ।]

[2 తూ- అ. ఉ. ।]

[3 వై- ఉ. ।]

[4 వ్యూహే- మ. ।]

మృదుదర్భసమూహం చ నీరసం చాశ్మకుట్టిమమ్[1] ।

శుష్కగోమయచూర్ణేన యుక్తం గన్ధాశ్మనా[2] సహ ।। 87 ।।

కుణ్డే ద్రోణాంశమాత్రం తు సమారోప్య ప్రసార్య చ ।

తామ్రపాత్రేఽథవాఽన్యస్మిన్ సమాదాయ హుతాశనమ్ ।। 88 ।।

కుణ్డే శీఘ్రమగ్నిప్రజ్వాలనసాధనదర్భచూర్ణాదిప్రక్షేపమాహ- మృదుదర్భేతి సార్ధేన। గన్ధాశ్మనా గన్ధకేన, "గన్ధాశ్మని తు గన్ధకః" (2/9/102) ఇత్యమరః ।। 87-88 ।।

[1 తమ్- అ. ।]

[2 గన్ధమ్మనాసహ్- ము., క్తగన్ధాత్మనా- అటీ. ।]

ఆరణ్యం లౌకికం వాథ మణిజం దర్పణోద్భవమ్ ।

కాలవైశ్వానరాఖ్యస్య హృదయేశస్య వై ప్రభోః[1] ।। 89 ।।

అగ్న్యానయనమాహ- తామ్రపాత్ర ఇతి। ఆరణ్యం అర(ణ్య?)సంభవమిత్యర్థః। అరణినిర్మథనప్రకార ఉక్తో లక్ష్మీతన్త్రే-

ధ్యాయేత్ సర్వాత్మికాం శక్తిం తామేవ త్వధరారణిమ్ ।

ఉత్తరం చారణిం ధ్యాయేత్ సర్వతేజోమయం హరిమ్ ।।

మథ్నీయాత్ తారయా సమ్యక్ తథా చైవానుతారయా । (40/41-42) ఇతి।

ఏవమరణిజనితస్యాగ్నేరిదమేవ జాతకర్మేతి జ్ఞేయమ్। ఇతః పరం నామాద్యగ్నిసంస్కారాః కార్యాః, మణిజాద్యగ్నిస్తు గర్భాధానాదిభిరేవ సంస్కార్యః। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

లోహపాషాణమణ్యుత్థవహ్నౌ కార్యవశాత్ కృతే ।

లౌకికే వాపి సంస్కారం నిషేకాది సమాచరేత్ ।। (40/46) ఇతి।

అగ్నేర్ని షేకాదిసంస్కారవిధానం తు శ్రీజయా[2]ఖ్యానుసారేణేశ్వరపారమేశ్వరయోః ప్రతిపాదితమ్। తదర్థం కుణ్డమధ్యే లక్ష్మ్యావాహనాదికమప్యుక్తమ్, అన్యేఽపి బహవో విశేషాస్తత్ర తత్రాపేక్షితాస్తయోరేవ సంగృహీతా గ్రాహ్యాః ।। 89 ।।

[1 విభోః- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 జయాఖ్యసంహితాయాం పఞ్చదశే పటలే ప్రతిపాదితా ఏతే సంస్కారా ఈశ్వరసంహితాయాం పఞ్చమేఽధ్యాయే పారమేశ్వరసంహితాయాం చ సప్తమాధ్యాయే ద్రష్టవ్యాః।]

మారుతానుగతా భాసా యోజ్యా బాహ్యేగ్నినా సహ ।

భ్రామయిత్వా చతుర్ధా వై తతః కుణ్డాన్తరే క్షిపేత్ ।। 90 ।।

స్వహృదయస్థితభగవత్తేజసః పాత్రస్థాగ్నినా సంయోజనమాహ- కాలేతి। ప్రసిద్ధం[1] హి కాలవైశ్వానరాఖ్యత్వం భగవతః। తథా చ పౌష్కరే విష్వక్సేనార్చనప్రకరణే-

కాలవైశ్వానరాఖ్యా యా మూర్తిస్తుర్యాత్మనో[2] విభోః ।

స ఏవ ద్విజ దేవో[3] హి విష్వక్సేనః ప్రకీర్తితః ।।

స్థిత ఆహవనీయాదిభేదేన మఖయాజినామ్ ।

[4]ఋుక్పూతం హుతమాదాయ తర్పయత్యఖిలం జగత్ ।। (20/54-55) ఇతి।

మారుతానుగతా మారుతో రేచకరూప ఇత్యర్థః। మన్త్ర ఏవ మారుత ఇత్యర్థః, ఉభయథాప్యుక్తమీశ్వరాదిషు[5]- "మన్త్రానిలకరాకృష్టం కృత్వా తస్మాద్వినిర్గతమ్" (5/86) ఇతి, "విరేచ్య[6]విరేచ్య విన్యసేత్ తస్మిన్ వహ్నిపాత్రే పురార్చితే" (5/87) ఇతి। భాసా తేజస్సంజ్ఞో భగవతః షష్ఠో గుణ ఇత్యర్థః। తథా వక్ష్యతి నృసింహకల్పపరిచ్ఛేదే-

వ్యస్తో గుణగణాత్ షష్ఠస్తేజో నామ గుణో హి యః ।।

పరస్య బ్రహ్మణః సోఽయం సామాన్యం సర్వతేజసామ్ ।

ధ్యాత్వైవం నేత్రమన్త్రేణ నిక్షిపేత్ కుణ్డమధ్యతః ।। (17/111-112) ఇతి ।। 90 ।।

[1 ప్రసిద్ధమితి- అ. ।]

[2 త్మనా- అ. ।]

[3 వః స్యాద్- ము. ।]

[4 పితతమిత్యశోభనః పాఠః - ము. ।]

[5 ఆదినా పారమేశ్వర (7/47-48)పరిగ్రహః।]

[6 విరోచ్య- ము. ।]

భ్రామయిత్వా చతుర్ధా వై తతః కుణ్డాన్తరే క్షిపేత్ ।। 90 ।।

పూతం సమిచ్చతుష్కం తు ప్రణవైరభిమన్త్రితమ్[1] ।

దత్త్వా తదూర్ధ్వే తదను కుర్యాత్ పరిసమూహనమ్ ।। 91 ।।

ప్రదక్షిణక్రమేణైవ హ్యార్ద్రపాణితలేన తు ।

తిర్యక్[2] చాధోముఖస్తేన నఖపృష్ఠ[3]మదర్శయన్ ।। 92 ।।

కుణ్డేఽగ్నిస్థాపనం తదూర్ధ్వే ప్రజ్వాలనార్థం సమిచ్చతుష్కప్రక్షేపం చాహ- భ్రామయిత్వేతి। అత్ర సమిచ్చతుష్కమితి యాజ్ఞీయేన్ధనానాముపలక్షణమ్। తథా వక్ష్యతి సప్తదశే పరిచ్ఛేదే- "పావనైరిన్ధనైః శుష్కైః కృత్వా నిర్ధూమమేవ తమ్" (17/113)। పరిసమూహనమాహ- తదన్వితి। పరిసమూహనం నామ కుణ్డమధ్యే విశకలితానామగ్నీనాం పుఞ్జీకరణమ్ ।। 90-92 ।।

[1 రథ- అ. ఉ. ।]

[2 కుర్యాత్- బక. బఖ. ।]

[3 ప్రష్ఠ- ము., పృష్ఠం విమర్శయన్- అటీ. ।]

తతస్త్వభగ్నమూలాగ్రైః సమైర్దద్యాత్ కుశైః స్తరమ్ ।

దిశి దిశ్యుత్తరాశాన్తం యామ్యాశాదౌ తు [1]సాన్తరమ్ ।। 93 ।।

చతుర్గుణైశ్చతుర్ధా తు [2]అగ్రచ్ఛన్నైః పరస్పరమ్ ।

ప్రాక్ప్రాన్తైః పూర్వభాగాచ్చ యావదుత్తరగోచరమ్ ।। 94 ।।

పరిస్తరణమాహ- తత ఇతి ద్వాభ్యామ్। అభగ్నమూలాగ్రైః సమైః కుశైర్దిశి దిశి స్తరం పరిస్తరణం దద్యాదితి సామాన్యముక్తమ్। యామ్యాశాదౌ తు ఉత్తరాశాన్తం దిక్త్రయే చ[3] క్రమేణ చతుర్భిశ్చతుర్భిః సాన్తరమ్ అన్తరసహితం స్తరం దద్యాదితి విశేష ఉక్తః। అత్ర

యామ్యాదిత్రయే చతుర్ధా సాన్తరాలపరిస్తరణకథనం ద్వన్ద్వప్రసఙ్గేన కరిష్యమాణ[4]పాత్రాసాదనార్థమితి జ్ఞేయమ్। దక్షిణాదిత్రయ ఏవ ద్వన్ద్వక్రమేణాసాదనస్య వక్ష్యమాణత్వాత్ ప్రాగ్దిశి తథా[5]సాదనాభావాన్నిరన్తరాలమేవ షోడశదర్భైః పరిస్తరణమితి చ బోధ్యమ్।

అత్ర ప్రాక్ప్రాన్నైరిత్యనేన పూర్వపశ్చిమపరిస్తరణా[6]నాముత్తరాగ్రత్వమప్యుపలక్ష్యతే। దిశి దిశి స్తరం దద్యాదితి పూర్వం సామాన్యత ఉక్తత్వాత్ పునః పూర్వభాగాచ్చ యావదుత్తరగోచరమితి విశేషః ప్రదర్శితః। ఏత ఏవ శ్లోకా బహుశః [7]పారమేశ్వరాదిషు ప్రతిపాదితాః।

అత్ర పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే- "యామ్యాశాదౌ తు వా ఇతి వికల్పః" ఇత్యుక్తమ్। తద్బుద్ధివికల్ప ఏవ, తథా పాఠవర్ణనేఽన్తరపదస్యాగతికత్వాత్, [8]ప్రాగ్భాగేఽపి వృథా చతుర్ధా పరిస్తరణప్రసక్తేః, పూర్వభాగాచ్చ యావదుత్తరగోచరమిత్యస్య పౌనరుక్త్యాపత్తేశ్చ।। 93-94 ।।

[1 సాదరమ్- ఉ.।]

[2 మగ్న- మ. ।]

[3 చక్రశ్వభ్రైః- అ. ।]

[4 పాత్రసాధనా- అ.।]

[5 సాధయా- అ.।]

[6 `ముక్తాద్యుపయుక్తకూర్చః కౌశేయం ధూతకేశం కుణ్డశోధనోపయుక్తః కుశకూర్చో విష్టరం ప్రాగాదికలశార్చనప్రణీతాసంస్కారాదిరూప' ఇతి పాఠోఽడ్యారపుస్తకే `ణానా....ముత్తరా' ఇత్యస్య మధ్యే దృశ్యతే। స చాత్రానావశ్యకః 77 శ్లోకవ్యాఖ్యాయాం సంశోధ్య స్థాపనీయః।]

[7 ఈశ్వరే పఞ్చమాధ్యాయే పారమేశ్వరే చ సప్తమాధ్యాయే।]

[8 ప్రాగభావేఽపి- మ. ।]

హోమోపకరణం సర్వం హోమభాణ్డపురస్సరమ్ ।

అవతార్య తదూర్ధ్వే తు దక్షిణస్యాం తథాత్మనః ।। 95 ।।

ద్వన్ద్వద్వయప్రయోగేణ ద్రవ్యస్థాపనమాచరేత్ ।

ద్విరష్టసంఖ్యమిధ్మం తు సంయుక్తం చ మహామతే ।। 96 ।।

ద్వితీయేనాష్టసంఖ్యేన ముక్తదర్భైస్తరణ్డికామ్ ।

స్రుక్రుస్రవౌ[1] చ చతుష్కం యదేకత్ర వినివేశ్య తత్ ।। 97 ।।

స్రగ్ ధూపం[2] మధుపర్కం చ బీజాన్యేకత్ర వై తతః ।

కౌశేయం ధూతకేశం[3] తు విష్టరం చ ఘృతం చరుమ్ ।। 98 ।।

ఆజ్యస్థాలీచతుష్కం[4] చ నిధాయ తదనన్తరమ్ ।

ప్రణీతాపాత్రయుగలం కరకం చార్ఘ్యభాజనమ్ ।। 99 ।।

అథ పరిస్తరణోపరి హోమోపకరణసంనిధాపనమాహ- హోమేతి। హోమభాణ్డపురస్సరం స్రుక్రుస్రవపురస్సరమిత్యర్థః। "స్రుక్రుస్రవాదీని భాణ్డాని" (6/79) ఇతి పూర్వ[5]మేవోక్తత్వాత్। ప్రథమం దక్షిణపరిస్తరణే ఆసాదనక్రమమాహ- దక్షిణస్యామిత్యాదిభిః। ముక్తదర్భైః కూర్చాదిరూపేణాగ్రథితైః, కేవలకుశైరిత్యర్థః। తైరు[6]పలక్షితా పరణ్డికా। స్రుక్రుస్రవరజోమార్జన[7]శోధనాద్యుపయుక్తః కూర్చః। కౌశేయం ధూతకేశమ్। కుణ్డశోధనోపయుక్తః కుశః కూర్చః। విష్టరం ప్రాగాదికలశార్చనప్రణీతాసంస్కారాద్యుపయుక్తకూర్చమ్ ।। 95-99 ।।

[1 స్రుగ్- సార్వత్రికః పాఠః।]

[2 ధూమం- ము. ।]

[3 ధౌత- ము. బక. బఖ. ।]

[4 స్థాలీం - ము. అ. ఉ. ।]

[5 పూర్వముక్త- అ. ।]

[6 తరూప- అ. ।]

[7 ` మార్జనశోధకకూర్చమాహ' ఇత్యేవ పాఠః- అ. ।]

ప్రణీతాపాత్రయుగలం కరకం చార్ఘ్యభాజనమ్ ।। 99 ।।

చతుష్కమేతదపరమగ్రతో వినివేశ్య చ ।

ప్రాదేశమాత్రాః సమిధః ప్రభూతం శుష్కమిన్ధనమ్ ।। 100 ।।

పక్ష్మకం స్వేదహృద్వస్త్రం వామభాగే నిధాయ చ ।

అర్ఘ్యపాత్రోదకేన ప్రాక్ కృత్స్నం పావనతాం నయేత్ ।। 101 ।।

పశ్చిమపరిస్తరణోపర్యాసాద్యద్రవ్యాణ్యాహ- ప్రణీతేతి। ఉత్తరపరిస్తరణే ఆసనాన్యాహ- ప్రాదేశమాత్రా ఇతి। పక్ష్మకం (వక్ష్య?పక్ష్య)తేఽగ్నిప్రజ్వాలనార్థం పరిగృహ్యత ఇతి పక్ష్మకం వ్యజనమిత్యర్థః। `పక్ష పరిగ్రహే' (చు. 17) ఇతి ధాతోః। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే పక్ష్మకం సూక్ష్మమితి స్వేదహృద్వస్త్రవిశేషణం కృతమ్, తదసంగతమ్, ద్వన్ద్వక్రమేణాసాదనాసంభవాత్। క్వచిత్ పారమేశ్వరప్రయోగే సమస్తపదభ్రాన్త్యా[1] పక్ష్మస్థం కం బాష్పమిత్యభిప్రాయేణ బాష్పస్వేదహృద్వస్త్రద్వయమితి లిఖితమ్, తదపి విరుద్ధమ్, దీక్షాపరిచ్ఛేదే-

ప్రాగుక్తం స్రుక్స్రువాద్యం చ హోమోపకరణం చ యత్ ।।

సర్వం పక్ష్మకపర్యన్తం బృహత్పాత్రద్వయాన్వితమ్ । (18/46-47)

ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్। కిఞ్చ, పారమేశ్వరవ్యాఖ్యాయామాసాదనవిషయే- "అత్రైవం వివేకః" ఇతి ప్రక్రమ్య స్వచ్ఛన్దమాసాదనముక్తమ్। తదవివేకోత్థాపితమ్, యతస్తత్ర దక్షిణపరిస్తరణోపరి పరిధ్యాదీనాం [2]స్రగాదీనాం ధూతకేశాదీనాం చతుర్ణాం చతుర్ణామాసాదనమ్[3], అతః స్వాగ్రతః పశ్చిమపరిస్తరణోపరి ప్రణీతాదీనాం చతుర్ణామాసాదనమ్, ఉత్తరపరిస్తరణోపరి సమిదాదీనాం చాసాదనం కార్యమిత్యర్థః సుస్పష్టముపలభ్యతే। ఆసాదితానాం ప్రోక్షణమాహ- అర్ఘ్యేతి। అస్మిన్నవసరే కుణ్డస్య చతుర్దిక్షు పరిధిస్థాపనం కార్యమ్, "[4]పలాశపూర్వాః సమిధః సాగ్రాః పరిధయస్తు వై" (18/45) ఇత్యష్టాదశపరిచ్ఛేదే పరిధీనాం వక్ష్యమాణత్వాత్। "చతస్రో వై పరిధయః శిఖామన్త్రేణ పూజయేత్" (5/102) ఇతీశ్వరాద్యుపబృంహితత్వాచ్చ। ఏవం పరిధిన్యాసానన్తరం ప్రాగాదిషు కుమ్భేషు కూర్చన్యాసపూర్వకమిన్ద్రాద్యర్చనం చ కార్యమ్,

విష్టరాణి తతో దద్యాద్ హృదా కుమ్భే ప్రత్యేకే తతః ।

తేషు క్రమాత్ పూజయేచ్చ లోకపాలాన్ స్వదిక్స్థితాన్ ।। (5/103)

ఇతీశ్వరోక్తేః। జయాఖ్యపారమేశ్వరయోః పరితః కుమ్భానాం కేవలకూర్చేష్వేవ లోకపాలార్చనముక్తమ్।। 99-101 ।।

[1 స్రజ్యా- అ. ।]

[2 స్రుగా- మ. ।]

[3 `చతుర్ణామ్' నాస్తి- అ.।]

[4 పాలాశ- మ. ము. ।]

ఆదాయ సోదకం చాథ ప్రణీతాఖ్యం చ భాజనమ్ ।

పవిత్రకం తు తన్మధ్యే చతుర్దర్భకృతం న్యసేత్ ।। 102 ।।

ఉద్ధృత్యోద్ధృత్య హస్తేన జలం తత్రైవ [1]నిక్షిపేత్ ।

చాతురాత్మ్యయం మన్త్రం చ జపమానో హి సాధకః ।। 103 ।।

భూయస్తదమ్భసా సర్వం ప్రోక్షయేద్ విష్టరేణ తు ।

శేషస్యా[2]స్రావణం కుర్యాత్ సర్వదిక్షు [3]స్తరోపరి ।। 104 ।।

పునరేవామ్భసాఽఽపూర్య తన్మధ్యే పరమేశ్వరమ్ ।

ధ్యాత్వాఽర్చయిత్వా సంస్థాప్య త్వగ్రతస్తదనన్తరమ్ ।। 105 ।।

ప్రణీతాసంస్కార[4]విధిమాహ- ఆదాయేతి చతుర్భిః। చాతురాత్మ్యయం మన్త్రం పూర్వోక్తం వాసుదేవాదిమన్త్రచతుష్టయమిత్యర్థః ।। 102-105 ।।

[1 చ- ము. అటీ. ।]

[2 స్య స్రా- బక. బఖ. ।]

[3 తతో- అటీ., స్వకో- ఉ.।]

[4 రమాహ- మ. ।]

సమ్ప్రోక్ష్యార్ఘ్యామ్భసా చేధ్మాంశ్చతుర్ధా సంవిభజ్య చ ।

పూజయేదర్ఘ్యపుష్పాభ్యాం ద్వాదశాక్షరవిద్యయా ।। 106 ।।

ఇధ్మప్రక్షేపణమాహ- సంప్రోక్ష్యేతి। ద్వాదశాక్షరవిద్యయా వ్యాపకద్వాదశాక్షరమన్త్రేణేత్యర్థః ।। 106 ।।

ప్రణీతే చాపరస్మిన్ వై పాత్రే చాగ్రే కృతే సతి ।
సపవిత్రం[1] తు తత్రార్ఘ్యం దత్వా చక్రం తు విన్యసేత్ ।। 107 ।।

చతుర్మూర్తిం తదూర్ధ్వే తు ధ్యాత్వాఽభ్యర్చ్య[2] యథాక్రమమ్ ।
తత్పాత్రముత్తరస్యాం చ కృత్వా సమ్పూజ్య వై పునః ।। 108 ।।
అన్యప్రణీతాసంస్కారమాహ- ప్రణీత ఇతి ద్వాభ్యామ్ ।। 107-108 ।।

[1 సపాత్రం తు తదత్రార్ఘ్యం - అ. ఉ. ।]

[2 న్యత్ర- ఉ. ।]

ఆజ్యస్థాలీమథాదాయ త్వాజ్యం యత్ప్రాగ్ ద్రవీకృతమ్ ।
వినిక్షిప్యాజ్య[1]భాణ్డాన్తముచ్ఛ్రేన కరేణ తు ।। 109 ।।

పునరాదాయ[2] కృత్వాగ్ర ఆధారోపరి యత్నతః ।
దార్భం కాణ్డచతుష్కం తు ద్వాదశాఙ్గులసమ్మితమ్ ।। 110 ।।

తిర్యగుత్తానపాణిభ్యామవష్టభ్య చ సాన్తరమ్ ।
అనామాఙ్గుష్ఠయుగ్మేన యథా మధ్యం నతం భవేత్ ।। 111 ।।

త్రైరాజ్యం చతురో వారానానయేచ్ఛతురున్నయేత్ ।
అన్తరాన్తరయోగేన హ్యాత్మనోఽగ్నేస్తు సమ్ముఖమ్ ।। 112 ।।

ప్రణవేనోక్త[3]సంఖ్యేన కుణ్డమధ్యేఽథ[4] నిక్షిపేత్ ।

ఆజ్యసంస్కారమాహ- ఆజ్యస్థాలీమితి సార్ధైశ్చతుర్భిః। అత్ర ద్రవీకృతమాజ్యమాజ్యస్థాల్యాం వినిక్షిప్యేత్యనేన జయాఖ్యోక్తదశవిధాజ్యసంస్కారేషు - "ఉపాధిశ్రయణం నామ [5]యదాద్రావణముచ్యతే। పరివర్తనమన్యస్మిన్ భాణ్డే దోషా[6]పనుత్తయే।। ప్రసాదీకరణం హ్యేతత్" (15/117-118) ఇత్యుక్తసంస్కారద్వయముక్తం భవతి। త్రైరాజ్యం చతురో వారాన్ ఆనయేచ్చతురున్నయేదిత్యనేన-

నయేత్తచ్చానయేద్విప్ర [7]ప్రతపాగ్నౌ క్షిపేత్ కుశమ్ ।

సంప్లవోత్ప్లవనావేతౌ సంస్కారౌ పరికీర్తితౌ ।। (జ్యా. 15/116)

ఇత్యుక్తసంస్కారద్వయం చోక్తం భవతి। అన్యే షడ్విధసంస్కారాశ్చ జయాఖ్యోక్తా[8] ఈశ్వరతన్త్రే సంగృహీతా గ్రాహ్యాః। ఉక్తసంఖ్యానప్రణవేన అష్టవారేణేత్యర్థః। చతురో వారానానయేత్, చతురున్నయేదిత్యుక్తత్వాత్।। 109-113 ।।

[1 భాణ్డేన తూచ్చ- అ., ఆణ్డేన ఉచ్చ- ఉ. ।]

[2 రాధాయ- ము. అటీ. ।]

[3 వోక్తేన- ము. అ. ఉ.।]

[4 తు-అ., చ-ఉ. ।]

[5 ఆద్రా- అ., యత్తద్- ము. ।]

[6 దోషపునత్తయే- అ. ।]

[7 ప్రతాపా- ము., తమగ్నౌ ని-ము. ।]

[8 జయాఖ్యసంహితాయాం పఞ్చదశే పటలేఽత్రైవోక్తా ఈశ్వరసంహితాయాం పఞ్చమేఽధ్యాయే ద్రష్టవ్యాః।]

స్రుక్స్రువావథ చాదాయ దర్భపు[1]]ఞ్జీలకేన తు ।। 113 ।।

రజోపనయనం కుర్యాత్ ప్రక్షాల్యోష్ణేన వారిణా ।

నిర్మలీకృత్య కూర్చేన జ్వాలాభిః సమ్ప్రతాప్య చ ।। 114 ।।

ప్రోక్షయిత్వాఽర్ఘ్యతోయేన పూజయిత్వా నిధాయ చ ।

స్రుక్స్రువసంస్కారమాహ- స్రుక్స్రువావితి ద్వాభ్యామ్। పూజయిత్వేత్యత్ర స్రుక్స్రువాధిదేవతాస్తన్మన్త్రాశ్చ [2]జయాఖ్యోక్తా ఈశ్వరపారమేశ్వరయోరేవ సంగృహీతాః ।। 113-115 ।।

[1 పుఞ్జలికేన- అటీ. ।]

[2 పూర్వోక్తేష్వేవ ప్రకరణేషు ।]

బహుశాఖైరభగ్నాగ్రైః సమూలైః సుసమైః కుశైః ।। 115 ।।

చతుర్భిర్వామహస్తేన త్వాదాయాథ పవిత్రకమ్ ।

దక్షిణా[1]మికాయాం తు చతుష్కాణ్డవినిర్మితమ్ ।। 116 ।।

అఙ్గులీయకరూపం చ కృత్వా వై తదనన్తరమ్ ।

సంస్కృతా[2]జ్యస్య విప్రుడ్భిః సంస్పృశేదిన్ధనాదికమ్ ।। 117 ।।

అథ వామహస్తే వలయపవిత్రధారణం దక్షిణానామికాయాం పవిత్రధారణం చాహ- బహుశాఖైరితి ద్వాభ్యామ్। పవిత్రలక్షణం తు పారమేశ్వరే-

చతురఙ్గులమాత్రం[3] తు సదా విష్ణ్వధిదైవతమ్ ।

మహావిష్ణ్వధిదైవస్తు గ్రన్థిరేకాఙ్గులో భవేత్ ।।

విష్ణ్వధిదైవం వలయం ద్వయమఙ్గులముచ్యతే । (3/22-23) ఇతి।

సమిదాదిషు సంస్కృతాజ్యసేచనమాహ- సంస్కృతేతి। విప్రుడ్భిః బిన్దుభిరిత్యర్థః।। 115-117 ।।

[1 ణేఽనా-బక. బఖ. అ. ఉ. అటీ. ।]

[2 తనుం పఞ్చ- అ. ।]

[3 త్యాజ్యస్య- ము. బక. బఖ. ఉ. ।]

నిఃశేషదోషశాన్త్యర్థమథాగ్నేరాహృతస్య చ ।

శతం శతార్ధం పాదం వా త్వాహుతీనాం స్వశక్తితః ॥ 118 ॥

తిలానాం ఘృతసిక్తానాం శుద్ధేన హవిషా సహ ।
హోతవ్యం కర్మసిద్ధ్యర్థం యథా తదవధారయ ॥ 119 ॥

ఆహుత్యాముద్ధృతాయాం చ మూలమన్త్రావసానతః ।
ప్రణవాన్తం పదం బ్రూయాదగ్నిం శోధయ శోధయ ॥ 120 ॥

యథావస్థితరూపేణ తత స్తేనైవ బుద్ధిమాన్ ।
దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం పశ్చాత్ కృతేన తు[1]   చతుష్పలీమ్ ॥ 121 ॥

అథాగ్నిశుద్ధ్యర్థం హోమమాహ- నిఃశేషేతి చతుర్భిః। చతుష్పలీం చతుష్పలమితామిత్యర్థః। పలప్రమాణం తు పారమేశ్వరే-

చత్వారో వ్రీహయః కుఞ్జ[2]స్తేఽష్టౌ మాఞ్జిష్ఠముచ్యతే ॥
తచ్ఛతం షష్టిరధికం నిష్కం నిష్కాష్టకం పలమ్ । ఇతి ।

(18-131-132)

అస్మిన్నవసరేఽగ్నేరభిషేకాదివివాహాన్తసంస్కారా జిహ్వాకల్పనాశ్చేశ్వరపారమేశ్వరాదిషు సంగృహీతా గ్రాహ్యాః ॥ 118-121 ॥

తస్య సంశుద్ధదోషస్య పునరేవ సమాచరేత్ ।
సమ్బోధజనకం హోమం జడభావప్రశాన్తిదమ్ ॥ 122 ॥

ఉచ్చార్య మూలమన్త్రం తు ప్రణవద్విత[1]యాన్వితమ్ ।
జుహుయాదాహుతీనాం చ సహస్రం శతమేవ వా ॥ 123 ॥

తద్వదాజ్యేన సన్తర్ప్య దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం తథా[2] ।

అథాగ్నేః సంబోధజనకహోమమాహ- తస్యేతి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 122-124 ।।

[1 ద్విద్వయా- బక. బఖ. అ. ।]

[2 తదా- బక. ।]

తదా స[1] లబ్ధసత్తః[2] స్యాత్ పశ్యత్యన్తర్గతం విభుమ్ ।। 124 ।।

ప్రాణభూతమజం విష్ణుం తన్మయత్వమథాశ్రయేత్[3] ।
అథ సద్యజ్ఞనిష్ఠస్య కర్మిణోఽస్యాపవర్గిణః ।। 125 ।।

యాతి యాగా[4]ఙ్గభావిత్వం స్వయమేవ త[5]దిచ్ఛయా ।
విభజత్యాత్మనాత్మానం చతుర్ధా కుణ్డమధ్యతః ।। 126 ।।

అధిభూతస్వరూపేణ సమాశ్రిత్య చ దిక్క్రమమ్ ।
పూ[6]ర్వమాహవనీయాఖ్యస్వరూపేణాథ దక్షిణే ।। 127 ।।

సమాస్తే సభ్యవపుషా పశ్చిమస్యామనన్తరమ్ ।
గార్హపత్యాఖ్యభేదేన తతస్తిష్ఠతి చోత్తరే ।। 128 ।।

ఓదనమ్పచనాత్మా తు సర్వాత్మత్వేన మధ్యతః ।
ఆధారాధేయభావేన త్వాస్తే సంవలితాకృతిః ।। 129 ।।

అనేన హోమేనాగ్నిర్లబ్ధసత్తాకో భూత్వాఽన్తర్గతం భగవన్తం దృష్ట్వా తన్మయత్వం ప్రాప్య స్వయమేవ[7] యాజకకర్తృకయాగాఙ్గత్వమాశ్రిత్య చాతురాత్మ్యారాధనార్థం స్వయమపి చతుర్ధా ఆహవనీయ-సభ్య-గార్హపత్యౌదనంపచనాత్మభేదైః ప్రాగాదిషు స్వాత్మత్వేన మధ్యే చాధారాధేయ[8]భావసంవలితాకృతిస్తిష్ఠతీత్యాహ- తదేతి సార్ధైః పఞ్చభిః।। 124-129 ।।

[1 ` స లబ్ధ...యాతి' నాస్తి- ఉ. ।]

[2 సత్త్వస్య- ము. అటీ. ।]

[3 శ్రితమ్- అటీ. ।]

[4 గాన్న- ము. అటీ. ।]

[5 యదూ- ము. అటీ. ।]

[6 పూర్వ ఆ- అ. ఉ. ।]

[7 స్వయమేవ స్వయమేక ఏవ - అ. ।]

[8 తస్తుతి- అ. ।]

అఙ్గారాణ్యర్చిషశ్చైవ శక్తిర్యా దహనాత్మికా ।

త్రిలక్షణోఽయమాధార ఆధేయో హుతభుగ్ విభుః ।। 130 ।।

ఆత్మయోనిస్తు[1] విశ్వేశో వాసుదేవః సనాతనః ।

ఏవం జ్ఞాత్వా పురా సమ్యక్ సత్తాం వైశ్వానరీం పరామ్ ।। 131 ।।

తతః కర్మణి వర్తేత నైష్ఠికః కృతనిశ్చయః ।

కుర్యాదుదకపూర్వం తు ప్రాగ్వదావాహనం తతః ।। 132 ।।

ఆధారాధేయవివరణమాహ- అఙ్గారాణీతి సార్ధేన। ఏవం సమ్యగనేన సత్తాపరిజ్ఞానానన్తరమేవ కర్మణి ప్రవృత్తిమాహ- ఏవమితి। అస్మిన్నవ[2]సరేఽగ్న్యర్చనమీశ్వరాద్యుపబృంహితం గ్రాహ్యమ్ ।। 130-132 ।।

[1 యోనే-అ., నోఽగ్నే-ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 సరేఽర్చన- అ. ।]

కుర్యాదుదకపూర్వం తు ప్రాగ్వదావాహనం తతః ।। 132 ।।

వ్యక్తేర్విగలితేనైవ తత్త్వేనాప్యవ్యయాత్మనా ।

అథాగ్నిమధ్యే భగవదావాహనమాహ- కుర్యాదితి। వ్యక్తేర్విగలితేనేత్యనేన బిమ్బాదిష్వర్చితస్యైవాత్రావాహనమిత్యవగమ్యతే। తత్త్వేన మాన్త్రరూపేణేత్యర్థః ।। 132-133 ।।

సర్వేశ్వరస్య వై యస్మాద్ యద్యన్మాన్త్రం మహద్వపుః ।। 133 ।।

వాచ్యవాచకరూపం తద్ విజ్ఞేయమమలేక్షణ ।

తత్పునః శుద్ధ[1]సామాన్యముపచారవిధౌ స్థితమ్ ।। 134 ।।

యద్భోగదానమన్త్రైస్తు రహితం మాన్త్ర[2]మైశ్వరమ్ ।

మన్త్రశరీరస్యైవ ముఖ్యత్వం తస్య వాచ్యవాచకరూపేణ ద్వైవిధ్యం చాహ- సర్వేశ్వరస్యేతి ద్వాభ్యామ్। అత్రావాహనమిత్యనేన [3]భద్రపీఠపరికల్పనాదిలయభోగార్చనాన్తవిధయోఽప్యుపలక్ష్యన్తే। తథైవోపబృంహితమీశ్వరాదిషు[4] చ ।। 133-135 ।।

[1 దద్యాన్మాత్రం- ము. అటీ., దద్యాన్మాన్త్రం - బక. బఖ.।]

[2 శబ్ద- అ. ఉ.।]

[3 మాత్ర- ము. అటీ.।]

[4 `భద్ర' నాస్తి- అ.।]

ప్రాక్ చతుర్ధా విభక్తో యస్తమాదాయేధ్మసఞ్చయమ్ ।। 135 ।।

ఆజ్యేనోభయతః[1] సిక్తం బ్రహ్మక్షీరద్రుమోద్భవమ్ ।

కుణ్డస్య బ్రహ్మభిత్తిభ్యాం మధ్యే భాగచతుష్టయే ।। 136 ।।

నిదధ్యాదుత్తరాశాన్తం ప్రాగ్భాగాదాదితః క్రమాత్ ।
ఈశానాగ్నేయపాదాభ్యాం పతితం ప్రాక్ చతుష్టయమ్ ।। 137 ।।

ఆగ్నేయనైర్ఋతాశాభ్యాం విశ్రాన్తమపరం న్యసేత్ ।
నైర్ఋతానిలసంస్పర్శి[2] తృతీయం వినివేశ్య చ ।। 138 ।।

వాయ్వీశపదసంరుద్ధం చతుర్థం తు చతుష్టయమ్ ।
ఏవం చతుర్విభక్తేన సామిధేన సమాసతః ।। 139 ।।

కుణ్డమేకం చతుర్ధా వై చతుర్ణాం సంవిభజ్య చ ।
అగ్నీనామేకదేహానాం చాతురాత్మ్యవ్యపేక్షయా ।। 140 ।।

యదా య ఉపయోగ్యః[3] స్యాత్[4] యస్మిన్ యస్మిన్ హి వస్తుని ।
స్వమూర్తేస్తర్పణార్థం చ కర్మణి స్థాపనాదికే ।। 141 ।।

తదా తదా స ఆదేయః స్వకాత్ స్థానాచ్చ యత్నతః ।

తతః పూర్వం ప్రణీతాసంస్కారకాలే చతుర్ధా విభక్తస్య షోడశేధ్మస్యేదానీం కుణ్డమధ్యే ఆ(వాహ?హవ)నీయాదివిభాగార్థం ప్రాగాదిషు బ్రహ్మస్థానభిత్త్యోర్మధ్యే తత్తత్కోణద్వయసంరోధేనేధ్మ[5]ప్రక్షేపమాహ-ప్రాక్ చతుర్ధేత్యాదిభిః స్వకాత్ స్థానాచ్చ యత్నత ఇత్యన్తైః ।। 135-142 ।।

[1 ర్శం- అ., ర్శి-అటీ. ।]

[2 సమిద్ధేన-ము. అటీ. బఖ. ।]

[3 గ్యస్య-బక. బఖ. ।]

[4 స్యాద్ధవిరస్మిన్- అ. ।]

[5 రోధేన ప్రక్షేప- మ.।]

ద్వితీయమిధ్మమాదాయ త్వష్టకాష్ఠమయో హి యః ।। 142 ।।

ద్విధా కృత్వా పురాజ్యేన పూర్వవత్ సేచయేచ్చ తమ్ ।

నిధాయ దక్షిణస్యాం చ మధ్య ఆగ్నేయదిగ్గతమ్ ।। 143 ।।

ఇధ్మవిభాగాదికమాహ- ద్వితీయమితి। ఇధ్మాష్టకం పురా ద్విధా కృత్వా తదనన్తరం పూర్వవదుభయత ఆజ్యేన సేచనీయమ్। యద్యపీశ్వరపారమేశ్వరయోః- "ఆజ్యేనో[1]భయతః సిక్తం బ్రహ్మక్షీరద్రుమోద్భవమ్। [2]సమాదాయ ద్విధా కృత్వా" (ఈ. సం. 5/186; పా. సం. 7/148) ఇతి చోక్తత్వాద్ ఇధ్మానామాజ్యసేకానన్తరం ద్వేధా విభజనం ప్రతీయతే, తథాపి మూలావిరోధేనార్థస్య వర్ణనీయత్వాత్ మూలే చ ద్విధా కృత్వా పురాజ్యేన పూర్వవత్ సేచయేచ్చ తమిత్యుక్తత్వాత్, షోడశేధ్మప్రకరణేఽపి చతుర్ధా విభజనానన్తరమేవాజ్యసేకస్యోక్తత్వాచ్చ పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలీయస్త్వేన తయోరపి ద్వేధాకరణానన్తరమేవాజ్యసేచనమిత్యర్థో వర్ణనీయః। అత ఏవాస్మత్తాతపాదైరీశ్వరానుసారిణ్యపి సాత్వతామృతే మూలావిరోధేనార్థో వర్ణితః। కస్మింశ్చిత్ పారమేశ్వరప్రయోగే- "ఆజ్యేన సర్వతః సంసిచ్య ద్విధా కృత్వా" ఇత్యుక్తమ్, తద్విరుద్ధమ్ ।। 142-143 ।।

[1 న సర్వతః- పా.।]

[2 ఇధ్మాష్టకం సమా- ఈ.।]

నిధాయ దక్షిణస్యాం చ మధ్య ఆగ్నేయదిగ్గతమ్ ।। 143 ।।

విశ్రాన్తం[1] నైర్ఋుతపదే చోత్తరస్యాం తథాఽపరమ్ ।

[2]వాయ్వీశపదసంరుద్ధమాజ్యమాదాయ వై తతః ।। 144 ।।

ఇధ్మప్రక్షేపక్రమమాహ- నిధాయేతి సపాదేన। అగ్నౌ దక్షిణస్యాం మధ్యే నైర్ఋుతాగ్నేయకో(ణ)సంరుద్ధమిధ్మచతుష్టయం నిధాయ తథైవాపరం చతుష్కముత్తరస్యాం మధ్యే వాయవ్యేశానకోణసంరుద్ధం నిదధ్యాదిత్యర్థః। ఏవం నైర్ఋుతాగ్నేయసంరుద్ధత్వోక్త్యా వాయవ్యేశానసంరుద్ధత్వోక్త్యా చాగ్నౌ దక్షిణస్యాముత్తరస్యాం చ పూర్వపశ్చిమాయతనే వేధ్మప్రక్షేపః కార్య ఇత్యర్థః సిద్ధ్యతి।

నను పూర్వపశ్చిమాన్తమిధ్మప్రక్షేపః స్వతః సిద్ధ ఇతి చేన్న, పూర్వం షోడశేధ్మప్రక్షేపప్రకరణే- "ఈశానాగ్నేయపాదాభ్యాం [3]పతితం ప్రాక్చతుష్టయమ్" (6/137) ఇతి, "నైర్ఋతానలసంస్పర్శి [4]తృతీయం వినివేశ్య" (6/138) ఇతి చ దక్షిణోత్తరాయతమపీధ్మప్రక్షేపస్యోక్తత్వాత్। ఇమమర్థమవిజ్ఞాయ కస్మింశ్చిత్ పారమేశ్వరప్రయోగే వృథా పాణ్డిత్యం కృతమ్। తథాహి- ఇధ్మాష్టకపక్షే కుణ్డాదన్తః దక్షిణభిత్తౌ మధ్యత ఊర్ధ్వాగ్రమేకమిధ్మం మూలేన సంయోజ్య తథా కుణ్డమధ్యత ఆగ్నేయే నైర్ఋతే చేధ్మత్రితయం నిధాయ తథాపరచతుష్కముత్తరభిత్తికుణ్డమధ్యవాయ్వీశానకోణేషు నిదధ్యాదితి ।। 143-144 ।।

[1 శ్రాన్తనై- బక. బఖ. ఉ.।]

[2 వారీశ- ము., వాగీశ- ఉ. ।]

[3 `పతితం' నాస్తి- అ.।]

[4 స్పర్శత్రితయం- అ.।]

చతుఃసంఖ్యేన మన్త్రేణ ప్రణవాలఙ్కృతేన చ ।

దక్షిణే స్రుక్చతుష్కం తు జుహుయాదుత్తరే తథా ।। 145 ।।

సూర్యసోమాత్మకం చాగ్నేర్విద్ధి [1]తల్లోచనద్వయమ్ ।

తతోఽగ్నౌ దక్షిణే ఉత్తరే చేధ్మప్రక్షేపస్థానే తత్సంఖ్యానుగుణమాజ్యహోమం తత్స్థానద్వయస్య సూర్యసోమాత్మకాగ్నిలోచనత్వం చాహ- చతుఃసంఖ్యేనేతి సార్ధేన। [2]జయాఖ్యే తు- సూర్యసోమయోస్తత్తన్మన్త్రాభ్యామాహుతిద్వారాఽగ్నౌ దక్షిణోత్తరయోః సంయోజనముక్తమ్। తదపి సంగృహీతమీశ్వరపారమేశ్వరయోః। కిఞ్చ, ఏవమాజ్యభాగాభ్యాం పూర్వమాఘారహోమోఽపి సంగృహీతస్తత్రైవ-

.... [3]ఆఘారాజ్యం తతః క్షిపేత్ ।

ఇధ్మమూలాదథా[4]క్రాన్తమిధ్మోపరి సంస్థితమ్ ।।

స్రువమాజ్యేన సంపూర్య సూర్యబీజేన చిన్తయేత్ ।

సహస్రాం[5]శుం చ తన్మధ్యే దద్యాత్ కుణ్డస్య దక్షిణే ।।

అపరస్మిన్ స్రుచి ధ్యాత్వా సోమాఖ్యేనాక్షరేణ తు ।

పూర్ణం శశాఙ్కబిమ్బం చ ప్రదద్యాత్ తత[6] ఉత్తరే ।। ఇతి ।। 145-146 ।।

(ఈ. సం. 5/188-190; పా. సం. 7/150-152)

[1 తం లో- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 జయాఖ్యసంహితాయాం పఞ్చదశే పటలే, ఈశ్వరసంహితాయాం పఞ్చమే, పారమేశ్వరసంహితాయాం సప్తమే చాధ్యాయే విషయోఽయం ద్రష్టవ్యః।]

[3 ఆఘారాభ్యన్తతః- ఈ. ।]

[4 గ్రాన్తే - పా. ।]

[5 ప్రాంశుశ్చ- మ., ప్రాన్తం చ - అ. ।]

[6 త్తు తదుత్తరే- పా. ।]

ఏతయోరన్తరం యద్ వై తదగ్నేర్వదనం స్మృతమ్ ।। 146 ।।

తత్ర[1] వై జుహుయాత్ పూర్వం[2] సమిధాం సప్తకం క్రమాత్ ।

ఏతయోరన్తరాలస్య వదనత్వం తత్ర సప్తసమిధాం హోతవ్యత్వం చాహ- ఏతయోరితి। సమిధాం సప్తకం సమిత్- పుష్ప- ధూప- మధుపర్క-బీజ-చరు-ఘృతానీత్యర్థః। సమిధ్యతే దీప్యతేఽగ్నిరనయేతి వ్యుత్పత్త్యా సమిత్పుష్పాదీనాం సప్తానామపి సమిదిత్యేవ వ్యవహారాత్ ।। 146-147 ।।

[1 తత్రైవ- ఉ. ।]

[2 పూర్ణం- అటీ. ।]

ఘృతసిక్తాం చతుఃసంఖ్యామేకైకాం హి సుపుష్కలామ్ ।। 147 ।।

ప్రాక్ కుఙ్కుమాదినా లిప్తాం కాష్ఠసంఖ్యాం తు హోమయేత్ ।

[1]స్రగ్ధూపం మధుపర్కం చ బీజాన్నాజ్యం యథా[2]క్రమమ్ ।। 148 ।।

తత్రాన్నసమిధో దానే విశేషోఽయం విధీయతే ।

సాధితం సంస్కృతాఽనౌ ప్రాక్ తన్నిధాయాగ్రతశ్చరుమ్ ।। 149 ।।

సముద్ఘాట్యావలోక్యాదౌ సమ్ప్రోక్ష్యార్ఘ్యామ్బసా తతః ।
దర్భకాణ్డచతుష్కేణ సాగ్నినా తదనుస్పృశేత్ ।। 150 ।।

తన్మధ్యే స్రుక్చతుష్కం తు మన్త్రైరాజ్యస్య నిక్షిపేత్ ।
అథాదాయ స్రుచం తత్ర తద్వద్ దద్యాచ్చతుష్టయమ్ ।। 151 ।।

చతురఙ్గులమానేనాఽప్యన్నగ్రాసమథాహరేత్ ।
తన్నిధాయ స్రుచా[3] దర్భే తదూర్ధ్వే పూర్వవద్ [4]ఘృతమ్ ।। 152 ।।

దద్యాదగ్నౌ చతుష్కం తు క్షిపేదన్నాహుతిం తతః ।
[5]భూయోఽగ్నౌ స్రుక్చతుష్కం తు[6] చాజ్యస్యాపాద్య యత్నతః ।। 153 ।।

తతోఽన్న[7]మాజ్యసంసిక్తం ప్రాగ్వత్ కృత్వాహుతిం పునః ।
దద్యాత్ పూర్వప్రయోగేణ త్వేవమేవ చతుష్టయమ్ ।। 154 ।।

హుత్వాఽప్యన్నాహుతీనాం చ[8] హ్యాజ్యాఖ్యాం[9] జుహుయాత్ తతః ।

తాసాం హోమక్రమమాహ- ఘృతసిక్తాం చతుఃసంఖ్యామిత్యారభ్య ఆజ్యాఖ్యాం జుహుయాత్ తత ఇత్యన్తమ్। ఘృతసిక్తాం ఘృతేనోభయతః సిక్తామిత్యర్థః, "ఆజ్యేనోభయతః సిక్తమ్" (6/136) ఇతి పూర్వోక్తేః। ఏకైకామ్ పూర్వమిధ్మహోమప్రకరణే చతుశ్చతుస్సమిధాం యుగపత్ ప్రక్షేపస్యోక్తత్వాదత్రాపి తాదృశత్వశఙ్కయా నివృత్త్యర్థమేకైకామిత్యుక్తమ్। సుపుష్కలామిత్యనేన కృమిభక్షితత్వాదిదోషరాహిత్యముచ్యతే। ప్రాగ్ ఆసాదనకాల ఇత్యర్థః। కుఙ్కుమాదినా, ఆదిశబ్దేన [10]కర్పూరకస్తూర్యౌ గృహ్యేతే, స్రగ్ధూపమధుపర్కం స్రక్ పుష్పమిత్యర్థః। "తతః పుష్పమయీం దద్యాత్" (40/68) ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేః। ధూపః గుగ్గుల్వాది। మధుప(ర్క?ర్కః) సంమిలితపయోదధిమధ్వాజ్యమ్। బీజాని ముద్గాదీని। అన్నాని పాయసాదీని। ఆజ్యం గోఘృతమ్। ఆహత్య సప్త సమిధో జ్ఞేయాః। యథాక్రమమ్ ఉక్తక్రమమనతిక్రమ్యేత్యర్థః। పూర్వం కాష్ఠసమిధమ్, తతః పుష్పమ్, తతో ధూపమ్, [11]తతో మధుపర్కమ్, తతో బీజాని, తతశ్చరుమ్, తతస్త్వాజ్యం క్రమేణ జుహుయాదితి యావత్।

క్వచిత్ సాత్వతపుస్తకేషు ఈశ్వర(5/194)పారమేశ్వర[12]పుస్తకేషు చ "బీజాన్యాజ్యం యథాక్రమమ్" ఇత్యశుద్ధపాఠో లిఖితః। తదనుసారేణ కేషుచిత్ పారమేశ్వరప్రయోగేషు బీజాహుత్యనన్తరమాజ్యాహుతిస్తదనన్తరం చర్వాహుతిరితి లిఖితమ్, తదసంగతమ్, యతః పూర్వం సామాన్యతోఽన్నసమిద్ధానోక్తిమన్తరా తత్రాన్నసమిధో దానే విశేషోఽయం విధీయత ఇత్యుక్తేరవతరణాసంభవాత్, ఆజ్యాఖ్యాం జుహుయాత్ తత ఇతి చర్వాహుత్యనన్తరమాజ్యాఖ్యసమిద్ధానస్యోక్తత్వాచ్చ। ప్రాక్ సంస్కృతాగ్నౌ సాధితమిత్యత్ర చరుసాధనప్రకారస్తు దీక్షా[13]ప్రకరణే వక్ష్యమాణో జ్ఞేయః। తన్మధ్యే చరుమధ్యే। ఆజ్యస్య స్రుక్చతుష్కం నిక్షిపేత్, స్రుచాజ్యేన చతుర్వారమభిఘార్యేత్యర్థః। అన్నగ్రాసం కుక్కుటాణ్డప్రమాణమన్నకబలమిత్యర్థః। "కుక్కుటాణ్డప్రమాణం తు గ్రాస ఇత్యభిధీయతే" (అ[14]. సం. 121-122) ఇతి స్మృతేః। అథాదాయ స్రుచం తత్ర తద్వద్ దద్యాచ్చతుష్టయమిత్యత్ర, తదూర్ధ్వే పూర్వవద్ధృతమిత్యత్ర, దద్యాదగ్నౌ చతుష్కం తు ఇత్యత్ర చ స్రువేణేతి జ్ఞేయమ్। తతోఽన్నమాజ్యసంసిక్తం ప్రాగ్వత్ కృత్వా స్రుచాఽజ్యేన చరుం చతుర్వారమభిఘార్యేత్యర్థః। పూర్వప్రయోగేణేత్యనేన స్రుచి స్రువేణ చతురభిఘారః, తత్ర చరునిక్షేపః, తదుపరి పునశ్చతురభిఘారస్రువేణాజ్యాహృతిచతుష్టయమ్, చర్వాహుత్యనన్తరం పునః స్రుచాఽఽజ్యాహుతిచతుష్టయం చ సంగృహ్యతే। ఏవమన్నాహుతీనాం చతుష్టయం హుత్వేత్యనేనాన్నాహుతీనామపి చతుఃసంఖ్యాకత్వమేవ జ్ఞేయమ్। ఏవం కాష్ఠసమిధోఽన్నసమిధశ్చ చతుఃసంఖ్యాకత్వోక్త్యా పుష్పాదీనాం పఞ్చసమిధామపి చతుఃసంఖ్యయా హోమో జ్ఞాయతే। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తత్ప్రయోగే చ షోడశసంఖ్యయాఽన్నాహుతయస్తత్సంఖ్యయాఽఽజ్యాహుతయశ్చ ప్రతిపాదితాః। తద్భ్రాన్తిమూలకమ్, దద్యాత్ పూర్వప్రయోగేణ త్వేవమేవ చతుష్టయమ్। హుత్వాప్యన్నాహుతీనాం త్విత్యన్నాహుతిచతుష్టయస్య కణ్ఠరవేణోక్తత్వాత్, ఏకైకాన్నాహుతేః పురస్తాత్ ప్రరస్తాచ్చ చతుశ్చతుఃసంఖ్యాక్రియమాణాజ్యాహుతీనాం ద్వాత్రింశత్సంఖ్యాకత్వాచ్చ।

వస్తుతస్తు బహుశః పారమేశ్వరపుస్తకేష్వస్మిన్ ప్రకరణే చ చతుష్కం తు మన్త్రైరాజ్యస్య నిక్షిపేదిత్యాది దద్యాదగ్నావిత్యన్తగ్రన్థపాతాదేవం వ్యాఖ్యాతారః ప్రయోగకార ప్రయోగకారాశ్చ బభ్రమురితి జ్ఞేయమ్। అత ఏవ పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే- "తత్రాన్తసమిధవిశేషమాహ- తత్రాన్నసమిధో దాన ఇతి పఞ్చభిః" ఇతి లిఖితమ్। మధ్యే పతితం శ్లోకద్వయం న కిఞ్చిదపి తేషామాకాఙ్క్షాపదవీమధిరూఢమ్ ।। 147-155 ।।

[1 స్రుగ్ ధూపం- బక. బఖ. ।]

[2 క్రమాత్- ము. అటీ. ।]

[3 స్రుచో గర్భే- అ. ।]

[4 ద్రుతమ్- అటీ. ।]

[5 శ్లోకద్వయం నాస్తి- బక.।]

[6 త్వప్యాజ్య- అ.।]

[7 న్య- ము. అటీ.।]

[8 చాప్యా- అ.।]

[9 భ్యాం- ము.।]

[10 కస్తూరకర్పూరైర్యా- అ. ।]

[11 `తతో మధుపర్కమ్' నాస్తి- అ.।]

[12 ముద్రితే పారమేశ్వరపుస్తకే `బీజాన్నాజ్యమ్' (7య156) ఇత్యేవ పాఠః।]

[13 అష్టాదశే పరిచ్ఛేదే।]

[14 పాఠాన్తరేణ సహాత్ర వచనమేతదుపలభ్యతే।]

తదన్తే తోయనిర్ముక్తైః కుసుమైరర్ఘ్యమిశ్రితైః ।। 155 ।।

పూజయేచ్చతురో వారాన్ మన్త్రైర్వా ప్రణవైః ప్రభుమ్ ।

తతోఽగ్నిస్థదేవానాం పుష్పైశ్చతుర్వారమర్చనమాహ- తదన్త ఇతి। అర్ఘ్యమిశ్రితైరాజ్యర్ఘ్యమిలితైరిత్యర్థః, అన్యథా తోయనిర్ముక్తైరిత్యనేన విరోధాత్। అత ఏవాజ్యేనైవార్ఘ్యదానాదికముక్తం పాద్మే- "అర్ఘ్యపూర్వం నివేద్యాన్తం సర్పిషా జుహుయాత్ సకృత్" ఇతి। మన్త్రైః వాసుదేవాదిమన్త్రైరిత్యర్థః। యద్వా ప్రణవైః, బహువచనేన చతుర్వారముచ్చరితైరిత్యర్థః। మూర్తిమన్త్రాః ప్రతివ్యక్తివిభిన్నాః, ప్రణవస్తు వ్యాపకత్వాత్ సర్వేషామేక ఏవేతి భావః। అత్ర ప్రణవైరిత్యనేనాష్టాక్షరాదయశ్చత్వారో మన్త్రా అప్యుపలక్ష్యన్తే, తేషామపి ప్రణవార్థవివరణరూపతయా వ్యాపకత్వాత్, తేషు ప్రణవపదమన్త్రత్వేనోక్తత్వాచ్చ। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

పదమన్త్రాస్త్రయోఽస్య స్యుర్విధానే పాఞ్చ[1]రాత్రికే ।।

విష్ణవే నమ ఇత్యేవం నమో నారాయణాయ చ ।

నమో భగవతే పూర్వం వాసుదేవాయ చేత్యపి ।।

జితం తే పుణ్డరీకాక్ష నమస్తే విశ్వభావన ।

నమస్తేఽస్తు హృషీకేశ మహాపురుష పూర్వజ ।।

పదమన్త్రశ్చతుర్థోఽయం ప్రణవస్య పురన్దర ।

ఓంకారసహితానేతాన్ మన్త్రాన్ పూర్వవిదో విదుః ।।

కేవలస్తారకశ్చైవ చత్వారశ్చ తదాదికాః ।

పఞ్చైతే వ్యాపకా మన్త్రాః [2]పఞ్చరాత్రే ప్రకీర్తితాః ।। ఇతి।

(24/67-70, 74)

అత ఏవ-

సంప్రోక్ష్యార్ఘ్యామ్భసా చేధ్మాన్ చతుర్ధా సంవిభజ్య చ ।

పూజయేదర్ఘ్యపుష్పాభ్యాం ద్వాదశాక్షరవిద్యయా ।। (6/106)

ఇతి వాసుదేవాద్యుద్దేశేన చతుర్ధా విభక్తానామిధ్మానాం తన్మన్త్రైరర్చనీయత్వేఽపి ద్వాదశాక్షరస్య వ్యాపకత్వాద్ ద్వాదశాక్షరవిద్యయేత్యుక్తమ్। ఏవం భద్రపీఠశోధనప్రకరణేఽపి- "ప్రక్షాల్య ద్వాదశా[3]ర్ణేన ప్రణవాద్యన్తకేన తు" (6/4) ఇత్యుక్తమ్।

నన్వత్రోభయత్రాపి వ్యాపకం వాసుదేవద్వాదశాక్షరమితి కో వా నియమః, తస్య పూర్వమనుక్తత్వాత్। ఉక్తేష్వేవ యోఽసౌ ద్వాదశాక్షరః, స తు గ్రాహ్యః। స చాప్యయార్చనప్రకరణోక్తశ్చతుర్థమన్త్రః స్యాదితి చేన్న, తస్యాప్యయక్రమేణార్చనప్రకరణ ఏవోపయుక్తత్వాత్, ఏకవ్యక్తిమాత్రనియతతయా చాతురాత్మ్యార్చనప్రకరణేఽనుపయుక్తత్వాచ్చ, అత్ర కేవలప్రణవేనాప్యర్చనోక్త్యా ఉక్తేష్వేవాన్యతమో గ్రాహ్య ఇతి నియమాభావాచ్చ వ్యాపకం ద్వాదశాక్షరమేవ గ్రాహ్యమితి సిద్ధమ్। ఏవం పుష్పార్చనాన్తం నిత్యయాగో జ్ఞేయః। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

పుష్పాఞ్జలిముపాదాయ వహ్నిస్థామర్చయేత్[4] తతః।

నిత్యయాగోఽయ[5]మేతావానూర్ధ్వం(6) కామాహుతిం[7] క్షిపేత్ ।।

యది కామయమానః స్యాత్ తత్తద్విధ్యనురూపిణీమ్ । (40/71-72)

ఇతి ।। 155-156 ।।

[1 పఞ్చ-మ.।]

[2 పాఞ్చ- ము.।]

[3 శాస్త్రేణ- అ.।]

[4 యేద్ ధియా- ము.।]

[5 గో మమై- ము. l]

[6 న్ పూర్వం- అ. l]

[7 హుతీః- అ. మ. l]

తతో మోక్షాప్తయే హోమం యథాశక్తి సమాచరేత్ ।। 156 ।।

శతపూర్వం సహస్రాన్తం దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం తతః ।

ఏకం[1] మన్త్రచతుష్కేణ చతుర్భిశ్చతురోఽథవా ।। 157 ।।

తతః శతాదిసంఖ్యయా యథాశక్తి మోక్షార్థం హోమమ్, తదన్తే వాసుదేవమన్త్ర[2]చతుష్టయేన సకృదేవ[3] పూర్ణాహుతిమ్, యద్వా ప్రతిమన్త్రం పూర్ణాహుతిచతుష్టయం జుహుయాదిత్యాహ- తత ఇతి సార్ధేన l అత్రాపేక్షితాః కామ్యాహుతిభేదా హోమద్రవ్యప్రమాణాదీని స్విష్టకృత్ప్రాయశ్చిత్తపూర్ణాహుతిప్రకారాదయో బహవో విశేషా ఈశ్వరాదిషు[4] ప్రతిపాదితా గ్రాహ్యాః ।। 156-157 ।।

[1 ఏకాం- అ. l]

[2 `మన్త్ర' నాస్తి- అ. l]

[3 స తదేవ- అ. l]

[4 ఈశ్వరే పఞ్చమాధ్యాయే, ఆదినా పారమేశ్వరే సప్తమాధ్యాయే విషయా ఇమే ప్రతిపాదితాః l]

ప్రాగ్వత్ పూజాం పునః కుర్యాద్ దర్భైః సంమార్జ్య చ స్రుచమ్ ।

యథా భవతి నిఃస్నేహమథ ప్రాక్స్థాపితేన తు ।। 158 ।।

పురతశ్చామ్భసాఽఽపూర్య తాం చ పాత్రేణ తేన వా ।

ప్రాగాదౌ కుణ్డబాహ్యే తు ప్రాదక్షిణ్యేన సేచయేత్ ।। 159 ।।

పవిత్రకేణాథ ఊర్ధ్వే వినిక్షిప్య కరేణ వా ।

శేషం స్వశిరసో దద్యాత్ స్వస్థానేఽథ త్వధోముఖే ।। 160 ।।

నిదధ్యాద్ధోమభాణ్డే తే భస్మనా తదనన్తరమ్ ।

ఉత్తరపూజాపూర్వకం స్రుక్స్రువసంమార్జనపరిషేచనాదికమాహ- ప్రాగ్వదితి సపాద్రైస్త్రిభిః। ప్రాగ్ ఆసాదనకాలే పురతః స్వాగ్రతః స్థాపితేనామ్భసా అర్ఘ్యోదకేనేత్యర్థః, "అర్ఘ్యపాత్రాత్తు చాపూర్య కుణ్డబాహ్యే ప్రదక్షిణమ్" (ఈ. సం. 5/276; పా. సం. 7/245) ఇతీశ్వరపారమేశ్వరోక్తేః। తాం స్రుచమిత్యర్థః। చకారేణ తస్యా అపి దర్భైః సంమార్జనమర్ఘ్యపూరణం చోచ్యతే। పాత్రేణ తేన వా స్రుచా స్రువేణేత్యర్థః। ఊర్ధ్వే కుణ్డోర్ధ్వ ఇత్యర్థః। స్వస్థానే పూర్వం యత్రాసాదితౌ తత్రేత్యర్థః। హోమభాణ్డే స్రుక్స్రువావిత్యర్థః।। 158-161 ।।

జలనిర్మథితేనైవ హ్యూర్ధ్వపుణ్డ్రచతుష్టయమ్ ।। 161 ।।

హృద్యంసయోర్లలాటే చ కుర్యాద్ దీపశిఖాకృతి[1] ।

హోమాఙ్గం తిలకధారణమాహ- [2]భస్మనేతి। అత్ర మన్త్రాశ్చోక్తాః పారమేశ్వరే- "శిరస్తనుత్రహన్మన్త్రైర్లలాటే చాంసయోర్హృది" (7/141) ఇతి।

ఏవం భస్మనా తిలకధారణం వైష్ణవానాం విరుద్ధమితి న శఙ్కనీయమ్, అగ్నికార్యాఙ్గత్వాత్। తథా చ సచ్చరిత్రరక్షాయామూర్ధ్వపుణ్డ్రాధికారే- "తత్ర హి పూర్వమేవ ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రస్య సమారాధితవాసుదేవస్యాగ్నికార్యసమనన్తరమిదం విధీయమానం [3]తత్రైవాగ్నికార్యానుప్రవిష్టం మన్తవ్యమాయుష్మతా" (పృ. 69) ఇతి।। 161-162 ।।

[1 కృతిమ్- అ., కృతి- ఉ.।]

[2 భస్మేనేతి- ము.।]

[3 తత్రత్యా- ము.।]

ఏవం పరిసమాప్తే తు అగ్నికార్యేఽర్పితే సతి ।। 162 ।।

సంవిభాగః పితౄణాం చ యథా కార్యస్తథోచ్యతే ।

ఏవం కృతస్య హోమస్య భగవదర్పణానన్తరం పితృసంవిభాగః కార్య ఇత్యాహ- ఏవమితి। భగవతే హోమసమర్పణప్రకారస్త్వీశ్వ[1]రాదిషు ప్రదర్శితో గ్రాహ్యః ।। 162-163 ।।

[1 ఈశ్వరే పఞ్చమాధ్యాయసమాప్తౌ పారమేశ్వరే సప్తమాధ్యాయమధ్యే ప్రకారోఽయం ద్రష్టవ్యః।]

కుణ్డస్య యోనినికటే దక్షిణాగ్రాన్[1] స్తరేత్ కుశాన్ ।। 163 ।।

భద్రపీఠసమీపే తు క్ష్మాతలే వా తదూర్ధ్వతః ।

సంవిభాగస్థానమాహ- కుణ్డస్యేతి।। 163-164 ।।

[1 శాన్- అ.।]

స్తరోపరి వికీర్యాథ[1] తిలాన్ సరజతోదకాన్ ।। 164 ।।

క్రమేణ భావయేత్ తత్ర పితౄనథ పితామహాన్[2] ।

తత్ర దక్షిణాగ్రకుశాస్తరణోపరి తిలోదకవికిర[3]ణపూర్వకం పిత్రాదీనాం భావనామాహ- స్తరోపరీతి। అత్ర పితృపితామహశబ్దాభ్యాం ప్రతితామహవృద్ధప్రతితామహౌ చోపలక్ష్యేతే,

స్తరోర్ధ్వే స్వస్వసంజ్ఞాభిరగ్రాన్తం తు యథాక్రమమ్ ।

భావయేత్ పురుషాదీనాం సారూప్యం సముపాగతాన్ ।।

పితౄన్ పితామహాంశ్చైవ తథైవ ప్రపితామహాన్ ।

తత్పితౄంశ్చాథ శంసన్తః [4]సన్తానం స్వవిభాగతః ।। (7/294-295)

ఇతి పారమేశ్వరోక్తేః ।। 164-165 ।।

[1 కాయార్థం- ము.।]

[2 ఇతః పరమ్- `తర్పయేదథ సర్వాంశ్చ దేవస్య వినివేదనాత్' ఇతి పాఠోఽనావశ్యకో దృశ్యతే- ఉ.।]

[3 వికీరణ- ము.।]

[4 సన్తానమితి పదం త్రుటితమ్- అ.।]

తృప్తయే[1] హ్యథ సర్వేషాం దేవాయ[2] వినివేద్య చ ।। 165 ।।

ప్రోక్షితాన్యన్నపాత్రాణి చత్వారి కబలాని వా[3] ।

స్తరోర్ధ్వే తు నిధాయాథ సమ్పూజ్యార్ఘ్యాదినా తతః ।। 166 ।।

క్రమేణ చాతురాత్మ్యైర్మన్త్రైరప్యయయోగతః ।

తతస్తు నామ్నా గోత్రేణ మన్త్రపూర్వం తిలోదకమ్ ।। 167 ।।

సర్వేషామర్ఘ్యకలశాత్ ప్రదద్యాచ్చ యథాక్రమమ్ ।

అథ తేషాం పిణ్డనిర్వాపణమర్ఘ్యాద్యర్చనం తిలోదకప్రదానం చాహ- తృప్తయ ఇతి త్రిభిః। అత్ర దేవాయ వినివేద్యేత్యత్ర పాకపాత్రావశిష్టాన్నాదికమితి జ్ఞేయమ్, నివేదితస్య పునర్నివేదనాయోగాత్। తథా చ పారమేశ్వరే-

యే యజన్తి పితౄన్ దేవాన్ గురూనపి తథైవ చ ।

స్థాపితస్త్వనుయాగార్థం ప్రాపణాంశః పురా తు యః ।

తస్మాత్ కిఞ్చిత్ సమాదాయ సంవిభాగం సమాచరేత్ ।

పితౄణాం చైవ బన్ధూనామాశ్రితానాం తథైవ చ ।

సంవిభాగావశేషేణ స్వానుయాగం సమాచరేత్ ।

యద్వా స్థాల్యవశిష్టం చ కిఞ్చిదాదాయ పాత్రగమ్ ।

ప్రాగ్వన్నివేద్య దేవాయ తేన పిత్ర్యం సమాచరేత్ ।

యే వైశ్వదేవనిరతా విప్రాద్యా వైష్ణవాశ్చ తే ।

యల్లభ్యం భగవద్భుక్తం తస్మాదాదాయ చాంశకమ్ ।

తేన కృత్వా వైశ్వదేవమవశిష్టాంశకేన తు ।

కుర్యుః ప్రాణాదియాత్రాం తు విధానేన ద్విజోత్తమ ।। ఇతి ।।

సచ్చరిత్రరక్షాయాం (పృ. 127-128) చోదాహృతా ఇమే శ్లోకాః। అన్నపాత్రాణీత్యత్ర పారమేశ్వరే-

తమాలకదలీపూర్వదలేషు క్షాలితేషు చ ।।

సంవిభజ్య చతుర్ధాన్నం నిధాయ ప్రణవేన తు । (7/299-300)

ఇత్యుక్తం జ్ఞేయమ్। స్తరోర్ధ్వే నిధాయేత్యత్ర మన్త్రశ్చోక్తః పారమేశ్వరే-

ప్రాగ్వత్ స్వధావసానాద్యైర్మన్త్రైరోఙ్కారపూర్వకైః ।

హృన్మన్త్రా[4]లఙ్కృతైర్విప్ర తథా సంజ్ఞాపదాన్వితైః ।।

పిణ్డం ప్రకల్పయామీతి తతః పూర్వవదాచరేత్ । (7/303-304) ఇతి।

పిణ్డోపరి [5]దర్భైరాశ్ఛాదనం పూర్వమాస్తరణోపరి భావితానాం పితృపితామహాదీనాం తత్రావాహనం చ ప్రతిపాదితం తత్రైవ-

ప్రణవైర్దక్షిణాగ్రాణి సేచితాని తిలామ్బునా[6] ।।

నాడీరూపాణి దర్భాణి పిణ్డానామూర్ధ్వతో న్యసేత్ ।

ప్రవిష్టాన్ భావయేన్ తేషు నాడీమార్గైరనుక్రమాత్ ।।

పితౄనావాహయామీతి స్తరోర్ధ్వే ప్రాక్స్థితాంస్తతః । (7/304-306) ఇతి।

అర్ఘ్యాదినేత్యత్రాదిశబ్దేన గన్ధాదయో గ్రాహ్యాః। అప్య(థ యోఽత్ర నావ? యయోగతః పితౄనావాహ)యామీతి స్తరోర్ధ్వే గతః। చాతురాత్మ్యైర్మన్త్రైః ఓంపురుషాయ నమ ఇత్యాదిభిశ్చతుర్భిః పూర్వోక్తైర్మన్త్రైరిత్యర్థః। నామ్నా గోత్రేణ మన్త్రపూర్వం తిలోదకం దద్యాదిత్యత్రైవం ప్రయోగః- [7]ఓం పురుషాయ నమః, మౌఞ్జ్యాయనగోత్రాయ నృసింహశర్మణే పురుషరూపేణే పిత్రే ఇదం తిలోదకం దదామీతి। ఏవం పితా[8]మహాదీనామప్యూహ్యమ్। అర్ఘ్యాదిసమర్పణేఽప్యేవమేవ[9] మన్త్రా జ్ఞేయాః ।। 165-168 ।।

[1 తృప్త్యర్థమథ- అ.।]

[2 దేవస్య- ఉ.।]

[3 చ-ము. అటీ.।]

[4 లిఙ్గితైః- ము.।]

[5 ర్భైశ్ఛా- అ.।]

[6 ఙునా- అ.।]

[7 పుం- అ.।]

[8 మహేనా- అ.।]

[9 ప్యేవ మన్త్రాః- అ.।]

తా[1]దర్థ్యేనాథ చతురో వినివేశ్యాసనేషు చ ।। 168 ।।

లబ్ధలక్షాన్ పరే తత్త్వే బ్రాహ్మణాన్ పాఞ్చరాత్రికాన్ ।

ప్రాఙ్ముఖం ద్వితయం చైవ ద్వితయం చాప్యుదఙ్ముఖమ్ ।। 169 ।।

సమ్పత్త్యభావేఽప్యేకం వా వినివేశ్యోత్తరాననమ్ ।

అథ తేషాం క్రమాత్ కుర్యాదర్చనం చాతురాత్మ్యవత్ ।। 170 ।।

అర్ఘ్యానులేపనాద్యైస్తు భోగైర్మా[2]త్రావసానికైః ।

తత్తత్కాలోచితైః సర్వైరనుపాదేయవర్జితైః ।। 171 ।।

అథ పితౄనుద్ధిశ్య బ్రాహ్మణచతుష్టయమేకం బ్రాహ్మణం వా భోజయేదిత్యాహ-తాదాత్మ్యేనేతి। దత్తదృష్టీన్, బ్రహ్మజ్ఞానిన ఇతి యావత్। భోగైః ఆభ్యవహారికైరిత్యర్థః। మాత్రావసానికైః భోజనానన్తర్యతిలమాత్రాదానాన్తైరిత్యర్థః। అత్రాపి పితృతృ(ప్తి?ప్తయే) పూర్వోక్త(ా) ఏవ మన్త్రాః। అన్యత్ సర్వం శ్రాద్ధవజ్జ్ఞేయమ్। అత్రాపేక్షితా బహవో విశేషాః పార[3]మేశ్వరోక్తా గ్రాహ్యాః ।। 168-171 ।।

[1 తాదాత్మ్యే- అటీ.।]

[2 ర్మన్త్రా-ము. అటీ. బక. బఖ. అ.।]

[3 పారమేశ్వరే సప్తమాధ్యాయే ఉక్తాః ।]

తైశ్చాపి మౌననిష్ఠైస్తు భవితవ్యం సుయన్త్రితైః ।

వాగ్యతాః శుద్ధ[1]లక్షాశ్చాప్యన్న[2]మూర్తౌ జనార్దనే ।। 172 ।।

యేఽశ్నన్తి పితరస్తేన తృప్తిమాయాన్తి శాశ్వతీమ్ ।

అతః సవ్యభిచారం తు మౌనం వర్జ్యం క్రియాపరైః ।। 173 ।।

శ్రాద్ధభోక్తౄణాం మౌనం పితృతృప్తికరమిత్యాహ- త్రైరితి సార్ధేన ।। 172-173 ।।

[1 బద్ధ- అ. ।]

[2 ప్యన్నే- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

శుభమవ్యభిచారం యత్ తత్ కార్యం సర్వవస్తుషు ।

యదఙ్గసఙ్కేతమయైరవ్యక్తైర్నాసికాక్షరైః ।। 174 ।।

తత్రాపి దుష్టస్య మౌనస్య త్యాజ్యత్వమదుష్టస్య గ్రాహ్యత్వమాహ- అత ఇతి ।। 174 ।।

యదఙ్గసఙ్కేతమయైరవ్యక్తైర్నాసికాక్షరైః ।। 174 ।।

కృతమోఘపుటైర్బద్ధైర్మౌనం తత్సిద్ధిహానికృత్ ।

స్వయమేవ సు[1]బుద్ధ్యా యత్ సర్వవస్తుషు [2]వర్తతే ।। 175 ।।

శబ్దైరనుపదిష్టైస్తు తన్మౌనం సర్వసిద్ధిదమ్ ।

మౌనస్య దోషగుణావాహ- యదితి ద్వాభ్యామ్ ।। 174-176 ।।

[1 స్వ- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 వర్త్యతే- అటీ. ।]

తస్మాద్దైవే శ్రాద్ధభోక్తౄణాం దివ్యే వా పితృకర్మణి[1] ।। 176 ।।

దద్యాన్నైవేద్యవత్[2] సర్వం మర్యాదాభ్యన్తరే[3]ఽగ్రతః ।

యేనాచమనపర్యన్తం కాలం తిష్ఠన్తి[4] వాగ్యతాః ।। 177 ।।

[5]అథోత్తరాచమనపర్యన్తమఙ్గసంకేతాదిదోషాభావసిద్ధ్యర్థం తదపేక్షితసర్వవస్తూన్యపి తత్పురతో మర్యాదాన్తరాలే [6](త్యాదీ? స్థాపనీయానీ)త్యాహ- తస్మాదితి।

మర్యాదాకల్పనాప్రకారస్తూక్తః పారమేశ్వరే- "అథాస్త్రపరిజప్తేన భూతినా వాఽథ శఙ్కునా।
[7]మసృణేనాశ్మచూర్ణేన పరిఘూం స్వధయాఽథవా।।" బహిస్తదాసనే కుర్యాదిగ్రే[8]
దైర్ఘ్యాచ్ఛమాధికమ్[9]। [10]వైపుల్యాచ్ఛమమానం తు ప్రాగ్వత్ పావనతాం నయేత్ ।। (7/327-328) ఇతి ।। 176-177 ।।

[1 పిత్ర్య- అటీ. ।]

[2 దికం- ఉ. ।]

[3 రే గతః- అటీ. ।]

[4 తి వాగ్యతః- అ. ఉ. ।]

[5 అత ఉత్త- ఉ. ।]

[6 `త్యాదీ.....శఙ్కునా' నాస్తి- అ. ।]

[7 స్రలయనాత్మ- అ. ।]

[8 త్త్వగ్రే- ము. ।]

[9 కామ్- ము. ।]

[10 వైఫల్యా- అ.మ. ।]

విధినానేన వై నిత్యం యాగయజ్ఞే తు వైష్ణవే ।

సంవిభాగః పితౄణాం చ కార్యః సద్రవిణైర్నరైః ।। 178 ।।

ఏవంవిధపితృసంవిభాగస్య ధనికవిషయతామాహ- [1] విధినేతి ।। 178 ।।

[1 తస్మాదితి త్రిభిః- అ. ।]

కృత్వా తిలోదకాన్తం వా ఫలమూలైః స్వశక్తితః ।

తదర్థం[1] గ్రాసమాత్రం తు దద్యాద్ గోష్వథ భైక్షుకే ।। 179 ।।

తదన్యైస్తు తిలోదకం కృత్వా పితౄనుద్దిశ్య యథాశక్తి ఫలమూలైర్గ్రాసమాత్రం గవే వా భిక్షవే వా దేయమిత్యాహ- కృత్వేతి ।। 179 ।।

[1 తదర్థం- అటీ. l]

యస్మాద్ దివ్యైర్మహామన్త్రైర్దత్తం యత్పూజితేఽచ్యుతే l

పిత్రర్థమల్పం వా భూరి తత్తేషామక్షయం భవేత్ ll 180 ll

ఏవం పితౄనుద్దిశ్య కిఞ్చిద్ దత్తమపి మన్త్రమహిమ్నా తదనన్తం భవతీత్యాహ- యస్మాదితి l ఏవమేవ పితృసంవిభాగస్త్రికాలేష్వనుష్ఠీయమానేష్వపి ప్రాభాతికార్చనానన్తరం మాధ్యాహ్నికార్చనానన్తరం వా సకృదేవ కార్య ఇతి జ్ఞేయమ్, "వహ్నిసంతర్పణం షష్ఠం పితృయాగస్తు [1]సప్తమమ్" (జయా. 22/79) ఇతి l పితృసంవిభాగస్య భగవదారాధనాఙ్గత్వోక్త్యా సాఙ్గానుష్ఠానసిద్ధ్యర్థం ప్రత్యారాధనమనుష్ఠేయమిత్యాశఙ్కా త్వీశ్వరపారమేశ్వరయోః పరిహృతా l

తథాహి-

యత్ర ద్వాదశకాలేజ్యా కర్తవ్యా భూతివిస్తరాత్ l

తత్ర ప్రాభాతికీం కుర్యాత్ పూజామష్టాఙ్గసంయుతామ్ ll

అఙ్గద్వయం తు పాశ్చాత్త్యం వినా వా[2] తాం సమాప్య చ l

పితౄణాం సంవిభాగం చ అనుయాగం యథోదితమ్ ll

దేశికః [3]స్వేచ్ఛయా కుర్యాన్నిత్యం మాధ్యన్ది[4]నేఽర్చనే l

త్రికాలేష్వేకమష్టాఙ్గం షడఙ్గం చాచరేద్ ద్వయమ్ ll ఇతి l

(ఈ. సం. 6/76-78; పా. సం. 7/431-434)

ఏతేన స్వార్థపరార్థార్చనద్వయేఽప్యేకేనైవానుష్ఠితే సత్యపి న ప్రత్యేకం పితృసంవిభాగః కార్య ఇతి సిద్ధమ్, తస్యైకస్మిన్నహని సకృదేవ కర్తవ్యత్వాత్ l

నన్వభిగమనోపాదానేజ్యాస్వాధ్యాయయోగరూపపాఞ్చకాలికధర్మానుష్ఠానం భాగవతస్య విహితమ్, తత్ర పరార్థానధికారిభిః స్వార్థేజ్యా క్రియతే, తదధికారవతాం యుష్మాకం పరార్థసంజ్ఞకశ్రీయాదవాద్ర్యాదిదివ్యస్థలావిర్భూతశ్రీమన్నారాయణాద్యర్చనేనైవ కృతకృత్యత్వాత్ పునః కిం స్వార్థసంజ్ఞకస్వగృహార్చనేనేతి చేత్, సత్యమ్, "పరార్థః సూర్యసదృశః స్వార్థస్తు గృహదీపవత్" ఇతీశ్వరోక్తేః, సూర్యప్రకాశేనైవ కృతార్థత్వేఽపి స్వగృహేఽపి దీపారోపణవత్ స్వార్థార్చనస్యాప్యపేక్షితత్వాత్,

కేశవార్చా గృహే యస్య న తిష్ఠతి మహీపతే l

తస్యాన్నం నైవ భోక్తవ్యమభక్ష్యేణ సమం హి తత్ ll

ఇతి స్వగృహేఽపి భగవద్భిమ్బార్చనస్యావశ్యకత్వోక్తేః। "స్వార్థస్యాపి పరార్థస్య పూజాయామధికారిణః" ఇత్యుభయత్రాప్యధికారాచ్చాస్మాకమపి స్వార్థం భగవదారాధనమావశ్యకమితి బోధ్యమ్ ।

నను చాఽస్తు నామ భవతాం స్వార్థపరార్థార్చనయోరధికారః, స్వగృహే భగవదర్చనావశ్యకత్వమపి। స్వార్థపరార్థాధికారిణో భవదీయా బహవః సన్తి। న హి సర్వైరపి సర్వదా పరార్థయజనం క్రియతే। అతః పరార్థారాధనం కుర్వత్రైవ స్వార్థారాధనమపి కార్యమ్। పితృసంవిభాగస్తు ప్రత్యేకం న కార్య ఇతి కో వా నియమ ఇతి చేత్, కేనోక్తం తథా। జనాన్తరావిద్యమానత్వదశాయామేకేనైవ స్వార్థపరార్థార్చనద్వయమపి కృతం చేత్, తదా పరార్థం భగవన్మన్దిరే స్వగృహే [5]వాఽస్తు దేవపితృసంవిభాగానుష్ఠానమ్, [6]కర్తృభేదే తు ప్రత్యేకానుష్ఠానమిత్యస్మాకమప్యాశయో జ్ఞేయః।

నన్వేవం సతి పరార్థభగవన్మన్దిరేఽపి ప్రాభాతికార్చనాదిషు కర్తృభేదే సతి ప్రత్యర్చనం పితృసంవిభాగః స్యాదితి చేన్న, తత్ర కర్తృభేదస్యానుక్తత్వాత్, ఏకం కర్తారముద్దిశ్యైవ ప్రాభాతికార్చనాదిద్వాదశకాలవిభాగోక్తేః, ప్రత్యర్చనం పితృసంవిభాగస్య కర్తవ్యత్వానుక్తేశ్చ। న చ స్వార్థేఽపి హోమః పితృసంవిభాగశ్చ నోక్త ఏవ, అత్ర తు "కుణ్డస్య యోనినికటే దక్షిణాగ్రాంస్తరేత్ కుశాన్" (6/163) ఇతి వహ్నిసమర్పణానన్తరం కుణ్డసమీపే కర్తవ్యత్వేనోక్తః పితృసంవిభాగః పరార్థార్చనవిషయ ఇతి వాచ్యమ్, స్వార్థే చారాధనస్యైకరూప్యేణానుష్ఠేయత్వాత్।

నను తర్హి భవదుక్తసంప్రదాయప్రదీపికాయాం స్వార్థార్చనే బహుశో వైరూప్యం దృశ్యతే। హోమః పితృసంవిభాగశ్చ నోక్త ఇతి చేత్, సత్యమ్। తత్ర స్వార్థమాత్రాధికారిణాం సుఖబోధాయ శ్రీమద్భాష్యకారోక్తరీత్యనుసారేణారాధనక్రమః ప్రదర్శితః। స్వార్థపరార్థోభయాధికారిభిరస్మాభిస్తు స్వసిద్ధాన్తస్య[7]సంహితోక్తక్రమేణైవోభయత్రాప్యారాధనప్రతిష్ఠాదేరనుష్ఠేయత్వం బోధ్యమ్।

నను శ్రీసాత్వతాద్యుక్తప్రకారేణానుష్ఠానం కుర్వద్భిరపి స్వార్థే వహ్నిసంతర్పణం కుతో న క్రియత ఇతి చేదుచ్యతే,

ముఖ్యకల్పే తు హోమాన్తాం[8] నిత్యనైమిత్తికాత్మికామ్[9] ।।

పూజాం క్రమేణ వై[10] కుర్యాత్ తత్తద్ధోమావసానికామ్ ।

అనుకల్పే తు జప్యాన్తామ్[11] (పా. సం.9/9-10)

ఇతి జపాన్తానుష్ఠానస్యాపి పారమేశ్వరాద్యుపబృంహితత్వాజ్జపాన్తమస్మాభిరనుష్ఠీయత ఇతి బోధ్యమాయుష్మతా। అత ఏవ నిత్యే జపాన్తమారాధనముక్తమ్। నిత్యానుసారిణ్యపి క్రియాదీపే హోమాన్తో ముఖ్యకల్ప ఏవ దర్శితః ।

నను భవత్కృతేశ్వరసంహితావ్యాఖ్యానే ఏవం [12]పితృసంవిభాగః ప్రాభాతికార్చనమాత్రానుష్ఠానే హోమానన్తరం కార్య ఇత్యుక్తమ్, తదసంగతమ్,

ప్రాతర్మధ్యన్దినం సాయం త్రయః కాలా యథాక్రమమ్ ।

తదానీమవశిష్టాస్తు[13] ఘటికాః స్వస్య కర్మణః ।।

అనుకల్పే తు కాలః స్యాదేకో మధ్యన్దినోఽథవా[14] ।

మాధ్యన్దినశ్చ నైశశ్చ ద్వౌ కాలౌ శక్తితో ద్విజ ।। (పా. సం. 9/36-37)

ఇతి మాధ్యన్దినార్చనమాత్రస్య పారమేశ్వరాద్యుక్తత్వాత్ ప్రాభాతికార్చనమాత్రస్య కుత్రాప్యనుక్తత్వాదితి చేత్, ఉచ్యతే- ప్రాభాతికార్చనమాత్రస్యాప్యనుష్ఠానం ద్వాదశ్యాదిషు సంభవతీతి సంతోష్టవ్యమాయుష్మతా ।। 180 ।।

[1 సప్తమః- ము. ।]

[2 ఘాతాం- ఈ. ।]

[3 స్వేజ్యయా- ఈ. ।]

[4 నార్చనే- ఈ. పా. ।]

[5 వా సకృ- అ. ।]

[6 అత్ర - అ. ।]

[7 `స్వ' నాస్తి- అ. ।]

[8 `న్తా....త్మికాః । పూజాః....నికాః ।।' ఇతి బహువచనాన్తః పాఠః- పా. ।]

[9 కాత్మనామ్- అ. ।]

[10 వా- అ. ।]

[11 జప్యాన్తమ్- అ. ।]

[12 ప్రతి-అ. ।]

[13 ష్టా స్వ- అ. మ. ।]

[14 న్దినే- అ. ।]

పశ్చాచ్ఛరీరయాత్రార్థమభ్యర్ఘ్య పరమేశ్వరమ్ ।

లబ్ధానుజ్ఞస్తు[1] వై కుర్యాదాత్మయాగం యథావిధి ।। 181 ।।

భోజ్యం నైవేద్యపూర్వం తు సర్వమాదాయ పాత్రగమ్ ।
వినివేద్య చ దేవాయ పవిత్రీకృత్య చామ్బసా ।। 182 ।।

సత్యరూపా హ్యలక్ష్మ్యా[2] చాప్యన్నదోషక్షయఙ్కరీ ।
చేతసా చాతురాత్మీయా భావనీయా చ భావనా ।। 183 ।।

రసాత్మాఽధ్యక్షసంజ్ఞోఽ[3]న్నే స్వాదు[4]భావే వ్యవస్థితః ।
ప్రద్యుమ్నో భగవాన్ రూపే చైత[5]ద్వీర్యే తు లాఙ్గలిన్[6] ।। 184 ।।

భోక్తా మహాత్మా భగవాన్ వాసుదేవః స్వయం హ్యజః[7] ।
చతుఃప్రణవసంజప్తం[8] తతోఽమ్బుశ్చులుకం పిబేత్ ।। 185 ।।

వక్త్రకుణ్డేఽథ తేనైవాప్యన్నాహుతిచతుష్టయమ్ ।
హుత్వా చాభిమన్త్రైర్గ్రాసైస్తతోఽశ్నీయాద్ యథారుచి ।। 186 ।।
అథానుయాగవిధిమాహ- పశ్చాదితి షడ్భిః। ఆత్మయాగమ్ అనుయాగమిత్యర్థః।
అ[9]బాత్మతత్త్వం విజ్ఞేయం విహితం[10] తస్య సర్వదా ।
ఆత్మనైవాత్మసిద్ధ్యర్థం యాగమన్నేన తేన చ ।।
సహ యజ్ఞావశిష్టేన సామ్బునా చ ఫలాదినా ।

(పౌ. సం. 31/171-172)

ఇతి పౌష్కరోక్తేః। పవిత్రీకృత్య చామ్బసేత్యత్ర సచ్చరిత్రరక్షాయామ్- "అయోగ్యజననిరీక్షితత్వ-యాతయామత్వాదిదోషసంభావనాయాం[11] తన్నివృత్త్యర్థం పవిత్రీకరణోక్తిః" (పృ. 125) ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్। వినివేద్య చ దేవాయేత్యత్రాఽన్తరాత్మనివేదనం బోధ్యమ్। తథా చ సచ్చరిత్రరక్షాయామ్-

హృది ధ్యాయన్ హరిం తస్మై నివేద్యాన్నం సమాహితః ।

మధ్యమానామికాఙ్గుష్ఠైర్గృహీత్వాన్నం మితం[12] పునః ।।

ప్రాణాయ చేత్యపానాయ వ్యానాయ చ తతః పరమ్ ।

ఉదానాయ సమానాయ స్వాహేతి జుహుయాత్ క్రమాత్ ।। (పృ. 97)

ఇతి కర్మకాణ్డవచనముదాహృతమ్ । పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు- "దేవాయ స్వగృహార్చాభూతాయ వినివేద్య" ఇతి లిఖితమ్, తదప్రకృతమ్,అస్య వాక్యస్యాన్తరాత్మనివేదనపరత్వాత్ । తథా చ సచ్చరిత్రరక్షాయామ్- "ఒదనపచనే [13]శుచ్యన్నం శ్రపయిత్వా వేద్యాం భగవతే [14]నయతి । వేద్యాం భగవన్తమిష్ట్వా తత్కారిభ్యః ప్రయచ్ఛతి । కారిణోఽపి[15] ప్రాప్తేనాన్నేన వేద్యాం[16]భగవన్తమిష్ట్వా తద్ధాత్ర ఉపనయన్తి । ఉపనీతేన [17]ధాతా స్వయం చ కురుతే [18]శిష్టేన చ భృత్యాన్ బిభర్తి"ఇత్యాదిరహస్యామ్నాయవాక్యార్థవిచారణప్రకరణే ధాత్ర ఉపనయన్తీతి వాక్యస్యాన్తరాత్మపరత్వముక్త్వా తత్సాధకత్వేన చ- "వినివేద్య చ దేవాయ పవిత్రీకృత్య చామ్భసా" (6/182) (పృ. 124) ఇత్యాదిసాత్వతవచనముదాహృతమ్ ।

నను భవదుదాహృతరహస్యామ్నాయవాక్యేష్వేవ భగవన్నివేదితాన్నస్య కారిభ్యః ప్రదానమ్, తేనైవాన్నేన కారిభిః స్వార్థభగవద్యజనం కార్యమిత్యుక్తం ఖలు, తత్పునః కథమప్రకృతమితి చేత్, అనభిప్రాయజ్ఞోఽసి । తస్మిన్నర్థే కో వా[19] వివాదః । తథా కారిప్రాప్తాన్నేనభగవద్యజనం సర్వసంమతమ్ । [20]కిన్తు వినివేద్య చ దేవాయేత్యత్ర తాదృశార్థో వర్ణితుం న శక్యతే । యత ఏతద్వాక్యం నహి కారిణాం కర్మానుష్ఠాననిరూపకమ్, అపి తు భగవన్తమిష్టవతః కారిప్రదానం కృతవతోఽనుయాగం కుర్వతస్తత్ప్రకారనిరూపకమితి బోధ్యమ్ ।

నను పరార్థమిష్టవతా స్వార్థే భగవాన్ పరిత్యాజ్యః కిమితి చేత్, బ్రూమః- పరిగ్రాహ్య ఏవ [21]పత్రాదిభిః పూజనీయః, స్వేన సాష్టాఙ్గప్రణామాదినా సేవ్యశ్చ । కిన్త్వస్యాపి సాష్టాఙ్గయజనం కర్తుం స్వస్యానవకాశ ఇతి జ్ఞేయమ్ । అత ఏవ పారమేశ్వరాదిషు ద్వాదశకాలార్చనం కుర్వతః కాలత్రయేఽప్యాహ్నికమాత్రస్యావకాశ ఉక్తః[22], న తు స్వార్థారాధనస్య ప్రత్యేకం కాలః ప్రదర్శితః । న చ ద్వాదశకాలార్చనం కుర్వతః స్వార్థార్చనావకాశో మాఽస్తు, త్రికాలాద్యర్చనం కుర్వతః స్వార్థార్చనే కో విరోధ ఇతి వాచ్యమ్, తదానీమపి స్వార్థార్చనకాలస్యానుక్తత్వమేవ విరోధః । నను-

ప్రాతర్మధ్యన్దినం సాయం త్రయః కాలాః ప్రకీర్తితాః[23] ।

తదానీమవశిష్టాస్తు ఘటికాః స్వస్య కర్మణః[24] ।।

ఇతి స్వార్థావిరోధేన పరార్థాధికృతస్య చ[25] ।

ఏకాయనస్య విదుషః ప్రోక్తాః కాలాః క్రమేణ తు ।।

తథైవ[26] దీక్షితస్యాపి సిద్ధాన్తరతచేతసః ।

(పా. సం. 9/36, 152-153)

ఇతి పారమేశ్వరోక్తేః కిం న శ్రుత ఇతి చేత్, బ్రూమః- తత్ర స్వస్య కర్మణ ఇత్యనేన స్వార్థావిరోధేనేత్యత్ర స్వార్థశబ్దేన చ స్నానాదినిత్యకర్మాణ్యేవోచ్యన్తే, న స్వార్థారాధనమపి। యతస్తత్పరార్థయజనవద్ బహ్వీభిర్ఘటికాభిః కర్త్రన్తరేణైవ సాధ్యమ్। (నాస్తి? అస్తి) చ స్వార్థపరార్థయోరుభయోరప్యేకేనైవారాధనం కార్యమితి పూర్వం భవదుక్తం ఖలు। తత్ర కిం నియామకమితి, అనుపపత్తిరేవ నియామికా ।

నను తదానీం బహుఘటికాసాధ్యం స్వార్థార్చనం కథం శీఘ్రం సాధ్యత ఇతి చేదుచ్యతే-

ఉత్సవావధికం శ్రేష్ఠమారాధనముదాహృతమ్ ।

హోమాన్తం మధ్యమం ప్రోక్తం ప్రాపణాన్తమథాధమమ్ ।।

క్షుద్రం తు ధూపదీపాన్తమిదమారాధనం హరేః ।

ఇతి పాద్మోక్తేః,

సంక్షేపవిస్తరే కుర్యాద్ దేశకాలానుకూలతః ।।

నైవ కుర్యా[27]దపచ్ఛేదం యజేదఞ్జలినాపి మామ్ । (40/104-105)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేశ్చ లఘుపక్షః సాధ్యత ఇతి బోధ్యమ్। తథా చోక్తం పాఞ్చరాత్రరక్షాయాం తృతీయేఽధికారే- "ఈషచ్ఛక్తౌ సంకుచితపూజనమ్, ఏకోపచారమారభ్య తత్తచ్ఛక్త్యాద్యనుసారేణ సహస్రోపచారాన్తవిధానాత్" (పృ. 168) ఇతి। "యత్పునరుపచారలోపే ప్రత్యవాయాదికముక్తమ్-

గన్ధహీనే భయోక్తిశ్చ[28] పుష్పహీనే[29] తు సంకులమ్ ।

నైవేద్యహీనే దుర్భిక్షం మరణం మన్త్రహీనకే ।।

అమన్త్రమవిధిం చైవమకాలం చైవ పూజనమ్ ।

నిత్యం రాష్ట్రభయం కుర్యాత్ [30]తత్తద్గ్రామం తు నశ్యతి ।।

ఇత్యాది, తదేతత్సర్వం రాజరాష్ట్రాదిసమృద్ధ్యర్థం కామ్యారాధనేష్వన్యేష్వపి పూర్ణానుష్ఠానశక్తస్య సంపూర్ణానుష్ఠానద్రవ్యస్య లోభాదిభిస్తత్త్యాగే ముఖ్యకల్పసమర్థస్యానుకల్పేన వృత్తౌ చ దోషమాహ, న తు నిత్యే కర్మణి నిష్కామస్య యథాశక్తికరణే" (పృ. 175-176)ఇతి చ స్పష్టముక్తమ్। రసాత్మాఽధ్యక్షసంజ్ఞోఽన్న

ఇత్యత్రాన్నస్య వీర్యరూపరసేషు క్రమేణ సంకర్షణాదీనాం కేవలం బలవీర్యతేజోరూపేణావస్థానం భావ్యమ్, బలాదీనాం భోజ్యగుణత్వాత్। భోక్తా వాసుదేవస్తు జ్ఞానైశ్వర్యశక్తిరూపేణ భావ్యః, జ్ఞానాదీనాం భోక్తృగుణత్వాత్। తథా చ పారమేశ్వరే మహాహవిః-ప్రకరణే-

బలం వీర్యం చ తేజశ్చ అర్ఘ్యపుష్పం సముత్క్షిపేత్ ।

కేవ[31]లేన చ సాస్త్రేణ[32] నేత్రమన్త్రేణ భావయేత్ ।।

తతః స్వదక్షిణే హస్తే విజ్ఞానైశ్వర్యశక్తయః ।

స్మర్తవ్యాః స్వస్వమన్త్రేణ భోజకాః కరణాత్మకాః ।।

స్పృష్ట్వా స్పృష్ట్వా యథాభోగం బద్ధయా గ్రాసముద్రయా ।।

నివేదనీయా వై విష్ణోరన్నమూర్త్యన్తరస్థితాః ।

రసవీర్యా[33]దిభేదోత్థాస్తేజోవీర్యబలాత్మకాః[34] ।। ఇతి।

(18/378-381)

లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

తారికాముచ్చరన్ కుర్యాన్మామన్నస్థాం[35] విభావయేత్ ।।

సోమానన్దమయీం దివ్యాం క్రమాద్వ్యన్నాద్యతాం గతామ్ ।

వీర్యరూపరసాకారాం తేజోవీర్యబలాత్మికామ్ ।।

ఐశ్వర్యశక్తివిజ్ఞానరూపం భోక్తారమవ్యయమ్ ।

ఆత్మానం పుణ్డరీకాక్షం భావయేత్ పురుషోత్తమమ్ ।। (40/96-98) ఇతి।

అమ్బుశ్చులుకం పిబేదిత్యత్ర పరిషేచనమపి కార్యమ్। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

అస్త్రేణ తారయా ప్రోక్ష్య తారయా పరిషిచ్య చ ।

ఉపస్తీర్య తత[36]శ్చాపో దద్యాత్ ప్రాణాహుతిం[37] తతః ।। (40/95) ఇతి।

వక్త్రకుణ్డేఽథ తేనైవేతి ప్రణవేనైవ ప్రాణాహుతయః ప్రతిపాదితాః। అతః ప్రసిద్ధప్రాణాహుతిమన్త్రపరిత్యాగాన్న భేత్తవ్యమ్। యతః సచ్చరిత్రరక్షాయామ్- "యేషాం[38] తు తత్ర భగవదసాధారణమన్త్రైర్వక్త్రకుణ్డే హోమో విహితః, న తేషు వైదికమర్యాదావిరోధః

శఙ్కనీయః, కల్పసూత్రప్రతినియతధర్మాన్తరవత్ తదుపపత్తేః" (పృ. 130) ఇతి ప్రత్యపాది। ఏవం చ ప్రణవేనైవ ప్రాణాహుతిరితి నియమోఽపి నాస్తి। యతః సచ్చరిత్రరక్షాయామ్-

యేన యేన తు మన్త్రేణ బహిరారాధనక్రమే ।

వేద్యాదిస్థస్య[39] దేవస్య ప్రాపణం వినివేదితమ్ ।।

తేన తేన తు మన్త్రేణ జుహుయుర్వ్యక్త[40]కుణ్డకే ।

చతుఃపఞ్చత్రిధా వాపి ప్రాణ[41]పూర్వైర్ద్విజోత్తమ ।।

కేవలా భక్తిపూతాస్తు త్రయీధర్మరతా ద్విజాః ।

ప్రాణాపానాదిభిర్మన్త్రైర్జుహుయుః పఞ్చధా క్రమాత్ ।।

హృదయస్థాయ దేవాయ విష్ణవే సర్వజిష్ణవే । (పృ. 130) ఇతి।

నన్వేవం ప్రాణాపానాదిమన్త్రాన్ వినా సాక్షాత్ తదన్తరాత్మభగవదసాధారణమన్త్రైరాహుతిపక్షే నివేదితశేషం వినా పృథగనేనానుయాగ ఉదితః। అన్యథా నివేదితనివేదనాఖ్యదోషః సంభవతి। అత ఏవాత్ర భోజ్యం నైవేద్యపూర్వం తు సమాదాయాథ పాత్రగమితి నైవేద్యశబ్దః ప్రయుక్తః, న నివేదితశబ్దః। నైవేద్యమ్ అన్తరాత్మనివేదనాయ కల్పితమిత్యర్థః స్వరసః। తథా సతి పవిత్రీకృత్య చామ్బు సేత్యుక్తేరపి సార్థక్యం భవతీతి చేతి సచ్చరిత్రరక్షాదికం కదాపి న శ్రుతవానసి, యతస్తత్ర[42] సవన్ధనాభిషేకన్యాయేన నివేదితనివేదనాఖ్యదోషః పరిహృతః। నివేదితార్థకనైవేద్యశబ్దా అపి బహుశస్తత్ర తత్రోదాహృతాః ।। 181-186 ।।

[1 జ్ఞః స- బక.।]

[2 క్ష్యాత్మా- అటీ.।]

[3 జ్ఞో వై- ము. అటీ అ.।]

[4 సాధు- ము. అటీ.।]

[5 ఏత- బఖ. అ. ఉ.।]

[6 లీ- అ. ఉ.।]

[7 త్వజః- అ. ఉ.।]

[8 సంభక్తం- ము. బక., సంభుక్తం- అటీ. బఖ.।]

[9 అసావాత్మత్వం- అ.।]

[10 విహితస్య- అ. మ. ।]

[11 నయా- ము. ।]

[12 సమాహితః- ము. ।]

[13 శుద్ధ్యన్నం- అ. మ. ।]

[14 నయేతి- అ. మ. ।]

[15 `అపి' నాస్తి- ము. ।]

[16 `వేద్యం' నాస్తి- అ. ము. ।]

[17 యాతాః- ము., యాతాయాః-ము. ।]

[18 శిష్యేణ - అ. ।]

[19 `వా' నాస్తి- అ. ।]

[20 కిఞ్చ- అ. ।]

[21 తత్రా- అ. ।]

[22 నవమాధ్యాయే ।]

[23 యథాక్రమమ్- ము. ।]

[24 కర్మిణః- ము. ।]

[25 తు- ము. ।]

[26 తథా వై- ము. ।]

[27 దవ- అ. మ. ।]

[28 తృప్తిః- ము. ।]

[29 పుష్టి- అ. ।]

[30 తద్ధామం తు వినశ్యతి- ము. ।]

[31 కవచేన - ము. ।]

[32 శాస్త్రేణ- అ. ।]

[33 రూపాది- ము. ।]

[34 త్మకాః- అ. మ. ।]

[35 మాం చాన్తఃస్థాం - ము. ।]

[36 తయా చాపో- ము. ।]

[37 హుతీస్తయా- ము. ।]

[38 ఏషాం- అ. ।]

[39 స్థలదేవస్య- మ. ।]

[40 జుహుయాద్- అ. ।]

[41 ప్రాన్తపర్వ్యే- అ.మ. ।]

[42 తత్ర సచ్చరిత్రరక్షాయాం 122-131 పృష్ఠేషు విషయోఽయం ప్రపఞ్చితః ।]

సమాచమ్య పునర్యాయాత్ ప్రయతో భగవద్గృహమ్ ।

మనోబుద్ధ్యభిమానేన సహ న్యస్య ధరాతలే ।। 187 ।।

కూర్మవచ్చతురః పాదాన్ శిరస్తత్రైవ పఞ్చమమ్ ।

ప్రదక్షిణసమేతేన త్వేవంరూపేణ సర్వదా ।। 188 ।।

అష్టాఙ్గేన నమస్కృత్య హ్యుపవిశ్యా[1]గ్రతః ప్రభోః ।

ఆగమాధ్యయనం కుర్యాత్ తద్వాక్యార్థవిచారణమ్[2] ।। 189 ।।

అథైవమనుయాగానన్తరం పునరాచమనపూర్వకం భగవద్గృహప్రవేశం తత్ర కర్తవ్యాష్టాఙ్గప్రణామప్రకారమాగమాధ్యయనరూపస్వాధ్యాయం చాహ- సమాచమ్యేతి త్రిభిః। అష్టాష్టాఙ్గేనేత్యేకవచనేన సకృత్ప్రణామప్రతిపాదకశ్లోకద్వయమిద[3]మేవేతి సూచ్యతే। అత ఏవ శ్రీమద్భాష్యకారైరపి నిత్యగ్రన్థే- "భగవన్తమష్టాఙ్గప్రణామేన ప్రణమ్య" (పృ. 187) ఇత్యేకవచనమేవ ప్రయుక్తమ్, అష్టాఙ్గప్రణామప్రతిపాదకశ్లోకద్వయమిదమేవోదాహృతం చ (పృ. 188)।

నన్వత్ర సమయపరిచ్ఛేదే-

ప్రాసాదం దేవదేవీయమాచార్యం పాఞ్చరాత్రికమ్ ।।

అశ్వత్థం చ వటం ధేనుం సత్సమూహం గురోర్గృహమ్ ।

దూరాత్ ప్రదక్షిణం[4] కుర్యాన్నికటాత్ ప్రతిమాం విభోః ।।

దణ్డవత్ ప్రణిపాతైస్తు నమస్కుర్యాచ్చతుర్దిశమ్ । (21/11-13)

[5]ఇతి బహువచనమపి వక్ష్యతి । తస్య కా గతిరితి చేత్, సత్యమ్ । తత్ర చతుర్దిశమితి స్థానభేదోఽప్యస్తీతి జ్ఞేయమ్ ।

నను చ- "ఏకత్రిపఞ్చ[6]సప్తాదిగణనావిషమం హి యత్" (37/53) ఇతి విషమప్రణామనిషేధకపౌష్కరోక్తిః, తదనుసారిణీ[7]- "తత్ర ప్రదక్షిణాని ప్రణామాంశ్చ యుగ్మాన్ కుర్యాత్" (పృ. 114) ఇతి పఞ్చరాత్రరక్షోక్తిశ్చ భవతా న శ్రుతా కిమితి చేత్, ఉచ్యతే- పౌష్కరనిష్ఠానామేవ తదుక్తానుష్ఠానమ్, సాత్వతనిష్ఠానాం తు సకృదేవ ప్రణామానుష్ఠానం బోధ్యమ్, "సకృత్తే నమః, ద్విస్తే నమః" ఇత్యాదిభిః పక్షద్వయస్యాపి శ్రుత్యుక్తత్వాత్, తథైవ శిష్టాచారాచ్చ । ఆగమాధ్యయనం కుర్యాత్ తద్వాక్యార్థవిచారణమిత్యత్ర [8]పఞ్చరాత్రరక్షాయామ్- "తదిహ భగవత్ప్రీణనస్వచిత్తరఞ్జకేతిహాసపురాణస్తోత్రనిగమాన్తద్వయవ్యాపకమన్త్రాదీనాం శ్రవణమననప్రవచనజపాదయో వాదసంవాదాదయశ్చ యౌగికజ్ఞానప్రదీపస్నేహాయమానాః

పారుష్యమనృతం చైవ పైశున్యం చైవ[9] సర్వతః ।

[10]అనిబద్ధప్రలాపశ్చ వాఙ్మయం స్యాచ్చతుర్విధమ్ ।। (మను. 12/6)

ఇత్యాదిని[11]దర్శితవాచికపాపోదయప్రతిబన్ధినశ్చ సర్వే వ్యాపారా యథాసంభవం సంభూయ పృథగ్భూయ వా స్వాధ్యాయీభవన్తి" (పృ. 149) ఇతి సంగృహీతం ద్రష్టవ్యమ్ ।। 187-189 ।।

[1 తో విభోః- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 ణామ్- అ. ఉ. ।]

[3 మిదప్లైః- అ. ।]

[4 క్షిణీ- ము. ।]

[5 ఇత్యపి- అ. ।]

[6 సత్తాది- అ. ।]

[7 సారీణి- అ. ।]

[8 పాఞ్చ- ము. ।]

[9 చాపి సర్వశః- ము. I]

[10 అసంబద్ధ- ము. I]

[11 ఇత్యాదీని- అ. I]

ప్రాప్తే తు సన్ధ్యాసమయే స్నాత్వా వా జఘనావధి ।

క్షాలయిత్వా తతః కుర్యాద్ [1]వాసఃసమ్పరివర్తనమ్ ।। 190 ।।

అర్చయిత్వార్ఘ్యపుష్పాద్యైర్దేవమగ్నిం యజేత్ తతః ।

యథాశక్తి జపం కుర్యాదాసాద్య శయనం తతః ।। 191 ।।

సమాధాయ బహిర్దేవం నిరాలమ్బపదే స్థితమ్ ।

అప్రయత్నేన వై తావదనిరుద్ధేన తేజసా ।। 192 ।।

సహ తేనైవ వై నిద్రా యావదభ్యేతి సామ్ప్రతమ్ ।

సముత్థాయార్ధరాత్రేఽథ జితనిద్రో జితశ్రమః ।। 193 ।।

అథ సాయన్తనస్నానాదినిద్రాన్తం కర్తవ్యకర్మణాం క్రమం సంక్షేపేణాహ- ప్రాప్త ఇతి సార్ధైస్త్రిభిః। అత్ర స్నాత్వేత్యాదినా సన్ధ్యోపాసనాదికముపలక్ష్యతే। దేవమర్చయిత్వేత్యత్రార్చనప్రకారః, అగ్నిం యజేదిత్యత్ర హోమప్రకారశ్చ పూర్వోక్త ఏవ గ్రాహ్యః। ఏతేన స్వార్థపరార్థయోరుభయత్రాపి కాలద్వయార్చనం ముఖ్యం భవతి, అవిశేషేణోక్తత్వాత్। సతి విభవే పారమేశ్వరాద్యుక్తం ద్వాదశకాలార్చనాదికం పరార్థే కార్యమ్, తదుద్దిశ్యైవోక్తత్వాత్। సాయమాచమనం చానుయాగాన్తమితి జ్ఞేయమ్,

సాయంప్రాతర్ద్విజాతీనామశనం శ్రుతిచోదితమ్ ।

నాన్తరా భోజనం కుర్యాదగ్నిహోత్రసమో విధిః ।। (మను. 2/52)

ఇతి రాత్రిభోజనస్యాపి శాస్త్రీయత్వాత్।

నన్వత్రానుయాగః కణ్ఠరవేణ నోక్తః, లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

సన్ధ్యాముపాస్య విధివదభిగమ్య చ మాం ధియా ।

యోగం యుఞ్జీత విధివచ్ఛాస్త్రశుద్ధేన చేతసా ।। (40/102)

ఇత్యత్రానుయాగో నోక్తః, ఈశ్వరపారమేశ్వరయోరపి- "సాయన్తనార్చనం కుర్యాత్ షడఙ్గం బలిపశ్చిమమ్" (ఈ. సం. 6/78; పా. సం. 7/437) ఇతి, "త్రికాలేష్వేకమష్టాఙ్గం షడఙ్గం చా[2]చరేద్ ద్వయమ్" (ఈ. సం. 6/78; పా. సం. 7/434) ఇతి చ వహ్నిసంతర్పణా[3]న్తమేవార్చనముక్తమ్। ఏవం వచనేషు జాగరూకేషు కథం రాత్రావనుయాగః శాస్త్రీయో భవతీతి చేత్, సత్యమ్। అత్ర సర్వత్రాపి రాత్రిభోజనస్య నైయత్యాభావాత్ తథోక్తమితి జ్ఞేయమ్। యతః పాద్మే-

తతః పశ్చిమసంధ్యాయాం ప్రాప్తాయాం తత్ర చోదితమ్ ।

జపహోమాదికం సర్వం కృత్వా పరమపూరుషమ్ ।।

అర్చయిత్వా యథాన్యాయం యథాపూర్వమశేషతః ।

భుక్త్వా సంవిశ్య శయనే సముత్థాయ మహానిశి ।।

ఆచమ్య ప్రయతో భూత్వా ధ్యాత్వా పరమపురుషమ్ ।

ఇతి[4] రాత్రిభోజనమప్యుక్తమ్। నను రాత్రిభోజనస్య నైయత్యాభావేన తదప్రతిపాదనే సమర్థిత ఏకాదశ్యాద్యుపవాసదివసేషు[5] దివాభోజనస్యాపి నైయత్యాభావాత్ తత్ కథం ప్రతిపాదితమితి చేత్, బ్రూమః- దివోపవాసస్య క్వాచిత్కత్వాద్ రాత్ర్యుపవాసస్య పఞ్చపర్వాదిషు బాహుల్యాద్ దివారాత్ర్యనుయాగయోః ప్రతిపాదనాప్రతిపాదనే బోధ్యే ।

నిత్యగ్రన్థేషు[6] దివానుయాగస్యాప్యనుక్తిరేవమేవ సమర్థితా వేదాన్తాచార్యైః పఞ్చరాత్రరక్షాయామ్- "తథాహ్యుపవాసదివసేష్వేకాదశ్యాదిష్వనుయాగస్య లోపో భవతి। సప్తాఙ్గమేవ తదానీం యజనమ్। అత ఏవానుయాగస్యానియతత్వవ్యఞ్జనాయ భాష్యకారాణాం తదనుక్తిః। తదర్థకాలశ్చ తస్మిన్ దివసే స్వాధ్యాయయోగాదిష్వన్యతమేన యథోచితం [7]యాపనీయః" (పృ. 167) ఇతి। అత్ర సప్తాఙ్గమిత్యనేనైకాదశ్యాదిష్వపి పితృసంవిభాగః కార్య ఇత్యుక్తం భవతి। స చ తిలోదకా(న్తరూపం? న్నరూపో) న బ్రాహ్మణభోజనరూప ఇతి జ్ఞేయమ్, యతస్తత్రైవ కదాచిద్ ద్వాదశ్యాదిషు ప్రభాతే పారణం భవతి। తదర్థం పూర్వం యజనే కృతేఽపి స్వకాలప్రాప్తం మధ్యన్దినయజనం సప్తా[8]ఙ్గమితి భోజనానన్తరమపి పితృసంవిభాగ ఉక్తో నాన్నశ్రాద్ధరూపః, అపి తు తిలోదకా(న్త?న్న)రూప ఏవ ।

నను భవతా ద్వాదశ్యాదిషు ప్రాభాతికార్చనానన్తరమపి పితృసంవిభాగః కథముక్త ఇతి చేత్, సత్యమ్। [9]తత్ పరార్థవిషయమ్, తత్ర ప్రాభాతికార్చనస్యాప్యుక్తత్వాత్, "తత్ర ప్రాభాతికీం కుర్యాత్ పూజామష్టాఙ్గసంయుతామ్" (ఈ. సం. 6/76; పా. సం. 7/432) ఇతి కణ్ఠోక్తేశ్చ। స్వార్థే మాధ్యాహ్నికార్చనమాత్రస్యోక్తత్వాత్। తదనన్తరమేవ పితృసంవిభాగానుష్ఠానమప్యస్మాకమప్యవిరుద్ధం బోధ్యమ్।

నను చ స్వార్థే ఇజ్యాకాలే మాధ్యాహ్నికార్చనమాత్రముచితమ్। సాయన్తనార్చనమపి భవతా కథమఙ్గీకృతమితి చేత్, సత్యమ్। తద్యోగాఙ్గం జయాఖ్యపాద్మాదిష్వపి కణ్ఠరవేణోక్తం ద్రష్టవ్యమ్। యథాశక్తి జపం కుర్యాదిత్యత్రాగమాధ్యయనరూపస్వాధ్యాయమన్త్రజపో బోధ్యః, ప్రసిద్ధజపయజ్ఞస్య హవిర్నివేదనానన్తరమేవ కర్తవ్యత్వాత్। తథా చ పఞ్చరాత్రరక్షాయాం సంగ్రహః- "అథ లోహితాయతి భాస్కరే యథాసూత్రం సాయంసన్ధ్యోపాసనం సాయంహోమః, పునర్యథాశక్తి భగవదభిగమనహవిర్నివేదనపూర్వకం భోజనమ్। కేనచిన్నిమిత్తేన విలుప్తే భోజనే ప్రాణాగ్నిహోత్రమన్త్రజపః, తతశ్చ రాత్రియోగ్యస్వాధ్యాయో యోగశ్చేతి క్రమః" (పృ. 150)ఇతి।

సమాధాయ బహిర్దేవమిత్యత్ర తేన సహ బహిఃస్థితేన భగవతా సహేత్యర్థః। నిద్రా యావదభ్యేతి తావదన్తం బహిర్నిరాలమ్బపదే స్థితం దేవం సమాధాయ ధ్యాత్వేత్యర్థః। ఇహ ప్రయత్నపూర్వకం చిత్తనిరోధం కృత్వా ధ్యానే కృతే నిద్రా న సంభవతి। తదభావే యోగం కర్తుం చిత్తస్వాస్థ్యం న జాయత ఇత్యాశయేనాప్రయత్నేనానిరుద్ధేన[10] చేత సేత్యుక్తమ్। [11]అస్య పదద్వయస్యాపి సమాధాయేత్యత్రాన్వయః। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు - "అబహిః హృత్కమలే" ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్। తన్మన్దమ్, యతః సాత్వ[12]తేశ్వరపారమేశ్వరాదిషు పఞ్చరాత్రరక్షాదిషు (పృ. 164)చ సమాధాయ బహిర్దేవమిత్యేకరూపః పాఠో దృశ్యతే। తథా పాఠాఙ్గీకారేఽర్థ(ా)సామఞ్జస్యమపి న సంభవతి ।। 190-193 ।।

[1 వాససాం పరి- బక. బఖ. అ., ద్వాససః పరి- ఉ.।]

[2 చాపరే- అ. మ.।]

[3 నన్తర- అ.।]

[4 ఇతి నను- అ. ।]

[5 సేఽపి- అ.।]

[6 గ్రన్థే తు- అ.।]

[7 వ్యాప- అ.।]

[8 సంప్రాప్తాఙ్గ- మ.।]

[9 `తత్' నాస్తి- అ.।]

[10 యత్నిరు. మ. ।]

[11 అద్య- అ.।]

[12 తపా- అ.।]

సముత్థాయార్ధరాత్రేఽథ జితనిద్రో జితశ్రమః ।। 193 ।।

కమణ్డలుస్థితేనైవ సమాచమ్య తు వారిణా ।

గురుం దేవం నమస్కృత్య [1]హ్యపవిశ్యాజినాసనే ।। 194 ।।

అథ యోగం దర్శయన్ తత్పూర్వకృత్యమాహ- సముత్థాయేతి సార్ధేన। అయం శ్లోకః పఞ్చరాత్రరక్షాయామేవ వ్యాఖ్యాతః। తథాహి- "ఏతత్సంహితానిష్ఠానామేష యోగకాలనియమః। నిశ్శబ్దే సర్వసుప్తికాలే చైకాగ్ర్యాతిశయసంభావనయా చ తద్విధిః। తత్తత్పురుషశక్త్యాద్యనుసారాచ్చ తత్తత్కాలవిధేర్న విరోధ ఇత్యుక్తమ్।" [2]తత్ర-

వైణవీం[3] ధారయేద్ యష్టిం సోదకం చ కమణ్డలుమ్ ।

యజ్ఞోపవీతం వేదం చ శుభే రౌక్మే చ కుణ్డలే ।। (4/36)

ఇత్యాదిభిర్మన్వాద్యుపదిష్టసోదకకమణ్డలుధారణాదికం భగవద్యోగినోఽపి[4] విహితమితి జ్ఞాపనాయ కమణ్డలుస్థితేనైవేత్యుక్తమ్, నిద్రాన్తనిమిత్తతయోత్తరకర్మాఙ్గతయా చ తన్త్రేణాచమనమ్। తుశబ్దేన స్వాశాస్త్రోక్తవిశేషః, తోయాలాభదశాయాం దక్షిణశ్రవణస్పర్శశ్చ [5]వ్యజ్యతే। స్మరన్తి హి-

"ఏవమాచమనాశక్తావలాభే సలిలస్య చ ।

పూర్వోక్తేషు నిమిత్తేషు దక్షిణం శ్రవణం స్పృశేత్ ।।" (ప. పృ. 82-83)ఇతి।

అజినాసన ఇతి "చేలాజినకుశోత్తరమ్" (భ. గీ. 6/11) ఇతి గీతే ప్రధానాంశగ్రహణమితి ।। 193-194 ।।

[1 ఉప- బక. ।]

[2 అత్ర- ము. ।]

[3 వైష్ణవీం- ప. అ. మ. ।]

[4 నోఽప్యనపోదితమితి- ము. ।]

[5 వ్యజ్యేతే- ము. ।]

న్యాసం మన్త్రచతుష్కేణ కుర్యాత్ సంహారలక్షణమ్ ।

ఆపాదాజ్జానుపర్యన్తమనిరుద్ధం చ విన్యసేత్ ।। 195 ।।

ప్రద్యుమ్నాఖ్యం న్యసేన్మన్త్రం నాభ్యన్తం జానుమణ్డలాత్ ।
నాభేరాకర్ణదేశం[1] తు మన్త్రం[2] సాఙ్కర్షణం న్యసేత్ ।। 196 ।।

ఆకర్ణాద్[3] బ్రహ్మరన్ధ్రాన్తం చతుర్థం వినివేద్య[4] చ ।
తతస్త్వభిమతేనైవ త్వాస్తే పద్మాసనాదినా ।। 197 ।।

స్వాత్మనా చాతురాత్మీయమభిమానం సమాశ్రయేత్ ।
సమం కాయశిరోగ్రీవం సన్ధాయ[5] సహ వక్షసా ।। 198 ।।

అథ వాసుదేవాదిమన్త్రచతుష్టయస్య స్వశరీరే సంహారక్రమేణ న్యాసం పద్మాసనాదిష్వన్యతమేనోపవేశనం స్వస్మిన్ చాతురాత్మీయాభిమానావలమ్బనం చాహ-న్యాసమితి సార్ధైస్త్రిభిః। చాతురాత్మీయ[6]మభిమానం సమాశ్రయేదిత్యత్ర తత్తన్మన్త్రజపధ్యానకాలే తత్తన్మూర్తితాదాత్మ్యావలమ్బనం బోధ్యమ్, అన్యథా యుగపత్సర్వమూర్తితాదాత్మ్యాశ్రయణస్యాశక్యత్వాత్ తస్య ప్రత్యేకమేవ వక్ష్యమాణత్వాచ్చ। అత్ర చాతురాత్మ్యార్చనప్రకరణాదేవ[7] చతుర్భిర్మన్త్రైర్యోగానుష్ఠానాదికముక్తమ్। నహ్యేకమూర్త్యర్చనవిభవార్చనాదిప్రకరణేఽప్యేతైరేవ మన్త్రైర్యోగోఽనుష్ఠేయ ఇతి నియమః, అపి తు తత్తత్ప్రకరణానుసారిమన్త్రైరితి బోధ్యమ్।

నను [8]పఞ్చరాత్రరక్షాయామత్ర మన్త్రచతుష్కాదివ్యతిరిక్తం సర్వం సంహితాన్తరనిష్ఠానామపి సాధారణమిత్యుక్తమ్। ఏతేనైతత్సంహితానిష్ఠానాం సర్వప్రకరణేష్వపి మన్త్రచతుష్కేణైవ యోగ ఇతి జ్ఞాయతే, యతస్తత్ర ప్రకరణాన్తరనిష్ఠానామపీతి నోక్తమితి చేత్, బ్రూమః- అత్ర[9] చాతురాత్మ్యారాధనస్యైవ విస్తరాత్ ప్రకరణాన్తరస్య సంకుచితత్వాత్ ప్రకరణాన్తరేఽపి సాధారణమితి నోక్తమ్। సంహితాన్తరనిష్ఠానామపి సాధారణమిత్యనేనైవ తదర్థోఽపి కింపునర్న్యాయేన సిద్ధో భవతీతి జ్ఞేయమ్। అన్యథా సర్వేషామపి వ్యూహచతుష్టయేనైవ యోగానుష్ఠాననియమే-

కైవల్యఫలదా హ్యేకా భోగకైవల్యదా పరా ।
భోగదైవ తృతీయా చ ప్రబుద్ధానాం సదైవ హి ।। (19/4)

ఇతి వక్ష్యమాణపరాదిమన్త్రదీక్షిత్రిఫలభేదానుసారేణ కైవల్యేచ్ఛయా కేవలం పరాత్పరమన్త్రం ప్రాప్తవతాం కామ్యేచ్ఛయా విభవమన్త్రమాత్రమధికృతవతాం చ

యోగానుష్ఠానం న సంభవేత్। అతో యస్య యస్మిన్ మన్త్రేఽభిరతిస్తస్య తేన యోగానుష్ఠానమితి సిద్ధమ్ ।। 195-198 ।।

[1 కణ్ఠ- ఉ. ।]

[2 సాఙ్కర్షణం చ మన్త్రరాట్- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 కణ్ఠా- ఉ. ।]

[4 యోజ్య- బక. బఖ. అ. ।]

[5 ధార్య- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[6 త్మికయాభి- అ., రాత్మీకయాఽభి- మ. ।]

[7 ణాత్, ఏవం మ. ।]

[8 శ్రీపఞ్చ- మ. ।]

[9 అతః- అ. ।]

దృఙ్నాసాగ్రగతా కార్యా వినిమీలితలక్షణా ।

జిహ్వా తాలుతలస్థా చ సాన్తరే[1] దశనావలీ ।। 199 ।।

ఈషదోష్ఠపుటౌ లగ్నౌ ధార్యే ద్వే బాహుకూర్పరే[2] ।

ఊరుమధ్యప్రదేశే తు హస్తౌ నాభావధో[3] న్యసేత్ ।। 200 ।।

అధరోత్తరయోగేన వామదక్షిణతః క్రమాత్ ।

అచలం యోగపట్టేన త్వేవం సన్ధార్య విగ్రహమ్ ।। 201 ।।

సఙ్కోచ్యాపానదేశం [4]త్వప్యుపరిష్టాత్ తమేవ హి ।

వికాస్యా[5]వర్ణహీనేన హార్ణేనాలక్ష్యమూర్తినా ।। 202 ।।

అథ యోగానుష్ఠానకాలే కాయశిరఃప్రభృత్యవయవానాం [6]సన్ధారణక్రమమాహ- సమమితి సార్ధైశ్చతుర్భిః[7] ।। 198-202 ।।

[1 రా- ఉ. I]

[2 కోప- బక. బఖ. అ. ఉ. I]

[3 ధస్త్యజేత్- అ. ఉ. I]

[4 తు ఉ- బక. బఖ. అ. I]

[5 స్య- బక. బఖ, ర్యా- అ. I]

[6 సాధా- అ. I]

[7 సార్ధైః పఞ్చభిః- అ. I]

విషయాన్తర్నివిష్టం తు క్రమాచ్చిత్తం సమాహరేత్ I

కుర్యాద్ వై బుద్ధిలీనం తు తాం[1] చ కుర్యాత్ స్వగోచరే II 203 II

తతో విషయేభ్యశ్చిత్తమాకృష్య బుద్ధౌ సంయోజ్య బుద్ధిం స్వగోచరే భగవతి న్యసేదిత్యాహ- విషయేతి I తథా చ [2]పఞ్చరాత్రరక్షాయాం శాణ్డిల్యస్మృతౌ-

ఈదృశః పరమాత్మాఽయం ప్రత్యగాత్మాఽయమీదృశః[3] I

తత్సంబన్ధానుసంధానమితి యోగః ప్రకీర్తితః II

యోగో నామేన్ద్రియైర్విశ్వైర్బుద్ధేర్బ్రహ్మణి సస్థితిః I

ప్రయుక్తైరప్రయుక్తైర్వా భగవత్కర్మవిస్తరైః[4] II (పృ. 59) ఇతి I

(శా. స్మృ. 5/13-14)

తత్రైవ తృతీయేఽధికారే (పృ. 158) పరాశరః-

ఆత్మప్రయత్నసాపేక్షా విశిష్టా యా మనోగతిః I

తస్యా బ్రహ్మణి సంయోగో యోగ ఇత్యభిధీయతే II ఇతి II 203 II

(విష్ణు. పు. 6/7/31)

[1 తచ్చ- ము. అటీ. I]

[2 పాఞ్చ- అ. I]

[3 తథేదృశః- ము. I]

[4 విస్తరః- అ. మ. ।]

సమాధాయాత్మనాత్మానం సహ మన్త్రైస్తతః క్రమాత్ ।

ఆ జాగ్రత్పద[1]భూమేర్వై యథా తద్ గదతః శృణు ।। 204 ।।

జాగ్రత్పదమారభ్య తుర్యపదాన్తం తత్తత్పదస్థితేన పరమాత్మనా సహ తత్తన్మన్త్రజపపురస్సరం ప్రత్యగాత్మనః సంయోగభావనాముక్త్వా తాం విస్తరేణ వక్ష్యామి శృణ్విత్యాహ- సమాధాయేతి। తథా చ పఞ్చరాత్రరక్షాయాం దక్షః-

సర్వభా[2]వవినిర్ముక్తం క్షేత్రజ్ఞం బ్రహ్మణి న్యసేత్ ।

ఏతద్ధ్యానం చ యోగశ్చ శేషోఽన్యో గ్రన్థవిస్తరః ।। (ద. స్మృ 7/20) ఇతి।

యాజ్ఞవల్క్యశ్చ- "[3]వృత్తిహీనం మనః కృత్వా క్షేత్రజ్ఞం బ్రహ్మణి[4] న్యసేత్" ఇతి। వృత్తిహీనం బాహ్యవృత్తిరహితమిత్యర్థః" (పృ. 76) ।। 204 ।।

[1 పాద- బక. బఖ. అ. ।]

[2 సర్వోపాధి- ము. ।]

[3 ఏతద్వచనమపి దక్షస్మృతౌ (7/15)సముపలభ్యతే ।]

మధ్యాహ్నభాస్కరాకారైః సర్వైః సంశాన్తవిగ్రహైః ।

స్మరేత్ పూర్వోదితం పద్మం చాతురాత్మ్యైరధిష్ఠితమ్ ।। 205 ।।

తతో జాగ్రత్పదస్థం చాప్యనిరుద్ధం చ మన్త్రరాట్ ।

పరావర్త్య శతం బుద్ధ్వా తదభిన్నేన చాత్మనా ।। 206 ।।

తన్మన్త్ర[1]జపసామర్థ్యాత్ తాదాత్మ్యస్థితిబన్ధనాత్ ।

మహిమా తు సవిజ్ఞానస్తదీయస్తస్య జాయతే ।। 207 ।।

అభ్యాసాద్ వత్సరాన్తే తు తదద్వైతసమన్వితమ్[2] ।

అథ ప్రద్యుమ్నమన్త్రం తు పరావర్త్య[3] శతద్వయమ్ ।। 208 ।।

యోఽయం సోఽహమనేనైవా[4]ప్యద్వైతేన సదైవ హి ।
ఏవమేవ సమభ్యాసాద్ మతిమాంశ్ఛిన్నసంశయః ।। 209 ।।

తత్రత్ప్రభావాచ్చ తేనైవ తథా కాలేన జాయతే ।
అనేన క్రమయోగేన జపవృద్ధ్యాఽన్వితేన తు ।। 210 ।।

నిఖిలం చాప్యధీకుర్యాద్[5] మన్త్రవృన్దం పురోదితమ్ ।
యావదాభాతి భగవాన్ స్థానే పూర్వోక్తలక్షణే ।। 211 ।।

ప్రలీనమూర్తిరమలో[6] హ్యనన్తస్తేజసాం నిధిః ।
చిదానన్దఘనః శాన్తో [7]హ్యనౌపమ్యో హ్యనాకులః ।। 212 ।।

సమాధాయాత్మనాత్మానం తత్ర త్యక్త్వా జపక్రియామ్ ।
ధ్యాతృధ్యేయా[8]విభాగేన యావత్ తన్మయతాం వ్రజేత్ ।। 213 ।।

యదా సంవేద్యనిర్ముక్తే సమాధౌ లభతే స్థితిమ్ ।
అభ్యాసాద్ భగవద్యోగీ బ్రహ్మ సమ్పద్యతే తదా ।। 214 ।।

విస్తరేణ యోగప్రకారమాహ- మధ్యాహ్నభాస్కరాకారైరిత్యారభ్య బ్రహ్మ సంపద్యతే తదేత్యన్తమ్। అస్యార్థః- స్వహృదయకమలం తత్తత్పదభేదేన చాతురాత్మ్యైరధిష్ఠితం స్మృత్వా జాగ్రత్పదస్థేనానిరుద్ధేన సహ [9]ఆత్మానమేకీభూతం ధ్యాయన్ ప్రత్యహం తన్మన్త్రం శతవారం జపేత్। ఏవం తన్మన్త్రజపసామర్థ్యాచ్చ తదీయం జ్ఞానం మాహాత్మ్యం చ స్వస్యాపి సంభవతి। ఏవమేకం సంవత్సరం యోగాభ్యాసే కృతేఽనిరుద్ధతాదాత్మ్యసమన్వితో భవతి। తదనన్తరమనిరుద్ధం మన్త్రేణ సహ ప్రద్యుమ్నే[10] సంహృత్య ప్రద్యుమ్నోఽహమితి తాదాత్మ్యభావనాం కుర్వన్ ప్రత్యహం తన్మన్త్రం శతద్వయం జపన్ పునరేకం సంవత్సరం నయేత్। ఏతేన ప్రద్యుమ్నప్రభావో[11] భవతి। ఏవంరీత్యా సంకర్షణమన్త్రం వాసుదేవమన్త్రం

[12]స్వప్నవ్యూహానిరుద్ధాదివాసుదేవాన్తమన్త్రచతుష్టయం తథా సుషుప్తివ్యూహచతుష్టయం చ ప్రత్యేకమేకైకం సంవత్సరం జపవృద్ధిక్రమేణ తత్తాదాత్మ్యభావనయా సహాఽభ్యసన్ తత్తన్మన్త్రం తదుత్తరమన్త్రే ఉపసంహరన్ సుషుప్తివ్యూహవాసుదేవమపి పూర్వోక్తలక్షణ[13]తుర్యస్థానే స్థితే పరాత్పరవాసుదేవే ఉపసంహరన్ తత్తాదాత్మ్యభావనయా తన్మన్త్రం ధ్యాతృధ్యేయావిభాగేన యావత్తన్మయత్వం వ్రజేత్ తావదన్తం జపన్ తతో జపక్రియాం త్యజేత్[14]। ఏవమభ్యాసాద్ భగవద్యో(గి? గీ)వేద్యవేదకభావ[15]రహితే సమాధౌ యదా స్థితిం లభతే, తదా బ్రహ్మ సంపద్యతే। బ్రహ్మైవ భవతీత్యర్థః। పరమసామ్యం భజతీతి యావత్। యత్ర యత్ర యోఽయం సోఽహమిత్యేవంరీత్యా తత్తద్వ్యూహతాదాత్మ్యాశ్రయణమప్యుక్తమ్[16], తేన స్వస్య తదద్వైతసిద్ధిశ్చ ప్రతిపాదితా। అత్ర[17] సర్వనామస్వరూపైక్యం చిన్తనీయమ్। యతః-

[18]యోఽన్యథా సన్తమాత్మానమన్యథా ప్రతిపద్యతే ।

కిం న తేన కృతం పాపం చౌరేణాత్మాపహారిణా ।।

ఇత్యన్యథా జ్ఞానేన ఫలవైపరీత్యముక్తమ్। అపి తు తత్ర సర్వప్రకారైక్యం బోధ్యమ్, యతః ప్రకారైక్యే చాస్తి తత్త్వవ్యవహారః - సోఽయం గౌరితి[19] ।

నను "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీదేకమేవాద్వితీయమ్" (ఛా. ఉ.6/2/1), "తత్త్వమసి" (ఛా. ఉ. 6/8/7)ఇత్యాదిశ్రుతిశతసిద్ధం స్వరూపైక్యమ్[20]పలపతాం యుష్మాకమేవాన్యథా జ్ఞానమితి చేత్, బ్రూమః- కిమిదానీమస్మాభిస్తత్త్వనిర్ణయః క్రియతే? శ్రీమద్భాష్యకారప్రభృతిభిర్నిర్ణీతే విషయే కిమావయోర్వివాదేన। నన్వత్ర సమాధాయాత్మనాత్మానం సహ మన్త్రైస్తతః క్రమాదితి, తదభిన్నేన చాత్మనేతి, తదద్వైతసమన్వితవితి, యోఽయం సోఽహమనేనైవాప్యద్వైతేన సదైవ హీతి, ధ్యాతృధ్యేయావిభాగేన యావత్తన్మయతాం వ్రజేదితి, బ్రహ్మ సంపద్యతే తదేతి చ సుస్పష్టం శుద్ధాద్వైతమసకృదుపదిశ్యతే। ఏతద్వాక్యజాతం సర్వమద్వైతమనఙ్గీకుర్వతాం భవతాం విరుద్ధమ్, భవద్భాష్యాదిషు న విచారితం చ। అతోఽస్మిన్ విషయే వయం విప్రతిపద్యామహే, ఇతి చేత్, సత్యమ్। స్వశాస్త్రతయా న తద్వచనజాతం భాష్యాదిషు (న?) విచారితమ్, తథాప్యేతత్సజాతీయశ్రుతీతిహాసపురాణవాక్యానాం విచారితత్వాదేషామపి చారితార్థ్యం బోధ్యమ్। విచారితం చైతత్ సర్వమపి వేదాన్తాచార్యైః [21]పఞ్చరాత్రరక్షాయాం ద్రష్టవ్యమ్ ।। 205-214 ।।

[1 జాప- అ. ఉ.।]

[2 తః- అ. ఉ.।]

[3 వృత్య- ము. అటీ., వర్తి- బఖ.।]

[4 మతో నైవ హ్యద్వైతేన సదేవ- ము. అటీ.।]

[5 సర్వోపాధి- ము. ।]

[6 ప్యయీ- అ., ప్యథే-ఉ. ।

[7 మో-ము., నో- అటీ. ।]

[8 హ్యను- బక. బఖ. ।]

[9 ఆత్మనా ఏకీ- అ. ।]

[10 ప్రద్యుమ్నేన- అ. ।]

[11 ప్రకారో- అ. ।]

[12 స్వప్నం- అ. ।]

[13 ధ్యేయ- ము. ।]

[14 స్తుర్య- అ. ।]

[15 త్యజన్- అ. ।]

[16 పాప- అ. ।]

[17 ముక్తమ్- ము. ।]

[18 తత్ర- అ. ।]

[19 మనుస్మృతౌ (4/255) స్వరూపాన్తరేణ దృశ్యతేఽయం శ్లోకః ।]

[20 గౌరీతి- అ. ।]

[21 మఫలయతాం- అ. ।]

తతః[1] శ్రమజయం కుర్యాత్ త్యక్త్వా ధ్యానాసనే క్రమాత్ ।

సమాప్తే శయనస్థశ్చ కాలం[2] రాత్రిక్షయావధి ।। 215 ।।

ఏవం యోగానుష్ఠానానన్తరం పున[3]ర్బ్రాహ్మముహూర్తపర్యన్తం విశ్రామమాహ- తత ఇతి ।। 215 ।।

[1 తత్ర- ము., తత్రాశ్రమజపం- బక. ।]

[2 కాల- బక. ।]

[3 ` పునః' నాస్తి- అ. I]

బ్రాహ్మే ముహూర్తే సమ్ప్రాప్తే హ్యుత్థాయ శయనాత్ తతః ।
స్నాత్వాఽభ్యర్చ్య జగన్నాథం సమిద్ధానం సమాచరేత్ ।। 216 ।।

జుహుయాచ్చ యథాశక్తి తతస్తిలఘృతాది యత్ ।
[1]ఊనాతిరిక్తశాన్త్యర్థం సర్వకర్మసమాప్తయే ।। 217 ।।

దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం కృత్వా పూర్వవత్ సేచ[2]నాదికమ్ ।
తతో[3] దేవం తు పీఠస్థం కుణ్డస్థమనలం తతః ।। 218 ।।

న్యాసద్వయం చ సంహృత్య మనసా చ స్వవిగ్రహాత్ ।
నిఃశేషస్యోపసంహారం కుర్యాదర్ఘ్యాదికస్య చ ।। 219 ।।

యా[4]గోద్దేశాత్తథా కుణ్డాత్ స్తరాద్యస్యాఖిలస్య చ ।
సహో[5]పలేపనేనైవ సర్వమమ్బుసి నిక్షిపేత్[6] ।। 220 ।।

బ్రాహ్మముహూర్తమారభ్య కర్తవ్యక్రమం సంక్షేపేణాహ- బ్రాహ్మ ఇతి పఞ్చభిః। న్యాసద్వయం కరన్యాసాఙ్గన్యాసయోర్ద్వయమిత్యర్థః। ఏవం న్యాసోపసంహారానన్తరమనుయాగాదికం కార్యమ్। తథా చ జయాఖ్యే-

యాగస్థానాచ్చ తిలకం కృత్వా న్యాసం స్వవిహగ్రాత్ ।
ఉపసంహృత్య మేధావీ కుర్యాద్ వై భోజనాదికమ్ ।। (15/261) ఇతి।

లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

అర్ఘ్యాద్యముపసంహృత్య వర్మాస్త్రైః[7] ప్రతిగృహ్య చ ।
ఉపసంహృత్య చ న్యాసమనుయాగం సమాచరేత్ ।। (40/94) ఇతి।

ఏవం భోజనాత్ పూర్వం న్యాసస్యోపసంహృతత్వాత్ పునః సాయంపూజారమ్భే న్యాసోఽనుష్ఠేయ ఇతి జ్ఞాయతే। యద్యపిపారమేశ్వరే-

శ్రేష్ఠః ప్రభాతకాలః స్యాత్ త్రిషు కాలేషు వై పునః ।

యథావన్మన్త్రవిన్యాసమాత్మనః కరదేహయోః ।।

హృద్యాగం స్థానసంశుద్ధిం సాయామాం భౌతికీం తతః ।

నిత్యం ప్రాభాతికే[8] కుర్యాదన్యత్రేచ్ఛానుసారతః ।। (9/4-5)

ఇత్యుక్తమ్, తథాపి తన్మాధ్యాహ్నికార్చనాదిష్వనుపసంహృతన్యాసపూజకవిషయమ్। సాయంపూజారమ్భే తు [9]యాసోఽవశ్యమనుష్ఠేయః, మధ్యాహ్నానుయాగాత్ పూర్వమేవ న్యాసస్యోపసంహృతత్వాత్, న్యాసం వినా పుజనానౌచిత్యాచ్చ ।। 216-220 ।।

[1 న్యూనా- బక. బఖ.।]

[2 స్నపనా- అ.।]

[3 కృత్వా- బక. బఖ., క్లాన్త్వా- అ. ఉ.।]

[4 యాగా- ము. అటీ.।

[5 సహోపలేన కేనైవ సర్వమ్మహసి- ము., సహోపలేన కేన వై సర్వం మనసి- అటీ., సహోపలేనైవ సర్వం- ఉ.। ఈశ్వరసంహితా(6/115)ఽనుసారీ పాఠో మూలే స్థాపితః।]

[6 విక్షి- ఉ.।]

[7 వర్మాస్త్రే ప్రతిహృత్య- ము.।]

[8 ప్రభాతకే- అ.।]

[9 సో వాక్య- అ.।]

సకృత్ త్ర్యహం చ సప్తాహం పక్షం మాసమథాపి వా ।

యో యజేద్ విధినాఽనేన భక్తిశ్రద్ధాసమన్వితః ।। 221 ।।

సోఽపి యాయాత్ పరం స్థానం కిం పునర్యోఽత్ర సంస్థితః ।

యావజ్జీవావధిం కాలం బద్ధకక్ష్యో మహామతిః ।। 222 ।।

ఏవమారాధనస్య యథాశక్త్యనుష్ఠానేఽపి సాఫల్యమాహ- సకృదితి ద్వాభ్యామ్ ।। 221-222 ।।

ఇత్యుక్తం చాతురాత్మ్యం సమాసాదమలేక్షణ ।

సబాహ్యాభ్యన్తరం సమ్యఙ్మయా[1] తే యజనం శుభమ్ ।। 223 ।।

యజ్జ్ఞాత్వా క్షయమాయాతి త్వవిద్యాబీజమక్షయమ్[2] ।

అచిరాదేవ భవినాం[3] భక్తానాం భావితాత్మనామ్ ।। 224 ।।

ఉక్తమర్థం నిగమయతి- ఇతీతి ద్వాభ్యామ్ ।। 223-224 ।।

[1 మ్యక్ ప్రభాతే- అటీ. ।]

[2 క్షరమ్- ము. అటీ. ।]

[3 హవినాం- అ. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం చాతురాత్మ్యారాధనం నామ షష్ఠః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే షష్ఠః పరిచ్ఛేదః ।।

సప్తమః పరిచ్ఛేదః।।

నారద[1] ఉవాచ।।

ప్రసన్నేనాథ విభునా యదుక్తో లాఙ్గలీ పునః ।

నిశ్శ్రేయసస్సకరం కర్మ తదాకర్ణయత[2] ద్విజాః ।। 1 ।।

అథ సప్తమో వ్యాఖ్యాస్యతే। నారదో మునీన్ ప్రతి వాసుదేవేన సంకర్షణాయోపదిష్టం ప్రతాఖ్యం[3] కర్మ శృణుధ్వమిత్యాహ- ప్రసన్నేనేతి ।। 1 ।।

[1 నారద ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[2 య సామ్ప్రతమ్- బక. బఖ, యతః శృణు- ఉ.।]

[3 వృత్త్యాఖ్యం- అ.।]

శ్రీభగవానువాచ

శృణు బ్రహ్మమయం పుణ్యమపుణ్యచయదాహకృత్ ।

తత్త్వతః ప్రతిపన్నానామచిరాదేవ సిద్ధిదమ్ ।। 2 ।।

భగవాన్ సంకర్షణం ప్రత్యాహ- శృణ్వితి। పుణ్యం పుణ్యావహమ్। అపుణ్యచయదాహకృత్ పాపవిధ్వంసకమ్। కర్మేత్యనుషఙ్గః ।। 2 ।।

పరం బ్రహ్మ పరం ధామ చాతురాత్మకమవ్యయమ్ ।

జాగ్రత్సంజ్ఞే స్వయం యత్తు పదే వ్యక్తచతుర్భుజమ్ ।। 3 ।।

నూనం కర్మాత్మతత్త్వానాం భవదుఃఖప్రశాన్తయే ।

భావమాక్రమ్య రూపేణ తేన మోక్షప్రదేన చ ।। 4 ।।

తతస్త్వప్యయయోగేన స్వస్వమూర్తిచతుష్టయమ్ ।

నీత్వా పరిణతిం యోగాదాత్మన్యాస్తే చ పూర్వవత్ ।। 5 ।।

అనుగ్రహార్థం [1]భవినాం నానాకృత్యా తు వై పునః ।

దేహకాన్తిమనుజ్ఝిత్య దిక్క్రమేణ తు వై సహ ।। 6 ।।

పౌరుషేణ తు రూపేణ ప్రత్యేకేన త్రిధా త్రిధా ।

వాసుదేవాదికేనైవ వ్యక్త[2]చక్రాదినా యుతమ్ ।। 7 ।।

ఉత్కృష్టా[3]దిగుణాఢ్యానామా సృష్టేర్భాన్యయాజినామ్ ।

వర్ణానాం జనకత్వేన వ్యక్తిమభ్యేతి శాశ్వతీమ్ ।। 8 ।।

పూర్వోక్తం పరాత్పరం నిత్యోదితవ్యూహాఖ్యం వాసుదేవాదిచతుష్టయమేవ పూర్వోక్తజాగ్రద్వ్యూహరూపేణావిర్భూతమ్, తజ్జీవాత్మనాం సంసారఖేదనివృత్త్యర్థం తేనైవ రూపేణ చ వ్యక్తీభూయ జాగ్రత్పదే విదిక్ష్వప్యయక్రమేణావతీర్ణం పురుషాదిమూర్తిచతుష్టయం స్వాత్మన్యుపసంహృత్య పునః సంసారిణామనుగ్రహార్థం ప్రత్యేకం త్రిధా త్రిధా వాసుదేవః కేశవాదిత్రికరూపేణ, సంకర్షణో గోవిన్దాదిత్రికరూపేణ, ప్రద్యుమ్నస్త్రివిక్రమాదిత్రికరూపేణ, అనిరుద్ధో హృషీకేశాదిత్రికరూపేణ వ్యక్తచక్రాదిలాఞ్ఛనైః సహ భగవదేకాన్తినాం పోషకత్వేన శాశ్వతీమభివ్యక్తిమభ్యేతీత్యాహ- పరం బ్రహ్మేతి షడ్భిః। దేహకాన్తిమనుజ్ఝిత్యేత్యనేన జాగ్రద్వ్యూహవాసుదేవాదిచతుష్టయస్య పూర్వం[4] యాదృశో వర్ణభేద ఉక్తః, కేశవాదిత్రికచతుష్టయస్యాపి తాదృశ ఏవేత్యుక్తం భవతి ।। 3-8 ।।

[1 భక్తానాం- బఖ., హవినాం- అ.।]

[2 తస్యాయం విహితః క్రమః- ఉ.।]

[3 ష్ట్యాదిగుణార్థ్యానామకృష్టే- ము. అటీ.।]

[4 `పూర్వం' నాస్తి- అ.।]

యాం సమాలమ్బ్య సంసారాదచిరాదేవ యాన్తి చ ।

సుప్రబుద్ధః[1] పరం ధామ దానధర్మవ్రతాదినా ।। 9 ।।

ఏవం కేశవాదిరూపేణాభివ్యక్తేః ప్రయోజనమాహ- యామితి ।। 9 ।।

[1 ప్రబుద్ధాం- ము., ప్రసిద్ధం- అటీ. బక., ప్రబుద్ధ- బఖ.।]

కర్తవ్యమితి వై కర్మ త్వైశ్వర్యం[1] యః సమాచరేత్ ।

భక్త్యా వ్రతచ్ఛలేనైవ తస్యాయం విహితః క్రమః ।। 10 ।।

అతో వాసుదేవాదీనాం కేశవాదీనాం చ ప్రీణనవ్రతానుష్ఠానక్రమో వక్ష్యత ఇత్యాహ- కర్తవ్యమితీతి। ఐశ్వర్యమ్ ఈశ్వరసంబన్ధి, తత్ప్రీణనమిత్యర్థః। యద్వా ఐహలౌకికైశ్వర్యాదిసంపాదకమిత్యర్థః। ఉభయథా కర్మణో విశేషణమ్ ।। 10 ।।

[1 శ్వరం- బఖ. అ.।]

కార్తికస్య దశమ్యాం తు మాసస్య తు నిశాగమే ।

ఘృతేన పఞ్చగవ్యేన బిమ్బపాదామ్బసా తు వా ।। 11 ।।

కృత్వా స్వకోష్ఠసంశుద్ధిం నిస్సృత్యోదరగం[1] మలమ్ ।

స్మరన్ ప్రభుం సమాచమ్య పాణౌ కృత్వా కుశోదకమ్ ।। 12 ।।

తత్క్షేపపూర్వం సఙ్కల్ప ఆవర్త్యో వ్రతం ప్రతి ।

ఓం వ్రతాధిపతయే దేవ నిత్యనిర్మలమూర్తయే ।। 13 ।।

దశమ్యాం సాయంకాలే పఞ్చగవ్యా[2](ద్య)న్యతమప్రాశనేన స్వశరీరశుద్ధిమాచమనప్రాణాయామౌ కుశోదకప్రక్షేపపూర్వకం సంకల్పం చాహ- కార్తికస్యేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। ఘృతేన పఞ్చగవ్యేన బిమ్బపాదామ్బసా [3]తు [4]వేత్యత్రోత్తరోత్తరం శ్రేష్ఠం సంబోధ్యమ్। తథా చ సచ్చరిత్రరక్షాయాం తృతీయేఽధికారే బ్రహ్మాణ్డే-

"పృథివ్యాం యాని తీర్థాని తేషు స్నాతేషు[5] యత్ఫలమ్ ।

విష్ణోః పాదోదకం మూర్ధ్ని[6] ధారయేత్ సర్వమాప్నుయాత్ ।।

మానవో యస్తు గఙ్గాయాం స్నానం పానం సమాచరేత్ ।

తస్య యాదృగ్ భవేత్ పుణ్యం తాదృక్ పాదామ్బుధారణాత్ ।।

త్రిషు లోకేషు యత్తీర్థం ప్రయాగం పుష్కరాదికమ్ ।

తత్పాదయుగ్మే కృష్ణస్య తత్ర తిష్ఠతి నిత్యశః ।।

శ్రీభాగవతే-

పాదోదకస్య మాహాత్మ్యం జానాత్యేవ హి శఙ్కరః ।

విష్ణుపాదోద్భవాం గఙ్గాం శిరసా ధారయన్[7] హి సః ।।

ప్రాయశ్చిత్తమనుప్రాప్తః[8] కృచ్ఛ్రం వాప్యఘమర్షణమ్ ।

విష్ణుపాదోదకం పీత్వా శుద్ధిమాప్నోతి తత్క్షణాత్ ।।" (పృ. 110)

ఇత్యాది। ఏతదలాభే పఞ్చగవ్యమ్, తస్యాప్యలాభే ఘృతం వా గ్రాహ్యమితి భావః। తథా చ పాద్మే స్నపనాధ్యాయే-

అలాభే పఞ్చగవ్యానాం ఘృతమేవైకమిష్యతే ।

పఞ్చగవ్యేషు యస్య స్యాదలాభస్తత్కృతే ఘృతమ్ ।। ఇతి।।

ప్రభుం స్మరన్ ఉదరగం మలం నిస్సృత్యేత్యనేన ప్రాణాయామః సూచ్యతే యథా[9], తథా వక్ష్యతి ప్రాణాయామం నృసింహకల్పపరిచ్ఛేదే-

నాభిదేశస్థితం ధ్యాత్వా దేవం సంగృహ్య కల్మషమ్ ।

నిస్సృతం వాయుమార్గేణ ద్వాదశాన్తావధౌ క్షిపేత్ ।।

నిరస్తపాపమాకృష్య వాతచక్రసమన్వితమ్ ।

నాసాగ్రేణ తు మన్త్రేశం దేహసంపూరణాయ చ ।।

తం ధ్యాయేద్ హృదయస్థం చ గతిరుద్ధేన వాయునా । (17/8-20) ఇతి।। 11-13 ।।

[1 నిర్వృత్యేతి సార్వత్రికః పాఠః, టీకానుసారీ పాఠో మూలే స్థాపితః।]

[2 గవ్యప్రాశ- మ. ।]

[3 కృత్వే- అ. ।]

[4 త్రోత్తరత్ర- అ. ।]

[5 స్నానేషు- అ. ము. ।]

[6 మూర్ధ్నా- ము. మ. ।]

[7 యద్ధి- ము. ।]

[8 ప్రాప్తం- ము. ।]

[9 యతస్తథా - మ. ।]

ఓం వ్రతాధిపతయే దేవ నిత్యనిర్మలమూర్తయే ।। 13

వత్సరం పరిపీడైస్తు[1] త్వామహం తోషయామ్యజమ్ ।

ప్రయతో దర్భశయ్యాయాం క్ష్మాతలే రజనీం నయేత్ ।। 14 ।।

సంకల్పమన్త్రమాహ- ఓం వ్రతాధిపతయ ఇతి। పరిపీడైః, ఉపవాసైరిత్యర్థః ।। 13-14 ।।

[1 పరిపిష్టైః- ము., పరపీడైః-ఉ. ।]

ప్రయతో దర్భశయ్యాయాం క్ష్మాతలే రజనీం నయేత్ ।। 14

ఏకాదశ్యాం ప్రభాతేఽథ స్నాత్వా దేవమధోక్షజమ్ ।

ధ్యాత్వాఽభ్యర్చ్య యథాపూర్వం నానానామాన్తరైః శుభైః ।। 15 ।।

ఏవం సంకల్పానన్తరం తస్యాం రాత్రౌ కేవలభూతలే కుశోపరి శయనమాహ- ప్రయత ఇత్యర్ధేన। ఏకాదశీప్రభాతకృత్యమాహ- ఏకాదశ్యామితి। నానానామాన్తరైః సహస్రనామాదిభిరిత్యర్థః। స్తు[1]త్వేతి శేషః ।। 14-15 ।।

[1 స్తుత్యే- అ.।]

కరాభ్యాం లమ్బమానాభ్యాం సంస్థితౌ దక్షిణాదితః ।

పద్మశఙ్ఖౌ సుశోభాఢ్యౌ యథా తదవధారయ ।। 16 ।।

తర్జనీమధ్యమాభ్యాం తు నమ్రాభ్యాం[1] మధ్యతః[2] స్థితమ్ ।

నిషణ్ణం తలపర్యన్తే[3] శఙ్ఖమూర్ధ్వముఖం శుభమ్ ।। 17 ।।

సనాలం కమలం తద్వత్ సితం వికసితం తు వై ।

మణిబన్ధాదతిక్రాన్తం కిఞ్చిచ్ఛేపలతాగణమ్ ।। 18 ।।

లమ్బమానమధోవక్త్రం సాఙ్గుష్ఠం సంస్మరేద్ విభోః ।

వాసు[4]దేవస్య లాఞ్ఛనధ్యానప్రకారమాహ- కరాభ్యామితి సార్ధైస్త్రిభిః। లమ్బమానదక్షిణహస్తే తర్జన్యఙ్గుష్ఠాభ్యాం సంగృహీతం తలప్రదేశేఽధో[5]ముఖం స్థితం శఙ్ఖవత్ సితం వికసితం మణిబన్ధాదతిక్రాన్తం[6] కిఞ్చిచ్ఛేపలతాగణం సనాలం కమలం తథా వామహస్తే నమ్రాభ్యాం[7] తర్జనీమధ్యమాభ్యాం మధ్యతో గృహీతం తలప్రదేశే ఊర్ధ్వముఖం స్థితం శఙ్ఖం చ ధ్యాయేదిత్యర్థః ।

నను జాగ్రద్వ్యూహవాసుదేవస్య పూర్వం చతుర్భుజత్వముక్తమ్, ఇదానీం లాఞ్ఛనద్వయమాత్రస్యోక్త్యా ద్విభుజత్వమేవ జ్ఞాయత ఇగి చేత్, కిం తావతా భవతో విరోధః, ఉభయథాపి లక్షణం స్యాత్ ।। 16-19 ।।

[1 నేత్రాభ్యాం- బక. ।]

[2 మధ్యమస్థితిమ్- ము. ।]

[3 ర్యజ్కే- ఉ. ।]

[4 పరవాసు- ము. ।]

[5 ముఖస్థితం- ము. ।]

[6 క్రాన్తం- ము. ।]

[7 ద్వాభ్యాం- ము. ।]

హోమాన్తమఖిలం కృత్వా ధ్యాయేదనిమిషస్తతః ।। 19 ।।

దినమధ్యేఽర్చనం కుర్యాద్ దినాన్తే స్నానవర్జితమ్ ।
మహా[1]ర్ఘైర్వివిధైః స్తోత్రైర్గీతవాద్యసమన్వితైః ।। 20 ।।

నిశాం నీత్వా ప్రభాతేఽథ స్నానపూర్వమజం యజేత్ ।
చతురాత్మానమవ్యక్తమనుయాగాన్త[2]కర్మణా ।। 21 ।।

ఉదితేఽథ నిశానాథే చాస్తం యాతే దివాకరే ।
క్షాన్త్యర్థమర్చనం కుర్యాద్ దణ్డవత్ ప్రణమేత్ క్షితౌ ।। 22 ।।

చతుర్ధా వై చతుర్దిక్షు తతః కుర్యాత్ ప్రదక్షిణమ్ ।
ఏకైకస్యాగ్ర ఉచ్చార్య చతుర్ధా తు పదం పదమ్ ।। 23 ।।

తద్వాచకాం[3]స్తోత్ర[4]మన్త్రాంస్తతః కృత్వా స్వభావగమ్ ।

తద్వ్యక్తివ్యఞ్జకేనైవ సహ వాక్యగణేన తు ।। 24 ।।

తతో హోమాన్తం సర్వం కృత్వా పునస్తమేవ ధ్యాయన్ ప్రాప్తే మధ్యాహ్నే యథావిధ్యర్చనం కృత్వా సాయన్తనార్చనం తు స్నపనవర్జితం కృత్వా గమ్భీరార్థగర్భితవివిధస్తోత్రగీతవాద్యాదిభిః సహ తాం నిశాం జాగరేణ నీత్వా [5]ద్వాదశ్యాం ప్రభాతే స్నానపూర్వకం యథావిధి చతురాత్మానం ప్రభుం సమభ్యర్చ్య పారణాన్తం కృత్వా సాయన్తనార్చనం చ కృత్వాఽపరాధక్షమాపణం కుర్వన్ చతుర్దిక్షు చతుర్వారం దణ్డవత్ ప్రణమ్య చతుర్వారం ప్రదక్షిణం కుర్వన్ ఏకైకస్యాగ్రతః స్థిత్వా తత్తద్వాచకస్తోత్రమన్త్రవాక్యాదీని పఠేదితి ప్రయోగపద్ధతిమాహ- హోమాన్తమిత్యాదిభిః ।। 19-24 ।।

[1 మహోక్షైః - ము. బక. బఖ. ।]

[2 యాగం తు కర్మణః- ము. అటీ. ।]

[3 కాత్- ము. అటీ. ।]

[4 మన్త్రాత్- ము. అటీ. ।]

[5 తాదృశ్యాం- అ. ।]

జితం తే పుణ్డరీకాక్ష వాసుదేవామితద్యుతే ।

రాగదోషాదినిర్ముక్తో సమస్తగుణమూర్తిమాన్[1] ।। 25 ।।

నాథ జ్ఞానబలోత్కృష్ట నమస్తే విశ్వభావన ।

సఙ్కర్షణ విశాలాక్ష సర్వజ్ఞ పరమేశ్వర ।। 26 ।।

దేవ[2] ఐశ్వర్యవీర్యాత్మన్ ప్రద్యుమ్న జగతాంపతే ।

నమస్తేఽస్తు హృషీకేశ సర్వేశ్వర జగన్మయ ।। 27 ।।

స్థిత్యుత్పత్తిలయత్రాణహేతవే శక్తితేజసే ।

జయానిరుద్ధ భగవన్ మహాపురుష పూర్వజ ।। 28 ।।

వాసుదేవాదీనాం జితన్తా[3]దిస్తోత్రమన్త్రచతుష్టయం స్వయమేవాహ- జితం త ఇతి చతుర్భిః। అత్ర ప్రథమశ్లోకే ప్రథమం పాదమ్, ద్వితీయే ద్వితీయమ్, తృతీయే తృతీయమ్, చతుర్థే చతుర్థం చ సంగృహ్యైకశ్లోకరూపేణ లక్ష్మీతన్త్ర(24/69)పాద్మాదిషు ప్రతిపాదితమ్। తస్యాష్టాక్షరాదివ్యాపకత్వం చోక్తం లక్ష్మీతన్త్రే-

పదమన్త్రాస్త్రయోఽస్య స్యుర్విధానే పాఞ్చరాత్రికే ।।

విష్ణవే నమ ఇత్యేవం నమో నారాయణాయ చ ।

నమో భగవతే పూర్వం వాసుదేవాయ చేత్యపి ।।

జితం తే పుణ్డరీకాక్ష నమస్తే విశ్వభావన ।

నమస్తేఽస్తు హృషీకేశ మహాపురుష పూర్వజ ।।

పదమన్త్రశ్చతుర్థోఽయం ప్రణవస్య పురన్దర ।

ఓఙ్కారసహితానేతాన్ మన్త్రాన్ పూర్వవిదో విదుః ।।....

కేవలస్తారకశ్చైవ చత్వారశ్చ తదాదికాః ।

పఞ్చైతే వ్యాపకా మన్త్రాః [4]పఞ్చరాత్రే ప్రకీర్తితాః ।। ఇతి ।।

(24/67-70,74)

ఇతోఽప్యధికం పద్మాదిషు ప్రతిపాదితం స్తోత్రశ్లోకజాతమేతద్ జితన్తాఖ్యమన్త్రస్యార్థవివరణరూపం బోధ్యమ్। జితన్తాఖ్యమన్త్రవ్యాఖ్యానమహిర్బుధ్న్యసంహితాయా[5]ముక్తం ద్రష్టవ్యమ్ ।। 25-28 ।।

[1 మూర్తయే- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 పఙ్క్తిద్వయవిపర్యయః- అ. ఉ.।]

[3 న్తాస్తోత్ర-ము.।]

[4 పాఞ్చ- ము.।]

[5 జితన్తాఖ్యమన్త్రార్థనిరూపణాత్మకే త్రిపఞ్చాశేఽధ్యాయే ।]

విధినానేన వై కార్యం పక్షయోరుభయోరపి ।

అ[1]భ్రాన్తమర్చనం విష్ణోర్నిష్కామేనాగ్రజన్మనా ।। 29 ।।

ఏవం ప్రతిమాసం పక్షద్వయేఽపి దశమ్యాం పఞ్చగవ్యప్రాశననియమనపూర్వకముపవాసం జాగరణం ద్వాదశ్యాం వ్రతారాధనపూర్వకం పారణం సాయమపరాధక్షమాపణార్థమర్చనాదికం చ కుర్వన్ సంవత్సరాన్తం బ్రాహ్మణో నిష్కామం యథా తథా వ్రతం కుర్యాదిత్యాహ- విధినేతి ।। 29 ।।

[1 అబ్జా- ము. ।]

ఏవం సఙ్కర్షణాద్యం తు వాసుదేవాన్తమర్చనమ్ ।

విహితం క్షత్రజాతేర్వై కర్తవ్యత్వేన సర్వదా ।। 30 ।।

ప్రద్యుమ్నాద్యం తు వైశ్యస్య ముసల్యన్త[1]ముదాహృతమ్ ।

సచ్ఛూ[2]ద్రస్యానిరుద్ధాద్యం ప్రద్యుమ్నాన్తం సదైవ హి ।। 31 ।।

క్షత్రియస్య విశేషమాహ- ఏవమితి। వైశ్యస్య విశేషమాహ- ప్రద్యుమ్నాద్యమిత్యర్ధేన। ముసల్యన్తం సంకర్షణాన్తమిత్యర్థః। శూద్రస్య విశేషమాహ- సచ్ఛూద్రస్యేత్యర్ధేన ।। 30-31 ।।

[1 ముసలా- ము. అటీ. ।]

[2 శూద్రస్య చాని- బఖ. అ. ఉ. ।]

మూర్తినాం ధ్యానకాలే తు విశేషమవధారయ ।

సఙ్కర్షణేఽబ్జవద్ రమ్యాం దక్షిణే తు కరే గదామ్ ।। 32 ।।

గృహీతాం చిన్తయేన్మధ్యాదధోవక్త్రేణ పాణినా ।

అఙ్గులిద్వితయేనైవ త్వఙ్గుష్ఠాద్యేన లీలయా ।। 33 ।।

ప్రాగ్వద్ వామకరే పద్మం ప్రద్యుమ్నస్య నిబోధతు[1] ।

దక్షిణే హేతిరాట్ తద్వదఙ్గులిద్వితయోపరి ।। 34 ।।

పూర్వవత్ కమలం[2] వామే చతుర్థస్యాధునోచ్యతే ।

ఆదివద్ దక్షిణే పద్మం గదా వామే యథోదితా ।। 35 ।।

ఇతి ప్రథ[3]మమూర్తీనాం ధ్యానముక్తం తు సార్చనమ్ ।

నిత్యనైమిత్తికార్థం తు నిఃశ్రేయసపదాప్తయే ।। 36 ।।

పూర్వం వాసుదేవలాఞ్ఛనధ్యానమాత్రస్యోక్తత్వాదిదానీం సంకర్షణాదీనాం లాఞ్ఛనభేదధ్యానమాహ- మూర్తినామిత్యారభ్య నిఃశ్రేయసపదాప్తయ ఇత్యన్తమ్। అబ్జవదిత్యనేన పూర్వం వాసుదేవస్య దక్షిణకరేఽబ్జస్య యాదృశః సంనివేశో యాదృశో ధారణప్రకారశ్చోక్తః, ఇదానీం సంకర్షణస్య దక్షిణే[4] కరే గదాయా అపి తాదృశ ఇతి బోధ్యతే, అధోవక్త్రేణ లమ్బమానేనేత్యర్థః। అఙ్గుష్ఠాద్యేన అఙ్గులీద్వితయేన, తర్జన్యఙ్గుష్ఠాభ్యామిత్యర్థః। ప్రాగ్వదిత్యనేన వాసుదేవకమలదధోముఖత్వాదికముచ్యతే ।। 32-36 ।।

[1 ధ చ- ము., ధ్య చ- అటీ., ధయ- బఖ.।]

[2 కమలే- ము. అటీ. బక.।]

[3 ప్రశస్త- అ., ప్రశమ- ఉ.।]

[4 దక్షిణకరే- ము.।]

భక్తిపూర్వాత్ తు కైవల్యాద్ [1]యత్నేనాభ్యర్థయన్తి యే ।

వర్ణా విప్రాదయస్తేషాం వ్రతాచరణముచ్యతే ।। 37 ।।

శ్రావణస్య దశమ్యాం తు సర్వం పూర్వోక్తమాచరేత్ ।

కృత్వా[2] కుశోదకాభ్యఙ్గం[3] స్మరన్[4] దేవమిదం[5] పఠేత్ ।। 38 ।।

సర్వభూత[6]మయాఽనాదే యచ్ఛ మే[7] పరమం పదమ్ ।

ఛిన్ధి సాంసారికాన్ బన్ధానజ్ఞానతిమిరం హర ।। 39 ।।

తతో ధ్యాత్వా యజన్ దేవం చతుర్మూర్తిం తు పూర్వవత్ ।

గౌణముఖ్యైర్మహచ్ఛబ్దైర్జితన్తాద్యైః పదైస్తతః ।। 40 ।।

వ్యస్తైస్తతః సమస్తైశ్చాప్యేకైకం[8] పునరేవ హి ।
వాచ్యభేదోక్తియోగేన సమస్తేనాన్యథాత్మనా[9] ।। 41 ।।

ఇత్యర్చనం క్రమాత్ కుర్యాన్మూర్తేర్మూర్తేర్మహామతే ।
ప్రణిపాతాదికం సర్వమావర్తవ్యం[10] యథాస్థితమ్ ।। 42 ।।

తుర్యాన్తం[11] మౌద్గలాన్తైస్తు[12] మోక్షైకఫలలమ్పటైః[13] ।
విన్యాసం లాఞ్ఛనానాం తు గ్రహణేనాన్వితం శృణు ।। 43 ।।

అస్మిన్ వ్రతే చతుర్ణాం తు దేవానాం వస్తుసూచనమ్ ।
తిర్యక్ స్వపక్షదేశాభ్యాం [14]స్తనాఖ్యాన్మణ్డలాద్ బహిః ।। 44 ।।

దక్షిణే తు గదాద్యస్య స్పష్టముష్టిగదా భవేత్ ।
వామేన కుక్షికుహరాత్ సమాక్రాన్తశ్చ శఙ్ఖరాట్ ।। 45 ।।

పరి[15]ధేర్బాహ్మతోఽఙ్గుష్ఠం నిషణ్ణం సర్వదా స్మరేత్ ।
ముఖ్యహస్తే ద్వితీయస్య ధ్యేయః శఙ్ఖవరస్తథా ।। 46 ।।

చక్రమఙ్గుష్ఠ[16] ఊర్ధ్వస్థం[17] వామహస్తే సముష్టికే[18] ।
ప్రద్యుమ్నస్య గదా వామే శబ్దపూర్ణస్తు[19] దక్షిణే ।। 47 ।।

దక్షిణే త్వనిరుద్ధస్య కమలం సూర్యవర్చసమ్ ।
వామతర్జనిగం చక్రం త్రిష్వఙ్గుష్ఠం స్మరేత్ స్థితమ్ ।। 48 ।।

ఏవం యథాస్థితాద్ ధ్యానాత్ ఫలమాప్నోతి సాధకః ।

అథ [20]కేవలముముక్షుభిరనుష్ఠేయవ్రతే కాలభేదం సంకల్పశ్లోకానన్తరం లాచ్ఛనన్యాసధ్యానభేదం చాహ- భక్తిపూర్వాదిత్యుపక్రమ్య ఫలమాప్నోతి సాధక ఇత్యన్తమ్। తుర్యాన్తమ్ అనిరుద్ధాన్తమ్। మౌర్ధలాన్తైః[21] శూద్రాన్తైరిత్యర్థః। దక్షిణే తు గదాద్యస్యేత్యత్ర ఆద్యస్య వాసుదేవస్యేత్యర్థః। తిర్యక్ స్వపక్షదేశాభ్యాం స్తనా[22]ఖ్యాన్మణ్డలాద్ బహిః పార్శ్వద్వయేఽపి వక్ష[23]స్థలాద్ బహిరిత్యర్థః। తత్సమ ఇతి యావత్। ముఖ్యాహస్తే దక్షిణహస్త ఇతి యావత్। ద్వితీయస్య సంకర్షణస్య। తథా వాసుదేవహస్తవదిత్యర్థః। శబ్దపూర్ణః శఙ్ఖః। త్రిషు తర్జన్యాదిష్విత్యర్థః।। 37-49 ।।

[1 వృత్తే- బక. బఖ., వ్రతే-అ. ఉ.।]

[2 స్మృత్వా- ము. అటీ.।]

[3 దకత్యాగం- అ. ఉ.।]

[4 స్మరేదేవ- బఖ.।]

[5 మిమం- బఖ. అ. ఉ.।]

[6 వ్రత- అ.।]

[7 తే- ము. అటీ. ఉ.।]

[8 స్తేన ఏకై- బఖ. అ. ఉ.।]

[9 త్మనః - ము. అటీ.।]

[10 చర్తే- బఖ. అ. ।]

[11 ర్థ- ము. బక. బఖ.।]

[12 లాన్తైః- ము. బక. బఖ.।]

[13 లక్షణైః- ఉ.।]

[14 ధ్యానాభ్యాం- అటీ., స్థానాభ్యాం- ము. బక. ।]

[15 పరితో బా- ము. అటీ. బక.।]

[16 క్ర అ- ము. అటీ.।]

[17 ష్ఠము- బఖ. ఉ.।]

[18 కమ్- ము. అటీ. l]

[19 పూర్ణా- ము. అటీ. l]

[20 కేవలం- ము. l]

[21 లాన్నైః శూద్రాన్నై- అ. l]

[22 స్నానాఖ్యా- అ. l]

[23 పక్ష- అ. l]

సక్షీరమన్నపాత్రం తు విహితం మాసి మాసి చ ।। 49 ।।

దానార్థం వ్రతపర్యన్తే హేమరత్నతిలాన్వితమ్ ।

నిష్కామవ్రతినాం నిత్యమన్తే[1] గోదానమేవ చ ।। 50 ।।

నిష్కామానాం వ్రతే ప్రతిమాసం కర్తవ్యదానద్రవ్యం సంవత్సరాన్తే దేయద్రవ్యాణి చాహ- సక్షీరమితి సార్ధేన ।। 49-50 ।।

[1 త్యం త్వ- ము. అటీ. బక. l]

ప్రతిమాసం సకామానాం దధిపాత్రం చ సోదనమ్ ।

ఫలాని హేమయుక్తాని త్వన్తే భూదానమేవ చ ।। 51 ।।

తిలాన్యుదకకుమ్భం[1] చ పత్రపుష్పాదినార్చనమ్ ।

యథాశక్తి దరిద్రాణాం హిరణ్యం గోసమం స్మృతమ్ ।। 52 ।।

తథా సకామానాం దేయద్రవ్యాణ్యాహ- ప్రతిమాసమితి సార్ధేన। అశక్తానాం తు గోదానభూదానప్రత్యామ్నాయత్వేన యథాశక్తి హిరణ్యదానమాహ- దరిద్రాణామిత్యర్ధేన। గోసమమిత్యత్ర గోశబ్దేన భూమిరప్యుచ్యతే ।। 51-52 ।।

[1 ని ఉద- బఖ. l]

దానేఽర్చనే తు శూద్రాణాం వ్రతకర్మణి సర్వదా ।

అసిద్ధాన్నం తు విహితం సిద్ధం వా బ్రాహ్మణేచ్ఛయా ।। 53 ।।

శూద్రైస్తు వ్రతాన్తేఽపక్వాన్నం దేయమ్, సత్యాం బ్రాహ్మణానుజ్ఞాయాం పక్వాన్నం వా దేయమిత్యాహ- దాన ఇతి। "ఆర్యాధ్యుషితాః శూద్రాః పాకం కుర్యుః" (ఆ. ధ. 2/3య4) ఇతి బ్రాహ్మణానుజ్ఞయా శూద్రాణామపి పాకాధికారవిధానాత్ సిద్ధం వా బ్రాహ్మణేచ్ఛయేత్యుక్తమవిరుద్ధం జ్ఞేయమ్। ఏవం స్వస్వవర్ణాశ్రమధర్మావిరుద్ధమేవారాధనం కార్యమిత్యర్థః ।। 53 ।।

స్వకర్మణా యథోత్కర్షమభ్యేతి న తథార్చనాత్ ।

తస్మాత్ స్వేనాధికారేణ కుర్యాదారాధనం సదా ।। 54 ।।

సహేతు[1]కమాహ- స్వకర్మణేతి ।। 54 ।।

[1 స్వ- అ.।]

సర్వత్రాధికృతో విప్రో వాసుదేవాదిపూజనే ।

యథా తథా న క్షత్రాద్యాస్తస్మాచ్ఛాస్త్రోక్తమాచరేత్ ।। 55 ।।

భగవదారాధనే బ్రాహ్మణవత్ (న[1]) క్షత్రియాదీనామపి [2]సర్వత్రాధికారోఽస్తి, అతో యథాధికారమనుష్ఠేయమిత్యాహ- సర్వత్రేతి ।। 55 ।।

[1 మూలానురోధేన `న' పదసంయోజనమత్రావశ్యకమ్।]

[2 సార్వత్రికా- ము.।]

నయేన్న[1]క్తాశనైర్భక్త్యా దినాన్యేతాని మౌద్గలః ।

వ్రతాద్యన్తే తు విహితం పరిపీడం హి తస్య వై ।। 56 ।।

శూద్రస్య ప్రతిపక్షమేకాదశ్యాం నక్తాశనమ్, వ్రతాద్యన్తైకాదశ్యోరేవోపవాస ఇత్యాహ-నయేదితి ।। 56 ।।

[1 త్ త్యక్త్వా- అ.।]

యథాభిమతమాసాద్ వై సమారభ్య క్రమేణ తు ।
ఇతికర్తవ్యతాసక్తైర్మోక్షకామైస్తు చాగ్రజైః ।। 57 ।।

దశమ్యాం చైవ సఙ్కల్పః కార్యో ద్వాదశవార్షికః ।
ప్రాగ్వదబ్దం[1] తు సమ్పూర్య దానైర్మాసానుమాసికైః[2] ।। 58 ।।

వ్రతేశ్వరం జగన్నాథం ప్రీణయేద్ వత్సరే గతే ।
పునరారమ్భమాసాచ్చ త్వగ్ర్యమాసస్య తద్దినాత్ ।। 59 ।।

ఆరభ్య వత్సరం ప్రాగ్వత్ పూజయేత్ ప్రీణయేత్ ప్రభుమ్ ।
క్రమేణానేన సమ్పాద్య ద్వాదశాబ్దం వ్రతం మహత్ ।। 60 ।।

తదన్తే తు యథాశక్త్యా దానైర్వస్త్రానులేపనైః ।
ద్విషట్కం బ్రాహ్మణానాం తు యష్టవ్యమధికారిణా[3] ।। 61 ।।

అథ బ్రాహ్మణస్య ద్వాదశవార్షికం వ్రతాన్తరమాహ- యథాభిమతమాసాదిత్యారభ్య యష్టవ్యమధికారిణేత్యన్తమ్। పూర్వోక్తైరిత్యర్థః। పూర్వం ప్రతిమాసం యద్దానం విహితం తదత్ర ప్రతిసంవత్సరం కార్యమ్। సంవత్సరాన్తవిహితదానం త్వత్ర ద్వాదశవర్షాన్తే కార్యమిత్యర్థః।। 57-61 ।।

[1 వ్రతశబ్దం- బక. ।]

[2 సకైః- ము. అటీ. ।]

[3 ణామ్- అ. ఉ. ।]

స్వమూర్త్యారాధనాద్యేన కర్మణా హ్యేతదేవ హి ।
కార్యం వ్రతమిదం[1] భక్త్యా జ్యేష్ఠాద్యం క్షత్రియేణ తు ।। 62 ।।

వైశ్యేనాశ్వయుజాదాదావాచర్తవ్యం[2] సమాసతః ।
మౌద్గలేన తు మాఘాద్యం పాలనీయం యథాక్రమమ్ ।। 63 ।।

ఇదం వ్రతోత్తమం దివ్యమపవర్గఫలప్రదమ్ ।
విహితం సర్వవర్ణానామ[3]విరుద్ధం చ సర్వదా ।। 64 ।।

అస్య వ్రతస్య క్షత్రియాదీనామపి కాలభేదేనానుష్ఠానమాహ- స్వమూర్తీతి త్రిభిః। స్వమూర్త్యారాధనాద్యేన స్వస్వవర్ణోక్తసంకర్షణాదిక్రమేణేత్యర్థః ।। 62-64 ।।

[1 వ్రతవరం- అ. ఉ. ।]

[2 వర్త- అటీ. ।]

[3 మని- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

చాన్ద్రాయణాయుతసమమా సృష్టేః కల్మషాపహమ్[1] ।
వక్ష్యే వ్రతవరం చాన్యత్ కర్తవ్యత్వేన కర్మిణామ్[2] ।। 65 ।।

మోక్షైకఫలకామానామన్యేషాం భావితాత్మనామ్ ।
మోక్షదం దేహపాతాద్ యచ్చా[3]తురాత్మ్యైకయాజినామ్[4] ।। 66 ।।

యథాభిమతమాసస్య దశమ్యాం పాతయేజ్జలమ్ ।
నత్వా వ్రతేశ్వరం ప్రాగ్వద్ వత్సరద్వితయస్య చ ।। 67 ।।

విశేషాచ్ఛ్రావణే కుర్యాత్ సఙ్కల్పం కార్తికేఽపి చ ।
ఆరమ్భమాసాదారభ్య నిష్ఠాఖ్యం యావదేవ హి ।। 68 ।।

ద్విషట్కముపవాసానామేకవృద్ధ్యా తు వర్ధయేత్ ।
హోమాన్తమర్చనం కృత్వా పూర్వవత్ తన్మయాన్[5] యజేత్ ।। 69 ।।

తతస్తు[6] పరిపీడానాం వత్సరం హ్ర[7]సమాచరేత్ ।
కార్యమాసమ్భమాసే తు పూర్వం ద్వాదశరాత్రికమ్ ।। 70 ।।

ఏకైకం లోపయేత్ తావద్ యావదబ్దః[8] సమాప్యతే ।
కుర్యాద్ వ్రతసమాప్తిం తు పూర్వవత్ పూజనాదినా ।। 71 ।।

వృద్ధిహ్రాసక్రమేణైతద్ వ్రతముక్తం మయా చ తే ।
అనాయాసేన[9] వై యేన ప్రాప్యతే శాశ్వతం పదమ్ ।। 72 ।।

అథ సంవత్సరద్వయానుష్ఠేయముపవాసవృద్ధిహ్రాసాన్వితం వ్రతాన్తరమాహ-చాన్ద్రాయణాయుతసమమిత్యారభ్య ప్రాప్యతే శాశ్వతం పదమిత్యన్తమ్ ।। 65-72 ।।

[1 కలుషా- ఉ. ।]

[2 కర్మణామ్- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 యం చ - బక. ।]

[4 నమ్- బక. బఖ. ఉ. ।]

[5 మయో న్యసేత్- ము. అటీ ।]

[6 తతః సు- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[7 గ్రాస- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[8 బ్దం సమాపయేత్- అ., బ్దం సమాప్యతే- ఉ. ।]

[9 నిరాయాసాత్ తు- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

వ్రతానాముత్తమం ధన్యం ద్వాదశాఖ్యమతః శ్రృణు ।
అకామానాం సకామానామన్తే తుల్యఫలం హి యత్ ।। 73 ।।

సితపక్షాత్ తు చైత్రస్య కార్యాఽఽద్యేఽహని కల్పనా ।

గతేఽర్ధరాత్రసమయే[1] చా ప్రభాతాత్ తతోఽచ్యుతమ్ ‌। । 74 । ।

ఉపవాసం వినాఽభ్యర్చ్య కార్యం వై నక్తభోజనమ్ ।
ఏకాదశ్యన్తమేవం[2] హి పౌనఃపున్యేన లాఙ్గలిన్ । । 75 । ।

కార్యమప్యయయుక్త్యా వై చాతురాత్మ్యస్య పూజనమ్ ।
ఏకాదశ్యాం న భుఞ్జీత విహితస్తత్ర జాగరః । । 76 । ।

ద్వాదశ్యామాదిదేవం తు సమారాధ్య యథావిధి ।
మధ్యాహ్నసమయే ప్రాప్తే విధివత్ తన్మయాన్[3] యజేత్ । । 77 । ।

భక్త్యా శక్త్యా తు చతుర ఏకైకం ప్రత్యహం త్వపి ।
గవాం గ్రాసః[4] స్వసామర్థ్యాల్లోపనీయో న సర్వదా । । 78 । ।

సహ పూర్వోక్తదానైస్తు వ్రతకర్మపరాయణైః ।
ప్రాప్తే తు తద్దినే భూయః కృష్ణపక్షస్య లాఙ్గలిన్ । । 79 । ।

అర్చనం కేశవాదీనాం త్రిసన్ధ్యం ప్రాగ్వదాచరేత్ ।
ద్వాదశ్యాం సోపవాసస్తు [5]యజేద్ దామోదరం ప్రభుమ్ । । 80 । ।

దానాన్తమర్చనాద్యం తు సితపక్షోక్తమాచరేత్ ।
ప్రాభవేణ క్రమేణైవ చైవం[6] మూర్త్యన్తరం యజేత్ । । 81 । ।

మూర్తిభిశ్చాప్యయాఖ్యేన సంవత్సరమతన్ద్రితః ।
యో యోఽధికారీ భక్తో వా తస్య తుష్య[7]త్యధోక్షజః । । 82 । ।

అథ ద్వాదశాఖ్యవ్రతమాహ- వ్రతానాముత్తమం ధన్యమిత్యారభ్య తస్య తుష్యత్యధోక్షజ ఇత్యన్తమ్। ఆద్యేఽహని ప్రతిపది। కల్పనా సంకల్పః। ద్వాదశ్యామాదిదేవం వాసుదేవమిత్యర్థః। ఏవం చ చైత్రశుక్లప్రతిపదమారభ్య తద్ద్వాదశ్యన్తం[8] పురుషసత్యాచ్యుతవాసుదేవానామేవ పునస్తేషామేవ ప్రత్యహమేకైకక్రమేణార్చనం కుర్వన్ కృష్ణప్రతిపదమారభ్య తద్ద్వాదశ్యన్తం తథా కేశవాదిమూర్తినామర్చనం చ కుర్యాత్। పక్షద్వయేఽప్యేకాదశ్యాముపవాసో జాగరశ్చ। అవశిష్టదినేషు నక్తభోజనమ్। మధ్యాహ్నసమయే బ్రాహ్మణభోజనమ్, తదశక్తౌ గోగ్రాసకల్పనం వా, ప్రతిపక్షం పూర్వోక్తదానం చ కార్యమ్ ।। 73-82 ।।

[1 య ఆ- అ. ఉ.।]

[2 శ్యాం- బక. అ. ఉ.।]

[3 మయో న్యసేత్- ము. అటీ.।]

[4 సస్త్వ- అ.।]

[5 న్యసేత్- ము. అటీ.।]

[6 ఏవం- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[7 తుష్యేత్ తథాక్షజః- అ. ।]

[8 `తద్' నాస్తి- అ.।]

షోడశాఖ్యమతో[1] వక్ష్యే వ్రతం ధన్యతమం హి యత్ ।
పూర్వవద్ రాత్రిసమయ ఆషాఢస్యాద్యవాసరే ।। 83 ।।

గృహీత్వా నియమం కుర్యాదా ప్రభాతాదిపూజనమ్ ।
త్రిసన్ధ్యం వామనాదీనాం విధివద్ ద్వాదశాహకమ్[2] ।। 84 ।।

త్రయోదశ్యాం తతోఽభ్యర్చ్య చతుర్వర్గప్రదం ప్రభుమ్ ।
ఆద్యన్తమనిరుద్ధాది తదాద్యమపరేఽహని ।। 85 ।।

తృతీయం పఞ్చదశ్యాం తు [3]సంశాన్తవ్యక్తలక్షణమ్ ।
ఏవం మూర్త్యన్తరైర్యుక్తం చాతురాత్మ్యం త్రిధా స్థితమ్ ।। 86 ।।

ఆరాధ్య పరయా భక్త్యా చైకా[4]దశ్యామనశ్నతః ।
పూర్ణం[5] తదర్చనం కృత్వా పఞ్చదశ్యాం యథావిధి ।। 87 ।।

చత్వారస్తన్మయాః పూజ్యాః శ్రద్ధాపూతేన చేతసా ।
ఆత్మయాగం తతః కుర్యాద్ దినాన్తేఽర్చనపూర్వకమ్ ।। 88 ।।

ఏవమాశ్వయుజే భూయః పర్వాదౌ ప్రారభేత్ క్రియామ్ ।
పద్మనాభాదిమూర్తానామర్చనం విహితం క్రమాత్ ।। 89 ।।

ఏకా[6]దశ్యామనశ్నంస్తు సర్వం నిర్వర్త్య పూర్వవత్ ।
సమ్ప్రాప్తే చ తతః పౌషే యజేన్నారాయణాదికమ్ ।। 90 ।।

ద్వాదశ్యాం తద్ ద్విషట్కం చ తథా వ్యూహత్రయం త్వపి ।
చైత్రే తద్దివసాదాదౌ విష్ణ్వాదీనాం సమర్చనమ్ ।। 91 ।।

విహితం సద్[7]వ్రతజ్ఞానాం సహ వ్యూహత్రయేణ తు ।
విశేషపూజనం కుర్యాత్ సమ్పన్నే వత్సరే సతి ।। 92 ।।

విభోరగ్రే ద్విజేన్ద్రాణాం షోడశానాం స్వశక్తితః ।

అథ వ్రతాన్తరమాహ- షోడశాఖ్యమితి ప్రక్రమ్య షోడశానాం స్వశక్తిత ఇత్యన్తమ్। అత్ర కేశవాదయో ద్వాదశ వాసుదేవాదయశ్చత్వారః, ఆహత్య షోడశమూర్తయః। ఏతేషాం

షోడశానాముక్తక్రమేణార్చనాదికం షోడశాఖ్యవ్రతమిత్యుచ్యతే। యద్వా ఆషాఢాదిమాసచతుష్టయే ప్రతిమాసం వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామర్చనాత్ షోడశాఖ్యమితి జ్ఞేయమ్। ఆషాఢే వామనాదీనామ్, ఆశ్వయుజే పద్మనాభాదీనామ్, పుష్యే నారాయణాదీనామ్, చైత్రే విష్ణ్వాదీనాం చార్చనం[8] తత్తన్మాసే తత్తన్మాసాధిపతిమారభ్యార్చనీయత్వాదుక్తమితి జ్ఞేయమ్। కేశవాదీనాం మార్గశీర్షాద్యాధిపత్యం ప్రసిద్ధం ఖలు। ఆద్యన్తమనిరుద్ధాది పురుషాదివాసుదేవాన్తమిత్యర్థః। అపరేఽహని చతుర్దశ్యాం తదాద్యం వాసుదేవాద్యం స్వప్నవ్యూహమితి భావః। పఞ్చదశ్యాం పౌర్ణమాస్యాం సంశాన్తవ్యక్తలక్షణమ్ అభివ్యక్తానభివ్యక్తమిత్యర్థః। తృతీయం సుషుప్తివ్యూహమిత్యర్థః। చాతురాత్మ్యం త్రిధా స్థితం జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిభేదేన త్రివిధమిత్యర్థః।। 83-93 ।।

[1 మధో-బక.।]

[2 హ్నికమ్- అ.।]

[3 శాన్తివ్యక్తి- ము. అటీ. బక.।]

[4 ఏకా-బక.। బఖ. అ. ఉ.।]

[5 పూర్ణాన్తమ- అ.ఉ.।]

[6 నిరశ్నన్నేకాదశ్యాం తు- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[7 సద్రవ్రతం- ము., సద్వృత్త-బక.।]

[8 `చార్చనం' నాస్తి- అ.।]

దత్తశిష్టమతృప్తం చ ద్రైవీయాన్నేన భావితమ్ ।। 93 ।।

హవిశ్శేషేణ సంయుక్తం వ్రతినాం భోజనం హితమ్[1] ।

ఏవం సితేఽసితే వాపి హ్యుభ[2]యోరపి పక్షయోః ।। 94 ।।

అథైవం వ్రతనిష్ఠానాం భోజ్యద్రవ్యమాహ-దత్తశిష్టమితి। అయం శ్లోకః సచ్చరిత్రరక్షాయాం వ్యాఖ్యాతః। తథాహి- "దత్తశిష్టం [3]కారిసంప్రదానావశిష్టమ్। [4]ద్రైవీయాన్నేన పాకపాత్రావశిష్టేన హవిఃశేషేణ చరుశేషేణ వ్రతినాం భగవద్రూప[5]నిష్ఠానాం సర్వేషాం హితమ్ అనిష్టనివర్తకత్వాదిష్టప్రాపకత్వాచ్చావశ్యం [6]భోక్తవ్యమిత్యర్థః। అత్ర భోజనమితి కర్మణి ల్యుడన్తమ్" (పృ. 94-95) ఇతి ।। 93-94 ।।

[1 స్థితమ్- ఉ.।]

[2 ఉభయో- ఉ.।]

[3 కార్య- ము.।]

[4 దేవీయా-ము., దేవాన్నేన- ము.।]

[5 ద్రవ్యత-ము., చ్చాప్ర్స్త-ము.।]

[6 శ్యభో-భ. ము.।]

యథా[1]భిమతమాసాద్ వై సమారభ్య యజేత్ క్రమాత్ ।
ఏకాదశ[2] చ మాసేశాన్ పర్వాదౌ తు సకృత్ సకృత్ ।। 95 ।।

ద్వాదశ్యాం సోపవాసస్తు తన్మాసేశమథార్చయేత్ ।
తత్కారణాదిభేదోత్థం చాతురాత్మ్యేన వై సహ ।। 96 ।।

పుణ్యం వ్రతమిదం విద్ధి వృద్ధస్త్రీబాలసిద్ధికృత్ ।
నిత్యం సద్వైష్ణవైః కార్యమవిరుద్ధమఖేదదమ్ ।। 97 ।।

ప్రాక్ప్రణీతైర్మహాభోగైః శక్త్యా దానసమన్వితైః ।
గృహస్థైర్బ్రహ్మచర్యస్థైర్వానప్రస్థైస్తు[3] భిక్షుకైః ।। 98 ।।

యేన కేన ప్రకారేణ విత్తం[4] సమ్భృత్య వై పురా ।
నిత్యం ధర్మావిరుద్ధేన భైక్ష[5]పూర్వేణ సర్వదా ।। 99 ।।

పునర్వ్రతాన్తరమాహ- ఏవం సితేఽసితే వాపీతి ప్రక్రమ్య భైక్షపూర్వేణ సర్వదేత్యన్తమ్। అస్యార్థః- యథాభిమతమాసే శుక్లపక్షే కృష్ణపక్షే వోభయోర్వా ప్రతిపదమారభ్యైకాదశ్యన్తం తన్మాసేశస్యోత్తరాదినైకాదశమాసేశాన్ ప్రత్యహమేకైకక్రమేణాభ్యర్చ్యైకాదశ్యాం

కృతోపవా(సమ్? సో) ద్వాదశ్యాం తన్మాసేశమ్, తత్కారణభూతో వాసుదేవః సంకర్షణః ప్రద్యుమ్నోఽనిరుద్ధో వా యస్తదాదిచాతురాత్మ్యం చ సంపూజ్య దానాదికం కుర్యాత్। ఏవం చేదం సుస్పష్టం బోధ్యమ్- చైత్రమాసే యది వ్రతమనుష్ఠీయతే తన్మాసేశో విష్ణుః, తదుత్తరం మధుసూదనాదయో వైశాఖాద్యేకాదశమాసేశాః ప్రతిపదాదిష్వర్చనీయాః। తన్మాసేశో విష్ణుః, తత్కారణభూతసంకర్షణాదివాసుదేవాన్తాశ్చత్వారశ్చ ద్వాదశ్యామర్చనీయాః। తన్మాసేశో విష్ణుః, తత్కారణభూతసంకర్షణాదివాసుదేవాన్తాశ్చత్వారశ్చ ద్వాదశ్యామర్చనీయాః। ఏవమన్యత్రాపి జ్ఞేయమ్। కేశవాదీనాం త్రికం త్రికం ప్రతి వాసుదేవాదీనామేకైకస్య కారణత్వముత్తరత్ర (8/55-56)సుస్పష్టం వక్ష్యతి।। 94-99 ।।

[1 తథా- బక.।]

[2 దశే-ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ.।]

[3 వనవాసైః- బక. బఖ. ఉ.।]

[4 వృత్తం - అటీ.।]

[5 భైక్ష్య- ఉ.।]

కుటుమ్బభరణాద్యర్థం లాభే భైక్షాదికే తు వై ।

అవజ్ఞా పరమా యత్ర బుద్ధిమాంస్తత్ర సంవసేత్[1] ।। 100 ।।

అథ ప్రసక్తం భైక్షాదిద్రవ్యవిచారం వివృణ్వన్ తల్లాభే ప్రతిగ్రహీతుర్యత్ర బహుశోఽవమానం జాయతే, తత్రైవ బుద్ధిమతా ప్రతిగ్రహీత్రా వస్తవ్యమిత్యాహ- కుటుమ్బేతి। భైక్షం యాచితమ్। "భిక్షా యాచ్ఞావర్థనార్దనా" (3/2/6)ఇత్యమరః। అవజ్ఞా అవమాననమ్। "[2]రీఢావమాననావజ్ఞా" (1/7/23)ఇత్యమరః।। 100 ।।

[1 వదేత్- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 పీడా- అ. మ.।]

దాతా దదాతి యత్ కిఞ్చిత్ పూజాపూర్వం హి భక్తితః ।

కృత్స్నం తదీయమశుభం తిష్ఠత్యర్థిజనాశ్రితమ్ ।। 101 ।।

యతః సంమానం[1] ప్రతిగ్రహీతురేవ బాధకమిత్యాహ- దాతేతి ।। 101 ।।

[1 సంమాననం-ము.।]

పరిభూతే తు వై లాభే సన్తోషో యస్య జాయతే ।

ప్రతిగ్రహోత్థితో దోషస్తస్య దూరతరం వ్రజేత్ ।। 102 ।।

ఏవం జ్ఞాత్వా[1] తు పాత్రాణాం భక్తానాం భావితాత్మనామ్ ।

జనయేద్ బుద్ధిభేదం తు నేతరేషాం కదాచన ।। 103 ।।

అతోఽనాదరపూర్వకం దత్తేఽపి యః ప్రతిగ్రహీతా సంతుష్టో భవతి, స ప్రతిగ్రహో[2] దోషేణ విలుప్తో[3] భవతీత్యాహ- పరిభూత ఇతి। లాభే భైక్షాదిద్రవ్యలాభే। పరిభూతే తిరస్కృతే, అనాదరపూర్వకం దత్తే సతీతి భావః। "అనాదర పరిభావః" (1/7/22) ఇత్యమరః। ఏవం చ ఆదరపూర్వకం దానం దాతుః శ్రేయఃసంపాదకమితి[4] జ్ఞాత్వాదరపూర్వకమనిచ్ఛతాం పాత్రాణాం [5]సవినయప్రార్థనాదిభిస్తదఙ్గీకారాయ బుద్ధిం జనయేత్। అపాత్రాణాం తాం న జనయేదిత్యాహ- ఏవమితి ।। 102-1-3 ।।

[1 త్వాఽప్యయా- ము. అటీ.।]

[2 గ్రహీ- ఇహ- అ.।]

[3 నిరుక్తో- అ.।]

[4 కర- అ.।]

[5 వినయ- అ.।]

యత్ర దాతా గ్రహీతా చ ద్వావేవ కలుషాత్మకౌ ।

దృష్టాదృష్టవినాశార్థం దానం ద్వాభ్యాం హతం తు తత్ ।। 104 ।।

దాతృప్రతిగ్రహీత్రోరుభయోరపి కలుషాత్మకత్వే దానవైఫల్యమాహ- యత్రేతి ।। 104 ।।

ప్రాగేవం[1] చిత్త[2]సంశుద్ధిం[3] భావశుద్ధిసమన్వితామ్[4] ।

నిశ్చయీకృత్య యత్నేన దివ్యమాయతనం వ్రజేత్ ।। 105 ।।

వ్రత[5]సంసిద్ధయే[6] నూనం సిద్ధాయతనమేవ వా ।

అథావాఽఽయతనం రమ్యమాసన్ననగరాదికమ్ ।। 106 ।।

నిర్విఘ్నేన వ్రతం యస్మాన్నిష్పద్యేతాత్ర కర్మిణామ్ ।
కర్మవాఙ్మనసైః శుద్ధస్తపోనిష్ఠః క్రియాపరః ।। 107 ।।

యో నాన్యదేవతాయాజీ తత్త్వతో భగవన్మయః ।
కస్మింశ్చిద్వైభవే రూపే వ్యూహీయే వా సుబుద్ధిమాన్ ।। 108 ।।

బద్ధలక్ష్యో భవేద్ భక్త్యా త్వాప్తాగమనిదర్శనాత్ ।

ఏవం భావశుద్ధిసంపాదితాం చిత్తశుద్ధిం పూర్వం నిశ్చిత్య వ్రతానుష్ఠానార్థం సైద్ధమానుషస్థానేష్వన్యతమం గత్వా తత్ర విభవాకృతౌ వ్యూహాకృతౌ వా భగవతి వ్రతాన్తం[7] న్యస్తచిత్తో భవేదిత్యాహ- ప్రాగేవమితి సార్ధైశ్చతుర్భిః। దివ్యం స్వయంవ్యక్తమిత్యర్థః ।। 105-109 ।।

[1 ప్రాగేవ- బక. బఖ. అ. ।]

[2 విత్త ఇతి సార్వత్రికః పాఠః ।]

[3 ద్ధి- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[4 తాః-ఉ. ।]

[5 వ్రతం- బక. బఖ. ।]

[6 యత్- అ. ఉ. ।]

[7 న్తర- అ. ।]

తస్యాపి తాదృశానాం చ భవినామనుకమ్పయా ।। 109 ।।

వ్యక్తతామగమద్ దేవః స్వయమేవ ధరాత్మనా ।
యత్ర మోక్షప్రదం విద్ధి దివ్యమాయతనం హి తత్[1] ।। 110 ।।

ప్రసఙ్గాద్ దివ్యాయతనలక్షణమాహ- తస్యాపీతి సార్ధేన ।। 109-110 ।।

[1 యత్- అ. ఉ. ।]

మన్త్ర[1]సిద్ధైశ్చ విబుధైర్మునిముఖ్యైస్తథామలైః ।

శాన్తయే దేశజానాం త్వప్యాత్మ[2]నశ్చాపి కీర్తయే[3] ।। 111 ।।

మన్త్రాకృతిమయం ధ్యాత్వా పాషాణం వసుధాతలే ।

పావనం వా తతం వృక్షం జ్ఞాత్వా వా దేవతాశ్రయమ్ ।। 112 ।।

కృత్వా తచ్ఛక్తిసంరుద్ధం విసృజ్య చ తదాశ్రితమ్ ।

విద్ధి సర్వేశ్వస్యైవం స్థితం నిలయలక్షణమ్ ।। 113 ।।

స్వమన్త్రసన్నిధిం తత్ర కృత్వా తద్విగ్రహాన్వితమ్ ।

పూజితం పత్రపుష్పాద్యైస్తత్సిద్ధాయతనం స్మృతమ్ ।। 114 ।।

సిద్ధాయతనలక్షణమాహ- మన్త్రసిద్ధైరితి ప్రక్రమ్య తత్సిద్ధాయతనం స్మృతమిత్యన్తమ్। విసృజ్య చ [4]తదాశ్రితమిత్యత్ర విసర్జనప్రకారశ్చతుర్విశే[5] పరిచ్ఛేదే-

ఇహాశ్రితాత్మనే తుభ్యం నమః సర్వేశ్వరాయ చ ।

క్షమస్వావతరాన్యత్ర సంతిష్ఠా[6]త్ర చిదాత్మనా ।। (24/85)

ఇతి వక్ష్యమాణో జ్ఞేయః। అత్ర-

స్వయంవ్యక్తం తథా సైద్ధం[7] విబుధైశ్చ ప్రతిష్ఠితమ్ ।।

మునిముఖ్యైస్తు గన్ధర్వైర్యక్షవిద్యాధరైరపి ।

రక్షోభిరసురైర్ముఖ్యైః స్థాపితం మన్త్రవిగ్రహమ్ ।।....

స్థాపితం మనుజేన్ద్రైస్తు హ్యనువేదాదికోవిదైః ।।

(పా. సం. 10/317-318,321)

ఇతి పారమేశ్వరోక్తసైద్ధాద్యష్టవిధభేదానామపి సైద్ధాయతన ఏవాన్తర్భావో బోద్ధ్యః,
సిద్ధగన్ధర్వాదీనామపి విబుధేష్వన్తర్భావాత్,
మునిముఖ్యైస్తథామలైరిత్యత్రామలశబ్దేనాన్యేషామపి సూచితత్వాచ్చ ।। 111-114 ।।

[1 మన్త్రైః- అ.।]

[2 తు ఆ-బక., చాప్యా- అ.।]

[3 యేత్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[4 తదాశ్రయ- అ.।]

[5 ర్వ్విశతి- మ.।]

[6 ష్ఠస్వా- అ. మ.।]

[7 సిద్ధవి- ము.।]

ఫలాప్తయే[1] తు విప్రాద్యైః స్వకులోద్ధా[2]రణాయ చ ।

స్థాపితం భగవద్బిమ్బం జ్ఞేయమాయతనం హి తత్ ।। 115 ।।

మానుషాయతనమాహ- ఫలాప్తయ ఇతి ।। 115 ।।

[1 ఫలప్రాయే-ము.।]

[2 ద్ధర- ము.।]

క్రియాఙ్గభాగం[1] యాతస్య[2] సర్వగస్య[3] చ వై విభోః ।

విద్ధి సర్వేశ్వరస్యైవం స్థితం నియత[4]లక్షణమ్[5] ।। 116 ।।

ఉక్తమర్థం నిగమయతి- క్రియేతి ।। 116 ।।

[1 భావం-అ. ఉ.।]

[2 యాగస్య- అ.।]

[3 స్యాపి- అ.ఉ.।]

[4 నిలయ-అ.।]

[5 ఇతః పరమ్- `స్వమన్త్రసన్నిధిం తత్ర కృత్వా తద్విగ్రహాన్వితమ్' ఇత్యేషా పఙ్క్తిః 114 శ్లోకస్థా పునరత్ర దృశ్యతే- ము. అటీ. ।]

ప్రాసాదద్వారదేశాచ్చ యత్ర శఙ్ఖధ్వనిక్షయః[1] ।

పూర్వాది[2] సర్వదిక్[3] తావత్ క్షేత్రం భవతి వైష్ణవమ్ ।। 117 ।।

మానుషభగవన్మన్దిరస్య పరితో వైష్ణవక్షేత్రప్రమాణమాహ- ప్రాసాదేతి। విమానద్వారసమీపే కృతః శఙ్ఖనాదో యావద్దూరం శ్రూయతే, తావదన్తం పరితో వైష్ణవక్షేత్రమితి భావః ।। 117 ।।

[1 యమ్- అ. ఉ. ।]

[2 ప్రయాతి- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 క్యాదేకైక- అ. ।]

సిద్ధావతారితాద్ దేవాత్ తదేతద్ ద్విగుణం స్మృతమ్ ।

త్రిగుణం చ స్వయంవ్యక్తాద్ దేహాన్తే భావితాత్మనామ్ ।। 118 ।।

ఫలం సాలోక్యతాపూర్వం పరిజ్ఞేయం క్రమాద్ యతః ।

సైద్ధస్థానే తద్ద్విగుణం స్వయంవ్యక్తస్థానే తత్త్రిగుణం చ వైష్ణవక్షేత్రమానమాహ- సిద్ధావతారితాదితి త్రిభిః పాదైః। వైష్ణవక్షేత్రస్య స్వయంవ్యక్తత్వాదిభేదేన సాలోక్యాదిఫలప్రదత్వమాహ- దేహాన్త ఇతి త్రిభిః పాదైః। యతో వైష్ణవక్షేత్రాదిత్యర్థః। సాలోక్యతాపూర్వమిత్యత్ర పూర్వపదేన సామీప్యసారూప్యసాయుజ్యాని గృహ్యన్తే। క్రమాద్ మానుషాదిక్రమేణేత్యర్థః।

నను దేవతాన్తరప్రాప్తౌ హి సాలోక్యాదిభేదావాప్తిః, భగవత్ప్రాప్తౌ తు "పరమం సామ్యముపైతి" (ముణ్డ. 3/1/3), "మమ సాధర్మ్యమాగతాః" (భ. గీ. 14/1), "భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ" (బ్రహ్మ. 4/4/11) ఇతి శ్రుతిస్మృతిసూత్రైః సాలోక్యాదిచతుష్టయమప్యేకైకస్యైవ సంభవతీతి ప్రతిపాదితమ్। అత్రోక్తం సాలోక్య[1]ద్యేకైకఫలభేదమాత్రావాప్తికథనం కథం తదవిరుద్ధమితి చేత్, సత్యమ్। ఇయమాశఙ్కా నిగమాన్తదేశికైరపి సచ్చరిత్రరక్షాయాం పరిహృతా। తథాహి- "భగవత్ప్రాప్తావపి విష్ణులోకాదిషు ద్వార[2]పాలాదిష్వివ తథావిధభేదోఽస్తీతి తదపేక్షిణాం [3]ప్రాప్యభేదద్యోతనాయ పృథఙ్నిర్దేశః। యథాహుః-

లోకేషు విష్ణోర్నివసన్తి కేచిత్ సమీపమిచ్ఛన్తి చ కేచిదన్యే ।

అన్యే తు రూపం సదృశం భజన్తే సాయుజ్యమన్యే స తు మోక్ష ఉక్తః ।। ఇతి" (పృ. 31)

యద్వా క్రమాదిత్యత్ర సాలోక్యసామీప్యాదిక్రమేణేత్యర్థవర్ణనే నాస్త్యేతదాశఙ్కాయా ఏవావకాశః, సర్వస్యాపి క్షేత్రస్య సాలోక్యాదిఫలచతుష్టయప్రదత్వసమ్భవాత్ ।। 118-119 ।।

[1 క్యాదేకైక- అ. ।]

[2 ద్వారకాదిష్వివ- అ. ము. ।]

[3 ప్రాప్తి- ము. ।]

దుష్టేన్ద్రియవశాచ్చితం నృణాం యత్కల్మషైర్వృతమ్[1] ।। 119 ।।

తదన్తకాలే సంశుద్ధిం యాతి నారాయణాలయే ।

వ్రతాన్యేతాని యః కుర్యాదభిసన్ధాయ చేతసా ।। 120 ।।

అభీష్టమతితీర్వేణ తదాప్నోత్యచిరాత్ తు సః ।

వైష్ణవక్షేత్రస్య మనఃపరిశుద్ధ్యావహత్వం చాహ- దుష్టేతి త్రిభిః పాదైః। యత ఇత్యస్యాప్యనుషఙ్గః కార్యః। భగవన్మన్దిరే వ్రతానుష్ఠానస్య శీఘ్రఫలప్రదత్వమాహ- నారాయణాలయ ఇతి ।। 119-121 ।।

[1 వ్రతమ్- బక. ।]

శ్రద్ధధానైరతస్తస్మాద్ దృష్టాదృష్టఫలాప్తయే ।। 121 ।।

వ్రతా[1]న్యేతాని కర్తవ్యాన్యభిసన్ధాయ చేతసా ।

అత ఏతేషాం వ్రతానామవశ్యానుష్ఠేయత్వమాహ- శ్రద్ధధానైరితి ।। 121-122 ।।

[1 పఙ్క్తిరేషా నాస్తి- అ. ।]

నావసాదస్తు కర్తవ్యో [1]వ్రతభఙ్గాత్ కదాచన ।। 122 ।।

సఙ్కల్పాదేవ భగవాంస్తత్త్వతో భావితాత్మనామ్ ।

వ్రతాన్తమఖిలం కాలం సేచయత్యమృతేన తు ।। 123 ।।

ఆరబ్ధే వ్రతే మధ్యే యేన కేనాపి[2] హేతునా విఘ్నితేఽపి తతో న భేక్తవ్యమ్। యతో వ్రతం కరిష్యామీతి సంకల్పమాత్రాదేవారభ్య వ్రతసమాప్తిపర్యన్తం యావదనుష్ఠానం సంభవతి, తావత్రైవ ఫలసిద్ధిర్భవతీత్యాహ- నావసాద ఇతి సార్ధేన। అవసాదో న కార్యః, అధైర్యం నాధిగన్తవ్యమిత్యర్థః। అయమేవార్థో వఙ్గీవంశేశ్వరైః ప్రతిపాదితః సచ్చరిత్రరక్షాయాముదాహృతః-

ఏవ[3]మేకదినం వాథ ద్విదినం త్రిదినం తు వా ।।

మాసం సంవత్సరం వాపి యావజ్జీవితమేవ వా ।

వర్తేత భక్త్యా పరయా వైష్ణవః సుచిరం సుఖీ[4] ।।

ప్రారబ్ధే మధ్యతో[5] విఘ్నాద్ విచ్ఛిన్నేఽప్యత్ర కర్మణి ।

నానర్థో న చ నైష్ఫల్యం న కృతాంశస్య సంక్షయః ।।

ప్రారబ్ధేష్వసమాప్తేషు విచ్ఛిన్నేష్వన్యకర్మసు ।

భవత్యేవైతదఖిలం వైదికేష్వితరేష్వపి ।।

కృతః స్వల్పాంశకోఽప్యస్య స్థిత్వా[6] సుచిరమక్షయః ।

త్రాయతే[7] చ[8] స్వకర్తారం స్వశక్త్యా భవభీతితః ।। ఇతి ।।

నన్విదం భగవదారాధనవిషయమ్, నహి వ్రతానుష్ఠానవిషయమితి చేన్న, అస్య వ్రతస్యాపి భగవదారాధనరూపత్వాత్, భగవదారాధనస్యాపి శాతవార్షికవ్రతరూపత్వాత్। అత ఏవ వఙ్గీవంశేశ్వరైర్నిత్యారాధనప్రకరణేఽపి-

[9]త్వదారాధనకామోఽయం వ్రతం చరితుమిచ్ఛతి ।

సంకల్పసిద్ధ్యై భగవన్ పూరయాఽస్య మనోరథాన్[10] ।। (శ్లో. 39)

ఇతి వ్రతవిధానే వక్ష్యమాణ(8/7-8) శ్లోకస్యైవ సంగృహీతత్వాదుభయోరప్యవిశేషో బోధ్యః ।। 122-123 ।।

[1 గ్లానిభ- అ.ఉ.।]

[2 యేన కేన వా- ము. l]

[3 వఙ్గీవంశేశ్వరవిరచితాయామాహ్నికకారికాయాం 504-508 సంఖ్యాకా ఇమే శ్లోకా ద్రష్టవ్యాః l]

[4 ముఖమ్-ము. l]

[5 ఘ్నైర్వి- ము. l]

[6 స్తవః సుషిరమవ్యయమ్- అ. l]

[7 త్రాయేత్రైవ- ప. ప. l]

[8 వర్ష- అ., విశ్వ-ము. l]

[9 త్వయ్యా- ము. l]

[10 రథమ్- ము. l]

జ్ఞాత్వైవం బద్ధలక్ష్యేణ భవితవ్యం సదైవ హి ।

ప్రాప్తయే సర్వకామానాం సంసారభయభీరుణా ।। 124 ।।

ఇమమర్థం జ్ఞాత్వా నిఖి(లం?ల)పురుషార్థప్రాప్త్యర్థం భగవతి దృఢచిత్తేన భవితవ్యమిత్యాహ-జ్ఞాత్వేతి ।। 124 ।।

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం వ్రతవిధిర్నామ సప్తమః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే సప్తమః పరిచ్ఛేదః।।

అష్టమః పరిచ్ఛేదః

శ్రీభగవానువాచ[1]।।

వ్రతమేతదమన్త్రం చ సామాన్యం సార్వలౌకికమ్ ।

సితేతరవిభాగేన ప్రోక్తం మన్త్రద్వయం[2] శృణు ।। 1 ।।

అథాష్టమో వ్యాఖ్యాస్యతే। పూర్వమమన్త్రకం వ్రతముక్తమ్, ఇదానీం సమన్త్రకం శృణ్విత్యాహ- వ్రతమితి। సామాన్యం సార్వలౌకికం బ్రాహ్మణాదిచతుర్వర్ణానామితి సాధారణమిత్యర్థః। సమన్త్రకం వ్రతం తు బ్రాహ్మణమాత్రకార్యమ్। ఉక్తం ఖలు (ప్రథమే? ద్వితీయే) పరిచ్ఛేదే-

వ్యామిశ్రయాగయుక్తానాం విప్రాణాం వేదవాదినామ్ ।।

సమన్త్రే తు చతుర్వ్యూహే అధికారో న చాన్యథా ।

త్రయాణాం క్షత్రియాదీనాం ప్రపన్నానాం చ తత్త్వతః ।।

అమన్త్రమధికారస్తు చతుర్వ్యూహక్రియాక్రమే ।। (2/8-10) ఇతి ।। 1 ।।

[1 `భగవాన్'- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 మయం - అ. ఉ.।]

ప్రాగ్[1] గురుం ప్రార్థయిత్వా తు దృష్టాదృష్టప్రదః స హి ।

జ్ఞాత్వా స్థిరమతిం[2] కుర్యాత్ తదర్థే చక్రమణ్డలమ్ ।। 2 ।।

ప్రథమం శిష్యో [3]గురుం ప్రార్థయేత్, గురుః శిష్యం స్థిరబుద్ధిం జ్ఞాత్వా తద్వ్రతార్థం మణ్డలం విలిఖేదిత్యాహ- ప్రాగితి। ప్రార్థయిత్వా కృతకృత్యో భవేదితి భావః[4] ।। 2 ।।

[1 ప్రాగగ్రం- ము. అటీ. బక.।]

[2 మతిః- ము. బఖ. అ. ఉ., వ్రతః-అటీ.।]

[3 గురూన్-ము.।]

[4 శేషః- ము.।]

తన్మధ్యే చతురాత్మా తు యష్టవ్యః కర్ణికోపరి ।

చతుర్దిక్ష్వీక్షమాణస్తు వాసుదేవాదితః క్రమాత్ ।। 3 ।।

తన్మణ్డలమధ్యే కర్ణికోపరి వాసుదేవాదిచాతురాత్మ్యర్చనం కార్యమిత్యాహ- తన్మధ్య ఇతి ।। 3 ।।

హృదాదినేత్రపర్యన్తమఙ్గషట్కం యజేత్ తతః ।

అర్ఘ్యాదిభిః క్రమాద్ భోగైర్వ్రతజ్ఞేన పురాహృతైః ।। 4 ।।

తదనన్తరమఙ్గమన్త్రార్చనం వాసుదేవాదీనామర్ఘ్యాదిభిః పూజనం చాహ- హృదాదీతి। అఙ్గమన్త్రాణామర్చనస్థానం తు-

తదోదితం విభోర్దేహాద్ హృదయాద్యం చతుష్టయమ్ ।।

న్యసేత్ కమలపత్రాణామా పూర్వాదుత్తరాన్తిమమ్[1] ।

అగ్నిశరక్షోవాయవ్యదలేష్వస్త్రం యథాక్రమమ్ ।।

నేత్రం కేసరజాలస్థం చక్రం నాభిత్రయోపరి । (17/65-67)

ఇతి నృసింహకల్పే వక్ష్యమాణ జ్ఞేయమ్ ।। 4 ।।

[1 కమ్- ము.।]

తతః కుణ్డాన్తరే చైవ సంస్కృతేఽగ్నౌ చ విన్యసేత్ ।

చక్రం మన్త్రగణోపేతం సమిద్భిస్తర్పయేత్ క్రమాత్ ।। 5 ।।

పశ్చాత్ తణ్డులసంమిశ్రైః సఘృతైర్బహుభిస్తిలైః ।

సచ[1]క్రమణ్డలస్య భగవతోఽగ్నిమధ్యే ధ్యానం సంతర్పణం చాహ- తత ఇతి సార్ధేన ।। 5-6 ।।

[1 `స' నాస్తి- అ.।]

అర్ఘ్యోదకేన శిరసా పవిత్రీకృత్య సామ్ప్రతమ్ ।। 6 ।।

నతజానుశిరః శిష్యం కృత్వాసౌ శ్రావయేత్ ప్రభుమ్ ।

త్వదా[1]రాధనకామోఽయం వ్రతం చరితుమిచ్ఛతి ।। 7 ।।

సఙ్కల్పసిద్ధ్యై భగవన్ పూరయాస్య మనోరథాన్ ।

ఇతి విజ్ఞాప్య దేవేశం తతః పుష్పాణి దాపయేత్ ।। 8 ।।

తతః [2]శిష్యం శిరోమన్త్రేణ ప్రోక్ష్య తం నతజానుశిరస్కం కృత్వా త్వదారాధనశ్లోకం విజ్ఞాప్య శిష్యాఞ్జలిస్థపుష్పాణి మణ్డలోపరి ప్రదాపయేదిత్యాహ- అర్ఘ్యోదకేనేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। యద్యప్యస్మిన్ త్వదారాధనకామోఽయమిత్యాదిశ్లోకే వ్రతశబ్దస్య విద్యమానత్వాత్, అయమస్యేతి పదద్వయేన పురోవ(ర్తి)శిష్యస్యోక్తత్వాచ్చ వ్రతప్రకరణ ఏవాచార్యేణ విజ్ఞాపనీయోఽయం శ్లోకః, తథాపి నిత్యారాధనస్యాపి శాతవార్షికవ్రతరూపత్వాత్, అయమస్యేతి పదద్వయస్య స్వాత్మవ్యవహారేఽపి యోగ్యత్వాచ్చ వఙ్గీవంశేశ్వరకృత[3]నిత్యార్చనకారికాదిష్వప్యయం శ్లోకః ప్రతిపాదితః। అతోఽస్మత్తాతపాదైరపి సాత్వతామృ-తే చోక్త ఇతి బోధ్యమ్ ।। 6-8 ।।

[1 త్వయ్యా- ము. అటీ. ।]

[2 `శిష్యం' నాస్తి- అ. ।]

[3 నిత్యార్చనప్రకరణం నిత్యార్చనకారికా వాఽఽహ్నికకారికాతోఽభిన్నో గ్రన్థః। తత్ర 39 సంఖ్యాకోఽయం శ్లోకః।]

అష్టాఙ్గమథ వై కుర్యాత్ ప్రణామం సప్రదక్షిణమ్ ।

భూయో భూయోఽనవచ్ఛిన్నం భక్తిశ్రద్ధాపురస్సరమ్ ।। 9 ।।

ప్రదక్షిణప్రణామావాహ- అష్టాఙ్గమితి। చతుర్మూర్తీనామపి[1] చతుర్వారం ప్రణామస్య కర్తవ్యత్వాద్ భూయో భూయ ఇత్యుక్తమ్, నైతావతాఽసకృత్ ప్రణామసిద్ధిః ।। 9 ।।

[1 మితి- అ. ।]

తతస్తస్యోపదేష్టవ్యం విధానం మన్త్రపూర్వకమ్ ।

సాన్తం[1] షష్ఠస్వరారూఢమనుస్వారవిభూషితమ్ ।। 10 ।।

బీజమాద్యస్య చ విభోర్వాసుదేవస్య కీర్తితమ్[2] ।

తదేవ జీవబీజస్థం షష్ఠస్వరవివర్జితమ్ ।। 11 ।।

ద్వితీయస్వరసంయుక్తం సఙ్కర్షణస్య బీజరాట్ ।

ఉభయోరన్తరే రేఫమాద్యబీజస్య యోజయేత్ ।। 12 ।।

బీజం ప్రద్యుమ్ననాథస్య తృతీయం సర్వకామదమ్ ।

జీవారూఢం హకారం తు లాన్తస్యోపరి విన్యసేత్ ।। 13 ।।

విసర్గసహితం బీజమనిరుద్ధస్య వాచకమ్ ।

శిష్యస్య వ్రతార్థం మన్త్రోపదేశమాహ- తత ఇత్యర్ధేన। వాసుదేవాదిబీజచతుష్టయమాహ- సాన్తమితి చతుర్భిః। సాన్తం సకారాన్తే స్థితం హకారాఖ్యం వర్ణం షష్ఠస్వరారూఢమ్ ఊకారాన్వితమ్ అనుస్వారవిభూషితం బిన్దుసంయుక్తమ్। తథా చ హూమితి వాసుదేవస్య బీజం భవతి। తదేవ హకారాఖ్యం వర్ణమేవ। జీవబీజస్థం సకారాన్వితమ్ షష్ఠస్వరవివర్జితమ్ ఊకారరహితమ్ ద్వితీయస్వరసంయుతమ్ ఆకారాన్వితమ్। తథా చ హ్రామితి ప్రద్యుమ్నస్య బీజం భవతి। జీవారూఢం సకారస్థం హకారం లాన్తస్య వకారస్యోపరి న్యసేత్, విసర్గసహితమ్ అన్తిమస్వరసంయుక్తం చ కుర్యాత్। కథా చ హ్స్వమిత్యనిరుద్ధబీజం భవతి।

నను మకారస్య జీవబీజత్వం యుక్తం ప్రసిద్ధం చ, సకారస్య జీవబీజత్వం కథమితి చేదుచ్యతే-

త్రిధా హకారం కృత్వాదౌ జీవబీజం తథైవ చ ।।

కకారం[3] చ క్షకారం చ లిఖేత్ తద్వత్ త్రిధా త్రిధా । (8/22-23)

ఇతి వక్ష్యమాణశ్లోకస్థితజీవబీజశబ్దస్య పారమేశ్వరే-

నవమం చాష్టమం నేమావరాద్యం మాతృకాన్తిమమ్ ।।

త్రిద్వైకైకం క్రమాత్ కృత్వా బీజద్వాదశకం యథా । (24/77-78)

ఇతి సకారపరత్వం సుస్పష్టం వ్యాఖ్యాతం పశ్యతు భవాన్। కిఞ్చ,

వాసుదేవాఖ్యయా హ్యోఽభూత్ సాఖ్యః సంకర్షణోదయః ।।

ప్రద్యుమ్నః షాఖ్యయా జ్ఞేయో హ్యనిరుద్ధస్తు శాఖ్యయా । (19/31-32)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తరీత్యా సకారస్య సఙ్కర్షణబీజత్వాద్ జీవబీజత్వవ్యవహారః। జీవాధిష్ఠాతృత్వాత్ సఙ్కర్షణస్య జీవవ్యవహారః "వాసుదేవాత్ సఙ్కర్షణో నామ జీవో జాయతే" (2/2/39 శ్రీభాష్యే) ఇత్యత్ర ప్రసిద్ధః। తథా చ శ్రీమద్భాష్యే-

"అత్ర జీవమనోఽహఙ్కారతత్త్వానామధిష్ఠాతారః సఙ్కర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధా ఇతి తేషామేవ జీవాదిశబ్దైరభిధానమవిరుద్ధమ్" (2/2/41)ఇతి ।। 10-14 ।।

[1 సోఽన్తం- ము.।]

[2 ర్తనమ్- బక. బఖ. ఉ.।]

[3 అకారం-మ., హకారం- అ.।]

ద్విభుజాః సర్వ ఏవైతే సూర్యేన్దుశతసన్నిభాః ।। 14 ।।

తేజసా త్వత్ర భేదోఽస్తి స్వరూపేణ సితాదినా ।
దక్షిణోత్తరపాణిభ్యాం తర్జనీమధ్యమాన్తరే ।। 15 ।।

ఆద్యస్య చక్రశఙ్ఖౌ ద్వౌ ధ్యేయావంసద్వయోపరి ।
స్కన్ధసూత్రసమస్థేన దక్షిణేన తు పాణినా ।। 16 ।।

గృహీత్వా ముష్టిబన్ధేన విశ్రాన్తా పీఠపృష్ఠతః ।
ధ్యేయా గదా ద్వితీయస్య తథాభూతే కరే పరే ।। 17 ।।

సంస్మరేద్ధేతిరాడ్ దీప్తం[1] లీలాక్షేపక[2]రోద్యతమ్ ।
ఏవం ప్రద్యుమ్ననాథస్య వ్యత్యయేన తు తే ఉభే ।। 18 ।।

దక్షిణోత్తరహస్తాభ్యాం శ్రోత్రమణ్డలసమ్ముఖౌ ।

శఙ్ఖపద్మౌ చతుర్థస్య తథాకృష్టౌ తు సంస్మరేత్ ।। 19 ।।

కిన్తు వై పఙ్కజం నాలమస్య వై పాణిపృష్ఠగమ్ ।

వాసుదేవాదిమూర్తిధ్యానప్రకారమాహ- ద్విభుజా ఇత్యారభ్య పాణిపృష్ఠగమిత్యన్తమ్ ।। 14-20 ।।

[1 దీప్త- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 ఇవో- ము. బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

హకారం చ సకారస్థం కృత్వా షోఢా నివేశ్య చ ।। 20 ।।

ద్వితీయతుర్యషష్ఠాష్టద్వి[1]షట్కదశకైః క్రమాత్ ।

స్వరై[2]ర్నియోజయేద్ విద్ధి హృదాద్యాన్నేత్ర[3]పశ్చిమాన్ ।। 21 ।।

చాతురాత్మీయమన్త్రాణాం సాధనత్వేన సర్వదా ।

అథ వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామపి సాధారణాని హృదయాద్యఙ్గమన్త్రబీజాన్యాహ- హకారమితి ద్వాభ్యామ్। హకారం సకారస్థం కృత్వా షోఢా విలిఖ్య ద్వితీయతుర్యషష్ఠాష్టద్విషట్కదశకైః స్వరైః, ఆకారేణ ఈకారేణ ఊకారేణ ౠకారేణ [4]ఐకారేణ ౡకారేణ చ క్రమేణ యోజయేత్। తథా చ - హ్ సాం హ్ సీం హ్ సూం హ్ సౄం హ్ సైం హ్ సౣం ఇతి బీజషట్కం భవతి। ఏతద్ హృదాదినేత్రమన్త్రషట్[5]కే క్రమాద్ యోజయేత్। ఏవం కవచమన్త్రాదిబీజత్రయేఽష్టమద్వాదశదశమస్వరాణాం సంయోజనం క్వాచిత్కమ్, న సార్వత్రికమ్। యతోఽత్రైవ నృసింహకల్పే-

ద్వితీయతు[6]ర్యషష్ఠైశ్చ ద్వాదశేనాన్తిమేన చ ।

చతుర్దశేనారాద్వర్గాత్ క్రమాద్వై వినియోజయేత్ ।। (17/9)

ఇతి కవచాదిబీజత్రయస్య స్వరాన్తసంయోజనమపి వక్ష్యతి।। 20-22 ।।

[1 షట్కద్వాదశకైః- అ. ఉ. ।]

[2 రం ని- బక. I]

[3 ద్యన్తేఽత్ర - అ. I]

[4 `ఐకారేణ' నాస్తి- అ. I]

[5 షట్క- అ. I]

[6 తురీయ- అ. I]

త్రిధా హకారం కృత్వాదౌ జీవబీజం తథైవ చ[1] ।। 22 ।।

కకారం చ క్షకారం చ లిఖేత్ తద్వత్ త్రిధా త్రిధా ।

ద్విషట్కమేవ బీజానాం క్రమాదాదౌ[2] నివేశ్య చ ।। 23 ।।

తతో వాయుధరావారిసంజ్ఞం యచ్చాక్షరత్రయమ్ ।

పౌనఃపున్యేన సర్వేషామధోభాగే నియోజయేత్ ।। 24 ।।

సర్వే షష్ఠస్వరారూఢా అనుస్వారవిభూషితాః ।

బోద్ధవ్యాః కేశవాదీనాం బీజాస్త్వేతే పృథక్ పృథక్ ।। 25 ।।

అథ కేశవాదీనాం ద్వాదశబీజాన్యాహ- త్రిధేతి సార్ద్రైస్త్రిభిః। ఆదౌ త్రిధా త్రివారం హకారం విలిఖ్య, తథైవ జీవబీజం సకారం విలిఖ్య, కకారం క్షకారం తద్వత్ త్రిధా విలిఖేత్। ఏవం బీజానాం ద్విషట్కమాదౌ నివేశ్య వాయుధరావారిసంజ్ఞం యదక్షరత్రయం యకారలకారవకారత్రయమ్, సర్వేషాం పూర్వం విలిఖితద్వాదశబీజానామధోభాగే పౌనఃపున్యేన యోజయేత్। సర్వే షష్ఠస్వరారూఢా ఊకారాన్వితాః, అనుస్వారవిభూషితా బిన్దుయుక్తాః కేశవాదిబీజా జ్ఞేయాః। తథా చైవం ప్రయోగః- హ్యూం హ్లూం హ్వూం స్యూం స్లూం స్వూం క్యూం క్లూం క్వూం క్ష్యూం క్ష్లూం క్ష్వూం ఇతి।

అయమేవార్థః పారమేశ్వరేఽపి సుస్పష్టముపబృంహితశ్చతుర్వింశేఽధ్యాయే-

క్రమశః కేశవాదీనాం మన్త్రాణాం లక్షణం శృణు ।

నవమం చాష్టమం నేమావరాద్యం మాతృకాన్తిమమ్ ।।

త్రిద్వైకైకం క్రమాత్ కృత్వా బీజద్వాదశకం యథా ।

పౌనఃపున్యేన సర్వేషాం యలవాన్ యోజయేదధః ।।

నాభిషష్ఠా[3]సనోర్ధ్వస్థాన[4]జ్కయేద్ బిన్దునోపరి ।

తారాదిహృదయాన్తాని సంజ్ఞాభిస్తుర్యయా సహ ।।

కేశవః ప్రథమో వాచ్యస్తతో నారాయణః పరః ।

మాధవశ్చైవ గోవిన్దో విష్ణుశ్చ మధుసూదనః ।।

త్రివిక్రమో వామనాఖ్యః శ్రీధరః పద్మలోచనః ।

హృషీకేశః పద్మనాభో దామోదర ఇతి శ్రుతః ।।

[5]బీజైర్దీర్ఘస్వరోపేతైః ప్రాగ్వదఙ్గాని కల్పయేత్ । ఇతి ।

[పా. సం. 24/77-82]

అత్ర నేమౌ నవమం హకారమిత్యర్థః। అష్టమం సకారమ్। అరాద్యం కకారమ్। మాతృకాన్తిమం క్షకారమిత్యర్థః। నాభిషష్ఠాసనోర్ధ్వస్థాని ఊకారాన్వితానీత్యర్థః। హృదయాన్తాని నమః-పదాన్తానీత్యర్థః। ఏవం చ సాత్వతోక్తం పారమేశ్వరోక్తం చైకకణ్ఠ్యమ్। పారమేశ్వరే వ్యాఖ్యానే తు- సం హం కం క్షం సం హం కం క్షం సం హం కం క్షం ఇతి కేశవాదిబీజాని లిఖితాని। తాన్యపహాస్యాని, యతో హకారాత్ పూర్వం సకారలేఖనం హకారాదీనాం ప్రత్యేకం త్రిధా త్రిధా లేఖనం వినా పరస్పరవర్ణవ్యవహితలేఖనం బీజైకదేశమాత్రమపి లేఖనం చోన్మత్తకార్యమ్ ।। 22-25 ।।

[1హి- ఉ.।]

[2 క్రమేణా- ఉ.।]

[3 షష్ఠస్వరో- ము.।]

[4 న్యజ్క- అ. మ.।]

[5 దివ్య- అ.మ.।]

క్ష[1]సహత్రితయం హ్యేతచ్చతుర్ధా విలిఖేత్ క్రమాత్ ।

తతో ద్విషట్కం బీజానాం తస్యాధో వినివేశ్య చ ।। 26 ।।

క్రమేణ సప్తమాద్ వర్గాద్ ద్వితీయం చ చతుర్థకమ్ ।
పునస్తృతీయం తుర్యం చ ద్వితీయం చ తృతీయకమ్ ।। 27 ।।

ద్వితీయం చ చతుర్థం చ చతుర్థం తదనన్తరమ్ ।
తృతీయమష్టమా[2]చ్చాథ తృతీయం సప్తమాత్ పునః ।। 28 ।।

నవమద్వాదశాభ్యాం తు విశేషమిమమాచరేత్[3] ।
అథో నియోజయేద్ రేఫం తత్త్రయాణాం తు మూర్ధని ।। 29 ।।

షట్సప్తమాష్టసంజ్ఞానామీ[4]కారముపరి న్యసేత్ ।
సానుస్వారం చ సర్వేషామితి దేవీగణస్య చ ।। 30 ।।

బీజద్వాదశకం ప్రోక్తం యథా చానుక్రమేణ తు ।
శ్రీశ్చ వాగీశ్వరీ కాన్తిః క్రియా శక్తిర్విభూతయః ।। 31 ।।

ఇచ్ఛా ప్రీతి రతిశ్చైవ మాయా ధీర్మహిమేతి చ ।

తతః కేశవాదిదేవీనాం బీజద్వాదశకమాహ- క్షసహత్రితయమిత్యాదిభిః। క్షసహత్రయం క్షకారసకారహకారత్రయమపి క్రమేణ చతుర్ధా చతుర్వారం విలిఖేత్। ఏవం కృతే బీజానాం ద్విషట్కం భవతి। తేషాం బీజానామధస్తాత్ క్రమేణ సప్తమాద్వర్గాద్ యరలవాత్మకాద్ ద్వితీయం రేఫమ్, చతుర్థకం వకారమ్, తృతీయం లకారమ్, తుర్యం వకారమ్, ద్వితీయం రేఫమ్, తృతీయకం లకారమ్, ద్వితీయం రేఫమ్, చతుర్థం వకారమ్, పునశ్చతుర్థఀ వకారమ్। అష్టమాత్ శకారాదివర్ణాత్మకాద్ వర్గాత్ తృతీయం సకారమ్। సప్తమాత్ పూర్వోక్తాద్ వర్గాత్ తృతీయం లకారం పునరిత్యనేన పునశ్చ లకారమేవ నియోజయేత్। నవమద్వాదశాభ్యాం బీజాభ్యామధో రేఫం నియోజయేత్। షట్సప్తాష్టసంజ్ఞానాం బీజానాం తు మూర్ధ్ని రేఫం నియోజయేత్। అయమేవ విశేషః। సర్వేషాం ద్వాదశబీజానామప్యుపరి సానుస్వారమ్ ఈకారం న్యసేత్। ఏవం బీజద్వాదశకముక్తం భవతి। ఏషాం బీజానాం క్రమేణ [5]వాచ్యాః శ్రీవాగీశ్వర్యాదయః। అయమేవార్థః సువ్యక్తముపబృంహితః పారమేశ్వరేఽపి-

తేషాం శ్రియాదికాన్తానాం శృణు మన్త్రాననుక్రమాత్ ।।

మాతృకాన్త్యత్రయం[6] క్షాద్యం చతుర్ధా ప్రస్తరేత్ పురా ।

ద్విష[7]ట్సు యోజ్యాన్యర్ణాని త్వధోభాగే యథాక్రమమ్ ।।

అగ్న్యమ్బుపృథివీవారివహ్నిభూజ్వలనాః క్రమాత్ ।

వారిద్వయం చ సోమం చ పార్థివద్వితయం తతః ।।

యోజయేదనలం వర్గం షట్స్వప్తాష్టసు మూర్ధని ।

[8]అథో నవద్వాదశయోః సర్వేషాం చోర్ధ్వతః పునః ।।

స్వరశక్త్యా సమేతేన నాభ్యన్తాద్యేన భూషయేత్ ।

స్వరజాత్యాదియుక్తాని బీజాని [9]సుహృదాదయః ।। (24/82-86) ఇతి ।

తథా చాత్రైవం ప్రయోగః - క్షీం స్వీం హ్ లీం క్ష్వీం స్త్రీం హ్ ర్లీం ర్థీం ర్స్వం హ్ వ్రీం క్ష్సీం స్లీం హ్ ల్రీం ఇతి ।। 26-32 ।।

[1 క్షమస- ము. ।

[2 మష్టమం చా- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 మిమమామ చ - ము. అటీ. ।]

[4 మికార- ము. అటీ., మోకార-అ. ।]

[5 వాచ్యమ్- అ. ।]

[6 కాన్తం క్షయం- అ. మ. ।]

[7 విష్వక్సు- ము. ।]

[8 అధో- ము. ।]

[9 హృదయాదయః- ము. ।]

సముద్రమూర్తయే స్వాహా పద్మస్య ప్రణవాదికః[1] ।। 32 ।।

సర్వాన్తశ్చారిణే కృత్వా తతో గగనమూర్తయే ।

స్వాహాన్తః ప్రణవాద్య[2]శ్చ మన్త్రః శఙ్ఖస్య కీర్తితః ।। 33 ।।

ఓం కారో వేదమాత్రేఽథ విద్యే స్వాహా పదం తు వై ।

గదామన్త్రస్త్వయం ప్రోక్తశ్చక్రస్యాథ నిగద్యతే ।। 34 ।।

ఓంకారాన్తే పదం దద్యాత్ పఞ్చార్ణం ప్రభవిష్ణవే ।

[3]తదన్తే కాలశబ్దం తు మూర్తయే హుఁ తతస్తు ఫట్ ।। 35 ।।

పద్మాదీనాం చతుర్ణాం[4] తు ఏతన్మన్త్రచతుష్టయమ్ ।

అథ పద్మశఙ్ఖగదాచక్రాణాం మన్త్రచతుష్టయమాహ- సముద్రమూర్తయే ఇత్యాదిభిః। తథా చాత్రైవం ప్రయోగః- ఓం సముద్రమూర్తయే స్వాహా, ఓం సర్వాన్తశ్చారిణే గగనమూర్తయే స్వాహా, ఓం వేదమాత్రే విద్యాయై స్వాహా, ఓం ప్రభవిష్ణవే కాలమూర్తయే హుం ఫట్ ఇతి। అత్ర సముద్రస్య పద్మాధిష్ఠాతృత్వాత్, గగనస్య శఙ్ఖాధిష్ఠాతృత్వాత్, సరస్వత్యా గదాధిష్ఠాతృత్వాత్, కాలస్య చక్రాధిష్ఠాతృత్వాచ్చ సముద్రమూర్త్యాదిశబ్దైః పద్మాదీన్యుక్తానీతి బోధ్యమ్ ।

సముద్రాదీనాం పద్మాద్యధిష్ఠాతృత్వం త్రయోదశపరిచ్ఛేదే వక్ష్యమాణం ద్రష్టవ్యమ్। ఇదం పద్మాదిమన్త్రచతుష్టయం వాసుదేవాదివ్యూహార్చనే కేశవాదివ్యూహాన్తరార్చనే[5] చ కార్యమ్। విభవార్చనే తు ప్రకారాన్తరేణ వక్ష్యమాణాయుధమన్త్రా గ్రాహ్యాః। అత ఏవాస్మత్తాతపాదైః సాత్వతామృతే నారాయణమూర్త్యర్చనప్రకరణాదిదమేవ పద్మాదిమన్త్రచతుష్టయం ప్రతిపాదితమ్ ।। 32-36 ।।

[1 దికాః- అటీ., కమ్- అ.।]

[2 వాన్త- ము. అటీ. బక. బఖ. అ.।]

[3 పఙ్క్తిచతుష్టయం నాస్తి- ము. అటీ.।]

[4 ర్ణామప్యే- అ., ర్ణాం త్వప్యే- ఉ.।]

[5 న్తరేఽర్చనాచ్చ- అ.।]

సామాన్యా సర్వమన్త్రాణామేకా ముద్రాఞ్జలిః కృతా ।। 36 ।।

స్వేన స్వేన తు మన్త్రేణ సంయుక్తానాం ప్రయోజయేత్ ।

అథ సర్వమన్త్రసాధారణాఞ్జలిముద్రామాహ- సామాన్యేతి। యద్యప్యేవమఞ్జలిముద్రాయా ఏవ సర్వసాధారణత్వోక్త్యా సర్వత్రేయమేవ ప్రయోక్తవ్యా, తయాప్యత్రైవ కతిపయముద్రావిశేషాణాం నృసింహకల్పాదిషు వక్ష్యమాణత్వాత్ తదనురోధే(చ?న) సాత్వతోపబృంహణే ఐశ్వరతన్త్రే[1] చ కేషాఞ్చిన్ముద్రావిశేషాణాం ప్రదర్శితత్వాచ్చ తద్వ్యతిరిక్తానాం కేవలమఞ్జలిముద్రైవ ప్రదర్శనీయేతి బోధ్యమ్ ।। 36-37 ।।

[1 చతుర్వింశేఽధ్యాయే।]

శ్లిష్టౌ వికసితౌ[1] హస్తౌ యోజ్యౌ చామణిబన్ధనాత్ ।। 37 ।।

తద్బాహుకూర్పరౌ ద్వౌ చ నాభౌ సంరోధ్య దణ్డవత్ ।

ఈషద్ వై డోలయేత్ పశ్యాదధ[2] ఊర్ధ్వే చ[3] తౌ కరౌ ।। 38 ।।

గుప్తిం[4] కృత్వా తు యోజ్యైషా ముద్రాఽఽరాధనకర్మణి ।

ఆరాధనకాలే ప్రయోజ్యాం ముద్రామాహ- శ్లిష్టావితి ద్వాభ్యామ్। స్వహస్తౌ పరస్పరసంశ్లిష్టౌ వికసితౌ చ [5] కృత్వా తద్బాహుకూర్పరౌ ద్వౌ మణిబన్ధపర్యన్తం నిరన్తరం సంయోజ్య దణ్డవత్ స్వనాభౌ సంరోధ్య హస్తౌ అ(థ?ధ) ఊర్ధ్వం చ కిఞ్చిచ్చాలయేత్। ఏషా ముద్రా గుప్తిం కృత్వా యోజ్యా, గోప్యేత్యర్థః ।। 37-39 ।।

[1 కాసి- ము. ।]

[2 కౌ సరౌ-ము., కౌర్పరౌ- అ., కోపరి- ఉ. ।]

[3 దధ- ము. అటీ. అ. ఉ. ।]

[4 గుప్తిః- ము. అటీ. ।]

[5 `చ' నాస్తి- ము. ।]

ఆసాద్య ప్రాక్స్థితామర్చాం స్వయం వా సముపస్థితామ్[1] ।। 39 ।।

సర్వలక్షణసమ్పన్నాం[2] యస్యాం చేతః ప్రసీదతి ।

[3]వ్రతారాధనార్థం స్వయంవ్యక్తా[4]న్యతమబిమ్బం సలక్షణం సుప్రతిష్ఠితం బిమ్బం వా స్వేచ్చానుసారేణ ప్రాప్యమిత్యాహ- ఆసాద్యేతి ।। 39-40 ।।

[1 గామ్- అటీ. ।]

[2 సమ్పూర్ణాం- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 వృథా- అ., వృతా- ము. ।]

[4 క్తాదన్య- ము. ।]

హేమాదినిర్మితం కుర్యాత్ పీఠం వా లక్షణాన్వితమ్ ।। 40 ।।

శమం[1] త్రిభాగన్యూనం[2] వా ద్వాదశాఙ్గులవిస్తృతమ్ ।

చతురశ్రం చతుష్పాదం విస్తరార్ధేన చోన్నతమ్ ।। 41 ।।

తృతీయం భాగమాదాయ విస్తరా[3]చ్చ స్వకం[4] స్వకమ్ ।

తేన తన్మధ్యగం కుర్యాత్ కమలం లక్షణాన్వితమ్ ।। 42 ।।

ద్విషట్కారం తు తద్బాహ్యే చక్రం సర్వాఙ్గచిహ్నితమ్ ।

సిద్ధామరనరాదీనాం హృదయస్థాఽ[5]క్షయాఽఽచ్యుతీ ।। 43 ।।

మృదూచ్చచరణాక్రాన్తి[6]నిర్ముక్తాఽఽకృతిలక్షణా ।

పాదా[7]మ్బురుహముద్రా।థ కార్యా వై కర్ణికోదరే ।। 44 ।।

సమ్పాద్య చైవమాధారం పీఠం వాఽర్చాన్వితం స్మరేత్ ।

బిమ్బం వినాఽర్చనార్థం కేవలపీఠం వా కుర్యాదితి తల్లక్షణమాహ- హేమాదినిర్మితమిత్యాదిభిః। శమం చతురఙ్గులవిస్తృతమిత్యర్థః। "శమః స్యాచ్చతురఙ్గులః"

(3/1/52) ఇతి వైజయన్తీ। సమమితి పాఠే సమం నిమ్నోన్నతత్వరహితమిత్యర్థః। [8]యద్వా ఆయామవిస్తరాభ్యాం సమమిత్యర్థః। త్రిభాగన్యూనం వా అష్టాఙ్గులం[9] వేత్యర్థః। ద్వదశాఙ్గులస్య త్రిష్వేకభాగరాహిత్యేఽష్టాఙ్గులం భవతి। ఏవముక్తం [10]ద్వితీయపరిచ్ఛేదేఽపి- "మృత్కాష్ఠో[11]పలధాతూత్థమేకద్విత్రిశమం తు వా" (2/47) ఇతి। ద్విషట్కారం ద్వాదశారమిత్యర్థః। సిద్ధామరనరాదీనాం హృదయస్థా, తేషాం ధ్యానవిషయీభూతేత్యర్థః। అక్షయా [12]అన్తరహితా, ఆచ్యుతీ భగవదీయా, చరణాక్రాన్తినిర్ముక్తాకృతిలక్షణా చరణయోరాక్రాన్తిరాక్రమణం [13]పదన్యాస ఇతి యావత్, తేన నిర్ముక్తా యా ఆకృతిస్తల్లక్షణా, తథేత్యర్థః। భగవత్పాదపద్మస్యాతికోమలత్వేఽపి తత్సుఖస్పర్శపీఠపద్మస్య తతోఽప్యతిశయితమృదుత్వాత్ తదుపరి పాదలాఞ్ఛనం స్ఫుటీభవతీతి జ్ఞేయమ్। పాదామ్బురుహముద్రా। పద్మసదృశశ్రీపాదద్వన్ద్వలాఞ్ఛనమిత్యర్థః ।। 40-45 ।।

[1 సమం- ము., సమ. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 గం- బక. భక. అ. ఉ.।]

[3 స్తారా- బఖ. అ. ఉ.।]

[4 స్వరం- ము. అటీ.।]

[5 క్షరాచ్యుతి- ము. అటీ.।]

[6 కాన్తి- ము. అటీ.।]

[7 పదా- బక. బఖ. ।]

[8 యతః- అ.।]

[9 ఙ్గమి- అ.।]

[10 తృతీయ- అ.।]

[11 ష్ఠోపలయా- మ., ష్ఠో వలయాత్మార్ధమేకద్విత్రిమముం తు వేతి- అ.।]

[12 అన్తర్హితా- అ., అన్తరహితా- ము.।]

[13 పాద- మ.।]

పాదాబ్జముద్రారహితం కుణ్డం తదను కల్పయేత్ ।। 45 ।।

ఫుల్లపద్మసమాకారమోష్ఠయోనిసమన్వితమ్ ।

చలమేకదిశిస్థం వా తతో నియమమాచరేత్ ।। 46 ।।

సంవత్సరస్య పూజార్థం విభోర్వై ద్వాదశాత్మనః ।

కుణ్డలక్షణమాహ- పాదాబ్జేతి సపాదేన। కుణ్డస్య పాదాబ్జముద్రారహితత్వోక్త్యా కేవలసచక్రపద్మలాఞ్ఛనం కుణ్డమధ్యేఽపి కార్యమిత్యుక్తం భవతి। పాదాబ్జముద్రారహితమిత్యస్య పూర్వేణైవాన్వయే పీఠలక్షణస్యైవ పక్షాన్తరముక్తం భవతి। ఓష్ఠయోనిసమన్వితమిత్యత్ర తల్లక్షణం కుణ్డలక్షణప్రకరణే వక్ష్యమాణం జ్ఞేయమ్। చలం జఙ్గమరూపమిత్యర్థః। ఏకదిశిస్థం స్థావరమిత్యర్థః। తథా చ పారమేశ్వరే- "తస్మాత్ కుణ్డం సదా కార్యం సౌత్రం వా జఙ్గమం స్థిరమ్" (7/3) ఇతి। వ్రతాచరణమాహ- తత ఇతి సపాదేన। ద్వాదశాత్మనః కేశవాదిరూపస్యేత్యర్థః ।। 45-47 ।।

మార్గశీర్షాత్ సమారభ్య మాసాద్వై కౌముదాన్తిమమ్[1] ।। 47 ।।

మాసేశమన్త్రసంజప్తం యుక్తం హేమ[2]కుశామ్బునా ।

దశమ్యాం పఞ్చగవ్యం చ పిబేత్ సమ్పూజ్య కేశవమ్ ।। 48 ।।

తన్నివేదితమన్నం చ ప్రాగ్భుక్త్వా తు ఘృతాదికమ్ ।

నాతీవ తృప్తిజనకం దన్తకాష్ఠమథాచరేత్ ।। 49 ।।

శయనం మన్త్రతోయేన ప్రోక్షయేత్ సకుశం తతః ।

శయనస్థో జపేన్మన్త్రం శతమష్టాధికం తు వై ।। 50 ।।

మార్గశీర్షశుక్లదశమ్యాం రాత్రౌ కర్తవ్యక్రమమాహ- మాసేతి సార్ధత్రిభిః। మాసేశమన్త్రసంజప్తమ్ ప్రకృతమాసేశః కేశవః, తన్మన్త్రాభిమన్త్రితమిత్యర్థః ।। 47-50 ।।

[1 కమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 హెూమ- ము. అటీ.।]

ఏకాదశ్యాం ప్రభాతేఽథ మధ్యాహ్నే వా[1] దినక్షయే ।

కేశవాయ నమస్కుర్యాద్ బహుశః ప్రణవాదికమ్ ।। 51 ।।

తస్య వై పూజనం భక్త్యా కుర్యాత్ కాలత్రయం తు వై ।

ఏకాదశ్యాం కేశవస్య కాలత్రయస్యార్చనమాహ- ఏకాదశ్యామితి సార్ధేన। కేశవాయ నమస్కుర్యాద్ బహుశః ప్రణవాదికమిత్యన్తేన ఓం కేశవాయ నమ ఇతి మన్త్రమసకృజ్జపేదిత్యుక్తం భవతి ।। 51-52 ।।

[1 దివస- అ., వా దివా- ఉ.।]

సర్వగం పరమం జ్యోతిరమూర్తమమలం హి యత్ ।। 52 ।।

స ఏవ వాసుదేవేతి[1] మత్వా సమ్యగ్ యజేత్ తతః ।

చేతసామృతసంకాశైః పుష్పాద్యైరఖిలైః ప్రభుమ్ ।। 53 ।।

పశ్చాత్ తమమలం ధామ ధ్యాయేన్ము[2]క్తమనశ్వరమ్ ।

శ్రోణీతటార్పితకరం సానుకమ్పమనూ[3]పమమ్ ।। 54 ।।

దక్షిణేన తు హస్తేన భక్తానామభయప్రదమ్ ।

పుష్పాభరణవస్త్రాఢ్యం శఙ్ఖచక్రద్వయాన్వితమ్ ।। 55 ।।

తతస్తస్మాత్తు వై ధామ్నో యుగపన్నిస్సృతం స్మరేత్ ।

మహత్స్ఫులిఙ్గసంకాశం మహస్తు[4] సతతోదితమ్ ।। 56 ।।

తేన చాక్రమరావృన్దం సమాక్రాన్తం చ భావయేత్ ।

అథ ప్రత్యేకతేజోంఽశాదుద్భూతం భావయేత్ క్రమాత్ ।। 57 ।।

త్రయం త్రయం సితాద్యం[5] చ కేశవాద్యం చతుర్భుజమ్ ।

అథ పరాత్పరవాసుదేవస్య మానసార్చనపూర్వకం మూర్తిధ్యానమ్, తస్మాద్వాసుదేవాదివ్యూహోత్పత్తికథనమ్[6], తేభ్యః కేశవాదీనాముత్పత్తిభావనాం చాహ- సర్వగం పరమం జ్యోతిరిత్యాదిభిః। అత్ర[7] త్రయం త్రయం సితాద్యమిత్యనేన కేశవాదిత్రికస్య వాసుదేవవత్ సితవర్ణత్వం గోవిన్దాదిత్రికస్య సంకర్షణవద్రక్తవర్ణత్వం చోక్తం భవతి। తథా చ పౌష్కరే పఞ్చ[8]త్రింశేఽధ్యాయే-

దక్షిణోత్తరపాణిభ్యాం పృష్ఠతః కేశవాదిషు ।। 58 ।।

యుగ్మం యుగ్మం పరిజ్ఞేయం క్రమేణోర్ధ్వగతం త్విదమ్[1] ।

శఙ్ఖచక్రకజం విద్యా[2] సాథ శఙ్ఖోఽథ[3] హేతిరాట్ ।। 59 ।।

తచ్ఛఙ్ఖం[4] సకజం విద్యాఽశఙ్ఖం చక్రం గదా త్వరి[5] ।

గదా చక్రం కజం పద్మం చక్రం శఙ్ఖం తతో గదా ।। 60 ।।

కేశవాదీనాం పశ్చాత్కరద్వయస్థితలాఞ్ఛనక్రమమాహ- దక్షిణోత్తరేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। కజం పద్మమిత్యర్థః। విద్యా గదేత్యర్థః। తద్ అమ్బుజం సశఙ్ఖమిత్యర్థః। విద్యాశఙ్ఖమిత్యత్ర విద్యాఽశఙ్ఖమితి పదచ్ఛేదః। అశఙ్ఖం చక్రమిత్యర్థః। యతోఽన్యథా త్రివిక్రమస్య శఙ్ఖద్వయసాధారణం భవతి। నను కిం తావతా ప్రత్యవాయ ఇతి చేన్న, ప్రత్యేకమాయుధచతుష్టయధారణనియమాత్। విద్యా చక్రమితి పాఠశ్చేదేవం క్లిష్టకల్పనశ్రమ ఏవ[6] నాస్తి। అరి చక్రమిత్యర్థః।। 58-60 ।।

[1 చ తమ్- ము అటీ., చ తత్- ఉ.।]

[2 విద్యాత్- ఇతి సార్వత్రికః పాఠః।]

[3 గదామ్బుజమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[4 పఙ్క్తిపఞ్చకం నాస్తి- ము. అటీ.।]

[5 త్వరిమ్- బక. బఖ. ఉ.।]

[6 `ఏవ నాస్తి.....పున సశఙ్ఖ ఇత్యర్థః' నాస్తి- ము.।]

తద్వద్ భూయోఽగ్రసంస్థాభ్యామధరస్థం ద్వయం ద్వయమ్ ।

జ్ఞేయం దామోదరాన్తానాం ద్వాదశానామిదం శ్రృణు ।। 61 ।।

పద్మం గదా ధ్వనిశ్చక్రం [1]తత్పద్మం హేతిరాడ్ ధ్వనిః ।

విద్యా[2] చక్రం చ తద్విద్యాత్ పద్మం శఙ్ఖం[3] చ సా[4]ఽమ్బుజమ్ ।। 62 ।।

పద్మధ్వనిగదాశఙ్ఖాః స[5]విద్యా[6]మ్బురుహం త్వరి[7] ।

అథ ముఖ్యహస్తద్వయస్థితాయుధక్రమమాహ- తద్వదితి సార్ధద్వాభ్యామ్। ధ్వనిః శఙ్ఖమిత్యర్థః। తత్ చక్రమిత్యర్థః। పునః తచ్చక్రమిత్యర్థః। స శఙ్ఖ ఇత్యర్థః। పునః స శఙ్ఖ ఇత్యర్థః। ఏవం చ పద్మగదాశఙ్ఖచక్రా[8]ఖ్యాయుధ[9]చతుష్టయధారణం కేశవాదిద్వాదశమూర్తీనామపి సమానమ్, కిన్తు హస్తభేదైస్తద్ధారణమేవ తత్తన్మూర్తేర్విశేషః। స చ తన్త్రభేదేన నైకరూపః। వస్తుతస్తు పాద్మోక్త ఏవ ప్రాయేణైతదేకకణ్ఠో భవతి । తథాహి-

కేశవస్యామ్బుజం శఙ్ఖం చక్రం దణ్డస్తథా[10]యుధమ్ ।

ప్రాదక్షిణ్యేన బాహూనామన్యేషాముచ్యతే క్రమాత్।।

నారాయణః శఙ్ఖపద్మగదాచక్రధరః స్మృతః ।

మాధవో గదయా సార్ధం శఙ్ఖచక్రామ్బుజాయుధః ।।

గోవిన్దశ్చక్రదణ్డాబ్జశఙ్ఖాయుధధరో భవేత్ ।

విష్ణుర్గదాబ్జశఙ్ఖారిధరః స్యాన్మధుసూదనః ।।

చక్రశఙ్ఖాబ్జదణ్డాస్త్రధరః కార్యస్త్రివిక్రమః ।

పద్మశఙ్ఖారిదణ్డాస్త్రో వామనః శఙ్ఖచక్రధృత్ ।।

గదాబ్జపాణిశ్చ తథా శ్రీధరో ధృతవారిజః ।

సార్ధం చక్రగదాశఙ్ఖో హృషీకేశమతః శృణు ।।

గదాచక్రాబ్జశఙ్ఖాస్త్రధరో దామోదరః స్మృతః ।

అబ్జశఙ్ఖగదాచక్రధరా ద్వాదశ మూర్తయః ।। ఇతి ।।

అత్ర త్రివిక్రమపద్మనాభోక్తలక్షణం వినాఽన్యత్ సర్వమేకరూపం జ్ఞేయమ్ I

నన్వేతదుక్తం నారాయణమూర్తిలక్షణం యాదవాచలస్థనారాయణమూర్తౌ న లక్ష్యత ఇతి చేత్, [11]సత్యమ్ I న తావతా ప్రత్యవాయోఽస్తి, స్వయంవ్యక్తస్య నిరఙ్కుశత్వాత్ I నను స చ నారాయణమూర్తిరేవేత్యత్ర కిం వినిగమకమితి చేత్, అస్తి పౌరాణి[12]కీ ప్రసిద్ధిః I న చ పౌరాణికనారాయణశబ్దస్య వ్యాపకత్వాన్న మూర్తినిర్ణాయకత్వమితి వాచ్యమ్,

కేశవః కేశిహా లోకే కురుక్షేత్రాదిషు స్థితః I

నారాయణో మునిశ్రేష్ఠాః స్థితో నారాయణాచలే II

(పౌ. సం. 36/306; ఈ. సం. 20/21-22)

ఇతి పౌష్కరేశ్వరయోర్మూర్తివిశేషనియతశబ్దేనైవ వ్యక్తోక్తేః I కిఞ్చ, పౌష్కరోక్తం నారాయణమూర్తిలక్షణం యాదవాచలస్థనారాయణే లక్ష్యత ఏవ I తథాహి-

సవ్యాపసవ్యహస్తాభ్యాం ముఖాభ్యాం తు గదామ్బుజే II

వామాదౌ శఙ్ఖచక్రౌ తు సంధత్తే పశ్చిమద్వయే I

నారాయణాఖ్యో భగవాన్ (పౌ. సం. 36/147-148) ఇతి I

నను తత్ర ముఖ్యదక్షిణహస్తేఽమ్బుజమపి న లక్ష్యత ఇతి చేత్, అస్తి సూక్ష్మరేఖారూపం కమలం తత్రేతి సంతోష్టవ్యమాయుష్మతా I వక్ష్యతి హి ద్వాదశే పరిచ్ఛేదే-

యస్మాత్ కార్యవశేనైవ మూర్తీనామపి పాణిగాః I

చతుఃపద్మాదయో మూర్తా మూర్తాః శాన్తాస్తథోద్యతాః II (12/145) ఇతి I

నాౘ్స్త్రైర్వాౘ్స్త్రైర్ధ్వజైర్యేషాం వ్యక్తిర్వ్యక్తా జగత్త్రయే II

తేఽపి లాఞ్ఛనవృన్దం తు ధారయన్త్యక్షిగోచరే I

లలాటే చాంసపట్టే తు పృష్ఠపాణితలద్వయే II

తనూరుహద్వయే[13] మూర్ధ్ని కర్మిణాం ప్రతిపత్తయే I (12/168-170) ఇతి I

అత ఏవేశ్వరనారాయణార్చనప్రకరణే పద్మన్యాసాదికమప్యుక్తమ్ I అలం ప్రసఙ్గేన II 61-63 II

[1 తం పద్మం- బక. I]

[2 గదా-బక. I]

[3 పద్మః శఙ్ఖశ్చ- ము. అటీ. I]

[4 సోఽమ్బుజమ్- ఇతి సార్వత్రికః పాఠః।]

[5 స్వ- ము., స్త్వ- అటీ. ।]

[6 బుద్ధ్యా- అ. ।]

[7 హస్త్వరీ- ము., హస్త్వరి- అటీ. బఖ. ।]

[8 చక్రాద్యా- అ. ।]

[9 `చతుష్టయ' నాస్తి- అ. ।]

[10 స్తదా- ము. ।]

[11 `సత్యమ్' నాస్తి- అ. ।]

[12 ణిక- అ. ।]

[13 చయే- ము. ।]

భూయో ధామగణాత్ తస్మాత్ సంస్మరేన్నిస్సృతం మహః[1] ।। 63 ।।

కేశవాదివిభాగేన శ్రియాద్యం చ త్రయం త్రయమ్ ।

అథ కేశవాదిపత్నీవర్గస్యోత్పత్తిమాహ- భూయ ఇతి। తస్మాద్ధామగణాద్ వాసుదేవాదిమూర్తిచతుష్టయాదిత్యర్థః। ఏవమేవోక్తం పాద్మేఽపి-

సుదర్శనాద్యాయుధాని కిరీటాదివిభూషణమ్ ।

మూర్త్యావిర్భావసమయే సహైవైతాని జజ్ఞిరే ।।

దేవ్యః శ్రియాదయస్తత్తన్మూర్తిభేదసమాశ్రితాః ।

శ్రీవత్సాదేవ సకలా జజ్ఞిరే దివ్యలాఞ్ఛనాత్ ।। ఇతి ।। 63-64 ।।

[1 మహత్- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

కమలాదిత్రయేణైవ త్వన్యోన్యత్వేన లాఞ్ఛితమ్ ।। 64 ।।

బద్ధపద్మాసనస్థం చ దివి[1] దిక్షు చ సమ్ముఖమ్[2] ।

సంబీజయేత్ తు వినయాచ్చామరేణ సితేన చ ।। 65 ।।

దేవీద్వాదశకం విశినష్టి- కమలా(ది?దీ)తి సార్ధేన ।। 64-65 ।।

[1 దిశి- బక. బఖ. ।]

[2 సంభవమ్- ఉ.।]

దేవీద్వాదశకం చైవం తాసాం రూపమథోచ్యతే ।

పూర్ణచన్ద్రాననాః సర్వాః సర్వర్తుకుసుమాన్వితాః ।। 66 ।।

సర్వలక్షణసమ్పన్నాః[1] సర్వాభరణభూషితాః ।

విద్రుమాభం[2] త్రయం త్వాద్యమపరం చమ్పకప్రభమ్ ।। 67 ।।

ప్రియఙ్గుమఞ్జరీశ్యామం తృతీయం దేవతాత్రయమ్ ।

చతుర్థం త్రితయం ధ్యాయేజ్జాతీపుష్పసమప్రభమ్ ।। 68 ।।

ఆద్యాయాః[3] కమలం పాణావన్యస్యాం హేతిరాట్ కరే ।

శఙ్ఖం ధ్యాయేత్తృతీయస్యామేవం[4] ధ్యాయేత్[5] త్రిషు త్రిషు ।। 69 ।।

చతుస్త్రిర్దేవతాన్తానామేవమాద్యం త్రయం క్రమాత్ ।

తద్రూపలాఞ్ఛనాదిక్రమమాహ- తాసామిత్యాదిభిః। ఆద్యాయాః శ్రియః, అన్యస్యాం వాగీశ్వర్యామ్, తృతీయస్యాం కాన్త్యామ్, త్రిషు త్రిషు క్రియాదికేచ్చాదిత్రికే మాయాదిత్రికే చేత్యర్థః। చతుస్త్రిర్దేవతాన్తానాం మహిమాన్తానామిత్యర్థః। ఏవమాద్యం కమలాదిత్రయమేవ పౌనఃపున్యేన ధ్యాయేదిత్యర్థః।। 66-70 ।।

ॅ [1 సమ్పూర్ణా- అ. ఉ.।]

[2 విద్యుదాభం- అటీ.।]

[3 పఙ్క్తిచతుష్టయం నాస్తి- ఉ.।]

[4 `యస్యా ఏవమ్' ఇతి సార్వత్రికః పాఠః]

[5 ధ్యాత్వా- అ.।]

స్మృత్వా సమ్పూజనం కుర్యాజ్జాగరేణ సమన్వితమ్ ।। 70 ।।

స్తోత్రైః[1] కథానకైర్వాద్యైర్గీతకైః క్షపయేన్నిశామ్ ।

ఏవం ధ్యానపూర్వకమేకాదశ్యాం కాలత్రయార్చనం కృత్వా జాగరణం కుర్యాదిత్యాహ- స్మృత్వేతి ।। 70-71 ।।

[1 స్తోత్రైస్తథా- ము. అటీ.।]

రాత్రిక్షయే తతః స్నాయాత్ సితామ్బరధరః శుచిః ।। 71 ।।

[1]మాసేశమన్త్రసన్నద్ధం కృత్వా దేవం స్మరేత్ తథా ।

పూజాపనయనం కృత్వా స్నానకర్మ సమాచరేత్ ।। 72 ।।

ద్వాదశ్యాం ప్రాతః స్వనిత్యకర్మానుష్ఠానపూర్వకం తన్మాసేశకేశవధ్యానం రాత్రౌ తదర్పితపూజాద్రవ్యాపనయనాదికం కృత్వాఽర్చనకాలే వక్ష్యమాణం స్నపనం[2] కుర్యాదిత్యాహ- రాత్రిక్షయ ఇతి సార్ధేన ।। 71-72 ।।

[1 మాసేశం- అ.।]

[2 స్మరణం- అ.।]

మధ్యతః కేశవ[1]స్యాదౌ కేవలస్య[2] మహాత్మనః ।

వాసుదేవస్వరూపస్య చక్రస్థస్య త్వనన్తరమ్ ।। 73 ।।

ప్రాగ[3]రేఽభినివిష్టస్య [4]సకలస్యావ్యయస్య చ ।

తదాదిద్వాదశానాం చ దద్యాత్ స్నానాదికం క్రమాత్ ।। 74 ।।

కేశవాదీనామర్చనస్థానాన్యాహ- మధ్యత ఇతి ద్వాభ్యామ్। మధ్యతః పీఠమధ్యస్థకర్ణికామధ్య ఇత్యర్థః। కేవలస్యేత్యనేనారస్థానే దేవ్యా సహార్చనమ్। అత్ర తు కేశవస్యేతి జ్ఞాయతే। వాసుదేవస్య[5]రూపస్యేత్యనేన చక్రాధిష్ఠాతుః కాలస్యాపి ప్రాగరే కేశవేన సహార్చనం జ్ఞాయతే। తదాదిద్వాదశానాం కేశవాదిద్వాదశమూర్తీనామిత్యర్థః ।। 73-74 ।।

[1 కేవల- ము. అటీ.।]

[2 కేశవస్య- ము. అటీ.।]

[3 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- అ.।]

[4 సకాల- బఖ. ఉ.।]

[5 `స్వరూప' నాస్తి- అ.।]

అమ్భునా పఞ్చగవ్యేన క్షీరేణ తదనన్తరమ్ ।

దధ్నా ఘృతేన మధునా సర్వౌషధిజలేన చ[1] ।। 75 ।।

బీజామ్బుఫలతోయేన గన్ధపుష్పామ్బునా తతః ।

హేమరత్నోదకేనాథ కుమ్భస్థేన పృథక్ పృథక్ ।। 76 ।।

స్నపనద్రవ్యాణ్యాహ- అమ్బునేతి ద్వాభ్యామ్। అత్రామ్బునా మధ్యస్థకేశవస్య, పఞ్చగవ్యేనా[2]రస్థకేశవస్య, క్షీరాద్యేకాదశకలశైర్నారాయణాదిదామోదరాన్తానాం చ స్నపనమితి జ్ఞాయతే।

నన్వీశ్వరపారమేశ్వరయోః-

అమ్భునా పఞ్చగవ్యేన క్షీరేణ తదనన్తరమ్ ।

దధ్నా ఘృతేన మధునా సర్వౌషధిజలేన తు ।।

బీజామ్బుఫలతోయేన గన్ధపుష్పామ్బునా తతః ।

హేమరత్నోదకేన పూరితం తు యథాక్రమమ్ ।।

కలశానాం ద్విషట్కం యత్ పరమేతదుదాహృతమ్ ।

(ఈ. సం. 15/78-80; పా. సం. 14/79-81)

ఇతీదమేవ స్నపనం ద్వాదశకలశాత్మకత్వేన ప్రతిపాదితమ్, ఇహ భవతా త్రయోదశకలశాత్మకత్వేన వ్యాఖ్యాతం కథ[3]మేతదవిరుద్ధం భవతీతి చేత్, సత్యమ్[4]। అవిరోధం బ్రూమః- కిమీశ్వరపారమేశ్వరయోరమ్భునేత్యుక్తమాత్రేణ విరోధః? తత్ర యథా మూలమమ్భునేత్యాదిప్రతిపాదనేఽపి తన్న వివక్షితమ్, కలశానాం ద్విషట్కమిత్యుక్తత్వాత్; పఞ్చగవ్యాదీన్యేవ వివక్షితాని। యథా పారమేశ్వరే భోగయాగప్రకరణే (5/130) "లక్ష్మ్యాద్యాః కేసరాదిషు" (12/81) ఇతి జయాఖ్యవచనే ప్రతిపాదితేఽపి తత్ర లక్ష్మీర్న వివక్షితా, హృన్మన్త్ర ఏవ వివక్షితః, తద్వదిహాపి వివక్షాధీనం బోధ్యమ్। అత ఏవాస్మత్తాతపాదైః సాత్వతామృతే పఞ్చగవ్యాదీన్యేవ ప్రతిపాదితాని ।

ననుచ కిమేతావతా ప్రయాసేన, మధ్యస్థకేశవస్యాప్యభిషేకసిద్ధ్యర్థం ఖలు భవతా త్రయోదశకలశాత్మకత్వమఙ్గీక్రియతే, తథా త్రయోదశకలశాత్మకత్వం మమాపీష్టమేవ। అపి తు మధ్యస్థితకేశవస్యారస్థితకేశవస్య చైకదేవతాత్వాదమ్భునైవ పృథక్ కలశాభిషేకః, నారాయణాదీనాం తు పఞ్చగవ్యాదిభిరితి జ్ఞేయమ్। ఏవం చాత్ర త్రయోదశకలశాత్మకమేవ స్నపనమ్। తత్ర తు అమ్భునా కలశద్వయపూరణస్యాప్రకృతత్వాద్ ద్వాదశకలశాత్మకత్వేనైవ ప్రతిపాదితత్వాచ్చామ్భునైక ఏవ కలశః పూర్యః। తథా చామ్భునేతి పదస్యాపి సార్థక్యం భవతీతి చేన్న, అమ్భునైవ కలశద్వయపూరణే పఞ్చగవ్యాదిద్వాదశద్రవ్యేష్వేకతమస్య గత్యభావాత్। న[5] చ గన్ధపుష్పామ్భునేత్యత్రైకవచనాద్ గన్ధసహితపుష్పోదకమేవార్థః, న తు [6]ద్రవ్యద్వయమ్। అతః పఞ్చగవ్యాదీన్యేకాదశైవేతి వాచ్యమ్, హేమరత్నోదకేనేత్యత్రాప్యేకవచనేన వినిగమనావిరహాత్ పఞ్చవింశతికలశస్నపనప్రకరణే గన్ధపుష్పోదకయోర్హేమరత్నోదకయోశ్చ పార్థక్యేనోక్తత్వాచ్చ।

నన్వమ్భునా పఞ్చగవ్యేనేత్యాద్యుక్తద్రవ్యేష్వేకం పరిత్యజ్య పఞ్చగవ్యాదీనామేవ గ్రహణమనుచితమితి చేన్న, శ్రీసాత్వతషష్ఠపరిచ్ఛేదోక్తపఞ్చవింశతికలశస్నపనే శ్రీరాదీని పరిత్యజ్య ధాత్రీఫలోదకాదిభిరేవ ద్వాదశకలశస్నపనమీశ్వరపారమేశ్వరయోః ప్రతిపాదితం యథా సముచితం భవతి, తద్వదిదమపి బోధ్యమ్।

ననుచ తత్ర నిర్వివాదం ద్వాదశైవ ద్రవ్యాణి ప్రతిపాదితాని, అత్ర తు[7] త్రయోదశద్రవ్యాణామప్యుక్తత్వాత్ తన్మధ్యే కిం త్యాజ్యమ్, కాని గ్రాహ్యాణి, తత్ర కిం వినిగమకమితి చేదుచ్యతే, మధ్యస్థితస్య[8] కేశవస్యాభిషేకార్థం యదుక్తం తత్ త్యాజ్యమ్, అరస్థకేశవాదిక్రమేణ యాన్యుక్తాని, తాని ద్వాదశద్రవ్యాణ్యపి గ్రాహ్యాణి। కేశవాదిక్రమేణోక్తానాం ద్రవ్యాణాం మధ్యే కస్యచిత్ పరిత్యాగానౌచి[9]త్యమేవ తత్ర వినిగమకమితి సూక్ష్మదృష్ట్యా ద్రష్టవ్యమాయుష్మతా ।। 75-76 ।।

[1 తు - అ. ఉ.।]

[2 తమ్। కథమేతదుదాహృతమితి। అపి- అ.।]

[3 మపి విరోధం- అ. ।]

[4 `న చ' నాస్తి- అ. ।]

[5 చయమ్- ము. ।]

[6 వ్యాన్యే- అ. ।]

[7 `తు' నాస్తి- ము. ।]

[8 స్థితకేశవాభి- ము. ।]

[9 గాదౌచి- అ. ।]

సితం విలేపనం పుష్పం ధూపం మధు ఘృతం దధి ।

నైవేద్యం వివిధం పూతం వ్రీహయో[1] యవసంయుతాః[2] ।। 77 ।।

నివేద్య రాజతే పాత్రే యథాశక్తివినిర్మితే ।

పాత్రా[3]భావాచ్చ రజతం స్వల్పమాత్రం[4] న లోపయేత్ ।। 78 ।।

అథ కేశవాదిత్రికస్య సితవర్ణత్వాత్ శ్వేతవర్ణచన్దనకుసుమాదిభిరేవ తదర్చనమ్, రజతపాత్రే యవవ్రీహిమాత్రానివేదనమ్, పాత్రాలాభే మాత్రాదానేన సహ కిఞ్చిద్రజతం వా దేయమితి చాహ- సితమితి ద్వాభ్యామ్ ।। 77-78 ।।

[1 `వ్రీహయో.....పశ్చాత్తద్భగవత్పూతం' నాస్తి- అ. ।]

[2 తమ్- ము. అటీ. ।]

[3 యత్రా- ము. ।]

[4 మత్ర- బక. బఖ. ఉ. ।]

పశ్చాత్ తద్భగవత్పూతం మధుపర్కాదికం తు వై ।

ప్రతిపాద్య గురోర్భక్త్యా ప్రసన్నేనాన్తరాత్మనా ।। 79 ।।

అనన్తరం గుర్వర్చనమాహ- పశ్చాదితి ।। 79 ।।

యావాన్నం వ్రీహిజం త్వాదౌ సమశ్నీయాద్ ఘృతాన్వితమ్ ।

తతః ప్రభృతికాలాచ్చ ప్రత్యహం కేశవస్య తు ।। 80 ।।

వ్రతినో భోజ్యద్రవ్యమాహ- యవాన్నమిత్యర్ధేన ।। 80 ।।

తతః ప్రభృతికాలాచ్చ ప్రత్యహం కేశవస్య తు ।। 80 ।।

స్థానద్వయం[1] నివిష్టస్య పూజనం చ సమాచరేత్ ।

ప్రాగ్వన్మధ్యే కేశవస్య దేవీయుక్తస్య బాహ్యతః ।। 81 ।।

తతో నారాయణాదీనాం సదేవీనాం చ వ క్రమాత్ ।

సర్వేషాం పూజనం కుర్యాత్ ప్రాదక్షిణ్యేన యత్నతః ।। 82 ।।

యథాసమ్భవతో భక్త్యా పుష్పధూపాదికేన తు ।

యావదభ్యేతి దశమీ సితా పౌషస్య వై తిథిః ।। 83 ।।

ఏవం పుష్యశుద్ధదశమీపర్యన్తం ప్రత్యహం కేశవస్య కర్ణికామధ్యేఽరప్రదేశే చ స్థానద్వయేఽర్చనమ్, తత్ర మధ్యే కేవలస్య[2], అరస్థానే దేవ్యా సహార్చనమ్, తత్పరివారస్థితానాం నారాయణాదీనామపి తత్తద్దేవీభిః సహ ప్రాదక్షిణ్యేనార్చనం చ కార్యమిత్యాహ- తత ఇతి సార్ధైస్త్రిభిః ।। 80-83 ।।

[1 ద్వయే- ము. అటీ., ద్వయ- అ. ఉ. ।]

[2 కేశవస్య- ము. ।]

తతః ప్రభృతికాలాచ్చ ప్రాగుక్తవిధినాఽఖిలమ్ ।

నారాయణాఖ్యమన్త్రేణ వ్రతకర్మ సమాపయేత్ ।। 84 ।।

తమర్చయేత్ తు ప్రథమం మధ్యే కారణ[1]మూర్తిగమ్ ।

బహిర్దేవీసమేతం చ ప్రాగ్వత్ స్నానాదినా ప్రభుమ్ ।। 85 ।।

ద్వా[2]దశ్యన్తం విధానేన కేశవేన సమన్వితమ్ ।

కిన్త్వత్ర[3] విహితం పశ్చాత్ పూజనం కేశవస్య చ ।। 86 ।।

దినావసానే ద్వాదశ్యాం ధూపం దత్వా క్షమాపయేత్ ।

కాన్తాసమన్వితం దేవం కేశవం క్లేశనాశనమ్ ।। 87 ।।

అథ తద్దశమీమారభ్య[4] నారాయణమన్త్రేణ వ్రతానుష్ఠానమ్, తదర్థం పూర్వోక్తకర్ణికామధ్యే కేవలస్య స్వకారణభూతవాసుదేవాకారనారాయణస్యార్చనమ్, బహిరరస్థానే నారాయణస్య తద్దేవ్యా సహార్చనమ్, దశమ్యాదిద్వాదశ్యన్తం దినత్రయే నారాయణస్యార్చనానన్తరం కేశవస్యాపి స్థానద్వయేऽర్చనమ్, ద్వాదశ్యాం రాత్రౌ కేశవస్యోత్తరపూజాం చాహ- తతః ప్రభృతీతి చతుర్భిః ।। 84-87 ।।

[1 కారుణ్య- ము. అటీ. ।]

[2 ద్వాదశ్యాం తం- ము. అటీ. ।]

[3 తత్ర- బక. బఖ. ము. అటీ. ।]

[4 మీమిత్యా- అ. ।]

అథ దామోదరాన్తాభిర్మూర్తిభిశ్చ సమన్వితమ్ ।

దేవం[1] నారాయణం భక్త్యా పరేऽహని సమర్చయేత్ ।। 88 ।।

మధ్యే కేశవవత్ పశ్చాచ్చక్రస్థం కేశవారకే ।

కేశవం చ తదీయేऽరే యజేత్ కాన్తాసమన్వితమ్ ।। 89 ।।

ఏవం ప్రతిదినం తావద్ యావన్మాసస్య సా తిథిః ।

తతో మాధవమూర్తేర్వై ప్రాగ్వదారాధనం భవేత్ ।। 90 ।।

తదపరదినమారభ్య మాఘశుక్లదశమ్యన్తం నారాయణస్యైవ కేశవవత్ స్థానద్వయేఽర్చనమ్, తదనన్తరం కేశవమాధవాదీనాం ద్వితీయాద్యరేషు క్రమేణ పూజనం చ కార్యమిత్యాహ- అథేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। కేశవారకే పూర్వకల్పే కేశవో యస్మిన్నరే పూజితస్తస్మిన్నిత్యర్థః। తదీయేఽరే నారాయణః పూర్వం యస్మిన్నర్చితస్తస్మిన్నర ఇత్యర్థః। మాఘమాసే మాధవమన్త్రేణ వ్రతానుష్ఠానం పూర్వవదేవ[2] కార్యమిత్యాహ- తత ఇత్యర్ధేన। అత్ర [3]((ప్రతిపదీ? ప్రాగ్వది)త్యనేన మాఘశుక్లదశమ్యాదిద్వాదశ్యన్తం దినత్రయేఽపి మాధవస్య స్థానద్వయార్చనానన్తరం నారాయణస్యాపి స్థానద్వయేఽర్చనమ్, ద్వాదశ్యాం రాత్రౌ నారాయణస్యోత్తరపూజనమ్, తదపరదినమారభ్య ఫాల్గునశుద్ధద్వాదశ్యన్తం మాధవస్యైవ స్థానద్వయేఽర్చనమ్, ద్వితీయాద్యరేషు కేశవనారాయణగోవిన్దాదీనామర్చనమ్, తద్ద్వాదశ్యాం రాత్రౌ మాధవస్యోత్తరపూజనం చోక్తం భవతి। తద్దశమ్యాదిద్వాదశ్యన్తం దినత్రయేఽపి మాధవార్చనాత్ పూర్వమేవ గోవిన్దాదిత్రికకారణభూతస్య సంకర్షణస్య కర్ణికామధ్యే వాసుదేవవత్ పరత్వేన ధ్యానమ్, తత్ర తదాకారస్య గోవిన్దస్యార్చనమ్, తస్యారస్థానేఽపి దేవ్యా సహార్చనమ్, సంకర్షణసముత్పన్నగోవిన్దాదిత్రికస్య రక్తవర్ణత్వేన చన్దనకుసుమవస్త్రభూషణనైవేద్యాదీనామపి రక్తవర్ణత్వమ్, కేషాఞ్చిత్ కుసుమాదీనామపి రక్తవర్ణత్వాభావేఽపి కేనచిద్రక్తధాతునా తద్రక్తీకరణమ్, తామ్రపాత్రే సక్తుమాత్రనివేదనం చ ।। 88-90 ।।

[1 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- అ.।]

[2 పూర్వాదేవ- అ.।]

[3 ప్రాపది- ము.।]

తదర్చనే సమాప్తే తు ద్వాదశ్యాం ఫాల్గునస్య చ ।

సఙ్కర్షణం పరత్వేన భావయేద్ వాసుదేవవత్ ।। 91 ।।

తదాశ్రితం తు గోవిన్దం మధ్యే [1]మూర్తం సమాహ్వయేత్ ।

చక్రస్థం సహ దేవ్యా వై [2]తతస్తం పూజ్య పూర్వవత్ ।। 92 ।।

రక్త[3]చన్దనయుక్తేన కుఙ్కుమేన తథైవ చ ।

పుష్పస్రగ్వాససా తద్వద్ రక్తశాల్యోదనేన చ ।। 93 ।।

సుగన్ధేన[4] ఫలై రక్తైర్లిప్తైర్వా రక్తధాతుభిః ।

ఆరక్తరత్న[5]సంసిద్ధైర్విద్రుమైః పురుభూషితైః[6] ।। 94 ।।

సక్తూంస్తు తామ్రపాత్రే తు కృత్వాఽథ వినివేద్య తు[7] ।

విశేషమాహ- తదర్చనే సమాప్త ఇత్యాదిభిః। అత్ర ద్వాదశ్యామిత్యనేన దశమ్యాదిద్వాదశ్యన్తదినత్రయమప్యుపలక్ష్యతే ।। 91-95 ।।

[1 మూర్తి- అటీ. ఉ. ।]

[2 తతః సం- అ., సమస్తం- ఉ. ।]

[3 రత్న- బక. ।]

[4 సగుడేన- అ., సంశుద్ధేన- ఉ. ।]

[5 రక్త- బక. బఖ. ము. అటీ. ।]

[6 పరి- అటీ. ఉ. ।]

[7 చ- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

తదర్చనే చ హోమాన్తే సమ్పన్నే సతి వై వ్రతీ[1] ।। 95 ।।

యాతే మాస[2]త్రయే చైవ ప్రసన్నేఽన్తఃస్థితేఽచ్యుతే ।

గురుమూర్తిగతో దేవః పూజనీయశ్చ భక్తితః ।। 96 ।।

వస్త్రైర్విలేపనైర్మాల్యైః కటకైరఙ్గులీయకైః ।

యథాశక్తి వినా శాఠ్యం పారణం పారణే తతః ।। 97 ।।

ప్రీణయేద్ వాసుదేవం చ మూర్తిత్రయసమన్వితమ్ ।

ఐహికాన్[3] ధర్మకామార్థాన్ మమ యచ్ఛన్తు శక్తయః ।। 98 ।।

మోక్షవిఘ్నోపశమనం నిత్యం కుర్వన్తు మూర్తయః ।

సర్వదా నిత్యశుద్ధో యః పరమాత్మా పరః ప్రభుః ।। 99 ।।

పతితస్య భవామ్భోధౌ వాసుదేవోఽస్తు మే గతిః ।

కృత్వైవం ప్రీణనం సమ్యగ్ వాసుదేవస్య భక్తితః ।। 100 ।।

తన్మూర్తిత్రితయస్యాపి శక్తిత్రయయుతస్య చ ।

ఏవం హోమాన్తే గోవిన్దార్చనప్రారమ్భానన్తరం మార్గశీర్షాదిమాసత్రయకృతప్రసాదగుణార్థం విశేషేణ గుర్వర్చనమ్, పారణానన్తరం ప్రణవనమఃపూర్వకశ్లోకద్వయాత్మకమన్త్రేణ దక్షిణపాణిస్థసపుష్పార్ఘ్యోదకేన వాసుదేవప్రీణనం చాహ- తదర్చన ఇతి షడ్భిః। శక్తయః శ్రియాదయస్తిస్ర ఇత్యర్థః। [4]మూర్తయః కేశవాదయస్త్రయ ఇత్యర్థః ।। 95-101 ।।

[1 ప్రతి- ము. అటీ. బక. బఖ . ఉ. ।]

[2 వాస- ము. అటీ. ।]

[3 ఓం ఐహి- బక. బఖ. అ., ఓం ఐహికం ధర్మకామార్థ(- ఉ. ।]

[4 `మూర్తయః కేశవాదయస్త్రయ ఇత్యర్థః' ఇత్యయం పాఠోఽగ్రిమశ్లోకవ్యాఖ్యానస్థితస్య `కారణభూత' ఇతి పదస్యానన్తరం స్థాపితః- అ. ।]

అథ త్రితయయుక్తస్య [1]ద్వితీయస్య మహాత్మనః ।। 101 ।।

సఙ్కర్షణాభిధానస్య తత ఆరభ్య యత్నతః ।

ప్రాగ్వదారాధనం కుర్యాత్ ప్రత్యహం మాసభేదతః ।। 102 ।।

అథ తదారభ్య జ్యేష్ఠశుక్లద్వాదశ్యన్తం మాసత్రయే క్రమేణ గోవిన్దవిష్ణుమధుసూదనమన్త్రైర్వ్రతానుష్ఠానమ్, తేషాం కారణభూతసంకర్షణస్య కర్ణికామధ్యే మాసత్రయేఽపి పరత్వేనార్చనం చాహ- అథేతి సార్ధేన ।। 101-102 ।।

[1 తృతీ- ము., మూర్తేశస్య- అ. ఉ.।]

పశ్చాన్మాసత్రయే యాతే ప్రాప్తే జ్యేష్ఠస్య తద్దినే ।
త్రివిక్రమాఖ్యమన్త్రేణ [1]చాన్యత్ సర్వం పురోదితమ్ ।। 103 ।।

మధ్యతోఽమ్బుజగర్భస్థం ప్రద్యుమ్నం సర్వగం స్మరేత్ ।
త్రివిక్రమం తదాకారం భావయిత్వా తతో యజేత్ ।। 104 ।।

అనన్తరం చ సంస్థానాదానీయ [2]ప్రాగరాన్తరమ్ ।
యష్టవ్యః[3] సవిశేషేణ త్వనుజ్ఝిత[4]తనుః క్రమాత్ ।। 105 ।।

తన్మాసత్రయానన్తరం తద్దశమ్యాం త్రివిక్రమమన్త్రేణ వ్రతప్రారమ్భమ్, త్రివిక్రమాదిత్రికకారణభూతప్రద్యుమ్నస్య పరత్వేన కర్ణికామధ్యే ధ్యానమ్, తదాకారత్వేన [5]ధ్యాతస్య త్రివిక్రమస్య తస్యార్చనమ్, తస్యా[6]రస్థానేఽపి దేవ్యా సహార్చనం చాహ- పశ్చాదితి త్రిభిః ।। 103-105 ।।

[1 సర్వం కుర్యాత్- అ. ఉ.।]

[2 గనన్తరమ్- ఉ.।]

[3 వ్యస్య- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[4 త్థిత- అటీ.।]

[5 ధ్యానస్య- ము.।]

[6 రస్థాపి- అ.।]

శ్రీఖణ్డం చ సకర్పూరమీషత్ కుఙ్కుమభావితమ్ ।
పీతం విలేపనం చాత్ర తథా పుష్పఫలాదికమ్[1] ।। 106 ।।

పీతానాం ఫలపుష్పాణామభావే[2] మసృణేన తు ।

పీతేన[3] ధాతుచూర్ణేన రఞ్జయేత్ కుఙ్కుమేన వా ।। 107 ।।

సఘృతం హేమపాత్రం చ పూజాన్తే వినివేద్య చ ।

పా[4]త్రాభావే యథాశక్తి కాఞ్చనం చ[5] ఘృతోపరి ।। 108 ।।

ప్రద్యుమ్నోత్పన్నత్రివిక్రమాదిత్రికస్య పీతవర్ణత్వేన తాదృశవర్ణైరేవ గన్ధపుష్పాదిభిరర్చనమ్, కేషాఞ్చిత్ పీతానామలాభేఽపి హరిద్రాకుఙ్కుమాదినా పీతికరణమ్, ఘృతపూరిత హేమపాత్రదానమ్, తదశక్తౌ యథాశక్తి కాఞ్చనాన్వితఘృతదానం వా కార్యమిత్యాహ- శ్రీఖణ్డమితి త్రిభిః ।। 106-108 ।।

[1 దయః- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 మభావాన్మ- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 పూతేన- ము. ।]

[4 పాత్రాభావాత్-బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[5 తు- ఉ. ।]

తతః సమ్పూజనం కుర్యాద్ వ్రతాదేష్టరి పూర్వవత్ ।

గోహేమవస్త్రపూర్వైస్తు[1] యథా సన్తోషమేతి సః ।। 109 ।।

అథ గుర్వర్చనమాహ- తత ఇతి । వ్రతాదేష్టరి గురావిత్యర్థః ।। 109 ।।

[1 పూర్వం తు- బక. బఖ. ।]

తత్పూజాన్తే పారణేన ద్వితీయం చ జగత్పతిమ్ ।

ప్రీణయేత్ సఙ్కర్షణం చ[1] గృహీత్వా పాణినా జలమ్ ।। 110 ।।

ప్రణవాద్యేన తేనైవ మన్త్రేణాద్యోదితేన చ ।

సనమస్కేన కిన్త్వత్ర[2] గతిః[3] సఙ్కర్షణోఽస్తు మే ।। 111 ।।

అథ పారణానన్తరం పూర్వోక్తరీత్యా సంకర్షణప్రీణనమ్, పూర్వోక్తమన్త్రే వాసుదేవోఽస్తు మే గతిరితి వాక్యం విహాయ సంకర్షణోఽస్తు మే గతిరితి వాక్యయోజనం చాహ- తత్పూజాన్త ఇతి

ద్వాభ్యామ్ । పారణేన బ్రాహ్మణభోజనేనేత్యర్థః । గృహీత్వా పాణినా జలమిత్యత్ర సపుష్పం ప్రధానార్ఘ్యజలం గ్రాహ్యమ్ । దీక్షాపరిచ్ఛేదే-

తదమ్భసా చార్ఘణం తు తథైవ పరిషేచనమ్ ।।

కుర్యాత్ ప్రణయనాదానం ప్రీణనం ప్రీతికర్మ చ । (18/71-72)

ఇతి ప్రధానార్ఘ్యజలేన ప్రీణనస్య వక్ష్యమాణత్వాత్, ఈశ్వరపారమేశ్వరయోః-

ఇత్యుక్త్వా సోదకం [4]పశ్చాత్ పుష్పం దక్షిణపాణిగమ్ ।।

అగ్రతో నిక్షిపేద్ విష్ణోర్మూలమన్త్రేణ నారద । (13/231-232)

(ఈ. సం. 5/37-38; పా. సం. 6/411-412)

ఇతి జయాఖ్యవచనేనోదాహృతేన[5] సపుష్పస్యోక్తత్వాచ్చ ।। 110-111 ।।

[1 వై- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 కిం చాత్ర- అ. ।]

[3 సఙ్కర్షణోఽస్తు మే గతిః- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[4 పుష్పం కృత్వా- జ. ।]

[5 వచనోదాహరణేన- ము. ।]

అథ త్రివిక్రమం దేవం వామనం శ్రీధరం ప్రభుమ్ ।

యజేన్మాసత్రయం తా[1]వద్యావత్ స్యాద్ దశమీ సితా ।। 112 ।।

తదాది వై హృషీకేశమన్త్రేణాఖిలమాచరేత్ ।

పరత్వమనిరుద్ధస్య ప్రాప్తే చావసరే స్మరేత్ ।। 113 ।।

తదాకారం హృషీకేశం పద్మోదరగతం స్మరేత్ ।

ఇష్ట్వా సమ్యగ్విధానేన చక్రారస్థం యథా పురా ।। 114 ।।

అత్ర రాజోపచారైస్తు[2] షట్పదాభైస్తు [3]చాఽర్చనమ్ ।

పుష్పాదనామ్బరైః కుర్యాదభావాదఞ్జనాదినా ।। 115 ।।

పిఞ్జరీకృత్య యత్నేన దేవాయ వినివేద్య చ ।

కృష్ణాగరువిమిశ్రం చ లేపనం చాత్ర కుఙ్కుమమ్ ।। 116 ।।

ధౌతాయసమయం పాత్రం మణిభిశ్చాసితైశ్చితమ్[4] ।

సమ్పూర్ణం[5] చ తిలైః కృష్ణైః పూజాన్తే వినివేద్య చ ।। 117 ।।

సమ్యక్[6] తదర్చనం కృత్వా యథాసమ్పత్తి భక్తితః ।

తృతీయం ప్రీణయేత్ ప్రాగ్వత్ ప్రద్యుమ్నో మేఽస్తు వై గతిః ।। 118 ।।

అథ త్రివిక్రమాదిమన్త్రత్రయేణ భాద్రపదశుక్లదశమ్యన్తం వ్రతానుష్ఠానమ్, తదారభ్య హృషీకేశమన్త్రేణ వ్రతారమ్భమ్, హృషీకేశాదిత్రికకారణభూతానిరుద్ధస్య కృష్ణవర్ణత్వే కృష్ణవర్ణైరేవ గన్ధపుష్పవస్త్రరత్నఫలాదిభిరర్చనమ్, కేషాఞ్చిత్ కృష్ణవర్ణానామలాభేఽప్యఞ్జనాదినా తత్కృష్ణీకరణమ్, కృష్ణతిలపూరితధూపపాత్రమాత్రాదానమ్, గుర్వర్చనమ్, తతః పూర్వోక్తరీత్యా ప్రద్యుమ్నప్రీణనం చాహ- [7](అత్ర రాజోప[8]చారైరితి చతుర్భిః? అథ త్రివిక్రమమితి సప్తభిః)। సమ్యక్ తదర్చనం కృత్వేత్యత్ర తదర్చనం గుర్వర్చనమిత్యర్థః।। 112-118 ।।

[1 యావన్నభస్యదశమీ- అ. ఉ.।]

[2 పలాభైస్తు- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[3 వాఽర్చ- బక. బఖ. ।]

[4 ర్యుతమ్- అటీ.।]

[5 వస్త్రైశ్చ చిత్రితైః- ము. అటీ., సమ్పూర్ణం వాసితైః కృష్ణం- అ.।]

[6 గ్ గుర్వర్చనం- అ., గ్ దేవార్చనం- ఉ.।]

[7 `అత్ర' నాస్తి- అ.।]

[8 పలాభైః - ము.।]

తతో మాసానుమాసం చ హృషీకేశాదనన్తరమ్ ।
పద్మనాభం సమభ్యర్చ్య తతో దామోదరం తు వై ।। 119 ।।

గతే మాసత్రయే హ్యేవం సమ్ప్రాప్య పునరేవ హి ।
దశమీం మార్గశీర్షస్య తదా కర్మణి కర్మణి ।। 120 ।।

[1]చతుర్షు చాతురాత్మీయం మన్త్రాణాం వినియోజ్య చ ।
చతు[2]ర్మూర్త్యభిధానం చ సమాలమ్బ్య యజేచ్చ తత్ ।। 121 ।।

కర్ణికోపరి పత్రేషు ప్రాగాది హృదయాదికమ్ ।
విదిక్ష్వస్త్రం[3] విభోరగ్రే నేత్రం వై కేశరాశ్రితమ్[4] ।। 122 ।।

అరాన్తరే తతః స్వే స్వే దశ ద్వౌ కేశవాదికాన్[5] ।
చతుర్వర్ణైస్తు కుసుమైస్తథా వస్త్రానులేపనైః ।। 123 ।।

తద్వద్[6] భక్ష్యైశ్చ[7] నైవేద్యైః పానకైః పావనైః ఫలైః ।
అథాన్యైర్వివిధైర్భోగైర్ధ్వజాద్యైర్యాన[8]వాహనైః ।। 124 ।।

మాత్రాభిః సహిరణ్యాభిస్తామ్బూలేనాత్మనా తతః।

అథ హృషీకేశాదిమన్త్రత్రయేణ మార్గశీర్షశుక్లదశమ్యన్తం మాసత్రయం వ్రతానుష్ఠానమ్, తదారభ్యే ద్వాదశ్యన్తం దినత్రయే కర్ణికామధ్యే వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామప్యర్చనమ్, ప్రాగ్దలాదిషు హృన్మన్త్రాద్యర్చనమ్, అరేషు కేశవాదిద్వాదశమూర్తీనామర్చనం చ పూర్వోక్తైశ్చతుర్వర్ణచన్దనకుసుమాదిభిశ్చతుర్విధమాత్రాభిశ్చ[9] తత్తన్మూర్త్యనుసారేణ కార్యమిత్యాహ- తతో మాసానుమాసం చేత్యాదిభిః ।। 119-125 ।।

[1 చతుష్క- అ. ఉ.।]

[2 ర్మూర్తివి- ఉ.।]

[3 క్ష్వగ్రం- అ.।]

[4 రాణి చ- ము., రాణి తమ్- అ. ఉ.।]

[5 దయః- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[6 పఙ్క్తిద్వయం నాస్తి- ఉ.।]

[7 భక్ష్యైః సనైవే- అ.।]

[8 శ్చాపి వాహనైః- ము. అటీ.।]

[9 మాత్రాదిభి-అ.।]

తర్పయేద్ వహ్నిమధ్యస్థం మన్త్రగ్రామం యథోదితమ్ ।। 125 ।।

తతోఽర్చనం గురోః కుర్యాద్ విశేషేణ పురోదితమ్ ।
బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ పశ్చాత్తేభ్యో దద్యాచ్చ దక్షిణామ్ ।। 126 ।।

ప్రీణనం చ పఠేత్ ప్రాగ్వదనిరుద్ధోఽస్తు మే గతిః ।
తతః పూర్ణాహుతిం దద్యాత్ పశ్చాదిదముదాహరేత్ ।। 127 ।।

[1]వ్రతోత్తమేనానేనాద్య మయా భక్త్యా కృతేన చ ।
చత్వారో వాసుదేవాద్యా మూర్తయః శక్తిభిః సహ ।। 128 ।।

ప్రయాన్తు ప్రీతిమతులాం దిశన్తు భ[2]వినోఽభయమ్ ।

ఏషాం సర్వేషామపి వహ్నిమధ్యే సంతర్పణమ్, తతో గుర్వర్చనమ్, బ్రాహ్మణభోజనమ్, అనిరుద్ధప్రీణనమ్, పూర్ణాహుతిమ్, వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామపి యుగపత్ ప్రీణనం చాహ-తర్పయేదితి చతుర్భిః ।। 125-129 ।।

[1 ఓం వ్రతో- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 హవినో- అ.।]

ధన్యం వ్రతమిదం పుణ్యం సంసారాధ్వనివర్తనమ్[1] ।

అల్పక్లేశమ[2]సజ్కీర్ణమనన్తఫలదం నృణామ్ ।

నావసాదస్త్వతః కార్య ఏతదాచరణే తు వై ।। 130 ।।

అస్య వ్రతస్యాసంపూర్ణత్వేఽప్యనన్తఫలప్రదత్వాన్మధ్యే విఘ్నాన్న భేతవ్యమిత్యాహ- ధన్యమితి సార్ధేన ।। 129-130 ।।

[1 దినివృత్తిదమ్- అ., ద్వినివృత్తిదమ్- ఉ.।]

[2 మసమ్పూర్ణ- ము. అటీ.।]

యథో[1]పసదనైః కార్యమధమైర్మధ్యమైర్జనైః ।

అశాఠ్యేన యథాశక్తి త్వారణ్యైః కుసుమాదికైః ।। 131 ।।

అద్భిర్దూర్వాఙ్కురైః పత్రైర్జపజాగరణాదినా ।

దీపేనాభ్యుక్షణేనైవ మార్జనేనోపలేపనైః ।। 132 ।।

ఇదం వ్రతం యథాశక్తి మధ్యమకల్పేనాధమకల్పేన వా కేవలం పత్రపుష్పఫలతోయాదిభిర్వాజపజాగరణదీపారోపణమార్జనానులేపనాదికైఙ్కర్యేణ వాఽనుష్ఠేయమిత్యాహ- యథోపసదనైరితి ద్వాభ్యామ్ ।। 131-132 ।।

[1 యథోక్తం సధనైః- అ. ఉ.।]

వ్రీహీన్ సక్తూనథాజ్యం చ తిలాన్యన్నాన్యథా[1]హరేత్ ।

సంవత్సరస్య పూజార్థం దానార్థం ప్రాశనాయ చ ।। 133 ।।

వ్రతార్థం పూర్వం చతుర్విధమాత్రా(ద్యా?)ర్జనమాహ- వ్రీహీనితి ।। 133 ।।

[1 న్ సమా- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

పూర్వం మాసత్రయం దద్యాద్ వ్రీహీన్ వై వినివేద్య చ ।

ద్వాదశ్యాం భోజనాత్ పూర్వం హితం తత్ప్రాశనం సదా ।। 134 ।।

అపరం సక్తవశ్చైవ తృతీయం త్రితయం[1] ఘృతమ్ ।

తిలానాం త్రితయం చాన్యత్ ప్రాశనం చైవమేవ హి ।। 135 ।।

మార్గశీర్షాదిమాసత్రయేఽపి ద్వాదశ్యాం భోజనాత్ పూర్వం వ్రీహిమాత్రాదానమ్, తతో వ్రీహ్యన్నభోజనమ్, ఫాల్గునాదిత్రయే సక్తుదానమ్, తత్ప్రాశనమ్; జ్యేష్ఠాదిత్రయే ఆజ్యదానమ్, తత్ప్రాశనమ్; భాద్రపదాదిత్రయే తిలదానమ్, తిలప్రాశనం చాహ- పూర్వమితి ద్వాభ్యామ్ ।। 134-135 ।।

[1 తృతీయం- ఉ.।]

స్యాద్ యద్యేకాదశీ పూర్ణా ద్వాదశ్యథ[1] తయా సహ ।

పరేఽహని తదా కుర్యాద్ ద్వాదశ్యామర్చనాదికమ్ ।। 136 ।।

ద్వాదశీనిర్ణయమాహ- స్యాదితి। ఏకాదశీ పూర్ణా స్యాద్యది ద్వాదశీదినేఽప్యవశిష్టా చేదిత్యర్థః। తయా సహ ఏకాదశ్యా సహ ద్వాదశీ చ పూర్ణా స్యాద్యది త్రయోదశీదినేఽప్యవశిష్టా చేదిత్యర్థః। తదా పరేఽహని ద్వాదశ్యాం త్రయోదశీదినావశిష్టద్వాదశ్యామేవార్చనాదికం పూర్వోక్తవ్రతార్చనపారణాదికం కుర్యాదిత్యర్థః। తథా చ దశనిర్ణయే చన్ద్రికాయామ్-

సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా ।

వైష్ణవీ చ త్రయోదశ్యాం ఘటికైకాపి దృశ్యతే ।।

గృహస్థోఽపి పరాం కుర్యాత్ [2]పూర్వాం నోపవసేద్ గృహీ ।

ఇతి [3]పూర్ణశబ్దార్థ ఉక్తః। అత్రైకాదశ్యాః పూర్ణశబ్దవిశేషణేనైవ దశమీవేధరాహిత్యమప్యుచ్యతే, యతో దశనిర్ణయే-

ఉదయాత్ ప్రాగ్ యదా విప్ర ముహూర్తద్వయసంయుతా ।

సంపూర్ణైకాదశీ నామ [3]తత్రైవోపవసేద్ గృహీ ।।

ఇతి పూర్ణశబ్దార్థ ఉక్తః।। 136 ।।

[1 స్యాదస్యై- ము. అటీ., ద్ దృష్టే- ఉ.।]

[2 పూర్వం- అ.।]

[3 `పూర్ణ' నాస్తి అ.।]

సంవత్సరస్య వై మధ్యాద్ యస్త్వేకాం కర్తుమిచ్ఛతి ।

తస్యామపి స్వమన్త్రేణ కర్మ పూజాన్తమాచరేత్ ।। 137 ।।

యథాప్రాప్తైస్తు పుష్పాద్యైః ప్రాగుక్తాఙ్గైః సహార్చనమ్ ।

పరరూపస్య భధ్యే తు పూజనం [1]స్వేఽన్యగేవ హి ।। 138 ।।

కేవలస్య తు తస్యైవ స్వనామ్నా ప్రీణనం హితమ్ ।

పారణం ప్రాగ్విధానేన త్వేకం భూరిఫలప్రదమ్ ।। 139 ।।

తస్మాద్వే త్రీణి వా కుర్యాత్ స్వశక్త్యా శ్రద్ధయాన్వితః ।

ఏవమేకం వత్సరం ప్రతిద్వాదశీవ్రతానుష్ఠానాశక్తావేకస్యాం వా ద్వాదశ్యాం తన్మాసేశమన్త్రేణ తదనుగుణవర్ణఫలపుష్పాదివస్తుభిస్తత్కారణభూతవాసుదేవాద్యన్యతమాకారస్య కేవలస్య కర్ణికామధ్యేఽర్చనమ్, బహిరరస్థానే తద్దేవ్యా సహార్చనమ్, ఏకస్య త్రయాణాం వా బ్రాహ్మణానాం భోజనమ్, తేన తన్మాసేశప్రీణనం చ కార్యమిత్యాహ- సంవత్సరస్యేతి సార్ధైస్త్రిభిః ।। 137-140 ।।

[1 స్వైరకే బహిః- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

నారీ హ్యనన్యశరణా యద్యేవం హి సమాచరేత్ ।। 140 ।।

నిఃస్వామికా వానుజ్ఞాతా పత్యా సాఽథాప్నుయాచ్ఛ తత్ ।

ఇదం వ్రతం స్త్రీభిరపి సుమఙ్గలాభిః పూర్వసుమఙ్గలాభిర్వాఽనుష్ఠేయమిత్యాహ- నారీతి। తద్ వ్రతఫలమిత్యర్థః। సుమఙ్గలాయాః స్త్రియః పత్యురనుజ్ఞాం వినా వ్రతానుష్ఠానానౌచిత్యాత్ పత్యాఽనుజ్ఞాతేత్యుక్తమ్। తథా చ గారుడే-

నారీ ఖల్వననుజ్ఞాతా పిత్రా భర్త్రా సుతేన చ ।

నిష్ఫలం తు భవేత్ తస్యా యత్ కరోతి వ్రతాదికమ్ ।।

అనాపృచ్ఛ్య తు భర్తారముపోష్య వ్రతమాచరేత్ ।

ఆయుష్యం హరతే భర్తుః సా నారీ నరకం వ్రజేత్ ।।

నాస్తి స్త్రీణాం పృథక్ కర్మ న వ్రతం నాప్యుపోషణమ్ ।

పతిశుశ్రూషణం తాసాం తేన స్వర్గో విధీయతే ।। ఇతి ।। 140-141 ।।

అథాపవర్గదం వక్ష్యే చాతుర్మాస్యం వ్రతోత్తమమ్ ।। 141 ।।

యత్కృత్వాఽభిమతాన్ కామాని హైవ[1] లభతే నరః ।

గృహమాసాద్య నిర్బాధం దేశే వా న[2] జనాకులే ।। 142 ।।

యథావిభవవిస్తీర్ణం తుర్యాశ్రం వా యథాయతమ్ ।

ధూమనిర్గమనోపేతం గవాక్షగణభూషితమ్ ।। 143 ।।

ఇష్టకాద్యైశ్చితం కుర్యాత్ తన్మధ్యే పిణ్డికాత్రయమ్ ।

చతురశ్రం చ విచ్ఛిన్నం భూమేః కిఞ్చిత్ సమున్నతమ్ ।। 144 ।।

తతో దక్షిణదిగ్వేదేరూర్ధ్వే కుణ్డం తు పూర్వవత్ ।

మధ్యే చన్దనమిశ్రేణ రోచనాకుఙ్కుమేన చ ।। 145 ।।

గోక్షీరమర్దితేనైవ మాసి మాసి లిఖేచ్ఛుభమ్ ।

చక్రం షట్పత్రగర్భం తు స్నానపీఠముదగ్దిశి ।। 146 ।।

తతస్త్వాషాఢమాసస్య దశమ్యాముదితేన్దునా ।
వాసుదేవాఖ్యమన్త్రేణ తోయమాదాయ పాణినా ।। 147 ।।

భగవన్ పుణ్డరీకాక్ష సర్వవ్రత[3]పతేఽచ్యుత ।
వ్రతం మే త్వత్ప్రసాదేన నిష్పద్యతు తవాప్తయే ।। 148 ।।

తతోఽర్చయేద్ వాసుదేవం ద్వాదశ్యాం కమలోదరే ।
ప్రాగాదావథ పత్రాణాం త్రయం సఙ్కర్షణాదికమ్ ।। 149 ।।

ప్రాదక్షిణ్యేన విన్యస్య యావద్రక్షఃపదచ్ఛదమ్ ।
ఈశానపదపత్రాత్[4] తు అనిరుద్ధాదికత్రయమ్[5] ।। 150 ।।

అప్యయేన తు సమ్పూజ్య యావత్ పశ్చిమదిగ్దలమ్ ।
భూతావాసం పునర్మధ్యే తతశ్చక్రారకేషు చ ।। 151 ।।

క్రమేణ పూర్వాదారభ్య న్యాసం పూజనమాచరేత్ ।
వామనం చాథ తద్దేవీం [6]హృన్మన్త్రం చ తతః శిరః ।। 152 ।।

శ్రీధరస్త్వథ తత్కాన్తా శిఖా కవచమేవ చ ।
హృషీకేశశ్చ తత్పత్నీ హ్యస్త్రం తదను లోచనమ్ ।। 153 ।।

ధ్యానం స్నానం తథా పూజాం హోమం జపసమన్వితమ్ ।
క్రమేణానేన సర్వేషాం సర్వత్రైవ సమాచరేత్ ।। 154 ।।

ద్వాదశ్యాం శ్రావణస్యాథ మధ్యే సఙ్కర్షణం యజేత్ ।
తత్పత్రాభ్యాం వాసుదేవం చక్రారేష్వథ పూర్వవత్ ।। 155 ।।

త్రితయం[7] పద్మనాభాద్యం తథా దేవీం హృదాది యత్ ।
తతో నభస్యద్వాదశ్యాం ప్రద్యుమ్నః కర్ణికాగతః[8] ।। 156 ।।

ఆద్యస్తత్పత్రగోఽరాణాం త్రయం నారాయణాదికమ్ ।
దేవ్యశ్చైవాఙ్గషట్కం తు పూర్వవచ్చారకాన్తరే ।। 157 ।।

తతస్తదగ్రద్వాదశ్యామనిరుద్ధం యథా పురా[9] ।
పత్రయుగ్మే తదీయే తు [10]ఆదిదేవం యజేత్ క్రమాత్ ।। 158 ।।

త్రివిక్రమాన్తం విష్ణ్వాద్యం శక్తిరఙ్గాన్యథాదివత్ ।
ఏవం[11] తావద్ ద్వాదశీ[12] కార్తికస్య తు ।। 159 ।।

తత్రాఖిలైర్మన్త్రవరైః కర్మ నిశ్శేషమాచరేత్ ।
ద్వాదశ్యాం పూర్వవన్మధ్యే షడఙ్గం తుల్యరూపధృక్ ।। 160 ।।

మూర్తయోఽరాన్తరస్థాశ్చ నేమిస్థో[13] దేవతాగణః ।
పూజాహోమం[14] విశేషేణ పూర్ణాన్తం పూర్వచోదితమ్ ।। 161 ।।

ఇత్యేతత్ సవిశేషం చ వ్రతముక్తం సమాసతః ।
యత్కృత్వా [15]పునరప్యత్ర జాయతే న పునర్భవే ।। 162 ।।

అథ చాతుర్మాస్యవిధిమాహ- అథాపవర్గదం వక్ష్య ఇత్యారభ్య యావత్పరిచ్చేదపరిసమాప్తి। సుఖబోధనాయైతద్వ్యాఖ్యా ప్రయోగరూపేణ విలిఖ్యతే।

నిర్బాధే స్వగృహే విజనేఽన్యత్ర వా దేశే యథావిభవవిస్తారాయామం ధూమ[16]నిర్గమనార్థమూర్ధ్వగవాక్షాన్వితం పరితశ్చ గవాక్షోపశోభితం యాగమణ్డపం పరికల్ప్య తన్మధ్యే ఇష్టకాభిర్విరచితం చతురశ్రం భూమేః కిఞ్చిదున్నతం వేదికాత్రయం నిర్మాయ తత్ర దక్షిణదిగ్వేదేరూర్ధ్వేపూర్వోక్తం కుణ్డం కల్పయేత్। మధ్యవేద్యాం గోక్షీరమర్దితేన చన్దనమిశ్రేణ రోచనాసహితేన కుఙ్కుమేన ప్రతిమాసం షడ్దలపద్మగర్భం ద్వాదశారం చక్రం విలిఖేత్। ఉత్తరవేదేరూర్ధ్వం స్నానపీఠం స్థాపయేత్। అథాషాఢశుక్లదశమ్యాం సాయం వాసుదేవమన్త్రేణ దక్షిణపాణినా తోయమాదాయ,

భగవన్ పుణ్డరీకాక్ష సర్వవ్రతపతేఽచ్యుత ।

వ్రతం మే త్వత్ప్రసాదేన నిష్పద్యతు తవాప్తయే ।। (8/148)

ఇత్యుదకప్రక్షేపపూర్వకం సంకల్ప్య, ఏకాదశ్యాం సముపోష్య, ద్వాదశ్యాం ప్రాతః కర్ణికామధ్యే వాసుదేవం ప్రాగాగ్నేయనైర్ఋుతదలేషు ప్రాదక్షిణ్యేన సంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాన్, ఐశాన్యవాయవ్యపశ్చిమదలేష్వప్యయక్రమేణానిరుద్ధప్రద్యుమ్నసంకర్షణాంశ్చ సంపూజ్య, పునర్మధ్యే వాసుదేవమభ్యర్చ్య,చక్రస్య ప్రాగాద్యరేషు వామనం ప్రీతిసంజ్ఞాం తద్దేవీం హృన్మన్త్రం శిరోమన్త్రమ్; శ్రీధరం రతిసంజ్ఞాం తద్దేవీం శిఖామన్త్రం కవచమన్త్రమ్; హృషీకేశం మాయాఖ్యాం తద్దేవీమస్త్రమన్త్రం నేత్రమన్త్రం చ క్రమేణాభ్యర్చ్య, ధ్యానార్చనస్నపననివేదనహోమజపాదిభిః సర్వాన్ సంతోష్య, అథ శ్రావణశుక్లద్వాదశ్యాం కర్ణికామధ్యే కర్ణికామధ్యే సంకర్షణం దలేషు సంకర్షణస్థానయోర్వాసుదేవమరేషు పద్మనాభదామోదరకేశవాన్ ధీమహిమాశ్రీదేవీత్రయం హృన్మన్త్రాదిషట్కం చాభ్యర్చ్య, భాద్రపదశుక్లద్వాదశ్యాం మధ్యే ప్రద్యున్మం దలేషు ప్రద్యుమ్నస్థానయోర్వాసుదేవమరేషు నారాయణమాధవగోవిన్దాన్ వాగీశ్వరీకాన్తిక్రియాఖ్యదేవీత్రయం హృన్మన్త్రాదిషట్కం చాభ్యర్చ్య, ఆశ్వయుజశుక్లద్వాదశ్యాం మధ్యేఽడనిరుద్ధం దలేష్వనిరుద్ధస్థానయోర్వాసుదేవమరేషు విష్ణుమధుసూదనత్రివిక్రమాన్ శక్తివిభూ[17](తిచ్ఛాయా? తీచ్ఛాఖ్య)దేవీత్రయం హృన్మన్త్రాదిషట్కం చ క్రమేణాభ్యర్చ్య, కార్తికశుక్లద్వాదశ్యాం కర్ణికామధ్యే వాసుదేవాదిమూర్తిచతుష్టయం దలేషు హృన్మన్త్రాదిషట్కమరేషు కేశవాదిమూర్తిద్విషట్కం నేమిస్థానే శ్రియాదిదేవీద్విషట్కం చ యథావిధి విశేషేణాభ్యర్చ్య హోమం పూర్ణాహుత్యన్తం కుర్యాత్।। 141-162 ।।

అథ చాతుర్మాస్యవిధిమాహ- అథాపవర్గదం వక్ష్య ఇత్యారభ్య యావత్పరిచ్చేదపరిసమాప్తి। సుఖబోధనాయైతద్వ్యాఖ్యా ప్రయోగరూపేణ విలిఖ్యతే।

[1 నిహ వై- అ.।]

[2 జననా- ము. అటీ. బక. ఉ., జననా- బఖ. ।]

[3 భూత- ము. బక. బఖ. అ. ।]

[4 త్రాచ్చాప్య- ము. అటీ. ।]

[5 దితస్త్రయమ్- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[6 భూమన్త్రం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[7 ధూమే- అ. ।]

[8 తృతీయం- ము. అటీ. ।]

[9 కాం గతః- అ. అటీ. ।]

[10 పురమ్- ము., పరమ్- అటీ. ।]

[11 చాది- ము. అటీ. ।]

[12 పఙ్క్తిరేషా నాస్తి- ము. అటీ. ।]

[13 తద్వద్- బక. బఖ. ।]

[14 దశమీతి సార్వత్రికః పాఠః ।]

[15 స్థా దేవతాగణాః - ము. అటీ. అ. ।]

[16 హెూమో - ము. అటీ. ।]

[17 తీచ్చయా- అ. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం సంవత్సరవ్రత[1]విధిర్నామ అష్టమః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలా[2]ర్చకస్య శ్రీయోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యేఽష్టమః పరిచ్ఛేదః।।

[1 `వ్రత' నాస్తి- ము. అటీ. ।]

[2 కమలసేవార్చకస్య - అ. ।]

నవమః పరిచ్ఛేదః

నారద[1] ఉవాచ

అథ లాఙ్గలినా దేవశ్చక్రధృక్ పరిచోదితః ।

యత్ తచ్ఛృణుత విప్రేన్ద్రాః కథ్యమానం మయాఽధునా ।। 1 ।।

అథ నవమో వ్యాఖ్యాస్యతే। సంకర్షణపరిపృష్టేన వాసుదేవేన యదుక్తం తచ్ఛృణుధ్వమితి నారదో మునీన్ ప్రత్యాహ- అథేతి ।। 1 ।।

[1 `నారదః' ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

సఙ్కర్షణ[1] ఉవాచ

సూక్ష్మవ్యూహవిభాగేన సబాహ్యాభ్యన్తరం హి యత్ ।

పరస్య బ్రహ్మణః సమ్యగ్ జ్ఞాతమారాధనం మయా ।। 2 ।।

ఇదానీం శ్రోతుమిచ్ఛామి విభోః సద్విభవాత్మనః ।

ఆరాధనం యథావచ్చ భవినామీప్సితప్రదమ్ ।। 3 ।।

ప్రశ్నప్రకారమాహ- సూక్ష్మేతి ద్వాభ్యామ్। సూక్ష్మవ్యూహవిభాగేన పరవ్యూహభేదేనేత్యర్థః। సబాహ్యాభ్యన్తరం మానసయాగబాహ్యయాగభేదభిన్నమిత్యర్థః ।। 2-3 ।।

[1 `సఙ్కర్షణః' ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

భగ[1]వానువాచ[2]

వైభవీయో మహాబుద్ధే దేవతానిచయో మహాన్ ।

య ఉక్తస్తే మయా పూర్వమేకైకం విద్ధి తత్త్రిధా ।। 4 ।।

చతుర్ణాం యుగసన్ధీనాం యుగానాం చ తథైవ హి ।

విశ్వవిప్లవదోషాణాం వినాశాయ సముద్యతమ్ ।। 5 ।।

సితరక్తాదిరూపేణ జ్వలదస్త్రకరాఙ్కితమ్ ।
కార్యారమ్భే తథా మధ్యే హ్యవసానే తు సర్వదా ।। 6 ।।

సన్దత్తే రూపమాత్మీయమేక[3] ఏవ త్వనేకధా ।
శ్రేయసే సర్వలోకానాం స్థూలం[4] తత్ కామరూపధృక్[5] ।। 7 ।।

అనుద్యతేన వపుషా కున్దేన్దుధవలేన చ ।
వీరాసనాదినా చైవ స్థితం ముదితమానసమ్ ।। 8 ।।

లీలావిధృతసర్వాస్త్రం సౌమ్యవక్త్రమనాకులమ్ ।
ధియా దోషగణం సర్వం [6]ధ్వంసయన్తం చ మోక్షిణామ్ ।। 9 ।।

తద్వ్యక్తం శాన్తసంజ్ఞం చ రూపం రూపవతాం[7]వరమ్ ।
ప్రకాశయతి సన్మార్గం సమాధినిరతాత్మనమ్ ।। 10 ।।

తేజోమయం యత్ తద్రూపం వైభవం శాన్తసంజ్ఞకమ్ ।
ఉపాసకానాం భక్తానాం సర్వే సర్వఫలప్రదాః ।। 11 ।।

ఆమోక్షాన్నిర్విచారేణ [8]ఏకైకస్య మహామతే ।
ఆరాధనార్థం విహితో వాచకో హి చతుర్విధః ।। 12 ।।

ఏవం పృష్టో భగవాన్ స్థూలసూక్ష్మపరత్వభేదేన విభవావతారస్య త్రైవిధ్యమాహ- వైభవీయ ఇత్యారభ్య ఆమోక్షాన్నిర్విచారేణేత్యన్తమ్। అత్ర యుగానాం యుగసన్ధీనామితి పష్ఠ్యా

అధికరణత్వమర్థః। విశ్వవిప్లవదోషాణాం వినాశాయ సముద్యతమ్। యుగేషు తత్సన్ధికాలేషు చ యే యే దోషాః సంభవన్తి, తేషాం ప్రశమాయావిర్భూతమిత్యర్థః। అనేన-

పరిత్రాణాయ సాధూనాం వినాశాయ చ దుష్కృతామ్ ।

ధర్మసంస్థాపనార్థాయ సంభవామి యుగే యుగే ।। (భ. గీ. 4/8)

ఇత్యర్థః స్మారితో భవతి। సితరక్తాదిరూపేణ తత్తద్యుగానుసారివర్ణభేదేనేత్యర్థః। తథా చ శ్రీభాగవతే-

ఆసన్ వర్ణాస్త్రయో హ్యస్య గృహ్ణతోఽనుయుగం తనూః ।

శుక్లో రక్తస్తథా పీత ఇదానీం కృష్ణతాం గతః ।। ఇతి ।

(శ్రీమద్భా. 10/8/13)

కార్యారమ్భే మధ్యేఽవసానే చ సృష్టిస్థితిసంహారకాలేష్విత్యర్థః। ఏక ఏవానేకధా రూపం సన్ధత్తే। సృష్టికాలే రక్తం రూపమ్, రక్షణకాలే శుక్లం రూపమ్, సంహారకాలే కృష్ణం రూపం బిభర్తీత్యర్థః। స్థూలం జాగ్రత్పదస్థితమిత్యర్థః। కామరూపధృక్ స్వేచ్ఛయా నానారూపధరమిత్యర్థః। తదవ్యక్తం శాన్తసంజ్ఞం చ రూపమిత్యత్ర వ్యక్తమిత్యనేన స్వప్నసుషుప్తిపదాశ్రితత్వమ్, శాన్తసంజ్ఞమిత్యనేన తుర్యపదాశ్రితత్వం చోచ్యతే। [9]యతో లక్ష్మీతన్త్రే-

త్రివిధం చాతురాత్మ్యం తు సుషుప్త్యాదిపదత్రికే ।

సువ్యక్తం తత్పదే తుర్యే గుణలక్ష్యం పరం స్థితమ్ ।। (10/42)

ఇతి స్వప్నసుషుప్తిపదస్థస్య సువ్యక్తత్వం తుర్యపదస్థస్య శాన్తత్వం చోక్తమ్। ఏవం స్వప్నసుషుప్తితుర్యపదాశ్రితత్వాదినా విభిన్నస్యాపి రూపస్యైక్యకథనం హృదయాన్తఃస్థితత్వేన సూక్ష్మత్వేన చావిశేషాదితి బోధ్యమ్। రూపం సూక్ష్మరూపమిత్యర్థః। తథా చ జయాఖ్యే చతుర్థే పటలే-

స్రష్టా పాలయితా చాహం సంహర్తా పునరేవ చ ।

స్వకీయయోగయుక్త్యా తు స్థూలరూపేణ నారద ।।

సూక్ష్మేణ సర్వభూతానాం నివసామి హృదన్తరే ।

కరోమ్యనుగ్రహం చాపి భక్తానాం భావితాత్మనామ్ ।।

పరేణానన్దరూపేణ వ్యాపకేనామలేన చ ।

వ్యాసయామ్యఖిలం విప్ర రసేనేవ తరూత్తమమ్[10] ।। (4/23-25) ఇతి।

నన్వత్ర వ్యూహస్యైవ తుర్యసుషుప్తిస్వప్నజాగ్రత్పదాశ్రితత్వేన చాతుర్విధ్యముక్తమ్, తద్విభవావతారేఽపి భవతా కథముచ్యత ఇతి చేత్, బ్రూమః-

స్వప్నాద్యవస్థాభేదస్తు ధ్యాయినాం ఖేదశాన్తయే ।

తత్తత్పదస్థజీవానాం తన్నివృత్త్యర్థమేవ చ ।।

స్వప్నాద్యవస్థజీవానామధిష్ఠాతార ఏవ తే ।

కర్మాత్మనాం చ సేనేశ తత్పదస్థో మమేచ్ఛయా ।।

ఉపాస్యోఽహం మహాభాగ [11]పదభేదప్రయోజనమ్ ।।

(తత్త్వ., పృ. 133-134)

ఇత్యుక్తస్య ఫలస్య విభవావతారేఽప్యపేక్షితత్వాద్ వ్యూహవద్ విభవస్యాపి తుర్యాదిపదభేదేన చాతుర్విధ్యముపపన్నమ్ । అత ఏవోక్తం జగజ్జనన్యా-

పరాద్యర్చావతారేఽస్మిన్ మమ రూపచతుష్టయే ।।

తుర్యాద్యవస్థా విజ్ఞేయా ఇతీయం శుద్ధపద్ధతిః । (లక్ష్మీ. 2/60-61) ఇతి । వైభవం శాన్తసంజ్ఞకమిత్యత్ర శాన్తసంజ్ఞకం పరాత్పరమిత్యర్థః।। 4-12 ।।

[1 శ్రీభాగ- అ. ఉ. ।]

[2 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

[3 మేకమేవ- అ. ఉ. ।]

[4 స్థూలవత్- ము. అటీ. ।]

[5 ధృత్- ము. అటీ. ।]

[6 ధ్వంసస్తం తం- బక. బఖ. ।]

[7 వర- బఖ. ఉ., వరః- అ. ।]

[8 యతః శ్రీ- ము. ।]

[9 త్వేకై- ము. బక. బఖ. ఉ. ।]

[10 త్తమాన్- అ. ।]

[11 యద-ము. ।]

ఆరాధనార్థం విహితో వాచకో హి చతుర్విధః ।। 12

సంజ్ఞానానాపదమయః పిణ్డాఖ్యో బీజలక్షణః ।

ఏభ్యో [1]మధ్యాత్త్వథైకేన వాచ్యమామన్త్ర్య భక్తితః ।। 13 ।।

అథ సంజ్ఞాపదపిణ్డబీజభేదేన మన్త్రాణాం చాతుర్విధ్యం తేష్వేకతమేన భగవదావాహనాద్యర్చనం చాహ- ఏకైకస్య మహామతే ఇత్యాదినా సార్ధేన। వాచ్యం భగవన్తమామన్త్ర్యసమావాహ్య, అర్చయేదితి శేషః ।। 12-13 ।।

[1 ధ్యాత్వా త్వ- ఉ.।]

యత్రైకపిణ్డవాక్యోత్థమన్త్రేణాథోభయాత్మనా ।

అభిన్నలక్షణో వాచ్య ఏక ఏవోపచర్యతే ।। 14 ।।

తత్ర వై విధినానేన కుర్యాత్తాభ్యాం హి[1] కల్పనామ్ ।

కృత్వాదౌ నామమన్త్రస్య బీజం పిణ్డాక్షరం తు వా ।। 15 ।।

నయేత్ తేనాభిముఖ్యం చ వాచ్యమాద్యన్తకేన[2] వా ।

సంతర్న్త్య[3] పదమన్త్రం తు విధినానేన వై తతః ।। 16 ।।

కుర్యాత్ ప్రణవపీఠస్థం నమస్కార[4]ధ్వజాన్వితమ్ ।

ఆభ్యాం శాన్తస్వరూపత్వాదేకత్వమత ఏవ హి ।। 17 ।।

సంజ్ఞాఖ్యం పదమన్త్రం చ విద్ధి సంసిద్ధిలక్షణమ్ ।

బీజపిణ్డమన్త్రయోరన్యతరేణ సంజ్ఞాపదమన్త్రయోరన్యతరేణ చోభయేనాప్యభిన్నరూపస్యైకస్యైవ భగవతోఽర్చనం యత్ర కార్యమ్, తత్ర తన్మన్త్రద్వయస్యాపి సంమేలనప్రకారమ్, తదాద్యన్తయోః ప్రణవనమఃసంయోజనమన్త్రం

చాహ- యత్రేతి సార్ద్ధైశ్చతుర్భిః। ఆద్యన్తకేన వా ఆదిబీజమన్తే యస్య తత్ తథోక్తేన, అన్తేఽపి బీజసహితేనేత్యర్థః। యద్వా అన్త ఏవ బీజసహితేనేత్యర్థః। ఉభయథాప్యుక్తం లక్ష్మీతన్త్రే-

ఆదౌ మధ్యే తథాన్తే చ త్రిషు వాన్యతరత్ర వా ।।

యేషాం పిణ్డోఽథవా బీజం తే మన్త్రాః సార్వకాలికాః । (21/22-23)

ఇతి ।। 14-18 ।।

[1వికఏ- అటీ. ।]

[2 న్తగేనేతి సార్వత్రికః పాఠః. ।]

[3 స తత్ర- అటీ. బక. బఖ. ।]

[4 స్కారం- బఖ. ।]

స్వరోత్థం వ్యఞ్జనోత్థం వా బీజమేకాక్షరం స్మృతమ్ ।। 18 ।।

స్వరవ్యఞ్జనసంయోగాద్ బహ్వర్ణః పిణ్డమన్త్రరాట్ ।

బీజస్వరూపం పిణ్డస్వరూపం చాహ- స్వరోత్థమితి। స్వరోత్థమ్ అకారాదిస్వరేష్వన్యతమేన ద్వాభ్యాం బహుభిర్వా, ఉత్థమ్ ఉత్పన్నమిత్యర్థః। తథా చోపబృంహితం లోకమాత్రా-

ఏకస్వరం ద్విస్వరం వా స్వరవ్యఞ్జనయోర్ద్వయమ్ ।।

బీజం బహుస్వరం వాపి విజ్ఞేయం బహుధేశ్వర । (లక్ష్మీ. 21/11-12) ఇతి ।। 18-19 ।।

ద్వాభ్యామాద్యాత్ తథాన్త్యాచ్చ స్వరవర్గాన్మహామతే ।। 19 ।।

స్వరూపేణ హి మన్త్రత్వమన్యేషాం సహ బిన్దునా ।

అకారాదిషోడశస్వరేష్వాద్యస్వరద్వయస్యాన్త్యస్వరద్వయస్య చ స్వరూపేణైవ మన్త్రత్వమ్, అకారాకారాభ్యామ్, అన్త్యద్వాభ్యామ్ అనుస్వారవిసర్గాభ్యామిత్యర్థః। ఇదం బీజచతుష్టయం పూర్వం స్వప్నవ్యూహమన్త్రచతుష్కే చ ప్రతిపాదితం జ్ఞేయమ్ ।। 19-20 ।।

స్వరేణైకేన యుక్తస్య స్వరయుగ్మాన్వితస్య చ ।। 20 ।।

సానుస్వారస్య బీజత్వం వ్యఞ్జనస్యాపి లాఙ్గలిన్ ।

కకారాదివ్యఞ్జనస్యాపి బిన్దుసహితత్వేనైవ మన్త్రత్వమాహ- స్వరేణేతి ।। 20-21 ।।

య ఓంకారాఖ్యశబ్దస్య వివర్తో దీధితిప్రభః ।। 21 ।।

చిల్లక్షణస్త్వనాకారో విద్ధి తద్వాచకం త్రిధా ।

క్వచిత్ పిణ్డం క్వచిద్బీజం క్వచిచ్ఛబ్దమనాహతమ్ ।। 22 ।।

తస్య చోద్ధీర్యమాణస్య[1] పరిణామః స్ఫుటో హి యః ।

బహ్వక్షరో బహుపదః స్తుతిసమ్బోధలక్షణః ।। 23 ।।

బీజపిణ్డసంజ్ఞాపదమన్త్రాశ్చత్వారోఽపి ప్రణవస్య పరిణామాః। తత్రాద్యాస్త్రయః సూక్ష్మపరిణామాః, అన్త్యః స్థూలపరిణామ ఇత్యాహ- య ఓంకారాఖ్యశబ్దస్యేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। [2]ఆకారభేద ఇతి యావత్, దీధితిప్రభః కేవలతేజోరూప ఇత్యర్థః। చిల్లక్షణః చిద్రూపః। అనాకారో గుణలక్ష్య ఇత్యర్థః। ఏవమేవోపబృంహితం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

శబ్దబ్రహ్మవివర్తోఽయం కిరణాయుతసంకులః ।।

చిల్లక్షణః సద్[3]గుణాత్మా తస్య భేదస్చతుర్విధః ।

క్వచిద్బీజం క్వచిత్పిణ్డం క్వచిత్సంజ్ఞా క్వచిత్పదమ్ ।।

తుర్యం సుషుప్తిః స్వప్నం చ జాగ్రద్వ్యూహోదయః[4] క్రమాత్ ।। (21/9-19)

ఏవం చ మన్త్రప్రతిపాద్యస్య భగవతః పూర్వం [5]పరసూక్ష్మ(స్య?)స్థూలభేదేన త్రైవిధ్యమ్, తత్ర సూక్ష్మస్య తుర్యసుషుప్తిస్వప్నభేదేన త్రైవిధ్యం చ యథా ప్రతిపాదితమ్, తద్విదిహాపి ప్రణవస్య పరత్వమ్, బీజపిణ్డసంజ్ఞామన్త్రాణాం తుర్యసుషుప్తిస్వప్నక్రమేణ సూక్ష్మత్వమ్, పదమన్త్రస్య స్థూలత్వం చోక్తం భవతీతి జ్ఞేయమ్ ।। 21-23 ।।

[1 చోద్ధీయమానస్య- ము. అటీ. ।]

[2 వివర్తపదస్య వ్యాఖ్యానమేతత్. ।]

[3 షడ్-ము. ।]

[4 దీప్జా- ము. l]

[5 పూర్వాపరసూక్ష్మస్య- అ. l]

అవినాశీ స ఓంకారో బీజాదీనాం మహర్ద్విదః l

ప్రాగ్[1] దద్యాత్ ప్రణవేనాతః సత్యాఖ్యేనాసనం మహత్ ll 24 ll

తస్మాద్ వై సత్యభిన్నం తు[2] బీజం తదుపరి న్యసేత్ l

స్వవివర్తేన బీజస్య మూర్త్యు[3]త్థానం ప్రకల్పయేత్ ll 25 ll

ప్రాప్తేజ్యావసరే నిత్యం సమ్పన్నే యజనే సతి l

తప్తోపలే జలం యద్వత్ తద్వత్ విప్రలయం[4] స్మరేత్ ll 26 ll

ఏవం ప్రణవస్య నిత్యోదితత్వాత్ సర్వమన్త్రాణామప్యాధారత్వేనాదౌ నివేశనమ్, తదుపరి తద్వివృత్తస్య బీజస్య న్యాసమ్, ప్రత్యహమారాధనకాలే బీజాత్ తత్పరిణామాకారేణ సంజ్ఞాపదమన్త్రయోరన్యతరస్యోత్థానమ్, సమాప్తే యజనే పునస్తత్రైవ లయం చాహ- అవినాశీతి త్రిభిః l బీజస్య క్షేత్రజ్ఞరూపత్వాత్ తదుపరి స్థితానాం వర్ణానాం క్షేత్రరూపత్వాచ్చ మూర్త్యుత్థానముక్తమ్ l విప్రలయం స్మరేదిత్యనేన మూర్తిరూపస్య మన్త్రస్య బీజే ఉపసంహారః, బీజస్య తత్కారణే ప్రణవే చోపసంహారో బోధ్యః l తథా చ జయాఖ్యే-

భోగస్థానగతా మన్త్రాః పూజితా యే యథాక్రమమ్[5] ll

ముఖ్యమన్త్రశరీరం తు సంప్రవిష్టాంశ్చ సంస్మరేత్ l

జ్వాలా జ్వాలాన్తరే యద్వత్ సముద్రస్యేవ నిమ్నగాః ll

తం[6] మన్త్రవిగ్రహం స్థూలం సర్వమన్త్రాస్పదం ద్విజ l

ప్రవిష్టం భావయేత్ సూక్ష్మే బుద్ధ్యక్షే హ్యుభయాత్మకే ll

పరే ప్రాగుక్తరూపే తు తం సూక్ష్మముభయాత్మకమ్ l

తం పరం ప్రస్ఫురద్రూపం నిరాధారపదాశ్రితమ్ ll

స[7]న్ధిమార్గేణ హృత్పద్మే సంప్రవిష్టం తు భావయేత్ l (15/233-237)

ఇతి ll 24-26 ll

[1 ప్రాగ్వి- బక. బఖ. ఉ. l]

[2 రూపం- ము. అటీ. l]

[3 మృత్యుస్థానం- ము. అటీ. l]

[4 ప్రవిలయమితి సార్వత్రికః పాఠః l]

[5 క్రమాత్- ము. l]

[6 తన్మన్త్ర- అ. ము. l]

[7 సుధీ- అ., సిద్ధిమార్గణ- ము. l]

భాను[1]ప్రసరసంకోచతుల్యమేతద్ మహామతే l

క్రియావశాత్తు కిన్త్వత్ర భేదమాత్రోపలక్షణమ్ ll 27 ll

([2]పృథివీభిన్నస్య?) సంజ్ఞాపదమన్త్రయోరన్యతరస్య పూజాకాలే బీజాత్ ప్రసరణం తత్సమాప్తౌ తత్ర సంకోచశ్చ కథముపపద్యత ఇతి శఙ్కాం కిరణసాదృశ్యేన పరిహరతి- భానుప్రసరేతి ll 27 ll

[1 ప్రసవ- ము. l]

[2 పృథివీభిన్నస్యేత్యనావశ్యకం పదముభయోర్మాతృకయోర్దృశ్యతే l]

న[1] యత్ర బీజం పిణ్డం వా తత్ర వై ప్రణవాదను l

ప్రాగ్వర్ణం పదమన్త్రస్య యత్ తదాలోకవాచకమ్ ll 28 ll

తచ్ఛిష్టం విగ్రహం వర్ణైస్తస్మాదుత్థాప్య వృక్షవత్ l

బీజేన పిణ్డేన వా విరహితే మన్త్రే ప్రథమాక్షరస్యైవ బీజత్వమ్, తదవశిష్టానాం వర్ణానాం తద్విగ్రహత్వేన తస్మాదుత్పాదనం చాహ- న యత్రేతి సార్ధేన l ఉత్థాప్యేత్యత్రాఽర్చయేదితి శేషః l ఏవమేవోపబృంహితం హరివల్లభయాపి-

బీజం బీజవతాం జీవః శిష్టం క్షేత్రం ప్రకీర్తితమ్ ll

నిర్బీజానామాది జీవః క్షేత్రం తు పరిశేషితమ్ l ఇతి l

(లక్ష్మీ. 21/17-18)

ఆది ప్రథమవర్ణమిత్యర్థః ।। 28-29 ।।

[1 ఆనీయ వీర్యపిణ్డం వా- ఉ.।]

కేవలం యత్ర వై బీజం పిణ్డం వా పదవర్జితమ్ ।। 29 ।।

తత్రాకారాఖ్యవర్ణస్య క్షేత్రజ్ఞత్వం విధీయతే ।

క్షేత్రత్వమవశిష్టానాం వర్ణానాం పిణ్డరూపిణామ్ ।। 30 ।।

సంజ్ఞాపదమన్త్రరహితే బీజే పిణ్డే వాఽకారస్య బీజత్వమ్, తదవశిష్టానాం వర్ణానాం విగ్రహత్వం చాహ- కేవలమితి సార్ధేన। ఏవమేవోక్తం కమలవాసిన్యాపి-

బీజానాం చైవ పిణ్డానామస్తు క్షేత్రజ్ఞ ఉచ్యతే ।।

శిష్టం తు క్షేత్రముద్దిష్యమ్... .... (లక్ష్మీ. 21/18-19) ఇతి।

బీజానాం పిణ్డానాం పదవర్జితకేవలబీజపిణ్డానామిత్యర్థః। అస్తు అకారస్త్విత్యర్థః ।। 29-30 ।।

కేవలస్య హి బీజస్య స్వస్థితిర్బ్రహ్మవర్ణతా ।

స్వభావప్రచ్యుతిర్బీజం బీజోచ్చారస్తథాకృతిః ।। 31 ।।

బీజవత్ పిణ్డమన్త్రాణాం పరిజ్ఞేయః సదోదయః ।

అకారేణాపి రహితం బీజపిణ్డవిషయమాహ- కేవలస్యేతి సార్ధేన। కేవలస్య బీజస్య స్వస్థితిరేవ బ్రహ్మవర్ణతా స్వస్య స్థూలరూపా సూక్ష్మరూపా చ స్థితిరేవ బ్రహ్మతా వర్ణతా చ । బ్రహ్మతా స్థూలతా, [1]మూర్తత్వమితి యావత్। వర్ణతా బీజత్వమిత్యర్థః। క్షేత్రత్వం క్షేత్రజ్ఞత్వమప్యవస్థాభేదేనైకనిష్ఠమితి భావః। తథాహి- స్వభావప్రచ్యుతిః స్థూలతావిరహః, మధ్యమావస్థేతి యావత్। సైవ బీజం జీవ ఇత్యర్థః। బీజోచ్చారో బీజస్య స్థూలరూపేణ స్ఫుటోచ్చారణమేవ ఆకృతిః క్షేత్రమిత్యర్థః। ఏవమేవ పిణ్డమన్త్రాణామప్యుదయః పరిజ్ఞేయః, క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞభావో బోధ్య ఇత్యర్థః। లక్ష్మీతన్త్రే త్వేవం క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞభావ ఏకమాత్రబీజవిషయే ప్రతిపాదితః। అకారరహితబీజవిషయే తు స్వరస్యైవ క్షేత్రజ్ఞత్వముక్తమ్। తథాహి-

... . అకారరహితే పునః ।

క్షేత్రజ్ఞ స్వర ఉద్దిష్ట కేవల[2] చ[3] స్వరే పునః ।।

జీవః స్యాత్ ప్రథమా మాత్రా ద్వితీయాది తనుర్భవేత్ ।

ఏకమాత్రే తు జీవః స్యాత్ సంస్కారో[4] భూతలక్షణమ్ ।।

ఉచ్చార్యమాణం క్షేత్రం స్యాన్నిఃస్వరే పిణ్డకే పునః ।

ప్రథమో జీవ ఉద్దిష్టః శిష్టం క్షేత్రం ప్రచక్షతే ।। (21/19-21) ఇతి।

సంస్కారః శబ్దస్య మధ్యమావస్థేత్యర్థః। ఉక్తం ఖలు తత్రైవ-

తతః పరో య ఉన్మేషస్తృతీయః శక్తిసంభవః ।

మధ్యమా సా దశా తత్ర సంస్కార[5]యతి సంగతిమ్ ।।

వాచ్యవాచకభేదస్తు తదా సంస్కారతామయః ।। (18/25-26) ఇతి।

భూతలక్షణం స్థూలరూపమ్, ఉచ్చార్యమాణం వైఖర్యవస్థాపన్నమిత్యర్థః। తథా చోక్తం తత్రైవ- "వైఖరీ నామ సావస్థా వర్ణవాక్[6] సంస్కృతోదయా" (18/27) ఇతి ।। 31-32 ।।

[1 మూర్తిత్వ- ము.।]

[2 కేవలం- అ.।]

[3 చాస్వరే- అ. మ.।]

[4 రోఽద్భుతలక్షణః- ము.।]

[5 సంస్కార ఇతి- అ. ము.।]

[6 వాక్యస్ఫుటో- ము.।]

యదీృజలక్షణం మన్త్రం సామర్థ్యం[1] వైష్ణవం మహత్ ।। 32 ।।

అసంఖ్యేయమసంఖ్యానాం వాచ్యానాం భిన్నరూపణామ్ ।

తద్యథావత్ పరిజ్ఞానాజ్జ[2]పాద్ ధ్యానాత్ సమర్చనాత్ ।। 33 ।।

హవనాత్ తన్మయత్వాచ్చ నిర్బీజం పదమృచ్చతి ।

సహా[3]భిమతసిద్ధిః స్యాత్ సాధకానాం[4] సదైవ హి ।। 34 ।।

బీజమన్త్రఫలమాహ- యదితి సార్ధద్వాభ్యామ్। వైష్ణవం సామర్థ్యం భగవత్సామర్థ్యరూపమిత్యర్థః। అసంఖ్యేయం మన్త్రప్రతిపాద్యస్య నానారూపతయాऽసంఖ్యాతత్వాత్ తత్ప్రతిపాదకమపి తథా నానావిధాకారమిత్యర్థః। తద్యథావత్ పరిజ్ఞానాత్ తస్య బీజస్య సప్రకారజ్ఞానాదిత్యర్థః। నిర్బీజం పదమ్ అనాద్యన్తం [5]పరమం ధామేత్యర్థః। ఋచ్ఛతి ప్రాప్నోతి, సాధక ఇతి శేషః। సహాభిమతసిద్ధిః స్యాదితి తేన మోక్షరూపఫలేన సహాభిమతార్థసిద్ధేరుక్తత్వాన్మోక్షస్య ప్రాధాన్యమన్యేషామానుషఙ్గికత్వముక్తం భవతి।। 32-34 ।।

[1 స్వారాధ్యం- ము.,స్వారాజ్యం- అటీ.।]

[2 జపధ్యా- బఖ. ఉ.।]

[3 సర్వా- ము.। అటీ. అ.।]

[4 కస్య- ము. అటీ.।]

[5 పరం- మ.।]

పిణ్డాదిభ[1]గవన్మన్త్రమూర్తీనామేవమేవ హి ।

పరిజ్ఞానాద్ భవేత్ కిన్తు పిణ్డాత్ తత్రైస్థైర్యముత్తమమ్ ।। 35 ।।

నానాత్వం నామమన్త్రాచ్చ నానాలోకాన్తరోత్థితమ్ ।

భవేత్ సర్వపదప్రాప్తిః పరిజ్ఞానాత్ పదాభిధాత్ ।। 36 ।।

పిణ్డసంజ్ఞాపదమన్త్రాణామప్యేవమేవ చతుర్విధపురుషార్థప్రదత్వమస్తి, కిన్తు తత్ర మోక్షేతరఫలస్థైర్యాదికం భవేదిత్యాహ- పిణ్డాదీతి సార్ధద్వాభ్యామ్। తత్ స్థైర్యం మోక్షేతరాభిమతార్థస్థైర్యమిత్యర్థః। నానాత్వం తేషామేవ నానావిధత్వమిత్యర్థః ।। 35-36 ।।

[1 దిర్భగ- ము. అటీ.।]

సబీజం వా సపిణ్డం వా మన్త్రాణాం యత్పరం[1] ద్వయమ్ ।

విదధాతి [2]ఫలం స్వం స్వం కిన్త్వాద్యం భావయేత్ [3]పరమ్ ।। 37 ।।

మన్త్రక్షేత్రజ్ఞరూపత్వాద్[4] యస్మాత్ సర్వేశ్వరోఽచ్యుతః ।

వ్యాప్యవ్యాపకరూపేణ వర్తతేఽనుగ్రహేచ్ఛయా ।। 38 ।।

బీజపిణ్డాభ్యాం సహ సంజ్ఞాపదమన్త్రయోః సంయోజనముక్తమ్ । తత్ర ఫలప్రదత్వం పూర్వస్య వా పరస్య వోభయోర్వేత్యాకాఙ్క్షాయాం పరస్యైవ స్వఫలప్రదత్వమ్, పూర్వస్య తు క్షేత్రజ్ఞరూపేణ భావనామాత్రం చాహ- సబీజమితి సపాదేన ।। 37-38 ।।

[1 యత్పద- ఉ. ।]

[2 పదం- ము. అటీ. ।]

[3 పదమ్- బక. బఖ. ।]

[4 కృపయా - అ. ।]

వ్యాప్యవ్యాపకరూపేణ వర్తతేఽనుగ్రహేచ్ఛయా ।। 38 ।।

వ్యాప్యరూపేణ భూలోకాద్ భోగాదారభ్య చాఖిలాత్ ।

షాడ్గుణ్యమహిమాన్తం[1] చ దదాతి ఫలముత్తమమ్ ।। 39 ।।

స్వపదం భోగఖిన్నస్య దివ్యదేహస్య కర్మిణః ।

క్షేత్రజ్ఞబీజపిణ్డాత్మా నిరావరణలక్షణః ।। 40 ।।

జ్ఞానం యదమలం శుద్ధం సంయచ్ఛత్యాత్మలాభదమ్ ।

పునరిమమేవార్థం సహేతుకం ద్రఢయన్ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞయోరుభయోరపి భగవద్రూపత్వాత్ క్షేత్రస్యైవ భోగమోక్షప్రదత్వం క్షేత్రజ్ఞభూతస్య బీజపిణ్డాన్యతరస్య తు మోక్షసాధకజ్ఞానప్రదత్వం చాహ- యస్మాదితి సపాద్యైస్త్రిభిః । వ్యాప్యవ్యాపకరూపేణ క్షేత్రక్షేత్రజ్ఞరూపేణేత్యర్థః । నిరావరణలక్షణో వ్యాపకరూప ఇత్యర్థః ।। 38-41 ।।

[1 మభిమానం- ము. అటీ. ।]

శక్తివ్యక్తిమయత్వం చ జాగ్రద్వృత్తేః [1]పదాత్మనః ।। 41 ।।

ఏవం సంజ్ఞాత్మనః స్వప్నవృత్తేరేకత్వమస్తి చ ।

సుషుప్తివృత్తేః పిణ్డాఖ్యమన్త్రస్యైవ[2] మహామతే ।। 42 ।।

బీజాత్మనస్తు[3]ర్యవృత్తేః శక్తివ్యక్తిత్వమస్తి వై ।

జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తితుర్యావస్థానాం పదసంజ్ఞాపిణ్డబీజానాం చ క్రమేణ పరస్పరం శక్తివ్యక్తిత్వమాహ- శక్తీతి ద్వాభ్యామ్ ।। 41-43 ।।

[1 పరా- ము. అటీ. ।]

[2 ఖ్యం- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 స్తస్య- ము. అటీ. ।]

వ్యక్తిర్జ్ఞానఫలోపేతా[1] నియతా యద్యపి స్మృతా ।। 43 ।।

భగవన్మన్త్రమూర్తీనాం తథాపి పరమాత్మనః ।

ఆద్యస్య చాతురాత్మ్యస్య కేవలస్యాథవా విభోః ।। 44 ।।

చతుష్ప్రకారం యన్మన్త్రం విద్ధి తన్మోక్షభూతిదమ్ ।

అతోఽన్యథా యదుద్దిష్టమమిశ్రం మిశ్రమేవ హి ।। 45 ।।

ఫలం భావ[2]వశాచ్చైవ తత్తథా విద్ధి నాన్యథా ।

యద్యపి బీజాదిభగవన్మన్త్రవ్యక్తేర్జ్ఞానప్రదత్వం భోగమోక్షఫలప్రదత్వం చ నియమేనోక్తమ్, తథాపి తత్సుషుప్తివ్యూహాదిమన్త్రవ్యక్తివిషయమ్, పరమన్త్రాణాం తు చతుర్విధానామపి మోక్షప్రదత్వమేవేత్యాహ- వ్యక్తిరితి త్రిభిః। ఆద్యస్య చాతురాత్మ్యస్య, తుర్యవ్యూహస్యేత్యర్థః। కేవలస్య విభోః, పరాత్పరస్యేత్యర్థః। అతోఽన్యథా యదుద్దిష్టం సుషుప్తివ్యూహాదిక్రమేణోక్తం మన్త్రజాతమిత్యర్థః। అమిశ్రం ఫలం కేవలమోక్షమిత్యర్థః। మిశ్రం ఫలం భోగసహితం మోక్షమిత్యర్థః। భావవశాత్ తత్తదభిసన్ధ్యనుసారేణేత్యర్థః। దదాతీతి శేషః। ఏవం చ ద్వితీయపరిచ్ఛేదోక్తస్య పరమన్త్రస్య పదమన్త్రత్వేఽపి ముఖ్యతో మోక్షప్రదత్వాత్, అత ఏవ

తన్మన్త్రస్య యోగిభిరుపాస్యత్వేన పూర్వముక్తత్వాచ్చేదానీం సంజ్ఞాపదమన్త్రసామాన్యస్య భోగప్రదాతృత్వోక్తిర్విరుధ్ధ్యతీత్యభిప్రాయేణైవం విషయవ్యవస్థా కృతేతి బోధ్యమ్ ।। 43-46 ।।

[1 బలో- ము. అటీ. ।]

[2 భాగ- ము. ।]

జ్ఞాత్వైవమర్చయేత్ పశ్చాన్నానామన్త్రైర్మహామతే ।। 46 ।।

గౌణముఖ్యాది[1]గుహ్యైస్తు ప్రాదుర్భావగణం విభోః ।

ఏవం తత్తన్మన్త్రఫలభేదాదిజ్ఞానపూర్వకం భగవదర్చనం కుర్యాదిత్యాహ- జ్ఞాత్వేతి। ప్రాదుర్భావగణం వక్ష్యమాణపద్మనాభాద్యవతారసమూహమిత్యర్థః ।। 46-47 ।।

[1 తిగు- ము. ।]

మహాజ్యోతిస్వరూపస్య సహ[1] వై చతురాత్మనా ।। 47 ।।

ప్రాగ్ జాగ్రత్పదసంస్థస్య లేశేనోక్తం తదర్చనమ్ ।

ఇదానీం సవిశేషేణ[2] మన్త్రధ్యానక్రియాన్వితమ్ ।। 48 ।।

ప్రవక్ష్యామి సమాసేన శృణుష్వాయతలోచన ।

పరేణ భగవతా సహ జాగ్రద్వ్యూహస్యార్చనం పూర్వం సంగ్రహేణోక్తమ్, ఇదానీం సవిశేషం వక్ష్యామీత్యాహ- మహాజ్యోతిరితి ద్వాభ్యామ్। మహాజ్యోతిస్వరూపస్య పరస్యేత్యర్థః। చతురాత్మనా సహ వాసుదేవాదిచాతురాత్మ్యేన సహేత్యర్థః। "స్వమూర్తిభిరమూర్తాభిరచ్యుతాద్యాభిరన్వితః" (2/72) ఇతి తత్రాపి చాతురాత్మ్యముక్తం హి। జాగ్రత్పదసంస్థస్య జాగ్రద్వ్యూహస్యేత్యర్థః। ప్రాక్ పూర్వమ్, తదర్చనం తథావిధమర్చనమ్, లేశేనోక్తం ద్వితీయపరిచ్ఛేదే మానసార్చనమ్, షష్ఠపరిచ్ఛేదే బాహ్యార్చనం చోక్తమిత్యర్థః ।। 47-49 ।।

[1 సహైవ- ఉ. ।]

[2 తు వి- అటీ. ।]

విశాఖయూపో భగవాన్ స్వయం విశ్వసిసృక్షయా ।। 49 ।।

అధ్యక్షేణ స్వరూపేణ సముదేత్యేక హి ।

మహిమానం తు నిశ్శేషం శుద్ధ[1]సంవిత్పరస్పరమ్ ।। 50 ।।

ఆదాయాద్యపదస్థస్య చాతురాత్మ్యస్య వై విభోః ।

ఆదౌ సకలవిభవదేవానామధిపేర్విశాఖయూపసంజ్ఞస్య భగవతః ప్రాదుర్భావరీతిమాహ - విశాఖయూప ఇతి ద్వాభ్యామ్ । ఆద్యపదస్థస్య చాతురాత్మ్యస్య (చ?) [2]తుర్యవ్యూహస్య । శుద్ధసంవిత్పరస్పరం మహిమానమాదాయ వ్యూహవిభవావతారసాధనోపకరణం సంగృహ్యేత్యర్థః । ఏవమేవోపబృంహితం జగజ్జనన్యాపి-

తుర్యాద్య[3]స్వప్నపర్యన్తే చాతురాత్మ్యాదికే హి యత్ ।।

తత్తద్దైశ్వర్యసంపన్నే షాడ్గుణ్యం సువ్యవస్థితమ్ ।

తదాదాయాఖిలం దివ్యం శుద్ధసంవిత్పరస్పరమ్ ।।

విభజత్యాత్మనాత్మానం వాసుదేవాదిరూపకః[4] । (లక్ష్మీ. 11/15-17)

ఇతి ।। 49-51 ।।

[1 శుద్ధం- అ. ఉ. ।]

[2 తుర్యవ్యమహస్య- అ. ।]

[3 తుర్యాద్యే- ము. ।]

[4 రూపతః - ము. ।]

తథా[1] చాధారభూయిష్ఠ[2]దేవానాం చేష్టితం హి యత్ ।। 51 ।।

సితాదయః కాన్తయోఽథ శ్రయాదికం చ మహామతే ।

సలాఞ్ఛనం వైభవీయం సాయుధం బీజమేవ తు ।। 52 ।।

జ్ఞానాద్యం గుణషట్కం చ తదుక్తాః శక్తయోఽ[3]ఖిలాః ।

అణిమాద్యష్టకం చైవ స్థిత్యుత్పత్తిలయోదయాః[4] ।। 53 ।।

శక్తిః సా చాతురాత్మీయా త్ర్యైశ్వరీత్యభిధీయతే ।

తదుపకరణానాం వివరణమాహ- తథా చేతి త్రిభిః। శ్ర్యాదికం శ్రీదేవ్యాదికం శక్తిజాలమిత్యర్థః। ఏషాం సర్వేషామపి షాడ్గుణ్యమయత్వముక్తం లక్ష్మీతన్త్రే-

పరాదివిభవాన్తానాం సర్వేషాం దేవతాత్మనామ్ ।

శుద్ధషాడ్గుణ్యరూపాణి వపూంషి త్రిదశేశ్వర ।।

యావన్త్యస్త్రాణి దేవానాం చక్ర[5]శఙ్ఖాదికాని వై ।

భూషణాని విచిత్రాణి వాసాంసి వివిధాని చ ।।

ధ్వజాశ్చ వివిధాకారాః కాన్తయశ్చ సితాదికాః ।

వాహనాని విచిత్రాణి సత్యాద్యాని సురేశ్వర ।।

శక్తయో భోగదాశ్చైవ వివిధాకారసంస్థితాః[6] ।

ఆన్తఃకరణికో వర్గస్తదీయా వృత్తయోఽఖిలాః ।।

యచ్చ యచ్చోపకరణం సామాన్యం పురుషాన్తరైః ।

షాడ్గుణ్యనిర్మితం విద్ధి తత్సర్వం బలసూదన ।। (11/32-36) ఇతి ।। 51-54 ।।

[1 యథా- ము. బక. ।]

[2 భూయిష్ఠం- బక. అ., భూమిష్ఠ- ఉ. ।]

[3 యో యా- అ. ఉ., యో యత్- ము. అటీ. ।]

[4 యోదయః- అ., లోదయః- ఉ. ।]

[5 శఙ్ఖచక్రా- అ. ।]

[6 సంస్థితిః- అ. ము. ।]

యథా[1]ర్కకిరణవ్రాతం త్యక్త్వా తేజఃకణో మహాన్ ।। 54 ।।

స్వకారణం వినా సర్వమాపూరయతి గోచరమ్ ।

స్వాతన్త్ర్యాత్ పరిపూర్ణత్వాత్ తద్వత్ స పరమేశ్వరః ।। 55 ।।

విహాయ వాసుదేవా[2]ద్యం మూర్తిశాఖా[3]చతుష్టయమ్ ।

వైభవీయస్య యూథస్య పతిత్వేనావతిష్ఠతే ।। 56 ।।

సముత్పత్తిస్థితిసంహారభోగకైవల్యలక్షణమ్ ।

ప్రేరయన్ వై ధియా చక్రం పఞ్చారమిదముత్తమమ్ ।। 57 ।।

సూర్యతేజఃకణదృష్టాన్తపూర్వకం తస్య విశాఖయూపస్యైవ విభవదేవతాధిపత్యమాహ- యథేత్యాదిభిః సార్ధైః। (షడ్భిః? త్రిభిః)। ఏవమేవోపబృంహితం లోకమాత్రాపి-

పునర్విభవవేలాయాం వినా మూర్తిచతుష్టయమ్ ।।

విశాఖయూప ఏవైష విభవాన్ భావయత్యుత । ఇతి ।

(లక్ష్మీ. 11/17-18)

నను భవతా ప్రథమపరిచ్ఛేదవ్యాఖ్యానప్రకరణే విభవదేవానామనిరుద్ధోత్పన్నత్వముక్తమ్, ఇదానీం విశాఖయూపస్య తత్కారణత్వముచ్యతే। కథముభయోరవిరోధ ఇతి చేత్, సత్యమ్। ఉభయోరభేదేనావిరోధో బోధ్యః ।। 54-57 ।।

[1 యథార్కః- అ.।]

[2 ద్యమూర్తిః- అ.।]

[3 శ్శాఖ- బక. బఖ.।]

స్మర్తవ్యః స్వపదస్థః స స్వబీజే[1]నామలాత్మనా ।

ఆమూర్ధతోఽఙ్ఘ్రిపర్యన్తం తదీయం గాత్రమణ్డలమ్ ।। 58 ।।

రత్నవద్ వైభవీయైస్తు బీజైర్వ్యాప్యమలఙ్కృతమ్ ।

క్రమాదుచ్చార్యమాణైస్తైరమృతౌఘేన పూర్వవత్ ।। 59 ।।

పూజనాత్ పరమేశత్వమచిరాదేవ గచ్ఛతి[2] ।

విశాఖయూపస్య తద్బీజేన స్వపదే ధ్యానమ్, పద్మనాభాదిబీజైస్తదీయగాత్రాలఙ్కరణధ్యానమ్, తదర్చనఫలం చాహ- స్మర్తవ్య ఇతి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 58-60 ।।

[1 స్వబీజేన స్వామలాత్మనా- ము. అటీ. ।]

[2 యచ్ఛతి- అ. ఉ. ।]

శ్రృణు తద్బీజనిచయం సావధానేన చేతసా ।। 60 ।।

తత్ర్పసాదాత్ పరాం సిద్ధిం ప్రయాన్తి భగవన్మయాః ।

శుచౌ దేశే మనోజ్ఞే చ సులిప్తే పుష్పభూషితే[1] ।। 61 ।।

చన్దనక్షోదసంయుక్తే సుధూపేనాధివాసితే ।

విలిఖ్య మాతృకాచకం భేదేనానేన వై పునః ।। 62 ।।

యేన సన్దృష్టమాత్రేణ శతధా యాతి కల్మషమ్ ।

ప్రాగాదౌ పఞ్చవర్గాన్తం[2] మధ్యాన్తం మధ్యతో లిఖేత్ ।। 63 ।।

యాదయో నవ నాభిస్థా ఆదయః షోడశారగాః ।

కాదయో నేమిగాః సర్వే పూర్వచక్రే యదక్షగమ్ ।। 64 ।।

తదస్మిన్ ప్రధిభూతం[3] తు పూజయేద్ విధినా తతః ।

శబ్దబ్రహ్మమయం చక్రమర్ఘ్యపుష్పాదికైః క్రమాత్ ।। 65 ।।

విభవదేవబీజోద్ధరణార్థం[4] వర్ణచక్రరచనాం తదర్చనం చాహ- శ్రృణ్వితి సార్ధైః పఞ్చభిః। వర్గాన్తా జకారఙకార[5]ణకారనకారమకారా ఇత్యర్థః। యావదో నవ యకారాదిక్షకారాన్తాః। పూర్వచక్రే ద్వితీయపరిచ్ఛేదోక్తే చక్రే। అక్షగం యద్వర్ణం ప్రణవ ఇత్యర్థః।। 60-65 ।।

[1 యచ్చ్యుతి- అ. ఉ. ।]

[2 న్తాత్- బక. బఖ., న్తాన్- ఉ. ।]

[3 పృథివీభూతం- అ. ।]

[4 ద్ధార- ము. ।]

[5 `ఙకార' నాస్తి- అ. ।]

తన్మధ్యాదుద్ధరేదాదౌ సర్వేషాం కారణం హి యత్ ।

ఉదకస్థమక్షరం చాక్షాదరాన్తాద్యేన భూషితమ్ ।। 66 ।।

విద్ధి సర్వేశ్వరస్యేదం బీజం నిర్బీజకారణమ్ ।

ఏతదేవాబ్జనాభస్య విసర్గసహితం స్మృతమ్ ।। 67 ।।

నేమివర్గాద్ ద్వితీయం వై తతోఽరాత్ షష్ఠమక్షరమ్ ।

అష్టమం నాభిదేశాచ్చ తత్సంఖ్యం నేమిమణ్డలాత్ ।। 68 ।।

నేమిపూర్వమతో నాభేః సప్తమం పఞ్చమారగమ్ ।

అరాచ్చతుర్దశం[1] త్వక్షాత్ పశ్చిమాశాగతం హి యత్[2] ।। 69 ।।

నేమేరేకాదశం చాథ షోడశం చ త్రయోదశమ్ ।

పఞ్చమం నాభిదేశాచ్చ నేమేరేకోనవింశకమ్ ।। 70 ।।

తదన్తం సప్తమం చైవ నవమం హి మహామతే ।
నాభేస్తృతీయం తదను నేమేస్తత్సంఖ్యమేవ చ ।। 71 ।।

ద్వాదశం చ బహిష్ఠేభ్యో దశమం[3] షోడశాత్ పరమ్ ।
నాభిపూర్వం తతో వర్ణం నేమేః పఞ్చదశం హి యత్ ।। 72 ।।

తుర్యసంఖ్యమరాదీ్బజం తతో నాభిచతుర్థకమ్ ।
షష్ఠం నేమేశ్చతుర్థం చ మధ్య[4]మక్షాత్ తథా హరేత్ ।। 73 ।।

తత్రైవ పూర్వదికసంస్థం యద్ బాహ్యాద్వై పఞ్చమం తతః ।
అక్షాద్ దక్షిణదిక్సంస్థం నేమేరష్టాదశం తతః ।। 74 ।।

ద్వితీయం నాభిదేశాచ్చ తదన్తే సప్తమారగమ్ ।
చతుర్దశమతో[5] నేమేః షష్ఠం నాభేరథాహరేత్ ।। 75 ।।

సర్వే కారణవన్మూర్ధ్నా యోజనీయాః సమాసతః ।
ప్రణవాద్యా నమోన్తాశ్చ తేజసాతీవ నిర్భరాః[6] ।। 76 ।।

బీజోద్ధారక్రమమాహ- తన్మధ్యాదిత్యారభ్య తేజసాఽతీవ నిర్భరా ఇత్యన్తమ్। అక్షాద్ ఉదక్స్థమక్షరం నకారముద్ధత్య, అరాన్తాద్యేనానుస్వారేణ భూషితం కుర్యాత్। తథా చ నమితి ప్రయోగః। ఇదం సర్వేశ్వరస్య విశాఖయూపస్య బీజమ్। ఏతదేవ విసర్గసహితం చేద్ అబ్జనాభస్య బీజం భవతి। ధ్రువబీజం తు నేమివర్గాద్ ద్వితీయం ఖకారః। అనన్తబీజం తు అరాత్ షష్ఠమక్షరమ్ ఊకారః। ఏవం క్రమేణ షష్ఠం నాభేరథాహరేదితి పాతాలశయనబీజాన్తమర్థో బోధ్యః।

సర్వే బీజాః కారణవత్ పూర్వోక్తవిశాఖయూపవత్, మూర్ధ్నా అనుస్వారేణ యోజనీయాః। ప్రణవాద్యా నమోన్తాశ్చ జ్ఞేయాః। తథా చైషాం ప్రయోగః-

ఓం నోం నమః, ఓం ఖం నమః, ఓం ఊం నమః, ఓం హం నమః, ఓం టం నమః, ఓం కం నమః, ఓం సం నమః, ఓం ఉంనమః, ఓం ఔం నమః, ఓం ణం నమః, ఓం డం నమః, ఓం యం నమః, ఓం తం నమః, ఓం శం నమః, ఓం నం నమః, ఓం అం నమః, ఓం జం నమః, ఓం టం నమః, ఓం లం నమః, ఓం గం నమః, ఓం ఢం నమః, ఓం ఠం నమః, ఓం పం నమః, ఓం యం నమః, ఓం దం నమః, ఓం రం నమః, ఓం వం నమః, ఓం లం నమః, ఓం ధం నమః, ఓం మం నమః, ఓం డం నమః, ఓం చం నమః, ఓం అం నమః, ఓం ఫం నమః, ఓం రం నమః, ఓం ఋం నమః, ఓం థం నమః, ఓం షం నమః। ఇత్యష్టత్రింశద్ బీజాని ।। 66-76 ।।

[1 శాన్ పక్షాన్- అ.।]

[2 తత్ - అ.।]

[3 నవమం - బక. బఖ.।]

[4 మాక్షా- ము. అ. అటీ.।]

[5 మధో- ము., మథో- అటీ.।]

[6 నిర్వరాః- అ.।]

పద్మనాభాదయో దేవా వాచ్యాస్తేషాం క్రమేణ తు ।

పద్మనాభో ధ్రువోఽనన్తః శక్త్యాత్మా మధుసూదనః ।। 77 ।।

విద్యాధిదేవః కపిలో విశ్వరూపో విహఙ్గమః ।

క్రోడాత్మా వడవావక్త్రో ధర్మో వాగీశ్వరస్తథా ।। 78 ।।

దేవ ఏకార్ణవశయః కూర్మః పాతాలధారకః ।

వారాహో నర[1]సింహశ్చాప్యమృతా[2]హరణస్తు వై ।। 79 ।।

శ్రీపతిర్దివ్యదేహోఽథ కాన్తాత్మాఽమృతధారకః ।

రాహుజిత్[3] కాలనేమిఘ్నః పారిజాతహరో మహాన్ ।। 80 ।।

లోకనాథస్తు శాన్తాత్మా దత్తాత్రేయో మహాప్రభుః[4] ।
న్యగ్రోధశాయీ భగవానేకశృఙ్గతనుస్తతః ।। 81 ।।

దేవో వామనదేహస్తు సర్వవ్యాపీ[5] త్రివిక్రమః ।
నరో నారాయణశ్చైవ హరిః కృష్ణస్తథైవ చ ।। 82 ।।

జ్వలత్పరశుధృగ్రామో రామశ్చాన్యో ధనుర్ధరః ।
వేదవిద్ భగవాన్ కల్కీ పాతాలశయనః ప్రభుః ।। 83 ।।

ప్రాదుర్భావగణో ముఖ్య ఇత్యుక్తస్తే సమాసతః ।

ఏషాం వాచ్యాన్ పద్మనాభాద్యష్టత్రింశద్దేవాన్ క్రమేణాహ- పద్మనాభాదయ ఇతి ప్రక్రమ్య ఇత్యుక్తస్తే సమాసత ఇత్యన్తమ్। దేవ ఇతి పదమేకార్ణవశయస్య విశేషణమ్। పాతాలధారక ఇతి కూర్మవిశేషణమ్। దివ్యదేహ ఇతి శ్రీపతివిశేషణమ్। అమృతధారక ఇతి కాన్తాత్మనో విశేషణమ్। మహానితి పారిజాతహరస్య విశేషణమ్। శాన్తాత్మేతి లోకనాథస్య విశేషణమ్। మహాప్రభురితి దత్తాత్రేయస్య విశేషణమ్। భగవానితి న్యగ్రోధశాయినో విశేషణమ్। దేవ ఇతి వామనస్య, సర్వవ్యాపీతి త్రివిక్రమస్య చ విశేషణమ్। జ్వలత్పరశుధృగితి రామస్య, ధనుర్ధర ఇత్యన్తస్య రామస్య చ విశేషణమ్। భగవానితి కల్కినః, ప్రభురితి పాతాలశయనస్య చ విశేషణమ్। ఏవం విశేషణవిశేష్యమబుధ్వా పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే విమానార్చనప్రకరణే ఏకశృఙ్గతన్వాదిషు ద్వాదశమూర్తిషు, కూర్మాదిషు ద్వా[6]దశమూర్తిషు చ జాగరూకాస్వప్యేకశృఙ్గాదిపాతాలశయనాన్తమేకాదశ మూర్తయః, కూర్మాదిన్యగ్రోధశాయ్యన్తమేకాదశ మూర్తయ ఇతి చ లిఖితమ్। అతః సావధానం బోద్ధవ్యమ్[7]।

ఏవం చాత్ర పద్మనాభాదిపాతాలశయనాన్తా అష్టత్రింశద్విభవదేవా జ్ఞేయాః। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే- "పద్మనాభో ధ్రువోఽనన్తః" (11/19)ఇతి ప్రక్రమ్య "త్రింశచ్చాష్టావిమే దేవాః పద్మనాభాదయో మతాః" (11/25) ఇత్యుక్తమ్। అహిర్బుధ్న్యసంహితాయాం తు పఞ్చమేఽధ్యాయే ఏవమేవ విభవదేవానుక్త్వా "త్రింశచ్చ నవ చైవైతే పద్మనాభాదయో మతాః" (5/57) ఇత్యుక్తమ్, నైతావతా పరస్పరవిరోధః శఙ్కనీయః। పద్మనాభాదయోఽష్టత్రింశద్దేవాః,

తేషామధిపతిర్విశాఖయూపస్త్వేకః। తేన సహైకోనచత్వారింశద్దేవా ఇత్యభిప్రాయేణ "త్రింశచ్చ నవ చైవైతే" (5/57) ఇత్యుక్తమితి బోధ్యమ్। [8]యతో విశాఖయూపస్య విభవదేవాధిపత్యం పూర్వమేవోక్తమ్- "వైభవీయస్య యూథస్య[9] పతిత్వేనావతిష్ఠతే" (9/56) ఇతి। అత ఏవాత్ర విశాఖయూపపురస్సరమేకోనచత్వారింశదీబ్జాన్యుక్తాని। కిఞ్చ, ధ్యానప్రకరణేఽపి-

త్రయాణాం ముఖ్యపూర్వాణాం ధ్రువాన్తానాం పురోదితమ్ ।

శేషాదీనామశేషాణామిదానీమవధారయ ।।

ధ్యానం పాతాలనిలయపర్యన్తానాం యథాస్థితమ్ । (12/3-4)

ఇతి విశాఖయూపస్యాపి విభవదేవైః సాహచర్యం వక్ష్యతి। నను- "పద్మనాభో ధ్రువోఽనన్తః" (5/50) ఇతి ప్రక్రమ్య, "త్రింశచ్చ నవ చైవైతే పద్మనాభాదయో మతాః" (5/57) ఇతి పద్మనాభాదీనామేవైకోనచత్వారింశత్సంఖ్యాకత్వేనోక్తత్వాదనుక్తవిశాఖయూపస్య సంఖ్యాపూరణార్థం తత్ర సంయోజనమనుచితమ్। తథా గత్యభావే తద్యోజనం కార్యమ్। అస్తి చ గత్యన్తరమ్। తథాహి- "శ్రీపతిర్భగవాన్ దేవః" (అహి. 5/53) ఇత్యత్ర దేవశబ్దేన పౌష్కరోక్తమన్థరోత్పాటకృద్దేవో గ్రాహ్యః, ఉభయత్రాప్యేకరూపదేవశబ్దప్రయోగాత్, ప్రకరణాచ్చ। పౌష్కరే హి-

మన్థరోత్పాటకృద్ దేవస్త్వమృతాహరణస్తథా ।

సుధాకలశధృక్ చైవ వనితాకృతివిగ్రహః ।।

భూయో రూపాన్తరం చైవ రాహోశ్చిచ్ఛేద మస్తకమ్ ।

ఏవం చతుర్ధా భగవాన్ ఏష ఏవ మహామతే ।।

ప్రాదుర్భావాన్తరోపేతః ప్రాదుర్భావోత్తమోత్తమః । (36/215-217)

ఇతి మన్థరోత్పాటకృదవతారస్య పార్థక్యేన నిర్దేశః కృత ఇతి చేన్న; అహిర్బుధ్న్యే- "పద్మనాభో ధ్రువోఽనన్తః" (5/50) ఇతి ప్రక్రమ్య సాత్వతోక్తానుపూర్వ్యా ఏవ పఠితత్వాత్, "సాత్వతే శాసనే సర్వం తత్తదుక్తం మహామతే[9]" (5/59) ఇతి పద్మనాభాదిలక్షణానాం సాత్వతే ద్రష్టవ్యత్వేనోక్తత్వాచ్చాహిర్బుధ్న్యస్థవాక్యానామపి సాత్వతానుసారేణైవ వ్యాఖ్యేయత్వాత్। సాత్వతే హి మన్థరోత్పాటకృద్ దేవో న పృథగ్ నిర్దిష్టః। తస్మాత్-

ఆప్తకామః స భగవాన్ స్వవ్యాపారవశేన తు ।।

స్వాం శక్తిమవలబ్యాస్తే పద్మనాభాత్మనా పునః । (9/97-98)

ఇ(తి పూర్వో?త్యు)క్తేః పద్మనాభవిశాఖయూపయోరభేదాత్। అత ఏవేశ్వరపారమేశ్వరయోరఙ్కురార్పణప్రకరణే- "అబ్జనాభం పరం చైవ పద్మనాభం ధ్రువం తథా" (ఈ. సం. 10/174; పా. సం 15/159) ఇతి విశాఖయూపస్యాపి పద్మనాభశబ్దేనైవ

విశాఖయూపోఽపి సంగృహీత ఇతి సూక్ష్మదృష్ట్యా బోధ్యమ్। నన్వహిర్బుధ్న్యవాక్య[10]స్యైవం కథఞ్చిద్ గతిరుక్తా,

పద్మనాభాదికాః సర్వే వైభవీయాస్తథైవ చ ।

షట్త్రింశత్సంఖ్యాతాః ప్రాధాన్యేన గణేశ్వర ।।

షట్త్రింశద్భేదభిన్నాస్తు పద్మనాభాదికాః సురాః ।

అనిరుద్ధాత్ సముత్పన్నా దీపాద్దీప[11] ఇవేశ్వరాః[12] ।। (తత్త్వా., పృ. 134) ఇతి విష్వక్సేనసంహితావాక్యస్య కా గతిరితి చేత్, తద్గతికల్పనం తు శ్రీమద్రమ్యజామాతృమునిభిరేవ తత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానే కృతమ్। తథాహి - అహిర్బుధ్న్యసంహితోక్తైకోనచత్వారింశద్విభవదేవేషు విహాయ ముముక్షుభిరర్చ్యాః పద్మనాభాదయో ముఖ్యప్రాదుర్భావాః షట్త్రింశదితి విష్వక్సేనసంహితాయాముక్తమితి।

నన్వేవం గతికల్పనమజ్ఞానమూలకమ్, యతః- "పద్మనాభో ధ్రువోఽనన్తః" (5/50) ఇత్యహిర్బుధ్న్యోక్తానుపూర్వ్యాం స్థితస్య వేదవిచ్ఛబ్దస్య వేదవ్యాసోఽర్థ ఇతి రమ్యజామాతృమునిభిర్న జ్ఞాతమ్, తస్య వేదవ్యాసపరత్వనిర్ణాయకసహస్రనామభాష్యవాక్యమపి నాధీతమితి చేత్, కిమరే మూఢాగ్రగణ్య! తేషామాచార్యాణామాశయమవిదిత్వా దూషయసి-

కృష్ణద్వైపాయనం వ్యాసం విద్ధి నారాయణం ప్రభుమ్ ।

కో హ్యన్యో భువి మైత్రేయ మహాభారతకృద్ భవేత్ ।।

(వి. పు. 3/4/5)

ఇత్యుక్తమహామహిమ్ని సూత్రకృతి శ్రీకృష్ణద్వైపాయనే సాక్షాద్ భగవదవతారత్వమేవ తేషామభిమతమ్।

నను తర్హి వ్యాసస్యావేశావతారత్వం ముముక్షుభిరనుపాస్యత్వం చ తైరేవ కథముక్తమితి చేత్, సత్యమ్। న తత్ కృష్ణద్వైపాయనవిషయమ్, అపి తు విష్ణు[13]పురాణోక్తాష్టావింశతిసంఖ్యాకవ్యాసాన్తరవిషయమ్।

నను చ సహస్రనామభాష్యే- "తత్ర ప్రాదుర్భావాః కేచిత్ సాక్షాత్, యథా మత్స్యకూర్మాదయః। అన్యే తు ఋష్యాదివిశిష్టపురుషాధిష్ఠానేన; యథా భార్గవరామకృష్ణద్వైపాయనాదయః" (పృ. 182) ఇతి కృష్ణద్వైపాయనస్యైవావేశావతారత్వముక్తమ్, తస్య కా గతిరితి చేత్, తచ్చ కల్పభేదేనావతీర్ణకృష్ణద్వైపాయనవిషయం బోధ్యమ్, అన్యథా ఆచార్యోక్తివిరోధాత్। యథా తత్త్వత్రయవ్యాఖ్యానే బుద్ధస్య సాక్షాదవతారత్వమాచార్యహృదయే ప్రతిపాదితమ్।

విష్వక్సేనసంహితాదిషు తస్యావేశావతారత్వముక్తమ్। ఉభయోర్విరోధః కల్పభేదేన పరిహరణీయ ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్, తద్వదిహాపీతి[14] సంతోష్టవ్యమాయుష్మతా।

నను "ప్రాదుర్భావగణో ముఖ్యః" (9/84) ఇతి[15] పద్మనాభభాద్యష్టత్రింశద్దేవానామపి ముఖ్యప్రాదుర్భావత్వముక్తమ్, తదన్తఃపాతికపిలాదీనాం గౌణత్వం కథం వక్తుం శక్యమితి చేత్, బ్రూమః- అత్ర "ప్రాదుర్భావగణో ముఖ్యః" (9/84) ఇత్యత్ర స్థితో ముఖ్యశబ్దో విష్వక్సేనసంహితోక్తో ముఖ్యశబ్దశ్చ న సమానార్థకః, యతో విష్వక్సేనసంహితాయామ్-

ప్రాదుర్భావో ద్విధా ప్రోక్తో గౌణముఖ్యవిభేదతః।

మదిచ్ఛయా హి గౌణత్వం మనుష్యత్వమివేచ్ఛయా ॥

సూకరత్వం[16] చ మత్స్యత్వం నారసింహత్వమేవ చ।

యథా వా దణ్డకారణ్యే కుబ్జామ్రత్వం మమేచ్ఛయా ॥

యథా వాజిముఖత్వం చ మమ సంకల్పతో[17] భవేత్।

సేనాపతే మమేచ్ఛాతో గౌణత్వం న చ కర్మణా ॥

ప్రాదుర్భావాస్తు ముఖ్యా యే మదంశత్వాద్విశేషతః।

అజహత్స్వభావ[18]విభవదివ్యాః ప్రాకృతవిగ్రహాః ॥

దీపాద్ దీప[19] ఇవోత్పన్నా జగతో రక్షణాయ తే।

అర్చ్యా ఏవ హి సేనేశ అనర్చ్యాదితరాన్ విదుః ॥

అనర్చ్యానపి వక్ష్యామి ప్రాదుర్భావాన్ యథాక్రమమ్।

చతుర్ముఖస్తు భగవాన్ సృష్టికార్యే నియోజితః ॥

శఙ్కరాఖ్యో మహారుద్రః సంహారే వినియోజితః।

మోహనాఖ్యస్తథా బుద్ధో వ్యాసశ్చైవ మహానృషిః ॥

వేదానాం వ్యసనే తత్ర దేవేన వినియోజితః।

అర్జునో ధన్వినాం శ్రేష్ఠో జామదగ్న్యో మహానృషిః ॥

వసూనాం పావకశ్చాపి విత్తేశశ్వ తథైవ చ।

ఏవమాద్యాస్తు[20] సేనేశ ప్రాదుర్భావైరధిష్ఠితాః ॥

జీవాత్మానః సర్వ ఏతే నోపా[21]స్త్రిర్వైష్ణవీ హి సా।

ఆవిష్టమాత్రాస్తే సర్వే కార్యార్థమమితద్యుతే ॥

అనర్చ్యాః సర్వ ఏవైతే విరుద్ధత్వాన్మహామతే ।

అహఙ్కృతియుతాశ్చైవ[22] జీవమిశ్రా [23]హ్యధిష్ఠితాః ॥

(తత్త్వ., పృ. 130-132)

ఇత్యాదిభిర్ముఖ్యః సాక్షాదవతారః, గౌణస్త్వావేశావతార ఇతి ప్రతిపాదితమ్। అత్ర తు సాక్షాదవతారానావేశావతారాంశ్చ సహ పఠిత్వా ప్రాదుర్భావగణో ముఖ్య ఇత్యుభయేషామపి ముఖ్యప్రాదుర్భావత్వప్రతిపాదనాదుభయసాధారణప్రసిద్ధత్వమేవ ముఖ్యశబ్దార్థః, న తు సాక్షాదవతారత్వమితి బోధ్యమ్।

కిఞ్చ, "ప్రాదుర్భావగణో ముఖ్య ఇత్యుక్తస్తే సమాసతః" (9/84) ఇత్యత్ర ప్రాదుర్భావశబ్దేన ముఖ్యప్రాదుర్భావా గౌణప్రాదుర్భావాశ్చ యథా సంగృహీతాః, తథా ప్రాదుర్భావాన్తరాణ్యపి సంగృహీతాని బోధ్యాని, త్రివిక్రమాదీనాం ప్రాదుర్భావాన్తరత్వాత్। ప్రాదుర్భావాన్తరం నామ తత్తదవతారాణామవాన్తరభేదాః। తథా చ పౌష్కరే[24]-

స్వభావమజహచ్చశ్వదాకారాన్తరమాకృతేః ।

యత్త[25]దంశముద్భూతం ప్రాదుర్భావాన్తరం తు తత్ ॥ ఇతి ॥ (36/201-202)

కణ్ఠరవేణ చ ప్రతిపాదితాస్తత్రైవ-

తథా వామననాథేన ఖర్వమూర్తిధరేణ చ ।

స్నాతకబ్రహ్మచారీయలాచ్ఛనైర్లాఞ్ఛితేన[26] చ ॥

తస్య రూపాన్తరేణైవ సుఖానాం సుఖదేన చ ।

త్రివిక్రమాఖ్యసంజ్ఞేన త్రైలోక్యాక్రాన్తమూర్తినా ॥ (36/196-198)

ఇత్యాదిభిః। విష్వక్సేనసంహితాయాం చైవమేవోక్తమ్-

పూర్వోత్పన్నాద్ వైభవీయాత్ ప్రాదుర్భూతా[27] మహేశ్వరాః ।

ప్రాదుర్భావాన్తరాన్ విద్ధి తాన్ గణేశ్వర ముఖ్యతః ॥

ఉపేన్ద్రాచ్చ యథా [28]ముఖ్యాత్ త్రివిక్రమతనుర్హరిః । (తత్త్వ., పృ. 135)

ఇత్యాదిభిః। లక్ష్మీతన్త్రాహిర్బుధ్న్యసంహి(తాయా?తయో)స్త్వావేశావతారాణాం ప్రాదుర్భావాన్తరత్వముక్తమ్-

ఆవిశ్యావిశ్య కురుతే యత్ర దేవనరాదికమ్ ।

జగద్ధితం జగన్నాథస్తజ్జ్ఞేయం విభవాన్తరమ్ ।। ఇతి, (లక్ష్మీ. 4/30)

విభవాన్తరసంజ్ఞం తద్ యచ్ఛక్త్యావేశసంభవమ్ । ఇతి చ । (అహి. 8/51)

వస్తుతస్తు "ప్రాదుర్భావగణో ముఖ్య ఇత్యుక్తస్తే సమాసతః" (9/84) ఇతి కృష్ణస్తూచ్యత[29] ఏవ, తదనుక్తిః కేనోచ్యత ఇతి చేన్న, యతోఽత్ర ప్రతిపాదితః కృష్ణో న వసుదేవాత్మజః, అపి తు ధర్మాత్మజ ఇతి బోధ్యమ్। తథా చ పౌష్కరే-

ధర్మాత్మా భగవాన్ విష్ణుః ప్రాదుర్భావం చ శాశ్వతమ్ ।

ప్రాదుర్భూతం హి వై యస్మాన్నరాద్యం కృష్ణపశ్చిమమ్ ।। ఇతి । (36/207)

నను చాత్ర కేవలకృష్ణశబ్దస్యోక్తత్వాద్ [30]వసుదేవపుత్రః ప్రసిద్ధః కృష్ణ ఏవ స్యాదితి చేన్న, సాహచర్యవిరోధాద్ వక్ష్యమాణధ్యానవిరోధాచ్చ। కిఞ్చ, అత్రానన్తస్యోక్తత్వాద్ బలభద్రలక్ష్మణావప్యుక్తప్రాయావితి బోధ్యమ్,

అనన్తః ప్రథమం రూపం లక్ష్మణశ్చ తతః పరమ్ ।

బలభద్రస్తృతీయస్తు కలౌ కశ్చిద్ భవిష్యతి ।।

ఇతి ప్రసిద్ధేః।

నను భగవదవతారమధ్యే శేషావతారయోర్బలభద్రలక్ష్మణయోః కథనం కస్యాపేక్షితమితి చేన్న, శేషస్యైవ భగవతారత్వాత్। అత ఏవాత్ర- "పద్మనాభో ధ్రువోఽనన్తః" (9/77) ఇత్యనన్తస్యాప్యుక్తత్వాచ్చ।

నను తర్హి మత్స్యాద్యవతారదశకేఽప్యన్తర్భూతస్య[31] బలభద్రస్యాస్మిన్ పద్మనాభాద్యష్టత్రింశావతారగణే [32]కథమప్రతిపాదనమితి చేత్, సత్యమ్। యథా శ్రీరామస్యోక్త్యా లక్ష్మణాద్యాస్త్రయోఽప్యుక్తప్రాయాః, తథా పారిజాతహరస్యోక్త్యా తద్భాతృపుత్రపౌత్రాః సఙ్కర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధా అప్యుక్తప్రాయా ఇతి బోధ్యమ్।

నను కిం ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధయోరపి భగవదవతారాన్తర్గతత్వమఙ్గీక్రియత ఇతి చేత్, నిఃసంశయమఙ్గీక్రియతే। నను తర్హి పురాణార్థానభిజ్ఞోఽసి, శ్రీభాగవతే దశమస్కన్ధే-

కామస్తు వాసుదేవాంశో దగ్ధః ప్రాగ్ రుద్రమన్యునా ।

దేహోపపత్తయే భూయస్తమేవ ప్రత్యపద్యత ।।

(10/55/1)

ఇత్యత్ర మునిభావప్రకాశికాఖ్యాయాం వ్యాఖ్యాయామ్- "వాసుదేవాంశ ఇతి విశేషణమ్। అనేన భావిజన్మప్రభృతి సంబన్ధ ఉక్తః। న(ను?తు) చతుర్వ్యూహేష్వయం తృతీయవ్యూహ ఉచ్యతే, నామసామ్యం తు తద్విభూతిత్వనిబన్ధనమితి వివేకః।

వాసుదేవాధిష్ఠితచిత్తప్ర(భా?ప్ర)వత్వాద్ వాసుదేవాంశస్తత్సృష్టిహేతుత్వాద్వా" ఇతి వ్యాఖ్యాతమ్। అతః ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధయోర్భగవదవతారత్వం న సంభవతీతి చేన్న, యతస్తద్వ్యాఖ్యాతృభిః సహస్రనామభాష్యాదికం కదాపి న దృష్టమ్। భగవచ్ఛాస్త్రమపి న శ్రుతమ్। సహస్రనామభాష్యే హి - "కృష్ణ[33]త్వేఽప్యజహద్వాసుదేవాదిచతుర్మూర్తిత్వాదితి విభవేఽపి తన్మూల[34]వ్యూహం ప్రత్యభిజ్ఞాపయతి- చతుర్మూర్తిః। బలభద్రవాసుదేవప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాశ్చత్వారో మూర్తయో యదుకులేఽప్యస్యేతి వ్యూహమూలేన నిరుపాధికపరరూపేణ దేవక్యామవతతార" (పృ. 658-659) ఇతి, "అత్రాపి తథైవ సమస్తవ్యస్తషాడ్గుణ్యావస్థత్వాచ్చతుర్వ్యూహః" (పృ. 660) ఇతి చ ప్రద్యుమ్నానిరుద్ధయోరపి భగవదవతారత్వమసకృదుక్తమ్। భగవచ్ఛాస్త్రేఽపి లక్ష్మీతన్త్రే-

అవతారో హి యో విష్ణోశ్చతుర్ధా సభవిష్యతి ।

మధురాయామహం వ్యక్తిం చతుర్ధైష్యామి వై తథా ।।

రేవతీ రుక్మిణీ చైవ రతిర్నామ్నా తథాప్యుషా[35] । (8/45-46)

ఇతి బలభద్రాదీనాం చతుర్ణామపి భగవదవతారత్వం సుస్పష్టం ప్రతిపాదితమ్। అలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా ।। 77-84 ।।

[1 నార- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 భరణ- అ. ఉ.।]

[3 కాల- అ.।]

[4 ప్రభుః- అ. ఉ.।]

[5 ప్యతి- అ.।]

[6 బోధ్యమ్- ము.।]

[7 `యతో' నాస్తి- అ.।]

[8 యూపస్య- ము.।]

[9 మునే- ము.।]

[10 కస్యైవ వా- అ.।]

[11 ద్వీపా- ము.।]

[12 ఇవేశ్వరః- అ.।]

[13 విష్ణుపురాణే తృతీయేంఽశే తృతీయాధ్యాయే వర్ణితా అష్టావింశతిసంఖ్యాకా వ్యాసాః।]

[14 ` ఇతి' నాస్తి- అ. I]

[15 ` ఇతి' నాస్తి- అ. I]

[16 శూకర- ము. I]

[17 ల్పతోఽభవత్- ము. I]

[18 వా విభవా- ము. I]

[19 దీపా- ము. I]

[20 మాద్ర్యైస్తు- ము. I]

[21 నోపాస్యా వైష్ణవైః సదా- ము. I]

[22 శ్చేమే- ము. I]

[23 వ్యధి- ము. I]

[24 ` పౌష్కరే' నాస్తి- అ. I]

[25 యత్తత్త్వమంశసంభూతం - ము. I]

[26 ర్వ్యాపితేన- ము. I]

[27 ర్వ్యాతో మహేశ్వరః- ము. I]

[28 ముఖ్యా- ము. I]

[29 స్త్వచ్యుత- అ. I]

[30 వాసుదేవపుత్రప్రసిద్ధః- అ. I]

[31 ర్థితస్య- ము. I]

[32 మితి ప్రతి- అ. I]

[33 ` కృష్ణత్వేఽప్యజహద్వాసుదేవాదిచతుర్మూర్తిత్వాదితి' న దృశ్యతే- ము. I]

[34 తన్మూలం- అ. I]

[35 హ్యుషా- ము. I]

శక్తిసంఘాత్[1] ప్రధానో యః శక్తిసంఘః స ఉచ్యతే ।। 84 ।।

లక్ష్మీః పుష్టిర్దయా నిద్రా క్షమా కాన్తిః సరస్వతీ ।

ధృతిర్మైత్రీ రతిస్తుష్టిర్మతిర్ద్వాదశమీ[2] స్మృతా ।। 85 ।।

అథ ప్రధానం దేవీవర్గమాహ- శక్తీతి సార్ధేన। శక్తిసంఘాదితి జాత్యేకవచనమ్। యతః [3]శ్ర్యాదిదేవీనామేకద్వికచతుష్కషట్కాష్టకద్విషట్కభేదైః షోఢా సంఘాన్ వక్ష్యతి ద్వాదశే పరిచ్ఛేదే। అయమపి సంఘో వక్ష్యమాణాన్తర్గత ఏవ। అత్రాపి ముఖ్యతమత్వాత్ ప్రతిపాదితః। పద్మనాభాదీనాం [4]ప్రసిద్ధా దేవ్యస్త్వీశ్వరలక్ష్మీతన్త్రయోః ప్రతిపాదితాః। తథాహ-

ధీస్తారా వారుణీ శక్తిః పద్మా విద్యా తథైవ చ ।

[5]సంఖ్యా విశ్వా ఖగా భూర్గౌర్లక్ష్మీర్వాగీశ్వరీ తథా ।।

అమృతా ధరణీ చ్ఛాయా నారసింహీ [6]తథా సుధా ।

శ్రీః కాన్తిర్విశ్వ[7]కామా మా సత్యా [8]శాన్తిః సరోరుహా ।।

మాయా పద్మాసనా ఖర్వా విక్రాన్తిర్నరసంభవా ।

నారాయణీ హరిప్రీతిర్గాన్ధారీ కాశ్యపీ తథా ।।

వైదేహీ వేదవిద్యా చ పద్మినీ నాగశాయినీ ।

త్రింశచ్చాష్టావిమా[9] దేవ్యః పద్మనాభాదిశవతయః ।। ఇతి ।। 84-85 ।।

(లక్ష్మీ. 20/84-48, ఈ. సం. 7/33-37)

[1 సంఘ- ము. అటీ. ।]

[2 శకీ- అ. ।]

[3 శ్రియాది- ము. ।]

[4 `ప్రసిద్ధా' నాస్తి- ము. ।]

[5 సాంఖ్యా- అ. ము. ।]

[6 సుధా తథా- ల. ।]

[7 వీరా కామా చ - అ. ము. ।]

[8 కాన్తిః- ల. ।]

[9 మదంశకా ఇమా దేవ్యో విజ్ఞేయాః కాదిశక్తయః- ల. l]

ప్రధానభూతాంశ్చారీరానలఙ్కారాన్నిబోధ మే l

కిరీటః కౌస్తుభో [1]భాధ్యః శ్రీవత్సోఽమృతలక్షణః ll 86 ll

వనమాలేతి గరుడః ప్రధానాన్ హేతికాన్ శ్రృణు l

చక్రం శఙ్ఖో గదా పద్మం లాఙ్గలం ముసలం శరః[2] ll 87 ll

శార్ఙ్గం చ ఖఙ్గఖేటౌ తు[3] దణ్డః పరశురీతిహా[4] l

పాశాఙ్కుశౌ ముద్గరశ్చ వజ్రః శక్తిసమన్వితః ll 88 ll

ఇత్యేతద్ దేవతాచక్రమఙ్గమన్త్రగణాన్వితమ్ l

విగ్రహే దేవదేవస్య సంలీనమవతిష్ఠతే ll 89 ll

అథ కిరీటాదిభూషణప్రధానచతుష్టయం వాహనం చక్రాదిసప్తదశప్రధానాయుధాని చోక్త్వా ఏషామఙ్గమన్త్రైః సహ భగవద్విగ్రహే సంలీనత్వమాహ- ప్రధానభూతా ఇతి చతుర్భిః l ఈతిహన్త్రేతి ఈతి హేతి పరశోర్విశేషణమ్ l అత్ర విశేష్యభ్రాన్త్యా పారమేశ్వరవ్యాఖ్యాతృభిర్విమానదేవతాకథనప్రకరణే చక్రాదిశక్త్యన్తాష్టాయుధన్యాస ఇత్యుక్తమ్, సహస్రకలశాభిషేకప్రకరణేఽపి-

చక్రాదివజ్రపర్యన్తమస్త్రషోడశకం యజేత్ ll

కోణస్థేషు చతుష్కేషు న్యసేచ్ఛక్తిం తతః పరమ్ l (14/447-448)

ఇతి శ్లోకవ్యాఖ్యావసరే పూర్వోక్తభ్రాన్తిజల్పితస్య దృఢీకరణార్థం చక్రాదివజ్రపర్యన్తమిత్యత్రాతద్గుణసంవిజ్ఞానో బహువ్రీహిరితి చోక్తమ్ ll 86-89 ll

[1 భామ్యః- ము. అటీ. l]

[2 శరాః- అ. ఉ. l]

[3 తౌ- ఉ. l]

[4 రీరితః- ము. అటీ. l]

వక్ష్యే భవో[1]పకరణం గీర్వాణగణముత్తమమ్ ।
నానావిభవమూర్తీనాం యో[2]వతిష్ఠేత శాసనే ।। 90 ।।

కాలో వియన్నియన్తా చ శాస్త్రం నానాఙ్గలక్షణమ్ ।
విద్యాధిపతయశ్చైవ సరుద్రః[3] సగణః[4] శివః ।। 91 ।।

ప్రజాపతిసమూహశ్చ ఇన్ద్రః సపరివారకః ।
మునయః సప్త పూర్వేఽన్యే గ్రహాస్తారాదికైర్వృతాః ।। 92 ।।

జీమూతాశ్చాఖిలా నాగాస్త్వప్సరోగణ ఉత్తమః ।
ఓషధ్యశ్చైవ పశవో యజ్ఞాః సాఙ్గాఖిలాశ్చ యే ।। 93 ।।

విద్యా చైవ[5] పరావిద్యా పావకశ్చైవ మారుతః ।
చన్ద్రార్కౌ వారివసుధే ఇత్యుక్తమమలేక్షణ ।। 94 ।।

చతుర్వింశతిసంఖ్యం చ భవో[6]పకరణం మహత్ ।

అథ భవోపకరణదేవతావర్గమాహ- వక్ష్య ఇత్యాదిభిః। [7]సరుద్రః సగణ ఇతి చ శివస్య విశేషణమ్। రుద్రైకాదశభిః సహ వర్తత ఇతి తథోక్తః ।। 90-95 ।।

[1 వా తి ష్ఠేత- అటీ., వతిష్ఠతి- ఉ.।]

[2 సముద్రః- ము. అ. ఉ.।]

[3 సగణాః శివాః- ము. అటీ. అ.।]

[4 స్తు- అ. ఉ.।]

[5 చైవా- ము. అటీ.।]

[6 భావో- ము.।]

[7 సముద్రః- అ.।]

భవః[1] సాక్షాత్ ప్రధానం తు వ్యాపకో జడలక్షణః ।। 95 ।।

మన్త్రమన్త్రేశ్వరన్యాసాత్ సోఽపి పూజ్యత్వమేతి చ ।
ఇత్యేవమాది సర్వేషాం భవినాం[2] పరమేశ్వరః ।। 96 ।।

స్థితోఽన్తర్యామిభావేన రూపమాసాద్య నిష్కలమ్ ।
ఆప్తకామః స భగవాన్ స్వవ్యాపారవశేన తు ।। 97 ।।

స్వాం శక్తిమవలమ్బ్యాస్తే పద్మనాభాత్మనా పునః ।

ఏవం భవోపకరణదేవతా[3] వివృత్య భవస్యాపి పూజ్యత్వమాహ- భవ ఇతి। భవత్యస్మాత్ సర్వమితి భవః, ప్రకృతిరిత్యర్థః। ప్రధానం [4]ప్రధానశబ్దవాచ్యః। ఏతద్భవోపకరణాదీనాం సర్వేషామపి ప్రకృతియుక్తానామన్తర్యామిభావేన స్థితోఽపి స్వయం పూర్ణకామోఽపి భక్తానుగ్రహార్థం పద్మనాభాఖ్యవిభవరూపమఙ్గీకరోతీత్యాహ- ఇత్యేవమితి ద్వాభ్యామ్। నిష్కలం నిరాకారమిత్యర్థః ।। 95-98 ।।

[1 భావః- ఉ.।]

[2 హవినాం- అ.।]

[3 దేవతాం- అ.।]

[4 తథాశబ్ద- అ.।]

ధరామ్బుహుతభుగ్వాతమూలనాలదలోదరే ।। 98 ।।

చతుస్తత్త్వమయే పద్మే గగనైకార్ణ[1]వోదరే ।
మానసేఽనన్తశయనే దివ్యబోధతనుర్విభుః ।। 99 ।।

సహస్రాంశుసహస్రాభ ఉత్తానస్థో[2] హి లీలయా ।

తతో వివిధరత్నాభే తదీయే[3] నాభిపుష్కరే ।। 100 ।।

ప్రోద్వహంస్తు స్వవీర్యేణ విద్యాం సామర్థ్యవిగ్రహామ్ ।

మూర్తైర్ధ్వజాదికైః సర్వైరావృతస్తత్పరాయణైః ।। 101 ।।

తత్పద్మనాభరూపం విశినష్టి- ధరేతి సార్ధైస్త్రిభిః। ధరామ్బుహుతభుగ్వాతమూలనాలదలోదరే చతుస్తత్త్వమయే పృథివీతత్త్వస్య మూలత్వమ్, అప్తత్త్వస్య నాలత్వమ్, తేజస్తత్త్వస్య దలత్వమ్, వాయుతత్త్వస్య కమలోదరత్వం చ క్రమేణ జ్ఞేయమ్। గగనైకార్ణవోదరే ఆకాశతత్త్వాత్మకసముద్రమధ్య ఇత్యర్థః। మానసేఽనన్తశయనే మనస్తత్త్వాత్మకనాగపర్యఙ్క ఇత్యర్థః। దివ్యబోధతనుః బుద్ధితత్త్వాత్మకదివ్యశరీర ఇత్యర్థః। ఉత్తానస్థః ఉత్తానశాయీత్యర్థః। తదీయే నాభిపుష్కరే ప్రకృతితత్త్వాత్మకనాభిపద్మ ఇత్యర్థః। విద్యాం చతుర్ముఖమూర్తిరూపాం వేదవిద్యామిత్యర్థః। తస్య విద్యాదేహత్వం ప్రతిపాదితం ఖలు జయాఖ్యాదిషు-

తన్మధ్యే మానవో బ్రహ్మా మయా సృష్టశ్చతుర్ముఖః ।

జగతాం ప్రభవస్తస్మాద్ విద్యాదేహః సనాతనః ।। (2/27) ఇతి ।। 98-101 ।।

[1 గగనే చా- అ.।]

[2 స్థోఽభి- అ.।]

[3 మాయీయే- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

అనన్తచేష్టస్య విభోరిత్యేవం త్వీశ్వరాత్మనః ।

భోగాపవర్గదం రూపం శాన్తవ్యక్తం చ వైభవమ్ ।। 102 ।।

ప్రాగ్వత్ తుర్యపదావస్థం స్మరేద్ధృత్కమలామ్బరే ।

ఏవం పద్మనాభరూపస్య హృదయకమలే ధ్యానస్థానమాహ- అనన్తేతి సార్ధేన। శాన్తం నిరాకారమ్, అన్తర్యామిభావేన స్థితమితి యావత్। వ్యక్తం సాకారమిత్యర్థః। సాకారత్వేన నిరాకారత్వేనోభయథాపి ధ్యేయమితి భావః। ప్రాగ్వత్ తుర్యపదావస్థం ద్వితీయపరిచ్ఛేదోక్తరీత్యా (2/69) నాదావసానగగనస్థితమిత్యర్థః ।। 102-103 ।।

తదధః కర్ణికామధ్యే త్వభిజాతోపలద్యుతమ్[1] ।। 103 ।।

[1 ద్యుతిః- బక. బఖ. ।]

దిశో దశ ద్యోతయన్తం నానాగాత్రరుహైశ్చితమ్ ।

సౌమ్యం ద్విరష్టవర్షం[1] చ రాజీవదలలోచనమ్ ।। 104 ।।

భచక్ర[2]చక్రభృద్[3]దేవం గదాదేహం తథైవ చ ।

శక్తిమాధారసంజ్ఞాం చ ప్రోద్వహన్తం స్మరేద్ ధ్రువమ్ ।। 105 ।।

స్థితో యః స్తమ్భభూతస్తు అస్మిన్ వై విశ్వమన్దిరే ।

నభోఽనిలాత్మనా చైవ భూమికాభిన్నలక్షణే[4] ।। 106 ।।

తదధః కర్ణికామధ్యే సుషుప్తిస్థానే ధ్రువస్య ధ్యానప్రకారమాహ- తదధ ఇతి సార్ధైస్త్రిభిః। నాయం ప్రసిద్ధోఽర్వాచీనో ధ్రువ ఇతి మన్తవ్యః। అపి తు తస్యాపి ధ్రువత్వప్రదః సాక్షాద్ భగవద్రూపోఽన్య ఇతి బోధ్యః। తథా చ సహస్రనామభాష్యే- "అతిశయేన ధీయతే బధ్యతే[5]ఽస్మిన్ జ్యోతిశ్చక్రమితి వ్యవసాయః,..... నక్షత్రాధారవ్యోమశరీరత్వాత్।" అతో హి "గగనమూర్తయే" (సా. 23/44) ఇతి మన్త్రవర్ణః। "భచక్రచక్రభృద్దేవమ్" (సా. 9/105) ఇతి హి ధ్యానమ్। సర్వమస్మిన్ సంతిష్ఠతే సమాప్యత ఇతి సంస్థానః। స ఏవ "పరమపదప్రా[6]ప్తిహేతుః" (సా. 23/45) ఇతి[7] మన్త్రవర్ణాత్ స్థానదః। స ఖలు తుఙ్గపదప్రదానేనార్వాచీనం ధ్రువమపి ధ్రువీచకార, అతో ధ్రువః" (పృ. 364-366) ఇతి ।। 103-106 ।।

[1 శీర్షం- అ. ।]

[2 భూ- అ., భా- ము. ।]

[3 యుగ్- ము. అటీ., ధృగ్- అ. ఉ. ।]

[4 లక్షణః- అ.।]

[5 యద్యస్మిన్- అ.।]

[6 ప్రాప్తిరితి- అ. మ.।]

[7 హేతవే- ఇతి- ము.।]

ప్రాగాదావీశకోణాన్తం సంస్మరేత్ కర్ణికోపరి ।

ద్విషట్కం యదనన్తాద్యం సరశ్మాయ్యన్తమగ్నిగమ్ ।। 107 ।।

తస్మిన్నేవ స్థానే ప్రాగాదీశానాన్తమనన్తమనన్తాదిద్వాదశమూర్తిధ్యానం కార్యమిత్యాహ- ప్రాగాదావితి। అగ్నిగమ్ అగ్నిమణ్డలస్థమిత్యర్థః।। 107 ।।

తత్సంఖ్యం కేసరోర్ధ్వస్థం తద్వత్ కూర్మాదికం న్యసేత్ ।

న్యగ్రోధశాయిపర్యన్తమమృతాధారమణ్డలే ।। 108 ।।

కేసరస్థానే స్వప్నపదే కూర్మాదిద్వాదశమూర్తిధ్యానం కార్యమిత్యాహ- తత్సంఖ్యమితి। అమృతాధారమణ్డలే చన్ద్రమణ్డల ఇత్యర్థః ।। 108 ।।

సూర్యచక్ర[1]సమారూఢం దలభూమిగతం తతః ।

పాతాలశాయిపర్యన్తమేకశృఙ్గాదికం హి యత్ ।। 109 ।।

దలస్థానే జాగ్రత్పదే ఏకశృఙ్గాదిద్వాదశమూర్తిధ్యానం కార్యమిత్యాహ- సూర్యేతి। ఏషామనన్తాదిషట్త్రింశద్దేవానాం ధ్యానప్రకారా వక్ష్యమాణా జ్ఞేయాః ।। 109 ।।

[1 చన్ద్ర- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

న్యస్యైవమమృతోత్థైస్తు భోగైరభ్యర్చ్య మానసైః ।

యథావద్ ధ్యానయోగేన ప్రాగ్వత్ సృష్టిక్రమేణ తు ।। 110 ।।

పునః సంహృతియోగేన పాతాలశయనాత్ తు వై ।

యావద్ గగనశాయ్యన్తమర్చనీయం ఫలాప్తయే ।। 111 ।।

పద్మనాభాద్యష్టత్రింశద్దేవానామపి సృష్టిక్రమేణ సంహారక్రమేణ చ మానసార్చనం కార్యమిత్యాహ- న్యస్యేతి ద్వాభ్యామ్। గగనశాయ్యన్తం పద్మనాభాన్తమిత్యర్థః।। 110-111 ।।

య[1] ఉక్తః సముదాయేఽస్మిన్ హృద్యాగే దేవతాగణః ।

యజేద్ భిన్నక్రమేణైవ విధినానేన[2] తం పునః ।। 112 ।।

త్రికం యద్ద్వై ద్విషట్కానాం[3] త్రిస్థానస్థం ప్రకాశితమ్ ।

పృథక్ పృథక్[4] తదేకైకం న్యస్య న్యస్య యజేత్ క్రమాత్ ।। 113 ।।

అనన్తాదిద్వాదశకస్య కూర్మాదిద్వాదశకస్య మీనాదిద్వాదశకస్య చ ప్రత్యేకం ప్రత్యేకమప్యర్చనం కుర్యాదిత్యాహ- య ఇతి ద్వాభ్యామ్ ।। 112-113 ।।

[1 ఉక్తే హి- అ.।]

[2 తేన- ఉ.।]

[3 కాణాం- బఖ. అ. ఉ.।]

[4 గ్ యదే- బఖ., క్ సద్రై- ఉ.।]

ప్రతిద్వాదశకస్యాద్యం[1][2] ప్రాగుక్తేన క్రమేణ యత్ ।

తన్ని[3]ష్కలాత్మనా పూర్వమిష్ట్వా వై కర్ణికోదరే ।। 114 ।।

సముత్థాప్య తతో మధ్యాత్ తమేవ సకలాత్మనా ।

న్యసేదాధారభూతం చ సర్వత్ర కమలాదధః[4] ।। 115 ।।

తమేవార్ఘ్యాదినాఽభ్యర్చ్య కమలచ్ఛదకోటిగమ్ ।

ద్వితీయం కర్ణికామధ్యే తదగ్రే కేసరోర్ధ్వగమ్ ।। 116 ।।

ధ్యాత్వా న్యస్య తృతీయం తు తతః పత్రాష్టకేఽష్టకమ్ ।

ద్వాదశాఖ్యం[5] హి సర్వత్ర గగనే పద్మనాభవత్ ।। 117 ।।

భవోపకరణీయాభిర్దేవతాభిః సమావృతమ్[6]।

యస్త్వఙ్గదేవతాసంఘః సర్వః స కమలాద్ బహిః ।। 118 ।।

న్యస్యైవమర్చనం కుర్యాద్ దివ్యైర్భోగైస్తు పూర్వవత్ ।

ప్రత్యేకార్చనప్రకారమాహ- ప్రతిద్వాదశకస్యేత్యారభ్య దివ్యైర్భోగైస్తు పూర్వవదిత్యన్తమ్। ప్రతిద్వాదశకస్యాద్యం యద్ అనన్తః కూర్మో మీనశ్చేత్యర్థః। ద్వితీయం శక్త్యాత్మానం వరాహం వామనం చేత్యర్థః। తృతీయం మధుసూదనం నారసింహం త్రివిక్రమం చేత్యర్థః। అష్టకం విద్యాదేవాష్టకం శ్రీప[7]త్యాద్యష్టకం నరాద్యష్టకం చేత్యర్థః। ద్వాదశాఖ్యమ్ ఏకార్ణవశాయినం న్యగ్రోధశాయినం పాతాలశాయినం చేత్యర్థః ।

తథా చ ప్రయోగః- అనన్తాదిద్వాదశకార్చనప్రకరణే ప్రథమమనన్తం స్వహృదయకమలకర్ణికామధ్యే నిరాకారం ధ్యాత్వాఽభ్యర్చ్య, పునస్తమేవ తస్మాత్ స్థానాదుత్థాప్య, హృదయకమలాధస్థాద్ ఆధారభూతం సాకారం ధ్యాత్వాఽభ్యర్చ్య, తమేవ హృత్కమలదలాగ్రేఽప్యభ్యర్చ్య, కర్ణికామధ్యే శక్త్యాత్మానం తత్పురతః కేసరస్థానే మధుసూదనం దలాష్టకే విద్యాధిదేవాద్యష్టకం చాభ్యర్చ్య, నాదావసానగగనే పద్మనాభవత్ సాకారం నిరాకారం చైకార్ణవశాయినం ధ్యాత్వాఽభ్యర్చ్య, లక్ష్మ్యాదిశక్తికిరీటాదిభూషణచక్రాదిలాఞ్ఛనాని[8] కాలాదిభవోపకరణదేవతాశ్చ కమలాద్ బహిరభ్యర్చయేత్। కూర్మాదిద్వాదశకార్చనప్రకరణే త్వనన్తస్థానే కూర్మమ్, శక్త్యాత్మస్థానే వరాహమ్, మధుసూదనస్థానే నృసింహమ్, విద్యాధిదేవాద్యష్టకస్థానే శ్రీపత్యాద్యష్టకమ్, ఏకార్ణవశాయిస్థానే న్యగ్రోధశాయినం చార్చయేత్। మీనాదిద్వాదశకార్చప్రకరణే తు కూర్మస్థానే మీనమ్, వరాహస్థానే వామనమ్, నృసింహస్థానే త్రివిక్రమమ్, శ్రీపత్యాద్యష్టకస్థానే నరాద్యష్టకమ్, న్యగ్రోధశాయిస్థానే పాతాలశాయినం చార్చయేత్ ।। 114-119 ।।

[1 స్యాద్యః- ము. అటీ. ।]

[2 యః ము. అటీ. ।]

[3 తం ని-ము. అటీ. ఉ. ।]

[4 దయః- బక. ఉ. ।]

[5 శాఖ్యా- ము. అటీ. బక. ।]

[6 వృతః - ము. అటీ. ।]

[7 శ్రీపద్మా- ము. ।]

[8 నాది- అ. ।]

మూర్తౌ[1] మణ్డలమధ్యే చ[2] బహిరగ్నౌ జలాశయే ।। 119 ।।

స్వమన్త్రేణామ్బరస్థస్య మూర్తం స్రక్చన్దనాదికమ్ ।

దాతవ్యం కర్ణికామధ్యే న్యస్తమన్త్రస్య మూర్ధని ।। 120 ।।

ప్రతిబిమ్బతి తద్ యస్మాత్ తద్ బ్రహ్మద్వారదర్పణే ।

ఏవం మానసార్చనముక్త్వా బిమ్బాదిబాహ్యార్చనేఽప్యేవమేవ దేవతాన్యాసక్రమః। కిన్తు గగనస్థమూర్తేరర్చనార్థం పుష్పచన్దనాదికం కర్ణికామధ్యస్థితమూర్తేర్మూర్ధ్న్యేవ సమర్పయేత్। యతః కర్ణికామధ్య[3]స్థితమూర్తిబ్రహ్మరన్ధ్రదర్పణే గగనస్థమూర్తిః ప్రతిబిమ్బతీత్యాహ- మూర్తావితి ద్వాభ్యామ్। మూర్తౌ బిమ్బే, మణ్డలమధ్యే వక్ష్యమాణమణ్డలే, అగ్నౌ ప్రతిష్ఠితేఽగ్నౌ, జలాశయే తీర్థమధ్య ఇత్యర్థః। మానసికత్వనివృత్త్యర్థం మూర్తమితి స్రక్చన్దనాదికస్య విశేషణముక్తమ్। మూర్తం బాహ్యేన్ద్రియవిషయమిత్యర్థః ।। 119-121 ।।

[1 మూర్తేర్మ- బక. అ. ఉ. ।]

[2 వా- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 మధ్యే- ము. ।]

యస్య యస్య యదా యస్మిన్నాకారే రమతే మనః ।। 121 ।।

భోగాప్తయే వా మోక్షార్థం తం తం మధ్యేఽర్చయేత్ తదా ।

తదుద్దేశేఽర్చనం కుర్యాత్ తత్స్థానప్రచ్యుతస్య వా ।। 122 ।।

నానాసిద్ధిప్రదానాచ్చ సహ సంహారమూర్తినా ।

యస్య సాధకస్య యస్మిన్ భగవదవతారే విశేషేణాభిరుచిః, తేన స ఏవ భగవాన్ ప్రాధాన్యేన కర్ణికామధ్యే తదూర్ధ్వగగనస్థితార్ణవశాయ్యాద్యన్యతమమూర్తినా సహ పూజనీయః, తస్య స్థానే తు పూర్వం కర్ణికామధ్యేఽర్చనీయత్వేన య ఉక్తః, స పూజనీయ ఇత్యాహ- యస్యేతి (సార్ధ?) ద్వాభ్యామ్। తత్స్థానప్రచ్యుతస్య కర్ణికామధ్యాదుత్థాపితస్యేత్యర్థః। సంహారమూర్తినా ఏకార్ణవశాయిన్యగ్రోధశాయిపాతాలశాయ్యన్యతమేనేత్యర్థః ।। 121-123 ।।

ఏవమేవాఙ్గమన్త్రాణామర్చనాదీప్సితం లభేత్ ।। 123 ।।

తత్రాయం హి విశేషః స్యాద్ విన్యాసే తన్నిబోధ మే ।

భూలోకాఖిలసిద్ధీనామాప్తయే తావదుచ్యతే ।। 124 ।।

అథ భూలోక ఏవ పాతాలాద్యఖిలలోకభోగసిద్ధ్య[1]ర్థం శ్రియాదిశక్తికిరీటాదిభూషణచక్రాదిలాఞ్ఛనసంజ్ఞాఙ్గమన్త్రానేవార్చయేత్, తదానీం దేవతావిన్యాసప్రకార ఉచ్యత ఇ(త్యుత ఆ? త్యా)హ- ఏవమితి సార్ధేన ।। 123-124 ।।

[1 సిద్ధిదమర్థం- అ.।]

ప్రాగ్వద్ ద్వాదశకాదన్త్యాదేకశృఙ్గమథో[1] యజేత్ ।

శ్ర్యా[2]ఖ్యం యదఙ్గమన్త్రం తు కర్ణికాయాం న్యసేత్ తతః ।। 125 ।।

అథ కేసరకోటిస్థం స్మరేత్ తత్పురతోఽపరమ్ ।

పశ్చాత్ క్రమాద్[3] దలాన్తస్థం దలాగ్రస్థం ద్విరష్టకమ్ ।। 126 ।।

పాతాలశాయినం మధ్యే మన్త్రస్యోపరి పూర్వవత్ ।

ధ్యాయేన్నిశ్శేషపాతాలసిద్ధీనామాలయం పరమ్[4] ।। 127 ।।

తచ్ఛక్త్యనుగృహీతస్తు మన్త్రేశః కర్ణికాగతః ।

సమస్తసిద్ధిదానే స్యాదాశ్రితస్యాఙ్గసంజ్ఞకః ।। 128 ।।

ప్రథమం పాతాలలోకసిద్ధ్యర్థ(లక్ష్మీమన్త్రస్య ప్రాధాన్యేనార్చనక్రమమాహ- ప్రాగ్వదితి చతుర్భిః। అన్త్యాద్ ద్వాదశకాద్ ఏకశ్రృఙ్గాదిద్వాదశకాదిత్యర్థః। ఏకశ్రృఙ్గం మీనమిత్యర్థః। శ్రియాఖ్యం లక్ష్మీసంజ్ఞమిత్యర్థః। అపరం పుష్టిమన్త్రమిత్యర్థః। పశ్చాత్ క్రమాద్దలాన్తస్థం ద్విరష్టకం నిద్రాదిదశకం కిరీటాదిచతుష్టయం గరు(డశ్చ? డం చక్రం) చాహత్య ద్విరష్టకం బోధ్యమ్। దలాగ్రస్థం ద్విరష్టకం తు శఙ్ఖాదిశక్త్యన్తం జ్ఞేయమ్ ।। 125-128 ।।

[1 మధో జయేత్- బఖ. ఉ.।]

[2 శ్రావ్యం- ము. అటీ., శ్ర్యాఖ్యే- అ.।]

[3 ద్ధలాత్ క్రమాన్తస్థం- ము. అటీ.।]

[4 మహత్- బఖ.।]

ఏవమేవ భువర్లోకసిద్ధీనాం ప్రాప్తయే సదా ।

స్మర్య ఊర్ధ్వే సరశ్శాయీ త్వనన్తః కమలాదధః ।। 129 ।।

అథ భూవర్లోకసిద్ధ్యర్థమర్చనే విశేషమాహ- ఏవమితి। సరశ్శాయీ ఏకార్ణవశయ ఇత్యర్థః।। 129 ।।

యజేద్ గగనసిద్ధీనామశేషాణామథాప్తయే ।

స్వస్థం న్యగ్రోధశయనం కూర్మం కమలమూలగమ్ ।। 130 ।।

సువర్లోకాదీనాం సిద్ధ్యర్థమర్చనే విశేషమాహ- యజేదితి। స్వస్థం కర్ణికామధ్యగతలక్ష్మీయన్త్రస్యోపరి స్థితమిత్యర్థః।। 130 ।।

ఏతేషామపి సఞ్చారం[1] నానాసిద్ధివ్యపేక్షయా ।

ప్రధానమన్త్రవత్ కుర్యాత్ ప్రాగ్వత్ సర్వత్ర సర్వదా ।। 131 ।।

ఏవం లక్ష్మీమన్త్రవత్ పుష్పాద్యఙ్గమన్త్రాణామపి తత్తత్ఫలప్రాప్తీచ్ఛయా ప్రాధాన్యేనార్చనం కుర్యాదిత్యాహ- ఏతేషామితి ।। 131 ।।

[1 సంచారో- ము. అటీ.।]

ఏవమా[1]ద్యైస్తు విధివద్ [2]భోగైర్నానావిధోత్థితైః ।

యః స్థితస్త్రివిధే సర్గే విభవః పార[3]మేశ్వరః ।। 132 ।।

ఉక్తమర్థం నిగమయతి- ఏవమితి ।। 132 ।।

[1 మర్త్యై- బఖ., మర్చ్య- అ. ఉ.।]

[2 భేదైః- బఖ. అ. ఉ.।]

[3 పర- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

పౌష్కరాఖ్యే చ వారాహే ప్రాజాపత్యే మహామతే ।

సూక్ష్మత్వేన చ నిశ్శేషం ప్రత్యేక[1]స్మిన్ హి వర్తతే ।। 133 ।।

సమాశ్రిత్య బృహత్త్వం చ తృతీయాంశేన తిష్ఠతి ।

సర్గత్రయవివరణం తత్ర సూక్ష్మస్థూలభేదేనావస్థానం చాహ- పౌష్కరా(ఖ్య) ఇతి సార్ధేన। పౌష్కరే పాద్మకల్ప ఇత్యర్థః। ప్రాజాపత్యే బ్రాహ్మకల్ప ఇత్యర్థః। యథా చ శ్రీభాగవతే-

పూర్వస్యాదౌ పరార్ధస్య బ్రాహ్మో నామ మహానభూత్ ।

కల్పో యత్రాఽభవద్ బ్రహ్మ శబ్దబ్రహ్మేతి యం విదుః ।।

తస్యైవ చాన్తే కల్పోఽభూద్ యం పాద్మమభిమక్షతే ।

యద్ధరేర్నాభిసరస ఆసీల్లోకసరోరుహమ్ ।।

అయం తు కథితః కల్పో ద్వితీయస్యాపి భారత ।

వారాహ ఇతి విఖ్యాతో యత్రాసీత్ సూకరో హరిః ।। (3/11/34-36) ఇతి ।। 133-134 ।।

[1 `కస్మిన్...... భవోప' నాస్తి- ఉ.।]

యథోక్తక్రమయోగేన యుక్తః[1] సర్గత్రయే తు వై ।। 134 ।।

పరివారం సమాదాయ భవోపకరణాన్వితమ్ ।

ది[2]క్పాలకగణోపేతం సమాక్రమ్య తమేవ హి ।। 135 ।।

పౌష్కరాదిసర్గత్రయేఽపి పూర్వోక్తలక్ష్మ్యాదిపరివారసంగ్రహణమాహ- యథోక్తేతి ।। 134-135 ।।

[1 ఉక్తం- బక. బఖ. ।]

[2 తత్పా- - అ. ।]

అభిధానాక్షరం[1] పూర్వమరాన్తాద్యేన భూషితమ్ ।

యోక్తవ్యమభిధానేన పూర్వో[2]ద్దిష్టేన వర్త్మనా ।।

పూజార్థం చైవ సర్వేషాం క్రమేఽస్మిన్ సమ్ప్రకాశితమ్[3] ।। 136 ।।

పరివారాణాం బీజపిణ్డయోరనుక్తత్వాత్ తత్తన్నామ్నామాద్యాక్షరమేవానుస్వారాన్వితం కృత్వా తత్తత్సంజ్ఞామన్త్రైర్యోజ్యమిత్యాహ- అభిధానేతి సార్ధేన। అరాన్తాద్యేన పూర్వోక్తవర్ణచక్రే, అరాన్తో విసర్గః, తదా(ద్య?ద్యేన) అనుస్వారేణేత్యర్థః ।। 136 ।।

[1 క్షరే- అ. ఉ. ।]

[2 సహో- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 శితే- బఖ. అ. ఉ. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం విభవదేవతాన్తర్యాగో నామ నవమః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య

యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే

శ్రీసాత్వతతన్త్రభాష్యే నవమః పరిచ్ఛేదః ।।

దశమః పరిచ్ఛేదః

నారద[1] ఉవాచ

అథ లాఙ్గలినా విప్రా[2]శ్చోదితః పరమేశ్వరః ।

యత్ తదాకర్ణ్యతామద్య చేతసా సంయతేన తు ।। 1 ।।

అథ దశమో వ్యాఖ్యాస్యతే। పునః సంకర్షణేన వాసుదేవో యత్పృష్టస్తచ్ఛృణుధ్వమితి నారదో మునీనాహ- అథేతి ।। 1 ।।

[1 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

[2 విప్రచో- బక. బఖ. ।]

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

మణ్డలేఽగ్నౌ బహిర్నాథ జలమధ్యే త్వ[2]యాఽర్చనమ్ ।

నోక్తం విభవదేవానాం వ్యక్తం కృత్వా తదాదిశ ।। 2 ।।

సంకర్షణో బాహ్యయాగం పృచ్ఛతి- మణ్డల ఇతి ।। 2 ।।

[1 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

[2 త్వథా- బఖ. ।]

భగవానువాచ[1]

సులక్షణే తు భూభాగే సమే పూర్వోక్త[2]లక్షణే ।

తత్ర మణ్డలమాలేఖ్య సర్వేషామేకమర్చనే ।। 3 ।।

చతురశ్రం చతుర్ద్వారం పీఠాద్యవయవాన్వితమ్ ।

షట్[3]త్రింశద్దలపద్మేన మధ్యతశ్చాప్యలఙ్కృతమ్ ।। 4 ।।

వితానధ్వజసంవీత[4] కిఙ్కిణీదర్పణాన్వితమ్ ।

తోరణవ్యజనచ్ఛత్రచామరస్రగ్విమణ్డితమ్ ।। 5 ।।

ఉక్తానుక్తమశేషం తు కృత్వా పూర్వోక్తలక్షణమ్ ।

వాసుదేవస్తముపదిశన్ పూర్వం షట్త్రింశద్దలపద్మగర్భితవక్ష్యమాణపీఠాద్యవయవాన్వితమణ్డలలేఖనం యాగమణ్డలాలఙ్కరణం చ కార్యమిత్యాహ- సులక్షణ ఇతి సార్ధైస్త్రిభిః ।। 3-6 ।।

[1 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

[2 త్తరప్లవే- అ. ఉ.।]

[3 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- అ.।]

[4 సద్వస్త్ర - బక. బఖ. ఉ.।]

తతస్తు కరయోర్న్యస్య విగ్రహే బీజమైశ్వరమ్ ।। 6 ।।

సమాలమ్బ్య చ తాదాత్మ్యమభిమానం[1] సునిశ్చలమ్ ।

బద్ధ్వా [2]చ వైభవీం ముద్రాం స్పృశేత్ సర్వాఙ్గకం[3] తయా ।। 7 ।।

సముచ్చార్య ధియా సర్వం మన్త్రగ్రామం క్రమస్థితమ్ ।

సర్వదేవమయం దేహమేవం స్మృత్వా[4] స్వకం పురా ।। 8 ।।

అథ కరయోర్దేహే చ విశాఖయూపబీజన్యాసమ్, విశాఖయూపోఽహమితి తత్తాదాత్మ్యావలమ్బనమ్, వక్ష్యమాణ(10/41-44)వైభవముద్రయా సర్వాఙ్గస్పర్శమ్, పద్మనాభాద్యష్టత్రింశన్మన్త్రోచ్చారణపూర్వకం స్వదేహస్య సర్వమన్త్రమయత్వాపాదనం చాహ- తత ఇతి సార్ధద్వాభ్యామ్। ఐశ్వరం బీజం విశాఖయూపబీజమిత్యర్థః। నమితి యావత్। విశాఖయూపతాదాత్మ్యాశ్రితస్య పునః పద్మనాభాదిసర్వదేవమయవిగ్రహత్వమ్।

ఆమూర్ధతోఽఙ్ఘ్రిపర్యన్తం తదీయం గాత్రమణ్డలమ్ ।

రత్నవద్ వైభవీయైస్తు బీజైర్వ్యావ్యమలఙ్కృతమ్ । (9/58-59)

ఇతి పూర్వోక్తప్రకారేణ బోధ్యమ్ ।। 6-8 ।।

[1 మహి- ము. అటీ. ।]

[2 తు- బక. బఖ. ।]

[3 ఙ్ఘ్రికం తథా- బక. బఖ. ఉ. ।]

[4 కృత్వా- బఖ. అ. ఉ. ।]

అన్తశ్చక్ర[1]నివిష్టం తు సంస్మరేద్ భద్రపీఠవత్ ।

మణ్డలం దేవతాధారం చక్రమన్త్రేణ తద్ యజేత్ ।। 9 ।।

మణ్డలే భద్రపీఠవదన్తర్లీనచక్రరాజస్మరణం తదర్చనం చాహ- అన్తరితి ।। 9 ।।

[1 శ్చక్రం- అ. ఉ. ।]

తతస్తు[1] సర్వమన్త్రాణాం విన్యాసం తత్ర చేతసా[2] ।

సమాచరేద్ యథాయోగం పుష్పదానపురస్సరమ్ ।। 10 ।।

తస్మిన్ మణ్డలే ప్రత్యేకం పుష్పదానపూర్వకం మన్త్రాణాం న్యాసమాహ- తత ఇతి ।। 10 ।।

[1 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- ఉ. ।]

[2 చేతసః- అ. ।]

ధ్రువాత్మా భగవాన్ మధ్యే కర్ణికాయామతః[1] క్రమాత్ ।

దిక్చక్రమభివీక్షన్తం ప్రాగ్దలాదాదితో న్యసేత్ ।। 11 ।।

పాతాలశాయిపర్యన్తమనన్తాద్యం మహామతే ।

న్యసేత్ కమలబాహ్యే తు ఈశాద్ వహ్నిపదావధి ।। 12 ।।

చతుష్టయం కిరీటాద్యం మన్త్రాణాం పూర్వచోదితమ్ ।
ఉదగ్దక్షిణ ఆప్యాద్యే నైరృతీయే దిక్చతుష్టయే ।। 13 ।।

ద్వన్ద్వద్వయం తు లక్ష్మ్యాద్యం వినివే[2]శ్యం యథాక్రమమ్ ।
తత్రైవ చేశ[3]కోణాత్ తు యావద్వాయుపదావధి ।। 14 ।।

ద్వయం ద్వయం క్షమాద్యం[4] చ మత్యన్తం సన్ని[5]వేశ్య చ ।
బహిః పీఠస్య నికటే [6]చాగ్రతో వై పతత్రిరాట్ ।। 15 ।।

చక్రాత్ కమలపర్యన్తం చతుష్కం శాఙ్కరాత్ పదాత్ ।
వాయుకోణా[7]వధేర్యావత్ పీఠబాహ్యే తు యోజయేత్ ।। 16 ।।

సౌమ్యయామ్యాప్యపూర్వాశావస్థితం[8] చ ద్వయం ద్వయమ్ ।।
లాఙ్గలాద్యం పరశ్వన్తమష్టకం తద్వదేవ హి ।। 17 ।।

యామ్యసౌమ్యాప్యపూర్వాశాగతం దద్యాచ్చతుష్టయమ్ ।
పాశాద్యం వజ్రపర్యన్తం శక్తి[9]కోణచతుష్టయే ।। 18 ।।

ఆ ఈశకోణనికటాత్ పదాత్ తన్నికటే స్థితమ్ ।
ప్రదక్షిణక్రమేణైవ పదం యావద్ ద్వితీయకమ్ ।। 19 ।।

కాలాదీనాం చ విన్యాసః[10] కార్యశ్చానుక్రమేణ తు ।
యజ్ఞాన్తానాం మహాబుద్ధే షోడశానాం యథాస్థితమ్ ।। 20 ।।

క్రమాత్ పూర్వోత్తరే కోణే న్యసేద్ దక్షిణపశ్చిమే ।
విద్యాఽవిద్యాద్వయం యద్ వై స్వపదస్థేఽగ్నిమారుతే ।। 21 ।।

చన్ద్రాదిత్యావుదగ్యామ్యే ద్వారయోర్వినివేశ్య చ ।
ప్రత్యగ్ద్వారగతం తోయం ప్రాగ్ద్వారే విన్యసేద్[11] ధరామ్ ।। 22 ।।

చతుర్ణామథ కోణానామవ్యక్తం మణ్డలాద్ బహిః ।
సంయజేద్ భవనామ్నా వైయస్మాన్నాన్యో భవః[12]స్మృతః ।। 23 ।।

తతః [13]కామాత్మతత్త్వానాం దశకం సిద్ధతాం గతమ్ ।
భగవత్తుల్యసామర్థ్యం సర్వజ్ఞా[14]దిగుణైర్యుతమ్[15] ।। 24 ।।

వియుక్తం ప్రాకృతాద్ దుఃఖాన్నియుక్తం చేశ్వరేణ తు ।
భవసన్తా[16]రకత్వేన మణ్డలస్య బహిర్న్యసేత్ ।। 25 ।।

ఉపేన్ద్రః పూర్వదిగ్భాగే దక్షిణే దురతిక్రమః ।
మహాహ్రదః[17] పశ్చిమే తు వసురేతాస్తథోత్తరే ।। 26 ।।

న్యస్య[18]స్తేజో ధరాఖ్యస్తు పూర్వదక్షిణమధ్యగః ।
నైర్ఋతే తు మహాకర్మా త్వగ్రాహ్యః పశ్చిమోత్తరే ।। 27 ।।

పూర్వోక్తరే వర్ధమానః సాక్షీ గగనగోచరే ।
ఆధారనిలయం నామ్నా సర్వస్యాధోగతం స్మరేత్ ।। 28 ।।

తేషాం బహిః [19]స్వమన్త్రేణ దిక్క్రమేణ తు హేతిరాట్ ।

స్వమరీచిగణేనైవ భాసయన్తం నివేశ్య చ ।। 29 ।।

మణ్డలే ధ్రువాదీనాం స్థానాన్యాహ- ధ్రువాత్మేతి ప్రక్రమ్య భాసయన్తం నివేశ్య చేత్యన్తమ్। తథా చ ప్రయోగః- కర్ణికామధ్యే ధ్రువం ప్రాగాదిషట్త్రింశద్దలేషు దిఙ్మణ్డలమభివీక్షతోఽనన్తాదీన్ పాతాలశయనాన్తాన్ షట్త్రింశద్ దేవాన్ తద్బహిరైశాన్యాదివాయవ్యన్తకోణచతుష్టయే కిరీటశ్రీవత్సకౌస్తుభవనమాలాః, తతః పీఠే ఉత్తరదిశి లక్ష్మీమ్, దక్షిణదిశి పుష్టిమ్, పశ్చిమదిశి దయామ్, పూర్వదిశి నిద్రామ్, ఈశానకోణే క్షమాం[20] క్షాన్తిం చ, ఆగ్నేయకోణే సరస్వతీం ధృతిం చ, నైరృతకోణే మైత్రీం రతిం చ, వాయవ్యకోణే తుష్టిం మతిం చ, తద్బహిః పీఠసమీపే పురతో గడరుమ్, పీఠాద్ బహిరైశాన్యాదివాయవ్యాన్తకోణచతుష్టయే క్రమేణ చక్రశఙ్ఖగదాపద్మాని, సౌమ్యదిశి పాశమ్, యామ్యదిశ్యఙ్కుశమ్, వారుణదిశి ముద్గరమ్, పూర్వదిశి వజ్రమ్, కోష్ఠచతుష్టయే శక్తిమ్, ఈశానకోణసమీపస్థపదాదారభ్య తత్సమీపస్థద్వితీయపదపర్యన్తమర్ధశోభాపూర్ణశోభాస్థితనీలోత్పలరక్తోత్పలాఖ్యషోడశపదేషు ప్రాదక్షిణ్యేన కాలాదియజ్ఞాన్తం భవోపకరణదేవతాషోడశకమ్, ఈశానకోణే విద్యామ్, నైరృతకోణేఽవిద్యామ్, అగ్నికోణేఽగ్నిమ్, వాయుకోణే వాయుమ్, ఉత్తరద్వారే చన్ద్రమ్, దక్షిణద్వారే సూర్యమ్, పశ్చిమద్వారే తోయమ్, పూర్వద్వారే వసుధాం చ, మణ్డలాద్ బహిఃకోణేషు ప్రకృతిమ్, తద్బహిః పూర్వాదిదిక్షు విదిక్షు ఊర్ధ్వమధశ్చ ఉపేన్ద్రాదిసిద్ధదశకం చ, తద్బహిః సర్వదిక్షు చక్రరాజం చ న్యసేత్ ।। 11-29 ।।

[1 మధః- అ.।]

[2 వేశ్య- బఖ. ఉ.।]

[3 వేశ- ము. అటీ., శేష- బక.।]

[4 క్షామా- ము.।]

[5 విని- బఖ.।]

[6 ఉగ్రతో- అ. ఉ.।]

[7 ధి యా- అ. ఉ.।]

[8 `వస్థితం..... పూర్వాశా' నాస్తి- బక. బఖ.।]

[9 శక్తిం- ము. అటీ.।]

[10 సాః కార్యా- అ.।]

[11 దరామ్- బక. ము., దరాన్- అటీ.।]

[12 భవత్- బఖ. ।]

[13 కర్మాన్త- అ., కర్మాత్మ- ఉ. ।]

[14 సార్వజ్ఞ్యా- ము. అటీ. ।]

[15 ర్వృతమ్- ఉ. ।]

[16 సన్ధా- అ. ।]

[17 హ్లోదః- అ. ।]

[18 న్యస్య తే- బక. ।]

[19 తన్త్రేణ- ఉ. ।]

[20 కాన్తిం- ము. ।]

న్యస్యైవమర్చనం కుర్యాన్మన్త్రముద్రాన్వితేన చ ।

నిరీక్షణాదిశుద్ధేన అర్ఘ్య[1]స్రక్చన్దనాదినా ।। 30 ।।

యథా[2]క్రమేణోదితానామాదిదేవం యజేత్ తతః ।

ఉపరిష్టాత్ తు సర్వేషాం స్వపదస్థం తు పూర్వవత్ ।। 31 ।।

ఏవం మణ్డలదేవతాన్యాసానన్తరం తేషాం యథాక్రమమర్చనమ్, మధ్యే ఉపరిష్టాత్ పద్మనాభార్చనం చ కార్యమిత్యాహ- న్యస్యేతి ద్వాభ్యామ్। నిరీక్షణాదిశుద్ధేనేత్యత్రాదిశబ్దేన దహనాప్యాయనాదికం సంగృహ్యతే ।। 30-31 ।।

[1 అర్ఘ్యం- బక. బఖ. ।]

[2 అర్ఘ్య- అటీ. ।]

ప్రాగ్వత్ సుసంస్కృతే కుణ్డే తతః సంస్కృత్య పావకమ్ ।

తన్మధ్యే సర్వమన్త్రాణాం న్యాసం కుర్యాచ్చ యాగవత్ ।। 32 ।।

ప్రాక్ సమిత్సప్తకేనైవం[1] తర్పయేద్ వై యథాక్రమమ్ ।
మన్త్ర[2]పూతం హి నిశ్శేషం హవనాన్తం సకృత్ సకృత్ ।। 33 ।।

భవన్తి సమ్ముఖా మన్త్రాః సాధకస్యాగ్నిమధ్యగాః ।
సన్తర్ప్యాథ తథా కుర్యాత్ సహస్రశతసంఖ్యయా ।। 34 ।।

ఏకైకస్య తు వై హోమం తిలైరాజ్యసమన్వితైః ।
దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం పశ్చాత్ సర్వేషాం తర్పణే కృతే ।। 35 ।।

పునరప్యర్చనం కుర్యాదేత్య వై మణ్డలాన్తరే ।
యథాక్రమేణ సర్వేషాం పుష్పధూపైస్తు కేవలైః ।। 36 ।।

సకృద్ ధ్యానసమేతం తు చతుర్ధాప్యథవాష్టధా ।
క్రమాత్ సమస్తమన్త్రాణాం పరావర్తనమాచరేత్ ।। 37 ।।

సుశుభేనాక్షసూత్రేణ స్వకైర్వా కరపర్వభిః ।
తతోఽర్ఘ్యకుసుమైర్గన్ధైః[3] పూరయిత్వా కరాఞ్జలిమ్ ।। 38 ।।

సర్వదేవమయం మన్త్రం స్మృత్వోచ్చార్య చ తం క్షిపేత్ ।
సర్వత్ర సర్వదానేన క్రమేణేష్ట్వా చ భక్తితః ।। 39 ।।

ప్రదర్శ్య సర్వమన్త్రాణామేకాం ముద్రాం చ వైభవీమ్ ।
ప్రణవేన సహస్రాంశుసన్నిభాం సర్వసిద్ధిదామ్ ।। 40 ।।

అథైతేషాం వహ్నిమధ్యే సంతర్పణప్రకారం పునర్మణ్డలార్చనపూర్వకజపయజ్ఞవిధిం పుష్పాఞ్జలిసమర్పణపూర్వకముద్రాదర్శనం చాహ- ప్రాగ్వత్ సుసంస్కృతే కుణ్డ ఇత్యాదిభిః ।। 32-40 ।।

[1 నైవ- అ. ।]

[2 తత్ర వ్రతం- అ. ।]

[3 గన్ధైః- బక. ।]

శ్లేష్య[1] పాణితలే [2]ద్వే ప్రాఙ్నమ్రం[3] కుర్యాల్లతాగణమ్ ।

వివిక్తమన్తరీకృత్య సహాఙ్గుష్ఠద్వయేన తు ।। 41 ।।

మణిబన్ధద్వయం కుర్యాత్ సులగ్నమతి[4]నిశ్చలమ్ ।

కరయుగ్మం సగర్భం[5] తు సన్ధార్య స్వధియా చలమ్ ।। 42 ।।

ఊరుమధ్య[6]నిషణ్ణే తు కుర్యాద్ వై బాహుకూర్పరే ।

గుప్తం కృత్వా ప్రయత్నేన బన్ధమస్యాః సమాచరేత్ ।। 43 ।।

సర్వదా[7] సర్వసిద్ధీనామాప్తయే త్వమలేక్షణ ।

వైభవముద్రాలక్షణమాహ- శ్లేష్యేతి సార్ద్రైస్త్రిభిః। ద్వే పాణితలే సంశ్లిష్య అఙ్గులిగణం నమ్రం కృత్వా అఙ్గుష్ఠద్వయేన సహ వివిక్తమన్తరీకృత్య మణిబన్ధద్వయం సుసంలగ్న(మి?మ)తినిశ్చలం కృత్వా సగర్భం కరయుగ్మం తు స్వధియా చలం సంధార్య బాహుకూర్పరే ఊరుమధ్యనిషణ్ణే ఊరుమధ్యే[8] నిషణ్ణే స(తి ? తీ) కుర్యాత్। సర్వేషాం విభవదేవానాం సాధారణీయం ముద్రా ।। 41-44 ।।

[1 శ్లేష్యే- అ. ।]

[2 ద్వై- ము. ।]

[3 విప్రామభ్రం- అ., చేప్రాన్న- ఉ. ।]

[4 మితి- అటీ. ।]

[5 సుగర్తం- అ.।]

[6 మధ్యే- ము. బక. బఖ. ఉ.।]

[7 సర్వథా - ము.।]

[8 `ఊరుమధ్యే నిషణ్ణో' నాస్తి- ము.।]

తీర్థమధ్యే స్వహృత్పద్మే బిమ్బే వేద్యాం స్థలే తు వా ।। 44 ।।

వహ్నిగర్భే తు నిర్ధూమే నిత్యమస్మింశ్చతుష్టయే ।

మన్త్రాణామర్చనం కుర్యాత్ సిద్ధ్యర్థమపి ముక్తయే ।। 45 ।।

ప్రత్యహం తీర్థాదిస్థాన[1]చతుష్టయే భగవదర్చనం కార్యమిత్యాహ- తీర్థేతి సార్ధేన। వేద్యాం బిమ్బం వినా కేవలభద్రపీఠ ఇత్యర్థః। స్థలే మణ్డల ఇత్యర్థః ।। 44-45 ।।

[1 స్నానాదిచతు- అ.।]

సజలాఞ్జలిపూరైస్తు తీర్థేఽథ హృదయామ్బుజే ।

భావనామృతజైర్భోగైర్మూర్తైరర్ఘ్యాదికైర్బహిః ।। 46 ।।

సమిత్సప్తకపూర్వైస్తు సా[1]జ్యైర్వహ్నిగతం తిలైః ।

తత్తత్స్థానోచితార్చన[2]ద్రవ్య[3]భేదానాహ- సజలేతి సార్ధేన। ఏవం సజలాఞ్జలిభిస్తీర్థమధ్యే భగవదర్చనం జయాఖ్యేఽపి విశదముపపాదితమ్-

ఆధారమాసనం ధ్యాత్వా జలమధ్యేఽచ్యుతస్య చ ।

మన్త్రగ్రామసమోపేతమాహూయ వినివేశ్య తమ్ ।।

తర్పయేదుదకేనైవ విష్వక్సేనావసానకమ్ ।

స్వేన స్వేన తు మన్త్రేణ పాణిభ్యామగ్రతః క్రమాత్ ।। (9/55-56)

ఇత్యాదిభిః। ఏవం పారమేశ్వరేఽపి కరశుద్ధిసమోపేతమిత్యాదిభిరష్టభిః శ్లోకైర్జలమధ్యార్చనక్రమో విస్తరేణోక్తః। వస్తుతస్తు పారమేశ్వరోక్తరీత్యా జలమధ్యేఽర్చనాత్ పూర్వమేవ

కరశుద్ధిప్రాణాయామభూతశుద్ధిమన్త్రన్యాసభగవత్తాదాత్మ్యవలమ్బనానుష్ఠానముచితమ్। బిమ్బార్చనప్రకరణే మానసార్చనాత్ పూర్వం తదనుష్ఠానోక్తిస్త్వోదకస్నానాద్యశక్త్యా తీర్థమధ్యే భగవదర్చనమకృతవద్విషయేతి బోధ్యమ్।

నను "నిత్యమస్మింశ్చతుష్టయే। మన్త్రాణామర్చనం కుర్యాత్" (10/45) ఇత్యుక్త్యా జలమధ్యేఽర్చనం కృతవతైవ మానసార్చనాదికం కార్యమితి చేన్న,

యావజ్జీవం యథాశక్తి సంస్థితో యత్ర కుత్రచిత్ ।

స్థానేషు హృదయాద్యేషు కుర్యాన్మన్త్రగణార్చనమ్ ।।

ద్రవ్యైః పుష్పామ్బుపూర్వైస్తు తదభావాత్ తు వై హృది ।

మానసీం పూర్వవత్ పూజాం నిర్వపేన్న్యాసపూర్వికామ్ ।।

(17/126-127)

ఇత్యశక్తానాం హృదయాదిస్థానేష్వన్యతమమమాత్రార్చనస్యాపి వక్ష్యమాణత్వాత్। కిఞ్చ, పారమేశ్వరే తీర్థమధ్యార్చనం మానసార్చనం చ హోమాన్తముక్తమ్। సాత్వతనిష్ఠైస్తు జపయజ్ఞాన్తమేవ కార్యమ్। యతోఽత్ర సప్తదశే పరిచ్ఛేదే-

ధ్యాత్వాఽథ భావనాజాతైర్భోగైః పరమపావనైః ।।

పూజయిత్వా జపాన్తం చాప్యవతార్య బహిర్యజేత్ । (17/42-43)

ఇతి జపాన్తమేవ వక్ష్యతి ।। 46-47 ।।

[1 యాజ్యై- ము. అటీ. ఉ.।]

[2 ర్చనా- అ.।]

[3 భేదేనాహ- ము.।]

పూజయిత్వా యథాన్యాయం ప్రత్యేకస్మిన్ పదే క్రమాత్ ।। 47 ।।

సంన్యాసం సఞ్చయం వాపి కృత్వా సమ్యక్ కృతస్య వై ।

మన్త్రరూపానుకారిణ్యా ముద్రణీయం చ ముద్రయా ।। 48 ।।

ఏవం తీర్థమధ్యాదిపదేషు క్రమేణ భగవన్తమభ్యర్చ్య తత్తదర్చనానన్తరం నిష్కామశ్చేత్ కృతస్య కర్మణః పరిత్యాగం కుర్యాత్, సకామశ్చేత్ తదార్జనం కుర్యాత్ । ఉభయత్రాపి పూర్వోక్తముద్రాబన్ధం కుర్యాదిత్యాహ- పూజయిత్వేతి సార్ధేన ।

నను ఫలాన్తరసంపాదకకర్మణాం నిష్కామత్యాజ్యత్వముచితమ్, ప్రాధాన్యేన మోక్షసంపాదకభగవదారాధనకర్మణోఽపి త్యాజ్య[1]త్వం కథముక్తమితి చేన్న, సిద్ధోపాయనిష్ఠైర్భగవదారాధనకర్మణోఽపి స్వయం ప్రయోజనతయాఽనుష్ఠేయత్వాత్ ।। 47-48 ।।

[1 `త్యాజ్యత్వం..... కర్మణోఽపి' నాస్తి- ము.।]

ఫలార్థం ప్రసవం యేన నైతి సంన్యాసకారిణామ్ ।

ఫలపర్యవసానం చ కాలమాగమచోదితమ్ ।। 49 ।।

హర్తుం[1] నో యుజ్యతే యేన సిద్ధాద్యైస్తు[2] ఫలార్థినామ్[3] ।

కాలానుకాలముద్రాణాం యో బన్ధః పరిచోదితః ।। 50 ।।

నను సంచితకర్మణాముపరి ముద్రాబన్ధః సముచితః । సంన్యస్తకర్మణాముపరి ముద్రాబన్ధేన కిం ప్రయోజనమిత్యాశఙ్కాయాముభయత్రాపి సార్థక్యమాహ- ఫలార్థమితి[4] సార్ధేన । యేన ముద్రాబన్ధేన హేతునా సంన్యాసకారిణ్యాం కర్మత్యాగినాం ఫలార్థం ప్రసవం పుష్పమేవ నైతి నోత్పద్యత ఇత్యర్థః । ఫలార్థినాం కర్మసంచితవతాం తు శాస్త్రోక్తఫలానుభవకాలపర్యన్తం యేన ముద్రాబన్ధేన హేతునా సిద్ధాద్యైరన్యైర్హర్తుం నో యుజ్యతే । యథా జతుముద్రితధనగ్రన్థేర్ధనమనపహార్యం భవతి, తథా కర్మాప్యన్యైరనపహార్యం భవతీతి భావః ।। 49-50 ।।

[1 `భర్తుర్నో' ఇతి సార్వత్రికః పాఠః ।]

[2 ద్యైస్తు- ము. బక. ।]

[3 ర్థినా- ఉ. ।]

[4 `ఫలార్థమితి సార్ధేన' నాస్తి - అ. ।]

ఉక్తప్రయోజనాదన్యః స విఘ్నవినివృత్తయే ।

ముద్రం కర్మాత్మతత్త్వానాం[1] దదత్యమలయాజినామ్ ।। 51 ।।

ఏవం పూజానన్తరకాలీనముద్రాయా ఉక్తం ప్రయోజనం సంభవతి, పూజామధ్యకాలేషూక్తానాం కర్మణాం కిం ప్రయోజనమిత్యాకాఙ్క్షాయాం విఘ్ననివృత్తిరూపం ఫలమాహ- కాలేతి ।। 51 ।।

[1 కర్మార్థ- అ.।]

ముద్రం కర్మాత్మతత్త్వానాం[1] దదత్యమలయాజినామ్ ।। 51 ।।

ద్రావయిత్రీ[2] చ దోషాణాం బాహ్యాభ్యన్తరచారిణామ్ ।

తేన ముద్రా సమాఖ్యాతా కృతస్యాపి చ ముద్రణాత్ ।। 52 ।।

ఏతదుభయప్రయోజనానుసారేణ ముద్రాశబ్దనిర్వచనమాహ- ముదమితి సార్ధేన। అమలయాజినాం శుద్ధయాజినామిత్యర్థః। కర్మాత్మతత్త్వానాం యజనాదికర్మనిష్ఠచేతనానామిత్యర్థః। దోషాణామితి కర్మణి షష్ఠీ। ఏవం చ ముద్రాశబ్దే ముదిత్యత్ర దదాతీతి శేషః। ద్రేత్యత్ర దోషానితి శేషః। పూజామధ్యకాలీనముద్రాణాం ప్రయోజనానుసారీదం నిర్వచనమ్। ము(ద్రాణాం? ద్రణాద్) ముద్రేతి నిర్వచనం తు పూజానన్తరకాలీనముద్రాయా ఇతి జ్ఞేయమ్ ।। 51-52 ।।

[1 కర్మార్థ- అ.।]

[2 యన్తీ- బఖ., యన్తి- ఉ.।]

తస్మాత్ స్వాభావికం కృత్వా బద్ధం వా మానసం పురా ।

స్వేన స్వేన తు మన్త్రేణ స్మరేద్[1] వ్యాప్తిం సదైవ హి ।। 53 ।।

కాయికం మానసికం వా ముద్రాబన్ధం కృత్వా తత్ర తత్తన్మన్త్రవ్యాప్తిం స్మరేదిత్యాహ- తస్మాదితి। మానసార్చనే మానసికో ముద్రాబన్ధః, బాహ్యార్చనే కాయిక ఇతి వివేకః ।। 53 ।।

[1 స్మరేత్ ప్రాప్తం [ద్వ్యాప్తం] - ము., స్మరేదాప్తం- బక., స్మరేద్వ్యాప్తం- బఖ. ఉ., స్వరైర్వ్యాప్తం- అ.।]

చైతన్యేనానువిద్ధో యః శాఖాసంఘశ్చ యద్యపి ।

తత్రాపి మన్త్రోఽత్రాధ్యక్షస్తత్కార్యం సమ్ప్రయచ్ఛతి ।। 54 ।।

కేవలచైతన్యానువిద్ధాఙ్గులిగణస్యైవం విఘ్ననివృత్త్యాదిఫలప్రదానసామర్థ్యం మన్త్రాధిష్ఠితత్వాత్ సంభవతీత్యాహ- చైతన్యేనేతి ।। 54 ।।

ఏవం కృతే తతః కుర్యాన్మన్త్రాణాం మణ్డలాన్తరాత్ ।

పూర్వవచ్చోపసంహారమేకస్మిన్ గగనస్థితే[1] ।। 55 ।।

స్మృత్వా పరాత్మనా తం చ స్వసంవిద్గగనే హృది ।

విశ్రాన్తం భావయేద్[2] దేవం స్వభావేన సమన్వితమ్ ।। 56 ।।

మణ్డలస్థదేవానాముపసంహారక్రమమాహ- ఏవమితి ద్వాభ్యామ్। ఏకస్మిన్ గగనస్థితే పద్మనాభ ఇత్యర్థః। పరాత్మనా నిష్కలరూపేణేత్యర్థః। స్వసంవిద్గగనే నాదాన్త[3]ర్గగన ఇత్యర్థః।। 55-56 ।।

[1 గగనే- బఖ. అ. ఉ.।]

[2 యేదేవం - బఖ. అ. ।]

[3 నాదాన్తగగన- ము.।]

ద్విజాతేర్దత్తశిష్టస్య పుష్పపత్రాదికస్య చ ।

విహితశ్చామ్భసి త్యాగో విష్వక్సేనార్చనే కృతే[1] ।। 57 ।।

కారిప్రదానాద్యవశిష్టనైవేద్యపత్రపుష్పఫలాదీనాం విష్వక్సేనార్చనానన్తరం జలమధ్యే ప్రక్షేపమాహ- ద్విజాతేరితి ।। 57 ।।

[1 నాదృతే- ము.।]

ధర్తవ్యం న చిరం చాగ్రే యత్పురా వినివేదితమ్ ।

నైవేద్యం మన్త్రమూర్తీనాం కిఞ్చిత్ పుష్పఫలాదృతే ।। 58 ।।

తత్ర హేతుమాహ- ధర్తవ్యమితి। యద్యస్మాత్ కారణాత్ పురా నివేదితం మన్త్రమూర్తీనాం నైవేద్యం భగవన్నివేదితహవిరాదికం కిఞ్చిత్ పుష్పఫలాదృతే స్వప్రాశనోపయుక్తం కిఞ్చిద్

భాగం వినాఽన్యత్ సర్వం చిరం బహుకాలం న[1] ధార్యమ్। శీఘ్రం జలమధ్యే ప్రక్షేప్తవ్యమిత్యర్థః। ఇయమేవార్థం సుస్పష్టం వక్ష్యతి సప్తదశే పరిచ్ఛేదే చ-

తతో విసర్జనం కుర్యాదుపసంహృత్య చాఖిలమ్ ।

వినిక్షిప్యామ్భసో మధ్యే పత్రపుష్పఫలాది యత్ ।।

నిష్కామః పావనార్థం తు స్తోకముద్ధృత్య వై పురా ।

సంధార్య మన్త్రపూతం ప్రాక్ తమశ్నీయాచ్చ మౌనవాన్ ।। (17/145-146) ఇతి।

నను స్తోకముద్ధృత్య వై పురేత్యత్ర కిం విష్వక్సేనార్చనాత్ పూర్వమేవ స్తోకోద్ధరణమ్, అథవా తదర్చనాన్తరం జలప్రక్షేపాత్ పూ(ర్వం వేత్యా? ర్వమి)కాఙ్క్షాయాం తత్పక్షద్వయమప్యుపపన్నమితి జ్ఞేయమ్। యతః పారమేశ్వరే-

స్వప్రాశనార్థమేకాంశం స్థాపయిత్వా నిరీక్షితమ్ ।

శేషాశనాభిధానస్య గణేశస్యార్చనాయ వై ।

భాగమేకం తు సంస్థాప్య భాగేనాన్యేన తోషయేత్ ।

బ్రాహ్మణాదీన్ శుభాచారాన్ భక్తాన్ గ్రామాధివాసినః ।।

ఇతి విష్వక్సేనార్చనాత్ పూర్వమేవ స్వప్రాశనార్థభాగోద్ధరణముక్తమ్। తత్రైవ మహాహవిః-ప్రకరణే తు-

ప్రక్షిపేజ్జలమధ్యే తు విష్వక్సేననివేదితమ్ ।।

జలజానాం నీరగాణాం జన్తూనాం తృప్తయేఽథవా ।

జలే కిఞ్చిద్వినిక్షిప్య శేషమన్నం తదగ్రతః ।।

తద్భక్తానాం ద్విజాతీనాం నిరతానాం స్వకర్మసు ।

(పా. సం. 18/405-407)

ఇతి తన్నివేదితస్వీకారోఽప్యుక్తః। అత ఏవ సచ్చరిత్రరక్షాయామ్- "విష్వక్సేననివేదితే చ వికల్పభేదాస్తత్తత్సంహితానుసారేణ ప్రయోగపద్ధతిరత్నావల్యాదిషు భోజరాజాదిభిః స్థాపితా ద్రష్టవ్యాః" (పృ. 117) ఇత్యుక్తమ్ ।। 58 ।।

[1 `న' నాస్తి- అ.।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం విభవదేవతా[1]ర్చనం నామ దశమః[2] పరిచ్ఛేదః।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే దశమః పరిచ్ఛేదః ।।

[1 దేవా- అ.।]

[2 `దశమః' నాస్తి- ఉ.।]

ఏకాదశః పరిచ్ఛేదః

నారద[1] ఉవాచ[2]

శ్రుత్వైవమచ్యుతముఖాద్ వనమాలీ మునీశ్వరాః ।

పునః సఞ్చోదయాయాస యదాకర్ణయతాద్య తత్ ।। 1 ।।

అథైకాదశపరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। అత్ర సంకర్షణేన భగవాన్ యత్సంపృష్టస్తదాకర్ణయతేత్యాహ- శ్రుత్వేతి ।। 1 ।।

[1 `నారదః' నాస్తి- అ.।]

[2 `ఉవాచ' నాస్తి ఉ. విహాయ సర్వత్ర।]

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

యథావజ్జ్ఞాతుమిచ్ఛామి మణ్డలధ్యానలక్షణమ్ ।

భగవన్ భవభీతానాముపకారాయ తద్వద ।। 2 ।।

సంకర్షణః పృచ్ఛతి- యథావదితి ।। 2 ।।

[1 `ఉవాచ' నాస్తి ఉ. విహాయ సర్వత్ర ।]

శ్రీభగవానువాచ[1]

సంసాధ్య యష్టియోగేన సూత్రాత్ [2] పూర్వాపరే పురా ।

తద్దిగ్ద్వయాన్తరే దద్యాత్ [3]ప్రాగ్ వై సూత్రచతుష్టయమ్[4] ।। 3 ।।

సమాంశేన ద్విధా కృత్వా స్ఫుటం[5] మధ్యాత్ [6]తదజ్య్ఛ చ ।

సాధితేనార్ధమానేన ప్రాక్ప్రత్యక్స్థేన తన్తునా ।। 4 ।।

దక్షిణోత్తరభాగాభ్యాం సముత్పాద్య చతుష్పథౌ ।

సూత్రం పూర్వాపరసమం కృత్వా తదుపరి క్షిపేత్ ।। 5 ।।

పునరర్ధసమం దిక్షు దత్వా కోణచతుష్టయమ్ ।

చతుష్పథచతుష్కేణ[7] నయేద్ భక్తిం[8] ప్రసార్య[9] వై ।। 6 ।।

సమం[10] సూత్రచతుష్కం చ చతురశ్రాశ్రసిద్ధయే ।

తద్విభజ్యాష్టదశభిశ్చతుర్దిక్షు పదైః సమైః ।। 7 ।।

క్షిపేత్ సూత్రగణం తత్ర ఘటికారేణ[11] రఞ్జితమ్ ।

మధ్యే పద్మావనిం కుర్యాద్ భాగపఙ్క్తిత్రయే క్రమాత్ ।। 8 ।।

తద్బహిః పదపఙ్క్త్యా తు పీఠమష్టదిగన్వితమ్ ।

తస్య భాగచతుష్కోత్థం[12] దిక్చతుష్కం ప్రకల్ప్య చ ।। 9 ।।

విదిక్చతుష్కం త్రిపదం పఙ్క్త్యా పీఠప్రదక్షిణమ్ ।
ప్రదక్షిణం క్షిపేద్బాహ్యేచ్చతుష్కం దిక్చతుష్టయాత్ ।। 10 ।।

చతుర్ణాం తు చతుర్ణాం తు బాహ్యాద్ బాహ్యం ద్వయం ద్వయమ్ ।
శోధయిత్వా తు తద్బాహ్యేచ్చతుష్కం ద్వారసిద్ధయే ।। 11 ।।

చతుష్టయం క్రమేణైవ భూయో దిక్షు పదం పదమ్[13] ।
సబాహ్యాభ్యన్తరగతం శోధనీయం ప్రయత్నతః ।। 12 ।।

పునః సర్వపదాభ్యాం తు షట్కం షట్కం తు చాన్తరాత్ ।
సంమార్జ్య పూర్ణశోభార్థం తత్ర రక్తోత్పలాష్టకమ్ ।। 13 ।।

యథా దిక్ష స్థితం కుర్యాత్ పూజనాయ దివౌకసామ్ ।
బాహ్యస్థపద[14]పార్శ్వాత్ తు త్రీణి త్రీణి చ[15] లోపయేత్ ।। 14 ।।

త్రయాణామన్తరస్థం యత్పదమేకాత్మతాం[16] నయేత్ ।
ఉపశోభం తు తం విద్ధి కుర్యాన్నీలాబ్జభూషితమ్ ।। 15 ।।

పఞ్చకం పఞ్చకం కోణాద్ వీథౌ[17] నీత్వా లయం పురా ।
శేషైః కోణం తు నిర్వర్త్య సాన్తరం చ తతో బహిః ।। 16 ।।

దద్యాత్ సూత్రత్రయం చైవ మధ్యేఽథ[18] కమలం లిఖేత్ ।
షట్త్రింశద్దలసంయుక్తం తస్య లక్షణముచ్యతే ।। 17 ।।

పీఠావనిసమీపే తు చతుర్థాంశపదాత్ పురా ।

సముద్ధృత్య భ్రమం కుర్యాద్ బ్రహ్మస్థానాచ్చ తన్తునా ।। 18 ।।

దిక్సూత్రాణాం చతుర్ణాం తు ఏకైకం హి యదన్తరమ్ ।
వృత్తావధేః[19] సమైర్భాగైః పత్రసంఖ్యై[20]ర్విభజ్య చ ।। 19 ।।

షడ్భిర్హీనం శతం సార్ధం సూత్రాణాం తత్ర నిక్షిపేత్ ।
సూత్రం ప్రాక్పదసంస్థం యత్ తదాశ్రిత్యాబ్జపల్లవమ్ ।। 20 ।।

కుర్యాద్ భాగచతుష్కేణ యథా తదవధారయ ।
సవ్యాపసవ్యే[21] యే సూత్రే అన్తరస్య[22] నిరన్తరే ।। 21 ।।

తయోరంశం[23] సమం కుర్యాద్ దలాగ్రాదఙ్కమన్తరే ।
తదుద్దేశాత్ తు సూత్రేణ తదఙ్కాన్తర్గతేన చ ।। 22 ।।

అర్ధచన్ద్రద్వయం కుర్యాత్ తేన సూత్రేణ వై సమమ్ ।
పునరభ్యన్తరే సూత్రం తత్సూత్రాభ్యాం నిరోధ్య చ ।। 23 ।।

పత్రాగ్రమానయేత్ తస్మాద్ బహిస్తం[24] శృఙ్గసన్నిధేః ।
లాఞ్ఛ్యమానం దలాగ్రం తు విధినానేన సిద్ధ్యతి ।। 24 ।।

దలాగ్రబ్రహ్మదేశాభ్యాం తురీయాంశేన చాన్తరాత్ ।
భ్రామ్య వై కర్ణికావృత్తం ద్వ్యంశమానేన కేసరమ్ ।। 25 ।।

దలాగ్రగాంశం[25] వై మధ్యాద్ వ్యోమార్ధం[26] భ్రామయేత్ తతః ।
కృత్వైవం వర్ణకైః పూతైః పూరణీయం మహోజ్జ్వలైః ।। 26 ।।

ఉచ్చాగ్రవితతాం పీతాం సబీజాం విద్ధి కర్ణికామ్ ।
రేఖాన్వితాని పత్రాణి సర్వాణి సుసితాని చ ।। 27 ।।

కేసరత్రితయం కుర్యాత్ పత్రే పత్రేఽరుణప్రభమ్ ।
దలాన్తరాలమసితం[27] వృత్తబాహ్యం జ్వలత్ప్రభమ్ ।। 28 ।।

సితాని పీఠకోణాని రక్తం [28]తద్దిక్చతుష్టయమ్ ।
రాజోపలప్రభాం[29] వీథీం పత్రమాలాద్యలఙ్కృతామ్[30] ।। 29 ।।

పశ్చిమాంశాద్[31] వినా సర్వద్వారాణ్యమ్బుజపత్రవత్ ।
కృష్ణాని సర్వశోభాని ద్వారోద్దేశస్థితాని చ ।। 30 ।।

తదర్ధాకృతితుల్యాని తూప[32]శోభాని గర్భవత్ ।
కోణాని కేసరా[33]భాని సితాశఙ్ఖాన్వితాని చ ।। 31 ।।

[34]శోణ హేమాదివర్ణం చ క్రమాద్ రేఖాగణం బహిః ।

తేన పృష్టో భగవాన్ పూర్వం మణ్డలలక్షణమాహ- సంసాధ్య యష్టియోగేనేత్యారభ్య క్రమాద్ రేఖాగణం బహిరిత్యన్తమ్। అస్యైవం ప్రయోగః- సంసాధ్య యష్టియోగేనేత్యాద్యుక్తప్రకారేణ వేదికోపరిభాగం సూత్రపాతాదినా చతురశ్రీకృత్య తత్క్షేత్రం సమైరష్టాదశపదైర్విభజ్య ఘటికారేణ రఞ్జితం సూత్రగణం[35] తత్ర ప్రక్షిప్య మధ్యే పఙ్క్తిత్రయస్య షట్త్రింశత్కోష్ఠేషు పద్మం కుర్యాత్। [36]తద్బహిరేకయా పఙ్క్త్యా పీఠం కుర్యాత్। తత్ర చతుర్భిశ్చతుర్భిః కోష్ఠైః ప్రాగాదిదిక్చతుష్టయం త్రిభిస్త్రిభిః కోష్ఠైరాగ్నేయాదివిదిక్చతుష్టయం కుర్యాత్। తద్బహిరేకయా పఙ్క్త్యా ప్రదక్షిణవిధిం కృత్వా తద్బహిః పఙ్క్తిద్వయే పూర్వాదిదిక్షు పూర్ణశోభాచతుష్టయసిద్ధ్యర్థం ప్రాగాదిష్వన్తఃపఙ్క్త్యాం కోష్ఠచతుష్కం బహిఃపఙ్క్త్యాం కోష్ఠద్వికం చైకీకృత్య[37] తద్బహిః పూర్వాదిషు పఙ్క్తిద్వయస్థకోష్ఠచతుష్కేణ చతుర్ద్వారాణి పరికల్ప్య పూర్ణశోభాపార్శ్వయోరర్ధశోభాసిద్ధ్యర్థం బహిఃపఙ్క్త్యాం కోష్ఠద్వికమన్తఃపఙ్క్త్యామేకం కోష్ఠం చైకీకృత్య ప్రాగాదిపూర్ణశోభాచతుష్కే రక్తోత్పలాష్టకమర్ధశోభాష్టకే నీలోత్పలాష్టకం చ

విలిఖేత్। ఆగ్నేయాదివిదిక్షు ఉపశోభయోరన్తరాలేఽన్తఃపఙ్క్తిస్థం కోష్ఠపఞ్చకం వీథ్యా సహైకీకృల్ప బహిఃపఙ్క్తిస్థకోష్ఠసప్తకేన కోణాని తద్బహిః పఙ్క్తిద్వయే సాన్తరం రేఖాత్రయం కృత్వా మధ్యే షట్త్రింశద్దలసంయుక్తం కమలం లిఖేత్ ।

తత్ప్రకారః- పీఠావనిసమీపే పాదాచ్చతుర్థాంశం విహాయ బ్రహ్మస్థానగతేన తన్తునా భ్రమణం కృత్వా తద్వృత్తమధ్యే పూర్వపశ్చిమాయతమేకం సూత్రం తదుపరి దక్షిణోత్తరాయతమేకం సూత్రం చ దత్వా దిక్సూత్రాణాం చతుర్ణామేకైకం యదన్తరాలం తద్వృత్తావధేః సమైర్భాగైర్నవధా నవధా విభజ్యైకైకం భాగం పునశ్చతుర్ధా చతుర్ధా విభజ్య సూత్రాణి ప్రక్షిపేత్। ఆహత్య చతుశ్చత్వారింశదుత్తరశతసూత్రాణి భవన్తి। తత్ర ప్రాక్దిక్సూత్రమారభ్య చతుర్భిశ్చతుర్భిర్భాగైరేకైకం దలం కుర్యాత్।

తత్ప్రకారః- ఏకస్మిన్ భాగే [38]మధ్యమసూత్రస్య దక్షిణభాగయోరవ్యవహితే యే సూత్రే, తయోరన్తరాలం యత్ప్రమాణం తత్ప్రాణసమం దలాగ్రాన్మ[39]ధ్యమసూత్రే లాఞ్ఛనం కృత్వా తల్లాఞ్ఛనాన్తర్గతేన సూత్రేణ దలాగ్రమారభ్య సవ్యదక్షిణయోరర్ధచన్ద్రాకారరేఖాద్వయం విలిఖ్య పునరభ్యన్తరస్థం సూత్రం తద్రేఖాభ్యాం సంయోజ్య తస్మాత్। శృఙ్గాసంనిధేర్బహిః పత్రాగ్రం చానయేత్। తతో దలాగ్రబ్రహ్మదేశయోరన్తరాలం యత్ప్రమాణం తచ్చతుర్భాంశేన[40] మధ్యాత్ కర్ణికార్థం మణ్డలం పరిభ్రామ్య తద్ద్విగుణమానేన కేసరార్థం వృత్తం పరిభ్రామ్య దలాగ్రాంశమధ్యేఽపి వ్యోమార్థమేకం మణ్డలం పరిభ్రామయేత్। ఏవం కృత్వా తతో వర్ణపూరణం కుర్యాత్।

తత్ప్రకారః- కర్ణికాం పీతవర్ణేన, పీఠదిక్చతుష్టయం ర(త్నే?క్తే)న, తత్కోణచతుష్కం శ్వేతేన, ప్రదక్షిణవిధిం కృష్ణవర్ణేనాపూర్య, వీథ్యాం నానావర్ణైః పత్రమాలాదీంశ్చ విలిఖ్య, పశ్చిమాంశం వినా సర్వద్వారా(ణి) అపి మధ్యస్థితకమలవత్ శ్వేతేన, పూర్ణశోభాచతుష్టయమపి కృష్ణవర్ణేన, అర్ధశోభాష్టకం కమలగర్భవత్ పీతేన, కోణాని కేసరవద్ రక్తేన చాపూర్య, కోణేషు శ్వేతరేఖాభిః [41]శఙ్ఖాంశ్చ విలిఖ్య, రక్తపీతశ్వేతవర్ణైః క్రమేణ రేఖాత్రయం పూరయేత్। ఏవం మణ్డలలేఖన[42]ప్రకారః ।। 3-32 ।।

[1 `ఉవాచ' నాస్తి ఉ. విహాయ సర్వత్ర ।]

[2 సూర్యాత్- ము. అ. ఉ. ।]

[3 ప్రాగ్వత్- అ. ।]

[4 ష్కకమ్- బక. బఖ., ష్కరమ్- అ. ఉ. ।]

[5 స్ఫుటమ- బక. బఖ. ।]

[6 దన్త్య- ము. బక. ।]

[7 ష్కోశం- ఉ.।]

[8 వ్యక్తిం- ము. బక. బఖ. అ.।]

[9 ప్రసాధ్య- ఉ.।]

[10 సమ- ము. అటీ.।]

[11 తు- అటీ.।]

[12 రేణు- ము. అటీ. అ., కణ- ము.।]

[13 ర్థది- ము . అటీ.।]

[14 ద్వయమ్- అటీ.।]

[15 పద్మా- బక. బఖ., పీఠా - ము.।]

[16 తు- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[17 ర్ణతాం- అటీ.।]

[18 ద్విధౌ- బక. బఖ. అ.।]

[19 ధ్యే హ- బక., ధ్యే తత్- అ.।]

[20 కృతావధేః- ఉ., వృత్తావధైః- ము.।]

[21 సంధ్రై- ము. అటీ. అ.।]

[22 వ్యకే- అ., వ్యయోః- అటీ.।]

[23 ర్యస్య- బఖ., స్థస్య- అ. ఉ.।]

[24 రంశససం- ము. బక. బఖ.।]

[25 స్థం- అ. ఉ.।]

[26 కాంశం- బక. బఖ.।]

[27 ధ్రోమా- అ. ఉ.।]

[28 సమితం- ము. అటీ. బక.।]

[29 తద్వచ్చ- అ. ।]

[30 ప్రభావీథీ- బక. బఖ. ఉ.।]

[31 తమ్- బక. బఖ. ఉ. ।]

[32 మాంశం- బక. బఖ. ।]

[33 ఉప- ఉ. ।]

[34 న్తాని- అటీ. ।]

[35 పఙ్క్తిత్రయం న దృశ్యతే- ఉ. ।]

[36 తృణం- అ. ।]

[37 `తద్బహిరేకయా........ చతుష్టయం కుర్యాత్' నాస్తి- అ. ।]

[38 కృత్యాత- అ. ।]

[39 మధ్యసూత్రస్య- ము. ।]

[40 మధ్యసూత్రే- ము. ।]

[41 ర్ధాంశేన- ము. ।]

[42 శాఖాంశ్చ- అ. ।]

[43 ప్రయోగః- ము. ।]

కృత్వైవమనుసన్ధాయ సర్వాత్మత్వేన దేహవత్ ।। 32 ।।

రజాంసి విద్ధి భూతాని సితపీతాదికాని చ ।
తన్మాత్రాణ్యుపశోభాని శోభాని కరణాని తు ।। 33 ।।

ఏవం సర్వాణి కోణాని సద్వారాణీన్ద్రియాణి చ ।
బహిరావరణం యద్వై సత్త్వాద్యం[1] త్రితయం హి యత్ ।। 34 ।।

మనః సువితతా వీథీ గర్వః[2] పీఠముదాహృతమ్ ।
ధీః పద్మం తదధిష్ఠాతా బీజాత్మా చిన్మయః పుమాన్ ।। 35 ।।

ఏతన్మణ్డలస్య భగవచ్ఛరీరతయాఽత్రాపి ప్రసిద్ధదేహవద్ భూతతన్మాత్రాణి[3] దర్శయతి- కృత్త్వేవమిత్యాదిభిః ।। 32-35 ।।

[1 సత్త్వాద్య- ము. అటీ. బఖ. ।]

[2 గర్వం- ము అటీ. అ. ।]

[3 మాత్రా నిదర్శ- ము. ।]

అమూర్త ఈశ్వరశ్చాత్ర తిష్ఠత్యానన్దలక్షణః ।

యస్య సన్దర్శనాదేవ శశ్వద్భావః ప్రసీదతి ।। 36 ।।

ససఙ్ఘానామసఙ్ఘానాం వపుష్పాతే[1] కృతే సతి ।

ప్రాయశో ముక్తిభాజాం చ త్విహ జన్మైకశేషిణామ్ ।। 37 ।।

దేవ ఆస్తే జ్ఞతాం హిత్వా బహిరన్తశ్చ కర్మిణామ్ ।

అన్యథా దృష్టమాత్రాద్ వై కథమాహ్లాదమేతి వై ।। 38 ।।

అన్తః[2]సంవేదనసమమ్ అస్తిత్వప్రతిపాదకమ్ ।

యద్యత్ స్వలక్షణం తత్త్వం తత్తత్ సర్వత్ర [3]సిద్ధిగమ్ ।। 39 ।।

మణ్డలే భగవదవస్థానం సహేతుకమాహ- అమూర్త ఇత్యాదిభిః ।। 36-39 ।।

[1 పుష్పపాతే- అ. ఉ. ।]

[2 అతః- ము. అటీ. ।]

[3 సిద్ధగమ్- బక. బఖ., సన్నిగమ్- ము. అ. ।]

వస్తుత్వేన గృహీత్వైవం మణ్డలం పూర్వనిర్మితమ్ ।

నామ్నాఽబ్జనాభభువనం[1] సర్వదుఃఖక్షయఙ్కరమ్ ।। 40 ।।

తతస్తస్మిన్ క్రమేణైవ[2] ధ్యాత్వైకైకం నివేశయేత్ ।

పూర్వోద్దిష్టేన బీజేన త్వాకారం పార[3]మేశ్వరమ్ ।। 41 ।।

ఏవమబ్జనాభభువనాఖ్యం[4] మణ్డలం పరిగృహ్య తత్ర పూర్వోక్తక్రమేణ తద్దేవాన్[5] తత్తద్బీజాదిమన్త్రైర్నివేశయేదిత్యాహ- వస్తుత్వేనేతి ద్వాభ్యామ్ ।। 40-41 ।।

[1 భవనం- అ. ।]

[2 ణైవం- ము. అటీ. అ. ।]

[3 పరమే- ము. అటీ. బక. అ. ఉ. ।]

[4 ఖ్యమ- అ. ।]

[5 తత్తద్దేవానాం- అ. ।]

అథైవం భాజితాత్ క్షేత్రాచ్చతురశ్రాద్ మహామతే ।

పూర్వోద్దిష్టాని ధిష్ణ్యాని యథా కార్యాణి తచ్ఛృణు ।। 42 ।।

ఏవం మణ్డలలక్షణముక్త్వా కుణ్డలక్షణం శృణ్విత్యాహ- అథేతి। ఏవం భాజితాత్ క్షేత్రాత్ పూర్వం మణ్డలోక్తప్రకారేణ సూత్రపాతైరష్టాదశధా విభక్తాదిత్యర్థః। పూర్వోద్దిష్టాని పూర్వమారాధనప్రకరణాదిష్కా_నీత్యర్థః। ధిష్ణ్యాని వహ్నిగృహాణి కుణ్డానీతి యావత్ ।। 42 ।।

పఞ్చమం బ్రహ్మకర్మాద్యం[1] మర్మ ప్రాగ్దిశ్యవస్థితమ్ ।

అంశం దీర్ఘేణ తత్స్వేన కుర్యాత్ సూత్రేణ లాఞ్ఛనమ్ ।। 43 ।।

అర్ధచన్ద్రసమాకారం భాగయుగ్మస్య చాన్తరే ।

దక్షిణోత్తరభాగాభ్యాం తదధస్తత్సమం తథా ।। 44 ।।

లాఞ్ఛనద్వితయం కుర్యాత్ తిర్యక్సంస్థానసంస్థితమ్ ।

భాగద్వాదశకస్యైక్యం స్యాత్ పఙ్క్తి_ద్వితయాద్[2] యథా ।। 45 ।।

బ్రహ్మమర్మ[3] చతుర్థం యత్ సంఖ్యామానం చ పూర్వవత్ ।
మర్మ తస్య చ పక్షస్థావేక[4]మర్మాన్తరీకృతౌ ।। 46 ।।

తాభ్యామవస్థితేనైవ సూత్రేణైతత్ ప్రజాయతే ।
పునర్మధ్యాద్ ద్వితీయం యద్ మర్మ చో[5] ర్ధ్వం ప్రవర్తతే ।। 47 ।।

తస్మాద్ వై త్ర్యన్తరీభూతం చతుర్థం పక్షయోర్ద్వయోః ।
మర్మ తత్స్థేన సూత్రేణ వృత్తార్ధే[6] పూర్వవల్లిఖేత్ ।। 48 ।।

బ్రహ్మమర్మణి షష్ఠస్య ప్రత్యగ్దిక్సంస్థితస్య చ ।
మర్మణోఽప్యథ వై సూత్రం కృత్వా తత్సమ్ప్రసార్య చ ।। 49 ।।

యావద్ వృత్తార్ధబుధ్న[7]స్థం శ్రృఙ్గకోటేస్తు సన్నిధిమ్[8] ।
ఏవం సూత్రద్వయే దత్తే ధిష్ణ్యః శఙ్ఖాకృతిర్భవేత్ ।। 50 ।।

ప్రథమం శఙ్ఖకుణ్డలక్షణం దర్శయన్ తత్కుణ్డక్షేత్రమధ్యఖాతస్య శఙ్ఖాకారతాసిద్ధ్యర్థం పరితో లాఞ్ఛనక్రమమాహ- పఞ్చమమిత్యారభ్య ధిష్ణ్యః శఙ్ఖాకృతిర్భవేదిత్యన్తమ్। బ్రహ్మకర్మాద్యం మధ్యమ[9]ర్మప్రారమ్భకమిత్యర్థః। మర్మ ప్రాక్పశ్చిమాయతసూత్రస్య దక్షిణోత్తరాయతసూత్రస్య చ[10] సన్ధిస్థానమిత్యర్థః ।। 43-50 ।।

[1 కర్మాద్యాన్ మమ- ము. అటీ., మర్మాద్యం- బక. బఖ. ।]

[2 త్తథా- ము. అటీ. అ. ।]

[3 కర్మ- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[4 కర్మా- ము. అటీ. అ. ।]

[5 చోర్ద్వే- అ. ఉ. ।]

[6 వృత్తార్ద్ధే- అ. ఉ. ।]

[7 ధ్నస్థ- ము. అ., ధ్నస్య- అటీ. ।]

[8 ధిః - ము. అటీ. I]

[9 మర్మక- అ. I]

[10 `చ' నాస్తి- అ. I]

తస్య భాగసమా కార్యా లాఞ్ఛనైర్మేఖలా బహిః ।
పూర్వోక్తమర్మగైః సూత్రైర్యథా తదవధారయ ।। 51 ।।

ద్వ్యంశదీర్ఘేణ సూత్రేణ నవచన్ద్రకలాసమమ్ ।
చతుర్థామన్తరేశానాం ప్రాగ్దిక్ కుర్యాచ్చ లాఞ్ఛనమ్ ।। 52 ।।

ఈశవహ్నిపదాభ్యాం తు వృత్త[1]తుర్యాంశసమ్మితే ।
ద్వే లాఞ్ఛనే సమే కుర్యాదేకభాగాధికే[2] తతః ।। 53 ।।

తత్సమే హ్యపరే ద్వే వై యత్తదా[3] లాఞ్ఛ్య లాఞ్ఛనైః ।
దక్షిణోత్తరభాగాభ్యాం పశ్చాత్ సూత్రద్వయం క్షిపేత్ ।। 54 ।।

కృత్వా సప్తమమర్మస్థం పూర్వోద్దిష్టక్రమేణ తు ।

తత్ప్రాతస్య బహిః శఙ్ఖాకారమేఖలానిర్మాణప్రకారమాహ- తస్య భాగసమేత్యారభ్య పూర్వోద్దిష్టక్రమేణ త్విత్యన్తమ్ ।। 51-55 ।।

[1 వృత్తాత్ కుర్యాచ్చ- అ. I]

[2 దికే తతమ్- ము. అటీ. I]

[3 యదా లాఞ్ఛ్యం - ము. అటీ. బక. బఖ. I]

జీవసూత్రస్య పాశ్చాత్త్యే భాగే పార్శ్వద్వయే స్థితమ్ ।। 55 ।।

భాగద్వయం ద్వయం లాఞ్ఛ్యం యోన్యర్ధం చార్ధవృత్తవత్ ।
తచ్ఛృఙ్గకోటిగే సూత్రే కృత్వా తే సమ్ప్రసార్య చ ।। 56 ।।

ఖాతభూభాగపర్యన్తం తత్పదాద్[1] వటపత్రవత్ ।
జాయతే సర్వకుణ్డానాం యోనిరేవంవిధా శుభా ।। 57 ।।

భాగార్ధమానసూత్రేణ యోనేరభ్యన్తరే[2] పునః ।
అర్ధవృత్తద్వయం దద్యాత్ తద్వత్ సూత్రద్వయాన్వితమ్ ।। 58 ।।

ఖాతస్యాన్తర్గతో వర్జ్యశ్చతుర్థాంశస్తు కోష్ఠకాత్ ।
కోష్ఠార్ధం నిఖనేచ్ఛేషం తత్సమం వా పురోదితమ్ ।। 59 ।।

దైర్ఘ్యాత్ పాదాధికా కార్యా యోనిర్వై పృష్ఠ[3]తోన్నతా ।
గజోష్ఠసదృశీ చాగ్రాత్ స్పృశన్తీ [4]దశనచ్ఛదమ్ ।। 60 ।।

తద్భృహిః పఙ్క్తిమారభ్య ఖాతపర్యన్తం ప్రాగాదిషు యోనినిర్మాణప్రకారం ఖాతస్య పరితః కోష్ఠచతుర్థాంశేనైష్ఠనిర్మాణప్రకారం చాహ- జీవసూత్రస్యేత్యారభ్య స్పృశన్తీ దశనచ్ఛదమిత్యన్తమ్। జీవసూత్రస్య మధ్యసూత్రస్యేత్యర్థః। పార్శ్వద్వయే మధ్యసూత్రస్య దక్షిణవామభాగయోరిత్యర్థః। తత్సమం నిఖనేత్। ఖాతభూభాగవిస్తారాయామతుల్యం ఖాతం కుర్యాదిత్యర్థః। అథవా పురోదితం "త్ర్యంశేనార్ధేన[5] వాంశేన ఖాతాద్ వ్యాసో విధీయతే" (6/77) ఇతి నిత్యాగ్నికార్యప్రకరణో[6]క్తం వేత్యర్థః। ఏవమేవోక్తం పారమేశ్వరేఽపి-

ఖాతార్ధమన్తరావృత్తాదన్తరం నిఖనేత్ సమమ్ ।।

త్రిపాదమర్ధపాదం వా (26/12-13) ఇతి।

దశనచ్ఛద[7]మోష్ఠమిత్యర్థః ।। 55-60 ।।

[1 తత్పదా- బఖ. అ. ఉ.।]

[2 రాభ్య- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[3 పృష్ఠ ఉన్నతా- ము. అటీ. బక.।]

[4 రదన- అ.।]

[5 నార్ధాంశతో వాపి- ము.।]

[6 ణోక్తమివే- ము.।]

[7 దమిష్ట- అ.।]

పురోభాగచతుర్థాంశం యోనేరగ్రాద్ విసృజ్య తు ।

దద్యాత్ ప్రాక్సూత్రసమ్బన్ధం సూత్రాణాం ద్వితయం పరమ్ ।। 61 ।।

పూర్వోక్తలాఞ్ఛనానుసారేణ ఖాతార్ధమేకం తద్బహిరోష్ఠార్ధమేకం తద్బహిర్మేఖలార్ధమేకమితి సూత్రత్రయం దద్యాదిత్యాహ- పురోభాగేతి ।। 61 ।।

అనుపాతేన వై తాభ్యామగ్రాత్ సఙ్కోచమాచరేత్ ।

భాగపఙ్క్తిత్రయేణైవ మేఖలాత్రితయం బహిః ।। 62 ।।

సమ్పాద్య చతురశ్రం తు శఙ్ఖం తత్త్రి[1]తయోపరి ।

ఆశఙ్ఖం మేఖలానాం తు ప్రోన్నతత్వం [2]స్వవిస్తృతేః ।। 63 ।।

ఓష్ఠాద్యఙ్గానాం క్రమేణ సంకోచమాహ- అనుపాతేనేతి। ఏవముక్తం పారమేశ్వరేఽపి-

"మేఖలావధిపర్యన్తం నీచాన్యఙ్గాని మీలయేత్" (26/23) ఇతి।

మఖలాత్రయనిర్మాణమాహ- భాగపఙ్క్తిత్రయేణేతి సార్ధేన ।। 62-63 ।।

[1 తు త్రిత- ము. అటీ., తత్ర తథో- ము. అటీ.।]

[2 సవి- బఖ.।]

మేఖలానాం తు శఙ్ఖస్య యన్మధ్యే[1]శ్రిచతుష్టయమ్ ।

తచ్చక్రచిహ్నితం కుర్యాత్ తల్లక్షణమథోచ్యతే ।। 64 ।।

బ్రహ్మమర్మనిరుద్ధేన చతుర్భాగసమేన తు ।

ఖాతార్ధం ప్రాగ్ భ్రమం దద్యాత్ క్షేత్రమధ్యే[2] మహామతే ।। 65 ।।

బహిర్భాగసమానాభిస్తద్బహిర్ద్వ్యంశవిస్తృతమ్ ।
అరక్షేత్రం[3] చ తస్యాపి నేమిభాగసమా బహిః ।। 66 ।।

భాగేన తద్బహిస్త్వేకా చతురశ్రా చ మేఖలా ।
భ్రామ్య[4] మధ్యాదరక్షేత్రం వృత్తేనైకేన వై పునః ।। 67 ।।

తతః[5] సూత్రాష్టకం దద్యాద్ దిగ్విదిక్సంస్థితం పురా ।
తస్య చాన్తర్గతం పశ్చాదష్టకం పాతయేత్ పరమ్ ।। 68 ।।

తత స్తేషాం సమాపాద్యమ్[6] అరత్వమమలేక్షణ ।
అన్తర్వృత్తనిరోధేన ప్రతిసూత్రస్య పక్షయోః ।। 69 ।।

సూత్రేణ లాఞ్ఛనం[7] కుర్యాన్నాభినేమిభ్రమావధేః ।
ఏకాంశాదర్ధమానం చ నేమివృత్తస్య చాన్తరే ।। 70 ।।

ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యామరాభ్యాం తు మధ్యే కుర్యాత్ ప్రధిం ప్రధిమ్ ।
విస్తారప్రోన్నతా నాభిః కూర్మపృష్ఠోప[8]మాఽరక ।। 71 ।।

నేమిం[9] దర్పణవత్ కుర్యాత్[10] త్రీవ్షన్నిమ్నావసానతః ।

అథ చక్రకుణ్డలక్షణమాహ- మేఖలానాం తు శఙ్ఖస్యేత్యారభ్య శిష్టం పురోదితం[11] సర్వమిత్యన్తమ్ । అత్ర ప్రతిసూత్ర(స్య) పక్షయోః సూత్రేణ లాఞ్ఛనం కుర్యాదిత్యరలక్షణముక్తమ్ । పారమేశ్వరే- "మత్స్యవల్లాచ్ఛనం కుర్యాత్" (26/21) ఇతి వ్యక్తముక్తం జ్ఞేయమ్ ।। 64-72 ।।

[1 ధ్యే శ్రీ- అటీ. ఉ.య ।]

[2 అరం క్షత్ర- ము., అరక్షత్రం - అటీ. ।]

[3 అరం క్షత్ర- ము., అరక్షత్రం - అటీ. ।]

[4 భ్రామమధ్యావర- ము. అటీ. ।]

[5 తత్ర- ఉ. ।]

[6 పాద్యా- అ. అటీ. ।]

[7 లాఞ్ఛనే- ము. అటీ. ।]

[8 పమా౭రకః - ము. అటీ., పమాఃకరాః- బక. బఖ. ।]

[9 నేమిర్ద- బక. బఖ. అ., నేమీ ద- ఉ. ।]

[10 కార్యా- బక. బఖ. ।]

[11 దితమి- అ. ।]

శిష్టం పురోదితం సర్వమ్ అథ పద్మాకృతిం శ్రృణు ।। 72 ।।

భాగార్ధం భ్రామయేన్నాభేర్బహిః కేసరసిద్ధయే ।
భ్రామయేదపరం చార్ధమరక్షేత్రస్య బాహ్యగమ్[1] ।। 73 ।।

నీత్వా లోపమనేనైవ విధినా నేమిమణ్డలమ్ ।
అరసూత్రాశ్రితం కుర్యాత్ తతః[2] పద్మదలాష్టకమ్ ।। 74 ।।

కేసరభ్రమరుద్ధేన సూత్రేణార్ధేన్దులక్షణమ్ ।
తచ్ఛృఙ్గకోటిసంస్థేన పరిధేర్బాహ్యకేన[3] తు ।। 75 ।।

సూత్రద్వయేన పత్రాగ్రం కుర్యాద్ బ్రహ్మభ్రమావనేః[4] ।

నిరన్తరాణామామూలాత్ కేసరాణాం మహామతే ।। 76 ।।

కర్ణికోచ్ఛ్రాయ[5]తుల్యానాం విభాగం జనయేత్ స్ఫుటమ్ ।

శఙ్ఖకోణచతుష్కే తు శేషం పూర్వవదాచరేత్ ।। 77 ।।

పద్మకుణ్డలక్షణమాహ- అథ పద్మాకృతిం శ్రుణ్విత్యారభ్య శేషం పూర్వవదాచరేదిత్యన్తమ్ ।। 72-77 ।।

[1 బాహ్యతః - బక. బఖ., బాహుకమ్- అ. ।]

[2 ` తతః పద్మ...... పత్రాగ్రం కుర్యాద్' నాస్తి- అ. ।]

[3 గేన- ఉ. ।]

[4 వనే- బక. బఖ. ఉ. ।]

[5 చ్ఛ్రయ- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

యోనిమేకేన భాగేన చతుర్భిర్మేఖలాగణమ్ ।

ఖాతం పూర్వసమం కిన్తు వృత్తే వృత్తాస్తు మేఖలాః ।।

చతురశ్రే తదాకారా ఇత్యుక్తం కుణ్డపఞ్చకమ్ ।। 78 ।।

వృత్తచతురశ్రకుణ్డయోర్లక్షణమాహ- యోనిరితి సార్ధేన ।। 78 ।।

కాలమాహుతిసంఖ్యాం చ హోమద్రవ్యప్రభూతతామ్ ।

జ్ఞాత్వైవమేకహస్తాత్ తు కుర్యాదష్టకరావధి ।। 79 ।।

హోమాధిక్యానుసారేణ కుణ్డవిస్తారాభివృద్ధిమాహ- కాలమితి। అత్రైకహస్తాదారభ్యాష్టహస్తపర్యన్తమేకైకాఙ్గులవృద్ధ్యా నవషష్ట్యుత్తర[1]శతసంఖ్యాకమానభేదా జ్ఞేయాః। పారమేశ్వరే ద్వాదశాఙ్గులమారభ్యాష్టహస్త[2]పర్యన్తమేకాశీత్యధికశతసంఖ్యాకమానభేదా ఉక్తాః-

ఆద్వాదశాఙ్గులాన్మానాదేకైకాఙ్గులవర్ధనాత్ ।

ద్విచతుర్హస్తపర్యన్తమేకాశీత్యధికం శతమ్ ।।

ఏతేష్వేకతరం ప్రోక్తమన్యేషామేవమేవ హి ।। (26/28-29)

ఇతి।।

ద్వాదశాఙ్గులమారభ్య కుణ్డమానాభివృద్ధిరవశ్యమపేక్షితా। యతోఽత్ర ప్రతిష్ఠాప్రకరణే-

[3]ప్రాసాదఙ్గులయుగ్మస్య యావద్ద్వి షోడశాఙ్గులమ్ ।

స్యాత్ షట్కరే గృహే కుణ్డం కార్యా వా మేఖలాధికా ।। (25/14)

ఇతి షోడశాఙ్గులకుణ్డమప్యుక్తమ్। ఏవమేతావత్సంఖ్యాకహోమ ఏతావన్మానమితం కుణ్డమితి వ్యక్తముక్తం జయాఖ్యే-

శతార్ధసంఖ్యాహోమే చ కుణ్డం స్యాద్ ద్వాదశాఙ్గులమ్ ।।

హోమే [4]సాష్టశతే చైవ ముష్ట్యరత్నిసమం భవేత్ ।

హోమే [5]చార్ధశతే చైవ సారత్నిః సకనిష్ఠికః[6] ।।

హస్తం[7] సహస్రహోమే తు అయుతాఖ్యే ద్విహస్తకమ్ ।

లక్షహోమే చతుర్హస్తం కోటిహోమేఽష్టహస్తకమ్ ।। (15/12-14) ఇతి।

ద్వాదశాఙ్గులాదికుణ్డానాం మేఖలాప్రమాణమపి తత్రైవ స్పష్టముక్తమ్-

ప్రమాణం మేఖలానాం చ [8]యవద్వాదశసంమితమ్ ।।

ద్వాదశాఙ్గులమానస్య కుణ్డస్య పరికీర్తితమ్ ।

విస్తారతుల్యముచ్ఛ్రాయో మేఖలానాం మహామతే ।।

మేఖలాత్రితయం చైవమేకీకృత్య తు జాయతే ।

విస్తారస్తు తతోచ్ఛ్రాయః[9] సార్ధం తు చతురఙ్గులమ్[10] ।।

రత్నిమాత్రస్య కుణ్డస్య మేఖలాద్వ్యఙ్గులాః స్మృతాః ।

అఙ్గులం[11] సకనిష్ఠస్య కుణ్డస్యార్ధోత్తరం[12] ద్వయమ్ ।।

త్ర్యఙ్గులా హస్తమాత్రస్య కుణ్డస్య సమతా స్మృతా[13] ।

ద్విహస్తస్య ద్విజశ్రేష్ఠ మేఖలాశ్చతురఙ్గులాః ।।

చతుర్హస్తస్య కర్తవ్యాః సర్వాశ్చైవ షడఙ్గులాః ।

అష్టాఙ్గులిశ్చ కుణ్డస్య అష్టహస్తస్య కీర్తితాః ।। (15/16-21)

ఇతి ।। 79 ।।

[1 నవ- అ. ।]

[2 మారభ్య పర్య- అ. ।]

[3 హృదా- అ., హ్రోదా- ము. ।]

[4 చాష్ట- అ. ।]

[5 సార్ధ- ము. ।]

[6 ష్ఠికా- ము. ।]

[7 అష్టం- అ. ।]

[8 యావద్ ద్వా- అ. ము. ।]

[9 చ్ఛాయే- అ. ము. ।]

[10 లైః - అ. ము. ।]

[11 లా- అ. ము. ।]

[12 ద్వయం- అ. ।]

[13 స్పృహా- అ. ।]

ఇతి [1]శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం యాగకుణ్డవిధి[2]ర్నామ ఏకాదసః పరిచ్చేదః ।।

తథా చైవం కుణ్డనిర్మాణప్రకారః- కుణ్డస్థానం పూర్వం మణ్డలోక్తప్రకారేణ సూత్రపాతైరష్టాదశధా విభజ్య తత్ర మధ్యమా[3]న్మర్మస్థానాత్ పఞ్చమం ప్రాక్టిక్స్థం[4] యన్మర్మ తత్సంస్పర్శానామేకకోష్ఠదీర్ఘేణ సూత్రేణ కోష్ఠద్వయేఽర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనం కృత్వా తదధఃపఙ్క్తిద్వయే కోష్ఠద్వాదశకస్యైక్యసిద్ధ్యర్థం తద్దశకాద్ బహిర్దక్షిణకోష్ఠద్వయే తదుత్తరకోష్ఠద్వయే చ పూర్వవదర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనద్వయం తిర్యగ్విలిఖ్య మధ్యాచ్చతుర్థం యన్మర్మ తద్దక్షిణభాగస్థ[5]మర్మద్వయావస్థితేన సూత్రేణ తద్వామభాగమర్మద్వయావస్థితేన సూత్రేణ చ పూర్వం విలిఖితమర్ధచన్ద్రాకారలాఞ్ఛనత్రయం చైకీకృత్య పునర్మధ్యాద్ ద్వితయమూర్ధ్వస్థం

యన్మర్మ తస్మాత్ త్ర్యన్తరీభూతం చతుర్థం దక్షి(ణం? ణ)పార్శ్వస్థం వామపార్శ్వస్థం చ యన్మర్మ తదవస్థితేన సూత్రేణ పూర్వవద్ దక్షిణకోష్ఠద్వయే వామకోష్ఠద్వయే చార్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనద్వయం తిర్యగ్విలిఖేత్। ఏవం కృతే పూర్వోక్తద్వాదశకస్యాధఃపఙ్క్తిద్వయేఽపి భాగద్వాదశకస్యైక్యం భవతి। అథ పశ్చిమదిశి మధ్యాత్ షష్ఠస్య మర్మణః సూత్రద్వయం ప్రసార్య పూర్వోక్తయోర్దక్షిణోత్తరభాగస్థార్ధచన్ద్రాకారలాఞ్ఛనయోః శృఙ్గాగ్రాభ్యాం సహ యోజయేత్। ఏవం కృతే శఙ్ఖాకారతా సిధ్యతి।

ఏవం ఖాతార్ధం పరితో లాఞ్ఛనం కృత్వా తద్బహిస్తథైవ శఙ్ఖాకారైకభాగమితి మేఖలాసిద్ధ్యర్థం ప్రాగ్దిశి కోష్ఠద్వయదీర్ఘేణ సూత్రేణ కోష్ఠచతుష్టయేఽర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనం కృత్వా తథైవైశా[6]న్యకోణ ఆగ్నేయకోణే చ కోష్ఠపఞ్చకే లాఞ్ఛనద్వయం కృత్వా తదధః పార్శ్వద్వయేఽపి కోష్ఠచతుష్టయే పూర్వవద్ ద్వే లాఞ్ఛనే విలిఖ్య పూర్వోక్తరీత్యా పశ్చిమభాగస్థసప్తమర్మణః సూత్రద్వయం ప్రసార్య పూర్వోక్తలాఞ్ఛనద్వయయోః శృఙ్గాగ్రాభ్యాం సహ యోజయేత్। ఏవం కృతే మేఖలారూపం సిధ్యతి।

అథ పాశ్చాత్త్యే [7]భాగే యోనిసిద్ధ్యర్థం మధ్యసూత్రదక్షిణభాగకోష్ఠద్వయే వామభాగకోష్ఠద్వయే చార్ధచన్ద్రాకారలాఞ్ఛనద్వయం విలిఖ్య దక్షిణలాఞ్ఛనస్య దక్షిణశృఙ్గాగ్ర ఏకం సూత్రం వామభాగస్థలాఞ్ఛనస్య వామశృఙ్గాగ్రేణైకం సూత్రం సంయోజ్య తద్ద్వయమపి వటపత్రవత్ ఖాతభాగపర్యన్తం ప్రసారయేత్। ఏవం కృతే యోనిః సిధ్యతి। ఇయం యోనిర్వక్ష్యమాణకుణ్డానామపి సాధారణా[8] ।

పునస్తద్యోనేరభ్యన్తరే మధ్యసూత్రస్య దక్షిణకోష్ఠే చ కోష్ఠార్ధమానసూత్రేణ పూర్వవదర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనద్వయం విలిఖ్య పూర్వవత్ తయోః శృఙ్గాగ్రాభ్యాం సూత్రద్వయం ప్రసారయేత్। అథ ఖాతస్య పరిత ఓష్ఠసిద్ధ్యర్థం ఖాతస్యాన్తః పరిత ఏకం కోష్ఠం చతుర్ధా విభజ్య తేష్వేకం భాగం విసృజ్య శేషం సర్వమపి ఖాతభాగవిస్తారసమం తత్త్ర్యంశమర్ధం వా నిఖనేత్। పూర్వోక్తయోనిదైర్ఘ్యాత్ సపాదకోష్ఠద్వయమితా[9] పృష్ఠతో [10]గజోష్ఠసదృశీ పూర్వోక్తమోష్ఠం స్పృశన్తీ [11]సతీ కర్తవ్యా। ఏవం చ ఖాతప్రదేశే పరితో యోన్యగ్రే పూర్వోక్తరీత్యా కోష్ఠచతుర్థాంశం విసృజ్య ఖాతార్ధం శఙ్ఖాకారం సూత్రం పూర్వవద్ దత్వా తదనన్తరమోష్ఠార్ధమేకం సూత్రం మేఖలార్ధమేకం సూత్రం చ దద్యాత్। ఊర్ధ్వే ఓష్ఠం తదధో మేఖలా యథా స్యాత్ తథా తత్సూత్రయోః పాతం సంకుచితం కుర్యాత్। తద్బహిః పరితః పఙ్క్తిత్రయేణ చతురశ్రం మేఖలాత్రయం కుర్యాత్। శఙ్ఖాన్తానాం మేఖలానామౌన్నత్యం తు కుణ్డవిస్తారసమం కుర్యాత్ ।

ఇతి శఙ్ఖకుణ్డలక్షణమ్ ।।

అథ చక్రకుణ్డలక్షణముచ్యతే- పూర్వోక్తప్రకారేణాష్టాదశధా విభక్తే చతురశ్రే క్షేత్రే[12] మధ్యే మర్మస్థానే సూత్రం సంస్థాప్య మధ్యాత్ పఞ్చ[13]మరేఖాస్పర్శినా సూత్రేణైకం మణ్డలం

విలిఖ్య పునః షష్ఠరేఖాస్పర్శినా సూత్రేణైకం వృత్త[14]మాపాద్య పునర్నవమరేఖాస్పర్శినా సూత్రేణైకం వృత్తం కుర్యాత్। తేషు ప్రథమం మణ్డలం ఖాతార్థం ద్వితీయం నాభిస్థానం తృతీయమరస్థానం చతుర్థం నేమిస్థానమితి జ్ఞేయమ్। తద్బహిః పఙ్క్త్యా చతురశ్రా ఏకైవ మేఖలా కర్తవ్యా। పూర్వోక్తమరస్థానం మధ్యాత్ పునరేకేన వృత్తేన పరిభ్రామ్య తత్ర ప్రాగాదిదిక్ష్వాగ్నేయాదివిదిక్షు చ సూత్రాష్టకం దత్వా తేషామరత్వసిద్ధ్యర్థమన్త[15]ర్వృత్తనిరుద్ధేన సూత్రేణ ప్రతిసూత్రస్య పక్షయోర్నాభివృత్తపర్యన్తం నేమివృత్తపర్యన్తం చ మత్స్యవల్లాఞ్ఛనం కృత్వా నేమివృత్తస్యాన్తరే ద్వయోర్ద్వయోరరయోర్మధ్యే ఏకైకం ప్రధిం కుర్యాత్। అత్ర నాభిః కుణ్డవిస్తారసదృశోచ్ఛ్రాయా కూర్మపృష్ఠసదృశీ కార్యా। నేమిర్దర్పణసదృశ్యగ్రే ఈషన్నిమ్నా చ కర్తవ్యా। అన్యత్ సర్వం పూర్వవత్ కుర్యాత్।

ఇతి చక్రకుణ్డలక్షణమ్॥

అథ పద్మకుణ్డలక్షణముచ్యతే- తత్రాపి చక్రకుణ్డవత్ ప్రథమం మణ్డలం ఖాతార్థం కృత్వా ద్వితీయే నాభిమణ్డలే భాగార్ధం[16] కర్ణికాసిద్ధ్యై అపరార్ధం[17] కేశరసిద్ధ్యై ద్వేధా మణ్డలీకృత్యాఽరక్షేత్రస్య బహిరేవమేవ నేమిమణ్డలం ద్వేధా కృత్వా ప్రథమభాగమరక్షేత్రేణ సహైకీకుర్యాత్। ఉత్తరభాగం పత్రాగ్రసిద్ధ్యై స్థాపయేత్। అరక్షేత్రేఽష్టదలసిద్ధ్యర్థం ప్రాగాద్యష్టదిక్ష్వపి కేసరమణ్డలరుద్ధేన సూత్రేణాఽర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనద్వయం (ద్వయం?) పరస్పరాభిముఖం కృత్వా తచ్ఛృఙ్గాగ్రసంస్థితేన దలమణ్డలబాహ్యగేన[18] సూత్రద్వయేన పత్రాగ్రం కుర్యాత్। ఆమూలాన్నిరన్తరాణాం కర్ణికోచ్ఛ్రాయతుల్యానాం కేసరాణాం వ్యక్తం యథా తథా విభాగం జనయేత్। పత్రాగ్రమణ్డలాద్ బహిశ్చతుష్కోణేషు శఙ్ఖచతుష్టయం కుర్యాత్। శేషం పూర్వవత్।

ఇతి పద్మకుణ్డలక్షణమ్ ॥

అథ వృత్తచతురశ్రయోర్లక్షణముచ్యతే- పూర్వోక్తరీత్యాఽష్టాదశధా విభక్తే క్షేత్రే మధ్యే పూర్వవచ్చతుఃషష్టికోష్ఠాని ఖాతార్థం విహాయ తద్బహిరేక(ధా?యా) పఙ్క్త్యా యోనికల్పనం చతుర్భిః పఙ్క్తిభిర్మేఖలాచతుష్టయకల్పనం చ కుర్యాత్। కిన్తు ఖాతం మేఖలాశ్చ వృత్తే కుణ్డే వృత్తాకారాశ్చతురశ్రే తదాకారా ఇతి జ్ఞేయమ్। ఓష్ఠం యోనిం చానయోః కుణ్డయోరపి పూర్వవదేవ కుర్యాత్ ।

ఇతి కుణ్డపఞ్చకలక్షణాని॥

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య

యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే

సాత్వతతన్త్రభాష్యే ఏకాదశః పరిచ్ఛేదః ॥

[1 పఞ్చ- ఉ. l]

[2 విధిరేకా- ఉ. l]

[3 మధ్యమాన- అ. l]

[4 దిక్సంస్థం- అ. l]

[4 గస్థం మర్మ - అ. l]

[5 తథైవే- అ. l]

[6 భాగయోని- అ. l]

[7 రణ- అ. l]

[8 మితి- అ. l]

[9 `గజ' నాస్తి- అ. l]

[10 సతి- అ. l]

[11 క్షేత్రమధ్యే- అ. l]

[12 పఞ్చరేఖా- అ. l]

[13 `వృత్తమాపాద్య...... సూత్రేణైకం' నాస్తి- అ. l]

[14 మన్తర్వ్యృద్ధినిరుక్తేన- అ. l]

[15 భాగార్ధం- అ. l]

[16 రార్ధం- అ. l]

[17 కేన- అ. l]

ద్వాదశః పరిచ్ఛేదః

నారద[1] ఉవాచ

ఏవమాకర్ణ్య స త్వేవం[2] ముసలీ మునినాయకాః ।

కృతాఞ్జలిపుటో భూత్వా పప్రచ్ఛ జగతాం పతిమ్ ॥ 1 ॥

అథ ద్వాదశో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఇహ సంకర్షణో వాసుదేవం విభవదేవధ్యానం పప్రచ్ఛేత్యాహ- ఏవమితి ॥ 1 ॥

[1 నారద ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర।]

[2 త్వేవ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

సఙ్కర్షణ[1] ఉవాచ

యథాక్రమస్థితానాం చ మన్త్రాణాం[2] లక్ష్మినన్దన ।

త్వత్తోఽహం శ్రోతుమిచ్ఛామి సర్వేషాం[3] ధ్యానలక్షణమ్ ॥ 2 ॥

ప్రశ్నప్రకారమాహ- యథాక్రమస్థితానామితి। లక్ష్మీం నన్దయతి సంతోషయతీతి లక్ష్మీనన్దనేతి వాసుదేవసమ్బోధనమ్ ॥ 2 ॥

[1 సఙ్కర్షణ ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర।]

[2 సర్వేషాం- ము. అటీ.।]

[5 మన్త్రాణాం - ము. అటీ.।]

శ్రీభగవానువాచ[1]

త్రయాణాం ముఖ్యపూర్వాణాం ధ్రువాన్తానాం పురోదితమ్ ।

శేషాదీనాం[2] చ శేషాణామిదానీమవధారయ ॥ 3 ॥

ధ్యానం పాతాలనిలయపర్యన్తానాం యథాస్థితమ్ ।

ఏవం పృష్టో భగవాన్ ప్రత్యాహ- త్రయాణామితి సార్ధేన। ముఖ్యపూర్వాణాం విశాఖయూపాదీనామిత్యర్థః। త్రయాణాం విశాఖాయూపపద్మనాభధ్రువాణామిత్యర్థః। పూర్వం నవమపరిచ్ఛేదే- "విశాఖయూపో భగవాన్ స్వయం విశ్వసిసృక్షయా" (9/49) ఇత్యాదిభిర్విశాఖయూపధ్యానమ్, "ఇత్యేవమాదిః సర్వేషామ్" (9/96) ఇత్యాదిభిః పద్మనాభధ్రువధ్యానం చ ప్రతిపాదితమిత్యర్థః। శేషాణామ్ అవశిష్టానామిత్యర్థః। శేషాదీనామనన్తాదీనాం పాతాలనిలయపర్యన్తానాం పాతాలశాయ్యన్తానాం షట్త్రింశద్విభవదేవానామిత్యర్థః ।। 3-4 ।।

[1 భగవానిత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర।]

[2 నామశే- ము. అటీ.।]

ఏక ఏవ జగన్నాథః స్వరూపాద్యైస్తు శక్తిభిః ।। 4 ।।

నానాత్వేనాప్యనన్తో యో భక్తానుగ్రహకామ్యయా ।

తస్యాభిమానికం రూపం శృణు సర్వేశ్వరస్య తు ।। 5 ।।

తత్రాదావనన్తస్య రూపం శృణ్విత్యాహ- ఏక ఇతి సార్ధేన।। 4-5 ।।

తుహినాచలసంకాశం పూర్ణచన్ద్రసమాననమ్ ।

స్వమణివ్య[1]ఞ్జితేనైవ యుక్తం ఫణగణేన తు ।। 6 ।।

ప్రోద్వహస్తం హలం చక్రమపసవ్యద్వయేన తు ।

వామహస్తద్వయేనైవ శఙ్ఖం ముసలమేవ చ ।। 7 ।।

నిత్యసన్నిహితాశేష[2]శక్తిం సర్వజ్ఞమచ్యుతమ్ ।

మనస్యన్తర్ముఖానాం యత్ కర్మిణాం పూరయేచ్చ తత్ ।। 8 ।।

తస్య ధ్యానప్రకారమాహ- తుహినేతి త్రిభిః। శేషకృత్యం[3] భగవత్కైఙ్కర్యధురీణమిత్యర్థః। నన్వనేనానన్తస్య భగవదావిష్టత్వమాత్రం జ్ఞాయతే, న సాక్షాదవతారత్వమ్, కథం తస్య ముఖ్యప్రాదుర్భావేష్వన్తర్భావ ఇతి చేన్న, భగవదధిష్ఠితబద్ధచేతనానామేవ

ముఖ్యేష్వనన్తర్భావాత్। అన్తర్ముఖానాం నిజభక్తానాం మనసి యద్వాఞ్ఛితమస్తి తత్ పూరయేత్ ప్రయచ్ఛేదిత్యర్థః। అనన్తస్థానం తు శ్రీవిష్ణుపురాణే-

ఆస్తే పాతాలమూలస్థః శేషోఽశేషసురార్చితః ।।

తస్య వీర్యం స్వభావం చ స్వరూపం రూపమేవ చ ।

నహి వర్ణయితుం శక్యం జ్ఞాతుం వా త్రిదశైరపి ।।

యస్య[4] సా సకలా పృథ్వీ ఫణామణిశిఖారుణా ।

ఆస్తే కుసుమమాలేవ కస్తద్వీర్యం వదిష్యతి ।। (2/5/20-22)

ఇతి ।। 6-8 ।।

[1 రఞ్జితే- అ.।]

[2 శేషకృత్యం- అ., శేషవృత్తిం- ము.।]

[3 వృత్తిం- ము.।]

[4 యస్యైషా- ము.।]

శక్తీశోఽప్యథ సఞ్చిన్త్యః పుణ్డరీకనిభేక్షణః ।

ఇచ్ఛారూపధరశ్చైవ సౌమ్యః ప్రహసితాననః ।। 9 ।।

వ్యక్తయే చ ఫలాదీనాం భక్తానామనుకమ్పయా ।

పీడయన్ స్వాఙ్ఘ్రియుగ్మేన వసుధాం చ కరద్వయమ్ ।। 10 ।।

యుగానుసారికాన్తిశ్చ చతుర్వక్త్రశ్చతుర్భుజః ।

మూర్తచక్రగదాహస్తః [1]అమూర్తాబ్జామ్బుజా[2]ఙ్కితః ।। 11 ।।

శమం నయతి సన్తాపం కమలేనేన్దుకాన్తినా ।

నానామన్త్రమయీం విద్యాం వ్యఞ్జ[3]యత్యమలాత్మనామ్ ।। 12 ।।

సమ్యగ్ వాక్పతినా చైవ కమ్బునా శబ్ద[4]మూర్తినా ।
ఆజ్ఞాప్రతీక్షకేణైవ గదాచక్రద్వయేన తు ।। 13 ।।

ప్రేరితేన హినస్త్యాశు సాధుసన్తాపకారిణామ్[5] ।
నారసింహేన [6]వక్త్రేణ భవభీతివిఘాతకృత్ ।। 14 ।।

పుష్ణాతి సర్వభూతాని వారాహేణామృతాత్మనా ।
కురుతే పశ్చిమస్థేన కాపిలేనోపసంహృతిమ్ ।। 15 ।।

భక్తిశ్రద్ధాపరాణాం చ స్మృతమాత్రః సదైవ[7] హి ।
హృన్మధ్యే గగనే భూమౌ వహ్నిమధ్యే జలాన్తరే ।। 16 ।।

చతుర్ణాం బ్రాహ్మణాదీనాం స్వయమేవానుకమ్పయా ।
చాతురాత్మ్యేన రూపేణ చతుర్ధా వ్యక్తిమేతి చ ।। 17 ।।

ఆత్మతుల్యేన దేహేన శఙ్ఖపద్మాఙ్కితేన తు ।
మూర్తిమద్భిర్బలాద్యైస్తు యుక్తేన వదనైర్వినా ।। 18 ।।

వర్ణానురూపవర్ణేన సమేనాప్యసమేన తు ।
అన్యోన్యానుగతేనైవ పూర్వోద్దిష్టేన నాన్యథా ।। 19 ।।

అథ శక్త్యాత్మధ్యానమాహ- శక్తీశ ఇత్యేకాదశభిః। ఇచ్ఛారూపధరః, వక్ష్యమాణవాహనదేవీభుజాస్త్రభేదైర్నానారూపధర ఇత్యర్థః। అమూర్తాబ్జామ్బుజాఙ్కితః, అమూర్తః కేవలరేఖారూపః, అబ్జః శఙ్ఖః, అమ్బుజం కమలమ్, తాభ్యామఙ్కితః। ఏవం శక్తీశావతారో వ్యూహాద్ విభవాద్వా సంభవతీతి బోధ్యమ్। యతోఽస్మిన్నేవ పరిచ్ఛేదే వక్ష్యతి-

చాతురాత్మ్యసమూహం[8] తు యత్పద్మదలభూస్థితమ్ ।

తథా విభవదేవానాం మధ్యాత్ పద్మదలేక్షణ ।।

ఏకస్త్వనుగ్రహార్థం తు శక్త్యాత్మా భావితాత్మనామ్ ।

బిభర్తి బహుభేదోత్థం రూపం సద్వ్యూహనస్థితమ్ ।। (12/175-176)

ఇతి। అంశావతారత్వమేవోక్తమస్య సహస్రనామభాష్యే- "అథాంశావతారాః- యుగానుసారికాన్తిశ్చేతి। ఏవం వ్యాప్తినియమనాదిశక్తిద్వారా విశ్వస్య వ్యాప్తేర్విష్ణుః, "సర్వశక్త్యాత్మనే" (సా. సం. 23/48) ఇతి మన్త్రవత్" (పృ 576) ఇతి। ఏవం చ త్రిమూర్తిష్వయమేకతమ ఇతి బోధ్యమ్, "నారాయణావతారో యః శక్తీశో నామ నామతః" (8/19) ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేః ।। 9-19 ।।

[1 స్వేతి సార్వత్రికః పాఠః। భాష్యానురోధీ `హస్తో హ్యమూ' ఇతి పాఠః శోభనః స్యాత్.।]

[2 ర్తాచ్చేతి సార్వత్రికః పాఠః.।]

[3 భావ- ము. అటీ. ।]

[4 శక్తి- ఉ.।]

[5 కారిణా- అటీ., కారిణః- అ. ఉ.।]

[6 చక్రేణ- అ.।]

[7 సమేత్య వై- ము. అటీ.।]

[8 హోత్తు- ము.।]

ప్రలయానలసూర్యాభః స్మర్తవ్యో మధుసూదనః ।

అష్టబాహుర్విశాలాం[1]సోఽప్యగ్ని[2]ష్టోమకరాజ్కితః ।। 20 ।।

శఙ్ఖచక్రధరశ్చైవ బాణకార్ముకధృక్ తథా ।

రజస్తమోభ్యాం మూర్తాభ్యాం సమ్ప్రవృత్తినివృత్తయే ।। 21 ।।

కర్ణపీఠనివిష్టం చ ధ్యేయం పాణియుగం విభోః ।

అథ మధుసూదనధ్యానమాహ- ప్రలయానలేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। అస్యావతారస్య ప్రాదుర్భావాన్తరత్వముక్తం పౌష్కరే-

మధుకైటభమాథీ చ ప్రాదుర్భావేశ్వరస్య చ ।

ప్రాదుర్భావాన్తరం విద్ధి పద్మనాభస్య వై విభోః ।। (36/214) ఇతి ।

అస్య స్థానమప్యుక్తం తత్రైవ-

మధుకైటభమాథీ చ సంస్థితః సోఽవనీతలే ।।

క్షీరోదకక్షితిక్షేత్రే సురాసురనిషేవితే । (36/343-344)

ఇతి ।। 20-22 ।।

[1 లాంశో- ము. అటీ. ఉ. ।]

[2 ప్యగ్నిషోమ- ఉ. ।]

విద్యాధిదేవం భగవచ్చతుర్వక్త్రం చతుర్భుజమ్ ।। 22 ।।

లమ్బకూర్చం[1] జటాదణ్డకమణ్డల్వక్షసూత్రిణమ్[2] ।

ఫుల్లరక్తామ్బుజాభాసం శ్వేతపద్మకరాఙ్కితమ్ ।। 23 ।।

అథ విద్యాధిదేవధ్యానమాహ- విద్యాధిదేవమితి సార్ధేన। యద్యపి చతుర్వక్త్రమిత్యస్య శ్రుతీర్వక్త్రేభ్యః ప్రోద్గిరన్తమిత్యస్య చైకకణ్ఠ్యాద్ "వేదవిదే" (సా. సం. 23/50) ఇతి విద్యాధిదేవమన్త్రవర్ణలిఙ్గాద్ ఉత్తరత్ర స్మరేద్ ధ్యాయేదితి పౌనరుక్త్యప్రసఙ్గాసంభవాచ్చ "శ్రుతీర్ఋగాద్యా వక్త్రేభ్యః ప్రోద్గిరన్తమతః స్మరేత్" (12/24) ఇతి వాక్యస్యాపి పూర్వేణాన్వయః స్వరసః, తథాపి సర్వజ్ఞైః శ్రీమత్పరాశరభట్టారకైః సహస్రనామభాష్యే (పృ. 483) తస్య వాక్యస్య కపిలధ్యానపరత్వేనోత్తరత్ర యోజితత్వాదస్మాదృశైస్తచ్చలయితుం న శక్యమ్। కిఞ్చ, యద్యప్యస్య విద్యాధిదేవస్య చతుర్వక్త్రత్వజటాకమణ్డల్వక్షసూత్రధరత్వాదిలక్షణానాముక్తత్వాదయం విరిఞ్చిరితి జ్ఞాయతే, తథాపి సహస్రనామభాష్యే (పృ. 183) నియమేన తేషాం బ్రహ్మాదీనాం భగవదవతారగణనాస్వపరిగణనాత్, దేవమనుష్యాదివత్ సృష్టిప్రకరణేషు సృజ్యతయా పరిగణనాత్, ప్రత్యుత తేషాం ప్రాదుర్భావేభ్యో భేదవ్యపదేశాత్, ప్రాదుర్భావవిలక్షణేన ప్రాదుర్భావాన్తరశబ్దేన నిర్దేశాత్, భగవద్విభూతిలేశోద్భవత్వతత్ప్రాదుర్భావవిశేషాధీనప్రవృత్తిత్వాదివ్యవహారాచ్చ బ్రహ్మణః ప్రాదుర్భావత్వం నిహ్నుతమ్। కిఞ్చ,

కాలో[3] వియన్నియన్తా చ శాస్త్రం నానాఙ్గలక్షణమ్ ।

విద్యాధిపతయశ్చైవ సరుద్రః సగణః శివః ।।

ప్రజాపతిసమూహస్తు ఇన్ద్రః సపరివారకః । (9/91-92)

ఇత్యాదిపూర్వోక్తభవోపకరణదేవతావర్గ ఏవ ప్రజాపతిసమూహ ఇత్యత్ర చతుర్ముఖస్యాప్యన్తర్భావశ్చోక్తః। తస్మాత్ "పరమాత్మనే" (సా. సం. 23/51) ఇతి మన్త్రవర్ణలిఙ్గాచ్చ నాయం విద్యాధిదేవో విరిఞ్చిః, అపి తు సాక్షాత్ ప్రాదుర్భావ ఇతి జ్ఞేయమ్।

నను శ్రీపౌష్కరే-

మధుకైటభమాథీ చ ప్రాదుర్భావేశ్వరస్య చ ।

ప్రాదుర్భావాన్తరం విద్ధి పద్మనాభస్య తద్విభోః ।। (36/214)

ఇత్యాదిభిర్మధుసూదనాదీనామపి ప్రాదుర్భావాన్తరత్వం బహుశః కణ్ఠరవేణోక్తమ్, కిం తావతా తేషామపి ప్రాదుర్భావత్వవిరోధ ఇతి చేన్న, సముచ్చితైః పూర్వోక్తైర్హేతుభిశ్చతుర్ముఖాదీనాం ప్రాదుర్భావత్వవిరోధాత్, మధుసూదనాదిషు తథావిధహేతుసముచ్చయస్యానవకాశాచ్చ ।। 22-23 ।।

[1 కూర్చ- ము. అటీ., కణ్ఠ- ము. ।]

[2 సూత్రకమ్- ము. అ. ఉ. ।]

[3 కాలోఽపి- ము. ।]

శ్రుతీర్ఋుగాద్యా వక్త్రేభ్యః ప్రోద్గిరన్తమతః[1] స్మరేత్ ।

నిర్ధూమాఙ్గారవర్ణాభం శఙ్ఖపద్మాక్షసూత్రిణమ్[2] ।। 24 ।।

ఫు[3]ల్లరక్తాబ్జవిభవం దేవతాద్యాత్మసూత్రకమ్ ।

ధ్యాయేదభయపాణిం తం కపిలం తేజసాం నిధిమ్ ।। 25 ।।

అథ కపిలధ్యానమాహ- శ్రుతీరితి ద్వాభ్యామ్। వక్త్రేభ్య ఇతి పూజాయాం బహువచనం బోధ్యమ్। యద్వా తస్యాప్యైచ్ఛికం చతుర్ముఖత్వం వక్తవ్యమ్। అస్య శ్రుతిప్రవర్తకత్వం తు సహస్రనామభాష్య ఏవ ప్రతిపాదితమ్ "సత్యవృత్తిస్త్రివిక్రమః। మహర్షిః కపిలాచార్యః" (57-58 శ్లో.) ఇత్యత్ర- "ఈదృశేన మహామహిమ్నా వాచ్యేన విక్రాన్తత్రివేదస్త్రివిక్రమః।"

త్రిరిత్యేవం త్రయో వేదాః కీర్తితా మునిసత్తమైః ।

క్రమసే తాంస్తథా సర్వాన్ త్రివిక్రమ ఇతి స్మృతః ।।" (పృ. 481-482)

ఇతి, "యథోక్తవేదదర్శనాన్మహర్షిః" (ప్ర. 482) ఇతి చ। అస్య పాతాలతలవాసిత్వం సుప్రసిద్ధమ్। అర్చారూపస్థానం తు శ్రీపౌష్కరే-

ప్రాక్సముద్రాపయానే తు భూభాగే శుభలక్షణే ।।

కాపిలీం మూర్తిమాసాద్య వాసుదేవః స్థితః ప్రభుః । (36/357-358)

ఇతి ప్రతిపాదితమ్ ।। 24-25 ।।

[1 మను- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 సూత్రకమ్- ఉ.।]

[3 పఙ్క్తిరేషా న దృశ్యతే- బఖ. అ. ఉ.।]

యోఽన్తః సర్వేశ్వరో దేవః సాక్షిభూతో వ్యవస్థితః ।

స్ఫటికోపలవద్ భావాన్ స్వశక్త్యుత్థాన్ బిభర్తి చ ।। 26 ।।

అవిద్యావిష్కృతానాం తు భక్తానాం సత్ప[1]దాప్తయే ।

తమనాదిం జగన్నాథం బహిః స్థూలతరాత్మనామ్[2] ।। 27 ।।

ద్యావాపృథివ్యోరన్తఃస్థం విశ్వరూపమనుస్మరేత్[3] ।

అనేకవక్త్రాఙ్ఘ్రికరమ్ అనేకమకరాఙ్కితమ్ ।। 28 ।।

యద్యప్యనేకవదనమ్ అనేకభుజభూషితమ్ ।

తథాపి వై త్రయస్త్రింశద్ వదనైర్వివిధైర్యుతమ్ ।। 29 ।।

చతురభ్యధికైర్దివ్యైశ్చత్వారింశన్మహాభుజైః ।

బ్రహ్మరుద్రేన్ద్రదక్షార్కచన్ద్రసిద్ధాస్తథా శ్రుతిః[4] ।। 30 ।।

పౌరుషస్య తు వక్త్రస్య చోర్ధ్వవక్త్రస్థితాస్త్వమీ ।

పిశాచాగ్నిమరుచ్చైలద్వీప[5]గన్ధర్వవారిభిః ।। 31 ।।

వక్త్రైరూర్ధ్వస్థితైర్ధ్యాయేద్ దక్షిణం వదనం విభోః ।
పాతాల[6]దిఙ్మహామేఘలోకరాశిగ్రహోత్థితైః ।। 32 ।।

వక్త్రై[7]స్తారాసమేతైస్తు ధ్యాయేద్ వక్త్రం తు పశ్చిమమ్ ।
యక్షాన్తకామ్బునా[8]గాద్యైర్వసునక్షత్రగోగణైః ।। 33 ।।

వక్త్రైర్వరాహవక్త్రోర్ధ్వస్థి[9]తైర్ధ్యాయేచ్చ దక్షిణమ్ ।
పద్మాద్యం చాతురాత్మీయ[10]మన్త్రాణాం దశకం మహత్ ।। 34 ।।

ప్రోచ్చితం హి సువర్ణాద్యం[11] తల్లాఞ్ఛనచతుష్టయమ్ ।
లోకేశాస్త్రాష్టకం చైవ పుస్తకం చాక్షసూత్రకమ్ ।। 35 ।।

దర్వీ కమణ్డలుర్హైమశ్చాభయం హి వరాన్వితమ్ ।
దర్భాజినం తతశ్ఛత్రం సుశుభం చామరం సితమ్ ।। 36 ।।

స్రుక్స్రువౌ చాపి కలశౌ వేదిర్వహ్నిసమన్వితా ।
చన్ద్రార్కమణ్డలే పూర్ణే నాగేన్ద్రో మణిదర్పణః[12] ।। 37 ।।

పుష్పస్రగ్ వ్యజనం దివ్యం విశ్వపత్రలతా తథా ।
స్మర్తవ్యాస్తు భుజేష్వస్య విభోః సంస్థానకైః సమైః ।। 38 ।।

యథోదితక్రమేణైవ వ్యత్యయో న భవేద్ యథా ।
భాభిర్నానాప్రకారాభిర్దేహోత్థాభిరిదం జగత్ ।। 39 ।।

భాసయన్తం జగన్నాథం స్మరేద్ హృత్కమలాదిషు ।

హంసమూర్తిమథాత్మానం జ్ఞానయజ్ఞభుజం స్మరేత్ ।। 40 ।।

అథ విశ్వరూపధ్యానమాహ- యోఽన్తః సర్వేశ్వరో దేవ ఇత్యారభ్య స్మరేద్ హృత్కమలాదిష్విత్యన్తమ్। ప్రాఙ్ముఖస్య పౌరుషస్య వక్త్రస్యోర్ధ్వే బ్రహ్మాదిశ్రుత్యన్తవక్త్రాష్టకమ్, దక్షిణస్య నారసింహవక్త్రస్యోర్ధ్వే [13]పిశాచాది(వారి)పర్యన్తవక్త్రసప్తకమ్, పశ్చిమస్య కపిలవక్త్రస్యోర్ధ్వే పాతాలాదితారాన్తవక్త్రసప్తకమ్, ఔత్తరస్య [14]వారాహవక్త్రస్యోర్ధ్వే [15]యక్షాదిగోగణాన్తవక్త్రసప్తకమ్, ఆహత్య త్రయస్త్రింశద్వక్త్రాణి జ్ఞేయాని। తారాసమేతైరిత్యత్ర తారాశబ్దేన[16] అశ్విన్యాదిప్రధాననక్షత్రాణి, నక్షత్రశబ్దేన తదన్యాని నక్షత్రాణి జ్ఞేయాని, అన్యథా పౌనరుక్త్యాత్। ఏవం వారిభిరిత్యత్ర వారిధిర్వివక్షణీయః। అమ్బుశబ్దేన కేవలముదకం వివక్షణీయమ్। నాగాద్యైరిత్యత్ర నాగానామాద్యః ప్రథమోఽనన్త ఇత్యర్థః। చాతురాత్మ్యయం వాసుదేవాదివ్యూహీయమిత్యర్థః। పద్మాద్యమస్త్రాణాం దశకం పద్మశఙ్ఖచక్రగదాఖఙ్గ[17]లాఙ్గలముసలశరశార్ఙ్గఖేటాఖ్యమాయుధదశకమిత్యర్థః। ఏతేషామాయుధానాం పూర్వం జాగ్రద్వ్యూహవాసుదేవచతుర్మూర్తిలాఞ్ఛనత్వేనోక్తత్వాచ్చాతురాత్మ్యయత్వం సుస్పష్టమ్। లోకేశాస్త్రాష్టకం తు వజ్రశక్త్యాదికం ప్రసిద్ధమీశ్వరాదిషు (9/116-117) ప్రతిపాదితం చ । విశ్వరూపస్థానం తు శ్రీపౌష్కరే-

శ్వేతద్వీపే కురుక్షేత్రే హిమవన్తాచలేఽబ్జజ ।

వేదికాయామపి తటే విశ్వరూపః స్థితః ప్రభుః ।। (36/337)

ఇతి ।। 26-40 ।।

[1 సమ్పదా- బక. అ. ఉ.।]

[2 త్మనా- అ. ఉ.।]

[3 మతః- అ. ఉ.।]

[4 శుచిః- అటీ.।]

[5 ద్విప- ము. అటీ. బక. బఖ. అ.।]

[6 పాతాలా- ము. అటీ. బక., పాతాలాదిర్మ- బఖ. అ. ।]

[7 వర్ణై- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[8 భ్జనాభాద్యైరితి సార్వత్రికః పాఠః ।]

[9 ర్ధ్వం ధ్యాయేచ్చైవమతః శుభ్రైః - బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[10 యం మన్త్రాణాం- అటీ.।]

[11 స్వపర్ణాద్యం- అ., హిమవర్ణాద్యం- ఉ.।]

[12 ణమ్- ము. అటీ. బఖ.।]

[13 విశాఖాది- ము.।]

[14 వరాహ- ము.।]

[15 యక్షాదిదిక్కోణగణాన్త- అ.।]

[16 `తారాశబ్దేన' నాస్తి- అ.।]

[17 `ఖడ్గ' నాస్తి- అ.।]

కున్దేన్దుస్నిగ్ధకాన్తిం చ హేమ[1]తుణ్డం[2] మహాతనుమ్[3] ।

రజస్తమోఽఙ్ఘ్రిం సత్సత్త్వవిగ్రహం పరమేశ్వరమ్ ।। 41 ।।

ధర్మాధర్మేక్షణం ధ్యాయేదగ్నిషోమాత్మకేన తు ।

దక్షిణోత్తరసంస్థేన పక్షయుగ్మేన రాజితమ్ ।। 42 ।।

బహిస్తమేవోదకస్థం తుహినాచలసన్నిభమ్ ।।

ధ్యాత్వాఽర్చయేత్ తు విధివద్ హంసవిగ్రహమచ్యుతమ్ ।। 43 ।।

అథ హంసధ్యానమాహ- హంసేతి సార్ధైస్త్రిభిః। అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే - "సిద్ధామరార్చితం[4] విద్ధి శ్వేతద్వీపే[5] తు హంసరాట్" (936/317) ఇతి ।। 40-43 ।।

[1 హైమ- ము. అటీ.।]

[2 కుణ్డ - ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 ననమ్- ఉ.।]

[4 ర్చితా- అ.।]

[5 రూపే- అ. ।]

బహిర్ద్రవ్యమయస్త్వేకః సామాన్యేనైకలక్షణః ।
సమ్యఙ్నిర్వర్తితః[1] స్వర్గం పూర్వమృచ్ఛతి చార్థినామ్ ।। 44 ।।

అన్తర్వేద్యాం చతుర్ధా యస్త్వేక ఏవ మహామఖః ।
తపో[2]యాగజపధ్యానస్వరూపః శశ్వదేవ హి ।। 45 ।।

యాజినామపవర్గం తు విదధాతి సమాపనాత్ ।
తం యజ్ఞపురుషం[3] బ్రహ్మ వాసుదేవమజం హరిమ్ ।। 46 ।।

ధ్యాయేద్ వై సూకారాత్మానమఞ్జనాద్రిసమప్రభమ్ ।
యజ్ఞాఙ్గచిహ్నితాఙ్గం చ మహావ్యాహృతిదంష్ట్రిణమ్ ।। 47 ।।

భూర్భువః స్వః శరీరం చ శబ్దబ్రహ్మైకమానసమ్ ।
నిర్ణుదన్తం ప్రపన్నానామవిద్యాపఙ్కమఞ్జసా ।। 48 ।।

వైద్యేన పోత్రప్రాన్తేన త్వక్షయేనామలేన చ ।
వాసనావాసితానాం చ జీవానాం భవశాన్తయే ।। 49 ।।

అథ వరాహధ్యానమాహ- బహిర్ద్రవ్యమయ[4] ఇత్యాదిభిః। వైద్యేన విద్యామయేన। పోత్రప్రాన్తేన వరాహవక్త్రాగ్రేణేత్యర్థః। ఏవం యజ్ఞాఙ్గదేహత్వం విష్ణుపురాణేఽపి స్పష్టముక్తమ్-

పాదేషు వేదాస్తవ యూపదంష్ట్ర దన్తేషు యజ్ఞాశ్చితయశ్చ వక్త్రే ।
హుతాశజిహ్వోఽసి తనూరుహాణి దర్భాః ప్రభో యజ్ఞపుమాంస్త్వమేవ ।।
విలోచనే రాత్ర్యహనీ మహాత్మన్ సర్వాత్మదం[5] బ్రహ్మపదం శిరస్తే ।
సూక్తాన్యశేషాణి సటాకలాపో ఘ్రాణం సమస్తాని హవీంషి దేవ ।।
[6]స్రుక్తుణ్డ సామస్వరధీరనాద ప్రాగ్వంశకాయాఖిలసత్ర[7]సన్ధే ।

పూర్తేష్టధర్మశ్రవణోఽసి దేవ సనాతనాత్మన్ భగవన్ ప్రసీద ।। ఇతి ।

(1/4/32-34)

అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే-

"సౌకరీయేన రూపేణ క్షేత్రే తత్సంజ్ఞకే తు వై" (36/319)

ఇతి ।। 44-49 ।।

[1 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- ఉ. ।]

[2 వపుషం- ము. ।]

[3 ర్చితా- అ. ।]

[4 మధః- మ. ।]

[5 శ్రయం బ్రహ్మ పరం- ము. ।]

[6 స్రుక్కుణ్డ- అ. ము. ।]

[7 శాస్త్ర- అ. ము. ।]

మహావిభూతిర్భగవాన్ పూర్ణషాడ్గుణ్యవిగ్రహః ।
స్వకా[1]చ్చాన్తతరాద్ బ్రహ్మతత్త్వాదాదాయ చాఞ్జలిమ్ ।। 50 ।।

కరోతి సేచనం[2] దోషదగ్ధానాం[3] చ స్వతేజసా ।
స్థూలరూపేణ తమజం బహిరారాధనావిధౌ ।। 51 ।।

ఆధ్మాతం వాయునా యద్విన్నిర్ధూమాఙ్గారపర్వతమ్ ।
ధ్యాయేత్ తద్వన్మహాదీప్తం వాజివక్త్రమలాఞ్ఛనమ్ ।। 52 ।।

బద్ధబ్రహ్మాఞ్జలిం కస్థం[4] ద్రవత్కనకలోచనమ్ ।
ఘోణాగ్రేణాహరన్తం చ త్రైలోక్యోత్థం[5] జలేన్ధనమ్ ।। 53 ।।

కృత్వా తద్ భస్మసాత్ సమ్యక్ [6]సూ్ాత్కుర్వన్తం ముఖేన తు ।

వడవానలధ్యానమాహ- మహావిభూతిరిత్యాదిభిః। అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే- "అశ్వాత్మా[7] వడవాముఖే[8]" (36/318) ఇతి ।। 50-54 ।।

[1 స్వకరాబ్జాన్తరాద్- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 వచనం- అ.।]

[3 దధానాం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[4 లీకస్థం- బక. బఖ. ఉ., లీఖస్థం- అటీ.।]

[5 త్థిమలేన్ధనమ్- ము. అటీ.।]

[6 సూ్ాత్కు- బక. బఖ. ఉ.।]

[7 అబ్జాత్మా- అ.।]

[8 ముఖః- అ.।]

ధర్మసామాన్యమమలమనాదినిధనం విభుమ్ ।। 54 ।।

దుర్లభం యత్ ప్రబుద్ధానాం యత్ర్పసాదధియా[1] వినా ।

తస్య స్థూలతరం రూపం శ్రృణు తత్ర్పాప్తయే పరమ్ ।। 55 ।।

తుహినాచలసంకాశం సౌమ్యవక్త్రం చతుర్భుజమ్ ।

కామార్థావుద్వహన్తం చ శఙ్ఖపద్మచ్ఛలేన తు ।। 56 ।।

సాధుమార్గే స్థితానాం తు సంయ[2]చ్ఛన్తం ధియా చ తౌ[3] ।

సితాక్షమాలం ధర్మం తు వరపాణిమతః స్మరేత్ ।। 57 ।।

అథ ధర్మధ్యానమాహ- ధర్మమితి సార్ధైస్త్రిభిః। తౌ కామార్థావిత్యర్థః, కామార్థావుద్వహన్తమితి పూర్వోక్తేః। అనేన ప్రసిద్ధస్యైవ ధర్మస్య భగవదవతారత్వమితి న భ్రమితవ్యమ్, తస్య

తదుపకరణత్వమాత్రాత్ । తథా చ సహస్రనామభాష్యే- "[4]తచ్చీలభగవదుపకరత్వాద్ధి ప్రసిద్ధస్యాపి ధర్మస్య తాచ్చీల్యమితి, ప్రసిద్ధోఽపి ధర్మోఽస్య సర్వసాధారణోపకరమితి ధర్మీ" (పృ. 435) ఇతి । కిఞ్చ,

ధర్మాత్మా భగవాన్ విష్ణుః ప్రాదుర్భావం చ శాశ్వతమ్ ।

ప్రాదుర్భూతం హి వై యస్మాన్నరాద్యం కృష్ణపశ్చిమమ్ ।।

సపఞ్చకాలషట్కర్మఖధర్మైః సమన్వితమ్ ।

జపధ్యానసమోపేతమేవం యః పాతి సర్వదా ।।

చతుర్మూర్తిమయో విప్ర నరో నారాయణో హరిః ।

కృష్ణసంజ్ఞశ్చ భగవాన్ ప్రాదుర్భావాన్తరం విభోః ।। (36/207-209) ఇతి,

ధర్మమూర్తిర్మహాత్మా వై ధర్మారణ్యే సురార్చితే ।

అనుగ్రహపరస్త్వాస్తే లోకానాం లోకపూజితః ।। (36/332)

ఇతి చ శ్రీపౌష్కరే సుస్పష్టం ప్రతిపాదితమ్ ।। 54-57 ।।

[1 తత్- ఉ. ।]

[2 ప్రయ- ము. అటీ. బక. ।]

[3 వతౌ- ము. అటీ. ।]

[4 అత్రత్యం ప్రథమం వాక్యం ప్రస్తుతస్థలే నోపలభ్యతే ।]

వాఙ్మయం నిఖిలం యస్య వస్తుజాతమనశ్వరమ్ ।

శక్తిత్వేన స్వభావస్థం చిద్రూపస్యామలద్యుతేః ।। 58 ।।

వరవాజిముఖం ధ్యాయేదథ వాగీశ్వరం విభుమ్[1] ।

సూర్య[2]కాన్తాగ్నిసంకాశమనేకభుజభూషితమ్ ।। 59 ।।

కమలం చాక్షసూత్రం చ వేదిం త్రేతాగ్నిభూషితామ్ ।

సాజ్యధారౌ స్రుక్స్రువౌ తు విష్టరం సోమసంయుతమ్ ।। 60 ।।

దర్భాజినం మేఖలాం [3]చాప్యపసవ్యేషు షట్స్వమీ[4] ।
స్మరేద్ వామకరేష్వస్య పుస్తకం శఙ్ఖమేవ చ ।। 61 ।।

దణ్డం కమణ్డలుం దర్వీమేకస్మింస్త్రితయం కరే ।
పూర్ణం గ్రామ్యైస్తథారణ్యైశ్చరుబీజైస్తు పఞ్చమే ।। 62 ।।

[5]స్రుక్స్రువమూలఫలపత్రైస్తు యజ్ఞద్రవ్యైః సదక్షిణైః ।
సర్వాశ్రమోపకరణైర్యుక్తం చమసభాజనమ్ ।। 63 ।।

ధ్యేయమస్య భుజే షష్ఠే వృత్తభూ[6]తైర్ఋుగాదిభిః ।
వేదాఙ్గైరుపవేదైస్తు సంస్కారైః[7] సమఖైస్తథా ।। 64 ।।

అథ హయగ్రీవధ్యానమాహ- వాఙ్మయమిత్యాదిభిః। సోమసంయుతం సోమలతా[8]న్వితమిత్యర్థః। గ్రామ్యారణ్యబీజభేదాస్త్వీశ్వర[9]పారమేశ్వరయోర్హవిఃపాకప్రకరణే ప్రతిపాదితా ద్రష్టవ్యాః। విష్ణుపురాణే చ -

వ్రీహయః సయవా మాషా గోధూమా అణవస్తిలాః ।
ప్రియఙ్గుసప్తమా హ్యేతే అష్టమాస్తు కులుత్థకాః ।।
శ్యామాకాస్త్వథ నీవారా జర్తిలాః సగవేధుకాః ।
తథా వేణుయవాః ప్రోక్తాస్తద్వన్మ[10]ర్కటకా మునే ।।
గ్రామ్యారణ్యాః స్మృతా హ్యేతా ఓషధ్యస్తు చతుర్దశ ।

(1/6/24-26) ఇతి ।

ఏతైర్బీజైః పూర్ణం పాత్రం చతుర్థే, యజ్ఞద్రవ్యైః పూర్ణం పాత్రం పఞ్చమే, ఆశ్రమోపకరణైర్యుక్తం చమసభాజనం షష్ఠే హస్తే చ ధ్యేయమ్। అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే- "కృష్ణాశ్వేఽశ్వరోదేవో క్షితిక్షేత్రే [11]మమార్చితే" (36/321) ఇతి ।। 58-64 ।।

[1 ప్రభుమ్- బక. బఖ. ।]

[2 కాన్తాద్రి- అ. ఉ. ।]

[3 చ వ్యప- బక. బఖ. ।]

[4 స్వమూః - ము. అటీ. ।]

[5 స్రజ్- అటీ., సృక్- బఖ. ।]

[6 వ్రతమూర్తై- ము. బక. బఖ., వ్రతభూత్రైః- అటీ. ।]

[7 సంస్కారః- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[8 తాన్వయ- అ. ।]

[9 ఈశ్వరే పఞ్చవింశేఽధ్యాయే పారమేశ్వరే చాష్టాదశేఽధ్యాయే. ।]

[10 మత్క- అ. ।]

[11 క్షమా- ము. ।]

వికారవసుధాఘారే[1] హ్యభావే తు గుణోదధౌ ।

స్వశక్తిభావితం కృత్వా మనఃపూర్వం చతుష్టయమ్ ।। 65 ।।

ప్రకృత్యన్తం సమాస్తే యః సర్వజ్ఞః పురుషాత్మనా ।

నిషణ్ణం భోగి[2]శయ్యాయాం తపనీయరుచిం స్మరేత్ ।। 66 ।।

దేవమర్ణవశాయ్యాఖ్యం మూర్తై[3]శ్చక్రాదికైర్వృతమ్ ।

లక్ష్మ్యా సంవాహ్యమానం చ సమాక్రాన్తం చ నిద్రయా ।। 67 ।।

వీజ్యమానం హి[4] వై ప్రీత్యా గీయమానం హి విద్యయా ।

కూర్మాత్మా కూర్మవద్[5] బుద్ధ్యా ధ్యాతవ్యస్త్వథ లాఙ్గలిన్ ।। 68 ।।

ఏకార్ణవశాయిధ్యానమాహ- వికారేతి సార్ద్రైస్త్రిభిః। మనఃపూర్వం చతుష్టయం మనోబుద్ధ్యహఙ్కారప్రకృతిచతుష్టయమిత్యర్థః। అస్య లక్ష్మ్యాదిశక్తి[6]చతుష్టయాన్వితత్వం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి ప్రతిపాదితమ్-

అవతారో హి యో విష్ణోః సిన్ధుశాయీతి సంజ్ఞితః ।

స్థితాఽహం పరితస్తస్య చతుర్ధా రూపమేయుషీ[7] ।।

లక్ష్మీర్నిద్రా తథా ప్రీతిర్విద్యా చేతి విభేదినీ ।। (8/30-31) ఇతి ।

నను కిమయం చతుర్ముఖరూపో భగవదవతారః। యతః శ్రీవిష్ణుపురాణే-

ఏకార్ణవే తు త్రైలోక్యే బ్రహ్మా నారాయణాత్మకః ।

భోగిశయ్యాగతః శేతే త్రైలోక్యగ్రాసబృంహితః ।। (1/3/24)

ఇతి బ్రహ్మణ ఏవైకార్ణవశాయిత్వం ప్రతిపాదితమితి చేన్న, యతో బ్రహ్మణోఽప్యాధారభూతోఽయమర్ణవశాయ్యవతారః। బ్రహ్మణస్తు తదానీం తన్నాభికమలశాయిత్వమ్। భోగిశయ్యాగతవచనం తు "భగవన్నాభిసరోరుహవ్యవధానసహమ్" (1/2/24) ఇతి విష్ణుచిత్తీయే[8] ప్రతిపాదితమ్ ।। 65-68 ।।

[1 రేఽప్య- అ.।]

[2 భోగ- అ. ఉ.।]

[3 మూర్తే- ము. బక. బఖ..]

[4 చైవ- ఉ.।]

[5 ద్దేవో- బఖ., ద్దేహో- అ.।]

[6 `శక్తి' నాస్తి- అ.।]

[7 మీయుషీ- అ. ము.।]

[8 విష్ణుచిత్తావిరచితే విష్ణుపురాణవ్యాఖ్యాన ఇత్యర్థః.।]

కూర్మాత్మా కూర్మవద్[1] బుద్ధ్యా ధ్యాతవ్యస్త్వథ లాఙ్గలిన్ ।। 68 ।।

ద్రవత్కనకవర్ణాభః స్వసామర్థ్యాజ్జలాశ్రయః ।

శక్త్యా[2]దికకలా[3]ద్వన్ద్వద్విత[4]యాఙ్ఘ్రిః సనాతనః[5] ।। 69 ।।

శక్త్యా[6]దికకలాఢ్యశ్చ ప్రోద్ధిరంస్తు శ్రితత్రయమ్[7] ।

అథ కూర్మధ్యానమాహ- కూర్మాత్మేతి ద్వాభ్యామ్ I అస్య స్థానం తు - "రసాతలే తు కూర్మాత్మా" (36/318) ఇతి పౌష్కరే దర్శితమ్ I అయం తు నిఖిలజగదాధారభూతకూర్మావతారః, "భువనధృతే" (23/64) ఇతి మన్త్రవర్ణాత్, "ద్వన్ద్వద్వితయాఙ్ఘ్రి" (12/69) ఇతి ధ్యానాచ్చ I కేవలకూర్మవక్త్రావతారశ్చ విద్యతే I తథా చ పౌష్కరే-

లవణోదధిపర్యన్తే భూభాగే సిద్ధసేవితే I

కూర్మవక్త్రశ్చ భగవాన్ సంస్థితః శఙ్ఖచక్రధృక్ II (36/322)

ఇతి II 68-70 II

[1 ద్దేవో- బఖ., ద్దేహో- అ. I]

[2 శాన్త్యా- అ. ఉ. I]

[3 `కలాద్వన్ద్వ....... శక్త్యాదిక' నాస్తి- ఉ. I]

[4 ద్వితీయా- ము. అటీ. బక., వితతా- అ. I]

[5 ఇతః పరమ్- "అనభివ్యక్తవాగ్వర్ణకదమ్బాకృతివిగ్రహః I తదుత్థధ్వనిసన్తానగోగ్రీవో విశ్వరూపధృక్ II వరాహమూర్తిర్భగవానథ హృత్కమలాన్తరే I" ఇత్యధికం పఙ్క్తిత్రయం దృశ్యతే- అ. I ఏతదనుసారం కూర్మాత్మధ్యానం పఙ్క్తిత్రయాత్మకం వరాహధ్యానం చ శ్లోకపఞ్చకాత్మకం బోధ్యమ్ I]

[6 ధ్యాతవ్యోభయపాణిశ్చ- అ. I]

[7 ద్వయమ్- అటీ. I]

అతసీపుష్పసంకాశః శఙ్ఖచక్రగదాధరః II 70 II

మఖోపకరణాఙ్గశ్చ నిమగ్నోద్ధరణక్షమః I

స్వశక్తివిభవాధారమిచ్ఛాజ్ఞానక్రియార్చిషమ్ II 71 II

నానావిశేషవిజ్ఞానస్ఫులిఙ్గోర్మిసదోదితమ్ I

దారయన్తం[1] స్థితం హార్దమనూనం మోహముల్బణమ్ II 72 II

నదన్నాదమనాఖ్యేయం తమజం పరమేశ్వరమ్ ।

వరాహధ్యానమాహ- అతసీపుష్పసంకాశ ఇతి త్రిభిః। పూర్వోక్తో వరాహస్తు సాక్షాద్ వరాహః, అయం నృవరాహ ఇతి ధ్యేయమ్[2]; "శఙ్ఖచక్రగదాధరః" (12/70) ఇతి ధ్యానాత్, "కోకాముఖే వరాహస్తు వారాహే తు నగోత్తమే" (36/324) ఇతి పౌష్కరే పునర్వరాహస్థానప్రదర్శనాచ్చ ।। 70-73 ।।

[1 ధార- ము. అటీ. బక. అ.।]

[2 బోధ్యమ్- ము.।]

నిష్టప్తకనకాభం చ ధ్యాయేద్ దేవం నృకేసరిమ్ ।। 73 ।।

జ్వలదగ్నిస్ఫులిఙ్గాభిః స్వదేహోత్థాభిరావృతమ్ ।

రథాఙ్గశఙ్ఖధాతారం బృహన్మూర్తిం సుభీషణమ్ ।। 74 ।।

సత్సత్త్వకరజ[1]శ్రేణీదీప్తేనోభయపాణినా ।

సంయచ్ఛన్తం ధియా సమ్యగ్ భవినాం[2] సాభయం వరమ్ ।। 75 ।।

అథ శ్రీనృసింహధ్యానమాహ- నిష్టప్తేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। మూర్తం బ్రహ్మ సాకారం పరంబ్రహ్మేత్యర్థః। బ్రహ్మమూర్తిమితి పాఠే బృహత్కాయమిత్యర్థః। సత్సత్త్వకరజశ్రేణీదీప్తేనోభయపాణినా సాభయం వరం సంయచ్ఛన్తం శుద్ధసత్త్వమయనఖపఙ్క్తివిరాజితాభ్యాం కరాభ్యామభయవరదముద్రాన్వితమిత్యర్థః । అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే-

నృహరిః కృతశౌచే తు ఉజ్జయిన్యామపి ద్విజ ।

విశాఖమూలసంజ్ఞే తు స్థానే త్వేవం స్థితస్త్రిధా ।। (36/223) ఇతి।

కేవలనృసింహావతారస్థానమపి తత్రైవ ప్రతిపాదితమ్- "విన్ధ్యారణ్యే తు పౌష్కర। విజ్ఞాతవ్యో మృగేన్ద్రాత్మా పాపహా సర్వదేహినామ్" (36/318-319) ఇతి ।। 73-75 ।।

[1 శ్రేణి- ము. బక. బఖ.।]

[2 హవినాం- అ.।]

అమృతాధ్మాతమేఘాభమమృతాహరణం విభుమ్ ।
పీతామ్బరధరం ధ్యాయేదేకవక్త్రం చతుర్భుజమ్ ।। 76 ।।

శ్రోణీతటార్పితకరం శఙ్ఖచక్రవిభూషితమ్ ।
మధ్యతో దక్షిణేనైవ వహన్తం గిరిరూపధృక్[1] ।। 77 ।।

శుద్ధజ్ఞానానువిద్ధం చ కర్మసమ్భవభీతిహమ్ ।
దిశన్తం[2] స్వధియా సమ్యగ్ భక్తానాం భక్తవత్సలమ్ ।। 78 ।।

మన్థా[3]మథిత[4]దుగ్ధాబ్ధిం క్షోభయిత్వా ప్రకాశితమ్ ।
అమృతం క్షుత్తృషాదీనాం ప్రతిపక్షమనామయమ్ ।। 79 ।।

శుద్ధం చానశ్వరం భావ్యం మాయాఖ్యార్ణవమధ్యగమ్ ।
ఆత్మామృతమనౌపమ్యమ్ ఆహారధ్వంసకర్మణా ।। 80 ।।
అమృతాహరణధ్యానమాహ- అమృతేత్యాదిభిః। అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే-
క్షీరోదకక్షితిక్షేత్రే సురాసురనిషేవితే ।
మన్దరాద్రికరో దేవో వర్తతే దేవపూజితః ।।
తత్రైవామృతజిద్ దేవః సంస్థితః సిద్ధసేవితః ।
కాన్తారూపధరశ్చైవ సుధాకలశధృక్ తథా ।
సిద్ధానాం చ మునీనాం చ దేవానాం మృత్యుజిత్ స్థితః । (36/344-346)
ఇతి ।। 76-80 ।।

[1 ధృత్- ము.।]

[2 ఇతః పూర్వమ్- `మధ్యతో దక్షిణేనైవ' ఇత్యధికః పాఠః- అ.।]

[3 మయా- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[4 యథేమం- అ. ఉ.।]

ధ్యాయేత్ కమలగర్భాభం దేవదేవం[1] శ్రియః పతిమ్ ।

కమలాలయహేతీశవిభూషితకరద్వయమ్ ।। 81 ।।

ద్వయం దేవీపరిణయే లీలయైబ సమర్పయన్ ।

ప్రకాశయన్ననాదిత్వమాత్మనః ప్రకృతేః సహ ।। 82 ।।

మత్కరైరనువిద్ధేయం ప్రకృతిః ప్రాకృతైరహమ్ ।

యతోఽహమాశ్రయశ్చాస్యా మూర్తేర్మయ్యే[2]తదాత్మికా ।। 83 ।।

యామాలమ్బ్య సుఖేనేమం[3] దుస్తరం హి గుణోదధిమ్ ।

నిస్తరన్త్యచిరేణైవ వ్యక్తం[4] ధ్యానపరాయణాః ।। 84 ।।

శ్రీపతిధ్యానమాహ- ధ్యాయేదిత్యాదిభిః। "ప్రకృతిర్జగన్మాతా లక్ష్మీః" (పృ. 351) ఇతి సహస్రనామభాష్యే వ్యాఖ్యాతమ్।। 81-84 ।।

[1 దేవం లక్ష్మీపతిం తతః- అ. ఉ.।]

[2 ర్మధ్యే తదా - అటీ.।]

[3 నైనం - అ. ఉ.।]

[4 వ్యక్త- ము. బక. బఖ. అ. ఉ.।]

మదవిహ్వలనేత్రం[1] చ దేవముద్భిన్నయౌవనమ్ ।

ఫుల్లరక్తామ్బుజాభాసమత్యజన్తం నిజాం స్మృతిమ్ ।। 85 ।।

త్రైలోక్యవిస్మయకరం కాన్తాకృతిధరం స్మరేత్ ।

ఆనన్దామృతసమ్పూర్ణవదనేన్దుకాన్తినా ।। 86 ।।

కలశాకృతిరూపేణ కరస్థేన విరాజితమ్ ।

లీలాకటాక్షవాగ్బాణైః సూదయన్తం సురద్విషః ।। 87 ।।

ద్విరేఫపటలాక్రాన్తసహకారలతాకరమ్ ।

కాన్తాత్మధ్యానమాహ- మదవిహ్వలనేత్రైరితి సార్ధైస్త్రిభిః। అస్యావతారస్య లక్ష్మీనారాయణోభయాత్మకత్వముక్తం జగజ్జనన్యా-

యత్తు తన్మోహనం[2] రూపం శ్రూయతే[3]ఽమృతధారకమ్ ।।

భవద్భావౌ తదా తత్ర రూపే తుల్యోపలక్షితౌ ।

దేవైః పురుషరూపేణ స్త్రీరూపేణ [4]సురేతరైః ।।

సహ సిద్ధం [5]మయీత్యేతజ్జన్మ మే మహదద్భుతమ్ । (8/48-50) ఇతి ।। 85-88 ।।

కలామూర్త్యభిమానాత్మా[1] రాహుసంజ్ఞో విభీషణః ।। 88 ।।

మూర్తామూర్తేన రూపేణ సంగ్రసత్యనిశం కిల ।

అగ్నీషోమమయీం మూర్తిం కర్మిణాముపకారిణీమ్[2] ।। 89 ।।

యోఽన్తఃప్రాణాదిరూపేణ చన్ద్రాదిత్యాత్మనా బహిః ।

స్థితస్తద్విజయేఽధ్యక్షః సత్యధ్యానరతాత్మనామ్ ।। 90 ।।

నిష్పన్దం[3] బోధభావేన తం తు వ్యక్తం స్మరేద్ బహిః ।

నీలనీరదవర్ణాభం పద్మపత్రనిభేక్షణమ్ ।। 91 ।।

మధ్యాహ్నభాస్కరాకారం ద్వాదశారకరోద్యతమ్ ।

శ్రోణీతటనివిష్టేన వామహస్తేన లీలయా ।। 92 ।।

ధ్రియమాణం గదాం గుర్వీం నిషణ్ణాం[4] ధరణీతలే ।

రాహుజిద్ధ్యానమాహ- కలామూర్తీత్యాదిభిః। అస్యాపి క్షీరోదకక్షితిక్షేత్ర[5]వాసిత్వమేవ బోద్ధ్యమ్, "సిద్ధానాం చ మునీనాం చ దేవానాం మృత్యుజిత్ స్థితః" (36/346) ఇతి పౌష్కరోక్తేః ।। 88-93 ।।

[1 నాత్మ రా-ము. బక. బఖ.]

[2 రిణామ్- ము. అటీ. అ.।]

[3 స్పన్దబోధ- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[4 నిషణ్ణం- అ. ఉ.।]

[5 క్షేత్రే- ము.।]

అవిద్యాఖ్యా చ యా నేమిః కాలచక్రస్య దుర్ధరా ।। 93 ।।

[1]సామాధీయం సమాశ్రిత్య విగ్రహం విధునోతి చ ।

జపయజ్ఞక్రియాదీనాం తామసేన బలేన చ ।। 94 ।।

ధ్యాయేత్ తత్రత్రసరఘ్నం చ దేవం రాజోపలద్యుతమ్ ।

విజ్ఞానరశ్మిభిర్దీప్తం సత్సత్త్వగరుడాసనమ్ ।। 95 ।।

నానాస్త్రరూపభూతాత్మ[2]సద్విద్యాభుజభూషితమ్ ।

చక్రం పద్మం[3] గదాం బాణమఙ్కుశం కున్తమేవ చ ।। 96 ।।

షట్సు దక్షిణహస్తేషు శక్తిం[4] పాశౌ చ కార్ముకమ్ ।

ముసలం ముద్గరం భీమం ఖేటకం వామబాహుషు ।। 97 ।।

కాలనేమిఘ్నధ్యానమాహ- అవిద్యాఖ్యేత్యాదిభిః ।। 93-97 ।।

[1 సమాధీయం- ము. అటీ., సమాధియం- బక. బఖ., సామయీయం- అ. ।]

[2 తాత్మా- అ. ఉ. ।]

[3 ఖడ్గం - బఖ. అ. ఉ. ।]

[4 శక్తిపాశౌ- ము. అటీ. ।]

దేవ ఆమ్ర[1]దలాభశ్చ[2] స్మర్తవ్యః[3] పారిజాతజిత్ ।
అక్లిష్టకర్మా దేవేశస్త్వనేకాద్భుతవిక్రమః ।। 98 ।।

ప్రబన్ధప్రతిపన్నానాం భక్తానామపి దేహినామ్ ।
యో బోధభూమౌ సంరూఢో హ్యనిత్యశ్చానురఞ్జకః ।। 99 ।।

న్యగ్రోధవిటపాకారోఽప్యవిద్యాబన్ధలక్షణః ।
కర్మవృక్షః సువితతో మోహమాయాఫలావృతః ।। 100 ।।

తదుత్పాటనసిద్ధ్యర్థమనుగ్రాహ్యజనం[4] సదా ।
ఆవిశ్యాఽఽస్తేంఽశమాత్రేణ కృపయా స జగత్ప్రభుః ।। 101 ।।

స వివేకాత్మనా భూత్వా జ్ఞానబాహువితానధృక్[5] ।
ఐశ్వర్యధర్మవైరాగ్యశమాస్యశ్చితిశక్తిభృత్[6] ।। 102 ।।

ఆదాయ సంయమాస్త్రౌఘం నియమాస్త్రగణం తథా ।
ఇన్ద్రియాదిగణం జిత్వా కర్మిణాం దోషదో[7] హి యః ।। 103 ।।

యదస్య సురజిద్రూపం తద్ ద్వాదశభుజం స్మరేత్ ।

దివ్యమాల్యామ్బరధరం దివ్యాభరణభూషితమ్ ।। 104 ।।

తచ్చతుర్వక్త్రం సునయనం వామోత్సఙ్గార్పితప్రియమ్ ।

ఖడ్గం చక్రం గదాం బాణం ముసలం చ తరూత్తమమ్ ।। 105 ।।

షట్సు దక్షిణహస్తేషు శఙ్ఖమఙ్కుశకార్ముకే[8] ।

ఛత్రం చ ఫణభృత్పాశం విభోర్వామభుజేష్వమీ ।। 106 ।।

షష్ఠేనాలిఙ్గితా దేవీ సారవిన్దేన బాహునా ।

సదం[9](శ?స)లగ్నకరయా దేవ్యా తచ్చిత్తయాఽనిశమ్ ।। 107 ।।

సంవీజ్యమానం వినయాచ్చామరేణ సితేన తు[10] ।

పారిజాతహరధ్యానమాహ- దేవ ఆమ్రఫలాభ ఇత్యాదిభిః। దోషదో దోషచ్ఛేదక ఇత్యర్థః। "దో అవఖణ్డనే" (1148 ది.) ఇతి ధాతోః। అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే-

ఆసాద్య సూకరక్షేత్రం దేవో గరుడవాహనః ।

సంస్థితో గరుడారూఢః పారిజాతకరాఙ్కితః ।।

సిద్ధైః సురగణైః సార్ధం గగనే చాపి పౌష్కర । (36/353-354) ఇతి ।। 98-108 ।।

[1 ఆమృద- ము. బక. బఖ. ।]

[2 ఫలాభశ్చేతి భాష్యానుసారీ పాఠః. ।]

[3 సంస్మార్య- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[4 గ్రాహ్యం- బక. బఖ. ఉ. ।]

[5 కృత్- ఉ. ।]

[6 ధృక్- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[7 దోషహా- అటీ. బక. బఖ. ।]

[8 కమ్- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[9 తదఙ్గ- అ. ।]

[10 చ- అ., తమ్- ము. అటీ. ।]

లోకనాథం విశాలాక్షం సర్వదేవనమస్కృతమ్ ।। 108 ।।

నరసింహాసనారూఢం ధ్యాయేన్మీలిత[1]లోచనమ్ ।

పద్మాసనేనోపవిష్టం పద్మగర్భోపమద్యుతిమ్ ।। 109 ।।

కరుణావిష్టబుద్ధిం చ శఙ్ఖపద్మకరాఙ్కితమ్ ।

జ్ఞానవైరాగ్యసద్ధర్మమార్గత్రయనిదర్శకమ్ ।। 110 ।।

లోకనాథధ్యానమాహ- లోకనాథమితి సార్ధద్వాభ్యామ్ । అస్య రూపాన్తరం బుద్ధావతార ఇతి బోధ్యమ్,

లోకేశ్వరః శాన్తతను[2]ర్బౌద్ధం యస్యాపరం వపుః ।

నియన్తా బుద్ధిధర్మాణాం హింసాదోషస్య దూషకః ।। (36/226)

ఇతి పౌష్కరోక్తేః । అస్య స్థానం తు-

మగధామణ్డలే విప్ర మహాబోధధరాశ్రితః ।

సంస్థితో లోకనాథాత్మా దేవదేవో జనార్దనః ।। (36/359-360)

ఇతి పౌష్కరే ।। 108-110 ।।

[1 ధ్యానోన్మీ- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 తనుః సౌద్ధం- అ. ।]

సంస్మరేదథ దత్తాఖ్యం జ్ఞానమూర్తిమలేపకమ్ ।

మనుష్యమునిదేవానాం సమాధినిరతాత్మనామ్ ।। 111 ।।

ఈషల్లబ్ధరసానాం చ బ్రహ్మమార్గానుసారిణామ్ ।
స్వప్రభానికరేణైవ భాసయన్తం చ తత్పథమ్ ।। 112 ।।

మనసా సహ వాయూనామా[1]కృతిప్రతిషేధకృత్ ।
శ్రుతీనాం[2] మానసానాం చాప్యాచారాణాం తథైవ చ ।। 113 ।।

వర్ణానామాశ్రమాణాం చ పరిరక్షక ఏవ హి ।
మానసైకార్ణవాన్తస్థే నిష్కమ్పే బుద్ధిపాదపే ।। 114 ।।

అభిమానలతాఢ్యే చా[3]ప్యుపరిస్థమనుస్మరేత్ ।
ప్రావృడ్గిరిరివ శ్యామం తేజసా జ్వలనోపమమ్[4] ।। 115 ।।

ధ్వంసకృద్ విఘ్నజాలస్య నిద్రాలస్య చయస్య యః[5] ।
ఉత్కృష్టద్విజరూపేణ వికసత్పద్మరూపిణా ।। 116 ।।

స ఏవ ద్విభుజో ధ్యేయో దణ్డదర్భాక్షసూత్రధృ[6]క్[7] ।

అథ దత్తాత్రేయధ్యానమాహ- సంస్మరేదథ దత్తాఖ్యమిత్యాదిభిః। సంస్మరేదిత్యస్య పూర్వేణైవాన్వయః ।। 111-117 ।।

[1 మాగతి- బఖ. ఉ. ।]

[2 నామాగమానాం చ ఆచా - అ. ఉ. ।]

[3 తు- ఉ. అ., త్వప్యు- ఉ. ।]

[4 పమః - ము. అటీ. ।]

[5 చ- అ- ఉ. ।]

[6 ధృత్- ము. అటీ. ।]

[7 శ్రుతీనామిత్యాదిపఙ్క్తిపఞ్చకమితః పరం స్థాపితమ్- అ. ।]

దన్తజ్యోత్స్నాజితాజ్ఞానం న్యగ్రోధశయనం విభుమ్ ।। 117 ।।

నిషణ్ణమీషదుత్తానం ద్విభుజం శిశురూపిణమ్ ।
ఏవమేవ[1] నిరస్తాస్రం శాన్తినిద్రారసం[2] స్థితమ్ ।। 118 ।।

అనుజ్ఝితస్వభావం చ యోగమాయాబలేన చ ।
త్యజన్తమాహరన్తం చ శ్వాసోచ్ఛ్వాసద్వయేన తు ।। 119 ।।

ఆబ్రహ్మభువనం[3] సర్వం కర్మ ప్రాధానికం హి యత్ ।

న్యగ్రోధశయనధ్యానమాహ- దన్తజ్యోత్స్నేతి త్రిభిః। ప్రాధానికం ప్రాకృతమిత్యర్థః। పూర్వోక్త ఏకార్ణవశాయీ నైమిత్తికప్రలయకర్తా, అయం తు ప్రాకృతికప్రలయకర్తేతి బోద్ధ్యమ్। నైమిత్తికప్రాకృతికయోర్లక్షణం తు శ్రీవిష్ణుపురాణే.......

బ్రాహ్మో నైమిత్తికస్తత్ర యచ్ఛేతే[4] జగతః పతిః ।
ప్రయాతి ప్రకృతిం[5] చైవ బ్రహ్మాణ్డం [6]ప్రాకృతో లయః ।। (1/7/42)

ఇతి ।। 117-120 ।।

[1 ఏష ఏవ- అటీ. ।]

[2 రస- బక. బఖ. ఉ. ।]

[3 భవనం - ము. అటీ. బక. ।]

[4 శేతేఽయం జగతీపతిః- ము. ।]

[5 ప్రాకృతే- ము., ప్రకృతం- అ. ।]

[6 ప్రకృతౌ లయమ్- ము. ।]

అపౌరుషేణ రూపేణ సంవృతా[1]వయవాత్మనా ।। 120 ।।

స్వమాయాజలమధ్యస్థమ్ అధ్యక్షమథ సంస్మరేత్ ।

జ్ఞానాదిగుణవృన్దేన పక్షభూతేన భూషితమ్ ।। 121 ।।

స్వోత్థం సన్నిఃసృతం బ్రహ్మ ఏకశ్రృఙ్గవిరాజితమ్ ।

కల్పావసానసమయే వహన్తం చైవ చిన్తయేత్ ।। 122 ।।

నౌరూపాం వితతాం క్షోణీం[2] ప్రజాపతిగణాన్వితమ్ ।

ముక్తాఫలగణేనైవ[3] వపుషా నిర్మలేన చ ।। 123 ।।

అనిమీలితనేత్రః స[4] మీనాత్మా భగవానథ ।

అథ మత్స్యావతారధ్యానమాహ- అపౌరుషేణేతి చతుర్భిః। [5]నౌరూపాం తరణిరూపామిత్యర్థః। "స్త్రియాం నౌస్తరణిస్తరిః" (1/10/10) ఇత్యమరః। తదానీం మహాలక్ష్మీరేవైవం[6] నౌరూపం బిభర్తీతి జ్ఞేయమ్। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

అవతారో హి యో విష్ణోర్నామ్నా మీనధరః శుభః ।

అను[7]గ్రహక్రమాత్ తత్ర సాఽహం నౌరూపధారిణీ ।। (8/33-34) ఇతి।

అస్య స్థానం తు పౌష్కరే- "మత్స్యాత్మా భగవానప్సు[8]"(36/398) ఇతి। మీనవక్త్రస్థానమప్యుక్తం తత్రైవ- "నౌబన్ధనగిరావేవ మీనవక్త్రః స్థితః ప్రభుః" (36/321)ఇతి ।। 120-124 ।।

[1 సంహృతా - అటీ. ।]

[2 క్షోణిం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 నిభే- అ. ఉ. ।]

[4 సన్- బక. బఖ. అ. ।]

[5 నను రూపాన్తరాణి- అ. ।]

[6 "నౌ" ఇత్యేవ- అ., నౌరూపా- ము. ।]

[7 అనుభ్రమామి తం తత్ర- ము. ।]

[8 వాన్ విష్ణురప్సు- అ.।]

యో నిత్యం భవభీతానాం బుధానాం కృపయా స్వయమ్ ।। 124 ।।

హృత్స్థో నియతి[1]దణ్డేన మార్తాణ్డాయుతసన్నిభః ।
జిత్వాఽజ్ఞానబలం భీమమిన్ద్రియారిగణాన్వితమ్ ।। 125 ।।

సంయచ్ఛత్యచిరాద్ బ్రహ్మానన్దనం సస్తుఖాయ చ ।
ధ్యాయేత్ తమేవ హ్రస్వాఙ్గం శ్యామం పద్మదలేక్షణమ్ ।। 126 ।।

అన్తర్నివిష్టభువనం జటావల్కలభూషితమ్ ।
ఛత్రం తద్వామహస్తేఽస్య దణ్డమన్యత్ర వైష్ణవమ్[2] ।। 127 ।।

వామనధ్యానమాహ- యో నిత్యమిత్యాదిభిః। అజ్ఞానం జిత్వా అవిద్యామపోహ్యేత్యర్థః। బ్రహ్మానన్దయతీతి బ్రహ్మానన్దనం జ్ఞానమిత్యర్థః ।

అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే-

కన్దమాలే వివైతస్తే కులకుక్షౌ హిమాచలే ।

వామనం ఖర్వమూర్తిం చ వైశ్వరూప్యేణ సంస్థితమ్ । (36/324-325)

ఇతి ।। 124-127 ।।

[1 నియమ- ఉ.।]

[2 వైణవమ్- బక. బఖ.।]

ఆక్రమ్య జాగ్రదాదిత్యః సూర్యేన్దుహుతభుక్ప్రభామ్[1] ।
తిష్ఠత్యనన్తో భగవాంస్తుర్యాఖ్యశ్చిద్విభూతిధృక్[2] ।। 128 ।।

సమ్ప్రేరయన్ననిచ్చాతః స్వపదాదమృతప్రభామ్ ।

ఆహ్లాదజననీం శక్తిం కర్మిణాం భావితాత్మనామ్ ।। 129 ।।

త్రైలోక్యాపరకం ధ్యాయేత్ తమేవ హరితద్యుతిమ్ ।
నానాముద్రాస్త్రయుక్తేన భుజవృన్దేన భూషితమ్ ।। 130 ।।

ఖేట[3]కేనాఙ్ఘ్రిదణ్డేన వహన్తమరిసూదనమ్ ।
వహన్తం[4] సద్విజయన్తీం దేవానాం చ జయార్థినామ్ ।। 131 ।।

ఖడ్[5]గచక్రగదాదణ్డబాణాఙ్కుశసముద్గరాః ।
శక్తిః పరశుశైలేన్ద్రౌ దశ దక్షభుజేష్వమీ ।। 132 ।।

శఙ్ఖతోమరశార్ఙ్గం చ పాశశూలమహీరుహాః ।
కులిశం క్షురికా చైవ లాఙ్గలం ముసలం మహత్ ।। 133 ।।

వామహస్తేష్వమీ ధ్యేయా అన్యే ముద్రాన్వితా దశ ।
భయవిస్మయహృద్[6] వేణీకణ్ఠగ్రహణలక్షణాః ।। 134 ।।

ధ్యేయా ముద్రా విభోః పఞ్చ సవ్యే తు కరపఞ్చకే ।
వరాఖ్యాం భూతిసంజ్ఞాం చ యుక్తాఖ్యాం సాభయాం తు వై ।। 135 ।।

గోపనీం దక్షహస్తేషు తత్సంఖ్యేషు చ సంస్మరేత్ ।

త్రివిక్రమధ్యానమాహ- ఆక్రమ్యేత్యాదిభిః। ఆహ్లాదజననీం శక్తిం గఙ్గామిత్యర్థః। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

త్రైవిక్రమాహ్వయో[7] విష్ణోరవతారః పరః స్మృతః ।।

ఆహ్లాదజననీ గఙ్గా తత్పాదాత్ ప్రభవామ్యహమ్ । (8/34-35) ఇతి । అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే-

మధ్యదేశే తు గఙ్గాయాః కురుక్షేత్రే తు పౌష్కర ।।
యాముసం కూలమాసాద్య ప్రాదుర్భావాన్తరం మహత్ ।
స్థితం త్రివిక్రమాఖ్యం యత్త్రైలోక్యాక్రాన్తవిగ్రహః ।। (36/325-326) ఇతి ।। 128-136 ।।

[1 భాన్- బఖ., ప్రభః- అ. ।]

[2 ధృత్- ము. అటీ. ।]

[3 ఖే గతేనా- బక. బఖ. ఉ. ।]

[4 ద్యుసిన్ధుం- అ. ఉ. ।]

[5 ఖఙ్గం చక్రం గదాం దణ్డం బాణం ముసలముధ్గరాన్- అ. ।]

[6 మృద్- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[7 త్రైవిక్రమోదయో- ము. ।]

జగత్సూత్రం సహాక్షైస్తు యేనోక్తమమితాత్మనామ్[1] ।। 136 ।।

గుణషట్కస్వరూపేణ పూర్వోక్తాకృతిభిర్వినా ।
స్మర్తవ్యః స చతుర్ధా వై లాఞ్ఛనాస్త్రవివర్జితః ।। 137 ।।

సర్దవా పరిరక్షన్తు జపపూర్వం చతుష్టయమ్ ।
యోగక్రియాత[2]పోఽన్తం చ సద్విభూత్యపవర్గదమ్[3] ।। 138 ।।

నరాద్యః కృష్ణనిష్ఠశ్చ పృథగేకత్ర చేచ్ఛయా ।
నరం తత్ర ప్రవాలాభమర్ధోన్మీలితలోచనమ్ ।। 139 ।।

అన్తర్నివిష్టభావం చ శబ్దబ్రహ్మైకమానసమ్[4] ।
పదో[5]పలక్షణం మన్త్రం లపమానమలక్షితమ్ ।। 140 ।।

స్ఫాటికేనాక్షసూత్రేణ కరస్థేన చ శోభితమ్ ।
గణయన్నక్షసూత్రీయానావర్తాన్ వామపాణినా ।। 141 ।।

అథ నారాయణం దేవం ధ్యాయేత్ కుముదపాణ్డరమ్[6] ।
బద్ధబ్రహ్మాఞ్జలిం శాన్తం హృత్పద్మార్పితమానసమ్ ।। 142 ।।

యుఞ్జానం చ స్వమాత్మానం పరస్మిన్నవ్యయే పదే ।
కమణ్డలుధరం ధ్యాయేత్ కాఞ్చనాభమతో హరిమ్ ।। 143 ।।

విష్టరావిష్టపాణిం చ క్రియాకాణ్డప్రదర్శకమ్ ।
పఠన్తమనిశం శాస్త్రం పఞ్చరాత్రపురస్సరమ్ ।। 144 ।।

కృష్ణమిన్దీవరశ్యామమూర్ధ్వబాహుం జటాధరమ్ ।
పాదేనైకేన తిష్ఠన్తమాహనన్తం చ మారుతమ్ ।। 145 ।।

ఏక[7]త్రిషడ్ద్విషడ్రాత్రాద్యతికృచ్ఛ్రపరాయణమ్ ।
పక్షమాసోపవాసాంశ్చ దిశన్తమనుచిన్తయేత్ ।। 146 ।।

కృష్ణాజినోత్తరీయాశ్చ సర్వే కాషాయధారిణః ।
బ్రహ్మలిఙ్గధరాః సర్వే సర్వే బ్రహ్మపరాయణాః ।। 147 ।।

ముఖ్య[8]ర్మకపరిక్రాన్తాః సాధూనాం ప్రేరణాయ చ ।
కాలానుకాలమాశ్రిత్య సర్వే సర్వపరాయణాః ।। 148 ।।

అథ నరాదీనాం చతుర్ణాం ధ్యానమాహ- జగత్సూత్రమిత్యాదిభిః। జప-యోగ-క్రియా-తపః-పరిరక్షకత్వం నర-నారాయణ-హరి-కృష్ణానాం క్రమేణ బోధ్యమ్। ఏషాం స్థానాని తు-

నరసంజ్ఞో జగన్నాథః సిద్ధైః సంపూజితేషు చ ।
భూభాగేషు చ రమ్యేషు నిత్యం సంనిహితః స్థితః ।।
గిరౌ గోవర్ధనాఖ్యే తు దేవః సర్వేశ్వరో హరిః ।
సంస్థితః పూజితే స్థానే గవాం[9] నిష్క్రమణేషు చ ।।

(పౌ. సం. 36/333-336)

[1 మసితాత్మనా- అ. ఉ.।]

[2 తపోఽన్తే- అటీ.।]

[3 వర్గదః- బక. ఉ.।]

[4 మాసనమ్- బక. బఖ.।]

[5 యదోమ- బక. బఖ., యదోప- ము. అటీ.।]

[6 పాణ్డు- ము. అటీ.।]

[7 ఏకరాత్రద్విషడ్రాత్రా- ఉ.।]

[8 పఙ్క్తిద్వయం నాస్తి- అ.।]

[9 భవాన్నిష్క్ర- అ. మ.।]

అసఙ్గశక్త్యా భగవాన్ సత్కుఠారాభిధానయా ।
ఛినత్తి బద్ధమూలాన్ యః కర్మవృక్షాంస్తు కర్మిణామ్ ।। 149 ।।

తమేవ ద్విభుజం ధ్యాయేదుదయాదిత్యవర్చసమ్ ।
కృష్ణైణచర్మవసనం సత్కుఠారకరాఙ్కితమ్ ।। 150 ।।

దశేన్ద్రియాననం ఘోరం యో మనోరజనీచరమ్ ।
వివేకశరజాలేన శమం నయతి యోగినామ్ ।। 151 ।।

ధ్యేయః స ఏవ విశ్వాత్మా సతోయజలదప్రభః ।

రక్తరాజీవనయనో ధనుశ్శరకరాఙ్కితః ।। 152 ।।

పరశురామధ్యానమాహ- అసఙ్గశక్త్యేతి ద్వాభ్యామ్। అస్య స్థానం తు-

నగోత్తమే మహేన్ద్రాఖ్యే పరశ్వధకరో ద్విజః ।

రామసంజ్ఞశ్చ భగవాన్ సంస్థితః క్షత్రియాన్తకః ।। ఇతి ।। 149-150 ।।

(పౌ. సం. 36/327)

శ్రీరామధ్యానమాహ- దశేన్ద్రియాననమితి ద్వాభ్యామ్। అస్య స్థానం తు-

ధరాధరే చిత్రకూటే రక్షఃక్షయకరో మహాన్ ।

సంస్థితశ్చాపరో రామః పద్మపత్రాయతేక్షణః ।। (పౌ. సం. 36/328) ఇతి ।। 149-152 ।।

వాగ్వేదమణ్డలం[1] యో వై స్వరూపద్యుతిలక్షణమ్ ।

స్వయం [2]స్వోత్థం విభజతి త్రిధా పశ్యన్తిపూర్వకమ్ ।। 153 ।।

బోధమారుతహృత్పూర్వ[3]స్థానేష్వభ్యుదితం క్రమాత్ ।

స్మర్తవ్యః సోఽపి భగవానతసీకుసుమద్యుతిః ।। 154 ।।

వహన్ వై వామహస్తేన సర్వశాస్త్రార్థపుస్త[4]కమ్ ।

దక్షిణేన తు శాస్త్రార్థమాదిశంశ్చ యథాస్థితమ్ ।। 155 ।।

యుగాను[5]సారిబోధానామఖేదజననాయ చ ।

విభజంస్తు చతుర్ధా వై వేదమేకం త్రికాలవిత్ ।। 156 ।।

అథ వేదవ్యాసధ్యానమాహ- వాగ్వేదమణ్డలమిత్యాదిభిః। స్వరూపద్యుతిలక్షణమ్, అన్తఃస్థితజ్యోతిః స్వరూపమిత్యర్థః, "స్వరూపజ్యోతిరేవాన్తర్భావయన్ సంస్థితం హృది" (34/63) ఇతి పౌష్కరోక్తేః। కేవలశాన్తరూపమితి యావత్। వాగ్వేదమణ్డలం శబ్దబ్రహ్మేత్యర్థః।

పశ్యన్తీపూర్వకం త్రిధా విభజతి పశ్యన్తీ-మధ్యమా-వైఖరీభేదైస్త్రేధా విభక్తం కరోతీత్యర్థః। ఏతాః[6] శబ్దబ్రహ్మణోఽవస్థాః సువ్యక్తముక్తా లక్ష్మీతన్త్రే-

బోధోన్మేషః స్మృతః శబ్దః శబ్దోన్మేషోఽర్థ ఉచ్యతే ।

ఉద్యచ్ఛబ్దోదయః శక్తేః ప్రథమః శాన్తతాత్మనః ।।

స నాద ఇతి విఖ్యాతో వాచ్యతామసృణస్తదా ।

నాదేన సహ శక్తిః సా సూక్ష్మేతి పరిగీయతే ।।

(బి[7]బిన్దురిత్యుచ్యతే సోఽత్ర వాచ్యోఽపి మసృణః స్థితః ।।)

పశ్యన్తీ నామ సాఽవస్థా మమ దివ్యా మహోదయా ।

తతః పరో య ఉన్మేషస్తృతీయః శక్తిసంభవః ।।

మధ్యమా సా దశా తత్ర సంస్కారయతి సఙ్గతిమ్ ।

వాచ్యవాచకభేదస్తు తదా సంస్కారతామయః ।।

చతుర్థస్తు య ఉన్మేషః శక్తేర్మాధ్య[8]మికాత్ పరః ।

వైఖరీ నామ సాఽవస్థా వర్ణవాక్య[9]స్ఫుటోదయా ।।

అస్తి శక్తిః క్రియాత్మా మే బోధరూపాఽను[10]సారిణీ ।

సా ప్రాణయతి నాదాదిం శక్త్యున్మేషపరమ్పరామ్ ।।

శాన్తరూపా।ఇథ పశ్యన్తీ మధ్యమా వైఖరీ తథా[11] । (18/22-29) ఇతి ।

బోధమారుతహృత్పూర్వస్థానేష్వభ్యుదితం క్రమాదితి పశ్యన్త్యాద్యవస్థాత్రయస్య విశేషణం బోధ్యమ్,

వైఖరీ శబ్దనిష్పత్తిర్మధ్యమా బుద్ధిసంయుతా ।

ద్యోతితార్థా చ పశ్చన్తీ సూక్ష్మా వాగనపాయినీ ।। ఇత్యుక్తేః ।। 153-156 ।।

[1 వాగ్దేవమమలం- ము. అటీ. బక. అ. ఉ.।]

[2 స్వార్థం- అ., ఖోత్థం- ఉ.।]

[3 హృత్పద్య- ఉ.।]

[4 దుస్తరమ్- ఉ.।]

[]5 సారీ- అ. ఉ.।

[6 ఏతచ్ఛబ్ద- అ. ।]

[7 ఉభయోర్మాతృకయోర్న దృశ్యతే పఙ్క్తిరేషా।]

[8 ర్మధ్యాత్మికా పరా- అ. ము. ।]

[9 వాక్- సంస్ఫుటోదయః- అ. మ. ।]

[10 నుయాయినీ- ము., నుశాధినీ-ము. ।]

[11 తదా- ము. ।]

దానధర్మరతానాం చ యాగయజ్ఞానుయాజినామ్ ।
తపఃస్వాధ్యాయ[1]సక్తానాం[2] ముక్తానాం వై పునర్భవాత్ ।। 157 ।।

సంరక్షణాయ యోగ్యత్వవిజ్ఞానవ్యక్తయేఽపి చ ।
సముదేతి జగన్నాథస్తేషాం హృత్కమలావనే[3] ।। 158 ।।

మనోవాజిమమాక్రమ్య త్వాదాయాత్మగుణాయుధాన్[4] ।
నూనముత్పా[5]టయత్యాశు జన్మాన్తరశతోత్థితమ్ ।। 159 ।।

వైషయం వాసనాజాలం శుద్ధ[6]విజ్ఞానసిద్ధయే ।
ధ్యాయేద్ వరాశ్వగం తం వై తనుత్రావృతవిగ్రహమ్ ।। 160 ।।

సితోష్ణీషలలాటం చ నాతిదీర్ఘజటాధరమ్ ।
ద్రవత్కనకవర్ణాభమ్ ఇషుధిద్వయమధ్యగమ్ ।। 161 ।।

శరచాపకరవ్యగ్రం[7] ఖడ్గకున్తకుఠారిణమ్[8] ।
యజ్ఞాధ్యయనదానాని[9] పరిరక్షన్తమేవ హి ।। 162 ।।

శాతయన్తమర్వ[10]ర్ణాంశ్చాప్యధర్మనిరతాత్మనః[11] ।

అథ కల్కిధ్యానమాహ- దానధర్మరతానాం చేత్యాదిభిః। అస్య స్థానం తు శ్రీపౌష్కరే-

కల్కీ విష్ణుశ్చ భగవాన్ స్తూయమానో ద్విజైః స్థితః ।

సమాసాద్య విపాశాం చ నదీం నియతమానసః ।। (36/331)

ఇతి ।। 157-163 ।।

[1 రక్తానాం- అటీ. ।]

[2 నామముక్తానాం- అ. ।]

[3 సనే- అ. ।]

[4 యుతాన్- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[5 త్వాద- ము. అటీ. బక. బఖ. అ. ।]

[6 నాశయత్యాత్మ- ము. అటీ. బక. బఖ. అ. ।]

[7 కరం- అ. ఉ. ।]

[8 రిణామ్- ము. ।]

[9 దానాది- ము. అటీ.బక . బఖ. అ. ।]

[10 మవర్ణానామ- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[11 త్మనామ్- బక. బఖ. అ. ఉ. అటీ. । అస్మిన్ పాఠేఽధర్మనిరతాత్మనామవర్ణాన్ పరీవాదాన్ శాతయన్తమిత్యర్థః, "అవర్ణాక్షేపనిర్వాదపరీవాదాపవాదవత్" (1/6/13) ఇత్యమరకోశాత్। మూలస్థస్య పాఠస్యాధర్మనిరతాత్మనో వర్మాశ్రమాచారహీనాన్ శాతయన్తమిత్యర్థః, వర్ణాశ్రమవ్యవస్థాయై హి కల్క్యవతారః ప్రవర్తతే ।]

సర్వతత్త్వాశ్రయం తత్త్వం సర్వశక్తిమయం విభుమ్ ।। 163 ।।

సర్వేన్ద్రియగుణాభాసం సర్వేన్ద్రియవివర్జితమ్ ।

ఆధారం[1] భువనానాం చ ధ్యాతవ్యస్తదధః[2] స్థితః ।। 164 ।।

అనన్తశయనారూఢః[3] కల్పాన్తహుతభుక్[4]ప్రభః ।

జ్వలజ్జ్వాలావలీయుక్తో[5] జ్వలనాంశుక[6]వేష్టితః[7] ।। 165 ।।

చక్రాద్యాయుధవృన్దేన మూర్తేన పరివారితః[8] ।

స్థితాఙ్ఘ్రిదేశతో లక్ష్మీశ్చిన్తా దక్షిణతో విభోః ।। 166 ।।

మూర్ధదేశగతా నిద్రా పుష్టిస్తద్వామతః స్థితా ।

పాతాలశయనధ్యానమాహ- సర్వతత్త్వాశ్రయమిత్యాదిభిః।
పద్మనాభపాతాలశాయ్యేకార్ణవశాయిన్యగ్రోధశాయినాం స్థానాని శ్రీపౌష్కరే ప్రతిపాదితాని-

క్షీరోదధౌ పద్మనాభః శేషాహిశయనో హరిః ।

స్థితో నాభ్యబ్జసంభూతో యస్మాచ్చైవ[9] పితామహః ।।

చతుర్ధా రూపమాశ్రిత్య విశ్వేఽస్మిన్ సైవ వర్తతే ।

హితాయ సర్వలోకానాం [10]యథా తదవధారయ ।।

ఆసాద్య శయనం బ్రహ్మన్ పాతాలతలసంస్థితః ।

వటమాదాయ చాగ్నేయం యోఽన్తే సంహరతే జగత్ ।।

వటమూలం సమాశ్రిత్య ప్రయాగే సురపూజితే ।

జగదేకార్ణవం కృత్వా దివ్యమాసాద్య పాదపమ్ ।।

సంతిష్ఠతే స భగవాన్ తస్మింస్తీరే క్షితౌ ద్విజ ।

న్యగ్రోధశయనం[11] చైవ ధ్యాయేద్ దివ్యగతిప్రదమ్ ।। (36/338-342)

అస్యైవం శక్తిచతుష్టయాన్వితత్వం లక్ష్మీతన్త్రేఽప్యుక్తమ్-

అనన్తశయనో నామ యోఽవతారో హరేరహమ్ ।।

స్థితా చతుర్ధిశం తస్య చాతురాత్మ్యముపేయుషీ ।

లక్ష్మీశ్చిన్తా తథా నిద్రా పుష్టిశ్చేత్యాఖ్యయా యుతా ।। (8/35-36) ఇతి ।। 163-167 ।।

[1 నిఃశేష- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 వ్యం తదధః స్థితమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[3 రూఢమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[4 ప్రభుః- ము., ప్రభుమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[5 యుక్తమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[6 బుృశ- అ.।]

[7 తమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[8 తమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[9 చ్ఛేదం- అ. ము.।]

[10 యథావద- ము.।]

[11 శాయినం- ము.।]

ప్రధానదేవతాధ్యానమిదముక్తం సమాసతః ।। 167 ।।

యజ్జ్ఞాత్వా వినివర్తన్తే జన్మమృత్యుజరారుజః ।

నాస్త్రైర్వస్త్రైర్ధ్వజైర్యేషాం వ్యక్తిర్వ్యక్తా జగత్త్రయే ।। 168 ।।

తేఽపి లాఞ్ఛనవృన్దం తు ధారయన్త్యక్షిగోచరే ।

లలాటే [1]చాసంపట్టే తు పృష్ఠే పాణితలద్వయే ।। 169 ।।

తనూరుహచయే మూర్ధ్ని కర్మిణాం ప్రతిపత్తయే ।

ఫలకథనేన సహోక్తమర్థం నిగమయతి- ప్రధానేతి। ఏషాం విభవదేవానాముక్తక్రమేణ హస్తాదిషు తత్తన్మూర్తిజ్ఞాపకాయుధాదిలాఞ్ఛనరాహిత్యేఽపి తేషామక్షిలలాటాదిషు లాఞ్ఛనమస్తి, తత్సావధానం పరీక్షితవ్యమిత్యాహ- నాస్త్రైరితి ద్వాభ్యామ్। ఇదం శ్లోకద్వయమీశ్వర-(3/182-183) - పారమేశ్వర (10/93-95) యోరపి విమానార్చనప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్। కిన్తు తయోః కేషుచిత్ కోశేషు- "అస్త్రైర్వస్త్రైర్ధ్వజైర్యేషామ్" ఇతి [2]నకారో న దృశ్యతే। తల్లేఖకప్రమాదకృతమ్, మూలవిరుద్ధత్వాత్। యద్వా ఈశ్వరవ్యాఖ్యానే తత్పాఠస్యాపి గతిర్దర్శితైవ। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే- "అక్షిగోచరే స్థిత్యాసనాదినా, లలాటే

నేత్రత్రయాదినా, అంసపట్టే భుజభేదేన, పృష్ఠే శర[3]చక్రాదినా" ఇత్యాదిక్రమేణ వ్యాఖ్యాతమ్। తదసంగతమ్, లాచ్ఛనశబ్దస్య చక్రాదిపరత్వేనైవ సార్వత్రికప్రసిద్ధేః। ఉత్తరశ్లోక ఏవ "న జహాత్యచ్యుతం లిఙ్గమ్" (12/171) ఇతి కణ్ఠరవేణాత్ర వక్ష్యమాణత్వాచ్ఛ ।। 167-170 ।।

[1 చాఙ్గ- ము. బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 నకరో- అ., నాకరో- ము.।]

[3 శిరశ్ఛ- అ.।]

అపి సంసారిణో జన్తోః స్వభావాద్ వైష్ణవస్య చ ।। 170 ।।

న జహాత్యచ్యుతం లిఙ్గం కిం పునర్విభవాకృతేః ।

సర్వేషాం కామచారిత్వం యదుక్తం వై మయా పురా ।। 171 ।।

తదఙ్ఘ్రిభుజవర్ణాస్యబృహన్మధ్యాణులక్షణమ్ ।

ఏకాద్యనేకసంఖ్యం చ దృశ్యం సర్వత్ర సర్వదా ।। 172 ।।

ఉక్తమర్థం కింపునర్న్యాయేన ద్రఢయతి- అపీతి। జన్తోరితి, విభవాకృతేరితి చ కర్మణి షష్ఠీ। కేవలవైష్ణవజనస్యైవ సాముద్రికలక్షణపరీక్షణకాలే హస్తాద్యవయవేషు చక్రాదిలాఞ్ఛనం దృశ్యతే। సాక్షాద్విష్ణోర్విభవావతారస్య తథా లాఞ్ఛ(నస్త్వేకః? నే కుతః) సందేహ ఇతి భావః। ఉక్తానాం విభవదేవానాం సర్వేషామపి "కృష్ణరూపాణ్యసంఖ్యాని" ఇతివద్ భుజవర్ణాయుధాదిభిరసంఖ్యాతకామరూపధరత్వమాహ- సర్వేషామితి సార్ధేన ।। 170-172 ।।

న త్వన్యరూపతా కార్యా కరణం[1] కామరూపతా[2] ।

యస్మాదస్తి పృథగ్భూతో వ్యాపారో విశ్వమన్దిరే ।। 173 ।।

దేవానాం స్థితిసంహారసృష్టికాలే స్వకః స్వకః ।

సత్యేవం నియమే సిద్ధే తథాపి భగవద్వశాత్ ।। 174 ।।

చాతురాత్మ్యసమూహాత్ తు యత్పద్మదలభూస్థితమ్ ।

తథా విభవదేవానాం మధ్యాత్ పద్మదలేక్షణ ।। 175 ।।

ఏకస్త్వనుగ్రహార్థం తు శక్త్యాత్మా భావితాత్మనామ్ ।

బిభర్తి బహుభేదోత్థం రూపం సద్వాహనస్థితమ్ ।। 176 ।।

ఏవం సర్వేషాం కామరూపవత్త్వాపి నహి మూర్తివిపరీతజ్ఞానజననీ, తత్తన్మూర్తినిర్ణాయకవిజాతీయస్వస్వవ్యాపారసత్త్వాదిత్యాహ- న త్వితి సార్ధేన। యద్యప్యేవం [3]సర్వేషాం కామరూపధరత్వనియమః సిద్ధః, తథాపి సర్వే [4]దేవా యుగపత్ కామరూపధరా న భవన్తి, జాగ్రద్వ్యూహవాసుదేవాదీనాం మధ్యే పద్మనాభాదివిభవదేవానాం మధ్యే వా ఏకో జగద్రక్షణార్థం వక్త్రభుజాస్త్రశక్తివాహనభేదైర్బహుధా రూపం బిభ్రన్[5] శక్త్యాత్మసంజ్ఞాం భజతీత్యాహ- సత్యేవమితి సార్ధద్వాభ్యామ్। యత్పద్మదలభూస్థితం జాగ్రద్వ్యూహసం(జ్ఞాం?జ్ఞం) చాతురాత్మ్యమిత్యర్థః,

తత్పత్రమధ్యే భగవాన్ జాగ్రత్సంజ్ఞే పదే త్వథ[6] ।

యష్టవ్యో భావనీయశ్చ యథా తదధునోచ్యతే ।। (5/4)

ఇతి జాగ్రద్వ్యూహస్య హి పద్మదలభూస్థితత్వముక్తమ్ ।। 173-176 ।।

[1 కారణం- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 తామ్- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[3 `సర్వేషాం' నాస్తి- అ.।]

[4 వేదా- అ.।]

[5 బిభ్రత్ సన్- ము.।]

[6 త్వధః- అ.।]

యదనుస్మరణాద్ ధ్యానాదర్చనాదచిరాత్ పుమాన్ ।

ప్రాప్నోతి మనసోఽభీష్టం తన్మే నిగదతః శృణు ।। 177 ।।

సత్యః సుపర్ణో గరుడస్తార్క్ష్యశ్చ విహగేశ్వరః ।

పఞ్చాత్మకస్య ప్రాణస్య వికారస్త్వేష పఞ్చధా ।। 178 ।।

ఆచాఙ్ఘ్రిగోచరాత్ సర్వో యస్య దేహస్తు పౌరుషః ।
ద్విభుజస్తుహినాభశ్చ స సత్యః ప్రాణదైవతమ్[1] ।। 179 ।।

సుపర్ణః పద్మరాగాభో నిర్మలః స్వర్ణలోచనః ।
గరుడః కాఞ్చనాభస్తు కుటిలభ్రూ్వరుణేక్షణః ।। 180 ।।

కేకరాక్షస్తు తార్క్ష్యో వై ప్రావృడ్జలదసన్నిభః ।
ద్రవత్కనకనేత్రస్తు శబలాభశ్చ[2] పఞ్చమః ।। 181 ।।

చతుర్భుజాః సుపర్ణాద్యాః సౌమ్యరూపాస్త్వనాకులాః[3] ।
పతత్రిచరణాః సర్వే పక్షమణ్డలమణ్డితాః ।। 182 ।।

లమ్బోదరాః సుపీనాఙ్గాః కుణ్డలాద్యైస్తు భూషితాః ।
కుటిలభ్రూసువృత్తాక్షా[4] వక్త్రతుణ్డాః స్మితాననాః ।। 183 ।।

అపానాదిసమీరాణామాధిపత్యేన సంస్థితాః ।
మహాబలా మహాకాయా రక్తతుణ్డోఽత్ర పఞ్చమః ।। 184 ।।

ఆధేయచరణాధఃస్థః సవ్య ఆద్యస్య వై కరః ।
దక్షిణశ్చాక్షసూత్రేణ సుసితేన చ భాసితః ।। 185 ।।

ఏవమేవ సుపర్ణస్య పరిజ్ఞేయం భుజద్వయమ్ ।
నాభ్యుద్దేశేఽపరో[5] వామ ఉత్తానస్తు సవిస్మయః[6] ।। 186 ।।

పుష్పస్తబకసమ్పూర్ణ ఊర్ధ్వవక్త్రస్తు దక్షిణః ।
గరుడస్య ద్వయం విద్ధి హృద్దేశేఽఞ్జలిరూపిణమ్ ।। 187 ।।

తత్రైవ సమ్పుటాకారం చతుర్థస్య కరద్వయమ్ ।
దక్షిణేఽమృతకుమ్భస్తు వామే తు విషమః ఫణీ ।। 188 ।।

పఞ్చమస్య ద్వయం శేషం త్రయాణాం చ ద్వయోః సమమ్ ।
ఆధేయచరణాక్రాన్తో యది వై దక్షిణః కరః ।। 189 ।।

సఞ్చారో విహితో వామే త్వక్షసూత్రస్య వై తదా ।
ఆధేయచరణాధఃస్థం యస్య పాణితలద్వయమ్ ।। 190 ।।

నిరస్తసూత్రం తం విద్ధి వాహనం భగవన్మయమ్ ।

అథ ప్రసక్తస్య వాహనస్య భేదాన్ తల్లక్షణం చాహ- యదనుస్మరణాదిత్యాదిభిర్భగవన్మయమిత్యన్తైః। ఆ చాఙ్ఘ్రిగోచరాత్ చరణాదారభ్య యస్య సర్వో దేహః పౌరుషః సమస్తోఽపి కాయః పురుషాకృతిరిత్యర్థః। ప్రాణదైవతం ప్రాణాధిపతిరిత్యర్థః। కేకరాక్షః కేకరే వక్రే అక్షిణీ యస్య స తథోక్తః। "బలిరః కేకరే[7]" (2/6/49) ఇత్యమరః। కేకరపదేనైవ వక్రాక్షత్వే సిద్ధేఽప్యత్ర పృథగక్షిపదనిర్దేశాత్ కేకరశబ్దస్య వక్రమాత్రపరత్వం బోధ్యమ్ ।

పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు - "కేకరాక్షో భగవద్ధ్యానవశాదర్ధోన్మీలితలోచనః" ఇతి లిఖితమ్ । తద్విచారణీయమ్। శబలాభః చిత్రవర్ణాభ ఇత్యర్థః। ఆద్యస్య సత్యస్య సవ్యః కరో వామహస్తః। ఆధేయచరణాధస్థః ఆధేయస్య నిజస్కన్ధాధిరూఢస్య భగవతః పాదపద్మాధః స్థిత ఇత్యర్థః। దక్షిణస్తు అక్షసూత్రేణ భాసితః। అత్ర చకారద్వయేన కదాచిద్వామహస్తస్యాప్యక్షసూత్రభాసితత్వమ్, దక్షిణస్యాప్యాధేయచరణా(ధః)స్థితత్వం చ సంభవతీత్యర్థః సూచ్యతే-

ఆధేయచరణాక్రాన్తో యది వై దక్షిణః కరః ।

సంచారో విహితో వామే త్వక్షసూత్రస్య వై తదా ।। (12/189-190)

ఇత్యుక్తేః। [8]నను-

స్వస్వాఙ్గుష్ఠద్వయప్రోతగణిత్రోభయపాణినా ।

పుష్పాఞ్జలిధరాః సర్వే ముఖ్యేన విహగోత్తమాః ।।

(ఈ. సం. 8/48; పా. సం 8/47-48)

ఇతీశ్వరపారమేశ్వరోక్తేః కరద్వయేఽప్యక్షసూత్రధారణం స్యాత్, కిన్తు దక్షిణహస్తే భగవచ్చరణాక్రాన్తే సతి తదా వామహస్తస్థితస్యాక్షసూత్రస్య సంచారో గణనార్థః సంచాలనం స్యాదిత్యర్థః సరస ఇతి చేన్న,

ఆధేయచరణాధఃస్థం యస్య పాణితలద్వయమ్ ।

నిరస్తసూత్రం తం విద్ధి వాహనం భగవన్మయమ్ ।। (12/190-191)

ఇతి వచనవిరోధాత్। భ(గ?) వదుక్తార్థే సిద్ధే నిరస్తసూత్రసంచారం తం విద్ధీతి వచనం(కథం) ప్రవర్తేత। స్వస్వాఙ్గుష్ఠద్వయప్రోక్తగణిత్రోభయపాణినేత్యత్రాపి పుష్పాఞ్జలిప్రకరణాదఙ్గుష్ఠద్వయప్రోతమేకమేవాక్షసూత్రమితి జ్ఞాయతే। యద్వా దక్షిణే వామే వాఽఙ్గుష్ఠేఽక్షసూత్రం ధార్యమితి జ్ఞాపనార్థమఙ్గుష్ఠద్వయమప్యుక్తమితి జ్ఞేయమ్।

సుపర్ణస్య భుజద్వయం ముఖ్యహస్తద్వయమేవమేవ సత్యోక్తలక్షణమేవేత్యర్థః। అపరో వామః పాశ్చాత్త్యో వామహస్తః సవిస్మయః, విస్మయముద్రాన్విత ఇత్యర్థః। దక్షిణః పాశ్చాత్త్యో దక్షిణహస్తస్తు పుష్పస్తబకసంపూర్ణః, మన్దారపుష్పస్తబకాన్విత ఇత్యర్థః। ఊర్ధ్వవక్త్ర ఉత్తానశ్చేత్యర్థః। తథా చేశ్వరపారమేశ్వరయోః-

సుపర్ణః పశ్చిమాభ్యాం తు పాణిభ్యాం దక్షిణాదితః ।

మన్దారపుష్పస్తబకం దధద్ విస్మయముద్రికామ్ ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 8/49; పా. సం. 8/48-49)

గరుడస్య ద్వయం పశ్చాత్కరద్వయమిత్యర్థః। చతుర్థస్య కరద్వయం తార్క్ష్యస్య పశ్చాత్కరద్వయమిత్యర్థః। పఞ్చమస్య విహగేశ్వరస్య దక్షిణే పశ్చాద్దక్షిణకరే। వామే పశ్చాద్వామకర ఇత్యర్థః। త్రయాణాం గరుడతార్క్ష్యవిహగేశ్వరాణామ్। శేషం ద్వయమవశిష్టం ముఖ్యహస్తద్వయమ్। ద్వయోః సమం సత్యసుపర్ణయోః సమమ్, తన్ముఖ్యహస్తయోః సదృశమితి యావత్।

నను గరుడస్య ద్వయమిత్యాద్యుక్తమేవ ముఖ్యహస్తద్వయం స్యాత్। త్రయాణాం శేషం పశ్చాత్కరద్వయం ద్వయోః సుపర్ణపశ్చాత్కరయోః సదృశమిత్యర్థః సరస ఇతి చేన్న, తథాఽర్థవర్ణనే తత్తత్స్కన్ధాధిరూఢభగవచ్చరణారవిన్దయోరాధారాసిద్ధేః, "పఞ్చమో విహగేశ్వరః। దక్షిణేన సుధాకుమ్భం వామేన తు ఫణీశ్వరమ్" (ఈ. సం. 8/51; పా. సం. 8/50-51) ఇతీశ్వరపారమేశ్వరోపబృంహణవిరోధాచ్చ।

నను కిం తర్హి మూలోపబృంహణయోః సర్వత్రైకార్థ్యం సంభవతి? అత్ర భవదుక్తరీత్యా విరోధే పరిహృతేఽపి,

తథావిధాభ్యాం గరుడస్తే ధత్తే వ్యత్యయేన తు ।

తార్క్ష్యః పశ్చిమయోర్నిత్యం ధత్తే దక్షిణవామయోః ।।

కద్రూం తథాఽమృతం కుమ్భమ్ (ఈ. సం. 8/50-51; పా. సం. 8/49-50)

ఇతి వచనమ్,

స్వస్వాఙ్గుష్ఠద్వయప్రోతగణిత్రోభయపాణినా ।

పుష్పాఞ్జలిధరాః సర్వే ముఖ్యేన విహగోత్తమాః ।।

(ఈ. సం. 8/48; పా. సం 8/47-48)

ఇతి వచనం చ మూలవిరుద్ధం భవతి। తత్ర కా గతిరితి చేత్, సత్యమ్। ఉపబృంహణవచనవిరోధేఽపి న ప్రత్యవాయః। తథాహి- తత్ర సత్యాదీనాం ప్రధానపక్షీశ్వరపరివారత్వదశాప్రకరణాద్ భగవద్వాహనత్వస్య తదానీమప్రాప్తత్వాచ్చ సర్వేషామపి ముఖ్యహస్తాభ్యాం పుష్పాఞ్జలిధరత్వమేవోక్తమ్, సుపర్ణవిహగేశ్వరయోర్మూలానుసారేణైవ సామఞ్జస్యాత్। పశ్చాత్కరాభ్యాం పుష్పస్తబకవిస్మయముద్రికాధారణం సుధాకుమ్భఫణీశ్వరధారణం చోక్తమ్। గరుడతార్క్ష్యయోస్తు ముఖ్యహస్తాభ్యామేవ పుష్పాఞ్జలిధారణస్యోక్తత్వాత్ పునః పశ్చాత్కరాభ్యామఞ్జలిపుటధారణ[9]స్యాసామఞ్జస్యాత్ సుపర్ణ[10]విహగేశ్వరోక్తలాఞ్ఛనయోరేవాభ్యాం వ్యత్యయేన ధారణముక్తమితి జ్ఞేయమ్। భగవద్వాహనత్వదశాయాం [11]సత్యాదీనాం ధ్యానం తు యథామూలం విలిఖితమీశ్వరే[12] ।। 177-191 ।।

[1 దైవతః- బక. ।]

[2 భస్తు- అ. ఉ. ।]

[3 నీలా- అ. ।]

[4 క్షపత్ర- ము. ।]

[5 ద్దేశపరో- ము. అటీ. ।]

[6 ఇతః పరమ్ `ఆధేయచరణాధఃస్థః' ఇతి శ్లోకార్ధస్య పునరావృత్తిరత్ర దృశ్యతే- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[7 కేకరః- అ. ।]

[8 `నను' నాస్తి- అ. ।]

[9 వారణ- అ. ।]

[10 సువర్ణ- అ. ।]

[11 స్యాదీనాం తు - అ. ।]

[12 అష్టామాధ్యాయేఽస్మిన్నేవ ప్రకరణే ।]

అనుగ్రహపరస్త్వాస్తే పక్షిపక్షాబ్జవిష్యరే ।। 191 ।।

స్వేతజోనిజసామర్థ్యమసూర[1]కవరాన్వితే ।

పద్మా[2]సనాదినా చైవ కేవలం వా శ్రియాన్వితః ।। 192 ।।

సువ్యక్తావయవస్థిత్యా విద్ధి తం గరుడాసనమ్ ।

ఏవముక్తలక్షణే వాహనే భగవదవస్థానక్రమమాహ- అనుగ్రహేతి ద్వాభ్యామ్ । స్వతేజోనిజసామర్థ్యమేవ మసూరక[3]వరమాస్తరణోత్తమం తేనాన్వితే ।। 191-193 ।।

[1 సంసూచకకరాన్వితః- ము. అటీ. ।]

[2 పఙ్క్త్యోర్విపర్యస్తః పాఠః - అటీ. ।]

[3 రవముమాస్తరేణోక్తమన్తేనా- అ. ।]

మేఢ్యాః సోదరాఽస్యైవ గోపితా వేగగామినా ।। 193 ।।

వీర్యపాతాత్ స్వశిరసా గచ్ఛతశ్చాణ్డజేన తు ।

భగవన్మేఢ్రప్రదేశస్య పక్షీశ్వరశిరసా గోపనే ప్రయోజనమాహ- మేఢ్రభూరితి । సోదరా ఉదరసహితేత్యర్థః । వీర్యపాతాదితి ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ । అణ్డజేన పక్షిణా గరుడేనేత్యర్థః ।। 193-194 ।।

లోకాన్తరాణాం కార్యార్థం వాత్సల్యాద్ ధ్యాయినామపి ।। 194 ।।

ప్రత్యక్షదర్శనార్థం తు స్మృతో గరుడవాహనః ।

భగవతో గరుడారోహణప్రయోజనమాహ- లోకేతి ।। 194-195 ।।

తస్మాద్ భగవతో విష్ణోరేవంరూపధరస్య తు ।। 195 ।।

సమాహూతస్య సిద్ధ్యర్థమాసీనాం[1] సంస్మరేత్ స్థితిమ్[2] ।

సాధకేన తత్తత్ఫలసిద్ధ్యర్థం భగవదాసనభేదః స్మర్తవ్య ఇత్యాహ- తస్మాదితి ।। 195-196 ।।

[1 నం- ము. నా- బక. బఖ. ।]

[2 స్థితిః - బక. బఖ. ।]

ఉపసంహృతవామాఙ్ఘ్రిః కఙ్కస్థో వా ఖగస్థితః ।। 196 ।।

వామమిచ్ఛాఫలానాం యో ధ్వంసయత్యన్యచిన్తితమ్ ।

ఆజానోర్దక్షిణస్త్వైవమవిక్షిప్తః స్మృతోऽచ్యుతః ।। 197 ।।

ఆమోక్షాత్ సర్వసిద్ధీనాం దక్షిణోऽధ్యాయినాం భవేత్ ।

సర్వమేవ ఋజుస్థిత్యా సంస్థితశ్చార్థినా స్మృతమ్[1] ।। 198 ।।

స్వస్తికాద్యైర్భవత్యేవం[2] కిన్తు తే వాహనం వినా ।

విహితాః పీఠకహ్లారసింహాసనగతస్య చ ।। 199 ।।

ఆకుఞ్చితవామపాదో భగవాననిష్టం నివారయతీత్యాహ- ఉపసంహృతేతి। వామం ప్రతికూలమిత్యర్థః। కుఞ్చితదక్షిణాఙ్ఘ్రిస్త్విష్టం ప్రాపయతీత్యాహ- ఆమోక్షాదితి। దక్షిణ ఉదార ఇత్యర్థః। తదుభయం వినా ఋజుస్థితో భగవాననిష్టనివారమిష్టప్రదానం చ సర్వం కరోతీత్యాహ- సర్వమిత్యర్ధేన। ఏవం స్వస్తికాద్యాసనభేదా వాహనం వినా పీఠాధిరూఢస్యాపి సంభవన్తీత్యాహ- స్వస్తికాద్యైరితి ।। 196-199 ।।

[1 స్మృతః - ము. అటీ. ।]

[2 త్యేవ- ము. అటీ. ।]

విహగాధిపతిశ్చాత్ర యోగైశ్వర్యాద్ బిభర్తి చ ।

సవక్త్రం భుజవృన్దం తు నాగేన్ద్రాస్త్రవరాన్వితమ్ ।। 200 ।।

విభోరాజ్ఞావశేనైవ తుష్ట్యర్థం వా స్వయం విభోః ।

జగజ్జయోదయార్థం తు శాన్తయే శరణైషిణామ్ ।। 201 ।।

విభిన్నేన చ రూపేణ నానాలోకాన్తరేషు చ ।

అనిరుద్ధగతిర్వీరో విచరత్యేక ఏవ హి ।। 202 ।।

స్వాధిరూఢశక్తీశ ఇవ పక్షీశోఽపి తదాజ్ఞయా నిఖిలజగత్సంరక్షణార్థం వక్త్రభుజాయుధాదిభిర్వివిధస్వరూపః స్వయమేక ఏవ సర్వత్ర విచరతీత్యాహ- విహగాధిపతిరితిత్రిభిః ।। 200-202 ।।

తదారూఢస్య యద్ రూపం శక్తీశస్య చ సమ్ప్రతి[1] ।

అనేకభేదభిన్నం తు నిబోధ గదతో మమ ।। 203 ।।

శక్తీశస్య రూపభేదాన్ శృణ్విత్యాహ- తదారూఢస్యేతి ।। 203 ।।

[1 సామ్ప్రతమ్ అటీ. ఉ. ।]

సంయచ్ఛన్తం సదా శాన్తిం భవినాం దక్షిణేన తు ।
ప్రోద్వహన్తం చ వామేన శఙ్ఖం పూర్వోక్తలక్షణమ్ ।। 204 ।।

ద్విభుజస్య త్విదం రూపం శక్తీశస్య తు కేవలమ్ ।
రూపేణానేన చ పునః షోఢా సముపయాతి[1] చ ।। 205 ।।

సహ కాన్తాగణేనైవ త్వేకాద్యేన పృథక్ పృథక్ ।
ప్రాగ్వల్లక్ష్మ్యా సమేతం యత్తదేకం రూపమైశ్వరమ్ ।। 206 ।।

శ్రీపుష్ట్యోరథ మధ్యస్థం ద్వితీయం పరికీర్తితమ్ ।
పూర్వం కేవలం ద్విభుజరూపం తస్య లక్ష్మ్యాదిభిః షోఢా భేదాంశ్చాహ-సంయచ్ఛన్తమిత్యాదిభిః ।। 204-207 ।।

[1 యాన్తి- ము. అటీ. ।]

శ్రియాదిమాయానిష్ఠేన చతుష్కేణావృతం[1] పరమ్ ।। 207 ।।

శుద్ధ్యా[2]దికేన షట్కేన చతుర్థం విద్ధి సంవృతమ్[3] ।
పుష్ట్యన్తేన శ్రియాద్యేన త్వష్టకేన తు పఞ్చమమ్ ।। 208 ।।

లక్ష్మ్యాద్యేన ద్విషట్కేన షష్ఠం విద్ధి సమన్వితమ్ ।
[4]శ్రీదేవీ కీర్తిదేవీ చ జయాదేవీ హలాయుధ ।। 209 ।।

చతుర్థీ భగవన్మాయా విశ్వస్యాస్య నిబన్ధనీ ।
శుద్ధిర్నిరఞ్జనా నిత్యా జ్ఞానశక్త్యపరాజితే[5] ।। 210 ।।

ప్రకృతిః సున్దరీ షట్కమిత్యుక్తం సర్వసిద్ధిదమ్ ।

లక్ష్మీః శబ్దనిధిః సర్వకామదా ప్రీతివర్ధనీ ।। 211 ।।

యశస్కరీ శాన్తిదా చ తుష్టిదా పుష్టిదాష్టకమ్ ।

ద్విషట్కం వైభవే యోగే దేవీనాం కీర్తిదం హి యత్ ।। 212 ।।

శ్రియాదిచతుష్టయస్య శుద్ధ్యాదిషట్కస్య లక్ష్మ్యాద్యష్టకస్య చ నామధేయాన్యాహ- శ్రియేతి (త్రిభిః? పఞ్చభిః)। శబ్దనిధిః సరస్వతీత్యర్థః ।। 207-212 ।।

[1 ష్కేణ వృతం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 మధ్యాదికోణ- అటీ. ।]

[3 సామ్ప్రతమ్- ము. అటీ. ।]

[4 శ్రియా విమలకీర్తిర్జయలక్ష్మీర్జలాశయః- బక., శ్రియా విమలకీర్తిర్వై లక్ష్మీర్వలాయుధః- అ. ఉ. ।]

[5 ముక్తిం చేత్య - ము. అటీ. ।]

లక్ష్మ్యాద్యం తచ్చ బోద్ధవ్యం భేదేఽస్మిన్ పారమేశ్వరే ।

పునశ్చతుర్భుజస్యైవం విజ్ఞేయం భేదసప్తకమ్ ।। 213 ।।

లక్ష్మ్యాదిద్విషట్కం పూర్వం నవమపరిచ్ఛేద (9/85) ఏవోక్తం ద్రష్టవ్యమిత్యాహ- ద్విషట్కమితి। వైభవే యోగే విభవదేవతాకథనప్రకరణ ఇత్యర్థః।

నన్వేవం వ్యాఖ్యానం సాత్వతోపబృంహణలక్ష్మీతన్త్రవిరుద్ధమ్, యతస్తత్ర-

ఏకధా ద్విచతుర్ధా చ షోఢా చైవ తథాష్టధా ।

పునర్ద్వాదశధా చైవ తత్ర నామాని మే శృణు ।।

శ్రీర్నామ ద్విభుజస్యాహమ[1]ఙ్కస్థా వరవర్ణినీ ।

తస్యైవోభయతో రూపే శ్రీశ్చ పుష్టిశ్చ వాసవ ।।

చతుర్దిశం తు తస్యైవ శ్రీః కీర్తిశ్చ జయా తథా ।

మయేతి కృత్వా రూపాణి భుజ్యేఽహం[2] తేన విష్ణునా ।।

తస్యైవ కోణషట్కస్థా షోఢాఽహం శృణు నామ చ ।

శుద్ధిర్నిరఞ్జనా నిత్యా జ్ఞానశక్తిశ్చ వాసవ ।।

తథాఽపరాజితా చైవ షష్ఠీ తు ప్రకృతిః పరా ।

తస్యైవ చాష్టధా దిక్షు సాహం రూపైర్వ్యవస్థితా ।।

లక్ష్మీః సరస్వతీ సర్వకామదా ప్రీతివర్ధనీ ।

యశస్కరీ శాన్తిదా చ తుష్టిదా పుష్టిరష్టమీ ।।

[3]కోణద్విషట్కే తస్యైవ స్థితా ద్వాదశధాఽస్మ్యహమ్ ।

శ్రీశ్చ [4]వాగీశ్వరీ కాన్తిః క్రియాశక్తివిభూతయః ।।

ఇచ్ఛా ప్రీతీ రతిశ్చైవ మాయా ధీర్మహిమేతి చ । (8/20-27)

ఇతి శ్రీసాత్వతాష్టమపరిచ్ఛేదోక్తం (8/31-32) లక్ష్మీవాగీశ్వర్యాదిద్విషట్కమేవ ప్రతిపాదితమ్, అతో వైభవయోగ ఇత్యత్రాపి విభోరయం వైభవ ఇతి భగవత్సంబన్ధిని వ్రతార్చన ఇత్యేవార్థో వర్ణనీయ ఇతి చేన్న, సత్యం తన్నాయం భవద్దోషః, కిన్తు లక్ష్మీతన్త్రలేఖకదోషః। యసస్తేన "లక్ష్మీః పుష్టిర్దయా నిద్రా" (9/85) ఇత్యాదిశ్లోకస్థానే ప్రమాదాత్ "శ్రీశ్చ వాగీశ్వరీ కాన్తిః" (8/31-32) ఇత్యాదిశ్లోకో విలిఖితః। యద్యపి తదేవ భవతా సమర్థితమ్, తథాపి త్రయోదశపరిచ్ఛేదే ధ్యానప్రకరణే (13/36-43) నవమపరిచ్ఛేదోక్తలక్ష్మీపుష్ట్యాదిద్విషట్కస్యైవ కణ్ఠరవేణ వక్ష్యమాణత్వాన్న భవతోఽభిమతం సిద్ధ్యతి।

నను చ లక్ష్మీతన్త్రకోశేషు సర్వత్రాప్యేకరూపః పాఠః పరిదృశ్యతే, కథం తస్య ప్రామాదికత్వమితి చేన్న, ప్రథమకోశానుసారేణ సర్వత్రాపి ప్రామాదికస్యైవ ప్రసృతత్వాత్। యథా పారమేశ్వరకోశేషు సర్వత్రాప్యావరణదేవతాలక్షణాధ్యాయే- "కున్దావదాతం కమలమ్ (6/259) ఇత్యాదిప్రసిద్ధకమలధ్యానశ్లోక ఏవ "కున్దావదాతం ముసలమ్" ఇతి ముసలధ్యానపరత్వేన విలిఖితః ప్రామాదికః పరిదృశ్యతే, తథాఽయమపీతి జ్ఞేయమ్ ।

నను కున్దావదాతం కమలమితి కుత్ర ప్రసిద్ధమితి చేత్, పారమేశ్వరార్చనాధ్యాయ (6/249) ఏవ పశ్యతు భవాన్ ।

నను చ కిం తావతా, కమలముసలయోరేక ఏవ ధ్యానశ్లోకః స్యాదితి చేత్, కిం ముసలకిసలయమపేక్షసే। యతః కమలముసలాదీనాం ప్రత్యేకం ధ్యానశ్లోకానత్రైవ [5]వక్ష్యతి। ఏతదనుసారేణైవ పారమేశ్వరే సమస్తాయుధధ్యానశ్లోకా విలిఖితాః ।

నను[6] పారమేశ్వరోక్తం న ప్రామాదికమ్, అపి తు సంహితాకారస్యైవాభిమతమ్ I తథాహి పౌష్కరే- "శిశిరాస్త్రకరం స్మరేత్" (4/155) ఇతి సోమస్య శిశిరమ్[7], "దణ్డహస్తం ప్రజాపతిమ్" (4/158) ఇతి ప్రజాపతేర్ముసలం[8] చ ప్రతిపాదితమ్ I జయాఖ్యే (7/84-87) తు - సోమస్య ముద్గరం ప్రజాపతేః కమలం చ ప్రతిపాదితమ్ I ఉభయత్రాఽప్యాయుధధ్యానముక్తమ్ I తదేవ పారమేశ్వరే శిశిరకమలయోః ప్రతిపాదితమితి చేత్, మర్మజ్ఞోఽసి I తథాపి శిశిరముద్గరయోః పర్యాయత్వబుద్ధ్యా కదాచిత్ [9]తథా ధ్యానకథనం సంభవేత్ I తథా కమలముసలయోరభేదబుద్ధేరవతరణాసంభవాత్ I తల్లేఖకప్రమాకృతమేవ I అథవా జయాఖ్యోక్తపక్షాన్తరజ్ఞాపనార్థం ముద్గరధ్యానశ్లోకే శిశిరపదప్రక్షేపశ్చైవమేవ బోధ్యః I ఏవం చోభయథాపి ప్రామాదికత్వం సిద్ధమ్ I అలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా I ప్రకృతమనుసరామః II 212-213 II

[1 మఘ- అ. ము. I]

[2 భుజ్యేయం- అ. ము. I]

[3 కేశషట్కే కృత- అ., కేశషట్కే తు- ము. I]

[4 కామే- ము. I]

[5 త్రయోదశే పరిచ్ఛేదే I]

[6 నను చ- ము. I]

[7 శీలం- అ. I]

[8 ర్మహదం చ - అ. I]

[9 తదా- అ. I]

పునశ్చతుర్భుజస్యైవం విజ్ఞేయం భేదసప్తకమ్ II 213 II

కిన్తు వై శఙ్ఖచక్రే ద్వే వామహస్తే[1] ద్వయేన తు I

జగత్యస్మిన్ హియచ్ఛన్తం శాన్తిమాద్యేన శాశ్వతీమ్ II 214 II

ప్రోద్వహన్తం ద్వితీయేన త్వపసవ్యనే వై గదామ్ I

చతుర్భుజస్యాపి ద్విభుజవత్ కేవలరూపమేకమ్, లక్ష్మ్యాదిభిః సహితం రూపం షోఢా చాహత్య సప్తధా రూపం జ్ఞేయమిత్యాహ- పున[2]రిత్యర్ధేన। చతుర్భుజస్య లాఞ్ఛనచతుష్టయధారణక్రమాహ- కిన్త్వితి సార్ధేన[3]। శాన్తిం యచ్ఛన్తమిత్యనేనైవ కమలధారణం సూచితం హి భవతి,. "శమం నయతి సంతాపం కమలేనేన్దుకాన్తినా" (12/12) ఇతి పూర్వం శక్త్యాత్మలక్షణోక్తేః ।। 213-215 ।।

భూయః కరచతుష్కేణ పూర్వోక్తేన క్రమేణ తు ।। 215 ।।

చతుర్ణామబ్జపూర్వాణామన్యోన్యత్వేన ధారణాత్ ।

ధత్తే ద్వాదశధా రూపం నిఃశక్తికం[1] చ కేవలమ్ ।। 216 ।।

ఏషాం కమలాదీనాం పరస్పరవ్యత్యస్తధారణేన చతుర్భుజరూపం ద్వాదశధా సంభవతీత్యాహ- భూయ ఇతి సార్ధేన। ద్వాదశధా పద్మాదిధారణక్రమస్తు ముఖ్యదక్షిణహస్తమారభ్య ముఖ్యవామ[2]కరాన్తమ్- 1. పద్మగదాచక్రశఙ్ఖాః, 2. పద్మశఙ్ఖచక్రగదాః, 3. పద్మగదాశఙ్ఖచక్రాణి, 4. పద్మచక్రశఙ్ఖగదాః, 5. పద్మచక్రగదాశఙ్ఖాః, 6. పద్మశఙ్ఖగదాచక్రాణి, 7. శఙ్ఖగదాచక్రపద్మాని, 8. శఙ్ఖపద్మచక్రగదాః, 9. శఙ్ఖచక్రగదాపద్మాని, 10. శఙ్ఖపద్మగదాచక్రాణి, 11. శఙ్ఖగదాపద్మచక్రాణి, 12. శఙ్ఖచక్రపద్మగదాశ్చ క్రమేణ జ్ఞేయాః ।। 215-216 ।।

[1 క్తీకం- అ.।]

[2 ముఖం- అ.।]

పునర్ద్వాదశకం తచ్చ సహ శక్తి[1]చయేన తు ।

స్థితమేకాధికేనైవ షోఢా కమలలోచన ।। 217 ।।

ఏవం చతుర్భుజేనైవ వపుషా బహుధా స్థితః ।

ఇదమేకైకం రూపం పునః ప్రత్యేకం లక్ష్మ్యాదిశక్తిభేదైః షోఢా భవతీత్యాహ- పునర్ద్వాదశకమితి సార్ధేన। శక్తి(ద్వ?చ)యేన దేవీసమూహేనేత్యర్థః। అత్ర చయేనేతి జాత్యేకవచనమ్, ద్వికచతుష్కషట్కాష్టకద్విషట్కభేదభిన్నానాం శక్తిసమూహానాముక్తత్వాత్। ఏకాధికేన లక్ష్మ్యధికేనేత్యర్థః। "ప్రాగ్వల్లక్ష్మ్యా సమేతం యత్తదేకం రూపమైశ్వరమ్" (12/206) ఇతి పూర్వోక్తేః। సమూహస్యానేకాత్మకత్వాదేకాధికేనేతి శక్తి(ద్వ?చ)యస్య పృథగ్విశేషణముక్తమితి

జ్ఞేయమ్। ఏవం చతుర్భుజేనైవ వపుషా బహుధా స్థితః।
కేవలరూపైర్ద్వాదశభిర్లక్ష్మ్యాదిశక్తిసహితైర్ద్విసప్తతిరూపైరాహత్య చతురశీతిరూపభేదైరన్విత ఇత్యర్థః ।। 217-218 ।।

[1 శక్తిద్వయేనేతి సార్వత్రికః పాఠః.।]

సప్తధా షడ్భుజాద్యేన భుజాధిక్యేన వై పునః ।। 218 ।।

స్థితస్త్వనేకధా దేవో యథా తదవధారయ ।

పునః షడ్భు(జాః?జాద్యాన్) అష్టాదశభుజాన్తాన్ సప్తరూపభేదాన్ శృణ్విత్యాహ- సప్తధేతి ।। 218-219 ।।

షడ్బాహురష్టబాహుశ్చ దశద్వాదశబాహుధృక్[1] ।। 219 ।।

ద్విసప్తషోడశకరస్తథాష్టాదశభూషితః[2] ।

కేవలాదిశ్చ సర్వేషాం ప్రాగ్వద్ భేదస్తు సప్తధా ।। 220 ।।

షడ్భుజాదీనాం సప్తానామపి ప్రాగ్వత్ కేవలత్వేన సశక్తికత్వేన చ సప్తధా భేదాః సంభవన్తీత్యాహ- షడ్బాహురితి సార్ధేన ।। 219-220 ।।

[1 ధృత్- ము., భాక్- అటీ.।]

[2 భేదతః- అటీ.।]

తన్మే శృణు యథావస్థమస్త్రవిన్యాసచిహ్నితమ్ ।

షడ్భుజో దక్షిణైర్ధత్తే నిస్త్రింశం కమలం గదామ్ ।। 221 ।।

సశరం కార్ముకం శఙ్ఖం వామైరస్త్రోత్తమం త్రిభిః ।

గదాముసలచక్రాసీనష్టబాహుస్తు దక్షిణైః ।। 222 ।।

శఙ్ఖమఙ్కుశపాశౌ చ వామైస్తు సశరం ధనుః ।
ఖడ్గబాణగదాపద్మశక్తియుక్తాస్తు దక్షిణాః ।। 223 ।।

దశబాహోర్ధనుశ్శఙ్ఖచక్రఖడ్గాశ్చ సాభయాః ।
షణ్ణాం దక్షిణహస్తానాం ద్విషట్కభుజభూషితః ।। 224 ।।

సన్ధత్తే కమలం ఖడ్[1]గచక్రబాణగదాఙ్కుశాన్ ।
శఙ్ఖపాశాభయాన్ శక్తిం సవ్యానాం ముసలం ధనుః ।। 225 ।।

చతుర్దశభుజో ధత్తే వామే తు భుజసప్తకే ।
శఙ్ఖం గదాఙ్కుశౌ[2] పాశం ముసలం ముద్గరం హలమ్ ।। 226 ।।

దణ్డాబ్జకులిశాన్[3] చక్రం ఖడ్గశక్తిపరశ్వధాన్ ।
బిభృయాత్ షోడశభుజో ముఖ్యహస్తైః సముద్గరాన్ ।। 227 ।।

అభయం కమలం ఖడ్గం శక్తిదణ్డవరాఙ్కుశాన్[4] ।
శఙ్ఖచక్రగదావజ్రపాశలాఙ్గలకార్ముకాన్ ।। 228 ।।

వరం కరాష్టకేనైవ ధత్తే సవ్యేన విశ్వజిత్ ।
పద్మఖడ్గగదావజ్రచక్రబాణవరాఙ్కుశాన్ ।। 229 ।।

దణ్డం దక్షిణహస్తైస్తు ధత్తేఽష్టాదశబాహుధృక్[5] ।
శఙ్ఖాభయౌ[6] హలం శక్తిం ముద్గరం ముసలం ధనుః ।। 230 ।।

కుఠారమతులం పాశం విభుర్వామభుజైరమూన్ ।

బిభర్తి దుష్టశాన్త్యర్థం సాధూనాం పాలనాయ చ ।। 231 ।।

షడ్భుజాదీనాం ఆయుధభేదానాహ- తన్మే శృణు యథావస్థమిత్యారభ్య సాధూనాం పాలనాయ చేత్యన్తమ్ ।। 221-231 ।।

[1 ఖడ్గం- అ.।]

[2 ఙ్కుశం- బఖ. అ. ఉ.।]

[3 శమ్- ఉ.।]

[4 శరా- అ. ఉ.।]

[5 ధృత్- ము. అటీ.।]

[6 భయం- ఉ.।]

భూయో విశేషరూపాణి త్వేతా[1]న్యేవ విశేషతః ।

స్వవక్త్రద్వయమాత్రేణ నయత్యమితవిక్రమః ।। 232 ।।

ఉక్తాన్యేతాని రూపాణి పునర్వ్యక్తద్వయమాత్రేణ విశేషత్వం ప్రాపయతీత్యాహ- భూయ ఇతి[2] ।। 232 ।।

[1 ఏతా- ఉ.।]

[2 ఇతి సార్ధేన- ము.।]

సింహతేజోఽసహిష్ణూనాం పితృయాణరతా[1]త్మనామ్ ।

అజ్ఞనాదికసంసారభీతానాం వై హితాయ చ ।। 233 ।।

అమృతే[2] వై గ్రహే[3] భాగే త్రైజసే నిత్యదక్షిణే ।

వామదదక్షిణవక్త్రాభ్యాం కుర్యాద్ వై వ్యత్యయం ప్రభుః ।। 234 ।।

వృద్ధయేఽపి చ శాన్త్యర్థం తేజసః పద్మలోచన[4] ।

దక్షిణోత్తరవక్త్రయోర్వ్యత్యాసభేదమాహ- సింహేతి[5] [6]సార్ధద్వాభ్యామ్ I స్వదక్షిణభాగస్యైవ తేజోమయత్వాత్ పునస్తత్రాతితేజోమయం సింహవక్త్రమప్యస్తి చేత్, ఉపాసకాస్తదుభయం తేజః సంమిలితం సోఢుం న శక్నువన్తీతి తేషాం ముముక్షూణాముపాసకానాం హితార్థం తేజోమయం సింహవక్త్రమమృతమ(య్యైః?యే) స్వవామభాగే, వరాహముఖం త్రైజసే దక్షిణభాగే చ ప్రాప్నోతీతి భావః II 233-235 II

[1 గతా- బక., తరా- బఖ. I]

[2 అమృతే- ము. అటీ. బక. బఖ. I]

[3 గ్రహైర్భోగైస్తై- ము. I]

[4 చనః- అ. ఉ. I]

[5 సింహస్యేతి- అ. I]

[6 `సార్ధ' నాస్తి- ము. I]

హేతునానేన[1] భగవాన్ బహిరన్తర్గతేన వై II 235 II

అగ్నిషోమౌ సమీకృత్య త్వాస్తే సాధారణాత్మనా[2] I

ఏవం ముఖద్వయవ్యత్యయేన హేతునా సమీకృతతేజోఽమృతమయవిగ్రహః సన్ సర్వసేవ్యో భవతీత్యాహ- హేతునేతి II 235-236 II

[1 తేన- అ. ఉ. I]

[2 త్మనామ్- ము. బక. బఖ. ఉ. I]

వ్యక్తం[1] వాగీశవక్త్రం తు నీత్వైవం శిరసోపరి II 236 II

పఞ్చవక్త్రేణ వపుషా త్వామూలాద్ యాత్యనేకధా I

శబ్దబ్రహ్మరతానాం చ ధ్యాయినామాత్మసిద్ధయే II 237 II

శబ్దబ్రహ్మసక్తోపాసకానుగ్రహార్థమూర్ధ్వచతుర్ముఖమధ్యే హయగ్రీవవక్త్రం చ బిభర్తీత్యాహ- వ్యక్తమితి సార్ధేన II 236-237 II

[1 వ్యక్తిమితి సార్వత్రికః పాఠః .।]

ఆ పాతాలాచ్చ సర్వేషాం లోకానాం పూరణాయ చ ।

నానావపుర్ధరో భూయస్త్వే[1]కైకేనైష యాతి చ ।। 238 ।।

భేదేన రూపమాశ్రిత్య దశధా చ సితాదికమ్ ।

వర్ణభేదం చాహ- ఆపాతాలాదితి సార్ధేన। పాతాలాదిసమస్తలోకేషు స్వయమేవ గత్వా సంరక్షితుమిచ్ఛారూపధర ఏష భగవాన్ ఏకైకేన భేదేన భుజాస్త్రశక్తివక్త్రభేదేనైకైకం రూపమాశ్రిత్య దశధా సితాదికం చ యాతి। "యుగానుసారికాన్తిశ్చ" (12/11) ఇతి పూర్వోక్తక్రమేణ తత్తద్యుగానుసారిణ్యాఽవస్థయా సితరక్తాదివర్ణభేదం చ ప్రాప్నోతీత్యర్థః। ఏవం చ పూర్వోక్తైర్భుజవక్త్రవర్ణైః శక్తీశస్యాశీత్యుత్తరచతుఃశతాధికసహస్రరూపభేదా భవన్తీతి జ్ఞేయమ్ ।। 238-239 ।।

[1 స్త్వధికే- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

వినా వక్త్రైర్నృసింహాద్యైః సర్వజ్ఞమహిమాన్వితః[1] ।। 239 ।।

బిభర్తి రూపాణ్యేతాని త్వనిరుద్ధస్తు తార్క్ష్యకమ్[2] ।

ఏవమాక్రమ్య గరుడం ప్రద్యుమ్నో బిభృయాత్తనుమ్[3] ।। 240 ।।

నానాత్వమపి[4] చాభ్యేతి సఙ్కర్షణః సుపర్ణగః ।

దేవః సత్యోపరి స్థిత్వా విశ్వాత్మా యాత్యనేకధా ।। 241 ।।

సురసిద్ధమనుష్యాదిభూతానాం దుఃఖశాన్తయే ।

అథ "చాతురాత్మ్యసమూహాత్తు యత్పద్మదలభూస్థితమ్" (12/175) ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ వాసుదేవాదీనాం మధ్యేఽన్యతమస్య శక్త్యాత్మత్వే తస్య నృసింహాదివక్త్రద్వయం వినా భుజాస్త్రశక్తిభేదాన్వితత్వం సర్వం ప్రాగ్వదేవ, వాహనం తు సత్యాదిక్రమేణ విభిన్నమిత్యాహ- వినా వక్త్రైరితి త్రిభిః ।। 239-242 ।।

[1 న్వితమ్- బక. l]

[2 తార్క్ష్యకః - బక. బఖ. అ. l]

[3 తనుః- ము. అ. l]

[4 మభి చాత్యేతి- ము. అటీ. l]

చతుర్ణాం యోనిజా వర్ణాస్తే తు మూర్త్యన్తరేషు చ ll 242 ll

వాసుదేవాద్యుక్తం శుక్లాదివర్ణచతుష్టయం శక్త్యాత్మమూర్త్యన్తరేష్వపి సంభవతీత్యాహ- చతుర్ణామిత్యర్ధేన ll 242 ll

చతుర్భుజస్యాదిమూర్తేర్విష్ణోర్మూర్త్యన్తరస్య చ l

వర్ణలాఞ్ఛనతుల్యత్వే భేదకృత్ తద్[1]ధ్వజద్వయమ్ ll 243 ll

చతుర్భుజస్య వాసుదేవస్య తథావిధశక్త్యాత్మమూర్తేశ్చ వర్ణలాఞ్ఛనతుల్యత్వేన మూర్తిసందేహే ప్రాప్తే తత్తద్ధ్వజద్వయం తత్తన్మూర్తిభేదజ్ఞానజనకం భవతీత్యాహ- చతుర్భుజస్యేతి ll 243 ll

[1 సద్- అటీ., స- ము. బక. బఖ. అ. ఉ. l]

అపసవ్యస్థితేనైవ తత్తాలాఖ్యధ్వజేన తు l

స్వరూపభేద[1]మాప్నోతి స్వమూర్తిః సహ సర్వదా ll 244 ll

సర్వత్రైవం తద్దక్షిణభాగస్థధ్వజేన తన్మూర్తిభేదో జ్ఞేయ ఇత్యాహ- అపసవ్యేతి ll 244 ll

[1 మిద- ము. అటీ. బక. బఖ. l]

యస్మాత్ కార్యవశేనైవ మూర్తీనామపి పాణిగాః l

చతుఃపద్మాదయోఽమూర్తా మూర్తాః శాన్తాస్తథోద్యతాః ll 245 ll

తత్ర హేతుమా- యస్మాదితి l వాసుదేవాదీనాం హస్తస్థితపద్మాదిలాఞ్ఛనాని ప్రకృతకార్యానుసారేణ కదాచిత్ శాన్తరూపమఙ్గీకృత్యామూర్తాని భవన్తి,

కదాచిదిచ్ఛా[1]రూపమఙ్గీకృత్య మూర్తీభూతాని భవన్తి। తస్మాల్లాఞ్ఛనైర్భేదో న జ్ఞాయతే, తత్తద్ధ్వజేనైవ తత్తన్మూర్తిభేదో జ్ఞాతవ్య ఇత్యర్థః ।। 245 ।।

[1 దితర- ము.।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే[1] శ్రీసాత్వతసంహితాయాం విభవదేవతాధ్యానం నామ ద్వాదశః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే ద్వాదశః పరిచ్ఛేదః ।।

[1 పఞ్చ- ఉ.।]

త్రయోదశః పరిచ్ఛేదః।।

శ్రీభగవానువాచ[1]।।

యాగే[2]ఽస్మింస్త్వే[3]కపీఠే వై సర్వసామాన్యలక్షణే ।

ధ్యేయా విశేషరూపేణ కిరీటాద్యఖిలాస్తు వై ।। 1 ।।

చతుర్భుజాశ్చతుర్వక్త్రా వస్త్రస్రగ్భూషణాన్వితాః ।

పునర్విశేషయాగా[4]నామర్చనావసరే వపుః[5] ।। 2 ।।

ఏకాననం చ సర్వేషాం ద్విభుజం విహితం సదా ।

అథ త్రయోదశః పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। అత్ర ప్రథమం కిరీటాదిభూషణానాం లాఞ్ఛనానాం చ సర్వేషామపి స్వాతన్త్ర్యేతణ్ణార్చనప్రకరణే చతుర్ముఖత్వం చతుర్భుజత్వం చ ధ్యేయమ్, పారతన్త్ర్యేణార్చనప్రకరణే తు[6] ద్విభుజత్వమేకముఖత్వమేవ[7] ధ్యేయమిత్యాహ- యాగ ఇతి సార్ధద్వాభ్యామ్। అత ఏవ జయాఖ్య[8] (13/151) లక్ష్మీతన్త్రాదిషు (38/68) భోగయాగప్రకరణే కౌస్తుభాదీనాం ద్విభుజత్వమేవోక్తమ్ ।

నను తర్హీశ్వరపారమేశ్వరయోర్భోగయాగప్రకరణేఽపి శ్రీవత్సకౌస్తుభయోశ్చతుర్భుజత్వమ్, "ఉద్గిరన్తం స్వకైర్ముఖైః" (ఈ. సం. 4/120; పా. సం. 6/363) ఇత్యనేన శఙ్ఖస్య చతుర్ముఖత్వం చోక్తమ్ I తస్య కా గతిరితి చేత్, సత్యమ్ I తత్ర సాత్వతోక్తస్వతన్త్రార్చనపరధ్యానశ్లోకా ఏవ యథావస్థితం విలిఖితాః I తథాపి తత్రైవోత్తరత్ర-

ధ్యేయాః స్వరుచిసంయుక్తా ద్విభుజాః పురుషోపమాః II

సాస్త్రాః [9]కిరీటపూర్వా యే గదామాలాఙ్గనాకృతీః I

(ఈ. సం. 4/120-121; పా. సం. 6/269-270)

ఇత్యుక్తత్వాన్న వివాదావకాశః II 1-3 II

[1 భగవానిత్యేవ ఉ. విహాయ సార్వత్రికః పాఠః. I]

[2 యోగో- ము., యోగే- బక. ఉ. I]

[3 స్మిన్ స్వేన - ము. అటీ. బక. I]

[4 యోగా- ము. అటీ. బక. బఖ. అ. I]

[5 పునః- ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ. I]

[6 `తు' నాస్తి- అ. I]

[7 `ఏవ' నాస్తి- అ. I]

[8 యాఖ్యే- అ. I]

[9 `కౌస్తూభపూర్వా యే గదామాలేఽఙ్గనాకృతీ' (17/88-89) ఇత్యేవం పాఠభేదేన సహఽత్రాపి సముపలభ్యతేఽయం శ్లోకః I]

కిరీటః సౌమ్యవదనః కాఞ్చనాభో మహాతనుః II 3 II

భాభిరాకృతియుక్తాభిర్నానారూపాభిరావృతః I

స్థితో వైద్యాధరీయేణ స్థానకేనాన్తరిక్షగః[1] II 4 II

కిరీటధ్యానమాహ- కిరీట ఇతి సార్ధేన II 3-4 II

[1 స్థానా- ము., స్థానగేన- బక. I]

పద్మరాగా[1]చలాకారం కౌస్తుభం రత్ననాయకమ్ ।

దిశో దశ ద్యోతయన్తం సంలగ్నాజ్[2]ఘ్రిస్థితం స్మరేత్ ॥ 5 ॥

వహన్తం వక్షసో మధ్యే స్వహస్తకృతసమ్పుటమ్ ।

సన్ధారయన్తమపరం తథా వై శిరసోపరి ॥ 6 ॥

కౌస్తుభధ్యానమాహ- పద్మరాగేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ 5-6 ॥

[1 రాగచయా- ఉ. l]

[2 నాఙ్ఘ్రిం- ము. l]

స్ఫటికాద్రిప్రతీకాశం శ్రీవత్సమథ భావయేత్ ।

బద్ధపద్మాసనాసీనం న్యస్తహస్తం స్వపార్శ్వయోః ॥ 7 ॥

వహన్తం కూర్మముద్రాం చ ముఖ్య[1]హస్తద్వయేన తు ।

శ్రీవత్సధ్యానమాహ- స్ఫటికేతి సార్ధేన। కూర్మముద్రా అవిద్యాదలినీ ముద్రేత్యర్థః, "అవిద్యాదలినీం ముద్రాం కూర్మాఖ్యాం సంస్మరేద్ విభోః" (17/84) ఇతి నృసింహకల్పే వక్ష్యమాణత్వాత్। తల్లక్షణమపి తత్రైవ వక్ష్యమాణం జ్ఞేయమ్ ॥ 7-8 ॥

[1 ముఖ- అ. ఉ. l]

ధ్యేయా భగవతీ మాలా చిత్రరూపా మనోహరా ॥ 8 ॥

సర్వగన్ధాన్వితా సౌమ్యా ఈషద్వికసితాననా[1] ।

వనమాలాధ్యానమాహ- ధ్యేయేతి ॥ 8-9 ॥

[1 ద్విహ- అ. ఉ. l]

స్వరశ్మిమణ్డలాన్తఃస్థం వల్గన్తం హేతిమం స్మరేత్ ।। 9 ।।

విభోరాజ్ఞాం ప్రతీక్షన్తం హ్రస్వాఙ్గం రక్తలోచనమ్ ।
కున్దావదాతంకమలం సౌమ్యమీషత్స్మితాననమ్ ।। 10 ।।

రవం రవన్తం[1] మధురం శ్రోత్రేన్ద్రియసుఖావహమ్ ।
గదాం హేమాద్రిసంకాశాం తన్వీం కువలయేక్షణామ్ ।। 11 ।।

స్వోత్థేన రశ్మిజాలేన భాసయన్తీం నభస్థలమ్ ।
తుహినాచలసంకాశం శఙ్ఖం కమలలోచనమ్ ।। 12 ।।

సహాగమాదిసారం తముద్గిరన్తం స్వకైర్ముఖైః ।
సన్ధ్యాజలదసంకాశం లాఙ్గలం భీమలోచనమ్ ।। 13 ।।

[2]క్షామాఙ్గమున్నతాంసం చ వజ్రకాయం బలోత్కటమ్ ।
కృశోదరం చ ముసలం[3] రశ్మిజ్వాలావలీవృతమ్ ।। 14 ।।

అఙ్గారరాశిసదృశం ప్రలమ్బమతినిష్ఠురమ్ ।
నీలోత్పలదలశ్యామమిష్వస్త్రం బాణ[4]విగ్రహమ్ ।। 15 ।।

నానారూపం చ నిశితం దీర్ఘదృక్చణ్డవిక్రమమ్ ।
కార్ముకం హేమగౌరం చ కిఙ్కిణీజాలమణ్డితమ్ ।। 16 ।।

ఆస్ఫోటయన్తం స్వకరం[5] మహాజలదనిస్వనమ్ ।
స్వరశ్మిఖచితం ధ్యాయేన్నృత్యమానం చ నన్దకమ్ ।। 17 ।।

శరదాకాశసంకాసం దశన్తం దశనావలిమ్ ।
సూర్యమణ్డలసంకాశం ఖేటకం సౌమ్యమూర్తికమ్ ।। 18 ।।

గ్రసన్తమస్త్రపూగాని స్వవక్త్రేమానిశం బలాత్ ।
బద్ధముష్టిం స్మరేద్ దణ్డం రక్తాఙ్గం రక్తలోచనమ్ ।। 19 ।।

క్రోధమూర్తిం స్వదశనైర్దశన్తమధరం స్వకమ్ ।
శక్రకార్ముకవర్ణం చ పరశుం భీమవిక్రమమ్ ।। 20 ।।

ద్రవత్కనకనేత్రం చ జ్వలజ్జ్వాలాజటాధరమ్ ।
పాశం [6]ఫణిగణాకీర్ణం విద్యుజ్జిహ్వం భయానకమ్ ।। 21 ।।

హేమాలిపాణ్డరాభం చ ఘోరాస్యం రక్తలోచనమ్ ।
కృశాఙ్గం దీర్ఘబాహుం చ పిఙ్గలాక్షం తు [7]చాఙ్కుశమ్ ।। 22 ।।

వికరాలముఖం రౌద్రం భిన్నాఞ్జనగిరిప్రభమ్ ।
ముధ్గరం శతధామాభం పీనాంసం పృథువిగ్రహమ్ ।। 23 ।।

జటాకలాపధృక్[8] సౌమ్యం పుణ్డరీకనిభేక్షణమ్ ।
వజ్రం వజ్రోపలాభం తు సితదీర్ఘనఖాఙ్కితమ్[9] ।। 24 ।।

దంష్ట్రాకరాలవదనం జ్వలత్కనకలోచనమ్ ।
సౌదామినీం ప్రభాశక్తిం[10] శాన్తాగ్నివదనేక్షణామ్ ।। 25 ।।

ఘనఘర్ఘరనిర్ఘోషముద్గిరన్తీం ముహుర్ముహుః ।

చక్రాదిశక్త్యన్తానాం సప్తదశాయుధానామేకైకస్యైకశ్లోకక్రమేణ ధ్యానమాహ-స్వరశ్మిమణ్డలాన్తఃస్థమిత్యాదిభిః సప్తదశభిః ।। 9-26 ।।

[1 సువన్తం- ము. అటీ. ।]

[2 క్షౌమా- ము. అటీ. ।]

[3 లమగ్ని- అ. ఉ. ।]

[4 బాల- ము. అటీ., బహు- ము. అ. ।]

[5 స్వకరౌ- అ. ఉ. ।]

[6 ఫణా- అ., ఫణ- ము. అటీ. ।]

[7 సాఙ్కు- అటీ. అ. ।]

[8 ధృత్- ము. ।]

[9 న్తికమ్- ము. అటీ. ।]

[10 ప్రభాం- అ. ఉ. ।]

ఏతేఽస్త్రనాయకాః సర్వే విభోరాజ్ఞాప్రతీక్షకాః ।। 26 ।।

ప్రోత్థితా విచలన్తశ్చ[1]సుసమైః స్థాకైః[2] స్థితాః ।

శ్రోణీతటార్పితకరాశ్చామరవ్యజనోద్యతాః ।। 27 ।।

సపద్మం తు కిరీటాద్యం వర్జయిత్వా చతుష్టయమ్ ।

తర్జయన్తం చ దుష్టౌ[3]ఘమన్యేషాం దక్షిణం కరమ్ ।। 28 ।।

స్మర్తవ్యం ధ్యానకాలే తు సర్వేషామథ మస్తకే ।

ధ్యేయం స్వకం స్వకం చిహ్నం సుప్రసిద్ధం నిరాకృతి ।। 29 ।।

సర్వేషాం సామాన్యలక్షణమాహ- ఏతేఽస్త్రనాయకా ఇతి సార్ధైస్త్రిభిః। ఏతే కిరీటాదయ ఇత్యర్థః। అస్త్రనాయకాశ్చక్రాదయ ఇత్యర్థః। శ్రోణీతటార్పితకరాః శ్రోణీతటన్యస్తవామహస్తా ఇత్యర్థః। చామరవ్యజనోద్యతాః సచామరవ్యజనదక్షిణహస్తా ఇత్యర్థః। ఆయుధానాం భూషణానాం చ కిఞ్చిత్ తారతమ్యముక్తమ్- సపద్మమిత్యాదినా। సపద్మం పద్మసహితమ్, కిరీటాద్యం చతుష్టయం కిరీటకౌస్తుభశ్రీవత్సవనమాలాచతుష్టయమ్, వర్జయిత్వాఽన్యేషాం చక్రాదీనాం దక్షిణం కరం దుష్టౌఘం తర్జయన్తం చ ధ్యాయేదితి యోజనా[4]। చక్రాదీనాం చామరవ్యజనసమర్పణకైఙ్కర్యమాత్రోద్యోగే[5] దుష్టానామసురాదీనాం యథేచ్ఛం దుష్కృత్యేష్వవకాశో భవతీతి భియా చామరాదిసమర్పణసమయేఽపి దుష్టౌఘతర్జనముక్తమ్। యద్వా తర్జయన్తం చేత్యత్ర చకారో వికల్పనార్థకః। చక్రాదీనాం దక్షిణం కరం చామరవ్యజనోద్యతం తర్జనీముద్రాన్వితం వా స్మరేదిత్యర్థః। చామరవ్యజనోద్యతమితి పాఠే తు నైతావాన్ క్రమః। సపద్మకిరీటాదిచతుష్టయస్యైవ చామరోద్యతదక్షిణకరత్వమ్, అన్యేషాం తర్జనీముద్రాన్వితత్వమేవేత్యర్థః సరసో భవతి। కస్మింశ్చిత్ పారమేశ్వరప్రయోగే చక్రాద్యాయుధానామేవ చామరవ్యజనోద్యతత్వం సపద్మకిరీటాదిచతుష్టయస్య తర్జనీముద్రాన్వితత్వముక్తమ్। తదసంగతమ్, తర్జయన్తమిత్యస్య చతుష్టయమిత్యస్య చావిభిన్నలిఙ్గకత్వాత్, ఆయుధానామేవ దుష్టౌఘతర్జనసామర్థ్యాద్ భూషణానాం తదసంభవాచ్చ। అత ఏవ పద్మస్యాయుధకోటిపరిగణితత్వేఽపి తస్య లీలాకమలత్వాత్ సౌమ్యత్వాచ్చ దుష్టౌఘతర్జనం (న) సంభవతీత్యభిప్రాయేణ సపద్మమితి భూషణైః సహ వర్ణనం కృతమితి చ జ్ఞాయతే।

నను పూర్వం కౌస్తుభశ్రీవత్సయోర్ధణ్డయోశ్చ కార్యాన్తరవినియుక్తహస్తత్వముక్తమ్, ఇదానీం పునస్తేషామపి శ్రోణీతటనివిష్టహస్తత్వం
చామరపాణిత్వతర్జనీముద్రాన్వితత్వయోరన్యతరత్వం చ కథం సంభవతీతి చేన్న, పూర్వముక్తస్య లక్షణస్య చతుర్భుజవిషయత్వాదిదానీముక్తస్య ద్విభుజవిషయత్వాత్ ।। 26-29 ।।

[1 కుసుమైః- ము. అటీ., సుసంస్థైః- ము.।]

[2 ర్ధ్యానకైః- ము.।]

[3 దుష్టఘ్నం- అ. ఉ.।]

[4 యోజనమ్- ము.।]

[5 మాత్రాద్యోగే- అ.।]

కిరీటో హుతభుగ్ వేద్యః కౌస్తుభస్తు ప్రభాకరః ।

స్వయం శశాఙ్కః శ్రీవత్సో మాలా [1]షణ్మాధవాదయః ।। 30 ।।

[2]ప్రాణం పతత్రిరాడ్ విద్ధి కాలచక్రం మహామతే ।

అపామ్పతిర్వై కమలం గదా దేవీ సరస్వతీ ।। 31 ।।

ఖం శఙ్ఖః సీరమోషధ్యో ముసలం [3]నాగనాయకః ।

శబ్దాదయః [4]సాయకాస్తు ధనుర్విద్ధి సమీకరణమ్ ।। 32 ।।

నన్దకం సర్వశాస్త్రాణి ఖేటకం వసుధా స్మృతా ।

జ్ఞేయో హి దణ్డో నియతిర్వైరాగ్యం పరశుః స్మృతః ।। 33 ।।

పాశో మాయాఙ్కుశః కామోఽప్యహఙ్కారస్తు ముద్గరః ।

విజ్ఞానమమలం వజ్రం సమాధిః శక్తిరుచ్యతే ।। 34 ।।

అథ కిరీటాదీనామధిష్ఠాతౄనాహ - కిరీట ఇత్యాదిభిః। మాధవాదయః[5]........సన్తా.......ప? ఇత్యర్థః। పారమేశ్వరేఽపి-

అపాంపతిర్వై కమలం గదా దేవీ సరస్వతీ ।

చక్రం లోకప్రతిష్ఠా [6]వై శబ్దబ్రహ్మ తు శఙ్ఖరాట్ ।। (6/278-279)

ఇతి గదాపద్మయోరధిష్ఠాతృదేవౌ సాత్వతోక్తశబ్దాభ్యామేవ ప్రతిపాదితౌ, చక్రశఙ్ఖయోరధిష్ఠాతారౌ తు శబ్దాన్తరాభ్యాముక్తౌ। అతస్తత్రాపి లోకప్రతిష్ఠా కాల ఇత్యర్థః, సర్వాధారః కాల ఇతి ప్రసిద్ధేః[7]। శబ్దో (బృ? బృం)హత్యస్మిన్నితి శబ్దబ్రహ్మ ఆకాశమిత్యర్థశ్చ బోధ్యః। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు లోకప్రతిష్ఠా [8]భూమిరిత్యుక్తమ్। తద్విచారణీయమ్ ।। 30-34 ।।

[1 చైవ పతత్రిరాట్- ము. అటీ.।]

[2 కాలం చైవ మహాబుద్ధే విద్ధి చక్రం తు హేతిపమ్- ము. అటీ.।]

[3 చాఙ్గ- బక., నగ- ము.।]

[4 సాధకా- ము. అటీ., సాయకాస్త్రం- ఉ.।]

[5 మాధవాదయః సంతాప- అ.।]

[6 ష్ఠాయై- అ. ము.।]

[7 న్యాయవైశేషికాది శాస్త్రేష్వితి శేషః।]

[8 భూరి- ము.।]

భిన్నరూపస్య చ విభోర్య ఉక్తః సున్దరీగణః ।
సాధారశ్చాప్యనాధా[1]రస్తాసాం ధ్యానం క్రమాచ్ఛృణు ।। 35 ।।

చిన్తాఽఽఖణ్డలచాపాభా లక్ష్మీః రక్తామ్బుజప్రభా ।
పుష్టిః కనకగౌరా చ కీర్తిః కుముదపాణ్డురా[2] ।। 36 ।।

జయాఽర్కకాన్తిసదృశీ[3] మాయాఽఞ్జననిభా స్మృతా ।
శుద్ధిః కింశుకసంకాశా [4]గుఞ్జాభా తు నిరఞ్జనా ।। 37 ।।

బన్ధుజీవోజ్జ్వలా నిత్యా జ్ఞానశక్తిః సితాఽరుణా ।
ఫుల్లేన్దీవరవర్ణా చ పరిజ్ఞేయాఽపరాజితా ।। 38 ।।

రక్తోత్పలాభా ప్రకృతిః సితపీతా సరస్వతీ ।
సర్వకామప్రదా[5] సిద్ధిస్త్విన్ద్రనీలసమప్రభా[6] ।। 39 ।।

సిన్దూరపుఞ్జవర్ణాభా విజ్ఞేయా ప్రీతేవర్ధనీ ।
యశస్కరీ చ దుగ్ధాభా శాన్తిదా విద్రుమోజ్జ్వలా ।। 40 ।।

తుష్టిస్తుహినసంకాశా దయా వైడూర్యసన్నిభా ।
నిద్రాఽయస్కాన్తసదృశీ[7] క్షమా పీతారుణప్రభా ।। 41 ।।

కాన్తిర్దర్పణసంకాశా ధృతిర్గోరోచనోజ్జ్వలా ।

మైత్రీ బన్ధూకపుష్పాభా రతిర్గైరికసన్నిభా ।। 42 ।।

మతిర్మరకతాభా వై సర్వాః ప్రముదితాననాః ।

అథ పూర్వోక్తానాం చిన్తాదిదేవీనాం వర్ణధ్యానక్రమమాహ- భిన్నరూపస్యేత్యాదిభిః। చిన్తా నామ పాతాలశాయినో దక్షిణభాగస్థా పూర్వోక్తా దేవీతి జ్ఞేయా। [8]శ్ర్యాదిద్వికేశ్ర్యాదిచతుష్టయే శుద్ధ్యాదిషట్కే లక్ష్మ్యాద్యష్టకే లక్ష్మ్యాదిద్విషట్కే చ చిన్తాయా అనన్తర్గతత్వాత్ ప్రథమం తద్ధ్యానముక్తమితి సూక్ష్మదృష్ట్యా బోధ్యమ్।

నన్వేకార్ణవశాయినః పరితఃస్థితదేవీచతుష్టయాన్తర్గతప్రీతివిద్యయోరప్యత్ర ద్వికాదిసమూహేష్వనన్తర్గతత్వాత్ తయోరపి ధ్యానం కుతో నోక్తమితి చేత్, పామరోఽసి, విద్యాసరస్వతీశబ్దయోః పర్యాయత్వం స్తనన్ధయోఽపి జానీతే। "తుష్టిదాపుష్టిదాష్టకమ్" (12/212) ఇత్యత్ర తుష్టిదాశబ్దేనోక్తాయాః "తుష్టిస్తుహినసంకాశా" ఇతి పునస్తుష్టిశబ్దేనాత్రైవ గ్రహణాద్ యథా తుష్టిదాతుష్టిజ్ఞబ్దయోః పర్యాయత్వం జ్ఞాయతే, తథా [9]ప్రీతిప్రీతివర్ధనీశబ్దయోః పుష్టిదాపుష్టిశబ్దయోః శాన్తిదాశాన్తిశబ్దయోశ్చ పర్యాయత్వం నిరఙ్కుశమ్। అతః ప్రీతివిద్యయోరపి ద్వికాదిసమూహాన్తర్గతత్వాదేవ పృథగ్ ధ్యానం నోక్తమితి సంతోష్టవ్యమాయుష్మతా। లక్ష్మీధ్యానస్య ప్రథమమేవోక్తత్వాత్ పునర్ద్వికే చతుష్టయేఽష్టకే ద్విషట్కే చ తద్ధ్యానం నోక్తమ్। ఏవమష్టక ఏవ తుష్టేః సరస్వత్యాశ్చ ధ్యానస్యోక్తత్వాత్ పునర్ద్విషట్కే నోక్తమితి ధ్యేయమ్ ।। 35-43 ।।

[1 ప్యసాధా- బక. బఖ. అ.।]

[2 పాణ్డురా- ము.।]

[3 శ్రియాది- ము.।]

[4 సదృశా- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[5 కున్దాభా- ఉ.।]

[6 ప్రదాం విద్ధి త్విన్ద్ర- ము. అటీ.।]

[7 ప్రభామ్- ము.।]

[8 సదృశా- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[9 `ప్రీతి' నాస్తి- అ., `ప్రీ' నాస్తి- ము.।]

దివ్యమాల్యామ్బరధరా నానాలఙ్కారభూషితాః ।। 43 ।।

దివ్యస్రగ్వేష్టనోపేతా వీక్షమాణాః స్వకం పతిమ్ ।

దేవీనాం సర్వాసామపి సామాన్యం లక్షణమాహ- దివ్యమాల్యేతి ।। 43-44 ।।

చతస్రః శక్తయో యాస్తు విభోః [1]శయనగస్య తు ।। 44 ।।

ప్రాగుక్తాస్తత్ర పూర్వాశావస్థితా వీజయన్త్యజమ్[2] ।

త్రయం యద్ దిక్త్రయస్థం తు తత్సంవాహనతత్పరమ్ ।। 45 ।।

పాతాలశాయినః పరితః స్థితస్య లక్ష్మ్యాదిశక్తిచతుష్టయస్య హస్తవ్యాపారానాహ- చతస్ర ఇతి సార్ధేన ।। 44-45 ।।

[1 నకస్య- ము. బక. బఖ. ।]

[2 యన్తి చ- అ. ।]

యత్రైకా[1] శ్రీర్విభోస్తత్ర సన్నివేశః[2] పురోదితః ।

యత్రైకా[3] శ్రీర్విభోస్తత్ర వామే వా దక్షిణేఽపి వా ।। 46 ।।

లక్ష్మీమాత్ర[4]విషయమాహ- యత్రేతి । పురోదితః పూర్వమ్

"పద్మాసనాదినా చైవ కేవలం వా శ్రియాన్వితః" (12/192) ఇత్యత్ర ।

షష్ఠేనాలిఙ్గితా దేవీ సారవిన్దేన బాహునా ।

తదంసలగ్నకరయా దేవ్యా తచ్చిత్త[5]యాఽనిశమ్ ।।

సంవీజ్యమానం వినయాచ్చామరేణ సితేన తు । (12/107-108)

ఇత్యత్ర వోక్త ఇత్యర్థః । తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే- "శ్రీర్నామ ద్విభుజ[6]స్యాహమఙ్కస్థా వరవర్ణినీ" (8/12) ఇతి ।। 46 ।।

[1 నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః- అటీ. ।]

[2 వేశపరోదితా- ము.।]

[3 సర్వత్ర పరిదృశ్యమానాఽపీయం పఙ్క్తిరనావశ్యకా ప్రతీయతే, భాష్యకారేణ చ న వ్యాఖ్యాతా।]

[4 మాతృ- అ.।]

[5 న్తయా- ము.।]

[6 స్యాఙ్గం- ము.।]

శ్రీపుష్ట్యాఖ్యద్వయం యత్ర తత్ర తద్ దక్షిణోత్తరే ।

పద్మాసనేనోపవిష్టా[1] పక్షిపక్షద్వయే స్థితా[2] ।। 47 ।।

నలినీనాలహస్తాఢ్యా మృదుకుమ్భకరాఽపరా ।

అగ్ని[3]షోమమయో దేహ ఆద్యో యః సర్వగస్య చ ।। 48 ।।

తస్య శక్తిద్వయం తాదృగమిశ్రం భిన్నలక్షణమ్ ।

భోక్తృశక్తిః స్మృతా లక్ష్మీః పుష్టిర్వై కర్తృసంజ్ఞితా ।। 49 ।।

భోగార్థమవతీర్ణస్య తస్య లోకానుకమ్పయా ।

ఉదితం సహ తేనైవ శక్తిద్వితయమవ్యయమ్ ।। 50 ।।

నానాత్వేన హి వై యస్య పరిణామః ప్రకీర్తితః[4] ।

శ్రీపుష్టిద్వికస్య లక్షణమాహ- శ్రీపుష్ట్యాఖ్యద్వయమితి సార్ధైశ్చతుర్భిః। యస్య శక్తిద్వయస్య[5] పరిణామో నానాత్వేన ప్రకాశితః, చిన్తాకీర్తిజయామాయాదిరూపభేదైః ప్రదర్శిత ఇత్యర్థః ।। 47-51 ।।

[1 విష్టం- అ. ఉ.।]

[2 తతే- అ., యేన తు- ఉ.।]

[3 అగ్నిష్టోమ- అ. I]

[4 ప్రకాశితః- అ. ఉ. I]

[5 ద్వితయస్య- ము. I]

దిక్పత్రచతురస్తఃస్థం యద్ వై దేవీ[1]చతుష్టయమ్ II 51 II

శక్తిః పరశుపాశాస్త్రమఙ్కుశం తత్కరే క్రమాత్ I

లక్ష్మీకీర్త్యాదిశక్తిచతుష్టయలక్షణమాహ- దిక్పత్రేతి II 51-52 II

[1 దేవి- ము. బక. బఖ. I]

షట్కం కేసరజాలస్థం తత్ర ప్రాక్పశ్చిమే ద్వయమ్ II 52 II

ద్వయం ద్వయం సౌమ్యయామ్యే తాసాం వామకరేషు చ I

శఙ్ఖం చక్రం గదా సీరమిష్వస్త్రం నన్దకం శివమ్[1] II 53 II

శుద్ధ్యాదిదేవీలక్షణమాహ- షట్కమితి సార్ధేన I ప్రాక్పశ్చిమే ద్వయమ్ I ప్రాగ్భాగే ఏకా శక్తిః, పశ్చిమభాగే ఏకా శక్తిరిత్యర్థః I [2]ద్వయం ద్వయం సౌమ్యయామ్యే I ఉత్తరకోణద్వయే శక్తిద్వయమ్, దక్షిణకోణద్వయే శక్తిద్వయమిత్యర్థః I తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

"తస్యైవ కోణషట్కస్థా షోఢాऽహం శృణు నామ చ" (8/23) ఇతి II 52-53 II

[1 సితమ్- బక. బఖ. ఉ., శితమ్- అ. అటీ. I]

[2 \`ద్వయం ద్వయం' నాస్తి- అ. I]

పత్రమధ్యనివిష్టం[1] తు యత్కాన్తాష్టకముత్తమమ్ I

తస్య వామకరాణాం చ విజ్ఞేయం త్వాదితోऽష్టకమ్ II 54 II

శ్రీఫలం చాక్షసూత్రం స్రగ్ దర్పణః పుష్పమఞ్జరీ I

విష్టరం [2]కిఙ్కిణీ చా[3]స్త్రసఞ్చయః కమలేక్షణ ।। 55 ।।

శక్త్యష్టకలక్షణమాహ- పత్రమధ్యేతి ద్వాభ్యామ్। శ్రీఫలం విల్వఫలమిత్యర్థః ।। 54-55 ।।

[1 మధ్యే- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 కిరణం - ఉ.।]

[3 శాస్త్ర- అ., శాస్త్రం- ఉ.।]

విజ్ఞేయః శాన్తిదః పాణిర్ద్వాదశానాం తు సాభయః ।

అన్తరాన్తరయోగేన సర్వాశ్చామరలాఞ్ఛితాః ।। 56 ।।

స్వస్తికేనోపవిష్టాశ్చాప్యన్తర్ముదితమానసాః ।

లక్ష్మ్యాదిద్విషట్కలక్షణమాహ- విజ్ఞేయ ఇత్యర్ధేన। సర్వసాధారణం లక్షణమాహ- అన్తరేతి। అన్తరాన్తరయోగేన దక్షిణహస్తధారణేనేత్యర్థః ।। 46-47 ।।

ద్వ్యాదికస్యాస్య సంఘస్య ద్వాదశాన్తస్య లాఙ్గలిన్ ।। 57 ।।

సితాదికేన వర్ణేన లాఞ్ఛనవ్యత్యయేన తు ।

తుల్యలాఞ్ఛనయోగేన తన్నిరాసే చ వై సతి ।। 58 ।।

వారాభయాభ్యామన్యోన్యపాణిభ్యామథ కేవలాత్ ।

బహుధా భేదవృన్దం తు పరిజ్ఞేయం తు పూర్వవత్ ।। 59 ।।

శేషం భవోపకరణం దేవానాం నిచయో హి సః ।

సుప్రసిద్ధో మహాబుద్ధే కిన్త్వబ్జాద్యైస్తు పూర్వవత్ ।। 60 ।।

శక్తీశవత్ శక్తీనామపి సితాదివర్ణపద్మాదిలాఞ్ఛనవ్యత్యయతుల్యలాఞ్ఛనత్వాదిభేదైర్బహుధా భేదా విజ్ఞేయా ఇత్యాహ- ద్వ్యాదికస్యేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। ద్వ్యాదికస్య శ్రీపుష్టిద్వికపూర్వకస్యేత్యర్థః। ద్వాదశాన్తస్య లక్ష్మీపుష్టిదయాదిద్విషట్కస్యేత్యర్థః। సంఘస్యేతి జాత్యేకవచనమ్। పఞ్చసంఘా[1]నామిత్యర్థః। భవోపకరణదేవానాం ప్రసిద్ధత్వాత్ తల్లక్షణాని సర్వత్ర ప్రసిద్ధాని ద్రష్టవ్యానీతి ।। 57-59 ।।

[1 సంఖ్యానా- ము.।]

శేషం భవోపకరణం దేవానాం నిచయో హి సః ।

సుప్రసిద్ధో మహాబుద్ధే కిన్త్వబ్జాద్యైస్తు పూర్వవత్ ।। 60 ।।

ధ్యాతవ్యా లాఞ్ఛితాః సర్వే పాణిపాదతలేషు[1] చ ।

నానాస్త్రైర్వాస్త్రైర్ధ్వజైర్యేషాం వ్యక్తిర్వ్యక్తా జగత్త్రయే ।।

తేఽపి లాఞ్ఛనవృన్దం తు ధారయన్త్యఙ్ఘ్రిగోచరే ।

లలాటే చాంసపట్టే తు పృష్ఠే పాణితలద్వయే ।। (12/168-169)

ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ శక్తిభూషణాస్త్రలాఞ్ఛనానామప్యస్పష్టత్వే తత్పాణిపాదతలాదిషు తాని ద్రష్టవ్యానీతి చాహ- శేషమితి సార్ధేన ।। 60-61 ।।

[1 తలాదిషు- అ. ఉ.।]

భక్తిశ్రద్ధావ్రతపరః సర్వేషాం యః సదైవ హి ।। 61 ।।

ధ్యాత్వైవమర్చనం కుర్యాద్ భోగైః సంస్పర్శపూర్వకైః ।

సోఽచిరాన్మోక్షనిష్ఠం తు ఫలం[1] ప్రాప్నోత్యభీప్సితమ్ ।। 62 ।।

ఏతేషామర్చనఫలమాహ- భక్తీతి సార్ధేన ।। 61-62 ।।

[1 లమాప్నో- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

కిరీటాద్యస్త్రనిఘ్నేన పరివారేణ చావృతమ్ ।

భక్త్యా హ్యభీప్సితం రూపమర్చనీయమథాపి వా ।। 63 ।।

నిర్ముక్తపరివారం వా స్వేన ధ్యానేన లక్షితమ్ ।

ఏవం కిరీటాదిపరివారధ్యానైః సహితం వా తైర్వినా కేవలతత్తద్భగవన్మూర్తిధ్యానమాత్రేణ వాఽన్వితమర్చనం కార్యమిత్యాహ- కిరీటేతి సార్ధేన ।। 63-64 ।।

విదధాత్యర్చనాన్నూనం స్వపదం[1] ఫలసంయుతమ్ ।। 64 ।।

జ్ఞాత్వైవం సాధకః కుర్యాద్ యథాభిమతమర్చనమ్ ।

ఆత్మశక్తిసమైర్భోగైరఖిలైః శుద్ధవిగ్రహైః[1] ।। 65 ।।

హృది వేద్యాం బహిర్మూర్తౌ ప్రాసాదే స్వగృహే తు వా ।

బహుప్రాకారనిర్ముక్తే ధూమదాహాదినోజ్ఝితే ।।

శరణే రమణీయే చ నిఃసమ్పర్కే తు భావితే ।। 66 ।।

ఉభయథాఽర్చనేఽపి భగవాన్ చతుర్విధపురుషార్థానపి ప్రయచ్ఛతీతి జ్ఞాత్వా స్వేచ్ఛానుసారేణ యథాశక్త్యార్జితైర్భోగైర్మనసి బహిర్వేద్యాం బిమ్బే వాఽఽలయే స్వగృహే వాఽర్చనం కుర్యాదిత్యాహ- విదధాతీతి త్రిభిః ।। 64-66 ।।

[1 విగ్రహః- అ. ఉ.।]

ఇతి శ్రీపా[1]ఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం భూషణా[2]ద్యస్త్రదేవతాధ్యానం[3] నామ త్రయోదశః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే త్రయోదశః పరిచ్ఛేదః ।।

[1 పఞ్చ - ఉ.।]

[2 ణాస్త్ర- అ. ఉ.।]

[3 ధ్యానో- బక. బఖ., ధ్యాయో- అ.।]

చతుర్దశః పరిచ్ఛేదః

నారద[1] ఉవాచ[2]

అఖణ్డనాయ నిత్యస్య తథా నైమిత్తికస్య చ ।

కర్మణశ్చోదయామాస హలీ విష్ణుం మునీశ్వరాః ।। 1 ।।

అథ చతుర్దశః[3] పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఇహ నిత్యనైమిత్తికకర్మణామఖణ్డ[4]నావహం కర్మ సంకర్షణో వాసుదేవం పృచ్ఛతీత్యాహ- అఖణ్డనాయేతి ।। 1 ।।

[1 భగవాన్- ము. అటీ., నారదః- బక. బఖ.।]

[2 ఉవాచ- ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

[3 ర్దశపరి- ము.।]

[4 ఖణ్డానా- అ.।]

సఙ్కర్షణ[1] ఉవాచ

యైరాజీవావధిం కాలం నిత్యమారాధనం ప్రతి ।

ధీః కృతా పుణ్డరీకాక్ష[2] శ్రద్ధాపూతేన చేతసా ।। 2 ।।

తేషామాకస్మికాల్లోపాద్ భోగానామప్యసమ్భవాత్ ।

యః[3] స్యాత్ తస్యోపశమనం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి సామ్ప్రతమ్ ।। 3 ।।

ప్రశ్నప్రకారమాహ- యైరితి ద్వాభ్యామ్। తేషాం భాగవతానామ్, ఆకస్మికాల్లోపాద్ అబుద్ధిపూర్వకాదాహ్నికవ్రతాదిలోపాదిత్యర్థః। భోగానామసంభవాద్ ఔపచారికాదీనాం లోపాదిత్యర్థః। యః స్యాద్ యో దోషః సంభవేదిత్యర్థః। తస్యోపశమనం జ్ఞాతుమిచ్ఛామీతి [4]ప్రశ్నః ।। 2-3 ।।

[1 నాస్తి- ము. అటీ. l]

[2 కాక్షే- బఖ. l]

[3 యత్ స్యా- ము. అటీ., యస్య- బక. బఖ. అ. l]

[4 ప్రశ్నమ్- ము. l]

శ్రీభగవానువాచ[1]

లో[2]భ[3]బుద్ధిం వినా యస్య భోగానామప్యసమ్భవః l

సామర్థ్యేన వినా యస్య కృచ్ఛ్రాదీనాం పరిచ్యుతిః ll 4 ll

జ్వరాదివ్యాధిదోషేణ జాతో[4] యస్యాహ్నికక్షయః l

చాతుర్మాస్యస్య[5] చా[6]ప్రాప్తిర్యస్య స్వాతన్త్ర్యతో వినా ll 5 ll

తస్య తస్య మహాబుద్ధే శ్రృణు యద్విహితం హితమ్ l

సాంస్పర్శికానాం భోగానాం మాత్రావిత్తం హి పూరణమ్ ll 6 ll

హృదయఙ్గ[7]మసంజ్ఞానామన్తం చ హవిషా ప్లుతమ్ l

ఔపచారికభోగానాం బీజాని విహితాని వై ll 7 ll

ఏవం పృష్టో వాసుదేవస్తాంస్తాన్ దోషహేతూన్ స్వయమపి వివిచ్య తత్తదుపశామకానాహలో[8]భబుద్ధిమిత్యాదిభిః l లోభబుద్ధిం వినా ద్రవ్యలోభం వినా l అనుపపత్తివినాశాదితి భావః l యస్య పురుషస్య యత్పురుషకర్తృక ఇత్యర్థః l భోగానామ్ ఔపచారికసాంస్పర్శికాభ్యవహారికాణామ్, అసమ్భవో లోపః సంభవతి l స్తాతన్త్ర్యతో వినా పారతన్త్ర్యాద్యస్య పురుషస్య చాతుర్మాస్యస్య వ్రతస్య చాప్రాప్తిర్లోపః సంభవతి, తస్య తస్య పురుషస్య యద్ధితం ప్రాయశ్చిత్తరూపం హితం విహితం శాస్త్రచోదితం తచ్ఛృణ్విత్యర్థః[9] సాంస్పర్శికానాం భోగానాం స్రక్చన్దనాదీనామ్, మాత్రావిత్తం ప్రత్యహం పూజాకాలే దీయమానం సహిరణ్యశాలితణ్డులతిలాదికమ్, పూరణం భోగలోపదోషజనితచ్ఛిద్రపూరకమిత్యర్థః l హృదయంగమసంజ్ఞానామ్ ఆభ్యవహారికాణామ్,

హవిషాప్లుతమ్ ఆజ్యాక్తమన్నం పూరకమ్। ఔపచారికభోగానాం ఛత్రచామరాదీనామ్, వివిధాని బీజాని మాత్రార్థం కల్పితాని ముద్గాదీని పూరకాణి ।। 4-7 ।।

[1 ఉవాచ- ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

[2 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- ఉ.।]

[3 లోప- బక. బఖ. అ.।]

[4 జాతం యస్యాహ్నికం క్షయమ్- బక. బఖ. అ.।]

[5 యస్య- అ. ఉ.।]

[6 వేతి సార్వత్రికః పాఠః।]

[7 హృదఙ్గమం చ - బక. బఖ.।]

[8 లోప- ము.।]

[9 ర్థః సంబన్ధః- ము.।]

కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదీనాం వ్రతానాం పరిపూరకః ।

విశేషార్చనసంయుక్తశ్చాతుర్మాస్యస్తు[1] సంయమః ।। 8 ।।

సౌత్రం ప్రతిసరం చిత్రం ముక్తాహారోపమం శుభమ్ ।

శమం నయతి భక్తానాం సర్వదా లోపమాహ్నికమ్ ।। 9 ।।

ఏవం భోగలోపప్రాయశ్చిత్తముక్త్వా కృచ్ఛ్రాదిలోపప్రాయశ్చిత్తం దర్శయతి- కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదీనామితి। కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదీనాం వ్రతానాం విశేషార్చనసంయుక్తశ్చాతుర్మాస్యస్య సంయమః అష్టమపరిచ్ఛేదోక్తచాతుర్మాస్యవ్రతనియమః[2] పూరకః। అథ క్రమప్రాప్తమాహ్నికలోపప్రాయశ్చిత్తం దర్శయతి- ముక్తాహారోపమం చిత్రం శుభం సౌత్రం[3] క్షౌమాదిసూత్రకృతం ప్రతిసరం పవిత్రాఖ్యం భూషణం భక్తానామాహ్నికం లోపమ్ ఆహ్నికలోపజన్యం దోషం శమం నయతి శాన్తిం ప్రాపయతీత్యర్థః। చాతుర్మాస్యవ్రతలోపస్యాపీదం ప్రాయశ్చిత్తమితి జ్ఞేయమ్, తస్యాహ్నికేష్వేవాన్తర్భూతత్వాత్। అత ఏవ తస్య ప్రత్యేకం ప్రాయశ్చిత్తానుక్తేః। ఏవం చ మన్త్రలోపక్రియాలోపద్రవ్యలోపాది[4]సంభవే హి కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదివ్రతాన్యనుష్ఠీయన్తే।

తేషామపి పూరకశ్చాతుర్మాస్యవ్రతః[5], తస్యాపి పూరకం పవిత్రారోపణమ్। అతోఽస్య సర్వప్రాయశ్చిత్తత్వముక్తం భవతి। తథా చ వక్ష్యతి కణ్ఠ[6]రవేణ-

తపోదానవ్రతానాం చ విహితస్యాహ్నికస్య చ ।

నిఃశేషయాగభోగానాం కృత్వా సంపూరణక్రియామ్ ।। (15/1) ఇతి ।। 8-9 ।।

[1 సస్య సంయమమ్- బక. బఖ. ఉ.।]

[2 మపూ- అ.।]

[3 సూత్రం- అ. ము.।]

[4 లోభాది- ము.।]

[5 వ్రతమ్- అ.।]

[6 కణ్ఠీ- అ.।]

తచ్చ మాసచతుష్కస్య మధ్యే కుర్యాచ్ఛుభే దినే ।

ఆషాఢపఞ్చదశ్యాస్తు యావద్ వై కార్త్తికస్య చ ।। 10 ।।

సమ్పూ[1]ర్ణచన్ద్రదివసం తం కాలం చాన్ద్రమన్తిమమ్ ।

ఆ కర్కటకసంక్రాన్తేస్తులాభోగ[2]క్షయావధి[3] ।। 11 ।।

కాలం[4] తం చాష్టపక్షం తు[5] సౌరం మధ్యమసంజ్ఞితమ్ ।

ఏకాదశ్యాది [6]చాన్తో యశ్చాతుర్మాస్యోపలక్షితః ।। 12 ।।

కాలం తం వైష్ణవం విద్ధి తూత్తమం[7] సర్వసిద్ధిదమ్ ।

అప్రాప్తేరస్య కాలస్య త్వన్తరాయేణ కేనచిత్ ।। 13 ।।

తస్మాదస్య విధానం విస్తరేణ దర్శయన్ ప్రథమం తదనుష్ఠానకాలమాహ- తచ్చేత్యాదిభిః। ఆషాఢపఞ్చదశ్యా ఆషాఢ[8]పూర్ణమా[9]సీమారభ్య కార్త్తికస్య మాసస్య సమ్పూర్ణచన్ద్రదివసం పౌర్ణమాసీతి యావత్। తావన్తం కాలం చాన్ద్రం చాన్ద్రమానసంజ్ఞమ్ అన్తిమమ్ అధమం సన్తం విద్ధి। [10]ఆ కర్కటకసంక్రాన్తేస్తులాభోగక్షయావధి సూర్యస్య కర్కటకప్రవేశమారభ్య

తులాధిష్ఠానభోగావసానపర్యన్తమ్ I అథవా తులాయాం తులామాసే యే భోగాః శాలివ్రీహ్యాదీనాం ఫలాని తేషాం క్షయావధి తల్లవనసంగ్రహణపర్యన్తమిత్యర్థః I యద్వా తులామాసస్యాభోగో విస్తారస్తదవసానపర్యన్తమిత్యర్థః I అష్టపక్షమ్ అష్టౌ పక్షా యస్య తం తథోక్తం కాలం సౌరం సౌరమానసంజ్ఞం మధ్యమం విద్ధి I చాతుర్మాస్యోపలక్షిత ఏకాదశ్యాది చాన్తో యః కాల ఆషాఢశుక్లైకాదశీమారభ్య కార్తికశుక్లైకాదశ్యన్తం మాసచతుష్టయాత్మక[11] ఇత్యర్థః I తం కాలం వైష్ణవం వైష్ణవమానసంజ్ఞమ్, [12]ఉత్తమం తం విద్ధి I పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే- "ఏకాదశ్యాది చాన్తో య ఇత్యత్ర ఏకాదశ్యామాదిరారమ్భస్తత్ర తీర్థం వా" ఇతి విలిఖితమ్ తద్విచారణీయమ్ I I 10-13 I I

[1 సమ్పూర్ణశ్చన్ద్రదివసః స కాలశ్చాన్ద్ర ఉచ్యతే- ము. అటీ. I]

[2 భాగక్షయా - ము. అటీ., భోగక్రియా- బక. I]

[3 ఇతః పరమ్- "పవిత్రారోపణే చాన్ద్రం త్వధమం పరికీర్తితమ్" ఇతి శ్లోకార్ధః ప్రాయః సర్వేషు కోశేషు దృశ్యతే I ఏష చ భాష్యకారేణ న వ్యాఖ్యాతః, న చ దృశ్యత ఈశ్వరపారమేశ్వరయోరితి న మూలే స్థాప్యతే, పూర్వశ్లోకేనైవ గతార్థత్వాత్ I]

[4 కాలః స చాష్టపక్షస్తు సౌరో మధ్యమసంజ్ఞితః- ము. అటీ. I]

[5 చ - బఖ. అ. ఉ. I]

[6 నిశాన్త ఇతి సార్వత్రికః పాఠః I]

[7 ఉత్తమం- బక. బఖ. అ. I]

[8 పూరణ- ము. I]

[9 మాస- అ. I]

[10 `ఆ' నాస్తి- అ., ఆకస్మిక- ము. I]

[11 త్మకమి- అ. I]

[12 ఉత్తమం.....తం- ము. I]

అప్రాప్తేరస్య కాలస్య త్వన్తరాయేణ కేనచిత్ I I 13 I I

నిర్వాహణీయోఽప్యపరః కాలశ్చాన్ద్రాయణాదినా I

ఉత్త[1]మకాలాలాభేఽధమాదికాలే వేదమనుష్ఠేయమిత్యాహ- అప్రాప్తేరితి I I 13-14 I I

[1 ఉక్త- అ.।]

సమ్పాద్యం చైవ తన్మధ్యే విధివద్ యాగపూరకమ్[1] ।। 14 ।।

దినత్రయే తు పూర్వోక్తే పూర్ణి[2]మాద్యుపలక్షితే ।

సోపవాసైః క్రియాపూర్వం కర్మ ప్రాతిసరీయకమ్ ।। 15 ।।

ఉత్తమకాలేష్వన్యతమే దినత్రయే పవిత్రారోపణం కార్యమిత్యాహ- సంపాద్యమితి। సంపాద్యం కర్తవ్యమిత్యర్థః। తన్మధ్యే ఉత్తమాదికాలత్రయమధ్యే, యాగపూరకం భగవదారాధనచ్ఛిద్ర[3]పూరకమిత్యర్థః। పౌర్ణిమాద్యుపలక్షితే పౌర్ణమాస్యా ఏకాదశ్యా సంక్రాన్త్యా వాఽన్విత ఇత్యర్థః। ప్రాతి[4]సరీయకం పావిత్రకమిత్యర్థః ।। 14-15 ।।

[1 పూర్వ- ము. అటీ. ఉ.।]

[2 పౌర్ణిమేతి భాష్యానుసారీ పాఠః।]

[3 `ద్రపూ' ఇత్యక్షరద్వయం త్రుటితమ్- అ.।]

[4 ప్రాతిసర్యకమిత్యుభయమాతృకాపాఠః । స చ ఛన్దోభఙ్గదోషదుష్టః।]

దశమ్యామర్చనం కృత్వా హుత్వాగ్నిం చ నిశాముఖే ।

ఆనిమన్త్ర్య చ దేవేశం ధూపం దత్వాఽర్ఘ్యపూర్వకమ్ ।। 16 ।।

నిజానన్దమయైర్భోగైర్నిత్యతృప్తస్త్వమవ్యయః ।

తథాపి భక్త్యా తృప్తోఽహం త్వాం యజామ్యాత్మసిద్ధయే ।। 17 ।।

నివేద్య ముఖవాసాదీనిత్యుక్త్వా దన్తధావనమ్ ।

సమ్పూజ్యాథ సుగన్ధైస్తు సితసూత్రసమూహజమ్[1] ।। 18 ।।

శుభం ప్రతిసరం త్వేకం తత్తుల్యాని బహూని వా ।

కుఙ్కుమాద్యైర్యథాశోభం[2] రఞ్జయిత్వా స్వశక్తితః ।। 19 ।।

జామ్బూనదమయైః పుష్పైర్నానారత్నోపశోభితైః ।
సనాలైర్యూపణీయం చ రమ్యైర్వా రజతోత్థితైః ।। 20 ।।

ధూపి[3]తేఽభినవే భాణ్డే కృత్వాచ్ఛాద్యా[4]స్తరేణ తు ।
ప్రణవేనార్చయిత్వా తు సంస్థాప్య పురతో విభోః ।। 21 ।।

దేవాగారం బహిశ్చాన్తర్మన్దిరం యాగసంజ్ఞితమ్[5] ।
సంవేష్ట్య సితసూత్రేణ చతుర్ధా తద్గుణేన తు ।। 22 ।।

తతో ।భ్యర్థ్య సమూహం తు పఞ్చకాలపరాయణమ్[6] ।
షట్కర్మనిరతం చాపి యతివృన్దం తు వైష్ణవమ్ ।। 23 ।।

సమక్షం భవతాం భక్త్యా శ్వః ప్రభుం పూజయామ్యహమ్ ।
సన్నిధానమతః కార్యం మదనుగ్రహకామ్యయా ।। 24 ।।

స్నానాద్యమేకాదశ్యాం వై సవిశేషం సమాచరేత్[7] ।
ప్రహవనాన్తం క్రియాకాణ్డం జపస్తుతిపరస్తతః[8] ।। 25 ।।

ఆరాధ్యస్యాగ్రతః స్థిత్వా జాగరేణ నయేన్నిశామ్ ।

అథ దశమ్యేకాదశ్యోః కర్తవ్యం పవిత్ర[9]దివసాఖ్యం కర్మాహ- దశమ్యామిత్యారభ్య జాగరేణ నయేన్నిశామిత్యన్తమ్। అర్చనం కృత్వా కుమ్భమణ్డలబిమ్బేషు యథావిధి సంపూజ్యేత్యర్థః। అగ్నిం చ హుత్వా అగ్నౌ చ దేవం సంతర్ప్యేత్యర్థః। ఏవమధివాసదినాదిషు చతుఃస్థానార్చనస్యేశ్వరపారమేశ్వరాదిషు[10] ప్రతిపాదితత్వాత్। యద్వాఽర్చనం కృత్వేత్యత్ర కేవలబిమ్బార్చనమేవ వివక్షితమ్,

యదా తు కేవలం[11] బిమ్బే పవిత్రారోపణం భవేత్ ।।

తదా స్యాద్ బిమ్బకస్యైవ[12] అధివాసోక్తపూజనమ్ ।

తథా వహ్నిగతస్యాపి వర్జయేత్ కుమ్భమణ్డలే ।। (12/478-479)

ఇతి పారమేశ్వరోక్తేః। ఇత్థం దినద్వయేఽప్యధివాసకరణాశక్తస్యైకాదశ్యామేవాధివాసనమ్, తత్రాప్యశక్తస్య సద్యోఽధివాసనమ్, అధివాసాత్ పూర్వమఙ్కురార్పణం రక్షాబన్ధనం చోక్తమీశ్వరే-

పూర్వం దశమ్యేకాదశ్యోః కుర్యాత్ కర్మాధివాసనమ్ ।

ఏకాదశ్యాం వానుకల్పే అధివాసనమాచరేత్ ।।

సద్యోఽధివాసం ద్వాదశ్యాం కుర్యాద్వా శక్త్యభావతః ।

అధివాసదినాత్ పూర్వదినే కృత్వాఙ్కురార్పణమ్ ।।

అధివాసదినే కుర్యాద్ రక్షాబన్ధం చ దేశికః । (14/167-169) ఇతి। ఏవమేవోక్తం పారమేశ్వరేఽపి-

ప్రాక్సప్త(మే) దినే కృత్వా ప్రాగ్వదఙ్కురరోపణమ్ ।

ప్రాగ్వత్ కృత్వాధివాసం తు పురస్తాద్ వాసరద్వయే ।। (12/475) ఇతి।

ద్రవ్యాభావో ద్విజశ్రేష్ఠ! అశక్తిర్యది వా భవేత్ ।

సద్యోఽధివాసం ద్వాదశ్యాం కృత్వా [13]శక్త్యనుసారతః ।। (12/498-499) ఇతి।

అధివాసదినే చతుఃస్థానార్చనానన్తరమ్ "ఆనిమన్త్ర్య చ దేవేశమ్" (14/16) ఇత్యత్రైకైకం పవిత్రం సమర్పణీయమ్। తథా చోక్తమీశ్వరే పారమేశ్వరే చ -

ప్రణమ్య దేవదేవేశం తతస్త్వేకం పవిత్రకమ్ ।

దహనాప్యాయసంశుద్ధం ప్రోక్షితం చార్ఘ్యవారిణా ।।

వాసితం గన్ధధూపాభ్యాం చతుఃస్థానస్థితస్య చ ।

నివేద్య చ క్రమేణైవ ధూపం దత్వాఽర్ఘ్యపూర్వకమ్ ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 14/180-181; పా. సం. 12/261-262)

పవిత్రనిర్మాణప్రకరణేఽపి-

చతుఃస్థానావతీర్ణస్య విభోరామన్త్రణాయ వై[14] ।

పవిత్రమాద్యసదృశమేకైకం వా ద్వయం ద్వయమ్ ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 14.112-113; పా. సం. 12/141-142)

అత్ర పవిత్రాణాం తన్తుసంఖ్యాగ్రన్థికల్పనగర్భరచనాదికం నోక్తమపీశ్వరపారమేశ్వరాద్యుక్తం గ్రాహ్యమ్। అథవా-

యథేచ్ఛాకల్పితైః సూత్రైర్గ్రన్థిభిస్తు యథేచ్ఛయా ।

నిశారోచనయా వాపి పవిత్రాణాం చ ధాతునా ।।

కేనచిద్ గ్రన్థయో విప్రా[14] విధివత్ పరిరఞ్జయేత్ ।

పుష్పపూర్ణాని గర్భాణి కృత్వా వా కేవలాన్యతః ।।

(ఈ. సం. 14/267-268; పా. సం. 12/500-501)

ఇతీశ్వరపారమేశ్వరయోర్లఘుపక్షస్యాప్యుక్తత్వాత్ తన్తుగ్రన్థినియమాదీనామన్యతో గ్రహణాభావేఽపి న ప్రత్యవాయః[15]।

నను యథే[15]చ్ఛాగ్రన్థికల్పనస్యాపి మూలేఽనుక్తత్వాత్ తదపి వాఽన్యత్ర గ్రాహ్యం ఖల్వితి చేన్న, "ముక్తాహారోపమమ్" (14/9) ఇత్యనేనైవ గ్రన్థికల్పనసిద్ధేః। "సంవేష్ట్య సితసూత్రేణ చతుర్ధా తద్గుణేన తు" (14/22) ఇత్యత్ర తద్గుణేన చతుర్గుణేనేత్యర్థః,

చతుర్గుణేన సంవేష్ట్య[16] హ్యన్తరాద్ యాగమన్దిరమ్[17]।

ప్రదక్షిణచతుష్కం తు వర్మమన్త్రం తు సంస్మరన్ ।। (12/269-270)

ఇతి పారమేశ్వరస్పష్టో[18]క్తేః ।। 16-26 ।।

[1 హనమ్- ము. అటీ. ।]

[2 యోగం- ము. అటీ. ।]

[3 ధూపితే- ము. ఘుషితే- అటీ. ।]

[4 చ్ఛాన్యా- ము., చాన్యా- అటీ. ।]

[5 మన్దిరమ్- ము. అటీ. ।]

[6 యణః- బక. ।]

[7 సమర్చయేత్- అ. ।]

[8 పరః స్మృతః- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[9 పవిత్రాదివసాఖ్యం- ము. ।]

[10 ఈశ్వరే చతుర్దశాధ్యాయే పారమేశ్వరే చ ద్వాదశాధ్యాయే విషయోఽయం ద్రష్టవ్యః।]

[11 కేవలే- ము. ।]

[12 గస్యైవ- ము. ।]

[13 శక్త్యా తు కారయేత్- ము. ।]

[14 చ- ము. ।]

[15 విప్ర- పా. ।]

[16 ఇతః పరమ్- "నను యథేచ్ఛాగ్రన్థికల్పనస్యాపి మూలోక్తత్వాత్ తన్తుగ్రన్థినియమాదీనామన్యతో గ్రహణాభావేఽపి న ప్రత్యవాయః" ఇతి ద్విరావృత్తిప్రాయః పాఠో దృశ్యతే- అ. ।]

[17 యథేచ్ఛ- ము. ।]

[18 ష్ట్యాభ్య- ము. ।]

[19 మణ్డపమ్- ము. ।]

[20 శ్వరే- ము. ।]

పునరభ్యర్చ్య దేవేశం ప్రభాతే విధిపూర్వకమ్ ।। 26 ।।

భూషయేద్ భూషణేనైవ త్వామూర్ధ్నః ప్రణవేన తు[1] ।
యథారూపైశ్చ బహుభిర్ధ్యాయాద్ బద్ధాఞ్జలిస్త్విదమ్ ।। 27 ।।

నావలేపాన్న మోహాచ్చ కర్మత్యాగో మయా కృతః ।
త్వమేవ సర్వం జానాసి సర్వేశం[2] హృదయే స్థితః ।। 28 ।।

యథాశక్త్యా త్వనిచ్చాతస్తత్రాపి పరమేశ్వర ।
తన్నిమిత్తమిదం కర్మ కృతం త్వత్ప్రీతయే మయా ।। 29 ।।

ఏవముక్త్వా సమభ్యర్చ్య చతురః పాఞ్చరాత్రికాన్[3] ।

భగవత్ప్రతిపత్త్యా తు శక్త్యా ప్రావరణైర్ధనైః ।। 30 ।।

తథా ప్రతిసరాన్తైస్తు బ్రహ్మచారీన్[4] యతీన్ గురూన్ ।

తర్పయిత్వాఽథ చాన్నేన పూతేన వివిధేన తు ।। 31 ।।

క్షాన్త్వాఽనువ్రజ్య నైవేద్యపూర్వం కుర్యాచ్చ భోజనమ్ ।

అథ ద్వాదశ్యాం ప్రాతర్నిత్యార్చనచతుఃస్థానార్చనపూర్వకం పవిత్రసమర్పణమ్, హవిర్నివేదనాద్యనన్తరం నావలేపాదితి శ్లోకద్వయేన ప్రార్థనమ్, భగవత్ప్రతిపత్త్యా చతుర్ణాం కారిణాం బ్రహ్మచార్యాదీనాం భాగవతానాం చ పవిత్రసమర్పణహవిర్భోజనాన్తమర్చనమపరాధక్షమాపణాదికం స్వానుయాగం చాహ- పునరభ్యర్చ్య దేవేశమిత్యాదిభిః। ప్రావరణైర్వస్త్రైరిత్యర్థః।। 26-32 ।।

[1 చ- అ. ఉ. ।]

[2 సర్వేషాం - ము. అటీ. ।]

[3 పఞ్చ- అ. ఉ. ।]

[4 చారి- ము. అటీ. ।]

అపరేఽహని సంన్యాసమాచరేద్ విధిపూర్వకమ్ ।। 32 ।।

అపనీయ తు మాల్యాదీన్ ప్రదద్యాద్ వా[1] దినే దినే ।

నో యాతి మ్లానతాం యావచ్చతుర్థేఽహని వా త్యజేత్ ।। 33 ।।

తదపరేద్యురేవ పవిత్రవిసర్జనమాహ- అపరేఽహనీత్యర్ధేన ।

అథవా పుష్పాణామేవ ప్రత్యహం[2] విసర్జనం కుర్వన్ పవిత్రాణాం విసర్జనం తు చతుర్థేఽహని విశేషేణ కారిపూజన[3]పూర్వకం కుర్యాదిత్యాహ- అపనీయేతి సార్ధేన। ఏతదూర్ధ్వమపి పవిత్రస్థాపనముక్తమీశ్వరపారమేశ్వరయోః-

ఏకరాత్రం త్రిరాత్రం వా [4]పఞ్చ వా సప్తరాత్రకమ్ ।

పవిత్రకం స్థాపయిత్వా తతః సంన్యాసమాచరేత్ ।।

అథవీర్చా[5] గతం విప్ర[6] తావత్సంస్థాప్య భూషణమ్ ।

యావదేకాదశీ శుక్లా సంవృత్తా కార్తికస్య తు ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 14/250-251; పా. సం. 12/446-447)

అన్యే చ బహవో విశేషో అత్రాపేక్షితా ఈశ్వరాదిషు[7] ద్రష్టవ్యాః ।। 32-33 ।।

[1 వై- ము. అటీ. ।]

[2 ప్రత్యఙ్గం- ము. ।]

[3 పూజా- ము. ।]

[4 సప్తరాత్రం తు వా ద్విజ- పా. ।]

[5 వార్చ- అ., వార్చన- ము. ।]

[6 విప్రాః- ఈ. ।]

[7 ఈశ్వరే చతుర్దశాధ్యాయే పారమేశ్వరే చ ద్వాదశాధ్యాయే।]

విశేషయాగపూర్వం తు కారిభ్యోఽవసరే స్వకే ।

ఏవం కృతే సతి తదా[1] సిద్ధిర్భవతి శాశ్వతీ ।।

సర్వథా[2]ఽఽరాధకానాం తు చేతసోఽభీప్సితం తథా[3] ।। 34 ।।

ఏతత్ఫలమాహ- ఏవమితి ।। 34 ।।

[1 సదా- అ. ।]

[2 సర్వార్థా- బక. ఉ. ।]

[3 తదా- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే[1] శ్రీసాత్వతసంహితాయాం పవిత్రారోపణ[2]విధిర్నామ చతుర్దశః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే చతుర్దశః పరిచ్ఛేదః ।।

[1 పఞ్చ- అ. ఉ.।]

[2 రోహణం నామ- అ. ఉ.।]

పఞ్చదశః పరిచ్ఛేదః

శ్రీభగవానువాచ[1]

తపోదానవ్రతానాం చ విహితస్యాహ్నికస్య చ ।
నిశ్శేషయాగభోగానాం కృత్వా సమ్పూరణక్రియామ్ ।। 1 ।।

అపరేఽహని వై కుర్యాచ్చతుర్థే సప్తమే తు వా ।
స్నపనం పూజ్యమన్త్రస్య తీర్థోద్దేశే[2] చ సఙ్గమే ।। 2 ।।

నద్యాం సముద్రగామిన్యాం దేవఖాతే హ్రదే[3] తు వా ।
ప్రీతయే పరమేశస్య[4] త్వాత్మనో దుఃఖశాన్తయే ।। 3 ।।

ఆహ్లాదాయామరాణాం చ పితౄణాం తృప్తయే తు వై ।
ఆప్యాయనార్థం భూతానాం భువనానాం చ భూతయే ।। 4 ।।

దేశ[5]దోషప్రశాన్త్యర్థం గోబ్రాహ్మణహితాయ చ ।

అథ పఞ్చదశపరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఏవం సర్వచ్ఛిద్రపూరకం పవిత్రారోపణాఖ్యం కర్మ కృత్వా తదవరోపణదినే తదనన్తరం దేవస్యార్వభృథం కార్యమిత్యాహ- తప ఇత్యాదిభిః ।। 1-5 ।।

[1 భగవానిత్యేవ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 శేఽథ- అ.।]

[3 హ్రదే తథా- ము. అటీ., తేఽథవా తశే- అ., తవాతలే- ఉ.।]

[4 శాయ - బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[5 దేశే - బఖ.।]

బహుశాఖమభగ్నాగ్రం సమూలం యదపుష్పితమ్ ।। 5 ।।

ప్రాఙ్ముఖో దర్భమాదాయ ప్రణవేన పురా క్షితేః[1] ।
తత స్తేనైవ తన్మూలం ప్రాగ్వత్ కుర్యాదధిష్ఠితమ్ ।। 6 ।।

తస్య మధ్యమనాలం యన్న్యగ్భూతమవతిష్ఠతే ।
ఆరాధ్య మన్త్రనాథేన స్మరేద్ వ్యాప్తం మహాత్మనా ।। 7 ।।

వివర్తం పరమాత్మీ[1]యమధ్య[2]క్షాఖ్యం చ విద్ధి తమ్ ।
అనేకగర్భముచ్చం యత్కాణ్డం కాణ్డేషు చోత్తమమ్ ।। 8 ।।

అణిమాదిగుణైర్యుక్తం [3]పుంస్తత్త్వం తేన కల్ప్యతే ।
వాచకం తస్య యోక్తవ్యం హంసయుక్తం ద్విలక్షణమ్ ।। 9 ।।

బహిఃకాణ్డచతుష్కేణ చిత్తపూర్వం[4] చతుష్టయమ్ ।
గ్రథ[5]నీయమధోవక్త్రమవ్యక్తాన్తం స్వకైః పదైః ।। 10 ।।

ప్రణవాదినమోఽన్తైస్తు వ్యాపకం సూక్ష్మలక్షణమ్ ।

ఏవం శ్రోత్రాదికాన్ పఞ్చ స్వనామ్నా గ్రథయేత్ తథా ।। 11 ।।

కర్మేన్ద్రియాణి తదను తతస్తన్మాత్రపఞ్చకమ్ ।

పఞ్చకం త్వథ భూతానాం బద్ధ్వా వై క్ష్మాఽవసానికమ్ ।। 12 ।।

అవ[6]శిష్టైస్తు తత్కాణ్డైర్బధ్నీయాత్ తత్ [7]తరణ్డవత్ ।

వినా శిఖాసమూహేన సముత్తా[8]నావధేరథ ।। 13 ।।

కిఞ్చిత్ తదూర్ధ్వదేశాచ్చ యథా నో యాతి వై పునః ।

బహుధా కాణ్డసంఘస్తు[9] కల్పితస్తత్త్వసంఖ్యయా ।। 14 ।।

విభిన్నానాం చ కాణ్డానాం భఙ్గాదేకతమస్య చ ।

ఉత్పద్యతేఽన్యథాత్వం చ తస్మాత్ తద్[10] గ్రథయేద్ దృఢమ్ ।। 15 ।।

తదర్థం కుశకూర్చనిర్మాణప్రకారమాహ- బహుశాఖమిత్యాదిభిః। బహుశాఖమ్ అనేకకాణ్డాన్వితమిత్యర్థః। తేనైవ ప్రణవేన, తన్మూలం దర్భమఞ్జరీమూలమ్, అధిష్ఠితం కుర్యాద్ వ్యాప్తం భావయేదిత్యర్థః। పరమాత్మీయం వివర్తం భగవదాకారాన్తమిత్యర్థః। అధ్యక్షాఖ్యమితి వివర్తస్య విశేషణమ్। అధ్యక్షం నామ భగవత్సూక్ష్మరూపభేదః। తథా చోక్తం జయాఖ్యే-

తన్మహా[11]విగ్రహం స్థూలం సర్వమన్త్రాస్పదం ద్విజ ।

ప్రవిష్టం భావయేత్ సూక్ష్మే హ్యధ్యక్షే[12] హ్యుభయాత్మకే ।।

పరే ప్రాగుక్తరూపే తు తం సూక్ష్మముభయాత్మకమ్ ।

తం పరం ప్రస్ఫురద్రూపం నిరాధారపదాశ్రితమ్ ।।

[13]సిద్ధిమార్గేణ[14] హృత్పద్మే సంప్రవిష్టం తు భావయేత్ । (15/235-237) ఇతి।

ప్రస్తత్త్వం జీవాత్మేత్యర్తః। తస్య వాచకం జీవమన్త్రమిత్యర్థః। హంసయుక్తం హంసాక్షరయుక్తమిత్యర్థః। ద్విలక్షణం పదద్వయాత్మకమిత్యర్థః। తథా చ తన్మన్త్రోద్ధారో జయాఖ్యే-

అప్రమేయేణ [15]సూత్రేణ వ్యోమాఖ్యేనామృతేన చ ।

[16]పరమేశ్వరయుక్తేన [17]త్రితారోక్తాత్మనా తు వా ।। (7/25) ఇతి।

అయమేవార్థః సుస్పష్టముపబృంహితో లక్ష్మీతన్త్రే- "ప్రత్యగాత్మపరామర్శి[18]శబ్దః సోమోఽథ సర్గవాన్" (33/47) ఇతి। ఏవం చ `అహం సః' ఇతి జీవవాచకమన్త్రో జ్ఞేయః। చిత్తపూర్వకమవ్యక్తాన్తం చతుష్టయం మనోబుద్ధ్యహఙ్కారప్రకృత్యాఖ్యం తత్త్వచతుష్టయమిత్యర్థః। ప్రణవాదినమోన్తైః స్వకైః పదైః ఓంకారనమస్కారసంపుటితైశ్చతుర్థ్యన్తైస్తత్తన్నామభిరిత్యర్థః। కర్మేన్ద్రియాణి వాక్పాణిపాదవాయూపస్థాని। తన్మాత్రపఞ్చకం శబ్దతన్మాత్రాదిపఞ్చకమ్। భూతానాం పఞ్చకమ్ ఆకాశాదిభూతపఞ్చకమ్। క్ష్మావసాని(కా?కం)పృథివ్యన్తమితి తద్విశేషణమ్। అవశిష్టైస్తత్కాణ్డైః పఞ్చవిశతికాణ్డేభ్యోఽతిరిక్తైః కుశకాణ్డైరిత్యర్థః ।। 5-15 ।।

[1 క్షితైః - బక. బఖ., క్షితే- అ.।]

[2 పార- ము. అటీ., పరమార్థీ- బక.।]

[3 ధ్యక్షం చాపి- ము. అటీ.।]

[4 పుంస్కత్వం- ము., పూతత్వం- బక.।]

[5 పూర్వ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[6 కథ- ము. అటీ.।]

[7 అథ- అ. ఉ.।]

[8 తదణ్డ- ము. బక., తత్ర దణ్డ- అటీ.।]

[9 ర్థానా- అ. ఉ.।]

[10 సంఘః సంక- అ., సంఘః స క- ఉ.।]

[11 తం గ్రథ- అ. ఉ.।]

[12 విద్ధి- అ.।]

[13 మార్గణ- ము.।]

[14 సూర్యేణ- ము.।]

[15 పార- అ. I]

[16 ధారో- అ. I]

[17 మర్శ- అ., మర్శీ- ము. I]

దర్భమఞ్జరిజం త్వేవం[1] స్నాద్యాదౌ పవిత్రకమ్ ।

అనుసన్ధీయతే తత్ర మన్త్రధ్యానం యథాస్థితమ్ ।। 16 ।।

పూజయిత్వాఽర్ఘ్యపుష్పాద్యైరలఙ్కృత్య పఠేదిదమ్ ।

ఏవంవిధం పవిత్రం పరికల్ప్య తత్ర ధ్యానపూర్వకం భగవన్తమభ్యర్చ్య ప్రార్థయేదిత్యాహ- దర్భమఞ్జరిజమితి సార్ధేన। తీర్థబిమ్బాద్యభావే త్వేవం దర్భపవిత్రకల్పనం కార్యమ్। తత్సత్త్వే తస్యైవ తీర్థస్నానం బోధ్యమ్। తథా చేశ్వరపారమేశ్వరయోః-

యథావత్ స్నపనం కుర్యాత్ తీర్థబిమ్బే విశేషతః ।

నిత్యస్నపనబిమ్బే వా కుర్యాత్తత్తదసన్నిధౌ ।।

నిత్యోత్సవపరే బిమ్బే హ్యాచరేత్తదసన్నిధౌ ।

తదభావే పవిత్రే తు దర్భమఞ్జరిజే శుభే ।। ఇతి ।। 16-17 ।।

(ఈ. సం. 14/280-281; పా. సం. 12/535-537)

[1 దేవం- అ. I]

త్వమేవ తీర్థం భగవంస్త్వమేవాయతనం పరమ్ ।। 17 ।।

త్వయ్యేవాధిష్ఠితం సర్వమితి జానామి తత్త్వతః ।

తత్రాపి చ త్వయాఽఽదిష్టం క్రియాకాణ్డం శుభప్రదమ్ ।। 18 ।।

యత్తన్నిర్వాహయామ్యద్య త్వదనుగ్రహకామ్యయా ।

ప్రార్థనాశ్లోకద్వయమాహ- త్వమితి ।। 17-19 ।।

ఏవం [1]విజ్ఞాప్య భగవన్! మన్త్రమూర్తిం పరావరమ్ ।। 19 ।।

తం పత్రపాత్రగం కృత్వా బ్రహ్మయానగతం తు వా ।
వేదగేయధ్వనీశఙ్ఖశబ్దమఙ్గలపూర్వకమ్ ।। 20 ।।

నీత్వా తీర్థాన్తికం తత్ర తీరదేశే నిధాయ చ ।
పూర్వాముఖం చ తం యానమథాదాయ పవిత్రకమ్ ।। 21 ।।

వామహస్తతలే[2] కుర్యాత్ క్ష్మామణ్డలగతం త్వివ[3] ।
విధృయాన్మధ్యభాగాచ్చ పాణినా దక్షిణేన తు ।। 22 ।।

అవతీర్యామ్భసో మధ్యే నిమజ్జేత్ సహ తేన వై ।

ఏవం విజ్ఞాప్య తత్పవిత్రం పాత్రే బ్రహ్మయానే వా సమారోప్య వేదవాద్యఘోషైః సహ తీర్థసమీపం నీత్వా తత్ర ప్రాఙ్ముఖమవరోప్య పవిత్రమాదాయ వామకరతలే భూమణ్డలగతమివ నిధాయ తన్మధ్యం దక్షిణపాణినా గృహీత్వా తీర్థమధ్యేఽవతీర్య తేన సహ స్నాయాదిత్యాహ- ఏవమితి చతుర్భిః ।। 19-23 ।।

[1 విజ్ఞాప్య ఏవ భగవాన్ మన్త్రమూర్తిః పరావరః- ము. అటీ. ।]

[2 హస్తే- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 త్విహ- అటీ. ।]

సన్నిధిం తత్ర తత్కాలం ప్రకుర్వన్త్యచిరాత్ తు వై ।। 23 ।।

నిశ్శేషాణి చ తీర్థాని లోకత్రయగతాని చ ।
మన్త్రాత్మా యత్ర రక్షార్థం క్షణమాస్తే జలాశయే ।। 24 ।।

తత్రాయతనతీర్థానాం సర్వేషాం స్యాత్ సమాగమః ।
కిం పునర్యత్ర భగవాన్ మన్త్రమూర్తిరధోక్షజః ।। 25 ।।

సాధకాభ్యర్థితః స్నాయాత్ సర్వానుగ్రహయా ధియా ।
తత్కాలే తత్తీర్థే సర్వతీర్థసాన్నిధ్యప్రభావమాహ- సన్నిధిమితి త్రిభిః ।। 23-26 ।।

విద్వాన్ యోఽనేన విధినా తీర్థమాసాద్య తత్త్వవిత్ ।। 26 ।।

స్నాపయేద్ [1]బన్ధుమిత్రాదీన్ ప్రాప్నువన్త్యచిరాచ్చ తే ।
తైర్థం ఫలమనాయాసాన్మన్త్రమూర్తేః ప్రసాదతః ।। 27 ।।

ఏవం కూర్చద్వారా దూరదేశగతానాం జనానామపి తీర్థస్నానం ఫలాధాయకమిత్యాహ- విద్వానితి సార్ధేన। బాన్ధవాదీనామితి కర్మణి షష్ఠీ। తే బాన్ధవాదయ ఇత్యర్థః ।। 26-27 ।।

[1 బాన్ధవాదీనామితి భాష్యకారసంమతః పాఠః।]

కిన్తు తద్యానవాదిత్రవర్జితస్తు భవేద్ విధిః ।
ఇమం విద్ధి మహాబుద్ధే విశేషం చాత్ర కర్మణి ।। 28 ।।

అత్ర విశేషమాహ- కిన్త్వితి। యానారోపణం మఙ్గలవాద్యాన్వితత్వం చ భగవత ఏవార్థమ్, నాన్యస్యేతి భావః ।। 28 ।।

సామాన్యమవినాశం యచ్చిన్మయం రూపమైశ్వరమ్ ।
విశేషసంజ్ఞాసమ్బన్ధం[1] జీవహంసం విభావ్య[2] తమ్ ।। 29 ।।

పవిత్రకం తదాకారం[3] స్మృత్వా స్నాప్యస్తతోఽమ్బసా ।
ఏవం తేనైవ చాన్యేషాం బహూనాం బహుభిస్తు వా ।। 30 ।।

అస్య శరీరస్య[5] భగవచ్ఛరీరభూతత్వాదేనమపి భగవదాత్మకం స్మృత్వా పవిత్రద్వారా స్నానం కారయేదిత్యాహ- సామాన్యమితి సార్ధేన ।। 29-30 ।।

[1 సమ్పూర్ణ- అ. ఉ.।]

[2 విభావ్యతామ్- ము. అటీ.।]

[3 తథా- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[4 స్నాపయ్య- ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ.।]

[5 చేతనస్య- అ.।]

సమ్పాద్యం విష్టరైః స్నానం దూరస్థానాం సదైవ హి ।

సమ్పన్నే స్నపనే త్వేవం ద్వితీయేఽహ్ని మహామతే ।। 31 ।।

తేనైకేనైవ పవిత్రేణ బహూనాం బాన్ధవాదీనాం యద్వా పృథక్ పవిత్రైః స్నానం కారయేదిత్యాహ- ఏవమితి। దూరస్థానాం గ్రామాన్తరగతానాం లోకాన్తరగతానాం వేత్యర్థః ।। 31 ।।

సమ్పన్నే స్నపనే త్వేవం ద్వితీయేఽహ్ని మహామతే ।। 31 ।।

రథే కృత్వార్చితే తం వై ప్రపూజ్య చ యథావిధి ।

యాత్రాఖ్యముత్సవం కుర్యాదన్నదానపురస్సరమ్ ।। 32 ।।

సనృత్తగేయవాదిత్రం జాగరేణ సమన్వితమ్ ।

ఏకరాత్రం ద్విరాత్రం వా త్రిరాత్రం భక్తిపూర్వకమ్ ।। 33 ।।

ఏవమవభృథానన్తరం బ్రహ్మరథే పవిత్రస్థం దేవమారోప్యాభ్యర్చ్య తదీయారాధనపూర్వకం గ్రామప్రాదక్షిణ్యేన యాత్రోత్సవం కుర్యాదిత్యాహ- సమ్పన్న ఇతి సార్ధద్వాభ్యామ్। ఉత్సవానన్తరం తద్రాత్రౌ జాగరణం చ కార్యమితి భావః। ద్విరాత్రం త్రి[1]రాత్రమావృత్తిరుత్సవస్యైవ న తు స్నానస్య ।। 31-33 ।।

[1 త్రిరాత్రం త్రిరాత్ర- ము.।]

సకృత్ సంవత్సరస్యాన్తే ఉత్సవం[1] స్నపనాదికమ్ ।

కుర్యాద్ యో మన్త్రనాథస్య స సిద్ధిం లభతే పరామ్ ।। 34 ।।

పవిత్రోత్సవప్రకరణే ఫలమాహ- సకృదితి ।। 34 ।।

[1 ఘూత్సవ- ము., ఉత్సవ- అటీ., హ్యుత్సవం- బక. బఖ. ఉ.।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే[1] శ్రీసాత్వతసంహితాయాం పవిత్రస్నానవిధిర్నామ పఞ్చదసః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే పఞ్చదశః పరిచ్ఛేదః ।।

[1 పఞ్చ- ఉ.।]

షోడశః పరిచ్ఛేదః

నారద ఉవాచ[1]

ప్రభుర్మునీశ్వరా భూయశ్చాదితో వనమాలినా ।

సర్వలోకహితార్థం తు యత్ తద్వక్ష్యామ్యతః పరమ్ ।। 1 ।।

అథ షోడశపరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। అత్ర సంకర్షణేన వాసుదేవో యత్పృష్టస్తద్వక్ష్యామీత్యాహ- ప్రభురితి ।। 1 ।।

[1 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

దేవ సమ్ప్రతిపన్నా యే క్రమేఽస్మిన్ బ్రాహ్మణాదయః ।

దీక్షణీయాః కథం తే వా[2] ఏతదిచ్ఛామి వేదితుమ్ ।। 2 ।।

ప్రశ్నప్రకారమాహ- దేవేతి ।। 2 ।।

[1 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

[2 వై- అ. ఉ.।]

భగవానువచ[1]

యథాక్రమేణోదితానాం వర్ణానాం శ్రృణు లాఙ్గలిన్ ।

త్రివిధం దీక్షణోపాయం సంక్షేపాత్ సర్వసిద్ధిదమ్ ।।3 ।।

ఏవం పృష్టో వాసుదేవస్త్రివిధదీక్షోపాయం శ్రృణ్విత్యాహ- యథాక్రమేణేతి ।।3 ।।

[1 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

పూర్వోక్తలక్షణో జ్ఞాత్వా కశ్చిద్ దృఢతరః[1] పుమాన్ ।

సంసారభయభీతస్తు నిర్వాణమభివాఞ్ఛతి ।।4 ।।

వైరాగ్యధీరచపలశ్చిరకాలం గురోర్గృహే ।

సంస్థితో దాసభావేన ఖేదోద్వేగవివర్జితః ।।5 ।।

దీక్షార్థం ప్రథమం గురుకులవాసః కార్య ఇత్యాహ- పూర్వోక్తేతి ద్వాభ్యామ్ ।।4-5 ।।

[1 తరమ్- ము. అటీ. అ. ఉ.।]

జ్ఞాత్వా తస్యార్థితాం నూనమాహూయాగ్రే నివేశ్య చ ।

కృతాకృతం[1] చ ప్రష్టవ్య ఆ స్మృతేస్తత్క్షణావధి ।।6 ।।

జ్ఞాత్వా దోషబలం సమ్యక్ ప్రాయశ్చిత్తైర్యథోదితైః ।

కృచ్ఛ్రాతికృచ్ఛ్రపూర్వైస్తు[2] శోధనీయం ప్రయత్నతః ।।7 ।।

ఆచార్యస్తద్దోషబలాబలే జ్ఞాత్వా యథోదితైః ప్రాయశ్చిత్తైస్తచ్ఛాన్తిం కుర్యాదిత్యాహ- జ్ఞాత్వేతి ద్వాభ్యామ్ ।।6-7 ।।

[1 తశ్చ- అ. ఉ.।]

[2 స్తచ్ఛో- అ., స్తు ఛేద- బక. I]

బహూనాం పరిపీడానామసామర్థ్యాత్ తు లాఙ్గలిన్ I

మనఃప్రసాదపర్యన్తం కాలం వా ద్వాదశాహ్నికమ్ II 8 II

నియోక్తవ్యో మితే పూతేఽయాచితే నక్తభోజనే I

స్తుతిసమ్మార్జనస్నానపుష్పాద్యాహరణో[1]ద్యమే[2] II 9 II

ఆశ్రమే వైష్ణవానాం తు దివ్యా[3]ద్యాయతనే విభోః I

అనిశం భగవద్బిమ్బమా[4] పీఠాదవలోకనే II 10 II

బహుదినముపోషణాశక్తౌ మనఃప్రసాదపర్యన్తం ద్వాదశదినం వా మితే[5] నక్తభోజనే భగవత్స్తోత్రాదిసత్కార్యేషు చ నియోజయేదిత్యాహ- బహూనామితి త్రిభిః। భగవద్బిమ్బమాపీఠాదవలోకనే ఆపీఠాన్మౌలిపర్యన్తం భగవద్బిమ్బదర్శన ఇత్యర్థః,

ఆపీఠాన్మౌలిపర్యన్తం పశ్యతః పురుషోత్తమమ్ I

[6]పాతకాన్యాశు[7] నశ్యన్తి కిం పునస్తూపపాతకమ్[8] II (శా. స్మృ. 2/88)

ఇతి ప్రసిద్ధేః II 8-10 II

[1 భరణో- బక. ఉ. I]

[2 ద్యమైః - ము. అటీ. I]

[3 వ్యే చా - ము. అటీ. I]

[4 బిమ్బస్యా- ము. అటీ., ద్బీజమా- బక. బఖ. ఉ. I]

[5 మితేన- అ. I]

[6 జపతః పాతకాన్యాశు నశ్యన్తి సఫలాః క్రియాః- ము. I]

[7 కాశ్చాశు- ము. I]

[8 పాతకాః- ము. I]

అభిజాతతనుర్యః ప్రాగ్ దుష్కృతైర్మలినీకృతః ।
సామ్ప్రతం భగవద్భక్త్యా పవిత్రీకృతమానసః ।। 11 ।।

అహోరాత్రోషితో భూత్వా నఖకేశాదిలుణ్ఠితః[1] ।
పఞ్చగవ్యమథాపాద్యం[2] హృదాద్యైః సకుశోదకమ్ ।। 12 ।।

మన్త్రైస్తద్ వాసుదేవాద్యైః సమావర్త్య[3] చతుశ్శతమ్ ।
ఏవం దినచతుష్కం తు స్నాపయేత్ తేన తం సుధీః ।। 13 ।।

ప్రత్యహం చతురో వారానా ప్రభాతనిశాగమమ్[4] ।
బ్రహ్మతీర్థం చతుష్కం స[5] త్వాపూర్యాపూర్య సంపిబేత్ ।। 14 ।।

క్రమాత్ సంచోదితైర్మన్త్రైః సమాచమ్యాన్తరాఽన్తరా ।
అతృప్తమశనం కుర్యాదన్తే క్షీరాజ్యభావితమ్ ।। 15 ।।

క్షపయేత్ ఫలమూలైర్వా అహోరాత్రచతుష్టయమ్ ।
ఇతి భక్త్యా ప్రపన్నానామా జీవమపి దుష్కృతాత్ ।। 16 ।।

కథితం విరతానాం చ దేహశుద్ధికరం పరమ్ ।
బ్రహ్మకూర్చసమేతం తు ప్రాయశ్చిత్తం మయాఽద్య తే ।। 17 ।।
బ్రహ్మకూర్చసహితం ప్రాయశ్చిత్తమాహ- అభిజాతతనురిత్యాదిభిః ।। 11-17 ।।

[1 ణ్ఠితమ్- బక. బఖ. అ., లుర్ణ్ఠితః- ఉ. ।]

[2 పాద్య- బక. బఖ. ।]

[3 తమా- అటీ. ।]

[4 తాన్నిశా- అ. ఉ. ।]

[5 తు ప్రా- అ. ఉ. ।]

జ్ఞాత్వా మహత్త్వం దోషాణాం త్రివిధానాం తు వై పురా ।

సమ్భవే సతి హేమాదిదానం[1] సతతమాచరేత్ ।। 18 ।।

దోషాధిక్యే హేమదానాదికమపి[2] కార్యమిత్యాహ- జ్ఞాత్వేతి । త్రివిధానాం కాయికవాచికమానసికానామిత్యర్థః[3] ।। 18 ।।

[1 హైమాది- అటీ. ।]

[2 హైమ- అ. ।]

[3 నామపీ- ము. ।]

పూర్వోక్తాద్ విహితాత్ కాలాల్లఘుదుష్కృతినా[1] క్రమాత్ ।

చతుర్థాంశేన హ్రాసస్తు బ్రహ్మకూర్చం పిబేత్ తతః ।। 19 ।।

దోషకాలే పూర్వోక్తబ్రహ్మకూర్చప్రాయశ్చిత్తకాలస్య చతుర్థాంశేన హ్రాసం కుర్యాదిత్యాహ- పూర్వోక్తాదితి । ఏవం బ్రహ్మవర్ణస్య సామాన్యతః ప్రాయశ్చిత్తముక్తమ్ ।। 19 ।।

[1 తినాం- అ. ।]

కాలేన వర్ణోత్కర్షేణ సహ సామాన్యముచ్యతే ।

ప్రాయశ్చిత్తం హి సర్వేషాం సర్వకల్మషనాశనమ్ ।। 20 ।।

ఉత్తరోత్తరతాం బుద్ధ్వా ప్రథమం దుష్కృతస్య చ ।

క్షపయేత్[1] తద్ ద్విజేన్ద్రస్తు మాసైర్ద్విత్రి[2]చతుర్గుణైః ।। 21 ।।

దోషాధిక్యే తత్రాపి ద్విత్రిచతుర్గుణమాసాభివృద్ధిః కార్యేత్యాహ- కాలేనేతి ద్వాభ్యామ్ । తద్దుష్కృతం క్షపయేద్ నాశయేదిత్యర్థః ।। 20-21 ।।

[1 క్షిప- బక. బఖ. అ. ఉ.]

[2 ద్విత్ర- ఉ.।]

నృపవిట్చూద్రజాతీయ ఏకైకం వర్ధయేత్ క్రమాత్ ।

మాసమేకా[1]దికాత్ కాలాత్ సమారభ్య యథాక్రమమ్[2] ।। 22 ।।

నృపాదీనాం ద్విగుణత్రిగుణచతుర్గుణక్రమేణ ప్రాయశ్చిత్తాభివృద్ధిమాహ- నృపేతి ।। 22 ।।

[1 ధికాత్- అ.।]

[2 మాత్- బక. బఖ., సమః- ఉ.।]

దురాచారోఽ[1]పి సర్వాశీ కృతఘ్నో నాస్తికః పురా ।

సమాశ్రయేదాదిదేవం శ్రద్ధయా శరణం యది[2] ।। 23 ।।

నిర్దోషం విద్ధి తం జన్తుం ప్రభావాత్[3] పరమాత్మనః ।

కిం పునర్యోఽనుతాపార్తః శాసనేఽస్మిన్ హి సంస్థితః ।। 24 ।।

విరతో[4] దుష్కృతాచ్చైవ భక్తిచ్ఛాయాం సమాశ్రితః ।

భగవచ్ఛాసనోల్లఙ్ఘనపరోఽపి తచ్ఛరణాగత్యా నిర్దోషో భవతి। ఏతచ్ఛాసననిష్ఠస్య శరణాగతస్య నిర్దోషత్వం కింపునర్న్యాయసిద్ధమిత్యాహ- దురాచార ఇతి సార్ధద్వాభ్యామ్। కృతా[5]కృతాద్విరత ఇత్యనేన సర్వధర్మపరిత్యాగః సూచితో భవతి। భక్తిచ్ఛాయాం భక్తేశ్ఛాయేవ ఛాయా యస్యాస్తాం శరణాగతిమిత్యర్థః ।। 23-25 ।।

[1 రో హి- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 స్వయమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[3 మన్త్రప్రభావాత్ పరార్థతః- అ.।]

[4 తః కుకృ- అ. ఉ.।]

[5 ఆకూతాద్- ము.।]

ఏవం సంశుద్ధదోషాణాం బహుజన్మార్జితస్య చ[1] ।। 25 ।।

కల్మషస్య విఘాతార్థం నరసింహీం మహామతే ।

కృత్వా వై సామ్ప్రతం దీక్షాం దద్యాద్ వై మన్త్రపూర్వకమ్ ।। 26 ।।

ఆరాధనం హి తస్యైవ వైభవీయస్య వై విభోః ।

సబాహ్యాభ్యన్తరం చైవ సమ్యఙ్మాసచతుష్టయమ్ ।। 27 ।।

మాసాష్టకం వత్సరం వా బుద్ధ్వా భావబలం పురా ।

జ్ఞాత్వా భవ్యాశయానాం చ ప్రసాదం పార[2]మేశ్వరమ్ ।। 28 ।।

విభవవ్యూహసూక్ష్మాఖ్యాం దీక్షాం కుర్యాదనన్తరమ్ ।

పూర్వోక్తబ్రహ్మకూర్చాదిప్రాయశ్చిత్తానాం ఇహ జన్మని సంపాదితదోషమాత్రశామకత్వాత్ ప్రాగ్ బహుజన్మార్జితదోషశమనార్థం నృసింహమన్త్రదీక్షామపి దత్త్వా తేన నృసింహారాధనం చ కారయేత్। తన్మనఃపరిశుద్ధ్యాదికం తస్మిన్ భగవదనుగ్రహం చ జ్ఞాత్వా పరవ్యూహవిభవమన్త్రదీక్షాం దద్యాదిత్యాహ- ఏవమితి చతుర్భిః ।। 25-29 ।।

[1 తు- ఉ.।]

[2 పరమే- బక. అ. ఉ.।]

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

పరిజ్ఞేయో హి కైర్లిఙ్గైః సాధకానామఘక్షయాత్ ।। 29 ।।

సమ్యగారాధనాన్మన్త్రప్రసాదః కమలాపతే ।

తస్మిన్ భగవదనుగ్రహో జాత ఇతి కథం జ్ఞేయ ఇతి పృచ్ఛతి సంకర్షణః - పరిజ్ఞేయ ఇతి ।। 29-30 ।।

[1 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

శ్రీభగవానువాచ[1]

చిత్తప్రసాదస్త్వతులస్తేజోవృద్ధిరతీవ హి ।। 30 ।।

ధైర్యముత్సాహసన్తోషా[2]వకార్పణ్యాదయో గుణాః ।

యేషాం తేషాం హి బోద్ధవ్యం మన్త్రాత్మాఽభిముఖః స్థితః ।। 31 ।।

ప్రయుక్తిః శాన్తికాదీనాం కర్మణామచిరాదపి ।

ప్రయాతి యది సాఫల్యం విజ్ఞేయం తేన హేతునా ।। 32 ।।

సమ్పన్నః పాపదాహశ్చ ప్రసన్నశ్చాపి మన్త్రరాట్ ।

దదాతి ధర్మకామార్థానచిరాద్ యది యోజితః ।। 33 ।।

అణిమాద్యష్టకం చాపి వివిధా యోగసిద్ధయః ।

ఆత్మసిద్ధిసమేతాశ్చ పరితుష్టాస్తదా[3] స్మృతాః ।। 34 ।।

ఏవం పృష్టస్తజ్జ్ఞానే హేతూనాహ- చిత్తప్రసాద ఇత్యాదిభిః ।। 30-34 ।। [1 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి. ।]

[2 షస్త్వ- అ. ఉ. ।]

[3 తుష్టస్తదా స్మృతః- అ. ఉ. ।]

యస్మిన్[1] వై వైభవే రూపే యస్యాభిరమతే మనః ।

తస్య కల్మషశాన్త్యర్థం దీక్షాం కుర్యాచ్చ తేన వై ।। 35 ।।

తమారాధ్య హి పూర్వోక్తం[2] కాలం తమనుయోజ్య చ ।

యోగ్యతాయాః పరీక్షార్థమా శాన్తేః సర్వవస్తుషు ।। 36 ।।

ఏవం నారసింహమన్త్రేణైవ దురితక్షయార్థదీక్షారాధనాదికం కార్యమితి నియమో నాస్తి। వైభవమన్త్రేషు యస్య యస్మిన్నభిరుచి స్తేనైవ తత్కార్యమిత్యాహ- యస్మిన్నితి సార్ధేన। పూర్వోక్తం కాలం మాసచతుష్టయం మాసాష్టకం సంవత్సరం వేత్యర్థః[3] ।। 35-36 ।।

[1 `యస్మిన్..... యోగ్యతాయాః' నాస్తి- ఉ.।]

[2 పూర్వోక్త- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[3 చేత్యర్థః- అ.।]

యోగ్యతాయాః పరీక్షార్థమా శాన్తేః సర్వవస్తుషు ।। 36 ।।

నారసింహేన వాన్యేన మన్త్రేణాభిమతేన చ ।

దీక్షయాఢ[1]ఽఽరాధనేనైవ హోమజాపవ్రతాదినా ।। 37 ।।

కర్మణా కేవలేనైవ శాన్తికాత్యు[2]చ్చితేన చ ।

వినాఽణిమాదిసిద్ధిభ్యో బుద్ధ్వా పాపం క్షయం గతమ్ ।। 38 ।।

భావయేత్ తేన కాలేన తతః పద్మదలేక్షణ ।

దీక్షితస్య ముముక్షుత్వేన సర్వవిషయేష్వ్యాశావిరహే సతి శాన్తికాదికర్మణామపి విరహాత్ తత్తత్సిద్ధిలిఙ్గాని వినా చిత్తప్రసాదాదిలిఙ్గైరేవ పాపక్షయో జ్ఞాతవ్య ఇత్యాహ- యోగ్యతాయా ఇతి త్రిభిః ।। 36-39 ।।

[1 దీక్షా- బక. బఖ.।]

[2 కాద్యు- ఉ.।]

సిద్ధీనాం వైభవీయానాం షాడ్గుణ్యమహిమాప్తయే ।। 39 ।।

నిశ్శ్రేయసవిభూత్యర్థం గ్రాహ్యం దీక్షాత్రయం వరమ్[1] ।

అభ్య[2]ర్థితాత్ సుప్రసన్నాత్ ప్రతిపన్నాచ్చ దేశికాత్ ।। 40 ।।

తదనన్తరం గురుం ప్రార్థ్య తత్సకాశాత్ పరవ్యూహవిభవదీక్షాత్రయం గ్రాహ్యమిత్యాహ-సిద్ధీనామితి సార్ధేన ।। 39-40 ।।

[1 పరమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 అభ్యర్చ్య- అ.।]

సానుకమ్పేన వా తేన స్వయమప్రార్థితేన చ ।

కార్యం సంశుద్ధపాపానాం భీతానాం శరణైషిణామ్ ।।

సంస్కృతానాం హి యుక్తానామఘక్షాలనకర్మణి ।। 41 ।।

అప్రార్థితోఽపి గురుః స్వయమేవ కృపయా యోగ్యానాం శిష్యాణాం దీక్షాం కుర్యాదిత్యాహ-సానుకమ్పేనేతి సార్ధేన ।। 41 ।।

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే[1] శ్రీసాత్వతసంహితాయామఘశాన్తికల్పో[2] నామ షోడశః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే షోడశః పరిచ్ఛేదః ।।

[1 పఞ్చ- ఉ.।]

[2 కరో- అ. ఉ.।]

సప్తదశః పరిచ్ఛేదః

నారద[1] ఉవాచ[2]

అథ సఞ్చోదితో భూయః శ్రీపతిర్మునిసత్తమాః ।

హితార్థం భవభీతానాం విభునా సీరపాణినా ।। 1 ।।

అథ శ్రీనృసింహకల్పపరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఇహ సంకర్షణేన వాసుదేవః పరిపృష్ట ఇత్యాహ- అథేతి ।। 1 ।।

[1 శ్రీనారదః - అ. ఉ.।]

[2 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి.।]

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

భగవాన్ విధినా కేన ప్రసాదమధిగచ్ఛతి ।

నృణామారాధకానాం తు విశ్వత్రాతా నృకేసరీ ।। 2 ।।

ప్రశ్నప్రకారమాహ- భగవన్నితి ।। 2 ।।

[1 `ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి.।]

శ్రుత్వైవమాహ భగవాన్ శృణుష్వ గదతో మమ ।

సిద్ధిమోక్షప్రదం మన్త్రం వైభవం మూర్తిమోహజిత్ ।। 3 ।।

కామరూపధరం నిత్యం నృసింహస్య మహాత్మనః ।

వర్ణచక్రం తు పూర్వోక్తం సుగుప్తే వసుధాతలే ।। 4 ।।

ఏవం పృష్టో వాసుదేవః ప్రథమం నారసింహమన్త్రం శృణుష్వేత్యాహ- శ్రుత్వేతి సార్ధేన ।। 3-4 ।।

వర్ణచక్రం తు పూర్వోక్తం సుగుప్తే వసుధాతలే ।। 4 ।।

ఉపలిప్తే తు సంలిఖ్య పూజయిత్వా యథావిధి ।

సముద్ధరేత్ తతతో మన్త్రమనేకాద్భుతవిక్రమమ్[1] ।। 5 ।।

ప్రణవం పూర్వమాదాయ తదన్తే వినియోజ్య చ ।
నవమం నాభివర్ణేభ్యస్తదూర్ధ్వేఽరాచ్చతుర్దశమ్ ।। 6 ।।

తస్యోపరి తదన్తఃస్థం వర్ణం గోలకవన్న్యసేత్ ।
నమోఽన్తం వర్ణమేతద్ వై వాచకం పరమాత్మనః ।। 7 ।।

జ్ఞానాదయో గుణాః షడ్ వై[2] ప్రాగుక్తా హృదయాదయః ।
తదర్ధమేవ వర్ణం తం షోఢా సంలిఖ్య కేవలమ్ ।। 8 ।।

ద్వితీయతుర్యషష్ఠైశ్చ ద్వాదశేనాన్తిమేన చ ।
చతుర్దశేనారాత్[3] వర్గాత్ క్రమాద్ వై వినియోజయేత్ ।। 9 ।।

బీజవచ్ఛిరసా సర్వాన్ లాఞ్ఛయేత్ పఞ్చమం వినా ।
సర్వేషాం ప్రణవః పూర్వః స్వసంజ్ఞాన్తే నియోజ్య[4] చ ।। 10 ।।

స్వకీయా[5] జాతయశ్చాన్తే వౌషడన్తాః క్రమేణ తు ।
ఓం నమో భగవతే నారసింహాయేత్యనేన[6] తు ।। 11 ।।

ద్వాదశాక్షరమన్త్రేణ స్మృత్వా విగ్రహవత్ పురా ।
సబాహ్యాభ్యన్తరస్థేన సాఙ్గేనాద్యేన పూజయేత్ ।। 12 ।।

వర్ణచక్రరచనాపూర్వకం నృసింహబీజోద్ధారం తదఙ్గమన్త్రప్రకారాన్ ద్వాదశాక్షరమన్త్రం చాహ- వర్ణచక్రమిత్యాదిభిః। పూర్వోక్తం నవ[7]మపరిచ్ఛేదోక్తమిత్యర్థః। తదూర్ధ్వే క్షకారోర్ధ్వే అరాచ్చతుర్దశమ్ ఔకారమ్ తస్యోపరి తదన్తఃస్థమనుస్వారమిత్యర్థః। తథా చ ఓం క్షౌం నమ ఇతి భవతి। తం కేవలం క్షకారమాత్రమిత్యర్థః। ద్వితీయతుర్యషష్ఠైః ఆకార-ఈకార-ఊకారైః। ద్వాదశేన ఐకారేణ। అన్తిమేన విసర్గేణ। చతుర్దశేన (ఓ? ఔ)కారేణేత్యర్థః। అరాద్వర్గాదిత్యస్య సర్వత్రాన్వయః। శిరసా అనుస్వారేణేత్యర్థః। పఞ్చమం వినా విసర్గసహితం బీజం వినేత్యర్థః।

స్వకీయా జాతయో నమఃస్వాహాదిషడ్జాతయః। తథా[8] చ - ఓం జ్ఞాం జ్ఞానాయ హృదయాయ నమః। ఓం క్షీం ఐశ్వర్యాయ శిరసే స్వాహా। ఓం క్షూం శక్త్యై శిఖాయై వౌషట్। ఓం క్షైం బలాయ కవచాయ హుమ్। ఓం క్షః వీర్యాయ అస్త్రాయ ఫట్। ఓం క్షౌం తేజసే నేత్రత్రయాయ వౌషట్ ఇత్యఙ్గమన్త్రా భవన్తి ।। 4-12 ।।

[1 విగ్రహమ్- ము. అటీ. ఉ.।]

[2 యే - ఉ.।]

[3 న అ- బఖ. అ. ।]

[4 జ్ఞాం చ - ఉ.।]

[5 యుజ్య- ము. అటీ. అ.।]

[6 స్వకీయ- ము. బక. బఖ.।]

[7 నర- ఉ.।]

[8 మాతృకాచక్రనామ్నా 62-75 శ్లోకేషు సముద్ధృతమ్।]

[9 `తథా చ' నాస్తి- ము.।]

అథ లబ్ధాధికారస్తు మన్త్రేణానేన దీక్షితః ।

భక్తిశ్రద్ధాపరో నిత్యం మతిమాంశ్చిన్నసంశయః ।। 13 ।।

గుర్వాజ్ఞాభిరతో[1] నిత్యం తర్కవాగ్జాలవర్జితః ।

స్వకర్మనిరతో[2] నిత్యం వానప్రస్థోఽథవా గృహీ ।। 14 ।।

మన్త్రమారాధయేద్ యేన విధినా తం నిశామయ ।

పూర్వమనేన మన్త్రేణ దీక్షితో భగవదారాధనం కుర్యాదిత్యాహ- అథేతి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 13-15 ।।

[1 మతో- ఉ.।]

[2 స్వకర్మధర్మనిరతో- ము. అ. ఉ.।]

ఉపార్జ్య భోగానఖిలాన్ న్యాయ్యోపాయేన వై పురా ।। 15 ।।

స్నాతో బద్ధకచో మౌనీ శుద్ధవాసోఽర్ఘ్యపుష్పధృక్[1] ।

కృత్వా ద్వార్స్వార్చనాద్యం తు ఉపవిశ్యాసనే తతః ।। 16 ।।

తదారాధనవిధిం దర్శయన్ ప్రథమమారాధనసామగ్రీసంపాదనమ్, ఆరాధకస్య స్నానాదినియమమ్, ద్వారదేవార్చనపూర్వకమాసనోపవేశనం చాహ- ఉపార్జ్యేతి సార్ధేన। పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలీయస్త్వేన స్నానాద్యనన్తరమేవ భోగోపార్జనమితి బోధ్యమ్। యద్వా పురా పూర్వదినేష్విత్యర్థో వర్ణనీయః, పుష్పాదీని వినా తణ్డులాదీనాం భోగానాం పూర్వదినేష్వపి సంగ్రాహ్యత్వాత్ ।। 15-16 ।।

[1 `తథా చ' నాస్తి- ము.।]

సాయామాం భూతసంశుద్ధిం ధారణాభ్యాం సమాచరేత్ ।

కేవలేన తు మన్త్రేణ భావనాసహితేన తు ।। 17 ।।

అథ ప్రాణాయామపూర్వికాం భూతశుద్ధిం కుర్యాదిత్యాహ- సాయామామితి। ధారణాభ్యాం దహనాప్యాయనాత్మికాభ్యామిత్యర్థః। తథా చోక్తం పారమేశ్వరే-

ధారణాపఞ్చకం చైవ సంక్షిప్తం విహితం ద్వయమ్[1] ।।

దహనాప్యాయనాచ్చైవ యదా[2] దేహాత్ స్వశుద్ధయే । (3/223-224)

ఇతి ।। 17 ।।

[1 విహితద్వయమ్- అ. ము.।]

[2 యథా దాహస్వశుద్ధయే- అ. ము.।]

నాభిదేశస్థితం ధ్యాత్వా దేవం సంగృహ్య కల్మషమ్ ।

నిస్సృతం వాయుమార్గేణ ద్వాదశాన్తావధౌ క్షిపేత్ ।। 18 ।।

నిరస్తపాపమాకృష్య వాతచక్రసమన్వితమ్ ।

నాసాగ్రేణ తు మన్త్రేశం దేహసమ్పూరణాయ చ ।। 19 ।।

తం ధ్యాయేద్ హృదయస్థం చ గతిరుద్ధేన వాయునా ।

చిత్తోపశమనార్థం తు నూనం వాయుజయాయ చ ।। 20 ।।

శనైః శనైరథ బహిః కేవలం మారుతం క్షిపేత్ ।

వినాఽన్త్యరేచకేనైవమన్యేషాముత్తరోత్తరమ్ ।। 21 ।।

కాలాద్[1] హ్రాసం యథాశక్తి నిత్యమేవ సమాచరేత్ ।

ద్వాదశాన్తేఽథ మన్త్రేశం తప్తహాటకసన్నిభమ్ ।। 22 ।।

ప్రాణాయామప్రకారమాహ- నాభిదేశస్థి(త ఇ? తమి)తి సార్ధైశ్చతుర్భిః। వాయుమార్గేణ ప్రథమప్రాణాయామాన్త్యరేచకవాయుమార్గేణేత్యర్థః। వాతచక్రసమన్వితం ద్వితీయప్రాణాయామపూరకవాయుసహితమిత్యర్థః। గతిరుద్ధేన వాయునా తృతీయప్రాణాయామకుమ్భకేనేత్యర్థః। ఏవ[2]మేవైతద్వ్యాఖ్యాతం నిత్యవ్యాఖ్యానే ।। 18-22 ।।

[1 కాలాగ్రాసం- అటీ. ।]

[2 మేత- అ. ।]

ద్వాదశాన్తేఽథ మన్త్రేశం తప్తహాయకసన్నిభమ్ ।। 22 ।।

సహస్రరవిసంకాశం వృత్త[1]మణ్డలమధ్యగమ్[2] ।

స్మృత్వాథ ముక్తం[3] తన్మాత్రైర్నిర్దహేద్[4] విగ్రహం స్వకమ్ ।। 23 ।।

దక్షిణాఙ్ఘ్రేరథాఙ్గుష్ఠ[5]ప్రాన్తదేశే శిఖాక్షరమ్ ।

ధ్యాత్వా యుగాన్తహుతభుగ్రూపం[6] జ్వాలా[7]సమావృతమ్ ।। 24 ।।

తేన స్వవిగ్రహం ధ్యాయేత్ ప్రజ్వలన్తం సమన్తతః ।

దేహజాం భావయేజ్జ్వాలాం మన్త్రనాథే లయం గతామ్ ।। 25 ।।

దివ్యం ప్రశాన్తాకారం[8] తు తమధిష్ఠాయ చేతసా[9] ।

స్వమన్త్రాదమృతౌఘేనా సేచయేద్[10] విగ్రహం స్వకమ్ ।। 26 ।।

తతః[11] సమన్త్రం తద్బిమ్బమాకృష్య హృది విన్యసేత్ ।

భూతశుద్ధిప్రకారమాహ- ద్వాదశాన్త ఇతి [12]పఞ్చభిః। ద్వాదశాన్తే స్వమూర్ధ్ని ద్వాదశాఙ్గులోపరీత్యర్థః। తథా చ పారమేశ్వరే-

సౌషుమ్నాద్ దక్షిణద్వారా[13]న్నిర్గమయ్య హరిం బహిః ।।

సహస్రరవిసంకాశం[14] వృత్తమణ్డలమధ్యగమ్ ।

తప్తకాఞ్చనవర్ణాభమాసీనం పరమే పదే ।।

మన్త్రాత్మానం తు తం ధ్యాత్వా హ్యుపరి ద్వాదశాఙ్గులేః[15] ।। ఇతి ।

(3/143-145)

తన్మాత్రైర్ముక్తం తత్త్వసంహారక్రమేణ గన్ధతన్మాత్రాదిభి[16]ర్ముక్తమిత్యర్థః। స్వమన్త్రాత్ తన్మన్త్రప్రతిపాద్యద్వాదశాన్తస్థితభగవతః సకాశాదిత్యర్థః। తద్బిమ్బం స్వమన్త్రం[17] ద్వాదశాఙ్గులోపరి వృత్తమణ్డలమధ్యస్థం దేవమిత్యర్థః ।। 22-27 ।।

[1 వృత్తం- అటీ. ।]

[2 మధ్యగః- బక. ।]

[3 ముక్తస్త- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[4 గ్రహేద్- అటీ. ।]

[5 ఙ్గుష్ఠం- అ. ।]

[6 పజ్వా- ము. అటీ. ।]

[7 జ్ఞాత్వా- అ. ।]

[8 న్తరాగం- ము. అ. ఉ., న్తాఙ్గారం- ము. ।]

[9 తేజసా- బఖ. ।]

[10 ఘేన సేచ- అ. ఉ.।]

[11 శ్లోకోఽయం ద్వివ్యమిత్యాదికాచ్ఛ్లోకాత్ పూర్వం స్థాప్యతే- ము., బక. పుస్తకే తు దివ్యమిత్యాదికః శ్లోకో నాస్త్యేవ।]

[12 చతుర్భిః- అ.।]

[13 రా ని- అ. ము.।]

[14 శవృ- అ. ము.।]

[15 ఙ్గులైః- అ. ము.।]

[16 ర్వియుక్త- మ.।]

[17 సమన్త్రమితి సార్వత్రికో మూలపాఠః।]

అథ హస్తద్వయే న్యసేద్[1] దీప్తిమద్ ద్వాదశాక్షరమ్ ।। 27 ।।

మణిబన్ధాన్నఖాగ్రం తు మూలమన్త్రపురస్సరమ్ ।

హృదాదయోఽస్త్రపర్యన్తా అఙ్గుష్ఠాద్యఙ్గులీషు చ ।। 28 ।।

సర్వాసు యుగ్మయోగేన నేత్రం నఖముఖాశ్రితమ్ ।

కరన్యాసమాహ- అథేతి [2]ద్వాభ్యామ్। ద్వాదశాక్షరం పూర్వోక్తనృసింహద్వాదశాక్షరమిత్యర్థః। మూలమన్త్రపురస్సరం పూర్వోక్తనృసింహబీజపురస్సరమిత్యర్థః। యుగ్మయోగేన హస్తద్వయేఽపి యుగపదిత్యర్థః।। 27-29 ।।

[1 న్యస్యేదాదిమ- ము. అటీ.।]

[2 త్రిభిః- అ.।]

ఆమూర్ధ్నశ్చరణాన్తం తు ద్వాదశార్ణం న్యసేత్ తనౌ ।। 29 ।।

జీవభూతం తదన్తఃస్థం మూలమన్త్రం తథా[1] న్యసేత్ ।

హృదాద్యం నేత్రపర్యన్తమఙ్గషట్కం స్వగోచరే ।। 30 ।।

స్వస్వాఙ్గులియుగేనైవ[2] తేజోరూపం వినాఽఽకృతేః[3] ।

అఙ్గన్యాసమాహ- ఆమూర్ధ్న ఇతి ద్వాభ్యామ్। స్వగోచరే హృదయాదిస్థానేష్విత్యర్థః। స్వస్వాఙ్గులియుగేన వక్ష్యమాణహృదాదిముద్రయేత్యర్థః। ఆకృతేర్వినా నిరాకారమిత్యర్థః ।। 29-31 ।।

[1 తదా- ఉ.।]

[2 లీ- ఉ.।]

[3 కృతే- సార్వత్రికే మూలపాఠః।]

శ్రీవత్సం వక్షసో వామే పూర్ణేన్దుసదృశద్యుతిమ్ ।। 31 ।।

కౌస్తుభం హృదయే న్యస్య[1] చణ్డదీధితిలక్షణమ్ ।

నానాబ్జవనపుష్పోత్థాం వనమాలాం చ కణ్ఠతః ।। 32 ।।

పద్మం దక్షిణపాణౌ తు శఙ్ఖం వామకరే న్యసేత్ ।

గదాం[2] పద్మకరే భూయః శఙ్ఖపాణౌ తు చక్రరాట్ ।। 33 ।।

ఖఙ్గం దక్షిణహస్తేఽథ ధనుర్వామకరే న్యసేత్ ।

ఆచాంసాద్ దక్షిణే భాగే న్యస్యా శ్రీరుత్తరే తథా ।। 34 ।।

పుష్టిర్గుల్ఫావసానం చ వక్త్రమధ్యే సరస్వతీ ।

పృష్ఠతో విన్యసేన్నిద్రాం తతః పాణిద్వయేన తు ।। 35 ।।

భూషణాయుధశక్తిన్యాసమాహ- శ్రీవత్సమిత్యాదిభిః। ఏవం భూషణాదీనాం న్యాసో హస్తయోరపి కార్యః, సర్వమన్త్రాణామపి కరన్యాసం వినాఽఙ్గన్యాసమాత్రస్యావిహితత్వాత్। తథా చ పారమేశ్వరే-

యా విభోః పరమా శక్తి[3]ర్హృత్పద్మకుహరాన్తగా[4] ।।

వాయవ్యం రూపమాస్థాయ దశధా సంవ్యవస్థితా ।

ఇచ్ఛయా[5] సప్రవాహేణ పాణిమార్గేణ నిర్గతా ।।

నాడీదశకమాశ్రిత్య తా ఏవాఙ్గులయో మతాః ।

అత ఏవ ద్విజశ్రేష్ఠ శ(క్త్యా)ఖ్యే ప్రభువిగ్రహే ।।

పూర్వం మన్త్రగణం న్యస్య తతో భూతమయే న్యసేత్ । (4/20-23) ఇతి,

వ్యాపారో మానసో హ్యేష న్యాసాఖ్యో యద్యపి స్మృతః ।

న బధ్నాతి స్థితిం సమ్యక్ తథాపి క్రియయా వినా ।।

కరాధీనా పునః సాఽతః ప్రాఙ్న్యాసస్తు తయోః స్మృతః । (4/4-5)

ఇతి చ । అత ఏవేశ్వరపారమేశ్వరాదిషు (ఈ. సం. 2/57; పా. సం. 4/17) హస్తయోరపి కిరీటాదిన్యాస ఉక్తః। స తు మూలకారస్యాప్యభిమతః। అన్యథాఽత్ర హస్తయోర్హృన్మన్త్రాదిన్యాసోఽపి తేన నోచ్యేత ।। 31-35 ।।

[1 న్యస్యేచ్ఛ- ము. అటీ.।]

[2 పఙ్క్తిద్వయం నాస్తి- అ.।]

[3 క్తిః స్రక్- అ. ము.।]

[4 న్తకా- అ.।]

[5 ఇచ్ఛాయాః- అ. ము.।]

ముద్రాం బద్ధ్వా స్మరేద్ ధ్యానం దేవోఽహమితి భావయేత్ ।

అథ[1] ప్రణవపూర్వేణ స్వనామ్నా నతినా సహ ।। 36 ।।

శేషపూర్వం తు వహ్న్యన్తమాసనం పరికల్పయేత్[2] ।

తదాక్రమ్యాథ తస్యైవ కార్యా స్వహృది కల్పనా ।। 37 ।।

మూలాదిముద్రాప్రదర్శనపూర్వకం స్వస్మిన్ దేవత్వభావనామాహ- ముద్రామిత్యర్ధేన। ఏవమేవ వ్యక్తముక్తం జయాఖ్యేఽపి-

అహం స భగవాన్ విష్ణురహం నారాయణో హరిః ।

వాసుదేవో హ్యహం వ్యాపీ భూతావాసో నిరఞ్జనః ।।

ఏవంరూపమహఙ్కారమాసాద్య సుదృఢం మునే । (11/41-42) ఇతి ।

నైతావతా జీవాత్మపరమాత్మనోః స్వరూపైక్యం శఙ్కనీయమ్, యతః శ్రీపఞ్చరాత్రరక్షాయాం తృతీయేఽధికారే- "ఏతేన లాఞ్ఛనన్యాసాద్యనన్తరమ్ "ముద్రాం బద్ధ్వా స్మరేద్దేవం దేవోఽహమితి భావయేత్" (సా. సం. 17/36) ఇతి సమారాధనగ్రన్థోఽపి నిర్వ్యూఢః। "బద్ధ్వా మూలాదికాం ముద్రాం దేవోఽహమితి భావయేత్" ఇత్యాదిసంహితాన్తరగ్రన్థాశ్చాత్ర[2] తుల్యన్యాయాః[3]। అత్ర "మనోబ్రహ్మేత్యుపాసీత" (ఛా. ఉ. 3/18/1) ఇత్యాదిష్వివేతికారాది[4]వశాద్ [5]దృష్టివిధిత్వం సుస్పష్టమ్। అత ఏవ హి తథావిధభావనయాఽప్యనన్తరయోగ్యతాపాదనమాత్రముక్తమ్-

న్యాసేన దేవమన్త్రాణాం దేవతాదాత్మ్యభావనాత్ ।

అప్రాకృతాఙ్గకరణాత్ పూజామర్హతి సాధకః ।। ఇతి ।

అన్యథా-

దేవతారూపమాత్మానమర్చయేదర్ఘ్యధూపకైః ।

ధూపావసానికైరర్ఘ్యైర్ధ్యాత్వా నారాయణం హృది ।।

ఇతి సమనన్తరకర్తవ్యం కథం సంగచ్ఛతే। నహి స్వరూపైక్యభావనాయాం హృది పునర్నారాయణధ్యానమితి కిఞ్చిత్ స్యాత్। న చ శేషవృత్తౌ ప్రవర్తమానస్య స్వరూపైక్యభావనం జాఘటీతి। అతో దృష్టివిధిపక్షోఽత్ర స్వీకార్యః। యద్వా గత్యన్తరే సంభవతి దృష్టివిధివివక్షా చ న యుక్తా। అతస్తచ్ఛరీరతయా తాదధీన్యాదిభిః సర్వానువృత్తస్తద్వ్యపదేశః। తదభిప్రాయేణ చ స్వనియామ్యేత్యాదికం వక్ష్యతి భాష్యకారః" (పృ. 86-87) ఇతి సుస్పష్టముపపాదితమ్ ।। 36 ।।

[1 పఙ్క్తిద్వయమేతద్ బ్రహ్మస్వరూపమితి పఙ్క్త్యుత్తరం స్థాపితమ్- అ.।]

[2 చ్చాత్ర- అ. ము.।]

[3 న్యాయః- ము.।]

[4 కరణాది- ము.।]

[5 దృష్టివిధత్వం- అ., దృష్టిమాధిత్వం - ము. l]

అథ[1] ప్రణవపూర్వేణ స్వనామ్నా నతినా సహ ।। 36 ।।

శేషపూర్వం తు వహ్న్యన్తమాసనం పరికల్పయేత్[2] ।

తదాక్రమ్యాథ తస్యైవ కార్యా స్వహృది కల్పనా ।। 37 ।।

అథ మానసారాధనార్థం స్వహృదయే ప్రణవాదినమోఽన్తైశ్చతుర్థ్యన్తైస్తత్తన్నామభిరనన్తాదివహ్న్యన్తపీఠపరికల్పనం కార్యమిత్యాహ- అథేతి సార్ధేన। పారమేశ్వరే తు జయాఖ్యోక్తరీత్యా "నాభిమేఢ్రాన్తరే ధ్యాయేత్" (జ. సం. 12/2; పా. సం 5/5) ఇత్యాదిభిర్హృదిజాగ్రదాసనకల్పనముక్తమ్। అత్ర తు స్వప్నాసనస్యోక్తత్వాత్ తత్రోక్తస్థానవిభాగోఽత్రాపి యథాసంభవం బోధ్యః। స్వప్నజాగ్రదాసనభేదస్తు పారమేశ్వర ఏవ దర్శితః-

స్వప్నః శేషాహిపూర్వం తు వహ్నిపర్యన్తమాసనమ్ ।

క్షీరార్ణవాదితో భావాసనాన్తం జాగ్రదాసనమ్ ।। (3/57)

ఇతి ।। 36-37 ।।

[1 పఙ్క్తిద్వయమేతద్ బ్రహ్మస్వరూపమితి పఙ్క్త్యుత్తరం స్థాపితమ్- అ. l]

[2 ఇతః పరమ్- "శేషం తు పూర్వవన్న్యస్యాసనం చ పరికల్పయేత్" ఇతి శ్లోకార్ధోఽధికో దృశ్యతే- ము. అటీ. l ఏతచ్చ పునరావృత్తిమాత్రమ్ l]

బ్రహ్మస్వరూపమమలం స్వచైతన్యం తదూర్ధ్వతః ।

వికల్పోపరతం కృత్వా ఇచ్ఛయా తు వివర్తతే ।। 38 ।।

పరధ్వనిస్వరూపేణ తత్ప్రకాశాత్మనా పునః ।

వ్యక్తిభావేన తచ్చాపి ఏవం ప్రవిలయే సతి ।। 39 ।।

విసర్జనం తు బోద్ధవ్యం సమ్పన్నే తు క్రియాక్రమే ।

క్రమ ఏష క్రమోక్తానాం మన్త్రాణామవతారణే ।। 40 ।।

తదాసనోర్ధ్వే భగవదభివ్యక్తిక్రమమారాధనానన్తరం విసర్జనక్రమమాహ- బ్రహ్మస్వరూపమితి సార్ధద్వాభ్యామ్। వికల్పోపరతం విశేషణ[1] రహితమిత్యర్థః। కేవలజ్ఞానస్వరూపమితి యావత్,

జ్ఞానేన్ద్రియగణే[2] చైవ వికల్పం తనుతే మనః ।

వికల్పో వివిధః[3] క్లృప్తస్తచ్చ ప్రోక్తం విశేషణమ్ ।।

ధర్మేణ సహ సంబన్ధో ధర్మిణశ్చ స ఉచ్యతే ।

వికల్పః పఞ్చధా జ్ఞేయో ద్రవ్యకర్మగుణాదిభిః ।। (5/68-69)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తేః। వివర్తతే పునర్విశేషణసంబన్ధేన వ్యక్తీభవతీత్యర్థః ।। 38-40 ।।

[1 విశేషేణ- ము.।]

[2 గణైశ్చైతద్- ము.।]

[3 ధా క్లృప్తి- ము.।]

క్రమ ఏష క్రమోక్తానాం మన్త్రాణామవతారణే ।। 40 ।।

లాఞ్ఛనాదిక్రియాధ్యానమేషాం[1] చైవ హి కల్పనా ।

జ్ఞాతవ్యాఽఽరాధకేనైవ నిత్యం కర్మణి కర్మణి ।। 41 ।।

సర్వమన్త్రారాధనేష్వప్యయమేవావాహనాదిక్రమో జ్ఞేయ ఇత్యాహ- క్రమ ఇతి సార్ధేన ।। 40-41 ।।

[1 ధ్యానామేషా- అ. ఉ.।]

మన్త్రన్యాసమతః కుర్యాద్ హస్తన్యాసం వినా విభోః ।

ధ్యాత్వాఽథ భావనాజాతైర్భోగైః పరమపావనైః ।। 42 ।।

పూజయిత్వా జపాన్తం[1] చాప్యవతార్య బహిర్యజేత్ ।

అథ స్వహృదయే భగవతోఽఙ్గన్యాసపూర్వకం జపయజ్ఞాన్తం మానసైరుపచారైరభ్యర్చ్య బహిర్యాగం చ కుర్యాదిత్యాహ- మన్త్రన్యాసమితి సార్ధేన ।। 42-43 ।।

[1 న్తే చ అ- అ. ।]

దక్షిణోత్తరహస్తాభ్యాం హృద్బీజేన విచిన్త్య చ ।। 43 ।।

సూర్యసోమౌ తతః కుర్యాద్ ద్రవ్యదాహసముద్భవౌ ।

బహిర్యాగవిధిం దర్శయన్ ప్రథమమర్ఘ్యాదీనాం దహనాప్యాయనముద్రాదర్శనమాహ- దక్షిణేతి ।। 43-44 ।।

తోయమాదాయ పాత్రేఽథ తత్ర హృన్మన్త్రితం క్షిపేత్ ।। 44 ।।

పుష్పగన్ధసమోపేతం సుసితం శాలితణ్డులమ్ ।

మన్త్రయేత్ ప్రణవాద్యేన బహుశో హృదయేన తు ।। 45 ।।

తదుద్ధృతేనామ్బునా వా[1] అస్త్రమన్త్రం సముచ్చరన్[2] ।

ప్రోక్షయేత్ స్వాసనస్థానం యాగోపకరణం సముచ్చరన్[3] ।। 46 ।।

పూజోపకరణానాం ప్రోక్షణమాహ- తోయమితి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 44-46 ।।

[1 వై- అ., చైవ బఖ. ఉ. ।]

[2 రేత్- అ. ఉ. ।]

[3 త్వథ- అ. ఉ. ।]

చిత్రస్థాద్ భగవద్బిమ్బాద్ భుక్తం పుష్పాదికం హి యత్ ।

అపనీయ తు తత్కుర్యాద్ వాససా రేణుమార్జనమ్ ।। 47 ।।

చిత్రబిమ్బశోధనమాహ- చిత్రస్థాదితి ।। 47 ।।

ధాతుద్రవ్యమయే కుర్యాత్ క్షాలనం గన్ధవారిణా ।
ఉపలిప్యాథ భూభాగం సామ్భసా గోమయేన తు ।। 48 ।।
లోహమయస్య శోధనమాహ- ధాత్వితి ।। 48 ।।

ఉపలిప్యాథ భూభాగం సమ్భసా గోమయేన తు ।। 48 ।।

తత్ర మణ్డలమాలేఖ్యం[1] సూత్రయిత్వా పురా[2] సమమ్ ।
చతురశ్రం చతుర్ద్వారం మార్గపీఠాబ్జభూషితమ్ ।। 49 ।।

త్రినాభినేమిషడరం చక్రం తు కమలాద్ బహిః ।
మేధ్యైః[3] సితాదికైః రాగైః[4] పుష్పైర్వా తైశ్చ[5] త్రైః శుభ్రైః ।। 50 ।।

చన్దనాద్యైః సుగన్ధైస్తు సర్వపైస్తిలతణ్డులైః ।
సర్వౌషధిమయేనైవ పూర్ణేన పరిపూర్య వా ।। 51 ।।
మణ్డలరచనాప్రకారమాహ- ఉపలిప్యేత్యాదిభిః ।। 48-51 ।।

[1 లిఖ్య- అ. ఉ. ।]

[2 యథా పురమ్- బక. బఖ. ।]

[3 మధ్యైః - ము. అటీ. బక. బఖ. అ. ।]

[4 రఙ్గైః - ఉ. ।]

[5 తచ్చద్రైః - అ. ఉ. ।]

పుష్పైరథార్ఘ్యపాత్రం తు మన్త్రైః సమ్పూజ్య నిష్కలైః ।
పాత్రేఽపరస్మింస్తస్మాద్ వై స్తోకముద్ధృత్య చోదకమ్ ।। 52 ।।

యోగపీఠార్చనం కుర్యాదనుసన్ధానపూర్వకమ్ ।
స్వనామ్నా ప్రణవాద్యేన నమోఽన్తేన యథాక్రమమ్ ।। 53 ।।

అనన్తేశం స్మరేన్మధ్యే[1] సర్వాధారమయం ప్రభుమ్ ।
ఆగ్నేయాదౌ తు ధర్మాద్యమైశాన్యాన్తం[2] చతుష్టయమ్ ।। 54 ।।

ప్రాగాదావప్యధర్మాద్యముత్తరాన్తం న్యసేత్ పరమ్ ।
తదూర్ధ్వే కమలం ధ్యాయేత్ స్వనామ్నాఽథ తథోపరి ।। 55 ।।

స్మరేత్ తత్రాశ్రితం సూర్యం శశాఙ్కం కేసరావనౌ ।
కర్ణికాస్థం హుతభుజం తతో గన్ధాదినా యజేత్ ।। 56 ।।
పీఠపరికల్పనప్రకారమాహ- పుష్పైరిత్యాదిభిః ।। 52-56 ।।

[1 న్నిత్యం- అ.।]

[]2 న్యన్తం - ము., న్యాం తచ్చ- అ. ఉ.।]

గణేశాద్యర్చనం కృత్వా ప్రథమం గురుసన్తతేః[1] ।
ప్రాప్తానుజ్ఞోఽథ కలశమాదాయ శుభలక్షణమ్ ।। 57 ।।

తమమ్బసాఽస్త్రజప్తేన సమ్పూర్యాదౌ తు నిక్షిపేత్ ష।
తద్గర్భే కాఞ్చనం రత్నం బీజాన్యోషధిసత్ఫలమ్ ।। 58 ।।

చూతాదివిటపోద్భూతాం సపత్రాం పుష్పమఞ్జరీమ్ ।
కౌశేయవస్త్రస్రక్[2]కణ్ఠం కృత్వా చన్దనచర్చితమ్[3] ।। 59 ।।

తన్మధ్యే పూజయేన్మన్త్రం సాఙ్గం సావరణం క్రమాత్ ।

ప్రాగ్ దిజ్ మణ్డలబాహ్యేఽథ దత్వా వై పుష్ప[4]చక్రికామ్ ।। 60 ।।

పీఠమన్త్రోపజప్తాం చ తదూర్ధ్వే[5] స్థాపయేచ్చ తమ్ ।

అథ విష్వక్సేనాదిగురుపఙ్క్త్యర్చనతదనుజ్ఞాపూర్వకం మహాకుమ్భస్థాపనప్రకరమాహ- గణేశాద్యర్చనమిత్యాదిభిః। నన్వత్ర గణేశ ఇతి సామాన్యశబ్దప్రయోగాజ్జయాఖ్యలక్ష్మీతన్త్రపారమేశ్వరాద్యుక్తో వినాయకస్తదర్థః స్యాదితి చేన్న,

అథ శిష్టైస్తు నైవేద్యైర్యజేద్ గణపతిం ప్రభుమ్ ।

విష్వక్సేనాభిధానం చాప్యాదావేవార్చితో హి యః ।। (17/142)

ఇతి విశేషశబ్దస్య వక్ష్యమాణత్వాత్। అత ఏవేశ్వరతన్త్రే-

విష్వక్సేనం గణాధీశం గురూంశ్చ తదనన్తరమ్ ।

గురూన్ పరమసంజ్ఞాంశ్చ యజేత్ సర్వగురూంస్తదా[6] ।।

ఆదిసిద్ధసమూహం తు భగవద్ధ్యానతత్పరమ్ ।

నిత్యాధికారిణశ్చాప్తాన్ భగవత్తత్త్వవేదినః ।।

చత్వారో మనవశ్చాన్యే ఋషయః సప్త పూర్వకాః[7] । (4/33-35)

ఇతి గురుపఙ్క్తిరుక్తా। ప్రాక్దిక్[8] పూర్వదిశీత్యర్థః। విభక్తిలోపశ్ఛాన్దసః। మణ్డలబాహ్యే పూర్వోక్తమణ్డలాద్ బహిరిత్యర్థః। పీఠమన్త్రోపజప్తామితి చక్రికాయా విశేషణమ్। పీఠమన్త్రైః పూర్వోక్తైరనన్తాదిమన్త్రైః, ఉపజప్తామ్ అర్చితామిత్యర్థః ।। 57-61 ।।

[1 సన్తతౌ- అ. ఉ. ।]

[2 ముత్కణ్ఠం- అ. ।]

[3 చర్చికతన్దనమ్- ము., చార్చిత- అటీ. ।]

[4 పత్రపుష్పికామ్- ము. ।]

[5 తదూర్ధ్వం- అ. ।]

[6 స్తథా- ము. ।]

[7 పూర్వికాః- అ.ము. ।]

[8 దిశి- అ. ।]

అథాఽవతార్యో హృదయాన్మన్త్రో విమలదీధితిః ।। 61 ।।

కర్మణా మనసా వాచా సిద్ధిమార్గేణ సాధకైః ।

అనుజ్ఝితస్వరూపం చ సూర్యబిమ్బమివామ్బుసి[1] ।। 62 ।।

కర్మణా ప్రేరయేచ్చైవ వాచా తం మన్త్రముచ్చరేత్[2] ।

ఆగచ్ఛపదసంయుక్తం సంస్మరేన్మనసాకృతిమ్ ।। 63 ।।

తత్ర భగవదావాహనక్రమమాహ- అథేతి సార్ధద్వాభ్యామ్ । కరణత్రయేణాప్యావాహనం కార్యమిత్యుక్త్వాఽఽవాహనకాలే కరణత్రయస్యాపి ప్రేరణోచ్చారణస్మరణాఖ్యకార్యత్రయమపి ప్రతిపాదితమ్ । ప్రేరణం చాత్రార్ఘ్యపుష్పాఞ్జలిసమర్పణమన్త్రన్యాససంనిధిసంనిరోధసాంముఖ్యముద్రాదర్శనాదికం జ్ఞేయమ్ । ఉచ్చారణం చతుర్వారం బోధ్యమ్ । మన్త్రం పూర్వోక్తం నృసింహమన్త్రమిత్యర్థః ।। 61-63 ।।

[1 మథా- ఉ. ।]

[2 తన్మన్త్రా - అటీ. ఉ. ।]

ఏవమాహూయ వై దద్యాదర్ఘ్యపాద్యే చ భక్తితః ।

ఆమూలాత్ సర్వమన్త్రాణాం వ్యక్తిస్థానాం సమర్చనమ్ ।। 64 ।।

అర్ఘ్యపుష్పాదినా కుర్యాత్ స్వేన స్వేన స్వకే పదే ।

తదోదితం విభోర్దేహాద్ హృదయాద్యం చతుష్టయమ్ ।। 65 ।।

ఏవమాహూతస్య భగవతోఽర్ఘ్యపాద్యాద్యుపచారానుపూర్వీం కథయన్ ప్రథమం లయయాగమాహ- ఏవమితి సార్ధేన । వ్యక్తిస్థానాం భగవద్దివ్యమఙ్గలవిగ్రహవిన్యస్తానామిత్యర్థః । అనేనావాహనానన్తరం స్వశరీరవద్ భగవదవయవేష్వపి మూలమన్త్రాదీనాం న్యాసః కార్య ఇత్యుక్తం భవతి । అర్ఘ్యపుష్పాదినేత్యత్రాదిశబ్దేన గన్ధధూపౌ గ్రాహ్యౌ । స్వేన స్వేన స్వస్వమన్త్రేణేత్యర్థః ।। 64-65 ।।

తదోదితం విభోర్దేహాద్ హృదయాద్యం చతుష్టయమ్ ।। 65 ।।

న్యసేత్ కమలపత్రాణామా పూర్వాదుత్తరాన్తికమ్[1] ।

అగ్నిశరక్షోవాయ[2]వ్యదలేష్వస్త్రం యథాక్రమమ్ ।। 66 ।।

నేత్రం కేసరజాలస్థం చక్రం నాభిత్రయోపరి ।

శ్రీవత్సకౌస్తుభౌ చైవ వనమాలాం తథైవ చ ।। 67 ।।

ఉదక్పశ్చిమభాగస్థే చాక్రీయే త్వప్యరత్రయే[3] ।

కమలం నిశితాగ్రం చ నన్దకం విన్యసేత్ క్రమాత్ ।। 68 ।।

ప్రాగ్భాగదక్షిణస్థాభ్యాం త్రితయం చాథ విన్యసేత్ ।

కార్ముకం హేతిరాట్ శఙ్ఖం తతో దేవస్య దక్షిణే ।। 69 ।।

నేమిభాగే శ్రియం దేవీం పుష్టిముత్తరతో న్యసేత్ ।

పృష్ఠదేశే[4] స్థితాం నిద్రామగ్రభాగే సరస్వతీమ్ ।। 70 ।।

అథ భోగయాగక్రమమాహ- తదోదితమిత్యారభ్యాగ్రభాగే సరస్వతీమిత్యన్తమ్। చాక్రీయే చక్రసంబన్ధినీత్యరత్రయస్య విశేషణమ్। నిశితాన్యగ్రాణి యస్య తం తథోక్తం గదామిత్యర్థః। అనయోరర్చనయోర్మన్త్రాణాం నిరాకారత్వసాకారత్వభేదం లయభోగసంజ్ఞాకత్వం చ జయాఖ్యే ప్రతిపాదితమ్-

శక్తయశ్చాఙ్గషట్కం చ లాఞ్ఛనం కమలాదికమ్ ।।

భూషణం కౌస్తుభాద్యం చ వదనానాం తథా త్రయమ్ ।

సత్యాద్యా మూర్తయశ్చైవ దేవే[5] దేహస్య భావితాః ।।

[6]వ్యాపకస్య తథాత్వేన స్వే స్వే స్థానే [7]ప్రభాత్మకాః ।

తద్దేహసంస్థితాః సర్వే పూజనీయాః క్రమేణ తు ।।

పరివారం వినా మన్త్రైః స్వైః స్వైః పుష్పానులేపనైః ।

లయయాగో హ్యయం విప్ర లక్ష్మ్యాదిష్వనుకీర్తితః ।।

తస్మాద్ హృత్కర్ణికాధారే[8] మూర్తౌ వా యత్ర కుత్రచిత్ ।

మూలమన్త్రశరీరస్థం పరివారం యజేత్ సదా ।।

యాగ ఏష లయాఖ్యస్తు సంక్షిప్తః సర్వసిద్ధిదః ।

మన్త్రరాట్ కణికామధ్యే లక్ష్మ్యాద్యాః కేసరాదిషు ।।

సాకారాః కేవలాః సర్వే యత్ర భోగాభిధః స తు ।

కేవలేన[9] చ యాగేన పృథగ్భూతేన నారద ।।

పూజనం కమలాదీనామధికారాభిధః స తు । (12/76-83) ఇతి।

ప్రభాత్మకాస్తేజోరూపాః[10], నిరాకారా ఇతి యావత్। పరివారం వినా తత్తత్పరివారం వినేత్యర్థః। పరివారస్యాపి పరివారకల్పనేఽనవస్థాప్రసఙ్గాదితి భావః। ఏత ఏవ శ్లోకా ఈశ్వర[11]పారమేశ్వరయోరపి స్వస్వోక్తమన్త్రన్యాసానుసారేణ ప్రతిపాదితాః।

[1 మమ్- అటీ.।]

[2 వాయ్వాది- ము. అటీ.।]

[3 త్వపర- ము. అటీ.।]

[4 దేశస్థి- అ. ఉ.।]

[5 దేహే దేవస్య- ము.।]

[6 వ్యాపయ్య చ- ము.।]

[7 తథా- ము.।]

[8 కారే- అ.।]

[9 కేవలేనానుభాగేన- ము.।]

[10 జయాఖ్యవచనానాం వ్యాఖ్యానమేతత్।]

[11 ఈశ్వర (2/100-105), పారమేశ్వరే (5/125-132) చైతే శ్లోకా ద్రష్టవ్యాః।]

వామదక్షిణభాగాభ్యాం [1]వీథిస్థమిషుధిద్వయమ్ ।

ద్వారేష్వస్త్రం న్యసేద్ భూయో ముద్రాం[2] కేణచతుష్టయే ।। 71 ।।

సాయుధానథ దిక్పాలాన్ స్వస్థానే మణ్డలాద్ బహిః ।

మణ్డలవీథ్యాదిష్వర్చనీయాన్ పరీవారానాహ- వామదక్షిణేతి సార్ధేన। ఇషుధిద్వయం తూణీరద్వయమిత్యర్థః। ద్వారేష్వస్త్రం చక్రమిత్యర్థః। పూర్వం భోగయాగే చక్రగదయోరుక్తత్వాద్ భూయ ఇత్యుక్తమ్ ।। 71-72 ।।

[1 విధి- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 గదాం- బక. బఖ.।]

ఏవం న్యస్య[1] తతో ధ్యాయేన్మన్త్రవ్యూహం యథాస్థితమ్ ।। 72 ।।

సర్వదేవమయం దేవం సర్వేషాం తేజసాం నిధిమ్ ।

సర్వలక్షణసమ్పూర్ణం సార్వ[2]జ్ఞాదిగుణై[3]ర్యుతమ్ ।। 73 ।।

నిష్టప్తకనకాభం చ సమ్పూర్ణాంఙ్గం మహోనుతమ్ ।

ఘోరశార్దూలవదనం చణ్డమార్తణ్డ[4]లోచనమ్ ।। 74 ।।

సౌదామినీచయప్రఖ్యైర్లోమభిః పరిపూరితమ్ ।

అరుణామ్భోజపత్రాభం వజ్రాధికకరోరుద్ధమ్[5] ।। 75 ।।

చలత్ఫణీశ్వరసటం చన్ద్రకోటిశతద్యుతమ్[6] ।

వమన్తమాన్తరం వహ్నిం ఖర[7]న్త్రైర్మారుతానుగైః ।। 76 ।।

ప్రలయామ్బుదనిర్ఘోషముద్గిరన్తం స్వవాచకమ్ ।

యుగాన్తహుతభుగ్జ్వాలామణ్డలాన్తర్వ్యవస్థితమ్ ।। 77 ।।

షడస్త్రం[8] చాప్యష్టబాహుం వ్యాప్య లోకాన్ స్థితం ప్రభుమ్ ।
దివ్యగన్ధానులిప్తాఙ్గం దివ్యామ్బరధరం తథా ।। 78 ।।

దివ్యస్రగ్వేష్టనోపేతం దివ్యాలఙ్కారమణ్డితమ్ ।
కౌస్తుభేనోరసిస్థేన శ్రీవత్సేనాప్యలఙ్కృతమ్ ।। 79 ।।

రత్నకాఞ్చనసమ్ముక్తాయుక్తయా వనమాలయా ।
సబ్రహ్మ[9]సూత్రయా చైవ శోభితం పరమేశ్వరమ్ ।। 80 ।।

భుజాన్యస్త్రవరైర్దీప్తైః కమలాద్యైర్యుతాని చ ।
క్షీరసాగరవచ్ఛుభ్రం తతః పద్మం తు దక్షిణే ।। 81 ।।

ప్రణవధ్వనిగర్భం తు హిమాద్రిశతశోఽ[10]ధికమ్ ।
వామే[11] శఙ్ఖవరం ధ్యాయేద్ గదాఖడ్గౌ జ్వలత్ప్రభౌ ।। 82 ।।

దక్షిణే పాణియుగ్మేఽథ చక్రం కాలానలద్యుతిమ్ ।
సధనుర్వామహస్తాభ్యాం తతః పాణిద్వయేన తు ।। 83 ।।

అవిద్యాదలినీం ముద్రాం కర్మాఖ్యాం సంస్మరేత్ ప్రభోః ।
ఏవమేవ హి హృన్మన్త్రం ధ్యాయేత్ కుముదపాణ్డరమ్[12] ।। 84 ।।

పద్మరాగాచలాకారమారక్తం చ శిరః స్మరేత్ ।
అఞ్జనాశ్మప్రతీకాశం శిఖామన్త్రం తథాకృతిమ్ ।। 85 ।।

పరితః సూర్యసన్తప్తం[13] యథా కనకపర్వతమ్[14] ।
తథా కవచమన్త్రం చ ధ్యానకాలే విచిన్త్య చ ।। 86 ।।

వృతో[15] జ్వాలాసహస్రైస్తు అయస్కాన్తసమద్యుతిః[16] ।
సర్వాస్త్రశక్తిసమ్పూర్ణశ్చాస్త్ర[17]మన్త్రః ప్రకీర్తితః ।। 87 ।।

నిర్ధూమాఙ్గారశిఖరసదృశో నేత్రమన్త్రరాట్ ।
ధ్యేయాః స్వరుచిసంయుక్తా ద్విభుజాః పురుషోత్తమాః ।। 88 ।।

సాస్త్రాః కౌస్తుభపూర్వా యే గదామాలే[18]ఙ్గనాకృతీః[19] ।
ఫుల్లపద్మోదరాభా శ్రీర్నలినీనాలసంయుతా ।। 89 ।।

చన్ద్రరశ్మిప్రతీకాశా శ్వేతచామరధారిణీ ।
పూర్ణేన్దుసదృశీ[20] పుష్టిరుద్వహన్తీ చ పాణినా ।। 90 ।।

సమ్పూర్ణమమృతేనైవ కలశం కాఞ్చనోత్థితమ్ ।
విజ్ఞానపుస్తకకరా [21]స్పటికాభా సరస్వతీ ।। 91 ।।

ఫుల్లేన్దీవరసంకాశా త్వక్షసూత్రకరాఙ్కితా ।
ధ్యేయా భగవతీ నిద్రా సర్వాశ్చామరలాఞ్ఛితాః ।। 92 ।।

సమ్ముఖా దేవదేవస్య వస్త్రాలఙ్కారమణ్డితాః ।

మూలమన్త్రాదీనాం ధ్యానాన్యాహ- ఏవం న్యస్త్వా తతో ధ్యాయేదిత్యారభ్య వస్త్రాలఙ్కారమణ్డితా ఇత్యన్తమ్। అవిద్యాదలినీ[22] ముద్రా వక్ష్యమాణా (17/105-106) జ్ఞేయా ।। 72-93 ।।

[1 న్యస్త్వేతి భాష్యకారసంమతః పాఠః।]

[2 సర్వజ్ఞాది- అటీ. ఉ.।]

[3 గుణాన్వితమ్- అ.।]

[4 చన్ద్ర- ఉ.।]

[5 మార్తాణ్డ- అ. అటీ.।]

[6 కరేరు- ము. అటీ. ।]

[7 త్విషమ్- ఉ.।]

[8 స్వముఖైః- బక. బఖ.।]

[9 షడస్రభృచ్చాష్టభుజం- ము. ఉ.।]

[10 సద్రు- అ.।]

[11 శోధితమ్- ఉ.।]

[12 హైమం- ఉ.।]

[13 ఙ్కురమ్- ము. ఉ.।]

[14 న్తప్తో- ము. అటీ.।]

[15 పర్వతః- ము. అటీ.।]

[16 వృతం- అ. ఉ.।]

[17 తిమ్- అ., తి- ఉ.।]

[18 ర్ణమస్త్రమన్త్రం ప్రకీర్తితమ్- అ. ఉ.।]

[19 మాలా- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[20 కృతి- అ., కృతీన్- ఉ.।]

[21 సదృశా- అ. ఉ.।]

[22 స్ఫాటి- బక. ఉ.।]

[23 నలినీ- అ.।]

ఏవం ధ్యాత్వా తతః కుర్యాత్ పూజనం కుసుమాదికైః ।। 93 ।।

స్నానైర్విలేపనైర్వస్త్రైర్మాల్యైర్ధూపైశ్చ దీపకైః ।
దధ్నా చ మధుమిశ్రేణ క్షీరేణాజ్యాన్వితేన చ ।। 94 ।।

హృద్యైర్మృష్టైః స్థిరైర్మేధ్యైర్నైవేద్యైర్వివిధైః శుభైః ।
యథాకాలోద్భవైః సర్వైః ఫలమూలైస్తు షడ్రసైః ।। 95 ।।

పూజితైర్ముక్తదోషైస్తు ముద్రామన్త్రో[1]పలక్షితైః ।
మూర్తైర్ధ్యానైస్తథా స్విన్నైర్బీజైర్హోమాది[2]నాఽథవా[3] ।। 96 ।।

షష్ఠపరిచ్ఛేదే విస్తరేణోక్తత్వాదిహోపచారానుపూర్వ్యం సంక్షేపేణాహ- ఏవం ధ్యాత్వేత్యాదిభిః ।। 93-96 ।।

[1 మాత్రో- ము. బక. బఖ.।]

[2 ర్హేమా- ము. అ. ఉ.।]

[3 యవైః - బక. బఖ., ఽథ వై- అ., తథా- ఉ.।]

తతః స్వహస్తౌ సంస్కృత్య అమ్బసాఽఽలమ్బనా[1]దినా ।
బద్ధ్వా ప్రదర్శయేన్ముద్రాం త్రిశిఖాం సమ్ముఖే[2] విభోః ।। 97 ।।

ధ్యాత్వా త్రేతాగ్నిరూపం తు దక్షిణాదఙ్గులి[3]త్రయమ్ ।
స్పష్టమూర్ధ్వశిఖం[4] సైవ జ్యేష్ఠాక్రాన్తా కనీయసీ ।। 98 ।।

[5]అథోఽఖిలస్వరూపశ్చ[6] ధ్వాన్తాతీతోఽగ్నిరూపధృక్[7] ।

దేవో గుణత్రయాతీతస్తథా మార్గత్రయాతిగః ।। 99 ।।

ధర్మైః [8]స్థూలతరైర్ముక్తో యోఽయం వ్యక్తో ధియార్చితః ।

సమ్పుటం హృదయోద్దేశే బద్ధ్వా హస్తద్వయేన తు ।। 100 ।।

మూలముద్రాదర్శనమాహ- తత ఇతి సార్ధైస్త్రిభిః। అమ్బసా అర్ఘ్యజలేనేత్యర్థః। "ముద్రాబన్ధే [9]కరాభ్యుక్షామ్" ఇత్యర్ఘ్యవినియోగస్య వక్ష్యమాణత్వాత్। ఆలమ్బనాదినా చన్దనాదినేత్యర్థః। ఆదిశబ్దేన కర్పూరకుఙ్కుమాదికం గృహ్యతే। దక్షిణహస్తేఽఙ్గుష్ఠేన కనిష్ఠికామాక్రమ్య తర్జన్యాద్యఙ్గులిత్రయమృజ్వీకృత్య భగవదభిముఖం దర్శయేదితి ఫలితోఽర్థః ।। 97-100 ।।

[1 లభనా- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 సంముఖాం- అ. ఉ.।]

[3 ల- బక. బఖ.।]

[4 ముఖం- అ. ఉ.।]

[5 అధో- అ.।]

[6 శ్చాప్యధ్వా - బఖ. అ. ఉ.।]

[7 ధృత్- ము. అటీ.।]

[8 స్థూలాదికైర్యుక్తో- అ.।]

[9 ఈశ్వరే (3/96), పారమేశ్వరే (6/117) చ దృశ్యతే వచనమేతదర్ఘ్యప్రకరణం, సాత్వతే (18/70-77) తు నావలోక్యతే ।]

సమ్పుటం హృదయోద్దేశే బద్ధ్వా హస్తద్వయేన తు ।। 100 ।।

నిరన్తరాభ్యాం శాఖాభ్యాం ముద్రైషా హార్దికీ స్మృతా ।

హృన్మన్త్రముద్రామాహ- సంపుటమితి। హార్దికీ హృదయసంబన్ధినీత్యర్థః ।। 100-101 ।।

అఙ్గుష్ఠాదికనిష్ఠాన్తం శాఖాయుగ్మం పృథక్ పృథక్ ।। 101 ।।

సాన్తరం సమ్పు[1]దాదస్మాత్ కనిష్ఠాదౌ తథా భవేత్ ।

శిరశ్శిఖాతనుత్రాస్త్రనేత్రముద్రా యథాక్రమమ్ ।। 102 ।।

శిరోమన్త్రాదిముద్రాపఞ్చకమాహ- అఙ్గుష్ఠాదీతి సార్ధేన। పూర్వవత్ కరద్వయేన సంపుటం కృత్వాఽఙ్గుష్ఠయుగ్మం తర్జనీయుగ్మం మధ్యమాయుగ్మమనామికాయుగ్మం కనిష్ఠికాయుగ్మం చ సాన్తరాలం యథా తథా పృథక్ పృథగ్ విభజ్య కనిష్ఠాద్యఙ్గుష్ఠాన్తమఙ్గులియుగ్మపఞ్చకే క్రమేణ శిరఃశిఖాకవచాస్త్రనేత్రముద్రా ఇతి విజ్ఞేయాః ।। 101-102 ।।

[1 సమ్పుటం త- అ.।]

అస్యా[1]మఙ్గుష్ఠయుగ్మం తు ముద్రాయాం కరమధ్యగమ్ ।

ప్రదేశిన్యా[2] తతో విద్ధి కనిష్ఠాన్తం శ్రియాదిషు ।। 103 ।।

శ్రియాదిశక్తిముద్రాచతుష్టయమాహ- అస్యామితి। అస్యాం ముద్రాయాం పూర్వోక్తరీత్యా పృథగ్విభక్తాఙ్గులిద్వికపఞ్చకవిశిష్టాయాం ముద్రాయామఙ్గుష్ఠయుగ్మం కరమధ్యే కర్ణికారూపేణ సంస్థాప్య తర్జన్యాదిద్వికచతుష్టయే క్రమేణ లక్ష్మీపుష్టిసరస్వతీనిద్రాముద్రాచతుష్టయం బోధ్యమ్ ।। 103 ।।

[1 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- బఖ.।]

[2 న్యాదితో- అ. ఉ.।]

స్వమన్త్రయుక్తా చాన్యేషామర్చితానాం యథాక్రమమ్ ।

పునః పునః ప్రయోక్తవ్యా [1]హార్దేయం శిరసా సహ ।। 104 ।।

అన్యేషాం హృన్ముద్రైవ శిరోముద్రయా సహ తత్తన్మన్త్రేణ ప్రయోక్తవ్యేత్యాహ- స్వమన్త్రయుక్తేతి। అన్యేషామిత్యనేన శ్రీవత్సాదిభూషణానాం చక్రాదిలాఞ్ఛనానామనన్తాదిపీఠదేవానాం విష్వక్సేనాదిగురూణాం ద్వారావరణస్థపరివారాణాం చ గ్రహణం బోధ్యమ్ ।

నను జయాఖ్యే[2] ఏతేషామపి ముద్రాః ప్రతిపాదితాః। తత్రాప్యనుక్తముద్రాణామేవ హృ(న్మన్త్రా?న్ముద్రా)ప్రదర్శనం సరసమితి చేన్న, తత్తత్సంహితానిష్ఠైస్తత్తదుక్తప్రకారేణైవానుష్ఠేయత్వాత్।

నను తర్హి సాత్వతోపబృంహణే జయాఖ్యోక్తాః శ్రీవత్సాదిముద్రాః సంగృహీతా ఇతి చేత్, సత్యమ్। తత్ర-

సామాన్యా సర్వమన్త్రాణామేకా ముద్రాఞ్జలిః స్మృతా ॥

స్వేన స్వేన తు మన్త్రేణ సంయుక్తాం తాం ప్రయోజయేత్ ।

(ఈ. సం. 23/41-42)

ఇతి సాత్త్వతోక్తపక్షస్యాపి ప్రతిపాదితత్వాన్న భేతవ్యమాయుష్మతా ॥ 104 ॥

[1 హార్దేయీ- అ. ఉ.।]

[2 అష్టమే పటలే.।]

పరస్పరముఖౌ[1] శ్లిష్టౌ శాఖాక్రాన్తౌ పరస్పరమ్ ।

కిన్తు వై దక్షిణం హస్తమూర్ధ్వం చాప్యధరేఽపరమ్ ॥ 105 ॥

అవిద్యాదలినీ హ్యేషా ముద్రా పూర్వముదాహృతా ।

అథ భగవతో హస్తస్థితాయా అవిద్యాదలిన్యా ముద్రాయ లక్షణమాహ- పరస్పరేతి సార్ధేన। హస్తౌ పరస్పరాభిముఖౌ సంశ్లిష్టౌ పరస్పరాఙ్గులిభిరాక్రాన్తౌ చ కృత్వా। దక్షిణముత్తరం అపర[2]మధరం కుర్యాదిత్యర్థః ॥ 105-106 ॥

[1 ఖాశ్లి- అ. ఉ.।]

[2 ఉత్తర- అ.।]

ఏవం ముద్రాచయం కృత్వా పూజాం కృత్వా పునః ప్రభోః ॥ 106 ॥

యథాశక్తి జపం కుర్యాచ్ఛతమష్టాధికం తు వై ।

పూర్వోక్తాం త్రిశిఖాముద్రామిమామవిద్యాదలినీముద్రాం చ భగవతే ప్రదర్శ్య పునరర్ఘ్యాదిభిరభ్యర్చ్యాష్టోత్తరశతవారం యథాశక్తి వా మూలమన్త్రం జపేదిత్యాహ- ఏవమితి। హృన్మన్త్రాదీనామేకైకవారం జపః కార్యః। తేషాం మూలమన్త్రారాధనాఙ్గభూతత్వాత్ సకృజ్జపేఽపి న ప్రత్యవాయః ॥ 106-107 ॥

ఏకైవం హృదయాదీనాం సర్వేషాం విహితం త్వథ ॥ 107 ॥

క్రియాఙ్గత్వాన్న దోషోఽస్తి అన్యథా తజ్జపం వినా ।

సకృజ్జపస్యాప్యకరణే ప్రత్యవాయ ఇత్యాహ- ఏకైకమితి ।। 107-108 ।।

తమర్చయిత్వాఽష్టాఙ్గేన ప్రణమ్య పరమేశ్వరమ్ ।। 108 ।।

స్మృత్వా[1]ఽనుజ్ఞాం సమాదాయ యజేద్ వహ్నిగతం తతః ।

ఏవం జపయజ్ఞానన్తరం సాష్టాఙ్గప్రణామజితన్తాదిస్తోత్రపఠనపూర్వకం[2] భగవదనుజ్ఞయా వహ్నిసంతర్పణం కుర్యాదిత్యాహ- తమితి ।। 108-109 ।।

[1 స్తుత్వా- అ. ఉ. అటీ. ।]

[2 పూర్వక- అ. ।]

కుణ్డం సులక్షణం కృత్వా సంస్కారైః సంస్కృతం పురా ।। 109 ।।

పూజయిత్వార్ఘ్యపుష్పాద్యైస్తత్రాగ్నిమవతార్య చ ।

సుసమిద్ధం చ నిర్ధూమం సంశుద్ధం తాడనాదినా ।। 110 ।।

అర్ఘైర్నిమ్భుర[1]కుసుమైః పూజయిత్వా చ భావయేత్ ।

వ్యస్తో గుణగణః[2] షడ్భస్తేజో నామ గుణో హి యః ।। 111 ।।

పరస్య బ్రహ్మణః సోఽయం సామాన్యం సర్వతేజసామ్ ।

ధ్యాత్వైవం నేత్రమన్త్రేణ నిక్షిపేత్ కుణ్డమధ్యతః ।। 112 ।।

పావనైరిన్ధనైః శుష్కైః కృత్వా నిర్ధూమమేవ తమ్[3] ।

సమిద్భిరర్చయిత్వాఽథ తన్మధ్యే మన్త్రమణ్డలమ్ ।। 113 ।।

ధ్యాత్వాఽభ్యర్చ్య యథాపూర్వం సన్తర్ప్య సఘృతైస్తిలైః ।

పరివారయుతం దేవం సహస్రశతసంఖ్యయా ।। 114 ।।

దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం సమ్యగ్ హోమసంఖ్యాం నివేద్య చ ।

వహ్నిసంతర్పణక్రమమాహ- కుణ్డమిత్యారభ్య హోమసంఖ్యాం నివేద్య చేత్యన్తమ్। సులక్షణమ్ ఏకాదశపరిచ్ఛేదోక్తలక్షణాన్వితమిత్యర్థః। సంస్కారైః షష్ఠపరిచ్ఛేదోక్తైః, ఉపలేపనాదిభిరిత్యర్థః। పూజయిత్వాఽర్ఘ్యపుష్పాద్యైరిత్యత్రాపి- "తదభ్యర్చ్యార్ఘ్యపుష్పాద్యైర్ధ్యాయేత్ తద్భద్రపీఠవత్" (6/83) ఇత్యాద్యుక్తప్రకారో జ్ఞేయః। సంశుద్ధం తాడనాదినేత్యత్ర-

సంతాడ్య చాస్త్రమన్త్రేణ ప్రోక్షయేచ్ఛిఖయా చ తమ్ ।।

అర్చయేత్ కవచేనైవ కవచేనావకుణ్ఠ్య చ ।

ప్లావయేదమృతేనైవ నేత్రమన్త్రేణ నారద ।।

పూరకేణోపహృత్యాథ[4] స్వాత్మన్యుపశమం నయేత్ । (15/60-62)

ఇతి జయాఖ్యోక్తాస్తాడనాదిసంస్కారా గ్రాహ్యాః। సంగృహీతాశ్చైవమీశ్వ[5]రతన్త్రేఽపి। సమిద్భిః పూర్వోక్తసప్తసమిద్భిరిత్యర్థః। మన్త్రమణ్డలం మూలమన్త్రాదిమన్త్రసమూహమిత్యర్థః। హోమసంఖ్యాం నివేద్య, మణ్డలస్థాయ భగవత ఇతి శేషః ।। 109-115 ।।

[1 నిరమ్భ- ము. బక. బఖ.।]

[2 గణాత్- అ. ఉ.।]

[3 చ- అ.।]

[4 సృత్యా- ము.।]

[5 పఞ్చమాధ్యాయ ఇతి శేషః.।]

తతః శుచీన్ సోపవాసాన్ శోధితాన్ బద్ధలోచనాన్ ।। 115 ।।

భక్తాన్ ప్రవేశయేత్ తత్ర గృహీతకుసుమాంస్తు వై ।

ప్రక్షేపయేన్మణ్డలాన్తర్నేత్రబన్ధం విముచ్య చ ॥ 116 ॥

అష్టాఙ్గప్రణిపాతైస్తు ప్రదక్షిణయుతైస్తతః ।
దేవశ్చాగ్నిర్గురుః కుమ్భః పూజనీయః పునః పునః ॥ 117 ॥

తత్కాలం భక్తిభావేన విజ్ఞాతా యోగ్యతా యదా[1] ।
తీవ్రమన్దాదికాం[2] తేషాం తదా దీక్షాం సమాచరేత్ ॥ 118 ॥

జుహుయాద్ వ్యక్తసంశుద్ధౌ[3] శతమష్టాధికం తు వై ।
తిలానాం తద్వదాజ్యస్య ద్వాదశార్ణేన బుద్ధిమాన్ ॥ 119 ॥

దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం పశ్చాన్మన్త్రమర్ఘ్యాదినార్చ్య చ ।
తతశ్చాఙ్గసమూహేన ప్రాగుక్తపరిసంఖ్యయా ॥ 120 ॥

కుర్యాదవ్యక్తశుద్ధ్యర్థం దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం తతః ।
స్వరూపాపాదనార్థం తు మూలబీజేన వై తథా[4] ॥ 121 ॥

ప్రణవాదినమోఽన్తేన కుర్యాద్ హోమమతన్ద్రితః ।
ధ్యాత్వా నిరస్తబన్ధం తం శుద్ధం శాన్తం తు సర్వగమ్ ॥ 122 ॥

సమస్తసంవిత్పూర్ణం[5] చ దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం తతః ।
మూలమన్త్రేణ మన్త్రజ్ఞో భక్తానామనుకమ్పయా ॥ 123 ॥

అస్మిన్నవసరే కర్తవ్యం శిష్యాణాం నృసింహమన్త్రదీక్షాక్రమమాహ- తతః శుచీనిత్యారభ్య భక్తానామనుకమ్పయేత్యన్తమ్। శోధితాన్ పూర్వోక్తబ్రహ్మకూర్చప్రాయశ్చిత్తాదిభిః సంశుద్ధానిత్యర్థః। ప్రక్షేపయేత్, తదఞ్జలిస్థపుష్పాణీతి శేషః। దేవో మణ్డలస్థో దేవ ఇత్యర్థః।

తత్కాలం భక్తిభావేన వక్ష్య[6]మాణోత్పులకానన్దబాష్పాదిభక్తిసూచ[7]కేనేత్యర్థః । [8]వ్యక్తసంశుద్ధౌ మహదాదిరూపేణ స్థూలావస్థాపన్నప్రకృతిశుద్ధ్యర్థమిత్యర్థః। ద్వాదశార్ణేన[9] నృసింహద్వాదశాక్షరేణేత్యర్థః। అఘసమూహేన హృన్మన్త్రాదిషట్కేన। అవ్యక్తశుద్ధ్యర్థం సూక్ష్మావస్థాపన్నప్రకృతిశుద్ధ్యర్థమిత్యర్థః। స్వరూపాపాదనార్థం చేతనశుద్ధ్యర్థమిత్యర్థః। మూలమన్త్రేణ నృసింహబీజేనేత్యర్థః ।। 115-123 ।।

[1 యథా- ము. అ., తథా- అటీ.।]

[2 మన్దధియా- బక. బఖ.।]

[3 సంయుక్తౌ- ఉ.।]

[4 తతః- బక. బఖ.।]

[5 త్సమ్పూర్ణం - బఖ. అ. ఉ.।]

[6 రోమాఞ్చోత్సుక్యహర్షాఢ్యమానన్దాశ్రుసమన్వితమ్ (18/119) ఇత్యత్ర।]

[7 సూచకైరి- ము.।]

[8 వృత్త- ము.।]

[9 `ద్వాదశార్ణేన......ప్రకృతిశుద్ధ్యర్థమిత్యర్థః' నాస్తి- అ.।]

సమయాన్ శ్రావయేత్ పశ్చాత్ కుమ్భేఽగ్నౌ మణ్డలే తతః ।
భక్త్యా యయా తు సమ్ప్రాప్తమైహికాముష్మికం త్వయా ।। 124 ।।

నాస్యాః కుర్యాః పరిత్యాగం కర్మణా మనసా గిరా ।।
సాధ్యం వినా న కుర్యాద్[1] వై స్నానాదీనాం చ లోపనమ్ ।। 125 ।।

యావజ్జీవం యథాశక్తిః సంస్థితో యత్ర కుత్రచిత్ ।
స్థానేషు హృదయాద్యేషు కుర్యాన్మన్త్రగణార్చనమ్ ।। 126 ।।

ద్రవ్యైః పుష్పామ్బుపూర్వైస్తు తదభావే[2] తు వై హృది ।
మానసీం పూర్వవత్ పూజాం నిర్వపేన్న్యాసపూర్వికామ్ ।। 127 ।।

మన్త్రనాథం గురుం మన్త్రం[3] సమత్వేనా[4]భివీక్షయేత్ ।
మన్త్రమణ్డలముద్రాణాం పరాం గుప్తిం సమాచరేత్ ।। 128 ।।

దూరాదేవ నమస్కార్యో మృగరాడ్ వ్యాఘ్ర ఏవ వా ।
తదాకృతిర్మృగోఽన్యో వా తచ్చర్మ క్వాపి నారుహేత్ ।। 129 ।।

న చాక్రమేత పాదేన న చ [5]తల్పాదికం స్పృశేత్ ।
పద్మపత్రైస్తథాశ్వత్థపర్ణైర్భోజనభాజనమ్ ।। 130 ।।

వర్జనీయం తథా శఙ్ఖపద్మాద్యఙ్కితమాసనమ్ ।
నక్తం వా [6]పరిపీడం వాఽప్యేకాదశ్యాం సమాచరేత్ ।। 131 ।।

విశేషపూజనం కుర్యాద్ ద్వాదశీష్వఖిలాసు చ ।
అయనాదిషు చాన్యేషు సూర్యసంక్రమణేషు చ ।। 132 ।।

న భూతగ్రహదుష్టానాం వ్యాధీనాం వా కదాచన ।
అసిద్ధేన స్వమన్త్రేణ కుర్యాదుత్సారిణం తు వై ।। 133 ।।

మన్త్రజం సిద్ధిలిఙ్గం యత్ స్వప్నే ప్రత్యక్షతోఽపి వా ।
అనుభూతం న వక్తవ్యం కస్యచిద్ గురుణా వినా ।। 134 ।।

వ్యక్తం నృసింహబీజం[7] తు దృశ్యతే యత్ర కుత్రచిత్ ।
నమస్కుర్యాత్ సమభ్యర్చ్య వాక్పుష్పైః సప్రదక్షిణైః ।। 135 ।।

కృత్వాఽశ్రుపాతం శోకం వా విప్రయోగనిమిత్తతః ।

స్నానాదృతే న కుర్యాద్ వై దేవాగ్నిపితృతర్పణమ్ ॥ 136 ॥

ఆ నాభివర్ధనాత్[8] కాలాదన్యత్ర సతి సఙ్కరే[9] ।

సూతకాఖ్యే న కర్తవ్యం ప్రాగుక్తం చైవ యత్నతః ॥ 137 ॥

స్వానుష్ఠానం హి వై యస్మాదాగమాత్ సముపాగతమ్ ।

తస్య సమ్పూజనం యత్నాద్ గోపనం చ సమాచరేత్ ॥ 138 ॥

బ్రాహ్మణాదీన్ యథాశక్తి దీనానాథాంశ్చ పాలయేత్ ।

ఏవం హి సమయాన్ దద్యాద్ భక్తానాం భావితాత్మనామ్ ॥ 139 ॥

సమ్పాలనాచ్చ యేషాం వై ప్రాప్నుయాన్మన్త్రజం ఫలమ్ ।

ఇష్ట్వైవం హి తతః కుర్యాత్ సేచనం కలశేన తు ॥ 140 ॥

అథ శిష్యాణాం సమయోపదేశప్రకారమాహ- సమయాన్ శ్రావయేత్ పశ్చాదిత్యారభ్య ప్రాప్నుయాన్మన్త్రజం ఫలమిత్యన్తమ్। కుమ్భమణ్డలాదిస్థితభగవద్విషయకయా [10]యయా భక్త్యా ఐహికాముష్మికఫలసిద్ధిర్భవతి, తాం భక్తిం కరణ[11]త్రయేణాపి న త్యజేదితి ప్రథమనియమార్థః। సాధ్యం వినా ఔషధి[12]సేవనాదికం వినేత్యర్థః। తల్పాదికం వ్యాఘ్రచర్మకృతతల్పాదికమిత్యర్థః। న స్పృశేదిత్యత్రాపి పాదేనేత్యనుషఙ్గః। పరిపీడం శుద్ధోపోషణమిత్యర్థః। ఆ నాభివర్ధనాత్ కాలాద్ అన్యత్ర నాభినాలచ్ఛేదనా[13]నన్తరమిత్యర్థః। తత్పూర్వం సూతకాభావాదితి భావః। తథా చ జైమినిః-

యావన్న ఛిద్యతే నాలం తావన్నాప్నోతి సూతకమ్ ।

ఛిన్నే నాలే తతః పశ్చాత్ సూతకం తు విధీయతే ॥ ఇతి ।

ఏవం చ-

అత్ర దద్యాత్ సువర్ణం వా భూమిం గాం తురగం రథమ్ ।

ఛత్రం ఛాగం వస్త్రమాల్యే శయనం వాసనం గృహమ్ ॥

ధాన్యం గుడం తిలం సర్పిరన్యద్వాస్తి గృహే వసు ।

ఆయాన్తి పితరో దేవా జాతే పుత్రే గృహం ప్రతి ।।

తస్మాత్ పుణ్యమహః ప్రోక్తం భారతే తాదిపర్వణి ।

ఇత్యుక్తప్రకారేణాపి స్పష్టమేవ శ్రీనృసింహో భజనీయ ఇతి ఫలితోఽర్థః। మన్త్రమణ్డలముద్రాణాం గోపనం పూర్వముక్తమ్। స్వానుష్ఠానమిత్యనేన శాస్త్రస్య[14] గోపనముక్తమితి జ్ఞేయమ్ ।। 124-140 ।।

[1 కుర్యాస్తు- ము. అటీ.।]

[2 భావాత్తు- అ. ఉ.।]

[3 శాస్త్రం- బఖ. ఉ.।]

[4 నానుభావయేత్- బఖ. అ. ఉ.।]

[5 తత్పావకే క్షిపేత్- ము. అటీ., తద్ఘాతకం స్పృశేత్- అ. ఉ.।]

[6 పరిపిణ్డం - ము. బక. బఖ.।]

[7 బిమ్బం- అ. ఉ.।]

[8 భిర్వా- అ.।]

[9 సంకటే- అ.।]

[10 దనం- ము. అ.।]

[11 `యయా' నాస్తి- అ.।]

[12 కరేణ త్రయేణాపి- ము.।]

[13 ఓషధి- అ.।]

[14 చ్చేదా- ము.।]

[15 స్యాఽఽగో- ము.।]

ఇష్ట్వైవం హి తతః కుర్యాత్ సేచనం కలశేన తు ।। 140 ।।

ఆత్మనశ్చాను భక్తానాం నైవేద్యం ప్రార్థయేత్ తతః ।

బ్రాహ్మణాయ చ తద్దద్యాద్ న్య[1]స్తమాహృత్య మన్త్రరాట్ ।। 141 ।।

శిష్యస్య మహాకుమ్భోదకేనాభిషేకమాహ- ఇష్ట్వేత్యర్ధేన। ఏతత్క్రమో విస్తరేణ వక్ష్యమాణో[2] గ్రాహ్యః।

స్వానుయాగార్థం కారిప్రదానార్థం చ దేవం దేవం హవిః ప్రార్థయేదిత్యాహ - ఆత్మన ఇత్యర్ధేన।

కారిప్రదానమాహ- బ్రాహ్మణాయేత్యర్ధేన। అత్రైకమూర్తేర్నృసింహస్యారాధనప్రకరణాద్ బ్రాహ్మణాయేత్యేకవచనముక్తమ్, పూర్వం చాతురాత్మ్యార్చనప్రకరణాత్-

సంపూజ్య గన్ధధూపైశ్చ తతస్తు భగవన్మయాన్ ।।

యథాక్రమం సమభ్యర్చ్య నైవేద్యం ప్రతిపాద్య చ । (6/74-75) ఇతి,

ఏవముక్త్వా సమభ్యర్చ్య చతురః పాఞ్చరాత్రికాన్ ।। (14/30)

ఇతి చ చత్వారః కారిణః ప్రోక్తా ఇతి జ్ఞేయమ్। తత్రాప్యశక్తావేక ఏవోక్తః సప్తమపరిచ్ఛేదే (7/78)। తదానీమేకస్యైవ చతుర్మూర్త్యాత్మకత్వం బోధ్యమ్। న్యస్తమన్త్రరాడాహృత్య హవిషి న్యస్తం మన్త్రత్రయముపసంహృత్యేత్యర్థః। ఏవ[3]మేవోక్తం పారమేశ్వరాదిష్వపి-

విని[4]వేశ్య చ దేవాయ విన్యస్తానోదనోపరి ।।

బలవీర్యాదిసన్మన్త్రాన్ రసవీర్యాదివర్జితాన్ ।

ఓమిత్యుపాహరేన్మన్త్రీ తతః సంహృతిముద్రయా ।। ఇతి,

(18/387-388)

త్రయ్యన్తజ్ఞానసంపన్నాన్ యథోక్తాచారనిష్ఠితాన్ ।

సమాహూయార్ఘ్యగన్ధాద్యైః సమభ్యర్చ్య యథాక్రమమ్ ।।

భగవచ్ఛేషమాదాయ న్యస్తమాహృత్య మన్త్రపమ్ ।

ప్రాజ్ని వేదనకాలే తు చతుర్ధా సంవిభజ్య తమ్ ।।

ప్రాపణం మధుపర్కాద్యమన్యచ్చాభ్యవహారికమ్ ।

తేభ్యో దద్యాదేకభాగమర్ఘ్యోదకపురస్సరమ్ ।। ఇతి।

పూర్వం హోమాత్ పూర్వం కారిప్రదానముక్తమ్, ఇదానీం హోమానన్తరమపి కారిప్రదానస్యోక్తత్వాత్ తస్య కాలద్వయేఽన్యతరకర్తవ్యత్వముక్తం భవతి।। 140-141 ।।

[1 తత్సమాహృత్య- అ. ఉ., హృద్యం మేధ్యం చ శోభనమ్- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 శిష్యస్యాధివాసదీక్షాభిషేకాదయో విషయా అగ్రిమేషు త్రిషు (18-20) అధ్యాయేషు విస్తరేణ ప్రతిపాదితాః ।]

[3 ఏవమేవోపబృంహితం- ము. ।]

[4 వినివేద్య- ము., సంనివేశ్య- ము. ।]

క్షమాపయేత్ తతో దేవం యత్ర యత్రావతారితమ్[1] ।

అథ శిష్టైస్తు నైవేద్యైర్యజేద్ గణపతిం ప్రభుమ్ ।। 142 ।।

విష్వక్సేనాభిధానం [2]చాప్యర్ఘ్యాద్యైరర్చితో హి యః ।

అపరాధక్షమాపణమాహ- క్షమాపయేదిత్యర్ధేన। యత్ర యత్ర కుమ్భే మణ్డలేఽగ్నౌ చేత్యర్థః।

విష్వక్సేనార్చనమాహ- అథేతి। శిష్టైః కారిప్రదానావశిష్టైరిత్యర్థః,

నైవేద్యైర్మధుపర్కాద్యైర్ముఖ్యమూర్తేర్నివేదితైః ।।

ద్విజప్రా[3]శనశిష్టైస్తు స్వయం ప్రాశనవర్జితైః । (20/13-14)

ఇతి పౌష్కరే విష్వక్సేనార్చనప్రకరణే వ్యక్తోక్తేః ।। 142-143 ।।

[1 ణమ్- ఉ. ।]

[2 వాప్యాదావేవా- ఉ. ।]

[3 ప్రదాన- ము. ।]

చరురూపేణ[1] చాన్నేన సోదకేన హృదా తతః ।। 143 ।।

బహిరారాధనస్థానాత్ ప్రాదక్షిణ్యేన నిక్షిపేత్ ।

పూర్వాదీశానపర్యన్తం మన్త్రీ భూతబలిం తదా[2] ।। 144 ।।

తతః కుముదాదిభూతేభ్యో బలిదానమాహ- చరురూపేణేతి సార్ధేన ।। 143-144 ।।

[1 చరుస్థేనాపి- అ. ఉ. ।]

[2 సదా- అ. ।]

తతో విసర్జనం కుర్యాదుపసంహృత్య చాఖిలమ్ ।

వినిక్షిప్యామ్భసో మధ్యే [1]పత్రపుష్పఫలాది యత్ ।। 145 ।।

నిష్కామః పావనార్థం తు స్తోకముద్ధృత్య వై పురా ।

సన్ధాయ[2] మన్త్రపూర్వం[3] ప్రాక్ తమ[4]శ్నీయాచ్చ మౌనవాన్ ।। 146 ।।

విసర్జనమాహ- తత ఇత్యర్ధేన। విసర్జనమత్ర విష్వక్సేనస్యేతి బోధ్యమ్। భగవద్విసర్జనం తు విష్వక్సేనార్చనాత్ పూర్వమేవ కార్యమ్, తచ్చ- "క్షమాపయేత్ తతో దేవం యత్ర యత్రావతారితమ్" (17/142) ఇత్యనేనైవ సూచితం భవతి। యతో మణ్డలేఽగ్నౌ చ భగవద్విసర్జనానన్తరం తస్మిన్నేవ స్థానే విష్వక్సేనః పూజనీయ ఇతి జయాఖ్యపఞ్చదశపటలే (15/242-250) విస్తరేణ ఏతద్విధానముక్తమ్, అత్రాపేక్షితం చ। ఉపసంహృత్య చాఖిలం పరివారదేవతాసమూహం చ విసృజ్యేత్యర్థః ।

విష్వక్సేనార్చనానన్తరం పత్రపుష్పఫలాన్నాదీనాం జలమధ్యే ప్రక్షేపమ్, స్వప్రాశనార్థం కిఞ్చిదంశస్య తత్పూర్వమేవ ప్రత్యేకం స్థాపనమ్, తదర్చనానన్తరం ప్రాశనం చాహ- వినిక్షిప్యేతి సార్ధేన। అత్ర నిష్కామ ఇత్యనేన సకామస్య విష్వక్సేనార్చనానన్తరం ప్రత్యేకముద్ధృతస్యాపి ప్రాశనం వర్జ్యమితి జ్ఞాయతే। తథా చ పఞ్చరాత్రరక్షాయామాగ[5]మప్రామాణ్యవచనమ్-

యతో భగవదర్థేన[6] త్యక్తం స్రక్చన్దనాదికమ్ ।

పశ్చాదభోగ్యతాం[7] యాతి విష్వక్సేన[8]పరిగ్రహాత్ ।।

అత ఏవ నివేద్యాది[9] తతః[10] ప్రాగేవ సాత్వతైః ।

సేవ్యతే[11] తేన తత్ తేషాముత్కర్షస్యైవ కారణమ్ ।। (పృ. 82-83) ఇతి ।। 145-146 ।।

[1 పత్రపుష్పాది నిక్షిపేదితి సార్వత్రికః పాఠః। 10/58 భాష్యే సముద్ధృతః పాఠో మూలే స్థాపితః।]

[2 సన్ధార్య- అ. ఉ. ।]

[3 పూతం- అ. ఉ. ।]

[4 యత్తద- అ. ।]

[5 ఆగమప్రామాణ్యవచనమేతత్ పఞ్చరాత్రరక్షాయాం నోపలభ్యతే, అతః పఞ్చరాత్రరక్షాపదమత్ర ఆగమప్రామాణ్యస్య విశేషణతయా యోజనీయమ్ I]

[6 ర్ద్వేన- అ. I]

[7 యోగ్య- అ. మ. I]

[8 నివేదనాత్- ము. I]

[9 ద్యాని- అ. ము. I]

[10 తతోఽర్వాగేవ- ము. I]

[11 సేవ్యన్తే- అ. ము. I]

భోజనాన్తే తతః కుర్యాత్ సమ్ప్రాప్తే తు నిశాముఖే I

మన్త్రజాపం తతో ధ్యానం తోయతర్పణపూర్వకమ్ II 147 II

తథైవ[1] రాత్రిశేషం తు కాలం సూర్యోదయావధి I

కర్తవ్యం సజపం ధ్యానం నిత్యమారాధకేన తు II 148 II

అథ భోజనానన్తరమా సాయం సద్ధ్యానమన్త్రజపం సాయంకాలే జలమధ్యే స్వమన్త్రార్చనతర్పణం తదారభ్య సూర్యోదయావధి చ సధ్యానజపమాహ- భోజనాన్త ఇతి ద్వాభ్యామ్ II 147-148 II

[1 తథైవం- ము. అటీ. I]

ఏవమేవ విధానేన పూజయిత్వా దినే దినే I

జపేల్లక్షాష్టకం మన్త్రీ తతః సిద్ధ్యతి మన్త్రరాట్ II 149 II

దదాతి మనసోఽభీష్టాః సిద్ధీః సర్వానురూపకాః I

ఏవం ప్రత్యహం భగవదర్చనపూర్వకం శిష్యైర్లక్షాష్టసంఖ్యాకే జపే కృతే మన్త్రసిద్ధిర్భవతి, తతః స్వేష్టసిద్ధిశ్చ భవతీత్యాహ- ఏవమేవేతి సార్ధేన II 149-150 II

రుద్రాదిత్యేన్ద్రఋషిభ్యో భక్తేభ్యశ్చ[1] మయోదితమ్ ।। 150 ।।

లోకచిత్తానుసారేణ శాస్త్రం వై యుగభేదతః ।
యాగో యాగోపకరణం విమలం ప్రతిమాదికమ్ ।। 151 ।।

జ్ఞాతవ్యం తత్ త్వయా సమ్యగవిరోధేన సర్వదా ।
ఆగమేభ్యోఽథ తజ్జ్ఞేభ్యః సకాశాదాత్మసిద్ధయే ।। 152 ।।

అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్యమిత్యాహ- రుద్రాదిత్యేత్యాదిభిః। అవిరోధేన స్వోక్తార్థావిరోధేనేత్యర్థః ।। 150-152 ।।

[1 భ్యో యన్మ- అ. ఉ.।]

అథో[1]క్తమిహ సంక్షేపాద్ వదేదన్యత్ర విస్తరాత్ ।
అథ సంసాధితం మన్త్రం బ్రహ్మచర్యాదిసంయమైః ।। 153 ।।

పయోయావకశాకామ్బుఘృతమూలఫలాశనైః ।
మన్త్రీ యథా ప్రయుఞ్జీయాచ్ఛాన్తికాదిషు తచ్ఛృణు ।। 154 ।।

ఏవం పయోయావకాదిప్రాశనబ్రహ్మచర్యనియమైః సాధితస్య మన్త్రస్య శాన్తికాదిషు ప్రయోగక్రమం శ్రృణ్విత్యాహ- అథేతి ద్వాభ్యామ్ ।। 153-154 ।।

[1 యథో- ము. బక. బఖ.।]

జ్ఞాత్వాదౌ స్వశరీరోత్థైర్లౌకికైరపి లక్షణైః ।
ప్రాప్తేన స్వప్నయోగేన సంస్థితి జీవితస్య చ ।। 155 ।।

తతః శల్య[1]వినిర్ముక్తం స్థానమాసాద్య శోభనమ్ ।
సంచ్ఛన్నం శరజాలేన సామ్బరేణాథవా గృహమ్ ।। 156 ।।

తత్ర[2] మణ్డలమాలిఖ్య సర్వోపకరణాన్వితమ్ ।
చన్దనక్షోదయుక్తేన శశినా సహితేన చ ।। 157 ।।

సుగన్ధశాలిచూర్ణేన ప్రాగుదీరితలక్షణమ్ ।
నిర్వ్రణం[3] లక్షణాఢ్యం చ పూరితం గాలితామ్బసా ।। 158 ।।

హేమరత్నౌషధీవృక్షశాఖాదూర్వాఫలోదరమ్ ।
ధూపితాహతశుక్లేన[4] వాససా పరివేష్టితమ్ ।। 159 ।।

సుసమాధారసంస్థం చ బాహ్యతో మణ్డలస్య చ ।
విన్యసేత్ సమసూత్రేణ దిగ్విదిక్కలశా[5]ష్టకమ్ ।। 160 ।।

సుధాచన్దనలిప్తాఙ్గం[6] లాజతణ్డులపూరితమ్ ।
శ్వేతపట్టగలోపేతం సితపుష్పస్రగన్వితమ్ ।। 161 ।।

ముక్తాఫలోదరం చైవ బీజమల్ల[7]కభూషితమ్ ।
ఉపకుమ్భాష్టకం త్వేవం కుమ్భానాముపరి న్యసేత్ ।। 162 ।।

శ్వేతచామరసంయుక్తం సితమూర్ధ్వవితానకమ్ ।
బద్ధ్వా సితేన సూత్రేణ సప్తధా కలశాష్టకమ్ ।। 163 ।।

సంవేష్ట్య కణ్ఠదేశాన్తం త్వచ్ఛిన్నేన దృఢేన చ ।
కృత్వైవం చ తతః స్నాయాత్ కుర్యాన్న్యాసాదికం తతః ।। 164 ।।

నిశామ్బునా చన్దనేన శ్వేతదూర్వాఙ్కురేణ చ ।
సుశ్లక్ష్ణభూర్జపత్రే తు నామ[8] సాన్తర్గతం లిఖేత్ ।। 165 ।।

అరాన్తోపగతేనైవ కుర్యాద్ బీజేన సంయుతమ్ ।
కమలం తద్బహిర్లేఖ్యమష్టపత్రం సకర్ణికమ్ ।। 166 ।।

నాభితుర్యమధో[9]వక్త్రం వర్ణ[10]పత్రాష్టకం లిఖేత్ ।
తదన్తస్తచ్చతు[11]ర్థాన్తం మన్త్రేశం చ లిఖేత్ పరమ్ ।। 167 ।।

నతిప్రణవగర్భం తు తతః కమలబాహ్యగమ్[12] ।
విలిఖ్య నేమినవమం ద్విధోర్ధ్వాధోముఖం తు వై ।। 168 ।।

సంవేష్ట్య సితసూత్రేణ అర్ఘ్య[13]కుమ్భే నివేశయేత్ ।
ఆధారే శాలిచూర్ణీయే మణ్డలాగ్రే నిధాయ తమ్ ।। 169 ।।

ఆవాహ్య మణ్డలే మన్త్రం ప్రాగ్వద్ హృదయకోటరాత్ ।
తతః[14] శ్వేతోపచారేణ తత్ర మన్త్రేశ్వరం యజేత్ ।। 170 ।।

పూర్ణేన్దుమణ్డలాన్తస్థముద్గిరన్తం సుధారసమ్ ।
శశాఙ్కశతసఙ్కాశం ధ్యాత్వా సపరివారకమ్ ।। 171 ।।

యచ్ఛ[15] యచ్ఛ మహాశాన్తిం పూజాన్తే సముదీరయేత్ ।
తతః శశాఙ్కదిగ్భాగే కుణ్డే పూర్ణేన్దులక్షణే ।। 172 ।।

క్షీరతణ్డులమధ్వా[16]జ్యైర్గుగ్గులేన తిలేన చ ।

సచన్దనేన హోమం తు సప్తరాత్రం సమారచేత్ ।। 173 ।।

పయోభుక్ పరమేశం చ ప్రహరాష్టకమర్చయేత్ ।
హోమాన్తే కలశస్థస్య పయసా శీతలేన తు ।। 174 ।।

సేచనం చామ్బసా కుర్యాత్ ప్రత్యహం ప్రహరాష్టకమ్ ।
స్నానాన్తే బ్రహ్మరన్ధ్రోర్ధ్వే సంస్మరేన్మన్త్రనాయకమ్ ।। 175 ।।

స్రవన్తమమృతం త్వేవం[17] శాన్తిర్భవతి శాశ్వతీ ।
అథవా[18]ఽఽదాయ మృత్పాత్రం వైదలం వాఽథ కాష్ఠజమ్ ।। 176 ।।

తత్ర పఙ్కజవత్ కుర్యాద్ రచనామోదనేన చ ।
పిష్టనిర్మితపాత్రాణాం సమ్ప్రజ్వాల్య ఘృతేన తు ।। 177 ।।

దీపాష్టకం తతః పూజాం కుర్యాత్ పూజాదికైర్బలైః ।
స్విన్నాని సప్తబీజాని వికీర్య చ తదూర్ధ్వతః ।। 178 ।।

తతోఽర్చితే తోయకుమ్భే ధూపపాత్రం తు విన్యసేత్ ।
అచ్ఛిన్నధూపప్రసరం త్రైకాల్యం చ బలిం హరేత్ ।। 179 ।।

శాన్త్యర్థం దేశపాలానాం భూతానామేవమేవ హి ।
పృష్ఠే చోదకఘూరాం వై అత్తిచ్ఛిన్నాం పదసప్తకమ్ ।। 180 ।।

శాన్తయే బలిమన్త్రాణా[19]మస్త్రమన్త్రేణ పాతయేత్ ।
ఇతి శాన్తివిధానం చ పౌష్టికం చ నిబోధతు ।। 181 ।।

పూర్వం శాన్తివిధిమాహ- జ్ఞాత్వేత్యారభ్య ఇతి శాన్తివిధానం చేత్యన్తమ్। శశినా కర్పూరేణ। నామ సాధ్యనామధేయమిత్యర్థః। సాధ్యనామధేయప్రకారః పారమేశ్వరే ప్రతిపాదితః-

సాధ్యనామస్వరూపం తు వ్యాపకం వక్ష్యతే పునః ॥

తారాన్తే బీజశక్తిశ్చ ద్రైవతం తస్య చేత్ తతః ।

శాన్తిం పుష్టిం చ వశ్యం చ విజయం చైవమాదికమ్ ॥

ద్వితీయాన్తం సముచ్చార్య కురువీప్సాన్వితం తతః ।

యచ్ఛ[20]- యచ్ఛ- పదాన్తం వా ప్రాక్స్విత్తైః ప్రణవాన్తిమైః ॥

అఙ్కయేదవసానే చ సాధ్యలక్షణమీరితమ్ ॥ (24/116-119) ఇతి।

సాన్తర్గతం సకారాన్తర్గతమిత్యర్థః। అరాన్తోపగతేన బీజేన, అనుస్వారేణేత్యర్థః। నాభితుర్యం వకారమ్, తచ్చతుర్థ్యాన్తం నాభిచతుర్థాన్తమ్, వకారాన్తమితి యావత్। మన్త్రేశం శ్రీనృసింహబీజమ్। నేమినవమం టకారమిత్యర్థః ।

తథా చ ప్రయోగః- ఆదౌ స్వశరీరోత్థైర్లౌకికైర్లక్షణైః ప్రాప్తేన స్వప్నయోగేన చ జీవితస్య సంస్థితిం జ్ఞాత్వా సర్వశల్యవినిర్ముక్తం శోభనం స్థానమాసాద్య కేవలే(న) శరజాలేన సవస్త్రేణ వా సమాచ్ఛాదితం యాగగేహం పరికల్ప్య తత్ర మధ్యే వేదికాయాం చన్దనచూర్ణమిశ్రేణ కర్పూరసహితేన సుగన్ధశాలిచూర్ణేన-

చతురశ్రం చతుర్ద్వారం మార్గపీఠాబ్జభూషితమ్ ॥

త్రినాభినేమిష\u0901డరం చక్రం తు కమలాద్ బహిః । (17/49-50)

ఇత్యుక్తలక్షణ(ణ?ణం) మణ్డలమాలిఖ్య ని(పు?ర్వ్రణం) సలక్షణం గాలితోద(కం?క)పూర్ణం హేమరత్నసర్వౌషధిపల్లవదూర్వాఫలపూరితం సుధూపితాహ[21]తశుక్లవస్త్రపరివేష్టితం మహాకు(మ్భ?మ్భం) మణ్డలస్య బహిః పూర్వభాగే ఆధారచక్రికోపరి సంస్థాప్య తత్పరితోఽష్టదిక్ష్వపి తథావిధం కలశాష్టకం విన్యస్య సుధాచన్దనలిప్తాఙ్గం తణ్డులపూరితం శుక్లకౌశేయపరివేష్టితకణ్ఠం శుక్లపుష్పమాలికాలఙ్కృతం ముక్తాఫలోదరం బీజపూరితశరావపిహితముపకుమ్భాష్ట(క?కం) దిక్కలశానాముపరి విన్యస్య యాగగేహం శ్వేతచామరసంయుక్తసితదుకూల[22]వితానకైరలఙ్కృత్యాచ్ఛిన్నేన దృఢేన సితేన సూత్రేణ కలశాష్టకం కణ్ఠదేశాన్తం సప్తవారం పరితః సంవేష్టయేత్। ఏవం సర్వోపకరణాని సంపాద్య యథావిధి స్నాత్వా మన్త్రన్యాసాదికం కృత్వా హరిద్రోదకవిమిశ్రితేన చన్దనేన దూర్వాఙ్కురేణ లేఖిన్యా సుశ్లక్ష్ణే భూర్జపత్ర[23]మధ్యే సకారాన్తర్గతం సాధ్యనామ విలిఖ్య తద్బహిః సకర్ణికమష్టపత్రం కమలం విలిఖ్య పత్రాష్టకేఽధోవక్త్రం వకారం విలిఖ్య తదన్తః ప్రణవనమఃసంపుటితం వకారాన్వితం నృసింహబీజం విలిఖ్య కమలాద్ బహిరూర్ధ్వముఖమధోముఖం చ సంఖ్యాహీనం టఙ్కారమూర్మికారూపేణ పరితః సంలిఖ్య

తదృన్తం సితసూత్రేణ సంవేష్ట్యార్ఘ్యకుమ్భే నిధాయ మణ్డలాగ్రే శాలిచూర్ణపరికల్పితే స్థణ్డిలే తం కుమ్భం నిధాయ మణ్డలే స్వహృదయాన్మన్త్రనాథమావాహ్య తత్ర శ్వేతైరుపచారైరభ్యర్చ్య పూర్ణేన్దుమణ్డలాన్తస్థం సుధారసముద్గిరన్తం శశాఙ్కశతసంకాశం సపరివారం మన్త్రనాథం ధ్యాత్వా పూజాన్తే మహాశాన్తిం యచ్ఛ యచ్ఛేతి ప్రార్థయేత్। తత ఉత్తరదిగ్భాగే పూర్ణేన్దుసదృశే వృత్తకుణ్డే క్షీరతణ్డులమధుఘృతగుగ్గులతిలచన్దనైః[24] సప్తభిర్ద్రవ్యైః సప్తరాత్రం హోమమాచరన్, కేవలపయఃప్రాశనం కుర్వన్, పరమేశం మన్త్రనాథం ప్రత్యహం ప్రహరాష్టకేఽప్యర్చయన్, హోమాన్తే కలశస్థస్య భగవతః పయసా శీతలోదకేన చ ప్రహరాష్టకేఽపి సేచనం కుర్వన్, ప్రత్యహం స్నానాన్తే సాధకస్య బ్రహ్మరన్ధ్రోపర్యమృతం స్రవన్తం మన్త్రనాథం స్మరేత్। అనేన శాన్తిర్భవతి।

అథవా మృణ్మయం వైదలం కాష్ఠజం వా పాత్రమాదాయ తత్ర కేవలాన్నేష్టపత్రం కమలం విరచయ్య తద్దలాష్టకే పిష్టనిర్మితఘృతపూరితప్రజ్వా[25]లితదీపాష్టకం విన్యస్య పుష్పాదిభిరభ్యర్చ్య స్వి[26]న్నాని సప్తవిధబీజాని తదుపరి వికీర్యైకం తోయకుమ్భమభ్యర్చ్య తదుపరి ధూపపాత్రం నిధాయాచ్ఛిన్నధూపప్రసరం యథా తథా కాలత్రయేఽపి దేశ[27]పాలానాం భూతానాం బలిం హరేత్। బలిధర్త్వాణాం పృష్ఠే సప్తపదావధి శాన్త్యర్థమచ్ఛిన్నాం కరకోదకధారామస్త్రమన్త్రేణ సేచయేత్ ।। 155-181 ।।

[1 శల్యాదిని- ము. బక. బఖ., కల్పా- అ., శాల్యా- అటీ. ।]

[2 మన్త్ర- బక. ।]

[3 నిర్వ్రణం- అ. అటీ. ।]

[4 శుక్లేన- అ. ।]

[5 కమలా- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[6 ఢిలా- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[7 మల్లిక- అ., జామలక- ము. ।]

[8 నమసా- అటీ. ।]

[9 మధో- అటీ. ।]

[10 వర్ణం- అ. ఉ. ।]

[11 ర్ధ్యన్తం- ము. అటీ. బక. బఖ., ర్ధస్థం- అ. ఉ. ।]

[12 కమ్- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[13 అపి- ము., అవి- అటీ., ఉప- అ., అప్కుమ్భేఽపి- ఉ. ।]

[14 తతశ్చేతోపచారేణాతన్త్రం- ము. అటీ.।]

[15 యచ్ఛ యచ్ఛ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[16 ధ్వాజ్యగు- ఉ.।]

[17 చైవం- అ., చైవ- ఉ.।]

[18 అథాదాయ తు- అ., అథాదాయ చ- ఉ.।]

[19 శాన్త్యర్థీ- అ.।]

[20 ధర్త్మాణాం - అ. ఉ.।]

[21 యచ్ఛ యచ్ఛ- అ. ము.।]

[22 తం హత- అ.।]

[23 వితత- ము.।]

[24 పత్రే- ము.।]

[25 ఛన్దైః- అ.।]

[26 ప్రజ్వ- అ.।]

[27 స్విన్నాది- అ.।]

[28 కాలానాం- - అ.।]

ఇతి శాన్తివిధానం చ పౌష్టికం చ నిబోధతు ।। 181 ।।

కుఙ్కుమక్షోదమిశ్రేణ కుసుమ్భరజసా తు వై ।
పూర్వవన్మణ్డలం కుర్యాద్ రక్తచన్దనభూషితమ్ ।। 182 ।।

నీవారతణ్డులేనైవ తామ్రవర్ణైస్తిలైః[1] శుభైః ।
సమ్పూర్య బదరోపేతైరుపకుమ్భాష్టకం హి యత్ ।। 183 ।।

సోపకుమ్భాని కుమ్భాని రక్తసూత్రేణ వేష్ట్య చ ।
శేషం యద్విహితం చాత్ర తత్తద్ రక్తం ప్రకల్పయేత్ ।। 184 ।।

తతః స్నాతః కృతన్యాసో నామ రోచనయా లిఖేత్ ।
అలక్తకామ్బుయుక్తేన సాన్ద్రదర్భాఙ్కురేణ తు[2] ।। 185 ।।

పూర్వవత్ పద్మగర్భస్థం తతః పత్రేష్వధోముఖమ్ ।
బీజం నియోజయేత్ తన్మే గదతశ్చావధారయ ।। 186 ।।

నేమేరేకోనవింశాఖ్యవర్ణస్యాధోగతం న్యసేత్ ।
బీజం నాభితృతీయం యత్ తదధః పఞ్చమారగమ్ ।। 187 ।।

శిరసాఽరాన్తపూర్వేణ యుక్తం బాహ్యాద్ దశాదినా ।
తదన్తస్థం న్యసేద్ బీజం నాభితుర్యాసనస్థితమ్ ।। 188 ।।

నాభిసప్తమగర్భేఽథ విన్యసేత్ కమలం తు తత్ ।
బీజం పుష్టిపదోపేతం కురువీప్సాసమన్వితమ్ ।। 189 ।।

లిఖేత్ ప్రణవపూర్వం తు బహిరష్టాసు దిక్షు వై ।
సంవేష్ట్య రక్తసూత్రేణ మధుతోయఘటే న్యసేత్ ।। 190 ।।

నిధాయ పూర్వవత్ కుర్యాద్ దిగ్బన్ధం హృదయాదికైః ।
అస్త్రేణ తు విదిగ్బన్ధం [3]నేత్రేణోర్ధ్వమధస్తథా ।। 191 ।।

తతో విద్రుమసంకాశం మన్త్రమావాహ్య సంయజేత్ ।

అథో[4] మన్త్రగణం సర్వం లోకే శాస్త్రాన్తసంయుతమ్ ।। 192 ।।

రక్తైరకణ్టకైర్వృద్ధ్యైరర్చనం కుసుమైర్మితమ్ ।
రాజముద్గైస్తు నైవేద్యం యుక్తమత్ర గులోదనమ్ ।। 193 ।।

గులరఞ్జితభక్ష్యాణి కుర్యాన్నానావిధాని వై ।
సమ్భవే సతి వై రక్తం సర్వం కార్యమసమ్భవే ।। 194 ।।

రఞ్జయేత్ కుఙ్కుమాద్యేన కేనచిద్ రక్తధాతునా ।
సర్వం జపావసానం తు కృత్వా హోమం సమాచరేత్ ।। 195 ।।

ఘృతైస్తిలైస్తు పూర్వోక్తైః శర్కరాబదరాన్వితైః ।
దత్వా పూర్ణాహుతిం కుర్యాత్ సేచనం శర్కరామ్భసా ।। 196 ।।

పూర్వవన్మన్త్రనాథస్య సాధ్యగర్భీకృతస్య చ ।
తతః పూర్వోక్తవిధినా బలికర్మ సమాచరేత్ ।। 197 ।।

సప్తరాత్రం త్రిరాత్రం[5] వా పుష్టిరుత్పద్యతే మహత్ ।
ప్రభావాన్మన్త్రరాజస్య విధినానేన సర్వదా ।। 198 ।।

ఇతి శాన్తివిధిః ।।

అథ పౌష్టికవిధిమాహ- పౌష్టికం చ నిబోధతు ఇత్యారభ్య విధినానేన సర్వదేత్యన్తమ్। నామ సాధ్యనామధేయమ్। పూర్వవత్ పద్మగర్భస్థం లిఖేత్, కర్ణికామధ్యే లిఖేదిత్యర్థః। నేమేరేకోనవింశాఖ్యవర్ణస్య బకారస్య నాభితృతీయం బీజం లకారం పఞ్చమారగమ్ ఉకారమరాన్తపూర్వేణానుస్వారేణ బాహ్యాద్ దశాదినా టకారేణేత్యర్థః। నాభితుర్యాసనస్థితం పూర్వవద్ వకారస్యోపరి స్థితం బీజం నృసింహబీజం తదన్తస్థం న్యసేత్, కర్ణికామధ్యే

విలిఖేదిత్యర్థః। నాభిసప్తమగర్భే సకారగర్భే ఇత్యర్థః। బీజం నృసింహబీజమ్। పుష్టిపదోపేతం కురువీప్సాసమన్వితం పుష్టిం కురు కురు ఇత్యనేనాన్వితమిత్యర్థః ।

తథా చ ప్రయోగః- కుఙ్కుమక్షోదమిశ్రేణ కుసుమ్భరజసా పూర్వవన్మణ్డలమాలిఖ్య రక్త[6]చన్దకభూషితం కృత్వా కుమ్భస్థాపనాదికం సర్వం పూర్వవత్ కృత్వోపకుమ్భాష్టకం తు నీవారతణ్డులైస్తామ్రవర్ణైస్తిలైర్బదరీఫలైరాపూర్య దిక్కుమ్భానాముపరి సంస్థాప్య (తాం?తాన్) రక్తసూత్రేణ సప్తధా సంవేష్టయేత్। అన్యచ్చోపయుక్తం యద్యత్ తత్సర్వమపి కల్పయేత్। తతః స్నాత్వా కృతన్యాసాదికోఽలక్తకామ్బుమిశ్రయా రోచనయా దృఢదూర్వాఙ్కురేణ లేఖిన్యా భూర్జపత్రే పద్మగర్భమధ్యే సాధ్యనామ విలిఖ్యాష్టపత్రేష్వధోముఖం బ్లూమితి బీజం విలిఖ్య పరితః పూర్వవత్ టఙ్కారం విలిఖ్య పూర్వవద్ వకారాన్వితం నృసింహబీజం కర్ణికాన్తిర్విలిఖ్య తత్కమలం సకారగర్భే విన్యస్య తదష్టదిక్షు ఓం పుష్టిం కురు కుర్వితి విలిఖ్య తద్యన్త్రం రక్తసూత్రేణ సంవేష్ట్య మధుతోయకుమ్భే విన్యస్య తం పూర్వోక్తస్థానే నిధాయ హృదాదిభిశ్చతుర్మన్త్రైః ప్రాగాదిదిక్చతుష్టయమస్త్రమన్త్రేణ విదిక్చతుష్టయమస్త్రమన్త్రేణాధ ఊర్ధ్వం చ బద్ధ్వా తతో దేవమావాహ్య [7]విద్రుమాభం ధ్యాత్వా పూర్వం మణ్డలోక్తేన పరివారమన్త్రగణేన సహ రక్తవర్ణైః కుసుమాదిభీ రాజముద్గాఖ్యైర్భక్షైర్గులోదనైర్గులరఞ్జిత[8]భక్ష్యైశ్చ యథావిధి దేవం యజేత్। ఏవం చ సర్వముపచారగణం రక్తవర్ణం కుర్యాత్। తదసంభవే కుఙ్కుమాదినా గైరికాదిధాతునా వా రక్తీకుర్యాత్। ఏవం జపయజ్ఞాన్తమభ్యర్చ్య ఘృతైః శర్కరాబదరఫలాన్వితైస్తామ్రవర్ణైస్తిలైశ్చ యథావిధి పూర్ణాహుత్యన్తం హుత్వా పూర్వవత్ కుమ్భస్థస్య దేవస్య శర్కరామ్భసా సేచనం కృత్వా పూర్వోక్తరీత్యా బలికర్మ చ కుర్యాత్। ఏవం సప్తరాత్రం త్రిరాత్రం వా కృతే మన్త్రమహిమ్నా మహతీ పుష్టిరుత్పద్యతే ।। 181-198 ।।

[1 సితైః- ము.।]

[2 చ- బఖ. ఉ.।]

[3 నేత్రేణ తు అధోర్ధ్వతః- అ. ఉ.।]

[4 అధ- బఖ. ఉ., తథా- అ.।]

[5 ద్విరాత్రం- అ.।]

[6 చన్దనేతి మూలస్థః పాఠః।]

[7 విద్రుమాభ్గం- అ.।]

[8 రఞ్జితే- అ.।]

అథానేన హి మన్త్రేణ కుర్యాదాప్యాయనం తు వై ।

పరస్య[1] చాత్మనో మన్త్రీ యథా తదవధారయ ।। 199 ।।

మణ్డలం మణ్డనాయుక్తం[2] చతుర్వర్ణకభూషితమ్ ।
వస్త్రస్రగ్దర్పణోపేతం కిఙ్కిణీవ్య[3]జనాన్వితమ్ ।। 200 ।।

ఘృతేన మధునా దధ్నా పయసా సుశ్రుతేన చ ।
వ్యస్తేన ఉపకుమ్భౌ తు ద్వౌ ద్వౌ సమ్పూర్య యత్నతః ।। 201 ।।

మధూకఫలకర్పూరద్రాక్షామలఫలైస్తతః[4] ।
పాత్రాణ్యాపూర్య కుమ్భానాం వక్త్రదేశే నిధాయ చ ।। 202 ।।

సాఙ్కురాణి శరావాణి సిక్తాని శిశిరామ్భసా ।
సుధాచన్దనలిప్తాని సితపుష్పాన్వితాని చ ।। 203 ।।

చర్చితాని సితార్ఘ్యేణ[5] యోజ్య కుమ్భాన్తరావనేః ।
సితరక్తం తు హేమాభం పుష్పాద్యమఖిలం హి యత్ ।। 204 ।।

ఉపచారే తు విహితం తదాదృత్యాఖిలం తు వై ।
కృతాహ్నికః శుద్ధవాసాః[6] సింహమన్త్రాభిధానధృక్ ।। 205 ।।

సకుఙ్కుమేన క్షీరేణ ఈషదిక్షురసేన చ ।
తథా చ మధునా భూర్జే వస్త్రే వా సార్ణమధ్యగమ్ ।। 206 ।।

దత్వా సంజ్ఞాపదం[7] కుర్యాద్ బాహ్యే పద్మం చతుర్దలమ్ ।
తద్బహిర్ద్విగుణైః పత్రైః కర్ణికాకేసరాన్వితమ్ ।। 207 ।।

ద్విషట్కపత్రం తదను తద్బహిః షోడశచ్ఛదమ్ ।
తతస్త్రిరష్టపత్రం తు తద్బాహ్యే వృత్తమాలిఖేత్ ।। 208 ।।

అధోముఖం తు సర్వేషాం దలానాం బీజపఞ్చకమ్ ।
క్రమేణ పూర్వపద్మాత్ తు యోజనీయం హి తచ్ఛృణు ।। 209 ।।

నాభిసప్తమవర్ణం యన్నాభితుర్యోపరి[8] స్థితమ్ ।
ఉత్తరాధరయోగేన తదేవాదాయ వై పునః ।। 210 ।।

అథ నాభితృతీయం తు [9]అధో ద్వాభ్యాం తు విన్యసేత్ ।
అధఃస్థం సప్తమం నాభేస్తచ్చతుర్థం తు మూర్ధని ।। 211 ।।

తతః సప్తమమాదాయ తృతీయం తదధో న్యసేత్ ।
తదధో నేమివర్ణాచ్చ యోజయేదూనవింశకమ్ ।। 212 ।।

భూయో నేమేస్తథాదాయ నాభిసప్తమపృష్ఠగమ్ ।
తస్యాప్యధస్తృతీయం తు[10] నాభిదేశాచ్చ విన్యసేత్ ।। 213 ।।

సర్వేషాం నాభిపూర్వం తు పఞ్చమారగసంయుతమ్ ।
నిదధ్యాదాసనం పశ్చాచ్చిరసా లాఞ్ఛయేత్ క్రమాత్ ।। 214 ।।

నవమేన తు వై నేమేరరోపాన్త్యగతేన తు ।
నాభీయతుర్యవర్ణాన్తం[11] ప్రాగ్వన్మధ్యేఽత్ర[12] మన్త్రరాట్ ।। 215 ।।

వౌషట్పదద్వయాన్త[13]స్థమథ బీజం హి కేవలమ్ ।
దలాన్తరాలభూమౌ తు చతుష్పత్రస్య యోజయేత్ ।। 216 ।।

అరావసానసంభిన్నం కృత్వా వై నాభిసప్తమమ్ ।
తేన యుక్తం తథా దద్యాదష్టపత్రస్య సన్ధిషు ।। 217 ।।

తేనైవ నాభితుర్యం[14] తు భేదయిత్వా తదన్తగమ్[15] ।।
కృత్వా[15] బీజవరం కుర్యాద్ ద్విషట్పత్రాన్తరాలగమ్ ।। 218 ।।

వషట్కారపదోపేతం బీజం శీతామ్బు[16]సన్నిభమ్ ।
న్యసేత్ షోడశపత్రస్య సన్ధిదేశగతం తతః ।। 219 ।।

నాభేః సప్తమబీజం తు తచ్చతుర్థాసనస్థితమ్ ।
అరాచ్చతుర్థశేనైవ[17] తదన్తేనాభిభూషితమ్ ।। 220 ।।

ఏతత్సమ్పుటమధ్యస్థం క్షరన్తమమృతం మహత్ ।
పూర్వవద్ బాహ్యపద్మస్య ప్రాదక్షిణ్యేన విన్యసేత్ ।। 221 ।।

నాభితుర్యమథాదాయ స్థితం తత్సప్తమోపరి ।
నేమేర్నవమబీజేన అరా[18]న్తాద్యేన చాఙ్కయేత్ ।। 222 ।।

బీజమేతన్నియోక్తవ్యం సంఖ్యాహీనం నిరన్తరమ్ ।
ఊర్మిభూతం బహిష్ఠస్య పయోజా[19]వరణస్య చ ।। 223 ।।

లిఖ్యైవం[20] సితరక్తేన పీతసూత్రేణ వేష్టయేత్ ।

మధ్విక్షురస ఆమ్రా[21]మ్బుపూర్ణకుమ్భే[22] నియోజ్య చ ।। 224 ।।

చన్దనేన సమాలిప్తం[23] కృత్వా పుష్పస్రగన్వితమ్ ।
తన్నిధాయోదితే స్థానే తతో మన్త్రేశ్వరం యజేత్ ।। 225 ।।

హృత్పుణ్డరీకమధ్యస్థం పరివారసమన్వితమ్ ।
స్వచ్ఛస్ఫటికవర్ణాభం హిమాదధికశీతలమ్ ।। 226 ।।

ధ్యాయేత్ తం బ్రహ్మరన్ధ్రోర్ధ్వే సితం పద్మమధోముఖమ్ ।
తత్కర్ణికోదరే లీనం స్మరేద్ గగనమణ్డలమ్ ।। 227 ।।

ప్రకాశితం నిశానాథమయూఖాఖిలతారకైః ।
విక్షిప్తవాహైరాకీర్ణం సురసిన్ధువినిర్గమైః ।। 228 ।।

అథార్ఘ్యపుష్పపూర్వాణాం భోగానామర్చనే విభోః ।
ప్రాగుక్తానాం క్రమేణైవ [24]అనుసన్ధానమాచరేత్ ।। 229 ।।

యం యం సంకల్పయేద్ భోగం తం తం భావ్య సుధామయమ్ ।
పతన్తమమ్బరాద్ వేగాదమృతాంశుపరిప్లుతమ్ ।। 230 ।।

సాక్షాదమృతరూపస్తు[25] తైస్తైరమృతసమ్భవైః ।
బృంహితం ముదితం మగ్నం సంప్లుతం మన్త్రరాట్ స్మరేత్ ।। 231 ।।

తతోఽవతార్య హృదయాత్ సాధనేన యజేద్ బహిః ।
ఇష్ట్[26]వాఽథ వహ్నిగర్భస్థం ధ్యాత్వా సన్తర్పయేత్ తతః ।। 232 ।।

సామలైరాజ్యసిక్తైస్తు విల్వైర్దూవాఙ్కురైర్నవైః ।
తిలైర్గోక్షీరసంయుక్తైర్లాజతణ్డులమిశ్రితైః ।। 233 ।।

సితాజ్యపుష్పసంయుక్తైర్దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం తతః ।
మధుక్షీరోదకేనాథ కుర్యాద్ ద్వై మన్త్రసేచనమ్ ।। 234 ।।

ఘృతేన పాయ[27]సాన్నేన[28] పాయసేన ఫలైః శుభైః ।
పూర్వవద్ బలిదానం తు కుర్యాదాప్యాయనం భవేత్ ।। 235 ।।

ఇతి పౌష్టికవిధిః ।।

అథాప్యాయనవిధిమాహ- అథానేన హి మన్త్రేణేత్యారభ్య కుర్యాదాప్యాయనం భవేదిత్యన్తమ్। సార్ణమధ్యగం సకారాన్తర్గతమిత్యర్థః। సంజ్ఞాపదం సాధ్యనామధేయమిత్యర్థః। నాభిసప్తమవర్ణం యత్ సకారః, నాభితుర్యోపరి స్థితం వకారోపరి స్థితమిత్యర్థః। ఇదం ప్రథమబీజమ్। ఉత్తరాధరయోగేన తదేవాదాయ[29] వైః పునః। సకారస్యాధో వకారం సంయోజ్యేత్యర్థః। ఇదం ద్వితీయబీజమ్। నాభితృతీయం లకారం ద్వాభ్యామధః, వక్ష్యమాణసకారవకారయోరిత్యర్థః। తత్రాపి నాభేః సప్తమం సకారాఖ్యం వర్ణమ్, అధఃస్థమ్, తచ్చతుర్థం వకారాఖ్యం వర్ణం మూర్ధని। ఇదం తృతీయబీజమ్। సప్తమం సకారమ్, తృతీయం లకారమ్, నేమివర్గాదూనవింశకం బకారమ్। ఇదం చతుర్థబీజమ్। భూయో నేమేస్తమాదాయ[30] సకారమాదాయేత్యర్థః। నాభిసప్తమపృష్ఠగం సకారోపరి స్థితమిత్యర్థః। నాభిదేశాత్ తృతీయం లకారమిత్యర్థః। ఇదం పఞ్చమపృష్ఠగం సకారోపరి స్థితమిత్యర్థః। నాభిదేశాత్ తృతీయం లకారమిత్యర్థః। ఇదం పఞ్చమబీజమ్। సర్వేషాం పఞ్చ(మ?)బీజానామిత్యర్థః। పఞ్చమారగసంయుతమ్ ఉకారాన్వితం నాభిపూర్వం యకారమ్ ఆసనం నిదధ్యాద్ అధః సంయోజయేదిత్యర్థః। అరోపాన్త్యగతేన అనుస్వారాన్వితేన నేమేర్నవమేన టకారేణ శిరసా లాఞ్ఛయేత్ టకారముపరి న్యసేదిత్యర్థః। నాభీయతుర్యవర్ణాన్తం ప్రాగ్వన్మధ్యేఽత్ర మన్త్రరాట్। ప్రాగ్వత్ శాన్తికపౌష్టికోక్తవదిత్యర్థః। మధ్యే కర్ణికామధ్యే నాభీయతురీయవర్ణాన్తం[31] వకారాన్తమిత్యర్థః। మన్త్రరాట్ నృసింహబీజమిత్యర్థః। వౌషట్పదద్వయాన్తస్థమిత్యపి మన్త్రరాడిత్యస్యైవ విశేషణమ్। కేవలం బీజం వకారరహితం నృసింహబీజమిత్యర్థః। అరావసానసంభిన్నం విసర్గాన్తమిత్యర్థః। నాభిసప్తమం సకారమ్, తేన యుక్తం నృసింహబీజమిత్యర్థః। నాభేః

సప్తమబీజం సకారమ్, తచ్చతుర్థాసనస్థితం వకారోపరి స్థితమ్ । అరాచ్చతుర్దశేన ఔకారేణ, తదన్తేనానుస్వారేణ। ఏతత్సంపుటమధ్యస్థం స్వామిత్యక్షరద్వయసంపుటితం నృసింహబీజమిత్యనుషఙ్గః। నాభితుర్యం వకారమ్, తత్సప్తమోపరి స్థితం సకారోపరి స్థితమిత్యర్థః। నేమేర్నవమబీజేన టకారేణ, అరాన్తాద్యేన అనుస్వారేణేత్యర్థః।

అథ ప్రయోగః- అత్ర పూర్వోక్తమేవ మణ్డలం చతుర్వర్ణభూషితం పరికల్ప్య తద్యాగస్థానం వితానపుష్పమాలాదర్పణకిఙ్కిణీచామరవ్యజనాదిభిరలఙ్కృత్య ఘృతేన మధునా దధ్నా సుశ్రితక్షీరేణ చ ప్రత్యేకం ద్వౌ ద్వావుపకుమ్భౌ సంపూర్య మధూకఫలకర్పూరద్రాక్షామలకఫలైః శరావాణ్యాపూర్యతాన్యుపకుమ్భముఖేషు సంస్థాప్య శిరోమన్త్రేణామ్భసా సిక్తాని సుధాచన్దనలిప్తాని సితపుష్పాన్వితాని సితార్ఘ్యేణార్చితాని సాఙ్కురాణి శరావాణి దిక్కుమ్భాన్తరాలేషు సంస్థాప్యాత్రోపయుక్తం పుష్పాదికం సర్వం సితరక్తం హేమాభం చాహరేత్। తతః కృతాహ్నికః శుద్ధవాసాః సాధకో మన్త్రన్యాసాదికం కృత్వా నృసింహోఽహమితి తదభిమానమాశ్రిత్య సకుఙ్కుమేన క్షీరేణేషదిక్షురసమధుభ్యాం విమిశ్రితేన భూర్జపత్రే సకారాన్తర్గతం సాధ్యనామధేయం విలిఖ్య తద్బహిశ్చతుర్దలపద్మం తద్బహిః కర్ణికాకేసరాన్వితమష్టదలం పద్మం తద్బహిర్ద్వాదశదలం పద్మం తద్బహిః షోడశదలం పద్మం తద్బహిశ్చతుర్వింశతిదలం పద్మం[32] తద్బహిరేకం వృత్తం చాలిఖ్య చతుర్దలేషు స్క్ష్యంట్ ఇతి బీజమ్, అష్టదలేషు ప్స్యంట్ ఇతి బీజమ్, ద్వాదశదలేషు స్వ్యట్ ఇతి బీజమ్, షోడశదలేషు స్వ్యట్ ఇతి బీజమ్[33], చతుర్వింశతిదలేషు స్వ్యట్ ఇతి బీజం చాధోముఖం విలిఖేత్, కర్ణికామధ్యే వౌషట్ క్ష్రౌం వౌషట్ ఇతి విలిఖ్య చతుర్దశాన్తరాలేషు క్ష్రౌం ఇతి కేవలం నృసింహబీజం విలిఖ్యాష్టపత్రాన్తరాలేషు క్షః ఇతి బీజం విలిఖ్య, ద్వాదశపత్రాన్తరాలేషు క్ష్వః ఇతి। విలిఖ్య, [34]షోడశదలాన్తరాలేషు వషట్ క్ష్రౌం వషట్ ఇతి విలిఖ్య, చతుర్వింశతిదలాన్తరాలేషు స్వాం క్ష్రౌం స్వాం ఇతి విలిఖ్య, వృత్తాద్ బహిః ప్సంట్ ఇతి బీజం ప్రాదక్షిణ్యేన నిరన్తరం సంఖ్యాహీనమూర్మిభూతం విలిఖ్య తద్యన్త్రం సితరక్తేన పీతసూత్రేణ సంవేష్ట్య మధ్విక్షురసపూ(ర్వాం?ర్ణ)పూర్ణకుమ్భే నిధాయ తం కుమ్భం చన్దనైరాలిప్య పుష్పమాల్యైరలఙ్కృత్య పూర్వోక్తే స్థానే నిధాయ స్వహృదయకమలే సమస్తపరివారసమన్వితం స్వచ్ఛస్ఫటికసంనిభం హిమాదధికశీతలం శ్రీమన్నృసింహం ధ్యాత్వా తద్బ్రహ్మరన్ధ్రోపరి స్థితమధోముఖం పద్మం ధ్యాత్వా తత్కర్ణికాయాం పరిపూర్ణేన్దుమణ్డలనక్షత్రవృన్దమన్దాకినీప్రవాహైరాకీర్ణం గగనమణ్డలం సంస్మృత్య

తతః ఖాబ్జకమధ్యాత్తు హ్యూర్ధ్వస్థాం సంస్మరేచ్చ్యుతామ్ ।

గఙ్గాం భగవతో మూర్ధ్ని తేనామృతజలేన తు ।। (2/74)

అర్ఘ్యాదిభోగైరభ్యర్చ్య తతః స్వహృదయాద్ దేవమవతార్య కుమ్భే[35] మణ్డలే చ యథావిధి సమభ్యర్చ్యాగ్నౌ దేవమావాహ్య సామలకైరాజ్యసిక్తైర్విల్వైర్దూర్వాఙ్కురైర్గోక్షీరసంయుక్తైర్లాజతణ్డులమిశ్రితైః సితాజ్యపుష్పసంయుక్తైస్తిలైశ్చ సంతర్ప్య పూర్ణాహుతిం దత్వా ప్రాగ్వన్మధుక్షీరోదకేన

యన్త్రస్థస్య మన్త్రనాథస్య సేచనం కృత్వా ఘృతేన [36]పాయసాన్నేన పాయసేన ఫలైశ్చ పూర్వవద్ బలిదానం కుర్యాత్। అనేన ఆప్యాయనం భవతి ।। 199-235 ।।

(ఇత్యాప్యాయనవిధిః।।)

[1 పరస్యేవా- ము., పరస్యైవా- అటీ., పరస్య వా- అ., పరమస్యాత్మనో- ఉ.।]

[2 మధునా- ము. అటీ.।]

[3 వ్యఞ్జన- ము.।]

[4 యుతమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[5 ర్యుతః - అ.।]

[6 ద్యేన- ఉ.।]

[7 శుక్ల- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[8 పనం- బక. బఖ. ఉ.।]

[9 దయస్థి- అ.।]

[10 అధోర్ధ్వాభ్యాం- అ. ఉ.।]

[11 చ- బక. బఖ. ఉ.।]

[12 వర్ణానామితి సార్వత్రికః పాఠః।]

[13 ధ్యేఽథ- అ.।]

[14 పదా- అ.।]

[15 ర్యాత్తు- అ.।]

[16 కమ్- అటీ., రమ్- అ.।]

[17 పఙ్క్తిరేషా నాస్తి- ఉ.।]

[18 పీతా- ము. అటీ.।]

[19 ఆరా- ము.।]

[20 అన్తరా- బక. ఉ.।]

[21 వయో- అ. ।]

[22 పఙ్క్తిద్వయం నాస్తి- ఉ. ।]

[23 దూర్వా- బక. బఖ., ఆర్ద్వా- అ. ।]

[24 కుమ్భం - అ. ।]

[25 లబ్ధం- అ. ఉ. ।]

[26 సమావృతమ్- అ. ఉ. ।]

[27 నాథం- బక. బఖ. ఉ. ।]

[28 త్వను- అ. ఉ. ।]

[29 రూపైస్తు- అ.ఉ. ।]

[30 దృష్ట్వా- ఉ. ।]

[31 పయసా- ము. అటీ. బక. బఖ. అ. ।]

[32 తేన- అ. ।]

[33 మాధాయ- ము. ।]

[34 స్తదాదాయ- ము. ।]

[35 తుర్య- ము. ।]

[36 `పద్మం' నాస్తి- అ. ।]

[37 `బీజమ్' నాస్తి- అ. ।]

[38 `షోడశదలేషు స్ప్యాట్ ఇతి చతుర్వింశతిదలేషు స్ప్యాట్ ఇతి బీజమ్' వారద్వయం లిఖితమ్- అ. ।]

[39 కుమ్భమ- అ. ।]

[40 పయసా- అ. ।]

అథ రక్షావిధానం తు వక్ష్యే సమ్యగ్ యథాస్థితమ్ ।

యేన విజ్ఞాతమాత్రేణ నీరుజః సర్వదా భవేత్ ।। 236 ।।

సామాన్యం సర్వదోషాణాం జ్ఞాతానాం చ నివారణే ।
అజ్ఞాతానాం విశేషేణ తత్ సమ్యగవధారయ ।। 237 ।।

తారాగ్రహోపతాపేన ధాతుర్వైషమ్యమేతి వై ।
తద్వైషమ్యాత్ ప్రకుప్యన్తి వ్యాధయస్తు జ్వరాదయః ।। 238 ।।

తతోఽపావసరేణైవ బ్రహ్మరక్షోముఖా గ్రహాః ।
శాకి[1]న్యో భూతవేతాలాః సంక్రామన్తి హి దేహినః[2] ।। 239 ।।

నిమిత్తం విద్ధి సర్వేషాం కర్మ యద్ వై పురా కృతమ్ ।
సామర్థ్యేన తు మన్త్రేణ జ్ఞానేన తపసా చ[3] వై ।। 240 ।।

జపా[4]ఽధ్యయనహోమేన దానేన వివిధేన చ ।
మన్త్రౌషధ్యుపయోగేన సహసా నాశమేతి తత్ ।। 241 ।।

ప్రాధాన్యేన తు సర్వేషాం మన్త్ర[5]మత్రానుతిష్ఠతి ।
యస్య స్మరణమాత్రేణ నావిశన్తి గ్రహాదయః ।। 242 ।।

కృత్వాధారం యథోక్తం తు యజనార్థం నృకేసరేః ।
బీజైః సిద్ధార్థకోపేతైరుపకుమ్భాని పూర్య చ ।। 243 ।।

వక్త్రేష్వప్యుపకుమ్భానాం సఫలాని[6] నియోజ్య చ ।
తిలసర్ష[7]పపూర్ణాని పాత్రాణి[8] వితతాని[9] చ ।। 244 ।।

సుసమం తద్బహిర్దద్యాద్ దిక్షు లోహశరాష్టకమ్ ।
కణ్ఠ[10]దేశేషు బధ్నీయాచ్చరాణాం[11] దృఢతన్తునా ।। 245 ।।

బర్హి[12]పక్షసమాయుక్తాం సర్వకఙ్కకభూషితామ్ ।
మహౌషధీం భూతజటాం శమీశాఖాసమన్వితామ్ ।। 246 ।।

పఞ్చరాగేణ[13] సూత్రేణ ఉదగాశాదితః క్రమాత్ ।
ప్రాదక్షిణ్యేన తు త్రేధా వేష్టయేత్ తచ్చరాష్టకమ్[14] ।। 247 ।।

అష్టానాం పూర్ణకుమ్భానామన్తరాన్తరయోగతః ।
దద్యాదుచ్చాసనస్థం తు దీపాష్టకమనుక్రమాత్ ।। 248 ।।

తైలేన రాజికాఖ్యేన తామ్రపాత్రస్థితాస్తు వై ।
పీదానాం వర్తయో దేయా మహారాజతరఞ్జితాః[15] ।। 249 ।।

అథ[16] బద్ధశిఖో మౌమీం ప్రాగ్వద్ దిగ్బన్ధమాచరేత్ ।
అభిసన్ధాయ మనసా సర్వదోషపలాయనమ్ ।। 250 ।।

సంయజేన్మన్త్రనాథం తు కామ్యైర్బహువిధైః శుభైః ।
పుష్పైర్ధూపైస్తు నైవేద్యైర్భక్ష్యైః సఫల[17]మూలకైః ।। 251 ।।

హుత్వాఽథ[18] సర్వబీజాని సిద్ధార్థకయుతాని చ ।
రాజికాఘృతయుక్తాని తిలాని సఫలాని చ ।। 252 ।।

ధ్యాత్వా[19] పూర్ణాహుతిం దద్యాన్మధ్యాహ్నసమయే తతః ।

రక్ష్యం సునిర్మలం కృత్వా పూర్వమభ్యఞ్జనాదికైః ।। 253 ।।

హేమర(క్తౌ?తౌ్ర)షధిస్నానైః ప్రోక్షయిత్వా ప్రవేశ్య చ ।
తాడయిత్వాఽస్త్రపుష్పేణ ఆపాదాత్ [20]సంనిరీక్ష్య చ ।। 254 ।।

నతజానుశిరః కృత్వా దేవాయ వినివేదయేత్ ।
ఉత్తరాభిముఖం కృత్వా ఆసనే పరిఘాన్వితే[21] ।। 255 ।।

అస్త్రోపలక్షితే చైవ తథార్ఘ్యాదిసమన్వితే ।
షడఙ్గేనాథ మన్త్రేణ తస్య న్యాసం సమాచరేత్ ।। 256 ।।

మనసా కరశాఖాసు స్వస్థానేష్వథ విగ్రహే ।
సచక్రమథ తస్యాగ్రే షట్కోణం మణ్డలం లిఖేత్ ।। 257 ।।

వృతం జ్వాలాగణేనైవ తతస్తత్ర నివేశయేత్ ।
ప్రాగుక్తరచనాఢ్యం[22] తు సుపూర్ణం[23] గన్ధవారిణా ।। 258 ।।

సప్తకం కలశానాం తు మధ్యే యోజ్యం తదక్షిషు ।
అశ్రిభ్యామన్తరాలస్థం దీపషట్కం యథా పురా ।। 259 ।।

కృత్వా మధ్య[24]కుమ్భే తు సాఙ్గం మన్త్రేశ్వరం యజేత్ ।
నమో నృసింహభూతేభ్యః ప్రణవాద్యేన పూజయేత్ ।। 260 ।।

కోణేషు భగవద్భక్తనిచయం[25] దోషనాశనమ్ ।
పూజయిత్వా యథాన్యాయం పుష్పధూపాదికేన వై ।। 261 ।।

దిగ్బన్ధమథ వై కుర్యాత్ సాౖస్త్రైః సిద్ధార్థకైః క్రమాత్ ।
తాడయేదాతురం పశ్చాదా పాదాన్మస్తకావధి ।। 262 ।।

స్వపాణివ్యజనేనాథ సమాకృష్య వినిక్షిపేత్ ।
దోషజాలం చ తద్దేహాద్[26] గగనే వా ధరాతలే ।। 263 ।।

తతోఽగ్నిపాత్రమాదాయ నిర్ధూమమతిదీప్తిమత్ ।
తస్మిన్నిరిన్ధనే కుర్యాద్ హోమం సిద్ధార్థకైస్తిలైః[27] ।। 264 ।।

మూలమన్త్రేణ వాౖస్త్రేణ[28] శతాష్టాధికసంఖ్యయా ।
అముకం రక్ష రక్షేతి స్వాహాశబ్ద[29]సమన్వితమ్ ।। 265 ।।

మన్త్రాన్తే తు పదం కుర్యాద్ భ్రామయేన్మూర్ధ్ని చాహుతిమ్ ।
మహిషాక్షమథాదాయ సిద్ధార్థకసమన్వితమ్[30] ।। 266 ।।

ప్రజప్య ధూపయేత్ తం వై కృత్వా చ్ఛన్నం తు వాససా ।
నిధాయ సజలం పాత్రమగ్నిపాత్రోపగం తతః ।। 267 ।।

నైవేద్యశేషమన్యస్మిన్ సర్వముద్ధృత్య సోదకమ్ ।
పశుప్రతినిధిం చైవ రఞ్జితం కుఙ్కుమాదినా ।। 268 ।।

ధాత్వాశ్రితానాం[31] దోషాణాం మనసా పరికల్పితమ్ ।
యదీయ[32]మస్య[33] వై బాధ[34]మిన్ద్రియాణాం చ ధాతుషు ।। 269 ।।

ఆదాయ చ బలిం శశ్వత్ సింహసత్యేన[35] ముఞ్చతు ।
అన్తరాన్తరయోగేన వామదక్షిణపాణినా ।। 270 ।।

అసంఖ్యామాచరేద్ హోమం బలియుక్తం ప్రదక్షిణైః ।
బలిపాణిమథ క్షాల్య అస్త్రజప్తేన[36] వారిణా ।। 271 ।।

భూతిమాదాయ వై కుణ్డాద్ దగ్ధ[37]గోమయజం తు వా ।
ప్రజప్య బహుశోఽస్త్రేణ లలాటాదఙ్ఘ్రిగోచరమ్ ।। 272 ।।

కార్యాణి చోర్ధ్వపుణ్డ్రాణి పృష్ఠే[38] పార్శ్వద్వయేఽపి[39] వా ।
స్వస్త్యస్తు తే యుతేనాథ మన్త్రేణార్ఘ్యోదకేన తు ।। 273 ।।

మన్త్రకుమ్భాత్ సమేతేన విప్రుడ్భిర్హ్లాదయేదను[40] ।
ధ్యాత్వా పూర్ణేన్దుగం మన్త్రం పూర్ణచన్ద్రాయుతోపమమ్ ।। 274 ।।

బ్రహ్మరన్ధ్రే[41] తు సాధ్యస్య స్రవన్తమమృతం మహత్ ।
శరీరవిటపం తేన సేచయేచ్చ నఖావధి ।। 275 ।।

ఏవం కృత్వాఽర్చయేద్ భూయో [42]మన్త్రం మణ్డలకుమ్భగమ్[43] ।
కుమ్భం[44] తం శయనాగరే ఊర్ధ్వదేశే నిధాయ వై ।। 276 ।।

వస్త్రపీఠోపరిస్థం తు చ్ఛన్నం కృత్వా తు వాససా ।
తత్రాపి దిగ్విదిక్స్థం చ దద్యాత్ పూర్ణఘటాష్టకమ్ ।। 277 ।।

అచ్ఛిన్నప్రసరం ధూపం దీపపాత్రం ఘృతాదినా ।

ఫలపుష్పౌషధీదీపలా[45]జాసిద్ధార్థకం దధి[46] ।। 278 ।।

పాత్రసజ్జం తదగ్రే తు కృత్వా చాథ బలిం హరేత్ ।
నిశాముఖే తు సమ్ప్రాప్తే సర్వ[47]దోషప్రశాన్తయే ।। 279 ।।

ఏకస్మిన్ వై సమాదాయ పాత్రే యత్ కల్పితం విభోః ।
ఆయుష్యధూపదీపాచ్చ ఉపసంగృహ్య యత్నతః ।। 280 ।।

తద్[48]భూతదత్తమన్యస్మిన్ షణ్ణాం వా తత్పృథక్ పృథక్ ।
స్వదీపాలఙ్కృతం కృత్వా స్వఘటోపరి[49] విన్యసేత్ ।। 281 ।।

రక్షరక్షపదోపేతం మన్త్రమస్త్రయుతం స్మరేత్ ।
రక్ష్యస్య శిరసి భ్రామ్య యథా దత్తం క్రమేణ తు ।। 282 ।।

సత్త్వశుద్ధాంస్తథా భూయో [50]మద్భక్తాన్ బలివాహకాన్ ।
అస్త్రాభిమన్త్రితాన్[51] దద్యాత్ తేషాం సిద్ధార్థకాన్[52] కరే ।। 283 ।।

ప్రజప్య భస్మనా కుర్యాల్లలాటే తిలకం తు వై ।
ప్రవాహయేద్[53] బలిం [54]మన్త్రీ హ్యగాధేఽమ్భసి వై పురా ।। 284 ।।

చత్వరే వృక్షమూలేఽథ గ్రామాద్ వా నగరాద్ బహిః ।
దేవభూతబలిక్షేపో విహితశ్చాత్ర కర్మణి ।। 285 ।।

ధూమాయన్తం[55] చ సిద్ధార్థైర్వహ్నిపాత్రం పురోదితమ్ ।
తేనైవ బలిపాత్రేణ సోదకేన సమన్వితమ్ ।। 286 ।।

త్యజేత్ కూపసమీపే తు వాప్యాం వా నికటే తరోః ।
బలిం[56] క్షిప్త్వా సమాచమ్య ధౌతాఙ్ఘ్రికరపల్లవః ॥ 287 ॥

రక్ష్యావనౌ సులిప్తాయాం పరితః శోధితస్య చ ।
తన్మూర్ధ్ని దీపపాత్రే[57] చ సిద్ధార్థక్షేపమాచరేత్ ॥ 288 ॥

ప్రజప్య బహుశోఽస్త్రేణ మూలసమ్పుటితేన చ ।
బధ్నీయాత్ సప్తరాత్రం తు ప్రత్యహం తస్య చామ్బరే ॥ 289 ॥

కృతేనానేన విధినా పీడితానాం సదైవ హి ।
రక్షణం రసధాతూనాం[58] శశ్వదేవ హి జాయతే ॥ 290 ॥

తతః ప్రలిప్తే భూభాగే కుశాజినసమావృతే ।
కృతన్యాసః స్వయం తిష్ఠేద్ రక్ష్యాగారే సహాయవాన్ ॥ 291 ॥

పయోభుగ్ వా నిరాహారో ధ్యానజప్యపరాయణః ।
ఆదిమధ్యావసానస్థం[59] రాత్ర్యంశేషు సమాచరేత్ ॥ 292 ॥

పూజనం హవనం[60] సమ్యగ్ బలిదానసమన్వితమ్ ।
సక్తునా సోదకేనైవ మధునాఽథ[61] ఘృతేన చ[62] ॥ 293 ॥

పూర్వభాగే తు యామిన్యామతీతే[63] విహితో బలిః ।
యవగోధూమశాల్యుత్థచూర్ణేన సగుడామ్బునా ॥ 294 ॥

త్రి[64]ప్రకారాణి సంవర్త్య మోదకాని తు పాణినా ।
వృత్తదీపశిఖాకారైస్తుల్యాన్యామ్రఫలస్య చ ।। 295 ।।

క్షీరయుక్తైరపక్వైస్తైర్మధ్య[65]రాత్ర్యాం[66] బలిం హరేత్ ।
సుమర్దితైస్తిలైః[67] కృష్ణైర్భిజైః పాకవివర్జితైః ।। 296 ।।

తణ్డులై రజనీచూర్ణైర్దధ్నా దూర్వాఙ్కురైః ఫలైః ।
వ్యతీతాయాం తు శర్వర్యాం బలిం రక్షాగృహాద్ బహిః ।। 297 ।।

మార్గైకదేశే నిక్షిప్య చత్వరే[68] వాపి శోధితే ।
అథాభిమన్త్ర్య బీజాని సప్తధాన్యాని మల్లకే ।। 298 ।।

దద్యాద్ ద్విజేన్ద్రకన్యాయై[69] తత్సకాశాత్ సమాహరేత్ ।
తిస్రః ప్రసృతయః పాత్ర ఏకస్మిన్ సప్త చాపరే ।। 299 ।।

ఏకాదశ తతోఽన్యస్మిన్ ఘటే పాత్రత్రయం తతః[70] ।
అస్త్రసమ్పుటితేనైవ సింహబీజేన మన్త్రవిత్ ।। 300 ।।

శతమష్టాధికం చైవ ద్విగుణం త్రిగుణం క్రమాత్ ।
తేన తోయఘటానాం తు ఉద్ధృత్యోద్ధృత్య నిక్షిపేత్ ।। 301 ।।

ఏకం స్థలే జలే చాన్యే ప్రాతర్మధ్యం దినక్షయే ।
ఆ సమాప్తేరిదం కుర్యాత్ సామాన్యం భూతతర్పణమ్ ।। 302 ।।

తతోఽపరస్మిన్నహని ఇష్ట్వా మన్త్రం తు మణ్డలే ।

హుత్వా యథావిధానేన దత్వా పూర్ణాహుతిం తు వై ।। 303 ।।

సితేన[71] శాలిచూర్ణేన అష్టాశ్రం మణ్డలం లిఖేత్ ।
తన్మధ్యే శఙ్ఖమధ్యస్థం కమలం లిఖ్య షడ్దలమ్ ।। 304 ।।

దద్యాద్ ఘటాష్టకం బాహ్యే ప్రాగ్వద్ దీపసమన్వితమ్ ।
అవతార్య చ తన్మధ్యే రక్షాకుమ్భం శిరఃస్థితమ్ ।। 305 ।।

అపనీయ పురా తస్మాదర్ఘ్యమాల్యానులేపనమ్ ।
శీతలోదకధారాం[72] చ పూరణార్థం పరాం[73] క్షిపేత్ ।। 306 ।।

యథా యథా క్షయం యాతి తత్రస్థముదకం తు వై ।
తథా తథా భవేద్ వృద్ధీ రక్ష్యస్యాఖిలధాతుషు ।। 307 ।।

స్రగ్వస్త్రార్ఘ్యా[74]నులేపాద్యైర్న్నవైః[75] కృత్వార్చితం తు తమ్ ।
తతః సమ్పూజ్య తన్మధ్యే మన్త్రనాథం యథా పురా ।। 308 ।।

రక్తధాతోర్భవేద్ యేన నృణాముపచయో మహాన్ ।
మన్త్రదత్తేన సురభినైవేద్యేనాథ తర్పయేత్ ।। 309 ।।

అర్ఘ్యం పుష్పం రజో ధూపం దీపం [76]యన్మన్త్రయోజితమ్ ।
తత్సర్వముపసంహృత్య నిత్యమమ్భసి నిక్షిపేత్ ।। 310 ।।

శేషస్య వినియోగం తు ప్రాగుక్తం సర్వమాచరేత్ ।
తృతీయేఽహ్ని తతః కుర్యాచ్చతురశ్రం తు మణ్డలమ్ ।। 311 ।।

షట్కోణం చైవ తన్మధ్యే పురముల్లిఖ్య సామ్బుజమ్ ।
తత్ర కుమ్భసమూహం తు తస్మాద్ దీపాన్తరీకృతమ్ ।। 312 ।।

ఇష్ట్వా తు మన్త్రదత్తేన తర్పయేద్ బ్రాహ్మణాంస్తు వై ।
వృత్తమణ్డలమధ్యే తు చతుర్థేఽహని సంలిఖేత్ ।। 313 ।।

అష్టారం[77] దీప్తిమచ్చక్రం వహ్ని వేశ్మ తదన్తరే ।
తత్రేష్ట్వా మన్త్రమూర్తిం తు కృత్వా రక్షాం యథా పురా ।। 314 ।।

ద్విజేన్ద్రజాం కుమారీం చ తథా బ్రాహ్మణదారికామ్[78] ।
పూజయిత్వా యథాన్యాయం తాభ్యాం యచ్ఛేన్నివేదితమ్ ।। 315 ।।

అథాష్టకోణం కుర్వీత మణ్డలం పఞ్చమేఽహని ।
శఙ్ఖం తదన్తరే కుర్యాచ్ఛఙ్ఖస్యోదరగం లిఖేత్ ।। 316 ।।

సనాభివేదిపఞ్చారం భూతావాసం చ హేతిరాట్ ।
సకుమ్భానాం చ దీపానాం ప్రాక్ కృత్వా వినియోజనమ్[79] ।। 317 ।।

వివిధైః పూజయేద్ దేవం నైవేద్యైః కుసుమాదికైః ।
దేవోపభుక్తమన్నం[80] తు క్షిప్త్వా ప్రాగుక్తమాచరేత్ ।। 318 ।।

అథ షష్ఠే దినే కుర్యాత్ త్రికోణం[81] భువనాన్తరే ।
సప్తారం తు మహాచక్రం సప్తలోకమయం హి యత్ ।। 319 ।।

తదన్తరే చతుర్దిక్షు[82] గదాద్వన్ద్వద్వయం లిఖేత్ ।
తన్మధ్యే తద్ఘటాన్తఃస్థం యజేన్మన్త్రం యథావిధి ।। 320 ।।

ఇష్ట్వా నైవేద్యమాదాయ ఉచ్చస్థానే నిధాయ తత్[83] ।
ఉపభోగం [84]యదాఽఽయాతి కాకాదేః ఖేచరేషు చ ।। 321 ।।

చతురశ్రం చతుర్ద్వారం మణ్డలం సప్తమేఽహని ।
కుర్యాత్ కోణచతుష్కే తు లిఖేచ్ఛఙ్ఖచతుష్టయమ్ ।। 322 ।।

తత్ర మధ్యే లిఖేత్ పద్మమసంఖ్యదలభూషితమ్ ।
తత్కర్ణికాశ్రితం చక్రం ద్వాదశారం విలిఖ్య చ ।। 323 ।।

అష్టదిక్ష్వష్టకం దద్యాత్ కలశానాం సదీపకమ్ ।
తత్ర షడ్దివసోర్ధ్వం తు వినియోగం సమాచరేత్ ।। 324 ।।

నైవేద్యస్య చ మన్త్రజ్ఞో దక్షిణాభిః సమన్వితమ్ ।
ఏవం మాంసాదిధాతూనాం క్రమాదుపచయో భవేత్ ।। 325 ।।

మహిషోఽజో గుడం చైవ హరిణః శశకస్తథా ।
మయూరశ్చక్రవాకస్తు సప్తాహం సప్తకం[85] తు వై ।। 326 ।।

దేహ[86]ధాత్వాశ్రితానాం తు సత్త్వానాం పిశితాశినామ్ ।
రసోద్యపీష్టైః సమ్పాద్యం న సజీవం హి [87]జఙ్గమమ్ ।। 327 ।।

స్వార్థతో వా పరార్థేన శ్రేయసేఽభినివేశినా ।

ప్రాణిహింసా న కార్యా వై విశేషాజ్జీవితైషిణామ్ ।। 328 ।।

ఆయుషః క్షయమాయాతి నూనం ప్రాణివధాన్నృణామ్ ।

భూతాభయప్రదానేన ఆయుషో వృద్ధిమాప్నుయాత్ ।। 329 ।।

ఆయురారోగ్యమైశ్వర్యమపమృత్యుజయం మహత్[88] ।

బలమోజో ధృతిర్ధైర్యం స్యాన్మన్త్రాన్న[89] పరాయుషః ।। 330 ।।

మన్త్రపూజా జపో హోమో దానం హేమగవాదినామ్ ।

ఐహికాముష్మికీం వృద్ధిం సత్త్వస్థానాం కరోతి చ ।। 331 ।।

మణ్డలస్థం తతః క్షాన్త్వా[90] హ్యతీతే సప్తమే దినే ।

రజాంసి బలయో వాన్యత్ ప్రాగ్వదాదాయ సంత్యజేత్ ।। 332 ।।

ఇతి రక్షావిధానం తు సరుజానాముదాహృతమ్ ।

అథ రోగార్తానాం రక్షావిధిమాహ- అథ రక్షావిధానం త్వితి ప్రక్రమ్య సరుజానాముదాహృతమిత్యన్తమ్ ।

ప్రయోగః- శ్రీనృసింహారాధనార్థం పూర్వవన్మణ్డలం కుమ్భం చ సంస్థాప్యోపకుమ్భాంస్తు శ్వేతసర్షపోపేతైర్బీజైరాపూర్య (తదపియానశరీరాన్? తత్పిధానశరావాన్) సఫలసర్షపతిలైరాపూర్య తద్బహిరష్టదిక్షు సుసమం లోహమయం బాణాష్టకం నిధాయ తాన్ దృఢేన తన్తునా కణ్ఠదేశే బద్ధ్వా బర్హిప[91]క్షసమాయుక్తం[92] సర్పనిర్మోక్తకఞ్చుకభూషితం మహౌషధ్యా భూతజటయా శమీశాఖయా చ సమన్వితం తద్ బాణాష్టకం పఞ్చవర్ణేన సూత్రేణోత్తరదిశమారభ్య ప్రాదక్షిణ్యేన త్రేధా సంవేష్ట్యాష్టానాం పూర్ణకుమ్భానామన్తరాలేషూన్నతాసనస్థితం రాజికాఖ్యేన తైలేన పూరితం తామ్రపాత్రస్థితం మహారాజతరఞ్జితవర్తియుక్తం దీపాష్టకం విన్యస్య స్నాతో బద్ధశిఖో మౌనీ సాధకః ప్రాగ్వద్ దిగ్బన్ధం కృత్వా సర్వదోషపలాయనం సంకల్ప్య మన్త్రనాథం శ్రీమన్నృసింహం కామ్యైర్బహువిధైః శుభైః పుష్పైర్ధూపైః ఫలైర్మాలైర్నైవేద్యైర్భక్ష్యైశ్చ యథావిధి

సమభ్యర్చ్యాగ్నిమధ్యే చ దేవం సిద్ధార్థాన్వితైః సర్వబీజై రాజికాఘృతయుక్తైః సఫలైస్తిలైశ్చ సన్తర్ప్యాతురమాపాదాద్ మస్తకావధ్యస్త్రపుష్పైః సంతాడ్య నేత్రమన్త్రేణ సంనిరీక్ష్య నతజానుశిరః కృత్వా భగవతే నివేద్య పరిఘాన్వితేఽస్త్రేణాభిమన్త్రితేఽర్ఘ్యాద్యభ్యర్చితే ఆసనే తం సముపవేశ్య షడఙ్గేన శ్రీమన్నృసింహమన్త్రేణ తస్య హస్తయోర్దేహే చ యథావిధి న్యాసం మనసా కృత్వా తస్యాగ్రే సచక్రం షట్కోణం మణ్డలమాలిఖ్య తత్ర పూర్వోక్తం రచనాపరిష్కృతం గన్ధవారిణా పూర్ణం కలశసప్తకం మధ్యే షట్కోణేషు చ సంస్థాప్య కోణాన్తరాలేషు పూర్వోక్తరీత్యా దీపాష్టకం చ నిధాయ మధ్యకుమ్భే సాఙ్గం మన్త్రనాథం సమభ్యర్చ్య కోణస్థకలశేషు ఓం నృసింహభూతేభ్యో నమ ఇతి సర్వదోషనాశనం నృసింహభూతగణం సమభ్యర్చ్యాస్త్రాభిమన్త్రితైః సిద్ధార్థైర్దిగ్బన్ధం కృత్వా పునరాతురం పుష్పైః సంతాడ్య స్వపాణివ్యజనేన తద్దోషగణం సర్వం తద్దేహాన్మనసా సమాకృష్య గగనే ధరాతలే వా వినిక్షిప్య నిర్ధూమమతిదీప్తిమదగ్నిపాత్రమాదాయ నిరిన్ధనే తస్మిన్నగ్నౌ సిద్ధార్థకైస్తిలైశ్చాష్టోత్తరశతసంఖ్యయాఽముకం రక్ష రక్ష స్వాహేత్యన్తేన మూలమన్త్రేణాస్త్రమన్త్రేణ వా జుహుయాత్। ప్రత్యాహుత్యాహుతిద్రవ్యం తన్మూర్ధ్నః పరితో భ్రామయేత్। సిద్ధార్థకసమన్వితం మహిషాక్షగుగ్గులుమాదాయ మూలమన్త్రేణ ధూపయిత్వాఽఽతురం వాససాఽఽచ్ఛాద్య సజలం పాత్రమగ్నిపాత్రసమీపే నిధాయాఽన్యస్మిన్ పాత్రే నైవేద్యశేషం సర్వం నిధాయ కుఙ్కుమాదినా రక్తీకృత్య సోదకం తదన్నం సముద్ధృత్యాఽఽతురస్య ధాత్వాశ్రితానాం దోషాణామయం పశుప్రతినిధిర్బలిరితి మనసా సంకల్ప్య,

యదీయమస్య వై బాధమిన్ద్రియాణాం చ ధాతుషు ।।

ఆదాయ చ బలిం శశ్వత్ సింహసత్యేన ముఞ్చతు । (17/269-270)

ఇత్యుచ్చరన్ బలిం దద్యాత్। బలేర్మధ్యే మధ్యే వామదక్షిణపాణినాఽసంఖ్యాతం హోమం చ కుర్వన్ బలిదానార్థం ప్రదక్షిణీకుర్యాత్। అథాస్త్రజప్తేన వారిణా పాణిం ప్రక్షాల్యాథ కుణ్డస్థాం భూమిం దగ్ధగోమయజాం భూతిం వాఽఽదాయ బహుశోఽస్త్రమన్త్రేణాభిమన్త్ర్య ఆతురస్య లలాటాదఙ్ఘ్రిపర్యన్తమూర్ధ్వపుణ్డ్రాణి కృత్వా ఓం క్షౌం నమః, ఓం నమో భగవతే నరసింహాయ స్వస్త్యస్తు తే ఇతి కుమ్భోదకసమన్వితార్ఘ్యోదకబిన్దుభిః సంప్రోక్ష్య తద్బ్రహ్మరన్ధ్రే పూర్ణచన్ద్రమణ్డలమధ్యస్థం పూర్ణచన్ద్రాయుతోపమం మహదమృతం స్రవన్తం మన్త్రనాథం ధ్యాత్వా తదమృతేన తచ్ఛరీరం సంసిక్తం[93] చ ధ్యాత్వా కుమ్భస్థం మణ్డలస్థం చ దేవం పునరభ్యర్చ్య సదిక్కుమ్భం సోపకలశం తం మహాకుమ్భమాతురస్య శయనాగారే శిరఃప్రదేశే వస్త్ర[94]పీఠోపరి నిధాయ[95] వస్త్రేణాచ్ఛాద్యాఽవిచ్ఛిన్నప్రసరం ధూపపాత్రం దీపపాత్రాణి చ యథాపూర్వం నిధాయ[96] ఫలపుష్పౌషధీదీపలాజకసిద్ధార్థకదధిపాత్రాణి తత్పురతో నిధాయ నిశాముఖే ప్రాప్తే బలిహరణం కుర్యాత్ ।

తత్ప్రకారః- పూర్వం షట్కోణమణ్డలస్థాపితకలశేషు మధ్యకుమ్భస్థస్య భగవతోఽర్చనార్థం పుష్పధూపదీపాదికం యద్యత్ పరికల్పితం తత్సర్వమేవస్మిన్ పాత్రే సంగృహ్య తత్పరితః

షట్కలశస్థితానాం నృసింహభూతానాం దత్తం పుష్పధూపదీపాదిక[97]మస్మిన్ పాత్రే పృథక్ పృథక్ షట్సు పాత్రేషు వా నిధాయ తత్తత్పాత్రం స్వస్వదీపాలఙ్కృతం కృత్వా తత్తత్కుమ్భోపరి విన్యస్య ఓం క్షః వీర్యాయాస్త్రాయ ఫట్, అముకం రక్ష రక్షేతి మన్త్రం స్మరన్ తత్కుమ్భాన్ రక్ష్యస్య శిరసి యథాక్రమం పృథక్ పృథక్ పరిభ్రామ్య సాత్త్వికాన్ భగవద్భక్తాన్ బలివాహకానాహూయ తేషాం కరేఽస్త్రాభిమన్త్రితాన్ సిద్ధార్థకాన్ దత్త్వాఽత్రమన్త్రేణ భస్మనా లలాటే తిలకం దత్త్వా తైర్బలిం వాహయిత్వాఽగాధజలే చత్వరే వృక్షమూలే గ్రామాన్నగరాద్ వా బహిశ్చ దేవభూతబలిక్షేపం కుర్యాత్। సిద్ధార్థైర్ధూమాయమానం పూర్వోక్తం వహ్నిపాత్రం జలపాత్రం చ తేన బలిపాత్రేణ సహైవ త్యజేత్। ఏవం కూపసమీపే వాపీసమోపే వృక్షసమీపే బలిం ప్రక్షిప్య పాణిపాదౌ ప్రక్షాల్యాఽఽచమ్య సులిప్తాయాం భూమౌ శాయితస్య రక్ష్యస్య పరితస్తన్మూర్ధ్ని దీపమాత్రే చాస్త్రమన్త్రేణ సిద్ధార్థాన్ ప్రక్షిప్య మూలమన్త్రసంపుటితేన చాస్త్రమన్త్రేణ బహుశోఽభిమన్త్రితం సిద్ధార్థం సప్తరాత్రం ప్రత్యహం రక్ష్యస్య వస్త్రే చ బధ్నీయాన్। ఏవం కృతే వ్యాధిపీడితానాం రక్షణం సిధ్యతి। తతో రక్ష్యస్య గృహే ప్రలిప్తే భూభాగే కుశాజినాసనే స్వయం సముపవిశ్య కృతమన్త్రన్యాసః సహాయవాన్ పయోభుగ్ నిరాహారో వా జపధ్యానపరాయణః సన్ రాత్రేరాదిమధ్యావసానేషు పూర్వోక్తప్రకారేణ [98]పూజనం హవనం బలిదానం చ కుర్యాత్।

బలిదానే విశేషః- రాత్రేః పూర్వభాగే సోదకేన సక్తునా మధునా ఘృతేన చ బలిం దద్యాత్। మధ్యరాత్రౌ యవగోధూమశాలిచూర్ణేన గుడోదకమిశ్రితేన వృత్తాకారదీపశిఖాకారామ్రఫలా[99]కారాణి [100]త్రిప్రకారాణి మోదకాని పాణినా కృత్వా క్షీరయుక్తైరపక్వైస్తైర్మోదకైర్బలిం దద్యాత్। రాత్ర్యవసానే త్వపక్వైః సంమర్దితైః కృష్ణైస్తిలైర్భిజైస్తణ్డులైర్వరిద్రాచూర్ణైర్దధిదూర్వాఙ్కురఫలైశ్చ రక్షాగృహాద్ బహిర్మార్గైకదేశే చత్వరే వా శోధితే స్థలే బలిం దద్యాత్।

అథ సప్తధాన్యాన్యాదాయ మూలమన్త్రేణాభిమన్త్ర్య శరావే నిధాయ ద్విజేన్ద్రకన్యాయై దత్త్వా తత్సకాశాదేకస్మిన్ పాత్రే త్రిప్రసృతిమితాని బీజాన్యన్యస్మిన్ పాత్రే సప్తప్రసృతిమితాని పునరన్యస్మిన్ పాత్రే ఏకాదశప్రసృతిమితాని చ బీజాని సమాహరేత్। తతస్తత్పాత్రత్రయం క్రమేణోదకైరాపూర్యాస్త్రమన్త్రసంపుటితేన శ్రీనృసింహబీజేన ప్రథమం కుమ్భమష్టోత్తరశతవారం ద్వితీయం ద్విగుణం తృతీయం త్రిగుణం చాభిమన్త్ర్య తేష్వేకం కుమ్భముద్ధృత్య ప్రాతఃకాలే స్థలే నిక్షిపేత్। అన్యం కుమ్భముద్ధృత్య మధ్యాహ్నే జలే నిక్షిపేత్। పునరన్యం కుమ్భముద్ధృత్య సాయంకాలేఽపి జలే నిక్షిపేత్। సమాప్తిదినపర్యన్తం ప్రత్యహమేవం సమాన్యతో భూతతర్పణం కుర్యాత్।

తతోఽపరస్మిన్ దినే యథావిధి మణ్డలస్థం దేవమభ్యర్చ్యాగ్నౌ చ దేవం పూర్ణాహుత్యన్తం సంతర్ప్య గోమయోపలిప్తే[101] స్థలే సితేన చూర్ణేన మణ్డలమాలిఖ్య తన్మధ్యే శఙ్ఖం తన్మధ్యే షడ్దలకమలం చ విలిఖ్య పూర్వం శయనాగారే శిరఃప్రదేశే స్థాపితదిక్కుమ్భాష్టకమస్మిన్ మణ్డలేఽష్టాశ్రేషు దీపైః సహ సంస్థాప్య మధ్యకుమ్భం మణ్డలమధ్యే నిధాయ తస్మాత్

పూర్వదినార్పితార్ఘ్యపుష్పమాల్యాదీన్యపనీయ తత్కుమ్భస్థలే శోషితే సతి శీతలోదకధారయా పూర్వవత్ పూరయేత్, కుమ్భస్థముదకం ప్రత్యహం యథా యథా శోషం యాతి, తథా తథా రక్తస్యస్య ధాతువృద్ధిర్భవతి। అథాభినవైః స్రగ్వస్త్రార్ఘ్యగన్ధాద్యైరలఙ్కృత్య తత్ర మన్త్రనాథం యథాపూర్వం సంపూజ్య రక్తధాతువృద్ధికరైర్మన్త్రపూతైః సురభినైవేద్యైర్దేవం సంతర్ప్య పూజానన్తరమర్ఘ్యపుష్పరజోధూపదీపాదికం సర్వముపసంహృత్య నిత్యమగాధేఽమ్భసి నిక్షిపేత్। శేషస్య వినియోగం చ ప్రాగుక్తరీత్యా కుర్యాత్।

తతస్తృతీయేఽహని చతురశ్రం మణ్డలమాలిఖ్య తత్ర షట్కోణం పురం విలిఖ్య తన్మధ్యే పద్మం చ విలిఖ్య తత్ర కలశసమూహం పూర్వవత్ సంస్థాప్య తదన్తరాలేషు దీపాంశ్చ నిధాయ యథాపూర్వం సమభ్యర్చ్య భగవన్నివేదితైర్ఘవిరాదిభిర్బ్రాహ్మణాన్ సంతర్పయేత్। చతుర్థేఽహని వృత్తమణ్డలమాలిఖ్య[102] తత్ర నాభినేమిసమన్వితం పఞ్చారం చక్రం విలిఖ్య తత్ర మధ్యే మహాకుమ్భం పరితో దిక్కుమ్భాన్ తయోర్మధ్యే మధ్యే దీపాంశ్చ విన్యస్య వివిధైర్నైవేద్యైః పుష్పాదిభిశ్చ తత్ర దేవమభ్యర్చ్య తదుపభుక్తం హవిరాదికం సర్వమగ్నౌ ప్రక్షిప్యాన్యత్ సర్వం పూర్వవత్ కుర్యాత్[103]।

అథ షష్ఠే దినే త్రికోణం మణ్డలమాలిఖ్య తన్మధ్యే సప్తారం మహాచక్రం విలిఖ్య తదన్తరే చతుర్దిక్షు గదాచతుష్టయం విలిఖ్య తన్మధ్యే మహాకుమ్భస్థం దేవం యథావిధి సమభ్యర్చ్య తన్నివేదితాన్నాదికం కాకాదిపక్షిణాముపభోగార్థమున్నతస్థానే నిక్షిపేత్। అథ సప్తమేఽహనిచతురశ్రం చతుర్ద్వారం మణ్డలమాలిఖ్య తత్కోణచతుష్టయే శఙ్ఖచతుష్టయం విలిఖ్య తన్మధ్యేఽసంఖ్యాతదలం పద్మం విలిఖ్య తత్కర్ణికాశ్రితం ద్వాదశారం చక్రం విలిఖ్య తత్రాష్టదిక్షు దీపాన్తరితానష్టకుమ్భాన్ మధ్యే మహాకుమ్భం చ నిధాయ తత్ర యథావిధి దేవమభ్యర్చ్య తన్నివేదితాన్నాదేర్వినియోగం షష్ఠదినోక్తవత్, కుర్యాత్। ఏవం సప్తదినార్చనాదిభిః- "రసాసృఙ్మాంసమేదోఽస్థిమజ్జాశుక్లాని ధాతవః" (అ. హృ. సూ. 1/18) ఇత్యుక్తానాం సప్తధాతూనాం క్రమేణ వృద్ధిర్భవతి। దేహధాత్వాశ్రితానాం మాంసాశనానాం సత్త్వానాం బల్యర్థం సప్తదినేష్వపి క్రమేణ మహిషమజం గుడం హరిణం శశకం మయూరం చక్రవాకం చ సంపాదయేత్। కిన్త్వేతాన్ మహిషాదీన్-

పశుప్రతినిధిం చైవ రఞ్జితం కుఙ్కుమాదినా ।।

ధాత్వాశ్రితానాం దోషాణాం మనసా పరికల్పితమ్ । (17/268-269)

ఇతి పూర్వోక్తప్ర(కరణే?కారేణ) పిష్టపశురూపాన్ కుర్యాత్। సాక్షాత్ ప(శు?శూ)నాయుష్కామో న హన్యాత్। తతః సప్తమే దినేఽతీతే మణ్డలాదిస్థితం దేవం క్షాన్త్వా మణ్డలీయరజాంసి బల్యాదీంశ్చాదాయ ప్రాగ్వత్ త్యజేత్ ।। 236-333 ।।

[1 డాకిన్యో- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 నమ్- అ. ।]

[3 మహత్- అ. ఉ.।]

[4 ద్విజాయ ధ్యాన- అ., ద్విజే చ ధ్యాన- ఉ.।]

[5 మన్త్రం మాత్రా- అ., మన్త్రమాత్రా- ఉ.।]

[6 సు- ఉ.।]

[7 సర్షపతిల- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[8 పత్రాణి- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[9 వివిధాని- ఉ. అటీ.।]

[10 క్రోడదేశే తు - అ. ఉ.।]

[11 చ్చారాణాం - అటీ.।]

[12 బహిః - బక. బఖ. అ.।]

[13 రజ్జేణ- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[14 తచ్చరా- అటీ.।]

[15 రాజిత- అటీ.।]

[16 స్నాత ఇతి భాష్యానుసారీ పాఠః।]

[17 `సఫల............తిలాని' నాస్తి- ఉ.।]

[18 జుహుయాత్- అ., భుక్త్వాఽథ - అటీ.।]

[19 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- బక. బఖ. ఉ.।]

[20 సుని- ము. అటీ.।]

[21 పరిఖా- ఉ.।]

[22 రఞ్చ- బక. బఖ. అ.।]

[23 సమ్పూర్ణం- ఉ.।]

[24 చ మధ్యకుమ్భే- అ.।]

[25 వద్భూత- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[26 తద్దోషాన్- ము. అటీ.।]

[27 కైః క్రమాత్- ము. అటీ. ।]

[28 చా- ము. అటీ., సా- అ.ఉ. ।]

[29 శక్తి- ము. అటీ. ।]

[30 షాక్షీ- ము. అటీ. ।]

[31 తామ్- ము. అటీ. ।]

[32 ధ్యాత్వేతి సార్వత్రికః పాఠః ।]

[33 పఙ్క్తిద్వయం నాస్తి- ఉ. ।]

[34 యా చాస్య - ము. అటీ. ।]

[35 బాధా- ము. అటీ. ।]

[36 వక్త్రే తు - ము. అటీ. ।]

[37 దీప్తేన- బక. బఖ. ఉ. ।]

[38 అథ- ము. అటీ. ।]

[39 పృష్ఠ- ము. అటీ. ।]

[40 యే తు చ - ము. అటీ. ఉ. ।]

[41 ష్లోదయేన తు - అ. ఉ. ।]

[42 రన్ధ్రేణ- ము. అటీ. ।]

[43 మన్త్రమణ్డలమధ్యగమ్- అటీ. ।]

[44 కమ్- అ. ఉ. ।]

[45 కుమ్భృష్ఠం- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[46 జాల- ము. అటీ., లాజ- అ. ।]

[47 దధౌ- ము. అటీ. ।]

[48 సమ్యగ్- బక. ।]

[49 తద్వద్ భూదత్త- అ. ।]

[50 వాథ- అ. ।]

[51 కటో- ము. అటీ. l]

[52 భక్తాంశ్చ- బక. అ. ఉ., భక్తాన్ స్వ- బఖ. l]

[53 తం- ము. అటీ. l]

[54 కం- ము. అటీ. l]

[55 ప్రభావ- బక. బఖ. ఉ. l]

[56 మాౖన్తమ- బక. బఖ. అ. ఉ. l]

[57 యితం- అ., ధూమాయమానమితి భాష్యానుసారీ పాఠః l]

[58 బలం- ము. l]

[59 పాౖత్రైశ్చ- ము. అటీ., పాౖత్రేణ- అ. l]

[60 తోఽన్తః- అ. ఉ. l]

[61 విమలే- ము. అటీ. l]

[62 నేషు- ఇతి శోభనః పాఠః స్యాత్ l]

[63 రాౖత్రిశేషం- బక. బఖ. ఉ. l]

[64 వహనం- ము. అటీ. l]

[65 నా చ- అటీ. అ. l]

[66 వా- అ. l]

[67 మతీతో- ము. అటీ. అ. l]

[68 త్రిః- బక. బఖ. l]

[69 ర్మధ్యే- బక. బఖ. అ. ఉ. l]

[70 రాత్ర్యా- అ. ఉ. l]

[71 సమం- బక. బఖ. ఉ. l]

[72 రే పాపశో- అ. l]

[73 దత్వా- ము. అటీ. బక. బఖ. అ. l]

[74 యాస్త- ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ. l]

[75 తు తత్- అ. ఉ.।]

[76 నాలిఖ్య చూ- బక. బఖ. ఉ.।]

[77 ధారాశ్చ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[78 పరి- బక. బఖ., పరం- అ. ఉ.।]

[79 ఖ్యా- ము. బక. బఖ.।]

[80 ర్నైవ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[81 తన్మ- ఉ.।]

[82 పఙ్క్తిషట్కం నాస్తి- బక. బఖ. ఉ.। భాష్యకారేణాపీమే త్రయః శ్లోకా న వ్యాఖ్యాతాః, కిన్తు తత్ర పఞ్చమదివసీయం కృత్యం కిమితి న దృశ్యతే। శ్లోకానామేతేషామాధారేణ జ్ఞాయతే యద్భాష్యకారేణ పఞ్చమదివసీయం కృత్యమేవ చతుర్థదివసీయకృత్యరూపేణ వ్యాఖ్యాతమితి।]

[83 కాః- ము. అటీ.।]

[84 తదఙ్కుశే- అ.।]

[85 నేమి- బక. బఖ. ఉ.।]

[86 జాతావాసం- ము. అటీ.।]

[87 యోజయేత్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[88 మగ్నౌ- అ. ఉ.।]

[89 కోణభు- ము. అటీ. బక. బఖ. అ. ।]

[90 చ తద్దిక్షు- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[91 యత్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[92 యాతి చైవ- ము. అటీ.।]

[93 తన్తు- ఉ.।]

[94 దేవం- ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ., దేయం - అ.।]

[95 రసాద్యభీష్టైః- అటీ., రసాదివిష్టైః- బక. బఖ., రసాద్యపిష్టైః- అ. ఉ.।]

[96 సజ- అ.।]

[97 షిణా- అ.।]

[98 అత్రైవ సప్తదశపరిచ్ఛేదసమాప్తిః- అ.। ఇతః పరమష్టాదశపరిచ్ఛేదసమాప్తిపర్యన్తో భాగస్తత్ర న దృశ్యతే।]

[99 త్రాన్తత్వ- బక., త్రాత్తప- బఖ., న్మన్త్రం న - ఉ.।]

[100 హెూమగవాదికమ్- బక., హేమగవా- బఖ. ఉ.।]

[101 క్షిప్త్వా- ము. అటీ.।]

[102 వక్ష- అ.।]

[103 యుక్త- అ.।]

[104 సమసిక్తం- అ.।]

[105 అస్త్ర- అ.।]

[106 నిధాయ వస్త్రోపరి నిధాయ- అ.।]

[107 పౌష్పా- అ.।]

[108 అన్యస్మిన్- అ.।]

[109 `పూజనం హవనం' నాస్తి- అ., పూజనం భవనబలి- ము.।]

[110 ఫలకారణాని- అ.।]

[111 `త్రిప్రకారాణి' నాస్తి- ము.।]

[112 యోల్లిప్తస్థలే- అ.।]

[113 అత్ర గ్రన్థపాతః ప్రతీయతే, ఇతః పరం శ్లోకత్రయవ్యాఖ్యానం పరిత్యజ్య పఞ్చమదివసీయకృత్యస్య వ్యాఖ్యానాత్, అడ్యారమాతృకాయామనుపదమేవ తదుల్లేఖాచ్చ।]

[114 మాతృకామామత్ర గ్రన్థపాతః- అ.। వస్తుతస్త్వత్ర నాస్త్యేవ గ్రన్థపాతః, ఆనుపూర్వ్యా శ్లోకానాం వ్యాఖ్యానదర్శనాత్, మ. మాతృకాయాం గ్రన్థపాతస్యానుల్లేఖాచ్చ। అతః పూర్వత్ర శ్లోకత్రయవ్యాఖ్యానస్థల ఏవ గ్రన్థపాతః సంభావ్యతే।]

నీరుజానాం విశేషేణ రక్షణం[1] భోగసేవినామ్ ।। 333 ।।

క్రియారతానాం భక్తానామాస్తికానాం హితైషిణామ్ ।
కార్యం క్రియాపరేణైవ మన్త్రజ్ఞేన సదైవ హి ।। 334 ।।

యత్రానేన విధానేన శరీరమపి రక్ష్యతే ।
తత్ర భూతాః ప్రయచ్ఛన్తి కల్యాణం [2]సర్వలౌకికమ్ ।। 335 ।।

అథ సన్ధారణీం రక్షాం వక్ష్యే విగ్రహభూషణమ్ ।
యా సమ్పన్నే క్రియామాత్రే ధారణాదేవ రక్షతి ।। 336 ।।

ప్రణవాద్య[3]న్తసంరుద్ధం ప్రాగ్వత్ సంజ్ఞాపదం లిఖేత్ ।
సంజ్ఞా[4]ధారం హి తద్బీజం విన్యసేత్ ప్రణవోదరే ।। 337 ।।

తేనావర్తం త్రిధా[5] కుర్యాత్ సర్వం తత్ సింహకుక్షిగమ్ ।
నేమేర్దశమబీజేన బీజరాట్ పరివేష్ట్యతే ।। 338 ।।

ఔకారరహితం బీజం నాభిసప్తమసంస్థితమ్ ।
భిన్నం సర్వారసంస్థైస్తు కృత్వా తేన ప్రపూర్య తమ్ ।। 339 ।।

కమలం తద్బహిః కుర్యాత్ షడ్దలం వ్యోమభూషితమ్ ।
హృదాద్యం నేత్రపర్యన్తం పత్రషట్కే తు విన్యసేత్ ।। 340 ।।

ప్రణవేన చతుర్దిక్షు సంరుద్ధం నామ సంలిఖేత్ ।
రక్షవీప్సాపదోపేతం పత్రసన్ధిషు షట్స్వథ[6] ।। 341 ।।

ద్వాదశారం బహిశ్చక్రం నాభినేమియుతం లిఖేత్ ।

నాభేరష్టమబీజం యత్ తదరేష్వన్తరా[7] న్యసేత్ ।। 342 ।।

సప్తమాద్ దశమం యావద్[8] వర్జయిత్వా అరాక్షరమ్[9] ।
క్రమేణ భేదయేచ్ఛేషైస్త[10]దరార్ణైః సబిన్దుకైః ।। 343 ।।

జహివీప్సాపదం దోషానముకస్యేతి విన్యసేత్ ।
సర్వేషామన్తరాలేషు అస్త్రమన్త్రం తు పూర్వవత్ ।। 344 ।।

అముకం పాహి పాహీతి ద్వాదశాక్షరమధ్యగమ్ ।
చక్రనాభౌ తు విన్యస్య నేమిదేశే తథైవ హి ।। 345 ।।

క్రమాదథ బహిర్లిఖ్య[11] మన్త్రచక్రస్య యత్నతః ।
వృత్తత్ర్యశ్రార్ధచన్ద్రాణి[12] చతురశ్రపురాణి చ ।। 346 ।।

బిన్దుస్వస్తికకహ్లారవజ్రసంలాఞ్ఛితాని చ ।
నాభిపూర్వద్వితీయేన చతుర్థేన తదాదినా[13] ।। 347 ।।

క్రమాద్ వర్ణచతుష్కేణ తాని యుక్తాని కారయేత్ ।
సషడఙ్గేన బీజేన నామ రక్షపదానుగమ్ ।। 348 ।।

సమ్పుటీకృత్య వృత్తాఖ్యం మణ్డలం పరిపూరయేత్ ।
ద్వాదశార్ణేన బాహ్యస్థం తృతీయం పూర్య పూర్వవత్ ।। 349 ।।

ద్వితీయం వా[14] చతుర్థం తు బహిదిక్ష్వష్టకే క్రమాత్ ।
రక్షవీప్సాపదోపేతం నామవర్జం నియోజయేత్ ।। 350 ।।

సహ రోచనయా[15] యోజ్య కర్పూరం కుఙ్కుమం తు వై ।
క్షీరేణ కాపిలేనాథ తద్గోమయరసేన చ ।। 351 ।।

నిశామ్బునా సమాలోడ్య నిమ్నగాసలిలేన వా ।
విలిఖ్య భూర్జపత్రే[16] వా బర్హిపక్షేణ వాసరే[17] ।। 352 ।।

శుభేఽనుకూలే నక్షత్రే సులగ్నేఽభ్యుదితే గ్రహే ।
పూజ్య సంవేష్ట్య సూత్రేణ తతః సద్ధాతునా తు వై ।। 353 ।।

సన్ధార్య[18] మూర్ధ్ని కణ్ఠే[19] వా సతతం దక్షిణే భుజే ।
దైవదోషవిముక్తస్తు వర్ద్ధతే శోకవర్జితః ।। 354 ।।

అధి[20]భూతైర్భయైర్ముక్తో యావజ్జీవం హి తిష్ఠతి ।
పరార్థతో వా స్వార్థేన కృతకృత్యో యదా భవేత్ ।। 355 ।।

దోషవాన్[21] శాన్తిదేనైవ కర్మణాఽనేన సాధునా ।
మన్త్రీ తదా మన్త్రవరం ప్రయత్నేన క్షమాపయేత్ ।। 356 ।।

సిద్ధ్యర్థమన్యసిద్ధీనాం యాగహోమజపాదినా ।

ఇత్యాతురాణాం రక్షావిధానముక్తమ్।।

అథానాతురాణామపి రక్షావిధిమాహ- నీరుజానాం విశేషేణేత్యారభ్య యాగహోమజపాదినేత్యన్తమ్। దైవదోషవిముక్త ఆధిదైవికతాపవిముక్త ఇత్యర్థః। ఆధిదైవికో

నామ శీతోష్ణవాతవర్షామ్బువైద్యుతాదిసముద్భవస్తాపః। శోకవర్జిత ఆధ్యాత్మికతాపవిముక్త ఇత్యర్థః। శోకపదమాధ్యాత్మికానామన్యేషామప్యుపలక్షణమ్। ఆధ్యాత్మికో నామ-

కామక్రోధభయద్వేషలోభమోహవిషాదజః ।

శోకాసూయావమానేర్ష్యామాత్సర్యాదిమయస్తథా ।। (వి. పు. 6/5/5)

శిరోరోగప్రతిశ్యాయజ్వరశూలభగన్దరైః ।

గుల్మార్శః[22]శ్వయథుశ్వాసచ్ఛర్ద్యాదిభిరనేకధా ।।

తథాక్షిరోగాతీసారకుష్ఠాఙ్గామయసంజ్ఞితైః । (వి. పు. 6/5/3-4)

ఇత్యుక్తస్తాపః। అధిభూతమయైర్ముక్త ఆధిభౌతికతాపవివర్జిత ఇత్యర్థః। ఆధిభౌతికో నామ-

పశుపక్షిమనుష్యాద్యైః పిశాచోరగరాక్షసైః ।

సరీసృపాద్యైశ్చ నృణాం జన్యన్తే[23] చాధిభౌతికాః ।। (వి. పు. 6/5/7)

ఇత్యుక్తస్తాపః। తథా చ ప్రయోగః-

శుభేఽనుకూలే నక్షత్రే శుభే గ్రహేఽభ్యుదితే సులగ్నే స్నాతః కృతమన్త్రన్యాసః సాధకో రోచనాకర్పూరకుఙ్కుమాని కపిలాక్షీరేణ తద్ఘృతమయరసేన చ హరిద్రోదకేన నదీజలేన చ సమాలోడ్య తత్కుఙ్కుమాదిపఙ్కం బర్హిపక్షలేఖిన్యా సమాదాయ భూర్జపత్రాదౌ వక్ష్యమాణప్రకారేణ [24]విలిఖేత్। ప్రణవసంపుటితం సాధ్యనామధేయం శ్రీనృసింహబీజగర్భం విలిఖ్య తద్బీజం ప్రణవగర్భే యథా భవేత్ తథా విలిఖ్య పునస్తత్ప్రణవం బీజగర్భస్థం కృత్వా పునస్తద్బీజం ప్రణవమధ్యగతం కృత్వైవం త్రిధావర్తానన్తరం తత్సర్వం బీజగర్భగతం కృత్వా తద్బీజం నేమేర్ధశమబీజేన లకారేణ పరివేష్ట్యోకారరహితం నృసింహబీజం నాభిసప్తమసంస్థితం సకారోపరి సంస్థితం సర్వారసంస్థితైరకారాదివిసర్గాన్తైః స్వరైర్విభిన్నం చ కృత్వా తేన తం ప్రపూర్య తద్బహిర్వ్యోమభూషితం షడ్దలం కమలం విలిఖ్య తద్దలేషు హృదాదినేత్రాన్తాన్ షణ్మన్త్రాన్ విలిఖ్య చతుర్దిక్ష్వపి ప్రణవసంపుటితం రక్ష్యస్య నామధేయం రక్ష రక్షేతి పదాన్వితం పత్రసన్ధిషట్కేఽపి విలిఖ్య తద్బహిర్నాభినేమిసమన్వితం ద్వాదశారం చక్రం విలిఖ్య నాభేరష్టమబీజం హకారం సప్తాష్టమనవమదశమస్వరాన్ విహాయావశిష్టైరకారాదివిసర్గాన్తైర్ద్వాదశస్వరైర్భిన్నం కృత్వా ద్వాదశారేష్వపి క్రమేణ లిఖేత్। అరాణామన్తరాలేషు ఓం క్షః వీర్యాయ అస్త్రాయ ఫట్ అముకస్య దోషాన్ జహి జహీతి విలిఖేత్। చక్రస్య నాభిదేశే నేమిభాగే చ నృసింహద్వాదశాక్షరసంపుటితమముకం పాహి పాహీతి విలిఖేత్। తతస్తన్మన్త్రచక్రస్య బహిర్బిన్దుభూషితం వృత్తమణ్డలం తద్బహిః స్వస్తికభూషితం త్ర్యశ్రమణ్డలం తద్బహిః కహ్లారభూషితమర్ధచన్ద్రాకారం మణ్డలం తద్బహిర్వజ్రలాఞ్ఛితం చతురశ్రం మణ్డలం చ విలిఖ్య నాభిపూర్వం యకారం వాయుబీజం పూర్వోక్తే వృత్తమణ్డలే

తద్ద్వితీయం రేఫమగ్నిబీజం త్రికోణమణ్డలే తచ్చతుర్థమమృతం బీజమర్ధచన్ద్రాకారమణ్డలే తత్తృతీయం పార్థివబీజం చతురశ్రమణ్డలే చ విలిఖ్య వృత్తమణ్డలే సషడఙ్గేన బీజేన సంపుటీకృతమముకనామధేయం రక్షేతి పదద్వయం విలిఖేత్। తథైవార్ధచన్ద్రాకారమణ్డలేఽపి ద్వాదశాక్షరసంపుటితమముకం రక్షేతి పదద్వయం విలిఖేత్। పునస్త్ర్యశ్రమణ్డలే వృత్తమణ్డలవచ్చతురశ్రమణ్డలేఽర్ధచన్ద్రాకారమణ్డలవచ్చ విలిఖ్య బహిః ప్రాచ్యాద్యష్టదిక్షు రక్ష రక్షేతి కేవలం నామవర్జితం[25] విలిఖేత్। అథేదం యన్త్రం యథావిధి సంపూజ్య సూత్రేణ సంవేష్ట్య సువర్ణాదిధాతునా విధాయ మూర్ధ్ని కణ్ఠే దక్షిణభుజే వా సతతం ధారయేత్। అనేన యావజ్జీవమాధ్యాత్మికాధిదైవికాధిభౌతికతాపత్రయభయవిముక్తో భవతి। ఏవం స్వార్థతః పరార్థతో వా యన్త్రోద్ధారాదికం కృత్వా యాగహోమసమాధిభిర్దేవం సవిశేషం సమారాధ్య క్షమాపయేత్ ।। 333-357 ।।

ఇతి సంధారిణీ రక్షావిధిః ।।

[1 ఆధ్యానాం- ఉ.।]

[2 సార్వ- ము. ।]

[3 ద్యం తు- ఉ.।]

[4 పఙ్క్త్యష్టకం నాస్తి- ము. అటీ.।]

[5 క్రియా- బక. బఖ.।]

[6 స్వధా- బక. బఖ.।]

[7 తమరం ష్వన్తరే- బక. బఖ. ఉ.।]

[8 తావ- బక. బఖ. ఉ.।]

[9 క్షరాష్టకమ్- ము. అటీ., క్షరాక్షరమ్- ఉ.।]

[10 తదరాన్తైః సవర్ణకైః - బక. బఖ. ఉ.।]

[11 లేఖా- ము. అటీ.।]

[12 చక్రాఖ్య- బక. ఉ.।]

[13 వినా- ఉ.।]

[14 వై- బక. బఖ., చ- ఉ.।]

[15 గోరోచనా యోజ్యా- ము. అటీ.।]

[16 భూర్జే పాత్రే- బక., భూర్జే వస్త్రే- ఉ.।]

[17 వాసనే- ము. అటీ.।]

[18 గృహే- ము.।]

[19 సన్ధార్యా- ము. అటీ.।]

[20 కర్ణే- బక. ఉ.।]

[21 ఆధి- ము., ఆది- అటీ., అధిభూతమయైర్ముక్త ఇతి భాష్యానుసారీ పాఠః।]

[22 భృచ్చా- బక. బఖ., హృచ్చా- ఉ.।]

[23 `గుల్మశ్వాస' ఇతి శబ్దచతుష్టయమేవాస్యాం పఙ్క్తౌ- ము., గుల్మశిశ్వాసయవదుచ్ఛద్యద్యాదిభిః - అ.।]

[24 జాయతే చాధిభౌతికః- ము.।]

[25 కపి- బఖ. ఉ.।]

[26 వివర్జితం- ము.।]

అథ మన్త్రవరాద్ ధర్మసాధనం యోఽభివాఞ్ఛతి ।। 357 ।।

తత్రాప్తయే విధానం చ సంక్షేపాదవధారయ ।

పితౄణాం లుప్తపిణ్డానాం పిణ్డనిర్వాపణాయ చ ।। 358 ।।

ప్రీతయేఽపి జగద్ధాతుః పరిత్రాణార్థమాత్మనః ।

కృతోపవాసోఽమావాస్యాం మణ్డలాన్తర్గతం విభుమ్ ।। 359 ।।

ఆవాహ్య పూర్వవిధినా యోజయేద్ భక్తిపూర్వకమ్ ।

పాద్యార్ఘ్యపుష్పధూపైస్తు దానై[1]ర్హేమగవాదికైః ।। 360 ।।

తిలయుక్తైస్తు నైవేద్యైః సకుశైస్తు తిలాన్వితైః ।

విమలైరమ్బుపాత్రైశ్చ స్వయ[2]మఞ్జలిపూరకైః ।। 361 ।।

సోఽచిరాన్మన్త్రమూర్తేర్వై ప్రసాదా[3]చ్ఛాశ్వతం [4]పదమ్ ।
ప్రాప్నోతి నరకస్థాంశ్చ పితౄనపి నయేద్ దివమ్ ।। 362 ।।

పత్రపుష్పఫలాన్నాద్యసస్యదధ్యోదనాదినా ।
రసైరన్నైశ్చ సద్గన్ధైర్వస్త్రోత్కృష్టైస్తు ధాతుభిః ।। 363 ।।

ప్రవాలముక్తామాణిక్యైర్భక్త్యా చ విభవే సతి ।
బిమ్బస్థం మణ్డలస్థం వా సర్వైర్యో[5] మన్త్రిరాడ్[6] యజేత్ ।। 364 ।।

షడశీతిముఖోత్థాయాం పూర్ణాయాం సోపవాసకః ।
యజ్ఞధర్మఫలాకాఙ్క్షీ స నూనం తదవాప్నుయాత్ ।। 365 ।।

యో[7] హి వాఞ్ఛతి సద్ధర్మ[8]తీర్థాభిగమనం[9] మహత్ ।
స యథావత్ క్రమాత్ పూర్వం మణ్డలే మన్త్రరాడ్ యజేత్ ।। 366 ।।

తతః సమ్భృతసమ్భారః స్నానపూర్వం సమర్చయేత్ ।
సిద్ధప్రతిష్ఠితం బిమ్బం సైద్ధం వాథ స్వయం కృతమ్ ।। 367 ।।

పఞ్చగవ్యదధిక్షీరఘృతమధ్విక్షువారిభిః[10] ।
సర్వౌషధీగన్ధరత్న[11] ఫలపుష్పాన్వితైర్ఘటైః ।। 368 ।।

సాఙ్గేనామన్త్ర్య మన్త్రేణ శతాష్టఫలపూరితైః ।
అన్తరీకృతశుద్ధామ్బుఃకుమ్భైరర్ఘ్యసమన్వితైః ।। 369 ।।

శ్రద్ధాపూతేన మనసా ఏవం నిష్పాద్యతే యది ।
ప్రసాదం[12] మన్త్రనాథస్య ప్రాగుక్తమచిరాల్లభేత్ ।। 370 ।।

సంక్రాన్త్యాం సోపవాసస్తు మణ్డలే మన్త్రనాయకమ్ ।
సమావాహ్య యజేద్ యస్తు ఫలపుష్పైర్యథర్తుజైః ।। 371 ।।

సప్తాహం ఫలమూలాశీ త్రికాలం స్నానతత్పరః ।
బహుశోఽష్టాఙ్గపాతైస్తు ప్రదక్షిణసమన్వితైః ।। 372 ।।

స నూనం సమవాప్నోతి[13] శశ్వద్[14] యస్తద్ వ్రతోద్భవమ్ ।
అథాభిమతదానాద్ వై యో ధర్మమభివాఞ్ఛతి ।। 373 ।।

విషువస్థం[15] దినం ప్రాప్య సోపవాసస్తు సంయతః ।
అభిసన్ధాయ మనసా ధర్మం దానాదభీప్సితమ్ ।। 374 ।।

నిర్వర్త్య మణ్డలం రమ్యమగ్న్యగారసమన్వితమ్ ।
గోసమ్భవైస్తు నైవేద్యైర్భక్ష్యైః సఫలమూలకైః ।। 375 ।।

స్రగ్వరైర్ధూపదీపైస్తు తిలైర్హోమా[16]మ్బుభాజనైః ।
సమ్యగిష్ట్వాఽథ సన్తర్ప్య జ్వలనాన్తర్గతం తతః ।। 376 ।।

సమిద్భిరాజ్యేన తిలైః సఘృతైస్తణ్డులాన్వితైః ।
తతో[17]ఽభివర్ధతే ధర్మో [18]మూర్తాదానాచ్ఛతాధికమ్ ।। 377 ।।

దక్షిణే వాయనే వాథ[19] శుభం నిర్వర్త్య మణ్డలమ్ ।

మన్త్రనాథం తు చావాహ్య విధినా సంయజేత్ తతః ।। 378 ।।

మాల్యైర్విలేపనైర్ధూపైర్మహాదీపైర్ఘృతాదికైః ।
గుడఖణ్డచిత్రైర్భక్ష్యైః పయసా కృసరేణ తు ।। 379 ।।

నాలికేరోదకేనైవ సక్తునా చ ఘృతేన చ ।
సన్తర్ప్య హుతభుజ్ మధ్యే మన్త్రమాజ్యాదికైస్తతః ।। 380 ।।

విధినానేన[20] వై ధర్మమిష్టాపూర్తమవాప్యతే ।
చన్ద్రసూర్యోపరాగే చాప్య[21]హోరాత్రోషితః శుచిః ।। 381 ।।

సర్వోపకరణోపేతమాదౌ నిర్వర్త్య మణ్డలమ్ ।
న్యస్య మన్త్రవరం తత్ర విభవేన యజేత్ తతః ।। 382 ।।

సన్తర్ప్య వహ్నిమధ్యేఽథ సమిద్భిర్వా ఘృతాదికైః ।
జపేన్మన్త్రవరం పశ్చాన్మనసా ధ్యానసంయుతమ్ ।। 383 ।।

అక్షసూత్రకరో మన్త్రీ యావచ్చన్ద్రార్కదర్శనమ్ ।
పూజాహోమజపానాం చ ఫలానన్త్యమవాప్నుయాత్ ।। 384 ।।

భక్తానామర్థహీనానాం మన్త్రైకనియతాత్మనామ్[22] ।
సాధనాఙ్గవిహీనానాం ఫలేప్సూనామిదం స్మృతమ్ ।। 385 ।।

స్నానాద్ ధ్యానాత్తథా యోగాజ్యపాద్ధోమాచ్చ[23] సద్వ్రతాత్ ।
సదన్నపానాద్ దానాచ్చ సర్వలోపాచ్చ సామయాత్ ।। 386 ।।

ధర్మసాధనమిప్యుక్తం సవిత్తానాం విశేషతః ।
అథార్థసాధనం[24] మన్త్రాదభివాచ్చతి యోఽచిరాత్ ।। 387 ।।

బ్రహ్మచారీ గృహస్థో వా వానప్రస్థోఽథవా యతిః ।
కృత్వా యాగం యథా సమ్యక్ సప్తాహం తత్ర మన్త్రరాట్ ।। 388 ।।

యజేత్ స విభవేనైవ త్రిస్నాయీ నక్తభోజనః ।
త్రైకాల్యం హుతభుజ్మధ్యే సన్తర్ప్యాజ్యేన [25]కాలజైః ।। 389 ।।

విల్వైరామలకైః పద్మైస్తదభావే కుసాఙ్కురైః ।
య ఇచ్ఛేత్ తస్య కాలం తు మన్త్రం[26] మన్త్రేశ్వరాత్ ఫలమ్ ।। 390 ।।

వైశాఖ్యే హి సితే పక్షే[27] సౌమ్యశ్రవణసంయుతే ।
సోపవాసేన కర్తవ్యం మన్త్రేశస్యార్చనం మహత్ ।। 391 ।।

స్థలే వా మణ్డలే బిమ్బే సామ్బుఃకుమ్భేఽథవా తతః ।
దక్షిణోత్తరపాదాభ్యాం మన్త్రనాథస్య పూజయేత్ ।। 392 ।।

గఙ్గాం చ యమునాం చైవ నతినా[28] ప్రణవేన తు ।
తదఙ్ఘ్రిజలమిశ్రేణ ఘటమాపూర్య చామ్భసా ।। 393 ।।

అలఙ్కృత్య యథాశోభం పుష్పవస్త్రానులేపనైః ।
వినివేశ్య చ తద్వక్త్రే తిలహోమఫలాన్వితమ్[29] ।। 394 ।।

మధ్వాజ్యశర్కరాద్యేన పూర్ణం దధ్యోదనా(ని?ది) చ ।
మహత్పూర్ణఘటం చైవ పాత్రం వా[30] వైదలం తతః ।। 395 ।।

నివేద్య మన్త్రమూర్తౌ ప్రాక్ సదుపానహసంయుతమ్ ।
తత్రా[31]తపత్రసహితం పాత్రమాహూయ వై తతః ।। 396 ।।

స్రక్చన్దనార్ఘ్యధూపైస్తు తమలఙ్కృత్య వాససా ।
మన్త్రేణార్ఘ్యోదకం పాణౌ దత్వా తదను తద్ఘటమ్ ।। 397 ।।

ప్రతిపాద్య జగద్యోనేః ప్రీత్యర్థమపి తేన వై ।
ప్రసక్తేన[32] పరాం[33] ప్రీతిం వాచ్యో మన్త్రీ మహామతే ।। 398 ।।

ఏవమేవ ప్రపన్నా యే నారాయణమనామయమ్ ।
వర్ణా బ్రాహ్మణపూర్వా[34] యే తే స్వదుష్కృతశాన్తయే ।। 399 ।।

స్నాత్వాఽభ్యర్చ్య పితౄన్ దేవాన్ సన్నదీభ్యాం తు సఙ్గమే ।
ఆ నాభిమవతీర్యాఽథ విమలాఞ్జలిపూరకైః ।। 400 ।।

నిర్వర్త్య భగవద్యాగం దద్యాద్ విప్రవరాయ చ ।
ఆప్త్యర్థం విబుధానాం చ సర్వలోకనివాసినామ్ ।। 401 ।।

పితౄణాం స్వకులోత్థానాం సతతం శ్రాద్ధకాఙ్క్షిణామ్ ।
శ్వేతద్వీపాప్తయే చైవ వృద్ధ్యర్థం చ స్వసన్తతేః ।। 402 ।।

ఆస్తాం సితాసితా చైవ ద్వాదశీ త్వమలేక్షణ ।

భగవద్భావపూతానాం యా కాచిదపరా తిథిః ।। 403 ।।

సా [35]చైవ శ్రవణోపేతా యుతా[36] చాభిజితా తు వై ।
సా తేషామఙ్గభావం చ యాతి సర్వఫలాప్తయే ।। 404 ।।

తస్మాత్ కృతోపవాసస్తు తస్యామభ్యర్చ్య మన్త్రరాట్ ।
విభవేనాథవా శక్త్యా మన్త్ర[37]సామ్ముఖ్యసిద్ధయే ।। 405 ।।

యాని యానీహ[38] దానాని గోభూహేమాదికాని చ ।
దత్తాని చానురూపాణి జనానాం కృతకర్మణామ్ ।। 406 ।।

ఫలదాని చ దాతౄణాం భవదార్ఢ్యకరాణి చ ।
సమ్యగ్ దత్తాని తాన్యేవ భక్తానాం భావితాత్మనామ్ ।। 407 ।।

భగవత్పాద[39]లిప్సూనాం భవన్తి భవశాన్తయే ।
అపివాదమిదం తావద్ యత్ సర్వత్రాచ్యుతో హరిః ।। 408 ।।

విష్ణుర్నారాయణో హంసః సర్వశక్తిమయః ప్రభుః ।
ద్రవ్యాత్మనా విభక్తశ్చ జ్ఞాతవ్యో జ్ఞానకర్మణి ।। 409 ।।

త్రివిధేన తు భేదేన [40]బుద్ధ్యుదాద్యా యథామ్బుసి ।
ఏవం దానం స్వమాత్మానం పాత్రం నారాయణాత్మకమ్ ।। 410 ।।

బుద్ధ్వా సామాన్యబుద్ధ్యా ప్రాక్ పునస్త్రిత్రివిధం పృథక్ ।
సవిశేషం పరిజ్ఞేయం దానకాలే హ్యుపస్థితే ।। 411 ।।

ఉపాయలక్షణం ద్రవ్యమభ్యూహ్యాదౌ స్వచేతసా ।
అనన్తశక్తేః సామర్థ్యమిదం కిఞ్చిదనశ్వరమ్ ।। 412 ।।

దానాభిమానదేహస్తు ప్రత్యగాత్మా త్వహం ప్రభుః ।
పాత్రభావత్వమాపన్నో మదనుగ్రహకామ్యయా ।। 413 ।।

దేవః పఞ్చతనుః సాక్షాత్ పఞ్చభూతాత్మనా త్విదమ్ ।
జ్ఞాత్వైవం[41] ద్వాదశార్ణేన స్వేన వా న్యస్తవిగ్రహః ।। 414 ।।

ప్రత్యయం మన్త్రమాలమ్బ్య ద్రవ్యహోమాదికం తతః[42] ।
స్వరూపమజహద్ ధ్యాయేన్మహద్ర[43]శ్మికదమ్బవత్ ।। 415 ।।

అమన్త్రేణ యజేత్ పశ్చాదర్ఘ్యపుష్పానులేపనైః ।
సింహ[44]ద్విషట్కమన్త్రేణ స్వకేనాఙ్గోజ్ఘితేన వా[45] ।। 416 ।।

సకలీకరణం కుర్యాత్ పాత్రభూత[46]పరాత్మనా ।
తమర్చయిత్వా విధివద్ వస్త్రస్రగనులేపనైః ।। 417 ।।

భగవత్ప్రీతిపూర్వం తు దానం దద్యాచ్చ సోదకమ్ ।
తేనాపి ప్రీణనం కార్యం భగవద్భావితాత్మనా[47] ।। 418 ।।

దానం జ్ఞానాత్మతాం యేన ప్రయాత్య[48]చ్యుతవేదినామ్ ।
నారాయణః పరంబ్రహ్మ ప్రతిశబ్దత్వమాగతః[49] ।। 419 ।।

సంసారానలతప్తానాం భక్తానాం మోహశాన్తయే ।
అతస్తస్య స్వమన్త్రేణ మూర్తిదానం సమాచరేత్ ।। 420 ।।

ద్వాదశాక్షరపూర్వేణ త్వథవాఽన్యేన కేనచిత్ ।
అనన్తం త్వమలం త్వేవం క్రోడీకృత్య తదాత్మనా ।। 421 ।।

సమర్చనీయం విధివన్మన్త్రాకృతి యథా సదా ।
ఏవం దానప్రదానేన యజేన్మన్త్రాత్మనా పరమ్ ।। 422 ।।

మహన్మన్త్రా[50]త్మనా చైవ పునః సద్వ్రతసిద్ధయే ।
బ్రహ్మత్వమేతి వై యేన వ్రతినా [51]భగవద్వ్రతమ్ ।। 423 ।।

అనేక[52]భేదభిన్నం చ సదానం యత్పదార్థినామ్ ।
తపో యజ్ఞం హి విధివద్ బ్రహ్మభావనయాఽర్చయేత్ ।। 424 ।।

యథా స్యాన్మోక్షఫలదమచిరాద్ విష్ణుయాజినామ్ ।
నానాద్రవ్యాఙ్గదేహం యద్ యజ్ఞం చానేకలక్షణమ్ ।। 425 ।।

మూర్తతాం యజ్ఞమన్త్రేణ నీత్వైవం ప్రాక్ సమర్చయేత్ ।
జుహుయాదా సమాప్త్యన్తం పూర్ణాన్తే హేమ[53]మృచ్ఛతి ।। 426 ।।

దానానాం చ వ్రతానాం చ తపసాం యజ్ఞకర్మణామ్ ।
నివేదితవ్యం యద్ ద్రవ్యం దత్తం వా యత్ర యత్పురా ।। 427 ।।

కర్తవ్యమనుయాగార్థం ప్రాక్ తదేవ హి కేవలమ్ ।

తద్భావితమతోఽశ్నీయాత్ పావనం ప్రాపణాన్వితమ్ ।। 428 ।।

భవేత్ త్రిరాత్రం ఫలదం భక్తానాం శుభకారిణామ్ ।
కిం పునస్తు సమర్థానాం చోదనాశ్రయిణాం తు వై ।। 429 ।।

దానధర్మరతానాం చ వ్రతినాం యజ్ఞయాజినామ్ ।
పరత్ర భవభీరూణామల్పార్థానాం శుభార్థినామ్ ।। 430 ।।

శమీపలాశశ్రీవృక్షైః సమిద్భిశ్చామలద్రుమైః ।
అమ్భసా చామ్బుమధ్యే చ మన్త్రతర్పణమాచరేత్ ।। 431 ।।

సప్తాహే సమతీతే తు మన్త్రముత్థాప్య[54] మణ్డలాత్ ।
ధ్యానయుక్తం[55] జపం కుర్యాల్లక్షసంఖ్యం సమాహితః ।। 432 ।।

బ్రహ్మచర్యస్థితో మౌనీ దుష్టాహారవివర్జితః ।
క్షారారనాలతైలానాం పరిత్యాగీ హ్యలోలుపః ।। 433 ।।

నిత్యం కుశాజినేశాయీ [56]మానమాత్సర్యవర్జితః ।
తప్తహాటకసంకాశం పరిభ్రమణవిగ్రహమ్ ।। 434 ।।

భూరిధారాసమాకీర్ణం వక్త్రమగ్రే ఖగం స్మరేత్ ।
తన్నాభిసంస్థితం మన్త్రమచలం చైవ సమ్ముఖమ్ ।। 435 ।।

నానారత్నప్రభాకాన్తిముద్గిరన్తం స్వవిగ్రహాత్ ।
హేమాది[57]ధాతునిచయం చన్ద్రకాన్తాదిసన్మణీన్ ।। 436 ।।

ఏవం ధ్యాయేజ్జపేచ్చాపి పూజయేదన్తరాన్తరా[58] ।
నియమాదా సమాప్త్యేవ జపాన్తే విత్తపః స్వయమ్ ।। 437 ।।

ఆజ్ఞావశ్యో విధేయః స్యాదాత్మనా చ ధనేన చ ।
ప్రయచ్ఛత్యర్థినాం కామం భుఙ్క్తే సోఽవిరతం[59] స్వయమ్ ।। 438 ।।

ఆయురారోగ్యసంయుక్తో మన్త్రేశస్య ప్రభావతః ।
ప్రవర్తతేఽర్థయుక్తానాం కామ ఆశు చ భోగినామ్ ।। 439 ।।

తత్సాధనమథో వక్ష్యే సాధకానాం హితాయ చ ।
మణ్డలం పూర్వవత్ కృత్వా శుచౌ దేశే మనోరమే ।। 440 ।।

సఙ్క్లృప్తే తత్ర మన్త్రేశం సమాహూయ చ సంయజేత్ ।
త్రిరాత్రం సప్తరాత్రం వా జుహుయాత్ తదనన్తరమ్ ।। 441 ।।

ప్రాగుక్తేన విధానేన జపధ్యానే సమాచరేత్ ।
సర్వాధారం హరిం ధ్యాయేత్ పద్మరాగరుచిం మహత్ ।। 442 ।।

తన్మధ్యే విద్రుమాభం చ బన్ధుజీవనిభోజ్జ్వలమ్[60] ।
ధ్యాయేన్మన్త్రవరం మన్త్రీ జపేత్ పూర్వోక్తసంఖ్యయా[61] ।। 443 ।।

స్త్రీభోగం చేతసః కృత్వా జపాన్తే సాధకస్తతః ।
ప్రార్థయన్తేఽత్ర భీతాశ్చ సన్తప్తా మదవిహ్వలాః ।। 444 ।।

దేవకిన్నరనార్యస్తు యక్షగన్ధర్వకన్యకాః ।
సిద్ధాః సురాఙ్గనాశ్చాన్యా నరనాగస్త్రియోఽఖిలాః ।। 445 ।।

ఆజీవావధి వై సమ్యక్ కర్మణా మనసా గిరా ।
సేవన్తే సాధకేన్ద్రం తం మన్త్రస్యాస్య ప్రభావతః ।। 446 ।।

యం యం సమీహతే కామం పాతాలోత్తిష్ఠ[62]పూర్వకమ్ ।
లక్షజాపాత్ తథా హోమాత్ తం తం యచ్ఛతి మన్త్రరాట్ ।। 447 ।।

అథ కామోపభోగాత్ తు విరతస్య చ మన్త్రిణః ।
మోక్షదం సమ్ప్రదాయం చ కథయిష్యే యథార్థతః ।। 448 ।।

కృత్వా యాగవరం భూయః ప్రసన్నేనాన్తరాత్మనా ।
పూర్వోక్తం[63] తు యజేత్ కాలం తత్ర మన్త్రవరం క్రమాత్ ।। 449 ।।

తర్పయిత్వా విధానేన కుణ్డే వాఽథ జలేఽమ్బసా ।
సర్వదోషనివృత్త్యర్థం ప్రాయశ్చిత్తార్థమేవ చ ।। 450 ।।

జపేదయుతమేకం తు ప్రాగుక్తం వా స్వశక్తితః ।
హృత్పుణ్డరీకమధ్యేఽథ స్మరేన్మన్త్రం[64] సమాహితః ।। 451 ।।

రోమకూపగణైః సర్వే రత్నజ్వాలాశతావృతమ్ ।
తన్మయం చ స్వచైతన్యం కృత్వా తద్ వహ్నిరశ్మిభిః ।। 452 ।।

భూతదేహం దహేత్ కృత్స్నం తద్వియుక్తశ్చ సామ్ప్రతమ్ ।

మార్తణ్డ ఇవ పక్షీశ ఆస్తే మన్త్రస్వరూపధృక్ ।। 453 ।।

అథ మన్త్రా[65]కృతిం స్వాం[66] వై ధ్యాయేత్ పరిణతాం శనైః ।
తేజోగోలకసంకాశం సర్వాఙ్గావయవోజ్ఝితమ్ ।। 454 ।।

తత్తేజోగోలకం పశ్చాద్ బృహత్పరిమితం చ[67] యత్ ।
సర్వగం[68] శబ్దరూపం చ భావరూపం తు చిన్మయమ్ ।। 455 ।।

తస్మాదప్యభిమానం తు హ్యస్మితాఖ్యం శనైః శనైః ।
వినివార్య యథా శశ్వద్ బ్రహ్మ సమ్పద్యతే స్వయమ్ ।। 456 ।।

ఇత్యేవం [69]వైభవీయస్య నృసింహస్య మహాత్మనః ।
ఆరాధనం చ సంక్షే[70]పాదుక్తం సిద్ధిసమన్వితమ్ ।। 457 ।।

నిత్యక్రియాపరాణాం చ సంసారోద్విగ్నచేతసామ్ ।
మద్భక్తానామిదం వాచ్యం శుద్ధానాం సంయతాత్మనామ్ ।। 458 ।।

అథానేన నృసింహమన్త్రేణ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యచతుర్విధపురుషార్థసాధనవిధిమాహ- అథ మన్త్రవరాద్ధర్మేతి ప్రక్రమ్య యావత్ పరిచ్ఛేదపరిసమాప్తి। సుగమస్తదర్థః ।। 357-458 ।।

[1 దానహోమ- బక. ।]

[2 అథవా- ఉ. ।]

[3 ప్రాసా- ము. అటీ. బక. ।]

[4 పరమ్- బక. బఖ. ఉ. ।]

[5 పురైః - బక. బఖ. ఉ. ।]

[6 మన్త్ర- బఖ. ఉ. ।]

[7 యోఽభి- ఉ. ।]

[8 సద్ధర్మ- ఉ.।]

[9 నాన్మ- ఉ.।]

[10 వారిణా- బక. బఖ. ఉ.।]

[11 రత్నైః- బక., రక్తైః- బఖ., మిశ్రైః- ఉ.।]

[12 దాన్మ- ఉ.।]

[13 ధర్మమా- బ.।]

[14 ద్యత్ సద్- బఖ. ఉ.।]

[15 విష్టపస్థ- ము. అటీ.।]

[16 ర్వేమా- ఉ.।]

[17 తతో హి - ఉ.।]

[18 మూర్త- ఉ.।]

[19 వామే- బక. బఖ. ఉ.।]

[20 తేన- ఉ.।]

[21 వా అ- బక. బఖ.।]

[22 నిరతా- ఉ.।]

[23 ర్చనాద్- ఉ.।]

[24 యథార్థం- ము. అటీ.।]

[25 తత్తిలైః- ఉ.।]

[26 మన్త్రీ- ఉ.।]

[27 తేన- ము. అటీ. ఉ.।]

[28 ఇత ఆరభ్యాఽష్టాదశపరిచ్ఛేదసమాప్తిపర్యన్తం గ్రన్థపాత ఉదయపురమాతృకాయామ్।]

[29 నదీనాం - బక. బఖ.।]

[30 న్వితః- ము. అటీ.।]

[31 వైదలకం- బక. బఖ.।]

[32 తతా- బక. బఖ. l]

[33 ప్రపన్నేన- బఖ. l]

[34 పరా ప్రీతిర్వ్యాచ్యా- బక. బఖ. l]

[35 పూర్వే తు - ము. అటీ. l]

[36 చ వై- ము. అటీ. l]

[37 యుక్తా- బఖ. l]

[38 మన్త్రం శాన్త్యాఖ్య- ము. అటీ. l]

[39 యానీహి- ము. l]

[40 త్వద- బక. బఖ. l]

[41 బుద్ధ్యాదేభ్యో యథాముద్ధిః- ము. అటీ. l]

[42 జ్ఞాత్వేదం - బక. బఖ. l]

[43 తథా- బక. బఖ. l]

[44 పం చ జగద్- బఖ. l]

[45 జ్జగద్ దృశ్య- బక. l]

[46 వియ- ము. అటీ. l]

[47 వై- ము. అటీ. l]

[48 భూతే పరాత్మనః - ము. అటీ. l]

[49 నామ్- అటీ. l]

[50 త్యుదితవేదినా - బక. బఖ. l]

[51 తమ్- బక. బఖ. l]

[52 మహామ- బఖ. l]

[53 మభవద్- ము. అటీ. l]

[54 అనేన- ము. అటీ. l]

[55 యాచనా- ము. అటీ. l]

[56 మోహ[క్ష]-ము. అటీ. ।]

[57 ర్థాయ- ము. ।]

[58 యుక్తః- అటీ. ।]

[59 మౌనీ సఙ్గవివ- బక. బఖ. ।]

[60 హేమాద్రి- ము. అటీ. బక. ।]

[61 న్తరే- బక. బఖ. ।]

[62 రతః - అటీ. ।]

[63 మధో- ము. ।]

[64 ధారమరిం- ము., ధారమయం- అటీ. ।]

[65 రుచా- ము. అటీ. ।]

[66 జ్వలన్- ము. ।]

[67 సంగ్రహమ్- అటీ. ।]

[68 లాదివ- బక. బఖ. ।]

[69 పూర్వముక్తం తు యత్కాలం - బక. బఖ. ।]

[70 స్మరన్ మన్త్రం - బఖ. ।]

[71 మన్త్రకృతిం- ము. ।]

[72 స్వం- బఖ. ।]

[73 ఐతం- ము. అటీ. ।]

[74 త్వపి- ము. అటీ. ।]

[75 సర్వాఙ్గ- బఖ. ।]

[76 వైభవం- బక. బఖ. ।]

[77 సర్వేషాముక్తాం - ము. అటీ. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం వైభవీయనృసింహకల్పో [1]నామ సప్తదశః పరిచ్చేదః।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే సప్తదశః పరిచ్చేదః।।

[1 `నామ' నాస్తి- బఖ.।]

అథానేన నృసింహమన్త్రేణ ధర్మార్థకామమోక్షాఖ్యచతుర్విధపురుషార్థసాధనవిధిమాహ- అథ మన్త్రవరాద్ధర్మేతి ప్రక్రమ్య యావత్ పరిచ్చేదపరిసమాప్తి। సుగమస్తదర్థః ।। 357-458 ।।

అష్టాదశః పరిచ్చేదః

నారద ఉవాచ[1]

ఏవముక్తే సతి పునః కామపాలో మునీశ్వరాః ।

ఉవాచేదం హరిం వాక్యం లోకానుగ్రహకామ్యయా ।। 1 ।।

అథాష్టాదశః పరిచ్చేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। సంకర్షణః పృచ్ఛతీత్యాహ- ఏవమితి ।। 1 ।।

[1 `ఉవాచ' నాస్తి- ము. అటీ.।]

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

సమ్ప్రాప్తప్రత్యయానాం చ ద్విజాతీనాం చ సామ్ప్రతమ్ ।

సమ్యక్ ప్రక్షీణపాపానామారూఢానామిహ క్రమే ।। 2 ।।

దీక్షాత్రయస్య భగవన్ జ్ఞాతుమిచ్ఛామి నిర్ణయమ్ ।
యత్ప్రాప్య భగవద్భక్తః కృతకృత్యోఽచిరాద్ భవేత్ ॥ 3 ॥
ప్రశ్నప్రకారమాహ- సమ్ప్రాప్యేతి ద్వాభ్యామ్ ॥ 2-3 ॥
[1 `ఉవాచ' నాస్తి- ము. అటీ.।]

శ్రీభగవానువాచ[1]
శుభేఽనుకూలే నక్షత్రే తిథౌ లగ్నే గ్రహే[2]క్షితే ।
భక్తానామధివాసార్థం క్ష్మాపరిగ్రహమాచరేత్ ॥ 4 ॥

పుణ్యే దేశేఽనుకూలే చ మనోజ్ఞే సాధుసేవితే ।
మృద్వారిఫలపుష్పాఢ్యే సమిత్కుశసమన్వితే ॥ 5 ॥

గోసస్యశాలిసుభగే క్షుద్రప్రాణివివర్జితే ।
తత్ర వర్ణానురూపాం క్ష్మాం గచ్ఛేత్ పూర్వోక్తలక్షణామ్ ॥ 6 ॥

సర్వదోషవినిర్ముక్తాం సత్పక్షిమృగసేవితామ్ ।
యా శుభాయతనోద్దేశై[3]ర్మఠైర్గోష్ఠాపణైర్గృహైః ॥ 7 ॥

తోయాశయాశ్రమైః క్షేత్రైః సద్వృత్తైరన్తరీకృతా ।
జలౌఘభయనిర్ముక్తా బలాద్ భుక్తా చ సజ్జనైః ॥ 8 ॥

వనైరుపవనైర్గ్రామైర్నగరాద్యైః సమావృతా ।
అలాభే సతి లాభే వా స్వభూమేర్బ్రాహ్మణాదిషు ॥ 9 ॥

స్వమన్త్రేణార్చనాత్ స్వత్వం కుర్యాద్ వర్ణవ్యపేక్షయా ।
ఉద్ధతాం కృతఖాతాం చ జ్ఞాత్వా దోషోజ్ఝితాం పురా ।। 10 ।।

శుభమృత్పూరితాం కృత్వా లఘ్వశ్మభిరథాన్తరా ।
తతస్త్వాకుట్టయేత్ పశ్చాత్ పఞ్చగవ్యేన సేచయేత్ ।। 11 ।।

యుక్తాం హేమాదిసద్రత్నైః సమీకృత్యోపలిప్య చ ।
తత్రార్చనం విభోః కుర్యాద్ ధ్యానాన్తం చైవ పూర్వవత్ ।। 12 ।।

భూతానాం బలిదానం చ సురభీణాం చ తర్పణమ్ ।
ద్విజానాం దక్షిణాన్తం వై తతస్తత్ర సమాపయేత్ ।। 13 ।।

ప్రాగ్దిక్షు సిద్ధిపూర్వం తు మణ్టపం మణ్డనాన్వితమ్ ।
సుస్తమ్భద్వితయేనైవ కోణగేనోపశోభితమ్ ।। 14 ।।

పార్థివేన చ పీఠేన మధ్యగేన విరాజితమ్ ।
విస్తరాత్తు ద్విజాదీనాం శూద్రాన్తానాం సమం స్మృతమ్ ।। 15 ।।

అష్టాశ్రమథవా వృత్తం తుర్యాశ్రం సోపపీఠకమ్ ।
అష్టాఙ్గులాత్ సముత్సేధాదేకాపాయేన లక్షితమ్ ।। 16 ।।

స్వోన్నత్యర్ధేనోపపీఠం సర్వేషాం పరికల్పయేత్ ।
విస్తారముపపీఠానాం పీఠోచ్ఛ్రాయాద్ ద్విసంగుణమ్[4] ।। 17 ।।

ఉపపీఠస్య సంలగ్నా తన్మానేన తు చోన్నతా ।

ఆప్యదిక్ సాగ్రహస్తౌ చ సమ్పాద్యాఽఽసనపిణ్డికా ।। 18 ।।

నైవేద్యముపపీఠే తు వినివేద్య నిధాయ చ ।
తస్య దక్షిణదిగ్భాగే త్వన్తర్గమనసంయుతమ్ ।। 19 ।।

వివిక్తలోచనోపేతం పిణ్డికాకుణ్డభూషితమ్ ।
సుక[5]వాటార్గలోపేతం కుర్యాద్ హవనమణ్డపమ్ ।। 20 ।।

ఉపలిప్యాస్త్రజప్తేన వారిణా గోమయేన తు ।
విధివచ్ఛోభనం కుర్యాదిత్యేవం మణ్డపద్వయమ్ ।। 21 ।।

విహితో విత్తవిరహాదధివాసో ద్విజాలయే ।
శిష్యైర్వాఽఽచార్యభవనే తత్ర కుర్యాత్ పరిగ్రహమ్ ।। 22 ।।

ప్రాగ్వదర్చనపూర్వం తు భూతతర్పణపశ్చిమమ్ ।
ఓదనం దధిలాజాజ్యం[6] మధుతోయపరిప్లుతమ్ ।। 23 ।।

భూతతర్పణమిత్యుక్తం తద్వినా తత్ర తేఽనిశమ్[7] ।
సన్తిష్ఠన్తే బహిః క్రుద్ధాః కాఙ్క్షమాణాః పరం వధమ్ ।। 24 ।।

అతశ్చ విహితం యత్నాత్ స్థానే క్షేత్రే కృతే సతి ।
నిర్విఘ్నసిద్ధయే దద్యాద్ బలిం సర్వత్ర సర్వదా ।। 25 ।।

ఏవం పృష్టో వాసుదేవః ప్రథమం క్ష్మాపరిగ్రహపూర్వకం దీక్షామణ్డ[8]పనిర్మాణప్రకారమాహ-శుభేఽనుకూలే నక్షత్ర ఇత్యారభ్య బలిం సర్వత్ర సర్వదేత్యన్తమ్ ।। 4-25 ।।

[1 `ఉవాచ' నాస్తి- ము. అటీ.।]

[2 గుహే- ము. I]

[3 శే మఠగో- బక. బఖ. I]

[4 ద్విగుణం సమమ్- బక. బఖ. I]

[5 సత్క- బక., సక- బఖ. I]

[6 జాజ్య- ము. అటీ. I]

[7 తేఽనిశామ్- ము., తే నిశామ్- అటీ. I]

[8 `మణ్డపనిర్మాణ' నాస్తి- అ. I]

కృత్త్వైవం మఙ్గలార్థం తు [1]దీర్ఘం ఘణ్టారవం శుభమ్ ।
స్వపదాత్ ప్రాగ్వదుత్థాప్య ప్రోచ్చార్య ప్రణవం మహత్ ।। 26 ।।

ప్రవేశయేత్ తతస్తస్మిన్ లాజాన్ సిద్ధార్థకాన్ శుభాన్ ।
ఫలాని శ్రీఫలాదీని చన్దనాదీని రోచనామ్ ।। 27 ।।

శ్వేతపూర్వాః సుమనస[2]స్తన్మహీరుహమఞ్జరీమ్ ।
సాగ్రాన్ హరితదర్భాంశ్చ సర్వరత్నాని కాఞ్చనమ్ ।। 28 ।।

సర్వౌషధీత్వగేలాద్యం సుగన్ధినిచయం శుభమ్ ।
పద్మకం శఙ్ఖపుష్పం చ విష్ణుక్రాన్తా[3] చ కున్దరమ్ ।। 29 ।।

సప్త సప్త చ ధాన్యాని బీజాని చ సమాని షట్ ।
శాలిశ్యామాకనీవారతణ్డులం భూరిసంస్కృతమ్ ।। 30 ।।

గోసమ్భవాని వై పఞ్చ పాత్రేష్వౌదుమ్బరేషు చ ।

తత్ స్రావవర్జితాన్యాని తాన్యేవ సుబహూన్యపి ।। 31 ।।

ప్రతిక్షణోపయోగార్థం భాణ్డేష్వపి నవేషు చ ।
పాద్యాచమనకార్యార్థం దధ్యన్న[4]వినివేదనే ।। 32 ।।

హేమాద్యుత్థాని పాత్రాణి మృదుపర్ణపుటాని వా ।
పాణ్డరాణి[5] దుకూలాని వస్త్రయుగ్మద్వయం నవమ్ ।। 33 ।।

ఉపవీతం సోత్తరీయం సుసితే ధౌతవాససీ ।
కౌశేయాని పవిత్రాణి కఙ్కణం సాఙ్గులీయకమ్ ।। 34 ।।

స్ఫాటికం చాక్షసూత్రం చ పత్రాక్షం తు గణిత్రయకమ్[6] ।
పఞ్చలోహమయం చక్రం సశఙ్ఖం ద్వాదశారకమ్ ।। 35 ।।

కుతపం యోగపట్టం చ నేత్రవస్త్రం మృగాజినమ్ ।
బ్రు[7] సీకాశాంశుకం పట్టం పాదుకే చ ఉపానహౌ ।। 36 ।।

దణ్డం ప్రతిగ్రహం ఛత్రం పూర్ణగోధూమకాష్ట[8]కమ్ ।
చతుర్వర్ణాని మాల్యాని సున్దరం పావనం లఘు ।। 37 ।।

నీలశాద్వలసమ్మిశ్రం హరితం పత్రసంచయమ్ ।
గుగ్గులం మృష్టధూపం చ దీపతైలం చ వర్తయః ।। 38 ।।

దర్పణం ధూపపాత్రం చ ఘణ్టామర్ఘ్యాదిపాత్రకమ్ ।
రజాంసి కరణీయుగ్మం [9]పాలికాం ఘటికాం సితామ్ ।। 39 ।।

పఞ్చాఙ్గలం తు సుదృఢం హేమాద్యం కుశపఞ్చకమ్ ।
అలక్తరఞ్జితం సూత్రం సుసితం[10] కర్తరీ క్షురమ్ ।। 40 ।।

కాణ్డాన్యష్టౌ తు సాగ్రాణి బర్హిపక్షాన్వితాని చ ।
ప్రోన్నతాని స్థిరాగ్రాణి లోహమృత్కా[11]ష్ఠజాని వా ।। 41 ।।

రఞ్జితాని సుధాద్యైస్తు తదాధారాణి యాని చ ।
కుల్లికాన్యమ్బుకుమ్భాని భృఙ్గారం కరవీం శుభామ్ ।। 42 ।।

అకాలమూలనిర్గర్భం[12] సాధారం కలశం తథా ।
స్థాలీం కమణ్డలుం దర్వీం తత్పిధానం తు చుల్లికామ్[13] ।। 43 ।।

భద్రపీఠం చతుష్పాదం చతురశ్రాయతం నవమ్ ।
మాత్రావిత్తం సతామ్బూలం దన్తధావనసఞ్చయమ్ ।। 44 ।।

శుష్కగోమయసంయుక్తామరణిం చాగ్నిజం[14] మణిమ్ ।
పాలాశదూర్వాసమిధః[15] సాగ్రాః పరిధయస్తు వై ।। 45 ।।

ప్రభూతమిన్ధనం శుష్కమాజ్యాక్తం తిలతణ్డులమ్ ।
ప్రాగుక్తం స్రుక్స్రువాద్యం చ హోమోపకరణం చ యత్ ।। 46 ।।

సర్వం పక్ష్మకపర్యన్తం బృహత్పాత్రద్వయాన్వితమ్ ।
పూర్వోక్తానాం చ భోగానాం మధ్యాద్ యః[16] స్థణ్డిలార్చనే ।। 47 ।।

సంయాతి చాఙ్గభావం తద్ జ్ఞాత్వా సర్వం ప్రవేశయేత్ ।

సమ్భారార్జనమాహ- కృత్త్వైవమిత్యాదిభిః। సప్త సప్త చ ధాన్యాని గ్రామ్యారణ్యభేదభిన్నానీశ్వరపారమేశ్వరయోర్హవిఃపాకప్రకరణోక్తాని (ఈ. సం. 25/58-59; పా. సం. 18/134-136) జ్ఞేయాని। అస్మిన్నవసరేఽఙ్కురప్రతిసరావీశ్వరోక్తౌ (21/75) గ్రాహ్యౌ, అత్రాపి సమ్భారవర్గే "[17]పాలికాం ఘటికామ్" (18/39) ఇత్యుక్తత్వాత్ ।। 26-48 ।।

[1 దీర్ఘఘణ్టారవోపమమ్- - బక. బఖ.।]

[2 నసః సన్మ- ము. అటీ.।]

[3 క్రాన్తాం చ కున్దకమ్- బక. బఖ.।]

[4 దధ్యన్నం వినివేదయేత్- ము. అటీ. ।]

[5 పాణ్డు- అటీ.।]

[6 గుణి- ము., గుణా- అటీ.।]

[7 బ్రూసికా- అటీ., బ్రుసికాం శాటకం- బక. బఖ.।]

[8 మాషజే- బక. బఖ.।]

[9 శాలికాం- ము. అటీ.।]

[10 సుశితా- ము. అటీ.।]

[11 హృత్- ము. అటీ.।]

[12 నిర్గభం- ము., నిర్ద్వాభం- బక. బఖ.।]

[13 పుల్లి- బక. బఖ.।]

[14 చాగ్నిభం- అటీ.।]

[15 పూర్వాః- బక. బఖ.।]

[16 ద్యత్- ము.।]

[17 పాలికాయాం- అ. ము.।]

అనుగ్రహధియాఽఽచార్యో భక్తానాం భవినాం[1] విభోః ।। 48 ।।

దివ్యభోగో[2]పలిప్సూనాం నిఃశ్రేయసపదార్థినామ్ ।

ప్రత్యేకైకం హి యద్[3] గాఙ్గే వర్ధయేద్ ద్రవ్యమూర్తినా ।। 49 ।।

నిత్యేనావ్యక్తతత్త్వేన సన్మన్త్రబ్రహ్మణా[4] సహ ।

సార్థం[5] సర్ఘ్యాదికం దద్యాన్మన్త్రవ్యూహం యథాగమమ్ ।। 50 ।।

ఫలదం స్యాత్ సకామానామకామానాం హి మోక్షదమ్ ।

శిష్యాణాం బహుత్వే ప్రత్యేకం యాగద్రవ్యాణా(మప్య?మపి) వృద్ధిమాహ- అనుగ్రహధియేతి త్రిభిః ।। 48-51 ।।

[1 భావినాం- ము. ।]

[2 భోగఫలే- బక. బఖ. ।]

[3 యా- బక. బఖ. ।]

[4 బ్రాహ్మణా- బక. బఖ. ।]

[5 స్వాత్మకర్మ ద్రుమద్రవ్యం మన్త్ర- బక. బఖ. ।]

ససహాయస్తతస్త్ర[1] ప్రాగ్వత్ స్నాత్వా కృతాహ్నికః ।। 51 ।।

సమ్ప్రవిశ్యాప్యదిక్సంస్థః ప్రాఙ్ముఖః ప్రవిశేత్ తతః ।

పద్మాసనాదినా మార్గే చర్మణ్యా[2]చామపూర్వకమ్ ।। 52 ।।

అథ స్నానాహ్నికాదిపూర్వకం స్వాసనోపవేశనమాహ- ససహాయ ఇతి। ససహాయః సపరిచారక ఇత్యర్థః। మార్గే చర్మణి ఏణాజిన ఇత్యర్థః ।। 51-52 ।।

[1 సహ సాధ్యః- ము. బక. బఖ. ।]

[2 ణ్యాస్యాత్ ప్రపూ- బక. బఖ. ।]

కుర్యాద్ యదధికారేణ మన్త్రేణానుగ్రహం శిశోః ।

తేనాఙ్గసహితేనైవ సర్వం కర్మ సమాచరేత్ ।। 53 ।।

యేన మన్త్రేణ దీక్షా క్రియతే, తేనైవాఙ్గసహితేన సర్వకర్మాచరణమాహ- కుర్యాదితి ।। 53 ।।

సమస్తైర్వైభవైర్మన్త్రైః కార్యో వాऽనుగ్రహో యది ।

సర్వారాధనదానార్థం వా[1] ద్విషట్కాప్తయే తదా ।। 54 ।।

విశాఖయూపమన్త్రేణ కుర్యాత్ తద్ధారణాద్వయమ్ ।

తద్బీజేన తనుం వ్యాప్య ప్రాగ్వత్ తదభిమన్త్రితైః ।। 55 ।।

పురాహృతైర్యథాశక్తి మణ్డలం[2] చ సమాచరేత్ ।

సర్వారాధనాదియోగ్యతాసిద్ధ్యర్థం సమస్తైరపి వైభవమన్త్రైర్యుగపదేవ దీక్షాప్రకరణే సమస్తవిభవదేవానామపి కారణభూతస్య విశాఖయూపస్య మన్త్రేణ దహనాప్యాయనాఖ్యధారణద్వయాత్మకభూతశుద్ధ్యనుష్ఠానం పూర్వోక్తేన విశాఖయూపబీజేనైవ స్వశరీరే వ్యాపకన్యాసం తదభిమన్త్రితైరేవ సితాదిరాగైర్మణ్డలపూరణం చాహ- సమస్తేతి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 54-56 ।।

[1 వషట్కారా- బక. ।]

[2 మణ్డనం- ము. అటీ. ।]

ప్రాక్ సమాలభనైర్వస్త్రైః కటకాద్యఙ్గులీయకైః ।। 56 ।।

సితోష్ణీషేణ మహతా సితమాల్యేన వై సహ ।

ముఖవాసైః సతామ్బూలైర్లలాటతిలకేన చ ।। 57 ।।

కృత్వా శుభేన శారీరం యోగపట్టేన సంస్థితమ్ ।

ఆదౌ స్వస్య గన్ధాద్యలఙ్కరణాదికమాహ- ప్రాగితి ద్వాభ్యామ్ ।। 56-58 ।।

హృత్పుణ్డరీకమధ్యే తు సంన్యసేద్ బీజమైశ్వరమ్ ।। 58 ।।

కరయోః పద్మనాభీయం ధ్రువాఖ్యమథ విగ్రహే ।
శేషైరాలభ్య పాదాన్తమామూర్ధ్నశ్చాపి పూర్వవత్ ।। 59 ।।

హస్తయోర్విగ్రహే సాఙ్గం విన్యసేద్ బీజమైశ్వరమ్ ।
ముద్రావసానం కృత్వైవం[1] సమ్యక్ తదను చాహరేత్ ।। 60 ।।

పాణిభ్యాం శఙ్ఖచక్రే ద్వే స్వమన్త్రేణాభిమన్త్రితే ।
భూత్వా తదాత్మనా పశ్చాత్తే నిధాయ ధరాతలే ।। 61 ।।

అవలోక్యాఖిలం తత్స్థం ప్రవర్తేతాథ కర్మణి ।

హృదయే విశాఖయూపబీజన్యాసం కరయోః పద్మనాభబీజన్యాసం శరీరే ధ్రువబీజన్యాసమవశిష్టైరనన్తాదిషట్త్రింశద్బీజైరామూర్ధ్నః పాదాన్తమభిమర్శనం పునర్హస్తయోర్విగ్రహే చ విశాఖయూపబీజేన షడఙ్గన్యాసం విభవముద్రాదర్శనం హస్తాభ్యాం శఙ్ఖచక్రాదానం తన్మన్త్రాభ్యాం తయోరభిమన్త్రణం స్వస్య తాదాత్మ్యమావలమ్బనాదికమఖిలసమ్భారాణామపి చక్రశఙ్ఖాన్తర్గతత్వేనావలోకనపూర్వకం కర్మప్రారమ్భం చాహ- హృత్పుణ్డరీకేతి చతుర్భిః ।। 58-62 ।।

[1 కృత్వైవ- ము. అటీ.।।]

అస్త్రాభిమన్త్రితం కృత్వా [1]కర్మ భృఙ్గాన్తరే స్థితమ్ ।। 62 ।।

తేనోపలిప్య సమ్మార్జ్య యాగస్థానం నిఘృష్య చ ।
తద్బ్రహ్మాఖ్యావధౌ[2] భూయస్తేజసో[3] హి వివృద్ధయే ।। 63 ।।

హేమపూర్వాణి రత్నాని బీజాని వినివేశ్య చ ।

గాలితేనామ్బసాఽఽపూర్య తతః పాత్రచతుష్టయమ్ ।। 64 ।।

యాగగేహశోధనాలఙ్కరణమాహ- అస్త్రాభిమన్త్రితమితి ద్వాభ్యామ్ ।। 62-64 ।।

[1 కర్మాగారా- బక. బఖ. ।]

[2 ఖ్య వయో- బక. బఖ. ।]

[3 సోఽభివి- బఖ. అటీ. ।]

గాలితేనామ్బసాఽపూర్య తతః పాత్రచతుష్టయమ్ ।। 64 ।।

ఏకస్మిన్ చన్దనాదీని పూర్వం సిద్ధార్థకాని చ ।

సాక్షతాని కుశాగ్రాణి తణ్డులాని తిలాంస్తు వై ।। 65 ।।

సరత్నానుత్తమాన్ ధాతూన్ సఫలాన్ వినివేశయేత్ ।

ద్వితీయే దధిమధ్వాజ్యక్షీరబిన్దుచతుష్టయమ్ ।। 66 ।।

కుశాగ్రేణ సబాహ్లీకం సపుష్పం [1]తిలతణ్డులమ్ ।

దూర్వాం [2]సవిష్ణుక్రాన్తాం చ శ్యామాకం శఙ్ఖపుష్పికామ్ ।। 67 ।।

పద్మకం చ తృతీయే తు కున్దరేణు[3]సమన్వితమ్ ।

త్వగేలాద్యచయం సర్వం సకర్పూరం చ చన్దనమ్ ।। 68 ।।

వినిక్షిప్య చతుర్థే తు ద్రవ్యం సర్వమిదం శుభమ్ ।

హృన్మన్త్రేణ చతుర్ణాం తు కుర్యాద్ వై ద్రవ్యయోజనమ్ ।। 69 ।।

సాస్త్రేణ మూలమన్త్రేణ సర్వం తచ్చాభిమన్త్ర్య తు ।

సషడఙ్గేన తేనైవ కుర్యాత్ పుష్పాదినాఽర్చనమ్ ।। 70 ।।

యథాక్రమేణ సర్వేషాం ధ్యేయం సర్వం సుధోపమమ్ ।

అర్ఘ్యాదిపరికల్పనక్రమమాహ- గాలితేనేత్యాదిభిః। పాత్రచతుష్టయమ్ అర్ఘ్యద్వితీయార్ఘ్యపాద్యాచమనపాత్రచతుష్టయమిత్యర్థః। ఏకస్మిన్ ప్రధానార్ఘ్యే। చన్దనాదీనీత్యత్రాదిపదేన కర్పూరకుఙ్కుమే గ్రాహ్యే, "చన్దనం శశిబాహ్లీకౌ (6/42) ఇతి పారమేశ్వరే వివృతత్వాత్। సిద్ధార్థక శ్వేతసర్షపః। సాక్షతాని శోభనాక్షతసహితాని। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు క్షతిరహితానీతి కుశాగ్రవిశేషణం కృతమ్। ఉత్తమాన్ ధాతూన్ సువర్ణరజతతామ్రాన్। తథా వివృతం పారమేశ్వరే- "కాఞ్చనం రజతం తామ్రమ్" (6/43) ఇతి। సఫలాన్ కదల్యాది- ఫలాన్వితానిత్యర్థః। తథా చ పారమేశ్వరే- "కదలీఫలపూర్వాణి ప్రధానార్ఘ్యే వినిక్షిపేత్" (6/43) ఇతి। సబాహ్లీకం సకుఙ్కుమమ్। విష్ణుక్రాన్తా ప్రసిద్ధా। శ్యామాకః మునిప్రియః। శ్యామ[4] అరిశి, "శామాకో నీలపుష్పః[5] స్యాత్ స్మయాకశ్చ మునిప్రియః" (3/8/58) ఇతి వైజయన్తీ।శఙ్ఖపుష్పం కర్ణాటభాషాయాం విషప్రహరీ। పద్మకం వైద్యగ్రన్థే ప్రసిద్ధమ్। కున్దరేణుః కున్దేన సహితా రేణుః, కున్దో నామ వాలుక్యాఖ్యస్తృణవిశేషః। "వాలుకం చాథ వాలుక్యం ముకున్దః కున్దకున్దరూ" (అ. 2/4/121) ఇతి నైఘణ్టుకాః[6]। కర్ణాటభాషాయాం కర్ణికేయ హల్లు[7]। రేణుర్నామ రేణుకా, తథైవ ప్రసిద్ధో గన్ధద్రవ్యవిశేషః। "హరేణూ[8] రేణుకా కౌన్తీ" (2/4/120) ఇత్యమరః। అథవా "కున్దరేణ సమన్వితః" ఇతి పాఠే కున్దరః పూర్వోక్తః కున్ద ఏవ। వస్తుతస్తు తథైవ పాఠః సరసః। పూర్వం సమ్భారార్జనప్రకరణే "విష్ణుక్రాన్తా చ కున్దరమ్" ((18/120) ఇత్యమరః। అథవా "కున్దరేణ సమన్వితః" ఇతి పాఠే కున్దరః పూర్వోక్తః కున్ద ఏవ। వస్తుతస్తు తథైవ పాఠః సరసః। పూర్వం సమ్భారార్జనప్రకరణే "విష్ణుక్రాన్తా చ కున్దరమ్" (18/29) ఇతి కున్దమాత్రస్యోక్తత్వాత్, రేణుకాయా అనుక్తత్వాచ్చ। త్వగేలాద్యచయం త్వగ్ లవఙ్గః, "త్వక్పత్రముత్కటం భృఙ్గమ్" (2/4/134) ఇత్యమరః। ఏలా ప్రసిద్ధా। తదాద్యానాం ద్రవ్యాణాం చయం సమూహమ్। అత్రాద్యశబ్దేన తక్కోలజాతిఫలే గ్రాహ్యే। తథోక్తం పారమేశ్వరే- "ఏలాలవఙ్గతక్కోలైః సహ జాతీఫలాని చ" (6/46) ఇతి। ఏషామర్ఘ్యాదీనాం స్థాననియమాదికం షష్ఠపరిచ్ఛేదే (6/9-11) ప్రదర్శితమ్। దహనాప్యాయనాదికం తు నృసింహకల్పపరిచ్ఛేదే (17/17-27) ప్రదర్శితమ్। తత్సర్వం సంగృహేశ్వరాదిషు[9] సువ్యక్తముక్తం ద్రష్టవ్యమ్।। 64-71 ।।

[1 సిత-ము. అటీ. ।]

[2 చ వి- బఖ. ।]

[3 కున్దరేణ- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[4 షడఙ్గేన చ - ము. ।]

[5 శామేధరిశి- ము. ।]

[6 పుష్పా స్యాన్మాయాకచ- అ. ము. ।]

[7 నైఖణ్డుకాః- అ. ।]

[8 హుబ్లు- ము. ।]

[9 హరేణు- అ.ము. ।]

[10 ఈశ్వరే తృతీయాధ్యాయే పారమేశ్వరే చ షష్ఠాధ్యాయే విషయోఽయం ద్రష్టవ్యః ।]

ఆవాహనే సన్నిధానే సన్నిరోధే తథార్చనే ।। 71 ।।

విసర్జనేఽర్ఘ్యదానం[1] తు ప్రాక్పాత్రా[2]న్నిత్యమాచరేత్ ।

తదమ్భసా చార్ఘణం తు తథైవ పరిషేచనమ్ ।। 72 ।।

కుర్యాత్ ప్రణయనాదానం[3] ప్రీణనం ప్రీతికర్మ చ ।

ప్రధానార్ఘ్యస్య వినియోగమాహ- ఆవాహన ఇతి। ప్రణయనాదానం ప్రణయనం పాత్రాన్తరే సేచనమ్, తత్పూర్వకమాదానం గ్రహణమ్। తచ్చ "తర్పణం సంప్రతిష్ఠాప్య వాసితం చార్ఘ్యవారిణా" (6/376) ఇతి పారమేశ్వరాద్యుక్తప్రకరణేషూపయుక్తం జ్ఞేయమ్ ।। 71-73 ।।

[1 దానాన్తం- అటీ. ।]

[2 పాత్రం నిత్య- బక. బఖ. ।]

[3 యనం దానం- ము. అటీ. ।]

ప్రోక్షణం సర్వవస్తూనామ్ అన్యస్మాదుదకేన తు ।। 73 ।।

ఆరమ్భే సర్వకార్యాణాం తత్సమాప్తౌ [1]తథైవ హి ।

న్యూ[2]నాధికానాం శాన్త్యై[3] తు జ్ఞాన[4]వ్యత్యయశాన్తయే ।। 74 ।।

కార్యం తదర్ఘ్యదానం చ నిత్యం మన్త్రాత్మనా విభోః ।

కుమ్భోపకుమ్భకుణ్డానాం మన్త్రాస్త్రకలశార్చనే ।। 75 ।।

సమ్పూజనే చ భూతానాం గుర్వీదీనాం మహామతే ।

దక్షశిష్యాత్మపూజార్థముక్తానుక్తార్చనం ప్రతి ।। 76 ।।

ద్వితీయార్ఘ్యవినియోగమాహ- అన్యస్మాదిత్యారభ్యోక్తానుక్తార్చనం ప్రతీత్యన్తమ్। న్యూనాధికానాం కార్యాణామిత్యనుషఙ్గః। ఏవం చ సర్వకార్యేష్వపి సమాహితస్యాపి కర్మజ్ఞానవైపరీత్యాద్ దోషః సంభవత్యేవ। తచ్చాన్త్యర్థం సర్వకార్యాణామారమ్భేఽవసానే చ భగవతే సకృత్ సకృత్ సమర్పణీయమితి భావః ।

కుమ్భోపకుమ్భకుణ్డానాం కుమ్భస్య మహాకుమ్భస్య యే ఉపకుమ్భాస్తేషాం కుణ్డస్య చేత్యర్థః। యద్వా కుమ్భా మహాకుమ్భస్య ప్రాగాదిషు స్థాపితాః కలశాః, ఉపకుమ్భాః శాన్తికాదిషూక్త[5]ప్రకారేణ తదుపరి స్థాపితాః కలశా ఇత్యర్థః। మన్త్రాస్త్రకలశార్చనే మన్త్రాణాముపకుమ్భేషు కుణ్డమేఖలాస్థితకూర్చాదిషు చ సంస్థితవాసుదేవాదిమన్త్రాణామస్త్రకలశస్య[6] చార్చన ఇత్యర్థః। మహాకుమ్భస్థాయార్ఘ్యదానం తు ప్రధానార్ఘ్యజలేనైవేతి జ్ఞేయమ్। భూతానాం సంపూజనే కుముదాద్యర్చన ఇత్యర్థః। "సంపూజనే చ భోగానామ్" (6/115) ఇతి పాఠాన్తరముక్తం పారమేశ్వరే, తథైవ వివృతం తద్వ్యాఖ్యాకారైరపి। గుర్వాదీనామిత్యత్ర దక్షశిష్యాత్మపూజార్థమిత్యత్ర చ తత్తద్విగ్రహవిన్యస్తమన్త్రార్చనవిషయమితి బోధ్యమ్। ఉక్తానుక్తార్చనం ప్రతీతి సంక్షేపేణోక్తమ్।

విశదీకృతమీశ్వరపారమేశ్వరాభ్యామ్-

దక్షశిష్యాత్మపూజార్థం[7] ద్వారాన్ధానామర్చనం ప్రతి ।

ప్రాసాదాసనదేవానాం గురూణాం సన్తతేస్తథా ।।

లాఞ్ఛనాఙ్గపరీవారశక్తిభూషణరూపిణామ్ ।

మణ్డలావరణస్థానాం దేవానాం చాఽర్చనే తథా ।।

ముద్రాబన్ధే కరాభ్యుక్షం[8] తదర్చా[9] క్షాలనం తథా ।

జప[10]కాలేఽక్షసూత్రస్య కుర్యాత్ [11]తత్క్షాలనం తథా ।। ఇతి ।। 73-76 ।।

(ఈ. సం. 3/94-96; పా. సం. 6/115-118)

[1 సదైవ- బఖ.।]

[2 ఊనా- ము. అటీ. బక.।]

[3 సామ్యే- ము. అటీ.।]

[4 జ్ఞాతవ్యం త్వఘ- ము. అటీ.।]

[5 షూక్తే ప్రకరణే- అ.।]

[6 శస్యార్చనే- అ.।]

[7 ర్థముక్తానుక్తార్చనం- అ. ము.।]

[8 భ్యుక్షాం- పా., సుక్షిం- ఈ.।]

[9 తదర్థా- అ. ము.।]

[10 నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః- ఈ.।]

[11 తత్పూజనం- పా.।]

పాద్యదానం తృతీయాత్ తు నిత్యం పాత్రాత్ సమాచరేత్ ।

చతుర్థాత్ తు యథాకాలం దద్యాదాచమనం తతః ।। 77 ।।

పాద్యవినియోగమాహ- పాద్యదానమిత్యర్ధేన ।

ఆచమనవినియోగమాహ- చతుర్థాదిత్యర్ధేన ।। 77 ।।

ముఖ్యార్ఘ్యవారిణా ప్రోక్ష్య పృథగ్ భాణ్డస్థితం పురా ।

పఞ్చగవ్యం తతః ప్రాగ్వత్ కల్పనీయం హృదాదికైః ।। 78 ।।

కుశోదకం తదస్త్రేణ దత్వాద్యేనాభిమన్త్ర్య చ ।

ముఖ్యార్ఘ్యవారిణా పఞ్చగవ్యప్రోక్షణం తత్సంయోజనం చాహ- ముఖ్యేతి సార్ధేన। ఆద్యేన హృన్మన్త్రేణేత్యర్థః ।। 78-79 ।।

అథ పాణిద్వయేనైవ అగ్నీషోమాత్మకేన చ ।। 79 ।।

యోగ్యతాపదవీం నీత్వా ప్రోక్షయేద్ యత్ పరాహృతమ్ ।

సామ్భసా తేన వై సర్వం విష్టరాగ్రగతైః కుశైః ।। 80 ।।

సర్వోపకరణానాం దహనాప్యాయనముద్రాదర్శనపూర్వకం పఞ్చగవ్యప్రోక్షణమాహ- అథేతి సార్ధేన। తేన పఞ్చగవ్యేనేత్యర్థః ।। 79-80 ।।

సర్వబీజాని ధాన్యాని సిద్ధార్థకయుతాన్యథ[1] ।

కృత్వాస్త్రపరిజప్తాని ధ్యాత్వా చాస్త్రసమాని చ ।। 81 ।।

విఘ్నోపశాన్తయే వేగాద్[2] దశదిక్షు వినిక్షిపేత్ ।

సంహృత్య బర్హికూర్చేన ప్రాచ్యాం దిశి నిధాయ వై ।। 82 ।।

తద్ గర్భీకృత్య సంలిఖ్య హేతిరాట్ చన్దనాదినా ।

విఘ్నోపశమనార్థం దశదిక్ష్వస్త్రాభిమన్త్రితబీజధాన్యశ్వేతసర్షపవిక్షేపాదికమాహ- సర్వబీజానీతి సార్ధద్వాభ్యామ్। హేతిరాడ్ హేతిరాజం చక్రమిత్యర్థః। విభక్తినియమశ్ఛాన్దసః ।। 81-83 ।।

[1 ని చ- బక. బఖ.।]

[2 యోగాద్- బక. బఖ.।]

కరకం[1] కుమ్భసంయుక్తమలఙ్కృత్య యథా[2] పురా ।। 83 ।।

భోగైః ప్రావరణాన్తైశ్చ మూర్తీభూతౌ[3] విచిన్త్య చ ।

తద్దేవతాశరీరం తు పశ్యేదమ్బరవచ్ఛుభమ్ ।। 84 ।।

విశాఖయూపం తన్మధ్యే సమావాహ్య యజేత్ తతః ।

క్రమాన్ముద్రావసానం తు తస్య దక్షిణదిగ్గతమ్ ।। 85 ।।

అస్త్రవిగ్రహరూపం చ స్మృత్వా కురబకం తు తత్ ।
అస్త్రమన్త్రం తు తన్మధ్యే ధ్యాత్వాఽభ్యర్చ్య యథావిధి ।। 86 ।।

ధ్వంసయన్తం చ విఘ్నానాం కాలం కర్మావసానకమ్[4] ।
ఇదమభ్య[5]ర్థయేద్ విద్వాన్[6] సాస్త్రో బద్ధాఞ్జలిస్థితః ।। 87 ।।

యాగాలయం హి విశ్వేశ గృహాణ రచితం మయా ।
ఆ సమాప్తేర్భజ[7] విభో క్రియాజ్ఞానాం చ సన్నిధిమ్ ।। 88 ।।

తతోఽ[8]స్త్రోదకధారాం చాప్యచ్ఛిన్నాం [9]భిత్తికాం నయేత్ ।
ప్రాద[10]క్షిణ్యేన ప్రాగ్భాగాత్ తత్పదాన్తం చ సంస్మరేత్ ।। 89 ।।

తన్నిధాయాఽథ కుమ్భేన సహ కుర్యాత్ ప్రదక్షిణమ్ ।
అర్ఘ్యదానం తయోః కృత్వా ప్రాగ్భాగే చా[11]ధరోర్ధ్వగమ్ ।। 90 ।।

పూజితం వాససాచ్ఛన్నం చక్రమన్త్రాభిమన్త్రితమ్ ।
నిదధ్యాద్ భద్రపీఠం తు తత్రాధారగతం న్యసేత్ ।। 91 ।।

సాస్త్రం హి మన్త్రకలశమర్చయిత్వా ప్రణమ్య చ ।
దిగీశ్వరగణం[12] దిక్షు పూర్వోక్తం విన్యసేత్ తతః ।। 92 ।।

తతః[13] సమర్చనం తేషాం కృత్వాఽస్త్రేణ హృదా సహ ।
ప్రణవేన స్వనామ్నా చ నమస్కారానుగేన వై ।। 93 ।।

తోరణధ్వజపూర్వాణాం కార్యమర్ఘ్యాదినార్చనమ్ ।

తతో [14]హవనభూమధ్యే ధ్యాత్వా పీఠం పురోదితమ్ ।। 94 ।।

తత్రార్చనం విభోః కుర్యాత్ పూర్వోక్తేన క్రమేణ తు ।

పూర్ణాన్తం తర్పణం కుర్యాత్[15] ప్రాగ్వత్ [16]కుణ్డేఽథ పూజితే ।। 95 ।।

అథ కుమ్భమణ్డలాగ్నిషు భగవదర్చనక్రమమాహ- కరకం కుమ్భసంయుక్తమిత్యారభ్య ప్రాగ్వత్ కుమ్భేఽథ పూజిత ఇత్యన్తమ్। యథాపురమలఙ్కృత్య, "ప్రాప్తానుజ్ఞోఽథ కలశమాదాయ శుభలక్షణమ్" (17/57) ఇత్యాదిసప్తదశపరిచ్ఛేదోక్తప్రకారేణాలఙ్కృత్యేత్యర్థః। ఏవమేవోక్తం జయాఖ్యేఽపి దీక్షాపటలే-

అథాదాయ దృఢం శుభ్రమేకరూపం చ నిర్వ్రణమ్ ।।

కలశం మృణ్మయం రమ్యం సౌవర్ణం వాఽథ రాజతమ్ ।

రత్నహాటకసద్గన్ధపుష్పసర్వౌషధీయుతమ్ ।।

శు[17]భిపాదపశాఖాఢ్యం పట్టస్రక్కణ్ఠభూషణమ్ ।

గాలితోదకసంపూర్ణం వారిధారాన్వితం శుభమ్ ।।

చన్దనాద్యుపలిప్తం చ పరితేశ్చార్ఘ్యచర్చితమ్ । (16/95-98) ఇతి।

ప్రావరణాన్తైర్భోగైర్వస్త్రాన్తైరుపచారైరిత్యర్థః। మూర్తీభూతౌ విచిన్త్య కుమ్భకరకౌ మన్త్రనాథసుదర్శనయోః శరీరత్వేన ధ్యాత్వేత్యర్థః, "తద్దేవతాశరీరం తు పశ్యే[18]దమలవర్చసమ్" (ఈ. సం. 11/195; పా. సం. 12/224) ఇతీశ్వరపారమేశ్వరోక్తేః। విచిన్త్య చేత్యత్ర చకారేణ పూర్వం మహాకుమ్భమధ్యే భగవదర్చనమపి సూచితం భవతి। అన్యథా- "ఇదమభ్యర్థయేద్ దేవం సాస్త్రం బద్ధాఞ్జలిస్థితః" (18/87) ఇత్యుక్తివిరోధాత్। తథా చేశ్వరపారమేశ్వరయోః-

కుమ్భమధ్యే విభోః ప్రాగ్వదాసనం పరికల్ప్య చ ।।

తన్మధ్యే పుణ్డరీకాక్షం సమావాహ్య విధానతః ।

సంనిధిం సన్నిరోధాది భోగయాగావసానకమ్ ।।

పూర్వవత్ సకలం కృత్వా తస్య దక్షిణదిగ్గతమ్ ।

అస్త్రవిగ్రహరూపం చ ధ్యాత్వాఽభ్యర్చ్య యథావిధి ।।

ధ్వంసయన్తం చ విఘ్నానాం జాలం కర్మావసానకమ్ । ఇతి ।

(ఈ. సం. 11/118-121; పా. సం. 12/227-229)

జయాఖ్యే (16/102) ఈశానదిశి మహాకుమ్భస్థాపనముక్తమ్ । అత స్త్వేతత్పక్షద్వయమపీశ్వరపారమేశ్వరయోర్మహోత్సవప్రకరణే పవిత్రోత్సవప్రకరణే చ ప్రదర్శితమ్-

ప్రాదక్షిణ్యేన[19] ప్రాగ్భాగాత్ తత్పాదాన్తం చ తత్ స్మరేత్ ।।

అథవేశానదిగ్భాగాత్ తత్పాదాన్తం ద్విజోత్తమాః[20] । ఇతి ।

(ఈ. సం. 11/124-125; పా. సం. 12/232)

అత్ర తన్నిధాయాథ కుమ్భేన సహ కుర్యాత్ ప్రదక్షిణమితి పూర్వం ప్రాదక్షిణ్యేన కనకధారయా భిత్తిసేచనానన్తరం మహాకుమ్భస్య ప్రాదక్షిణ్యేన భ్రామణముక్తమ్, జయాఖ్యే తు కరకకుమ్భయోర్యుగపదపి ప్రదక్షిణముక్తమ్- "పృష్ఠతః కలశో భ్రామ్యస్తుల్యకాలం[21] తు వా పృథక్" (16/101) ఇతి । అత్ర మహాకుమ్భార్చనానన్తరం తోరణధ్వజాద్యర్చనోక్తావపి పూర్వోక్తరసంగత్యనుసారాదీశ్వరాద్యుపబృంహణానుసారాచ్చ మహాకుమ్భార్చనాత్ పూర్వమేవ తత్కార్యమ్ । కిఞ్చ, మహాకుమ్భార్చనం మణ్డలార్చనస్యాప్యుపలక్షణం బోధ్యమ్ । యతః- "పురాహ్ను[22]త్రైర్యథాశక్తి మణ్డలం చ సమాచరేత్" (18/56) ఇతి మణ్డలలేఖనముక్తమ్ । ఉత్తరత్రాపి- "ఖణ్డిలే కలశాగ్నౌ చ వినియుజ్య యథావిధి" (18/110) ఇతి కుమ్భమణ్డలాగ్నీనాం హవిర్విభాగం చ వక్ష్యతి ।। 83-95 ।।

[1 కరవీం కుమ్భసంయుక్తాం- ము. ।]

[2 యథాపురమితి భాష్యానుసారీ పాఠః ।]

[3 మూర్తి- - ము. అటీ. ।]

[4 పఙ్క్తిచతుష్టయం నాస్తి- బక. బఖ. ।]

[5 నికమ్- అటీ. ।]

[6 ర్థ్య భగవాన్- బక. బఖ. ।]

[7 దేవం సాస్త్రమితి భాష్యానుసారీ పాఠః ।]

[8 ప్తిం భజ- బఖ. ।]

[9 తదేవాస్త్రక- బక. బఖ. ।]

[10 భక్తిర్గా- బక., భిత్తిగాం- బఖ. ।]

[11 ప్రదక్షిణేన- ము. అటీ. ।]

[12 వికిరో- బక. బఖ. ।]

[13 గణాత్- బఖ. ।]

[14 నిరోధం సార్చనం- బక. బఖ. ।]

[15 భవన- ము. అటీ. ।]

[16 ప్రాగ్వత్ కృత్వా- ము., కృత్వా ప్రాగ్వత్- అటీ. ।]

[17 కుమ్భే- అటీ. ।]

[18 ఉపపాదపశాకాఢ్యం- అ., శూపపాదకశాఖాఢ్యం- ము. ।]

[19 వశ్యదం బల- పా. ।]

[20 ప్రద- ఈ. పా. ।]

[21 త్తమ- పా. ।]

[22 కాలీ- అ.ము. ।]

[23 హూత్రై- అ. ము. ।]

తతస్తు భగవద్భూతాన్ క్షేత్రనాథసమన్వితాన్ ।
అర్ఘ్యపుష్పాదినాఽభ్యర్చ్య[1] బలిమాదాయ పాత్రగమ్ ।। 96 ।।

ఇదముక్త్వా చ తదను క్షిపేద్ యాగగృహాద్ బహిః ।
యే విష్ణుభావినో భూతా యే చ తేష్వనుయాయినః[2] ।। 97 ।।

ఆహరన్తు[3] బలిం తుష్టాః ప్రయచ్ఛన్తు శుభం మమ ।
ప్రక్షాలితాఙ్ఘ్రిస్త్వాచాన్తః సంవిశేద్ యాగమన్దిరమ్ ।। 98 ।।
అథ భగవద్భూతబలిదానమాహ- తత ఇతి త్రిభిః ।। 96-98 ।।

[1 చార్చ్య- బక. బఖ.।]

[2 మానినః - ము. అటీ.।]

[3 ఆహారం తు- ము.।]

అగ్ని[1]గేహేఽథ సంస్కృత్య చుల్లీం ప్రాగ్దిశ్యవస్థితామ్ ।
పచనాల[2]యముత్సృజ్య స్వదేశాత్ కుణ్డమధ్యగామ్ ।। 99 ।।

స్థాలీం చాఽస్త్రేణ[3] సంక్షాల్య బాహ్యతో గోమయేన[4] తు ।
విలిప్యాన్తః సుగన్ధైస్తు ప్రతాప్య జ్వలితైః కుశైః ।। 100 ।।

సన్తాడ్య కుసుమాఽస్త్రేణ సితసూత్రేణ కణ్ఠతః ।
చతుర్ధా వర్మ[5]జప్తేన సవేష్ట్యార్ఘ్యాదినార్చ్య చ ।। 101 ।।

చుల్ల్యాం కృత్వా సమారోప్య తస్యాం మధు ఘృతం పయః ।
పరిశుద్ధే [6]శృతే క్షీరే త్వఽస్త్రేణారోప్య తణ్డులాన్ ।। 102 ।।

చాల[7]యేన్మూలమన్త్రేణ దృష్ట్వా నేత్రేణ సంస్కృతమ్ ।
హృదావతార్యాభిఘార్య[8] శిఖామన్త్రేణ ఘట్టయేత్ ।। 103 ।।

శిరసాలిప్య సంక్షాల్య సుప్రసన్నేన వారిణా ।
భూతినా చన్దనాద్యేన భూషయేదూర్ధ్వపుణ్డ్రకైః ।। 104 ।।

విష్టరోపరి చాన్యత్ర నిదధ్యాన్మణ్డలాన్తరే ।
హోమం తత్సిద్ధయే కృత్వా పూర్ణాన్తమథ వై చరోః ।। 105 ।।

ఆఘార[9]దానమాజ్యేన కుర్యాత్ తేజోమృతాత్మకమ్ ।
ఈశాబ్జనాభరుద్ధేన హంసార్ణేన సబిన్దునా ।। 106 ।।

తద్వద్ వౌషడ్వషట్కారప్రణవద్వితయేన చ ।
యతోఽ[10]వినాభావినోఽత్రస్థితిర్ద్వాభ్యాం చ సామ్ప్రతమ్ ।। 107 ।।

అతః పురోదితేనైవ తదన్నం సమ్పుటేన చ ।
అ[11](థ?ధ) ఊర్ధ్వే చ సంచ్ఛన్నం స్మరేదాదాయ వై హృది ।। 108 ।।

ద్రవ్యసమ్పాతహోమేఽథ పూర్ణాన్తే తు కృతే సతి ।
ఉద్ధృత్యాహుతియోగేన పాత్ర[12]త్రయగతం తు తత్ ।। 109 ।।

స్థణ్డిలే కలశేఽగ్నౌ[13] చ వినియుజ్య యథావిధి ।
తదాద్యభావితం శేషం కుశాక్రాన్తం విఘట్య చ ।। 110 ।।

క్రమాన్మూలాస్త్రనేత్రేణ జుహుయాచ్చ శతత్రయమ్ ।
నీత్వా సమ్పూర్ణభావం చ పూర్ణయా పునరేవ హి ।। 111 ।।
హవిఃపాకవిధానం తద్విభాగనివేదనాదిక్రమం చాహ- అగ్నిగేహేఽథ సంస్కృత్యేత్యారభ్య

[1 అథ గేహే తు- ము. ।]

[2 లాయ- ము. ।]

[3 చార్ఘ్యేణ- బక. బఖ. ।]

[4 యాదినా- బక. బఖ. ।]

[5 వర్ణ- అటీ. ।]

[6 శ్రితే- ము. అటీ. ।]

[7 పాచ- - బఖ. I]

[8 ర్యావంఘ్రంస్య- బక. I]

[9 ఆఘూరా- బఖ. I]

[10 యతోఽపి న భాతోఽత్ర- ము. అటీ. I]

[11 అత- బక. బఖ. I]

[12 పత్రే కుత్రయగన్తు- ము., పత్రే తు త్రయగం తు - అటీ. I]

[13 కలశే తౌ- ము., కలశేశౌ- అటీ., కలశాగ్నౌ- భా. I]

తతశ్చోత్తరదిక్[1] కుర్యాన్మణ్డలం[2] గోమయాదినా ।
ప్రాక్ప్రాన్తం[3] విష్టరం తత్ర దద్యాద్ దర్భం[4] హృదన్తరే ।। 112 ।।

తన్మధ్యే విన్యసేచ్ఛిష్యం సమాజ్ఞిం స్తబ్ధవిగ్రహమ్ ।
ప్రాఙ్ముఖం యతవాక్చిత్తవృత్తిరూపం[5] ధృతాఞ్జలిమ్ ।। 113 ।।

అస్త్రేణ పూర్వవత్[6] కుర్యాత్ ప్రోక్షణం తస్య చామ్భసా ।
తేనైవ తాడయేన్మూర్ధ్ని దీప్తైః సిద్ధార్థకైస్తిలైః ।। 114 ।।

అనాదివాసనోత్థానాం బన్ధానాం[7] చాలనాయ[8] చ ।
ఫడన్తేనాథ చాస్త్రేణ కుశాగ్రేణాక్షి[9]గోచరాత్ ।। 115 ।।

సముల్లిఖ్య శిఖాన్తం చ ఋజ్వర్థం మార్గసన్తతేః ।
జాలవన్మన్త్రజాలేన వ్యాప్తం స్మృత్వా చ[10] సంవృతమ్ ।। 116 ।।

బధ్నీయాన్నేత్రమన్త్రేణ తస్య నేత్రే చ వాససా ।

వస్వ[11]ర్ఘ్యకుసుమైర్గన్ధైః కృత్వా పూర్ణాఞ్జలిం పురా ।। 117 ।।

పాణినాదాయ చామ్రే[12] వా నిధాయాగ్రస్థితం బటుమ్ ।
ప్రక్షేపయేద్ దేవధామ్ని నవమూ[13]ర్ధ్నాఽఞ్జలిం చ తమ్ ।। 118 ।।

తస్యోద్ఘాటితనేత్రస్య త్వదృష్టస్యేతరైర్జనైః ।
కుశలాధ్వనివిష్టస్య దృష్ట్వా వై భక్తిలక్షణమ్ ।। 119 ।।

రోమాఞ్చౌత్సుక్యహర్షాఢ్యమానన్దాశ్రుసమన్వితమ్ ।
సప్రణామజపాలాపదిక్ప్రదక్షిణసంయుతమ్ ।। 120 ।।

శు[14]ద్ధాన్తఃకరణం బుద్ధ్వా యోగ్యోఽయమితి భావయేత్ ।
యదా తదాఽచ్యు[15]తాత్మానమాత్మానం భావయంస్తతః ।। 121 ।।

స్మరేద్ దక్షిణపాణౌ తు చక్రామ్బురుహమధ్యగమ్ ।
ప్రధానదేవతావృన్దం స్వే స్వే ధామ్ని పరే స్థితమ్ ।। 122 ।।

స్వమరీచిగణేనైవ ద్యోతయన్తం తు చాఖిలమ్ ।
తేనాచ్యుతకరేణైవ సోదకేనాలభేతం తమ్ ।। 123 ।।

పుష్పపూర్ణాఞ్జలౌ పృష్ఠే తస్య తత్త్రితయాశ్రితమ్ ।
కృత్వా మన్త్రగణాన్తం[16] వై మోక్షవిఘ్నా[17]పశాన్తయే ।। 124 ।।

పునరభ్యర్చయేన్నీత్వా మన్త్రేణ పరమేశ్వరమ్ ।
ఆధారాధేయభావేన బుద్ధ్వాఽన్తఃసంస్థితిం[18] పురా ।। 125 ।।

క్ష్మాదీనాం బుద్ధినిష్ఠానాం వాసనానాం తథాత్మనః[19] ।
తతః కుర్యాచ్చ విశ్లేషం తేషాం ధ్యానార్చనాదినా ।। 126 ।।

ఆత్మతత్త్వం[20] సమాశ్రిత్య కర్మచక్రం హి వర్తతే ।
తచ్చక్రమవలమ్బ్యాస్తే బుద్ధినిష్ఠం హి సప్తకమ్ ।। 127 ।।

అజ్ఞాన[21][22] వ్యాపకత్వం చ సుఖదుఃఖాది[23]వేదనమ్ ।
సర్వజ్ఞస్యాత్మతత్త్వస్య కర్మచక్రావలమ్బనాత్ ।। 128 ।।

చపలం కర్మచక్రం తద్ వర్ధమానం సదైవ హి ।
క్ష్మాద్యమాధారమాశ్రిత్య తావదేవావతిష్ఠతే ।। 129 ।।

యావత్ [24]సర్వజ్ఞశక్త్యా వై కర్మాత్మా న ప్రబోధితః ।
ప్రబుద్ధస్తస్య సంరోధం కర్తుం శక్నోతి సర్వదా ।। 130 ।।

మన్త్రారాధనపూర్వేణ[25] జ్ఞాన[26]నిష్ఠేన కర్మణా ।
అతో య ఆశ్రయః క్ష్మాద్యః సత్త్వసారో[27] హి పౌరుషః ।। 131 ।।

నీరసం[28] చేరిణీభూతం[29] కుర్యాత్ సంస్థాప్య సామ్ప్రతమ్ ।
నిర్ముక్త[30]చిత్పలో యేన కర్మవృక్షో వినశ్యతి ।। 132 ।।

శుద్ధ్యర్థమాత్మనస్తస్మాత్ సర్వజ్ఞస్యాగ్రతః స్థలే ।
భూతా[31]ధిదేవమన్త్రాణాం కుర్యాద్ వై పూజనం క్రమాత్ ।। 133 ।।

చిన్తా[32]నువిద్ధం సామాన్యం మన్త్రనాథై[33]రధిష్ఠితమ్ ।
క్ష్మాద్యధ్వానం చ బుద్ధ్యన్తం ధ్యాత్వా షట్పత్రవత్ పురా ।। 134 ।।

తత్ర మధ్యేఽబ్జనాభం తు ప్రాగ్భాగే కేసరోర్ధ్వగమ్[34] ।
షట్కం చ విశ్వరూపాద్యం క్ష్మాధరాన్తం[35] తు విన్యసేత్ ।। 135 ।।

నీత్వా స్వనామ్న ఆద్యర్ణం క్ష్మాన్తానాం బీజతాం పురా[36] ।
తేన తేషాం [37]బలాన్తస్థం [38]ప్రాగ్వన్న్యాసం స్మరేత్ క్రమాత్ ।। 136 ।।

క్ష్మాబీజం చ దలాగ్రేషు మూలనిష్ఠేషు షట్సు[39] చ ।
ఇష్ట్వా[40] సర్వేన్ద్రియాధారమిత్యభిన్నం పురా తతః ।। 137 ।।

చిద్వ్యాతస్క[41]న్ధవృన్దేన ఖష్ఠి[42]తేనాన్తరీకృతమ్ ।
ఉపర్యుపరి యోగేన బుద్ధ్యన్తం సముపస్థితమ్ ।। 138 ।।

భేదదృష్ట్యా యజేత్ సమ్యగ్ భూయః సంహారవర్త్మనా ।
సవజ్రం స్వేన బీజేన పీతం [43]తుర్యాభిలక్షణమ్ ।। 139 ।।

హేమాబ్జభూతం[44] తద్ధ్యాత్వా క్ష్మాతత్త్వం తత్ర మధ్యతః ।
వారాహం సంయజేన్మన్త్రం సాఙ్గం సావరణం క్రమాత్ ।। 140 ।।

తత్కారణాశ్రితం కృత్వా పరిధాన[45]సమన్వితమ్[46] ।
అథ[47] క్ష్మామణ్డలోర్ధ్వస్థమర్ధేన్దుసదృశం స్థితమ్[48] ।। 141 ।।

పురం పద్మాఙ్కితం స్మృత్వా సితపద్మోదరం మహత్ ।

సరశ్శయం[49] తదన్తఃస్థమభిసన్ధాయ సంయజేత్ ।। 142 ।।

తేజోమయం తదూర్ధ్వే తు త్రికోణం భావయేత్ పురా[50] ।
రత్న[51]జ్వాలాకణా[52]కీర్ణం స్వస్తికైరుపలాఞ్ఛితమ్ ।। 143 ।।

నృసింహం పూజయేత్ తత్ర మధ్యే [53]రత్నారవిన్దగమ్ ।
తస్యోపరి సితం[54] వృత్తం పురం తారాగణాఙ్కితమ్ ।। 144 ।।

స్మృత్వా నీలామ్బుజాక్రాన్తం స్మరేత్ తత్ర ఖగాసనమ్ ।
నీరూపం ఖం[55] తదూర్ధ్వే తు స్మరేచ్ఛబ్దైకలక్షణమ్ ।। 145 ।।

ధ్యాయేత్ తదన్తః సూర్యాభం [56]ప్రాగ్వర్ణం తు సపఙ్కజమ్ ।
తత్ర వాగీశ్వరం దేవమభ్యర్చ్య విధివత్ తతః ।। 146 ।।

తత్కణింకోదరాకాశే నానారత్నరుచిం తతః ।
సంస్మరేత్ కమలాకారం చిత్తవృత్తిమయం తు యత్ ।। 147 ।।

యజేత్ తన్మధ్యగం విశ్వరూపం తు మనసస్పతిమ్ ।
తదూర్ధ్వేఽమృతగర్భం తు శీతాంశుకరకోటివత్ ।। 148 ।।

పద్మం స్వేనాత్మనాత్మానం ధారయన్తం విభావ్య చ ।
సమభ్యర్చ్యస్తదన్తఃస్థో[57]ఽప్యబ్జనాభోధియాంపతిః ।। 149 ।।

ఏవం గన్ధరసరూపస్పర్శశబ్దమనోధియామ్ ।
క్రమేణాధీశసఙ్ఘం తు అవతార్య పరాద్ యజేత్ ।। 150 ।।

అర్చయిత్వాఽర్చయిత్వా చ న్యసేత్ తత్రైవ తం పునః ।
యే వర్ణా భూతయోనీనాం [58]రశ్మయః కమలోపమాః ।। 151 ।।

సంస్థితిం సంస్మరేత్ తేషామస్మిశక్తౌ[59] తథాగతిమ్[60] ।
అనాదివాసనారూపాం[61] త్వభేదేనాత్మని స్థితామ్ ।। 152 ।।

నిశ్శేషబీజైరభ్యుత్థాం[62] పద్మనాభవిధారణీమ్ ।
నిర్గతాం వైషయాత్ సర్వాద్[63] వియుక్తాం స్వామినా కృతామ్ ।। 153 ।।

స్ఫురద్రూపాం పరిభ్రష్టాం నిరాధారాం చ సంస్మరేత్ ।
ప్రణవేన సమభ్యర్చ్య దీ[64]క్షాకాలేఽభ్యుపస్థితే[65] ।। 154 ।।

సాధిభూతాధిదైవం చ ఇష్ట్వైవం భూతసప్తకమ్ ।
స్వయమభ్యర్చయేత్ పశ్చాత్ శిష్యమఞ్జలినా చ తమ్ ।। 155 ।।

తతోఽగ్నేః సన్నిధిం గత్వా ధ్యాత్వా [66]యామత్రయోపరి ।
దక్షిణేనాత్మనో [67]దార్ఛే విష్టరే చక్రమన్దిరే[68] ।। 156 ।।

సకుశేన[69] స్వహస్తేన దక్షిణం చరణం గురోః ।
అవలమ్బ్య [70]సమాస్తే వై స్పర్శనాద్యేకతాత్మనా ।। 157 ।।

బీజేనాగ్రేః శిఖాన్తం చ స్మరేత్ [71]తేజోమయం విభుమ్ ।
[72]విశ్లేషయన్తం సహసా హ్యనా[73]ద్యుత్థమవిగ్రహమ్ ।। 158 ।।

[74]సంస్కారచక్రం వివిధం ప్రేరకం దుఃఖవర్త్మని ।
[75]నాడ్యైక్యమభిసన్ధానమభిసన్ధానచేతసా ।। 159 ।।

విశ్లేషం కర్మణాం తద్వద్ వర్మణాస్త్రేణ హోమయేత్ ।
క్రమేణ సఘృతానాం చ తిలానాం ద్వాదశాహుతీః[76] ।। 160 ।।

అనుసన్ధాయ సమ్పాద్యో మయాఽయం వై పరాత్మని ।
తద్యా[77]దష్టావాహుతీశ్చ మూలేన సఘృతాః పురా ।। 161 ।।

తదుత్తమాఙ్గం సంస్పృష్ట్వా స్రువేణాజ్యాన్వితేన చ ।
హుత్వా జ్ఞానపదేనైవ భూయః సర్వగుణాత్మనా ।। 162 ।।

ప్రాక్సంఖ్యమాచరేద్ హోమమన్తరాన్తరయోగతః ।
ఆ చేశ్వరపదాత్[78] సమ్యజ్నేత్రాన్తం హ్యేవమేవ హి ।। 163 ।।

ఇతి సమ్పాతహోమో వై సమ్పన్నే సతి జాయతే ।
కర్తవ్యో[79] మన్త్రమాహాత్మ్యాత్ సంస్కారైర్నిఖిలైర్యుతః ।। 164 ।।

సామ్ప్రతం చాణి[80]మాదీనాం గుణానాముత్తరత్ర తు ।
విభోరారాధనాత్ సమ్యగ్ యోగ్యాభ్యాసాచ్చ భాజనమ్ ।। 165 ।।

కృతే సమ్పాతభవనే ఆజ్యేనాథ[81] సకృత్ సకృత్ ।
మన్త్రాణాం తర్పణం కృత్వా సార్చనం శ్రావయేద్ విభుమ్ ।। 166 ।।

అస్య కర్మాత్మతత్త్వస్య కర్మపిణ్డం[82] సవాసనమ్ ।

యదనేక[83]ప్రకారం తు త్వచ్చక్త్యా స్తమ్భితం మయా ।। 167 ।।

ప్రాయశ్చిత్తనిమిత్తం తు జుహుయాత్ తదనన్తరమ్ ।
బీజేనాన్తర్నిరుద్ధేన స్వాఙ్గేనాకృతికాష్టకమ్ ।। 168 ।।

ఏతావతా మహాబుద్ధేర్జన్తోర్జన్మాశ్రితస్య చ ।
యాతి వ్యామిశ్రరూపస్య హేయరూపస్య సంక్షయః ।। 169 ।।

మోక్షైకఫలదో ధర్మ ఉపాదేయస్త్వనన్తరమ్ ।
యోఽసౌ సామ్ముఖ్యమాయాతి వివిధస్తస్య వాచ్యుతః[84] ।। 170 ।।

యేనాన్తర్లీనమభ్యేతి హ్యజ్ఞానం సహసా క్షయమ్ ।
అథాదాయారుణం సూత్రం కృత్వా[85] నైకగుణం పురా ।। 171 ।।

నిరీక్షితం[86] దృశా చాస్త్రవారిణా పరిశోధితమ్[87] ।
తదఙ్గుష్ఠావధిం యావత్ [88]శిఖాన్తాత్ సమ్ప్రధార్య[89] చ ।। 172 ।।

సంస్మరేత్ సర్వదుఃఖానాం సమ్బన్ధానాం తదాస్పదమ్ ।
సంవిశ్య దేవయానేన శిశుచైతన్యసన్నిధిమ్ ।। 173 ।।

హుంఫడన్తం చ శిరసి[90] నామ చ ప్రణవాదికమ్ ।
హృన్మన్త్రసమ్పుటస్థం చ కృత్వా వై పితృవర్త్మనా ।। 174 ।।

ఆనీయ సహ సూత్రేణ నయేన్నేత్రేణ సామ్యతామ్ ।
అభ్యర్చ్యార్ఘ్యాదినావేష్ట్య కవచేన[91] మహాత్మనా ।। 175 ।।

ఓం [92]హ్రుం అదన్త్యై హ్రుం స్వాహేత్యనేనా[93]కృతిసప్తకమ్ ।
హుత్వాస్త్రమన్త్రజప్తేన సితేన రజసా తతః ।। 176 ।।

సన్త్రాద్య[94] శైశవం కాయం విశేత్ తదవధిం తథా ।
విశ్లేష[95]యాఽముకం బ్రూయాత్ పదం వీర్యపదానుగమ్ ।। 177 ।।

తం [96]జ్ఞానవాచకేనాథ త్వాద్యన్తేన వికృష్య చ ।
స్వబుద్ధ్యాఽనుగతం కృత్వా ధ్యాత్వా నక్షత్రగోలవత్ ।। 178 ।।

సన్ధాయాభ్యన్తరే సూత్రే హంసార్ణేన సబిన్దునా ।
నదీప్రణవగర్భేణ రూఢశక్తిం చ విగ్రహే ।। 179 ।।

వాసనామయమిత్యేవమాతివాహికసంజ్ఞకమ్ ।
సూత్రాత్మకం వపుః[97] కృత్వా ఆత్మశక్త్యా విభావితమ్ ।। 180 ।।

బలమన్త్రేణ సంరుద్ధం [98]తదర్థం జుహుయాత్ తతః ।
ఉక్త్వా ఓమాత్మనే స్వాహా ద్విషట్క[99]పరిసంఖ్యయా ।। 181 ।।

ఆదాయ భావినో బన్ధాన్ వ్యాపకాన్ శుద్ధభోగదాన్ ।
జ్ఞానాదయః సమాశ్రిత్య యేఽత్ర తిష్ఠన్తి సర్వదా ।। 182 ।।

స్వస్థానేషు స్వమన్త్రేభ్యస్తాంస్తత్రైవ[100] చ యోజయేత్ ।
యథాక్రమే[101]ణార్చితానాం కృత్వా తేషాం చ తర్పణమ్ ।। 183 ।।

అథ సంస్కారచక్రస్య తత్త్వవృన్దాశ్రితస్య చ ।
సర్వగస్యాపి వై విద్ధి స్థితిం[102] నియతలక్షణామ్ ।। 184 ।।

తత్త్వవ్యాప్తిఞ్చలేనైవ శరీరే పాఞ్చభౌతికే ।
గుల్ఫజానుకటీవక్షఃకర్ణభ్రూకావటావధి ।। 185 ।।

బుద్ధ్యన్తానాం ధరాదీనాం క్రమాదవనిసప్తకమ్ ।
అహఙ్కారస్తదుత్థాస్తు యే భేదా వివిధా అపి ।। 186 ।।

చిత్తజా అపి యే చాన్యే తిష్ఠన్తి మనసా సహ ।
సకాలోత్థాస్తథా బౌద్ధాస్తత్పూర్వాస్త్వపరే చ యే ।। 187 ।।

అనేకభేదభిన్నాస్తు శ్రితా[103] ఆశ్రిత్య తే ధియమ్ ।
ద్విసప్తభువనం విశ్వమనేకరచనాన్వితమ్ ।। 188 ।।

శతకోటిప్రవిస్తీర్ణమష్టయో[104]న్యార్ధసేవితమ్ ।
స్థిరం[105] ధరాశ్రితం భూయో బోద్ధవ్యం సర్వదైవ హి ।। 189 ।।

చతుష్కం జాగ్రదాద్యం యత్ పదానామప్సు వర్తతే ।
మన్త్రకోటిసహస్రాణాం వివిధానాం మహామతే ।। 190 ।।

యోగసిద్ధిసమేతానాం సంస్థితి స్తైజసే పదే ।
చాతురాత్మ్యతత్త్వానాం జ్ఞేయః[106] కైవల్యదేహినామ్ ।। 191 ।।

శాన్తోదితస్వరూపాణాం సన్నివిశో మరుత్పదే ।

అనేకశక్తిభూతానాం జ్ఞానాదీనాం చ లాఙ్గలిన్ ।। 192 ।।

కాలానామాశ్రయో వ్యోమ యా సా[107] మూతిర్న లక్ష్యతే ।
సంస్థితశ్చాదయో వర్ణాః పదే షష్ఠే తు మానసే ।। 193 ।।

అస్మిన్ మాత్రానురక్తాని[108] కీర్తితేఽస్మిన్ షడధ్వని ।
క్షిపంస్తు చాహరంస్త్వేవం శుద్ధ్యర్థం లీలయైవ[109] హి ।। 194 ।।

స[110] స్థితః కర్మతత్త్వాని బుద్ధిశక్తిపదే ప్రభుః ।
నిరస్తదోషం కృత్వా ప్రాక్ సమావిశ్య తదైవ హి ।। 195 ।।

స్వాం శక్తిముపసంహృత్య శాన్తిమభ్యేతి శాశ్వతీమ్ ।
మధుసూదనపర్యన్తం పాతాలశయనాదథ[111] ।। 196 ।।

సప్తకం సప్తకం షట్కం సమ్ప్రశ్యేత్ క్ష్మాదిపఞ్చకే ।
మనస్యవస్థితం హ్యేవం శక్తీశాత్ త్రితయం హి యత్ ।। 197 ।।

బుద్ధౌ కమలనాభాత్మా దేవః సర్వేశ్వరః ప్రభుః ।
పునః స్వసిద్ధైర్యుక్తానాం సర్వేషాం పార్థివే పదే ।। 198 ।।

ద్విసప్తభేదభిన్నే తు బోద్ధవ్యా సంస్థితిః శుభా ।
తీవ్రమన్దాదికం బుద్ధ్వా భావం భక్తిసమన్వితమ్ ।। 199 ।।

ఆలమ్బనవశాత్ కుర్యాత్ సర్వేషాం స్వపదే స్థితిమ్[112] ।
ఏష[113] వైభవదీక్షాయామధివాసనకర్మణి ।। 200 ।।

క్రమ ఉక్తస్త్వథేదానీమపరాయాం నిబోధతు ।
ఆ[114] పాదాన్నాభిదేశాన్తం మహాభూతైర్ధరాదికైః ।। 201 ।।

వ్యాప్తం చతుర్ధా వా[115]య్వన్తైస్తదూర్ధ్వం నభసా పునః ।
పూరితం హృదయాన్తం చ తదుద్దేశాచ్ఛిఖావధి ।। 202 ।।

విభావ్య మనసా వ్యాప్తమనేనైవ క్రమేణ తు ।
స్థితాః[116] సఙ్కర్షణాన్తాశ్చాప్యనిరుద్ధాదయస్తు వై ।। 203 ।।

సమాక్రమ్యాధ్వషట్కం తు అధ్వాతీతస్తు[117] బుద్ధిగః ।
సమాదా[118]యాత్మతత్త్వం చ ప్రాగ్వదభ్యేత్య [119]మూర్తతామ్ ।। 204 ।।

వ్యాపికా[120] మూర్తయస్త్వేతాః పృథగ్[121] భక్తిపరాయణైః ।
తదాకారైరసంఖ్యైస్తు సంవృతాః క్ష్మావనీషు చ ।। 205 ।।

ప్రాక్సంఖ్యాసు చ తిష్ఠన్తి సర్వాః సర్వాసు సర్వదా ।
స్మృత్వా హ్యభేదభావేన షట్కర్మో[122]దకవత్ పురా ।। 206 ।।

శిఖాన్తం[123] క్ష్మాదినా తేన సర్వం వ్యాప్తం విచిన్తయేత్ ।
చతురాత్మానమవ్యక్తం శబ్దమూర్తిం నిరాకృతిమ్ ।। 207 ।।

గుణమాత్రైర్విభిన్నం చ ఖవత్ తత్రైవ భావయేత్ ।
అగ్రాహ్యేణాథ వపుషా స్వస్వభావమయేన చ ।। 208 ।।

సంక్రాన్తేన తు వై బుద్ధౌ [124]సర్వద్రైవోదితేన తు ।
స్వశక్త్యా వై హ్యనిచ్ఛాతో జీవమాదాయ సోర్ధ్వగమ్ ।। 209 ।।

స్వసామర్థ్యం స్వశక్త్యా తత్ శాన్తాత్మా స్తే విలాప్య చ ।
శుద్ధాశయానాం భక్తానాం తత్పాద్రైకాభిలాషిణామ్[125] ।। 210 ।।

తత్సామర్థ్యానువిద్ధానాం సర్వత్ర వ్యక్తిమేతి చ ।
అతస్తు [126]యద్యత్ సంవేద్యం హేయం పరిమితం త్వపి ।। 211 ।।

తత్తత్ తదాత్మనాభ్యేతి సర్వదా భావితాత్మనామ్ ।
ఇత్యాదౌ సర్వసామాన్యో నిత్యో విద్యాఖ్య ఆశ్రయః ।। 212 ।।

బోద్ధవ్యః సోఽపి తదను హ్యసామాన్యతయా[127] గతః ।
ఆ మోక్షా[128]దగ్ధభావం చ జీవానాం స్వయమేవ హి ।। 213 ।।

వజ్రవత్ సూక్ష్మరూపేణ సమ్పూర్ణేన[129] మహామతే ।
దీక్షాకాలే తు శిష్యాణాం పరిజ్ఞేయం యథోదితమ్ ।। 214 ।।

ఏవమేవ విజానీయాద్ భూయః సూత్రే తు విగ్రహే ।
సప్తధా తు విభజ్యాదౌ సన్ధిం వై కుఙ్కుమాదినా ।। 215 ।।

చిత్రీకృత్య చతు[130]ర్దేశాత్ ప్రణవాద్యన్త[131]గైస్తతః ।
స్వనామపదసంయుక్తో[132] గ్రథనీయః[133] స్వకారణైః ।। 216 ।।

ఏవం [134]ప్రాప్తిమయైర్భోగైర్వ్యదా పూర్ణాన్తిమే[135] కృతే ।

నీత్వా వై మణ్డలస్థస్య విభోక్తం సన్నివేదయేత్ ।। 217 ।।

వర్మణాచ్ఛాదితం కృత్వా నిధాయ కలశాగ్రతః ।
సశిష్యోఽథార్చనం కుర్యాత్ పునర్విశ్వాత్మనో విభోః ।। 218 ।।

ప్రదక్షిణైః ప్రణామైస్తు నానా[136]స్తుతిపదైః సహ ।
తత్రోపలిప్తే[137] భూభాగే మణ్డలాన్తర్గతం బహిః ।। 219 ।।

స్థానభేదస్థితం కృత్వా నేత్రహృన్మన్త్రమన్త్రితే[138] ।
పఞ్చగవ్యే[139] చరౌ దన్తధావనే వినియోజ్య[140] తమ్ ।। 220 ।।

భుక్తోజ్ఝితే దన్తకాష్ఠే కుర్యాత్ సిద్ధివిచారణమ్[141] ।
సౌమ్యవారుణ ఈశానే యది పూర్వదిగా[142]ననమ్ ।। 221 ।।

తత్సిద్ధిసూచకం విద్ధి విపరీతమతోఽన్యథా ।
తద్ధ్వంసనాయ జుహుయాద్ వీర్యమన్త్రేణ వై శతమ్ ।। 222 ।।

ధూపానులేపనాదీని రజాంసి ఘటికాదయః ।
సాజ్యాని చ తిలాదీని యోగ్యాన్యన్యాని లాఞ్ఛలిన్ ।। 223 ।।

ఉద్ధృత్యోత్తరతః[143] కృత్వా వర్మజప్తేన వాససా ।
అభుక్తేనాహతేనైవ త్వాచ్ఛాద్య [144]సుసితేన చ ।। 224 ।।

సమభ్యర్చ్యాస్త్రమన్త్రేణ పుష్పధూపానులేపనైః ।
జ్ఞాన్త్వా స్థలస్థితం దేవమగ్నౌ వా కలశే న్యసేత్ ।। 225 ।।

అథ శుద్ధే చ[145] భూభాగే హృన్మన్త్రి[146]తకుశాస్తరే ।
కృత్వా ప్రాఙ్మస్తకం శిష్యం బలజప్తాఙ్[147]కుశేన తు ।। 226 ।।

హృదావగుణ్ఠితతనుం ముఖ్యమన్త్రమనుస్మరన్ ।
స్వాపయేత్ స్వప్నలాభాయ తతో హృన్మన్త్రితైస్తిలైః ।। 227 ।।

సిద్ధార్థకయుతైస్తస్య నిదధ్యాత్ పరితో[148] బహిః ।
సబహిః పక్షమన్త్రేణ ప్రాగ్వద్ దిక్ష్వష్టకం న్యసేత్[149] ।। 228 ।।

ప్రదక్షిణేన తచ్చాపి సితసూత్రేణ వర్మణా ।
చతుర్ధా[150] వేష్టయిత్వా తు మణ్డపాన్నిష్క్రమేద్ బహిః ।। 229 ।।

దన్తకాష్ఠాదికం కర్మ వినిష్పాద్య స్వయం స్వపేత్ ।
భూతలే[151] దర్భశయ్యాయాం కృత్వా దక్షిణతః[152] శిరః ।। 230 ।।

సంస్పృశన్ స్వాఙ్ఘ్రియుగ్మేన శిశుం శయనసంస్థితమ్ ।
భగవన్తం హి మనసా ప్రార్థయన్నపవర్గదమ్ ।। 231 ।।

ఓమాదిశ[153] జగన్నాథ సర్వజ్ఞ హృదయేశయ ।
తత్రాహం యోజయామ్యేనం [154]కర్మిణం త్వత్పరాయణమ్ ।। 232 ।।

ప్రాప్తానుజ్ఞస్తు శిష్యాణాం కుర్యాద్ వై[155] తత్ర యోజనమ్ ।
యత్ర తత్ర చ తత్ తేషామవశ్యం శాశ్వతం భవేత్ ।। 233 ।।

అథ శిష్యస్య విష్టరోపరి స్థాపనం ప్రోక్షణం సిద్ధార్థతిలైస్తాడనం కుశాగ్రేణ తద్విగ్రహోల్లేఖనం మన్త్రవ్యాప్తిం నేత్రబన్ధం పుష్పాఞ్జలిప్రక్షేపణమచ్యుతకరేణాలభనం[156] మణ్డలార్చనం తత్పురతః పృథివ్యాదిభూతసప్తకస్య తదధీశమన్త్రసంఘస్య చ పూజనమగ్నిసంనిధౌ శిష్యేణ సహోపవేశనం శిష్యస్య కర్మవాసనావిశ్లేషసిద్ధ్యర్థం హోమం సంపాతస్పర్శం విజ్ఞాపనం ప్రాయశ్చిత్తహోమం శిష్యస్య సూత్రాత్మకశరీరకల్పనం గుల్ఫాదిషు పృథివ్యాదివ్యాప్తిక్రమం పృథివ్యాదిషు భువనాధ్వాదీనాం సంస్థితిం పాతాలశయనాదీనామవస్థానం తత్ర విభవవ్యూహపరమన్త్రదీక్షాభేదేన పృథివ్యాదిభూతసప్తకవిన్యాసభేదం పునః కుమ్భార్చనం శిష్యస్య పఞ్చగవ్యప్రాశనం చరుభోజనం దన్తధావనం తత్కాష్ఠపతనపరీక్షాం తచ్ఛాన్తిం మణ్డలస్థస్య దేవస్య కుమ్భాదౌ విసర్జనం స్వప్నలాభాయ శిష్యస్య శయనం తత్పరితో రక్షాకరణమ్ ఆచార్యస్యాపి దన్తధావనాదికం భగవత్ప్రార్థనాపూర్వకం ప్రస్వాపం చాహ-తతశ్చోత్తరదిక్ కుర్యాన్మణ్డలం గోమయాదినేత్యారభ్య యావత్పరిచ్ఛేదపరిసమాప్తి। విశ్వరూపాద్యం క్ష్మాధరాన్తం షట్కం విశ్వరూపవాగీశఖగాననృసింహసరశ్శాయివరాహాఖ్యేదేవతాషట్కమిత్యర్థః।

మధుసూదనపర్యన్తం పాతాలశయనాదథ[157] ।।

సప్తకం సప్తకం షట్కం సంపశ్యేత్ క్ష్మాదిపఞ్చకే ।

మనస్యవస్థితం హ్యేవం[158] శక్తీశాత్ త్రితయం హి యత్ ।।

బుద్ధౌ కమలనాభాత్మా దేవః సర్వేశ్వరః ప్రభుః । (18/196-198)

ఇత్యస్యార్థః- పాతాలశయనమారభ్య పద్మనాభాన్తమష్టత్రింశద్విభవదేవేషు పాతాలశయనాదిసప్తకం క్ష్మాతత్త్వే, నారాయణాదిసప్తకమప్తత్త్వే, లోకనాథాదిసప్తకం తేజస్తత్త్వే, నారసింహాదిసప్తకం వాయుతత్త్వే, క్రోడాత్మాదిషట్కమాకాశతత్త్వే, శక్త్యాత్మాదిత్రయం మనస్తత్త్వే, పద్మనాభం బుద్ధితత్త్వే చ సంపశ్యేదిత్యర్థః। సాత్వతామృతే తు వ్యాపకమన్త్రదీక్షాయా ఉక్తత్వాత్

యేన యేన హి మన్త్రేణ దీక్షా కార్యాఽథ కస్యచిత్ ।

తస్య తస్య తదీయానాం పూర్వోద్దిష్టేన వర్త్మనా ।।

కార్యోఽత్రావయవానాం తు వినియోగో యథోదితః ।

సమూహవద్ హృదాదీనాం మూలాన్తానాం సమాచరేత్ ।।

సహ తత్త్వగణేనైవ సర్వదాధ్యాత్మరూపతామ్ ।

సమ్యగూహ్య తతః కుర్యాత్ ప్రాగ్వదభ్యర్చనం తు వై ।। (19/172-174)

ఇతి వక్ష్యమాణానుసారేణ క్ష్మాతత్త్వాదిషు హృన్మన్త్రాదయః ప్రతిపాదితా ఇతి బోధ్యమ్ ।। 112-233 ।।

[1 రతః- ము., దిక్ష్వస్య - బఖ. ।]

[2 కుర్య్యర్మ- బక. ।]

[3 ప్రాన్త- బక. బఖ. ।]

[4 దార్బ- బఖ. ।]

[5 విత్తి- ము. అటీ. ।]

[6 మన్త్ర- ము. అటీ. ।]

[7 బాధానాం - బఖ. ।]

[8 వచ- బక., చల- బఖ. ।]

[9 కూర్చా- బక. బఖ. ।]

[10 సామ్రప- బక. బఖ. ।]

[11 వస్త్వ- బక. బఖ. ।]

[12 చామ్నోతి- బక. బఖ. ।]

[13 మూర్ధ్వం జలాఞ్జలిమ్- బక. బఖ. ।]

[14 వృతా- బక. బఖ. ।]

[15 ఖ్యాయాఽనుగృహీతో ధియా తథా- బక. బఖ. ।]

[16 గణం తం- ము. అటీ. ।]

[17 విఘ్నవి- ము. అటీ. ।]

[18 స్థితం- బఖ. ।]

[19 త్మనామ్- బక. బఖ. ।]

[20 సత్త్వం- బఖ. ।]

[21 శ్లోకోఽయం స్పన్దప్రదీపికాయామ్ (పృ. 98) ఉద్ధృతో వర్తతే ।]

[22 అజ్ఞతా- సా. ।]

[23 దుఃఖని- బఖ.।]

[24 స సర్వ- బఖ.।]

[25 రూపేణ- బఖ.।]

[26 జ్ఞానానుష్ఠాన- ము. అటీ.।]

[27 స సాధారో- బక. బఖ.।]

[28 నిరాసం- బఖ.।]

[29 చోరి- బక. బఖ.।]

[30 నిర్ముక్తా- బఖ.।]

[31 భూతాది- బఖ. అటీ.।।]

[32 చిన్తనం విధి- బకగ. బఖ.।]

[33 రను- బక. బఖ.।]

[34 ద్వహమ్- ము. అటీ.।]

[35 ధారా- ము. అటీ.।]

[36 గతమ్- బక. బఖ.।]

[37 దలానాం తు- బక. బఖ.।]

[38 ప్రాగ్ విన్యాసం- బక. బఖ.।]

[39 తత్సు వా - బక.।]

[40 సర్వం- బక. బఖ.।]

[41 స్కన్ధ- అటీ. బక. బఖ.।]

[42 ఖభూతే- బక. బఖ.।]

[43 తుర్యాద్య- అటీ., తుర్యాశ్ర- బఖ.।]

[44 భూషితం ధ్యాత్వా- బక. బఖ.।]

[45 వార- బక. బఖ.।]

[46 తః- బక.।]

[47 అధస్తాన్మ- బక. బఖ. ।]

[48 సితమ్- బఖ. ।]

[49 శాయీం- బక. బఖ. ।]

[50 పురమ్- బక. బఖ. ।]

[51 రక్త- బక. బఖ. ।]

[52 గణా- బక. బఖ. ।]

[53 రక్తచ్ఛవిం విభుమ్- బక. బఖ. ।]

[54 పర్యసితం - బక. బఖ. ।]

[55 చ- ము. అటీ. ।]

[56 ప్రాగ్వద్ వర్ణం తు - బక. బఖ. ।]

[57 స్థో హ్య- బఖ. ।]

[58 రాశ్మీయాః- ము. అటీ. ।]

[59 మస్మిన్- బక. బఖ. ।]

[60 గతమ్- బక. బఖ. ।]

[61 సానాది- ము. అటీ. ।]

[62 జరశ్మీద్ధపద్మానాం భావిధారిణీమ్- ము. అటీ. ।]

[63 సత్యాద్- ము. అటీ. ।]

[64 క్షరద్రూపా- ము. అటీ. ।]

[65 దిక్షు- ము. అటీ. ।]

[66 లేఽప్య- అటీ., లే హ్య- బక. ।]

[67 ధామ- అటీ. ।]

[68 దర్భే- బఖ. ।]

[69 మన్త్రితే- బక. బఖ. ।]

[70 స్వ- బఖ. ।]

[71 సమాప్తే- బక. బఖ. I]

[72 తోయ- ము. అటీ. I]

[73 విశేష- ము. I]

[74 ద్వార్ధ- ము., ద్యర్ధ- అటీ. I]

[75 నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః - అటీ. I]

[76 నాస్త్యై- ము. అటీ. I]

[77 హుతిః- అటీ., హుతిమ్- బక. బఖ. I]

[78 దాహుతికాశ్చాష్టౌ- బక. బఖ. I]

[79 రముపాదద్యాత్- బక. బఖ. I]

[80 కర్తవ్యం- బక. బఖ. I]

[81 శక్తిరా- బక. బఖ. I]

[82 చాథ- ము. అటీ. I]

[83 బద్ధం- బక. బఖ. I]

[84 తద- బక. బఖ. I]

[85 తమ్- బక. బఖ. I]

[86 త్వానేక- అటీ. I]

[87 నిరీక్ష్య- బక. బఖ. I]

[88 ధనమ్- బక. బఖ. I]

[89 శిఖాయాః- బక. బఖ. I]

[90 సార్య- బక. బఖ. I]

[91 శిష్యస్య- బక. బఖ. I]

[92 నాత్మనా- ము. అటీ. I]

[93 హుం అదన్యై హుం - ము. అటీ. I]

[94 హుంకృతి- ము. అటీ. I]

[95 సంతాడ్యం- ము. అటీ. ।]

[96 విశ్లేషాయాముఖం- బక. బఖ. ।]

[97 జ్ఞాత్వా నవతాచక్రేనాథ- ము. అటీ. ।]

[98 సన్తాడ్యా- ము. అటీ. ।]

[99 వపుం స్మృత్వా- బక. ।]

[100 తదర్ధం- బక. బఖ. ।]

[101 పర- ము. అటీ. ।]

[102 స్తు తత్రైవ - బక. బఖ. ।]

[103 ణోచితా- బక. బఖ. ।]

[104 స్థితం నియతలక్షణమ్- బక. ।]

[105 స్థితా - బక. బఖ. ।]

[106 న్యృధ్య- ము., న్మృధ్య- అటీ. ।]

[107 స్థితం ధారా- బక. బఖ. ।]

[108 జ్ఞేయం- బక. బఖ. ।]

[109 యాసాం- బఖ. ।]

[110 ద్యము- బక. బఖ. ।]

[111 యేవ- ము. అటీ. బఖ. ।]

[112 స్థితః కర్మాత్మత- బక. బఖ. ।]

[113 దధః- బక. ।]

[114 స్థితమ్- బక. బఖ. ।]

[115 ఏషా- ము. అటీ. ।]

[116 ఆపదాన్నాభిదేశం చ - ము. ।]

[117 వాయ్వన్నైః- ము. ।]

[118 స్థితః- ము. అటీ. ।]

[119 బుద్ధ్యా- ము. అటీ. ।]

[120 సమనా ఆ- బక. బఖ. ।]

[121 మూర్తితామ్- ము., మూర్చితామ్- ము. అటీ. ।]

[122 వ్యాప్తికా- బక. బఖ. ।]

[123 ఋక్తి- బక. ।]

[124 కర్మే మాధ్గవత్- ము. అటీ. ।]

[125 తతస్తు- ము. అటీ. ।]

[126 సర్వం సము- బక. బఖ. ।]

[127 లక్షణామ్- బక., లక్షిణామ్- బఖ. ।]

[128 యదసంవేద్యం- ము. అటీ., యత్తత్ సంవేద్యం- బక. ।]

[129 న్యం తదాగతః- ము. అటీ. ।]

[130 దగ- ము., దఘ- అటీ. ।]

[131 జ్యేన- బక. బఖ. ।]

[132 తదుద్దే- బక. బఖ. ।]

[133 న్తకైః- బక. ।]

[134 క్తం- బక. బఖ. ।]

[135 యం- బక. బఖ. ।]

[136 వ్యాప్తిమయైర్భాగై- బక. బఖ. ।]

[137 న్తికే- బక. బఖ. ।]

[138 వస్తు- బక. ।]

[139 లిప్తే- బక. బఖ. ।]

[140 త్రైః- బక. బఖ. ।]

[141 వ్యేఽవనౌ- ము. అటీ. ।]

[142 జితమ్- ము- అటీ. ।]

[143 ణామ్- బక. ।]

[144 దిశా- బక. బఖ. ।]

[145 రదిక్- ము. అటీ. ।]

[146 సం- ము. బక. బఖ. ।]

[147 తు- బక. బఖ. ।]

[148 హుం- అటీ. ।]

[149 ప్తాంశుకేన- ము. బక. బఖ. ।]

[150 పరిఖాం- ము., పరిఘాం- అటీ. ।]

[151 హి యత్- ము. అటీ. ।]

[152 తురావే- ము. అటీ. ।]

[153 కుతలే- ము. అటీ., ఆతపే- బఖ. ।]

[154 దిక్- ము. అటీ. ।]

[155 ఓమాదీశ- ము. అటీ. బఖ. ।]

[156 సత్కర్మ- బఖ. ।]

[157 వా- ము. ।]

[158 లమ్బనం- ము. ।]

[159 దయః- అ. ము. ।]

[160 హ్యేకం- అ. ము. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయామధివాసదీక్షావిధిరష్టాదశః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యేఽష్టాదశః పరిచ్ఛేదః ।।

ఏకోన[1]వింశః పరిచ్ఛేదః।।

నారద ఉవాచ[2]

అధివాసాభిధానేయం పూర్వదీక్షాऽచ్యుతేన వై ।

కథితా సీరేణే విప్రాస్తేనాऽతశ్చోదితః పునః ।। 1 ।।

అథైకోనవింశః పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఏవమధివాసదీక్షాం శ్రుత్వా పునః సంకర్షణః పృచ్ఛతీత్యాహ- అధివాసేతి ।। 1 ।।

[1 అష్టాదశః - అ.।]

[2 `ఉవాచ' నాస్తి- ము. అటీ. బక.।]

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

దేవ దీక్షావిధానం చ త్వద్వక్త్రకమలాదహమ్ ।

శ్రోతుమిచ్ఛామి సంక్షేపాద్ వైష్ణవానాం హితాయ చ ।। 2 ।।

ప్రశ్నప్రకారమాహ- దేవేతి ।। 2 ।।

[1 `ఉవాచ' నాస్తి- ము. అటీ. బక.।]

శ్రీభగవానువాచ[1]

ఏకానేకస్వరూపాం వై దీక్షాం సంసారిణాం[2] శ్రృణు ।

ఆసాద్య యాం సమాయాన్తి దేహాన్తేऽభిమతం పదమ్ ।। 3 ।।

కైవల్యఫలదాऽప్యేకా[3] భోగకైవల్యదా పరా ।

భోగదైవ తృతీయా చ ప్రబుద్ధానాం సదైవ హి ।। 4 ।।

ఆచార్యాను[4]మతాః సర్వాః కార్యాః సమ్యక్ ఫలాప్తయే ।

భక్తిభావానువిద్ధానాం శిష్యాణాం [5]భావితాత్మనామ్ ।। 5 ।।

వృద్ధానామఙ్గనానాం చ బాలానాం భావితాత్మనామ్ ।

వినాచారసమూహేన దుశ్శకేన చ తా హితాః ॥ 6 ॥

పురా ధియా విచార్యైవముపసన్నేన[6] వై సహ ।

తదీయమాశయం జ్ఞాత్వా సమ్ప్రాద్యైకా మహామతే ॥ 7 ॥

ఏవం పృష్టః శ్రీభగవాన్ పరవ్యూహవిభవభేదభిన్నదీక్షాత్రయస్య ఫలభేదానుక్త్వా తత్ర దీక్షాత్రయేఽప్యాచారవతాం శిష్యాణామధికారం వృద్ధబాలాఙ్గనానాం తు దుశ్శకాచారవిరహేఽప్యధికారం చ దర్శయిత్వా తేషాం తత్తత్ఫలాభిసన్ధ్యనుసారేణ దీక్షాత్రయేఽన్యతమా కర్తవ్యేత్యాహ- ఏకానేకేత్యాదిభిః। అత్రాశక్తవిషయే లఘుతరానుష్ఠానమప్యుక్తం జయా[7]ఖ్యలక్ష్మీతన్త్రయోః-

మహామణ్డలయాగేన హవనాద్వాఽథ కేవలాత్ ।

వాచా కేవలయా వాపి దీక్షైషా త్రివిధా పునః ॥

[8]విత్తాఢ్యస్యాల్పవిత్తస్య ద్రవ్యహీనస్య చ క్రమాత్। (ల. 41/9/10) ఇతి ॥ 3-7 ॥

[1 `ఉవాచ' నాస్తి- ము. అటీ. బక.।]

[2 రిణః- ము. అటీ.।]

[3 హ్యేకా- అ. ఉ. అటీ.।]

[4 గతాః- అ. ఉ., మతః- అటీ.।]

[5 భవినాం తు వై- బక. బఖ. ఉ., హవినాం తు వై- అ.।]

[6 పన్నేన- అ.।]

[7 జయాఖ్యసంహితాయామ్ (16/4-6) ఏతదభిప్రాయకా శ్లోకా ద్రష్టవ్యాః।]

అథాఽతీతేఽర్ధరాత్రే తు ఉత్థాయ శయనాద్ గురుః[1] ।

కమణ్డలుం సమాదాయ బహిరాచమ్య సంవిశేత్ ॥ 8 ॥

సంస్మరేదగ్రతశ్చాస్త్రం హుతభుగ్రాశిసన్నిభమ్ ।

తదన్తః[2]స్థం విశేద్ దేవం స్నానం [3]మాన్త్రం కృతం భవేత్ ॥ 9 ॥

నిద్రామోహమలం యేన శశ్వదాయాతి సంక్షయమ్ ।
శఙ్కూన్ వై ఘటికాస్త్ర[4] రజాంస్యస్త్రవరేణ చ ॥ 10 ॥

సమాదాయ చ సంస్కృత్య[5] నిష్పిష్య[6]యైర్మహీతలే ।
శుష్క[7]గోమయసంఘృష్టే[8] మణ్డలం యత్ పురోదితమ్ ॥ 11 ॥

భద్రత్వపరిరక్షార్థం[9] న్యస్యాః కోణేషు శఙ్కవః ।
కమలభ్రమసిద్ధ్యర్థమేకం మధ్యే నివేశ్య చ ॥ 12 ॥

ఈషన్న యాతి వైషమ్యం తద్ రాత్రిసమయే యథా ।
మహానూనాధికే దోషః సశిష్యస్య యతో గురోః ॥ 13 ॥

అతస్తద్ రక్షణీయం చ యత్నేన మహతా సదా ।
నిర్వర్త్య నిత్యం ప్రత్యూషే పురా వై స్నానపూర్వకమ్ ॥ 14 ॥

శిష్యమాహూయ[10] సంచోద్య స్వప్నప్రాప్తిం శుభాశుభామ్ ।

అథాతీతేఽర్ధరాత్రే ఆచార్యస్య శయనాదుత్థానమాచమనం మన్త్రస్నానం మణ్డలలేఖనం ప్రత్యూషే నిత్యకర్మానుష్ఠానం శిష్యస్వప్నపరీక్షాం చాహ-

అథాతీతేఽర్ధరాత్రే త్విత్యాదిభిః ॥ 8-15 ॥

[1 గురోః- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 న్తః సంవిశేదేవం- ము. అటీ. అ. ।]

[3 మాత్రం- ము. అటీ. బక. బఖ. అ., మాస్త్రం- ఉ. ।]

[4 ఖటికా సూత్రం- అ. ఉ. ।]

[5 సంస్కృత్య- అటీ. ।]

[6 ష్యాఙ్మ్యే- అ. ఉ. I]

[7 పఙ్క్తిరేషా న దృశ్యతే- అ. I]

[8 సంపృష్టే- బక. బఖ. I]

[9 భద్రత్వక్- అటీ. I]

[10 మాదాయ- బక. బఖ. I]

చతుర్మూర్తిసమూహం తు యథాదిక్సంస్థితం తు వై II 15 II

పశ్యేత్ పఙ్క్తినివిష్టం చ ఉపవిష్టం తు[1] చోత్థితమ్ I
తన్మధ్యాద్ భగవత్తత్త్వమేకం వా భిన్నలక్షణమ్ II 16 II

ప్రాదుర్భావసమూహం చ తల్లాఞ్ఛనగణశ్చ యః I
ద్వైవీయం వనితావృన్దం సర్వమేక[2]మథాపి వా II 17 II

భవోపకరణవ్రాతమశేషం వా పృథక్ స్థితమ్ I
రుద్రేన్ద్రచన్ద్రసూర్యామ్బుహుతభుగ్వాతలక్షణమ్ II 18 II

పఞ్చరాత్రవిదో విప్రా ఆరాధనపరాయణాః I
త్రయీముద్ఘోషయన్తశ్చ నిగదన్తశ్చ వా ద్విజాః II 19 II

యతయః శుద్ధసత్త్వాశ్చ సద్బ్రహ్మపదసంస్థితాః I
నగస్రక్చన్దనాద్యాని సుగన్ధాని తరూత్తమః II 20 II

ఉద్యానవనితారామవాపీహర్మ్యమహాలయాః[3] I
ఫలబీజౌషధీః సామ్బుకుమ్భా వా పాకనిర్గతః II 21 II

గోగజాశ్చ నదీ యానం కన్యా సాలఙ్కృతా శిశుః ।
మఙ్గల్యగీతిర్మధురా భేరీ వంశశ్చ వల్లరీ ।। 22 ।।

ససారసం సరః పద్మైః పూర్ణం ఛత్రం[4] సితం తతమ్ ।
హేమాదిధాతవో రత్నజాలం గోసమ్భవాని చ ।। 23 ।।

నవో నేత్రచయః[5] శుద్ధం[6] వస్త్రవృన్దమనాహతమ్ ।
రాజా పురోధాః సామన్తో రాజపత్నీ చ దర్పణమ్ ।। 24 ।।

తుషారపాతః[7] సద్వృష్టిర్మహామేఘోదయో దివి ।
శోణితం చార్ద్రమాంసాని ఖప్లుతిర్మదిరాలయః ।। 25 ।।

సత్పక్షిమృగసఙ్ఘాతః సురార్చా చామరం సితమ్ ।
ఏవమాదీని చాన్యాని విద్ధి సిద్ధిప్రదాని చ ।। 26 ।।

స్వప్నాని యాన్యనిష్టాని తాని మే లేశతః శృణు ।
మ్లానతా క్షితికమ్పశ్చ ఉపరాగోఽతిభీషణః ।। 27 ।।

నీహార ఉల్కాపాతశ్చ [8]నిర్ఘాతశ్చిత్తభఙ్గకృత్ ।
గర్తప్రవేశో దధ్యన్నం స్విన్నమాంసస్య భక్షణమ్ ।। 28 ।।

వర్తనం రథవిధ్వంశ ఆజ్యం స్వాఙ్గద్విజచ్యుతిః ।
ఖరోష్ట్రం చోత్కటం హాస్యం కపిఋక్షాకులం వనమ్ ।। 29 ।।

స్థానం ధూమాకులం [9]దగ్ధమసితామ్బరవేష్టితమ్[10] ।
శుష్కత్వం సరిదాదీనాం ప్రతిస్రోతస్త్వమేవ చ ।। 30 ।।

పోతయానధ్వజచ్ఛత్రతతరుభఙ్గో ఽప్యసిద్ధికృత్ ।
అవతారో నగాద్ వృక్షాన్నగ్నత్వం ప్రేతదర్శనమ్ ।। 31 ।।

వసాకజ్జలతైలాజ్యలేపః సత్కర్దమే స్థితిః ।
మహిషో ఽహిర్నరః కృష్ణో దక్షిణాశాగమః క్షుధాః ।। 32 ।।

లుఞ్చనం[11] నఖకేశానామస్థిభఙ్గాదికం ద్రుతమ్ ।
ఏవమాదీని చాన్యాని అశుభాని మహామతే ।। 33 ।।
శుభాశుభస్వప్నాన్యాహ- చతుర్మూర్తిసమూహం త్విత్యాదిభిః ।। 15-33 ।।

[1 ద్వయో- ఉ. ।]

[2 తమాథవా- ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ. ।]

[3 లయమ్- ము. అటీ. ।]

[4 చిత్రం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[5 నేత్రః సితం- ము. అటీ. ।]

[6 శుక్లం- ఉ. ।]

[7 తురగశ్చైవ- ము. అటీ. ।]

[8 నిర్యాత- ము. అటీ. ।]

[9 చైవ- ము. అటీ., దణ్డ- బఖ. ।]

[10 వేష్టనమ్- ము. అటీ. ।]

[11 లాఞ్ఛనం- అటీ., లుణ్ఠనం- బక. బఖ. అ., లుణ్టనం- ఉ. ।]

ప్రాప్తే శుభాశుభే స్వప్నే ఽప్యభిసన్ధాయ వై హృది ।

ఔత్సుక్యాదశివధ్వంసి పూజాహోమం సమాచరేత్ ।। 34 ।।

అశుభస్వప్నే తచ్ఛాన్తిమాహ- ప్రాప్త ఇతి ।। 34 ।।

యథో[1]క్తవిధినా దేవమవతార్య క్రమాద్ యజేత్ ।

తర్పయిత్వా యథాన్యాయం[2] పూర్ణాన్తం [3]చాచరేత్ [4]తతః ।। 35 ।।

పునర్యథాక్రమం కుమ్భాదిష్వర్చనమాహ- యథోక్తవిధినేతి ।। 35 ।।

[1 అథో- ము. ।]

[2 న్యాసం- ము. బక. బఖ. ।]

[3 చార్పయే- బక. బఖ. ।]

[4 పునః- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

ఈశకోణేఽథవా సౌమ్యే పదే యాగగృహస్య చ ।

మణ్డలే పూర్వనిర్దిష్టే వృత్తే వా చతురశ్రకే ।। 36 ।।

స్నాతం స్రగ్వస్త్రభృచ్ఛిష్యం కృతన్యాసం [1]నివేశయేత్ ।

నిరీక్ష్య తాడ్య సంప్రోక్ష్య దర్భైరాలభ్య పూర్వవత్ ।। 37 ।।

సంస్కృత్య[2] మూర్తివత్[3] కిన్తు అనుగ్రాహ్యం[4] ధరాగతమ్[5] ।

ఆ[6]పాదాన్మన్త్రహస్తేన పరామృశ్యాఽథ మూర్ధని ।। 38 ।।

మన్త్రహస్తం జ్వలద్రూపం దద్యాద్ యో దుఃఖబీజజిత్[7] ।

స్నాతస్యాలఙ్కృతస్య కృతన్యాసస్య శిష్యస్య గోమయలిప్తే మణ్డలే సముపవేశనం నిరీక్షణాదిసంస్కారాంశ్చాహ- ఈశకోణేతి సార్ధైస్త్రిభిః। నిరీక్షణం నేత్రమన్త్రేణ, తాడనమస్త్రాభిమన్త్రితతిలసిద్ధార్థైః, ప్రోక్షణమస్త్రామ్బుసా, దర్భైరాలభనమ్, పీఠం[8]

తేనాస్త్రమన్త్రేణ, మూర్తివత్ సంస్కారో[9] మన్త్రన్యాసైరితి జ్ఞేయమ్ । మన్త్రహస్తేన ప్రధానమన్త్రత్వేన[10] భావితనిజదక్షిణహస్తేనేత్యర్థః ।। 36-39 ।।

[1 నివేద- ము. అటీ. ।]

[2 సంస్తుత్య- బక. ।]

[3 పూర్వ- అ. ।]

[4 గృహ్య- ము. అటీ., గ్రాహ్యాన్తరా- ఉ. ।]

[5 పరాదికమ్- అ. ।]

[6 అప- ము., ఆప- అటీ. ।]

[7 భేద- అటీ. ।]

[8 పఠన్తే- అ. ।]

[9 సంస్కారా- ము. ।]

[10 మన్త్రవత్వేన- అ. ।]

తమాదాయ కరాద్ దేవధామసన్నికటం వ్రజేత్ ।। 39 ।।

కృత్వాత్మనో వామభాగే భూయః సంచ్ఛాద్య లోచనే ।
ప్రక్షేపయేత్ తథా సార్ఘ్యమఞ్జలిం ముక్తలోచనమ్ ।। 40 ।।

సంపశ్యేత్ పరమం ధామ మన్త్రమచ్ఛ[1]ఫలప్రదమ్ ।
తస్మిన్నవసరే కుర్యాన్నామ యస్య యథోచితమ్ ।। 41 ।।

రహస్యసంజ్ఞం ముఖ్యం చ గౌణం[2] వాస్య యథాస్థితమ్ ।
సామాన్యం వాసుదేవాద్యం నామ స్వాఙ్గాచ్చతుర్ష్వపి[3] ।। 42 ।।

సర్వేషాం సవిశేషం వా[4] యథా చానుక్రమేణ తు ।

ద్విషట్కమూర్త్యఙ్కితం చ స్వామ్యన్తం బ్రాహ్మణేషు ।। 43 ।।

దేవాన్తం క్షత్రియాణాం చ కుర్యాద్ ద్వాదశధా పునః ।

పాణ్యన్తం ధారనిష్ఠం[5] వా లాఞ్ఛనాస్త్రపురస్సరమ్ ।। 44 ।।

ధ్వజలాఞ్ఛనసంజ్ఞం చ యథావస్థం నృపేషు చ ।

ఏవం వర్ధననిష్ఠం చ మూర్తిలాఞ్ఛనపూర్వకమ్ ।। 45 ।।

విహితం చాపి వైశ్యానాం దాసాన్తం శూద్రజన్మనామ్ ।

అథ శిష్యస్య వైష్ణవనామకరణవిధానమాహ- తమాదాయేత్యారభ్య దాసాన్తం శూద్రజన్మనామిత్యన్తమ్। అస్మిన్నవసరే శిష్యస్య నామకరణాత్ పూర్వం సుదర్శనపాఞ్చజన్యధారణమూర్ధ్వపుణ్డ్రధారణం చ కార్యమ్, యతః- "తాపః పుణ్డ్రస్తథా నామ మన్త్రో యాగశ్చ పఞ్చమః" (ఈ. సం. 21/284) ఇతి తయోర్నామకరణప్రాక్కాలీనత్వముక్తమ్। కిఞ్చ, "పఞ్చలోహమయం చక్రం సశఙ్ఖ ద్వాదశారకమ్" (18/35) ఇతి పూర్వం సమ్భారార్జనప్రకరణోక్తాభ్యాం శఙ్ఖచక్రాభ్యాం తాపస్త్వవసరాన్తరే[6](న?ణ) ప్రతిపాదితశ్చ।

నను సమ్భారార్జనప్రకరణే చక్రశఙ్ఖౌ నహి తాపార్థం ప్రతిపాదితౌ, అపి తు -

ముద్రావసానం కృత్వైవ సమ్యక్ తదను చాహరేత్ ।।

పాణిభ్యాం శఙ్ఖచక్రే ద్వే స్వమన్త్రేమాభిమన్త్రితే ।

భూత్వా తదాత్మనా పశ్చాత్ తే నిధాయ ధరాతలే ।।

అవలోక్యాఖిలం తత్స్వం ప్రవర్తేతాథ కర్మణి । (18/59-61)

ఇత్యేతావన్మాత్రోపయోగార్థం ప్రతిపాదితావితి చేత్, కస్తావతా భవతో విరోధః, ప్రసిద్ధే తాపే[7]ఽప్యుపయుజ్యేతాం నామ। న చ వేదవిరుద్ధత్వమేవ మమ విరోధ ఇతి వాచ్యమ్, తస్య వేదోక్తత్వే పరశ్శతప్రమాణాని [8]సచ్చరిత్రరక్షాయాం తప్తముద్రావిద్రావణవిద్రావిణ్యాం సిద్ధాన్తచన్ద్రికాయాం చ ప్రతిపాదితాని। సావధానం పశ్యతు భవాన్। అత ఏవ వేదమూలేఽస్మిన్నపి తన్త్రే ద్వాదశపరిచ్ఛేదే-

నాస్త్రైర్వస్త్రైర్ధ్వజైర్యేషాం వ్యక్తిర్వ్యక్తా జగత్త్రయే ।।

తేఽపి లాఞ్ఛనవృన్దం తు ధారయన్త్యక్షిగోచరే ।

లలాటే చాంసపట్టే తు పృష్ఠే పాణితలద్వయే ।।

తనూరూహచయే మూర్ధ్ని కర్మిణాం ప్రతిపత్తయే ।

అపి సంసారిణో జన్తోః స్వభావాద్ వైష్ణవస్య చ ।।

న జహాత్యాచ్యుతం లిఙ్గం కిం పునర్విభవాకృతేః । (12/168-171)

ఇతి వైష్ణవభగవల్లాఞ్ఛనధారణం సుస్పష్టం ప్రతిపాదితమ్। కిఞ్చ, ఏతద్వచనస్య సహజలాఞ్ఛనపరత్వభ్రమోऽపి సచ్చరిత్రరక్షాయామేవ (పృ. 43) నివారితః।

నన్వస్తు నామ సుదర్శనపాఞ్చజన్యధారణం ప్రమాణసిద్ధమ్, తదిదానీమేవ దీక్షాప్రకరణే కార్యమితి కోऽయం నియమః। తథా నియమే నామకరణవత్ తదపి భగవత్రైవ కణ్ఠరవేణోక్తం భవేత్। జయాఖ్యలక్ష్మీతన్త్రపాద్మాదిష్వపి నహి తద్దీక్షాఙ్గత్వేన ప్రతిపాదితమితి చేత్, సత్యమ్। దీక్షాఙ్గమితి కేనోక్తమ్। పూర్వమప్రాప్తశఙ్ఖచక్రలాఞ్ఛనానామేవ, "పఞ్చలోహమయం చక్రం సశఙ్ఖం ద్వాదశారకమ్" (18/35)ఇతి సమ్భారప్రకరణే ప్రతిపాదితమ్। ఉత్తరత్రాచార్యాభిషేకానన్తరం శిష్యా[9]యాచార్యలాఞ్ఛనప్రదానసమయేऽపి- "స్రుక్స్రువౌ యోగపట్టం చ శఙ్ఖచక్రే కమణ్డలమ్" (20/16) ఇతి వక్ష్యతి। కిన్తు చక్రా(ఙ్గ?ఙ్క)నాదీనాం దీక్షాయాః పూర్వమేవ ముఖ్య[10]కాలత్వాద్ గౌణకాలే దీక్షామధ్యే తన్న ప్రతిపాదితమ్। [11]ఈశ్వరతన్త్రే తు గౌణకాల ఏవ ప్రతిపాదితమ్। నహి తత్ర దీక్షాకాలే ప్రతిపాదితత్వమాత్రేణ తత్తదానీమేవానుష్ఠేయ[12]మితి నియమోऽస్తి, శఙ్ఖచక్రధారణస్య జాతకర్మనామకరణాదికాలేషూపనయనాత్ పూర్వముపనయనానన్తరం వివాహాద్యనన్తరం కర్తవ్యత్వేన బహువిధసమయానాం తత్ర తత్ర ప్రతిపాదితత్వాత్। దీక్షాకాలస్తు సర్వథా నోల్లఙ్ఘనీయః। యతః పారమేశ్వరే ప్రతిష్ఠాధ్యాయే-

ఏవం తదీయా విప్రాశ్చ క్షత్రియా వైశ్యజాతయః ।।

మౌద్గల్యాద్యాస్తథాన్యే చ న తచ్చిహ్నవివర్జితాః ।

భవేయుః సర్వథా తస్మాచ్ఛఙ్ఖచక్రగదామ్బుజైః ।।

లోహైరనలసంతప్తై[13]స్తత్తన్మన్త్రాధివాసితైః ।

పూజితైరర్ఘ్యగన్ధాద్యైరఙ్కితవ్యాః క్షణేన తు ।।

త్రయ్యన్త[14]జ్ఞానసంపన్నా యథోక్తాచారనిష్ఠితాః ।

విప్రాద్యాస్తే చ శూద్రాశ్చ యదైవ[15] కృతలక్షణాః ।।

తదా తు యోగ్యా విజ్ఞేయాః సమయశ్రవణాదిషు । (15/961-965)

ఇతి కృతలక్షణానామేవ దీక్షాయాం యోగ్యతా ప్రతిపాదితా। నన్వేవమ్-

సుదర్శనం ధారయిత్వా వహ్నితప్తం ద్విజోత్తమః ।

ఉపనీయ విధానేన పశ్చాత్ కర్మసు యోజయేత్ ।।

ఇతి కృతలక్షణస్యైవ గాయత్రీగ్రహణాదికర్మయోగ్యత్వం ప్రతిపాద్యతే,

భుజే చక్రం ద్విజాతీనాం శిరశ్చక్రం తు దైవతమ్ ।

అచక్రద్విజదేవానాం పూజా దానం చ నిష్ఫలమ్ ।।

ఇత్యుక్త్యాఽకృతలక్షణస్య కన్యాదానాద్యర్హత్వమపి నాస్తి, అతశ్చక్రాదిలాఞ్ఛనే ఉపనయనవివాహకాలావప్యనుల్లఙ్ఘనీయావితి చేత్, కస్యేష్టం[16] తదుల్లఙ్ఘనమ్। అనుపపత్తివశాత్ స్మార్తసంస్కారోల్లఙ్ఘనేఽపి దీక్షాఖ్యవైష్ణవసమ్ప్రదాయకాలః సర్వథాఽనుల్లఙ్ఘనీయ ఇతి నిర్ణయః। యతః పాద్మే- "చక్రేణైవాఙ్కితో విద్వాన్ వాసుదేవం సమాశ్రయేత్" ఇతి ప్రతిపాద్యతే। అత ఏవేశ్వరే దీక్షాకాలస్యాప్యుల్లఙ్ఘనభియా తత్ప్రకరణ ఏవ చక్రాఙ్కనాదికముక్తమ్। తత్పూర్వమేవ కృతచక్రాఙ్కనానాం తు దీక్షాకాలే తన్న ప్రకృతమ్। ఆచారే సతి పునర్దీక్షాకాలే తత్ప్రకరణేఽపి న ప్రత్యవాయః,

చక్రాది ధారయేద్ విప్రో లలాటే మస్తకే భుజే ।

పాతకాదివిశుద్ధ్యర్థం భవక్లేశవినాశనమ్ ।।

ఇత్యాదిత్యపురాణాదిషు శుద్ధ్యాపాదకత్వేన చ ప్రతిపాదనాత్, పూర్వం కృతలాఞ్ఛనస్య దేహోపచయాదినా మలినత్వే పునః స్ఫుటత్వసిద్ధేశ్చ। నను-

విష్వగమాదితన్త్రేషు దీక్షితానాం విధీయతే ।

శఙ్ఖచక్రగదాపూర్వైరఙ్కనం నాన్యదేహినామ్ ।।

ఇత్యాదివచనైర్దీక్షానన్తరమపి చక్రాఙ్కనమవగమ్యత ఇతి చేన్న, దీక్షితానామిత్యస్య దీక్షార్హపరత్వాత్। సిద్ధాన్తచన్ద్రికాయాం తు దీక్షితానామిత్యస్య ముముక్షుపరత్వముక్తమ్। తదసంగతమ్, తన్త్రదీక్షాప్రవేశభియా తాదృశార్థాఙ్గీకరణాత్। నిర్నిమిత్తేయం భీతిః। యతో మహాభారతే శాన్తిపర్వణి-

అవశ్యం వైష్ణవో దీక్షాం ప్రవిశేత్ సర్వయత్నతః ।

దీక్షితాయ విశేషేణ ప్రసీదేన్నాన్యథా హరిః ।।

వసన్తే దీక్షయేద్ విప్రం గ్రీష్మే రాజన్యమేవ చ ।

శరదః సమయే వైశ్యం హేమన్తే శూద్రమేవ చ ।।

స్త్రియం చ వర్షాకాలే తు పఞ్చరాత్రవిధానతః ।

ఇతి బ్రాహ్మణాదీనాం సర్వేషామప్యవిశేషేణ తన్త్రదీక్షాప్రవేశో[17] విధీయతే। ఏతద్వచనానామధికారివిశేషత్వే కథితే వినిగమనావిరహేణ-

బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైర్వైశ్యైః శూద్రైశ్చ కృతలక్షణైః ।

అర్చనీయశ్చ సేవ్యశ్చ నిత్యయుక్తైః స్వకర్మసు ।।

(ద్వాపరస్య యుగస్యాన్తే ఆదౌ కలియుగస్య చ ।)

సాత్వతం విధిమాస్థాయ గీతః సంకర్షణేన యః ।। (66/39-40)

ఇతి మహాభారతభీష్మపర్వవచనానామప్యధికారివిశేషపరత్వమేవ సంభవతి। సంభవతు నామ, తావతాఽస్మాకం కా హానిరితి చేత్, ఆచార్యోక్తివిరుద్ధం వచో మా వోచః। పఞ్చరాత్రరక్షాయాం హ్యేతద్భీష్మపర్వవచనాన్యుదాహృత్య - "ఏవమవిశేషేణ సర్వేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం శ్రీమత్పఞ్చరాత్రోక్తమార్గేణ భగవదర్చనాదికం కర్తవ్యమ్" (పృ. 21) ఇత్యభిహితత్వాత్। "సర్వసూత్రనిష్ఠానామపి భగవచ్ఛాస్త్రోక్తప్రక్రియయా సమారాధనాదికం ప్రశస్తతమమ్। తథా చ శిష్టైరనుష్ఠీయతే" (పృ. 21) ఇతి సిద్ధాన్తితమ్। తత్రైవ ద్వితీయాధికారేఽపి (పృ. 56) శ్రీమద్భాష్యకారప్రభృతిభిః శ్రీపాఞ్చరాత్రే[18] యత్కిఞ్చిత్ సిద్ధాన్తస్థాం కాఞ్చిత్ సంహితాం ప్రధానీకృత్య నిత్యారాధనం సంగృహీతమిత్యపి ప్రతిపాదితమ్। అతస్త్వేకత్ర నిర్ణీతోఽర్థః సర్వత్రేతి న్యాయేన దీక్షాప్రవేశవిధాయకశాన్తిపర్వవచనానామప్యవిశేషేణ సర్వజనవిషయత్వం బోద్ధ్యమ్। ఏతాదృశే పఞ్చమవేదవచనే జాగరూకే సతి భవతాం తత్ర దీక్షాప్రవేశే కా భీతిః। తన్త్రదీక్షామన్తరా తదుక్తభగవదర్చనాదౌ భవతామధికారః కథం సిద్ధ్యతి?

అన్యేషాం బ్రాహ్మణాదీనాం వర్ణానాం దీక్షయా క్రమాత్ ।

అధికారోఽనులోమానామపి నాన్యస్య కస్యచిత్ ।।

పూజావిధౌ భగవతస్తేఽనుకల్పాధికారిణః ।

ఇతి పాద్మాదిషు దీక్షితానామేవ హి భగవదర్చనాధికారః శ్రూయతే। కిఞ్చ, అత్రాపి ద్వితీయే పరిచ్ఛేదే- "చతుర్ణామధికారో వై వృత్తే దీక్షాక్రమే సతి" (2/12) ఇతి ప్రతిపాదితమ్। ఇదం పరార్థయజన[19]విషయమితి మావోచః, చతుర్వర్ణానామవిశేషేణాధికారవర్ణనాత్। యద్యపి భవద్భిరపి సిద్ధాన్తచన్ద్రికాయామ్- "వైఖానసాద్యాగమోక్తదీక్షాం ప్రాప్తో హి వైష్ణవః" ఇత్యత్ర,

తన్త్రదీక్షాం వినా యస్తు శఙ్ఖచక్రాదిలాఞ్ఛనమ్ ।

బిభర్తి స తు పాషణ్డో విజ్ఞేయస్తత్త్వదర్శిభిః ।।

ఇత్యత్ర చ[20] తన్త్రదీక్షాఽఙ్గీకృతైవ, తథాపి యావదర్థానుష్ఠానభియా దీక్షాశబ్దస్య దేవతాన్తరపరిత్యాగరూపనియమపరిగ్రహమాత్రపరత్వముక్తమ్।

మహాభారతాదివచనపర్యాలోచనయా దీక్షాప్రవేశే మా భీతిం భజన్తు భవన్తః। అలం ప్రసక్తానుప్రసక్త్యా। ప్రకృతమనుసరామః। ఏషాం చక్రాఙ్కనాదిసంస్కారాణాం దీక్షాకాలేఽనుష్ఠానక్రమ ఈశ్వర[21]సంహితాయాం సమ్యక్ ప్రతిపాదితః। పృథక్కాలేఽనుష్ఠానేఽపి స ఏవ క్రమోఽనుసరణీయః। తదానీమగ్నిస్తు-

విష్ణోరాయతనాగ్నౌ వా గురోరాత్మన ఏవ వా ।

హుతే హోమాదిభిస్తప్తైః సురూపైరర్చితైః క్రమాత్ ।।

దాసభూతం యదాత్మానం బుద్ధ్యేత పరమాత్మనః ।

తదైవ గాత్రం కుర్వీత శఙ్ఖచక్రాదిలాఞ్ఛితమ్ ।। (3/62-63)

ఇతి భారద్వాజసంహితోక్తో గ్రాహ్యః। తత్ర విష్ణ్వాయతనాగ్నిర్వైష్ణవ ఏవ। గురోరాత్మనో వాఽగ్నిశ్చేత్,
స్వగృహ్యోక్తప్రతిష్ఠాపూర్వకమీశ్వరతన్త్రోప[22]బృంహితవైష్ణవీకరణప్రక్రియయా సంస్కార్యః। ఊర్ధ్వపుణ్డ్రధారణమపి చక్రాఙ్కనానన్తరమేవ కార్యమ్। నామమన్త్రయాగాఖ్యసంస్కారత్రయం తు దీక్షాకాల ఏవానుష్ఠేయమ్, తస్య దీక్షాఙ్గత్వేనైవ ప్రతిపాదితత్వాత్।

నను తర్హి[23] పఞ్చసంస్కారాణాం యౌగపద్యేనానుష్ఠానం న సంభవతీతి చేత్, కిం తావతా ప్రత్యవాయః। జాతస్య కుమారస్య ద్వాదశేఽహని నామకరణప్రకరణే శఙ్ఖచక్రాఙ్కనం శాస్త్రేషూచ్యతే। తథైవ శిష్టైరనుష్ఠీయతే,

ద్వాదశేఽహని పుత్రస్య కేశవో బన్ధుభిః సహ ।

తేన శ్రీశైల[24]పూర్ణేన గురుణాఽమితతేజసా ।।

శఙ్ఖచక్రాఙ్కనం పూర్వం కారయిత్వాఽథ[25] లీలయా ।

లోకే రామానుజ ఇతి నామ చక్రే సుమఙ్గలమ్ ।। (2/38-39)

ఇతి ప్రపన్నామృతాదిషు శ్రీభాష్యకారాదిశిష్టాచారోఽప్యుద్భుష్యతే చ। అతో న పఞ్చసంస్కారాణాం యౌగపద్యేనానుష్ఠాననియమోఽస్తి।

నను తదానీం తేషాం యౌగపద్యేనానుష్ఠానాసంభవేఽపి పునరుపనయనానన్తరం వివాహానన్తరం వా పఞ్చసంస్కారాణాం యౌగపద్యేనానుష్ఠానం సంభవతి, తథైవ భాష్యకారాదిశిష్టాచారశ్చ ప్రతిపాదిత ఇతి చేత్, సత్యమ్। అత ఏవ హి దీక్షాకాలే తేషాం పునః కరణహేతుః పూర్వమస్మాభిరపి ప్రతిపాదితః ।। 39-46 ।।

[1 మిచ్చా- అ. ఉ.।]

[2 గణం- బక. బఖ.।]

[3 ర్ద్విప- ము. అటీ.।]

[4 యా- ము.।]

[5 ధర- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[6 సరాన్తేన- ము.।]

[7 తావప్యు - అ.।]

[8 సుదర్శనపాఞ్చజన్యధారణవిధినామకే ప్రథమాధికారే।]

[9 శిష్యాచార్చ- ము.।]

[10 ముక్త- ము.।]

[11 ఈశ్వరసహితాయాం (21/283) ఇత్యాదితో విస్తరేణాయం విషయః ప్రతిపాదితః।]

[12 జ్ఞేయ- ము.।]

[13 ప్తైః సూత్ర- అ. ము.।]

[14 త్రైవిద్యా- ము.।]

[15 యద్దైవం- ము.।]

[16 కస్యేదం- అ.।]

[17 శోఽభిధీయతే- ము.।]

[18 పఞ్చ- ము.।]

[19 `యజన' నాస్తి- అ.।]

[20 `చ' నాస్తి- అ.।]

[21 ఈశ్వరసంహితాయాం 21 తమేఽధ్యాయం 283-325 శ్లోకేషు విషయోఽయం ద్రష్టవ్యః।]

[22 అగ్నేర్గర్భాధానాదయః సంస్కారా ఈశ్వరే (5/147-158), పారమేశ్వరే (7/106-117) చ ద్రష్టవ్యాః।]

[23 `తర్హి' నాస్తి- అ.।]

[24 శ్రీశ- అ. ।]

[25 సలీలయా- అ. ము. ।]

అథోత్థాయ నమస్కృత్య మణ్డలం కలశం గురుమ్ ।। 46 ।।

యాయాత్ కుణ్డసమీపే తు శిశునా[1] సహ దేశికః ।
కృతస్య కర్మణోఽచ్ఛిద్రసిద్ధయే చ హుతే సతి ।। 47 ।।

సన్తాడ్యాస్త్రాత్మకో భూత్వా ప్రాగ్వత్ తద్ధృదయం విశేత్ ।
ప్రాణశక్తివియుక్తం చ కృత్వానీయ సమాసతః ।। 48 ।।

సంప్రవేశ్య స్వకం స్థానం తత్రాగ్నికణవచ్చ తమ్ ।
నీత్వా సమ్యక్ పృథగ్భావం విరేచ్య సహ వాయునా ।। 49 ।।

స్వభూమౌ వామమార్గేణ హృదాద్యన్తం[2] నిరోధితమ్ ।
జన్మగ్రహమనేనైవ మన్త్రయుక్తేన కర్మణా ।। 50 ।।

భావధ్యానానువిద్ధేన పితృమాతృమయం త్యజేత్ ।
తతః కవచమన్త్రేణ దద్యాత్ సప్తాభిమన్త్రితమ్ ।। 51 ।।

తతో మణ్డలసమీపాదుత్థాయ గురుదేవనమస్కారం కృతవతా శిష్యేణ సహ కుణ్డసమీపం గత్వా ప్రాయశ్చిత్తహోమానన్తరమస్త్రాభిమన్త్రితసిద్ధార్థాదిభిః శిష్యసన్తాడనం దహనాప్యాయనాఖ్యధారణాద్వయేన తద్భూతశోధనం చ కుర్యాదిత్యాహ- అథోత్థాయేతి పఞ్చభిః శ్లోకైః ।। 46-51 ।।

[1 శిష్యేణ- అటీ. ।]

[2 ద్యన్త- అ. ।]

తతః కవచమన్త్రేణ దద్యాత్ సప్తాభిమన్త్రితమ్ ।। 51 ।।

తస్యోపవీతమపరముదితం చాపి యస్య యత్[1] ।

ఉపవీతధారణార్హస్య త్రైవర్ణికస్య శిష్యస్య నూతనోపవీతధారణమాహ- తత ఇతి ।। 51-52 ।।

[1 తత్- బక. బఖ. ।]

సర్వదా[1] దాసభావత్వమాపన్నస్య చ తత్త్వతః ।। 52 ।।

అమద్య[2]పాఽన్వయోత్థస్య లోకధర్మోజ్ఝితస్య చ ।

ఆప్తవద్ బ్రహ్మనిష్ఠస్య కర్మతన్త్రరతస్య చ ।। 53 ।।

గోదానం శూద్రజాతేర్వై విహితం చైవ నాన్యథా ।

యోగ్యస్య శూద్రస్య తు గోదానం విహితమిత్యాహ- సర్వదేతి ద్వాభ్యామ్ ।। 52-54 ।।

[1 సర్వథా- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 అమధ్యమా- అటీ. ।]

వౌషట్స్వాహావషట్కారనిష్ఠానాం తు ప్రతిక్రియా ।। 54 ।।

నమస్కారేణ మన్త్రాణాం కార్యే ప్రాప్తే హ్యనుగ్రహే ।

తదీయమర్ఘ్యపుష్పాద్యం యత్కిఞ్చిద్ యాగసాధనమ్ ।। 55 ।।

సుసంస్కృతమసిద్ధం వా భక్త్యా కర్మణ్యతాం వ్రజేత్ ।

శూద్రస్య వషట్[1]కారాద్యనర్హత్వాన్మన్త్రశరీరే తత్ప్రతినిధిత్వేన నమస్కారో యోజ్య ఇత్యాహ- వౌషడితి । పాద్మే తు-

ద్వాదశాక్షరమాదౌ తు పశ్చాదష్టాక్షరాత్మకమ్ ।

మూర్తిమన్త్రాంశ్చ తదను సమధ్యాప్య యథావిధి ॥

కేవలం వైష్ణవం నామ నమఃప్రణవవర్జితమ్ ।

హుంఫడాదివషట్స్వాహావర్జితం కేశవాదికమ్ ॥

అధ్యాప్య స్త్రీషు శూద్రేషు తద్వదేవానులోమజే ।

సావిత్రీం యేఽనుతిష్ఠన్తి తేషాం విప్రవదిష్యతే ॥

ఇతి శూద్రాదీనాం ప్రణవనమస్కారావపి నిషిద్ధౌ। అన్యత్ర-

న స్వరః ప్రణవోఽఙ్గాని నాప్యన్యవిధయః స్మృతాః ।

స్త్రీణాం చ శూద్రజాతీనాం మన్త్రమాత్రోక్తిరిష్యతే ॥

ఇతి ప్రణవమాత్రం నిషిద్ధమ్। అతః సహితాభేదేన వ్యవస్థా జ్ఞేయా। పుష్పాఞ్జల్యాదిసమర్పణార్థం శూద్రాహృతం పుష్పాదికమపి తద్భక్తివశేన కర్మార్హం భవతీత్యాహ- తదీయమితి ॥ 54-56 ॥

[1 వౌషట్- ము.।]

అతోఽన్యేషాం తు భక్తానాం విహితా యాగసాధనే ॥ 56 ॥

సమ్యక్ [1]సత్త్వనివృత్తిః ప్రాగ్ దర్శన[2]ప్రోక్షణాన్వితమ్ ।

ఏవం త్రైవర్ణికానామపి యాగసాధనద్రవ్యేషు స్వీయత్వాభిమాననివృత్తిర్విహితేత్యాహ- అతోఽన్యేషామితి త్రిభిః పాదైః ॥ 56-57 ॥

[1 సత్త్వనివృత్త్యర్థం- అటీ.।]

[2 దర్శనం- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

మూర్తౌ[1] వా మణ్డలాగ్రే తు పుష్పక్షేపం మహామతే ॥ 57 ॥

శిష్యైః పుష్పాఞ్జలిసమర్పణం బిమ్బాగ్రే మణ్డలాగ్రే వా కార్యమిత్యాహ- దర్శనేతి త్రిభిః పాదైః। దర్శనం నేత్రమన్త్రేణావలోకనమిత్యర్థః। అనేన దీక్షాకాలే మణ్డలబిమ్బయోరన్యతరార్చనం సూచ్యతే ॥ 57 ॥

[1 మూర్తే- అ.।]

నక్తం వా పరిపీడం[1] చ వ్రతార్థం[2] త్వేకమేవ[3] హి ।

ఏవం సంస్కారసంశుద్ధం కృత్వా వర్ణగణం పురా ।। 58 ।।

సాఙ్గేన విభునా కుర్యాత్ తత్ప్రాయ[4]శ్చిత్తతర్పణమ్ ।

సదశాంశం[5] సహస్రం తు యథా చానుక్రమేణ తు ।। 59 ।।

గత్వాఽభ్యర్చ్య చ కుమ్భేశం సూత్రమాదాయ తత్స్థితమ్ ।

ఋజుభూతం శిశుం కృత్వా తద్వత్ సూత్రం ప్రసార్య[6] చ ।। 60 ।।

దీక్షావ్రతార్థం శుద్ధోపోషణం నక్తభోజనం వా విహితమిత్యాహ- నక్తమిత్యర్ధేన ।।

ఏవం బ్రాహ్మణాదీనాం సంస్కారానన్తరం వర్ణానుక్రమేణ సాఙ్గమూలమన్త్రైః సదశాంశసహస్రసంఖ్యయా ప్రాయశ్చిత్తహోమం కుమ్భస్థితభగవదభ్యర్థనపూర్వకం తత్సమీపస్థాపితమాయాసూత్రగ్రహణమ్ ఋజుభూతస్య శిష్యస్యా పాదాచ్ఛిఖాన్తం తత్సూత్రప్రసారణం చాహ- ఏవమితి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 58-60 ।।

[1 పిణ్డం- బక. బఖ. ।]

[2 భూతా- బక. బఖ. ।]

[3 చైవ- బక. బఖ. ఉ. ।]

[4 ప్రాయశ్చిత్తం చ- బక. ఉ. ।]

[5 శాంశ- ము. అటీ. ।]

[6 ప్రచార్య- ము. అటీ. ।]

వ్యక్తరూపం చ మన్త్రేశం సంస్మరేదగ్నిమధ్యగమ్ ।

పశ్యేద్ విభౌ శిశౌ[1] సూత్రే స్వాత్మన్యధ్వానమఞ్జసా ।। 61 ।।

అగ్నిమధ్యే వ్యక్తరూపం భగవన్తం సంస్మృత్య తస్మిన్ భగవతి శిశౌ సూత్రే స్వాత్మని చాధ్వానం స్మరేదిత్యాహ- వ్యక్తేతి ।। 61 ।।

[1 శిశుం- ము. అటీ. బక. బఖ. అ. ।]

తత్రాధ్యాత్మస్వరూపం చ సంస్మరేన్మన్త్రదేహగమ్ ।

అధిదైవస్వభావం చ తత్రాన్వాత్మన్యవతార్య చ ।। 62 ।।

అధిభూతమయం సూత్రే త్రివిధం శిష్యవిగ్రహే ।

అధ్వస్మరణక్రమమాహ- తత్రేతి సార్ధేన। త్రివిధమ్ అధ్యాత్మాధిదైవాధిభూతభేదభిన్నస్వరూపమిత్యర్థః ।। 62-63 ।।

మూలమన్త్రావసానే తు సనమస్కం పరాత్మనే ।। 63 ।।

పదం కృత్వా తు జుహుయాదాహుతీనాం చతుష్టయమ్ ।

తథా సూక్ష్మాత్మనే చోక్త్వా తతః స్థూలాత్మనే తు వై ।। 64 ।।

సర్వాత్మనే చ తదను తతోఽధ్వనిచయం హితమ్ ।

ఆ పాదా[1]గ్రాచ్ఛిఖాన్తం చ సర్వం ధ్యాత్వా స్వదేహగమ్ ।। 65 ।।

యథోద్దిష్ట[2]క్రమేణైవ విభిన్నం త్రివిధం త్వపి ।

తేషాం సన్తర్పణమన్త్రానాహుతిసంఖ్యాం తతస్తేషాం స్వశరీరే ఆ పాదాచ్ఛిఖాన్తం యథాక్రమం వ్యాప్తిస్మరణం చాహ- మూలమన్త్రేతి త్రిభిః ।। 63-66 ।।

[1 పదా- ము. అటీ. బక. ।]

[2 ష్టం క్ర- ము. ।]

రచనాసన్నివేశో యః క్ష్మాదీనాం చాధిభూతతా ।। 66 ।।

బోద్ధవ్యమధిదైవత్వం సామర్థ్యం యస్య యత్ స్వకమ్ ।

తదధిష్ఠాతృమన్త్రాణామధ్యాత్మత్వం విధీయతే ।। 67 ।।

అధిభూతాధిదైవాధ్యాత్మపదార్థవివరణమాహ- రచనేతి సార్ధేన। తదధిష్ఠాతృమన్త్రాణాం పూర్వోక్తవరాహాదిమన్త్రణామిత్యర్థః ।। 66-67 ।।

అథ మార్గద్వయం త్యక్త్వా ద్వాదశాన్తం సమాశ్రయేత్ ।

మూలమన్త్రమయో భూత్వా సంవ్రజేత్ స్వధియా తతః ।। 68 ।।

బ్రహ్మద్వారపదం [1]శ్లేష్యం తతస్తన్మధ్యవర్త్మనా ।

పార్థివం పదమాక్రమ్య కుర్యాత్ తచ్ఛక్తిమాత్మసాత్ ।। 69 ।।

బీజభూతాం చ హృన్మన్త్రసంరుద్ధాం సన్ధి[2]విగ్రహామ్ ।

నానాణ్డబీజసంయుక్తామ్ అనేకరచనాన్వితామ్ ।। 70 ।।

ఏవమాదాయ వై సర్వా బుద్ధినిష్ఠాస్తు శక్తయః ।

పృథక్ పృథక్ క్రమేణైవ తస్మిన్ హృన్మన్త్రసమ్పుటే ।। 71 ।।

స్వేనాధ్యాత్మగు[3]ణేనైవ పరేణ[4] వ్యాపకాత్మనా ।

తద్దేహం ధారయన్తం[5] చ స్మరేత్ తము[6]భయాత్మకమ్ ।। 72 ।।

కాలం[7] భోగక్షయాన్తం చ తత్కాలాత్[8] తు మహామతే ।

కృత్వైవం భూతశక్తీనాం సంహారం శిశువిగ్రహాత్ ।। 73 ।।

సౌత్రం దేహమథాక్రమ్య సమ్యక్ తేనైవ వర్త్మనా ।

ప్రోల్లసంస్తద్ వ్రజేత్తత్ర వ్యఞ్జయేత్ తు ధియాది[9]వత్ ।। 74 ।।

ఆదాయాధ్యాత్మమన్త్రాంశ్చ భూతభూతాన్వితానథ ।

ని[10]త్యైర్జ్ఞలక్షణైః శుద్ధైః సమన్త్రైః[11] స్వస్థితానపి ।। 75 ।।

అథ సూత్రాద్ వినిష్క్రమ్య ప్రయాయాదనలాశ్రయమ్ ।

తత్రావయవసన్ధానాన్మన్త్రసామ్యం[12] సమాచరేత్ ।। 76 ।।

సమాహృతానాం[13] మన్త్రాణాం పరే సర్వజ్ఞలక్షణే ।

వ్యాపకే సర్వసామాన్యే కృత్వా స్వే స్వే పదే స్థితిమ్ ।। 77 ।।

స్వశరీరమథాసాద్య బ్రహ్మద్వారేణ దేశికః ।

అథాచార్యస్య శిష్యబ్రహ్మరన్ధ్రద్వారా[14] తదన్తఃప్రవేశం తత్ర పృథివ్యాదితత్త్వశక్తీనాం సంహారప్రకారం తతః సూత్రమయదేహాన్తఃప్రవేశం తత్ర ధ్యాతాఽధి[15]భూతధ్యాత్మాదీనాం చ గ్రహణం తతోఽగ్నిస్థితం భగవన్తం ప్రాప్య తత్ర సమాహృతానాం మన్త్రాణాం స్థాపనం పునః స్వశరీరాన్తఃప్రవేశనం చాహ- అథ మార్గద్వయం త్యక్త్వేత్యాదిభిః। మార్గద్వయం భువనపదాధ్వనోర్ద్వయమిత్యర్థః, తయోరశుద్ధత్వాత్। మన్త్రాధ్వానం ప్రవిష్టస్య హి మూలమన్త్రమయత్వం సిద్ధ్యతి ।। 68-78 ।।

[1 శ్రైష్ఠ్యం- అటీ. ।]

[2 గన్ధ- అ. ఉ. ।]

[3 గణే- ఉ. ।]

[4 ధ్యాత్వా చ- ఉ. ।]

[5 న్తశ్చ- ము. ।]

[6 తదు- బక. బఖ. ।]

[7 కాల- ఉ. ।]

[8 లాచ్చ- ఉ. ।]

[9 తు యత్- బక. బఖ. ఉ., ది తత్- అ. ।]

[10 నిత్యజ్ఞ- బఖ., నిత్యైః స్వ- అ., నిత్యైర్జ్ఞా- ఉ. ।]

[11 మన్త్రైస్తు- బక., మన్త్రైస్తత్- బఖ. అ. ఉ.।]

[12 సాత్మ్యం సముచ్చ- ఉ.।]

[13 సమాశ్రితా- ఉ.।]

[14 ద్వారం- ము.।]

[15 `అధి' నాస్తి- అ.।]

స్రువమాదాయ సన్తప్య మన్త్రవృన్దం యథోదితమ్ ।। 78 ।।

తత్త్వవృన్దసమేతం చ స్వనామ్నా ప్రణవాదినా ।

భూయః సంసృష్టి[1]యోగేన ద్విషట్కపరిసంఖ్యయా ।। 79 ।।

పృథివ్యాదితత్త్వానాం తదధీశమన్త్రాణాం చ సంహారక్రమేణ సంతర్పణమాహ- స్రువమితి। ఓం క్ష్మాం నమః క్ష్మాతత్త్వాయ స్వాహా క్ష్మాతత్త్వాయేదం న మమ। ఓం సరశ్శాయినే స్వాహా శరశ్శాయిన ఇదం న మమ। ఇత్యాదిక్రమేణ ప్రయోగో బోధ్యః। అత్ర ద్విషట్కపరిసంఖ్యయేత్యనేన పూర్వం సంహారక్రమేఽప్యాహుతీనాం ద్వాదశసంఖ్యాకత్వం జ్ఞాయతే ।। 78-79 ।।

[1 సంసృష్ట- ఉ.।]

పూరకేణ సమాకృష్య శిష్య[1]హృత్కమలాద్ హృది ।

అథ వ్యక్తినిరస్తం చ క్ష్మాబీజం పరలక్షణమ్ ।। 80 ।।

జ్ఞ[2]శక్త్యా జ్ఞానసంరుద్ధం కృత్వాదాయానలాద్ హృది ।

ప్రణవాసనవిశ్రాన్తం[3] విరేచ్యాబ్జే తు శైశవే ।। 81 ।।

స్మృత్వాఽథ శిష్యచైతన్యమేకమేవ[4] ద్విరూపధృక్ ।

శక్తిమచ్ఛక్తిభావేన శక్తిత్వేన తు సంస్మరేత్ ।। 82 ।।

క్ష్మాతత్త్వాన్తర్గతం కుణ్డే శక్తిమత్తేన తత్పునః ।
రేచయిత్వా స్వనామ్నా చ విగ్రహే మధ్యవర్త్మనా ।। 83 ।।

నియోజ్య తత్సమాధౌతం జపధ్యానైకలక్షణే ।
తదేవ పార్థివం బీజం హృదా వై హోమకర్మణా ।। 84 ।।

సమ్యక్ తస్యోపకారార్థం నేతవ్యం సూక్ష్మదేహతామ్ ।
స్వాహాన్తం భోగసిద్ధ్యర్థం నమోఽన్తం మోక్షసిద్ధయే ।। 85 ।।

భోగమోక్షాప్తయే చాపి తదేవోభయలక్షణమ్ ।
కర్మణామవసానే తు సమ్పాదయపదం న్యసేత్ ।। 86 ।।

ఏవం తు[5] విగ్రహే సూక్ష్మే తద్భృత్పద్మగతస్య చ ।
శిరసా చాధికారాత్[6] తు తస్యాపాద్య యథాస్థితమ్ ।। 87 ।।

శిఖామన్త్రేణ[7] తద్భోగం నిర్వర్త్య[8] శతసంఖ్యయా ।
వర్మణా తత్ఫలప్రాప్తిం తల్లయత్వమపి స్మరేత్ ।। 88 ।।

సుతృప్తిమథ నేత్రేణ కుర్యాత్ తేనైవ [9]సంస్థితిమ్ ।
తత్త్యాగశ్చాస్త్రమన్త్రేణ విశ్లేషేణ యుతో భవేత్ ।। 89 ।।

మూలేనాథ గృహీత్వా తత్ కుర్యాచ్చైవాత్మసాత్ పునః ।
తద్వచ్ఛక్తిం తదీయాం చ కుణ్డాద్ వ్యాపకలక్షణామ్ ।। 90 ।।

క్ష్మాతత్త్వస్యాథ[10] సాధ్యస్య హ్యసాధారస్య[11] శాన్తయే ।

పూర్వసంఖ్యం తు చాస్త్రేణ[12] కృత్వా హోమం మహామతే ।। 91 ।।

స్రువమాజ్యేన సమ్పూర్య స్కన్ధసూత్రాత్ తు పార్థివమ్ ।
వికర్త్య పూర్ణయా సార్ధం విలాప్యాగ్నౌ[13] స్వకే పదే ।। 92 ।।

మూలమన్త్రేణ సహసా హృత్పద్మప్రేరితేన తు ।
స్వదేహాద్ రేచకేనాథ ప్రేర్య శక్తిం చ శైశవీమ్[14] ।। 93 ।।

తయాక్రాన్త[15] మధఃస్థం చ సంస్మరేద్ వ్యతిరిక్తయా ।
కబిన్దు[16]నేవాబ్జపత్రమాద్యాధ్వానం చ భౌవనమ్ ।। 94 ।।

శిష్యదేహే నిరుద్ధస్య వ్యక్తిక్రోడీకృతస్య చ ।
స్వశక్తిపరిపూర్ణస్య క్ష్మాబీజస్య త్వథోపరి ।। 95 ।।

విరేచ్య శక్తిమన్తం చ వ్యస్తధర్మేణ పూర్వవత్ ।

శిష్యచైతన్యస్య స్వహృది సంకర్షణమ్ అగ్నిస్థస్య వ్యక్తినిరస్తస్య క్ష్మాబీజస్య చాకర్షణం తస్య శిష్యహృత్కమలే స్థాపనం శిష్యచైతన్యస్యాగ్నౌ క్ష్మాతత్త్వాన్తఃశక్తిత్వేన స్మరణం శక్తిమత్త్వేన పునస్తస్య తద్విగ్రహరేచనం క్ష్మాబీజజపధ్యానరూపే సమయే నియోజనమ్ ఓం జ్ఞానాయ హృదయాయ నమ ఇత్యస్య సూక్ష్మదేహతాం సమ్పాదయ స్వాహేతి వా, సమ్పాదయ నమ ఇతి వా, సమ్పాదయ నమః స్వాహేతి వా మన్త్రేణ హోమైః సూక్ష్మదేహతానయనం తథైవ తదధికారాదిహోమం తద్విశ్లేషణార్థం[17] హోమం తతః శక్తిమతః శక్త్యాశ్చ పునరాత్మసాత్కరణం క్ష్మాతత్త్వస్య శాన్త్యర్థం హోమం సకర్మసూత్రపార్థివాంశఖణ్డేన సహ పూర్ణాహుతిం పునః శిష్యదేహే తచ్ఛక్తిభువనాధ్వనోర్జలబిన్దుపద్మపత్రయోరివ సంబన్ధం తథైవ శక్తివత్ క్ష్మాబీజయోరపి సంబన్ధం చాహ- పూరకేణ సమాకృష్యేత్యారభ్య వ్యస్తధర్మేణ పూర్వవదిత్యన్తమ్ ।। 80-96 ।।

[1 శిష్యం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 భూ- బక. బఖ., స్వ- అ. ।]

[3 విశ్రాన్తిం- అ.।]

[4 మేవం- ఉ.।]

[5 తద్వి- అ. ఉ.।]

[6 కారం తు- అ. ఉ.।]

[7 శిరో- అ.।]

[8 నికర్త్య- అ.।]

[9 తత్సిద్ధతమ్- బఖ., తత్సిద్ధితిమ్- ఉ.।]

[10 ధవార్ధ్యస్య- ము. అటీ.।]

[11 హ్యనా- ము. అటీ.।]

[12 శాస్త్రేణ- అ. ఉ.।]

[13 విలప్యా- ము., విలిప్యా- అటీ.।]

[14 శైశవమ్- ము. అటీ. ।]

[15 తయాక్రాన్తం మయస్థం- ము. అటీ.।]

[16 కుబిన్దునో- బక. బఖ.।]

[17 శ్లేషార్థం- అ.।]

తత్క్షణే బీజసంస్థం తు అధ్వానం తు యథాస్థితమ్ ।। 96 ।।

ప్రకాశయన్తి[1] కృపయా తన్నాథాస్తస్య[2] సిద్ధయే ।

తదానీం భువనాధ్వాద్యధీశాస్తద్బీజస్థితమధ్వానం యథాస్థితం కృపయా శిష్యాయ ప్రకాశయన్తీత్యాహ- తత్క్షణ ఇతి ।। 96-97 ।।

[1 యన్తం- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 తన్నాథం- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

విరక్తం భావయేచ్ఛిష్యం చిన్తయన్తమిదం[1] ధియా ।। 97 ।।

ఇదం తత్పార్థివం తత్త్వం [2]ముధా వై దుఃఖపఞ్జరమ్ ।

భావతత్త్వ[3] గతం చాస్య[4] సుమహత్త్వం[5] చ సామ్ప్రతమ్ ।। 98 ।।

కథమత్ర త్వహం చాసం యస్య మే న[6] తతా ఇమాః ।

ప్రకాశనేన[7] విరక్తస్య శిష్యస్య చిన్తనప్రకారమాహ- విరక్తమితి ద్వాభ్యామ్ ।। 97-99 ।।

[1 యేత్తదిదం- ము. అటీ. ।]

[2 బుధా- ము. బక. బఖ., బుధ్వా- అటీ. ।]

[3 తత్త్వం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[4 చాపి- ఉ. ।]

[5 సముద్ధృత్య తు- ఉ. ।]

[6 మేనే తతామిమామ్- ఉ. ।]

[7 తత్రప్రకా- ము. ।]

విముక్తః పఞ్జరాద్ యద్వత్ సుఖమాస్తే విహఙ్గమః ।। 99 ।।

ఊర్ధ్వపాతీ తదారూఢస్త్వేవం మన్త్రబలాచ్చిశుః ।

ఇతః పరం శిష్యస్య పఞ్జరవిముక్తవిహఙ్గమసాదృశ్యమాహ- విముక్త ఇతి। శిష్యచైతన్యస్య మన్త్రబలాత్[1] క్ష్మాతత్త్వవిముక్తత్వేఽపి తదారూఢత్వాద్ విహఙ్గమస్యాపి పఞ్జరోర్ధ్వారూఢత్వముక్తమ్ ।। 99-100 ।।

[1 వరాత్- అ. ।]

సమూహమథ విజ్ఞాప్య తత్రప్రభుత్వేన యః స్థితః ।। 100 ।।

సన్నిరుద్ధో భవత్వస్య[1] సర్వతః సర్వదైవ హి ।

యుష్మత్ప్రసాదసామర్థ్యాద్ యథావత్ [2]పార్థివో గుణః ।। 101 ।।

దేహోత్థం గన్ధతన్మాత్రం భవేదాసీనమస్య వై ।

సమ్యక్ సంప్రతిపన్నస్య శాసనే [3]పారమేశ్వరే ।। 102 ।।

క్ష్మాతత్త్వస్థితపాతాలశయనాదిమన్త్రసమూహవిజ్ఞాపనం తత్ప్రకారం చాహ- సమూహమితి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 100-102 ।।

[1 భవేత్తస్య- ము. అటీ. బక. బఖ. అ.।]

[2 ప్రథితో- ఉ.।]

[3 పరమే- ఉ.।]

హే ధరాధిపతే నాథ అస్యాద్య ప్రభృతి త్వయా ।

ధ్వంసినా[1] మోక్షవిఘ్నానాం భవితవ్యం చ కర్మిణః ।। 103 ।।

తదధీనవరాహవిజ్ఞాపనప్రకారమాహ- హే ధరాధిపతే ఇతి ।। 103 ।।

[1 ధ్వంసాయ- బఖ. అ. ఉ.।]

ఇతి విజ్ఞాప్య చాజ్ఞాప్య ఆపాద్యాహుతయః క్రమాత్ ।

సహ శక్త్యా సమాకృష్య భూయాత్ తత్పూరకేణ తు ।। 104 ।।

ఇతి విజ్ఞాపనానన్తరం పూర్వోక్తక్ష్మాతత్త్వతదధీశమన్త్రైర్హోమం శిష్యదేహాత్ పూరకేణ శక్తిమచ్చైతన్యస్య శక్త్యా సహాకర్షణం చాహ- ఇతీతి। ఆజ్ఞాప్యేత్యత్ర గన్ధమితి శే,ః, "రసమాజ్ఞాప్య గన్ధవత్" (19/109) ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్ ।। 104 ।।

తద్దేహే చాప్మయం[1] బీజం సాధారం పూర్వవద్ న్యసేత్ ।

కుణ్డమధ్యే[2]ఽనుసన్ధాయ జీవశక్తిం చ పూర్వవత్ ।। 105 ।।

విరేచ్య శక్తిమాంస్తత్ర నియోజ్యస్తదనన్తరమ్ ।

తత్సమాధౌ యథాపూర్వం కుమ్భకేన మహామతే ।। 106 ।।

అథాప్యం[3] దేహమాపాద్య హోమధ్యానాదినా[4] పరమ్ ।

తత్రాధికారపూర్వం తు సర్వం నిర్వర్త్య తస్య వై ।। 107 ।।

ఆప్యేన[5] సూత్రస్కన్ధేన సహ పూర్వా[6]న్నిపాత్య చ ।

అప్[7]తత్త్వం పదసంయుక్తం తేనాక్రాన్తం స్మరేత్ తథా ।। 108 ।।

తత్స్థం మన్త్రసమూహం తు సహ తత్పతినా తు వై ।

పూర్వవచ్ఛ్రావయిత్వా చ రసమాఙ్జాప్య గన్ధవత్ ।। 109 ।।

అథాప్తత్త్వసంస్కారమాహ- తద్దేహ ఇతి పఞ్చభిః। తద్దేహే శిష్యదేహ ఇత్యర్థః। అమ్మయం బీజం అప్తత్త్వం బీజమిత్యర్థః। ఓం అం నమ ఇతి యావత్, "నీత్వా స్వనామ్న ఆద్యర్ణం క్ష్మాన్తానాం బీజతాం గతమ్" (18/135) ఇతి పూర్వోక్తేః। సాధారం ప్రణవాసన[8]విశ్రాన్తమిత్యర్థః। శక్తిమాన్ శక్తిమత్త్వేన ధ్యాతం శిష్యచైతన్యమిత్యర్థః। తత్ర శిష్యవిగ్రహ ఇత్యర్థః। తత్సమాధౌ పూర్వోక్తజపధ్యానైకలక్షణే సమాధావిత్యర్థః। ఆప్యం దేహమాపాద్య సూక్ష్మదేహం సంపాద్యేత్యర్థః। హోమధ్యానాదినా హృన్మన్త్రహోమాదినేత్యర్థః। అధికారపూర్వమ్ అధికారభోగాధికమిత్యర్థః। పదసంయుక్తం ఋాధ్వసంయుక్తమిత్యర్థః। తేనాక్రాన్తం శక్తిసహితశక్తిమతాక్రాన్తమిత్యర్థః। తత్స్థం మన్త్రసమూహం నారాయణాదిసప్తమన్త్రసమూహమిత్యర్థః। తత్పతినా సహ సరశ్శాయినా సార్ధమిత్యర్థః। పూర్వవత్ శ్రావయిత్వా పూర్వోక్తప్రార్థనాశ్లోకాన్ శ్రావయిత్వేత్యర్థః। కిన్తు తత్ర యథావత్ పార్థివో గుణ ఇత్యత్ర యథావచ్చామ్మయో గుణ ఇతి, గన్ధతన్మాత్రమిత్యత్ర రసతన్మాత్రమితి, హే ధరాధిపతే ఇత్యత్ర హే జలాధిపతే ఇతి చ యోజ్యమ్। ఏవముత్తరత్రాపి జ్ఞేయమ్ ।। 105-109 ।।

[1 చామయమితి సార్వత్రికః పాఠః।]

[2 మధ్యే తు- అ. ఉ.।]

[3 అథాన్యం- ము. అటీ.।]

[4 దానా- బక.।]

[5 అన్యేన- ము. అటీ.।]

[6 పూర్ణాని - ఉ.।]

[7 ఆప్తత్త్వ- ము.।]

[8 సనమవి- అ.।]

మనోఽవసానం నీత్త్వైవం తం వర్ణాధ్వోర్ధ్వగోచరమ్ ।

నిష్ఠాఙ్గేన మహాబుద్ధే తేజసాఽస్త్రేణ చేచ్ఛయా ।। 110 ।।

సముద్ధృత్యాథ వై ప్రాగ్వద్ యో[1]క్తవ్యం బుద్ధిగోచరే ।

షడధ్వముక్తమూలేన ప్రాప్తసంజ్ఞం చ తం శిశుమ్ ।। 111 ।।

తత్త్వకఞ్చుకనిర్ముక్తం శాన్తాత్మన్యేకతాం గతమ్ ।

స్మృత్వా[2] శక్త్యాత్మనాఽగ్నౌ తు లబ్ధ[3]లక్షం పరే పదే[4] ।। 112 ।।

ఐశ్వరేణ తు బీజేన ప్రోక్తసత్త్వాన్వితేన చ ।

తతః సంవేద్యనిర్ముక్తే సమాధౌ వినియోజ్య చ ।। 113 ।।

న వేత్తి యత్ర సంలీనం సానన్దం[5] ద్వైతమాత్రకమ్ ।

ఏవం తేజస్తత్త్వప్రభృతిమనస్తత్త్వాన్తానాం మన్త్రాధ్వాదివర్ణాధ్వాన్తసహితానాం చతుర్ణాం క్రమేణ సంస్కారాః కార్యా ఇత్యాహ- మనోఽవసానమిత్యర్ధేన ।।

అథ నేత్రమన్త్రేణాస్త్రమన్త్రేణ వా శక్తిమతః శిష్యచైతన్యస్య [6]బుద్ధిమయేఽధ్వని యోజనం తచ్ఛక్త్యాః పూర్వవదగ్నౌ యోజనమ్। ఐశ్వరేణ బీజేన జపధ్యానైకలక్షణే సమాధౌ నియోజనం చాహ- నిష్ఠాఙ్గేనేతి చతుర్భిః। నిష్ఠాఙ్గేన చరమాఙ్గేనేత్యర్థః। ఇదం తేజోఽస్త్రమన్త్రయోరుభయోరపి విశేషణం బోధ్యమ్। యతః-

ప్రాధాన్యేన త్వథైశ్వర్యం మోక్షో యత్రానుషఙ్గతః ।।

తత్ర తద్విఘ్నశాన్త్యర్థమస్త్రాన్తం విద్ధి మన్త్రపమ్ ।

విపర్యయే తు నేత్రాన్తో[7] మన్త్రో [8]యస్మాన్మహామతే ।। (2/39-40)

ఇతి ఫలాభిసన్ధిభేదేనోభయోరపి చరమాఙ్గత్వం ద్వితీయపరిచ్ఛేదే ప్రతిపాదితమ్ ।। 110-114 ।।

[1 వక్తవ్యం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 స్మృత్యా- ఉ. ।]

[3 లక్ష్మ- ఉ. ।]

[4 పదే- పరే- ము. అటీ. ।]

[5 స్వానన్ద- అ. ఉ. ।]

[6 కృత్వా- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[7 భూశుద్ధి- అ. ।]

[8 మన్త్రాన్తో- అ. ।]

[9 యస్మిన్- అ. ।]

ఆహుతీనాం శతం హుత్వా[1] తదాపాదనకర్మణి ।। 114 ।।

నీత్వా సమానతాం సర్వం తేనైవ[2] స్వధియాఽఖిలమ్ ।

సహ సంవేద్య[3]జాలేన[4] వాక్ప్రబన్ధం యథాస్థితమ్ ।। 115 ।।

నిస్తరఙ్గమయో భూత్వా దద్యాత్ పూర్ణాహుతిం పరామ్ ।

హోమవిధిమాహ- ఆహుతీనామితి ద్వాభ్యామ్ ।। 114-116 ।।

[1 కృత్వా- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 తేన చ- ఉ. ।]

[3 సంవేష్య - అ. ।]

[4 కాలేన- బక. బఖ. ।]

అథాస్మితాం[1] ప్రాప్య గురుః ప్రదద్యాదాహుతీః[2] పునః ।। 116 ।।

బీజనాథేన శిష్యస్య త్వపమోక్షనివృత్తయే ।
పద్మైరోఙ్కారసంరుద్ధైః పదావ[3]స్థితమానసః ।। 117 ।।

సర్వజ్ఞో భవ చోక్త్వైవం[4] జుహుయాద్ ద్వాదశాహుతీః ।
భవైవమేవ[5] భగవన్నిరవద్యో నిరాశ్రయః ।। 118 ।।

సర్వేశ్వరః సర్వశక్తిః సుసమ్పూర్ణోఽచ్యుతో వశీ[6] ।
వ్యాపీ నిరుద్ధషాడ్గుణ్యో నిర్వికారో నిరఞ్జనః ।। 119 ।।

నిత్యో నిత్యోదిత[7]జ్ఞానో నిత్యానన్దః సునిష్కలః ।
అనాద్య[8]నన్తోఽనిధనో వాసుదేవో విభూతిమాన్ ।। 120 ।।

భూత్వైవం[9] చ తతః కుర్యాత్ పూర్ణయా పునరేవ హి ।

పునరపమోక్షనివృత్త్యర్థం హోమమాహ- అథేతి పఞ్చభిః। బీజనాథేన ఐశ్వర్యబీజేనేత్యర్థః। విశాఖయూపబీజేనేతి యావత్ ।। 116-121 ।।

[1 అథాస్థితాం- ము. అటీ.।]

[2 హుతిం- బఖ. ఉ.।]

[3 పదాయా- ఉ.।]

[4 వ- ఉ.।]

[5 భవైక- ఉ.।]

[6 హరిః- బక. బఖ.।]

[7 తోఽనూనో- అ. ఉ.।]

[8 అనాద్యన్తో హ్యని- బక. బఖ., అనాద్యన్తో నిధానో వా- అటీ.।]

[9 హుత్వై- అ. ఉ.।]

స్థితం[1] వైభవదీక్షాయాం ముముక్షోరైశ్వరే పదే ।। 121 ।।

యత్రస్థో ధామ చాభ్యేతి హ్యచిరాత్ పారమేశ్వరమ్ ।

ఈశ్వరేచ్ఛావశేనైవ దేహపాతాన్మహామతే ।। 122 ।।

భోగేచ్ఛోః[2] పద్మనాభీయ ఉభయేచ్ఛోః[3] పదద్వయే ।

శక్తిమచ్ఛక్తియోగేన త్వథ బుద్ధిమయేఽధ్వని ।। 123 ।।

నివేశ్యో దేహపాతాన్తం కాలముద్ధృత్య తత్పదాత్ ।

అన్తరూఢో[4] యథా కాష్ఠాత్ పావకశ్చ పృథక్ కృతః ।। 124 ।।

న భూయః సహ కాష్ఠేన సామ్యమేతి[5] తథా పుమాన్ ।

యోజితోఽధ్వాన్తరే భూయో నైతి తన్మయతాం తతః ।। 125 ।।

అథ బుద్ధిపదాద్ వైశాఖయూపపదే పద్మనాభాభిధపదే వా శక్తిమచ్ఛక్తిభేదేనోభయత్ర వా తత్ఫలాభిసన్ధ్యనుసారేణ శిష్యచైతన్యస్థాపనం పునస్తస్మాత్ పదాదుద్ధృత్య దేహపాతాన్తం కాలం బృద్ధిమయేఽధ్వన్యేవ స్థాపనం తథా బుద్ధిపదే స్థాపితస్యాపి చైతన్యస్య కాష్ఠవహ్నిదృష్టాన్తేన తన్మయాభావత్వం చాహ- స్థితమితి సార్ధైశ్చతుర్భిః ।। 121-125 ।।

[1 స్థితి- ఉ.।]

[2 భోగేప్సోః- అ. ఉ.।]

[3 యేప్సోః- అ. ఉ.।]

[4 అన్తర్గూఢో- బఖ. అ. ఉ.।]

[5 స్వాత్మ్య- ఉ.।]

సమాధిప్రచ్యుతిం కృత్వా వినివేశ్యాత్మనోఽగ్రతః ।

యథావదుపదేష్టవ్యస్తస్యాధ్వా చ సితాసితః[1] ।। 126 ।।

సంస్థితో [2]యస్త్వభేదేన భిన్నరూపః పరాత్మని ।

అథ శిష్యం పూర్వోక్తసమాధివిముఖం కృత్వాఽఽత్మనోఽగ్రే నివేశ్య తస్య వక్ష్యమాణప్రకారేణ షడధ్వోపదేశం కుర్యాదిత్యాహ- సమాధీతి సార్ధేన ।। 126-127 ।।

[1 తతః- బక. బఖ. ।]

[2 యః స్వదేహేన- అ. ।]

వేద్యవేదకనిర్ముక్తమచ్యుతం బ్రహ్మ యత్పరమ్ ।। 127 ।।

తచ్ఛబ్దబ్రహ్మభావేన స్వశక్త్యా స్వయమేవ హి ।

ముక్తయేఽఖిలజీవానాముదేతి పరమేశ్వరః ।। 128 ।।

పరంబ్రహ్మైవ నిఖిలచేతనసంరక్షణార్థం శబ్దబ్రహ్మభావం భజతీత్యాహ- వేద్యేతి సార్ధేన ।। 127-128 ।।

తదవ్యక్తాక్షరం విద్ధి తన్త్రీశబ్దో యథా కలః ।

పృథగ్వర్ణాత్మనా యాతి స్థితయేఽనేకధా స్వయమ్ ।। 129 ।।

తన్త్రీశబ్దవదవ్యక్తాక్షరం తచ్ఛబ్దబ్రహ్మ అకారాదిక్షకారాన్తవర్ణరూపేణ పునర్వ్యక్తతాం భజతీత్యాహ- తదితి। ఏతద్వ్యక్తరూపం సర్వైరపి జ్ఞాయతే ।। 129 ।।

నో యాన్తి నిశ్చయం యత్ర చాతురాత్మ్యాదనుగ్రహాత్ ।

ఋతే వేదవిదో విప్రాస్త్వేతస్మిన్ ప్రథమేఽక్షరే ।। 130 ।।

అవ్యక్తాక్షరే శబ్దబ్రహ్మణః ప్రథమరూపే తు భగవదనుగ్రహం వినా వేదవిదామపి నిర్ణయో న సంభవతీత్యాహ- నో యాన్తీతి ।। 130 ।।

స శబ్దమూర్తిర్భగవానభ్యేతి చ కలాత్మనా ।

తద్గహో[1] యుజ్యతే యేన తన్నిష్ఠానాం హి కర్మిణామ్[2] ।। 131 ।।

ఏష వర్ణాధ్వైవ కలాధ్వరూపేణ పరిణమతీత్యాహ- స ఇతి। కలాత్మనా జ్ఞానాదిషడ్గుణేనేత్యర్థః। తన్నిష్ఠానాం భగవజ్జ్ఞానాదిషాడ్గుణ్యానుభవనిష్ఠానాం కర్మిణాం తదారాధనాదికర్మవతాం చేతనానాం తద్గ్రహో జ్ఞానాదిగుణగ్రహణం యేన యుజ్యతే కలాధ్వరూపపరిణామేన సంభవతీతి పూర్వేణాన్వయః ।। 131 ।।

[1 తద్గృహ్యో- ము. అటీ.।]

[2 కర్మణా- ము.।]

న షాడ్గుణ్యకలోత్థా[1] చ యావన్మూర్తిర్నిరఞ్జనా[2] ।

వద కేనాఽన్యథాఽమూర్తం తద్గ్రహీతుం నియుజ్యతే ।। 132 ।।

ఏవం శబ్దమూర్తేః షాడ్గుణ్యాత్మనా పరిణామాభావే తన్మయ భగవన్మూర్తిజ్ఞానం కథం భవతీత్యాహ- నేతి ।। 132 ।।

[1 మలో- ము. అటీ.।]

[2 ర్తినిరఞ్జనమ్- ము. అటీ. బక.।]

తత్త్వాః కలామయాః సర్వే ప్రభవాప్యయలక్షణాః ।

పూర్వోక్తా వాసుదేవాద్యా అధ్యక్షాన్తా యథోదితాః ।। 133 ।।

అస్మాత్ కలాధ్వనో వాసుదేవమూర్త్యాదితత్త్వోత్పత్తిమాహ- తత్త్వా ఇతి ।। 133 ।।

తత్త్వేభ్యో[1] నిర్గతా మన్త్రాస్త్వణిమాదిగుణైర్యుతాః ।

షట్కలాఢ్యలవైర్యుక్తా యేషు సంఖ్యా న విద్యతే ।। 134 ।।

వ్యఞ్జితం తైః సనిర్మాణం[2] తుర్యాద్యం[3] పదసంజ్ఞకమ్ ।

కర్మిణామాత్మలాభార్థం మోహార్థం తత్ క్షయాయ చ ।। 135 ।।

ద్విసప్తభువనం విశ్వం గుణత్రయమయం[4] హి యత్ ।

తదశుద్ధం జగన్నిత్యం[5] భోగ్యం ప్రాప్యం[6] పృథక్ స్థితమ్ ।। 136 ।।

తత్త్వాధ్వనో మన్త్రాధ్వసముత్పత్తిం తస్మాత్ పదాధ్వసముత్పత్తిం తతో భువనాధ్వోత్పత్తిం చాహ- తత్త్వేభ్య ఇతి త్రిభిః। షట్కలాఙ్గలవైర్యుక్తా జ్ఞానైశ్వర్యాదిషడ్గుణాత్మకహృదయాద్యఙ్గమన్త్రైరన్వితా[7] ఇత్యర్థః। తుర్యాద్యమిత్యత్ర ఆద్యపదేన సుషుప్తిస్వప్నజాగ్రత్పదత్రయముచ్యతే ।। 134-136 ।।

[1 తేభ్యో విని- ము.।]

[2 స్వ- అ., స్త్వ- ఉ.।]

[3 తస్యాద్యం- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[4 యుతం- ఉ.।]

[5 జడం నిత్యం- అ. ఉ.।]

[6 వ్యాప్యం- బక. బఖ. అ., చాప్యం- ఉ.।]

[7 తామి- అ.।]

ఇత్యధ్వషట్కముద్దిష్టం హేయోపాదేయలక్షణమ్[1] ।

భువనాధ్వా పదాధ్వా చ వినా తుర్యపదేన తు[2] ।। 137 ।।

హేయః శేషముపాదేయం కర్మిణాం తదపేక్షయా ।

వ్యపేక్షయాఽప్యుపేయశ్చ హేయపక్షే ప్రయాతి చ ।। 138 ।।

ఉక్తార్థనిగమనపూర్వకం తస్మిన్నధ్వషట్కే భువనాధ్వనః పదాధ్వ(ని?నః) సుషుత్ప్యాదిపదత్రికస్య చ హేయత్వం తుర్యపదస్య మన్త్రాధ్వాదీనాం చోపాదేయత్వం చాహ- ఇత్యధ్వషట్కమితి సార్ధేన। ఏవమేవోపబృంహితం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

తుర్యవర్జం[3] సుషుప్త్యాదిరశుద్ధాం భజతే గతిమ్ ।

మాయాదిక్షితిపర్యన్తాం[4] యోక్తా భువనపద్ధతిః ।।

భువనాధ్వా స విజ్ఞేయో హ్యశుద్ధో మలపఙ్కిలః । (22/27-28)

ఇతి ।। 137-138 ।।

[1 లక్షణః- ము. అటీ.।]

[2 తత్- ఉ.।]

[3 తుర్యం వర్జ్యం - అ. ము. ।]

[4 పర్యన్తం- అ. ।]

కిన్తు తత్రాప్యుపాయం వై నిస్తరఙ్గే పరే పదే ।

వివేకపదసంస్థస్య దీక్షయా[1] సంస్కృతస్య చ ।। 139 ।।

విచార్యమాణ ఏవం హి విశ్రామో[2] యత్ర వై స్ఫుటమ్ ।

జాయతే తత్పరం బ్రహ్మ వాసుదేవాఖ్యమవ్యయమ్ ।। 140 ।।

ముముక్షోః శుద్ధాః[3] సన్తోఽప్యనపేక్షయా తస్య తేఽపి హేయపక్షాన్తర్గతా భవన్తీత్యాహ- వ్యపేక్షయేత్యర్థేన ।

తర్హి ముముక్షుప్రాప్యం కిమితి చేత్ తదాహ- కిన్త్వితి ద్వాభ్యామ్। విశ్రామ ఇత్యత్ర షడధ్వనామితి శేషః ।। 139-140 ।।

[1 సుదీక్షా- బఖ. ఉ., దీక్షాయాం- అ. ।]

[2 విశ్రమో- అ. ఉ. ।]

[3 శుద్ధాస్త్వప్య- ము. ।]

అమ్బరం పరమాణూనాం బహూనామాస్పదం[1] యథా ।

తథాఽనాద్య[2]ప్రబుద్ధానాం జీవానాం హి నికేతనమ్ ।। 141 ।।

విజ్ఞేయం భువనానాం చ పదానామన్తరం[3] హి యత్ ।

భువనపదాధ్వద్వయమప్యసంఖ్యాతచేతనాస్పదమిత్యాహ- అమ్బరమితి సార్ధేన ।। 141-142 ।।

[1 బ్రహ్మ- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 చాద్యా- బఖ. ।]

[3 మాన్తరం- ము. ।]

వినేశ్వరేచ్ఛయా తేషాం మన్త్రా వై క్రీడయన్తి చ ।। 142 ।।

మాయీయేఽధ్వద్వయే తస్మిన్ సుఖదుఃఖమయైః ఫలైః ।

తత్రామ్బరే[1] ఇచ్ఛావిధురాన్ జీవాన్ సుఖదుఃఖఫలాను[2]భవైర్మన్త్రాః క్రీడయన్తీత్యాహ-వినేతి। మాయీయే ప్రాకృత ఇత్యర్థః ।। 142-143 ।।

[1 స్వరాచ్ఛావిధూరాన్- ము.।]

[2 దుఃఖానుభవై- అ.।]

ఈశ్వరేచ్ఛానువిద్ధానాం భక్తానాం పరమేశ్వరే ।। 143 ।।

గురూణాం దీక్షితానాం చాప్య[1]రాధనరతాత్మనామ్ ।

భవన్త్యధ్వద్వయోర్ధ్వస్థా మన్త్రాశ్చాజ్ఞాప్రతీక్షకాః ।। 144 ।।

నయన్తి కర్మిణః[2] సమ్యగ్ మాయీయాధ్వద్వయాద్ బలాత్ ।

స్వస్థానమణిమాదీనాం భోగానాం ప్రాప్తయే తు వై ।। 145 ।।

ఈశ్వరేచ్ఛానువిద్ధానాం తు స్వయం వశ్యా భూత్వా తాన్ భోగార్థం స్వస్థానే నయన్తీత్యాహ-ఈశ్వరేతి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 143-145 ।।

[1 చ ఆ- అ.।]

[2 కర్మణః- ము. అటీ.।]

వరక్తస్య[1] చ తదోభ్గాత్ స్వశక్త్యా ప్రేరయన్తి చ ।

స్వవ్యాపారవశేనాపి తత్త్వాధ్వన్యమృతోపమే ।। 146 ।।

యత్రా[2]ణిమాది మన్యేత తృణానీవ చ సంస్థితః ।

తత్ర భోగవిరక్తం చేతనం తు మన్త్రాః స్వశక్త్యైవ వాసుదేవాదితత్త్వాధ్వానం ప్రాపయన్తీత్యాహ- విరక్తస్యేతి సార్ధేన। యత్ర [3]తత్త్వాధ్వని సంస్థితః పురుషోఽణిమాది మన్త్రాధ్వన్యనుభావభోగాన్ తృణానీవ మన్యేత తృణసదృశాన్ భావయేదిత్యర్థః ।। 146-147 ।।

[1 విరతస్య- ము. బక. బఖ.।]

[2 యన్త్రాణీమాని- ము. అటీ.।]

[3 తత్రా- అ.।]

అనుగ్రహపరాస్తస్య తత్త్వాధ్యక్షాదయోఽమలాః ।। 147 ।।

నయన్త్య[1]ప్యయతాం సమ్యక్ [2]సకలాధ్వని శాశ్వతే ।

తత్రాపి విరక్తం పురుషమనిరుద్ధాదయః కలాధ్వని యోజయన్తీత్యాహ- అనుగ్రహేతి। తతో వికలాధ్వమూర్తిర్వాసుదేవో వర్ణాధ్వానం ప్రాపయతి ।। 147-148 ।।

[1 న్త్యవ్యయ- ము. అటీ.।]

[2 సత్కలా- ము. అటీ. అ.।]

స షాడ్గుణ్యమయో బ్రహ్మ వాసుదేవోఽధ్వమూర్తిభృత్ ।। 148 ।।

నిత్యే స్వాత్మని సమ్బుద్ధే శబ్దబ్రహ్మాభిధేఽధ్వని ।

కరోతి యోజనాం తస్య యత్రస్థః స్వయమేవ హి ।। 149 ।।

ప్రాప్నోతి తత్పరిజ్ఞానాత్ సుశాన్తం భగవత్పదమ్ ।

తత్ర స్థితః పురుషః స్వయమేవ వర్ణాధ్వపరిజ్ఞానాద్ భగవత్పదం ప్రాప్నోతీత్యాహ- స ఇతి ద్వాభ్యామ్ ।। 148-150 ।।

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

దేవ వర్ణాధ్వవిజ్ఞానం వద కింలక్షణం మమ ।। 150 ।।

ప్రాప్నోతి యత్పరిజ్ఞానాదధ్వీ సద్వాసుదేవతామ్ ।

సంకర్షణః ప్రసక్తం వర్ణాధ్వజ్ఞానం పృచ్ఛతి- దేవేతి ।। 150-151 ।।

[1 `ఉవాచ' నాస్తి - ము. అటీ. ।]

శ్రీభగవానువాచ[1]

పఞ్చాధ్వకోశముక్తస్య లబ్ధసత్త్వస్య[2] చాత్మనః ।। 151 ।।

యో[3]నుభూతిపదం యాతి [4]ధారాసన్తానరూపధృక్[5] ।।

భిన్నవర్ణమయః శబ్దః పూర్వలక్షణలక్షితః ।। 152 ।।

స చాతురాత్మ్యనిచయో విజ్ఞేయో హి తదాత్మనా ।

ప్రభవాప్యయయోగేన శబ్దభాస్వరలక్షణః ।। 153 ।।

సకారాన్తస్త్వకారాచ్చ హకారాదాన్త[6] ఏవ హి ।

ప్రభవే ద్వాదశాన్తస్తు హకార[7]శ్చతురాత్మనామ్ ।। 154 ।।

ఏవం పృష్టో వాసుదేవః పూర్వోక్తం వర్ణాధ్వానం ప్రభవక్రమేఽకారాదిసకారాన్తమ్, అప్యయక్రమే హకారాద్ ఆకారాన్తం చ చాతురాత్మ్యసమూహరూపేణ భావయేదిత్యాహ- పఞ్చేతి త్రిభిః। పఞ్చాధ్వకోశముక్తస్య భువనాదిపఞ్చాధ్వనః సమతిక్రాన్తస్యేత్యర్థః। శబ్దభాస్వరలక్షణో భాస్వరధ్వనిలక్షణ ఇత్యర్థః। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

మచ్చాతురాత్మ్యనిచయో విజ్ఞేయో హి తదాత్మనా ।।

ప్రభవాప్యయయోగేన భారూపధ్వనిలక్షణః । (20/10-11)

ఇతి ।। 151-154 ।।

[1 `ఉవాచ' నాస్తి- ము. అటీ. ।]

[2 సత్త్వస్య- బక. బఖ. ఉ. l]

[3 సోఽను- ము. అటీ. l]

[4 ధరా- ము. అటీ. బక. బఖ. l]

[5 ధృత్- ము. l]

[6 దన్త- ము. అటీ. బక. బఖ. l]

[7 భకార- ము. బక. బఖ. అ. ఉ. l]

ప్రభవే ద్వాదశాన్తస్తు హకారశ్చతురాత్మనామ్[1] ll 154 ll

అకారస్త్వ[2]ప్యయే చైవ తుల్యతాఽతోఽనయోః స్మృతా l

అకారహకారయోర్ద్వాదశాన్తత్వేన సామ్యమాహ- ప్రభవ ఇతి l చతురాత్మనాం ద్వాదశాన్త ఇత్యన్వయః l ద్వాదశాన్తో ధారణాద్విషట్కాన్త ఇత్యర్థః l అత్రాకారాదిహకారాదిష్వేకోనచత్వారింశద్వర్ణేష్వకారాదిసకారాన్తం వర్ణచతుష్టయక్రమేణ ద్వాదశ వ్యూహా భవన్తి l తదుపర్యవశిష్టస్య హకారస్య ద్వాదశాన్తత్వమ్, ఏవమప్యయక్రమే హకారమారభ్యాఽఽకారాన్తం వ్యూహద్విషట్కానన్తరమవశిష్టస్యాఽకారస్య ద్వాదశాన్తత్వమితి భావః ll 154-155 ll

[1 భకార- ము. బక. బఖ. అ. ఉ. l]

[2 స్త్వవ్యయేనైవ- ము. అటీ. బక. బఖ. l]

వర్ణ[1]వ్యూహసమూహేఽస్మిన్ జ్ఞేయం జ్ఞానసమాధినా ll 155 ll

విశ్రామ ఉదయో వ్యాప్తి[2]ర్వ్యక్తిరా వాసుదేవతః l

అత్రైకైకా పరిజ్ఞేయా మూర్తిర్వై త్వేవమేవ హి ll 156 ll

యుక్తా విశ్రామపూర్వేణ చతుష్కేణ సమాసతః l

దణ్డవత్ సన్నివేశేన సంస్థితా హ్యేవమేవ హి ll 157 ll

ద్విషట్కం ధారణానాం చ ద్వాదశా[3]ధ్యాత్మలక్షణమ్ ।

సోపానభూతం యత్ క్రాన్త్వా ద్వాదశాన్తం విశేత్ పరమ్ ।। 158 ।।

తస్మిన్ వర్ణాధ్వన్యకారాదిక్రమేణ విశ్రామాదిచతుష్టయేనాస్య జ్ఞేయత్వం వాసుదేవాద్యేకైకమూర్తేరపి విశ్రామాదిచతుష్కేణ యుక్తత్వం దణ్డవత్ సన్నివేశేన సంస్థితిం తస్యాం ద్వాదశధారణానాం ద్వాదశాన్తారోహణే సోపానభూతత్వం చాహ- వర్ణవ్యూహేతి సార్ధైస్త్రిభిః। ఆ వాసుదేవతో వాసుదేవమారభ్యేత్యర్థః। అస్యైకైకా మూర్తిరిత్యత్రాన్వయః। విశ్రామో వర్ణానాం సూక్ష్మావస్థేత్యర్థః। ఉదయః పశ్యన్త్యవస్థా। వ్యాప్తిర్మధ్యమావస్థా। వ్యక్తిర్వైఖర్యవస్థా। తథా చ లక్ష్మీతన్త్రే-

శాన్తరూపాఽథ పశ్యన్తీ మధ్యమా వైఖరీ తథా ।

చతూరూపా[4] చతూరూపం[5] వచ్మి వాచ్యం స్వనిర్మితమ్ ।।

వాసుదేవాదయః సూక్ష్మా వాచ్యాః శాన్తాదయః క్రమాత్ । (18/29-30)

ఏవం వాసుదేవాద్యేకాకమూర్తి[6]రపి విశ్రామాదిచతుష్టయేన యుక్తా జ్ఞేయా। తత్ర విశ్రామస్తురీయవ్యూహావస్థా। ఉదయః సుషుప్తివ్యూహావస్థా। ఏవం విశ్రామాదిశబ్దవాచ్యతురీయవ్యూహావస్థాదిచతుష్టయవిశిష్టా వాసుదేవాదిమూర్తిర్విశ్రామాదిశబ్దవాచ్యసూక్ష్మావస్థాదిచతుష్టయవిశిష్టేష్వకారాదివర్ణేషు దణ్డవత్సన్నివేశేన సంస్థితేతి ఫలితోఽర్థః। అథవా వర్ణానాం సూక్ష్మాద్యవస్థా ఇదానీం న వివక్షితాః, కిన్తు విశ్రామాదిశబ్దైర్వాసుదేవాదిమూర్తేస్తురీయవ్యూహావస్థాదయ ఏవ వివక్షితాః। తాసామవస్థానామేకైకస్మిన్ వర్ణే ఏకైకావస్థాక్రమేణ ప్రత్యేకం వర్ణచతుష్టయేఽవస్థాచతుష్టయం బోధ్యమ్ ।

ఏవమవస్థాచతుష్టయాత్మకే వర్ణచతుష్టయే వాసుదేవాద్యేకైకా మూర్తిర్జ్ఞేయా। ఏవం చాకారాదిషోడశవర్ణానాం చతుష్టయచతుష్కే జాగ్రద్వ్యూహవాసుదేవాదయశ్చత్వారో మూర్తయః, (అ?క)కారాదిచతుష్టయవర్ణానాం చతుష్టయచతుష్కే సుషుప్తివ్యూహమూర్తయః, ఏతద్ద్వాదశాన్తే హకారే-

[7]అభేదేనాదిమూర్తేర్వై సంస్థితం వటబీజవత్ ।

సర్వక్రియావినిర్ముక్తమమూర్తం పరమార్థతః ।।

చాతురాత్మ్యం తదాద్యం వై శుద్ధసంవిన్మయం మహత్ । (5/81-82)

ఇత్యుక్తలక్షణా తురీయవ్యూహమూర్తిరిత్యర్థో జ్ఞేయః। ఏవం హకారాద్యకారాన్తం ప్రాతిలోమ్యేనాపి జ్ఞేయమ్। యద్వాఽకారాదివర్ణషోడశకే వ్యక్తిశబ్దవాచ్యా జాగ్రదవస్థా,

కకారాదివర్ణషోడశకే వ్యాప్తిశబ్దవాచ్యా స్వప్నావస్థా, [8]ధకారాదిసకారాన్తవర్ణషోడశకే ఉదయశబ్దవాచ్యా సుషుప్త్యవస్థా, ద్వాదశాన్తే హకారే విశ్రామశబ్దవాచ్యా తురీయావస్థా। తత్ర తత్ర తత్తద్వ్యూహమూర్తయః పూర్వోక్తక్రమేణైవ బోధ్యాః।

నన్వత్ర భవదుక్తం త్రివిధం వ్యాఖ్యానమప్యసఙ్గతమ్, జగజ్జననీకృతవ్యాఖ్యావిరోధాత్। లక్ష్మీతన్త్రే హి-

వార్ణే[9] వ్యూహసమూహేఽస్మిన్ జ్ఞేయం జ్ఞానసమాధినా ।

విశ్రామ ఉదయో వ్యాప్తిర్వ్యక్తిరా వాసుదేవతః ।।

అత్రైకైకా[10] పరిజ్ఞేయా మూర్తిర్ద్వి[11] త్వేవమేవ హి ।

యుక్తా విశ్రామపూర్వేణ చాతుష్కేణ సమాసతః ।।

విశ్రామం చిన్తయేద్ దేవం వాసుదేవం సనాతనమ్ ।

అకారం పుణ్డరీకాక్షం పూర్వదేవం సనాతనమ్ ।।

సంకర్షణాది[12]తత్త్వాని విశ్రామన్తి లయేఽత్ర హి ।

తతః సంకర్షణం దేవమాకారముదయం స్మరేత్ ।।

ఉదితో హి స సర్వాత్మా ప్రథమం సర్వకృత్ స్వయమ్ ।

వ్యాప్తిం[13] ప్రద్యుమ్నదేవం తమికారం పరిచన్తయేత్ ।।

త్రివిధం[14] ప్రాప్యతే తేన త్రయీకర్మాత్మనా జగత్ ।

అనిరుద్ధం వ్యక్తిరూపమీకారాన్తమనుస్మరేత్ ।।

వ్యజ్యన్తే శక్తయో హ్యత్ర జగత్సృష్ట్యాదయేఽఖిలాః ।

దణ్డవత్ సన్నివేశేన సంస్థితా హ్యేవమేవ హి ।।

ఆ సకారా[15]చ్చతూరూపయుక్తా మే చతురాత్మతా ।

స్మరేత్ ప్రభవచిన్తాయాం హకారం ద్వాదశాన్తకమ్ ।।

హకారం వాసుదేవం తు విశ్రామం పరిచిన్తయేత్ ।

సంకర్షణం సకారాన్తముదయం[16] త్వప్యయే స్మరేత్ ।।

ఏవమాకారతో దివ్యం చిన్తయేచ్చతురాత్మనామ్ ।

ద్విషట్కం ధారణానాం చ ద్వాదశాధ్యాత్మలక్షణమ్ ।।

సోపానభూతం యత్ర్కాన్త్వా ద్వాదశాన్తం విశేత్ పరమ్ ।

ఏషా సా ప్రథమా రీతిర్వర్ణమార్గస్య దర్శితా ।। (20/13-23)

ఇతి విశ్రామోదయవ్యాప్తివ్యక్తిశబ్దానాం వాసుదేవాదిచతుర్మూర్తిపరత్వం సుస్పష్టం వ్యాఖ్యాతమితి చేత్, అస్మదుక్తప్రాథమికవ్యాఖ్యానస్య లక్ష్మీవచనానుసారిత్వమజానన్నేవమాత్థ । తత్రాకారాదివర్ణేషు చతుర్షు చతుర్షు వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణా చతుర్ణామవస్థానం కిమస్మాభిర్నిరుద్ధమ్, అపి తు విశ్రామాదిశబ్దానాం సూక్ష్మావస్థాదివాచకత్వమస్మాభిరుక్తమ్ । లక్ష్మీతన్త్రే తు తదర్థస్య సుప్రసిద్ధత్వాత్ తద్వివరణం వినా వాసుదేవాదివాచకత్వం దుర్జ్ఞేయం సుస్పష్టం వ్యాఖ్యాతమ్ । తావతా తేషాం శబ్దానాం వాసుదేవాదివాచకత్వమేవ, సూక్ష్మాద్యవస్థావాచకత్వం న సంభవతీతి న[17] నియమోఽస్తి, ఉత్తరత్ర- "యుక్తా విశ్రామపూర్వేణ చతుష్కేణ సమాసతః" (లక్ష్మీ. 20/14) ఇత్యత్ర విశ్రామాదిశబ్దానామవస్థావాచకత్వస్య దుర్నివారత్వాత్ ।। 155-158 ।।

[1 వర్ణే- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 రరాధ్వాసు చ దేవతాః- ము. అటీ., ర్వ్యక్తిరాధ్వాసు- బక. బఖ. ।]

[3 శాథా- ము. అటీ. ।]

[4 చిత్రరూపా- అ., చిత్రరూపాత్- ము. ।]

[5 చిత్రరూపం వాచి- అ. ము. ।]

[6 మూర్తే- అ. ।]

[7 ధకారా - అ. ।]

[8 అభేదోఽనాది - అ. ।]

[9 ధకారా- అ. ।]

[10 వర్ణ- అ. ।]

[11 కోపరి- ము. ।]

[12 ర్వేత్యేవ- అ. ము. ।]

[13 ణాని- అ. ము. ।]

[14 వ్యాప్తం- ము. ము. ।]

[15 వివిధం- ము. ।]

[16 కాశాచ్ఛ భూ- అ. ము.।]

[17 రం తము- ము.।]

[18 `న' నాస్తి- అ.।]

నీత్త్వైవం వ్యక్తిభావేన హృత్పద్మోదరసంస్థితమ్ ।

వర్ణాధ్వానం దీక్షితస్య [1]శబ్దబ్రహ్మేతి యా[2] స్థితిః ।। 159 ।।

ఏవంభూతస్య వర్ణాధ్వనః ప్రకారః శిష్యాయ సువ్యక్తముపదేశ్య ఇత్యాహ- నీత్వేతి। హృత్పద్మోదరసంస్థితమ్

తత్రాబ్జం[3] చార్కమాలమ్బ్య పరా వాగ్ భ్రమరీ స్థితా ।

యా సర్వమన్త్రజననీ శక్తిః శాన్తాత్మనో విభోః ।।

నదన్తీ వర్ణజం నాదం శబ్దబ్రహ్మేతి యత్ స్మృతమ్ ।

అకారపూర్వో హాన్తశ్చ ధారాసన్తానరూపధృక్ ।। (2/67-68)

ఇత్యుక్తప్రకారేణ హృదయకమలాన్తః స్థితమిత్యర్థః। అత్ర దీక్షితస్యేత్యనేన షడధ్వమోచనపర్యన్తస్యైవ కర్మణో దీక్షాశబ్దాభిధేయత్వం జ్ఞాయతే। ఏవమేవోక్తం జయాఖ్యలక్ష్మీతన్త్రాదిష్వపి। ఏతేన సిద్ధాన్తచన్ద్రికాయాం దీక్షాశబ్దస్య నియమపరిగ్రహణవాచిత్వముక్తం నిరస్తం భవతి, నియమానాముత్తరత్ర వక్ష్యమాణత్వాత్ ।। 159 ।।

[1 వర్ణ- అటీ.।]

[2 యః స్థితః- బక. బఖ. ఉ., యత్- అ. అటీ.।]

[3 తత్రార్కం చాబ్జ- ము.।]

సంసేచ్య[1] హుతభుగ్భూమిం ప్రాణీతేనోదకేన తు ।

సహ శిష్యేణ చాత్మానం తేనైవాచ్ఛిద్రసిద్ధయే ।। 160 ।।

పూర్వవద్ భూతినా కృత్వా లక్ష్మ చాగ్నిం ప్రణమ్య చ ।

సముత్థాయ తతో యాయాత్ తం గృహీత్వాఽచ్యుతాలయమ్ ।। 161 ।।

పూజయిత్వా జగన్నాథం నివేద్య నియమాన్ శిశోః ।
సవిశేషాన్[2] సమాసేన సాన్తరాన్ యోగ్యతావశాత్ ।। 162 ।।

యథావదుపదేష్టవ్యం తతస్త[3]స్యార్చనం హృది ।
ముద్రాసమన్వితో మన్త్రో న్యాసధ్యానపురస్సరః ।। 163 ।।

ఇతికర్తవ్యతాశాస్త్రసంక్షిప్తా చ సవిస్తరా ।
తత్సమక్షం తత స్తేన సర్వం కార్యం యథాస్థితమ్ ।। 164 ।।

గుర్వర్చనం[4] తతః కుర్యాదాత్మనా చ[5] ధనాదినా ।
పూరయిత్వాఽమ్భసా పాణిమర్ఘ్యపాత్రాత్ తు దక్షిణమ్ ।। 165 ।।

షడఙ్గమన్త్రసంజప్తం క్షేప్తవ్యం తస్య మస్తకే ।
మణ్డలం[6] ప్రణవేనాథ పాణౌ సూర్యప్రభం స్మరేత్ ।। 166 ।।

తత్రాభిన్నం న్యసేత్ ప్రాగ్వద్ వైభవం దేవతాగణమ్ ।
కృత్వా ధియార్చితం[7] దద్యాత్ సాశిషం[8] తస్య మూర్ధని ।। 167 ।।

యథోక్తా చ యథాభీష్టా[9] త్వచిరాదేవ పుత్రక ।
తవాస్తు వైభవీ సిద్ధిర్మోక్షలక్ష్మీ[10]సమన్వితా ।। 168 ।।

అథ ప్రణీతోదకేన కుణ్డాదిసేచనం భస్మనా తిలకధారణమ్ అగ్నిప్ర(మాణా?ణామా)దికం మణ్డలస్థస్య బిమ్బస్థస్య వా భగవతోఽభ్యర్చనపూర్వకం తత్సంనిధౌ శిష్యాయ నియమోపదేశం మానసారాధనక్రమముద్రాన్యాసధ్యానసమన్వితమన్త్రోపదేశమ్ ఆరాధనాదీనామితికర్తవ్యతాక్రమోపదేశం స్వసమక్షమేవ శిష్యేణ భగవదారాధనాద్యనుష్ఠాపనం[11] గుర్వర్చనం శిష్యస్య మస్తకే మన్త్రోదకసేచనమ్

ఆశీర్వచనపూర్వకం తన్మస్తకే మన్త్రహస్తదానమాశీర్వచనప్రకారం చాహ- సంసేచ్య హుతభుగ్భూత[12]మిత్యారభ్య మోక్షలక్ష్మీసమన్వితేత్యన్తమ్। తవాస్తు వైభవీ సిద్ధిరిత్యత్ర వ్యూహదీక్షాయాం తవాస్తు వ్యూహసంసిద్ధిరితి, బ్రహ్మదీక్షాయాం తవాస్తు బ్రహ్మ[13]సంసిద్ధిరితి యోజ్యమ్। అత ఏవాస్మత్తాతపాదైః సాత్వతామృతే వ్యాపకమన్త్రదీక్షాప్రకరణాత్- "తవాస్తు విభవాదీనాం సిద్ధిర్మోక్షశ్రియాన్వితా" ఇతి ప్రతిపాదితమ్ ।

నను కేవలం పరవ్యూహవిభవదీక్షాత్రయమత్ర ప్రతిపాదితమ్, వ్యాపకమన్త్రదీక్షానుష్ఠానే కిం మూలమ్, తావతైకమన్త్రేణ విభవాదిసర్వదేవీయా సిద్ధిః[14]కథం జాయత ఇతి చేత్, అస్తి తత్ర చ సాత్వతోపబృంహణమీశ్వరతన్త్రం పాద్మాదికం చ మూలమ్, ఏకమన్త్రస్యాపి వ్యాపకత్వేన విభవాదిసర్వదేవావిష్కృతత్వాత్। తేన సర్వదేవీయా సిద్ధిర్నిరఙ్కుశా సిద్ధ్యతీతి బోధ్యమ్।

నను సిద్ధ్యతు నామ తాదృశీ సిద్ధిః, తదానీం వ్యాపకమన్త్ర ఏవ తద్దీక్షితస్యాధికారః। నహి విభవాదిదీక్షాం వినా తత్తన్మన్త్రేష్వధికారః సిద్ధ్యతీతి వాచ్యమ్, తనైవ సర్వదీక్షాణాం చారితార్థ్యాత్। తథా చైశ్వరే తన్త్రే-

ఏవం దీక్షాత్రయం చాపి దద్యాదేకస్య వా క్రమాత్ ।

సర్వారాధనయోగ్యత్వసిద్ధయే మునిపుఙ్గవాః ।।

యద్వాఽష్టాక్షరమన్త్రాదౌ వ్యాపక[15]త్రితయే ద్విజా ।.....

శక్తిభూషణవాహాస్త్రమన్త్రాంశ్చోపదిశేద్ గురుః ।। ఇతి । (21/460-461,463)

పాద్మేఽపి-

ధ్యాత్వా చ దక్షిణే కర్ణే శిష్యస్య ప్రణవాన్వితమ్ ।

మన్త్రం దద్యాదృషిచ్ఛన్దోదైవతం చాఙ్గమేవ చ ।।

ద్వాదశాక్షరమాదౌ తు పశ్చాదష్టాక్షరాత్మకమ్ ।

మూర్తిమన్త్రాంశ్చ తదను సమధ్యాప్య యథావిధి ।।

ఇతి వ్యాపకమన్త్ర[16]దీక్షాప్రకరణ ఏవ సమస్తమూర్తిమన్త్రాణామప్యుపదేశః ప్రతిపాదితః। ఏవం చ యథా ప్రధానమన్త్రదీక్షాయాః శక్తిభూషణవాహనాస్త్రమన్త్రేష్వప్యధికారః సిద్ధ్యతి, తథా వ్యాపకమన్త్రదీక్షయైవ విభవాదిమన్త్రేష్వధికారః సిద్ధ్యతీతి జ్ఞేయమ్।। 160-168 ।।

[1 సంసేవ్య- బఖ. అ. ।]

[2 సావ- అ.।]

[3 యత- అటీ.।]

[4 నమతః- అ. ఉ.।]

[5 ద్వయవాదినా- ము., ధ్యయనాదినా- అటీ.।]

[6 కమలం - అ. ఉ.।]

[7 ర్చనం- అ.।]

[8 సశిష్యం- అ. ఉ.।]

[9 ష్టమ- ము. అటీ.।]

[10 లక్ష్మ- ము. అటీ.।]

[11 ష్ఠానం- ము.।]

[12 భూమిమితి మూలే సార్వత్రికః పాఠః।]

[13 బ్రాహ్మ- అ.।]

[14 `కథం జాయత ...... సర్వదేశీయా సిద్ధి' నాస్తి- అ.।]

[15 `వ్యాపకత్రితయే..... క్షరమాదౌ తు' నాస్తి- అ.।]

[16 మన్త్రే- ము.।]

ఇతి వైభవదీక్షాయా లక్షణం సముదాహృతమ్ ।

తత్రప్రయుక్తస్య సామాన్యం సర్వమన్త్రగణస్య చ ।। 169 ।।

అథోక్తమర్థం నిగమయతి- ఇతీతి। తత్రప్రయుక్తస్య వైభవార్చనాసక్తస్య శిష్యస్యేత్యర్థః। సర్వమన్త్రగణస్య పద్మనాభాదిపాతాలశాయ్యన్తవిభవదేవమన్త్రసమూహస్యేత్యర్థః ।। 169 ।।

యేన యేన హి మన్త్రేణ దీక్షా కార్యా[1] హి కస్యచిత్ ।

తస్య తస్య తదీయానాం పూర్వోద్దిష్టేన వర్త్మనా ।। 170 ।।

కార్యోఽత్రావయవానాం తు వినియోగో యథోదితః ।

సమూహవద్ హృదాదీనాం [2]మూలాన్తానాం సమాచరేత్ ।। 171 ।।

సహ తత్త్వగణేనైవ సర్వదా[3]ఽధ్యాత్మరూపతామ్[4] ।

సమభ్యూహ్య తతః కుర్యాత్ ప్రాగ్వదభ్యర్చనం తు వై[5] ।। 172 ।।

ఏతేషు విభవమన్త్రేష్వేకైకేనైవ మన్త్రేణ యస్య దీక్షాఽభిమతా తస్య తాదృశదీక్షాయాం విశేషానాహ- యేనేతి త్రిభిః। అవయవానామఙ్గమన్త్రాణామిత్యర్థః। సమూహవత్ పాతాలశయనాదిపద్మనాభాన్తసమూహవదిత్యర్థః। ఏకమన్త్రదీక్షాప్రకరణాత్ పృథివ్యాదిసప్తకే పూర్వోక్తవిభవదేవసమూహం వినా తత్స్థానే హృన్మన్త్రాదిమూలమన్త్రాన్తానాం సప్తానాం వినియోగః కార్య ఇతి ఫలితోఽర్థః ।। 17-172 ।।

[1 ర్యాఽథ- బఖ. అ. ఉ.।]

[2 జ్ఞానా- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[3 సర్వమ్- ము. అటీ. బక.।]

[4 రూపతా- ము. అటీ.।]

[5 వా- అ.।]

నేత్రకర్మణి హృద్బీజం పఞ్చాఙ్గానాం విధీయతే ।

నిరఙ్గానాం తు మన్త్రాణామఙ్గమన్త్రోక్తకర్మణామ్ ।। 173 ।।

ప్రణవో వినియోక్తవ్యః సహ కర్మపదేన తు ।

సమ్పాద్యా[1] విధినానేన వ్యూహదీక్షార్థినాం సదా ।। 174 ।।

పఞ్చాఙ్గమన్త్రదీక్షాయాం నిరఙ్గమన్త్రదీక్షాయాం చ గతిమాహ- నేత్రేతి సార్ధేన ।। 173-174 ।।

[1 సమ్పాద్య- ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ.।]

సమ్పాద్యా[1] విధినానేన వ్యూహదీక్షార్థినాం సదా ।। 174 ।।

కిన్తు వై తత్ర యోక్తవ్యం ప్రత్యేకస్మిన్ హి కర్మణి ।

చతుష్కం వాసుదేవాద్యం బీజానాం యత్ పురోదితమ్ ।। 175 ।।

వ్యూహదీక్షాయాం విశేషమాహ- సంపాద్యేతి సార్ధేన। పురోదితమ్ అష్టమే పరిచ్ఛేదే "సాన్తం షష్ఠస్వరారూఢమ్" (8/10) ఇత్యాదిభిః ప్రతిపాదితమిత్యర్థః।। 174-175 ।।

[1 సమ్పాద్య- ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ.।]

ఏవమేవాద్యమన్త్రస్తు నిఃశేషః కర్మసంగ్రహే ।

యోక్తవ్యో బ్రహ్మదీక్షాయాం షోఢా భక్త్వా[1] చ పూర్వవత్ ।। 176 ।।

స్వరూపేణ యథావస్థముక్తేష్వవసరేషు చ ।

కిన్త్వేకవచనేనాత్ర దేవానాం ప్రార్థనా మతా[2] ।। 177 ।।

యోజనా త్వధివాసోక్తా విజ్ఞాతవ్యా సమాసతః ।

బ్రహ్మదీక్షాయాం విశేషానాహ- ఏవమేవేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। ఆద్యమన్త్రస్య షోఢావిభజనప్రకారస్తు ద్వితీయపరిచ్ఛేద (2/32-35) ఏవ ప్రదర్శితః। ఏకవచనేన ప్రార్థనా "యుష్మత్ప్రసాదసామర్థ్యాత్" (19/101) ఇత్యాదిస్థలేషు జ్ఞేయా।

నన్వత్ర దేవానామితి బహువచనమస్తి, కథం తేషామేకవచనేన ప్రార్థనేతి చేత్, సత్యమ్। తత్రాపి చాతురాత్మ్యసత్త్వాద్ బహువచనముక్తమ్। తథాపి-

అభేదేనాదిమూర్తేర్వై సంస్థితం వటబీజవత్ ।

సర్వక్రియావినిర్ముక్తమమూర్తం పరమార్థతః ।।

చాతురాత్మ్యం తదాద్యం వై శుద్ధం సంవిన్మయం మహత్ । (5/81-82)

ఇత్యాదిమూర్తేరేవ ప్రాధాన్యాదేక ఏవ మన్త్ర ఉక్తః, ఏక[3]వచనేనైవ ప్రార్థనేతి బోధ్యమ్। అధివాసోక్తా యోజనా నామ,

ఓమాదిశ జగన్నాథ సర్వజ్ఞ హృదయేశయ ।

తత్రాహం యోజయామ్యేనం [4]యత్కర్మ త్వత్పరాయణమ్ ।। (18/232)

ఇత్యేవంరూపేత్యర్థః। ఇయం యోజనా జ్ఞాతవ్యా ఏతద్దీక్షావిషయత్వేన బోధ్యాఽనేనేత్యర్థః, ఏకవచనప్రయోగాత్। ఏతేన వ్యూహదీక్షాయాం విభవదీక్షాయాం చ తస్మిన్ యోజనాశ్లోకే బహువచనం యోజ్యమిత్యర్థాత్ సిద్ధమ్। తత్రాప్యేకైకమన్త్రేణైవ దీక్షాయామేకవచనేనైవ ప్రార్థనాయోజనాదికం కార్యమ్। అత ఏవాస్మత్తాతపాదైః సాత్వతామృతే

యుష్మత్ప్రసాదసామర్థ్యాదితి ప్రార్థనాశ్లోకే త్వత్ప్రసాదస్య సామర్థ్యాదిత్యేకవచనం ప్రయుక్తమ్।

నను సాత్వతామృతే వ్యాపకమన్త్రదీక్షా ప్రతిపాదితా। వ్యాపకమన్త్రస్య[5] పరవ్యూహవిభవాఖ్యసర్వదేవవిషయత్వం భవతైవోక్తమ్। తాదృశమన్త్రదీక్షాయాం సర్వే దేవా అపి ప్రార్థ్యాః। తథా సతి కథమేకవచనం సమఞ్జసం భవతీతి చేత్, బ్రూమః- యథైక ఏవ మన్త్రః సర్వాన్ విషయీకరోతి, తథైకవచనమపీతి బోధ్యమ్। అత ఏవ హి పాద్మేఽష్టాక్షరకల్పే ద్వాదశాక్షరకల్పే చైకవచనేనైవ ధ్యానముక్తమ్- "చతుర్బాహుముదారాఙ్గమ్" ఇత్యాదిభిః।

నను తర్హ్యష్టాక్షరేణ పరవ్యూహవిభవార్చనప్రకరణే సర్వత్ర పాద్మోక్తధ్యానమేవానుసరణీయం కిమితి చేదుచ్యతే, అష్టాక్షరేణ తేషామర్చనప్రకారేణ సామాన్యతః పాద్మాద్యుక్తప్రకారేణ వా విశేషాకారేణ వా ధ్యేయమ్। తత్ర న వివాదః। అత ఏవ హీశ్వరపారమేశ్వరయోర్వ్యాపకమన్త్రేణైవార్చనే ఉక్తేఽపి తత్తద్దివ్యదేశస్థితమూర్తిధ్యానమేవ ప్రతిపాదితమ్ ।। 176-178 ।।

[1 భజ్క్త్వా- అ. ఉ.।]

[2 మతాః- అ.।]

[3 క్తస్త్వేక- ము.।]

[4 కర్మిణం- ము.।]

[5 మన్త్రేఽస్య- ము.।]

నిత్యదీక్షాద్వయస్యాస్య నాన్యన్మోక్షాదృతే ఫలమ్ ।। 178 ।।

తత్రాపి చాతురాత్మ్యీయా దీక్షా ప్రాక్ కమలేక్షణ ।

బలాద్ దదాతి షాడ్గుణ్యభోగాప్తిం భావితాత్మనామ్ ।। 179 ।।

ఫలం స్రక్చన్దనాదీనాం హోమద్రవ్యస్య చాపి యత్ ।

ప్రకృత్యా సహ చాభ్యేతి విలయం బ్రహ్మదీక్షయా ।। 180 ।।

కిం బహునా, వ్యూహబ్రహ్మదీక్షయోః కేవలమోక్షప్రదత్వేఽపి తత్రైహికఫలానామప్యానుషఙ్గికత్వమస్తీత్యాహ- నిత్యేతి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 178-180 ।।

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే[1] శ్రీసాత్వతసంహితాయాం దీక్షావిధిర్నామ[2] ఏకోనవింశః[3] పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే ఏకోనవింశః[4] పరిచ్ఛేదః।।

[1 పఞ్చ- ఉ.।]

[2 `నామ' నాస్తి- ఉ.।]

[3 అష్టాదశః- అ.।]

[4 వింశతిః- ము.।]52

వింశః[1] పరిచ్ఛేదః।।

నారద ఉవాచ[2]

దీక్షాలక్షణముక్త్వైవం సీరిణం[3] చాథ[4] చక్రభృత్[5] ।

యథావచ్ఛ మునిశ్రేష్ఠాః పునరేవాబ్రవీదిదమ్ ।। 1 ।।

అథ వింశః పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। భగవానేవం దీక్షాలక్షణముక్త్వా పునరభిషేకముపదిశతీత్యాహ- దీక్షేతి ।। 1 ।।

[1 ఏకోనవింశః - అ.।]

[2 `ఉవాచ' నాస్తి- ము. అటీ. ఉ.।]

[3 ణశ్చాథ- ఉ.।]

[4 చాధి- ము. అటీ.।]

[5 యుక్- బక. బఖ., ధృక్- అ. ఉ.।]

అథ మణ్డల[1]దృష్టస్య శాస్త్రజ్ఞస్య యథార్థతః[2] ।

సమారాధనసక్తస్య పుత్రకత్వం[3] గతస్య చ ।। 2 ।।

అభిషేకేఽధికారిణం తత్ప్రయోజనం కాలం చాహ- అథేతి ద్వాభ్యామ్। మణ్డలదృష్టస్య దృష్టమణ్డలస్యేత్యర్థః, సమయనిష్ఠస్యేతి యావత్। "లబ్ధదర్శనమాత్రో వై మన్త్రమూర్తేస్తు మణ్డలే[4]" (22/14) ఇతి సమయనిష్ఠస్య లక్షణం వక్ష్యతి। శాస్త్రజ్ఞస్య తదనన్తరం శాస్త్రవ్యవసాయపరస్యేత్యర్థః,

తతః ప్రభృతి కాలాచ్చ [5]సుప్రశ్నచ్చ సుదేశికాత్ ।।

పాఠపూర్వం హి శాస్త్రార్థమభ్యర్థయతి యోఽనిశమ్ । (22/15-16)

ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్। పుత్రకత్వం గతస్య "విజ్ఞాతా గురుణా యస్య" (22/29) ఇత్యారభ్య, "స శిష్యః పుత్రకో నామ స్వపుత్రాదధికః సదా" (22/38) ఇత్యన్తం వక్ష్యమాణలక్షణవిశిష్టస్యేత్యర్థః। సమారాధనసక్తస్య "పూర్వవల్లబ్ధదీక్షస్తు మన్త్రారాధనతత్పరః" (22/39) ఇత్యాదిక్రమేణ వక్ష్యమాణలక్షణవిశిష్టస్యేత్యర్థః। ఏవం మణ్డలదృష్టస్యేత్యాదివిశేషణచతుష్టయవిశిష్టస్య శిష్యస్య తత్కాలం దీక్షానన్తరమేవాభిషేచనం కార్యమితి ఫలితార్థః।

నన్వేతదభిషేచనం విశేషణవిశిష్టస్యేతి కిం నియామకమ్, సమయినః పుత్రకస్య సాధకస్య వాఽభిషేకః కార్య ఇత్యర్థః సరసః। యతః శ్రీజయాఖ్యే-

సేనాపతిక్రమేణైవ సమయజ్ఞస్య సర్వదా ।

మహామన్త్రత్వవిధినా పుత్రకస్యాభిషేచనమ్ ।।

యువరాజవిధానేన దాతవ్యః సాధకస్య తు ।

రాజోపచారవిధినా అభిషేకో గురోః స్మృతః ।। (18/34-35)

ఇతి సామ[6]యికాదీనాం చతుర్ణామప్యభిషేకః ప్రతిపాదిత ఇతి చేత్, బ్రూమః - [3]జయాఖ్యే తేషాం ప్రత్యేకమభిషేకప్రయోగభేదాశ్చ ప్రతిపాదితాః। అత్ర తు కేవలమాచార్యాభిషేకవిధానముక్తమ్। అతోఽస్మదుక్తార్థ ఏవ సరసః। న చ తర్హి విశేషణానాం వైయర్థ్యాపత్తిః, సమారాధనసక్తస్యేత్యేతావన్మాత్రేణైవ చారితార్థ్యాదితి వాచ్యమ్, తత్తత్సర్వగుణవిశిష్టస్యైవాభిషేకార్హత్వోక్త్యా [7]సామర్థ్యాత్। కిఞ్చ, అత్ర వక్ష్యమాణేషు[8] సమయిపుత్రకసాధకలక్షణేషు జయాఖ్యవదభిషిక్తత్వం కుత్రాపి న వక్ష్యతి। ఆచార్యలక్షణేష్వేవ- "లిఙ్గైః పూర్వోదితైర్యుక్తస్త్వభిషిక్తో విశేషతః" (22/44) ఇత్యభిషిక్తత్వం వక్ష్యతి। అత ఏవై[9]తదుపబృంహణేశ్వరతన్త్రే-

ఇత్యేవమభిషేకస్తు భవేన్ముఖ్యాధికారిణామ్ ।।

అన్యే తు దీక్షామాత్రేణ సంస్కార్యా మునిపుఙ్గవాః । (21/503-504)

ఇతి సుస్పష్టం ప్రతిపాదితమ్। పాద్మేఽపి-

శిష్యం సుతం వా సర్వజ్ఞమనసూయం[10] జితేన్ద్రియమ్ ।

ఆచార్యవంశజన్మానం నిగ్రహానుగ్రహక్షమమ్ ।।

శాన్తికే పౌష్టికే చైవ కర్మణి క్షమమర్థినామ్[11] ।

వేదవేదాన్తతత్త్వజ్ఞమాచార్యపదాకాఙ్క్షిణమ్ ।।

దేశికేన్ద్రో విధానేన క్ష్యమాణేన తత్త్వవిత్ ।

కర్షణాదిషు సర్వేషు విధానేష్వధికారిణమ్ ।।

కుర్యాన్మణ్డలపూజాది[12] కుమ్భయాగావసానికమ్ ।।

ఇత్యాచార్యవంశజానామేవాభిషేకః ప్రతిపాదితః, తేషామేవ కర్షణాదిష్వధికారశ్చ ।। 2 ।।

[1 మణ్డ(ర్ణ)స్య దృష్ట(ప్ల)స్య- ము. ।]

[2 ఇతః పరమ్- "తప్తాభ్యాం శఙ్ఖచక్రాభ్యామఙ్కితస్య భుజద్వయే । సమ్యగ్ధృతోర్ధ్వపుణ్డ్రస్య దత్తనామ్నశ్చ మన్త్రిణః ।" ఇత్యయం శ్లోకోఽధికో దృశ్యతే- ము. అటీ. । మాతృకాస్వనుపలబ్ధేర్భాష్యకారేణాఽవ్యాఖ్యాతత్వాచ్చ ప్రక్షిప్తోఽయం శ్లోక ఇతి ప్రతీయతే ।]

[3 పుత్రత్వం చ- ము. అటీ. బక. బఖ. అ. ।]

[4 మణ్డలః- అ. ము. ।]

[5 సుప్రసన్నాచ్చ దేశికాత్- ము. ।]

[6 సామయికానాం- అ. ।]

[7 అష్టాదశః పటలో ద్రష్టవ్యః ।]

[8 సార్థక్యాదిత్యర్థతయా నేయః ।]

[9 ద్వావింశే పరిచ్ఛేదే 2-58 శ్లోకేషు ।]

[10 `ఏవ' నాస్తి- అ. ।]

[11 మనసోఽయం - అ. ।]

[12 పూజ్యా- అ. ।]

సిద్ధ్యర్థం సర్వమన్త్రాణామధికారాప్తయే తు వా ।

తత్కాలం గురుణా కార్యం సచ్ఛి[1]ష్యస్యాభిషేచనమ్ ।। 3 ।।

నను తర్హి జయాఖ్యే[2] చతుర్వర్ణానాం చతురాశ్రమిణాం చతుర్విధశిష్యాణాం చాభిషేకః ప్రతిపాదితః। తత్ర కా గతిరితి చేత్, దత్తోత్తరమేతత్। జయాఖ్యనిష్ఠానాం సర్వేషామపి తారతమ్యేనాభిషేకః స్యాత్। ఏతస్మిన్నాచార్యాభిషేకమాత్రస్యోక్తత్వాత్ సాధకాద్యభిషేకవిధానానామనుక్తత్వాచ్చైతన్నిష్ఠైరాచార్యాభిషేకమాత్రమనుష్ఠేయమ్। యద్వా- అనుక్తమన్యతో గ్రాహ్యమితి న్యాయేన సాధకాభిషేకాద్యనుష్ఠానేఽపి న ప్రత్యవాయః ।। 3 ।।

[1 యచ్ఛిష్య- ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ.।]

[2 అష్టాదశే పటలే।]

భగవత్తత్త్వవేతౄణాం పఞ్చకాలరతాత్మనామ్ ।

సంహితాపారగాణాం చ ఆచార్యాణాం చ సన్నిధౌ ।। 4 ।।

యతీనాం బద్ధలక్ష్యాణాం సాధకానాం మహాత్మనామ్ ।

దేవస్య[1] పురతః కుర్యాచ్చతురశ్రం తు మణ్డపమ్[2] ।। 5 ।।

సర్వోపకరణోపేతం మధ్యే భద్రాసనాన్వితమ్ ।

తస్మిన్ కుర్యాదనన్తాద్యం సన్ధానం త్వాసనోదితమ్ ।। 6 ।।

పూజయిత్వాఽర్ఘ్యపుష్పాద్యైస్తతో దేవస్య సమ్ముఖమ్ ।

బద్ధపద్మాసనం శిష్యం తత్రారోప్య కృతాఞ్జలిమ్[3] ।। 7 ।।

కాన్తాభిర్గీయమానం తు స్తూయమానం చ వన్దిభిః ।

శఙ్ఖాద్యైర్ధ్మాయమానం తు పఠ్యమానం తు మఙ్గలైః ।। 8 ।।

జపమానం పరం మన్త్రం ధ్యాయమాన[4]మివాచ్యుతమ్ ।

అష్టాఙ్గేనార్చయిత్వా తు కుమ్భమాదాయ వైష్ణవమ్ ।। 9 ।।

స[5] తత్ర స్థేన మన్త్రేణ సమ్యక్ సిద్ధివ్యపేక్షయా ।
సహస్రావర్తితం కృత్వా శతావర్తితమేవ[6] వా ॥ 10 ॥

సిద్ధయే ద్రుత హేమాభం స్మృత్వా తమభిషిచ్య చ ।
స్వాహాన్తమన్త్రముచ్చార్య ప్లుతం హృత్కమలోదరాత్ ॥ 11 ॥

ఏవముక్త్వా నమోఽన్తం తు ధ్యాత్వా తం స్ఫటికామలమ్ ।
సముత్కీర్య[7] ఖరన్ధ్రేణ తస్య హృత్పద్మగం స్మరేత్ ॥ 12 ॥

చిచ్ఛక్తి[8]విగ్రహం బ్రహ్మ త్వాహ్లాదా[9]నన్దలక్షణమ్ ।
సమారోప్య ధియా సమ్యక్ స్వాధికారం తు చాఖిలమ్ ॥ 13 ॥

ప్రతిపాద్యార్చితం శుద్ధం దివ్యమాగమసఞ్చయమ్ ।
శుభమారాధనాధారమక్షసూత్రం చ కిఙ్కిణీమ్ ॥ 14 ॥

స్రుక్స్రువౌ యోగపట్టం చ శఙ్ఖచక్రే కమణ్డలుమ్ ।
చమసం సార్ఘ్యపాత్రం[10] చ దర్భాన్ కృష్ణాజినం [11]తతమ్ ॥ 15 ॥

పాదుకే పాదపీఠం చ చ్ఛత్రమాసనదర్పణమ్[12] ।
మాయూరం[13] వ్యజనం శుక్లం చామరం భగవద్ధ్వజమ్ ॥ 16 ॥

యథార్ఘదణ్డసహితం కాషాయే క్షౌమవాససీ ।
సముత్థాప్యాసనాత్ సర్వమాహృత్య స్నానజం జలమ్ ॥ 17 ॥

వినిక్షిప్య శుచౌ స్థానే దేవ[14]మమ్యర్చ్య వై తతః ।

తాదర్థ్యేన తు సన్తర్ప్య పూర్ణాన్తం చాగ్నిమధ్యగమ్ ।। 18 ।।

అథాభిషేకవిధానమాహ- భగవత్తత్త్వవేతౄణామిత్యారభ్య పూర్ణాన్తం చాగ్నిమధ్యగమిత్యన్తమ్। దేవస్య పురత ఇత్యత్ర మణ్డలస్థస్య[15] బిమ్బస్థస్య వా దేవస్యేత్యర్థః। అనన్తాద్యమిత్యత్రాద్యపదేన ధర్మజ్ఞానాదయః సంగ్రాహ్యాః। అష్టాఙ్గేన అష్టోపచారైరిత్యర్థః। వైష్ణవం కుమ్భం దీక్షార్థం స్థాపితం మహాకుమ్భమిత్యర్థః।

నను దీక్షార్థం స్థాపితం మహాకుమ్భమితి కోఽయం నియమః। యతో [16]జయాఖ్యపాద్మయోరభిషేకార్థం పృథక్ కుమ్భస్థాపనముచ్యత ఇతి చేన్న, అత్ర పృథగనుక్తత్వాత్, మహాకుమ్భస్య వినియుక్తత్వాదేవోత్తరత్ర- "క్షాన్త్వా యథోక్తవిధినా సకుణ్డాన్మణ్డలాన్తరాత్" (20/19) ఇతి కేవలకుణ్డమణ్డలాభ్యామేవ భగవద్విసర్జనస్య వక్ష్యమాణత్వాచ్చ।

నను సాధకస్య ఖల్వాచార్యాభిషేకః కార్యః। సాధకలక్షణం తు- "పూర్వవల్లబ్ధదీక్షస్తు మన్త్రారాధనతత్పరః" (22/39) ఇత్యాది వక్ష్యతి। జయాఖ్యేఽపి-

మన్త్రసిద్ధిస్తు వై యస్య[17] విజ్ఞాతా గురుణా యదా ।

గురుణా వై సోఽభిషిక్తస్తతః శిష్యః ప్రసాదతః ।। (17/46)

ఇతి ప్రతిపాద్యతే। ఏవం దీక్షానన్తరం మన్త్రసిద్ధ్యర్థం బహుకాలమనుష్ఠితవ్రతస్య సాధకస్య దీక్షార్థం స్థాపితమహాకుమ్భేనాభిషేకః కథం సంఘటతే। అతోఽభిషేకకాలేఽపి కుమ్భమణ్డలాగ్నిష్వర్చనం కార్యమ్। తదాతనమహాకుమ్భేనైవాభిషేకః సరస ఇతి చేత్, స్థూలమనీషోఽసి। కిమేకం శిష్యముద్దిశ్యైవ దీక్షాప్రారమ్భః క్రియతే? బహూనుద్దిశ్య క్రియమాణే దీక్షాక్రమే కాంశ్చిత్ సమయే నియోజయతి, సమయినః పుత్రకపదే నియోజయతి, పుత్రకాన్ సాధకపదే నియోజయతి, సాధకానాచార్యపదేఽభిషేచయతీతి సూక్ష్మదృష్ట్యా ద్రష్టవ్యమ్। నృసింహదీక్షాప్రకరణే-

తతః శుచీన్ సోపవాసాన్ శోధితాన్ బద్ధలోచనాన్ ।।

భక్తాన్ ప్రవేశయేత్ తత్ర గృహీతకుసుమాంస్తు వై । (17/115-116)

ఇతి బహూనాం యుగపద్దీక్షాక్రమముక్తం కిం న శ్రుతవానసి। అన్యథా- "తత్కాలం గురుణా కార్యం సచ్ఛిష్యస్యాభిషేచనమ్" (20/3) ఇత్యుక్తః[18] కాలః కథం సంభవేత్। ఏకమేవోద్దిశ్య క్రియమాణదీక్షాక్రమేఽపి భగవదనుగ్రహవశాత్ సద్యస్తన్మన్త్రసిద్ధిలిఙ్గదర్శనాదౌ తత్కాలం ఏవాభిషేకోఽపి సంభవత్యేవ।

ప్రక్షేపయేన్మణ్డలాన్తర్నేత్రబన్ధం విముచ్య చ ।।

అష్టాఙ్గప్రణిపాతైస్తు ప్రదక్షిణయుతైస్తతః ।

దేవశ్చాగ్నిర్గురుః కుమ్భః పూజనీయః పునః పునః ।।

తత్కాలం భక్తిభావేన విజ్ఞాతా యోగ్యతా యదా ।

తీవ్రమన్దధియాం తేషాం తదా దీక్షాం సమాచరేత్ ।। (17/116-118)

ఇతి సమయిపుత్రకాణాం భక్త్యతిశయే[19] తీవ్రబుద్ధిత్వే చ తదానీమేవ దీక్షాచరణం సుస్పష్టం ప్రతిపాదితం హి।

నను[20] పుత్రకాణాం దీక్షాచరణకథనం[21] తత్ర కిం సాధకమితి చేత్, [22]జరత్కుడ్యదుఃశఙ్కాపరిహరణం చతుర్ముఖస్యాప్యశక్యమ్ ।

కృత్వా నిరీక్షణాద్యం చ దేవధామ్ని తు క్షేపయేత్ ।

తుష్టో మన్త్రమయం సమ్యక్ సార్ఘ్యపుష్పాహితాఞ్జలిః ।। (22/31)

ఇతి వక్ష్యమాణలక్షణానుసారేణ పుష్పాఞ్జలిప్రక్షేపాద్యనన్తరం హి పుత్రకత్వం సిద్ధ్యతి। తదా[23] పుత్రకపదారూఢస్యాపి తదానీమేవ దీక్షాచరణకథనం తత్ర సాధకం (కథం) న భవేత్, "సిద్ధయే ద్రుత హేమాభమ్" (20/11) ఇత్యుక్తత్వాత్। "ధ్యాత్వా తం స్ఫటికామలమ్" (20/12) ఇత్యత్ర ముక్తయ ఇతి జ్ఞేయమ్। "స్వాహాన్తం భోగసిద్ధ్యర్థం నమోఽన్తం మోక్షసిద్ధయే" (19/85) ఇతి పూర్వమేవోక్తం హి। యథార్థదణ్డసహితం తత్తద్వర్ణాశ్రమవిహితదణ్డమిత్యర్థః। ఏతేన "కాషాయే క్షౌమవాససీ" (20/17) ఇత్యపి వ్యాఖ్యాతే ।। 4-18 ।।

[1 వద్భక్తియుక్తానాం- ము. ।]

[2 అథ కుర్యాద్ గురుః సమ్యక్- ము. అటీ. ।]

[3 మణ్డపమ్- అటీ. ।]

[4 ఞ్జలిః- ము. అటీ. ।]

[5 నం గుణాచ్యుతమ్- అ. ।]

[6 తత్త- అ. ।]

[7 వర్తన- అ. ।]

[8 ఉద్ధీర్య కర్ణ- ము. అటీ. ।]

[9 అప్శక్తి- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[10 త్వఖిలా- ఉ. ।]

[11 చార్ఘ్య- అటీ. అ. ।]

[12 తతః- బక. బఖ. అ. ।]

[13 దర్పణే- ము. అటీ. ।]

[14 మాయూర- అ. ఉ., మయూర- బఖ. ।]

[15 ద్రైవ- ము. బక. బఖ. ।]

[16 మణ్డలస్య- అ. ।]

[17 జయాఖ్యేఽష్టాదశే పటలే ।]

[18 తస్య- ము. ।]

[19 ఇత్యుక్తేః- అ. ।]

[20 శయతీవ్రబుద్ధిత్వం- అ. ।]

[21 న తు- ము. ।]

[22 ణే- కథం- ము. ।]

[23 చర- అ. ।]

[24 తథా- ము. ।]

జ్ఞాన్త్వా పూర్వోక్తవిధినా సకుణ్డాన్మణ్డలాన్తరాన్ ।
అర్ఘ్యపాత్రసమూహాచ్చ బలిదానం సమాచరేత్ ।। 19 ।।

సోదకేన[1] చ భూతానా[2]మోదనేనాస్త్రముచ్చరన్ ।
బలి[3]మణ్డలకం కృత్వా యాగాగారాచ్చ బాహ్యతః ।। 20 ।।

కృత్వాన్తర్బలిదానం తు ప్రాదక్షిణ్యేన వై పురా ।
అథ ఊర్ధ్వ ఇదం చోక్త్వా శేషం తన్మణ్డలే బహిః ।। 21 ।।

నమోఽస్త్వచ్యుతభూతేభ్యః సర్వేభ్యః సర్వదైవ హి ।

సదిక్పతిభ్యః సాస్త్రేభ్యః [4]శాన్తిర్నోఽస్త్వస్య వై శిశోః ।। 22 ।।

అథ కుణ్డాన్మణ్డలాదర్ఘ్యాదిపాత్రసమూహాచ్చ మన్త్రోపసంహారం బలిదానక్రమం చాహ-క్షాన్త్వేతి చతుర్భిః। భూతానాం కుముదాదీనామిత్యర్థః। బలిమణ్డలకం బలిదానార్థం గోమయోపలిప్తం స్థానమిత్యర్థః ।। 19-22 ।।

[1 పఙ్క్తిచతుష్టయం నాస్తి- ఉ.।]

[2 భూతానాం - అ.।]

[3 బలిం మణ్డలతః- ము. అటీ.।]

[4 శాన్తయే స్వస్య - బక. బఖ., పాతృభ్యః స్వస్య- ఉ.।]

పూజాద్యముపసంహృత్య దత్తశిష్టేన పూర్వవత్ ।

వృత్త[1]మణ్డలమధ్యే తు సితపద్మోదరే తతః ।। 23 ।।

దత్తశిష్టైర్యజేద్ దేవం సర్వదేవగురుం ప్రభుమ్ ।

తర్పయిత్వాఽగ్నిమధ్యే తు కుర్యాత్ తస్య విసర్జనమ్ ।। 24 ।।

తదీయమథ నిక్షిప్య క్ష్మావటే వా జలాన్తరే ।

యాగా[2]వనౌ చ తచ్చక్రం ద్వాదశారం విచిన్త్య చ ।। 25 ।।

అథ[3] విష్వక్సేనార్చనం తత్సన్తర్పణం[4] తద్విసర్జనం తన్నివేదితపరిత్యాగం చాహ-పూజాద్యమితి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 23-25 ।।

[1 వృత్తం- అ. ఉ.।]

[2 పఙ్క్తిద్వయం న దృశ్యతే- ము., యాగావనౌ చ తచ్చక్రమిత్యేతావానశో దృశ్యతే- అటీ.।]

[3 `అథ' నాస్తి- ము.।]

[4 `తత్' నాస్తి- అ.।]

యాగా[1]వనౌ చ తచ్చక్రం ద్వాదశారం విచిన్త్య చ ।। 25 ।।

న్యస్యాత్మన్యర్ఘ్య [2]పుష్పాద్యైః సమభ్యర్చ్య తదన్తరే ।
కరకం వారిసమ్పూర్ణమాదాయ[3] వినివేశ్య చ ।। 26 ।।

తత్రేష్ట్వా వీర్యమన్త్రేణ మధ్యే మన్త్రాస్త్రముత్తమమ్ ।
మధ్వమ్బుపయసా పూర్ణమపరం[4] శుభలక్షణమ్ ।। 27 ।।

తదగ్రతో[5]ఽర్ఘ్యకలశం తన్మధ్యేఽస్త్రం చ చక్రగమ్ ।
[6]తమభ్యర్చ్య యథాన్యాయం కృత్వాఽష్టశతమన్త్రితమ్ ।। 28 ।।

వషట్పదనిరుద్ధేన మూలమన్త్రేణ తం పునః ।
దద్యాత్ తదన్తః [7]సార్ఘేన ప్రాగ్వత్ పీయూషధారిణా[8] ।। 29 ।।

నిర్విద్రీకరణం[9] కుర్యాత్ సర్వేషాం మన్త్రవారిణా ।
తదమ్బు[10]ధారాదానేన ధ్యానోచ్చారయుతేన చ ।। 30 ।।

సంవిభజ్యాథ వైతేషాం మన్త్రపానం సుధామయమ్ ।
సుధాద్యస్త్రవరం[11] పశ్చాత్ సమన్త్రం చక్రగం న్యసేత్ ।। 31 ।।

ఆదాయ[12] తం తోయకుమ్భమస్త్రమన్త్రముదీరయన్ ।
భ్రామయేత్ పూర్వవద్ధారామథ మధ్యే నిధాయ తమ్ ।। 32 ।।

సమ్పూర్ణ[13]ముదకేనైవ కృత్వా ఫలసమన్వితమ్ ।

సుధాపానప్రదానప్రకారమాహ- యాగావనౌ చ తచ్చక్రమిత్యారభ్య కృత్వా ఫలసమన్వితమిత్యన్తమ్ ।। 25-33 ।।

[1 పఙ్క్తిద్వయం న దృశ్యతే- ము., యాగావనౌ చ తచ్చక్రమిత్యేతావానశో దృశ్యతే- అటీ. ।]

[2 పూర్వాద్యైః- బక. బఖ. ।]

[3 మవరం శుభలక్షణమ్- ము. అటీ. ।]

[4 మాదాయ వినివేశ్య చ- ము. అటీ. ।]

[5 తదస్ర- ము. అటీ. ।]

[6 సమ- అటీ. ।]

[7 సాస్త్రేణ పృథక్- బక. బఖ. ।]

[8 ణమ్- ము. అటీ. ఉ. ।]

[9 నిర్విఘ్న- అ., నిర్వ్రజీ- ఉ. ।]

[10 తమమ్బు- ఉ. ।]

[11 మయం- అటీ. ।]

[12 తత ఆదాయ తత్తోయకుమ్భమన్త్రముదీరయత్- ఉ. ।]

[13 సుపూర్ణ- అ. ఉ. ।]

గురుయాగమతః కుర్యాచ్ఛిష్యః ప్రయతమానసః ।। 33 ।।

భగవద్యాగవద్ భక్త్యా కర్మణా మనసా గిరా ।

యాగోపయుక్తం సమ్భారం తస్మై సర్వం నివేద్య చ ।। 34 ।।

సశిరః పాణియుగ్మం తు కృత్వా వై చ[1] తదఙ్ఘ్రిగమ్ ।

క్షాన్తవ్యః సుప్రయత్నేన శ్రద్ధాపూతేన చేతసా ।। 35 ।।

గురుపూజనమాహ- గురుయాగమితి సార్ధద్వాభ్యామ్। గుర్వర్చనమన్త్రస్తు లక్ష్మీతన్త్రోక్తో గ్రాహ్యః-

అజ్ఞానగహనాలోకసూర్యసోమాగ్నిమూర్తయే ।

దుఃఖత్రయాగ్నిసన్తాపశాన్తయే గురవే నమః ।। (41/64) ఇతి ।

అస్మిన్నవసరే పాదతీర్థపరిగ్రహశ్చోక్తో జయాఖ్యే-

ప్రక్షాల్య సలిలేనాథ గురోశ్చరణపఙ్కజే ।।

తేనాత్మానం తు సంసిచ్య పిబేదఞ్జలినా తతః ।। (18/84-85)

ఇతి ।। 33-35 ।।

[1 చైవ- అ. ।]

పఞ్చరాత్రవిదస్తద్వద్ యతీంశ్చ స్నాతకా[1]దికాన్[2] ।

సమ్పూజ్య విధివద్ దద్యాత్ తేషాం శక్త్యా చ దక్షిణామ్ ।। 36 ।।

సర్వేషాం భాగవతానాం దక్షిణాదానాదికమాహ- పఞ్చరాత్రేతి ।। 36 ।।

[1 సనకాదయః- ఉ. ।]

[2 కాదయః- బక. బఖ. అ. ।]

సంవాహనపరాత్ కాలాద్ లబ్ధ్వాఽనుజ్ఞాం తు గౌరవీమ్ ।

భ్రాతృభిః సహ చాశ్నీయాద్ బహుభిః పూర్వదీక్షితైః ।। 37 ।।

తథాన్యైర్భగవద్భక్తైః సుహృత్సమ్బన్ధిబాన్ధవైః ।

తదనన్తరం గుర్వనుజ్ఞయా భ్రాతృభిః సహ భోజనమాహ- సంవాహనేతి సార్ధేన ।। 37-38 ।।

వ్రజన్తం సహ శిష్యైస్తు కాలే హ్యన్యత్ర తత్ర వా ।। 38 ।।

తదిచ్ఛయా హ్యనువ్రజ్య[1] నివర్తేతాథ వై యదా ।

కృత్వా తు పాదపతనం బహుధా సప్రదక్షిణమ్[2] ।। 39 ।।

ఆ మోక్షాత్ సర్వసిద్ధీనాం భక్తానాం భావితాత్మనామ్ ।

పరా గతిర్గురుర్యస్మాత్ ప్రసాద్యః స్మృత ఏవ సః ।। 40 ।।

తస్మిన్ కాలేఽన్యత్ర వా వ్రజ్యా[3] గురుణా సహానువ్రజనం పునస్తదనుజ్ఞయా నివర్తనకాలే ప్రణిపతనప్రదక్షిణాదిభిర్గురోః ప్రసాదీకరణం చాహ- వ్రజన్తమితి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 38-40 ।।

[1 ప్యను- అ. ఉ. ।]

[2 సప్ర- బఖ. ఉ. ।]

[3 వ్రజతా- ము. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే[1] శ్రీసాత్వతసంహితాయామభిషేకవిధిర్నామ[2] వింశః[3] పరిచ్ఛేదః ।।

తిఇ శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే [4]వింశః పరిచ్ఛేదః।।

[1 పఞ్చ- ఉ. ।]

[2 `నామ' నాస్తి- ఉ. ।]

[3 వింశతిః - బఖ., ఏకోనవింశతిః - అ. ।]

[4 వింశతిః - ము. ।]

(1) ఏకవింశః పరిచ్ఛేదః

నారద ఉవాచ(2)

భగవానథ విశ్వాత్మా చోదితస్తాలకేతునా।

ద్విజప్రధానా యత్ తన్మే ఆకర్ణయత సామ్ప్రతమ్।। 1 ।।

అథైకవింశః(3) పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే । అత్ర పునర్భగవాన్ వాసుదేవః సంకర్షణేన యత్పృష్టస్తచ్ఛృణ్విత్యాహ---భగవానితి।। 1 ।।

(1.వింశః-అ.) (2.`ఉవాచ'నాస్తి----ము. అటీ.) (3.వింశతిః---మ.)

సఙ్కర్షణ ఉవాచ (4)

నియమాః కిం స్వరూపాస్తు దాతవ్యా దీక్షితస్య చ।

గురుణా ప్రతిపన్నస్య శాసనేఽస్మిన్ జగత్ప్రభో।। 2 ।।

ప్రశ్నప్రకారమాహ---నియమా ఇతి।। 2 ।।

(4.`ఉవాచ' ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।)

శ్రీభగవానువాచ(5)

ప్రత్యేకస్మిన్ హి నియమే నిర్గతే తు గురోర్ముఖాత్।

ప్రబ్రూయాద్ (6) బాఢమిత్యేవం శిష్యః శోకాగ్నిశాన్తయే।। 3 ।।

ఏవం పృష్టో వాసుదేవ ఆచార్యేణైకైకస్మిన్ (7) నియమే ఉపదిష్టే శిష్యో బాఢం బాఢమితి బ్రూయాదిత్యాహ---ప్రత్యేకస్మిన్నితి।। 3 ।।

(5.'ఉవాచ' నాస్తి---ము. అటీ.)(6. బ్రూయాద్బ్రై---బక. బఖ. అ. ఉ.)(7.ర్యేణైకస్మిన్--అ.।)

నాక్రమ్యా గౌరవీ చ్ఛాయా దైవీ యానగతా త్వపి।

గురువద్ గురువర్గశ్చ ద్రష్టవ్యో నిత్యమేవ హి।। 4 ।।

శయనాసనయానాద్యం తదీయమభివాదయేత్(8)।

అతన్ద్రితః సదా కుర్యాద్ వ్యాపారం (9) తద్గృహేఽఖిలమ్।। 5 ।।

నాసనే తత్సమక్షం చ వస్తవ్యం న చ దక్షిణే।

సుయన్త్రితః సంయతవాక్ తదాజ్ఞాసమ్ప్రతీక్షకః(10)।। 6 ।।

తత్సన్నిధౌ తు నాన్యేషాం ప్రత్యుత్థానం సమాచరేత్।

కుర్యాత్ సంశయవిచ్ఛిత్తిం న తదాదేశతో వినా।। 7 ।।

గురోర్దేవస్య తత్తద్వాహనస్య చ ఛాయోల్లఙ్ఘనం న కార్యమిత్యాహ---నేత్యర్ధేన। ఆచార్యపుత్రకలత్రాదిషు చాచార్యదృష్టిః కార్యేత్యాహ---గురువాదిత్యర్ధేన। గురోః

శయనాసనాదీనామపి నమస్కారః కార్య ఇత్యాహ---శయనేత్యర్ధేన। ఆచార్యగృహకృత్యేషు జాగరూకేణ భవితవ్యమిత్యాహ---అతన్ద్రిత ఇత్యర్ధేన। గురోః సమక్షమాసనోపరి వా తద్దక్షిణభాగే వా న వర్తితవ్యమిత్యాహ---నేత్యర్ధేన। గురుసంనిధావవహితో మితభాషీ తదాజ్ఞాప్రతీక్షకశ్చ భూయాదిత్యాహ---సుయన్త్రిత ఇత్యర్ధేన। గురుసంనిధావన్యేషాం ప్రత్యుత్థానాదికం న కుర్యాదిత్యాహ---తదిత్యర్ధేన గుర్వాజ్ఞాం వినా పృచ్ఛకాణాం శసయవిచ్ఛేదనం న కుర్యాదిత్యాహ---కుర్యాదిత్యర్ధేన।। 4--7 ।।

(8.వన్ధ---ఉ.)(9.రాన్---ఉ.)(10.తదాజ్ఞాం సమ్ప్రతీక్షతే---ము. ఉటీ.)

వ్యాఖ్యానమాగమానాం చ యోగాభ్యాసశ్చ ధారణా।

అవశ్యకార్యాణ్యేతాని(1) స్వగృహే న గురోర్గృహే।। 8 ।।

ఆగమవ్యాఖ్యాదీనాం స్వగృహ ఏవ కర్తవ్యత్వమాచార్యగృహే తన్నిషేధం చాహ---వ్యాఖ్యానమితి।। 8 ।।

(1) ఏవమాదికమన్యచ్చ---ము. అటీ.।)

న శఙ్ఖచక్రపద్మాఙ్కే భోక్తవ్యం భాజనే తు వై।

తల్లక్ష్మ చోపలం కాష్ఠం లోష్టం వా ఫలకాదికమ్।। 9 ।।

క్రమణీయం న పాదేన కల్ప్యం నైవాసనార్థతః।

భగవచ్ఛాసనజ్ఞానామారాధనరతాత్మనామ్।। 10 ।।

యథోచితం(2) యథాశక్తి పూజా కార్యా సదైవ హి।

శఙ్ఖచక్రాద్యఙ్కితపాత్రే న భోక్తవ్యమిత్యాహ---నేత్యర్ధేన। శఙ్ఖచక్రాఙ్కితం శిలాకాష్ఠలోష్టఫలకాదికం చ పాదేన నాక్రమణీయమ్, ఆసనార్థం న కల్పనీయమితి చాహ--తల్లక్ష్మేతి। భగవచ్ఛాస్త్రాభిజ్ఞానాం తదుక్తభగవదారాధననిష్ఠానాం చ నిరన్తరం యథాశక్త్యర్చనం కార్యమిత్యాహ---భగవచ్ఛాసనేతి।। 9--11 ।।

(2. చితాబఖ. ఉ.)

ప్రాసాదం దేవదేవీయమాచార్యం పాఞ్చరాత్రికమ్(3)।। 11 ।।

అశ్వత్థం చ వటం ధేనుం సత్సమూహం(4) గురోర్గృహమ్।

దూరాత్ ప్రదక్షిణీకుర్యాన్నికటత్ ప్రతిమాం విభోః।। 12 ।।

(3.పఞ్చ---బఖ. అ. ఉ.)(4.సత్సమీపం---ఉ.)

దణ్డవత్ప్రణిపాతైస్తు నమస్కుర్యాచ్చతుర్దిశమ్।

న యానపాదుకారూఢో న సోపానత్కపాదభృత్(5)।। 13 ।।

భగవద్విమానాదీనాం ప్రదక్షిణనమస్కారప్రకారావాహ---ప్రాసాదమితి ద్వాభ్యామ్। ఛాయాక్రమణభియా దూరాదిత్యుక్తమితి జ్ఞేయమ్।। 11--13 ।।

(5. నహ---బఖ.।)

(1) న విక్షిప్తమనా భూత్వా సంవిశేద్ భగవద్గృహమ్।

భగవన్మన్దిరప్రవేశకాలే పాదుకాముపానహం వా పద్భ్యాం న స్పృశేదన్యత్ర మనోవృత్తిం చ న వర్తయేదిత్యాహ---నేతి।। 14 ।।

(1.విని--ము. అటీ.)

న వ్యాఖ్యావసరే కుర్యాత్ ప్రత్యుత్థానాభివాదనే।। 14 ।।

నాభక్తానాం న మూర్ఖాణాం నాస్తికానాం విశేషతః।

దాతవ్యః సంప్రవేశశ్చ నోపహాసరతాత్మనామ్।। 15 ।।

ఆగమవ్యాఖ్యానకాలే ప్రత్యుత్థానప్రణామనిషేధమభక్తాదీనాం తత్ర ప్రవేశనిషేధం చాహ---నేతి సార్ధేన। నాస్తికానామిత్యత్రాపి నేత్యనుషఙ్గః కార్యః।। 14--15 ।।

నాపూజితం సముద్ఘాట్యం శాసనం పారమేశ్వరమ్।

సమక్షం నాన్యభక్తానాం న తత్స్నేహశాన్తయే।। 16 ।।

ప్రకాశనీయం తల్లోభాన్న (2) చాఽన్యాయేన నో భయాత్।

అయోగ్యం ప్రతి వాఽన్యదేవతాభక్తానాం సమక్షం వా లోభాద్ భయాదన్యాయాద్వా భగవచ్ఛాస్త్రం న ప్రకాశ్యమిత్యాహ---నేతి।। 16---17 ।।

(2.చాన్యేన కుతో---ము. అటీ.।)

సుగన్ధఫలపుష్పాద్యమపూర్వముచితం(3)(4) చ యత్ ।। 17 ।।

అభోజ్యం గురుదేవాగ్నినివేదనవివర్జితమ్(5)।

అపూర్వం యోగ్యం ఫలపుష్పాదికం వస్తు గురుదేవాగ్నిసమర్పణమన్తరా న భోజ్యమిత్యాహ---సుగన్ధేతి।। 17---18 ।।

(3.ష్పాధ్య---బక.।) (4. మపూత--అటీ.) (5. వినివేదన---బఖ. వినివేదిత---అ. ఉ.।)

తస్కరాత్ పతితాచ్చణ్డాద్ దమ్భలోభమదాన్వితాత్(1)।। 18 ।।

మాత్రావిత్తం న గృహ్ణీయాదభక్తాదుపచారతః।

గృహీత్వా భగవద్బిమ్బం వృత్త్యర్థమటతీహ యః।। 19 ।।

తస్కరాదిభ్యో మాత్రాద్రవ్యప్రతిగ్రహనిషేధమాహ(2)---తస్కరాదితి। తథా చ స్మరతి(3)శాణ్డిల్యః---

కులటాషణ్ఢపతితస్వైరిభ్యః కాకిణీమపి।

ఉద్యతామపి గృహ్ణీయాన్నాపద్యపి కదాచన।। 6/18) ఇతి।। 18--19 ।।

(1. సమ--ము. అటీ. బక.)(2.దివ్య---అ.) (3.స్మరన్తి శాణ్డిల్యాః---మ.।)

నగరాపణవీథీషు (3) తస్య దేవలకస్య చ।

దర్శనం స్పర్శనం నైవ(4)కుర్యాత్ సమ్భాషణం తథా (5) ।। 20 ।।

స్వగృహే సమారాధ్యం భగవద్బిమ్బమాదాయ ద్రవ్యార్జనార్థం నగరాదిషు సంచరమాణస్య దేవలకస్య దర్శనాదికమపి న కార్యమిత్యాహ---గృహీత్వేతి సార్ధేన। నన్వేతన్మన్దిరస్థభగవద్బిమ్బవిషయమపి స్యాదితి చేన్న, తస్య రాజాధీనతయా బహిర్ద్రవ్యార్జనార్థమానేతుమశక్యత్వాత్, తత్ర తాదృశశఙ్కాయా ఏవానవకాశాత్।। 19--20 ।।

(3.వీథీనాం--బక. బఖ. ఉ.।) (4. చైవ---ము. అటీ. బక. అ.।)(5. నహి--ము. అటీ.।)

గాయేత్ తు భగవద్గాథాం యో గ్రామే నగరాన్తరే।

తం ప్రభుస్తావకం చైవ పూజయేచ్చైవ సర్వదా।। 21 ।।

శ్రీమద్భకుణ్ఠాభరణాదివిరచితదివ్యప్రబన్ధగాథాగాయకానాం నిరన్తరపూజ్యత్వమాహగాయేదితి।। 12 ।।

విష్ణువ్రతపరం చైవిష్ణ్వాయతనవాసినమ్।

విష్ణ్వాలాపకథాసక్తం విష్ణ్వాయతనమార్జకమ్।। 22 ।।

స్తావకం (6) వైష్ణవానాం చ విష్ణుధర్మపరాయణమ్।

పర్యేష్టికృద్ వైష్ణవానాం మాన్యో వై విష్ణువత్ సదా।। 23 ।।

భగవత్కైఙ్కర్యపరాణాం విష్ణువత్ పూజ్యత్వమాహ---విష్ణ్వితి ద్వాభ్యామ్। వైష్ణవానాం పర్యేష్టికృద్ వైష్ణవధర్మాన్వేషణపరః, పూజనార్థం భాగవతాన్వేషణపర ఇతి వాఽర్థః। " పర్యేషణా పరీష్టిశ్చాన్వేషణా చ గవేషణా" (2/7/32) ఇత్యమరః। గాయేదితి వచనం శఠకోపాద్యర్చనపరమ్, విష్ణువ్రతపరమిత్యాదికం శాణ్డిల్యాద్యర్చనపరమిత్యపి సరసమ్।। 22--23 ।।

(6. శ్రావకం---ము. అటీ. బక. బఖ.।)

ప్రాతరుత్థాయ చిన్వీయాత్ స్వారామాత్ స్వయమేవ హి।

పూజార్థమస్త్రమన్త్రేణ పుష్పాదీన్ ప్రయతః సదాః।। 24 ।।

యాయాదరణ్యమథవా నిర్బాధం హి తదార్జనే(1)।

అకణ్టకద్రుమోత్థాశ్చ కణ్టకద్రుమజా అపి।। 25 ।।

భగవదారాధనార్థం పుష్పాదీనామాహరణప్రకారమాహ--ప్రాతరితి సార్ధేన। " అత్ర వైశేషికార్చనాదిషు కదాచిత్ ప్రాతః శబ్దస్య ముఖ్యార్థతా, అన్యథాऽభిగమనవిధినా ప్రాతః కాలోపరోధాత్, అన్యేషు చ సర్వేషు శాస్త్రేషు ద్వితీయకాల ఏవ ద్రవ్యార్జనవిధానాత్। ప్రాతః శబ్దేన సన్నికర్షవశాత్ త్వరాతిశయసిద్ధ్యర్థం తదుచితకాలో లక్ష్యతే, " సాయం ప్రాతర్ద్విజాతీనామశనం విధిచోదితమ్" ఇతివత్। అత ఏవాత్రత్యముత్థానం చ న స్వాపానన్తరభావి, (2)అపి తు---" తతః పుష్పకుశాదీనాముత్థాయార్జనమాచరేత్"(3) (22/69) ఇతి జయాఖ్యసంహితోక్తమభిగమనానన్తరం దేవసన్నిధేరుత్థానమ్" (పృ. 129) ఇతి శ్రీపఞ్చరాత్రరక్షాయాం వ్యాఖ్యాతమ్। ఏవం వ్యాఖ్యానం గృహార్చనప్రకరణే సమఞ్జసం భవతి। మన్దిరే తు ప్రాభాతికార్చనాదీనాం కర్తవ్యత్వాత్ తత్ర ప్రత్యహం ప్రాతః శబ్దస్య ముఖ్యార్థత్రైవ సంభవతీతి బోధ్యమ్।

నను ప్రాతరుత్థాయ చిన్వీయాదిత్యాదినియమః స్వగృహార్చనపర ఏవ, మన్దిరార్చనే తు పుష్పాద్యాహరణం పరిచారకైః క్రియత ఇతి చేన్న, యత ఉభయత్రాపి స్వార్జితం ముఖ్యమ్, అన్యార్జితం గౌణమితి సిద్ధమ్। నను తర్హి స్వయమేవోపాదానప్రవృత్తః కథం మన్దిరే ప్రాభాతికాద్యర్చనాది నిర్వహేదితి చేత్, శక్తః సర్వం నిర్వహత్యేవ। అశక్తస్య గౌణానుష్ఠానమ్। అన్యథా మన్దిరార్చనపరస్యాభిగమనాదిపాఞ్చకాలికానుష్ఠానం కథం సిద్ధ్యేత్। అత ఏవ హి పారమేశ్వరాదిషు(4) ద్వాదశకాలార్చనప్రవృత్తస్యాపి పాఞ్చకాలికధర్మానుష్ఠాపనావకాశః ప్రదర్శితః। పరిచారకాశ్చేదపి ప్రాతః కాలం వినా పుష్పాద్యాహరణం పునః కదా కుర్యుః। గృహార్చనార్థమివ తైః సంభవకాలే సంగృహీతం పుష్పాదికం కథం ప్రాభాతికార్చనే ఉపయుజ్యతే।। 24--25 ।।

(1.ర్జనైః--బక. బఖ.।)(2.స్వప్నాన్తర--అ.।) (3.ఫలా--ము.।)
(4.పారమేశ్వరేనవమాధ్యాయే।)హృద్యాః సుగన్ధాః కర్మణ్యా గ్రాహ్యాః సర్వే సితాదయః।

ఉగ్రగన్ధా హ్యకర్మణ్యాస్త్వప్రసిద్ధాస్తథైవ చ।। 26 ।।

చతుష్పథశివావాసశ్మశానావనిమధ్యగాః।

క్షతా అశనిపాతాద్యైః క్రిమికీటసమావృతాః।। 27 ।।

వర్జనీయాః ప్రయత్నేన పత్రపుష్పఫలాదయః।

అమ్బుజాని సుగన్ధీని సితరక్తాదికాని(1) చ।। 28 ।।

యోక్తవ్యాని పవిత్రాణి నిత్యమారాధనే(2) తు వై ।

సాఙ్కురాణి చ పత్రాణి భూగతాన్యేవమేవ హి।। 29 ।।

విహితాన్యర్చనే నిత్యం యథర్తుప్రభవాణి చ।

న గృహే కరవీరోత్థైః కుసుమైరర్చనం హితమ్।। 30 ।।

విశేషతః సకామస్య సిద్ధిభూతయుతస్య చ।

అతోఽన్యథా న దోషోఽస్తి దోష ఉన్మత్తకాదిభిః।। 31 ।।

సద్యోహృతానాం విహితస్త్వమ్లానానాం యథా (3) క్రయః।

ప్రదానమమ్బుసిక్తానాం తేషాం కార్యం న చాన్యథా।। 32 ।।

నిర్దోషతాం ప్రయాన్త్యాశు మన్త్రిణామవలోకనాత్।

భవన్తి భక్తిపూతాని హ్యన్మన్త్రనిరతాత్మనామ్।। 33 ।।

న కాంస్యపాత్రే భోక్తవ్యం న తత్ర వినివేదయేత్।

దేవాయ మధుపర్కాద్యం తథా వై సతి సమ్భవే।। 34 ।।

మృణ్మయాయసపాత్రేషు(4) న ధూపమపి నిర్దహేత్।

ధూపార్థం గుగ్గులుః సాజ్యో దేయశ్చాభావతోఽపరః(5)।। 35 ।।

సహ ఘణ్టారవేణైవ దీపార్థం పరివర్జయేత్।

మేదో మజ్జాఽసతీతైలం ఘృతం తైలవిమిశ్రితమ్।। 36 ।।

నావికం(6) మధుపర్కార్థే దధిక్షీరాదికం శుభమ్।

కౌలత్థః(7) కౌద్రవః కృష్ణశాల్యుత్థో నౌదనో హితః।। 37 ।।

నాపక్వాన్నం న మాంసశ్చ నారనాలవిభావితమ్।

న చారాధనకాలే తు సముత్తిష్ఠేత్ త్వరాన్వితః।। 38 ।।

అథ పుష్పఫలపత్రాఙ్కురాణాం మధుపర్కధూపదీపద్రవ్యాణాం హవిః పాకోపయుక్తద్రవ్యాణాం చ గ్రాహ్యాగ్రాహ్యత్వనియమమాహ---అకణ్టకద్రుమోత్థాశ్చేత్యారభ్య నారనాలవిభావితమిత్యన్తమ్। ఏవం పుష్పాదీనాం హవిః పాకద్రవ్యాణాం చ వర్జ్యావర్జ్యవిభాగః సంహితాన్తరేషు శ్రీపఞ్చరాత్రరక్షాయాం (పృ. 127--134) చ విస్తరేణ విచారితో ద్రష్టవ్యః ।। 25--38 ।।

(1.క్తాని కానిచిత్---ము. అటీ. బక.।) (2. ధకేన తు--ము. టీ.।) (3.యదా--ము.।) (4.పాత్రాణాం--బఖ. అ. ఉ.।) (5.శ్చ సురభిః పరః---ము. అటీ.।) (6.నాధికం--అ. ఉ.।) (7.కౌలుత్థః కౌలయః కార్ష్ణ--ము. అటీ.।)

ఆ సమాప్తిక్రియాం(1) చైవ ఉపరోధేన కేనచిద్।

ఆరాధనకాలే కేనచిత్ కారణేన త్వరయా నోత్థాతవ్యమిత్యాహ---నేతి।। 38--39 ।।

(1.క్రియాం--అ. ఉ.।)

ఆధారాద్ భగవద్బిమ్బాద్ భద్రపీఠాన్మలచ్యుతిః(2) ।। 39 ।।

న కార్యా కణ్టకైర్లోహైర్మృదుకూర్చాదినా వినా।

బిమ్బాదిశోధనం శిఖిపక్షాదిమృదుకూర్చైర్వినా కణ్టకాదిభిర్న కార్యమిత్యాహ--ఆధారాదితి।। 39---40 ।।

(2. జ్జలచ్యుతిః---ము. అటీ. బక.।)

న స్నాయాన్న స్వపేన్నగ్నో న మౌనం చాచరేద్ గురోః।। 40 ।।

నోచ్ఛిష్టం సంస్పృశేత్ కిఞ్చిన్నాశ్నీయాద్ భగవద్గృహే।

సన్నికర్షే న చాగ్నేస్తు న గృహే మద్యసంకరే।। 41 ।।

స్నానకాలే స్వాపకాలే చ వివస్త్రో న భవేత్, గురుషు భౌనం న కుర్యాత్, ఉచ్ఛిష్టం న స్పృశేత్, భగవన్మన్దిరాదిషు న భుఞ్జీతేతి చాహ---నేతి సార్ధేన। అత్ర భోజననిషేధమాత్రతాత్పర్యేణ నికృష్టోత్కృష్టానాం సహ పాఠః కృతి ఇతి బోధ్యమ్। యథా "శ్వయువమఘోనామ్" (6/4/133) ఇతి సహపఠితాః పాణినినా।। 40--41 ।।

భక్తానాం కృతదీక్షాణాం వ్యఙ్గ్యః (3)శాస్త్రార్థ ఏవ హి।

అన్యేషాం (4) ధర్మశారత్రం చ లోభనిర్ముక్తయా ధియా।। 42 ।।

శిష్యాణాం విష్ణుభక్తానాం నిత్యం కుర్యాచ్చ సంగ్రహమ్।

కృతదీక్షాణామేవ భగవచ్ఛాస్త్రో వాచ్యః, తదన్యేషాం తు కేవలధర్మశాస్త్రమేవ వాచ్యమితి, ద్రవ్యసంగ్రహణబుద్ధిం వినా కేవలముపకారార్థ వైష్ణవానాం శిష్యాణాం సంగ్రహణం కుర్యాదితి(5) చాహ---భక్తానామితి సార్ధేన।। 42--43 ।।

(3. వ్యఙ్గం శాస్త్రార్థమేవ చ---ము. అటీ.।)(4.న కుర్యాత్ త్రైర్జిగీషుః సన్---ము. అటీ.।) (5. దిత్యాహ--అ.।)

మానమాత్సర్యకార్పణ్యలోభమోహాదయోऽగుణాః।। 43 ।।

నేతవ్యాస్తానవం (6) సర్వే యావజ్జీవావధి(7) క్రమాత్।

స్వనిష్ఠాః శిష్యనిష్ఠాశ్చ మానాదిదుర్గుణాః కార్శ్యం నేతవ్యా ఇత్యాహ--మానేతి। తానవం తనుత్వమ్, కార్శ్యమిత్యర్థః।। 43---44 ।।

(6.వర్జనీయాః ప్రయత్నేన--ము. అటీ.।) (7.వధిం--బఖ. అ.।)

అకస్మాదుపసన్నానాం దేశాన్తరనివాసినామ్।। 44 ।।

ఇష్టోపదేశః కర్తవ్యో నారాయణరతాత్మనామ్।

దేశాన్తరాదాగతానాం వైష్ణవానామిష్టోపదేశః కార్య ఇత్యాహ---అకస్మాదితి ।। 44--45 ।।

యో న వేత్త్యాచ్యుతం తత్త్వం (1)పఞ్చరాత్రార్థమేవ చ।। 45 ।।

తథా సద్వైష్ణవీం దీక్షాం నానాశాస్త్రోక్తలక్షణామ్।

న తేన సహ సమ్బన్ధః కార్యో భిన్నక్రమేణ తు।। 46 ।।

అవైష్ణవేన సహ సంబన్ధో న కార్య ఇత్యాహ---య ఇతి సార్ధేన ।। 45--46 ।।

(1. పాఞ్చ--బక.।)

న శాస్త్రార్థస్య శాస్త్రాణాం బుద్ధిపూర్వ ఉపప్లవః।

ఆచర్తవ్య ఇహాజ్ఞానాత్ (2) పారమ్పర్యక్రమం వినా।। 47 ।।

శాస్త్రశాస్త్రార్థయోః సాఙ్కర్యం న కార్యమిత్యాహ---నేతి। ఏతద్వచనతాత్పర్యమేవముక్తం శ్రీపఞ్చరాత్రరక్షాయామ్---" అస్ఖలితపారమ్పర్యప్రత్యభిజ్ఞానేషు స్థానేషు పరిదృశ్యమానప్రమాణమూలాన్యాచారపరమ్పరాగృహీతాని చ కర్మాణి న మాత్రయాపి పరిహాప్యాని,(3)న చ తద్విరుద్ధాన్యుపాదేయానీత్యుక్తం భవతి" (పృ. 5) ఇతి।। 47 ।।

(2.ఇహాఽజ్ఞత్వాత్--బక. బఖ., ఇహాఽజ్ఞాత్వా--అ. ఉ.।)(3.హాప్య చ తద్విరుద్ధానీత్యుక్తం భవతీతి--అ. మ.।)

ప్రష్టవ్యో భగవద్భక్త ఆప్తో లక్షణకోవిదః।

ప్రసిద్ధ ఆర్జవే వృద్ధో నష్టం శాస్త్రార్థలక్షణమ్।। 48 ।।

చిరకాలరాష్ట్రక్షోభాదినా ప్రస్ఖలితపారమ్పర్యప్రత్యభిజ్ఞానేషు స్థానేషు వృద్ధముఖాత్ తజ్జ్ఞాతవ్యమిత్యాహ---ప్రష్టవ్య ఇతి।। 48 ।।

ముద్రామణ్డలమన్త్రాణాం నిస్సన్దేహపరేణ చ।

భవితవ్యం గురూణాం చ సకాసాత్ సర్వదైవ హి।। 49 ।।

ముద్రామణ్డలమన్త్రాశ్చ గురోః సకాశాన్నిః సన్దేహం జ్ఞాతవ్యా ఇత్యాహ---ముద్రేతి।। 49 ।।

న చ సర్వజ్ఞమన్త్రాణాం వినా భావాంశకేన తు।

ఆనుకూల్యం గవేష్టవ్యం ముక్త్వా మణ్డలదర్శనమ్(4)।। 50 ।।

భగవన్మన్త్రాణాం సిద్ధారివీక్షణాదినాఽఽనుకూల్యాన్వేషణం న కార్యమిత్యాహ---న చేతి।। 50 ।।

(4.నాత్--బక. బఖ.।)

నాభిచక్రే తు హృత్పద్మే కన్దమూలే గలావటే(5)।

భ్రూమధ్యే బ్రహ్మరన్ధ్రే చ స్థానేష్వేతేషు మన్త్రరాట్।। 51 ।।

స్మర్తవ్యః సూర్యసంకాశః ప్రవాసే శయనేఽధ్వని।

స్వశరీరే మన్త్రనాథస్మరణస్థానాని తత్కాలాంశ్చాహ---నాభీతి సార్ధేన।। 51--52 ।।

(5. కులా--అ. ఉ.।)

మృగసూకరమాంసాని నాద్యాన్మనోత్థితాని చ।। 52 ।।

న హంసకచ్ఛపీయాని న శృఙ్గాటపలాని చ।

సింహసూకరాదిరూపైర్భగవతోఽవతీర్ణత్వాత్ (1) తత్తన్మాంసాని న భక్షయేత్। తథా చతుష్పథవిక్రీతమాంసాని చ న భక్షయేదితి చాహ---మృగేతి। మృగసూకరాదిషు భగవద్బుద్ధిరేవ కార్యేతి భావః। ఉక్తం ఖలు నృసింహకల్పే సమయోపదేశప్రకరణే---

దూరాదేవ నమస్కార్యో మృగరాడ్ వ్యాఘ్ర ఏవ వా।

తదాకృతిర్మృగో వాన్యో తచ్చర్మాపి చ (2) నారుహేత్।। (17/129)ఇతి।

ఏవం మాంసనిషేధశ్చ కృతయుగవిషయః, కలౌ సామాన్యతో నిషేధాత్।। 42--43 ।।

(1.తన్మాంసాని--అ.।)(2.న చారు--మ.।)

న తథా పద్మబీజాని న వటాగ్రం సమారుహేత్।। 53 ।।

ఛేద్యమానం న తత్పశ్యేత్ తద్దలం నాఙ్ఘ్రిణా స్పృశేత్।

ఏవం పద్మస్య భగవదాశ్రితత్వాత్ తద్బీజానామభక్ష్యత్వమ్, భగవతో వటపత్రశాయిత్వాత్ తదారోహణాదినిషేధం చాహ--న తథేతి।। 53--54 ।।

పుణ్యక్షేత్రం మహాతీర్థం సిద్ధాశ్రమమనుత్తమమ్।। 54 ।।

వైష్ణవీం పర్వదం వాపి వ్యక్తిస్థానం తథాచ్యుతమ్।

ఆసాద్య మణ్డలం కృత్వా చక్రం వా ద్వాదశారకమ్॥ 55 ॥

నిర్వాహణీయం విధివత్ చాతుర్మాస్యం మహామతే।

గృహే సంయమపూర్వం వా చక్రం (3)కృత్వా తు కుడ్యగమ్॥ 56 ॥

చతుర్విధేన రజసా ప్రతిమాయా అథాగ్రతః।

చాతుర్మాస్యవ్రతానుష్ఠానస్థానాన్యాహ---పుణ్యక్షేత్రమితి త్రిభిః॥ 54--57 ॥

(3. క్రమం--ము. అటీ.।)

సంయుక్తానపి(4) పూర్వోక్తైరేతాంశ్చ సమయాన్(5) సదా॥ 57 ॥

నిర్వాహకాణాం భక్తానాం ప్రయచ్ఛేత్ సతతం గురుః।

ఏతాన్ సమయాన్ నిర్వాహకాణాం శిష్యాణాముపదిశేదిత్యాహ--సంయుక్తానితి। పూర్వోక్తైః శ్రీనృసింహకల్పోక్తైః(6) సమయైరిత్యర్థః॥ 57--58 ॥

(4.నథ--అ.) (5.సమయాంస్తదా--అ.।) (6.సప్తదశే పరిచ్ఛేదే 124--139) శ్లోకేషూక్తైః।)

జ్ఞాత్వా నిర్వాహకం భక్తం తస్యాదౌ దేశికేన తు॥ 58 ॥

సముద్దిశ్యాస్తు(1) తే సర్వే నిర్వహత్యథ యేషు వై।

పూర్వం శిష్యస్య నిర్వాహకతాం జ్ఞాత్వా తస్య సమయా ఉపదేష్టవ్యాః। తతస్తస్య యేషు యేషు నిర్వాహః సంభవతి, స తేషు తేషు సమయేషు పునర్యథా సమయచ్యుతో న భవేత్, తథా నియోజనీయ ఇత్యాహ---జ్ఞాత్వేతి సార్ధేన॥ 58--59 ॥

(1.శ్యాశ్చ మన్త్రార్థా--ఉ.।)

తేషు తేషు నియోక్తవ్యో యథా న చ్యవతే పునః॥ 59 ॥

ఘావన్తి(2) సమయఘ్నస్య సవిఘ్నాస్తు వినాయకాః।

విముఖాః సిద్ధయో యాన్తి హ్యాపదో హి భవన్తి చ॥ 60 ॥

జ్ఞాత్వైవం సావధానేన నిర్వక్తవ్యం(3) హి తాన్ ప్రతి।

సమయభ్రష్టస్యానిష్టపరమ్పరా సంభవతి, అతః సావధానం సమయాః పాలనీయా ఇత్యాహ---ధావన్తీతి సార్ధేన। వినాయకా దుష్టగ్రహవిశేషా ఇత్యర్థః। " భూతప్రేతపిశాచాశ్చ యక్షరక్షోవినాయకాః (10/6/27) ఇతి శ్రీభాగవతే। సమయఘ్నస్య ధావన్తి సమయఘ్నం ప్రతి ధావన్తీత్యర్థః॥ 60--61 ॥

(2.యావన్తి--అటీ. బక. అ.।) (3.భవితవ్యం--ఉ.।)

సారమాదాయ వై బుద్ధ్యా నిర్మథ్య నియమోదధిమ్।। 61 ।।

కృపయా గురుణా దేయం(4)సమయానాం తు పఞ్చకమ్।

ఏతేషు సమయేషు సారభూతమగ్నిభక్తిగురుభవత్యాదిపఞ్చకం విశేషేణోపదేష్టవ్యమిత్యాహ---సారమితి సార్ధేన।। 61--62 ।।

(4.దేయమశతానాం--ము. బక. బఖ. అ. ఉ.।)

భక్తిరగ్నౌ గురౌ మన్త్రే శాస్త్రే తదధికారిణి।। 62 ।।

నియతం పఞ్చకస్యాస్య(5) యథావత్ పరిపాలనాత్।

అనుష్ఠానాత్ తు నాన్యేషాం స్వాతన్త్ర్యేణ యథేచ్ఛయా।। 63 ।।

భవ్యానాం(6) మనసోఽభీష్టాః ప్రవర్తన్తే హి సిద్ధయః।

ఏతత్సమయపఞ్చకస్య పరిపాలనాదన్యేషాం సమయానామననుష్ఠానేఽపి మనోఽభీష్టసిద్ధిమాన్ భవతీత్యాహ---నియతమితి సార్ధేన। అథవా గుర్వాదిచోదనాం వినాఽన్యేషాం కర్మణాం స్వచ్ఛన్దస్వాతన్త్ర్యేణానుష్ఠానాభావాచ్చేత్యర్థః(7)।యద్వా (ఆనన్దః?) క్రియాపదేనాన్వయే పరిపాలనాదితి(8) ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ।। 63--64 ।।

(5.కం చాస్య--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (6.హవ్యానాం-అ.)(7.స్వచ్ఛన్దం--అ.।) (8.నమితి-అ.)

యేఽనిర్మలేన మనసా ఉపరోధాత్ తు కుర్వతే।। 64 ।।

పాలనం సమయానాం చ తే మజ్జన్త్యసితేఽధ్వని।

సుప్రసన్నేన మనసా యథైతత్ పరిపాల్యతే।।

తథా ప్రసాదమభ్యేతి స్వ ఆత్మా తు (1) హితైషిణామ్।। 65 ।।

ఏవం సమయపరిపాలనం కుర్వతామపి మనః కాలుష్యే సతి నైష్ఫల్యం తదభావే సాఫల్యం చాహ--య ఇతి ద్వాభ్యామ్। అనిర్మలేనేతి పదచ్ఛేదః।। 64--65 ।।

(1. హి కర్మిణామ్--ఉ.।)

నూనం కాలుష్యముక్తానాం స్థితానాసిహ సత్పథే।

(2)సమయిసాధకాచార్యపుత్రకాణాం భవేచ్ఛుభమ్।। 66 ।।

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే(3) శ్రీసాత్వతసంహితాయాం సమయవిధిర్నామ(4)

(5) ఏకవింశః పరిచ్ఛేదః।।

అతశ్చతుర్విధశిష్యాణామపి మనః కాలుష్యరహితానామేవ శుభం భవేదిత్యాహ--నూనమితి।। 66 ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య

యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే

సాత్వతతన్త్రభాష్యే ఏకవింశః (6) పరిచ్ఛేదః।।

(2.సమయే--ము. బక. బఖ. అ. ఉ.।) (3.పఞ్చ--ఉ.।) (4.`నామ' నాస్తి--బక. బఖ. ఉ.।)(5.ఏకవింశతితమః--ఉ., వింశతితమః--అ.।)(6.వింశతిః--మ.।)

------------***********--------------?

(1)ద్వావింశః పరిచ్ఛేదః

సఙ్కర్షణ ఉవాచ(2)

లక్షణం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి చతుర్ణాం(3) దేవ సామ్ప్రతమ్।

విజ్ఞాతవ్యాస్తు కైర్లిఙ్గైర్భేదస్తేషాం తు కిం కృతః।। 1 ।।

అథ ద్వావింశః పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఇహ పూర్వం పరిచ్ఛేదాన్తే సూచితానాం సామయికాదీనాం చతుర్ణాం లక్షణం పృచ్ఛతి సంకర్షణః---లక్షణమితి।। 1 ।।

(1.ఏకవింశతిమః---అ.।) (2.`ఉవాచ' నాస్తి--ము. అటీ.।) (3. వర్ణానాం--ఉ.।)

శ్రీభగవానువాచ(4)

యః శ్రీమాన్ శ్రద్ధధానస్తు మతిమాన్ సుదృఢవ్రతః।

సత్యవాగ్ భగవద్భక్తో మితాశీ సఙ్గవర్జితః।। 2 ।।

గుర్వారాధననిష్ఠస్తు స్థిరబుద్ధిరతన్ద్రితః।

సద్వైష్ణవకులే జాతః సుసంస్కారైః సుసంస్కృతః।। 3 ।।

పురా మాపితృభ్యాం తు నీతః సద్యోగ్యతాపదమ్(5)।

విముక్తసఙ్కరో దాన్తః పరత్ర భయశఙ్కితః।। 4 ।।

సాధుసఙ్గసమాకాఙ్క్షీ(6) శాస్త్రార్థాస్వాదలమ్పటః।
తత్సఞ్చయవ్యసనవాన్ ధార్మికాణాం పథి స్థితః॥ 5 ॥
శుభకర్మరతో నిత్యమదీనః సత్త్వవాన్(7) క్షమీ।
ధీరో దయాపరశ్చైవ సాధూనాముపకారకృత్॥ 6 ॥
నిర్మలామ్బరధారీ చ విమలాఙ్గః సదైవ హి।
ప్రియభాషీ ప్రసన్నాస్యః పరద్రవ్యేష్వలోలుపః॥ 7 ॥
పరదారస్పృహాముక్తః సద్వివేకపదాశ్రితః।
క్షత్రవిట్శూద్రజాతీయో మద్యమాంసేష్వలమ్పటః॥ 8 ॥
శౌచస్వాధ్యాయనిరతః సన్తుష్టః సతతోద్యతః(8)।
(9) ఉచ్ఛిష్టవర్జనపరశ్చక్రతప్తతనుః సదా॥ 9 ॥
(10)మానమాత్సర్యకార్పణ్యపరిత్యాగపరో మహాన్।
దైవే పిత్ర్యే సదోద్యుక్తో దమ్భాచారవివర్జితః॥ 10 ॥
నిః శేషాణామకర్మణ్యద్రవ్యాణాం పరిహారకృత్।
మాతుర్జనకనిష్ఠానాం సద్బన్ధూనాం చ వత్సలః॥ 11 ॥
ఉక్తనిర్వాహకశ్చా(11) భీర్నిత్యం నీచాసనప్రియః।
సర్వేషామూర్ధ్వతో నిత్యం స్థితికామపరాయణః॥ 12 ॥
వంశోద్ధారైకరతయా(12) సుధియాఽలఙ్కృతః సదా।
గురుప్రసాదాదన్యత్ర స్వగృహే వా గురోర్గృహే॥ 13 ॥
లబ్ధదర్శనమాత్రో వై మన్త్రమూర్తేస్తు మణ్డలే।
గురుదృగ్వీక్షణేనైవ ప్రోక్షణేనేవ(13) సంస్కృతః॥ 14 ॥
బుద్ధ్యతే తావతా చైవ కృతార్థోఽస్మీతి సామ్ప్రతమ్।
తతః ప్రభృతికాలాచ్చ సుప్రసన్నాచ్చ(14) దేశికాత్॥ 15 ॥
పాఠపూర్వం హి శాస్త్రార్థమభ్యర్థయతి యోఽనిశమ్।
శ్రుత్వా విచారయత్యర్థానేకాన్తే విజనే స్థితః॥ 16 ॥

నాభిమానపదం యాతి సుసమ్పూర్ణోఽపి(15) చోదితః।
శిక్షయత్యథ నాన్యేషాం (16) లుబ్ధః స్వార్థస్య సిద్ధయే।। 17 ।।
నోద్గ్రాయహతి శాస్త్రార్థమభ్యర్థయతి(17) యోఽనిశమ్।
న విక్రియామవాప్నోతి హ్యాక్షిప్తేఽప్యథ సంసది(18)।। 18 ।।
న మన్యతే(19) తదా సమ్యగ్ విజేష్యామీతి వాదినః।
కుణ్డమణ్డలముద్రాస్త్రపీఠబిమ్బాలయేషు చ।। 19 ।।
సమన్త్రేషు చ బుద్ధిస్థం నిత్యం కుర్యాచ్చ సంగ్రహమ్(20)।
అయనాదిషు కాలేషు ప్రత్యహం త్వస్య సమ్భవాత్।। 20 ।।
దేవమర్చాపయేత్ కుర్యాత్ స్వయం వా మాన్త్రమర్చనమ్।
గుర్వాదిష్టో గురూణాం చ కుర్యాత్ పాదాభివన్దనమ్।। 21 ।।
కార్యా తేషాం న జిజ్ఞాసా యయా యాన్త్యప్రసన్నతామ్।
ప్రసాద్య విధివత్ పృచ్ఛేదబుద్ధమథ విస్మృతమ్।। 22 ।।
విజ్ఞాతమథవా(21) జ్ఞాతమాచార్యైః పరిచోదితః।
క్లృప్తాం(22) తేషాం స్వకాం ముద్రాం గుప్తాం కృత్వా ప్రకాశయేత్(23) ।। 23 ।।
సంస్కృతశ్రుతపాఠాభ్యాం స్వగురుం ప్రార్థయేత్ తతః।
భగవద్యాగపూర్వం తు పుత్రకాఖ్యం పరం పదమ్।। 24 ।।
అసన్నిధానాత్ స్వగురోః ప్రార్థయేత్ తత్రప్రతిష్ఠితమ్(24)।
తదభావాత్ తు వై చాన్యం క్రమాత్ సద్వైష్ణవో హి యః।। 25 ।।
నాన్యదర్శనసంస్థం తు గురోర్యస్మాదవైష్ణవాత్।
కర్మతన్త్రం సమన్త్రం చ ద్రవ్యసామాన్యజం(25) ఫలమ్।। 26 ।।
నూనం వైఫల్యమాయాతి తస్మాత్ తం పరివర్జయేత్।
ద్రవ్యమన్త్రక్రియాభావభేదాత్ ఫలమనశ్వరమ్।। 27 ।।
జాయతే కర్మిణాం శశ్వదభేదాద్ వై హ్యకర్మిణామ్(26)।
(27) సర్వత్ర సమబుద్ధీనామాత్మన్యభిరతాత్మనామ్।। 28 ।।

లోకాచారవియుక్తానాం యజ్ఞవిగ్రహిణాం తు వై।

జ్ఞాత్వైవం సహ వై యస్య సమ్బన్ధః సఫలో భవేత్।। 29 ।।

సర్వదా స ఉపాస్తవ్య ఇహాముష్మికసిద్ధయే।

లిఙ్గైరేతైః పరిజ్ఞేయః సహజోత్థైరకృత్రిమైః।। 30 ।।

ఆచార్యైః సమయీ నామ శిష్యో జాత్యా చతుర్విధః।

ఏవం పుత్రకపూర్వో యే పరిజ్ఞేయాస్తు తే త్రయః।। 31 ।।

ఏవం పృష్టో వాసుదేవః పూర్వం సమయిలక్షణమాహ--యః శ్రీమానిత్యారభ్య శిష్యోజాత్యా చతుర్విధ ఇత్యన్తమ్। ఏవం చ యథోక్తలక్షణవిశిష్టో దీక్షోక్తరీత్యా నేత్రబన్ధవిమోచనపూర్వకం లబ్ధమణ్డలదర్శనమాత్రః శాస్త్రార్థగ్రహణశీలోఽయనాదివిశేషేష్వేవ భగవదర్చనపరో యః స సమయీతి జ్ఞేయః।। 2--31 ।।

(4.`ఉవాచ' నాస్తి--ము. అటీ.।) (5. పరమ్--బక. బఖ.।) (6.మనసాకాఙ్క్షీ--ము. అటీ.।)(7.సత్య--బక. బఖ. అ.।) (8.త్థితః--అ.।) (9.ఉత్కృష్టమధ్యమన్యూనతపః--బక. బఖ. అ. ఉ.।)(10.మనోవాగ్దృష్ట--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (11.స్త్యాగీ--ఉ.।) (12.ద్ధారణభూతాయాః--బక., ద్ధరణ--ఉ.,భూతాయ--అ.।)(13.నైవ--అ. ఉ.।) (14.సుప్రశ్నాంచ్చ సు--బఖ., సుప్రసన్నాంశ్చ దేశికాన్--అ.।)(15.ర్థే తు--బఖ.।) (16.యల్లుబ్ధం స్వార్థ--బఖ.,యల్లబ్ధం స్వార్థ--అ., యల్లబ్ధం స్వాత్మ--ఉ.।) (17. `భ్యార్థయతి యోఽనిశమ్। న విక్రియామవాప్నోతి హ్య' నాస్తి--అ. ఉ.।) (18.శంసతి--ఉ.।) (19.మన్యేత కదా---బఖ. అ. ఉ.।)(20. గ్రహే--బఖ.।) (21.మపి చ--బఖ.।) (22. కృత్వా--బఖ., కస్త్వం--అ., అస్త్వం--ఉ.।) (23.ప్రశాన్త--అ., ప్రశాత--ఉ.।)(24.స ప్రతి--ఉ.।) (25.సంఘాతజం--ము. అటీ.।)(26.ద్వైశ్య---ము. అటీ. బక. బఖ.।) (27. సర్వతః ఉ.।)

పుత్రకస్య విశేషలక్షణాన్యాహ--విజ్ఞాతా గురుణా యస్యేత్యారభ్య స్వపుత్రాదధికః సదేత్యన్తమ్। ఏవం చ సమ్యగ్ గృహీతశాస్త్రార్థః పుత్రపదార్థోఽయమితి గురుణా జ్ఞాతః। మణ్డలోపరి ప్రక్షేపితపుష్పాఞ్జలికస్తదా ప్రభృత్యత్రాచ్యుతమర్చయేతి గురుణానుజ్ఞాతో బిమ్బే మణ్డలేఽప్సు వా ప్రత్యహం ధ్యానన్యాసవహ్నితర్పణాని వినా మన్త్రమాత్రార్చనపరః శాస్త్రార్థపర్యాలోచనాదిశీలో యః స పుత్రక ఇతి జ్ఞేయః।। 32--41 ।।

కిన్తు తస్య(1) విశేషో యస్తమిదానీం నిబోధతు।

పూర్వోక్తాని సమయిలక్షణాని పుత్రకాదిషు త్రిష్వపి సమానాని। తద్విశేషాంస్తూపరివక్ష్యామీత్యాహ--ఏవమితి।। 32 ।।

(1.యస్య--అ. ఉ.।)

విజ్ఞాతా గురుణా యస్య వినియోగాత్ కృతార్థతా।। 32 ।।

స్వల్పమధ్యోత్తమాద్యేన శిక్షితేనాగమేన చ।

తస్యానుగ్రహబుద్ధ్యా తు ఆహూతస్యాచ్యుతాలయే(2)।। 33 ।।

కృత్వా నిరీక్షణాద్యం చ దేవధామ్ని (3) తు క్షేపయేత్।

తుష్టో మన్త్రమయం సమ్యక్ సార్ఘ్యపుష్పాక్షతాఞ్జలిః(4) ।। 34 ।।

తతః ప్రభృతి కాలాచ్చ ధ్యానం న్యాసాదికం వినా।

పూజనం మన్త్రమాత్రేణ వహ్నితర్పణవర్జితమ్।। 35 ।।

యోగ్యతాపదసిద్ధ్యర్థం దత్తం బిమ్బేఽప్య వా స్థలే।

సామాన్యవిధినా చోక్తో గురుణా చార్చయాచ్యుతమ్(5)।। 36 ।।

స తథేతి తదుక్తం చ (6) మత్వాఽఽస్తే(7) ముదితః(8) సదా।

ఆలోచయంస్తు శాస్త్రార్థం స్వముద్రాముద్రితం(9) తు వై।। 37 ।।

శక్త్యా నిరీక్షమాణం చ యోగక్షేమాదికం గురోః।

తదారాధననిష్ఠస్తు తచ్చిత్తస్తత్పరాయణః।। 38 ।।

సమాక్షిప్తస్తదాదేశాన్మన్త్రముద్రాద్వయం వినా।

కీర్త్యర్థం స్వగురోర్వ్యాయాత జ్ఞాతం శాస్త్రార్థముత్తమమ్।। 39 ।।

విచార్య స్వధియా సమ్యగ్ వైష్ణవానాం హి సంసది।

(10)యథా నైతి జనానాం చ మధ్యే మాత్సర్యభూమితామ్।। 40 ।।

స శిష్యః పుత్రకో నామ స్వపుత్రాదధికః సదా।

పుత్రకస్య విశేషలక్షణాన్యాహ--విజ్ఞాతా గురుణా యస్యేత్యారభ్య స్వపుత్రాదధికః సదేత్యన్తమ్। ఏవం చ సమ్యగ్ గృహీతశాస్త్రార్థః పుత్రపదార్థోఽయమితి గురుణా జ్ఞాతః। మణ్డలోపరి ప్రక్షేపితపుష్పాఞ్జలికస్తదా ప్రభృత్యత్రాచ్యుతమర్చయేతి గురుణానుజ్ఞాతో బిమ్బే మణ్డలేఽప్స్వా ప్రత్యహం ధ్యానన్యాసవహ్నితర్పణాని వినా మన్త్రమాత్రార్చనపరః శాస్త్రార్థపర్యాలోచనాదిశీలో యః స పుత్రక ఇతి జ్ఞేయః।। 32--41 ।।

(2.ఆభూ--ము. అటీ.।) (3.వదేత్ స్వయమ్--ము. అటీ.।) (4. హితా-బఖ. అ. ఉ.।) (5.త్రార్చనా--అ., త్రార్చయా--ఉ.।) (6.`చ మత్వాఽఽస్తే" క్షేమాదిక' నాస్తి--ఉ.।) (7.మత్త--ము. అటీ.।) (8.తస్తదా---అ.।) (9.తస్తు--అ.।)(10. యథాభ్యేతి--ఉ.।)

సాధకాఖ్యే విశేషో యస్తమిదానీం నిబోధ(1) మే।। 41 ।।

పూర్వవల్లబ్ధదీక్షస్తు మన్త్రారాధనతత్పరః।

స్నానాదినాఽఖిలేనైవ దేవభూతేన కర్మణా।। 42 ।।

సిద్ధయే స్వాత్మనశ్చైవ న(2) లోకారాధనాయ చ।

వనే వాయతనోద్దేశే స్వగృహే వా మనోరమే।। 43 ।।

మన్త్రసేవార్ఘ్యదానం చ కుర్యాన్మన్త్రవ్రతం మహత్।

పరమః పాలనీయశ్చ తేనైష(3) సమయః సదా।। 44 ।।

యదతీవ చ సంలబ్ధం యచ్చక్త్యానన్దమాత్మని(4)।

తదాశ్చర్యం న వక్తవ్యం పూజాపూర్వం గురోర్వినా।। 45 ।।

ఆత్మీయముద్రాసంయుక్తో నిత్యోద్యుక్తః స్వకర్మణి।

శ్రద్ధయా యః స బోద్ధవ్యః సాధకో భగవన్మయః।। 46 ।।

అథ సాధకలక్షణమాహ--సాధకాఖ్యే విశేషో య ఇత్యారభ్య సాధకో భగవన్మయఇత్యన్తమ్। ఏవం చ యావన్తం పూర్వోక్తదీక్షయా సంస్కృత ఆయతనే వనే భవనే వా యథావిధిధ్యానన్యాసాదిభిః సహ మన్త్రార్చనం కుర్వన్ జపాదిభిస్తత్సాధనపరో యః స సాధక ఇతి బోధ్యః।। 41--46 ।।

(1.ధతు--అ.।) (2.లోకానాం సాధనాయ--ము. అటీ.।) (3.తేనైవ--ము. అటీ.)(4.త్మనః--అ.।)

లిఙ్గైః పూర్వోదితైర్యుక్తస్త్వభియుక్తో(1) విశేషతః।

అనుగ్రహార్థం గురుణా భక్తానాం వినియోజితః।। 47 ।।

పదాని పదమన్త్రాణాం సార్థకాని చ వేత్తి యః।

వాచ్యవాచకభావేన సాఙ్గానఙ్గవశేన (2) వా(3)।। 48 ।।

కరవిగ్రహకష్లోరచక్రన్యాసార్థమేవ చ।

సమేన విషమేణైవ సకృచ్చిత్రాదికేన(4) చ।। 49 ।।

తేషామర్థవశాచ్చైవ వినియోగం హి వస్తుషు।

ధ్యానదైవతవిజ్ఞానాద్ వ్యాపకత్వం తు చాధ్వని।। 50 ।।

నిర్లిఙ్గం దేవతానాం చ శబ్దబ్రహ్మత్వమేవ హి।

యథావదనుజానాతి స్వవర్ణైః ప్రాగుదీరితమ్।। 51 ।।

సాఙ్కర్యమాగమానాం చ వేత్తి వాక్యవశాత్ తు యః।

తత్ర వై త్రివిధం వాక్యం దివ్యం చ మునిభాషితమ్॥ 52 ॥

పౌరుషం చారవిన్దాక్ష(5) తద్భేదమవధారయ।

యదర్థాఢ్యమసన్దిగ్ధం స్వచ్ఛమల్పాక్షరం స్థిరమ్(6)॥ 53 ॥

తత్పారమేశ్వరం వాక్యమాజ్ఞాసిద్ధం చ(7) మోక్షదమ్।

ప్రశంసకం వై(8) సిద్ధీనాం సంప్రవర్తకమప్యథ॥ 54 ॥

సర్వేషాం రఞ్జకం గూఢం నిశ్చయీకరణక్షమమ్।

మునివాక్యం తు తద్విద్ధి నిశ్చయీకరణక్షమమ్॥ 55 ॥

అనర్థకమసమ్బద్ధమల్పార్థం శబ్దడమ్బరమ్।

అనిర్వాహకమాద్యోక్తైర్వాక్యం తత్పౌరుషం స్మృతమ్॥ 56 ॥

హేయం చానర్థసిద్ధీనామాకరం(9) నరకావహమ్।

ప్రసిద్ధార్థానువాదం యత్ సంగతార్థం(10) విలక్షణమ్॥ 57 ॥

అపి చేత్ పౌరుషం వాక్యం గ్రాహ్యం తన్మునివాక్యవత్।

ఏవమాదేయవాక్యోత్థ ఆగమో యో మహామతే॥ 58 ॥

సన్మార్గదర్శనం (11) కృత్స్నం విధివాదం చ విద్ధి తమ్।

తత్ప్రామాణ్యాత్ తు యత్కిఞ్చిత్ సమభ్యూహ్య యథార్థతః॥ 59 ॥

పూర్వాపరావిరోధేన నిర్వాహయతి సర్వదా।

భక్తానాం చోదిత స్త్వేవం పదవాక్యప్రమాణవిత్॥ 60 ॥

స్వముద్రాలఙ్కృతశ్చాపి యః సదా చక్రధృక్ చరేత్।

స దేశికో నిబోద్ధవ్యః సర్వైః సామయికైర్గుణైః(12)॥ 61 ॥

అథాచార్యలక్షణమాహ---లిఙ్గైః పూర్వోదితైర్యుక్త ఇత్యారభ్య సర్వైః సామయికైర్గుణైరిత్యన్తమ్। అథ ప్రసఙ్గాత్ శాస్త్రసఙ్కరభేదం దివ్యాదిభేదైరాగమత్రైవిధ్యమపి దర్శితమ్। తత్ర మునిభాషితస్యాపి సాత్త్వికాదిభేదైః స్త్రైవిధ్యమైశ్వర(1/47-63)-పారమేశ్వరా(10/347-374) దిషూపబృంహితం గ్రాహ్యమ్। ఏతత్సాఙ్కర్యావిచారః శ్రీపఞ్చరాత్రరక్షాయాం బహుశః ప్రతిపాదితో ద్రష్టవ్యః। " అనిర్వాహకమాద్యోక్తైరితి దివ్యమునిభాషితయోర్విరుద్ధార్థత్వముచ్యతే। అసంబద్ధమితి పూర్వాపరవిరుద్ధత్వమ్"

పృ.(29) ఇతి పౌరుషవాక్యలక్షణప్రకరణోక్తం పదద్వయమపి తత్రైవ వ్యాఖ్యాతమ్। ఏవం చ పూర్వోక్తలక్షణైర్యుక్తో వ్రతాదిభిః సిద్ధమన్త్ర ఆచార్యాభిషేకేనాభిషిక్తః పదమన్త్రాద్యర్థజ్ఞానసంపన్నో యః స ఆచార్య ఇతి బోధ్యః।

నను "పూర్వవల్లబ్ధదీక్షః" (22/42) ఇతి సాధకస్య। " లిఙ్గైః పూర్వోదితైర్యుక్తః" (22/47) ఇత్యాచార్యస్య చ ప్రాప్తదీక్షత్వముక్తం భవతి, సమయిపుత్రకయోస్తు తన్నాస్తి, తథాపి తయోర్మన్త్రమాత్రార్చనే కథమధికారః సిద్ధ్యతి? దీక్షాకాలమన్తరా తయోర్మన్త్రః కదా ప్రాప్త ఇతి చేత్, మధ్యే (13)(కమనీయా?కిమనయా) శఙ్కయా, వచనాత్ ప్రవృత్తిః వచనాన్నివృత్తిః। అదీక్షితానామర్చనా (న) ధికారప్రతిపాదకాని వచనాని తు ముద్రాన్యాససహితార్చనాధికారనిషేధపరాణి బోద్ధ్యాని। మన్త్రస్తు మణ్డలదర్శనానన్తరం శాస్త్రాభ్యాససమయ ఏవ సంగృహ్యతే।। 47--61 ।।

(1.షిక్తో--అ. ఉ.।)(2. సాఙ్గనాఙ్గ--ము. అటీ.।) (3.చ-ఉ.।)(4.సకృద్ ద్వి--ఉ.।)(5.త్వర--అ. ఉ.)(6.స్మృతమ్--ము. అటీ.।) (7.హి--ము. అటీ. బక.।) (8.హి-ము. అటీ. బక.)।(9.స్యాదర్థ--అ.।)(10.` సంగతార్థ....యత్కిఞ్చిత్' నాస్తి--ఉ.।) (11.సమార్గ--బక. బఖ.।)(12.సామయికాదికైః---బఖ. అ. ఉ., సామయికైర్గుణైః--అటిం।)(13.హ్యేక--అ.।)

వేదయత్యన్యథాత్మానం(1) (2) యోఽన్యస్మిన్ యోజితం పదే।

కృత్వాపేక్షాం తు హృదయే స యాది నరకేఽధమః।। 62 ।।

నో భాజనం స్యాత్ సిద్ధీనాం క్రమత్యాగే కృతే సతి।

సమయిపుత్రాద్యవరపదస్థోఽపి(3) ప్రతిష్ఠాపేక్షయా సాధకాచార్యపదారూఢత్వేనాత్మానం వేదయతి, తస్య మహత్తరం దోషమాహ---వేదయతీతి సార్ధేన।। 62--63 ।।

(1.చోద--ఉ.।) (2.యోఽయమన్యో జితః--బక. బఖ., మయాఽస్మిన్ యోజితః--అ., యోఽస్మిన్ సంయోజితః పరే--ఉ.।) (3. సమయీ పుత్రావర--అ.।)

స్వమాచారం(1) స్వకాం జాతిం స్వగోత్రం స్వగురోర్గృహమ్।। 64 ।।

ఏవం స్వాచారజాతిగోత్రాదిగోపనేఽపి పాతిత్యం సంభవతీత్యాహ---ఏవమితి సార్ధేన। ప్రాజ్నిషిద్ధేన మన్త్రముద్రాదినేత్యర్థః,

సమాక్షిప్తస్తదాదేశాన్మన్త్రముద్రాద్వయం వినా।

కీర్త్యర్థం స్వగురోర్బ్రూయాద్ జ్ఞాతం శాస్త్రార్థముత్తమమ్।। (22/39)

ఇత్యాదిభిస్తేషాం ప్రకాశన(స్య) నిషిద్ధత్వాత్। అతస్త్వహఙ్కారాదుత్కృష్టత్వకథనం చ న కార్యమ్।। 63--64 ।।

(1.స్వపదమ్, గోపాయతి, స్వమాచారమితి పఙ్క్తిత్రయక్రమః---అటీ.।)

తస్మాచ్ఛ్రేయోఽర్థినా నిత్యం నాభిమానం న తత్క్షయాత్(2)।

అధరోత్తరతా సమ్యగ్ ఆచర్తవ్యా చ కుత్రచిత్।। 65 ।।

వాస్తవికార్థకథనం శ్రేయస్కరమిత్యాహ--తస్మాదితి।। 65 ।।

(2.తత్క్షణాత్--ఉ.।)

సఙ్కర్షణ(3) ఉవాచ(4)

ముద్రాచతుష్టయం దేవ కీదృగ్లక్షణలక్షితమ్।

జ్ఞాయతే యత్పరిజ్ఞానాద్ దేశికాన్తం చతుష్టయమ్।। 66 ।।

పూర్వోక్తసమయిపుత్రకాదిజ్ఞాపకతత్తన్ముద్రాచతుష్టయలక్షణం పృచ్ఛతి సంకర్షణః--ముద్రేతి।। 66 ।।

(3. `సఙ్కర్షణ'నాస్తి---ఉ.।) (4.`ఉవాచ' అ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।)

శ్రీభగవానువాచ(5)

యత్పూర్వం నృహరేః ప్రోక్తం శిరోముద్రాదిపఞ్చకమ్।

తదఙ్గుష్ఠవినిర్ముక్తం విద్ధి న్యూనాఙ్గులైః క్రమాత్।।

చతుష్టయం చతుర్ణాం తు గుర్వన్తానాం యథాస్థితమ్।। 67 ।।

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే(6) శ్రీసాత్వతసంహితాయామధికారిముద్రాభేదవిధిర్నామ(7) (8)

ద్వావింశః(9) పరిచ్ఛేదః।।

ఏవం పృష్టో వాసుదేవః పూర్వం నృసింహకల్పోక్త(16/102) శిఖాముద్రాదిచతుష్టయమేవ సమయిపుత్రకా(ణాం? దీనాం) ముద్రాచతుష్టయమిత్యాహ---యదితి సార్ధేన।। 67 ।।

(5. భగవాన్---ము. అటీ. బక. బఖ.।)(6.పఞ్చ--బఖ. అ. ఉ.।) (7.చతుర్విధశిష్యాచార్యలక్షణం నామ--బక.।)(8.`నామ' నాస్తి--బఖ. అ. ఉ.।) (9.ద్వావింశతిః--బఖ., ద్వావింశతితమః--ఉ., ఏకవింశతితమః--అ.।)

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య

యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే।

సాత్వతతన్త్రభాష్యే ద్వావింశః పరిచ్ఛేదః।।

-----------****************--------------

(1)త్రయోవింశః పరిచ్ఛేదః

నారద ఉవాచ(2)

కామపాలేన దేవేశస్త్వథ బ్రాహ్మణసత్తమాః।

చోదితో యత్ తదధునా కథయామి సమాసతః।। 1 ।।

అథ త్రయోవింశః పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఇహ సంకర్షణేన వాసుదేవో యత్పృష్టస్తత్ కథయామీత్యాహ---కామపాలేనేతి।। 1 ।।

(1.ద్వావింశః--అ.)(2. స్థానత్రయేఽప్యువాచపదం నాస్తి--ము. అటీ.।)

సఙ్కర్షణ ఉవాచ(3)

జ్ఞాతో విభవదేవానాం దేవ బీజగణో మయా।

అధునా జ్ఞాతుమిచ్ఛామి తత్పిణ్డనిచయో హి యః।। 2 ।।

ప్రశ్నప్రకారమాహ--జ్ఞాత ఇతి।। 2 ।।

(3. స్థానత్రయేఽప్యువాచపదం నాస్తి--ము. అటీ.।)

శ్రీభగవానువాచ(4)

యథాక్రమోదితానాం చ దేవానాం వినిబోధతు।

పిణ్డమన్త్రగణం మత్తః సావధానేన చేతసా।। 3 ।।

ఏవం పృష్టో వాసుదేవః పిణ్డమన్త్రాన్ శృణ్విత్యాహ--యథేతి। యథాక్రమోదితానాం దేవానాం పద్మనాభధ్రువాణామిత్యర్థః(5)।। 3 ।।

(4. స్థానత్రయేఽప్యువాచపదం నాస్తి--ము. అటీ.।)(5.ధ్రువాదీనామితి పఠనీయమ్।)

తదధశ్చోత్తరం చాక్షాదరాన్తేన విభూషయేత్।। 4 ।।

అథోత్తరం చాక్షదేశాదాదాయ తదధో న్యసేత్।

బీజం (1) నేమేర్ద్వితీయం (2) యన్మధ్యాన్మధ్యం తదాసనే।। 5 ।।

ఆధారషష్ఠసంరూఢం(3) కుర్యాద్ వై నాభిసప్తకమ్(4)।

అష్టమం (5) చ తదూర్ధ్వే తు ఏతద్ విద్ధి తృతీయకమ్।। 6 ।।

నాభ్యష్టమమథాదాయ అరాత్ షష్ఠాసనస్థితమ్।

తతో నాభిద్వితీయస్య క్రమేణాధో నివేశ్య చ।। 7 ।।

తదుద్దేశాత్ తృతీయం చ సప్తమం తుర్యమేవ చ।

అథాదాయ చ నేమేః ప్రాక్ తదధో నాభిసప్తమమ్।। 8 ।।

తస్యాప్యధస్తదుద్దేశాత్ తృతీయం వినివేశ్య చ।

తతస్తు నవమం నాభేస్తస్యోర్ధ్వాధోగతం న్యసేత్।। 9 ।।

తత్రైవ యద్ ద్వితీయం తు తత్పిణ్డం విద్ధి సప్తమమ్।

అరాత్ షష్ఠస్య చోర్ధ్వే తు నాభిపూర్వం తు విన్యసేత్।। 10 ।।

సప్తమం చాష్టమం చాపి హ్యుపర్యుపరి వై క్రమాత్।

అథాష్టమం నాభిదేశాదారూఢం సప్తమోపరి।। 11 ।।

తదధో మధ్యగం (6) (7) చాక్షాన్నవమం పరికీర్తితమ్।

భూయోఽరాత్ పఞ్చమస్యోర్ధ్వే దద్యాన్నాభితృతీయకమ్।। 12 ।।

బాహ్యాత్ తృతీయం తన్మూర్ధ్నా పిణ్డోఽయం దశమః స్మృతః।

ద్వితీయం నాభిదేశాచ్చ తత్తృతీయం తదూర్ధ్వగమ్।। 13 ।।

నేమేరాద్యన్తమూర్ధ్వే(8) తు స్మృతమేకాదశం త్విదమ్।

అధో(9) నాభిచతుర్థస్య సప్తమం వినివేశ్య చ।। 14 ।।

తదధో నేమిపూర్వం తు ఏతద్ ద్వాదశమం స్మృతమ్।

నేమేస్త్రిదశమాదాయ తదధో యోజయేత్ క్రమాత్।। 15 ।।

సప్తమం చ చతుర్థం చ పూర్వం(10) నాభేర్మహామతే।

(11) అరషష్ఠాసనాః(12) సర్వే పిణ్డమేతత్ త్రయోదశమ్।। 16 ।।

నాభేశ్చతుర్థమాదాయ తదూర్ధ్వే సప్తమం న్యసేత్।

నవమం చాపి తన్మూర్ధ్ని ఏతద్విద్ధి చతుర్దశమ్।। 17 ।।

నేమేశ్చతుర్థసంఖ్యస్య ఊర్ధ్వాధోభ్యాం నివేశ్య చ।

వర్ణం(13) నాభిద్వితీయం యత్(14) తత్పఞ్చదశమం స్మృతమ్।। 18 ।।

యద్వింశసంఖ్యకం(15) బాహ్యాదాదాయారాఖ్యమణ్డలాత్।

సాన్తిమేన చ షష్ఠేన యుక్తం (16) కుర్యాదనన్తరమ్।। 19 ।।

నేమేః సప్తమవర్ణస్య (17) ఊర్ధ్వాధోభ్యాం నివేశ్య చ।

నాభిదేశాద్ ద్వితీయం యద్ విద్ధి సప్తదశం తు తత్।। 20 ।।

నవమం నాభిదేశాచ్చ సప్తమస్యోపరి న్యసేత్।

అథాష్టమం(18) నాభిదేశాత్ కుర్యాత్ సప్తమమూర్ధ్వగమ్।। 21 ।।

ద్వితీయమపి (19) తస్యాధస్తస్మాద్ వై నాభిమణ్డలాత్।

అరాత్ (20) త్రయోదశాదూర్ధ్వే(21) న్యూనవింశతిమం తు తత్।। 22 ।।

నాభేశ్చతుర్థం తస్యోర్ధ్వే తత్తృతీయం తదూర్ధ్వగమ్।

తత్రైవ సప్తమం యద్ వై విద్ధి వింశతిమం త్విదమ్।। 23 ।।

ద్వితీయస్యాష్టమం నాభేర్వర్ణస్యోర్ధ్వే నియోజ్య చ।

అరాత్ షష్ఠం చ తస్యాధః కుర్యాత్ తదను లాఙ్గలిన్।। 24 ।।

నవమం నాభిదేశాచ్చ తృతీయస్యోపరి న్యసేత్।

(22) ద్వితీయం తదధః కుర్యాత్ త్రయోవింశతిమం శృణు(23)।। 25 ।।

అష్టమం సప్తమం నాభేర్ద్వితీయం ప్రథమం తతః।

క్రమేణ యోజయేచ్చైవ అరాత్ షష్ఠస్య మూర్ధని।। 26 ।।

నేమేః సప్తమమాదాయ తదధో నాభిసప్తమమ్।

తత్తృతీయం చ తస్యాధశ్చతుర్వింశతిమం స్మృతమ్।। 27 ।।

నాభేస్తృతీయం తస్యోర్ధ్వే ద్వితీయం తస్య చోపరి।

నివేశ్య నేమిపూర్వం తు షడ్వింశమధునోచ్యతే।। 28 ।।

అరాత్ షష్ఠాసనం కుర్యాద్ వర్ణం(24)నాభితృతీయకమ్।।

తదూర్ధ్వే సప్తమం చైవ అతోఽన్యమవధారయ।। 29 ।।

న్యూనం ష్డ్వింశతిం(25) నేమేస్తస్యోర్ధ్వాధోగతం న్యసేత్।

సప్తమం నాభివర్ణేభ్యస్త్వరవర్గాచ్చ పఞ్చమమ్ ।। 30 ।।

నేమేరాద్యద్వితీయం(26) చ ఆదాయ తదధో న్యసేత్ ।

మధ్యమక్షాన్మహాబుద్ధేరష్టావింశతిమం స్మృతమ్ ।। 31 ।।

నవమం సప్తమం నాభేస్తృతీయం చ తృతీయకమ్(27) ।

అధోత్తరస్థమక్షాచ్చ ఆదాయ తదధో న్యసేత్ ।। 32 ।।

తృతీయం చ ద్వితీయం చ నాభిదేశాదనన్తరమ్ ।

నాభిద్వితీయమాదాయ సప్తమం తుర్యమేవ చ ।। 33 ।।

తృతీయస్యాథ వై నాభేర్బాహ్యాదాద్యం(28) తు మూర్ధగమ్ ।

తతస్తు(29) నవమం నాభేరక్షమధ్యస్థమూర్ధ్వగమ్ ।। 34 ।।

అష్టమస్యాథ(30) వై నాభేరథ(31) ఊర్ధ్వే ద్వితీయకమ్ ।

దద్యాత్ తదన్వరాత్ షష్ఠం తస్యైవాధోగతం తు వై ।। 35 ।।

అరాత్ షష్ఠస్య చోర్ధ్వే (32) తు నాభిపూర్వం చ తత్పరమ్ ।

వినివేశ్యాష్టమం చాపి షట్త్రింశమవధారయ ।। 36 ।।

సప్తమం చ తృతీయం చ చతుర్థం నాభిమణ్డలాత్ ।

యోజయిత్వా తదూర్ధ్వే (33) చాప్యరాణాం త్రిదశం న్యసేత్ ।। 37 ।।

అథవా(34) నవమం నాభేస్తృతీయం చ ద్వితీయకమ్ ।

తత్సప్తత్రింశకం విద్వి నాభిదేశాదథాహరేత్(35) ।। 38 ।।

అరాత్ (36) షష్ఠాసనం పూర్వం ద్వితీయం చ తదూర్ధ్వతః ।

నవమం చాపి తస్యోర్ధ్వే పిణ్డాస్త్వద్యాదిమం(37) వినా ।। 39 ।।

అరాన్తాద్యేన వై మూర్ధ్నా సర్వే కార్యా హ్యలఙ్కృతాః ।

నమోఽన్తాః ప్రణవాద్యాశ్చ యుక్తాః సంజ్ఞాపదైః స్వకైః ।। 40 ।।

తేషాముద్ధారక్రమమాహ--నాభేరష్టమబీజం యదిత్యారభ్య నమోఽన్తాః ప్రణవాద్యాశ్చ యుక్తాః సంజ్ఞాపదైః స్వకైరిత్యన్తమ్ । నాభేరష్టమబీజం యద్ హకారం తత్సప్తమోపరి సకారోపరి స్థితం కృత్వా తదధః సకారస్యాధస్తాద్ అక్షరాదుత్తరం నకారం సంయోజ్య అరాన్తేన విసర్గేణ భూషయేత్ । పద్మనాభస్య పిణ్డాక్షరమిదమ్ । ఉత్తరత్రాప్యేవంరీత్యా

బోధ్యమ్ l తథా చైషాం ప్రయోగః---హ్సనః, న్ధమం, హ్సూం, హూం, ల్స్వం, క్స్లం, క్షం ,హ్స్యూం, హ్సం, గ్లుం, క్రం, ఖ్సకం, క్స్య్వం, క్ష్వం, క్ష్వం, ఘుం, భ్రుం, ద్భ్రం, క్ష్సం, స్రోం, స్లవం, హ్రూం, క్లుం, హ్స్యూం, జ్స్వం, క్యం, స్త్య్రం, స్వూం, క్ష్మం, హ్ర్లం, న్ర్యం, స్వం, క్షం, క్ష్మం,హ్రూం, హ్యూం, స్లోం, క్షురుం, క్షురూం l

ఇత్యష్టత్రింశత్ పిణ్డమన్త్రాః l అత్రాద్యం పిణ్డం వినాఽన్యే సర్వేఽప్యనుస్వారేణ యోజ్యాః ప్రణవాదినమోన్తాశ్చ చతుర్థ్యన్తపద్మనాభాదిసంజ్ఞాయుక్తాశ్చ కార్యాః l l 4--40 l l

(1.నేమిద్వి--బఖ. ఉ. l) (2.యత్ పద్మ్యం (పద్మం) మధ్యే--ము. అట

ీ. l) (3.షష్ఠం--ము. అటీ. l) (4.మమ్--ము. అటీ. అ. l) (5.శ్లోకచతుష్టయం నాస్తి--ము. అటీ. l) (6.మధ్యమం--ము. అటీ. బక. l)(7.చాక్షన--ము. అటీ. బఖ. l)(8.రాద్యం తదూ--అ.)(9.అధో--ము. బక. బఖ. ఉ. l) (10.పునర్నా--ము. అటీ. బక. l) (11.అరాః--ము., అరాత్--అటీ. l) (12. షష్ఠసమాః--అ. l) (13.యస్తు--అ., వర్ణ-ఉ. l) (14.తత్--ము. అటీ. l) (15.సంఖ్యాకం-ము. బక. బఖ. l) (16.వృత్తమాయా--ము. అటీ. l)(17. ఊర్ధ్వాధః సన్ని--అ. ఉ. l) (18.యథా--ము. అటీ. l) (19.తస్యాథ--ము. l) (20.అస్య--ము. అటీ. l) (21.శం చో-బఖ. అ. ఉ. l) (22. ద్వితీయస్త--ము. l) (23. స్మృతమ్--ము. అటీ. l)(24.వర్ణ--ము. అటీ. బక. బఖ. అ. l)(25.వింశతినేమేస్తు త-బఖ., వింశతినేమేర్యత్-అ. ఉ. l) (26.రాద్యం--అ., రాద్యా-ఉ. l) (27.ద్వితీ-అ. ఉ. l) (28.రథ మధ్యస్థ-బక., ర్బాహ్యేదాద్యన్త--ఉ. l) (29.పఙ్క్తిరేషా న దృశ్యతే--ము. అటీ. బక. l) (30.అక్ష--ము. అటీ. l)(31.రధ--అ. అటీ. l) (32.ర్ద్వేఽథ--బఖ. అ. ఉ. l) (33.తు అ-బక. బఖ. అ. ఉ. l) (34. అథ యత్ర--బఖ. అ. ఉ. l) (35.నాభిం చ దశమం తథా--ఉ. l) (36.అథ--ఉ. l) (37.స్త్వితా్య--అ., స్త్వతా్య--ఉ. l)

అరాన్తాద్యం వినా యస్య చ ఊర్ధ్వే వర్తతే(1) స్వరః l

అధో వా నాభిపూర్వేణ సహ(2) వా కేవలం హి తమ్ l l 41 l l

అపాస్య చ తతః కుర్యాత్ సర్వేషాం పూజనాయ చ l

స్వేన స్వేన తు పిణ్డేన సింహవచ్చాఙ్కల్పనమ్(3) l l 42 l l

నమః ప్రణవసంజ్ఞాఽస్యా(4) జాతిః(5) కర్మవశాత్ పునః l

ఆ తదుక్తాత్ (6)తు యజనాద్ మోక్షనిష్ఠః సమాచరేత్ l l 43 l l

బీజపిణ్డపదోత్థానాం వినియోగం తు చాఖిలమ్ l

కిన్త్వేషాం వైభవీ ముద్రా దేయాఽఽరాధనకర్మణి l l 44 l l

తదఙ్గముద్రాశ్చాఙ్గానాం యోజ్యా మన్త్రైః స్వకైః సహ(7) l

సర్వం (8) సాధారముద్దిష్టం సైంహమన్త్రోదితం మయా l l 45 l l

దీక్షాపూర్వం హి మన్త్రాణాం(9) చతుర్వర్గం (10) హి సాధనమ్।

అథ తత్తత్పిణ్డం విహాయాకారాదిస్వరైః పూర్వోక్తవిశ్వత్రాతృనృసింహమన్త్రవద్ హృదయాద్యఙ్గకల్పనాం సర్వేషాం మన్త్రాణామప్యవిశేషేణ దశమపరిచ్ఛేదోక్త(10/48) వైభవముద్రాప్రదర్శనం హృదయాదీనాం నృసింహకల్పోక్త(17/17-106) తత్తన్ముద్రాప్రదర్శనం నృసింహమన్త్రవదేవ తేషామపి దీక్షాపూర్వమర్చనాదిభిశ్చతుర్విధపురుషార్థసాధనం చాహ--అరాన్తాద్యం వినా యస్యేత్యారభ్య చతుర్వర్గం హి సాధనమిత్యన్తమ్ ।। 41--46 ।।

(1. వర్ధతే--ము. అటీ. బక. బఖ. ।)(2.సహసా--ము. అటీ. బక. ।) (3.నా--బక. బఖ. ఉ. ।) (4.ఙ్గాఢ్యాం--అ. ఉ. ।) (5.జాతిం--ము. అటీ., మతిః--అ. ఉ. ।) (6. క్త్యా తు--బక. అ. ఉ.) (7. స్వకైః--అ. ।) (8.`సర్వం సాధారముద్దిష్టం' నాస్తి--ము. అటీ. ।) (9.చాతు--ము. అటీ. బక. బఖ. ।) (10. తథాసనమ్--ము. అ. ।)

లక్షణం పదమన్త్రాణామథేదానీం నిబోధతు ।। 46 ।।

యైర్వినా లబ్ధసత్తానామర్చనం హి న జాయతే।

విశ్వాతీతాయ విమలం(1) పదం విద్యావిధాయినే ।। 47 ।।

పద్మనాభాయ వై విశ్వవ్యాపినే తదనన్తరమ్।

చతుర్వింశాక్షరం విద్ధి ఏతత్సంఖ్యం పరం శృణు ।। 48 ।।

జ్యోతీరూపాయ పఞ్చార్ణం పదం గగనమూర్తయే।

ధ్రువాయ దద్యాత్ తదను పరమం త్ర్యక్షరం తతః ।। 49 ।।

పదప్రాప్తిచతుర్వర్ణం హేతవే త్ర్యక్షరం త్వితి।

అనన్తాయ పదం దద్యాత్ తతోఽపరిమితాయ చ ।। 50 ।।

సర్వాశ్రయాయ తదను తదన్తే ధృతశక్తయే।

ఏతద్వింశతిసంఖ్యం (2) చ ద్వావింశార్ణమతః(3) శృణు ।। 51 ।।

నమో భగవతే కృత్వా వాసుదేవాయ వై తతః।

సర్వశక్త్యాత్మనేఽనన్తమూర్తయే తు పదం త్వితి ।। 52 ।।

(4) వీర్యాత్మనే మహాశబ్దం పురుషాయ పదం తతః।

మోహమాయా పదం చైవ తతో విధ్వంసినే తు వై ।। 53 ।।

సదోదితాయ శబ్దం తు సర్వశక్తిపదం తతః।

నియోక్తవ్యం చతుర్వర్ణం సప్తవింశాక్షరం స్మృతమ్।। 54 ।।
పదం వేదవిదే విశ్వరఞ్కాయ(5) తతో భవేత్।
తదన్తే విశ్వపతయే తతో వై పరమాత్మనే।। 55 ।।
ఏష వింశతిభిర్వర్ణైః శృణు సప్తదశాక్షరమ్।
జ్ఞానాత్మనే పదం కుర్యాత్ సంవిచ్ఛబ్దమతః పరమ్।। 56 ।।
పదం ప్రకాశాశయాయ(7) శాన్తరూపాయ వై తతః।
అనన్తశక్తయే సర్వవ్యాపినే తదనన్తరమ్।। 57 ।।
జగన్మయాయ తదను విశ్వరూపాయ వై పదమ్।
ఏకవింశతిభిర్వర్ణైరయముక్తోఽపరం శృణు।। 58 ।।
సత్సత్త్వపదమాదాయ గుహాశయపదం తతః।
తతః పరమహంసాయ తతో మానసచారిణే।। 59 ।।
న్యూనవింశత్యక్షరశ్చైవాథాతో(8) యజ్ఞమూర్తయే।
పదమాదాయ తదను విశ్వాన్తర్వర్తినే తు వై।। 60 ।।
తతో భువనశబ్దం తు వరాహాయ పదం త్వథ।
విభూతిస్వామినే చేతి చతుర్వింశక్షరస్త్వయమ్।। 61 ।।
నమో భగవతే దద్యాత్ తతో వై వాడవాగ్నయే(9)।
జగజ్జలేన్ధనపదం(10) ప్రదీప్తపదమేవ తు।। 62 ।।
వీర్యాయ ఫట్ తదన్తే తు ఏతత్సంఖ్యస్త్వయం స్మృతః।
సర్వాన్తశ్చారిణే దద్యాత్ ప్రసన్నపదమేవ చ।। 63 ।।
మూర్తయేఽథ తదన్తే వై దద్యాద్ ధర్మాత్మనే పదమ్।
షోడశాక్షరమేతద్ వై అతో గుహ్యతమం శృణు।। 64 ।।
సర్వవిద్యేశ్వరాయాథ దద్యాత్ వాక్పతయే తతః।
పదం వద(11) వదాదాయ తతో వాగ్విభవం త్వితి।। 65 ।।
న్యూనవింశాక్షరో హ్యేష త్వపరం కథయామి తే।

యోగైశ్వర్యప్రదాయాథ (13) యోగనిద్రారసాయ(14) వై ।। 66 ।।
నిరతాయ (15) పదం దద్యాద్ భగవజ్యలశాయినే(16)।
త్రిరష్టవర్ణసంఖ్యశ్చ అయమేకాధికస్తు వై ।। 67 ।।
భగవత్పదమాదాయ అనన్తబలశక్యతే।
తేజోమయాయ భువనభృతేఽథ ద్వ్యక్షరం పదమ్ ।। 68 ।।
తదన్తే వినియోక్తవ్యం పదం వై కచ్ఛపాత్మనే।
షడ్వింశార్ణమిమం విద్ధి మన్త్రం మన్త్రవిదాంవర ।। 69 ।।
యజ్ఞాఙ్గదేహాయాద్యాయ(17) మహాపదమతః పరమ్।
వరాహాయ తతో దద్యాత్ పురాణపురుషాయ వై ।। 70 ।।
దద్యాత్ తతః ప్రజాశబ్దం తదన్తే పతయే పదమ్।
చతుర్వింశక్షరం మన్త్రమేతన్మత్రన్త్రవిదాంవర ।। 71 ।।
నమో భగవతే కృత్వా(18) నారసింహాయ వై తతః।
తేజోనిధే పదం దద్యాత్ పదం హనహనేతి చ ।। 72 ।।
తతో వికర్మజాత్యం(19) వై శబ్దం పఞ్చాక్షరం భవేత్।
దుష్కృతం హి తదన్తే వై సప్తవింశాక్షరస్త్వయమ్ ।। 73 ।।
ఆదాయామృతమూర్తే వై తతో జ్ఞానబలాత్మనే।
సర్వేశ్వరాయ భగవన్న్యూనవింశక్షరస్త్వయమ్ ।। 74 ।।
ఆదాయ పుణ్డరీకాక్షపదం వై పరమేశ్వర।
తతః సకలశబ్దం తు సుఖసౌభాగ్య వై పదమ్ ।। 75 ।।
(22) నిధే వాఞ్ఛితశబ్దం తు తతః సిద్ధిప్రదేతి వై।
పదం చాఖిలదుఃఖేతి తతస్తు శమనాగ్నయే ।। 76 ।।
ఆనన్దసున్దరపదం తతో లక్ష్మీపదం న్యసేత్।
పతయే శబ్దముచ్చార్య పఞ్చాశార్ణస్త్రిరుజ్ఝితః ।। 77 ।।
సదసత్పదమాదాయ మూర్తయే తదనన్తరమ్।

విశ్వోత్తమాయ తదను తతోఽమృతనిధే తు వై।। 78 ।।

షోడశార్ణస్త్వయం మన్త్ర ఉక్తః కాన్తాత్మనో(23) విభోః।

పురుషోత్తమాయ శబ్దం తు తతోఽప్రతిహతేతి(24) చ।। 79 ।।

శక్తయేఽథ(25) పదం దద్యత్ సర్వేశ్వరపదం తతః।

సమగ్రోగ్రభయేత్యత్ర నివారణపదం(26) తతః।। 80 ।।

సప్తవింశాక్షరో మన్త్ర ఉక్తశ్చాతః పరం శృణు।

నియన్త్రే పదముద్ధృత్య తదన్తే విశ్వహేతవే।। 81 ।।

పరబ్రహ్మసమేతం చ సేతవే ఓమనన్తరమ్।

మన్త్రో ద్విరష్టవర్ణశ్చ కథితో వచ్మ్యతః పరమ్।। 82 ।।

పదమప్రతిమేత్యాదౌ ప్రభావం తదనన్తరమ్।

మహావిభూతే తదను మహామాయాపదం తతః।। 83 ।।

అథ దర్శకశబ్దం తు తదన్తే తాలకేతవే।

చతుర్వింశాక్షరో మన్త్రస్త్వయముక్తః సమాసతః।। 84 ।।

శాన్తాత్మనే పదం దద్యాత్ తదన్తే యమ విన్యసేత్।

నియమాశ్రయాయ దద్యాత్ పరమర్ద్ధిప్రదాయ చ।। 85 ।।

నారాయణాయ శబ్దం తు(27) పూర్వసంఖ్యాసమం స్మృతమ్।

భవభఙ్గపదం చైవ కారిణే తదనన్తరమ్।। 86 ।।

తతో భగవతే శబ్దం దత్తాత్రేయాయ వై తతః।

వర్ణాశ్రమపదం చాథ ధర్మశబ్దమతః పరమ్।। 87 ।।

పరిగ్రహాయ ప్రణవమష్టావింశాక్షరః స్మృతః।

సర్వలోకమయాయేతి సర్వజ్ఞాయ పదం తతః।। 88 ।।

సర్వేశ్వరాయ న్యగ్రోధశయనాయ పదం త్వథ।

త్రయోవింశత్యక్షరశ్చ త్వయమన్యం నిబోధతు।। 89 ।।

భూతశబ్దమథాదాయ భావనాయ పదం(31) తతః।

(32) శబ్దం విశ్వాత్మనే చాథ విమలేతిపదం తతః।। 90 ।।

(33) నికేతనాయ తదను కన్ధరాయ పదం తతః।

అయం వింశతిభిర్వర్ణైర్ద్వ్యధికైర్మన్త్రరాట్ స్మృతః।। 91 ।।

విష్ణవే పదమాదాయ నిరస్తాస్త్రాయ వై తతః।

పదం బ్రహ్మమయాయాఽథ జటినే దణ్డినే తతః।। 92 ।।

దద్యాద్ విదితశబ్దం వై తదన్తే విభవాయ చ।

షడ్వింశార్ణస్త్వయం మన్త్రః పరమస్మాన్నిబోధతు।। 93 ।।

(34) సర్వశబ్దమథాదాయ వ్యాపినే తదనన్తరమ్।

పదం సహస్రార్చిషే తు దద్యాత్ పఞ్చాక్షరం శుభమ్।। 94 ।।

త్రివిక్రమాయాథ పదం తతోఽపరిమితేతి(35) చ।

(36)ప్రభావాయ పదం దద్యాత్ త్రయోవింశాక్షరః స్మృతః।। 95 ।।

నరనాథాయ శబ్దం తు పురుషప్రవరాయ వై।

ఆత్మధ్యానపరాయేతి ణాయ వై ద్వ్యక్షరం తతః।। 96 ।।

ఏకవింశాక్షరో మన్త్రస్త్వతోఽన్యమవధారయ(38)।

నారాయణాయ శబ్దం తు దద్యాన్నిరతి వై పదమ్।। 97 ।।

శయానన్దమయాయేతి పదం నిరభిమాన వై।

పదాసక్తాయ తదను పఞ్చవింశాక్షరస్త్వయమ్।। 98 ।।

పరాయ పదమాదాయ తతో వై పరమాత్మనే।

యోగేశ్వరాయ హరయే మన్త్రోఽయం షోడశాక్షరః।। 99 ।।

సప్తార్ణం పదమాదాయ ప్రాజ్నమః పరమాత్మనే।

కృష్ణాయ శబ్దం తదను కమలం త్ర్యక్షరం తతః।। 100 ।।

దలశబ్దం తు వితతనేత్రాయ తదనన్తరమ్।

బ్రహ్మిష్ఠాయ బ్రహ్మణే వై అష్టావింశాక్షరస్తతః(39)।। 101 ।।

భగవన్(40) పదమాదాయ యుగాన్తదహనేతి చ।

దీప్తయేऽథ పదం దద్యాత్ సంసారపదమేవ హి॥ 102 ॥
బన్ధవిచ్ఛేదకర్త్రే వై ద్వావింశార్ణస్త్వయం స్మృతః(41)।
పదం చతుర్మూర్తయే వై చతుర్గతిమయాయ చ॥ 103 ॥
శరశార్ఙ్గభృతే దద్యాచ్చరదిన్దీవరత్విషే।
తతో భగవతే దద్యాదభిరామపదం తతః॥ 104 ॥
శరీరాయ పదం చైవ త్వష్టత్రింశాక్షరః స్మృతః।
దద్యాద్ విశదశబ్దం(42) వై పరమార్థపదం తతః॥ 105 ॥
తతో వేదవిదే శబ్దం విదుషే వ్యాపకాయ చ।
స్వామింస్తదను వై దద్యాద్ ద్వ్యక్షరం చాపరం పదమ్॥ 106 ॥
అయం వింశతిభిర్వర్ణైరుక్తస్త్వన్యమతః శృణు।
దద్యాద్ గరుడశబ్దం తు తదన్తే వాహనేతి చ॥ 107 ॥
సర్వశస్త్రాస్త్రోద్యతేతి (46) శమయాऽశుభమేవ చ।
తతో ధున ధునాదాయ కర్మబన్ధాంస్తతో వదేత్॥ 108 ॥
ధర్మం పాహి తతో దద్యాద్ జహ్యధర్మం తతో(47) వదేత్।
చతుస్త్రింశాక్షరో(48) మన్త్ర ఏష వక్ష్యామ్యతః పరమ్॥ 109 ॥
సంహారమూర్తయే శబ్దం కాలవైశ్వానరార్చిషే।
పాతాలశయనాయేతి త్వజ్ఞాననిగడేతి(49) వై॥ 110 ॥
నిచయం హన వీప్సాऽతః ప్రణవం తదనన్తరమ్।
పఞ్చత్రింశాక్షరో హ్యేష(50) సర్వసిద్ధికరః స్మృతః॥ 111 ॥
ప్రణవాలఙ్కృతాః సర్వే నమస్కారవిభూషితాః।
సంస్మృతాః పూజితాశ్చైవ ధ్యాతా జప్తా విశేషతః॥ 112 ॥
తన్నాస్తి యన్న యచ్ఛన్తి భక్త్యా సత్కర్మణాం(51) భువి।
అథ లాఞ్ఛనమన్త్రాణాం సాస్త్రాణాం(52) లక్షణం శృణు॥ 113 ॥

అథ పదమన్త్రానాహ--లక్షణం పదమన్త్రాణామిత్యారభ్య భక్త్యా సత్కర్మణాం భువిత్యన్తమ్। తథా చైషాం ప్రయోగః---ఓం విశ్వాతీతాయ విమలవిద్యావిధాయినే పద్మనాభాయ విశ్వవ్యాపినే నమః। ఓం జ్యోతీరూపాయ గగనమూర్తయే ధ్రువాయ పరమపదప్రాప్తిహేతవే నమః। ఓం అనన్తాయాఽపరిమితాయ సర్వాశ్రయాయ ధృతశక్తయే నమః। ఓం నమో భగవతే వాసుదేవాయ సర్వశక్త్యాత్మనేఽనన్తమూర్తయే నమః। ఓం(6) వీర్యాత్మనే మహాపురుషాయ మోహమాయావిధ్వంసినే సదోదితాయ సర్వశక్తయే నమః। ఓం వేదవిదే విశ్వరఞ్జకాయ విశ్వపతయే పరమాత్మనే నమః। ఓం జ్ఞానాత్మనే సంవిత్ప్రకాశాశాయాయ శాన్తరూపాయ నమః। ఓం అనన్తశక్తయే సర్వవ్యాపినే జగన్మయాయ విశ్వరూపాయ నమః। ఓం సత్సత్త్వగుహా(12) (శయా) య పరహంసాయ మానసచారిణే నమః। ఓం యజ్ఞమూర్తయే విశ్వాన్తర్వర్తినే భువనవరాహాయ విభూతిస్వామినే నమః। ఓం నమో భగవతే వడవాగ్నయే జగజ్జలేన్ధనప్రదీప్తతీర్యాయ ఫట్ నమః। ఓం సర్వాన్తశ్చారిణే ప్రసన్నమూర్తయే ధర్మాత్మనే నమః। ఓం సర్వవిద్యేశ్వరాయ వాక్పతయే వద వద వాగ్విభవం నమః। ఓం యోగైశ్వర్య ప్రదాయ యోగనిద్రారసాయ నీరదాయ భగవజ్జలశాయినే నమః। ఓం భగవదనన్తబలశక్తయే తేజోమయాయ భువనధృతే కచ్ఛపాత్మనే నమః। ఓం యజ్ఞాఙ్గదేహాయ మహావరాహాయ పురాణపురుషాయ ప్రజాపతయే నమః। ఓం నమో భగవతే నారసింహాయ తేజోనిధయే హన హన వికర్మజాత్యం(20) దుష్కృతం నమః। ఓం అమృతమూర్తే జ్ఞానబలాత్మనే సర్వేశ్వరాయ భగవన్నమః। ఓం పుణ్డరీకాక్ష పరమేశ్వరసకలసుఖసౌభాగ్యనిధే వాఞ్ఛితసిద్ధిప్రదాఖిలదుః ఖశమనాగ్నయే ఆనన్దసున్దరలక్ష్మీపతయే నమః(21)। ఓం సదసన్మూర్తయే విశ్వోత్తమాయామృతనిధయే నమః। ఓం పురుషోత్తమాయాప్రతిహతశక్తయే సర్వేశ్వరాయ సమగ్రోగ్రభయనివారణాయ నమః। ఓం నియన్త్రే విశ్వహేతవే పరబ్రహ్మసేతవే ఓం నమః। ఓం అప్రతిమప్రభావమహావిభూతే (28) మహామాయాదర్శకతాలకేతవే(29) నమః। ఓం శాన్తాత్మనే యమనియమాశ్రయాయ పరమర్ద్ధిప్రదాయ(30) నారాయణాయ నమః। ఓం భవభఙ్గకారిణే భగవతే దత్తాత్రేయాయ వర్ణాశ్రమధర్మపరిగ్రహాయ ఓం నమః। (38) ఓం సర్వజ్ఞాయ విశ్వాత్మనే విమలసర్వేశ్వరాయ న్యగ్రోధశయనాయ నమః। ఓం భూతభావనాయ విశ్వాత్మనే విమలనికేతనాయ నమః। ఓం విష్ణవేః నిరస్తాస్త్రాయ బ్రహ్మమయాయ విశ్వాత్మనే విమలనికేతనాయ కన్దరాయ నమః। ఓం సర్వవ్యాపినే సహస్రార్చిషే త్రివిక్రమాయాఽపరిమితప్రభావాయ నమః। ఓం నరనాథాయ(43) పురుషప్రవరాయ ఆత్మధ్యానపరాయణాయ నమః। ఓం నారాయణాయ నిరతిశయానన్దమయాయ నిరభిమానపదాసక్తాయ (44) నమః। ఓం పరాయ పరమాత్మనే యోగేశ్వరాయ హరయే నమః। ఓం నమః। పరమాత్మనే కృష్ణాయ కమలదలవితతనేత్రాయ బ్రహ్మిష్ఠాయ బ్రహ్మణే నమః। ఓం భగవన్ యుగాన్తదహనదీప్తయే సంసారబన్ధవిచ్ఛేదకర్త్రే నమః। ఓం చతుర్మూర్తయే చతుర్గతిమయాయ శరశార్ఙ్గభృతే శరదిన్దీవరత్విషే భగవతేఽభిరామశరీరాయ నమః। ఓం విశదపరమార్థవేదవిదే(45) విదుషే వ్యాపకాయ స్వామిన్(53) నమః। ఓం గరుడవాహన సర్వశస్త్రాస్త్రోద్యత(54) శమయాఽశుభం ధున ధున కర్మబన్ధాన్ ధర్మ పాహి జహ్యాధర్మం(55)

నమః। ఓం సంహారమూర్తయే కాలవైశ్వానరార్చిషే పాతాలశయనాయ అజ్ఞాననిగడనిచయం హన హన ఓం నమః। ఇత్యష్టత్రింశత్పదమన్త్రాః ।। 46--113 ।।

(1. విమలపదం--ము. అటీ. బక. బఖ. అ.।) (2.సప్తవింశతిసంఖ్యమిత్యుచితః పాఠః ప్రతిభాతి।)(3. శం క్రమతః-- ము. అటీ. బక.।) (4. విద్యా-- బక. బఖ., విద్ధ్యా--ము. అటీ.।)(5. వ్యఞ్జ--ము. అటీ. అ.।) (6. ఓం నమో--అ.।) (7. శ్రయాయ--అటీ.।) (8.వతతో--బక. అ. ఉ.।) (9. వామబాహవే--అటీ.।) (10. జహ---ము. అటీ.।) (11.పదవిదే దద్యాత్--ము అటీ.।) (12.గుహ్యాయ--అ.।) (13.సాదాయ--అ. ఉ.।) (14. రసేతి చ-ము. అటీ. బక. బఖ.।) (15. నీరదాయేతి భాష్యానుసారీ పాఠః।) (16. వాన్--ముద అటీ.।) (17.ధారాయ--అ.।) (18. నర--బక. అ. ఉ.।) (19. జాద్యం--ము. అటీ. బక. బఖ.।)(20. జర్తి దుష్కృతిం అ.।) (21. సున్దరపద--అ. మ.।)(22. నిధయే వాఞ్ఛితపదం--ము. అటీ.।) (23. త్మనే--బక. బఖ. ఉ. అటీ.।) (24. తతః సిద్ధిప్రదేతి--ము అటీ.।) (25. శక్తయే చ--ము. అటీ.।) (26. తతః పరమ్--బక. బక. అ. ఉ.।) (27. వై--ము. అటీ.।) (28.హత-అ.।) (29.దర్శిత--అ.।) (30. మార్ధ--అ., పరమపదప్రదాయాథ--మ.।)(31. తదన్తతః--ము. అటీ.।) (32. శబ్దశ్వాసా--బక. అ. ఉ.।) (33. శ్లోకద్వయం నాస్తి--ము. అటీ. అ.।) (34. సత్త్వ--బక., శర్వ--బఖ., భూత--ము. అటీ.।) (35. తాయ వై---బఖ. అ. ఉ.।) (36. ప్రభవాయ---బక. బఖ. ఉ.।) (37. ఓం సర్వలోకమయాయ సర్వజ్ఞాయ సర్వేశ్వరాయ న్యగ్రోధశయనాయ నమ ఇతి మూలానుసారిణా పాఠేన భావ్యమ్।) (38. న్తస్త--ము. అటీ.।) (39. స్త్వయమ్--బఖ. అ. ఉ.।) (40. వత్--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (41. ఇతః పరమ్--` దద్యాద్ ద్విశతశబ్దం వై పరమార్థపదం తతః ఇతి దృశ్యతే--బక. ఉ.। ఏతచ్చ మూలేఽప్యగ్రే పాఠభేదేన సహ విద్యతే।) (42. ద్విశత--బక. ఉ., విదిత--ము. అటీ.।) (43. నారాయణాయ అ.) (44. పదసత్తాయ--అ., పదకర్తాయ--మ.।) (45.వేదవిదుషే--అ. మ.।)(46. శాస్త్రోద్యతేత్యేవమతః శుభమయేతి చ--ము. అటీ.।) (47. తోచ్చరేత్--బఖ., తోద్ధరేత్ అ. ఉ.।) (48. చతుర్విం---ము. అటీ. బక.।) (49. వికలేతి---అ. ఉ.।) (50. సత్కర్మిణాం--అ.।) (51. శాస్త్రాణాం--ము. అటీ. బఖ. ఉ.।) (52. శాస్త్రాణాం--ము. అటీ. బఖ. ఉ.।) (53. స్వామినే---అ.।) (54. శాస్త్రో--అ., శాస్త్రాస్త్రో--మ.) (55. పాహ్యధర్మం జహి--అ. మ.।)

సహస్రదీధితి పదం దద్యాచ్చరిత వై తతః।

విగ్రహాయ దర్శార్ణం చ త్ర్యధికం మకుటస్య చ।। 114 ।।

ఆదాయ వాఞ్ఛితపదం తతః సిద్ధిప్రదాయ వై।

మాహాచిన్తాపదం దద్యాన్మణయే తదనన్తరమ్।। 115 ।।

విద్ధి పఞ్చదశార్ణం చ దశార్ణమపరం శృణు।

సర్వలక్షణశబ్దం తు తతః సమ్పుత్రప్రదాయ వై(1) ।। 116 ।।

సౌభాగ్యశబ్దమాదాయ జనని(2) త్ర్యక్షరం తతః।

సర్వప్రదే తు (3) తదను అయమేవ(4) దశాక్షరః।। 117 ।।

ప్రాణాత్మనేఽథ సత్యాయ విద్ధి సప్తాక్షరం త్విదమ్(5)।

కాలచక్రేఽథ చక్రాయ షడష్టార్ణః ప్రకీర్తితః।। 118 ।।

విశ్వాత్మనే పదం దద్యాత్ తతో విశ్వప్రదాయ చ।

నవాక్షరమిదం విద్ధి పరమష్టాక్షరం శృణు।। 119 ।।

సమాదాయ పదం విద్యే తతో విద్యేశ్వరార్చితే।

ప్రాక్ శబ్దమూర్తయే కుర్యాచ్ఛబ్దాయాష్టాక్షరః స్మృతః।। 120 ।।

పదం రసనిధే కుర్యాత్ భీమశబ్దమతః (6) పరమ్।

భీషణాయ తదన్తే వై దశాక్షరమిదం స్మృతమ్।। 121 ।।

ప్రాగ్ భువనాధిపతయే స్తమ్భభూతాయ (7) వై పదమ్।

త్రయోదశాక్షరం విద్ధి తతోఽన్యమవధారయ।। 122 ।।

పదమిన్ద్రియకోశాయ ఇష్వస్త్రాయ(12) దశాక్షరమ్।

కల్పాన్తానిలఘోషాయ విద్యుల్లసిత వై పదమ్।। 123 ।।

(13) ప్రభాయ షోడశార్ణం తు నవాక్షరమతః శృణు।

మహామాయాపదం దద్యాద్ బన్ధవర్ణద్వయం తతః।। 124 ।।

ధ్వంసినే పదమాదాయ ఏతత్సంఖ్యం పదం (14) శృణు।

సర్వాస్త్రగ్రసనాదాయ(15) పరాయ (16) తదనన్తరమ్।। 125 ।।

సన్తాపకాయ(17) శబ్దం తు దర్పవిధ్వంసినే తతః।

ఏకాదశాక్షరం విద్ధి నవాక్షరమథోచ్యతే।। 126 ।।

అజ్ఞానఖణ్డనపదం పరాయ తదనన్తరమ్।

త్రైలోక్యమోహనపదం మూర్తయే తు నవాక్షరమ్।। 127 ।।

సర్వాకర్షకరపదం(18)మహామాయామయేతి వై।

ద్వాదశాక్షరసంఖ్యస్తు నవాక్షరమథోద్ధరేత్।। 128 ।।

ప్రాగఖణ్డితశబ్దం తు తదన్తే వినియోజ్య చ।

పరాక్రమాయ శబ్దం తు సప్తాక్షరమతః శృణు ।। 129 ।।

దర్పప్రశమకర్త్రే తు పఞ్చార్ణం వినిబోధ వై ।

తేజోమాలిని చేత్యేతద్ ద్వావింశత్యనుకీర్తితాః ।। 130 ।।

ప్రాగ్వదాద్యన్తసంరుద్ధాః స్వనామపదభూషితాః ।

సంఖ్యానిష్ఠాక్షరస్యాన్తే దద్యాత్ సంజ్ఞాపదం సదా ।। 131 ।।

అథ తేషాం కిరీటాదిలాఞ్ఛనమన్త్రాన్(వరాహమన్త్రం?) చక్రాద్యాయుధమన్త్రాంశ్చాహ--అథ లాఞ్ఛనమన్త్రాణామిత్యారభ్య యావత్ పరిచ్ఛేదపరిసమాప్తి । తథా చైషాం ప్రయోగః---ఓం సహస్రదీధితిచ్ఛురితవిగ్రహాయ కిరీటాయ నమః । ఓం వాఞ్ఛితసిద్ధిప్రదాయ(8) మహాచిన్తామణయే కౌస్తుభాయ నమః । ఓం సర్వలక్షణసమ్పత్ప్రదాయ శ్రీవత్సాయ నమః । ఓం సౌభాగ్యజనని(9) సర్వప్రదే(10) వనమాలాయై నమః । ఓం ప్రాణాత్మనే సత్యాయ నమః । ఓం కాలకర్త్రే చక్రాయ ఫట్ । ఓం విశ్వాత్మనే విశ్వప్రదాయ పద్మాయ ఫట్ । ఓం విద్యే విద్యేశ్వరార్చితే గదాయై ఫట్ । ఓం శబ్దమూర్తయే శఙ్ఖాయ ఫట్ । ఓం రసనివే(11) భీమభీషణాయ లాఙ్గలాయ ఫట్ । ఓం భువనాధిపతయే స్తమ్భభూతాయ ముసలాయ ఫట్ । ఓం ఇన్ద్రియకోశాయ ఇష్వస్త్రాయ ఫట్ । ఓం కల్పాన్తానిలఘోషాయ విద్యుల్లసితప్రభాయ శార్ఙ్గాయ ఫట్ । ఓం మహామాయాబన్ధధ్వంసినే(19) ఖఙ్గాయ ఫట్ ఓం సర్వాస్త్రగ్రసనపరాయ ఖేటకాయ ఫట్ । ఓం సంతాపకాయ(20) దర్పవిధ్వంసినే దణ్డాయ ఫట్ । ఓం సర్వాకర్షకరమహామాయామయాయ(21) అఙ్కుశాయ ఫట్ । ఓం అఖణ్డితపరాక్రమాయ ముద్గరాయ ఫట్ । ఓం దర్పప్రశమకర్త్రే వజ్రాయ ఫట్ । ఓం తేజోమాలిని (22) శక్త్యై ఫట్ । ఇతి చ ద్వావింశతిమన్త్రాః ।। 113--132 ।।

(1.ఇతః పరమ్--'తతశ్చిన్తాపదం దద్యాన్మణయే తదనన్తరమ్' ఇత్యధికః పాఠో దృశ్యతే--ము. అటీ. ।) (2. జననీ--అటీ. అ., యజనీ--ఉ. ।) (3. దేతి--అ. ।) (4. మేవం--ము. అటీ. ।) (5. త్విహ--ము. అటీ. ।) (6. భీష్మ--ము. అటీ. బక. ।) (7.స్తమ్భ--ము. బక. బఖ. ఉ. ।) (8. తార్థ--అ. ।) (9.నీ--అ. మ. ।) (10.ప్రదాయై--అ. ।) (11.నిధేఽభీక్షాయ--అ. ।)(12. విశ్వ--ఉ. ।) (13. ప్రభవాయ--బక. ।) (14.పరం--ఉ. ।) (15.గ్రాసమాదాయ--అ. ఉ. ।) (16.వారయ--అ. ఉ. ।) (17. పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి--బక. ।) (18.ఆకర్షణపర--ము., ఆకర్షణపరం--అటీ. ।) (19. విధ్వం--అ. ।)(20. మన్త్రస్యైకాదశాక్షరతాసమ్పాదనాయ విభక్తిలోప ఆవశ్యకః ।)(21. శివే--అ. ।) (22. మాయాయ--అ. మ. ।) (23.మాలినీ--అ. ।)

చక్రవచ్చాస్త్రమాన్త్రాణాం కుర్యాన్నామావసానకమ్ ।

క్రమాచ్చతుర్దశానాం తు శక్త్యన్తానాం చ ఫట్పదమ్ ।। 132 ।।

ఇతి శ్రీ పాఞ్చరాత్రే (1) శ్రీసాత్వతసంహితాయామధివాసదీక్షావిధిర్నామ

త్రయోవింశః(2) పరిచ్ఛేదః।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య శ్రీయోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన

అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే

(3)త్రయోవింశః పరిచ్ఛేదః।।

(1. పఞ్చరాత్రసారే--బక. బఖ.।) (2. ద్వావింశతితమః--అ., త్రయోవింశతిః--ఉ.।) (3. త్రయోవింశతిః--మ.।)

-------------*************----------------

(1)చతుర్వింశః పరిచ్ఛేదః

శ్రీనారద ఉవాచ(2)

విప్రప్రధానాః శ్రుత్వైవం మన్త్రాణాం లక్షణం స్ఫుటమ్।

చోదయామాస(3) భగవాన్ పునః స తాలకేతునా।। 1 ।।

అథ చతుర్వింశతిపరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఇహ పునః సంకర్షణేన వాసుదేవశ్చోదిత ఇత్యాహ--విప్రేతి। అత్ర దివ్యత్వాదాత్మనేపదస్థానే పరస్మైపదం ప్రయుక్తమ్। యద్వా సత్తాలకేతునేతి ప్రథమైకవచనమ్। సత్తాలకేతుర్నా పురుషః, సంకర్షణ ఇతి యావత్।। 1 ।।

(1. త్రయోవింశతితమః---అ.।) (2. `ఉవాచ' నాస్తి--ము. అటీ. బక.।) (3.చోదితో భగవానేవం పునర్వై--ము. అటీ.।)

సఙ్కర్షణ(4) ఉవాచ

బ్రాహ్మణః క్షత్రియో వైశ్యః శూద్రో వా భగవన్మయః।

నిత్యారాధనకామస్తు(5) యది మన్త్రమయం వపుః।। 2 ।।

కర్తుమిచ్ఛతి లక్ష్యార్థం తత్ర కింలక్షణో విధిః।

శ్రీభగవానువాచ(6)

చిత్రమృత్కాష్ఠశైలోత్థం సల్లోహమయమేవ వా।। 3 ।।

చోదనాప్రకారమాహ--బ్రాహ్మణ ఇతి సార్ధేన।। 2--3 ।।

(4. `సంకర్షణ ఉవాచ' నాస్తి--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (5.ఇత్యా బఖ. ఉ.।) (6. `ఉవాచ' నాస్తి--ము. అటీ.।)

భేదభిన్నం ద్విజాతీనాం హితం బిమ్బం ఫలార్థినామ్।

తదభిన్నమకామానాం ప్రాప్తం చాప్యవిరోధకృత్।। 4 ।।

(7) అత్ర చిత్రమయం విద్ధి భిత్తికాష్ఠామ్బరాశ్రితమ్।

పునః(1) వర్ణక్రమేణైవ చతుర్ధా చామ్బరోత్థితమ్।। 5 ।।

తచ్చ కార్పాసకౌశేయక్షౌమశాణమయం తు వై।

మృజ్జమేవం సితాద్యుత్థం వార్క్షం వివిధమేవ చ।। 6 ।।

ఆశ్వత్థం బ్రహ్మవృక్షోత్థం శ్రీపర్ణీసురదారుజమ్।

సాలతాలమయం(2) చైవ శాశవన్తీన్దుసారజమ్(3)।। 7 ।।

ఏవం ద్వయం(4) ద్వయం విద్ధి ద్విజాదీనాం యథాక్రమమ్।

అతోఽన్యే దృఢమూలాశ్చ సారవన్తో హి యాజ్ఞికాః।। 8 ।।

సాధారణాశ్చతుర్ణాం తు ప్రతిమాద్యే చ కర్మణి।

సామాన్యం భుక్తిముక్త్యర్థమశ్మమృణ్మయవత్ స్మృతమ్।। 9 ।।

తారహాటకతామ్రోత్థమ్ ఆరకూటమయం తథా।

ఏవం హి భూమయో వస్త్రపాషాణా ధాతవో ద్రుమాః।। 10 ।।

వజ్రాదయోఽఖిలా రత్నాః సితరక్తాదిలక్షణాః।

అసామాన్యాః ఫలేప్సూనాం లాభాలాభవశాత్ పునః।। 11 ।।

ఏవం చోదితో వాసుదేవః ప్రథమం చిత్రమృత్కాష్ఠశిలాలోహమయత్వేన పఞ్చవిధానాం బిమ్బానాం ప్రత్యేకం బ్రాహ్మణాదివర్ణక్రమేణ చాతుర్విధ్యమ్, ఏవం తత్తద్వర్ణానుసారేణ తత్తద్ద్రవ్యమయబిమ్బగ్రహణస్య సకామవిషయత్వం బిమ్బసామాన్యగ్రహణస్య నిష్కామవిషయత్వం చాహ--చిత్రమృత్కాష్ఠశైలోత్థమిత్యారభ్య (5) లాభాలాభవశాత్ పునరిత్యన్తమ్।। 3--11 ।।

(1. పూర్వే-ము. అటీ.।) (2. బాల--ము.।) (3. శైశుషం--ము. అటీ.।) (4.ద్వన్ద్వ--అ. ఉ.।) (5. ఫలలాభవశాత్--మ.।)

సమ్యక్ స్వమూర్తిమన్త్రైస్తు జపహోమార్చనాదినా।

నయేత్ సామాన్యభాసిత్వం(6) తథా తత్కారణార్చనాత్ ।। 12 ।।

యజేత్ సేన్ద్రాం ధరాం శైలం మృదాపాదనకర్మణి(7)।

ఏవం పటద్రుమార్థం తు వరుణం సవనస్పతిమ్ ।। 13 ।।

సరత్నానాం చ ధాతూనాం సమ్బన్ధేఽర్కేన్దుపావకాన్।

రత్నాశ్రయేణ ధాత్వర్థేనార్చాదేశేన(8) వై వినా ।। 14 ।।

అథ తత్తద్బిమ్బనిర్మాణార్థం తదుపాదానద్రవ్యగ్రహణకాలే సామాన్యతః కరిష్యమాణతత్తన్మూర్తిమన్త్రైర్చనజపహోమాదికం విశేషతః సేన్ద్రధరాదితత్తత్కారణార్చనం(9) చ కార్యమిత్యాహ--సమ్యగితి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 12--14 ।।

(6.భావి--అ. ఉ.।) (7.దాన--బక. బఖ. ఉ.।) (8.ధాతూర్థేనార్చ్య--ము. అటీ. బక.।) (9. ధారా--మ.।)

తథార్చనాసనేనైవ చక్రపద్మయాదినా।

(1)న రాత్నీ ప్రతిమా శస్తా ధ్యాయినాం ధ్యానసిద్ధయే ।। 15 ।।

కేవలా లఘుమానా చ ప్రమాణావయవోజ్ఝితా।

వర్ణాశ్రమగురుత్వాచ్చ స్వామిత్వాదఖిలస్య చ ।। 16 ।।

రత్నమయీం సువర్ణరజతాఖ్యోత్తమధాతుమయీం వా ప్రతిమాం వినాఽన్యద్రవ్యమయీ ప్రతిమా లఘుమానా ప్రమాణావయవరహితా(2) చేత్, న ప్రశస్తా, తత్రైవ భద్రపీఠమపీత్యాహ--రత్నాశ్రయేణేతి ద్వాభ్యామ్। అర్చాదేశేన భగవదర్చనాస్పదేన, బిమ్బేనేతి యావత్। అర్చనాసనేన కేవలభద్రపీఠేనేత్యర్థః। రత్నసువర్ణరజతబిమ్బం చేద్ వస్తుగౌరవాల్లఘుమానం ప్రమాణరహితమపి గ్రాహ్యమితి ఫలితోఽర్థః ।। 14--16 ।।

(1.నారత్నీ--బక. బఖ.।)(2.చ న--మ.।)

భూతాదిదేవరూపత్వాద్ ఉత్తమాద్యేషు వస్తుషు।

నృపశ్చార్హతి వై నిత్యం సవిశేషపదే స్థితః ।। 17 ।।

కిం పునర్యోఽఫలాకాఙ్క్షీ భక్తిశ్రద్ధాపరః సదా।

ముముక్షుత్వమాత్రేణ నికృష్టవర్ణోద్భవ ఉత్కృష్టవర్ణార్హేషు వస్తుషు కథమర్హతీత్యాశఙ్కా కింపునర్న్యాయేన పరిహరతి--వర్ణాశ్రమేతి ద్వాభ్యామ్। అఫలాకాఙ్క్షీ ముముక్షురిత్యర్థః ।। 16--18 ।।

బుద్ధ్వైవం చిత్రబిమ్బార్థీ యత్నేనేదం సమాచరేత్ ।। 18 ।।

గుహ్యకాన్ గృహదేవాంస్తు హృదాఽర్చ్యాఽర్ఘ్యాదినా పురా।

మలభస్మతుషాఙ్గారకేశకీటనఖాస్తుణమ్(3) ।। 19 ।।

మూలకణ్టకచర్మాస్థిసామాన్యేఽశ్మాహ్ని భిత్తికా(4)।

(5) భవత్యనర్థదాఽవశ్యమతః ప్రాక్ చతురఙ్గులమ్।। 20 ।।

విహాయ మృద్దలం భిత్తేరీషద్ బిమ్బాత్ తు చాధికమ్।

ఉక్తదోషవిముక్తాఽథ(6) పఞ్చగవ్యేన సామ్భసా।। 21 ।।

మర్దితయా(7) మృదా భూయస్తద్విత్త్యంశం ప్రపూర్య చ।

శస్త్రేణ కాష్ఠఫలకాం మృగచర్మసమాం పురా।। 22 ।।

ఛవిం విహాయ శుద్ధ్యర్థం తురీముక్తం తు వై పటమ్(8)।

ప్రక్షాల్య సలిలేనైవ త్వస్త్రజప్తేన సప్తధా।। 23 ।।

ప్రథమం చిత్రబిమ్బనిర్మాణార్థం గుహ్యకగృహదేవార్చనపూర్వకం భిత్తికాష్ఠఫలకపటానాం సంశోధనప్రకారానాహ--బుద్ధ్వేతి సార్ధైః పఞ్చభిః।। 18--23 ।।

(3. నారత్నీ--బక. బఖ.।) (4.శ్మర్యభిత్తికాః--బక. బఖ. అ.।) (5. భవన్త్య--బఖ. అ. ఉ.।) (6. క్తాయాః--అ.।) (7. మృద్దీర్ఘయా--బక. బఖ., మృదీపయా అ. ఉ.।) (8. ఘటమ్--ము. అటీ. బక. బఖ.।)

హృన్మన్త్రేణ తు సాస్త్రేణ మూర్తిమన్త్రాఞ్చితేన(1) చ।

తీర్థోద్దేశాన్నదీతీరాత్ పుణ్యక్షేత్రాచ్చ పర్వతాత్।। 24 ।।

అపాస్య దోషసఙ్కీర్ణామూర్ధ్వాదాదాయ మృత్తికామ్।

సాఽవచూర్ణ్యాఽథ సంశోష్య(2) సూపలిప్తే ధరాతలే।। 25 ।।

శాణమౌర్ణం(3) చ కార్పాసం సూత్రం(4) చాలసిజం తథా।

కృత్వా పాషాణభిన్నం ప్రాగ్ యోజ్యం తత్ర సవాలుకమ్।। 26 ।।

ఈషద్గోమయయుక్తేన భూరిక్షీరఘృతాదినా।

భావయేత్ పఞ్చగవ్యేన ఖాదిరేణ కషేణ(5) చ।। 27 ।।

సిద్ధార్థకాలసిస్నేహతిలోత్థేన (6) చ వై సహ।

క్లేదయేచ్చ త్రిసప్తాహం భాణ్డే కృత్వాఽఽయసాదికే।। 28 ।।

మారుతానలసూర్యేన్దుదర్శనేన వినైవ హి।

తయా సమాప్యం (7) తద్బిమ్బం శుభకాష్ఠాన్తరీకృతమ్।। 29 ।।

అథ మృద్బిమ్బనిర్మాణార్థం మృత్సంగ్రహణాదిప్రకారానాహ--హృన్మన్త్రేణేత్యారభ్య శుభకాష్ఠాన్తరీకృతమిత్యన్తమ్।। 24--29 ।।

(1.న్వితేన--ఉ.।) (2.శోష్య--అ. ఉ.।) (3.మూర్ధ--బక. బఖ. ఉ.।) (4.ససూత్రం చాపి--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (5. ఖషేణ--అ.।) (6.తసి--బక. బఖ.।) (7.సమాప్య--బక. బఖ.।)

వస్త్రవచ్చైవ లోహానాం కృత్వా ప్రక్షాలనం తతః।

మార్జనం భూతినా భూయస్తథా తన్మన్త్రితేన చ।। 30 ।।

లోహబిమ్బనిర్మాణార్థం లోహసంశోధనప్రకారమాహ--వస్త్రవదితి। తన్మన్త్రితేన అస్త్రాభిమన్త్రితేనేత్యర్థః।। 30 ।।

భక్త్యా ప్రవర్తమానస్తు (8) బిమ్బసాధనకర్మణి।

సర్వత్ర చాస్త్రమన్త్రస్య కుర్యాన్నిర్విఘ్నశాన్తయే।। 31 ।।

పూజనం హవనం భూతబలిదానం సదక్షిణమ్।

(9) సమ్యగ్ గ్రహణకాలే తు ఏతత్ సామాన్యమేవ హి।। 32 ।।

బిమ్బనిర్మాణప్రారమ్భకాలే సామాన్యతస్తత్తన్మూర్తిమన్త్రార్చనాదికం కార్యమిత్యాహ--భక్త్యేతి(10) ద్వాభ్యామ్।। 31--32 ।।

(8. మానాస్తు--ము. బక. బఖ.।) (9.సన్మృద్--ము.।) (10. భక్తీతి--అ.।)

సచ్ఛైలదారుగ్రహణే విశేషస్త్వధునోచ్యతే।

సర్వత్రారమ్భకాలే తు నిమిత్తముపలక్ష్య చ।। 33 ।।

విశేషాద్(1) వనయాత్రాయాం తచ్ఛుభేన శుభోదయః।

అశుభేనం నిమిత్తేన యాత్రా విఘ్నవతీ భవేత్।। 34 ।।

విరామేణ తు జప్యేన శాన్తిస్వస్త్యయనాదినా।

నివర్తనేన తద్వన్యాద్ దహతే శుభకృద్ యతః।। 35 ।।

మన్త్రమభ్యర్చ్య యాత్రాయామభ్యర్థ్యాజ్ఞాం వినద్వ్య చ।

నైవేద్యశేషభుగ్ వామచారస్థః(2) సంయతేన్ద్రియః।। 36 ।।

ప్రాఙ్ముఖః సంస్మరేన్మన్త్రం సముత్థాయామృతోదయే।
పరిజ్ఞాయ పురా(3) మూతి తన్మూర్త్యన్తరమేవ వా(4)।। 37 ।।
యాయాత్ తదీయం దిగ్భాగం తదభావాత్ తు చాన్యదిక్।
సహాయైరప్రమత్తైస్తు శిల్పిభిః సహ సంవృతః।। 38 ।।
లాజదధ్యక్షతైః కుమ్భైర్యాయాత్ పుష్పపురస్సరైః।
సౌమనస్యం మహోత్సాహస్త్వఙ్గస్పన్దశ్చ(5) దక్షిణః।। 39 ।।
శుభా వాణీ ధ్వనిః శాఙ్ఖస్తన్త్రీ వాద్యం ఫలాదయః।
గోగజాశ్వద్విజాః కన్యా నవభాణ్డం చ మృద్ దధి।। 40 ।।
ఆర్ద్రమాంసాన్యలఙ్కారో మదిరాగ్నీ(6) ఘృతం పయః।
సిద్ధాన్నం(7) శాలిబీజాది దర్భాః సద్రుమమఞ్జరీ।। 41 ।।
ఛత్రవస్త్రధ్వజా(8) యానం రోచనా కుఙ్కుమం మధు।
దర్పణం చామరశ్చైవ(9) ధాతవః శస్త్రవర్జితాః।। 42 ।।
రత్నాని వైబుధం బిమ్బం మధుమత్తో హ్యకాతరః।
జీవన్మత్స్యా(10) నిమిత్తం చ మనసో యదఖేదదమ్।। 43 ।।
తత్సర్వం దర్శనే శ్రేష్ఠం యత్ ఖేదదమశోభనమ్।
స్వగృహద్వారదేశాచ్చ పథి సప్తపదావధి।। 44 ।।
క్రమమాణే నిమిత్తం చ ఫలం యచ్చత్యనేన (11) హి।
నిర్గత్య నగరాద్ గ్రామాత్ క్రోశార్ధం క్రోశమేవ వా।। 45 ।।
గృహ్ణీయాచ్ఛాకునం(12) చిహ్నం నకులాదిమయం త్వతః।
పూర్ణాత్ సార్ధాధికాత్ క్రోశాద్ హితకృన్మృగదర్శనమ్।। 46 ।।
దిఙ్ముఖే నిర్మలే సిద్ధిర్వ్రజేద్(13) యత్ర విశేషతః।
(14)సిద్ధికృచ్చామ్బరం స్వచ్ఛం సుదీప్తా భాస్కరాదయః।। 47 ।।
మరుత్ సుఖావహః స్నిగ్ధః ప్రదక్షిణగతిః స్థిరః।
దివ్యాద్యుత్పాతనిర్ముక్తః స కాలః సిద్ధిసూచకః।। 48 ।।

హంసః శుకో భరద్వాజః కోకిలః ఖఞ్జరీటకః।

మయూరో భ్రమరశ్చక్రవాకాద్యాః ఖేచరాః శుభాః।। 49 ।।

భూచరా నకులాః (15) సౌమ్యాః సితాహిర్గృహగోధికా(16)।

గన్ధాఖుర్జమ్బుకశ్చైవ సర్వేషాం దర్శనం శుభమ్।। 50 ।।

మృగాణాం హరిణః సింహో వ్యాఘ్రః శశకచిత్రకాః।

సిద్ధిసంసూచకాః సర్వే సర్వేషాం విహితం తు వై।। 51 ।।

ప్రదక్షిణం విశేషేణ వ్యత్యయే జమ్బుకః శుభః।

ద్విజాదికం (17) రుతం స్నిగ్ధం సిద్ధికృత్ తచ్చ సౌఖ్యదమ్।। 52 ।।

సముత్పన్నే నిమిత్తే తు ధాతుసంక్షేపకర్మణి(18)।

ప్రతీక్షితుం(19) న యుజ్యేత యదా శాన్తిం తదాచరేత్।। 53 ।।

పూర్వోక్తాం చిత్తశుద్ధ్యర్థం సవిశేషాం సదక్షిణామ్।

ప్రవిశ్య విధివత్ క్షేత్రం నిరీక్షేత స్వతేజసా।। 54 ।।

పశ్యేచ్ఛిలాం గుణవతీం తరుం వా కర్మణి క్షమమ్।

వర్జయేదతివృద్ధాం చ పరిక్షీణత్వచం తథా।। 55 ।।

సభఙ్గాం దావదగ్ధాం చ నిశ్శబ్దాం రూక్షవిగ్రహామ్।

సవాలుకాం చ సచ్ఛిద్రాం బన్ధుయుక్తాం పుటోద్వహామ్।। 56 ।।

ఆఖుదర్దురమీనాహిమార్జారశశకోపమామ్(20)।

సువర్ణపరవర్ణోత్థశిరాజాలేన(21) సన్తతామ్।। 57 ।।

ప్రాగుక్తరుపస్యాభావాదమీషాం గ్రహణం హితమ్।

పారావతశుకాబ్జాభా మధుమాఞ్జిష్ఠమాషభా(22)।। 58 ।।

గుర్వీ హృద్యా శుభా స్నిగ్ధా అతో వాన్యాభిశస్యతే।

సుహృద్యే భూతలే మగ్నా(23) జలాశయతలస్థితా।। 59 ।।

ఛన్నా తరువరేణైవ వనరాజిష్వవస్థితా(24)।

వేష్టితా వల్లివృన్దేన తథైవౌషధిభిర్వృతా(25)।। 60 ।।

ఊర్ధ్వగా జానుదేశాచ్చ(26) ఏకపిణ్డీకృతా భృగోః(27)।
మోక్షదా చ(28) ఖవక్త్రా వై భోగదా సుతలాననా(29)।। 61 ।।
దిఙ్ముఖీ చోభయకరీ ప్రాఙ్మూర్ధా భూతిరాయుషే।
అతోన్యమస్తకా కీర్తిర్యశోవృద్ధికరీ మతా।। 62 ।।
వంశవృద్ధిదమారోగ్యశాన్తికృత్వం(30) యదాప్యదిక్।
పుష్టి(31) మున్నతిసన్మేధాం యచ్చత్యుత్తరమస్తకా।। 63 ।।
ఏవం పురా పరిజ్ఞాయ పృష్ఠోరుచరణం శిరః।
బలాత్మనా సవీర్యేణ ప్రోద్ధృత్య సహ శిల్పిభిః।। 64 ।।
ప్రాఙ్ముఖం చోత్తరస్యా(32) (33) దిక్ ప్రాగ్భాగే చోత్తరాననమ్(34)।
స్థలేఽవతార్య మన్త్రేశమిష్ట్వా స్రక్చన్దనాదినా।। 65 ।।
ధ్యాత్వా శిలాన్తః సంరుద్ధం సమ్పూజ్య జుహుయాత్ తతః।
ఉక్తదిగ్ద్వితయస్యైకదేశే కుణ్డేఽథవా స్థలే।। 66 ।।
దత్వా పూర్ణాహుతిం ధ్యానజపయుక్తః క్షపేదహః।
నిశాగమేఽర్చనం కుర్యాద్ బలిభిర్భూతతర్పణమ్।। 67 ।।
నైవేద్యశేషమశ్నీయాన్మన్త్రవిన్యస్తవిగ్రహః।
తద్దక్షిణేన దర్భేషు ప్రాక్ఛిరాః ప్రస్వపేజ్జపన్।। 68 ।।
పూర్వవత్ స్వప్నలాభార్థముత్థాయ రజనీక్షయే।
కుర్యాత్ స్వకృత్యం జుహుయాదశుభస్వప్నశాన్తయే।। 69 ।।
అభినన్ద్య శుభం స్వప్నం హృదయావర్జకం స్ఫుటమ్।
పర్వతం చ స్వమాత్మానం స్థానం తదుపలం స్థలమ్।। 70 ।।
స్ఫటికామలసంకాశం పశ్యేద్ వా తప్తహేమవత్।
నిర్ధూమాఙ్గారకూటాభం తదాశు లభతే శుభమ్।। 21 ।।
సశస్త్రమథ చాదాయ ముద్గరం చాస్త్రమన్త్రితమ్।
ప్రాఙ్ముఖశ్చతురో వారంస్తాడయేన్మస్తకావధేః।। 72 ।।

పాదదేశాచ్చ వా మధ్యాదవేక్ష్య చ ఫలం పురా।

చతురశ్రాయతాం కృత్వా భిన్నాం పీఠేన యన్త్రగామ్॥ 73 ॥

ఆనాయ్య వా పృథక్పీఠాం ఛన్నాం(35) కర్మాలయం శుభమ్।

(36)ఆనుగుణ్యపురాణేన విధినా చోద్ధరేచ్ఛిలామ్॥ 74 ॥

పోఠార్థం భిన్నవర్ణాం చ తద్రూపాం వా యథేచ్ఛయా।

అఙ్గాఙ్గిభావగుణవద్(37) దృషదాం తు మహామతే॥ 75 ॥

కాష్ఠలోహమణీనాం (38) చాప్యలాభే సతి వేం (39) శుభమ్।

సతి లాభే న వై కుర్యాద్వైషమ్యం వ్యత్యయం చ వా॥ 76 ॥

తత్కాలమేవ చాహృత్య రత్నాధారశిలాం(40) శుభామ్।

పుంస్త్రీనపుంసకోత్థాభేః శిలాభిస్త్రితయం(41) హితమ్॥ 77 ॥

బిమ్బాఖ్యం(42) విద్వి చాభావాత్ సర్వబిమ్బోపలాత్ తు వై।

నిషఇద్ధం భగవద్బిమ్బం రత్నపీఠమయోపలాత్॥ 78 ॥

లక్ష్మ్యాద్యా దేవతాకారాః స్వోపలాః(43) సర్వసిద్ధిదాః(44)।

యాఽఽహతాఽనలబిన్దూన్ (45) వై సనాదమభిముఞ్చతి॥ 79 ॥

పుమానితి శిలా సా వై నిస్తేజా సస్వనాఽబలా।

ఆదిమధ్యావసానేషు నాగ్నిర్యస్యా న చ ధ్వనిః॥ 80 ॥

నపుంసకేతి సా జ్ఞేయా స్వపదస్థా ఫలప్రదా।

శిలాగ్రహణమిత్యుక్తం (46) దారుగ్రహణముచ్యతే॥ 81 ॥

ఆపర్వతాన్తః సఞ్చారో నిర్వ్రణం సరలం బృహత్।

రోగముక్తం న సింహాద్యైః(47) ప్రాజ్ఞ ఖైః(48) సక్షతీకృతమ్॥ 82 ॥

నానిలాశనిదావాగ్నిహతవీర్యం న బాహ్యగమ్।

సలక్షణే (49) తు సుస్నిగ్ధే భూభాగే చోన్నతే స్థితమ్॥ 83 ॥

ప్రాగ్వత్ తమధివాస్యాదౌ పరేఽహన్యర్చయేత్ తతః।

తదాశ్రితామవిజ్ఞాతస్వరూపాం దేవతాం పఠన్॥ 84 ॥

ఇహాశ్రితాత్మనే తుభ్యం నమః సర్వేశ్వరాయ చ।

క్షమస్వావతరాన్యత్ర సన్నిష్ఠాత్ర చిదాత్మనా।। 85 ।।

అథాస్త్రోదకశుద్ధేన విలిప్తేన ఘృతాదినా।

జపన్ మన్త్రవరం వౌషట్ ఛిన్ద్యాద్ వై క్రకచాదినా।। 86 ।।

ప్రాచ్యాముదీచ్యామైశాన్యాం పతత్యభిముఖం యది।

పరిజ్ఞేయం శుభం కుర్యాదన్యపాతేఽర్చనాదికమ్।। 87 ।।

అనాయ్యా(50) దేవభాగం చాప్యనాదేయేన (51) వై వినా।

బిమ్బమిచ్ఛతి వై కర్తుం వార్క్షం చైవాతివిస్తృతమ్(52)।। 88 ।।

అనేకభుజవక్త్రాస్త్రభూషితం(53) తత్ తరూత్థితైః।

భిన్నైరవయవైర్మానయుక్తైః (54) శిష్టైర్న దూష్యతి।। 89 ।।

భక్తిశ్రద్ధావశాచ్చైవ సర్వం చార్ణమయం(55) యతః(56)।

ఏవమేకతమస్యాపి భక్తిపూర్వస్య వస్తునః।। 90 ।।

విశేషేణ శిలాదారుసంగ్రహణవిధానమాహ---సచ్చైలదారుగ్రహణ ఇత్యారభ్య సర్వం చార్ణమయం తత ఇత్యన్తమ్। ఏతత్ప్రయోగస్తు శ్రీసాత్వతామృతే సువిశదం ప్రతిపాదితో ద్రష్టవ్యః।। 33--90 ।।

(1.పార్చన--ము. బక. బఖ.।)(2.వామీ--అ. ఉ.।)(3.పరా--బక. బఖ. ఉ.।)(4.చ-అ.।)(5.స్తు--ఉ.।)(6.గ్ని--అ. ఉ.।) (7.సిద్ధార్థ--బక. బఖ.।)(8.ఛత్రం వస్త్రం ధ్వజో--అ.।)(9.రో హారో--బక. బఖ. అ. ఉ.।)(10.మత్స్యాన్ని--బక. బఖ. అ.।)(11. తి తేన--అ. ఉ.।)(12. చ్ఛ-బఖ. ఉ.।)(13. ద్ధిః పూజయేత్ తు-బక.।)(14. అస-ము. అటీ.।)(15. నకులః సౌమ్యః--ఉ.।)(16. తాది--బక. బఖ., తామి--అ.।)(17.దీనాం--ము., తికం--బక.।)(18.యాతుః--అ. ఉ.।)(19.తం చ--బక.।)(20.ర్మార్జార--అ. ఉ.।) (21. వర--బక., ఖర--ఉ.।) (22. మా--ము. అటీ.।) (23.శ్యామా--ఉ.।) (24. జీ--అ.।) (25.భిః స్మృతా--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (26. జాన--ము. అటీ.) (27.మృదుః--ము. ఉ. బఖ., మృగ--బక.।) (28. ఖగవక్త్రా--ఉ.।) (29.లనా--ము.।) (30. త్వం--ఉ.।) (31.మన్నతి--బఖ. ఉ.।) (32.చోత్తరాస్యం--అటీ.।) (33. స్యాం వై--ము.।) (34. ననః--బక.।) (35.జన--అ.।) (36. విన్యస్య వై పురా తేన--ము. అటీ.।) (37. భావం---అ.।) (38. చ అ--అ. ఉ.।) (39. వా--అ.।) (40. ధారాం--ము. అటీ.।) (41. భిః స్యాత్ తథా--ము. అటీ.।) (42. బిమ్బాద్యం--బఖ. అ. ఉ.।) (43. సో--ఉ.।) (44. కృత్--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (45. బిమ్బౌఘం--అ. ఉ. బిమ్బోఽయం-బక. బఖ.।)(46. తను--ఉ.।) (47. హింస్త్రా--అ.।) (48. మూలైః--అ.।) (49. సు--అ. ఉ.।) (50. ర్యా--బక.

అ. ఉ.।) (51. చ అనా--అ. ఉ.।) (52. స్మయమ్--అ., స్మృతమ్--ఉ.।) (53. స్త్రైర్యా--అ.।) (54.క్రైర్ధుష్టై--ము. అటీ.।) (55.చాణు--అ. ఉ.।) (56. తత ఇతి భాష్యానుసారీ పాఠః--అటీ.।)

సంగ్రహం చ పురా కృత్వా కుర్యాదాకారమీప్సితమ్।

తాదర్థ్యేన తు సామాన్యం సౌమ్యమానం(1) పురా శృణు।। 91 ।।

ఋజ్వాఖ్యమవికారం చ వ్యాపకం త్వేకమూర్తిమత్।

భూభాగే సుసమే శ్లక్ష్ణే మానముత్కీర్య(2) తేన వై।। 92 ।।

నిరూప్యావయవానాం చ లక్ష్మ విస్తృతిపూర్వకమ్।

అష్టాధికశతాంశో యః స్వోన్నతేరఙ్గులం చ తత్।। 93 ।।

ద్వే అఙ్గులే కలానేత్రం గోలకం భావ ఏవ చ।

అఙ్గులాదష్టభాగో యః స యవః పరికీర్తితః।। 94 ।।

షట్కలం చ పరిజ్ఞేయం తాలం బిమ్బాదికర్మణి।

ముఖాఙ్గనాభిమేఢ్రక్ష్మాస్తాలమానాస్త్వథోరుయుక్(3)।। 95 ।।

ద్వికలే (4) చ తథా జఙ్ఘే (5)గుల్ఫం జానుర్గలాఙ్చకమ్(6)।

త్ర్యఙ్గులం త్ర్యఙ్గులం జ్ఞేయమిత్యున్మానముదాహృతమ్।। 96 ।।

జటాధరాణాం బిమ్బానాం దీర్ఘహ్రస్వవశేన తు।

చతుష్కలం చ త్రికలం మానం మానాద్ బహిః క్షిపేత్।। 97 ।।

త్రిపఞ్చసప్తశిఖరో మౌలిరష్టకలోన్నతః(7)।

నిర్జటానాం లలాటోర్ధ్వే మకుటం వా సుశోభనమ్।। 98 ।।

తాలేన(8) హ్రాసవృద్ధీ తు కార్యే త్వత్ర వ్యపేక్షయా।

యథోదితేషు భాగేషు ఏకైకేనాఙ్గులేన తు।। 99 ।।

ఆస్యనాసాలలాటార్థం వదనాంశం భజేత్ త్రిధా।

తతోఽగ్రతః కలామానం ఘ్రాణం స్యాత్ తిలపుష్పవత్।। 100 ।।

కలార్ధేన తు విస్తారః సోన్నతిస్తత్పుటద్వయే।

నాసాగ్రగ్రాసనిర్ముక్తం గోజీమానం చతుర్యవమ్।। 101 ।।

తచ్చతుర్యవమానేన ఘ్రాణాగ్రేణాన్తరీకృతమ్।
అర్ధాఙ్గులం చోత్తరోష్ఠమధరోష్ఠం తు చాఙ్గులమ్।। 102 ।।
గోలకం చిబుకం విద్ధి సృక్కిణ్యౌ(9) చతురఙ్గులే।
ఆద్యస్య నాసికాంసశస్య మధ్యభాగసమాశ్రితే।। 103 ।।
కుర్యాన్నేత్రశ్రు(10) తిచ్ఛిద్రే తత్ర నేత్రే కలాన్తరే।
కలాయామసమం దైర్ఘ్యాత్ కలార్ధేన తు విస్తృతమ్।। 104 ।।
యదుత్పలదలాకారం ద్వియవేనాధికం తు తత్।
కుర్యాత్ పద్మదలాకారం నేత్రార్ధం వృత్తతారకమ్।। 105 ।।
తారాద్రై(11) ర్ఘ్యత్రిభాగేన త్వాద్యస్యాన్యస్య (12) వాధికా।
యవేనైకేన సార్ధేన జ్యోతిస్తత్పఞ్చభాగికమ్।। 106 ।।
త్రిభాగేనాపి(13) విహితం తత్పద్మదలలోచన(14)।
ద్విపడ్యవం నేత్రకోశం విస్తరేణ(15) యవాధికమ్।। 107 ।।
సార్ధాఙ్గులద్వయం దైర్ఘ్యాద్ భ్రూలతే (16) ద్వికలే స్మృతే।
మధ్యతో ద్వియవే బాలచన్ద్రతుల్యే క్రమక్షతే।। 108 ।।
తదన్తరం కలార్ధం చ తత్కోటీ సమసూత్రకే।
శ్రోత్రే ద్వ్యఙ్గులవిస్తీర్ణే ఆయామేన ద్విగోలకే।। 109 ।।
ద్వియవః కణ్ఠపరిధిః (17) పర్వణీ ద్వే చతుర్య వే।
మధ్యం తాభ్యాం తథా విద్ధి ద్రోణీ సార్ధాఽఙ్గులాఽత్ర వై।। 110 ।।
కలార్ధేన తు తచ్ఛిద్రం పాశమానం యథారుచి।
అఙ్గులాద్ ద్వికలాన్తం (18) తు వైషమ్యమపి తత్ర యత్।। 111 ।।
అన్తశ్ఛిద్రవినిర్ముక్తం తద్విజ్ఞేయం చతుర్యవమ్।
సదలం కరణోపేతమేవం శ్రోత్రద్వయం స్మృతమ్।। 112 ।।
చతుష్కలం లలాటం తు శిఖరే ద్వే ద్విగోలకే।
ఉచ్ఛ్రాయాత్(19) త్ర్యఙ్గులే చైవ అగ్రతోఽఙ్గులవిస్తృతే।। 113 ।।

కేశభూమేః సముద్భూతం లలాటోపరి సంస్థితమ్।
కుర్యాత్ కలార్ధమానం తు వక్త్రం చాలకసంచయమ్॥ 114 ॥
కపోలపరిధిం కుర్యాత్ కర్ణాత్ కణ్ఠగతం (20) సమమ్।
తన్మధ్యే వర్తులౌ గణ్డౌ పరిచ్ఛిన్నౌ పురోదితైః(21)॥ 115 ॥
శిరసః పరిణాహం తు(22) విద్ధి షట్త్రింశదఙ్గులమ్।
శ్రోత్రకోటిద్వయాచ్చైవ మస్తకస్య యదన్తరమ్॥ 116 ॥
తత్షోడశాఙ్గులం విద్ధి వర్తిభ్యాం పృష్ఠతస్తథా।
సార్ధతాలం పరిజ్ఞేయం లలాటాత్(23) కగుహాన్తరమ్॥ 117 ॥
సత్కమ్బుసదృశీ గ్రీవా మూలమధ్యాగ్రతో హి సా।
పరిధేర్ద్వాదశకలా ఏకవింశాఙ్గులాగ్రతః॥ 118 ॥
అష్టాదశాఙ్గులా చైవ స్వాంశాత్ త్ర్యంశేన విస్తృతా।
తన్మూలం విస్తృతౌ స్కన్ధౌ తుఙ్గౌ వృత్తాయతౌ సమౌ॥ 119 ॥
షడఙ్గులం తద్బాహుల్యం బాహుమానమథోచ్యతే(24)।
స్కన్ధోత్తమాఙ్గం త్రికలం సన్ధ్యన్తం షట్కలం స్మృతమ్॥ 120 ॥
(25) సన్ధేర్వై(26) మణిబన్ధాన్తం మానం నవకలం స్మృతమ్।
మణేర్మధ్యమశాఖాన్తో(27) హస్తః సప్తాఙ్గులో మతః॥ 121 ॥
పరిజ్ఞేయం కలాహీనం తన్మానం మధ్యమాఙ్గులేః(28)।
తచ్చతుయవహీనా చ సాఽనామా తు ప్రదేశినీ॥ 122 ॥
ద్వికలా చ పరిజ్ఞేయా సాఙ్గుష్ఠా తు కనీయసీ।
ద్విపర్వా చ స్మృతోఽఙ్గుష్ఠః సర్వాశ్చాఙ్గులి(29) విస్తృతాః॥ 123 ॥
సర్వాసాం మూలపర్యన్తాద్ హ్రాసయేచ్చ యవం యవమ్।
అగ్రపర్వార్ధమానేన కార్యా లిఙ్గోపమా నఖాః॥ 124 ॥
మానమఙ్గుష్ఠమూలస్య పరిధేశ్చతురఙ్గులమ్।
తచ్చతుర్యవహీనం చ జ్ఞేయం త్రిష్వఙ్గులీషు చ॥ 125 ॥

న్యూనాఙ్గులే(30) కలా సార్ధా(31) ప్రాగ్వద్ హ్రాసశ్చ వేష్టనాత్।
అఙ్గుష్ఠమఙ్గులం చాగ్రాత్ త్రిస్రోఽన్యాః షడ్యవాః స్మృతాః।। 126 ।।
అర్ధాఙ్గులాగ్రతో న్యూనా విద్ధి మధ్యం క్రమక్షతమ్।
(32) నిజలక్ష్మోపలం చాగ్రాత్ సాఙ్గులం ద్వికలం కరమ్।। 127 ।।
ఈశన్నిమ్నతలం చైవ లక్ష్మరేఖావిభూషితమ్।
శాఖామూలావధేః పాణీ(33) బాహుల్యం ద్వే యవేఽఙ్గులమ్।। 128 ।।
చతుర్యవాధికం చైవ మణిబన్ధావధేః స్మృతమ్।
మధ్యే కలార్ధహీనం(34) తు తద్బాహుల్యముదాహృతమ్।। 129 ।।
మణిబన్ధావధేర్బాహువేష్టనం షట్కలం స్మృతమ్।
సన్ధేః సప్తకలం విద్ధి సాఙ్గులం (35) త్రియవచ్యుతమ్(36) ।। 130 ।।
(37) హీనమర్ధాఙ్గులేనైవ మూలాద్ వై నవగోలకమ్।
తథైవ సన్ధేరూ(38) ర్ధ్వాత్ తు విస్తారః ప్రాగ్వదత్ర చ।। 131 ।।
అత్రాపి పూర్వవద్ దృష్ట్వా కార్యాఽన్తః స్థా క్షితిః స్వయమ్।
తాలం గలావధేస్త్యక్త్వా తన్మానేనాన్తరీకృతమ్(39)।। 132 ।।
స్తనద్వయం సమం కుర్యాత్ తద్ధారా చ సమాంసలా।
నిమ్నం హృద్గోలకార్ధేన ఊర్ధ్వతో రత్నరాడ్యుతమ్।। 133 ।।
స్తనాభ్యాం త్రికలౌ పార్శ్వౌ త్రియవం స్తనమణ్డలమ్।
యవోన్నతం తథా చాగ్రాద్ విస్తృతం తేన చూచుకమ్।। 134 ।।
లోచనం త్రియవం సార్ధం కక్షమానముదాహృతమ్।
స్కన్ధమానవినిర్ముక్తం పృష్ఠమంసావధేః(40) సమమ్(41)।। 135 ।।
దోణీ(42) నికాశసదృశం(43) మధ్యరాశేః(44) సమాంసలమ్।
(45) కక్షాన్తర్వేష్టనం విద్ధి పఞ్చతాలం సులోచనమ్(46)।। 136 ।।
వినాఙ్గులద్వయేనైవ ద్వే తాలే ద్విగుణీకృతే।
యవత్రయసమాయుక్తే విద్ధి తత్కుక్షివేష్టనమ్।। 137 ।।

త్రియవోనం కలామానం విజ్ఞేయం నాభిమణ్డలమ్।
(47)తన్మానం (48) త్రియవోనం తు తన్నిమ్నత్వం విధీయతే।। 138 ।।
పరిధిర్నాభిమధ్యే తు త్రితాలః(49) సత్రిలోచనః।
(50) షడ్గోలకం చ తన్మానపరిద్వ్యర్థం కటేః(51) స్మృతమ్।। 139 ।।
కరికుమ్భోపమౌ పీనౌ పరితః పఞ్చగోలకౌ।
స్ఫిజౌ కౌపీనరాజీ చ ద్వ్యఙ్గులా మూలతః స్మృతా।। 140 ।।
పరితోఽఙ్గులమానా(52) సా మేఢ్రం తు త్రికలం స్మృతమ్।
చతుర్యవం చ తత్కోశం వేష్టనం తు షడఙ్గులమ్।। 141 ।।
ద్వ్యఙ్గులౌ వృషణౌ దైర్ఘ్యాన్మూలాన్తసమవిస్తృతౌ।
పరితో (53) ద్వ్యఙ్గులం విద్ధి వాయురన్ధ్రం సువర్తులమ్।। 142 ।।
ఊరుమానం పరిజ్ఞేయం మధ్యభూమేర్నవాఙ్గులమ్।
షట్కలం మూలదేశాచ్చ (54)అగ్రాన్తం త్రికలం స్మృతమ్।। 143 ।।
హీనమేకాఙ్గులేనైవ ద్వికలం జానుమణ్డలమ్।
విస్తారేణోన్నతత్వేన చతుర్యవసమం తు తత్।। 144 ।।
జఙ్ఘామూలే పరిజ్ఞేయం (55) వేష్టనం నవగోలకమ్।
ద్విసప్తాఙ్గులకం మధ్యే సార్ధపఞ్చాఙ్గులం(56) తతః।। 145 ।।
అత్రాపి వేష్టనాద్ విద్ధి తృతీయాంశేన విస్తృతమ్।
మధ్యమూలావసానేభ్యో విస్తారమనుగుణ్య తు।। 146 ।।
భుజాభ్యాం మధ్యదేశస్య తథాఙ్గులిగణస్య చ।
ఊరుయుగ్మస్య జఙ్ఘాభ్యామాపాద్యా ద్విపహస్తతా(57)।। 147 ।।
సతార్ధభాగమానం(58) చ దైర్ఘ్యం వై చారణం స్మృతమ్।
పార్ష్ణీ ద్విగోలకతతే తన్మధ్యే సాఙ్గులే కలే।। 148 ।।
త్రికలం చాగ్రతశ్చైవ బాహుల్యేన కలాసమమ్।
పాదమఙ్గుష్ఠనికటాత్(59)(60) త్రియవోనం ప్రకీర్తితమ్।। 149 ।।

బాహుల్యం (61) చ కలామానం గుల్ఫదేశాచ్చ సాఙ్గులమ్।
కనీయోఽఙ్గులిమూలాచ్చ గుల్ఫాన్తం పిణ్డికాఙ్గులమ్॥ 150 ॥
జఙ్ఘావసానదేశాచ్చ(62) వేష్టనం సప్తలోచనమ్।
కలాహీనం తదైవాగ్రాత్ పరిణాహౌ(63) విధీయతే॥ 151 ॥
చరణం విధినానేన(64) కూర్మపృష్ఠం సమాప్య చ।
త్ర్యఙ్గులేన చ తద్దైర్ఘ్యాదఙ్గుష్ఠస్య చ దీర్ఘతా॥ 152 ॥
పఞ్చాఙ్గులః పరిజ్ఞేయః పరిధిస్తస్య లాఙ్గలిన్।
యవద్వయాధికా కార్యా తద్దైర్ఘ్యాత్ తు ప్రదేశినీ॥ 153 ॥
అఙ్గుష్ఠాయామతుల్యాఽథ కార్యా వై (65) పాదమధ్యమా।
మధ్యాఙ్గులేర్ద్విరష్టాంశహీనా తదను యా స్థితా॥ 154 ॥
తద్వత్ తదనుగా యా చ త్రిపర్వాస్తాస్తు పూర్వవత్।
సంయుక్తా నఖజాలేన కూర్మపృష్ఠోపమేన చ॥ 155 ॥
ద్వికలం తు కలార్ధోనం (66) పాదతర్జనివేష్టనమ్।
చతుశ్చతుర్యవోనం చ తచ్ఛేషాణాం ప్రకీర్తితమ్॥ 156 ॥
త్ర్యంశేన వేష్టనాద్ విద్ధి సర్వాసాం చైవ విస్తృతిమ్(67)।
సర్వే సమాంసలాః సౌమ్యాః సమాస్త్వవయవాః శుభాః॥ 157 ॥
దశనావలిబాహ్యస్థే దంష్ట్రే సప్తయవోన్నతే।
యవద్వయోన్నతం(68) మానం మధ్యదన్తచతుష్టయే॥ 158 ॥
తత్పక్షగాణాం(69) సర్వేషాం మానం విద్ధి చతుర్యవమ్।
త్రియవం ద్విజవిస్తారమగ్రాన్మూలాద్ యవద్వయమ్॥ 159 ॥
తత్సార్ధం మధ్యదేశాచ్చ సర్వే దన్తా నిరన్తరాః।
లోమ ప్రదక్షిణావర్తమయుగ్జన్మోత్థితం(70) శుభమ్॥ 160 ॥

అథ బిమ్బస్య సామాన్యతో మానోన్మానాదిలక్షణమాహ--ఏవమేకతమస్యాపీత్యారభ్య అయుగ్జన్మోత్థితం శుభమిత్యన్తమ్॥ 91--160 ॥

(1.సౌమ్యం--అ. ఉ.।) (2.ముధ్గీయ--ము. అటీ. బక. బఖ.।)(3.మానస్త్వ--బక. బఖ. ఉ.।) (4.ద్వితాలే--బక. బఖ. అ., విశాలే--ఉ.।) (5.ల్పజానుగ--బక. బఖ. అ.।) (6. లం చరుమ్--ము. బక. బఖ. ఉ., లుఞ్చకమ్--అటీ.।) (7. లోఽన్తతః--ము అటీ. బక. బఖ.।) (8. కలేన--బక. బఖ. ఉ.।)(9.సృగ్విణ్యౌ--అ. ఉ.।) (10. శ్రుతీ--అటీ.।) (11. ద్రైర్ఘ్యాత్--అ. ఉ.।) (12. చా--అ.।) (13. నాభివి--బక. బఖ.।) (14. చనే--అ.।) (15.విస్తా--ము. అటీ.।) (16. కలే--అ., తలే--ము. బక. బఖ.।) (17. కర్ణ--ఉ.।) (18. న్తస్తు--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (19.యత్ర్య--అ. ఉ.।) (20. కర్ణ--ఉ.।) (21. దితౌ--అ.।) (22. చ--ఉ.।) (23.టాచ్చ--అ. టాత్ కకుభా--ఉ.।)(24. నం త--ఉ.।)(25. పఙ్క్తిరేషా నాస్తి--ఉ.।) (26. స్కన్ధేర్వై--ము. అటీ. బక.)(27.న్తౌ హస్తౌ సప్తాఙ్గులౌ మతౌ--అ.।)(28. లే--బక. బఖ.।) (29. ల--అ. ఉ..।)(30. మూలా--ము. అటీ.।) (31.సార్ధాత్--అ.।) (32. న చ లక్ష్మోపమం--ము. బక. బఖ. అ. ఉ.।) (33. పాణి--అ. ఉ.।) (34.తుల్యం--అ. ఉ.।) (35. లం త్ర్యవమ--ము. అటీ. బఖ., ల్యక్రమ--బక. లం త్రయమ--ఉ.।) (36.పృత--బక. బఖ., చ్యుత--ఉ.।) (37.మధ్యా--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (38. రూర్ధ్వం తు--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (39.కృతే--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (40.మాంసా--ము. అటీ.।) (41. శమమ్---బక. బఖ.।) (42. ఐనీ--బక.।) (43. శమ--బక. బఖ. ఉ.।) (44. మధ్యే రాజేః--ఉ.) (45. పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి--ఉ.।) (46.స్వ--అ., స--బక. బఖ.।) (47. తన్మానాత్--అ.।0 (48. తత్ త్ర్యవోనం--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (49. కాలః--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (50. సషడ్గోలం చ తన్మానం--అ. ఉ.।) (51. కటే--ము. అటీ.।) (52. నాఽసౌ--బక. బఖ.।) (53. ద్వియవం--ము. అటీ.।) (54. ఆయాత్తు--అ.।) (55. జ్ఞేయే--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (56. పఞ్చకలం--అ. ఉ. ము.।)(57. ద్వివి--అ.।) (58. సతాలం--అ. ఉ.।) (59. పద--ము. అటీ.।) (60. రాత్--ము. అటీ.।) (61. లం--ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ.।) (62.స్థాన--బక.।) (63.ణామో--అ.।) (64.తేన--బక. బఖ.।) (65. పదమధ్యగా--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (66. యవా--బక. బఖ. ఉ.।)(67.తమ్--బక. బఖ. ।) (68. తాన్మానం--బక.।) (69. కాణాం అటీ.।) (70. యుం జన్మార్ధిదం--అ.।)

సునిశ్చితం హితం చైతన్మానమవ్యభిచారి(1) యత్।

మనోహారిత్వమేకత్ర రూపలావణ్యభూషితమ్।। 161 ।।

సర్వదా చానేయోర్వ్యద్ధి (2) అన్యోన్యత్వేన సంస్థితిమ్(3)।

(4) సుసౌన్దర్యం తు మానస్య క్వచిదాక్రమ్య వర్తతే।। 162 ।।

లావణ్యస్య క్వచిన్మానం సమాచ్ఛాద్యావతిష్ఠతే(5)।

యథాతిరూపవాన్ లోకే దరిద్రోఽప్యేతి (6) మాన్యతామ్।। 163 ।।

విరూపోఽప్యతివిత్తాఢ్యో నారూపో నైవ నిర్ధనః।

ఏవం ద్వయోజ్ఝితం బిమ్బమనాదేయత్వమేతి చ।। 164 ।।

ఆదేయమేకయుక్తం చ నిత్యం (7)యస్మాన్మహామతే।

(8)సమ్యజ్ఞానే చ సౌన్దర్యే భక్తానుగ్రహకామ్యయా।। 165 ।।

(9) మాన్త్రసన్నిధిశక్తిర్హి సఫలా హ్యవతిష్ఠతే।

సా సమ్యక్ ప్రతిపన్నస్య బిమ్బే దృగ్గోచరస్థితే(10)।। 166 ।।

(11) ఆమూర్తా హ్లాదయత్యాశు జ్ఞాత్వైవం యత్నమాచరేత్।

మానోన్మానప్రమాణానామథ సౌన్దర్యసిద్ధయే।। 167 ।।

ఏవం బిమ్బస్య ప్రమాణవత్త్వే సౌన్దర్యవత్త్వే చ "ఆభిరూప్యాచ్చ బిమ్బస్య" (12) ఇత్యుక్తరీత్యా నిరతిశయాహ్లాదజననీ భగవత్సాన్నిధ్యశక్తి(బి? ర్బి) మ్బే(13) స్వత ఏవావిర్భూతా సఫలాఽవతిష్ఠతే, అతస్తదర్థం సుతరాం యత్నః కార్య ఇత్యాహ--సమ్యజ్ఞానే చేతి సార్ధద్వాభ్యామ్।। 166--167 ।।

(1.చైవ త్మానం వ్యభి---బక. బఖ.।) (2. అన్యూనత్వేన--అటీ.।) (3. తమ్--బక. అ.।) (4.స-ము. అచీ. అ., సం--బక. ।) (5.చ్ఛిద్యా--అ.।) (6. హ్యేతి--అ., భ్యేతి--ఉ.।)(7. యః స్యా--బక. బఖ.।) (8.సామ్య--బక.।)(9. మన్త్ర--ము. అటీ., మాన్త్రీ--అ. ఉ.।) (10.చరే--అ. ఉ.।) (11. అమూర్తా--అటీ.।) (12. `అర్చకస్య తపోయోగాదర్చనస్యాతిశాయనాత్। ఆభిరూప్యాచ్చ బిమ్బానాం దేవః సన్నిధిమృచ్ఛతి।।' ఇత్యయం శ్లోకో దేవీపురాణవచనత్వేన సముద్ధృతో ధర్మసిన్ధౌ తృతీయే పరిచ్ఛేదే ప్రతిమానిర్ణయవిచార-ప్రకరణే)(13. తత--అ.।)

ఋజోః (1) సుసమపాదస్య త్ర్యఙ్గులం చరణాన్తరమ్।

తద్ వై విషమపాదస్య (2) అగ్రాత్ తాలసమం స్మృతమ్।। 168 ।।

తత్పార్ష్ణిద్వయమధ్యాత్ తు పరిజ్ఞేయం ద్విగోలకమ్।

స్థిత్యర్థం బ్రహ్మనాడ్యా వై తథా మార్గద్వయస్య చ(3)।। 169 ।।

సూత్రేణ సుసమే కుర్యాద్ దేహోర్ధ్వే దక్షిణోత్తరే।

సమపాదస్య బిమ్బస్య లలాటాన్మేఢ్రమస్తకమ్।। 170 ।।

ప్రసార్య సూత్రమాచ్ఛాద్య తేన నాభిహృదన్తరమ్।

ఘ్రాణాగ్రమలకానాం చ సన్ధిర్యస్తిలకోర్ధ్వగః।। 171 ।।

ఏవం విషమపాదస్య దక్షాఙ్గుష్ఠాగ్రగం నయేత్।

గాత్రసామ్యం సమాపాద్యం క్షేత్రాత్ క్షేత్రగతేన చ।। 172 ।।

సూత్రేణ సర్వబిమ్బానాం వైషమ్యవినివృత్తయే।

(4) చతుస్త్రిద్వ్యశ్రిపరితః (5)పరిశుద్ధా యతః శుభాః(6)।। 173 ।।

అశుభాఽపరిశుద్ధా (7) తు బిమ్బోత్థాఽవయవీ(8) స్థితిః।

లలాటమశ్వవక్త్రస్య విస్తారాద్ ద్వాదశాఙ్గులమ్।। 174 ।।

సమపాదవిషమపాదబిమ్బానాం సూత్రేణావయవసామ్యపరీక్షామాహ--ఋజోః సుసమపాదస్యేత్యారభ్య బిమ్బోత్థాఽవయవీ స్థితిరిత్యన్తమ్।। 168--174 ।।

(1. సులభ--ఉ.।) (2. అగ్రాఙ్గుల--బక.।) (3. తు--ఉ.।)(4. చతుస్త్రిశ్రీపరిమితః--అ. ఉ.।) (5. పరతః--ము.।) (6. పరతః-ము.।) (6. శుభః--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (7. వృత్తా--అ.।) (8.యవ--బక. బఖ., త్థోఽవయవః స్థితః--ఉ.।)

అష్టలోచనమాయామాద్ అగ్రతశ్చతురఙ్గులమ్।

కలార్ధసుషిరే ఘ్రాణరన్ధ్రే(1) భాగాన్తరీకృతే।। 175 ।।

అష్టాఙ్గులే తు హనుకే (2)సృక్కిణ్యౌ ద్వేఽథ తత్సమే।

మధ్యతః శ్రోత్రశుక్తీ(3) ద్వే ద్వ్యఙ్గులే ద్వికలోన్నతే।। 176 ।।

ద్వ్యఙ్గులం ఘ్రాణవంశం తు తదూర్ధ్వం ద్వికలం స్మృతమ్।

విద్ధి వక్త్రవికాసం చ ద్వియవం చాగ్రతః క్రమాత్।। 177 ।।

తమేవ హి యవాంసేన హన్వన్తం తనుతాం నయేత్।

ఘ్రాణవంశస్య పక్షౌ ద్వౌ(4) మధ్యనిమ్నౌ చ (5) సంహతౌ।। 178 ।।

యవద్వయేన సార్ధేన దృగ్ఘ్రాణాభ్యాం తు చాన్తరే(6)।

(7) అతో దలం తు దృగ్ద్రోణేర్యవమానేన (8) సాఞ్చితమ్।। 179 ।।

లలాటం(9) సాలకం ప్రాగ్వద్ దృఙ్మధ్యం సాఙ్గులా కలా।

నృసింహస్య ముఖే విద్ధి పరితశ్చాష్టలోచనమ్।। 180 ।।

అథ హయగ్రీవబిమ్బస్య ముఖలక్షణమాహ--లలాటమశ్వవక్త్రస్యేత్యాదిభిః।। 174--180 ।।

(1.ఘ్రాణే--ము. అటీ., జ్ఞానే--శ.।)(2. క్వి--ము. బక. బఖ., గ్వి--అ.।) (3. తృశ--అ., త్రశ--ఉ.।) (4.తు--అ.।) (5. సౌహృ--బక., సంహృ--అ., సంస్కృ--ఉ.।) (6.రా--అ. ఉ.।) (7.అధో--బక. బఖ. ఉ.।) (8. కు--అ. ఉ.।) (9. మా--ఉ.।)

(1)తతోఽష్ట(2) కణ్ఠదేశాచ్చ కుర్యాత్ కర్ణద్వయోజ్ఝితమ్(3)।

తత్కర్ణద్వయమానేన లలాటాన్తం నయేత్ పునః।। 181 ।।

ప్రమాణాత్ ప్రాక్ ప్రణీతాచ్చ (4) సంరమ్భాఘ్రాతలక్షణమ్(5)।

(6) ప్రఫుల్లవికసచ్ఛిద్రం ఘ్రాణవంశాన్వితం భవేత్।। 182 ।।

తచ్ఛిద్రే(7) పూర్వమానాచ్చాప్యస్య(8) వై త్రియవాధికమ్।

(9) సగోలముత్తరాభ్గేషు సకలాంశం చ లోచనమ్।। 183 ।।

అధరోష్ఠం పరిజ్ఞేయం సచతుర్యవమఙ్గులమ్।

సార్ధం చతుష్కలం వక్త్రం శేషాయామో(10) హనోః స్మృతః।। 184 ।।

తద్వికాసః పరిజ్ఞేయో నేత్రమానం యవాధికమ్।

అగ్రతో హ్యాసమాయాతి(11) సృక్కిణ్యన్తం(12) హి చాఙ్గులమ్।। 185 ।।

సర్వవృత్తం తదర్ధేన నేత్రయుగ్మం సవిస్మయమ్।

పూర్వవద్ విస్తృతం శ్రోత్రం కలార్ధోనం(13) తదున్నతేః।। 186 ।।

తుల్యా చేన్దుకలా యుగ్మయోగస్య భ్రూస్తిగోలకా(14)।

తన్మధ్యం తు కలామానం శఙ్ఖావర్తోపమం మహత్।। 187 ।।

భాగమానం సటావృత్తం(15) కార్యం తచ్ఛిరసి స్ఫుటమ్।

శ్రీనృసింహవక్త్రలక్షణమాహ--శ్రీనృసింహస్యేత్యాదిభిః।। 180--188 ।।

(1.తతోష్ఠ--ము.।) (2.ఖణ్డ--బక. బఖ.।) (3.ఙ్గితమ్--బక., ఙ్గితః--అ.।) (4. ణః--బక.।) (5.ప్రప్లుతం--బక. బఖ., ప్రఫుల్లం--ఉ., ప్రఫుల్లవికజం సాన్ద్ర--అ.।)(6.ద్ర--ము. అటీ. బక. బఖ.।)(7. చ్ఛ అ--అ.।) (8.సగోమ చత్వరం--గోష్ఠం--అ., యగోముచ్ఛత్తరభ్గేషు--ఉ.।)(9. శేష--బక. బఖ. ఉ.।) (10.గ్రాస--ము. అటీ. ।)(11.క్వి--ము. అటీ. గ్వి--అ.।) (12.ర్ధేన--ము. అటీ. ఉ.।) (13. క--అ.।) (14. సమా--బక. బఖ., సదా--ఉ., సత్య--అ.।)

దైర్ఘ్యేణ సార్ధతాలం చ క్ష్మాధరస్యాననం స్మృతమ్।। 188 ।।

విస్తారేణ లలాటాచ్చ తన్మానం ద్వ్యఙ్గులోజ్ఝితమ్(1)।

(2) సౌమ్యరూపస్య చ విభోః ప్రోద్యతస్య కలోజ్ఝితమ్।। 189 ।।

తచ్చతుర్థాంశమానేన పోత్రదేశస్య విస్తృతిః।

తస్యోపరిష్టాద్ బాహుల్యం తత్సమం చాఙ్గులం త్వధః(3)।। 190 ।।

హనుద్వయస్య వై మానం సార్ధం సప్తాఙ్గులం స్మృతమ్।

శేషమాననరన్ధ్రం తు సృక్కిణీభ్యాం (4) యదన్తరమ్॥ 191 ॥

తద్వికాశశ్చ సార్ధేన కలార్ధేనాగ్రదేశతః।

స ఏవాఙ్గులమానేన విజ్ఞేయః సృక్కి(5) ణీద్వయాత్॥ 192 ॥

ఘ్రాణరన్ధ్రం చ వక్త్రోక్తే దంష్ట్రే (6)ద్వ్యర్ధకలోన్నతే।

నాసావంశం యథాపూర్వం కదలీనాడిపృష్ఠవత్॥ 193 ॥

శ్రోత్రే వాజిముఖోక్తే తు కోటేః సప్తకలాన్తరే।

తత్తుల్యే లోచనే కిన్తు ప్రాన్తతీక్ష్ణే యవోజ్ఝితే(7)॥ 194 ॥

అథ వరాహవక్త్రలక్షణమాహ--ద్రైర్ఘ్యేణ సార్ధతాలం చేత్యాదిభిః॥ 188--194 ॥

(1.త్థితమ్--అ.।) (2.నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః--ఉ.।) (3. ద్యతమ్--అ.।) (4. తతః--ఉ.।) (5. క్వి--ము. అటీ., గ్వి--అ. ఉ.।)(6.త్వర్ధ--బక. బఖ. అ.।)(7.త్థితే--అ.।)

ఏతేషాం వివితా(1) గ్రీవా హ్యఙ్గులద్వితయేన తు।

ప్రత్యేకదేశాత్ సంయుక్తా(2) సౌమ్యమూర్త్యుదితా చ యా॥ 195 ॥

వినోచ్ఛ్రాయేణ నృహరేర్యస్య గాత్రస్య యా ప్రమా(3)।

సా సా సవేష్టనాద్ వ్యాసాత్ కలార్ధేనాధికా భవేత్॥ 196 ॥

వక్షః కట్యుదరాంసస్ఫిక్కలామానాధికాని చ।

తథైవ నఖపత్రాణి దేహశ్చాస్య సమాంసలః॥ 197 ॥

సమ్పూర్ణో దక్షిణావర్తైర్లోమభిశ్చాతికుఞ్చితైః।

త్రిచతుః పఞ్చవక్త్రస్య వినైవోర్ధ్వముఖేన తు॥ 198 ॥

దక్షిణోత్తరవక్త్రాభ్యాం హ్రాసం కుర్యాద్ ద్విగోలకమ్।

వికాసః సింహవక్త్రోక్త ఊర్ధ్వవక్త్రస్య తత్ర చ॥ 199 ॥

సమో దృక్సన్నివేశస్తు చతుర్ణాం మోక్షసిద్ధయే।

ఆరోగ్యభోగకైవల్యప్రాప్తయేఽర్ధాఙ్గులేన తు॥ 200 ॥

కుర్యాత్ సవ్యాపసవ్యాభ్యామధో దృక్సన్నివేశనమ్।

సహ పూర్వేననేనైవ(4) సామ్యం ప్రత్యఙ్ముఖస్య చ।। 201 ।।

(5) నిష్కాసాయామవిస్తారఘ్రాణదృగ్భ్రూశ్రుతిష్వథ।

ఈషత్తిర్యక్షితిన్యస్తదృఙ్ముఖం(6) దక్షిణం శుభమ్।। 202 ।।

తద్వచ్చ పోత్రదృగ్వక్త్రముత్తరం సర్వసిద్ధికృత్।

స్వకార్యసూచనాన్మ్న్య(7) నం నన్మన్త్రస్య చ సన్నిధిః।। 203 ।।

అతోఽన్యథా సమాశ్రిత్య శాన్తిమాస్తే చ మన్త్రరాట్।

నిత్యం (8) తత్సన్నిధానాచ్చ భూతవేతాలరాక్షసాః।। 204 ।।

ఆ దర్శనాత్ పలాయన్తే ఆవిశన్తి చ దర్శనాత్।

ఆదాయ శిరసా (9) మన్త్రిసమాజ్ఞాం సమ్ప్రయాన్తి తే।। 205 ।।

అతః సమాచరేద్ (10)యత్నాద్ యేన స్యాద్ బిమ్బసన్నిధిః।

నహి తత్సన్నిధానాద్ వై కశ్చిదారభతే శుభమ్।। 206 ।।

వరాహదంష్ట్రం సింహాక్షం తథా చిపిటనాసికమ్।

విధేయం పఞ్చమం వక్త్రం పఞ్చవక్త్రస్య వై విభోః।। 207 ।।

అస్యాధరోత్తరాభ్యాం త్వోష్ఠాభ్యాం సమతా భవేత్।

విభిన్నతాఽఙ్గులార్ధేన (11) తాభ్యాం తన్మధ్యగా స్ఫుటా।। 208 ।।

కార్యా దశనపాలీ వై మూలమధ్యాగ్రతః సమా।

కలార్ధేనోల్బణం వృత్తం తద్గణ్డద్వితయం తతః।। 209 ।।

ద్వికలం చాగ్రతః శ్మశ్రు కలా చార్ధకలా క్రమాత్।

(12) సమ్బన్ధవేణిః పూర్వోక్తమానేన శుభకృద్ భవేత్।। 210 ।।

సింహసూకరవాజ్యాఖ్యవక్త్రాణాం(13) సౌమ్యతాం నయేత్।

ప్రమాణం దృగ్గతాల్లక్షాద్ వ్యవహారమయాత్ తు వై।। 211 ।।

వికాసశఅచాశ్వవక్త్రోక్తః సౌమ్యరూపస్య భూభృతః।

తదాద్యోక్తస్తు నృహరేః ప్రాగుక్తో యః స(14) చోదితః।। 212 ।।

తథా వక్త్రాఙ్గభావిత్వే విభోః శక్తీశ్వరస్య చ।

హారనుపూరవస్త్రస్రక్కటకాఙ్గదభూషితా(15) ।। 213 ।।

మాల్యోపవీతకేయూరమకుటాద్యుపశోభితా(16) ।

ప్రతిమా మన్త్రమూర్తీనాం కృతా భవతి సిద్ధిదా।। 214 ।।

అథ హయగ్రీవాదీనాం గ్రీవాద్యవయవలక్షణాని త్రిచతుః పఞ్చవక్త్రాదిబిమ్బస్య ముఖాద్యవయవలక్షణాని(17) చాహ---ఏతేషాం విహితా గ్రీవేత్యారభ్య కృతా భవతి సిద్ధి దేత్యన్తమ్।। 195--214 ।।

(1.సహితా--బక. బఖ. ఉ.।) (2. సంరుద్ధాత్--అ.।) (3. ప్రభా--బక. అ.।) (4. చైవ సమ్యక్--ముద అటీ.।) (5.నిష్ఠా--ము. అటీ.।) (6.తిం న్యస్య దుర్ముఖం--అ.।) (7. న్మానం--బక.।) (9. సత్--అ.।) (10.మాన్త్రీ--ఉ.।) (11.యత్తో--బక. (12.వివిక్తతా--బఖ. అ. ఉ.।) (12.సంబద్ధ--అ. ఉ.।) (14. జీభ--అ., వాన్ము--బక. బఖ. ము.।) (14.స చోద్యతః--ము., సమాచరేత్-బక. బఖ. ఉ.।) (15. తాః--అ. ఉ.।) (16. తాః--అ. ఉ.।) (17.లక్షణం--అ.।)

యత్పురా పఞ్చధా ప్రోక్తం వాహనం ప్రాణదేవతమ్।

తస్య బిమ్బసముత్థేన తాలేన ముఖణ్డలమ్।। 215 ।।

ద్వ్యఙ్గులం తు లలాటోక్తం జటాబన్ధో ద్విచోచనః।

ద్వ్యఙ్గులేనోన్నతః కణ్ఠ(1) ఉరః పఞ్చకలం స్మృతమ్।। 216 ।।

అష్టాఙ్గులం తదుదరం కటిః పఞ్చాఙ్గులోన్నతా।

నవాఙ్గులోన్నతావూరూ జానునీ ద్వ్యఙ్గులే స్మృతే।। 217 ।।

అష్టాఙ్గులోచ్ఛ్రితే జఙ్ఘే ద్వ్యఙ్గులే పాదపిణ్డకే(2)।

(3) (4)శమమేకకలాహీనం తద్గ్రీవాయాశ్చ వేష్టనమ్।। 218 ।।

బిమ్బతుల్యా పరిజ్ఞేయా సర్వదాఽస్యాఙ్గవిస్తృతిః।

తద్విభాగాధికం విద్ధి వేష్టనం హ్యుదరస్య చ।। 219 ।।

పరిధిః కటిదేశస్య చతుర్నేత్రాధికస్తు వై।

బిమ్బోక్తసదృశం(5) విద్ధి తదూర్వోర్మూలవేష్టనమ్।। 220 ।।

తదేవ జఙ్ఘామధ్యస్య జఙ్ఘాన్తస్య తదేవ హి।

పాదం పఞ్చకలాయామం చతురఙ్గులవిస్తృతమ్।। 221 ।।

త్ర్యఙ్గులం పాణిదేశాచ్చ(6) అఙ్గుష్ఠోఽర్ధకలాసమః।

విజ్ఞేయా అఙ్ఘ్రిద్వైర్ఘ్యాచ్చ(7) (8) యవోనాఙ్గులయః క్రమాత్।। 222 ।।

నాభిరన్ధ్రం సువిస్తీర్ణం హ్యర్ధలోచనవిస్తృతమ్।

(9) మధ్యమాఙ్గులిపర్యన్తం మణిబ(10)న్ధాన్న వాఙ్గులమ్।। 223 ।।

త్రికలః పాణివిస్తారస్తన్నఖా నిశితోన్నతాః।

తద్బాహుమస్తకం విద్ధి ఉచ్ఛ్రాయేణ ద్విలోచనమ్।। 224 ।।

భుజోపభుజయుగ్మం యత్ తద్ ద్వితాలసమం స్మృతమ్।

కలార్ధేనాధికం బిమ్బం బాహ్వోస్తద్బాహువేష్టనమ్।। 225 ।।

(11)బిమ్బోక్తాం (12)సద్విధిం హ్యేవం స్తనభూర్లోచనోల్బణా।

వృత్తవైపుల్యమానేన లోచనే పద్మపత్రవత్।। 226 ।।

భ్రుయుగం నరసింహోత్థం ఘ్రాణాగ్రం శుకచఞ్చువత్।

కలార్ధమానం(13) దీర్ఘం చ తద్వంశం గజపృష్ఠవత్।। 227 ।।

స్వాయామదీర్ఘం తత్పక్షయుగలం కుక్షిదేశగమ్।

తదేవ (14) వైర్ఘ్యాదర్ధేన విస్తృతం హంసపక్షవత్।। 228 ।।

స్వపక్షమానాద్ ద్విగుణం తత్పుచ్ఛం శతశాఖకమ్(15)।

(16) సపక్షమిమమాయామం (17) సాత్యం త్వవయవాన్వితమ్।। 229 ।।

సర్వేషాం విద్ధి(18) సామాన్యం విశేషాఖ్యమథోచ్యతే।

ఊరుద్వయాన్నయేద్ హ్రాసమఙ్గులానాం త్రయం తథా।। 230 ।।

జఙ్ఘాకాణ్డోచ్ఛ్రితేః కుర్యాజ్జఙ్ఘాభ్యాం చాత్రే వేష్టనమ్।

బిమ్బాఖ్యం మణిబన్ధస్య (19)సమమూలాన్మహామతే।। 231 ।।

(20) జానుదేశాత్ తదర్ధేన సహ చార్ధఆఙ్గులేన తు।

పాదే (21) జాలం పరిజ్ఞేయం విస్తారేణ షడఙ్గులమ్।। 232 ।।

శేషం సత్యోదితం సర్వం సర్వేషాం విద్ధి సర్వదా।

కిన్తు పాదోజ్ఝితౌ(22) పక్షౌ దైర్ఘ్యాత్ తద్దలవిస్తృతౌ।। 233 ।।

(23) ఏషాం (24)చోడ్డీయమానానాం స్వాయామా పక్షవిస్తృతిః।

పఞ్చానాం చ పరిజ్ఞేయా స్థితానామర్ధలక్షణా।। 234 ।।

ఏతదాదాయ మానం తు పుచ్ఛభ్రూపక్షవర్జితమ్।

విద్ధి వామనరూపస్య లక్షణం కిన్తు లాఙ్గలిన్ ।। 235 ।।

సత్యసుపర్ణాదిగరుడవ్యూహలక్షణమాహ--యత్పురా పఞ్చధా ప్రోక్తమిత్యారభ్య స్థితానామర్ధలక్షణేత్యన్తమ్।। 215--234 ।।

(1. కర్ణః--ఉ.।) (2. పద--బఖ.।) (3.శ్యామ--ఉ.।) (4. మేకం--ము. అటీ. ఉ.।) (5.బిమ్బోక్తం--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (6. పార్ష్ణి--బక. బఖ. అ. ఉ.।)(7. దేశాచ్చ--ము. బక. బఖ.।) (8.యవేనా--ము. బక. బఖ.।) (9.పఙ్క్తిద్వయమేతత్ పఙ్క్తిద్వయానన్తరం స్థాపితమ్--అ.।) (10.బన్ధం--అ.।)(11.బిమ్బోష్ఠం--బక. బఖ. ఉ.।)(12.సద్విధి--బక. బఖ.,సాద్విధీ--అ., సద్వయే--ఉ., సద్వితీ--ము. అటీ. (13.మాన--అ. ఉ.।) (14.దైర్ఘ్యదీర్ఘేణ--అటీ.।) (15.ఖినమ్--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (16.స్వ--బక. బఖ.।) (17.సత్యం--బక. బఖ. అ. ఉ.।)(18.సిద్ధి--ఉ.) (19.మూలాం--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (20. జ్వాలా--ము., జ్వాల--అటీ. జాల--బఖ. అ. ఉ.।0 (21. జాల--బక. బఖ.।) (22.త్థితౌ--అ.।) (23.ఏషా--బఖ. అ. ఉ.।) (24.ఢ్వయ--బఖ. అ., త్ప్లవ--ఉ.।)

ఏతదాదాయ మానం తు పుచ్ఛభ్రూపక్షవర్జితమ్।

విద్ధి వామనరూపస్య లక్షణం కిన్తు లాఙ్గలిన్।। 235 ।।

లలాటనాసావక్త్రేభ్యః సమాదాయాఙ్గులత్రయమ్।

మస్తకస్యోపరిష్టాత్ తు జటాబన్ధం ప్రకల్పయేత్।। 236 ।।

జటావసానమాయామం యథా స్యాత్ పఞ్చతాలకమ్।

ఇత్యుక్తం లేశతో బిమ్బలక్ష్మ(1) పీఠమథోచ్యతే(2)।। 237 ।।

వామనలక్షణమాహ--ఏతదితి సార్ధద్వాభ్యామ్।। 235--237 ।।

(1.బిమ్బం--అ. ఉ.।) (2.పీత--ఉ.।)

బిమ్బానాముపవిష్టానాం చతురశ్రం(1) తు తద్ భవేత్।

చతురశ్రాయతం(2) చైవ ప్రోత్థితానాం సదైవ హి।। 238 ।।

(3) వృత్తవృత్తాయతత్వేన హ్యనయో రూపమన్యథా।

యాఽఙ్గులైః పరమాణ్వాత్తైరారాధకమయైస్తు వా(4)।। 239 ।।

(5) (6) ధత్తేఽర్చా తు సమాయామం ద్వారాద్ వా మన్దిరోత్థితాత్।

తన్మానేన తు పీఠస్య (7) దైర్ఘ్యమర్ధేన విస్తృతిః।। 240 ।।

ద్వారోర్ధ్వాచ్చ త్రిరన్తాని(8) ఏకపూర్వాణి వై పురా।

సన్త్యజ్య ద్వాదశాంశాద్ వై అధః(9) పీఠోన్నతిస్త్రిభిః।। 241 ।।

(10) శేషేణాస్త్రాంశసజ్జేన ప్రతిమా చోత్థితా భవేత్।

అథవా వాహనారూఢా న్యూనా వా మధ్యమోత్తమా।। 242 ।।

చతుర్భిర్ద్వాదశాంశైస్తదుపవిష్టస్య చోన్నతిః।

విహితా చాస్య సర్వత్ర ప్రతిమార్ధేన విస్తృతిః।। 243 ।।

తత్ త్ర్యంశపరిలుప్తా చ (11) చతుర్థాంశోజ్ఝితా(12)ఽథవా।

పరివారవశేనైవ చాతురాత్మ్యస్య వై పునః।। 244 ।।

అలుప్తాంశం చ విహితం పీఠాయామం చ సర్వదిక్।

చతుర్దిగ్వ్యగ్గతస్యైవమేకదిగ్ద్వ్యగ్గతస్య చ।। 245 ।।

తదేవ (13) దైర్ఘ్యద్విగుణం లాఞ్ఛనైరావృతస్య చ।

సార్ధం చానావృతస్యైవ తద్బాహుల్యం పురోదితమ్।। 246 ।।

[చతుష్కమేకపీఠానాం(14) కేవలం లక్ష్మవర్జితమ్।]

ఏకైకం లక్ష్మభేదేన తత్సంఖ్యం విద్ధి వై పునః।

అనన్తాసనమాద్యం చ ద్వితీయం పక్షమన్దిరమ్।। 247 ।।

కమలాఙ్కం తృతీయం తు చతుర్థం చక్రభూషణమ్।

ఏవం హి సర్వసామాన్యం పీఠానాం హి ద్విరష్టకమ్।। 248 ।।

భేదభిన్నం సమాసేన పునరేవ నిబోధతు।

దిక్షు లక్ష్మాణి పీఠానాం విద్ధి కణ్ఠగతాని చ।। 249 ।।

అన్యోన్యసన్నివేశాచ్చ తేషాం బాహ్యాత్మనా(15) పునః।

చక్రామ్బుజాభ్యాం(16) తతాస్త్వాభ్యాం లుప్తాభ్యామపి తత్క్షితే।। 250 ।।

తాభ్యామన్యోన్యయోగాచ్చ(17) దిక్ష్వనన్తఖగాశ్రయాత్।

ద్విద్వ్యాత్మనా(18) ద్వ్యాత్మనా వా బహుత్వమవధారయ।। 251 ।।

పద్మేనోర్ధ్వగతేనైవ ద్వయం చక్రేణ తద్బహిః।
ఏవం హ్యధోగతేనైవ పరిజ్ఞేయం ద్వయం ద్వయమ్।। 252 ।।
ఉపరిష్టాత్ తు పద్మాభ్యామధశ్చక్రం ద్వయం ద్వయమ్।
ద్వితయవ్యత్యయాచ్చాన్యత్(19) పరిజ్ఞేయం మహామతే।। 253 ।।
అన్తర్బహిః స్థితివశాచ్చక్రపద్మద్వయస్య చ।
వ్యత్యయాదనయోర్వృద్ధి ఊర్ధ్వభాగాచ్చతుష్టయమ్।। 254 ।।
అధోభాగదేవమేవ చతుష్కమపరం తు వై।
పీఠానామష్టకమిదమధస్తాదూర్ధ్వతస్తు(20 (21) వా।। 255 ।।
యుక్తమేకేన వై కుర్యాచ్చక్రేణ కమలేన వా।
చకాకారాస్తు విహితా హ్యేకభ్రమసమాశ్రితాః।। 256 ।।
బహవో హి దలాస్తద్వదీషద్(22) వై కర్ణికాన్వితాః।
ఇతి లాఞ్ఛనసఞ్చారో బహుధా తే(23)మయోదితః।। 257 ।।
యస్మిన్ ప్రకృతిభూతే తు పీఠే తదధునా శృణు।
కృత్వా ద్విర్దశధా పీఠం పురాయామాత్ సమైః పదైః।। 258 ।।
ఏకేన చరణం జఙ్ఘా కలశౌ చ త్రిభిస్త్రిభిః।
కణ్ఠవీథిమథైకేన ద్వాభిః కణ్ఠం తదూర్ధ్వతః।। 259 ।।
భాగేన కణ్ఠసూత్రం తు శుక్తికాంశత్రయేణ తు।
ఉష్ణీషం చ తదూర్ధ్వే తు కుర్యాదంశద్వయేన వై।। 260 ।।
నిర్గమః స్వదలేనైవ విహితశ్చరణస్య తు(24)।
చతుర్దిక్షు మహాబుద్ధే క్షేత్రేతోఽభ్యధికః (25) మ్మృతః।। 261 ।।
సర్వవృత్తం ఘటం కుర్యాత్ పల్లవైర్వారకైర్యుతమ్।
పరితోంఽశద్వయేనైవ (26) కణ్ఠపీఠం ప్రవేశయేత్।। 262 ।।
అన్తః (27)ప్రవేశమేకేన విధ్యంశేన గలస్య చ(28)।
కుర్యాద్ గలప్రవేశస్య సమాం సూత్రస్య నిః సృతిమ్।। 263 ।।

శుక్తేరధః కణ్ఠసూత్రభాగాత్ పాదేన నిర్గతమ్(29)।
వదనాన్తం సమాసేన శుక్తేః సంకోచమాచరేత్(30)।। 264 ।।
ఉష్ణీషఘటజఙ్ఘానామశ్రిసామ్యం(31)(32) యథా స్థితమ్।
ఘటవద్ భూషయేచ్ఛుక్తిమరకైర్వాబ్జపల్లవైః।। 265 ।।
తత్రోపరిష్టాత్ పరిధిం చతురంశకసమ్మితమ్।
సన్త్యజ్య నిఖనేద్ ద్రోణీమంశనిమ్నాం సమన్తతః।। 266 ।।
విస్తృతేర్మధ్యభాగేఽథ స్వత్ర్యంశేన చ(33) నిర్గమమ్(34)।
తన్మానం చతురశ్రం తు పీఠక్షేత్రాద్ వినిర్గతమ్।। 267 ।।
తచ్చాగ్రతస్త్రిధా కృత్వా పక్షభాగౌ క్షయం నయేత్।
అనుపాదేన చామూలాత్ సమ్యగ్ లాఙ్గలవక్త్రవత్।। 268 ।।
అగ్రతో మూలదేశాచ్చ కృత్వాదౌ వై త్రిధా(35) త్రిధా।
భూయస్తన్నిఖనేన్మధ్యాజ్జలం యాతి యథా ద్రుతమ్।। 269 ।।
సూకరాననతుల్యం తు భవత్యేవం మహామతే।
కుర్యాద్ వై శఙ్ఖసదృశం మకరాస్యోపమం (36) తు వా।। 270 ।।
జలనిర్గమమేతద్(37) వై పీఠేషూదితలక్షణమ్।
న కుర్యాత్ కర్మబిమ్బానామా(38) శమాదిమితాత్మనామ్।। 271 ।।
చిత్రమృత్కాష్ఠజానాం తు చలానాం(39) తు విశేషతః।
(4) తథైవ చతురశ్రస్య చతుర్మూర్తిగతస్య చ।। 272 ।।
ప్రణాలమగ్రగం మూర్తేర్యతః సంసిద్ధిహానికృత్।
ప్రయోజనం వినా కాచిన్న క్షతిస్తస్య తద్వినా।। 273 ।।
సామాన్యస్య తు వై యస్మాదాధారస్య విశేషతః।
సప్రణాలం భవేత్ పీఠమాసనం చ ప్రణాలకమ్।। 274 ।।
భూరినీరాదినా స్నానం యత్ర యచ్ఛతి సాధకః।
ప్రత్యహం తద్వినా తత్ర ప్రత్యవాయో భవేత్ స్ఫుటమ్।। 275 ।।

ఏవమేవ బృహద్బిమ్బభూషితానాం విధీయతే।

ధాతుశైలోత్థితానాం చ నిమిత్తస్నపనార్థతః।। 276 ।।

భద్రాసనగతే కర్మబిమ్బే తస్య సమాచరేత్(41)।

సతతం చ యథాలాభ(42) దధిక్షీరఘృతాదినా।। 277 ।।

తోయేన తన్నయేద్ యత్నాద్ భూభాగం వా ప్రతిగ్రహమ్।

యథా నాక్రమ్యతే పాదైర్జన్తుభిస్తన్మహర్ద్ధిదమ్।। 278 ।।

అతః ప్రణాలం విహితం నిషిద్ధమత ఏవ హి।

(43) తత్సంస్థాపనకాలే తు దేవానాం విగ్విధేహి(44) తమ్।। 279 ।।

ప్రాక్ప్రత్యగాననానాం చ తదుదగ్దిగ్గతం శుభమ్।

ఉదగ్దక్షిణవక్త్రాణాం ప్రాగ్భాగే విహితం సదా।। 280 ।।

తత్పునర్భద్రపీఠీయదేవాద్(45) వామేఽర్థసిద్ధికృత్।

సదైవారాధకానాం తు విలోమాద్ విపరీతదమ్।। 281 ।।

ఉక్తని(ర్గ?గ) మనపూర్వకం పీఠలక్షణమాహ--ఇత్యుక్తం లేశతో బిమ్బమిత్యారభ్య విలోమాద్ విపరీతదమిత్యన్తమ్।। 237--281 ।।

(1.ప్రాయతం--బక. బఖ.।) (2.రశ్రం తథాప్యన్యం--బక. బఖ.।) (3.వృత్తా--బక.।) (4.వై--అ.।) (5.యత్తేఽర్చా--ము.।) (6.చాను--అ. ఉ.।)(7.అఙ్గుల్యర్ధేన--బక. బఖ., అర్ధ్యమస్త్రేణ--అ., అర్ధ్యమర్ధేన--ఉ.।) (8.రన్ధ్రాణి--అటీ.।) (9.అయః--బక., రథః--అ.।) (10.ణాక్రాం--బక. బఖ., ణత్ర్యం--అ.।) (11. వా--బఖ. అ. ఉ.।) (12. త్థితా--అ.।)(13.దైర్ఘ్య--అ. ఉ.।) (14.నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః--ము. అటీ.।) (15.బహ్వ--ము., బాహ్య--అటీ. సా హ్యాత్మనా--అ.।)(16.వక్త్రా--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (17.నాభ్యా--ము.।) (18.విద్యా--బక. బఖ. ద్విత్వా--అ.।) (19. వ్యక్తయా చా--బక. బఖ. ।)(20. మిష్టక--బక. బఖ.।) (21.స్వతః--అ.।)(22. స్థావ--అ.।) (23. తన్మయోదితమ్--బక. బఖ.।0 (24.చ--ము. అటీ.।) (25.తో హ్య అ. ఉ.।) (26.కర్ణ--ము. అటీ.।) (27.ఇతః 281సంఖ్యాపర్యన్తాః శ్లోకా వారద్వయం లిఖితాః--ఉ.।) (28.తు--అ.।) (29.విస్తృతిమ్--అ.) (30.నిర్మితమ్--బక. బఖ.।) (31. సం--బక. బఖ. ఉ.।) (32.మశ్రీ--అటీ. ఉ.।)(33.తు--ము. అటీ.।) (34. నిర్మితమ్--బక. బఖ.) (35.ధియా--అ.।) (36. మకర--అటీ. బఖ.।) (37.మనే తౌ--అ.।) (38.మశమా--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (39. చపలానాం---ము. అటీ. బక.।) (40. పఙ్క్తిచతుష్టయం నాస్తి--ము. అటీ.।) (41.తదా--అ. ఉ.।)(42.భాగం--అ. ఉ.।)(43.ఇతః పూర్వమ--`జన్మాన్తం వా జగత్యన్తం కైరవాన్తం గలన్తకమ్। పట్టిమధ్యం తలం పఞ్చభేదం సర్వేషు యామసు।।' ఇత్యేష శ్లోకోఽదికో దృశ్యతే--బక. బఖ.।) (44.దిగ్వయే--అ. ఉ.।) (45.పీఠీయం--అ.।)

పీఠవచ్చ పరిజ్ఞేయం ప్రాసాదస్య చ(1) ఉచ్యతే।
శుభే దినేఽనుకూలే చ నక్షత్రే పూజితే గ్రహే(2)।। 282 ।।
లగ్నే స్థిరే స్థిరాంశే చ దృక్శుద్వే చోత్తరాయణే।
దివ్యాద్యుత్పాతసంశుద్ధే సితపక్షేఽమలేఽమ్బరే।। 283 ।।
ఆ జలాన్తం కృతే ఖాతే పూర్వవత్ సంప్రపూరితే।
విముక్తదోషే భూభాగే సర్వలక్షణలక్షితే।। 284 ।।
(3) పూరణాదంశశేషే తు సూపలిప్తే ధరాతలే।
చతుష్పష్టిపదీభూతే(4) ప్రాగ్వత్ సూత్రేణ సర్వదిక్।। 285 ।।
స్నాతః శుక్లామ్బరః స్రగ్వీ కృతన్యాసః సుశాన్తధీః।
సర్వసాధనసంయుక్తశ్చార్ఘ్యపాత్రసమన్వితః।। 286 ।।
మఙ్గల్యకుమ్భమాదాయ ధ్యాయమానోఽచ్యుతం హృది।
సహ చైకాయనైర్విప్రైః సదాగమపరాయణైః।। 287 ।।
తథా ఋజ్మయపూర్వైస్తు ఆ మూలాత్ భగవన్మయైః।
విశేత్ ప్రాసాదభూభాగం మధ్యే కుమ్భం నిధాయ తమ్।। 288 ।।
కుర్యాన్నిరీక్షణం భూమేస్తాడనం ప్రోక్షణం తతః(5)।
సేచనం పఞ్చగవ్యేన సహ (6)చాస్త్రోదకేన తు।। 289 ।।
ఓఙ్కారాద్యం పవిత్రాన్తం మన్త్రాణాం ప్రాక్ చతుష్టయమ్।
పాఠయేచ్చ సపుణ్యాహం బ్రాహ్మణాన్ (7)కృతమణ్డనాన్।। 290 ।।
బాహ్వృచం శాకునం సూక్తం తతో భద్రం యజుర్మయాన్।
ఇడా మాయేతి(8)సామఙ్గాన్ శాన్తా ద్యౌరిత్యథర్వణాన్।। 291 ।।
ఈశకోణాత్ సమారభ్య ప్రాగాదౌ ప్రతిపఙ్క్తిషు।
ద్వాదశాక్షరమన్త్రేణ స్వనామ్నా తు పదే పదే।। 292 ।।
నతిప్రణవగర్భేణ దైవతం(9) దేహలక్షణమ్।
(10) యష్టవ్యో వాస్తుపురుషో దధిస్రక్చన్దనాదినా।। 293 ।।

సాత్త్వికేనోపహారేణ అగ్నౌ సన్తర్పయేత్ తతః।

కుర్యాత్ కుమ్భప్రతిష్ఠానం యథా తదవధారయ।। 294 ।।

పూర్వవత్ తోరణాద్యైస్తు భూభాగముపశోభయేత్।

(11) కర్ణికాలయవక్త్రస్య అగ్రతస్తత్త్రితేర్బహిః।। 295 ।।

సర్వోపకరణోపేతం కుర్యాన్మణ్డపముత్తమమ్(12)।

కుణ్డాష్టకాన్తరస్థం చ స్థలం తత్రాష్టహస్తకమ్।। 296 ।।

సపిణ్డికా ద్విహస్తాస్తు కుణ్డాః పూర్వోక్తలక్షణాః।

త్రిహస్తాపచితా(13) వీథీ స్యాదేవం ద్వినవః శమః।। 297 ।।

పూర్వవత్ ప్రతికుణ్డే తు వినివేశ్యం చ సాధనమ్।

ఆత్మనశ్చోత్తరే కుర్యాత్ కుణ్డం చాథ(14) (15) సమస్థలే।। 298 ।।

దక్షిణే పూర్వవద్ దేవమవతార్య యజేత్ క్రమాత్।

స్థలాయాం(16) స్థణ్డిలస్యోర్ధ్వే ఉన్నతాయాం చ పూర్వవత్।। 299 ।।

తర్పయిత్వా యథాకామముద్ధృత్యాగ్నిగణం తతః।

దిక్కుణ్డేషు వినిక్షిప్య సంస్కృతేషు చ పూర్వవత్।। 300 ।।

తథైవ చ విదిక్స్థేషు ఉద్ధృత్యాభ్యర్చ్య వై క్రమాత్।

తతః ప్రభవయోగేన చతుర్దిక్షు నివేశయేత్।। 301 ।।

చతురో వాసుదేవాదీన్ నామ్నా ఏకాయనాన్ ద్విజాన్।

స్వాభిః స్వాభిరసంఖ్యం తు తైః కార్యమభిధాయ చ।। 302 ।।

కర్మావసానం హవనం సాజ్యైస్తు తిలతణ్డులైః।

ఏతమప్యయయోగేన (17) వాయ్వాదీసానగోచరమ్।। 303 ।।

ఋగ్వేదాద్యాంస్తు చతురః సంస్కృత్యాదౌ తథా న్యసేత్।

తైరప్యచ్యుతలిఙ్గేస్తు స్వశాఖోక్తైశ్చ పావనైః।। 304 ।।

హవనం విధివత్ కార్యం భక్తియుక్తేన చేతసా।

అథేశకోణమాసాద్య బ్రాహ్మణైరపరైః సహ।। 305 ।।

(18) ప్రాజ్ నిర్దిష్టం న్యసేత్ తత్ర స్నానోపకరణం తు యత్।
దశార్ధగవ్యపూర్వం తు కలశేషు పృథక్ పృథక్।। 306 ।।
తానర్చ్యార్ఘ్యాదినా పశ్చాద్ ద్విషట్కేనాభిమన్త్ర్య చ।
సమానీయ శిలోపేతాన్ కలశాన్ పూర్వసమ్భృతాన్।। 307 ।।
ఉత్కృష్టధాతుసమ్భూతాన్ నవశైలమయాంస్తు(19) వా।
సమాన్ సుపక్వాన్ సుఘనాన్ మృణ్మయాంస్తదభావతః।। 308 ।।
ద్వాదశఙ్గలివిస్తీర్ణాంస్తన్మానేన తు చోన్నతాన్।
ద్విగుణాన్ స్తి సామర్థ్యే నృపాణాం హేమజాన్ హితాన్।। 309 ।।
తత్సంఖ్యం చతురశ్రం తు ద్వాదశాఙ్గులవిస్తృతమ్।
తత్ర్యంశతుల్యం బాహుల్యాత్ శిలావృన్దం(20) సమాహరేత్।। 310 ।।
సంస్థాప్య విధివత్ కుమ్భాన్ పూర్వోక్తేన క్రమేణ తు।
కమ్బుతుల్యమథైకం వా తత్కణ్ఠం త్ర్యఙ్గులోన్నతమ్।। 311 ।।
తద్గుణైరపి విస్తీర్ణం తత్ఖాతోఽష్టాఙ్గులః స్మృతః।
పరితః(21) కర్ణవర్జం తు శఙ్ఖో వా సుసితో మహాన్।। 312 ।।
(22) విహితో (23) జననాథస్తు అన్తః శుద్ధస్తు సాక్షతః।
ఏవం హి సాన్తరాద్ బాహ్యాత్ సమాలభ్యాధివాస్య చ।। 313 ।।
ఫలైర్హేమాదికై రత్నైః సర్వౌషధిమయైస్తతః।
గన్ధైర్బీజైస్తథా ధాన్యైర్విద్రుమాద్యైస్తు మౌక్తికైః।। 314 ।।
నేత్రవస్త్రైరలఙ్కారైర్భూషయేత్ స్రగ్వరైః శుభైః।
ద్వాతశాక్షరమన్త్రేణ ఏకైకస్య సమాచరేత్।। 315 ।।
మూర్తిసంసిద్ధయే న్యాసం ప్రణవైస్తచ్చిదాత్మనా(24)।
తతశ్చార్ఘ్యాదికైర్భోగైర్బల్యన్తైర్విధైర్యజేత్।। 316 ।।
శిలాస్వేవం (25)కృతే పశ్చాన్నినయేత్ కుణ్డసన్నిధిమ్।
సశిలం కుమ్భవృన్దం తు ఆధారేషు పరిన్యసేత్।। 317 ।।

తదాధారశిలాం పశ్చాత్ తత్ర వా మణ్డపాద్ బహిః।
ఏవమేవ చ సంస్కృత్య భావయేత్ ప్రణవేన తు।। 318 ।।
జ్వలన్తీం గోసహస్రేణ ఖచితాం సూర్యబిమ్బవత్।
తతశఅచారాధ్య మన్త్రం తు సన్తర్ప్య శతసంఖ్యయా।। 319 ।।
మధ్యే తత్కలశం న్యస్య సాఙ్గం సపరివారకమ్।
నిః శేషశక్తిగర్భం తు వ్యాపక(26)(27) బ్రహ్మతత్త్వవిత్।। 320 ।।
అత ఊర్ధ్వే తిర్యగాభిర్వాగాద్యాభిశ్చ శక్తిభిః।
వ్రతమూర్తిసమేతాభిరభిన్నాభిస్తు తత్త్వతః।। 321 ।।
పాఠయేద్ బ్రాహ్మణాంస్తత్ర ఆత్మవ్యూహం తు మన్త్రరాట్।
తథైవాత్మానుభావాయ(28) ప్రణవాద్యన్తగం తు వై।। 322 ।।
తమర్చయిత్వా విధివత్ తర్పయిత్వా త్వనన్తరమ్।
దిక్స్థితానాం చ కుమ్భానాం (29)వాసుదేవాదికాన్ న్యసేత్।। 323 ।।
పూర్వవచ్చానిరూద్ధాద్యాన్ (30)విదిక్సంస్థాపితేషు చ।
పాఠయేచ్చాతురాత్మీయం సంజ్ఞామన్త్రచతుష్టయమ్।। 324 ।।
ప్రభవాప్యయయోగేన తతః సూక్తం తు పౌరుషమ్।
ఋగ్వేదాన్ పాఠయేద్ భక్త్యా యుఞ్జతేత్యపరాన్(31) యజుః।। 325 ।।
రథన్తసఖ్యం యత్సామ సామజ్ఞాన్ భగవన్మయాన్।
సహస్రశిరసం చేతి (32)మన్త్రాంశ్చాథర్వణాంస్తతః।। 326 ।।
ఏకస్మిన్ వా మహాబుద్ధే సర్వోక్తం కలశే హితమ్।
తథైవ హవనం(33) కుణ్డే మధ్యమే విహితం స్వయమ్।। 327 ।।
కిన్తు క్రమేణ వై మన్త్రాన్ పాఠయేచ్చ యథాస్థితాన్।
ఏవం సమ్పూత హెూమం తు కృత్వా పూర్ణాన్తికం తతః।। 328 ।।
మహాశక్తిసమూహస్తు పరః సామర్థ్యలక్షణః।
అభేదేన చ మన్త్రాదిమూర్తీనాం యః స్థితః స్ఫుటమ్।। 329 ।।

స సన్ధేయః శిలానాం చ స్వనామ్నా ప్రణవేన తు।
జ్ఞానభాసా నివసతి తథాఽనన్తబలా ప్రభా।। 330 ।।
సర్వగా బ్రహ్మవదనా ద్యోతకీ సత్యవిక్రమా।
సమ్పూర్ణా చేతి కథితాః శక్తయో విశ్వధారికాః(34)।। 331 ।।
యా శిలా కలశాధారసంజ్ఞా(35) తాం విద్ధి సర్వగామ్(36)।
సామర్థ్యశక్తిసామాన్యాం నిష్కలాం పారమేశ్వరీమ్।। 332 ।।
సన్తర్ప్య మూలమన్త్రాచ్చ శిఖామన్త్రేణ లాఙ్గలిన్।
అజస్య నాభావధ్యేకమన్త్రేణైకాయనైస్తతః।। 333 ।।
తాదర్థ్యేన తు హోతవ్యమృఙ్మయైస్తు తథైవ హి।
హోతవ్యమస్యవామీయం గాయత్రీభిరతోఽపరైః।। 334 ।।
హోతవ్యం బ్రాహ్మణైః సమ్యక్ తద్వ్యాప్తేరుపలక్షకైః।
దత్త్వా పూర్ణాం స్వయం కృత్వా స్థలస్థస్యార్చనం పునః।। 335 ।।
బలిదానం చ భూతానాం సమాచమ్య తతో వ్రజేత్।
ప్రాసాదబ్రహ్మభూభాగం న్యసేత్(37) తత్ర మహాశిలామ్।। 336 ।।
సంస్మరంశ్చక్రమన్త్రం తు సానన్తం ప్రణవేన వై।
బీజభూతం తదన్తఃస్థమధ్వషట్కం స్మరన్ యజేత్।। 337 ।।
నిశ్శేషమన్త్రవృన్దేన తామర్ఘ్యాద్యైరనన్తరమ్(38)।
ద్వారదిగ్వీక్షమాణం తు మధ్యే (39)మన్త్రఘటం న్యసేత్।। 338 ।।
స్వదిక్ష్వన్యాన్ యథావస్థాన్ స్వైః స్వైర్మన్త్రైర్నివేశయేత్।
తతః స్వశక్తిపాషాణైరేకైకం స్థగయేద్(40) ఘటమ్।। 339 ।।
పూరయేదస్త్రమన్త్రేణ ఘటానామన్తరం తతః।
మృదుమృద్వాలుకాభిస్తు సుధయాఽచలసిద్ధయే।। 340 ।।
సంవేష్ట్య నేత్రవస్త్రైస్తు ఋగ్వేదాన్ పాఠయేత్ తతః।
ఆ త్వా హార్షేతి సూక్తం తు ప్రతిష్ఠా సామ సామగాన్।। 341 ।।

ద్వాదశాక్షరసంయుక్తం బలమన్త్రం(41) పునః పునః।
వక్తవ్యం బ్రహ్మనిష్ఠైస్తు ప్రణవాన్తం సుభావితైః।। 342 ।।
తదేకతనుతాం యాతం సంస్మరేత్ ప్రణవేత్ ప్రణవేన్ తు।
మూర్త్యాదిశక్తినిష్ఠం యన్నామరూపక్రియాత్మకమ్।। 343 ।।
ద్వాదశాక్షరమన్త్రేణ భూయః సహృదయఙ్గమైః(42)।
తత్రారాధ్యం స్వమూర్తిం తు సంయజేత్ తేజసాం నిధిమ్।। 344 ।।
తతస్తోత్రం భగవన్ భోగైః పాఠయేత్ పాఞ్చరాత్రికాన్।
అర్చామి తేతి ఋగ్వేదానర్చా సామ చ తద్విదః।। 345 ।।
తతః పరిగృహీతే తు క్షేత్రే దేవగృహీయకే।
ద్వాదశాఙ్గులమానం తు దిగ్విదిక్ష్వష్టకం న్యసేత్।। 346 ।।
స్నాపితం పూజితం సమ్యక్ శిలానాం శుభలక్షణమ్।
తదన్తః సన్నిరోద్ధవ్యా(43) బుద్ధిధర్మగుణాః క్రమాత్।। 347 ।।
ధర్మాద్యాశ్చాగ్నికోణాత్ తు యావదీశపదం పునః।
ప్రాగాదావుత్తరాన్తం చ అధర్మాద్యం చతుష్టయమ్।। 348 ।।
శిలానామన్తరే భూమౌ షట్కం క్రమేణ తు।
న్యస్తవ్యం పూర్వవర్ణాచ్చ వర్ణానాం సావసానకమ్।। 349 ।।
శబ్దబ్రహ్మానువిద్ధాం చ కృత్వైవం బుద్ధివాగురామ్।
సూత్రభూతాం న్యసేత్ సమ్యక్ ప్రాసాదతలసంస్థితామ్।। 350 ।।
న్యసేత్ ప్రాఙ్గణభిత్త్యర్థం(44) తథైవ(45) హి శిలాష్టకమ్।
తాసు సంరోధయేత్ సమ్యక్ ప్రాగుక్తాంస్తు దిగీశ్వరాన్।। 351 ।।
చక్రం తదన్తభూమీనాం భ్రమద్వహ్నిస్ఫులిఙ్గవత్(46)।
క్షార్ణేన చిన్తయేద్ వ్యాప్తం(47) భూభాగం చాఙ్గణీయకమ్(48)।। 352 ।।
ఆభోగం తదధః శేషం తదూర్ధ్వే గగనేశ్వరమ్।
(49) బహిః ప్రాఙ్గణభిత్తీనాం సాస్త్రం సపరివారకమ్।। 353 ।।

ప్రాగాదావీశకోణాన్తమిన్ద్రాద్యం చాష్టకం న్యసేత్।

తథావిధేషూపలేషు అన్తర్భూమిగతేషు చ।। 354 ।।

తత్ స్వనామ్నాఽర్చయిత్వా తు ఋగ్వేదాన్ పాఠయేత్ తతః।

క్లీబో న విద్ధానితి వై యే దేవాస్తు(50) యజుర్మయాన్।। 355 ।।

దేవవ్రతం చ సామజ్ఞాన్ ప్రవిశ్యాభ్యన్తరం తతః।

స్థిత్వాఽగ్రతో మన్త్రమూర్తేరధ్వవ్యాప్తిమనుస్మరేత్।। 356 ।।

బీజతశ్చాఙ్కురీభూతా(51) పురస్తాద్ వ్యక్తిమేతి యా(52)।

ప్రాసాదపీఠపర్యన్తం (53) కుమ్భాధారోపలాత్ తు వై।। 357 ।।

భువనాధ్వా యథావస్థో భావనీయః(54) పురోదితః।

గర్భేచ్ఛాయావధిం యావత్ పదాధ్వానం విలోకయేత్।। 358 ।।

మన్త్రాధ్వా శుకనాసాన్తస్తత్త్వా వేదికావధిః।

కలాధ్వా(55) ఽనుగలాన్తశ్చ వర్ణాధ్వా చ తదూర్ధ్వతః।। 359 ।।

అథ ప్రాసాదనిర్మాణవిధిం దర్శయన్ తత్ర వాస్తుపురుషార్చనపూర్వకం తన్మధ్యే మహాకుమ్భస్థాపనవిధిమాహ--పీఠవచ్చ పరిజ్ఞేయమిత్యారభ్య వర్ణాధ్వా చ తదూర్ధ్వత ఇత్యన్తమ్। ఆజలాన్తం కృతే ఖాతే పూర్వవత్సంప్రపూరిత ఇత్యత్ర పూర్వవదిత్యనేనాష్టాదశపరిచ్ఛేదోక్తఃక్ష్మా(56) పరిగ్రహో గృహ్యతే। ఏవం క్ష్మాపరిగ్రహాదికం(57) పౌష్కరే(58) విస్తరేణోక్తమత్రాపేక్షితమ్। అత ఏవేశ్వరతన్త్రే(59) తత్సంగృహీతం ద్రష్టవ్యమ్। ఏవం క్ష్మాపరిగ్రహప్రయోగః కుమ్భస్థాపనాదిప్రయోగశ్చ శ్రీసాత్వతామృతే సుస్పష్టం ప్రతిపాదితః। ఏవం ప్రాసాదభూమధ్యే స్థాపితకుమ్భాధిదేవతా(60) బిమ్బప్రతిష్ఠాన్తం ప్రత్యహం పూజనీయాః। తదనన్తరమపి ప్రతిదినం విమానార్చనప్రకరణే తదర్చనవిధానమీశ్వరపారమేశ్వరయోరేవ(61) సుస్పష్టం ప్రతిపాదితమ్। కిన్తు పారమేశ్వరే విమానార్చనప్రకరణే పౌష్కరోక్తరీత్యా " తేషాంవిదిక్స్థితానాం చ" (10/23)ఇత్యాదిభిర్విదిక్స్థితకుమ్భచతుష్కే స్వమన్త్రేణ లక్ష్మీమ్, పూర్వాదిదిక్స్థితకుమ్భచతుష్కే స్వమన్త్రేణ కౌస్తుభమ్, మధ్యకుమ్భే షడక్షరేణ నిష్కలం(62) శబ్ద విగ్రహం శక్త్యాత్మానం భగవన్తం న్యసేదిత్యుక్తమ్। " తత్ర మధ్యమకుమ్భస్య" (10/23) ఇత్యాదిభిర్మధ్యమకుమ్భపిధానే(63) పరిశక్తిః ప్రభాశక్తిశ్చ, దిక్షు స్థితకుమ్భపిధానచతుష్కే జ్ఞానశక్తిః, విదిక్కుమ్భపిధానచతుష్టయే క్రియాశక్తిర్న్యస్తవ్యేతి చోక్తమ్। పునః సాత్వతోక్తరీత్యా " పిధాననవకే" (10/28) ఇత్యాదిభిర్నవశక్తిన్యాసపక్షోఽప్యుక్తః(64)। పారమేశ్వర వ్యాఖ్యాతృభిస్తు " మధ్యకుమ్భస్య పిధానే మధ్యతో నిష్కలః శబ్దవిగ్రహః

షడక్షరః" ఇత్యుక్తమ్। తదజ్ఞానమూలకమ్, "షడక్షరేణ మన్త్రేణ నిష్కలం శబ్దవిగ్రహమ్" (10/25) ఇతి వాక్యస్య పూర్వవాక్య ఏవ యోజనీయత్వాత్। ఏవముత్తరత్ర యోజితే విరోధబాహుల్యాచ్చ। పారమేశ్వరమూలభూతపౌష్కరసంహితాయాం ద్విచత్వారింశేఽధ్యాయే "ష఼డక్షరేణ" (42/166) ఇతి వాక్యానన్తరం సార్ధశ్లోకషట్కమతిలఙ్ఘ్యైవ(65) "శక్తిర్యా యా పరా దేవీ" (42/173) ఇత్యాదికముక్తమ్, తదబుద్ధ్వా పారమేశ్వరసంహితాదర్శనమాత్రేణైవ సర్వజ్ఞమ్మన్యమానైర్వ్యాఖ్యాతృభిరేవముక్తమ్।(66) కిఞ్చ, " మధ్యకుమ్భపిధానస్య చతుర్దిక్షు విశ్వసన్ధారణక్షమా జ్ఞానశక్తిః, తద్విదిక్ష్వానన్దలక్షణా క్రియాశక్తిః" ఇత్యుక్తమ్। (67) అత్ర పరాశక్తిః ప్రభాశక్తిశ్చ జ్ఞానక్రియాశక్త్యోరివాత్మనోఽపి యథోక్తస్థానవ్యత్యయః సంభవేదితి(68) భియా వ్యాఖ్యాతృదృష్టిగోచరతామేవ న ప్రాపతుః। అత్ర చతుః శక్త్యర్చనం పౌష్కరే కణ్ఠరవేణోక్తమ్--

పిధాననవకం దద్యాత్ తామ్రం వా శైలజం సమమ్।

సువృత్తం చతురశ్రం వా సుధనం ద్వాదశాఙ్గులమ్।

చతుః శక్తినిరుద్ధం చ (42/172-173) ఇతి।

శక్తిచతుష్టయమపి తత్రైవ వివృతమ్ " శక్తిర్యా యా పరా దేవీ" (42/173) ఇత్యాదిభిః। ప్రాగాదిచతుష్టయే(69) జ్ఞానశక్తిః, ఆగ్నేయాదిపిధానచతుష్టయే క్రియాశక్తిరిత్యర్థోఽపి పారమేశ్వరే(70) విదిగ్వ్యక్తిసమూహే తు" (10/27) ఇత్యత్ర వ్యక్తిపదేనైవ జ్ఞాయతే। తదపి స్పష్టముక్తం పౌష్కరే " విదిగ్ఘటసమూహే తు" (42/174) ఇత్యత్ర। అత్ర ఘటశబ్దస్య తత్పిధానే లక్షణా। అపి చ, "పిధాననవకే త్వస్మిన్" (పా. సం. 10/28) ఇత్యాద్యుక్తజ్ఞానభాసాదిశక్తిన్యాసస్య పక్షాన్తరత్వమపి న జ్ఞాతమ్।

నను తత్ర యద్వాఽథవేత్యాదిపక్షాన్తరత్వగమకశబ్దో న దృశ్యతే, జ్ఞానక్రియాశక్త్యోః ప్రాగాదిపిధానాష్టకే న్యాసాఙ్గీకారే " పిధానే మధ్యతో న్యసేత్ (పా. సం. 10/26) ఇత్యత్ర మధ్యశబ్దస్య వైయ్యర్థ్యం చ స్యాదితి చేత్, బ్రూమః-- పక్షాన్తరత్వమగమకశబ్దాభావేఽప్యర్థపర్యాలోచనయా తస్య పక్షాన్తరత్వం సిద్ధమేవ। మధ్యశబ్దప్రయోజనం తు " మన్త్రరాట్ కర్ణికామధ్యే"(పా. సం. 5/130) ఇత్యత్ర యథాఙ్గీక్రియతే, తథైవాత్రాపీతి బోద్ధవ్యమాయుష్మతా। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యాతృభిరత్ర " నవకుమ్భవత్త్వం(71) వృత్తాయతవిమానభేదవిషయమ్। "యత్ర ప్రాసాదభేదేషు"(72) (10/68) ఇతి వక్ష్యమాణత్వాత్" ఇత్యుక్తమ్। తదతీవ మన్దమ్, ప్రాసాదనిర్మాణార్థం ఖాతదేశే నవకుమ్భస్థాపనం సర్వవిమానసాధారణమ్, " అనేకభేదభిన్నేషుప్రాసాదేషు మహామతే" (పా. సం. (10/3) ఇత్యారభ్య లోకవ్యాప్త్యాదీనాం సర్వసాధారణ్యేనోక్తత్వాత్, అత్ర పౌష్కరే చైవం నవకుమ్భ స్థాపనస్య సర్వవిమానసాధారణత్వేనోక్తత్వాచ్చ। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యాతృభిరేతన్నవకుమ్భేషు శిఖాకుమ్భత్వభ్రాన్త్యా వ్యాఖ్యానమేవం(73) కృతమితి మన్యామహే। అలం ప్రసక్తా నుప్రసక్త్యా। ప్రకృతమనుసరామః।। 282--359 ।।

(1.సదు--అటీ. అ. ఉ.।) (2.గృహే--అటీ. ఉ.।) (3.పురాణ--బక. బఖ.।)(4.పదే--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (5.తథా--బక. బఖ.।)(6.సాౘస్త్రో--బక. బఖ., శాస్త్రో--అ. ఉ.।) (7. మఙ్గాలాన్ బక. బఖ.।)(8.మయేతి--అటీ. అ. ఉ.।) (9.దేవతాదేహలక్షణః--అ., దేవతాం దేహలక్షణామ్--ఉ.।) (10. స వాస్తుపురుషో నామ--బక. బఖ.।) (11.నిర్దిక్తా--బక. అ. ఉ.।) (12.మణ్డల--బక. ఉ.।)(13.త్రిహస్తాపరితా వీథి--బక. బఖ.।) (14.శమ్బు--బక., శమ్బు--బఖ., శమ--అ.।) (15.సమణ్డలే--అ.।) (16.యాః--బక. బఖ.।) (17.వాయ్వాశాదీశగోచరమ్--బఖ. అ.।) (18.`ప్రాజ్ నిర్దిష్టం---పశ్చాద్ ద్విష' నాస్తి--ఉ.।) (19.సమాం--ము.।) (20.ప్రాన్తం--బక.।) (21.కణ్ఠ--అ.।) (22. విహితం తోషితం నా స్యాద్--బకధ బఖ.।) (23. హతనాశ--ము.।) (24. త్మనే--అటీ., త్మనామ్--అ. ఉ.।) (25. కృత్రైః---బక.।)(26. కబ్రహ్మ--అ. ఉ.।) (27. తత్ సబ్రహ్మ--అటీ.।) (28.వాదం చ--ము. అటీ., భావం చ--అ.।) (29.`వాసుదేవా' `పాఠయేద్ భక్త్యా' నాస్తి--బక.।) (30. విదిక్స్థాన్ స్థా--అ.।) (31. వారయేత్ పరాన్--బక.।) (32. మన్త్రం చాథర్వణం తతః--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (33.హ్యనలం కుణ్డం--బక. బఖ. ఉ.।) (34.వివిధారికాః--బక. బఖ. ఉ.।)(35. ధారా--బక. బఖ.।) (36.పూర్వ--బక. బఖ.।) (37.న్యస్య తత్ర--అ.।) (38. హోమస్యాద్యై--ము. అటీ.।) (39. మన్త్రం--బఖ. అ. ఉ.।) (40. స్థాప--బక.।) (41. బలి--బక. బఖ. అ.।)(42. స్వ--బక. (43. వ్యో బుద్ధిధర్మగుణః--ఉ..)(44. ప్రాజ్కణ--బక. బఖ. అ. ఉ.,ప్రాక్కోణ--అటీ.।) (45.తద్దైవ--అటీ.।) (46. యుక్-ఉ.।) (47.వ్యాప్తిం--బక. బఖ.।) (48.చాజ్క--బక. బఖ. అ. ఉ.।)(49.సవ్యం--అటీ.।) (50. దేవాంస్తు--బక. బఖ.।) (51. భూతాం--అ. ఉ.।) (52. సా---ము. అటీ.।) (53. `కుమ్బ.....శుకనా--సాన్త' నాస్తి--ఉ.।) (54.యస్తు సర్వదా--బఖ.।) (55.ధ్వాఽణ్డగజా--ము.,ఽనుకలాన్తం చ---అ. ఉ.।)(56.అష్టాదశపరిచ్ఛేద4--12 శ్లోకేషు క్ష్మాపరిగ్రహో వర్ణితః।) (57. గ్రహం--అ.।)(58. ద్విచత్వారింశాధ్యాయోఽత్రత్యో ద్రష్టవ్యః।) (59. ఈశ్వరే(16/14) శ్లోకతః పౌష్కరతన్త్రానుపూర్వకం ప్రకరణమేతదారభ్యతే।)(60. కుమ్భాది--అ.।) (61.ఈశ్వరే--(3/176--194), పారమేశ్వరే(10/87--106) చ ప్రకరణమేతద్ ద్రష్టవ్యమ్। (62. నిష్కటే--అ.।) (63. పిధానస్థానే సర్వత్ర విధానపదం ప్రయుక్తమ్--మ.।) (64. క్షోపరక్తః--అ.।)(65. షట్కం తిలస్త్యైవ--అ.।)(66.మానైవ వ్యా--అ.।) (67.అత్రాపరా--అ.।) (68. హి యా--అ.।)(69. రాగాది--అ.)(70.శ్వరేఽపి దివ్యశక్తి--అ.।)(71.వత్ సంవృత్తా--అ.।) (72. దేహే--తు ము.।)(73.మేవ--అ.।)

సమీకృత్య పురా సర్వం ప్రాసాదం ప్రారభేత్ తతః।

(1)తలాదూనాధికాచ్చైవ సాఙ్గులైరుచితైః(2) కరైః।। 360 ।।

ద్విర్ద్వాదశకరం యావత్ తాలేనోనాధికేన తు।

శుభాయ సిద్ధయే విద్ధి గర్భే దేవగృహస్య చ।। 361 ।।

కృత్వా క్షేత్రాఙ్గులానాం చ కారణాం వా ఘనం పురా।

త్యజేత్ తదష్టభిః సమ్యగ్ యచ్ఛేషం తద్విచార్య(3) (4) చ।। 362 ।।

(5)ఏ కాద్యష్టమపర్యన్తా(6) ధ్వజధూమమృగేశ్వరాః।

శ్వా చ గోఖరమాతఙ్గవాయసాస్తు(7) తతః శుభాః।। 363 ।।

ఏకత్రిపఞ్చసప్తాఖ్యాః సర్వత్రైవ విధీయతే।

(8) గర్భషడ్భాగమానేన తద్బహిర్భిత్తివిస్తృతిః।। 364 ।।

తన్మానం పరితస్త్యక్త్వా భిత్తిరన్యా విధీయతే।

ఏవమత్ర(9) క్రమేణైవ సహ భిత్తిగణేన తు।। 365 ।।

గర్భద్విగుణవిస్తీర్ణం క్షేత్రం దేవగృహస్య చ।

మన్దిరే త్వేకభిత్తీయే క్షేత్రమానం విధీయతే।। 366 ।।

గర్భోక్తం తత్త్రిభాగేన యుక్తం యుక్తేన వర్త్మనా।

తత్రాపి హ్రాసవృద్ధ్యా తు ఆయశుద్ధిం విచారయేత్।। 367 ।।

ఏవం నిర్జగతీకం చ భాగం(10) పీఠవివర్జితమ్।

ప్రాసాదక్షేత్రమానం చ తద్వ్యుక్తమవధారయ।

ప్రాసాదక్షేత్రమానం చ తద్వ్యుక్తమవధారయ।। 368 ।।

షట్భాగేనాథ పాదేన త్రిభాగేనోభయాత్మికా।

విహితా జగతీ(11) గర్భా (12)తత్త్రికయావిస్తృతిర్భవేత్।। 369 ।।

(13) అధికార్ధం చతుర్దిక్షు తత్పఞ్చాంశైస్తు వై త్రిభిః।

తృతీయాంశేన వై మధ్యే నిర్గమస్తు విధీయతే।। 370 ।।

కోణాత్ కోణాత్ తు వై శేషం భాగం భాగం ప్రవేశయేత్।

(14) ఉచ్చం గర్భసమం పీఠం తత్పీఠేన దలేన వా।। 371 ।।

పీఠోక్తాలయపీఠస్య లక్ష్మస్థిత్యంశకల్పనా।

చతుర్దిక్షు విధేయా వై బహుధాఽనన్తపూర్వికా।। 372 ।।

అథోచ్ఛ్రాయం తు వై క్షేత్రాత్ త్రిగుణం(15) మన్దిరస్య చ।

కుర్యాత్ త్ర్యర్ధగుణం చైవ ద్విగుణం వా యథేచ్ఛయా।। 373 ।।

ద్విరేకాదశధా కుర్యాత్ తం చ భాగైః సమం(16) పురా।

విధేయం పీఠవత్ పశ్చాదేకాంశేన మసూరకమ్।। 374 ।।

తదూర్ధ్వం విహితా(17) జఙ్ఘా గర్భమానేన చోన్నతా।

భవోపకరణీయాభిర్దేవతాభిరలఙ్కృతా।। 375 ।।

జఙ్ఘాయామంశయుగ్మేన ఉపర్యనాధికేన(18) చ(19)।

కార్యం శిఖరపీఠం తు పూర్వలక్షణలక్షితమ్(30)।। 376 ।।

కిన్తు ప్రవేశనిర్యాసౌ తత్ర చార్ధాంశసమ్మితౌ।

శిఖరం చాత్ర విహితం భూమికానవకాన్వితమ్।। 377 ।।

సంకోచ్య తత్పురాసూత్రమాదాయోన్నతిసమ్మితమ్।

ఏకస్మాదేకవర్ణాత్ తు జఙ్ఘోర్ధ్వయాత్ ప్రసార్య చ।। 378 ।।

సంస్పృశేత్ శిఖరం పీఠమఞ్జసా తం నిరోధ్య చ।

ప్రాసాదాద్ బహిరాద్యత్ర(21) భూభాగే త్వమలేక్షణ।। 379 ।।

కర్ణాదూర్ధ్వం నయేత్ సూత్రం లాఞ్ఛ్యమానం క్రమేణ తు।

శిఖరోన్నతిపర్యన్తం చతుర్దిక్ష్వేవమేవ హి।। 380 ।।

పర్యుట్లేల్లాఞ్ఛ్యమానం తు కర్ణాత్ కర్ణం మహామతే।

యావత్ కుముదపత్రాభా సా స్యాచ్ఛిఖరమఞ్జరీ।। 381 ।।

ఏవమాలేఖ్య దృష్ట్యా తు సమ్పాద్యా తన్తుపాతతః।

భూమికాణ్డప్రసిద్ధ్యర్థం కార్యా సా దశధా పునః।। 382 ।।

ఉపరిష్టాత్ తు భాగేన భవేదామలసారకమ్।

భూమయో భాగమానాస్తు తతస్తాసాం సమాచరేత్।। 383 ।।

క్షయవృద్ధ్యావిధానం తు త్యక్త్వా స్థానం చ భూమికామ్(22)।

చతుస్త్రిద్వ్యేకసంఖ్యాని సమమానాఙ్గులాని(24) చ।। 384 ।।

(25) నిజభూమేః సమారభ్య తాని యోజ్యాన్యధః క్రమాత్।

పూర్వభూమేః సమారభ్య హ్యధః స్థే భూమికాగణే।। 385 ।।

సర్వాసాం వ్యవధానం తు తద్ ద్విరష్టాంశసమ్మితమ్।

విభిన్నా పీఠరచనా తాసు కార్యా యథాస్థితా।। 386 ।।

సచక్రైర్భిద్ధైః పద్మైః ప్రాదుర్భావైస్తు చాఖిలైః।

సర్వైర్వా లాఞ్ఛనైర్యుక్తైర్నృత్తగీతరసస్థితైః।। 387 ।।

నవాంశేనోర్ధ్వభాగాత్ తు స్వపాదేన వినిర్గతమ్।

ఉష్ణీషమూర్ధ్వభూమేస్తు కార్యం వై రచనోజ్ఝితమ్।। 388 ।।

శిష్టం కృత్వా త్రిధా పాఠమణ్డస్యైకేన (27) పూర్వవత్।

ద్వితీయేన తతః కణ్ఠం తృతీయేనోర్ధ్వగేన(28) తు।। 389 ।।

సుసమం శ్రీయుతం కుర్యాదణ్డం(29) ధాత్రీఫలాణ్డవత్।

నవధోష్ణీషకం కృత్వా చతుర్భిర్వేదికాభ్రమమ్।। 390 ।।

త్రిభాగపృథులం (30) కణ్ఠమణ్డం పఞ్చాఙ్గసమ్మితమ్।

పఞ్చధా సప్తధా కృత్వా గర్భం వా నవధా పురా।। 391 ।।

విహాయ పక్షగౌ భాగౌ మధ్యభాగగణేన తు।

ప్రాసాదనాడికా(31) కార్యా గర్భార్ధేన వినిర్గతా।। 392 ।।

పాదేన వా త్రిభాగేన (32) సప్తమ్యాఽప్యయ(33) కేవలా(34)।

ఉన్నతా శిఖరార్ధేన సాఽప్యుత్పలదలోపమా।। 393 ।।

కార్యా శిఖరపీఠోర్ధ్వే దివ్యకర్మవిభూషితా।

తతః శుభతరం కుర్యాన్మణ్టపం(35) స్తమ్భసంయుతమ్।। 394 ।।

భూషితం విహగేన్ద్రేణ బలిమణ్డలగేన(36) చ।

చతుర్ద్వారే తథా దిక్షు విధేయం మణ్టపత్రయమ్(37)।। 395 ।।

ప్రవేశత్రితయోపేతం మణ్టపే మణ్టపం భవేత్।

కుర్యాన్మణ్టపముక్తం వా యథాభిమతనిర్గమమ్।। 396 ।।

రథోపరథకాద్యం తు తేషాం గర్భాద్ విధీయతే।

నిర్యాసో దశమాంశేన ద్వాదశాంశేన లాఙ్గలిన్।। 397 ।।

అథవా షోడశాంశేన తే కార్యా నేమివత్ పునః।

చతుర్దిక్వక్షసంలిప్తాః(38) పీఠకర్మవిభూషితాః(39)।। 398 ।।

శిఖరస్య చతుర్దిక్షు పీఠోపరి సమాపయేత్।

సమం రథకయుక్త్యా తు నాసికామఞ్జరీగణమ్।। 399 ।।

(40) మధ్యదేశచతుర్దిక్షు(41) కుర్యాద్ ద్వారగణం సమమ్।

త్రిచతుః(42) పఞ్చషట్భాగే తతో గర్భాద్ విధీయతే।। 400 ।।

ద్విగుణం చోన్నతత్వేన త్రిపఞ్చనవశాఖికమ్।

యుక్తం ద్వార్స్థద్వయేనైవ కుమ్భేభదశనైస్తు వా।। 401 ।।

విధివత్ స్థాపనం తస్య మన్త్రపూర్వం సమాచరేత్।

సంస్నాప్య మూలమన్త్రేణ సమ్పూజ్యార్ఘ్యాదినా హృదా।। 402 ।।

శాఖామూలగతాం కుర్యాద్ ధాతురత్నమయీం స్థితిమ్।

(43) సర్వధారామయం మన్త్రం సన్నిరోధ్య హి తత్ర చ।। 403 ।।

జ్ఞానక్రియాత్మకం ధ్యాత్వా శిఖామన్త్రేణ శాశ్వతమ్।

దక్షిణోత్తరభాగాభ్యాం శాఖాయుగ్మం తు విన్యసేత్।। 404 ।।

హృన్మన్త్రేణ తదూర్ధ్వే తు (44) రుద్ధ్వాద్యం పరమేశ్వరమ్(45)।

సన్నిధీకృత్య సమ్పూజ్య గగనస్థే హృదమ్బరే(45)।। 405 ।।

ద్వివిధం ధాతుజాలం తు రత్నం(47) సిద్ధార్థకాంస్తిలాన్।

చన్దనాద్యా హి గన్ధా యే క్షీరం దధఇ ఘృతం మధు।। 406 ।।

శాలయః సర్వబీజాని సర్వౌషధ్యః సవిద్రుమాః।

కృత్వా నేత్రేణ నేత్రస్థాన్(48) ద్వారోర్ధ్వే వినివేశ్య తాన్।। 407 ।।

దృశ్యం భోగాప్తయే చైవ త్వదృశ్యం మోక్షసిద్ధయే।

చతుష్పాత్ సకలో ధర్మస్తత్రోర్ధ్వే సన్నిరోధ్య చ।। 408 ।।

చత్వారి శృఙ్గా ఇతి యత్ పాఠయేదృశ్మయాంస్తతః।

కర్మ హోమచయం కృత్వా పూర్ణాం మూలేన పాతయేత్।। 409 ।।

ఏతద్బిమ్బప్రతిష్ఠానాత్ ప్రాగ్వత్ పశ్చాత్ సమాచరేత్।

స్థిత్యపేక్షావశేనైవ(49) హ్యాలయస్య తు వై విభోః।। 410 ।।

అనన్తభువనం నామ సర్వకామాపవర్గదమ్।

చతుష్ప్రకారమేవం హి ప్రాసాదం విద్ధి పీఠవత్।। 411 ।।

రచనాసన్నివేశోత్థభేదేనానేకధా తథా।

పతత్రీశమృగేన్ద్రైస్తు నిధిభూతోపమైర్ఘటైః।। 412 ।।

శఙ్ఖపద్మాఙ్కితాభిస్తు సోపానపదపఙ్క్తిభిః(50)।

యుక్తం ద్వారవశేనైవ తథా పీఠవశాత్ తు వై।। 413 ।।

విస్తారః ప్రతిదిక్సంస్థస్త్వరుణస్య(51) విధీయతే।

గర్భోత్థక్షేత్రసంజ్ఞా(52) చ జగతీకస్య లాఙ్గలిన్।। 414 ।।

జ్ఞేయః సజగతీకస్య తన్మానేనాపి(53) సర్వదిక్(54)।

(55) ఏభ్యః పాదాధికం కుర్యాత్ (56) పాదాద్యంశోజ్ఝితం తు వై।। 415 ।।

(57)బుద్ధ్వా చాయతనానాం (58)చ సంస్థితశ్చాఙ్గనే (59) (60) పురా।

చతురాయతనం విద్ధి ప్రాసాదైర్విక్త్రయస్థితైః(61)।। 416 ।।

ఆద్యేన సహ కోణస్థైస్తత్పఞ్చాయతనం స్మృతమ్।

విజ్ఞేయమష్టాయతనం త్రిభిరన్యైస్తు దిగ్గతైః।। 417 ।।

వినా మధ్యస్థితేనైవ దిగ్గతైస్తు ద్విభిర్ద్విభిః।

తద్దశాయతనం తేన యుక్తమేకాధికం భవేత్।। 418 ।।

ప్రతోలీపక్షగేణైవ ప్రాసాదద్వితయేన తు।

ద్వాదశాయతనం విద్ధి సహ మధ్యస్థితేన తు।। 419 ।।

తదేవాధికసంజ్ఞం తు అతోఽన్యోఽనన్తసంజ్ఞకః।

పరస్పరముఖౌ కుర్యాత్ ప్రాసాదౌ ద్వారదేశగౌ।। 420 ।।

ప్రాసాదాభిముఖాశ్చైవ దిక్త్రయేఽవస్థితాస్తు యే।

కోణస్థాభ్యాం చ సామ్ముఖ్యం ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం విధీయతే।। 421 ।।

(62) ద్వాభ్యామభిమతాభ్యాం తు కుర్యాదుచితదిఙ్ముఖమ్।

ద్వౌ పరస్పరవక్త్రౌ తు కోణదేశసమాశ్రితౌ।। 422 ।।
ద్వారాణ్యనన్తాయతనే ప్రాసాదానాం మహామతే।

యథాభిమతదిక్స్థాని కర్తవ్యాన్యవిశఙ్కయా।। 423 ।।
న తత్ర తేషాం భవతి వేధదోషః పరస్పరమ్।
అఙ్గభావగతత్వాచ్చ ప్రధానాయతనస్య వై।। 424 ।।
అర్ధేన చ త్రిభాగేన హితః (63) పాదేన చాఙ్గనాత్(64)।
పరణ్డకస్య చోచ్ఛ్రాయస్తద్విస్తారస్తథోచ్ఛ్రితేః।। 425 ।।
తచ్చ పీఠోపమం కుర్యాత్ శ్లక్ష్ణం సోష్ణీషమేవ వా।
యుక్తం కోటిగణేనాథ నానాదేవాన్తగేన తు।। 426 ।।
యదేకాయతనం చైవ(65) త్వఙ్గనం(66) తన్మహామతే।
యుక్తం లఘుపరణ్డేన కేవలం వా పరణ్డకమ్।। 427 ।।
యదా ద్వ్యాయతనాద్యం చ ద్వాదశాయతనాన్తికమ్(67)।
ఏకదిగ్వీక్షమాణం చ చతురశ్రాయతేఽఙ్గనే।। 428 ।।
వృత్తాయతే వా వితతే ప్రాసాదే చోక్తలక్షణే।
యస్మాద్ దేవాలయానాం చ అఙ్గనానాం విశేషతః।। 429 ।।
చతురశ్రాదిపీఠానాం నిత్యమేవ మహామతే।
అన్యోన్యానుగతత్వం తు హితం సాపేక్షకం(68) తు వై।। 430 ।।
భూమిభాగవశేనైవ తథైవార్చావశేన తు।
నానాఫలవశేనాపి తథా శోభావశేన చ।। 431 ।।
భూలాభశ్చతురశ్రాత్ తు చతురశ్రాయతాద్ ధనమ్।
వర్తులాత్ సర్వకామాప్తిర్నిర్వృతిస్తు తదాయతాత్।। 432 ।।
దృష్టాదృష్టఫలేప్సూనాం లోకాస్తు మహదాదయః।
యచ్ఛన్తి వైష్ణవం స్థానమారోగ్యం భూమిముత్తమామ్।।

వైష్ణవానామకామానాం చ్యుతేరన్తే పరం పదమ్ ।। 433 ।।

ఇతి (69)శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్త్వతసంహితాయాం (70)ప్రతిమాపీఠప్రాసాదలక్షణం(71)(72) నామ

(73)చతుర్విశః(74) పరిచ్ఛేదః ।।

అథ ప్రాసాదలక్షణమాహ---స్మీకృత్య పురా సర్వం ప్రాసాదం ప్రారభేత్ తత ఇత్యారభ్య యావత్ పరిచ్ఛేదపరిసమాప్తి। (75) అత్ర విధఇవత్ స్థాపనం తస్యేత్యారభ్య స్థిత్యపేక్షావశేనైవ హ్యాలయస్య తు వై విభో(402--410) రిత్యన్తం ద్వారప్రతిష్ఠావిధానముక్తం జ్ఞేయమ్। ఏతత్ప్రాసాదప్రతిష్ఠాం తు బిమ్బప్రతిష్ఠానన్తరం వక్ష్యతి ।। 360---433 ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య

యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే

సాత్త్వతతన్త్రభాష్యే చతుర్వింశః(76) పరిచ్ఛేదః ।।

(1.బలా--ము., తాలా--అ.।) (2. రర్చిత్రైః--అటీ., రుచిరైః--అ.।) (3. తద్విధాయ--బక.।) (4. ర్యతే--అ.।) (5. ఇత ఆరభ్య 23 సంఖ్యాకాః శ్లోకా న సన్తి--అటీ.।) (6. త్రైకాద్యష్టక అ. ఉ.।) (7.మాతఙ్గా--అ.।) (8.పఙ్క్తిద్వయం నాస్తి--బక. బఖ. ఉ.।) (9.మన్తర్పమే బఖ. అ. ఉ.।) (10.భాగపీఠం--ము. బక. బఖ. ఉ.।) (11.భాగస్తు--ము. బక. బఖ.।) (12.తత్త్రిధా విస్తృతేర్భజేత్--అ. ఉ.।) (13.రథ--బక. బఖ.।)(14.ఉచ్చ--ఉ.।) (15.త్రికోణం--బక. బఖ. ఉ.।) (16.సగోపురా--అ.।) (17.నిహితా--ము.।) (18.ఉపయూనా--ము అ. ఉ.।) (19.వై--అ. ఉ.।) (20. దక్షిణ--బక. బఖ. ఉ.।) (21.న్యత్ర--బఖ.।)(22. కమ్--బఖ. ఉ.।) (23.ద్వక--బఖ. ఉ.।) (24. సమాదాయా--బఖ. అ. ఉ.।) (25.నిష్ఠా--బఖ. అ. ఉ.।) (26.న్యతః--అ. ఉ.।) (27.ఠం మణ్డలస్థేన--ము. అటీ.।)(28. కేన--అ.।) (29.ర్ధణ్డం--అ.।) (30. `లం కణ్ఠమణ్డం......పాదేన వా త్రి' నాస్తి--బక. బఖ. ఉ.) (31. నాసికా--అ.।) (32.సప్తం వా--బక.।) (33. హ్యథ--బక. బఖ. ఉ.।) (34. లమ్--అటీ. బక.।) (35. ణ్డపం--బఖ. అ. ఉ.।) (36. గేన తు--అ., కేన తు--బక. బఖ. ఉ.।) (37.సర్వత్ర మణ్డపశబ్దో దృశ్యతే--బఖ. అ. ఉ.।) (38.ష్ఠాం--బక.।) (39.తామ్--బక.।) (40. మధ్యం--ఉ.।)(41.దేశాచ్చ--అ.।) (42.నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః--అటీ.।) (43. సర్వాధార--బక.।) (44.ఋధ్వాద్యం పార అటీ., రుద్ధ్యాన్తః--బక. అ. ఉ.।) (45. శ్వరః--ఉ.।) (46. హ్యదు--ము. అటీ. అ. ఉ.।) (47.రత్నాన్--ఉ.।) (48. నేత్రం చ--అ.।) (49.సిద్ధ్య--ము. అటీ.।) (50.కాః--అటీ.।) (51.న్థో వ--బక., స్థః స్వరు--అ.।) (52. జ్ఞో వా--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (53.త్వ--ము.।) (54.దృక్--అటీ.।) (55.యేభ్యః పాదాదికం--అటి.।) (56.పాదాంశోత్థితతన్తు వై--బక. అ.।) (57.అధ్వా--అ., బధ్వా--ఉ.।) (58.మశ్చ--బక., న్తం చ--అ. ఉ.।) (59.ఙ్కణే--ము. అటీ.।) (60.పరా--బఖ. ఉ.।)(61.క్రమ--అ.।0 (62.ద్వాభ్యాం వా--బఖ. అ. ఉ.।) (63.హితం--బక.।) (64.ణాత్--ము. అటీ.।) (65. చైవం--అ.।) (66. త్వాఙ్గనం--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (67.మమ్--ము. అటీ.।) (68.పాపేక్షికం--బఖ. ఉ.।) (69.పఞ్చ--బఖ. ఉ.।) (70.

ప్రతిమాలక్షణవిధిర్నామ అ. ఉ.।) (71.`పీఠ' నాస్తి--ము. అటీ.।) (72. ణవిధిర్నామ్--ము అటీ.।)(73. త్రయోవింశతితమః--అ.।) (74. వింశతిః--బఖ., శతితమః---ఉ.।)(75.తత్ర--మ.।) (76.వింశతిః--మ.।)

--------------*****************-------------------

(1)పఞ్చవింశః పరిచ్ఛేదః

నారద ఉవాచ(2)

సర్వలోకగురుర్విప్రా యదుక్తో విశ్వధారిణా।

తదిదానీం ప్రవక్ష్యామి మన్త్రబిమ్బనివేశనమ్।। 1 ।।

భోగేప్సూనాం చ వర్ణానాం సామ్ప్రతం యదభీష్టదమ్।

కైవల్యదం శమాచ్చైవ చాతురాశ్రమ్యసేవినామ్।। 2 ।।

యజ్ఞధర్మరతానాం చ సహాయం చ ఫలైస్తు(3) తత్।

అథ పఞ్చవింశతిః పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఇహ వాసుదేవేన సంకర్షణాయోపదిష్టాం భాగోపవర్గాదిఫలప్రదాం మన్త్రబిమ్బప్రతిష్ఠాం వక్ష్యామీత్యాహ--సర్వేతి సార్ధద్వాభ్యామ్।। 1--3 ।।

(1. చతుర్వింశతితమః--అ.।) (2.`ఉవాచ' నాస్తి--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (3.ఫలేప్సు--అ.।)

ప్రాగ్వద్ దేవగృహస్యాగ్రే దిగ్భాగే(4) సతి (5)మణ్డపమ్।। 3 ।।

చతురశ్రం చతుర్ద్వారం దర్భమాలాన్తరీకృతమ్।

అన్యత్ర తదలాభే దు యథాభిమతదిఙ్ముఖమ్।। 4 ।।

చతుర్దశకరాచ్చైవ యావత్ త్రింశత్కరావధి(6)

షట్కరాన్తం పునస్తస్మాద్ బిమ్బమానవ్యపేక్షయా।। 5 ।।

యాగశాలాలక్షణమాహ--ప్రాగ్వదితి సార్ధద్వాభ్యామ్। ప్రాగ్వత్ కుమ్భస్థాపనప్రకరణోక్తవదిత్యర్థః। దేవగృహస్యాగ్రే పునతః, దిగ్భాగే సతి అవకాశే(7) సతి, తత్ర చతుర్ద్వారం యాగమణ్డపం కుర్యాత్। తదలాభే అగ్రాలాభే, అన్యత్ర దక్షిణాదిదిక్షు

విదిక్షు వా యథాభిమతదిఙ్ముఖం యాగమణ్టపం కుర్యాత్। చతుర్దశకరాచ్చైవ యావత్ త్రింశత్కరావధి చతుర్హస్తమారభ్య త్రింశద్ధస్తపర్యన్తం బిమ్బమానవ్యపేక్షయా బిమ్బబృహత్త్వానుగుణ్యేన వర్ధితవిస్తారాయామం పునస్తస్మాచ్చతుర్దశకరాదారభ్య షట్కరాన్తం బిమ్బాల్పత్వానుసారేణ హ్రాసితవిస్తారాయామం వా యాగమణ్టపం కుర్యాదితి పూర్వేణాన్వయః।। 3--5 ।।

(4. దిగ్లాభే--ము. అటీ. అ.।) (5.మణ్డపమ్--బఖ. అ. ఉ.।)(6.త్రింశక--బక.।) (7. కారే--అ.।)

కార్యా మధ్యే స్థలా తేషాం ద్విసప్తాంశైస్తతోఽష్టభిః।

సమన్తభద్రా(1)సుశ్లక్ష్ణా చితా పక్వేష్టకాదికైః।। 6 ।।

తాలోన్నతేః సమారభ్య సామాన్యేఽస్మిన్ హి కర్మణి।

(2)ఉన్నతాఙ్గులవృద్ధ్యా తు నీతా తద్ హ్రాసతాం క్రమాత్।। 7 ।।

తత్ర వేదికాలక్షణమాహ--కార్యేతి ద్వాభ్యామ్। తేషాం చతుర్దశాదిహస్తమానభేదైర్బహువిధానం మణ్టపానాం మధ్యే ద్విసప్తాంశైశ్చతుర్దశభాగైః స్థలా కార్యా వేదిః కర్తవ్యా। సా చాష్టభిరష్టభిర్భాగైః సమన్తభద్రా పరితో (3) వీథీయుక్తేత్యర్థః। ఏవం చ మణ్టపవిస్తారాయామౌ త్రింశద్భాగాన్ కృత్వా తేషు చతుర్దశభాగైర్వేదికాకల్పనం శిష్టేషు షోడశ భాగేషూభయతోఽష్టభిరష్టవీథీ(4) కల్పనమితి జ్ఞేయమ్। తదౌన్నత్యం తు తాలోన్నతేః సమారభ్యాఙ్గులవృద్ధ్యోన్నతా, తద్హ్రాసతోఽఙ్గులహ్రాసతో నీచా వా వేదికా కల్పనీయేత్యర్థః। చతుర్దశకరవిస్తారాయామయాగగృహస్థవేదికాయాస్తాలమానమౌన్నత్యమ్।(5) తస్మాదారభ్య త్రింశత్కరపర్యన్తం యాగగేహస్యాయామవిస్తారయోర్వృద్ధ్యాం షట్కరాన్తం హ్రాసే వా తద్ధస్తసంఖ్యానురోధేన వేదికౌన్నత్యస్యాప్యేకైకాఙ్గులివృద్ధిహ్రాసౌ కార్యావితి భావః। ఏవం చ త్రింశద్ధస్తవిస్తారాయామయాగగేహస్థవేదికాయాశ్చతురఙ్గులాధికహస్తమానమౌన్నత్యం భవతి।। 6--7 ।।

(1.ద్రాత్ సుశ్లక్ష్ణాచ్చి--బక. బఖ. ఉ.।) (2. నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః--అటీ.।)(3.వీథి--మ.।) (4.వీథి--మ.।) (5.గేహస్థ--మ.।)

ద్విత్రిరష్టాంశకైర్మధ్యే సర్వాసాం (6) మణ్డలం భవేత్(7)।

చతురశ్రం చతుర్ద్వారం చక్రామ్బురుహభూషితమ్।। 8 ।।

దక్షిణే (8) శయనం సౌమ్యే కుణ్డమగ్నేస్తు పూర్వవత్।

సమేఖలం ద్విహస్తం తు చక్రపద్మాఙ్కితం శుభమ్।। 9 ।।

అథ వేదికాయాం మణ్డలాదిస్థలవిభాగక్రమమాహ---ద్విత్రిరితి ద్వాభ్యామ్। సర్వాసాం మానభేదైర్బహువిధానాం వేదికానాం మధ్యే చతురశ్రత్వాదివిశిష్టమణ్డలమ్, తద్దక్షిణే

శయనమ్, సౌమ్యే సమేఖలత్వాదివిశిష్టమగ్నేః కుణ్డం చ క్రమాత్ క్రమాలఙ్కారేణ ద్విత్రిరష్టాంశకైః కుర్యాదితి యోజనా। ఏవం చ ద్వాభ్యామంశాభ్యాం మణ్డలం త్రిభిరంశైః శయనమష్టాంశైః కుణ్డస్థానం చ కార్యమిత్యర్థః। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు" ద్విత్రిరష్టాంశకైః క్రమేణ నీచా నాలోన్నతేర్న్యూనతా న కర్తవ్యేత్యర్థః" ఇతి లిఖితమ్। తదపహాస్యాస్పదమ్।। 8--9 ।।

(6.మణ్డపం---ము. బఖ. ఉ.।) (7.క్రమాత్--ఇతి భాష్యవ్యాఖ్యాతః పాఠః।) (8.శయనే సౌమ్యం కుణ్డమగ్నౌ తు--బక. బఖ. ఉ.।)

తదధశ్చతురశ్రం ప్రాగ్ దామమేఖలికాన్వితమ్।

అథ దక్షిణదిగ్భాగే కుర్యాద్ వై చక్రచిహ్నితమ్।। 10 ।।

వర్తులం పశ్చిమే సౌమ్యే కమలాఙ్కం మనోహరమ్।

(1) శఙ్ఖాఙ్కం సర్వకోణేషు మానమేషాం యథోర్ధ్వగే।। 11 ।।

అథ వేదికాయా అధస్తాత్ ప్రాగాద్యష్టదిక్షు కుణ్డాష్టకమాహ--తదధ ఇతి ద్వాభ్యామ్। ఊర్ధ్వగే కుణ్డే యథా మానం ద్విహస్తత్వాదిరూపం మానమ్, (2) ఏషాం ప్రాగాదికుణ్డానామపి తథైవేత్యర్థః।। 10--11 ।।

(1.శాఖా--బఖ., ముఖాఙ్గం--ఉ.।)(2.యేషాం--అ.।)

సర్వే దశాన్తహస్తానాం(3) చతుర్ణామేకమేఖలాః(4)।

(5)మణ్టపానాం తు కిన్త్వత్ర ఊర్ధ్వగం సర్వమేఖలమ్।। 12 ।।

త్రయోదశహస్తపరిమితమణ్డపాదిషు కుణ్డప్రకారమాహ--సర్వ ఇతి। దశాన్తహస్తానాం దశహస్తపరిమితమణ్డపానామిత్యర్థః। చతుర్ణాం మణ్డపానాం త్రయోదశహస్తపరిమితద్వాదశహస్తపరిమితైకాదశహస్తపరిమితదశహస్తపరిమితచతుర్మణ్టపానాం సర్వే ప్రాగాద్యష్టకుణ్డా అపి, ఏకమేఖలాః స్థలసంకటాదేకదైవ మేఖలయాఽన్వితాః(6) కార్యాః కిన్తూర్ధ్వగం వేదికోపరిస్థం కుణ్డం సర్వమేఖలం సర్వాభిర్మేఖలాభిరన్వితం కార్యమిత్యర్థః।। 12 ।।

(3.దేశ---బక. బఖ. అ. ఉ.।) (4. లామ్--అటీ. బక. బఖ. ఉ., లమ్--అ.।) (5.మణ్డ--బఖ. అ. ఉ.।) (6.యా నాతః--అ.।)

(7) అతోఽధః సంస్థితాః సర్వే ఏకకుణ్డాస్తు మణ్టపాః(8)।

తేషాం సమేఖలం(9) చాద్యం ద్వావింశత్యఙ్గులైర్భవేత్।। 13 ।।

హ్రాసాదఙ్గులయుగ్మస్య యావద్ వై షోడశాఙ్గులమ్।

స్యాత్ షట్కరే గృహే కుణ్డం కార్యా వా మేఖలాధికా।। 14 ।।

నవహస్తపరిమితమణ్డపాదిషు ప్రాగాదికుణ్డాభావమాహ--అత ఇత్యర్ధేన। అతోఽధ సంస్థితాః సర్వే మణ్డపాః నవహస్తమితా అష్టహస్తమితాః సప్తహస్తమితాః షఁడ్ఢస్తమితాశ్చత్వారో(10) మణ్డపాః ఏకకుణ్డాః వేదికోర్ధ్వకుణ్డమాత్రసహితా ఇత్యర్థః। తత్రాపి మధ్యకుణ్డస్య మానభేదమాహ--తేషామితి సార్ధేన। తేషాం షట్కరాన్తానాం చతుర్ణాం మణ్డపానా(11)మాద్యే నవహస్తపరిమితే మణ్టపే ద్వావింశత్యఙ్గులైః సమేఖలం కుణ్డం భవేత్। ఏవం షట్కరగృహే క్రమేణాఙ్గులయుగ్మస్య హ్రాసాత్ షోడశాఙ్గులం కుణ్డం యావత్ స్యాత్। అష్టకరే గృహే వింశత్యఙ్గులమితం కుణ్డమ్, సప్తకరే గృహేఽష్టాదశాఙ్గులమితం కుణ్డమిత్యుక్తం భవతి। ఏవం చేదమప్యూహ్యతే, చతుర్దశకరమితే గృహేఽష్టాఙ్గులాధికహస్తమితం కుణ్డమ్, త్రయోదశకరమితే గృహే షడఙ్గులాధికహస్తమితం కుణ్డమ్, ద్వాదశకరే గృహే చతురఙ్గులాధికహస్తమితం కుణ్డమ్, ఏకాదశకరమితే గృహే ద్వ్యఙ్గులాధికహస్తమితం కుణ్డమ్, దశకరమితే గృహే హస్తమితం కుణ్డమితి। కిఞ్చ, పఞ్చదశకరగృహాదిత్రింశత్కరగృహపర్యన్తమేకైకాఙ్గులివృద్ధిశ్చోచ్యతే। అతః పఞ్చదశకరే గృహే నవాఙ్గులాధికహస్తమితం కుణ్డమ్, షోడశకరే గృహే దశాఙ్గులాధికహస్తమితం కుణ్డమ్, ఏవం క్రమేణ త్రింశత్కరే గృహే ద్విహస్తమితం(12) కుణ్డమితి జ్ఞేయమ్। కార్యా వా మేఖలాధికా షోడశాఙ్గులాదికుణ్డానామేకైవ మేఖలా, అధికా వా ద్వ్యాదికా మేఖలా వా కార్యేత్యర్థః।। 13--14 ।।

(7.మణ్డపాః--వఖ. అ. ఉ.।) (8. చ మే--బక. బఖ.।) (9.యా నాతః--అ.।) (10.`చత్వారో' నాస్తి--అ.।) (11.నాం మధ్యే--అ.।)(12. సప్త--అ.।)

అష్టహస్తోచ్ఛ్రితం(1) పూర్వమతోఽర్ధకరవర్ధితా।

న హ్రాసః షట్కరాన్తానాం న్యూనానాముచ్ఛ్రితేర్భవేత్।। 15 ।।

త్రయోదశకరాదీనాం చతుర్ణాం పాతయేత్ తతః।

అష్టకం చాఙ్గులానాం తు సప్తపఞ్చచతుః క్రమాత్।। 16 ।।

అథ మణ్టపోచ్ఛ్రాయమాహ--అష్టహస్తోచ్ఛ్రితమితి ద్వాభ్యామ్। పూర్వమాద్యం చతుర్దశకరమితం గృహమష్టహస్తోచ్ఛ్రితమ్। అతః పరం పఞ్చదశకరాదయో మణ్టపాః క్రమేణార్ధకరవర్ధితాః।(2) యథా త్రింశత్కరవిస్తృతో మణ్టపః షోడశహస్తోచ్ఛ్రితః స్యాదితి భావః। త్రయోదశకరాదీనాం చతుర్ణాం మణ్టపానాం పూర్వోక్తహస్తోచ్ఛ్రాయే క్రమాదఙ్గులానామష్టకం సప్తకం పఞ్చకం చతుష్కం పాతయేత్, హ్రాసయేదిత్యర్థః। షట్కరాన్తానాం నవకరాదిషట్కరాన్తానాం చతుర్ణాం తు న్యూనానాం న్యూనహస్తసంఖ్యానాం మణ్డపానాముచ్ఛ్రితేరుచ్ఛ్రాయస్య హ్రాసో న భవేత్। దశహస్తమణ్టపోచ్ఛ్రాయన్యూనో న భవేదిత్యర్థః। అత్ర మూలభూతసాత్వతానుసారేణ హ్రాస ఇత్యాదివాక్యస్య పూర్వం

విద్యమానత్వేఽపి పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలీయస్త్వాదిత్థం వ్యాఖ్యాతమ్। పారమేశ్వరే (15/119--120) త్వర్థక్రమేణైవ పాఠోఽప్యుపబృంహితః।। 15--16 ।।

(1.తః పూర్వః అథోర్ధ్వ--ము. అటీ.।) (2.పదాత్--అ.।)

ఏవం స్నానగృహాణాం తు విస్తారశ్చోన్నత్రైః సహ।

కిన్తు వై వాలుకాపీఠైర్మధ్యతశ్చోపశోభితాః।। 17 ।।

ద్విచతుర్భిర్ద్విసప్తాంశైర్విస్తృతాః ప్రాగ్వదున్నతాః।

స్నానీయాదగ్రగేహాద్(3) వా దిక్త్రయేఽభిమతే శుభమ్(4)।। 18 ।।

అర్ధమానసమం ముఖ్యాత్ సుపీఠశయనాన్వితమ్।

దృగ్దానభవనం కుర్యాన్మాఙ్గల్యకలశైః(5) సహ।। 19 ।।

సర్వేషాం (6) కర్మభూభాగం కోణస్తమ్భైర్విభూషితమ్।

సునేత్రైర్వేష్టితం కుర్యాచ్చక్రాద్యైః పూర్వవద్ యుతమ్।। 20 ।।

ఏవం యాగమణ్డపోక్తం లక్షణం స్నానగేహేఽప్యతిదిశతి--ఏవమితి। ఉన్నత్రైః సహ ఔన్నత్యైః సహ ఇత్యర్థః। భావప్రధానో నిర్దేశః। తత్ర(7) విశేషమాహ--కిన్త్వితి। వాలుకాపీఠైర్మధ్యతోః వాలుకాపూరితవేదికామధ్యత ఉపశోభితాః, స్నానగృహా ఇతి శేషః(8)। వాలుకాపీఠమానమాహ--ద్విచతుర్భిరితి। ద్విసప్తాంశైశ్చతుర్దశభాగైర్ద్విచతుర్భిరష్టభిరంశైశ్చ విస్తృతాః ప్రాగ్వదున్నతాశ్చ, వాలుకాపీఠా ఇతి శేషః। యాగగేహే పరితః కుణ్డనిర్మాణార్థముభయతోఽప్యష్టభిరంశైర్వీథీకల్పనముక్తమ్। అత్ర కుణ్డాభావాచ్చతుర్భిశ్చతుర్భిరంశైరేవ వీథీకల్పనమ్, ద్వావింశత్యంశైర్వాలుకాపీఠకల్పనమితి బోధ్యమ్। స్నానశాలాదినిర్మాణస్థానే నియమమాహ--స్నానీయా ఇతి। స్నానీయాః, గృహా ఇతి శేషః। అగ్రగేహాద్ అగ్రభాగస్థితయాగగేహం విహాయ, దిక్త్రయే దక్షిణాదిదిక్షు, అభిమతే శుభే మనోహరే స్థానే కార్యా ఇత్యర్థః। నయనోన్మీలనగేహలక్షణమాహ--అర్ధేతి। ముఖ్యాద్ యాగగేహాద్ అర్ధమానసమం తదర్ధవిస్తారాయామం మాఙ్గల్యకలశైః సహ వక్ష్యమాణకలశైః సహ సుపీఠశయనాన్వితం దృగ్దానభవనం దృశోర్దానమున్మీలనమ్, `దో అవఖణ్డనే' (1148 ది.) ఇతి ధాతోః, తదర్థం భవనం గృహం కుర్యాత్। యాగమణ్డపాదిసాధారణమలఙ్కారమాహ--సర్వేషామితి। సునేత్రైః శోభనవస్త్రైః వితానైరితి యావత్। చక్రాద్యైః చక్రధ్వజాదిభిరిత్యర్థః।। 17--20 ।।

(3.యాద్ యాగ--ము. అటీ. అ.।) (4.శుభే--బక. బఖ. ఉ.।) (5.తిలకైః--అ.।) (6.షామపి భూభాగే--బక. బఖ. ఉ.।) (7.`తత్ర విశేషమాహ' నాస్తి--అ.।) (8.శేషమాహ--అ.।)

సుస్థితం(1) దృఢపాదం చ స్నానామ్భోగ్రహణక్షమమ్।

అర్ధేన వాలుకాపీఠాద్(2) దీర్ఘమాద్యక్రమేణ తు।। 21 ।।

వర్ధితం(3) చార్ధహస్తేన(4) హ్రాసితం చతురఙ్గులైః।

స్వదైర్ఘ్యాదర్ధవిస్తీర్ణం కృత్వైవం సప్రణాలకమ్।। 22 ।।

తేన తద్వాలుకాపీఠం భూషయేన్మధ్యగేన తు।

యాగాగారస్య వై దిక్షు ద్వారార్థం(5) తత్ర చాన్తరే।। 23 ।।

అథ స్నానపీఠలక్షణమాహ--సుస్థితమితి సార్ధద్వాభ్యామ్। స్నానామ్భోగ్రహణక్షమం స్నానజలగ్రహణార్థం పీఠోపరి పరితశ్చతురఙ్గులోత్సేధావరణయుక్తమిత్యర్థః। వాలుకాపీఠాదర్ధేన దీర్ఘం చతుర్దశహస్తవిస్తారాయామస్నానగేహస్థితవాలుకాపీఠార్ధమానేన దీర్ఘమ్, ఆద్యక్రమేణ తదాదిత్రింశత్కరగృహపర్యన్తం క్రమేణార్ధహస్తేన వర్ధితం తదాదిషట్కరగృహపర్యన్తం క్రమేణ చతురఙ్గులైర్హ్రాసితం స్వదైర్ఘ్యాదర్ధవిస్తీర్ణం సప్రణాలకం స్నానపీఠం కృత్వా తేన తద్వాలుకాపీఠం భూషయేత్।। 21--23 ।।

(1.అస్థిరం--ము. అటీ. అ.।) (2.పీఠం--ము. అటీ. బక.।) (3.విద్ధి తం--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (4.చాగ్ర--ము. అటీ.।) (5.రార్ధ--ము. అటీ. బక. బఖ.।)

(శా?శ) మార్ధవృద్ధియోగేన(1) హ్రాసోఽన్యత్ర కలాదికః(2)।

తోరణాని బహిః కుర్యాద్ దృఢైః కాష్ఠైః సుపూజితైః।। 24 ।।

పఞ్చహస్తాని చార్ధేన వర్ధితాని కరేణ తు।

న హ్రాసమాచరేత్ తేషామన్యత్ర కరణే సతి।। 25 ।।

న శమాత్(3) పఞ్చ హస్తానామృతే(4) భూమౌ ప్రవేశయేత్।

శమార్ధం వర్ధితానాం చ ద్వే ద్వే సంవర్ధయేత్ కలే।। 26 ।।

దైర్ఘ్యాత్ ప్రవేశశిష్టాత్ తు త్రిభాగేన తదన్తరమ్।

సర్వే చక్రధ్వజాః కార్యా వస్త్రస్రజ్మఞ్జరీయుతాః।। 27 ।।

సుధాద్యైర్వర్ణకైః పీతైశ్చన్దనాద్యైస్తు లేపితాః(5)।

అథ ద్వారతోరణలక్షణమాహ--యాగాగారస్యేత్యాదిభిః।। 23--29 ।।

(1.వృత్తి--ము. అటీ.।) (2.కమ్--బక. బఖ. అ. ఉ. ఝికః--అటీ.।)(3.దశమాత్--బక. బఖ.।) (4.నాం భూతే--బక. బఖ.।) (5.లేపనైః--ఉ.।)

భిన్నాఙ్గమేతదఖిలం యద్యైకస్మిన్ హి యుజ్యతే।। 28 ।।

కర్మ యాగగృహే శశ్వద్ విభూతేర్వాఽవనేర్వినా।

పఞ్చత్రింశత్కరం(1) క్షేత్రం స్వతుర్యాంశేన(2) విస్తృతమ్।। 29 ।।

తన్మధ్యే తు(3) చతుర్హస్తం త్వాపాద్యం(4) స్థలసప్తకమ్।

స్థలానాం వ్యవధానం తు కుర్యాద్ వై తాలసమ్మితమ్।। 30 ।।

ఏకాపాయేన వై కుర్యాద్ ద్విహస్తాన్తం స్థలాగణమ్(5)।

క్రమేణాష్టాఙ్గులాన్మానాద్ ద్వ్యఙ్గులం ద్వ్యఙ్గులం వినా।। 31 ।।

స్థలానాం సంకటానాం చ వ్యవధానం(6) ద్విగోలకమ్।

ఏవమేవ సముచ్ఛ్రాయః (7) సర్వాసాం పరికీర్తితః।। 32 ।।

పరితో విహితం వీథేర్మానమన్త్ర(8) స్వపీఠజమ్।

విభవాద్యభావే పక్షాన్తరమాహ--భిన్నాఙ్గమిత్యాదిభిః। భిన్నాఙ్గం విభిన్నపృథక్శాలాద్యఙ్గసహితమేతదఖిలం కర్మ నయనోన్మీలనస్నపనార్చనహవనాధివాసాదికం సమస్తం కార్యమ్, విభూతేర్వాఽవనేర్వినా విభవాభావాత్ ప్రదేశాభావాద్వా, ఏకస్మిన్ యాగగృహే యథా యుజ్యతే, స్నానశాలాం నయనోన్మీలనశాలాం చ వినా యాగగేహ ఏవ యథా కర్తుం శక్యతే, తథా సంనివేశార్థం పఞ్చత్రింశకరం స్వతుర్యాంశేన విస్తుతం క్షేత్రం యాగమణ్టపం కుర్యాదితి శేషః। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు---" భిన్నాఙ్గం వేదికుణ్డతోరణాదిభిర్భిన్నలక్షణమ్। ఏకస్మిన్నేకత్ర శాలాస్థలే యథా యుజ్యతే తథా కుర్యాదిత్యర్థః" ఇతి లిఖితమ్। తన్మన్దమ్। తన్మధ్యే చతుర్హస్తవిస్తారాయామం స్థలసప్తకం వేదికాసప్తకమాపాద్యాం కల్పనీయమిత్యర్థః। స్థలానాం వేదికానాం వ్యవధానమన్తరాలం తలసంమితం ద్వాదశాఙ్గులమితం కుర్యాత్। తథా సతి సప్తవేదికానామన్తరాలాని షట్తాలమితాని భవన్తి। (9) తథా వ్యవధానానవకాశే ద్వ్యఙ్గులం ద్వ్యఙ్గులం వినా ఏకాపాయేన ఏకతాలహ్రాసేన(10)వా వ్యవధానం కుర్యాత్। క్రమేణాష్టాఙ్గులాన్మానాత్ ప్రత్యేకమష్టాఙ్గులవ్యవధానాత్ స్థలాగణం స్థలసప్తకం ద్విహస్తాన్తం ద్విహస్తపరిమితాన్తరాలం వా కుర్యాత్। సంకటానాం తథా వ్యవధానేఽప్యపేక్షమా(11)(ణాం?ణానాం)స్థలానాం ద్విగోలకం చతురఙ్గులం వ్యవధానం కుర్యాత్। " ద్వే అఙ్గులే కలానేత్రం గోలకం భావ ఏవ చ" (24/14) ఇతి పూర్వమేవోక్తమ్। సర్వేషాం స్థలానాముచ్ఛ్రాయ ఏవమేవ పరికీర్తితః। వేదికానాముచ్ఛ్రాయమపి ద్వాదశాఙ్గులమష్టాఙ్గులం చతురఙ్గులం వా కుర్యాదిత్యర్థః। పరితో వీథేర్మానం స్వపీఠజం విహితం చతుర్హస్తమిత్యర్థః।। 27--33 ।।

(1.త్రింశకర--మితి భాష్యానుసారీ పాఠః।)(2.తుల్యాం--ము. అటీ.।) (3. తచ్చ--అ.।) (4.స్తాదా--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (5.`స్థలాఙ్గణమ్' ఇతి సార్వత్రికః పాఠః।) (6.సానం--బక. ఉ.।)

(7.సర్వేషాం--ము. అటీ.।) (8.పీఠే మానం మన్త్ర--బక. బఖ.।) (9.తథాప్యవ--అ.।)(10. తాలేనప్రహాసేన--అ.।) (11.ప్యక్షమాణీం--మ.।)

ఏవం వా సంకటే కుర్యాదాద్యోక్తాన్మణ్డపద్వయాత్(1)।। 33 ।।

మధ్యే మణ్డపీఠం తు తస్య దక్షిణాదిగ్ భవేత్।

సమీపే (2) యనస్థానం కుమ్భానాం స్థాపనాయనమ్(2)।। 34 ।।

ఏవం హి వామనికటే భోగానాం మన్త్రతర్పణమ్।

ఋగ్యజుః సామపూర్వాణాం శ్రుతీనాం హవనం(3) పరే।। 35 ।।

దృగ్((4) దానం శయనస్థానే హ్యన్యస్మిన్ శయనే(5) హితమ్।

ప్రాసాదస్యాష్టదిజ్(6) మూర్తిశక్తిపానాం యథోదితమ్।। 36 ।।

స్థణ్డిలేష్వథ కుణ్డేషు తాదర్థ్యేనాథవా స్వయమ్।

స్వకుణ్డే హవనం కుర్యాచ్చతుర్వేదమయే వరే।। 37 ।।

సమస్తమూర్తిపీయం(7) వా స్వయమేవ సమాచరేత్।

సామగ్రీవిరహాద్ యోగ్యమూర్తిపానామభావతః।। 38 ।।

యశ్చ(8) యత్రోపయోజ్యస్తు తత్ర తం సంప్రవేశయేత్।

మన్త్రాణాముపదేష్టా తు ఆత్మతుల్యో మహామతిః।। 39 ।।

యోక్తవ్యః కర్మదక్షస్తు సర్వేష్వవసరేషు చ।

ఏవం (9)సప్తవేదికానిర్మాణస్యాప్యనవకాశే పఞ్చవేదికాపక్షమాహ----ఏవం వేతి త్రిభిః। సంకటే స్థలసంకోచే సతి, ఆద్యోక్తాన్మణ్డపద్వయాత్। ల్యబ్లోపే పఞ్చమీ। స్నానయనోన్మీలనమణ్టపద్వయం విహాయ, ఏవం వా కుర్యాద్ వక్ష్యమాణరీత్యా (10)పఞ్చవేదికాల్పనం వా కుర్యాత్। తాసాం వినియోగస్తు మధ్యే మణ్డలపీఠం తస్య దక్షిణదిక్ దక్షిణదిశి సమీపేఽవ్యవహితం(11) ధనస్థానమ్, కుమ్భానాం స్థాపనా(12) ధనమ్। తదనన్తరవేదికాయాం స్నానకుమ్భానాం స్థాపనమ్। ఏవమేవ వామనికటే మణ్డలపీఠవామభాగస్థసమీపవేదికాయామ్, భోగానాం మన్త్రతర్పణం భోగానాం సమిదాదీనాం(13) మన్త్రతర్పణం హవనమిత్యర్థః। తత్ర ప్రధానకుణ్డస్థాన(14) యావత్। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు---" భోగానాం మన్త్రతర్పణం కుమ్భస్థార్చనమిత్యర్థః, జలస్య సమస్తభోగత్వాత్" ఇతి లిఖితమ్। తన్మన్దమ్, ప్రధానకుణ్డస్యాగతికత్వాత్।

నను తర్హి కుమ్భార్చనమగతికం భవతీతి చేన్న, కుణ్డదక్షిణభాగ ఏవ తదర్చనస్య వక్ష్యమాణత్వాత్।

నను తర్హ్యస్మదుక్తార్థోఽపి సంగత ఏవేతి చేన్న, తపణశబ్దస్య భవనపరత్వేనైవాత్ర బహుశః ప్రయోగాత్। ఋగ్యజుః సామపూర్వాణాం శ్రుతీనాం భవనం(15) విదిక్కు(ణ్డం?ణ్డ) చతుష్టయోక్తం భవనం పరే తదనన్తరవేదికాయామితి జ్ఞేయమ్। దృగ్దానం నయనోన్మీలనం శయనస్థానే పూర్వోక్తశయనవేదికాయామేవ, అన్యస్మిన్ శయనే పృథక్శయ్యాయాం హితమభిహితమిత్యర్థః। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు పూర్వమేవ "సమీపే శయనస్థానామ్" (పా.25/138) ఇత్యత్ర సమీపే నయనమిత్య(16)బద్ధపాఠమఙ్గీకృత్య నయనం నయనోన్మీలనమిత్యర్థ ఇతి లిఖితమ్। ఇహాపి తథైవ " దృగ్దానం శయనస్థానే హ్యన్యస్మిన్ శయనే హి తత్" (పా. 25/140) ఇతి పాఠం పరికల్ప్యైకస్మిన్ నయనోన్మీలనార్థం శయనకల్పనమ్, అన్యస్మిన్ తత్ప్రసిద్ధశయనమితి లిఖితమ్। సప్తవేదికాపక్షేఽప్యేవమేవ మణ్డలాదిస్థాననియమః। కిన్తు తత్ర దక్షిణాన్తిమవేదికాయాం(17) స్నానపీఠస్థాపనమ్, ఉత్తరాన్తిమవేదికాయాం నయనోన్మీలనార్థం శయనకల్పనమితి జ్ఞాయతే।। 33--37 ।।

(1.మణ్డప--బక. బఖ. అ. ఉ.।)(2.హి ధనస్థానమితి, స్థాపనా ధనమితి చ భాష్యధృతః పాఠః।)(3.హవనే--బక. బఖ. అ. ఉ., భవనమితి భాష్యానుసారీ పాఠః।) (4.ప్రాగ్--ము. అటీ.।) (5.నేఽభితః--అ.।) (6.దిగ్ లోమం మూర్తిపానాం--అ. ఉ.।) (7.పీఠం--బక. అ.।) (8.ఇతః పూర్వమ్--` సంప్రవిశ్య తతః ప్రాగ్వన్మణ్డపం కృతమణ్డనమ్। పూర్వోక్తస్వస్తికైర్యుక్తో ద్రవ్యైర్ద్రవ్యగుణః (గణః) శుభః।। ' ఇత్యేష శ్లోకో దృశ్యతే--బక. బఖ. అ. ఉ.। భాష్యకారేణ తు నాయం వ్యాఖ్యాతః।)(9.కస్యాని--అ.।) (10. పఞ్చవేదికం--వా కల్పనం--అ.।) (11. హితేన్దన--అ.।) (12.అనేన వావయేన స్వయమేవభగవతా ధనశబ్దో వ్యాఖ్యాతః, అస్మిన్నర్థే ధనశబ్దస్యాప్రసిద్ధత్వాత్।) (13.సమిధా--మ.।) (14.నమితి--అ.।)(15.హవనం--అ.।) (16.శయన--అ.।) (17.న్తిమే--అ.।)

స్వయం వస్త్వనుసన్ధాయ(1) హవనార్చనకర్మణామ్।। 40 ।।

ఆస్తే హ్యుత్పత్తిపూర్వాణాం న్యాసాన్తానామనన్యధీః।

స్వస్య తు భూతశుద్ధ్యాదిన్యాసాన్తకర్మసు
హవనార్చనకర్మవస్త్వనుసన్ధానపూర్వకమేకాయతచిత్తత్వేన (2)వర్తమాన(తా) మాహ--
స్వయమితి।। 40--41 ।।

(1.న్ధానహ--అ. ఉ.।)(2. స్వర్త--అ.।)

కృత్వా దీక్షావిధానోక్తం సహోమం కలశార్చనమ్।। 41 ।।

కుర్యాత్ సతోరణానాం తు(3)ధ్వజానాం స్థాపనం తతః।

పూర్వం దీక్షాప్రకరణోక్తరీత్యా మహాకుమ్భార్చనహోమాదికం తోరణధ్వజస్థాపనార్చనం చాహ--కృత్వేతి।। 41--42 ।।

(3.చ-ము. అటీ.।)

సితరక్తాదిభేదేన ప్రాగాదౌ తు(4) ధ్వజాష్టకమ్।। 42 ।।

నివేశ్య మధ్యవేద్యాం తు పునరప్యయవత్ తథా।

యజేత్ సత్యాదికం (5) తత్ర చతుష్కం హ్యేవమేవ(6) హి।। 43 ।।

ఉత దేవా అవహితమృఙ్మయాన్ పాఠయేత్ తతః।

బహిర్వై(7) సర్వవర్ణేన చక్రం తోరణనం యజేత్।। 44 ।।

పాఠయేద్ ద్వారపాలీయం సామ సామవిదస్తతః।

అథార్ఘ్యపుష్పభృన్మూర్తిధరైర్యాయాత్(8) సమావృతః।। 45 ।।

మధ్యవేద్యాః పరితో ధ్వజాష్ట(క) స్థాపనమ్, తత్ర ప్రభవాప్యయక్రమేణ సత్యసుపర్ణాద్యర్చనమ్, ఉత దేవా ఇత్యాదిమన్త్రపాఠనమ్, బహిస్తోరణగతనానావర్ణచక్రధ్వజేషు చక్రరాజార్చనమ్, లోకద్వారమపావృణ్విత్యాదిద్వారపాలీయసామపాఠనం చాహ--సితేతి త్రిభిః। ఏవం మహాకుమ్భాద్యర్చనానన్తరం ధ్వజార్చనాదికస్యోక్తావపి తత్పూర్వమేవ వా తత్కార్యమితి జ్ఞేయమ్। తథా చేశ్వరపారమేశ్వరయోః--" ఏతేషామథవా పూర్వం(9) భవేద్ ద్వారైన్ద్రః సహార్చనమ్" (ఈ. సం. 18/58; పా. సం. 25/178) ఇతి।। 42--45 ।।

(3.చ--ము. అటీ.।) (4.చ--ము. అటీ.।) (5.తత్తచ్చ--ము. అటీ.।) (6.ఏక--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (7.ఊర్ధ్వం సహ సుపర్ణేన--ము. అటీ.।) (8.హృన్మూర్తి--ము. అటీ.।) (9.పూర్వః--అ. మ.।)

యత్ర తిష్ఠతి విశ్వేశః పీఠబ్రహ్మశిలాన్వితః।

తత్రావలోకనం తేషాం కుర్యాత్ సన్తాడనాదికమ్।। 46 ।।

చక్రాస్త్రమన్త్రితైః స్నానకలశైః స్నాపయేత్ తతః।

సిద్ధార్థకైస్తథా పఞ్చగవ్యమృద్భూతివారిణా।। 47 ।।

వల్మీకమృజ్జలేనాథ చక్రాజ్యౌషధివారిణా।

(1) సంక్షాల్యాభ్యర్చ్య చోద్వర్త్య క్షాలయేదస్త్రవారిణా।। 48 ।।

తమర్ఘ్యేణార్చయిత్వా చ తతస్తన్మన్త్రితాన్ కరే।

సిద్ధార్థకాన్ దక్షిణే తు బద్ధ్వాగ్రే(2) పాఠయేదృచమ్।। 49 ।।

రక్షోహణం తథా(3) సర్వాన్ నయేత్ ప్రతిసరే మణీన్(4)।

సద్వస్త్రవేష్టితం కృత్వా సమారోప్య రథోత్తమే(5)।। 50 ।।

కర్మారమ్భం చ పఠతస్తస్య దక్షిణాదిజ్ న్యసేత్(6)।

ఋక్సామపూర్వాన్ వామే తు బ్రాహ్మణాంస్తు చతుశ్చతుః।। 51 ।।

పురతోఽస్త్రం స్మరన్ యాయాత్ స్వయం విఘ్నాంస్తుసూదయన్।

సనృత్తగేయవాదిత్రస్తుతిమఙ్గలపాఠకైః(7)।। 52 ।।

ఇదం విష్ణుర్విచక్రమ(8) ఋఙ్మయైః సహ పాఠయేత్।

ఏకాయనాంస్తదన్తే తు ఓం నమో బ్రహ్మణే తు(9) యత్।। 53 ।।

తథైవ శాకునం సూక్తం శ్రీసూక్తేన సమన్వితమ్।

స్వర్ణాదినార్థినః శక్త్యా తర్పయంస్తాన్ ప్రవేశయేత్।। 54 ।।

స్వస్థానం యజ్ఞభూమేర్వై ప్రాసాదాభ్యన్తరం(10) తు వా।

(11) వక్ష్యమాణవిధానేన యుక్తం రత్నశిలాదినా।। 55 ।।

అథ మూర్తిపైః సహ బిమ్బసమీపగమనమ్, నేత్రమన్త్రేణ తదవలోకనాదికమ్, సిద్ధార్థోదకాదిషట్కలశస్థాపనాదికమర్చనమ్, దేవస్య దక్షిణహస్తే సిద్ధార్థైః సహ ప్రతిసరబన్ధనమ్, ఋగ్వేదిభిరాథర్వణికైశ్చ రక్షోహ(12)ణపాఠనమ్, వేదఘోషైర్నృత్తగేయాదిభిః సహ రథాదినా బిమ్బాద్యానయనమ్, తదానీం స్వర్ణాదిదానయాగగేహప్రవేశనం చాహ--అథార్ఘ్యపుష్పభృదిత్యారభ్య స్వస్థానం యజ్ఞభూమేర్వై ఇత్యన్తమ్। చక్రాజకౌషధీ కటుకరోహిణీ, "కటుః(13) కటుమ్భరాఽశోకా రోహిణీ కటురోహిణీ। (14) మత్స్యపిత్తా కృష్ణభేదీ చక్రాఙ్గీ(15) శకులాదినీ"।। (3/8/86) ఇతి వైజయన్తీ। కర్మారమ్భం భగవతో బలేనేత్యాదికం మన్త్రమ్, ఓం భగవానేవ స్వశేషభూతం మామితి మన్త్రం వా।। 45--55 ।।

(1.సంగా--బక.) (2.ఋగ్విప్ర పాఠ్యతే--బక. బఖ., ఋత్విక్ ప్రపాఠ్యతే--అ. ఉ.।) (3.తతోఽథర్వా చాయం--అ., తథాఽథర్వ చాయం---ఉ.।) (4. మణిమ్--అ. ఉ.।) (5.త్తమమ్--అ.।) (6.ముఖః--బక.।) (7.గీత--అ.।) (8.క్రమేతి--బక., క్రేతి--అ..) (9.ణేతి--అ. ఉ.।) (10.దాద్య--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (11.పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి--బక. బఖ. ఉ., భాష్యకారేణాపి న వ్యాఖ్యాతమితి ప్రతీయతే।)(12.హరణ--మ.।) (13. కటుమ్భరా--అ.।))(14.కృష్ణభేదీ మత్స్యపిత్తా--ము.।)(15.చకులా-దినీ--అ.।)

కృత్వా ద్రవ్యాధివాసం ప్రాక్ కర్మభూమౌ పురోదితమ్।

స్నానకర్మశిలాదీనామీషత్ కృత్వా తు సార్చనమ్।। 56 ।।

యథావద్ (1) రత్నవిన్యాసం పీఠపూర్వం(2) నివేశ్య చ।

బృహద్బిమ్బే(3) తతః కుర్యాత్ కర్మబిమ్బేఽఖిలం తు వై।। 57 ।।

సన్నిరోధస్తు మన్త్రాణాం తత్ర లగ్నోదయే స్మృతః।

ఆబృహత్స్నపనాత్(4) (5) సర్వం యత్కిఞ్చిదథ తత్ర తత్।। 58 ।।

నిర్వర్తనీయం పూర్ణాన్తం బుద్ధ్వైవం ప్రాజ్ఞ మహామతే।

తథా కార్యం శుభో యేన ముహూర్తో నావసీదతి।। 59 ।।

బిమ్బే బృహతి సతి తస్య కేవలం ప్రాసాదాభ్యన్తరప్రవేశమ్, తత్ర రత్నన్యాసపూర్వకం పీఠే స్థాపనమ్, యాగశాలాద్యఖిలకర్మణాం కర్మబిమ్బే కర్తవ్యత్వమ్, లగ్నోదయే మూలబిమ్బ ఏవ మన్త్రావాహనసన్నిరోధమ్, ముహూర్తాతిక్రమో యథా న సంభవేత్ తథా బృహత్స్నపనాత్ పూర్వం కర్తవ్యానాం పూర్ణాహుత్యన్తానాం కర్మణాం ఝటిత్యనుష్ఠానం చాహ--ప్రాసాదాభ్యన్తరం తు వేత్యారభ్య ముహూర్తో నావసీదతీత్యన్తమ్। ఆ బృహత్స్నపనాత్ చాహ--ప్రాసాదాభ్యన్తరం తు వేత్యారభ్య ఏవ కర్తవ్యత్వముక్తం భవతి। తథా చోక్తమీశ్వరపారమేశ్వరయోః--

స్థాప్యమానే బృహద్బిమ్బే విశేషః కథ్యతే ద్విజాః(6)।

పూర్వవత్ కర్మశాలాయాం సంస్థాప్యాకారశుద్ధయే।।

సంస్నాప్య విధినా కృత్వా నయనోన్మీలనం తతః।

స్నపనం బృహదాపాద్య కేవలం వా బహూదకైః।।

స్నానకర్మ శిలాదీనామీషత్ కృత్వా తు సార్చనమ్।

ఉత్థాప్య మూర్తిపాద్యైస్తు బహుభిస్తు రథస్థితమ్।।

సమానీయ తతో యత్నాత్ ప్రాసాదాభ్యన్తరం తు వై।

యథావద్ రత్నవిన్యాసపూర్వం పీఠే నివేశ్య చ।। ఇతి।

(ఈ. సం. 18/71--75;పా. సం. 15/ 192--195)

శిల్పిశాలాయాం కేవలం బహూదకైరేవ స్నపనే కృతే బృహత్స్నపనం ప్రాసాదాభ్యన్తర ఏవ కార్యమితి చ జ్ఞేయమ్(7)।। 55--59 ।।

(1.దుక్తవిన్యాసం--బక. బఖ.।) (2.ప్రతి--ము. అటీ.।) (3.మ్బం--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (4. బ్రహ్మాస్త--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (5.స్నాప--ము. అటీ.।) (6.ద్విజ--ఈ., శృణు--పా.।)(7.`ఇత్యాహ--వక్ష్యమాణేత్యాదిభిః' అధికః పాఠః--అ.।)

ఏవం హి(1) చిత్రపూర్వాణామన్యేషాం కమలేక్షణ।

సరత్నబ్రహ్మపాషాణవర్జితానాం సమాచరేత్।। 60 ।।

స్నానాద్యం కర్మబిమ్బే తు తత్సమీపేఽథ దర్పణే।

కర్మబిమ్బం వినా తేషాం ప్రస్వాపాద్యం హి విష్టరే।। 61 ।।

కుర్యాత్ ప్రవేశపూర్వం తు సర్వముత్సవపశ్చిమమ్।

ఏవం ప్రవేశ్య తద్బిమ్బం సామ్ప్రతం వినివేశ్య చ।। 62 ।।

చిత్రబిమ్బవిషయే(2)ఽప్యేవమేవ కర్మబిమ్బే స్నపనాద్యఖిలకర్మణామనుష్ఠానమ్, తస్యాభావే దర్పణే ఛాయాస్నపనమ్, కూర్చద్వారా యాగగేహప్రవేశశయ్యాధివాసోత్సవాన్తానాం కర్తవ్యత్వం చాహ--ఏవం హీతి సార్ధద్వాభ్యామ్।। 60--62 ।।

(1.విచిత్ర--ఉ.।)(2. యే ప్యేవ--మ.।)

(1) నిషణ్ణదృఢకాష్ఠోత్థతోరణేఽస్త్రాహుతీస్తతః।

నివేశ్య స్నానకలశాన్ హేమాద్యుత్థాంస్తు నిర్వ్రణాన్।। 63 ।।

ఏవం యాగగేహానయనానన్తరం తత్ర దృఢకాష్ఠోత్థతోరణే సన్నివేశమస్త్రమన్త్రేణ హోమం చాహ--ఏవమితి। పీఠబ్రహ్మశిలయోః పూర్వమేవ తత్రానయనం తదుపరి బ్రహ్మస్థాపనం కార్యమిత్యుక్తమీశ్వరపారమేశ్వరయోః---

యాగభూమిం తతో బిమ్బమవరోప్య రథాదికాత్(2)।

(3)నిషణ్ణదృఢకాష్ఠోత్థతోరణే సంనివేశ్య చ।।

స్నానభూమౌ తతః కుర్యాదస్త్రేణాజ్యతిలాహుతీః।

యద్వా పూర్వం సమానీయ పీఠం బ్రహ్మశిలాన్వితమ్।।

భూమిష్ఠే భద్రపీఠే తు వేదికాయాం నివేశ్య చ।

తతో బిమ్బం సమానీయ స్థాపయేత్ పిణ్డికోపరి।। ఇతి।। 62--33 ।। (ఈ. సం. 18/68-71; పా. సం. 15/181-191)

(1.నిషణ్ణం దృఢకాష్ఠోత్థం తోరణేఽస్త్రాహుతిం తతః--అ. ఉ.।)(2.కాన్--మ.।) (3.నిషణ్ణం--ఈ. పా.)

పూర్వవద్ వదనోపేతాన్(1) సుసమాంస్త్రాసవర్జితాన్(2)।

నిరీక్షణాదిసంశుద్ధాన్ కృత్వా సహృదయేన తు।। 64 ।।
ద్వాదశాక్షరమన్త్రేణ మన్త్రయేత్ తాన్ సకృత్ సకృత్।
తేనైవ పూజయేత్ పశ్చాదర్ఘ్యస్రక్చన్దనాదినా।। 65 ।।
తదాహరణహోమం(3) తు యథాశక్తి సమాచరేత్।
పూర్ణాన్తమథ సమ్పూర్య క్రమాద్ ద్రవ్యైర్నియోజయేత్(4)।। 66 ।।
పాద్యార్ఘ్యాచమనీయార్థద్రవ్యైః పూర్వోదితైస్త్రయమ్।
(5)నాగాద్యాద్యన్తమధ్యేభ్యో నదోమృత్తీర్థసమ్భవా(6)।। 67 ।।
(7) హ్రదాద్ వల్మీకశిఖరాద్ గజన్దక్షతీకృతాత్(8)।
హలోత్థా వృషశృఙ్గోత్థా(9) శాలిక్షేత్రేషు(10) సమ్భవా।। 68 ।।
తథైవ పద్మషణ్డోత్థా త్వేకస్మిన్ గోమయం పరే।
వనదాహసముద్భూతం తథైవ చ మహానసాత్।। 69 ।।
త్రేతాగ్నిభస్మ త్వపరే వినివేశ్యం(11) ఘటాన్తరే।
అన్యస్మిన్ పఞ్చగవ్యం తు కుశోదకసమన్వితమ్।। 70 ।।
సఘృతం తైలకుమ్భం తు చమసీవారిపూరితమ్।
పలాశఖదిగశ్వత్థశమీలోహితచన్దనమ్।। 71 ।।
కషాయోదకమన్యస్మిన్ పరస్మింస్త్రిఫలోదకమ్(12)।
వచా శతావరీ కన్యా వ్యాఘ్రీ సింహీ కృతాఞ్జలిః(13)।। 72 ।।
గోలోమీ సింహలోమీ చ కుష్ఠం భూతజటా తథా।
మహాగరుడవేగా చ కలశేఽన్యత్ర లాఙ్గలిన్।। 73 ।।
మహానీలా గలూచీ(14) చ(15) సహదేవీ శథావరీ।
విష్ణుక్రాన్తా చ కార్కోటా(16) సాహ్వా వహ్నిశిఖాఽపరే(17)।। 74 ।।
యష్టీ (18)వారాహకర్ణీ (19)చాప్యన్యాంస్మిన్ గజపిప్పలీ।
శ్రీఫలాద్యాని చాన్యస్మిన్ పావనాని ఫలాని చ।। 75 ।।
దధిక్షీరాజ్యకుమ్భాశ్చ ద్వౌ మధ్విక్షురసాన్వితౌ।

మూలాన్యమ్భోరుహాణాం(20) చ తాన్యన్యస్మిన్ ద్వయే న్యసేత్ ।। 76 ।।

ద్రుమాణాం పావనానాం తు సక్షీరాణాం విశేషతః।

పుష్పపత్రఫలోపేతమేకస్మిన్ మఞ్జరీగణమ్ ।। 77 ।।

జాత్యాదికమథైక(21) కౌసుమీయం (22) లతాచయమ్।

రోచనారజనీయుగ్మం బలా మోటా చ పద్మకమ్ ।। 78 ।।

ఇతి పఞ్చకమేకస్మిన్(23) దర్భాన్(24) దూర్వాఙ్కురాణి చ।

సాస్యం శాల్యఙ్కురచయం కలశేఽన్యత్ర(25) వై న్యసేత్ ।। 79 ।।

సిద్ధార్థకాన్ సితాద్యాంస్తు ప్రియఙ్గుం(26) గన్ధసంజ్ఞకమ్।

అపరస్మిన్ న్యసేత్ కుమ్భే సహ వై నాగకేసరైః ।। 80 ।।

గ్రామ్యాశ్చౌషధయః సప్త సప్తారణ్యా ఘటద్వయే।

బాహ్లీకం చన్దనం చైవ రసం(27) కర్పూరసంయుతమ్ ।। 81 ।।

చతుష్కమేతదపరే త్వన్యస్మిన్ ధాతవః శుభాః।

(28) తామ్రజామ్బూనదాద్యాస్తు పరే త్వచయం మహత్ ।। 82 ।।

న్యసేద్ విద్రుమజాలం చ ద్వయోర్ముక్తాఫలాని చ।

అర్ఘ్యోదకమథైకస్మిన్ నదీతీర్థోదకం ద్వయే ।। 83 ।।

సర్వౌషధిఘటం చైవ సుశీతామ్భోఘటం తతః।

సుగన్ధపుష్పకలశం(29) చత్వారింశత్ త్వమీ స్మృతాః ।। 84 ।।

వామభాగే తు దేవస్య అగ్నికోణాదితో(30) న్యసేత్।

యాతుధానపదం యావత్ క్రమాద్ ద్విద్వికసంఖ్యయా ।। 85 ।।

దశపజ్క్తినియోగేన ఏవమన్యే తు పృష్ఠతః।

ఈశకోణాత్ సమారభ్య యావదాగ్నేయగోచరమ్ ।। 86 ।।

శీతామ్బుపూరితానాం చ ఘటానాం కేవలం న్యసేత్।

పునరీశానకోణాత్ తు శయనే సప్తధా న్యసేత్ ।। 87 ।।

గన్ధోదకేన సమ్పూర్ణాంస్తథా వాయుపదావధి।

సర్వాణ్యాధారరూఢాని పూరితాన్యమలామ్బసా।। 88 ।।

మూలమన్త్రేణ తదను పూజయేద్ ద్వాదశాత్మనా।

సంవేష్ట్య చ పురా సూత్రైశ్చాదయేత్ తదనన్తరమ్।। 89 ।।

విధానైః సూత్రసమ్బన్ధైర్వస్త్రేణాచ్ఛాద్య వై తతః।

అథ (31)స్నపనార్థం కలశస్థాపనవిధిమాహ--నివేశ్య స్నానకలశానిత్యారభ్య వస్త్రేణాచ్ఛాద్య వై త ఇత్యన్తమ్। పూర్వోదితైర్దీక్షాప్రకరణోక్తైరిత్యర్థః। అస్య స్నపనస్య(32)(33) పారమేశ్వరేఽప్యుక్తత్వాత్ తద్వ్యాఖ్యానే పాద్యర్ఘ్యచమనీయద్రవ్యాణ్యుపరి స్పష్టీకరిష్యతీత్యుక్తమ్। తద్విరుద్ధమ్, పూర్వోదితైరితి విశేషణస్య వైయర్థ్యాత్, తత్రోపరి స్పష్టీకరిష్యమాణపాద్యాదిద్రవ్యాణాం వైజాత్యాచ్చ। చమసీ మలనిర్హరణార్థకసుగన్ధద్రవ్యవిశేషః। త్రిఫలం నేల్లిక్కాయి అరలేకాయి తారేకాయి। వచా బజే, " వచోగ్రగన్ధా" (2.4.102) ఇత్యమరః శతావరీ ఆషాఢీ। కన్యా లోలిసరకన్యా, కుమారీతి నిఘణ్టుః। వ్యాఘ్రీ గుల్లీ సింహీ ఆఢుసోగే। ఆషాఢీ। కన్యా లోలిసరకన్యా, కుమారీతి నిఘణ్టుః। వ్యాఘ్రీ గుల్లీ సింహీ ఆఢుసోగే కృతాఞ్జలిః సట్టదకరిక్రై, కృతాఞ్జలిర్నాగబాలేతి నిఘణ్టుః। గోలోమీ పిల్లగరిక్రై, "గోలోమీ శతవీర్యా చ" (2.4.151) ఇత్యమరః। "గోలోమీ శతపర్వికా" (2.4.102) ఇతి గోలోమీశబ్దస్య వచాపరత్వమప్యస్తి, వచాయాః పూర్వమేవోక్తత్వాదత్ర శ్వేతదూర్వైవ ప్రకృతా। సింహలోమీ నరియాల్దహుల్లు, " క్రోష్టువిన్నా సింహపుచ్ఛీ" (2.4.13) ఇత్యమరః। కుష్ఠం చగలకోష్ఠ, " వ్యాధి కుష్ఠం పారిభావ్యమ్" (2.4.126) ఇత్యమరః।(34) భూమ్యఞ్జనమ్(35)। మహాగరుడవేగా గరుడనగరిగిడ్డా। మహానీలా కరిగురుగ, గలూచీ అమృతవల్లీ, గలూచ్యమృతవల్లీ చేతి నిఘణ్టుః। సహదేవీ ప్రసిద్ధా। విష్ణుక్రాన్తా చ ప్రసిద్ధా। శతావరీ పూర్వోక్తా। కార్కోటా తోట్టిగిడ్డా, హింస్రా కార్కోటకీ చేతి నిఘణ్టుః। సింహా బిల్వః, శైలూషశ్రీఫలసింహా ఇతి వైద్యనిఘణ్టుః। వహ్నిశిఖా(36) గిణిమృభినగడ్డే, "స్యాల్లాఙ్గలిక్యగ్నిశిఖా" (2.4.118) ఇత్యమరః। యష్టి అతిమధురమ్। వారాహకర్ణీ, అనేలదాలు। బలా బేణ్ణేగరుడ, "బలా వాట్యాలకీ ఘణ్టా" (2.4.107) ఇత్యమరః। మోటా అగలశుణ్ఠీ। పద్మకం ప్రసిద్ధమ్। సప్త గ్రామ్యౌషధయః శాలిముద్గాదయః సప్తారణ్యకా వేణుశ్యామాకాదయశ్చేశ్వరపారమేశ్వరయోర్ద్వివి(37) పాకప్రకరణోక్తా గ్రాహ్యాః। ఏవం వామభాగే స్థాపితచత్వారింశత్కలశస్నపనస్య స్థూలపరసంజ్ఞత్వమ్, పృష్ఠభాగే స్థాపితచత్వారింశత్సంఖ్యాకకేవలశీతోదకకలశస్నపనస్య స్థూలసూక్ష్మసంజ్ఞత్వమ్, దక్షిణభాగే స్థాపితగన్ధోదకపూరితచత్వారిం శత్కలశస్య స్థూలస్థూలసంజ్ఞత్వం చేశ్వరపారమేశ్వరయోః(38) ప్రతిపాదితమ్। ఏవం దేవస్య వామ భాగాదిషు స్నపనత్రయకలశస్థాపనం పృథక్ స్నపనమణ్టపే సతి(39) కార్యమ్, తదభావే యాగగేహస్థతదర్థపీఠ ఏవ పూర్వాదిపశ్చిమాన్తం తత్తద్దినే తత్తత్స్నపనకలశస్థాపనం కార్యమితి చ తత్రైవ ప్రతిపాదితం జ్ఞేయమ్। తత్తత్స్నపనకాలశ్చ తత్రైవోక్తః--

అధివాసదినే కుర్యాత్ స్నానం స్థూలపరాభిధమ్।।

ప్రతిష్ఠాదివసే కుర్యాత్ స్నపనం స్థూలసూక్ష్మకమ్।

చతుర్థే దివసే స్నానం స్థూలస్థూలాభిధం భవేత్।। ఇతి।

(ఈ. సం. 18.164--165; పా. సం. 15.288--289)

ఏషాం స్నపనానాం సతి విభవే విస్తారస్తదభావే సంకోచశ్చ తత్రైవ స్నపనాఽధ్యాయే ప్రతిపాదితః---

భక్తిశ్రద్ధావశాచ్చాపి విభవానుగుణం తు వా।।

త్రివిధం స్థూలభేదం తు ద్విగుణం తు సమాచరేత్।

అనుకల్పే తదర్ధం వా పాదమష్టాంశమేవ వా।।

చతుష్టయం వా కుమ్భానాం ప్రత్యేకం వా ద్వయం ద్వయమ్।

ఏకైకం వాపి విప్రేన్ద్రాః సర్వద్రవ్యమయం ఘటమ్।।

(ఈ. సం. 15.138--140;పా. సం. 14.140--142) ఇతి।। 63--90 ।।

(1. వచ--ము. బక. బఖ. అ.।) (2. మాన్ హ్రాస--అటీ.।) (3.మరణ--అ. ఉ.।) (4. బోధతు--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (5.నాగాదా--బక. బఖ., నగాదా--అ. ఉ.।) (6.వామ్--బక. బఖ.।) (7.శ్లోక ఏషోఽగ్రిమశ్లోకానన్తరం స్థాపితః--అ.।) (8.క్షయీ--అ. ఉ.।) (9.గోవృషశృఙ్గోత్థా చలితా క్షేత్రసమ్భవా--అ. ఉ.।) (10. క్షేత్రసముద్భవా--బక. బఖ.।) (11.వేశ్య--బక.।) (12. పరే తు త్రి--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (13.ధృతా-అ.।) (14.గలూ చైవ--అటీ.।) (15.వా--ము.।) (16.చ--బక., ట--బక. ఉ., టీ--ము. అటీ.।) (17.బర్హి--అ. ఉ. ।) (18. వరాహ--ము. అటీ.।) (19. చ అ--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (20.`రుహాణాం....జాత్యాదిక' నాస్తి--బక.।) (21.థైత--బక. బఖ.।) (22. యత్న--ము. అటీ.।) (23.మన్య--బక. బఖ.।) (24.దర్భ--బక. బఖ., దర్భా--అ.।) (25.హ్యపరే తు వై--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (26.ఝు--బక. బఖ., ఝం--అ.।) (27.రస--బక. ఉ.।) (28.ధన్యా--బక. అ., ధాన్యా--బఖ. ఉ.।) (29.సుగన్ధి--ము. అటీ.।) (30.దికే--బక. బఖ. ఉ.।) (31.స్నాప--అ.।) (32.స్నాప--అ.।) (33. పారమేశ్వరే స్నపనాధ్యాయే (14.60--62) అత్రత్యాః కేచన శ్లోకా ద్రష్టవ్యాః।)(34.` ఇత్యమరః' నాస్తి--అ.।) (35.భూమ్యఙ్గనమిత్యనేన భూతజటాశబ్దో వ్యాఖ్యాత ఇతి ప్రతీయతే।)(36. మృగిన--మ.।) (37.ఈశ్వరే(15.58-59) పారమేశ్వరే (18.134--136)) (38. ఈశ్వరే (15.134--137), పారమేశ్వరే చ (14.136--138)।) (39.ఇతి--అ.।)

(1)తదర్పణావసానేఽథ శయనం కల్పయేద్ ద్విధా।। 90 ।।

సర్వోపకరణోపేతమనన్తం తదధో యజేత్।

ప్రభవాప్యయయోగేన తదూర్ధ్వే సర్వగం ప్రభుమ్।। 91 ।।

పాఠయేత్ (2) సర్వసామాథ సంజ్ఞాం జ్ఞానబలాత్మికామ్।

హుత్వా శతాష్టసంఖ్యం తు(3) మూలం తదను కల్పయేత్।। 92 ।।

అథ నయనోన్మీలనార్థమధివాసార్థం చ శయనద్వయకల్పనం తత్రానన్తార్చనాదికం చాహతదితి ద్వాభ్యామ్। తదర్పణావసానే కలశపూజానన్తరమిత్యర్థః। సర్వోపకరణోపేతమిత్యత్రశయనోపకరణానీశ్వరపారమేశ్వరోక్తాని(4) గ్రాహ్యాణి। ప్రభవాప్యయయోగేన ప్రాగాదిషు వాసుదేవరూపేణాగ్నేయాదిషు పురుషాదిరూపేణేత్యర్థః। సర్వసామ(5) చర్షణీధృతమిత్యాది। జ్ఞానబలాత్మికాం సఙ్కర్షణో భగవానిత్యాదికం మన్త్రమ్।। 90--92 ।।

(1.తత్త్--బఖ. అ. ఉ.।) (2.సర్వ--బఖ. అ. ఉ. అటీ.।) (3. చ--ము. అటీ.।) (4. ఈశ్వరే (18.167--185) పారమేశ్వరే(15.219--308) చ శయనోపకరణానీమాని ద్రష్టవ్యాని।) (5. సర్వః సామ---అ.।)

మణ్డలం పావనై రాగైః(1) సిదాద్యైర్మాఙ్గలీయకైః।

తదూనాధికశాన్త్యర్థం హుత్వా కుణ్డగణం తతః।। 93 ।।

సంస్కుర్యాత్ ప్రతికుణ్డస్య నికటే కుమ్భమధ్యగమ్।

ప్రభవాప్యయయోగేన చాతురాత్మ్యం తు సంయజేత్।। 94 ।।

హృదాది యద్వా దిక్ష్వేషు విదిక్ష్వేషు తదస్త్రాట్।

దత్వా తదర్థం పూర్ణాం తు పూర్ణాత్ పూర్ణం చ పాఠయేత్।। 95 ।।

ఏకాయనాన్ యజుర్మయానాశ్రావితమనన్తరమ్(2)।

అథ మూలమన్త్రేణాష్టోత్తరశతాహుతిపూర్వకం మణ్డలలేఖనమ్, తన్న్యూనాతిరిక్తశాన్త్యర్థం ప్రాయశ్చిత్తహోమమ్, ప్రాగాద్యష్టకుణ్డసంస్కారమ్, ప్రతికుణ్డసమీపం కుమ్భస్థాపనమ్, తేషు ప్రభవాప్యయక్రమేణ వాసుదేవాద్యర్చనం యద్వా హృన్మన్త్రాద్యర్చనమ్, మధ్యకుణ్డే తదర్థం పూర్ణాహుతిమ్,తేషు ప్రభవాప్యయక్రమేణ వాసుదేవాద్యర్చనం యద్వా హృన్మన్త్రాద్యర్చనమ్, మధ్యకుణ్డే తదర్థం పూర్ణాహుతిమ్, ఏకాయనాదిభిః (3) పూర్ణాత్పూర్ణపఠనం చాహ--హుత్వేతి చతుర్భిః। ఆశ్రావితమథర్వవేద ఇతి పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే।। 93--96 ।।

(1.లిఙ్గైః--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (2.వి తద్--ము. అటీ. అ. ఉ.।) (3. పూర్ణాపూర్ణా--అ.।)

(1) అథాస్త్రమన్త్రేణ పురా మాఙ్గల్యకలశామ్బసా।। 96 ।।

సంసేచ్య బిమ్బం తదను స్నాపయేత్ తదన్మృదమ్బసా।

పాఠయేత్ తత్ర కూష్మాణ్డాన్ బలమన్త్రాననన్తరమ్।। 97 ।।

తతో గోమయకుమ్భేన ఇహ గావః ప్రపాఠయేత్।

భూతిస్త్వమితి మన్త్రేణ పఠ్యమానేన భూమినా।। 98 ।।

పఞ్చగవ్యే న తదను పాఠయేచ్చతురస్తతః(2)।

పూర్వవచ్చ తతోఽభ్యర్చ్య(3) విధివచ్చమసామ్బునా।। 99 ।।

క్షాలయిత్వాఽర్చయిత్వా చ నివేశ్య శయనాన్తరే।

నేత్రాభిమన్త్రితాం కృత్వా శలాకాం తైజసీం స్వయమ్।। 100 ।।

అథ పూర్వం స్థాపితస్థూలపరాభిధానస్నపనకలశేషు పాద్యాదికతిపయకలశాభిషేకాలఙ్కరణార్చనపూర్వకం నయనోన్మీలనార్థ శయనే బిమ్బస్య సంనివేశనమాహ--అథేతి చతుర్భిః। మాఙ్గల్యకలశామ్బసా పాద్యార్ఘ్యాచమనాఖ్యకలశత్రయోదకేనేత్యర్థః। చమసామ్బునా। చమసో నామ తైలనిర్హరణార్థకద్రవ్యవిశేషః పూర్వమారాధనప్రకరణేఽప్యుక్తః--

రజనీచూర్ణసంమిశ్రమీషత్పద్మకభావితమ్।।

దేయముద్వర్తనార్థం తు చమసం తదనన్తరమ్।(6.33--34) ఇతి।

చమషీ సుగన్ధద్రవ్యవిశేష ఇతి పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే।। 96--100 ।।

(1.యథా--ము., యదా--అటీ.।) (2.చ్చాక్వరం తతః--అ. ఉ.।) (3.భ్యజ్య--ము. ఉ.।)

సంస్మరన్ పరమం జ్యోతిరీషన్నేత్రే(1) తు చోల్లిఖేత్।

తన్మన్త్రితేన శస్త్రేణ శిల్పీ స్నాతోఽవలోకితః।। 101 ।।

యథావత్ ప్రకటీకుర్యాద్ విధిదృష్టేన కర్మణా।

వారుణం పాఠయేత్ సామ సహ చాన్ద్రేణ సామగాన్।। 102 ।।

తతః పాత్రద్వయే కృత్వా తైజసే(2) మధుసర్పిషీ।

వౌషడన్తేన మూలేన సమ్పూర్య(3) జుహుయాత్ తతః।। 103 ।।

ముఞ్చన్తమమృతౌఘం తు హృదాద్యన్తేన సేచయేత్।

తన్మూర్ధ్ని శశిబిమ్బం తు ధ్యాయేత్ తాడనశాన్తయే।। 104 ।।

సదక్షిణం శలాకాద్యం దద్యాచ్ఛిల్పిజనాయ(4) చ।

గోదానమాచరేత్ పశ్చాద్ గురోరారాధకస్తతః।। 105 ।।

యథాశక్తి తథాన్యేషాం మూర్తిపానాం చ దక్షిణాః।

దత్త్వా సమాచరేత్ పశ్చాద్ దాహం సాప్యాయనం తు వై ।। 106 ।।

అథ నయనోన్మీలనవిధానామహ్--నేత్రాభిమన్త్రితాం కృత్వేత్యారభ్య మూర్తిపానాం చ దక్షిణా ఇత్యన్తమ్। త్రైజసీం త్రైజసద్రవ్యసంభవామిత్యర్థః సౌవర్ణీం రాజతీం వేతి యావత్। అత్రైకయైవ శలాకయా నేత్రద్వయోల్లేఖనమితి జ్ఞేయమ్। సంహితాన్తరేషు సువర్ణరజతశలాకాద్వయేన నత్రద్వయోల్లేఖనముచ్యతే। అత ఏవేశ్వరపారమేశ్వరయోః పక్షద్వయమప్యుక్తమ్---"ఆజ్యాక్తయా తయా వాపి రాజత్యా వామముల్లిఖేత్" (ఈ. సం. 18.207; పా. సం. 15.330) ఇతి। తన్మన్త్రితేన నేత్రాభిమన్త్రితేనేత్యర్థః। అవలోకితో నేత్రమన్త్రేణ నిరీక్షిత ఇత్యర్థః। వారుణం సామ ప్రమిత్రాయ ప్రార్యమ్ణ ఇత్యాది। చాన్ద్రం సామ చాన్ద్రం చాన్ద్రం చాన్ద్రం చాన్ద్రమిత్యాది। సంపూర్యేత్యత్ర నేత్రయుగ్మమితి శేషః। తథా చోపబృంహితమీశ్వరపారమేశ్వరయోః---

పూరయేన్మధుసర్పిభ్యాం నేత్రయుగ్మం క్రమేణ తు ।।

వౌషడన్తేన మూలేన తేనైవ జుహుయాత్ తతః। ఇతి।

(ఈ. సం. 18.209--210; పా. సం. 15.332--333)

అన్యే చ బహవో విశేషాస్తత్ర తత్ర ప్రతిపాదితా గ్రాహ్యాః ।। 101--106 ।।

(1.రీక్ష--ము. బక.।) (2.సీ--బఖ. అ. ఉ.।) (3.సమ్పూజ్య--ము. అటీ. బక.)(4.నస్య--బఖ. అ.ఉ.।)

ఆమూర్ధ్నో ద్వాదశార్ణం తు మూర్త్యర్థం పూర్వవన్న్యసేత్।

వ్యాప్తిసప్తాసమాయుక్తే సంస్కృతే(1) ప్రోక్షణాదినా ।। 107 ।।

పీఠేఽవతార్య సంవేష్ట్య వాసోభ్యాం(2) చాప్యధోర్మధ్వతః।

తతో బిమ్బస్య దహనాప్యాయనపూర్వకం మూలమన్త్రన్యాసమనన్తాదివ్యాప్తిసప్తాన్వితే స్నానపీఠే సంస్థాపనం వస్త్రాభ్యాం సంవేష్టనం చాహ---దత్త్వేతి ద్వాభ్యామ్ ।। 107--108 ।।

(2.సంస్కృత్య--ము. అటీ., సంస్తుతే--బక. బఖ.।) (2.వాససా హ్యధరోర్ధ్వతః--ము. అటీ.।)

(3) అథ క్రమోదితైః కుమ్భైర్ద్విషోఢావర్తితైర్మృదా ।। 108 ।।

స్నాపయేత్ పాఠయేద్ విప్రాన్ ఓషధీనామితి శ్రుతిమ్।

యా ఓషధయ ఇత్యాది ఋగ్వేదాంస్తదనన్తరమ్ ।। 109 ।।

ఏవం దశావశిష్టాన్తైః(4) సేచితే కలశైః సతి।

తతః కుమ్భచతుష్కేణ చతుర్భిర్మూర్తిధారకైః ।। 110 ।।

ఋక్సామపూర్వైర్విధివత్ స్నాపనీయం చ పాఠయేత్।

ఉదుత్తమం హి ఋగ్వేదాన్ పాఠయేద్ ద్రవిణం యజుః।। 111 ।।

తతస్తు వారుణం సామ సామజ్ఞోఽథర్వణస్తతః।

అయం తే వరుణశ్చేతి పవిత్రం తే తతో ఋచమ్(5)।। 112 ।।

వసోః పవిత్రం హి యజుః పాఠయేత్ సామగాంస్తతః।

పవిత్రం తే హి యత్సామ సంచోద్యైకాయనాంస్తతః।। 113 ।।

మూర్తిపాన్ సముదాయేన పావమానీచతుష్టయమ్।

తదన్తే తు పరం మన్త్రం వ్యూహీయం భగవానితి।। 114 ।।

పవిత్రమన్త్రం తదను ఇదం విష్ణుర్విచక్రమే।

తతో విభవమన్త్రైస్తు సర్వైః సంమన్త్రితేన చ।। 115 ।।

కుమ్భేన సేచయిత్వా తు వ్యూహమన్త్రైః పరేణ తు।।

స్నాపయిత్వాఽర్చయిత్వా తు జుహుయాత్ సాధికం(6) శతమ్।। 116 ।।

అథావశిష్టైః కలశైరభిషేచనక్రమం తచ్ఛిద్రపూరకం హోమం చాహ--అథ క్రమోదితైః కుమ్భైరిత్యారభ్య జుహుయాత్ సాధికం శతమిత్యన్తమ్।। 108--116 ।।

(4.ష్ఠాన్తే--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (5.ఋచా--ము. అటీ.।) (6.సాధితం--ము.।)

యథావత్ ప్రణవేనాథ వ్యాప్తం కృత్వా చ పాఠయేత్।

మా ప్రకామేతి(1) ఋగ్వేదానాగ్నేనాయుర్యర్జుర్మయాన్।। 117 ।।

ప్రాణాపానం హి యత్సామ తతః ప్రాణాయ వై నమః।

యాతవ్యేతి(2) పరం మన్త్రం విప్రానేకాయనాంస్తతః।। 118 ।।

అథ ప్రణవేన బిమ్బే భగవద్వ్యాప్తిస్మరణపూర్వకమృగాదిచతుర్వేదేష్వేకాయనే చ ప్రాణప్రతిష్ఠామన్త్రపాఠనమాహ--యథావదితి ద్వాభ్యామ్।। 117--118 ।।

(1.ప్రగా ము. అ.।) (2. ధాతర్యేతి--అ. ఉ.।)

ధ్యానయుక్తో ధియా సమ్యక్ పఠేదారాధకస్తతః।

ఓం(3) ఆవాహయామ్యమరవృన్దనతాఙ్ఘ్రియుగ్మం

లమీపతిం భువనకారణమప్రమేయమ్।

ఆద్యం సనాతనతనుం ప్రణవాసనస్థం

పూర్ణేన్దుభాస్కరహుతాశసహస్రరూపమ్ ।। 119 ।।

ధ్యేయం పరం సకలవేదవిదాం చ వేద్యం

వారాహకాపిలనృకేసరిసౌమ్యమూర్తిమ్ ।

శ్రీవత్సకౌస్తుభమహామణిభూషితాఙ్గం

కౌమోదకీకమలశఙ్ఖరథాఙ్గహస్తమ్ ।। 120 ।।

సర్వత్రగోఽసి భగవన్ కిల యద్యాంపే త్వా--(4)

మావాహయామి హి యథా వ్యజనేన వాయుమ్(5) ।

గూఢో యథైవ దహనో మథనాదుపైతి ।

(6) ఆవాదితోఽపి హి తథా త్వముపైషి చాఽర్చామ్ ।। 121 ।।

మాలాధరాచ్యుత విభో పరమాత్మమూర్తే

సర్వజ్ఞ నాథ పరమేశ్వర సర్వశక్తే ।

ఆగచ్ఛ మే కురుదయాం ప్రతిమాం భజస్వ

పూజాం గృహాణ మదనుగ్రహకామ్యయాఽద్య ।। 122 ।।

తతస్త్వావాహనశ్లోకచతుష్టయం స్వయం పఠేదితి । తచ్చాహ--ధ్యానేత్యాదిభిః ।। 119--122 ।।

(3.ఓమిత్యాదికా 119-122 సంఖ్యాకాః శ్లోకా న సన్తి--ఉ., లిఖితా అపి మష్యా లేపితాః ।)(4.త్వ--అ. ।) (5.వాయుః--అ. ।) (6.హ్వావా--ము. అటీ. ।)

తతో విమృజ్య వస్త్రేణ భోగైః పూర్వోదితైర్యజేత్ ।

అర్ఘ్యాద్యైర్దక్షిణాన్తైస్తు పాఠయేద్ ఋుజ్మయాంస్తతః ।। 123 ।।

అర్చాయ తేతి వై మన్త్రం సామ యచ్చార్చితస్త్వితి ।

భగవానితి(1) తజ్జ్ఞాంస్తు తతః సన్తర్పితేఽనలే ।। 124 ।।

స్తుత్వా జితన్తమన్త్రేణ సామజ్ఞాన్ పాఠయేత్ పునః ।

సహ గాయత్రసామ్నా(2) తు తద్రథన్తరసంజ్ఞితమ్(3) ।। 125 ।।

ప్రజప్య ద్వాదశార్ణం తు ముద్రాం బద్ధ్వా ప్రణమ్య చ ।

అష్టాఙ్గేనాథః విజ్ఞాప్యో భగవాన్ భూతభావనః।। 126 ।।

మూర్తిభూతేన(4) రూపేణ అనేనైవ హి సామ్ప్రతమ్।

లోకానజ్ఞాతతత్త్వాంస్తు సమాహ్లాదయ నాగరాన్।। 127 ।।

యేనాన్తః సమ్ప్రవిష్టేన ఈషత్కాలవశాత్(5) తు వై।

జన్మాన్తరసహస్రోత్థాన్మోక్షమాయాన్తి(6) కిల్బిషాత్।। 128 ।।

ఏవమర్థ్యో(7) హి భగవాంల్లోకానుగ్రహకృత్ ప్రభుః।

కరావఙ్ఘ్రిగతౌ కృత్వా పాఠయేద్ ఋఙ్మయాంస్తతః।। 129 ।।

ఉత్తిష్ఠేతి ఋచో మన్త్రం(8) కృత్వా బ్రహ్మరథే స్థిరే।

సుయన్త్రితే చ క్షీరాజ్యే(9) దధ్యోదనసమన్వితే।। 130 ।।

దుర్భిక్షక్షామశాన్త్యర్థం(10) పరమాన్నఫలైర్యుతే।

పాఠయేదస్యవామీయమ్ ఋఙ్మయాంస్తదనన్తరమ్।। 131 ।।

తన్మయాన్ బలమన్త్రం తు దశార్ధేతి మహామతే।

స్వయమాద్యన్తసంరుద్ధం హృదా తు కవచం జపేత్।। 132 ।।

భ్రామయేద్ బలిదానం తు క్రియమాణం తు సర్వదిక్।

రత్నకాఞ్చనవస్త్రాణాం పూర్వవత్ క్షేపమాచరేత్(11)।। 133 ।।

దివ్యాద్యాయతనానాం చ కార్యా పూజా యథోదితా।

పఞ్చరాత్రవిదాం చైవ యతీనాం బ్రహ్మచారిణామ్।। 134 ।।

షట్కర్మనిరతానాం చ దానం దీనజనేష్వపి।

(12) రథస్థే మన్త్రబిమ్బే తు యావత్ పదశతం వ్రజేత్।। 135 ।।

(13) స రథస్తూర్యఘోషేణ తావత్ క్రతుఫలం బహు(14)।

ఆప్నోత్యారాధకః శశ్వత్ సకామో నియతవ్రతః।। 136 ।।

తతస్తోరణదేశస్థం రథం కృత్వాఽర్చయేత్ ప్రభుమ్।

పాద్యార్ఘ్యపుష్పధూపైస్తు నమస్కృత్య చ పాఠయేత్।। 137 ।।

ఉత్తిష్ఠేతి ద్విషట్కార్ణం సజితన్తం తు చాఖిలమ్।

సమ్పఠన్ పౌరుషం సూక్తం యాగవేశ్మ ప్రవేశయేత్।। 138 ।।

హృదా శయనగం కృత్వా యాత్ర హోమం సమాపయేత్(15)।

తతస్తచ్ఛిరసో దేశే చక్రాధారస్థితే ఘటే।। 139 ।।

పూర్వోక్తలక్షణే నేత్రమస్త్రసమ్పుటితం(16) యజేత్।

పూజయిత్వాఽర్ఘ్యపుష్పాద్యైః (17) శయనస్థం చ వై పునః।। 140 ।।

వర్మణాఽఽచ్ఛాద్య వస్త్రేణ (18)తతోఽఙ్ఘ్రినికటే విభోః।

స్థిత్వాలాఞ్ఛనమన్త్రాంస్తు యథాస్థానగతాన్ న్యసేత్।। 141 ।।

పాదాద్ వై ద్వాదశాఙ్గేషు(19) తతో దామోదరాదికాన్।

తచ్ఛక్తికాంస్తథా మన్త్రాన్ (20)భాస్వద్వ్యాపకలక్షణాన్।। 142 ।।

ఐశ్వరేణాథ(21) బీజేన యథావస్థేన భావయేత్।

(22) పాదాదితన్మయేనైవ తద్వన్మన్త్రవరేణ తు।। 143 ।।

ప్రాగ్వదప్యయయుక్త్యా తు అన్తర్జ్యోతిర్మయాత్మనా।

విభునా వాక్స్వరూపేణ తదేవాథ పరం పదమ్(23)।। 144 ।।

శుశాన్తం సర్వగం బుద్ధ్వా నిస్తరఙ్గమివోదధిమ్।

(24) విద్యాం గదామిత్యాద్యం యత్ పాఠయేత్ పాఞ్చరాత్రికాన్।। 145 ।।

(25) దేహసాన్న్యాసికం మన్త్రం ధారణాఖ్యమనన్తరమ్।

జీమూతస్యేతి ఋగ్వేదాన్నాసదాసీచ్చ(26) పాఠయేత్।। 146 ।।

క్రమేణానేన హుత్వా తు(27) పాదార్ధశతసంఖ్యయా।

తిలానాం తు తథాజ్యస్య మన్త్రైరేభిర్మహామతే।। 147 ।।

దత్వా పూర్ణాహుతిం సమ్యగుపసంహారలక్షణామ్(28)।

తతస్తత్పరమం (29) బ్రహ్మాఽభ్యుదితం పూర్వవత్ స్మరేత్।। 148 ।।

సర్వశక్తిమయేనైవ స్వభావేన స్వకేన తు।

ఓజోబలాత్మనా యద్వద్ గన్ధద్రవ్యాత్మనా(30) తు వై।। 149 ।।

బీజం తరుస్వరూపేణ సముద్రో బుద్బుదాత్మనా।

ఏవమవ్యపదేశ్యాయాః శక్తేః స్వే శక్తిదర్పణే।। 150 ।।

స్థితిమాదాయ(31) విశ్వేశః స్వాతన్త్ర్యాచ్చ మహామతే।

మన్త్రరూపాం(32) తనుం ధత్తే సమ్యగారాధనాయ(32) చ।। 151 ।।

నానాత్వముపయాతస్య ప్రసరం(33) తస్య చ స్వయమ్।

నిష్ప్రభత్వం ప్రయాతస్య చిద్బీజనిచయస్య చ।। 152 ।।

ఆవిష్కృతస్య భేదేనాప్యమూర్తేన(34) బలీయసా।

అజ్ఞానగహనేనైవ నిత్యానిత్యమయాత్మనా।। 153 ।।

స్మృత్వైవం మూలమన్త్రం తు బిమ్బహృత్పద్మగం స్మరేత్।

షట్శక్తికిరణోపేతైస్తై(35) స్తద్ద్రవ్యమయీం తనుమ్।। 154 ।।

సంస్మరేత్ సంహరన్తం చ చప్రాగుక్తేనైవ(36) వర్త్మనా।

స్వరూపమమలం భూయః స్మరేన్మూర్త్యాత్మనా తతః(37)।। 155 ।।

నయన్తం(38) పూర్వవిధినా ఏవం స పరమేశ్వరః।

మన్త్రాత్మనా స్వతన్త్రత్వముపయాతో యదా తదా।। 156 ।।

సహస్రశిరసం దేవమిత్యథర్వాంస్తు(39) చోదయేత్।

పాఠయేద్ బ్రాహ్మణాన్(40) ధాతర్యధ్యక్షేతి చ మన్త్రరాట్।। 157 ।।

యో విశ్వతశ్చక్షురితి(41) ధ్యాతవ్యో భవతీతి చ।

ద్వా సుపర్ణేతి తదను అతో దేవేతి(42) వై పునః।। 158 ।।

ఋుజ్మయాన్ పౌరుషం సూక్తం తతః పరతమా త్వితి(43)।

తతోఽర్చయిత్వా మన్త్రేశం(44) శయనే బిమ్బవృత్తిగమ్(45) ।। 159 ।।

నిత్యసన్నిధిసిద్ధ్యర్థమా సమాప్తిం తు మణ్డలే।

సంరోధ్య సన్నిధీకృత్య మహతా విభవేన తు।। 160 ।।

సాఙ్గం సన్తర్ప్య విధివత్ సహ (46) మూర్తిధరైస్తః(47)।

స్వమూర్తికుమ్భాన్మన్త్రేణ జలముద్ధృత్య భాజనే।। 161 ।।

బిమ్బమూర్ధ్ని క్రమాద్ దేయం సర్వేరేకాయనాదికైః(48)।

సన్తర్పయిత్వా తదను మన్త్రం సపరివారకమ్ ।। 162 ।।

ఆజ్యాదినా ప్రభూతేన దత్వా పూర్ణాహుతిం తతః ।

బిమ్బాత్మనా ప్రయాతానాం క్ష్మాదీనామఙ్గరూపిణామ్ ।। 163 ।।

(49) ఆపాదానేఽపి పూర్ణత్వాత్ పిణ్డీభావార్థమేవ(50) చ ।

ఆరమ్భాదేవ జాతానాం ఛిద్రాణాం శమనే తు వై ।। 164 ।।

ఆప్యాయనార్థం మన్త్రాణాం ద్రవ్యైర్హోమం సమాచరేత్ ।

ద్విషట్కేనాహుతీనాం తు ఏకైకేన చతుర్భృదా ।। 165 ।।

ఆ చాఙ్ఘ్రే ర్జానుపర్యన్తం స్పృష్ట్వాజ్యం హోమయేత్ పురా ।

(51) ఆ నాభిజానుదేశాచ్చ తథైవ(52) జుహుయాద్ దధి ।। 166 ।।

నాభేరాకర్ణతః క్షీరమా(53) కర్ణాదా శిరో మధు ।

సంమేల్య జుహుయాత్ సర్వ(54) దేహం తు చాఖిలమ్ ।। 167 ।।

ఏవమావాహనానన్తరం బిమ్బసంమార్జనమర్ఘ్యాద్యభ్యర్చనమ్, అర్చామి తేత్యాదిమన్త్రపఠనమ్, మధ్యకుణ్డే దిక్కుణ్డేషు చ హవనమ్, జితన్తాస్తోత్రపూర్వకం గాయత్రరథన్తరసామపఠనమ్, జపముద్రాప్రణామవిజ్ఞాపనాని బ్రహ్మరథోపరి భగవదుత్సవం శయ్యాధివాసం లాఞ్ఛనన్యాసం దామోదరాదీనాం మహిమాదితచ్ఛక్తీనాం విశాఖయూపబీజస్య తత్తన్మూర్తిబీజస్య ప్రణవస్య వా మూలమన్త్రస్య చ పాదాదిమూర్ధాన్తం సంహారక్రమేణ న్యాసమ్, నిస్తరఙ్గార్ణవవత్ సుశాన్తత్వేన భగవద్ధ్యానముపసంహారప్రతిపాదకానాం విద్యాం గదామిత్యాదిమన్త్రాణాం పాఠనమ్, బిమ్బవిన్యస్తైర్మన్త్రైః ప్రత్యేకం శతసంఖ్యయా హోమం పూర్ణాహుతిం పునః సర్వశక్తిమయేన స్వభావేన భగవతోఽభ్యుదితతత్వచిన్తనమ్, బిమ్బహృత్పద్మే షట్శక్తికరణోపేతమూలమన్త్రస్మరణమ్, నృసింహకల్పోక్తరీత్యా(55) పాఞ్చభౌతికతనూపసంహారచిన్తనమ్,(56) అమలమన్త్రమయమూర్త్యుత్పత్తిచిన్తనమ్, తద్వాచకానాం సహస్రశీష(57) దేవమిత్యాదిమన్త్రాణాం పాఠనమ్, ఔపచారికసాంస్పర్శికాభ్యవహారికైర్భోగైర్యథావిధి శయనస్థభగవదర్చనమ్, మధ్యకుణ్డే దిక్కుణ్డేషు చ సమిత్సప్తకాదిభిర్భగవత్సంతర్పణమ్, స్వస్వమూర్తిమమ్భోదకైర్బిమ్బ సేచనమ్, పునరాజ్యాదిభిః సపరివారమన్త్రనాథసంతర్పణమ్, పూర్ణాహుతిమ్, (58) ఘృతాదిచతుర్ద్రవ్యైష్వేకైకేన తత్తదఙ్గస్పర్శపూర్వకం హృన్మన్త్రేణాహుతిద్విషట్కాత్మకం హోమం చాహ--తతో విమృజ్య వస్త్రేణేత్యారభ్య స్పృష్ట్వా దేహం తు చాఖిలమిత్యన్తమ్ ।। 123--167 ।।

(1.ఓం భగవన్నితి--బఖ. అ. ఉ.l) (2.యత్రి--అ. ఉ.l) (3.జ్ఞకమ్--అ. ఉ.l) (4.భేదేన అటీ.అ. ఉ.l) (5.వశేన--అటీ.,లవాత్--బఖ. అ. ఉ.l) (6.తి కల్మ--బక. బఖ. అ.l) (7.ఏవమభ్యర్థ్య---బక. బఖ. అ. ఉ.l) (8.మన్త్రః--బక. అ. ఉ.l) (9.జ్య--బక. బఖ. ఉ., జ్యం--అ..)(10.సుభిక్షక్షేమ--బక. బఖ. అ. ఉ.l) (11.క్షేమ--బక. బఖ. అ. ఉ.l) (12.అధ--అ. ఉ.l) (13.తద్రథం తు--బక. బఖ., తద్రథస్తూ--అ. ఉ.l) (14.భవేత్--అటీ.l)(15.చరేత్--బక. బఖ.l) (16.నేన్త్రమన్త్ర--బఖ. అ. ఉ., నేమిమన్త్ర--బక.l) (17.శయా--బక. అ. ఉ.l)(18.తతోఽగ్ని--బఖ. ఉ.l) (19.జ్కేషు--అ. ఉ.l) (20.ప్రాగ్వత్--బక.l) (21.ఐశ్వర్యేణాధి--బక. బఖ. ఉ.l) (22.పదాతీతమ--అ. ఉ.l) (23.పరమ్--ము. అటీ. అ.l) (24.విద్యా--బక. బఖ. ఉ.l) (25.దేవస--బక. బఖ., దేవసా--అ. ఉ.l) (26.సేతి--బక. బఖ. ఉ., సీతి--అ.l) (27.తం--బక. అ. ఉ.l) (28.ణమ్--బక. బఖ. అ. ఉ.l) (29.హ్మ హ్య--ము. అటీ.l) (30.గన్థో--అటీ.l)(31.మాధాయ--అటీ.l) (32.రూపం--బక. బఖ. అ. ఉ.l) (33. హరణాయ--బక. బఖ. అ. ఉ.,భరణాయ-అ.l) (34.రన్తస్య--ము. బక. బఖ.l) (35.యోగేనా--బక. బఖ.,తోయేనా--అ.l0 (36. స్తాం తాం ద్రవ్య--బక. బఖ., పేతం తైస్తాం ద్రవ్య--అ. ఉ.l) (37.ప్రాగ్వత్ సింహోక్త--బక. బఖ. అ. ఉ.l) (38.తు తత్--బక. బఖ. అ. ఉ.l) (39.సర్వ--అటీ.l) (40.తి సర్వాంస్తు-ము. అటీ.l) (41.ధానాయ--బక. బఖ.l)(42.యాత--ము. అటీ. ఉ.l) (43.ద్రైవీతి--బక. బఖ. ఉ.l) (44.న్వితి--ము. ఉ.l) (45. మన్త్రేణ--బక.)(46.సాఙ్గ--బక. బఖ. ఉ.l) (47.రైః స్మృతః--బక. బఖ. ఉ.l) (48.దేవం--అ. ఉ.l) (49.దానేతి--అటీ., దేనాపి--బక. బఖ., దనేఽపి--అ. ఉ.l) (50. భూతా--బక. బఖ. అ. ఉ.l) (51.ఆ జానునాభి--అటీ.l (52.తద్రైవ--అటీ.l) (53. మా మూర్ధ్నః కర్ణతో--బఖ.l) (54.పూర్వం--బక. బఖ. అ. ఉ.l) (55.సప్తదశే పరిచ్ఛేదే 17--18 శ్లోకేషు l) (56.కతారూప--అ..) (57.శిరసం--మ.l)(58.ఘృతచతు--అ.l)

(1) సంస్కృత్య బిమ్బవత్ పీఠం భిన్నం బ్రహ్మశిలా తథా।

ప్రాణాభిమానదేవం వా యస్య యో విహితస్తు వై।। 168 ।।

వేష్టయిత్వాఽమ్బరైశ్చిత్రైశ్చక్రమన్త్రేణ వై తతః।

కార్యో బ్రహ్మశిలాహోమః శతాష్టాధికసంఖ్యయా।। 169 ।।

గాయత్రీభిస్తదర్థం చ బహ్వృచాద్యైః పృథక్ పృథక్।

అజస్య నాభావిత్యాదిమన్త్రైరేకాయనైస్తతః।। 170 ।।

అధ్వాఽధిభూతమూర్తం(2) తుభోగ్యం (3) వాపి పృథక్ స్థితమ్।

దేవతానాం త్వధిష్ఠానం పీఠం కృత్వాఽథ బుద్ధిగమ్(4)।। 171 ।।

హోతవ్యం ప్రణవేనైవ స్వయం వ్యాహృతిభిస్తు తైః।

అపరైర్మూలమన్త్రేణ(5) ప్రణవాన్తేన లాఙ్గలిన్।। 172 ।।

అథ పీఠబ్రహ్మశిలయోః సంస్కారానాహ--సంస్కృత్య బిమ్బవత్ పీఠమిత్యారభ్య ప్రణవాన్తేన లాఞ్ఛలిన్నిత్యన్తమ్। పీఠబ్రహ్మశిలయోరపి భగవద్బిమ్బత్వాకారేణైవ స్మరణమేకః పక్షః తత్తత్పీఠాభిమానదేవత్వేన స్మరణమన్యః పక్షః। పీఠాభిమానదేవశ్చా నన్తకూర్మమీనేష్వన్యతమః తత్త్రయం వా। యస్య యో విహితః " అష్టలోహమయం చక్రమ్" (25/205) ఇత్యాదిభిర్వక్ష్యమాణ ఇత్యర్థః। పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే తు-- "ప్రాణాభిమానదేవమనన్తమ్" ఇతి కేవలమనన్తం ప్రతిపాదితమ్। తన్మన్దమ్, యస్య యో విహిత ఇతి వాక్యవిరోధాత్।। 168--172 ।।

(1.సంస్కృత్య--అ. ఉ.।) (2.ధ్వాది--అటీ. బఖ.।)(3.భోజ్యం జాప్యం--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (4.భుక్తిగమ్--అటీ.।) (5.ర్బల--అ. ఉ.।)

తతో వాహనమన్త్రేణ తర్పణీయః సదైవ హి।

స్వనామ్నా ప్రణవేనైవ స్వాహాన్తేనాపరైస్తతః।। 173 ।।

తతో గరుడమన్త్రేణ పరివారమన్త్రైశ్చ హోమమాహ--తత ఇతి। పారమేశ్వరపుస్తకేషు కేషుచిత్ "తతో హవనమన్త్రేణ" (15/594) ఇత్యబద్ధపాఠో దృశ్యతే, తద్వ్యాఖ్యానేఽపి హవనమన్త్రేణ స్వాహాన్తమన్త్రేణేత్యబద్ధపాఠ ఏవ వ్యాఖ్యాతః। అపరైః పరివారమన్త్రైరిత్యర్థః।। 173 ।।

సంరోధస్తర్పితానాం తు కార్యః పూర్ణాన్త ఏవ హి।

సామ్బసా విష్టరేణైవ భావేన సజపేన చ।। 174 ।।

(1)సర్వేశ్వరస్య దేవస్య స్వకీయాసు చ మూర్తిషు।

శబ్దాత్మికాస్వమూర్తాసు(2) తద్వచ్ఛ్రుతిమయస్య చ।। 175 ।।

ఏవమేతావదన్తం సమర్పితానాం సర్వేషామపి పరివారదేవానాం సర్వేశ్వరస్య భగవతశ్చ ప్రతిష్ఠానన్తరభావిపూర్ణాహుత్యన్తసంనిరోధమాహ--సంనిరోధ ఇతి ద్వాభ్యామ్। సామ్బసా విష్టరేణ కూర్చగతార్ఘ్యేణేత్యర్థః।(3)

ఆవాహనే సంనిధానే సంనిరోధే తథార్చనే।।

విసర్జనేఽర్ఘ్యపాత్రం(4) తు ప్రాక్ పాత్రాన్నిత్యమాచరేత్। (18/71--72)

ఇతి సంనిరోధేఽప్యర్ఘ్యదానస్య పూర్వోక్తత్వాత్। భావేన ధ్యానేనేత్యర్థః। సర్వైః స్వకస్య దేవస్యేతి పాఠ ఏవ సరసః। యతః సర్వైరాచార్యఋత్విగ్భిః స్వకస్య దేవస్య ప్రాగాదిస్వకుణ్డస్థితదేవస్య స్వకీయాసు మూర్తిషు వాసుదేవసంకర్షణాదిమూర్తిషు (5) తద్వచ్ఛ్రుతిమయస్య చతుర్వేదస్వరూపస్య విదిక్కుణ్డసన్తర్పితస్య భగవతశ్చ శబ్దాత్మికాసు ఋగ్యజుః సామాథర్వరూపేణ చతుర్ధా స్థితాసు అమూర్తాసు శబ్దమూర్తిషు చ సంనిరోధః కార్య

ఇత్యర్థః స్వరసః। సర్వేశ్వరస్యేతి పాఠేఽప్యేవమేవమేవార్థః। కిన్తు తత్ర ఆచార్యఋత్విగ్భిరిత్యధ్యాహార్యమ్।। 174--175 ।।

(1.సర్వైః స్వకస్య దేవస్యేతి భాష్యానుమతః పాఠః।) (2.కాసు మూర్తా--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (3.గతేనేత్యర్థః--అ.।) (4.దానం--ము.।) (5.తద్వద్విశ్రుతి--అ.।)

కృత్వైవం చ తథా(1) దిక్షు మూర్తిపాన్ వినివేశ్య చ।

పార్శ్వదేశేషు కుణ్డానాం తర్పయేత్ పాయసేన తు।। 176 ।।

గృహీత్వా దక్షిణాం(2) మన్త్రైః ప్రీణనీయస్తు తైస్తతః।

అథ మూర్తిపపాయసభోజనాదికమాహ---కృత్వేతి సార్ధేన।। 176--177 ।।

(1. యథా--అ. ఉ.।) (2.దక్షిణో--బక. బఖ. అ. ఉ.।)

అథ నిద్రాయమాణం(3) తు దేవం స్మృత్వాఽవకుణ్ఠ్య చ।। 177 ।।

అర్చయిత్వా నమస్కృత్య తత్ర సర్వాన్ ప్రవేశయేత్।

స్తుతిపాఠకపూర్వాంస్తు నృత్తగేయపరాయణాన్।। 178 ।।

విదిక్స్వన్ ప్రణవే జాపే ద్వాదశార్ణేన(4) దిక్స్థితాన్।

అథ నిద్రాయమాణస్య భగవతో వస్త్రైరవకుణ్ఠనార్చననమస్కారాన్, ఆ ప్రభాతం మూలమన్త్రజపే ఏకాయనానాం ప్రణవజపే(5) ర్బహ్వృచాదినాం స్తుతిమఙ్గలగాననర్తనాదిషు (6) తత్తజ్జనానాం నియోజనం చాహ--అథేతి ద్వాభ్యామ్।। 177--179 ।।

(3.మానం--బక. ఉ.।) (4.ర్ణే తు దిక్--ఉ.।) (5.బహ్వృచాదీనాం--మ.।) (6.తజ్జ--అ.।)

సార్ఘ్యపుష్పాక్షతకరః ప్రాసాదం(7) తం వ్రజేత్ తతః।। 179 ।।

హన్యాత్ సిద్ధార్థకైస్తస్మాద్ విఘ్నానస్త్రాభిమన్త్రితైః।

ప్రాజ్మధ్యే విధినానేన శ్వభ్రం వా సామ్ప్రతం ఖనేత్।। 180 ।।

వినిశ్చితం యథామానం గార్భం(8) కుర్యాత్ తు సప్తధా।

ద్వారదేశాత్ సమారభ్య సమైః సూత్రైస్తు సర్వదికమ్।। 181 ।।

(9)ద్వారమధ్యే పదాన్తం తు పాదానామధిదేవతాః।

పిశాచా మానవా దేవాః పరమః(10) పురుషో హి యః।। 182 ।।

అథ ప్రాసాదాన్తః ప్రవేశే(11) తత్రత్యవిఘ్నోత్సారణమ్, తత్ర బ్రహ్మశిలాప్రతిష్ఠార్థం(12) శ్వభ్రఖననమ్, తదర్థం గర్భగేహస్య సప్తధా విభాగమ్, (13)

తత్తత్పదానామధిదేవతావివరణమ్, తేషు తేషు పదేషు చాతురాత్మ్యప్రతిష్ఠాదీనాం వర్జ్యావర్జ్యవివేచనమ్, తత్తత్ఫలభేదాంశ్చాహ---సార్వ్యపుష్పాక్షతకర ఇత్యారభ్య అకామానామయం విధిరిత్యన్తమ్। గుణాష్టకమ్ అపహతపాప్మత్వాదికమ్, మోక్ష ఇతి యావత్।। 179---192 ।।

(7.ద్వారాన్మధ్య--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (8.పదా--అ. ఉ.।) (9.పరమం--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (10.బరహ్వచాదీనాం--మ.।) (11. తజ్జ--అ.।) (12.ప్రవేశం--అ.।) (13.ష్ఠాపనం--అ.।) (14.తత్పదా--అ.।)

చాతురాత్మ్యం వినాన్యేషాం స్థాపితానాం మహామతే।

ఆరాధనం చ స్వస్థానాదచిరాదేవ సిద్ధికృత్।। 183 ।।

ఆక్రమ్య దేవభాగం చ దేవ ఆరాధ్యతే యది।

భవన్తి బహవో విఘ్నా వర్జనీయః(1) స్వతస్తు సః।। 184 ।।

శుభేన భద్రపీఠేన (2)ద్రైవీయేనాథ లాఙ్గలిన్।

చాతురాత్మ్యప్రతిష్ఠాయాం శిలాఖ్యం మధ్యమం పదమ్।। 185 ।।

గర్భమధ్యపదస్యోర్ధ్వే యోజనీయం ప్రయత్నతః।

అతోఽన్వితాంశమేకం తు త్యక్త్వా వై పృష్ఠదేశతః(3)।। 186 ।।

శిలాపదద్వయస్యాన్తే(4) యోజనీయా మహామతే।

అగ్రదేశేఽథ(5) బిమ్బస్య వేదిర్భాగద్వయోపరి।। 187 ।।

చతురశ్రాయతస్యైతత్ పీఠస్య స్థాపనే హితమ్।

ఏవం హి చతురశ్రస్య విధానం కిన్తు లాఙ్గలిన్।। 188 ।।

సంచార్యా(6) త్వగ్రతో వేదిర్నిత్యమారాధనార్థతః(7)।

పీఠోపర్యథవా దేవం యస్త్వారాధయతే సదా।। 189 ।।

నివేశనీయా(8) వై తేన మధ్యదేశేన సా శిలా।

ఏవమారాధనవశాత్ తథా ఫలవశాత్ తు వై।। 190 ।।

సపీఠానాం చ బిమ్బానాం కార్యం సమ్యక్ నివేశనమ్।

దేవమానుషభాగాచ్చ ఐహికాముష్మికం భవేత్।। 191 ।।

విబుధబ్రహ్మభాగాచ్చ (9) ఐహికం తు గుణాష్టకమ్।

అపవర్గే తు సామాన్యమకామానామయం విధిః।। 192 ।।

భిన్నేఽపేక్షావశాన్మధ్యే(10) సతి(11) భూయః సమాచరేత్।

గాలితేఽస్త్రామ్బునా(12) లిప్తే హృదా వై చన్దనాదినా।। 193 ।।

శ్వభ్రేఽథ ఘటరుద్ధానాం మన్త్రాణాం చ నిరోధనమ్।

పూర్వోక్తేన విధానేన ధియా స్వే స్వేఽయతే(13) తథా।। 194 ।।

కృత్వాఽర్చనం యథోద్దిష్టం పూర్ణాన్తం(14) తత్ర విన్యసేత్।

బాహుల్యేన తు షట్పఞ్చచతుర్గోలకసంమితామ్।। 195 ।।

పీఠాద్ వినిర్గతాం కిఞ్చిద్ భూతయే(15) సుస్థిరాం శిలామ్।

గ్రస్తాం పీఠేన ముక్త్యర్థం నవరన్ధ్రకృతాం పురా।। 196 ।।

(16)సుమన్త్రేణ తు తత్రాపి ప్రతిష్ఠాఽసీతి పాఠయేత్।

ప్రాగాదౌ ప్రాభవేణాథ పఞ్చకం పఞ్చకం న్యసేత్।। 197 ।।

అథ ప్రక్షాలనచన్దనోల్లేపనాదిసంస్కృతే(17) తస్మిన్ శ్వభ్రే పూర్వం ప్రాసాదనిర్మాణకాలం నవకుమ్భేషు సంనిరుద్ధానాం దేవానాం(18) బుద్ధ్యాదినిశ్చితే తత్తత్స్థానే పునః సంనిరోధనమ్, యథావిధ్యగ్నిసంతర్పణాన్తమర్చనమ్, తత్ర యథోక్తలక్షణరత్నన్యాసశిలాప్రతిష్ఠామ్, ప్రతిష్ఠాసీతి మన్త్రపాఠనం చాహ--భిన్న ఇతి సార్ధైశ్చతుర్భిః। బాహుల్యేన తు షట్పఞ్చచతుర్గోలకసంమితాం ద్వాదశాఙ్గులం దశాఙ్గులమష్టాఙ్గులం వా ఘనామిత్యర్థః।। 193--197 ।।

(1.యాస్తే--ము. అటీ.।) (2. దేవీ--బక. బఖ.।) (3. మధ్య--బక. బఖ., ప్రవిశేత్తతః--అ.।) (4. పాద--అ. ఉ.।) (5.శస్య--అ.।) (6.చార్యే--అ. ఉ.।) (7.దిం నిత్య--అ. ఉ.।) (8.నీయో--బక. బఖ. ఉ.।) (9.సైంహికం--ము. ఉ.।)(10.భిన్నే పక్షే--బఖ.।) (11. స హి--బక. బఖ.।0 (13.క్షాలితే--బక. బఖ.।) (14.శ్వభ్రే యో--బక., శ్వభ్రేఽధో పద--అ.।) (15.స్వే ధనే--బక., స్వే యతే--అ.।) (16.పూర్వా--బక.।) (17.భూతలే--బక. బఖ. అ.।) (18.స్వ--అ. ఉ.।)

శిలావకేషు ద్రవ్యాణాం తత్ర(19) వజ్రం చ హాటకమ్।

హరితాలముశీరం చ వ్రీహయో దక్షిణే త్వత।। 198 ।।

(20) ఇన్ద్రనీలమయశ్చైవ కాంసీసం చన్దనం తిలాః।

ముక్తాఫలం చ రజతం పరాదం చాప్యదిక్ తతః।। 199 ।।

సహోశీరాశ్చ వై ముద్గాః పద్మరాగమథోత్తరే।

కాంస్యం సరాజపాషాణం రాజేన్ద్రం చణకైః సహ।। 200 ।।

(21) విశఙ్కం విన్యసేన్మధ్యే పూర్వమేవ తతో బహిః।

విదిక్ష్వప్యయయోగేన ఏవమన్యత్ పృథక్ పృథక్।। 201 ।।

లోహం వైడూర్యపూర్వం తు చక్రాఙ్గం చాభ్రకం త్వథ(22)।

షాష్టికాస్త్వీశదిగ్వాయ్వోః(23) పుష్యరాగో హరీతవీ(24)।। 202 ।।

గౌరికా(25) శారికాఽత్రైవ మషూరాన్యథ యాతుదిక్।

అథ తద్గర్తేషు రత్నాదిన్యాసప్రకారమాహ--ప్రాగాదౌ ప్రాభవేణాథేత్యారభ్యచమషట్కాంశ్చ(26) పాఠయేదిత్యన్తమ్।। 197--203 ।।

(19.తదధస్థం--అ.।) (20.పఙ్క్తిసప్తకమేతన్న దృశ్యతే--ము. అటీ.।) (21.విశ్వకం--బక.,విశకం--అ. ఉ.।)(22.తథా--అ.।) (23.కం త్వీ--ఉ.।) (24.తికా--బక. బఖ. అ. ఉ.।)(25.పఙ్క్తిచతుష్టయమేతన్న దృశ్యతే--ము. అటీ.।) (26.`చమషట్కాంశ్చ....మిత్యారభ్య" నాస్తి--అ.।)

మహానీలం చ వఙ్గం తు తథా పాషాణమాక్షికమ్।। 203 ।।

యవాః సగరుకాశ్చాపి హ్యాగ్నేయాః స్ఫాటికం తథా।

తామ్రం మనః శిలా చైవ గోధూమాః శఙ్ఖపుష్పికా।। 204 ।।

మధ్యే సర్వాణి తదను తతో గర్తగణం తు తత్।

లేపైరాచ్ఛాదితం కృత్వా సాఙ్గం మన్త్రం పదే పదే।। 205 ।।

పూజయిత్వా యజుర్వేదాన్ చమషట్కాంశ్చ(1) పాఠయేత్।

తదూర్ధ్వే విన్యసేత్ పీఠం తచ్ఛ్వభ్రే వినివేశ్య చ।। 206 ।।

అష్టలోహమయం చక్రం తదూర్ధ్వే తు మహామతే।

ద్వాదశాఖ్యాద్ విశేషోత్థాదాధారో యస్య యః స్వకః।। 207 ।।

హైమం తదూర్ధ్వే కమలం తజ్జం వా తామ్రమేవ వా।

యథాక్రమస్థితం(2) హ్యేతత్ పఞ్చకం చతురాత్మని।। 208 ।।

న్యసేదనన్తం(3) చక్రస్య మీనకూర్మౌ కృతస్య(4) చ।

కూర్మానన్తౌ(5) తు మీనస్య మీనానన్తౌ తు తస్య చ।। 209 ।।

సర్వస్య విహితం పద్మం తస్యానన్తం తు విన్యసేత్।

మణ్డపే(6) తు ఖగేశస్య చక్రం స్థాపనకర్మణి।। 210 ।।

నస్య పూర్ణాన్తికం(7) కృత్వా కర్మణ్యత్ర చ తర్పణమ్।

సహ మూర్తిధరైః ప్రాగ్వత్ కార్యా దర్భోదకక్రియా।। 211 ।।

తదూర్ధ్వే పీఠస్థాపనం తద్గర్తే చక్రాదిస్థాపనం చాహ--తదూర్ధ్వే విన్యసేత్పరమిత్యారభ్యకార్యా దర్భోదకక్రియేత్యన్తమ్। ద్వాదశాఖ్యాద్ విశేషో(8)త్థాదాధారో యస్య యః స్వకః। విభవ దేవేష్వనన్తాదిద్విషట్కస్య కూర్మస్త్వాధారః। మీనాదిద్విషట్కస్య మీనస్త్వాధార ఇత్యర్థః। చతురాత్మని చాతురాత్మ్యప్రక్రియాయామేతత్ పఞ్చకం చక్రా(న)న్తకూర్మమీనపద్మపఞ్చకమిత్యర్థః। ఏవం చానన్తకూర్మమీనవ్యతిరిక్తవిభవదేవానాం ప్రతిష్ఠాయాం పీఠగర్తే ప్రథమం చక్రమ్, తదుపరి తత్తద్ద్విషట్కాధారమనన్తకూర్మమీనేష్వన్యతమమ్, తదుపరి పద్మమేతత్ త్రయమేవ(9) న్యసేదితి ఫలితోఽర్థః। చక్రస్య ప్రతిష్ఠాయాం తదధః పీఠగర్తేఽనన్తం తస్యానన్తస్యాధస్తాన్మీనకూర్మౌ మీనస్యాధస్తాత్ కూర్మానన్తౌ తస్య కూర్మస్యాధస్తాన్మీనానన్తౌ చ న్యసేత్। సర్వస్య చక్రాదీనాం సర్వేషామపి పద్మం చ విహితమ్। తస్య పద్మస్య ప్రతిష్ఠాయాం తు తదధోఽనన్తం న్యసేత్ మణ్డపే తు ఖగేశస్య స్థాపనకర్మణి చక్రం న్యసేదితి చోక్తం భవతి। పూర్ణాన్తికం తర్పణం కృత్వేత్యత్ర చక్రాదిమన్త్రైరితి జ్ఞేయమ్। దర్భోదకక్రియా చాత్ర గర్భగేహాదిప్రోక్షణార్థమితి జ్ఞాయతే।। 206--211 ।।

(1.వషట్కారాంశ్చ--బక. బఖ. ఉ.।) (2.క్రమం--బక. బఖ. ఉ.।) (3.న్తచ--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (4.తు తస్య వై--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (5.పజ్క్తిరేషా న దృశ్యతే--ము. అటీ., అ. పుస్తకే చన్యస్యేతి పజ్క్త్యుత్తరం స్థాపితా।) (6.మణ్డపే--బఖ. ఉ.।) (7.పూర్వా--ము. అచీ. బక. బఖ.।) (8.షోఽర్థాః--అ.।) (9.మేవం--మ.।)

తతః ప్రబోధయేద్ దేవమర్చయిత్వా ఇదం పఠేత్।

మన్త్రాత్మన్ రూపమాత్మీయమాగ్నేయముపసంహర।। 212 ।।

సమాశ్రయస్య సౌమ్యత్వం స్థిత్యర్థం పరమేశ్వర।

నమస్తేఽస్తు హృషీకేశ ఉత్తిష్ఠ పరమేశ్వర।। 213 ।।

మదనుగ్రహహేత్వర్థం పీఠభూమిం సమాశ్రయ।

ఉద్ఘాట్య హృదయేనాథ త్యక్తనిద్రం తు మన్త్రరాట్।। 214 ।।

ఉత్థాప్య మూర్తిమన్త్రేణ సహ మూర్తిధరైర్బలాత్।

తోరణేన చ నిష్క్రమ్య ప్రదక్షిణచతుష్టయమ్।। 215 ।।

కుర్యాత్ ప్రాసాదపీఠస్య ద్వారాగ్రే సన్నిరోధ్య చ।

పాద్యార్ఘ్యాచమనం దత్వా హ్యన్మన్త్రేణ ప్రవేశయేత్।। 216 ।।

శాఖాద్యమస్పృశన్తం చ పాఠయేత్ తద్విదస్తతః।

చతుశ్చక్రేతి తదను పురమేకాదశేతి యత్।। 217 ।।

వర్మాభిమన్త్రితేనాథ దుకూలేన సితేన చ।

పాదామ్బురుహనాలం ప్రాక్ శిఖామన్త్రేణ వేష్టయేత్।। 218 ।।

అగ్నీషోమౌ సమీకృత్య ప్రణవాద్యన్తగేన తు।

నివేశ్య మూలమన్త్రేణ వామతో మారుతం త్యజేత్।। 219 ।।

(1) ప్రతిష్ఠాలిఙ్గశబ్దౌ తు(2) ద్వౌ మన్త్రౌ పాఠయేత్ క్రమాత్।

శాన్తం బ్రహ్మమయం రూపం స్వకం సమవలమ్బ్య చ।। 220 ।।

తతః ప్రాప్తే లగ్నే భగవత్ప్రబోధనమర్చనమ్, మన్త్రాత్మన్నిత్యాదివిజ్ఞాపనమ్, త్యక్తనిద్రస్య భగవతః సముద్ధరణమ్, ఋత్విగ్భిః సహ(3) సముత్థాపనమ్, తోరణద్వారేణ బహిర్నిష్క్రమణమ్, మన్దిరప్రదక్షిణచతుష్టయమ్, ప్రాసాదద్వారే పాద్యాద్యభ్యర్చనమ్, అన్తః ప్రవేశనమ్, చతుశ్చక్రేత్యాదిమన్త్రపాఠనమ్, దుకూలేన పాదామ్బురుహనాలవేష్టనమ్, పీఠమధ్యే బిమ్బస్థాపనమ్, ప్రతిష్ఠాలిఙ్గమన్త్రపాఠనం చాహ--తతః ప్రబోధయేద్ దేవమిత్యారభ్య ద్వౌ మన్త్రౌ పాఠయేత్ క్రమాది త్యన్తమ్। అగ్నీషోమౌ సమీకృత్య శ్వాసం(గు?కు) మ్భీకృత్యేత్యర్థః। ఏవమేవ వ్యాఖ్యాతం పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానేఽపి వామతో మరుతం త్యజేద్ వామనాసికయా శ్వాసం విసృజేదిత్యర్థః। ప్రతిష్ఠాలిఙ్గశబ్దౌ ద్వౌ మన్త్రౌ ఋగ్వేదసామవేదోక్తౌ ప్రతిష్ఠాసీత్యాదిమన్త్రావిత్యర్థః। అథవా ప్రతిష్ఠాసీతి సామ, ధ్రువాద్యైరితి యజురితి పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానోక్తౌ।। 212--220 ।।

(1.ప్రతిష్ఠ--కఖ. ఉ.।) (2.చ--ము. అటీ.।) (4.సఙ్గ---అ.।)

యతో హితార్థం సర్వేషాం నిర్గతః షడ్గుణాత్మనా।

అతో బ్రహ్మపదాదీషద్ దేవభాగే (1) సమానేత్।। 221 ।।

మోక్షాదిఫలసిద్ధీనాం ప్రాప్తయే హ్యవిచారతః।

కరస్థమథ మోక్తవ్యం కౌతుకం హృదయేన తు।। 222 ।।

బ్రహ్మపదస్థాపితస్యాపి దేవస్య కిఞ్చిద్ దివ్యభాగానయనే యుక్తిమాహ--శాన్తమితి ద్వాభ్యామ్। దివ్యభాగానయనం చ వామభాగ ఇతి బోధ్యమ్। తథా చ పారమేశ్వరే---

యత్రాపి కేవలే బ్రాహ్మే స్థాపనం సముదీరితమ్(2)।

తత్రాపి వామతః కిఞ్చిద్ ద్రవ్యభాగం సమాశ్రయేత్।। (15/799) ఇతి।

అత్ర పారమేశ్వరరవ్యాఖ్యానే--"శాన్తం బ్రహ్మమయం రూపమిత్యనేన ఆవాహయామీత్యుక్తార్థః స్మారితః(3) పాఠక్రమాదర్థక్రమస్య బలీయస్త్వాత్, " అగ్నిహోత్రం జుహోతి" (తై. సం. 1/5/9/1) " యవాగూం పచతి" ఇతివత్, సన్ధ్యాస్నానమితివచ్చ" ఇతి లిఖితమ్। అత్రావాహయామీత్యర్థస్మరణస్య న కిఞ్చిదపి ప్రకృతత్వం దృశ్యతే। కిఞ్చ, పూర్వం తదర్థవిరోధే పాఠక్రమాదర్థక్రమోऽనుసరణీయః। విరోధ ఏవ న దృశ్యతే।

నను తదా బిమ్బస్థాపనాత్ పూర్వమేవ స్నపనకాలే ఆవాహనం విరుద్ధమితి చేన్న, తదానీం(4) భగవదావాహనం వినా కేవలబిమ్బేऽభ్యర్చనోత్సవశయనాధివాసమన్త్రన్యాసపరమాన్ననివేదనాదికస్యాత్యన్తవిరుద్ధత్వాత్। కిఞ్చ, బిమ్బస్థాపనాత్ పూర్వమావాహనం(5) విరుద్ధం మన్వానేన భవతా కథమష్టబన్ధనాత్ పూర్వమావాహనమవిరుద్ధం గృహ్యతే? అపి చ, శాన్తం బ్రహ్మమయం రూపమిత్యత్ర శాన్తం శాస్త్రోదితావస్థాపన్నం బ్రహ్మయం స్వకం రూపమవలమ్బ్య ఆశ్రిత్య సర్వేషాం హితార్థం షడ్గుణాత్మనా యతో భగవాన్ నిర్గతః తతో బ్రహ్మస్థానాదీషద్(6) దేవం బహిర్నిర్గమయేదిత్యర్థోపదేశప్రకరణే ఆవాహనస్మరణం కర్తుం కథం శక్యతే? కిం బహునా।। 220--222 ।।

(1.సుపారయేత్--అ.।)(2.సముదీరితమ్...ఆవాహయామీత్యుక్తార్థః' నాస్తి--అ.।) (3.స్మారితమ్--అ.।) (4.`తదానీ' నాస్తి--అ.।) (5.హననే--అ.)(6.నామీ--అ.।)

(3.సుపారయేత్--అ.।)

సర్వాఙ్గమర్ఘ్యమన్త్రేణ దత్వా మూలమనుస్మరేత్(1)।

హృదాస్త్రపరిజప్తేన(2) వజ్రలేపేన వై తతః।। 223 ।।

బిమ్బపీఠశిలానాం తు ఏకత్వేనాచరేత్ స్థితిమ్।

మూలమన్త్రం తతో ధ్యాత్వా సంశాన్తబ్రహ్మలక్షణమ్(3) ।। 224 ।।

అథ రక్షాసూత్రవిసర్జనకార్యసమర్పణపూర్వకమష్టబన్ధనలేపనమాహ(4)--కరస్థమితి ద్వాభ్యామ్। అత్ర పారమేశ్వరరవ్యాఖ్యానే--అత్ర పాద్మాదిష్వివ ప్రతికర్మ కౌతుకబన్ధనప్రసఙ్గాభావాత్ కథం మోక్తవ్యమిత్యుక్తమితి చేత్, ప్రతికర్మ తదభావే జలాధివాససమయే పూర్వవత్ కౌతుకం బద్ధ్వేతి ప్రసఙ్గోత్సవేతి(5) శఙ్కా పరిహృతా పరిహృతా। ఏవం శఙ్కా పారమేశ్వరవ్యాఖ్యాతురేవ జాతా, న హ్యన్యస్య జాయతే,।

తమర్ఘ్యేణార్చయిత్వా చ తతస్తన్మన్త్రితాన్ కరే।

సిద్ధార్థకాన్ దక్షిణే తు బద్ధ్వాగ్రే పాఠయేదృచమ్॥

రక్షోహణం తథా సర్వాన్ నయేత్ ప్రతిసరే(6) మణీన్॥

(25/49--50) ఇతి పూర్వమేవ కౌతుకప్రసఙ్గాత్।

నన్వస్య కౌతుకత్వం న సంభవతి, జలాధివాససమయే " పూర్వవత్ కౌతుకం బద్ధ్వా" (ఈ. సం. (18/99;పా. సం. 15/225) ఇత్యత్రోక్తస్యైవ కౌతుకత్వమితి చేత్, తథా న భ్రమితవ్యమ్। "కరస్థమథ మోక్తవ్యం కౌతుకం హృదయేన తు" (25/222) ఇతి వాక్యం సాత్వతోక్తమ్। తత్ర జలాధివాసస్యైవానుక్తత్వాత్ "పూర్వవత్ కౌతుకం బద్ధ్వా" ఇతి వాక్యమేవ నాస్తి। అతః--" తమర్ఘ్యణార్చయిత్వా" (25/49) ఇత్యాదిప్రతిపాదితస్య ప్రతిసరబన్ధస్యైవ విసర్జన చేతి పూర్వపర్యాలోచనయా స్వస్థో భవ॥ 222--224 ॥

(1.ఇతః పరమ్--` ఇతి సామాన్యసన్ధానం ప్రాక్ కృత్వా తద్విశేష్య(శోష్య) చ' ఇత్యధికః పాఠో దృశ్యతే--ము. అటీ.। భాష్యకారేణాఽవ్యాఖ్యాతత్వాదనుపదమేవ పఙ్క్తేరస్యా విద్యమానత్వాచ్చ ద్విరుక్తిమాత్రమేతత్।)(2.హృద--బక. అ. ఉ.।) (3.సుశాన్త--ము. అటీ. బక.।)(4.లేపమా--మ.) (5.త్స్వవేతి--మ.।) (6.సరో--మ.।)

(1) ఆధారాదిధ్వజాగ్రాన్తం వ్యాప్తం తేనాఖిలం స్మరేత్।

ఇతి సామాన్యసన్ధానం ప్రాక్ కృత్వా తద్విశిష్యతే(2)॥ 225 ॥

స్థూలసూక్ష్మపరత్వేన స్థూలం షోఢా శిలాన్తగమ్(3)।

పిణ్డికాయాం తథా సూక్ష్మం తత్పరం బిమ్బవిగ్రహే॥ 226 ॥

అథ మూలమన్త్రస్యాధారాదిప్రాసాదోర్ధ్వస్థితధ్వజాగ్రాన్తం వ్యాప్తిస్మరణారూపం సామాన్యసన్ధానం పునస్తస్యైవ మన్త్రస్య హృదాదిభేదైః షోఢా స్థూలరూపేణ బ్రహ్మశిలాయామ్, సూక్ష్మరూపేణ పీఠే, పరరూపేణ బిమ్బే చ విశేషతః సన్ధానం చాహ---మూలమన్త్రమితి సార్ధద్వాభ్యామ్। ప్రాసాదాగ్రే ధ్వజసంస్థితిం(4) వక్ష్యతి హి---

త్రిధాంశేన శిఖాద్యుచ్చం ఖగరాట్పరిభూషితమ్।

సంస్కృత్య ధ్వజదణ్డం చ శిఖామన్త్రేణ విన్యసేత్॥ (26/284) ఇతి।

అత ఏవేశ్వరపరామేశ్వరయోరప్యుత్సవాధ్యాయే--"ప్రాసాదస్య శిఖాగ్రే తు స్థాపితః ఖగరాడ్ధ్వజః" (ఈ. సం. 10/99: పా. సం. 16/37) ఇతి ప్రతిపాదితమ్॥ 224--226 ॥

(1.ఆ చాధారాద్ ధ్వజాక్రాన్తం--ము. అటీ., ఆ చాధార--అ. ఉ.।)(2.శేష్యతే--ము. అటీ.।)(3.కమ్--అటీ. అ.।) (4.జస్థి--అ.।)

విన్యాసం పీఠమలేఽథ దేవతానాం సమాచరేత్।

భవోపకరణీయానాం పీఠోర్ధ్వే త్వథ తద్వినా।। 227 ।।

న్యసేద్ విభవదేవాంస్తు ఉపర్యుపరి పూర్వవత్।

ఘటోద్దేశాత్ సమారభ్య పరమర్చాగతం(5) తతః।। 228 ।।

ఏవం హి సర్వదేవానాం సన్నివేశవశాత్ తు వై।

చిన్తామణిమయో న్యాసః కృతో భవతి సిద్ధిదః।। 229 ।।

అథ దేవతాన్యాసమాహ--(6) విన్యాసమితి త్రిభిః। పీఠమూలే పీఠస్యాధః పిణ్డికోపరీతి యావత్। భవోపకరణీయానాం దేవతానాం కాలాదివసుధాన్తానాం పూర్వోక్తానామిత్యర్థః। తద్వినా విభవదేవాన్ న్యసేత్। పాతాలశయనాదిపద్మనాభాన్తవిభవదేవేషు ప్రతిష్ఠేయమ్। దేవం వినాఽన్యాన్ సర్వాన్ న్యసేదిత్యర్థః। తథా చ వ్యక్తముక్త(7)మీశ్వరపారమేశ్వరయోః---

పీఠోర్ధ్వే తు మునిశ్రేష్ఠాః(8) ప్రతిష్ఠేయం వినైవ తు।

న్యసేద్ విభవదేవాంస్తు హ్యుపర్యుపరి పూర్వవత్ ।। ఇతి।

(ఈ. సం. 18/415; పా. సం. 15/826)

పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే ఏతదభిప్రాయమబుద్ధ్వా "ప్రతిష్ఠేయం ప్రతిష్ఠాయోగ్యం బిమ్బం వినామన్త్రేణ న్యసేదిత్యర్థః" ఇతి లిఖితమ్। ఘటోద్దేశాత్ సమారభ్య పూర్వం ప్రాసాదమధ్యే స్థాపితకుమ్భాదారభ్య, ఉపర్యుపరి పీఠోర్ధ్వాన్తం పాతాలశయనాదిపద్మనాభాన్తక్రమేణ న్యాస ఇతి జ్ఞేయమ్।। 227---229 ।।

(5.మార్చా--బక. బఖ.।) (6.న్యాసః---అ.।) (7.ముక్తం పా రమేశ్వరేఖరయోః--అ.।) (8.శ్రేష్ఠ--పా.।)

ఇథ మణ్డపమధ్యే(1) తు దేవదేవస్య సమ్ముఖమ్।

స్థితేఽపి తన్ముహూర్తాంశే(2) స్థాపనీయశ్చ పక్షిరాట్।। 230 ।।

స్నాతోఽనులిప్తో మన్త్రేణ స్వేన యః(3) సంస్కృతః పురా।

జ్ఞశక్త్యా సహ బిమ్బేన యస్మాద్ భిన్నేషు(4) వస్తుషు।। 231 ।।

బిమ్బసన్నికటస్థేషు అథవాఽన్యత్ర లాఙ్గలిన్।

తత్కాలమఙ్గభావత్వం వ్రజమానేషు సర్వథా(5)।। 232 ।।

వహనాన్తం చ నిః శేషం ధ్యానార్చనపురస్సరమ్।

స్వయమేవానురూపేణ కర్మసామాన్యతాం త్యజేత్(6)।। 233 ।।

తస్మాత్ తద్యాగభవనాదుత్థాప్యాదాయ బిమ్బవత్।

దేవం ప్రదక్షిణీకృత్య ప్రాగ్వత్ సంస్థాపనావనౌ।। 234 ।।

ఏకస్మిన్ మధ్యరన్ధ్రే తు వజ్రాద్యం పఞ్చకం న్యసేత్।

ఏక ఏవ తదూర్ధ్వేఽథ ఆధారో య ఉదీరితః।। 235 ।।

ప్రాగ్వన్నివేశనీయం(7) చ తత్పీఠోర్ధ్వే(8) తు భౌవనమ్।

భావనీయం శరిరే చ శేషం విజ్ఞప్తిలక్షణమ్।। 236 ।।

పాఠయేద్ బ్రాహ్మణాంస్తద్వత్ సుపర్ణోఽసీతి మన్త్రరాట్।

అథాగ్రమణ్టపమధ్యే విహగేశప్రతిష్ఠావిధానమాహ---అథ మణ్టపమధ్యే త్విత్యారభ్య సుపర్ణోఽసీతి మన్త్రరాడిత్యన్తమ్। స్నాతో యథావిధి సిద్ధార్థోదకాదిభిర్బ-హత్స్నపనేన(9) చ స్నాపిత ఇత్యర్థః। అనులిప్తశ్చన్దనాద్యలఙ్కృత ఇత్యర్థః। యద్వా స్వేన మన్త్రేణానులిప్తో మన్త్రన్యాసాదిభిః పరిష్కృత ఇత్యర్థః। సంస్కృతోఽన్యైశ్చ నయనోన్మీలనశయనాధివాసాదిసంస్కారైః సంస్కృత ఇత్యర్థః। బిమ్బేన సహ ప్రధానభగవద్బిమ్బేన సహేత్యర్థః। జ్ఞశక్త్యా జ్ఞానశక్త్యాత్మకత్వేన సంస్కృత ఇత్యత్రైవాన్వయః। ఉక్తం ఖల్వస్య జ్ఞానశక్త్యాత్మకత్వమీశ్వరపారమేశ్వరయోః।

విష్ణోః సంకర్షణాఖ్యస్య విజ్ఞానబలశాలినః।।

మూర్తిర్జ్ఞానస్వరూపా యా సర్వాధారస్వరూపిణీ।

మహిమేతి జగద్ధాతుర్విజ్ఞేయా(10) విహగేశ్వరః।। ఇతి।।

(ఈ. సం. 8/3-4; పా. సం. 8/3-4)

యస్మాదిత్యాదినా ప్రధానబిమ్బాదినా సహైవ గరుడాదిసమస్తపరివారాఙ్గబిమ్బాదీనామపి సామాన్యతస్తత్తదనురూపస్నపనార్చనసన్తర్పణాదిసంస్కారాః కార్యా ఇత్యుక్తం భవతి। ఆధారో(11) య ఉదీరితః " మణ్టపే తు ఖగేశస్య చక్రస్థాపనకర్మణి" (25/210) ఇతి ప్రతిపాదితః। భౌవనం భువనాధ్వానమ్। శేషమ్ అవశిష్టపదాధ్వాదిపఞ్చకర్మిత్యర్థః।। 230--237 ।।

(1.మణ్డప--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (2.శాత్--అ.।)(3.యత్సంస్కృతం--బఖ.।) (4.బిమ్బేషు--బక.।) (5.సర్వదా--బక. ఉ.।) (6.వ్రజేత్--బఖ. అ. ఉ.।) (7.యశ్చ--అ. ఉ.।) (8.ర్ధ్వాస్తు భావనాః--ము. అటీ. తత్పీఠే ధాతుభౌవనః--అ. ఉ.।) (9.స్నాప--అ.।) (10 జ్ఞేయే విహగేశ్వరే--అ.।)(11.రోఽథ--ము.,రోఽధ--అ.।)

తమేవాస్త్రార్చితం కృత్వా యాయాద్ దేవనికేతనమ్।। 237 ।।

కలశైః పృష్ఠభాగస్థైః స్నాపనీయస్తతో విభుః।

సహ మూర్తిధరైః సర్వైర్యథా చానుక్రమేణ తు।। 238 ।।

అథైవం ప్రతిష్ఠితస్య గురుడస్యార్చనం కృత్వా గర్భగేహాన్తః ప్రవిశ్య పూర్వం స్నపనమణ్డపే పృష్ఠభాగే స్థాపితైశ్చత్వారింశత్కలశైర్దేవమభిషేచయేదిత్యాహ--తమితి సార్ధేన।। 237--238 ।।

సహాఘమర్షణేనైవ(1) గాయత్ర్యావర్తితేన(2) తు।

ప్రాగృఙ్మయస్తు తదను చతుర్ధావర్తితైః(3) స్వయమ్।। 239 ।।

హృదాద్యావర్తితైః షడ్భిర్యజు(4) ర్జ్ఞస్తేన సేచయేత్।

భూయః స్వయం తథా కుమ్భైః సామవిత్ స్నాపయేత్ తతః।। 240 ।।

షడ్భిరన్యైః స్వయం పశ్చాత్ తేనైవాథర్వవిత్ తతః(5)।

పవిత్రావర్తితైరేవం(6)(7) కలశైన్తరాన్తరా(8)।। 241 ।।

సహ చైకాయనీయైస్తు స్నాపనీయమనన్తరమ్(9)।

చతుర్మూర్తిమయైర్మన్త్రైర్బహుశః పరిభావితైః।। 242 ।।

స్నాపయేత్ కలశేనాథ శేషమాదాయ వై ఘటమ్।

తచ్ఛతావర్తితం కృత్వా సమూలేనాద్య మూర్తినా।। 243 ।।

సార్ధం(10) వై దేవదేవస్య మూర్ధ్ని చోత్క్షిర్య పాఠయేత్।

అభిషకప్రకారమాహ---(11) సహాఘమర్షణేనైవేత్యారభ్య జితతన్త ఇతి వై(12) సర్వైరిత్యన్తమ్। యజుర్జ్ఞస్తేన సేచయేదిత్యత్ర తేనాఘమర్షణసూక్తగాయత్రీభ్యామభిమన్త్రితేనైకేన కలశేనేత్యర్థః। భూయః స్వయం తథా కుమ్భైరిత్యత్రాపి కుమ్భైః పూర్వవద్ హృదాద్యభిమన్త్రితైః షడ్భిః కలశైరిత్యర్థః। ఏవముత్తరత్రాపి జ్ఞేయమ్। పవిత్రావర్తితైః కలశైశ్చతుర్భిరిత్యర్థః, " ఓఙ్కారాద్యం పవిత్రాన్తం మన్త్రాణాం ప్రాక్ చతుష్టయమ్" (24/290) ఇతి పూర్వోక్తత్వాత్। అన్తరాన్తరా వాసుదేవాదిమూర్తిమన్త్రకలశాభిషేకస్య మధ్యే మధ్యే ఇత్యర్థః। స్నాపయేత్ కలశేనాథేత్యత్రాపి పవిత్రమన్త్ర ఏవ బోధ్యః। సమూలేన మూలమన్త్రసహితేన, ఆద్యమూర్తినా పరమన్త్రేణేత్యర్థః। తస్యాదిమూర్తివిషయకత్వాత్ తథైవ వ్యవహృతః।। 239--244 ।।

(1. సదా--ము. అటీ.।) (2.వర్జి--అ. ఉ.।) (3.ర్థా వర్ధితైః--అ.।) (4.ర్జై--అ., ర్జ్ఞయో న--ఉ.।) (5.త్తమః--బక. బఖ. ఉ.।) (6.వర్జితై--ము. అటీ. అ. ఉ.।) (7.రేవ--బక. బఖ. ఉ.।) (8.రా సహ--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (9.స్నప--ము. అటీ. బక.।) (10.సార్ద్యం--అ.।)(11.సదా--అ.।) (12.సర్వానితి మూలస్థః సార్వత్రికః పాఠః, సర్వే ఇ--అ.।)

జితన్త ఇతి వై సర్వాంస్తతశ్చాస్త్రోదకేన చ।। 244 ।।

ప్రాసాదం శోధయిత్వా చ స్నానవర్జం సమాచరేత్।

పూర్వోక్తమాసనాద్యం యద్ యాగదానావసానికమ్(1) ।। 245 ।।

సదక్షిణం విశేషేణ గురౌ(2) మూర్తిధరేషు(3) చ।

దేవం ప్రణమ్య విజ్ఞాప్య(4) కర్మణా మనసా గిరా।। 246 ।।

త్వమర్చాన్తర్గతో దేవ మయా యచ్ఛయనాదిషు(5)।

నీతోఽసి చాభిముఖ్యం తు క్షన్తవ్యం తన్మమాచ్యుత।। 247 ।।

ఏవం ప్రణమ్య విజ్ఞాప్య క్షాన్త్వా నిష్క్రమ్య సంముఖమ్।

ఆచమ్య చ బలిం దత్వా యాయాద్ దేవగృహం తతః।। 248 ।।

అథ ప్రసాదసంశోధనమ్, స్నపనం వినాఽఽసనాదిభిర్ద్వివిర్నివేదనాన్తైర్భోగైర్యథావిధ్యభ్యర్చనమ్, కారిప్రదానమ్, ఆచార్యాదీనాం దక్షిణాదానమ్, ప్రణామమ్, విజ్ఞాపనమ్, పునః ప్రణామాదికమ్, " గురుదేవాగ్నివిప్రేషు పృష్ఠభాగం న దర్శయేత్" ఇత్యుక్తప్రకారేణ భగవదభిముఖమేవ బహిర్నిష్క్రమణమ్, ద్వారావరణదేవానాం యథావిధి బలిదానమ్, ఆచమనమ్, పునర్భగవన్మన్దిరప్రవేశనం చాహ--(6) తతశ్చాస్త్రోదకేన చేత్యారభ్య యాయాద్ దేవగృహం తత ఇత్యన్తమ్।। 244--248 ।।

(1.గురోర్మూర్తి--ము. అటీ. బక. బఖ. అ.।) (2.ష్వథ--ము. అటీ.।) (3.సంజప్య--బక., విజ్ఞాప్యః--అ.।) (4.యచ్చానలా--బక. బఖ.,యమర్చనాదిషు--అ. ఉ.।) (5.తతః శాస్త్రో--అ.।)

తత్రాసనాదికైర్యష్ట్వా(1) స్నానాన్తైః పూర్వవత్ ప్రభుమ్।

అపీనీతామ్బరైః కుమ్భైర్ధాన్యపీఠోపరి స్థితైః।। 249 ।।

హృన్మన్త్రపూజితైర్భూయః సలిలేన సుపూరితైః।

సహ మూర్తిధరైః ప్రాగ్వదన్తరాన్తరయోగతః।। 250 ।।

కార్థం (2)వై స్నానకర్మాఽర్థ(3) విధిదృష్టేన కర్మణా।

నిరోదకేఽథ(4) ప్రాసాదే పునరారాధ్య పూర్వవత్।। 251 ।।

భోగైరాసనపూర్వైస్తు సమ్ప్రదానాన్తమచ్యుతమ్।

ముద్రాం బద్ధ్వా జపేన్మన్త్రం స్తుత్వా క్షాన్త్వా బహిర్వ్రజేత్।। 252 ।।

శతం సహస్రం సాష్టం వా జుహుయాన్మనత్రాట్ స్వయమ్।

సాఙ్గం సపరివారం చ సంహితోచ్చారయుక్తితః(5)।। 253 ।।

మూర్తిపైః(6) ప్రణవాద్యాభిర్గాయత్రీభిః శతం శతమ్।

ఏకాయనైరభిజ్ఞాభిః స్వకీయాభిస్తు తత్సమమ్॥ 254 ॥

ప్రదాపయేత్(7) తతః పూర్ణామృగ్వేదాద్యాంస్తు(8) మూర్తిపాన్।

ఏకాయనాంస్తదన్తే తు క్రమాత్ తాన్ పాఠయేత్ తతః॥ 255 ॥

పూర్ణాత్పూర్ణేతి వై మన్త్రమాద్యాత్ పూర్ణమసీతి యత్।

సనమస్కేన మన్త్రేణ స్వయం సాఘ్యేన నిక్షిపేత్॥ 256 ॥

బలిభిస్తు తతః సర్వాన్ భూతపూర్వాంస్తు తర్పయేత్।

ప్రవిశ్యాచమ్య తదను క్షాన్త్వా దేవం తు కుమ్భగమ్॥ 257 ॥

పూర్వవన్మణ్డలస్థం తు కుణ్డస్థం తదనన్తరమ్।

భూషయేద్ గురుపూర్వాంస్తు భూషణై(8) కటకాదికైః॥ 258 ॥

గురోర్వా గురుపుత్రస్య యాగద్రవ్యం నివేదయేత్।

బిమ్బమేకాయనాన్తం(9) తు సర్వసాధనసంయుతమ్(10)॥ 259 ॥

దాసీకర్మకరోపేతం శుద్ధదేవలకాన్వితమ్(11)।

అథ చతుర్థేఽహని
కర్తవ్యారాధనస్నపనాలఙ్కారహవిర్నివేదనాద్యగ్నిసంతర్పణపూర్ణాహుతిబలిదానమహాకుమ్భాదివిసర్జనాన్యాచార్యాదీనాం భూషణప్రదానాని చాహ---తత్రాసనాదికైర్యష్ట్వేత్యాదిభిః। అత్ర చతుర్థేఽహనీతి కణ్ఠరవేణానుక్తావప్యర్థపర్యాలోచనయా తజ్జ్ఞాయతే, అన్యథా బల్యన్తమారాధనముక్త్వా పునస్తదానీమేవార్చనస్నపనాద్యుక్త్యసంభవాత్। నన్వత్ర--

ఆచమ్య చ బలిం దత్వా యాయాద్ దేవగృహం తతః॥

తత్రాసనాదికైర్యష్టవా స్నానాద్యైః పూర్వవత్ ప్రభుమ్॥ (25/248--249)

ఇత్యవ్యవధానేన ప్రతిపాదితస్య చతుర్థేఽహని కర్తవ్యపరత్వం వక్తుం కథం శక్యతే, అతో మాధ్యాహ్నికార్చనాదిపరత్వం వక్తవ్యమితి చేత్, కిమావయోర్వివాదేన। తస్య చతుర్థేఽహని కర్తవ్యపరత్వం తదుపబృంహణయోరీశ్వరపారమేశ్వరయోరేవ(12) నిర్ణీతం పశ్యతు భవాన్। అపనీతామ్బరైః కుమ్భైః పూర్వం స్నానమణ్టపే దక్షిణభాగే స్థాపితైశ్చత్వారింశత్కలశైరిత్యర్థః। భూయః సలిలేన సుపూరితైః పూర్వం పూరితే జలే కిఞ్చిత్ శోషితే సతి పునః సమగ్రం పూరితైరిత్యర్థః। ప్రాగ్వత్ ప్రతిష్ఠాదివసకృతస్థూలసూక్ష్మాఖ్యస్నపనవదిత్యర్థః। స్వకీయాభిరభిజ్ఞాభిర్వాసుదేవాదిమన్త్రైరిత్యర్థః॥ 249--260 ॥

(1.రిష్ట్వా--ము. అటీ. బక. బఖ. అ..)(2.వా--ము. అటీ.।) (3.ర్మార్ధం--అ.।) (4.ధకే--అ.।) (5.యత్నతః--అటీ.।) (6.మూర్తీయైః--ము. అటీ.।) (7.న్నతః--అ. ఉ.।) (8.ద్యాస్తు మూర్తిపాః--బక. బఖ.।) (9.నానాం--అ. ఉ.।) (10.సర్వాయతన--ఉ.।) (11. లగా--బక. బఖ. ఉ.।) (12.ఈశ్వరే(18/467), పారమేశ్వరే(15/888) చ విషయోఽయం ద్రష్టవ్యః।)

శైలోత్థం పూర్వవత్ కుమ్భం కృత్వా ధాతుమయం తు వా।। 260 ।।

తద్ ద్విగోలకమానేన (1) మన్త్రబిమ్బేన వై సహ।

శుభేఽన్యస్మిన్ దినే యాగమణ్డపే(2) హ్యుక్తలక్షణే।। 261 ।।

అధివాస్య యథాన్యాయం సర్వోపకరణాన్వితమ్।

స్నానాద్యమఖిలం తాభ్యామాపాద్య చ యథావిధి।। 262 ।।

తస్మిన్ హృదాదిసంయుక్తే(3) బిమ్బం కుమ్భే నివేశ్య చ।

వస్త్రైరాభరణైః పుష్పైః(4) స్వచ్ఛం కృత్వార్ఘ్యపుష్పహృత్(5)।। 263 ।।

శనైః ప్రాసాదపర్యన్తమారుహేద్(6) మూర్తిపైః(7) సహ।

తత్ర(8) ప్రాగాసనాదీంస్తు కృత్వా సంక్షాలనాన్తిమాన్(9)।। 264 ।।

ఆచరేద్(10) బీజవిన్యాసం సర్వ వాఽఽవాహనోదితమ్।

నివేశ్యానీయ తం(11) మధ్యే బిమ్బం కుమ్భసమన్వితమ్।। 265 ।।

హృదాద్యన్తనిరుద్ధేన మూలమన్త్రేణ లాఙ్గలిన్।

తత్రాద్యమనుసన్ధానమేకం(12) కృత్వా పరాన్వితమ్(13)।। 266 ।।

సామాన్యలక్షణం పశ్చాత్ (14)పూర్వోక్తం వై కలాత్మకమ్।

సంపూజ్య వాససాచ్ఛాద్య సుధయా వ్యక్తతాం నయేత్।। 267 ।।

తతః పిణ్డే తదూర్ధ్వే తు సాఙ్గం(15) కుర్యాద్ యథోదితమ్।

ప్రాసాదం స్థాపయేత్ పశ్చాత్ పూర్వోద్దిష్టేన వర్త్మనా।। 268 ।।

సమాలభ్యార్చయిత్వా చ స్నగాద్యైర్మణ్డయేత్(16) తతః।

పూర్వవత్ పాఠయేద్ విప్రాన్ తత్రప్రతిష్ఠాపనే తు వై।। 269 ।।

సంరోధ్య వర్మమన్త్రం తు తత్ర ధ్యానధియా స్వయమ్।

పూర్ణాన్తమఖిలం కృత్వా విధినానేన వై పునః।। 270 ।।

(17) అరోహేతి తు వై సామ పాఠయేత్ సామగాంస్తు వై।
చక్రమామలసారస్య మధ్యతః సన్నివేశయేత్॥ 271 ॥
యథాభిమతరూపం తు దిగ్వక్త్రం వాఽమ్బరాననమ్।
స్వశక్తివర్ణదణ్డస్థం(18) చణ్డమార్తాణ్డభాస్వరమ్(19) (20)॥ 272 ॥
చక్రమన్త్రం న్యసేత్ తస్మిన్ వర్ణాధ్వానం పురోదితమ్।
గత్యాగతిప్రయోగేణ ప్రాక్ ప్రమేయజలక్షణమ్(21)॥ 273 ॥
నాన్యథావత్(22) పురా జ్ఞాత్వా ద్రవ్యమూర్తిత్వమాగతమ్(23)।
కుర్యాత్ (24) తతోర్ధ్వసన్ధానం నాన్యథా తు మహామతే॥ 274 ॥
అమలం శాన్తసంజ్ఞం వై తథా శాన్తోదితోదితమ్(25)।
(26) ఏకమేవ హి తన్మూర్తి యశ్చక్రం వేత్తి తత్త్వతః॥ 275 ॥
సోఽస్మిన్ సంసారచక్రే తు సర్వాశ్రమనివాసినామ్।
సర్వధర్మరతానాం చ చక్రవర్తితత్వామాప్నుయాత్(27)॥ 276 ॥
(28) యచ్ఛుబ్ధబ్రహ్మమర్త్యైవ(29) సిద్ధమాక్షం(30) నిరాశ్రయమ్।
అన్తర్బహిస్థం(31) సర్వేషాం మోక్షదం చామలం స్మృతమ్॥ 377 ॥
(32)క్షీరోదార్ణవతుల్యం యత్(33) సహస్రాదిత్యసన్నిభమ్।
నిరఙ్గం తీక్ష్ణధారం వై తచ్ఛాన్తాఖ్యం హి యోగదమ్(34)॥ 278 ॥
యత్తు నానాఙ్గభావేన స్వాతన్త్ర్యాత్ స్వయమేవ హి।
సర్వదిక్ప్రసృతాం(35) కృత్వా(36) స్వాత్మవృత్తిం హి వర్తతే॥ 279 ॥
ఈషద్వలయవన్నాభే(37) రరాణామన్తరేఖవత్।
శాన్తోదితం చ తద్విద్ధి చక్రమిచ్ఛాప్రదం(38) చ యత్॥ 280 ॥
యచ్ఛాన్తమూర్తౌ(39) సంబుద్ధః(40) సర్వం కృత్వాఽతిష్ఠతే।
ప్రవృత్తం నాభిపూర్వం తు ఉదితాఖ్యం హి(41) చక్రారాట్॥ 281 ॥
తస్మిన్నారాధితో(42) మన్త్రస్తద్వై సమ్పూజితం స్మృతమ్।
జప్తం సన్తర్పితం భక్త్యా సర్వేషాం సర్వమృచ్ఛతి॥ 282 ॥

ఏవం చాభిమతం చక్రం సర్వవిఘ్నక్షయఙ్కరమ్।

ప్రతిష్ఠాప్య సమభ్యర్చ్య తస్యైవ(43) సమనన్తరమ్।। 283 ।।

త్ర్యంశేన శిఖరాదుచ్చం(44) ఖగరాట్పరిభూషితమ్।

సంస్కృత్య(45) ధ్వజదణ్డం చ శిఖామన్త్రేణ విన్యసేత్।। 284 ।।

తతో వివిధవర్ణం చ కిఙ్కిణీగణభూషితమ్।

ధ్వజాగ్రాచ్ఛిఖరార్ధ(46) చ యావద్(47) దీర్ఘమకృత్రిమమ్।। 285 ।।

దైర్ఘ్యాద్ ద్వాదశమాంశేన ద్వినవాంశేన వా తతమ్।

కృత్వాఽస్త్రసన్నిధిం తస్మిన్ లాఞ్ఛనాఖ్యే పురా పటే(48)।। 286 ।।

నివేశ్య ధ్వజదణ్డాగ్రే గన్ధాద్యైరర్చయేత్ తతః।

అథ ప్రాసాదోపరి కుమ్భస్థాపనవిధానం ప్రాసాదప్రతిష్ఠావిధానం చాహ--శైలోత్థం పూర్వవత్ కుమ్భమిత్యారభ్య నివేశ్య ధ్వజదణ్డాగ్రే గన్ధాద్యైరర్చయేత్తత ఇత్యన్తమ్।

తత్రాద్యమనుసన్ధానమేకం కృత్వా పరాన్వితమ్।।

సామాన్యలక్షణం పశ్చాత్ పూర్వోక్తం వై కలాత్మకమ్।(25/266--267) ఇత్యత్రాద్యమనుసన్ధానమ్,

మూలమన్త్రం పురా ధ్యాత్వా సంశాన్తబ్రహ్మలక్షణమ్।।

ఆధారాదిధ్వజాగ్రాన్తం వ్యాప్తం తేనాఖిలం స్మరేత్।। (25/224--225)

ఇతి పూర్వోక్తం బోధ్యమ్। కలాత్మకం జ్ఞానైశ్వర్యాదిషట్కలాత్మకమిత్యర్థః। ఇదమపి పూర్వోక్తమ్--"స్థూలం షోఢా శిలాన్తగకమ్"(49) (25/226) ఇతి। అత్ర ప్రసఙ్గాత్ " అమలం శాన్తసంజ్ఞం వై" (25/275) ఇత్యారమ్య " ఉదితాఖ్యం హి చక్రరాట్" (25/281) ఇత్యన్తమమల--(శాన్త)--శాన్తోదిత--ఉదితభేదైశ్చక్రస్య చాతుర్విధ్యం (50) తత్తల్లక్షణం చ చప్రతిపాదితమ్। అత్రేశ్వరపారమేశ్వరయోః(51)---

చక్రసంస్థాపనే కశ్చిద్ విశేషః శ్రూయతాం ద్విజాః।।

అమూర్తం ద్వాదశారం తు అష్టారం షడరం తు వా।

చక్రం సంస్థాపయేత్ తత్ర ప్రాసాదశిఖరోపరి।।

మూర్తమఙ్గణదేశే తు షోడశాష్టభుజం తు వా।

తస్య స్థాపనకాలే తు తస్య సంజ్ఞామనుం జపేత్।।

విద్యాం గదామిత్యాద్యాం యత్ పాఠయేత్ తద్విదో జనాన్।

(ఈ. సం. 18/503--506; పా. సం. 15/175--179)

ఇత్యాదిభిస్తన్మన్త్రపాఠనాభిషేకాదయః కతిచిద్విశేషాః ప్రతిపాదితా గ్రాహ్యాః। ఏవం భగవత్ప్రతిష్ఠాదిష్వపి తత్రైతదానుపూర్వ్యా(52) ఏవ కథనేఽపి మధ్యే మధ్యే బహవో విశేషాః ప్రతిపాదితా ద్రష్టవ్యాః।। 260--287 ।।

(1.బిమ్బమన్త్రేణ--ఉ..) (2.మణ్డపే--బఖ. అ. ఉ.।) (3.ముక్తా--బక. బఖ., న్నృత్తా--అ. ఉ.।)(4.ష్పైశ్చన్నం--అ. ఉ.।) (5.వత్--బక. బఖ. ఉ.।) (6.మారో--ము. అటీ.।) (7.ర్తిభిః--బక. ఉ.।) (8.ప్రాక్ తాడనా--బఖ. అ. ఉ.।) (9.కాన్--బక. అ. ఉ., దికాన్--బఖ.।) (10. దుక్త--బక. బఖ., ద్రత్న--అ. ఉ.।)(11.తన్మధ్యే--అటీ., మిత్యేవం--బక. బఖ. ఉ.।) (12.మేవం--ము. అటీ.।) (13.త్మకమ్--ము. అటీ. అ. ఉ.।) (14.పూర్వోక్తం వై కలాత్మకమ్।...ప్రాసాదం స్థాపయేత్ పశ్చాత్' నాస్తి--ము. అటీ.।)(15.సాణ్డం--బఖ. ఉ.।) (16.మణ్టపే తతః--ము. అటీ.।) (17.క్షురో హరేతి--బక. బఖ. అ.,క్షురో భరేతి--ఉ.।) (18.వర్ణం---అ. ఉ.।)(19.మార్తణ్డ--ము. బక. బఖ.।) (20.భాసురమ్--ము. అటీ.।) (21.యజ్ఞ--అ. ఉ.।) (22.వస్తురా--అటీ.।) (23.గతం విభుమ్--బక. బఖ., మయం గతమ్--అ.,గతస్య చ--ఉ.।) (24.తదో--బక.।)(25.దితం స్మృతమ్--ఉ.।) (26.ఏవ--ము. అటీ.।) (27.మూర్తి--ము. అటీ.।) (28.యచ్ఛక్తిర్బ--ము. అటీ.।) (29.ర్త్యవ--ము. అటీ.।) (30.సిద్ధామాక్షాన్నిరాశ్రయా(యః) --ము. అటీ.) (31.శ్చ--అ.।) (32.క్షితిగగన--బక. బఖ.।) (33. చ--అ.)(34.యోగతః--ము. అటీ.।) (35.ప్రస్థితాం--బక. బఖ. ఉ.।) (36.స్వాక్షాద్యైర్యోఽభి--బక. బఖ.।) (37.వర్ణాభే న--ము.।) (38.ఫలప్రదమ్--ఉ.,ఫలప్రభమ్--బక. బఖ. అ.।) (39.యావన్మూర్తౌ చ--ము. అటీ.।) (40.సంబన్ధః--ము., సంబన్ధం--అ. ఉ.,సంబద్ధం--బఖ.,సంవర్ధ్యం--బక.।) (41. తు--బక. బఖ.।) (42.తే మన్త్రం త--అ.।)(43.తథైవ--అటీ. అ., తతోఽస్త్రం--బక. బఖ. ఉ.।) (44.చ శిఖాదూర్ధ్వం--అ. ఉ.।) (45.సంస్థాప్య--బక.।) (46.రాగ్రం తు--అ., రార్ధం తు--ఉ.।) (47.యథా--అ.।) (48.పదే--బక.।)(50.తల్ల--అ. ।) (51.పారమేశ్వరే(15/975--979) ఏతదభిప్రాయకాః శ్లోకా ద్రష్టవ్యాః ఆనుపూర్వీ తత్ర నాస్తి।)(52.`తత్ర' నాస్తి--అ.।)

స్వయంకృతానాం బిమ్బానాం మయేదం సంప్రకాశితమ్।। 287 ।।

ప్రతిష్ఠాపనమబ్జాక్ష స్వతన్త్రేష్వయనేషు(1) చ।

సాఙ్కర్యేణ వినా త్వేవం కృతం భవతి సిద్ధిదమ్।। 288 ।।

అన్యథాఽసిద్ధిదం విద్ధి నృణాం వ్యమిశ్రయాజినామ్।

స్వయం కల్పితబిమ్బానామేవం ప్రతిష్ఠాదికముక్తమ్। స్వయంవ్యక్తాదిష్వప్యేవమేవ మన్త్రతన్త్రబిమ్బాద్యసాఙ్కర్యేణార్చనాదికం సిద్ధిదమ్, అన్యథా దోషావహమిత్యాహ--స్వయం కృతానామితి ద్వాభ్యామ్।। 287--289 ।।

(1.ష్వితరే--బక. బఖ., షు నయేషు--ఉ.।)

ఏకస్మిన్నాసనే (2) స్థానే చతుస్త్రిద్వ్యాదిమూర్తినా(3)।। 289 ।।

వ్యక్తీభూతం యథా లోకే లోకానుగ్రహకామ్యయా।

స్వయం నానాస్వరూపేణ స్వర్గాదౌ స్థాపనం తథా।। 290 ।।

న కార్యం మనుజైర్వర్ణధర్మజ్ఞైరైకభావనైః(4)।

తథా వై సమబుద్ధిస్థైః(5) కృపయా సంప్రవర్తకైః।। 291 ।।

కియాభేదరతైః శుద్ధైర్నానావిబుధయాజకైః(6)।

ప్రణవైకప్రలాపస్థై(7) శాన్తచిత్తైరమత్సరైః।। 292 ।।

మన్త్రముద్రాక్రమధ్యానసమ్భూతిలయలక్షకైః।

తథా తత్సంకరోత్పన్నదోషాణాం(8) ధ్వంసనక్షమైః।। 293 ।।

ప్రస్థాపితస్తు(9) వై సమ్యగ్(10) జ్ఞానమూర్తిర్జగద్గురుః(11)।

లోకే ఏకస్మిన్ స్థానే ఏకస్మిన్నేవాసనే(12) చతుస్త్రిద్వ్యాదిరూపేణ యథా భగవాన్ స్వయం వ్యక్తీభూతస్తథా సామాన్యైర్మనుజైః స్థా(ప) నం (న) కార్యమ్, అపి తు సమబుద్ధిస్థత్వాదివిశిష్టైర్విశేషాధికారిభిస్తథా స్థాపనం (13) కార్యమిత్యాహ--ఏకస్మిన్నితి పఞ్చభిః ।। 189--194 ।।

(2.స్థానం--అటీ.।) (3.ర్తిషు--అ.।)(4.వకైః--బక. బఖ., వగైః--అ.।) (5.సహ--బక.।) (6.రాజ--ము. అటీ.।) (7.లోప--అ.) (8.తత్సాఙ్క--బక., తత్సాగ--అ. ఉ.।) (9.ప్రస్తావి--అటీ.।) (10.తేన--అ.।) (11.త్రిభుః--బక. బఖ. అ. ఉ.।)(12.స్మిన్నాసనే--అ.।) (13.న కార్య--అ.।)

భిన్నమన్త్రక్రియారూపం(1) న కుర్యాత్ తదపేక్షయా।। 294 ।।

సాధారమాలయం పీఠం(2) భవాఖ్యం విభవాత్మనామ్।

దేవానాం మర్త్యధర్మస్థైః ప్రతిష్ఠాయజ్ఞకర్మణి।। 295 ।।

(3) సంసారదేవతానాం చ స్థాపితానాం తు వై పురా(4)।

కృత్వా తు భగవద్బిమ్బమాలయే వా తదాసనే।। 296 ।।

నివేశయతి యో మోహాద్ బిమ్బేన సహ తస్య వై।

జాయతే చ భయం ఘోరమిహాముష్మికదోషదమ్।। 297 ।।

నాప్నోత్యారాధకానాం తు సకాశాదర్చనం పరమ్।

యథా బిమ్బం తథా కర్తా నాప్నుయాదుత్తమం ఫలమ్ ।। 298 ।।

విభవదేవానాం ప్రతిష్ఠాయజ్ఞే ఆధారాలయపీఠాదిషూక్తక్రమం వినా కేవలమర్త్యధర్మైస్తైః సహ స్వేచ్ఛయా విభిన్నమన్త్రతన్త్రలక్షణాని న కుర్యాదితి, పూర్వం ప్రతిష్ఠితానాం దేవానామాలయే తదాసనే వా తేన బిమ్బేన సహ పునస్తత్సమభగవద్బిమ్బాన్తరస్థాపనం దోషావహమితి చాహ--భిన్నమన్త్రక్రియారూపమిత్యారభ్య నాప్నుయాదుత్తమం ఫలమిత్యన్తమ్ ।। 294--298 ।।

(1.స భిన్నమన్త్రూపస్తు--ఉ.।) (2.భావాఖ్య--ఉ.।) (3.రథస్య--బక. బఖ., తదేక--అ.।) (4.పునః--బక.।)

అర్చాయామధికే పీఠే హ్యపేక్షాలక్షణోజ్ఝితే(1) (2)।

సకృద్విభవదేవానాం స్థాపనం న విరోధకృత్ ।। 299 ।।

నాన్యకాలే న చాన్యస్య నాన్యమూర్తినివేశనమ్।

విహితం భగవత్పీఠే నివిష్టవ్యత్యయం(3) వినా ।। 300 ।।

ఏకస్మిన్ పీఠే విభవదేవానాం సకృత్ స్థాపనమవిరుద్ధమ్, పునరన్యకాలే స్థాపానమ్ అన్యస్య స్థాపనమ్ అన్యమూర్తిస్థాపనం చ న విహితమిత్యాహ--అర్చాయామితి ద్వాభ్యామ్। వ్యత్యయం వినేత్యనేన పూర్వం స్థాపనకాలే స్థానాదివ్యత్యతయే పునర్యథాక్రమస్థాపనం విహితమిత్యుక్తం భవతి ।। 299--300 ।।

(1.`హ్యపేక్షా....భగత్పీఠే' నాస్తి--బక.।) (2.ఫలముత్థితే--అ.।) (3.వినష్ట--ము. అటీ.।)

యథా భవోపకరణదేవానాం మణ్డలేఽచేనమ్।

విహితం న తథా పీఠే హ్యేకస్మిన్ సన్నివేశనమ్ ।। 301 ।।

పూర్వోక్తచతుర్వింశతిభవోపకరణదేవతానాం తు సర్వాసామప్యేకస్మిన్నేవ మణ్డలే పూర్వం యథా సంనివేశనముక్తమ్, తథైకస్మిన్నేవ పీఠే సంనివేశనం న విహితమిత్యాహ--యథేతి ।। 301 ।।

భిన్నక్రమోఽపి(4) యః కుర్యాత్ పృథగ్ వా పిణ్డికోపరి।

వామదక్షిణయోరేవం (5)దేవానామప్రదక్షిణమ్ ।। 302 ।।

సదక్షిణస్య వై తేన ప్రతిష్ఠాఖ్యమఖస్య చ।

నిహితా(6) చోన్నతా కీర్తి(7) స్తేనాథ స్వయమేవ హి ।। 303 ।।

ప్రాక్స్థితస్యాధికం మానాద్ దక్షిణేనోర్ధ్వహానికృత్(8)(9)।

శస్తమద్యతనస్యైవ ప్రాక్స్థితం యత్ తతోఽధికమ్।। 304 ।।

నేచ్ఛత్యన్యోన్యసామ్యం(10) తు స్థానవృత్తిం(11) ధనైః సహ।

ఉన్నతాసనసంస్థోఽపి(12) మానహీనస్తు సర్వదా।। 305 ।।

మానహీనస్తు(13) కర్తౄణాం కుర్యాత్ సుతసుఖక్షయమ్।

బిమ్బస్య బిమ్బకర్తుర్వై దేహితాం స్థాపకస్య చ।। 306 ।।

వామకృత్స్నాపనం(14) వామే సమమూనం తు వాధికమ్।

ఏవం జ్ఞాత్వా యథాశక్తి పృథక్ కుర్యాన్నివేశనమ్।। 307 ।।

సిద్ధయే చాపవర్గార్థమర్చనా దేవతాలయే।

సర్వప్రకారైరపి బిమ్బానాం పృథఙ్ నివేశనమేవ కార్యమిత్యాహ--భిన్నేత్యాదిభిః(14) ।। 302--308 ।।

(4.క్రమేఽపి--ము. అటీ.।) (5. దేవతానాం--బక. అ.।) (6.నిహతా--అ. ఉ.।) (7.ర్తిః స్వే--అ.।) (8.నోత్సవం సకృత్--అ.।) (9.సకృత్--బక.।) (10.సామం--ము. అటీ. బక.,) (11.వృద్ధిం--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (12.సంఖ్యాది--ము. అటీ.।) (13.కర్తృత్వే--బక. బఖ. (14.యద్వా--ము. అటీ.।)(15. ఇతః పరం మ. పుస్తకే గ్రన్థపాతో దృశ్యతే, కిన్తు అ. పుస్తకస్థాఽఽనుపూర్వీ నైవ ఖణ్డితా తత్రాపి।)

ప్రతోలీ సాఙ్గానం(1) చైవ జగతీ దేవమన్దిరమ్।। 308 ।।

సపీఠం భగవద్బిమ్బం భక్తానాం యత్ర యుజ్యతే।

సమ్యక్ ప్రదక్షిణీకర్తుం(2) బలిధూపపురః సరమ్।। 309 ।।

శ్వేతద్వీపసమం విద్ధి దేవతాయతనం తు తత్।

సన్నివేశస్త్వయం(3) ముఖ్యస్త్వముఖ్యస్త్వపరో హి యః।। 310 ।।

ముఖ్యాత్ పూర్ణఫలప్రాప్తిర్ముఖ్యాభాసాత్ తథావిధా।

ప్రతోల్యాదిభిః సహితం భగవన్మన్దిరం సపీఠం భగవద్బిమ్బం చ యత్ర ప్రదక్షిణీకర్తుం యోగ్యం భవతి, తత్స్థానస్య శ్వేతద్వీపసదృశముఖ్యత్వమ్, తత్రప్రదక్షిణానవకాశస్థానస్యాముఖ్యత్వం చాహ--ప్రతోలీతి త్రిభిః।। 308--311 ।।

సమ్యక్స్థాస్త్వాదిదేవీయా(4) మూర్తయో యా పురోదితాః।। 311 ।।

స్థలం(5) వినా న చైవార్చ్యా నిత్యం విప్రైస్తు బిమ్బగాః।

గృహే(6) పీఠగతా బిమ్బే పునస్తాః పత్రగా బహిః।। 312 ।।

(7) సదైవ త్రైః సమారాధ్యా భూతయేఽపి హి(8) ముక్తయే।

బ్రాహ్మణైః పూర్వోక్తపరవాసుదేవీయమూర్తీనాం స్వగృహే మణ్డలం వినా బిమ్బేష్వర్చనం కార్యమితి, మణ్డలే తదర్చనస్థానవిభాగాదికం చాహ--సమ్యక్స్థా ఇతి ద్వాభ్యామ్। ఏవ చ బ్రాహ్మణైరాలయే తద్బిమ్బార్చనం కార్యమిత్యుక్తం భవతి।। 311--313 ।।

(1.నాగార--ము.।) (2.ప్రదక్షిణీకృత్య--ము. అటీ., ప్రమాణీకర్తుం తు-- అ. ఉ.।) (3.శః స్వయం ముఖ్యః అ--ము. అటీ. బఖ.।) (4.ష్టిస్త్వముఖ్యాత్ స్యాత్--బక. బఖ.।)(5.స్థాప్యా--ము. అటీ.।) (6.గృహే స్థలం వినా నార్చ్యా--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (7.బిమ్బే బక., శృఙ్గే--బఖ. ఉ.।) (8.యా శస్తా పాత్రగా--బక. బఖ., పురస్తాత్ పత్రగా--అ.।)

(9.సదేవత్రైః--అ. ఉ.।) (10.విము--ఉ.।) (11.హనేఽవాహనే--ము. అటీ.।) (12.చ--ఉ.।)

సవాహనాఽవాహనా(9)(10) వా బహిర్వా స్వగృహాన్తరే।। 313 ।।

నార్చనీయా నృపాద్యైస్తా(11) బిమ్బే వై (12) మణ్డలాదృతే।

క్షత్రియాద్యైస్తూభయత్రాపి మణ్డల ఏవార్చనం కార్యమ్, న బిమ్బ ఇత్యాహ--సవాహనేతి ।। 313--314 ।।

(9.సదేవత్రైః--అ. ఉ.।) (10.విము--ఉ.।) (11.హనేఽవాహనే--ము. అటీ.।) (12.చ--ఉ.।)

సుపర్ణసంస్థితాః సర్వా(1) బిమ్బే వై బ్రాహ్మణైర్నృపైః।। 314 ।।

స్వగృహాదౌ చ సర్వత్ర పూజనీయాః సదైవ హి।

ఏవమన్యాస్తు వైశ్యాన్త్యైః సత్తమైరఖిలాస్తు(2) యాః।। 315 ।।

సహ శక్తీశభేదైస్తు న శక్తీశస్త్వవాహనః।

బ్రాహ్మణైః క్షత్రియైశ్చ సుపర్ణారూఢా మూర్తయః స్వగృహేఽన్యత్ర వా బిమ్బేష్వేవసర్వత్రార్చనీయా ఇత్యాహ--సుపర్ణేతి।। 314--315 ।।

(1.సర్వే బిమ్బాః--ము. అటీ.।)(2.సత్తమాః--సక--బక., సోత్తమైర్బహు--అ.।)

(3)బిమ్బగో బ్రాహ్మణాద్యైశ్చ నిత్యమర్చ్యః పృథగ్ వినా।। 316 ।।

స్వాశ్రమే బన్ధువర్గస్య మధ్యస్థో హ్యనిశం తు వై।

ఏవం గరుడతార్క్ష్యారూఢమూర్తయో విభవమూర్తిభేదైః సహ బ్రహ్మక్షత్రియవైశ్యైర్బిమ్బేష్వేవసర్వత్రార్చనీయాః। కిన్తు వాహనారూఢం వినా కేవలశక్తీశబిమ్బం గృహే బ్రాహ్మణాదిభిర్నార్చ్యమితి చాహ--ఏవమితి సార్ధేన।। 315--316 ।।

(3.బిమ్బే--అ. ఉ.।)

అవినాసౌమ్యరూపేణ అవ్యుత్పన్నజనస్య చ।। 317 ।।

దృగ్గతే భగవద్వ్యక్తే కార్యే త్రైలోక్యభీతిదే।

యచ్ఛన్తి శుభమాత్రార్థాశ్చిత్రస్థాశ్చాశుభం(4) గృహే।। 318 ।।

బహిష్కృతా(5) విశేషేణ హర్మ్యప్రాసాదభూమిషు।

ఆఢ్యైర్భోగపదస్థైస్తు సామ్ప్రతం సిద్ధిలాలసైః।। 319 ।।

నిష్ప్రభత్వాన్న మృచ్ఛైలీ కార్యా దారుమయీ(6) గృహే।

ఋతే సాంన్యాసికైః సాన్తైః శస్వన్మోక్షపరాయణైః।। 320 ।।

తదుత్థాశ్చ బహిః సర్వైః కార్యాస్తాసు తదైవ హి।

జనయన్తి మహాదీప్తిం(7) చన్ద్రసూర్యాదయోఽనిశమ్(8)।। 321 ।।

గృహే సౌమ్యరూపం వినోగ్రరూపబిమ్బస్యానర్చ్యత్వమ్, తథైవ చిత్రలోహమయబిమ్బం వినా శైలమృద్దారుమయబిమ్బస్యాపి గృహస్థైరనర్చ్యత్వమ్, తస్య(9) హేతుం చాహ--స్వాశ్రమ(10) ఇత్యారభ్య చన్ద్రసూర్యాదయోఽనిశమిత్యన్తమ్।। 317--321 ।।

(4.ధాతూత్థాశ్చిత్రస్థాశ్చ శుభం--అ. ఉ., యాత్రార్థా--బక. బఖ.।)(5.పఙ్క్తిద్వయం నాస్తి--అ.।) (6.మయైర్గృహే--బక. బఖ. ఉ.।) (7.సుదీప్తం చ--బక. బఖ.।) (8.సూర్యోదయే--అటీ.।) (9.తత్ర--మ.।) (10.ఆశ్రమ--మ.।)

ఆ చైకమూర్తేః సర్వాసాం మూర్తీనాం తు మహామతే।

తథా మూర్త్యన్తరాణాం చ ప్రాదుర్భావగణస్య చ।। 322 ।।

ప్రాదుర్భావాన్తరాణాం తు స్థితానాం యత్ర కుత్రచిత్।

సర్వేషాం సర్వదా తేషాం హిత ఆరాధనాయ చ।। 323 ।।

ప్రణవః(1) పీఠపూజార్థం నమస్కారపదాన్వితః(2)।

ప్రసిద్ధం చాతురాత్మీయసంజ్ఞామన్త్రచతుష్టయమ్(3)।। 324 ।।

అర్చనే సజితన్తం తు వినా మన్త్రేణ యోఽన్యథా।

కరోతి పూజనం మూఢశ్చలబిమ్బగణస్య చ।। 325 ।।

గృహే వాఽజ్ఞాతమన్త్రస్య దోషస్తస్య ప్రజాయతే।

అథ యత్ర కుత్ర వా పుణ్యక్షేత్రాదిషు స్వయంవ్యక్తాదిరూపేణ స్థితానాం పరవ్యూహవిభవబిమ్బానాం సామాన్యతః ప్రణవేన వాసుదేవాదిసంజ్ఞామన్త్ర చతుష్టయేన వా జితన్తాఖ్యమన్త్రేణ వాఽర్చ్యత్వం మన్త్రం వినాఽర్చనే ప్రత్యవాయం చాహ--ఆ చేతి సార్ధైశ్చతుర్భిః।(4)తుర్భిః। ఏకమూర్తేః పరవాసుదేవస్య, సర్వాసాం మూర్తీనాం వ్యూహవాసుదేవాదిమూర్తీనామ్, మూర్త్యన్తరాణాం కేశవాదీనామ్,ప్రాదుర్భావగణస్య పద్మనాభాదివిభవావతారగణస్య, ప్రాదుర్భావాన్తరాణాం విభవాన్తరాణామిత్యర్థః। తద్వివరణం తు నవమపరిచ్ఛేదే విచారితం ద్రష్టవ్యమ్।। 322--326 ।।

(1.వం--బక. బఖ.।) (2.న్వితమ్--బక. బఖ.।) (3.యం--ము. అటీ. అ.)(4.స్త్రిభిః-అ.।)

వినా సామాన్యమన్త్రైర్యశ్చలబిమ్బగతస్య చ।। 326 ।।

కుర్యాద్ వాశేషమన్త్రేణ విశేషాఖ్యస్య చార్చనమ్।

తదుత్థమాచిరేణైవ శబలం తస్య దోషకృత్।। 327 ।।

జ్ఞాత్వైవం సావధానేన క్రియాసక్తేన సర్వదా(5)।

భవితవ్యం విశేషాద్ ద్విగృహాశ్రమపరేణ తు।। 328 ।।

గృహే చలబిమ్బానాం ప్రణవాష్టాక్షరాదిమ(న్త్రాః? న్త్రైః) నానాతత్తన్మూర్తివిశేషమన్త్రైరర్చననిషేధమాహ-(6) వినేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। సామాన్యమన్త్రైర్వ్యాపకమన్త్రైరిత్యర్థః। ప్రణవాష్టాక్షరద్వాదశాక్షర--ష్డక్షర---జితన్తాఖ్యమన్త్రైరితి యావత్, ఏషాం సర్వమూర్తిసాధారణ్యాత్।। 326--328 ।।

(5.సర్వథా--ము. అటీ.) (6.రర్చా--అ.।)

క్ష్మాభఙ్గాద్యేషు దోషేషు ధ్వజాన్తేష్వేవమేవ హి।

ఉపోద్ధారే ప్రయోక్తవ్యం ప్రణవాద్యం చ పఞ్చకమ్।। 329 ।।

హోమార్చనవిధానేషు సృష్టిసంహారకర్మణి।

ధ్వజాద్యముద్ధరేత్ సర్వమవనీచలనే సతి।। 330 ।।

ఆధారోపలపర్యన్తం సన్నివేశ్యం(1) తథా(2) పునః।

చక్రపాసాదభఙ్గేషు సోర్ధ్వే బిమ్బం మహామతే।। 331 ।।

పీఠభఙ్గే తు వై బిమ్బం బిమ్బభఙ్గే తద్దైవ(3) హి।

యద్యదిచ్ఛతి చోద్ధర్తుం(4) తత్తదాదౌ తు సంయజేత్।। 332 ।।

మధ్వాజ్యగుగ్గులుక్షీరదధిలాజాదిభిః క్రమాత్।

సన్తర్ప్య తిలహోమైస్తు(5) సహస్రశతసంఖ్యయా।। 333 ।।

మన్త్రౌఘం హృదయాత్ తస్మిన్ సముచ్చార్య వినిక్షిపేత్।

జాలవద్(6) భాసురాకారం తత్ర చిచ్ఛక్తయోఽఖిలాః।। 334 ।।

విశన్తి పూర్వసంరుద్ధా మన్త్రౌఘం పునరాహరేత్।

పాఠయేదృఙ్మయాన్ సర్వానుత్తిష్ఠేత్యథ తద్విదః।। 335 ।।

కర్మారమ్భే తదన్తే వై పరమాం ప్రకృతిం త్వితి।

చతుర్భిరనిరుద్ధాద్యైః(7) సంజ్ఞామన్త్రైః పృథక్ పృథక్।। 336 ।।

కృత్వా హోమం చ తదను తత్సంజ్ఞార్ణైర్విలోమతః।

ప్రణవాద్యన్తగైః సర్వైః ప్రాగ్వదష్టాసు దిక్షు చ।। 337 ।।

(8)ప్రాసాదస్య తు(9) హోతవ్యం గాయత్రీభిస్తథైవ చ।

వాసుదేవాద్యభిఙ్ఞాభిర్హోమాన్తే త్వథ తైః సహ।। 338 ।।

న్యాసం వాహనమన్త్రేణ సాఙ్గం కృత్వాత్మనా (10)పురా।

వాహనానాం తథా చైవ బ్రహ్మైవ(11) సంస్పృశేదథ।। 339 ।।

(12)సఞ్చాల్య హృదయేనైవం(13) జపన్మన్త్రమథోద్వరేత్।

విమానే వా రథే కృత్వా హ్యగాధేఽమ్భసి నిక్షిపేత్।। 340 ।।

జపేత్(14) సంజ్ఞామనుం పశ్చాత్ (15) ప్రాయశ్చిత్తార్థమేవ హి(16)।

సహస్రమేకమర్ధం తద్ధోతవ్యం సర్వశాన్తయే।। 341 ।।

పూర్వవత్(17) తోషయేత్ సర్వాన్ కాఞ్చనాద్యైః స్వశక్తితః(18)।

తర్పయేదన్నపానాద్యైః(19) సర్వానాచార్యపూర్వకాన్।। 342 ।।

వాచ్యం తైర్ద్వాదశార్ణేన(20) హ్యచ్ఛిద్రం హృష్టమానసైః।

భూయః సంస్థాపనం కుర్యాదుద్ధృతస్య కృతస్య(21) చ।। 343 ।।

సామాన్యలక్షణైర్మన్త్రైశ్చతుర్మూర్తిమయైః సదా(22)।

గురుః సప్రణవేనైవ యః సమ్యగ్ భగవన్మయః। 344 ।।

యతః సప్రణవాదన్యశ్చాతురాత్మ్యం(23) చ విద్యతే।

మన్త్రో వా దేవతారూపస్తత్త్వతో బ్రహ్మవేదినామ్(24)।। 345 ।।

ప్రపఞ్చః ప్రణవో మన్త్రో దేవస్య చతురాత్మనః।

అథ క్ష్మాభఙ్గాదిదోషసంభవే ప్రాసాదపీఠబిమ్బాదీనాం జీర్ణోద్ధారవిధానమాహ---క్ష్మాఙ్గాద్యేషు దోషేష్విత్యారభ్య దేవస్య చతురాత్మన ఇత్యన్తమ్। ప్రణవాద్యం పఞ్చకంప్రణవాష్టాక్షరాదివ్యాపకమన్త్రపఞ్చకమిత్యర్థః। అథవా పూర్వోక్తం వాసుదేవాదిసంజ్ఞామన్త్రజితన్తాఖ్యపఞ్చకమిత్యర్థః। అత్ర జాలవదిత్యనేన యథా వనమధ్యే మృగగ్రహణార్థం జాలప్రసారేణ కృతే సర్వే మృగాస్తత్ర ప్రవిశన్తి, తద్వత్ స్వహృదయాద్ బిమ్బాదిషు మన్త్రప్రసారణే కృతే తత్రత్యా మన్త్రాః సర్వేఽపి తత్ర ప్రవిశన్తీతి భావో బోధ్యతే। అగాధేఽమ్భసి నిక్షిపేదితిమానుషబిమ్బవిషయమ్, స్వయంవ్యక్తాదిబిమ్బానాం సర్వథా సంధేయత్వోక్త్యా(25)హ్యపరిత్యాజ్యత్వాత్। అత్ర బహవో విచారా(26) ఈశ్వరపారమేశ్వరాదిషూపబృంహితా ద్రష్టవ్యాః।। 329---343 ।।

(1.తన్నివేశ్యం--ము. అటీ.।) (2.యథా--బక. (3.తదేవ--ము. అటీ., తథైవ--అ.)(4.చేద్ధ--ము. అటీ.।) (5.హేమేన--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (6.నాల--ము.।) (7.ద్వ్యైస్త్రైస్త్రైర్మ--ము. అటీ.।) (8.ప్రాఙ్ముఖస్య--బక. బఖ., ప్రాగ్వత్ తస్య--అ.।) (9.చ--బఖ. అ. ఉ.।) (10.తదా--ము. అటీ.।) (11.బ్రహ్మైవం సంస్కృశే--ము, బ్రాహ్మే వా సవృషైరథ--అ. ఉ.।)(12.సంస్థాప్య--అ., సంక్షాల్య--ఉ.।) (13.నైవ--అ. ఉ.।) (14.నారసింహం జపేత్--బక. బఖ. అ. ఉ.।)(15.సర్వం--అ.।) (16.చ--ము. అటీ.।) (17.దృక్ష--బక. బఖ., ధ్వక్ష--అ. ఉ.।) (18.క్తిభిః--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (19.ద్వ్యైద్విజానా--అ.।) (20.తద్ ద్వా--ము. అటీ.।)(21.చ పూర్వవత్--బక. బఖ. అ.।) (22.సహ--ము. అటీ.।) (23.త్మ్యాన్న--అ. ఉ.।) (24.వాదినామ్--అటీ., వేదినా--ఉ.।)(25.త్వక్త్యా సర్వథా--అ.।)(26.ఈశ్వరేఽష్టాదశేఽధ్వయాయే పారమేశ్వరే చ పఞ్చదశేఽధ్యాయే విశేషా ఏతే ద్రష్టవ్యాః।)

ఏవం జ్ఞాత్వా పురా కర్మ స్థాపనోత్థాపనాన్తికమ్(1) ।। 346 ।।

విధివద్ యాగపూర్వం తు (2) బిమ్బసఞ్చాలనం వినా।

యో దివ్యాయతనాదీనాం భక్త్యా భూయః(3) భాసం చ పిణ్డికామ్।। 347 ।।

ధ్వజం వా (4) మన్దిరం శుభ్రం పీఠం(5) భాసం చ పిణ్డికామ్।

సల్లోహశైలకాష్ఠోత్థైః పద్మాద్యైరూర్ధ్వతోఽఙ్కితామ్।। 348 ।।

ఏకానేకదలైశ్చైవ(6) బద్ధైరాయసపూర్వకైః।

సుబద్ధాం సూర్యసోమాగ్నిప్రభాఢ్యాం(7) సుమనోరమామ్ ।। 349 ।।

స లోకే శాశ్వతీం కీర్తి స్థాపయిత్వా కులైః సహ।

స్థానం సాయుజ్యతాపూర్వమన్తే(8) నూనమవాప్నుయాత్ ।। 350 ।।

ఏవం శాస్త్రజ్ఞానపూర్వకం ప్రతిష్ఠాజీర్ణోద్ధారాదికర్తుః ఫలమాహ--ఏవమితి సార్ధైశ్చతుర్భిః ।। 346--350 ।।

(1.గమ్--ము. అటీ.।) (2.బిమ్బం--ము. అటీ. బక. బఖ.।) (3.సమేతి--అ.।) (4.సుమ--బక. బఖ. ఉ.।) (5.రభా--బక. బఖ. అ. ఉ.।) (6.ఏకాద్యనేకదలజామ్బరా--బక. బఖ. ఉ., దలజాం బన్ధైరా--అ.।)(7.భాభ్యాం--ము. అటీ.।)

నానారత్నప్రభాఢ్యాని లాచ్ఛాననన్యఙ్గదాని చ।

నిర్మితాని సువర్ణాద్యైర్విభోః సంయోజయన్తి యే ।। 351 ।।

(1) తే ధౌతకల్మషాః సర్వే దేహమాసాద్య (2) పావనమ్।

సమ్యగ్ జ్ఞానేన యుజ్యన్తే భవం(3) నాయాన్తి యేన చ ।। 352 ।।

ఆత్మనశ్చోపకారాయ సర్వదుఃఖనివృత్తయే।

అఙ్గుష్ఠాగ్రాచ్చ గుల్ఫాన్తమాజాన్వంసావధీహ వా ।। 353 ।।

మణిముక్తాప్రవాలాఢ్యకవచం(4) కాఞ్చనాదికమ్।

యః క్షిపత్యతిభక్త్యా వై స్వశక్త్యార్చాగతేఽచ్యుతే(5) ।। 354 ।।

స యాతి పరమం స్థానం సపుత్రపశుబాన్ధవః।

భగవతే నానామణిమయభూషణరత్నకవచాదిసమర్పణకర్తుః ఫలమాహ--నానేత్యాదిభిః ।। 351--355 ।।

(1.పూర్వం దేహాన్తే నూనమాప్ను--ము. అటీ.।) (2.ఇత ఆరభ్య సమాప్తిపర్యన్తం మధ్యే మధ్యేఽక్షరచ్యుతిర్దృశ్యతే--అ.।)(3.నిష్కలమ్--బక. బఖ.।) (4.భవమాయాన్వతి యే చ న--అ.।)

లగ్నం యద్భగవన్మూర్తావఙ్గదం నూపురాదికమ్ ।। 355 ।।

వియోజయతి యో మోహాత్ తస్య వీచౌ స్థిరా స్థితిః।

భగవద్భూషణాపహర్తుః ఫలమాహ---లగ్నమితి ।। 355--356 ।।

యః పఞ్చకాలసక్తానాం విప్రాణామధికారిణామ్ ।। 356 ।।

పఞ్చరాత్రవిదాం(6) చైవ ద్విజానాం(7) సిద్ధికాఙ్క్షిణామ్।

అథ(8) యోఽచ్ఛిన్నశాఖానాం నారాయణరతాత్మనామ్।। 357 ।।

తపస్వినాం వా వ్రతినాం స్నాతకబ్రహ్మచారిణామ్।

భక్తానామథవాఽన్యేషాం(9) మార్జనాదౌ(10) రతాత్మనామ్।। 358 ।।

ప్రీతయే పరమేశాయ కృత్వా సమ్యక్ (11) ప్రయచ్ఛతి।

శాలాద్యాయతనోపేతమశ్మపక్వేష్టకాన్వితమ్।। 359 ।।

గ్రామ్యైర్ధాన్యైస్తథారణ్యైః పూర్ణం సద్వృత్తిసంయుతమ్(12)(13)।

వణిక్కుటుమ్బభృతకరక్షాపాలైః సమన్వితమ్।। 360 ।।

(14)సోఽనన్తం(15) ఫలమాప్నోతి కాలమాచన్ద్రతారకమ్।

సంస్థితిం శాశ్వతీం(16) లోకే ప్రాప్నుయాదక్షయం యశః।। 361 ।।

భాగవతానామగ్రహారాదిప్రదాతుః ఫలమాహ--య ఇత్యాదిభిః।। 356--361 ।।

(5.లాఢ్యం--బక. బఖ. ఉ., లానాం--ఉ.।) (6.క్ష్యార్చ్యగ--ము. అటీ., క్ష్యాఽర్చార్చితే--అ.।) (7.కాల--బక.।) (8.భక్తానాం--బక. బఖ.।) (9.యోఽర్చన--అటీ.।) (10.షామ--బక. అ., షాం సంమార్జన--ఉ.।) (11.నాదిర--బక. బఖ.।) (12.ప్రయత్నతః--అ.।)(13.సమ్ప్రతి--ము అటీ. బక. బఖ.।) (14.సంకులమ్---బక. బఖ.।) (15.పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి అ.।) (16.నన్త--బక. బఖ. ఉ.।)

భోగోపభోగినీం భద్రాం రమ్యాం పూర్వోక్తలక్షణామ్।

యాగనిష్పత్తయే కుర్యాద్ యోఽగ్రతః పీఠసన్నిధేః।। 362 ।।

బహిరారాధనార్థం వా కర్మిణాం బ్రహ్మయాజినామ్(1)

(2) మనుష్యపితృదేవాఖ్యాన్ముచ్యతే స ఋణత్రయాత్।। 363 ।।

మధ్యతో గరుడాక్రాన్తం సచక్రామ్బురుహాఙ్కితమ్(3)।

తుర్యాశ్రమథవా వృత్తం కుణ్డవత్పదవీయుతమ్।। 364 ।।

బలిపీఠం బహిః కుర్యాద్(4) భక్త్యా యస్త్వచ్యుతాలయే।

స యాతి(5) చాచ్యుతం స్థానం విమానై(6) రిన్దువర్చసైః।। 365 ।।

యః (7) సప్రాకారమారామం సమ్ప్రయచ్ఛతి వై విభోః।

నానాపుష్పఫలోపేతం వాపీద్రుమ(8) సమాకులమ్ ।। 366 ।।

సాబ్జతోయాశయోపేతం(9) మారఝఖసమన్వితమ్ ।

స నన్దనవనే భోగాత్ భుక్త్వా యాత్యచ్యుతాలయమ్ ।। 367 ।।

క్షోణీం యః సస్యసమ్పూర్ణాం యుక్తాం వా(10) గన్ధశాలినా ।

కేదారం జలపాత్రైస్తు పరిచ్ఛన్నం సమన్తతః ।। 368 ।।

(11)సంయచ్ఛతి జగద్యోనేః కాలమాసాద్య శాశ్వతమ్ ।

స యాయాత్ సుసితద్వీపం తత్రాస్తే భగవానివ(12) ।। 369 ।।

స్నానోపభోగమన్త్రార్థం సవృషేన్ద్రం తు గోగణమ్ ।

సమర్చయిత్వా(13)యోఽర్చాం వై వైష్ణవీం ప్రతిపాదయేత్ ।। 370 ।।

సోఽచిరాన్ముక్తదోషస్తు విష్ణులోకం ప్రయాతి(14) చ ।

గజం రథం వరాశ్వం చ దీపస్థాలీం(15) సులక్షణామ్ ।। 371 ।।

వ్యజనం చామరం ఛత్రం వాదిత్రం గణికాగణమ్ ।

శుభవస్త్రాణి నేత్రాణి దివ్యాన్యాభరణాని చ ।। 372 ।।

వితానం వైజయన్తీం చ చిత్రపత్రలతాగణమ్(16) ।

సుస్వరాముపఘణ్టాం(17) చ ధూపస్థాలీం సులక్షణామ్ ।। 373 ।।

భృఙ్గారం దర్పణం తోయకుమ్భం గన్ధోపలం మహత్ ।

పూర్వోద్దిష్టాని చాన్యాని ధాన్యాని వివిధాని చ ।। 374 ।।

యో దదాతి హరేర్భక్త్యా స తల్లోకమవాప్నుయాత్ ।

(18)ఈక్షమాణం విభోర్వక్త్రం వహన్తం దీపభాజనమ్ ।। 375 ।।

మహాన్తమథవా దీపం(19) యన్త్రం కూర్మాదిరూపధృకమ్(20) ।

శరయజ్ఞాసనస్థం చ చిత్రసమ్పుటభూషితమ్ ।। 376 ।।

సచ్ఛాస్త్రపీఠం (21) వివిధం శ్రద్ధయా యో మహామతే ।

దదాతి దేవదేవస్య స(22) తత్సాన్ధనం (23) ప్రయాతి చ ।। 377 ।।

భద్రపీఠబలిపీఠగ్రామారామక్షేత్రగోగజరథాశ్వాదీనాం దీపస్థాల్యాదిపూజోపకరణానాం చ సమర్పణఫలాన్యాహ--భోగోపయోగినీమిత్యాదిభిః।। 362--377 ।।

(1.చారిణామ్--ము. అటీ., వాదినామ్--బక.)(2.పఙ్క్తిరేషా న దృశ్యతే--అ., ఋషిదేవపితృభ్యశ్చ--బక. బఖ.।) (3.న్వితమ్--అ.।) (4.దగ్రతస్త్వ--అ.।) (5.శాశ్వతం--ము. అటీ.।)(6.నైః శుభ్ర--బక. నైః సూర్య--బక.।) (7.సప్రకార--ము. అటీ.।) (8.లతా--అ.।) (9.తమపవర్చ--బక.।) (10. ప్రచయ--బక. బఖ.,ఉ.।) (11. స గ--బక. బఖ.।) (12.నితి--అటీ.।) (13.యోఽర్చేద్ద్వి--బక. దేవేశం వైష్ణవం--ము. అటీ.।)(14.ప్రయాస్యతి--అ.।) (15.స్థానం....ణమ్--అ. ఉ.।) (16.గృహమ్--అటీ.।) (17.రాన్ ధూపఘణ్టాంశ్చ--అ. ఉ.।) (18.పఙ్క్తిద్వయం నాస్తి--అ.।) (19.ధూపం--బఖ.।) (20.ధూత్--ము. అటీ.।) (21.ఠసహితం--బక. ।) (22. పరస్థానం--బక. బఖ.।) (23.ప్రయచ్ఛతి--బఖ.।)

పురస్కృత్య జగద్యోనిం యద్యద్ భక్త్యా ప్రదీయతే।

తదారాధనసక్తానాం తత్తదక్షయ్య(1) తామియాత్।। 378 ।।

ఇతి సమ్బోధితో(2) విప్రా లోక(3) ధర్మవ్యవస్థితాః।

లాఙ్గలీ దేవదేవేన సర్వానుగ్రహకామ్యయా।। 379 ।।

మయా ప్రాప్తం జగద్ధాతుః ప్రసాదాన్మోక్షసిద్ధయే।

యథావదథ సర్వేషామగ్రతః ప్రకటీకృతమ్।। 380 ।।

పరం పాపహరం పుణ్యం పావనం సిద్ధిద్వితదమ్(4)।

ఇదం భవ్యాశయానాం చ వక్తవ్యం భావడితాత్మనామ్।। 381 ।।

భక్తానామప్రమత్తానాం పుణ్డరీకాక్ష సేవినామ్।

(5)(6)యజ్ఞాపవర్గసత్కీర్తిసాధుసఙ్గాభిలాషిణామ్(7)।। 382 ।।

(8) భోగేప్సూనామభక్తానాం(9) (10)వాక్ఛలాదిరతాత్మనామ్।

(11) అన్యాయేనోపసన్నానాం నాస్తికానాం విశేషతః।। 383 ।।

యో గోపాయత్యయోగ్యానాం యోగ్యానాం సంప్రయచ్ఛతి।

(12) ఇమమర్థం స మాన్యో మే స్వస్తి వోఽస్తు వ్రజామ్యహమ్।। 384 ।।

ఇతి శ్రీ(13) పాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం ప్రతిష్ఠా(14) దివిధిర్నామ

(15) పఞ్చవింశః పరిచ్ఛేదః।।

ఇదం శాస్త్రం సర్వానుగ్రహార్థం భగవతా వాసుదేవేన సంకర్షణాయోపదిష్టం మయా భగవత్ప్రసాదాల్లబ్ధం భవతామప్యగ్రే యథావత్ ప్రకాశితమ్ I తదిదమాస్తికేభ్యః ప్రకాశనీయం నాస్తికేభ్యో గోపనీయమ్, తథా ప్రకాశగోపనే యః కరోతి స తు మమాతి మాన్యో భవతి, భవతామైహికాముష్మికరూపం నిరవధికం స్వస్త్యస్తు అహం వ్రజామీతి భగవాన్ నారదో మునీన్ ప్రత్యుపదిష్టవానిత్యాహ---ఇతీతి II 379--384 II

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య

శ్రీయోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే I

సాత్వతతన్త్రభాష్యే పఞ్చవింశః పరిచ్ఛేదః II

(1.దక్షయ--బక. బఖ. I))(2.ధితా--ము. అటీ. I) (3.లోకే--బక., లోకధర్మే--అటీ. I)(4.సిద్ధి--అటీ. I)(5.పఙ్క్తిరేషా నాస్తి--ము. అటీ. I) (6.ధర్మాప--బఖ. అ. I) (7.లక్షిణామ్--బఖ. ఉ. I) (8.గోపనీయ--ము. అటీ., గోబ్రాహ్మణానాం--అ. I) (9.నామాస్తికానాం విశేషతః--అ. I) (10.వాక్ప్రలాప--బక. బఖ. ఉ. I) (11.పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి--అటి. I) (12.విఖ్యాతార్థ--బక. బఖ. I) (13.పఞ్చ--బఖ. ఉ. I) (14.ష్ఠావి--అ. ఉ. I)(15.చతుర్వింశతితమః--అ., పఞ్చవింశతితమః--ఉ. I)

-------------------*******************-----------------

చతుర్థః పరిచ్ఛేదః

నారద [1]ఉవాచ

అథాహ భగవాన్ దేవో రక్తరాజీవలోచనః I

ప్రసన్నః సుప్రసన్నాస్యో విధాన[2]మపరం ద్విజాః ।। 1 ।।

శ్రీభగవానువాచ

[3]యేనాత్మా స్వప్న ఏవాత్మా కర్మిణామనుకమ్పయా ।

క్రమేణ వ్యక్తతాం నీతో వాగ్వర్ణకమలోపరి ।। 2 ।।

అథ చతుర్థో వ్యాఖ్యాస్యతే। స్వప్నవ్యూహవిధానమాహేత్యాహ- అథేతి ద్వాభ్యామ్। యేన కర్మణా, ఆత్మా పరమాత్మా, స్వప్నే ఆత్మేవ జీవ ఇవ వర్ణకమలోపరి వ్యక్తతాం నీతః ప్రకాశితః। తద్విధానమాహేతి పూర్వశ్లోకేనాన్వయః ।। 1-2 ।।

[1 నారద ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[2 నం పరమం- ఉ.।]

[3 యేనాత్మనా స్వ ఏవాత్మా- అ. ఉ.।]

అభిన్నపూర్ణషాడ్గుణ్యవిభవేనోపబృంహితమ్ ।

భాభిః సితాదిభిర్దీప్తమభిన్నాభిర్నిరన్తరమ్ ।। 3 ।।

అవలోక్యామలం దేవ[1]ముదితం స్వేన తేజసా ।

కర్ణికార్గం[2] సమాశ్రిత్య దివ్యం మన్త్రతనుం[3] పునః ।। 4 ।।

పశ్చేత్ స్వయం స్వశక్త్యా వై కాలేనాలక్ష్యమూర్తినా ।

సంహరన్తం చ తద్రూపం వ్యక్తం పూర్వోక్తలక్షణమ్ ।। 5 ।।

ఏవం మన్త్రమయం దేవముపసంహృత్య లాఙ్గలిన్ ।

ఆమూలాత్ కర్ణికాగ్రం చ సమ్పూర్యాస్తే స్వతేజసా ।। 6 ।।

బ్రహ్మయూపస్వరూపేణ త్వాక్రమ్య స్వం మహామతే ।

సౌమ్యమూర్తిచతుష్కం తు సర్వదిక్ప్రసృతం చ యత్ ।। 7 ।।

ఆదౌ వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామపి మూలభూతస్య విశాఖయూపసంజ్ఞస్య భగవతో లక్షణమాహ- అభిన్నేతి సార్ధైశ్చతుర్భిః। అభిన్నపూర్ణషాడ్గుణ్యవిభవేనోపబృంహితమ్। సంకర్షణాదివద్ గుణద్వయభేదం వినా వాసుదేవవద్ అన్యూనానతిరిక్తషాడ్గుణ్యపరిపూర్ణమిత్యర్థః। అభిన్నాభిః సితాదిభిర్భాభిర్దీప్తం వాసుదేవాదివత్ పార్థక్యేన సితాదివర్ణభేదం వినా శ్వేతరక్తపీతకృష్ణైశ్చతుర్భిరపి తేజోభిర్భాస్వరమిత్యర్థః। స్వేన తేజసా ఉదితమ్, కేవలతేజోరూపమిత్యర్థః। దేవం విశాఖయూపాఖ్యమవలోక్య పూర్వమేవ తేజోరూపం దృష్ట్వేత్యర్థః। పునః కర్ణికాగ్రం సమాశ్రిత్య మన్త్రతనుం పశ్యేత్, మూర్తిభూతం పశ్యేదిత్యర్థః। పునస్తద్రూపం సంహరన్తం చ పశ్యేదిత్యన్వయః। ఏవం మన్త్రమయం దేహముపసంహృత్య ఆమూలాత్ కర్ణికాగ్రం స్వతేజసా సంపూర్య బ్రహ్మయూపస్వరూపేణాస్తే, మూర్తివర్జితః కేవలతేజోరూపమాశ్రిత్య హృత్కమలకర్ణికారూపేణ శాఖాభూతానాం వాసుదేవాదీనాం మధ్యయూపస్థానీయత్వం ప్రాప్నోతీత్యర్థః। ఏవమేవోపబృంహితం లక్ష్మీతన్త్రేఽపి-

వ్యూహాద్ వ్యూహసముత్పత్తౌ పదాద్[4] యావత్ పదాన్తరమ్ ।

[5]అన్తరం సకలం దేశం సంపూరయతి తేజసా ।।

పూజితస్తేజసాం రాశిరవ్యక్తో మూర్తివర్జితః ।

విశాఖయూప ఇత్యుక్తస్తత్జ్ఞానాదిబృంహితః ।।

తస్మిన్ తస్మిన్ పదే తస్మాన్మూర్తిశాఖాచతుష్టయమ్ ।

వాసుదేవాదికం శక్రం ప్రాదుర్భవతి వై క్రమాత్ ।। (11/11-13) ఇతి।

విశాఖయూపశబ్దనిర్వచనం చ తత్రైవోక్తమ్- "శాఖాస్తు వాసుదేవాద్యా విభోర్దేవస్య కీర్తితాః। విశాఖయూపో భగవాన్ వితతా[6] హి కరోతి తత్।।" (11/29) ఇతి।। 3-7 ।।

[1 దేవం- బఖ. ఉ.।]

[2 కారం- ఉ.।]

[3 వరం- ము. అటీ.]

[4 పద్యాద్- అ. మ.।]

[5 ఆన్తరం- మ.।]

[6 తాభిః- ము.।]

ప్రాచ్యాం సితేన వపుషా సూర్యకాన్త్యధికేన తు ।
వ్యక్తిమభ్యేతి భగవాన్ వాసుదేవాత్మనా స్వయమ్ ।। 8 ।।

పద్మరాగసమానేన తేజసా [1]తదనన్తరమ్ ।
ఉదేతి దక్షిణస్యాం వై ప్రభుః సఙ్కర్షణాత్మనా ।। 9 ।।

[2]ఘర్మాంశురశ్మిసన్తప్తశతధామాధికేన తు ।
రూపేణ పశ్చిమస్యాం చ వ్యక్తం ప్రద్యుమ్నసంజ్ఞయా ।। 10 ।।

శరద్గగనసంకాశవర్ణేన[3] పరమేశ్వరః ।
సమాస్త ఉత్తరస్యాం చాప్యనిరుద్ధాత్మనా తతః ।। 11 ।।

సంస్థానమాదిమూర్తేంర్వై సర్వేషాం తు సమం స్మృతమ్ ।
సూర్యకోటిప్రభాః సర్వే తేజసా కమలేక్షణాః ।। 12 ।।

దన్తజ్యోత్స్నావితానైస్తు ప్రకటీకృతదిఙ్ముఖాః ।
పూర్ణచన్ద్రాయుతాకారో[4] ముక్తాహారాద్యలఙ్కృతాః ।। 13 ।।

[5]లసత్ప్రియూషసదృశైః స్వామ్బరైః[6] స్రగ్వరైర్యుతాః ।
వరాయుధోద్యత[7]కరాః స్వకైశ్చిహ్నైరనుజ్ఝితాః ।। 14 ।।

[8]రేఖోత్థితైస్తు కహ్లారైః పాదపద్మతలాఙ్కితాః ।
[9]వినమ్రజనసన్తాపశమనవ్యాపృతాననాః ।। 15 ।।

కరుణాపూర్ణహృదయా జగదుద్ధర[10]ణోద్యతాః ।

స్వదేహతేజఃసమ్భూతజ్వాలామణ్డలమధ్యగాః ।। 16 ।।

అథ వాసుదేవాదీనాం లక్షణాన్యాహ- సౌమ్యేత్యారభ్య జ్వాలామణ్డలమధ్యగా ఇత్యన్తమ్ ।। 7-16 ।।

[1 సమ- ము. అటీ. ।]

[2 వర్మాం- ము. ।]

[3 పూర్ణేన- అ. ।]

[4 కార- ము. బక.బఖ. అటీ. ।]

[5 నా స్త్యేష శ్లోకః- ఉ. ।]

[6 సామ్బరైః- అ. ।]

[7 ద్యోతి-ము. అటీ. ఉ. ।]

[8 లోమో- ము. అటీ., లేఖో- బఖ. అ. ఉ. ।]

[9 నిమగ్న బఖ. అ. ఉ. ।]

[10 ద్ధార- ము. అటీ. ।]

ఏవమేవైష భగవాన్ [1]సమ్పూజ్యః ప్రాక్ప్రయోగతః[2] ।

ఏకైకేన తు భాగేన [3]ప్రాభవేణ క్రమేణ తు ।। 17 ।।

పునరేవానిరుద్ధాదీన్[4] ప్రాఙ్మూర్త్యన్తం మహామతే ।

క్రమాన్నిరన్తరైరోఘైరభ్యర్చ్య పరమేశ్వరమ్ ।। 18 ।।

ప్రణవద్వితయేనైవ బుద్ధ్యా తు సువిశుద్ధయా ।

అప్యయాఖ్యేన విధినా హృద్యాగనిరతైర్బుధైః ।। 19 ।।

ఏషాం వాసుదేవాదీనాం ప్రభవాప్యయక్రమేణ మానసార్చనమాహ- ఏవమేవేతి త్రిభిః। క్రమేణ సృష్టిక్రమేణేత్యర్థః। వాసుదేవాద్యనిరుద్ధాన్తమితి యావత్। ప్రణవద్వితయేన ద్వితీయపరిచ్ఛేదోక్తప్రీతిమన్త్రేణేత్యర్థః। కిన్తు తత్ర "ప్రీయతాం మే పరః ప్రభుః" (2/76)

ఇత్యుక్తమ్ I అత్ర తు పరశబ్దస్థానే వాసుదేవసంకర్షణాద్యన్యతమశబ్దః ప్రకరణానురోధేన[5] యోజ్యః II 17-19 II

[1 సన్తర్ప్య- బఖ. అ. ఉ. I]

[2 జనః- అ. ఉ. I]

[3 ప్రభవేన- ము. అటీ. I]

[4 ద్ధాది- బఖ. అ. ఉ. I]

[5 నుయోగేన- అ. I]

[1]అథ భిన్నతనోర్మన్త్రం[2] దేవస్యాస్య మహాత్మనః I

విశాఖయూపసంజ్ఞస్య వక్ష్యే విద్యావివేకదమ్ II 20 II

వర్ణంభక్షస్థమాదాయ త్వాద్యమేకాదశాత్ తతః I

భిన్నం నాభిద్వితీయేన తృతీయం నేమిమణ్డలాత్ II 21 II

ద్వితీయం కేవలం బాహ్యాత్ తేజోరూపాయ వై పదమ్ I

తతస్త్వేకాదశాత్ పూర్వం కేవలం తు సమాహరేత్ II 22 II

తృతీయమక్షరం బాహ్యాద్ యుక్తం నాభ్యపరేణ తు I

దశమాదపరం వర్ణం[3] పూర్వమేకాదశాత్ తతః II 23 II

ఏకాదశస్వరాక్రాన్తముద్ధరేత్ తదనన్తరమ్ I

తతో నాభిద్వితీయేన యుక్తం [4]ప్రధ్యక్షరం హి యత్ II 24 II

కేవలం [5]ద్వితీయం బాహ్యాదాద్యమేకాదశాత్ తథా I

నేమేస్తృతీయం తదను ద్వితీయం స్వరసంయుతమ్ II 25 II

దశమాదపరం శుద్ధం పూర్వమేకాదశాత్ తతః ।
నాభ్యేకాదశసంయుక్తం తదన్తేఽమలలోచన ॥ 26 ॥

నాభేస్తృతీయసంయుక్తం ప్రధివర్ణం సమాహరేత్ ।
అథ నాభిద్వితీయేన యుక్తం యత్పరమష్టమాత్[6] ॥ 27 ॥

నేమిద్వితీయం తదను నమస్కారసమన్వితమ్ ।
చతుర్వింశతిభిర్వర్ణైర్యుక్తో మన్త్రో హ్యయం మహాన్ ॥ 28 ॥

ప్రణవేన పదం చాస్య పూర్వమేకాక్షరం స్మృతమ్ ।
ద్వితీయం త్ర్యక్షరం ప్రోక్తం పఞ్చార్ణం తదనన్తరమ్ ॥ 29 ॥

షడక్షరం చతుర్థం తు సప్తార్ణం చాత్ర పఞ్చమమ్ ।
పదం తు ద్వ్యక్షరం షష్ఠం మన్త్రస్యాస్య మహామతే ॥ 30 ॥

ఆదౌ విశాఖయూపమన్త్రమాహ- అథేత్యారభ్య మన్త్రస్యాస్య మహామతే ఇత్యన్తమ్। ఓం పరాయ తేజోరూపాయ పరానపేక్షాయ పరానపేక్షితాయ నమ ఇతి చతుర్వింశత్యక్షరోఽయం మన్త్రః సముద్ధృతో భవతి ॥ 20-30 ॥

[1 తథేతి సార్వత్రికః పాఠః। భాష్యానురోధీ పాఠోఽత్ర స్థాపితః।]

[2 ర్మన్త్ర- అ. ఉ.।]

[3 పూర్ణం- ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[4 ప్రత్య- బఖ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[5 ద్వితయం- అ. అటీ.।]

[6 పరమా- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

నానామన్త్రస్వరూపేణ హ్యాదిదేవః పరో[1] విభుః ।

ఆదిమధ్యావసానేషు[2] స్థితః సర్వస్య[3] సర్వదా ।। 31 ।।

అథ విశాఖయూపః పూర్వోక్తః పరవాసుదేవ ఏవేత్య[4]భిప్రాయం విశదయతి- నానామన్త్రేతి ।। 31 ।।

[1 పరః ప్రభుః- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 నే తు- బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 సర్వత్ర- అ. ఉ. ।]

[4 `ఇత్యభిప్రాయం.....వాసుదేవ ఏవ' నాస్తి- మ. ।]

చతుర్వ్యూహచతుష్కే స్వే శాన్తాదివ్యక్తలక్షణే ।

ప్రాధాన్యేన త్రయాణాం చ దేవానామవతిష్ఠతే ।। 32 ।।

ఏవం శాన్తోదితాదివ్యూహచతుష్టయేऽపి పరవాసుదేవ ఏవ తత్తద్వ్యూహాన్తర్గతవాసుదేవరూపేణావతిష్ఠత ఇత్యాహ- చతుర్వ్యూహేతి । అత్ర శాన్తోదితవ్యూహాన్తర్గతవాసుదేవస్య పరాత్పరవాసుదేవాభిన్నత్వేనోభయోరప్యేకేనైవ మన్త్రేణ చారితార్థ్యాత్ సంకర్షణాదీనాం త్రయాణాం తదఙ్గత్వేన ప్రత్యేకం మన్త్రానుక్తేశ్చ శాన్తోదితవాసుదేవస్యాఙ్గిత్వరూపం ప్రాధాన్యం జ్ఞేయమ్ । సుషుప్త్యాదివ్యూహత్రయే తు ప్రత్యేకం చతుర్ణాం వాసుదేవాదిమన్త్రాణాముక్తత్వాత్ తత్ర వాసుదేవస్యాగ్రగణ్య[1]త్వరూపం ప్రాధాన్యం బోధ్యమ్ ।। 32 ।।

[1 గస్యత్వరూపం- అ. ।]

యథామ్బరస్థః సవితా త్వేక ఏవ మహామతే ।

జలాశ్రయాణి చాశ్రిత్య బహుత్వం సమ్ప్రదర్శయేత్ ।। 33 ।।

ఏవమేకోऽపి[1] భగవాన్ నానామన్త్రాశ్రయేషు చ ।

తుర్యాదిపదసంస్థేషు బహుత్వముపయాతి చ ।। 34 ।।

అనుగ్రహార్థం [2]భవినాం నానాశ్రద్ధావశేన తు ।

చతుష్కమథ మన్త్రాణాం నిబోధ గదతో మమ ।। 35 ।।

ఏవం పరస్యైకస్యైవ నానారూపత్వం దృష్టాన్తముఖేన ద్రఢయతి- యథేతి సార్ధద్వాభ్యామ్ ।। 33- 35 ।।

[1 బాహ్యేత్మ్యం- అ., బాహ్యేర్థం- ఉ.।]

[2 కో హి- అ.।]

సితాదివర్ణవ్యక్తీనాం వాచకత్వేన వై క్రమాత్ ।

అక్షస్థం నాభిపూర్వం చ వర్ణం యద్ దశమాత్ పరమ్ ।। 36 ।।

నేమిపూర్వమధో నాభేస్త్రయోదశసమన్వితమ్ ।

ద్వితీయం ద్వాదశాద్ వర్ణం ద్వితీయాత్ [1]పరమం తతః ।। 37 ।।

పఞ్చమం చ బహిష్ఠేభ్యస్త్రీనేతాన్ విద్ధి కేవలాన్ ।

తతోఽష్టమాద్ ద్వితీయం తు నాభ్యేకాదశభేదితమ్ ।। 38 ।।

పఞ్చార్ణం వాసుదేవాయ పదం చ తదనన్తరమ్ ।

[2]త్రయోదశాక్షరో హ్యేష ప్రథమం[3] పరికీర్తితః ।। 39 ।।

క్రమేణ వక్ష్యామ్యన్యేషాముద్ధారం తు యథా స్థితమ్ ।

అక్షస్థమక్షరం నాభేర్ద్వితీయం తదనన్తరమ్ ।। 40 ।।

పూర్వమన్త్రానుసారేణ తతో దద్యాత్ పదత్రయమ్ ।

అథాత్ర పఞ్చదశమం[4] నాభేరోఙ్కారపూర్వకమ్ ।। 41 ।।

పదత్రయేణ తేనైవ సంయుక్తం విద్ధి మన్త్రపమ్ ।
అథ షోడశసంఖ్యం యన్నాభేః ప్రణవపూర్వకమ్ ।। 42 ।।

పూర్వోక్తలక్షణానాం తు పదానాం ప్రాజ్ఞ్ని వేశ్యతే[5] ।
అస్మాన్మన్త్రత్రయాద్ విద్ధి ద్వయం ప్రాఙ్మన్త్రసంఖ్యయా ।। 43 ।।

ఏక ఏకార్ణరహితః పదభేదమతః శృణు ।
పదద్వయం తు సర్వేషామాద్యమేకాక్షరం స్మృతమ్ ।। 44 ।।

ద్వ్యక్షరం[6] చ తృతీయం తు చతుర్థం చతురక్షరమ్ ।
పఞ్చాక్షరం పఞ్చమం వై త్రయాణాం సముదాహృతమ్ ।। 45 ।।

తదేకస్య చతుర్వర్ణం ప్రద్యుమ్నాఖ్యస్య లాఙ్గలిన్ ।
ఏవం స్వప్నపదస్థస్య సమాసాత్ పరికీర్తితమ్ ।।
ధ్యానార్చనం సమన్త్రం చ భక్తానాం హితకామ్యయా ।। 46 ।।

అథ స్వప్నవ్యూహమన్త్రచతుష్టయోద్ధారమాహ- చతుష్కమథ మన్త్రాణామిత్యారభ్య యావత్ పరిచ్ఛేదపరిసమాప్తి। తథా చ ఓం అం నమో భగవతే వాసుదేవాయ। ఓం ఆం నమో భగవతే సఙ్కర్షణాయ। ఓం అం నమో భగవతే ప్రద్యుమ్నాయ। ఓం అః నమో భగవతే అనిరుద్ధాయ ఇతి మన్త్రచతుష్కముద్ధృతం భవతి ।। 35-46 ।।

[1 ప్రథమం- అ. ఉ.।]

[2 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- అ.।]

[3 ప్రథమః- అ.।]

[4 శకం- అ.।]

[5 వేశయేత్- ఉ.।]

[6 త్ర్యక్షరం- ము. బక. అటీ.।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్త్వతసంహితాయాం

చతుర్థః పరిచ్ఛేదః।।

ఇతి మౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతభాష్యే చతుర్తః పరిచ్ఛేదః ।।

------------------------ - ----------------------------- - --

పఞ్చమః పరిచ్ఛేదః

నారద ఉవాచ[1]

అథ విప్రవరా భూయః ప్రాహ సర్వేశ్వరో హరిః ।

వ్యామోహవినివృత్త్యర్థం భవినాం సీరిణః[2] స్ఫుటమ్ ।। 1 ।।

అథ పఞ్చమో వ్యాఖ్యాస్యతే। అత్ర పునర్గౌగ్రద్వ్యూహలక్షణమాహ[3] - అథేతి। భవినాం సంసారిణాం వ్యామోహవినివృత్త్యర్థమ్। సీరిణః సంకర్షణస్య ప్రాహేత్యన్వయః ।। 1 ।।

[1 నారద ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[2 సీరిణే- సార్వత్రికః పాఠః।]

[3 మాహేత్యాహ- మ. I]

శ్రీభగవానువాచ

అనన్తసరసి క్షార్ణే విశ్రాన్తం యన్మహామతే ।

అకారాక్షరమూలం తు నిత్యం సర్వాశ్రయామ్బుజమ్ ।। 2 ।।

ఆకారాక్షరనాలం తు శేష[1]సర్వార్ణపల్లవమ్ ।

దిగష్టకం సమాశ్రిత్య యత్తత్[2] తిష్ఠతి చక్రవత్ ।। 3 ।।

తత్పత్రమధ్యే భగవాన్ జాగ్రత్సం[3]జ్ఞపదే త్వధః[4] ।

యష్టవ్యో భావనీయశ్చ యథా తదధునోచ్యతే ।। 4 ।।

హృదయకమలస్య వర్ణమయత్వనిరూపణపూర్వకం జాగ్రత్పదసంజ్ఞే తత్పత్రే జాగ్రద్వ్యూహార్చనం కార్యమిత్యాహ- అనన్తసరసి। మహాసరోవర ఇత్యర్థః। అత్ర క్షకారస్య జగదుత్పత్తిహేతుభూతబ్రహ్మశక్తిపఞ్చకప్రాథమికత్వాత్ సరోవరత్వం జ్ఞేయమ్। తదుక్తం లక్ష్మీతన్త్రే-

క్షాది శాన్తం సురేశాన శక్త్యున్మేషవిశేషితమ్ ।।

[5]క్ష ఇత్యేవ మహాక్షోభ ఉదితః సత్యసంజ్ఞయా ।

వాసుదేవాఖ్యయా హ్యోఽభూత్ సాఖ్యః సఙ్కర్షణోదయః ।।

ప్రద్యుమ్నః షాఖ్యయా జ్ఞేయో హ్యనిరుద్ధస్తు శాఖ్యయా ।

తా ఏతాః శక్తయః పఞ్చ [6]పఞ్చబ్రహ్మాత్మికాః పరాః ।।

స్ఫూర్తయో[7] మదభిన్నాస్తా జగదుత్పత్తిహేతవః ।

జ్వాలా ఇవ మహావహ్నేర్బ్రహ్మణో మమ శక్తయః ।। (19/30-33) ఇతి।

ఏవమేవ-

అనుత్తరం స్వసంవేద్యం[8] చిద్రూపం మమ శాశ్వతమ్ ।

[9]వాక్తత్త్వం తదకారాత్మా సర్వవాఙ్మయసంభవః । (19/2-3)

ఇతి లక్ష్మీప్రోక్తవైభవస్యాకారస్య మూలత్వమపి సయుక్తికం బోధ్యమ్। "తదేవానన్దరూపేణ ద్వితీయః స్వర ఇష్యతే" (లక్ష్మీ. 19/3) ఇత్యుక్తస్యాకారస్య నాలత్వమప్యుచితమ్। శేష[10]సర్వార్ణపల్లవం శేషాణి పూర్వోక్తావశిష్టాని సర్వాణి యాని వర్ణాని ఇకారాదీని తాన్యేవ పల్లవాని దలాని యస్య తత్ తథోక్తమ్। అత్ర సర్వశబ్దస్య ప్రాయికత్వమఙ్గీకృత్య ఇకారాదిసకారాన్తానామేవ వర్ణానాం దలత్వం వాచ్యమ్। [11]యతస్తృతీయపరిచ్ఛేదే- [12]"హవర్ణకర్ణికాయాం తు సుషుప్త్యాఖ్యపదే త్వధః"[13] (3/2) ఇతి హకారస్య కర్ణికాత్వముక్తమ్। యత్ కమలం దిగష్టకం సమాశ్రిత్య స్వదలైః సర్వదిశః సమాశ్రిత్య చక్రవద్ వర్తులాకారేణ తిష్ఠతి, తత్పత్రమధ్యే భగవాన్ యష్టవ్యో భావనీయశ్చ। జాగ్రత్సంజ్ఞపదే అధ ఇతి చ పదద్వయం పత్రమధ్యస్య విశేషణమ్। హృదయకమలాకాశస్య తుర్యాపదత్వమ్, తత్కర్ణికాస్థానస్య సుషుప్తిపదత్వమ్, కేసరస్థానస్య స్వప్నపదత్వమ్, తదధఃస్థితస్య పత్రస్థానస్య జాగ్రత్పదత్వం చ సువ్యక్తమ్ ।। 2-4 ।।

[1 సర్వర్ణ- ము. ఉ.।]

[2 యత్తు తి- అ. ఉ.।]

[3 సంజ్ఞే పదే- ము. అటీ.।]

[4 త్వథ- ము. బక. బఖ. అ.।]

[5 క్షమి- అ. మ.]

[6 బ్రాహ్మే బ్రహ్మమయాః- అ. మ.।]

[7 స్మూర్తయో- అ.।]

[8 ద్యమచిద్రూపమశా- అ.।]

[9 తత్తత్వం- అ.।]

[10 సర్వాణి- అ.।]

[11 యత్తృ- అ.।]

[12 హకార- అ.।]

[13 త్వ థ- అ.।]

పరం ప్రణవబీజేన సమ్పూర్ణం స్వేన తేజసా ।

స్థితం[1] స్వకర్ణికోర్ధ్వాచ్చ కేసరాన్తం నిరీక్ష్య చ ।। 5 ।।

తతః ప్రణవపూర్వాత్ తు బ్రహ్మబీజచతుష్టయాత్ ।

కదమ్బపుష్పసదృశా[2]న్మరీచిశతసఙ్కులాత్ ।। 6 ।।

దిక్క్రమేణోదితం[3] ధ్యాయేద్ విభోర్మూర్తిం[4]చతుష్టయమ్ ।

సువ్యక్తలక్షణం మాన్తం విభావేనావృతం బహిః ।। 7 ।।

స్ఫులిఙ్గకణతుల్యేన సముద్భూతేన వై పరాత్ ।

వాచకాన్త[5]ర్నివిష్టేన వ్యక్తతామాగతేన చ ।। 8 ।।

ఆదౌ తత్కర్ణికోర్ధ్వాత్ కేసరాన్తం స్థితం తేజఃపరిపూర్ణం పరం జాగ్రద్వ్యూహకారణం భగవన్తం తద్వాచకప్రణవబీజేనావలోక్య త్త్రస్తత్పరితః ప్రాగాదిషు వాసుదేవాదిమూర్తిచతుష్టయం సముత్పన్నం [6]పశ్యేదిత్యాహ- పరమితి చతుర్భిః। బ్రహ్మబీజచతుష్టయాత్ శ ష స హాత్మకాద్ వర్ణచతుష్టయాదిత్యర్థః।

శాదిక్షాన్తం తు విజ్ఞేయం విశుద్ధం బ్రహ్మపఞ్చకమ్ ।।

శషసహోఽనిరుద్ధాద్యా విజ్ఞేయాస్త్రిదశేశ్వర । (19/16-17)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రవచనాత్। అథవా వక్ష్యమాణాద్ వాసుదేవాదిబీజచతుష్టయాదిత్యర్థః। సువ్యక్తలక్షణమిత్యనేన కేవలగుణమాత్రలక్ష్యతయాఽగోచరసుషుప్తివ్యూహాపేక్షయా స్వప్నవ్యూహస్య స్వప్నప్రత్యక్షవదీషద్వ్యక్తత్వమ్, తదపేక్షయాఽస్య జాగ్రద్వ్యూహస్య జాగరప్రత్యక్షవత్ సువ్యక్తత్వముక్తం భవతి ।। 5-8 ।।

[1 స్థితస్వ- ము. అటీ. ।]

[2 సదృశం మ- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 ణాదితో- ము. ।]

[4 ర్తేశ్చతు- ము. బక. బఖ. ।]

[5 కాన్తని- ము. అటీ, కాన్తం ని- అ. ఉ. ।]

[6 పశ్యేత్యాహ- మ. ।]

తత్రాద్యం భగవద్రూపం హిమకున్దేన్దుకాన్తిమత్ ।
చతుర్భుజం సౌమ్యవక్త్రం పుణ్డరీకనిభేక్షతమ్ ।। 9 ।।

పీతకౌశేయవసనం సువర్ణధ్వజశోభితమ్ ।
ముఖ్యదక్షిణహస్తేన భీతానామభయప్రదమ్ ।। 10 ।।

విద్యాకోశస్తు వామేన సంగృహీతశ్చ శఙ్ఖరాట్ ।
పృష్ఠగే హ్యపరస్మింస్తు[1] ప్రోద్యతో[2] దక్షిణే త్వ(రి?సిః[3]) ।। 11 ।।

తథావిధే గదా వామే నిషణ్ణా వసుధాతలే ।
సిన్దూరశిఖరాకారమేకవక్త్రం చతుర్భుజమ్ ।। 12 ।।

అతసీపుష్పసఙ్కా[4]శవాసోభృత్ తాలలాఞ్ఛితమ్ ।
ముఖ్యేన పాణియుగ్మేన తుల్యమాద్యస్య వై విభోః ।। 13 ।।

సీరం చక్రం చ హస్తేఽస్య ముసలం తు గదా కరే ।
ప్రావృణ్ణిశాసముదితఖద్యోతచయదీధితిమ్ ।। 14 ।।

రత్నకౌశేయవసనం మకరధ్వజశోభితమ్ ।
ఏకవక్త్రం చతుర్బాహుం తృతీయం[5] పరమేశ్వరమ్ ।। 15 ।।

ముఖ్యహస్తద్వయం చాస్య ప్రాగ్వద్ ధ్యేయం మహామతే ।
వామే పరస్మిన్ శాఙ్గ[6] చ దక్షిణే బాణపఞ్చకమ్ ।। 16 ।।

అఞ్జనాద్రిప్రతీకాశం సుసితా[7]మ్బరవేష్టితమ్[8] ।

చతుర్భుజం విశాలాక్షం మృగలాఞ్ఛనభూషితమ్ ।। 17 ।।

ఆదివత్ పాణియుగలమాద్యమస్యాపి కీర్తితమ్ ।
దక్షిణాదిక్రమేణాథ ద్వాభ్యాం వై ఖఙ్గఖేటకౌ ।। 18 ।।
వాసుదేవాదీనాం విశేషలక్షణాన్యాహ- తత్రాద్యమిత్యాదిభిః ।। 9-18 ।।

[1 శ్చ- ము. అటీ. ।]

[2 ప్రోద్యతం- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 త్వరీ- ము., త్వరి- అటీ., త్వపి- అ., త్వరమ్- ఉ. ।]

[4 సంకాశం- బఖ. అటీ. ।]

[5 ద్వితీయం- అ. ఉ. ।]

[6 పీతా- అ. ।]

[7 శోభితమ్- అటీ. ।]

[8 ణాధః- అటీ. ।]

వనమాలాధరాః సర్వే శ్రీవత్సకృతలక్షణాః ।
శోభితాః కౌస్తుభేనైవ రత్నరాజేన వక్షసి ।। 19 ।।

కిరీటముకుటై[1] రమ్యైర్హారకేయూరనూపురైః ।
లలాటతిలకైశ్చిత్రైః స్ఫురన్మకర[2]కుణ్డలైః ।। 20 ।।

స్రగ్వరైర్వివిధైర్మాల్యైః కర్పూరాద్యైర్విలేపనైః ।
రమ్యైరలఙ్కృతాశ్చైవ భావనీయాః సదైవ హి ।। 21 ।।
సామాన్యలక్షణమాహ- వనమాలాధరా ఇతి త్రిభిః ।। 19-21 ।।

[1 మకుటైః- అటీ. ।]

[2 నృకుట- అటీ. ।]

పునరప్యయయోగేన ప్రాగుదఙ్మధ్యమే దలే ।
సితకృష్ణేన వపుషా [1]చానిరుద్ధం స్మరేత్ ప్రభుమ్ ।। 22 ।।

ఉదక్పశ్చిమమధ్యస్థే ప్రద్యుమ్నం భావయేచ్చదే ।
రూపేణ కృష్ణపీతేన [2]హ్యప్యయావసరే తు వై ।। 23 ।।

ప్రత్యగ్దక్షిణమధ్యస్థే పీతరక్తవపుర్ధరమ్ ।
స్మరేత్ సఙ్కర్షణం దేవం ప్రతిస్రోతః క్రియావిధౌ ।। 24 ।।

మధ్యే ప్రాగ్దక్షిణస్యాం చ సితరక్తేత తేజసా ।
వాసుదేవో జగన్నాథో భావనీయో మహామతే ।। 25 ।।

అతిశుద్ధాశయత్వేన స్ఫటికోపలవద్ విభుః ।
స్థానభేదం సమాసాద్య స చ కాన్తిద్వయాత్తు వై ।। 26 ।।

గృహ్ణాతి శబలం రూపముపసంహారలక్షణమ్ ।
క్రమశోఽథ చతుర్ణాం వై వక్ష్యే మన్త్రగణం శృణు ।। 27 ।।
ఈశానాద్యాగ్నేయాన్తమప్యధఃక్రమేణ స్థితానాం తేషాం శబలరూపమాహ- పునరిత్యాదిభిః ।। 22-27 ।।

[1 అని- అ., షాఽనిరుద్ధం సం- ఉ. ।]

[2 అప్య- అ. ఉ. ।]

అక్షాన్తర్గతమాదాయ నాభేః పూర్వమతః పరమ్ ।
భి(?న్నం) నాభిద్వితీయేన నేమిపూర్వమతః[1] పరమ్ ।। 28 ।।

నాభిపఞ్చమసంయుక్తం దశమాత్[2] ప్రథమం తతః ।
తృతీయం చ ద్వితీయం చ నేమేరాదాయ చాఙ్కయేత్ ।। 29 ।।

నాభిద్వితీయబీజేన నవమాదపరం తతః ।
తదధో వినియోక్తవ్యం ద్వితీయం ద్వాదశాత్తు [3]యత్ ।। 30 ।।

పఞ్చమేనాథ వై నాభేర్యుక్తం కుర్యాదనన్తరమ్ ।
అష్టమాదపరం శుద్ధం నేమిపూర్వం తథావిధమ్ ।। 31 ।।

యుక్తం నాభిద్వితీయేన ద్వితీయం నేమిమణ్డలాత్ ।
భూయస్తత్కేవలం దద్యాత్ పదం యోగేశ్వరాయ వై ।। 32 ।।

తదన్తే చక్రిణేశబ్దమథ నేమేర్యదష్టకమ్ ।
పశ్చిమేనాన్వితం నాభేస్తదన్తే వినివేశ్య చ ।। 33 ।।

శుద్ధమేకాదశాత్ పూర్వమాద్యం తదను చాష్టమాత్[4] ।
నేమేస్తృతీయేనా[5]క్రాన్తం ధ్వజాయాథ పదం న్యసేత్ ।। 34 ।।

భిన్నమేకాదశాత్ పూర్వం నాభితుర్యేణ వై తతః ।
అష్టమాదపరం శుద్ధం పఞ్చమం నేమిమణ్డలాత్ ।। 35 ।।

[6]ద్వితీయం స్వరసంయుక్తం ససేఽథ ద్వ్యక్షరం పదమ్ ।

వాసుదేవాయ తదను సనమస్కం పదం భవేత్ ।। 36 ।।

షట్త్రింశదక్షరో మన్త్రో భేదస్తస్యాధునోచ్యతే ।
పదమేకాదశార్ణం తు ప్రథమం పరికీర్తితమ్ ।। 37 ।।

పఞ్చాక్షరం ద్వితీయం తు తృతీయం త్ర్యక్షరం స్మృతమ్ ।
షడక్షరం చతుర్థం తు పఞ్చార్ణం పఞ్చమం తు వై ।। 38 ।।

షష్ఠం సప్తాక్షరం విద్ధి పదం పదవిదాంవర ।
ప్రణవాన్తే త్వథాదాయ ద్వితీయం నాభిమణ్డలాత్ ।। 39 ।।

తతస్తన్మన్త్రానాహ- క్రమశోఽథ [7]చతుర్ణామిత్యాదిభిః ।

[8]అక్షాన్తర్గతమాదాయేత్యారభ్య పదం పదవిదాంవరేత్యన్తమ్ ఓం అమాధురాయాద్భుతమయాయ యోగేశ్వరాయ చక్రిణే సుపర్ణధ్వజాయ పీతవాససే వాసుదేవాయ నమ ఇతి షట్త్రింశదక్షరో (క్షమా?మన్త్రః) సముద్ధృతో భవతి ।। 27-39 ।।

[1 మనన్తరమ్- అ. ఉ.।]

[2 నవమాత్- అ. ఉ.।]

[3 వై- ము. అటీ।]

[4 ర్యథాష్ట- అటీ.।]

[5 క్రాన్త- ము. అటీ. అ. ఉ.।]

[6 ద్వితీయ- ము అటీ. బక.।]

[7 చతుర్ణామితి- అ.।]

[8 అత్రాక్షా- మ.।]

చతుర్దశేన వై నాభేర్యుక్తం నేమ్యష్టకం తతః ।
ద్వితీయం దశమాచ్చుద్ధమథ భూయః[1] సమాహరేత్ ।। 40 ।।

తదధో నవమాదన్తం[2] నాభేస్తుర్యాదినాన్వితమ్ ।
ఏకాదశస్వరాక్రాన్తం ద్వితీయం దశమాత్ తతః ।। 41 ।।

బాహ్యాదథాష్టమం నాభేర్యుక్తం పఞ్చదశేన తు ।
కేవలం పఞ్చమం నేమేర్ద్వితీయం చాష్టమాత్ తతః ।। 42 ।।

నేమేస్తృతీయేనాక్రాన్తం వర్ణమేతత్ సమాహరేత్ ।
యుక్తం నాభేస్తృతీయేన ప్రాగరాత్ ప్రథమం తు వై ।। 43 ।।

ద్వితీయం దశమాద్వర్ణం నాభేరేకాదశాఙ్కితమ్ ।
పఞ్చాక్షరం పదం దద్యాత్ తదన్తే తాలకేతవే ।। 44 ।।

భూయస్తదవసానే తు పఞ్చార్ణం నీలవాససే ।
ప్రథమాత్ ప్రథమం చాథ ద్వితీయం[4] స్వరసంయుతమ్ ।। 45 ।।

కేవలం నేమిపూర్వం తు చాద్యమేకాదశాత్ తతః ।
బహిష్ఠేభ్యశ్చతుర్థం తు ద్వాభ్యాం నాభేః పరం న్యసేత్ ।। 46 ।।

ద్వితీయం కేవలం బాహ్యాత్ సఙ్కర్షణాయ వై పదమ్ ।
తృతీయం ప్రథమం నేమేరాదాయాకారసంయుతమ్ ।। 47 ।।

ద్వితీయమపి వై బాహ్యాచ్చుద్ధం తదను వై నమః ।
షట్త్రింశాక్షరసంయుక్తస్త్వయం మన్త్రో మహామతే ।। 48 ।।

షడ్వర్ణం పదమస్యాద్యం పఞ్చార్ణం తదనన్తరమ్ ।

దశాక్షరం తృతీయం తు త్రీణి పఞ్చాక్షరాణ్యతః ।। 49 ।।

ప్రణవాన్తే త్వథాదాయేత్యారభ్య త్రీణి పఞ్చాక్షరాణ్యత ఇత్యన్తమ్ ఓం ఆం సౌనన్దకినే సంవర్తకినే తాలకేతవే నీలవాససే కామపాలాయ సంకర్షణాయ రామాయ నమ ఇతి షట్త్రింశదక్షరమన్త్రః సముద్ధృతః ।। 39-49 ।।

[1 యస్త- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 న్తర్నా- అ.।]

[3 భిత్య- ఉ.।]

[4 యస్వర- ము. అటీ.।]

[5 ఆద్య- ఉ.।]

[6 కేవలం ద్వితయం- అ. ఉ.।]

అథాదాయాక్షగం[1] బీజం నాభేః పఞ్చదశాత్ తతః ।

శార్ఙ్గధృతే పదం దద్యాచ్చతుర్వర్ణమతః పరమ్ ।। 50 ।।

నేమిపూర్వమథాదాయ[2] ప్రాగరాత్ ప్రథమం తతః ।

తృతీయం చ బహిష్ఠేభ్యః పదం త్ర్యర్ణం ధ్వజాయ వై ।। 51 ।।

తత[3]స్తృతీయం బాహ్యాత్ తు ప్రథమాత్ ప్రథమం తతః ।

తదధో వినియోక్తవ్యం ద్వితీయం వర్ణమష్టమాత్ ।। 52 ।।

ద్వితీయస్వరసంయుక్తమథ బాహ్యాత్ తు పఞ్చమమ్ ।

అష్టమం తు తదుద్దేశాత్ కేవలం పునరేవ తత్ ।। 53 ।।

నాభేరేకాదశాక్రాన్తం షడక్షరమతః పరమ్ ।

పదం సనత్కుమారాయ పఞ్చాక్షరమనన్తరమ్ ।। 54 ।।

పదం జగత్త్రిప్రియాయేతి ప్రద్యుమ్నాయ నమస్తతః ।
చతుస్త్రింశాక్షరః సోఽయం మన్త్రః శృణు పదాన్యపి ।। 55 ।।

ఆద్యం ష్డక్షరం జ్ఞేయం ద్వితీయం తద్వదేవ హి ।
పఞ్చాక్షరం తృతీయం తు చతుర్థం తు షడక్షరమ్ ।। 56 ।।

పఞ్చార్ణం పఞ్చమం విద్ధి షడ్వర్ణం షష్ఠమేవ హి ।
అక్షస్థం షోడశం నాభేర్ద్వితీయం దశమాత్తు వై ।। 57 ।।

అథాదాయాక్షగం బీజమిత్యారభ్య ష్డ్వర్ణం షష్ఠమేవ హీత్యన్తమ్ ఓం అం [4]శార్ఙ్గధృతే మకరధ్వజాయ రక్తవాససే సనత్కుమారాయ జగత్త్రిప్రియాయ ప్రద్యుమ్నాయ నమ ఇతి చతుస్త్రింశదక్షరః సముద్ధృతః ।। 50-57 ।।

[1 క్షరం- ఉ. అటీ. ।]

[2 ర్వం తదా- అ. ।]

[3 అథ తృ- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[4 శారం చక్రధృతే- అ. ।]

కేవలం హ్యథ తేనైవ [1]చాక్రాన్తం నవమాత్ పరమ్ ।
అథాదాయ చ తస్యాన్తే ప్రథమాత్ ప్రథమం[2] పరాత్ ।। 58 ।।

యుక్తం నాభిద్వితీయేన వర్ణమేకం[3] మహామతే ।
వర్ణద్వయం పదస్యాదౌ తదేవాన్తేఽస్య వై పునః ।। 59 ।।

అథ ద్వితీయం నవమాత్ ప్రథమాత్ ప్రథమం తతః ।

తృతీయ[4]మథ వై నేమేర్ద్వితీయ[5]స్వరసంయుతమ్ ।। 60 ।।

ద్వితీయం కేవలం బాహ్యాత్ సప్తమం నాభిమణ్డలాత్ ।
అథ షష్ఠేన వై నేమేరాక్రాన్తం[6] ద్వితీయం న్యసేత్ ।। 61 ।।

ప్రాగ్వర్ణం దశమాన్నేమేః పఞ్చమస్యోర్ధ్వగం త్వథ ।
చతుర్థాదపరం వర్ణం ద్వితీయం నేమిమణ్డలాత్ ।। 62 ।।

ద్వాభ్యాం నాభిద్వితీయం తు[7] యోజయేత్ తదనన్తరమ్ ।
దశమాదపరం వర్ణం తృతీయస్వరసంయుతమ్ ।। 63 ।।

తృతీయమథ వై నేమేర్నాభిపఞ్చమసంయుతమ్ ।
ద్వితీయస్వరసంయుక్తం ద్వితీయం [8]నవమాదరాత్ ।। 64 ।।

అస్యైవాధో నియోక్తవ్యం దశమాత్ ప్రథమం హి యత్ ।
శుద్ధం నేమిద్వితీయం తు పదం త్వసితవాససే ।। 65 ।।

విష్వక్సేనాయ తదను నమస్కారసమన్వితమ్ ।
ద్వాత్రింశార్ణో హ్యయం మన్త్రః పదభేదేన వై పునః ।। 66 ।।

ఏకాధికస్తు భవతి పదాన్యథ నిబోధ మే ।
ద్వ్యక్షరం తు పదం పూర్వం ద్వితీయం తు[9] నవాక్షరమ్ ।। 67 ।।

త్రీణి పఞ్చాక్షరాణ్యన్యత్ షష్ఠం సప్తాక్షరం స్మృతమ్ ।
అప్యయావసరే ప్రాప్తే స్మరణే చార్యనే[10] విభోః ।। 68 ।।

అక్షస్థం షోడశం నాభేరిత్యారభ్య షష్ఠం సప్తాక్షరం స్మృతమిత్యన్తమ్ ఓం అః నన్దకానన్దకరాయ ఋూశ్యధ్వజాయానిరుద్ధాయాసితవాససే విష్వక్సేనాయ నమ ఇతి ద్వాత్రింశదక్షరో మన్త్రః సముద్ధృతః ।। 57-68 ।।

[1 ఆ- అ. ఉ.।]

[2 మం చ - అ. ఉ.।]

[3 మేతన్మ- అ. ఉ.।]

[4 ద్వితీయ- అటీ.।]

[5 తీయం- అ. ఉ.।]

[6 న్తద్వితయం- అ. అటీ.।]

[7 తం- అ.।]

[8 తు తవా- బక. బఖ.।]

[9 త్వష్టవర్ణకమ్- బఖ.।]

[10 వార్చనే- అ. ఉ.।]

శ్రృణు మన్త్రచతుష్కం తు పునరన్యత్ సమాసతః ।
ఆద్యమేకాదశాద్ వర్ణం పఞ్చమస్వరసంయుతమ్ ।। 69 ।।

యుక్తం స్వరేణ తేనైవ తృతీయం నేమిమణ్డలాత్ ।
ద్వితీయస్వరసంయుక్తమథ బాహ్యాత్ తు సప్తమమ్ ।। 70 ।।

ద్వితీయం కేవలం నేమేరాద్యన్తే ప్రణవో నమః ।
శుద్ధం త్వథాష్టమం బాహ్యాద్ ద్వితీయమథ చాష్టమాత్ ।। 71 ।।

అథో నేమిద్వితీయేన యుక్త నాభ్యపరేణ తు ।

కేవలం[1] ద్వితీయం[2] బాహ్య[3]న్నమస్కారమతః పరమ్ ।। 72 ।।

అథాక్షగం నాభిపూర్వం[4] ద్వితీయం [5]త్రితయాదరాత్ ।
తదధో ద్వితయం[6] ద్వితీయం బాహ్యాన్నాభిపఞ్చమసంయుతమ్ ।। 73 ।।

అథ నాభిద్వితీయేన యుక్తం యత్ పరమాష్టమాత్[7] ।।
ద్వితీయం[8] కేవలం బాహ్యన్నమస్కారం[9] తతః పరమ్ ।। 74 ।।

అక్షస్థబీజం తదను ద్వితీయం ద్వాదశాదరాత్ ।
ద్వితీయాత్ ప్రథమం చాథ పఞ్చమం నేమిమణ్డలాత్ ।। 75 ।।

కేవలం త్రితయం హ్యేతద్ ద్వితీయం చ తథాష్టమాత్ ।
ఏకాదశస్వరాక్రాన్తం వాసుదేవాయ వై నమః ।। 76 ।।

సప్తాక్షరస్తు ప్రాఙ్మన్త్రో ద్వితీయస్తు షడక్షరః ।
పూర్వతుల్యస్తృతీయస్తు చతుర్థో ద్వాదశాక్షరః ।। 77 ।।

పదభేదవినిర్ముక్తమేతన్మన్త్రచతుష్టయమ్ ।
గోపనీయం ప్రయత్నేన విధిజ్ఞైః సిద్ధిమీప్సుభిః ।। 78 ।।

ఏవం జ్ఞాత్వాఽమృతమయైర్భోగైస్తోష్యశ్చ పూర్వవత్ ।
వైభవీయైర్వృతో దేవైశ్చతుర్మూర్తిరధోక్షజః ।। 79 ।।

అథాప్యయక్రమేణ వ్యూహార్చనే మన్త్రచతుష్టయమాహ- అప్యయావసర ఇత్యాదిభిః। తథా చ ఓం పురుషాయ నమః, ఓం సత్యాయ నమః, ఓం అచ్యుతాయ నమః, ఓం భగవతే వాసుదేవాయ నమ ఇత్యనిరుద్ధాదివాసుదేవాన్తమన్త్రచతుష్కముక్తం భవతి ।। 68-79 ।।

[1 కేవల- ము. అటీ. ।]

[2 ద్వితయం- అటీ. ।]

[3 హ్యేత్ ప్రాగ్వదాద్యన్తభూషితమ్- అ. ఉ. ।]

[4 ర్వాద్ ద్వి- అ. ।]

[5 తృతీయా- ము. బక. బఖ. ।]

[6 ద్వితీయం- బక. బఖ. ।]

[7 మష్ట- బక. బఖ. ।]

[8 కేవలం ద్వితీయం- బక. బఖ. ।]

[9 రమతః- బఖ. ।]

చతురఙ్గాదయం చక్రాచ్చాతురాత్మ్యస్య వై [1]విభోః ।

ఇతి మన్త్రగణః ప్రోక్తః సరహస్యః సమాసతః ।। 80 ।।

ఏతావదన్తముక్తమర్థం నిగమయతి- చతురఙ్గాదితి । చతురఙ్గాద్ నాభ్యరనేమిప్రధిసంజ్ఞాఙ్గచతుష్టయవిశిష్టాదిత్యర్థః ।। 80 ।।

[1 ప్రభోః- అటీ. ।]

అభేదేనాదిమూర్తేర్వై సంస్థితం వటబీజవత్ ।

సర్వక్రియావినిర్ముక్తముత్తమం[1] పరమార్థతః ।। 81 ।।

చాచురాత్మ్యం తదాద్యం వై శుద్ధసంవిన్మయం మహత్ ।

వహ్న్యర్కేన్దుసహస్రాభమానన్దా[2]స్పదలక్షణమ్ ।। 82 ।।

తుర్యవ్యూహలక్షణమాహ- అభేదేనేతి సార్ధేన ।। 81-82 ।।

[1 మమూర్తం- అ. ఉ. ।]

[2 న్దసప్పన్ద- అ. ఉ. ।]

బీజం సర్వక్రియాణాం యద్[1] వికల్పానాం యదాస్పదమ్ ।
చాతురాత్మ్యం తు తద్ విద్ధి ద్వితీయమమలేక్షణ[2] ।। 83 ।।
సుషుప్తివ్యూహలక్షణమాహ- వహ్న్యర్కేతి సార్ధేన ।। 82-83 ।।
[1 చ వి- అటీ.।।]
[2 క్షణమ్- ము.।]

నిత్యం నిత్యాకృతిధరం తేజసా సూర్యవర్చసమ్ ।
భిన్నం సితాదిభేదేన [1]చోర్ధ్వాధః సంస్థితేన చ ।। 84 ।।

కైవల్యభోగఫలదం భవబీజక్షయఙ్కరమ్ ।
చాతురాత్మ్యం తృతీయం తు సుధాసన్దోహసున్దరమ్ ।। 85 ।।
స్వప్నవ్యూహలక్షణమాహ- నిత్యమితి ద్వాభ్యామ్ ।। 84-85 ।।
[1 ఊర్ధ్వా- అ. ఉ.।]

స్థిత్యుత్పత్తిప్రలయకృత్ సర్వోపకరణాన్వితమ్ ।
ప్రకృతిం స్వామధిష్ఠాయ సముదేత్యస్తమేతి చ ।। 86 ।।

చతుర్థం విద్ధి తద్ యస్య విశ్వం తిష్ఠతి శాసనాత్ ।
ధత్తే సితాదికం రూపం చతుర్ధా యత్ కృతే యుగే ।। 87 ।।

రక్తాద్యం సితనిష్ఠం చ త్రేతాయాం హి మహామతే ।
పీతం కృష్ణం సితం రక్తం సమ్ప్రాప్తే ద్వాపరే యుగే ।। 88 ।।

కలౌ కృష్ణం సితం రక్తం పీతం చానుక్రమేణ తు ।
యుగసన్ధ్యాచతుష్కే తు బిభర్తి పరమేశ్వరః ।। 89 ।।

విభిన్నమూర్తిసామాన్యం రూపం యత్ తన్నిబోధ మే ।
సితరక్తం కృతాన్తే తు రక్తపీతమతః పరమ్ ।। 90 ।।

పీతకృష్ణం చ తదను కృష్ణశుక్లమనన్తరమ్ ।
భేదః ప్రాగుదితైర్జ్ఞేయ ఆయుధామ్బరలాఞ్ఛనైః ।। 91 ।।

సమత్వాదన్యథా[1] కేన విభాగోఽత్రావధార్యతే ।
[2]యుగాద్యదినరాత్ర్య[3]ర్ధప్రహరాణాం క్రమేణ తు ।। 92 ।।

జాగ్రద్వ్యూహలక్షణం తస్య యుగభేదేన వర్ణభేదం చాహ-స్థిత్యుత్పత్తి[4]త్యాదిభిర్విభాగోఽత్రావధార్యత ఇత్యన్తైః। లక్ష్మీతన్త్రేఽప్యేవమేవోపబృంహితాని వ్యూహలక్షణాని-

వహ్న్యర్కేన్దుసహస్రాభమానన్దా[5]స్పదలక్షణమ్ ।।
బీజం సర్వక్రియాణాం తద్ వికల్పానాం తదాస్పదమ్ ।
సౌషుప్తం చాతురాత్మ్యం తత్ ప్రథమం విద్ధి వాసవ ।।
అథ స్వాపపదే[6][7] హ్యేవం విభజ్యాత్మానమాత్మనా ।
దేవః ప్రాగాదిభేదేన వాసుదేవాదిరూపతః ।।
సమాసవ్యాసభేదేన గుణానాం పురుషోత్తమః ।
సితరక్తసువర్ణాభ్రసదృశైః పరమాద్భుతైః ।।
ఆదిమూర్తిసమై రూపైశ్చతుర్ధా [8]హ్యవతిష్ఠతే ।
కైవల్యభోగఫలదం భవబీజక్షయఙ్కరమ్ ।।
చాతురాత్మ్యం ద్వితీయం తత్ సుధాసందోహసున్దరమ్ ।
అథ జాగ్రత్పదే దేవః సితరక్తాదిభేదితైః[9] ।।
చతుర్భుజైరుదారాఙ్గైః శఙ్ఖచక్రాదిచిహ్నితైః ।
నానాధ్వజవిచిత్రాఙ్గైర్వాసుదేవాదిసంజ్ఞితైః ।।

వ్యూహైః [10]సంప్రవిభజ్యాస్తే విభుర్నామ స్వలీలయా ।
జాగ్రత్పదే స్థితం దేవం చాతురాత్మ్యమనుత్తమమ్ ।।
స్థిత్యుత్పత్తిప్రలయ[11]కృత్ సర్వోపకరణాన్వితమ్ ।
సర్వం[12] తచ్చిన్తయేత్తస్య[13] విశ్వం తిష్ఠతి శాసనే ।।
త్రివిధం చాతురాత్మ్యం తు సుషుత్ప్యాదిపదత్రికే ।
సువ్యక్తం తత్పదే తుర్యే గుణలక్ష్యం పరం స్థితమ్ ।। ఇతి 86-92 ।।

(10/20-27, 40-42)

[1 థాజ్కేన- ము. బక. బఖ. ।]

[2 యుగపద్దిన్- బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 త్ర్యుత్థ- అ. ఉ. ।]

[4 త్పత్త్యా- అ. ।]

[5 నద్ధస్పన్ధ- మ. ।]

[6 స్వాపేన- ము. ।]

[7 దేఽప్యేవం- ము. ।]

[8 వ్యవ- ము. ।]

[9 భేదతః- ము. ।]

[10 సంవిభ- అ. మ. ।]

[11 యాది- అ.మ. ।]

[12 దివ్యం- ము. ।]

[13 ద్యస్య- ము. ।]

విభాగకల్పనం[1] కృత్వా నిత్యమాలక్ష్య వై ప్రభుమ్ ।
దేహేఽస్మిన్ మూర్ధ్ని హృదయే నాభౌ తు తదధః పునః ।। 93 ।।

తస్మాదామూర్ధపాదాన్తం భూతయే ముక్తయేఽన్యథా ।

గ్రీవాంసజానుగుల్ఫేషు స్మరేత్ [2]సన్ధ్యుక్తలక్షణమ్ ।। 94 ।।

సృష్టిసంహారయోగేన యః స యాతి పరాం గతిమ్ ।

ఇత్యేకమూర్తేర్వ్యూహానాం విభవస్యాఖిలస్య చ ।। 95 ।।

వాసుదేవాదీనాం స్మరణస్య కాలభేదాన్ సాధకశరీరే [3]స్థానభేదాంశ్చాహ- యుగాబ్దేతి త్రిభిః। ఆలక్ష్య ధ్యాత్వేత్యర్థః। భూతయే ఐశ్వర్యాయ। ముక్తయే మోక్షాయ। ఏవం చ ధామచతుష్టయం మూర్ధాదిచతుఃస్థానేషు క్రమేణ వాసుదేవాదీ(నాం?న్) స్మరతామైహికం లౌకికం ఫలమ్, పునః ప్రాతిలోమ్యేన నాభేరధ[4]స్తాదారభ్య మూర్ధాన్తం స్థానచతుష్టయేఽనిరుద్ధాదివాసుదేవాన్తాన్ స్మరతాం మూర్తిరూపం ఫలం చ సిధ్యతీతి భావః। [5]సన్ధ్యుక్తలక్షణం యుగసన్ధిభేదేన గృహీతసితరక్తాదిశబలరూపం వాసుదేవాదిచతుష్టయమిత్యర్థః ।। 92-95 ।।

[1 నాం- అ. ఉ.।]

[2 సంయుక్త- అటీ.।]

[3 భేదం చాహ-అ.।]

[4 ధఃస్థా- అ.।]

[5 సంయుక్త- అ.।]

అవతారస్తథా ధ్యానమర్చనం మన్త్రపూర్వకమ్ ।

స్వపదస్థానభేదేన ప్రోక్తమేకసమాధినా ।। 96 ।।

ఉక్తమర్థం నిగమయతి- ఇతీతి సార్ధేన। ఏకమూర్తేః పరాత్మరవాసుదేవస్య వ్యూహానాం విభవస్య వాసుదేవాదీనాం తుర్యాద్యవస్థాభేదస్యేత్యర్థః ।। 95-96 ।।

విశేషోఽప్యథ భేదాఖ్యస్త్వవతారపురస్సరః[1] ।

[2]భావస్థితివిధౌ చైవ సర్వేషామధునోచ్యతే ।। 97 ।।

ఏతేషాం విశేష ఉచ్యత ఇత్యాహ- విశేష ఇతి ।। 97 ।।

[1 స్సరమ్- అ. ఉ.।]

[2 భావః- ము. బక. బఖ. ।]

షాడ్గుణ్యమాదిదేవాద్యం చాతురాత్మ్యమలాఞ్ఛనమ్ ।

సృష్టయే త్రితయం హ్యేతత్ సామర్థ్యం పారమేశ్వరమ్ ।। 98 ।।

లోలీ[1] భూతమభేదేన స్మరేత్ తుర్యాత్మనా పురా ।

నిత్యోదితం చ సుపదే స్థితమస్పన్దలక్షణమ్ ।। 99 ।।

విశేషమాహ- షాడ్గుణ్యమితి ద్వాభ్యామ్। పారమేశ్వరం సామర్థ్యం సామర్థ్యశక్తిరూపమ్, ఏతత్త్రితయం సుషుప్త్యాదివ్యూహత్రయమ్, సృష్టయే సృష్ట్యర్థం లోలభూతం స్మరేత్। అస్పన్దలక్షణమ్ అలోలభూతమ్, నిత్యోదితం పరాత్ పరం భగవన్తమేవ తుర్యాత్మనా తుర్యవ్యూహరూపేణ, అభిన్నం స్మరేదిత్యర్థః ।। 98-99 ।।

[1 లోలభూతమితి భాష్యకారసంమతః పాఠః।]

అథార్చితుం యమిచ్ఛేత్తు విశేషవ్యక్తిలక్షణమ్ ।

సఙ్కల్ప్య[1] తం స్వ[2]బుద్ధ్యా తు తత్కాలసమనన్తరమ్ ।। 100 ।।

[3]ధ్రువా సామర్థ్యశక్తి[4]ర్యై స్పన్దతామేతి చ స్వయమ్ ।

సూతేఽగ్నికణవన్మన్త్రం యత్ర మన్త్రీ కృతాస్పదః ।। 101 ।।

తమాగతమివాకాశాత్[5] తారకం కర్ణికాన్తరే ।

భావయేదథ తన్మధ్యాదారాధ్యముదితం స్మరేత్ ।। 102 ।।

ఆదిమూర్తిస్వరూపేణ చతుర్మూర్తిమయేన వా ।

పృథక్త్వేన చతుర్మూర్తేరేకైకాకృతినాఽప్యథ ।। 103 ।।

అథవా వైభవీయేన నానాకృత్యాత్మనా తు వై ।

అఙ్గసంఙ్ఘం తదీయం చ న్యసేత్ పద్మదలాశ్రితమ్ ।। 104 ।।

పరివారం బహిః పద్మాత్ స్వకం[6] యో యస్య విద్యతే ।

సశక్తికస్య మన్త్రస్య దిక్క్రమేణ[7] హృదాది యత్ ।। 105 ।।

అర్చనార్థం భగవదవతరణక్రమమాహ- అథేతి సార్ధైః పఞ్చభిః[8]। యః సాధకో విశేషవ్యక్తిలక్షణం పరవ్యూహవిభవాఖ్యతత్తన్మూర్తివిశిష్టం భగవన్తమర్చితుమిచ్ఛేత్, తం సాధకం స్వబుద్ధ్యా సంకల్ప్య స్వాభిముఖం జ్ఞాత్వా తత్కాలసమనన్తరం [9]తదిచ్ఛానన్తరమేవ సామర్థ్యశక్తిః స్వయమేవ స్పన్దతామేతి। మన్త్రీ సాధకః, యత్ర కృతాస్పదః, యన్మన్త్రమిచ్ఛతి తన్మన్త్రమగ్నికణవత్ సూతే చ। తత్స్పన్దనమాత్రేణాఽగ్నేః స్ఫులిఙ్గవన్మన్త్రః సముద్భూతో భవతీతి భావః। తన్మన్త్రమాకాశాత్ తారకమివ కర్ణికాన్తరే హృత్కమలకర్ణికామధ్యే ఆగతం భావయేత్। తన్మధ్యాత్ మన్త్రమధ్యాత్, ఆరాధ్యం మన్త్రనాథమ్, ఆదిమూర్తిస్వరూపేణ పరవాసుదేవరూపేణ। యద్వా చతుర్మూర్తేర్వ్యూహస్య పృథక్త్వేన, ఏకైకాకృతినా కేవలమేకైకమూర్తిరూపేణ, ఆహోస్విన్నానాకృత్యాత్మనా వైభవీయేన రూపేణ పద్మనాభాదిభేదేన, ఉదితమ్ ఉత్పన్నం స్మరేత్ ।। 100-105 ।।

[1 ల్పితం- అటీ. ।]

[2 సు- ఉ. ।]

[3 విద్ధి- బక. బఖ. అ. ఉ., ధృత్వా- అటీ. ।]

[4 క్తిం వై- అటీ. ।]

[5 దారక్తం- ఉ. ।]

[6 స్వయం- అ.ఉ. ।]

[7 క్రమేణ హృదయాది- బక. బఖ. ।]

[8 శ్చతుర్భిః- మ. ।]

[9 తతశ్చా- అ. ।]

న్యసేత్ కేసరజాలస్థం పత్ర[1]మధ్యే తు శక్తయః ।

నిఃశక్తికో నిరఙ్గో యో మన్త్రనాథస్తు కేవలః ।। 106 ।।

శబ్దమాత్రేణ [2]తం భూయో దలజాలగతం[3] యజేత్ ।

ఇత్యేవమన్తర్యాగస్తు దేవస్య పరమాత్మనః[4] ।। 107 ।।

(నిః? స)శక్తికస్య మన్త్రస్య ప్రాగాదిదలేషు హృదయాద్యఙ్గమన్త్రన్యాసం కమలాద్ బహిస్తత్తత్పరివారన్యాసం చాహ- సశక్తికస్యేతి[5]। ఏవం దలేషు లక్ష్మ్యాదిశక్తిన్యాసనియమస్య ప్రాయికత్వం బోధ్యమ్। యతోఽత్రైవ త్రయోదశే పరిచ్ఛేదే-

షట్కం కేసరజాలస్థం తత్ర ప్రాక్ పశ్చిమే ద్వయమ్ ।

ద్వయం ద్వయం సౌమ్యయామ్యే తా[6] సాం వామకరేషు చ ।। (13/52-53)

ఇతి కేసరస్థానేఽపి శక్త్యవస్థానముక్తమ్। సప్తదశపరిచ్ఛేదేఽపి-

నేమిభాగే శ్రియం దేవీం పుష్టిముత్తరతో న్యసేత్ ।

పృష్ఠదేశే స్థితాం నిద్రామగ్రభాగే సరస్వతీమ్ ।। (17/70)

ఇతి కమలాద్ బహిరపి శక్తిన్యాస ఉక్తః। కిఞ్చ, సాత్వతోపబృంహణే ఈశ్వరే పారమేశ్వరే చ- "దేవస్య కర్ణికాయాం తు శ్రియం పుష్టిం తతోఽపరే" (ఈ. సం. 4/79; పా. సం. 6/249) ఇతి కర్ణికాయామపి దేవస్య పార్శ్వద్వయే శక్త్యర్చనముక్తమ్ ।। 105-106 ।।

నిఃశక్తికత్వనిరఙ్గకత్వోభయవిశిష్టస్య భగవతస్తు కేవలమన్త్రమాత్రేణ భాగస్థానేఽప్యర్చనమాహ- నిఃశక్తిక[7] ఇతి ।। 106-107 ।।

[1 పద్మ- బక. బఖ. ।]

[2 తద్- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 జాత- ము. అటీ. ।]

[4 చతురా- అ. ఉ. ।]

[5 కస్యేతి ద్వాభ్యామ్- అ. మ. ।]

[6 తేషాం - అ. మ. ।]

[7 ` నిఃశక్తిక ఇతి' నాస్తి- అ. ।]

సమాసేనోదితః సమ్యగథ మూర్తేర్యజేద్ బహిః ।

వేద్యాం పురాహ్నత్రైర్ఘ్యైర్బిమ్బే వా[1] చక్రపఙ్కజే ।। 108 ।।

ఉక్తమర్థం నిగమయతి- ఇతీతి ।। 107-108 ।।

[1 వాచక- అ. ఉ. ।]

హేమాదిద్రవ్యజనితే చక్రే వా కేవలామ్బుజే ।

భద్రపీఠభువో మధ్యే సుశ్లక్ష్ణే కేవలే తు వా ।। 109 ।।

ధ్యాత్వా ధ్యాత్వా స్వమన్త్రేణ హ్యప[1]వర్గఫలాప్తయే ।

సమ[2]ర్చనీయం విధివచ్ఛ్రద్ధాభక్తిపురస్సరమ్ ।। 110 ।।

బహిర్యాగస్థానాన్యాహ- వేద్యామిత్యాదిభిః ।। 108-110 ।।

[1 అప- అ. ఉ. ।]

[2 నాస్త్యేషా పఙ్క్తిః- అ. ఉ. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం

పఞ్చమః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలా[1]ర్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే పఞ్చమః పరిచ్ఛేదః ।।

[1 కమలసేవా- అ. ।]

---------------------------- - -------------------------- - ------------------------------- - ------------------------

సప్తమః పరిచ్చేదః॥

నారద-ఉవాచ॥

ప్రసన్నేనాథ విభునా యదుక్తో లాఙ్గలీ పునః ।

నిశ్రేయసస్సకరం కర్మ తదాకర్ణయత[2] ద్విజాః ॥ 1 ॥

అథ సప్తమో వ్యాఖ్యాస్యతే। నారదో మునీన్ ప్రతి వాసుదేవేన సంకర్షణాయోపదిష్టం వ్రతాఖ్యం[3] కర్మ శృణుధ్వమిత్యాహ- ప్రసన్నేనేతి ॥ 1 ॥

[1 నారద ఇత్యేవ ఉ. విహాయ సర్వత్ర పాఠః।]

[2 య సామ్ప్రతమ్- బక. బఖ, యతః శృణు- ఉ.।]

[3 వృత్త్యాఖ్యం- అ.।]

శ్రీభగవానువాచ

శృణు బ్రహ్మమయం పుణ్యమపుణ్యచయదాహకృత్ ।

తత్త్వతః ప్రతిపన్నానామచిరాదేవ సిద్ధిదమ్ ॥ 2 ॥

భగవాన్ సంకర్షణం ప్రత్యాహ- శృణ్విత। పుణ్యం పుణ్యావహమ్। అపుణ్యచయదాహకృత్ పాపవిధ్వంసకమ్। కర్మేత్యనుషఙ్గః ॥ 2 ॥

పరం బ్రహ్మ పరం ధామ చాతురాత్మకమవ్యయమ్ ।

జాగ్రత్సంజ్ఞే స్వయం యత్తు పదే వ్యక్తచతుర్భుజమ్ ॥ 3 ॥

నూనం కర్మాత్మతత్త్వానాం భవదుఃఖప్రశాన్తయే ।
భావమాత్రమ్య రూపేణ తేన మోక్షప్రదేన చ ।। 4 ।।

తతస్త్వప్యయయోగేన స్వస్వమూర్తిచతుష్టయమ్ ।
నీత్వా పరిణతిం యోగాదాత్మన్యాస్తే చ పూర్వవత్ ।। 5 ।।

అనుగ్రహార్థం [1]భవినాం నానాకృత్యా తు వై పునః ।
దేహకాన్తిమనుజ్ఝిత్య దిక్క్రమేణ తు వై సహ ।। 6 ।।

పౌరుషేణ తు రూపేణ ప్రత్యేకేన త్రిధా త్రిధా ।
వాసుదేవాదికేనైవ వ్యక్త[2]చక్రాదినా యుతమ్ ।। 7 ।।

ఉత్కృష్టా[3]దిగుణాఢ్యానామా సృష్టేర్వా న్యయాజినామ్ ।
వర్ణానాం జనకత్వేన వ్యక్తిమభ్యేతి శాశ్వతీమ్ ।। 8 ।।

పూర్వోక్తం పరాత్పరం నిత్యోదితవ్యూహాఖ్యం వాసుదేవాదిచతుష్టయమేవ పూర్వోక్తజాగ్రద్వ్యూహరూపేణావిర్భూతమ్, తజ్జీవాత్మనాం సంసారఖేదనివృత్త్యర్థం తేనైవ రూపేణ చ వ్యక్తీభూయ జాగ్రత్పదే విదిక్ష్వప్యయక్రమేణావతీర్ణం పురుషాదిమూర్తిచతుష్టయం స్వాత్మన్యుపసంహృత్య పునః సంసారిణామనుగ్రహార్థం ప్రత్యేకం త్రిధా త్రిధా వాసుదేవః కేశవాదిత్రికరూపేణ, సంకర్షణో గోవిన్దాదిత్రికరూపేణ, ప్రద్యుమ్నస్త్రివిక్రమాదిత్రికరూపేణ, అనిరుద్ధో హృషీకేశాదిత్రికరూపేణ వ్యక్తచక్రాదిలాఞ్ఛనైః సహ భగవదేకాన్తినాం పోషకత్వేన శాశ్వతీమభివ్యక్తిమభ్యేతీత్యాహ- పరం బ్రహ్మేతి షడ్భిః। దేహకాన్తిమనుజ్ఝిత్యేత్యనేన జాగ్రద్వ్యూహవాసుదేవాదిచతుష్టయస్య పూర్వం[4] యాదృశో వర్ణభేద ఉక్తః, కేశవాదిత్రికచతుష్టయస్యాపి తాదృశ ఏవేత్యుక్తం భవతి ।। 3-8 ।।

[1 భక్తానాం- బఖ., హవినాం- అ.।]

[2 తస్యాయం విహితః క్రమః- ఉ.।]

[3 ష్ట్యాదిగుణార్ధ్యానామకృష్టే- ము. అటీ.।]

[4 `పూర్వం' నాస్తి- అ.।]

యాం సమాలమ్బ్య సంసారాదచిరాదేవ యాన్తి చ ।

సుప్రబుద్ధః[1] పరం ధామ దానధర్మవ్రతాదినా ।। 9 ।।

ఏవం కేశవాదిరూపేణాభివ్యక్తేః ప్రయోజనమాహ- యామితి ।। 9 ।।

[1 ప్రబుద్ధాం- ము., ప్రసిద్ధం- అటీ. బక., ప్రబుద్ధ- బఖ.।]

కర్తవ్యమితి వై కర్మ త్వైశ్వర్యం[1] యః సమాచరేత్ ।

భక్త్యా వ్రతచ్ఛలేనైవ తస్యాయం విహితః క్రమః ।। 10 ।।

అతో వాసుదేవాదీనాం కేశవాదీనాం చ ప్రీణనవ్రతానుష్ఠానక్రమో వక్ష్యత ఇత్యాహ- కర్తవ్యమితీతి। ఐశ్వర్యమ్ ఈశ్వరసంబన్ధి, తత్ప్రీణనమిత్యర్థః। యద్వా ఐహలౌకికైశ్వర్యాదిసంపాదకమిత్యర్థః। ఉభయథా కర్మణో విశేషణమ్ ।। 10 ।।

[1 శ్వరం- బఖ. అ.।]

కార్తికస్య దశమ్యాం తు మాసస్య తు నిశాగమే ।

ఘృతేన పఞ్చగవ్యేన బిమ్బపాదామ్బసా తు వా ।। 11 ।।

కృత్వా స్వకోష్ఠసంశుద్ధిం నిస్సృత్యోదరగం[1] మలమ్ ।

స్మరన్ ప్రభుం సమాచమ్య పాణౌ కృత్వా కుశోదకమ్ ।। 12 ।।

తత్క్షేపపూర్వం సఙ్కల్ప ఆవర్తవ్యో వ్రతం ప్రతి ।

ఓం వ్రతాధిపతయే దేవ నిత్యనిర్మలమూర్తయే ।। 13 ।।

దశమ్యాం సాయంకాలే పఞ్చగవ్యా[2](ద్య)న్యతమప్రాశనేన స్వశరీరశుద్ధిమాచమనప్రాణాయామౌ కుశోదకప్రక్షేపపూర్వకం సంకల్పం చాహ- కార్తికస్యేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। ఘృతేన పఞ్చగవ్యేన బిమ్బపాదామ్బసా [3]తు [4]వేత్యత్రోత్తరోత్తరం శ్రేష్ఠం సంబోధ్యమ్। తథా చ సచ్చరిత్రరక్షాయాం తృతీయేఽధికారే బ్రహ్మాణ్డే-

"పృథివ్యాం యాని తీర్థాని తేషు స్నాతేషు[5] యత్ఫలమ్ ।

విష్ణోః పాదోదకం మూర్ధ్ని[6] ధారయేత్ సర్వమాప్నుయాత్ ।।

మానవో యస్తు గఙ్గాయాం స్నానం పానం సమాచరేత్ ।

తస్య యాదృగ్ భవేత్ పుణ్యం తాదృక్ పాదామ్బుధారణాత్ ।।

త్రిషు లోకేషు యత్తీర్థం ప్రయాగం పుష్కరాదికమ్ ।

తత్పాదయుగ్మే కృష్ణస్య తత్ర తిష్ఠతి నిత్యశః ।।

శ్రీభాగవతే-

పాదోదకస్య మాహాత్మ్యం జానాత్యేవ హి శఙ్కరః ।

విష్ణుపాదోద్భవాం గఙ్గాం శిరసా ధారయన్[7] హి సః ।।

ప్రాయశ్చిత్తమనుప్రాప్తః[8] కృచ్ఛ్రం వాప్యఘమర్షణమ్ ।

విష్ణుపాదోదకం పీత్వా శుద్ధిమాప్నోతి తత్క్షణాత్ ।।" (పృ. 110)

ఇత్యాది। ఏతదలాభే పఞ్చగవ్యమ్, తస్యాప్యలాభే ఘృతం వా గ్రాహ్యమితి భావః। తథా చ పాద్మే స్నపనాధ్యాయే-

అలాభే పఞ్చగవ్యానాం ఘృతమేవైకమిష్యతే ।

పఞ్చగవ్యేషు యస్య స్యాదలాభస్తత్కృతే ఘృతమ్ ।। ఇతి।।

ప్రభుం స్మరన్ ఉదరగం మలం నిస్సృత్యేత్యనేన ప్రాణాయామః సూచ్యతే యథా[9], తథా వక్ష్యతి ప్రాణాయామం నృసింహకల్పపరిచ్ఛేదే-

నాభిదేశస్థితం ధ్యాత్వా దేవం సంగృహ్య కల్మషమ్ ।

నిస్సృతం వాయుమార్గేణ ద్వాదశాన్తావధౌ క్షిపేత్ ।।

నిరస్తపాపమాకృష్య వాతచక్రసమన్వితమ్ ।

నాసాగ్రేణ తు మన్త్రేశం దేహసంపూరణాయ చ ।।

తం ధ్యాయేద్ హృదయస్థం చ గతిరుద్ధేన వాయునా । (17/8-20) ఇతి।। 11-13 ।।

[1 నిర్వృత్యేతి సార్వత్రికః పాఠః, టీకానుసారీ పాఠో మూలే స్థాపితః।]

[2 గవ్యప్రాశ- మ.।]

[3 కృత్వే- అ.।]

[4 త్రోత్తరత్ర- అ. I]

[5 స్నానేషు- అ. ము. I]

[6 మూర్ధ్నా- ము. మ. I]

[7 యద్ధి- ము. I]

[8 ప్రాప్తం- ము. I]

[9 యతస్తథా - మ. I]

ఓం వ్రతాధిపతయే దేవ నిత్యనిర్మలమూర్తయే II 13

వత్సరం పరిపీడైస్తు[1] త్వామహం తోషయామ్యజమ్ I

ప్రయతో దర్భశయ్యాయాం క్ష్మాతలే రజనీం నయేత్ II 14 II

సంకల్పమన్త్రమాహ- ఓం వ్రతాధిపతయ ఇతి I పరిపీడైః, ఉపవాసైరిత్యర్థః II 13-14 II

[1 పరిపిణ్డైః- ము., పరపీడైః-ఉ. I]

ప్రయతో దర్భశయ్యాయాం క్ష్మాతలే రజనీం నయేత్ II 14

ఏకాదశ్యాం ప్రభాతేఽథ స్నాత్వా దేవమధోక్షజమ్ I

ధ్యాత్వాఽభ్యర్చ్య యథాపూర్వం నానానామాన్తరైః శుభైః II 15 II

ఏవం సంకల్పానన్తరం తస్యాం రాత్రౌ కేవలభూతలే కుశోపరి శయనమాహ- ప్రయత ఇత్యర్ధేన I ఏకాదశీప్రభాతకృత్యమాహ- ఏకాదశ్యామితి I నానానామాన్తరైః సహస్రనామాదిభిరిత్యర్థః I స్తు[1]త్వేతి శేషః II 14-15 II

[1 స్తుత్యే- అ. I]

కరాభ్యాం లమ్బమానాభ్యాం సంస్థితౌ దక్షిణాదితః I

పద్మశఙ్ఖౌ సుశోభాఢ్యౌ యథా తదవధారయ II 16 II

తర్జనీమధ్యమాభ్యాం తు నమ్రాభ్యాం[1] మధ్యతః[2] స్థితమ్ ।

నిషణ్ణం తలపర్యన్తే[3] శఙ్ఖమూర్ధ్వముఖం శుభమ్ ।। 17 ।।

సనాలం కమలం తద్వత్ సితం వికసితం తు వై ।

మణిబన్ధాదతిక్రాన్తం కిఞ్చిచ్చేషలతాగణమ్ ।। 18 ।।

లమ్బమానమధోవక్త్రం సాఙ్గుష్ఠం సంస్మరేద్ విభోః ।

వాసు[4]దేవస్య లాఞ్ఛనధ్యానప్రకారమాహ- కరాభ్యామితి సార్ధైస్త్రిభిః। లమ్బమానదక్షిణహస్తే తర్జన్యఙ్గుష్ఠాభ్యాం సంగృహీతం తలప్రదేశేఽధో[5]ముఖం స్థితం శఙ్ఖవత్ సితం వికసితం మణిబన్ధాదతిక్రాన్తం[6] కిఞ్చిచ్చేషలతాగణం సనాలం కమలం తథా వామహస్తే నమ్రాభ్యాం[7] తర్జనీమధ్యమాభ్యాం మధ్యతో గృహీతం తలప్రదేశే ఊర్ధ్వముఖం స్థితం శఙ్ఖం చ ధ్యాయేదిత్యర్థః ।

నను జాగ్రద్వ్యూహవాసుదేవస్య పూర్వం చతుర్భుజత్వముక్తమ్, ఇదానీం లాఞ్ఛనద్వయమాత్రస్యోక్త్యా ద్విభుజత్వమేవ జ్ఞాయత ఇగి చేత్, కిం తావతా భవతో విరోధః, ఉభయథాపి లక్షణం స్యాత్ ।। 16-19 ।।

[1 నేత్రాభ్యాం- బక. ।]

[2 మధ్యమస్థితిమ్- ము. ।]

[3 ర్యఙ్కే- ఉ. ।]

[4 పరవాసు- ము. ।]

[5 ముఖస్థితం- ము. ।]

[6 క్రాన్తం- ము. ।]

[7 ద్వాభ్యాం- ము. ।]

హోమాన్తమఖిలం కృత్వా ధ్యాయేదనిమిషస్తతః ।। 19 ।।

దినమధ్యేఽర్చనం కుర్యాద్ దినాన్తే స్నానవర్జితమ్ ।
మహా[1]ర్థైర్వివిధైః స్తోత్రైర్గీతవాద్యసమన్వితైః ॥ 20 ॥

నిశాం నీత్వా ప్రభాతేఽథ స్నానపూర్వమజం యజేత్ ।
చతురాత్మానమవ్యక్తమనుయాగాన్త[2]కర్మణా ॥ 21 ॥

ఉదితేఽథ నిశానాథే చాస్తం యాతే దివాకరే ।
క్షాన్త్యర్థమర్చనం కుర్యాద్ దణ్డవత్ ప్రణమేత్ క్షితౌ ॥ 22 ॥

చతుర్ధా వై చతుర్దిక్షు తతః కుర్యాత్ ప్రదక్షిణమ్ ।
ఏకైకస్యాగ్ర ఉచ్చార్య చతుర్ధా తు పదం పదమ్ ॥ 23 ॥

తద్వాచకాం[3]స్తోత్ర[4]మన్త్రాంస్తతః కృత్వా స్వభావగమ్ ।
తద్వ్యక్తివ్యఞ్జకేనైవ సహ వాక్యగణేన తు ॥ 24 ॥

తతో హోమాన్తం సర్వం కృత్వా పునస్తమేవ ధ్యాయన్ ప్రాప్తే మధ్యాహ్నే యథావిధ్యర్చనం కృత్వా సాయన్తనార్చనం తు స్నపనవర్జితం కృత్వా గమ్భీరార్థగర్భితవివిధస్తోత్రగీతవాద్యాదిభిః సహ తాం నిశాం జాగరేణ నీత్వా [5]ద్వాదశ్యాం ప్రభాతే స్నానపూర్వకం యథావిధి చతురాత్మానం ప్రభుం సమభ్యర్చ్య పారణాన్తం కృత్వా సాయన్తనార్చనం చ కృత్వాఽపరాధక్షమాపణం కుర్వన్ చతుర్దిక్షు చతుర్వారం దణ్డవత్ ప్రణమ్య చతుర్వారం ప్రదక్షిణం కుర్వన్ ఏకైకస్యాగ్రతః స్థిత్వా తత్తద్వాచకస్తోత్రమన్త్రవాక్యాదీని పఠేదితి ప్రయోగపద్ధతిమాహ- హోమాన్తమిత్యాదిభిః ॥ 19-24 ॥

[1 మహార్ఘైః - ము. బక. బఖ. ।]

[2 యాగం తు కర్మణః- ము. అటీ. ।]

[3 కాత్- ము. అటీ. ।]

[4 మన్త్రాత్- ము. అటీ. ।]

[5 తాదృశ్యాం- అ. ।]

జితం తే పుణ్డరీకాక్ష వాసుదేవామితద్యుతే ।
రాగదోషాదినిర్ముక్తో సమస్తగుణమూర్తిమాన్[1] ।। 25 ।।

నాథ జ్ఞానబలోత్కృష్ట నమస్తే విశ్వభావన ।
సఙ్కర్షణ విశాలాక్ష సర్వజ్ఞ పరమేశ్వర ।। 26 ।।

దేవ[2] ఐశ్వర్యవీర్యాత్మన్ ప్రద్యుమ్న జగతాంపతే ।
నమస్తేఽస్తు హృషీకేశ సర్వేశ్వర జగన్మయ ।। 27 ।।

స్థిత్యుత్పత్తిలయత్రాణహేతవే శక్తితేజసే ।
జయానిరుద్ధ భగవన్ మహాపురుష పూర్వజ ।। 28 ।।

వాసుదేవాదీనాం జితన్తా[3]దిస్తోత్రమన్త్రచతుష్టయం స్వయమేవాహ- జితం త ఇతి చతుర్భిః। అత్ర ప్రథమశ్లోకే ప్రథమం పాదమ్, ద్వితీయే ద్వితీయమ్, తృతీయే తృతీయమ్, చతుర్థే చతుర్థం చ సంగృహ్యైకశ్లోకరూపేణ లక్ష్మీతన్త్ర(24/69)పాద్మాదిషు ప్రతిపాదితమ్। తస్యాష్టాక్షరాదివ్యాపకత్వం చోక్తం లక్ష్మీతన్త్రే-

పదమన్త్రాస్త్రయోఽస్య స్యుర్విధానే పాఞ్చరాత్రికే ।।
విష్ణవే నమ ఇత్యేవం నమో నారాయణాయ చ ।
నమో భగవతే పూర్వం వాసుదేవాయ చేత్యపి ।।
జితం తే పుణ్డరీకాక్ష నమస్తే విశ్వభావన ।
నమస్తేఽస్తు హృషీకేశ మహాపురుష పూర్వజ ।।
పదమన్త్రశ్చతుర్థోఽయం ప్రణవస్య పురన్దర ।
ఓఙ్కారసహితానేతాన్ మన్త్రాన్ పూర్వవిదో విదుః ।।....
కేవలస్తారకశ్చైవ చత్వారశ్చ తదాదికాః ।
పఞ్చైతే వ్యాపకా మన్త్రాః [4]పఞ్చరాత్రే ప్రకీర్తితాః ।। ఇతి।।

(24/67-70,74)

ఇతోఽప్యధికం పద్మాదిషు ప్రతిపాదితం స్తోత్రశ్లోకజాతమేతద్
జితన్తాఖ్యమన్త్రస్యార్థవివరణరూపం బోధ్యమ్।
జితన్తాఖ్యమన్త్రవ్యాఖ్యానమహిర్బుధ్న్యసంహితాయా[5]ముక్తం ద్రష్టవ్యమ్ ।। 25-28 ।।

[1 మూర్తయే- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 పఙ్క్తిద్వయవిపర్యయః- అ. ఉ.।]

[3 న్తాస్తోత్ర-ము.।]

[4 పాఞ్చ- ము.।]

[5 జితన్తాఖ్యమన్త్రార్థనిరూపణాత్మకే త్రిపఞ్చాశేఽధ్యాయే ।]

విధినానేన వై కార్యం పక్షయోరుభయోరపి ।

అ[1]భ్రాన్తమర్చనం విష్ణోర్నిష్కామేనాగ్రజన్మనా ।। 29 ।।

ఏవం ప్రతిమాసం పక్షద్వయేఽపి దశమ్యాం పఞ్చగవ్యప్రాశననియమనపూర్వకముపవాసం జాగరణం ద్వాదశ్యాం వ్రతారాధనపూర్వకం పారణం సాయమపరాధక్షమాపణార్థమర్చనాదికం చ కుర్వన్ సంవత్సరాన్తం బ్రాహ్మణో నిష్కామం యథా తథా వ్రతం కుర్యాదిత్యాహ- విధినేతి ।। 29 ।।

[1 అబ్జా- ము.।]

ఏవం సఙ్కర్షణాద్యం తు వాసుదేవాన్తమర్చనమ్ ।

విహితం క్షత్రజాతేర్వై కర్తవ్యత్వేన సర్వదా ।। 30 ।।

ప్రద్యుమ్నాద్యం తు వైశ్యస్య ముసల్యన్త[1]ముదాహృతమ్ ।

సచ్ఛూ[2]ద్రస్యానిరుద్ధాద్యం ప్రద్యుమ్నాన్తం సదైవ హి ।। 31 ।।

క్షత్రియస్య విశేషమాహ- ఏవమితి। వైశ్యస్య విశేషమాహ- ప్రద్యుమ్నాద్యమిత్యర్ధేన। ముసల్యన్తం సంకర్షణాన్తమిత్యర్థః। శూద్రస్య విశేషమాహ- సచ్ఛూద్రస్యేత్యర్ధేన ।। 30-31 ।।

[1 ముసలా- ము. అటీ.।]

[2 శూద్రస్య చాని- బఖ. అ. ఉ. I]

మూర్తినాం ధ్యానకాలే తు విశేషమవధారయ ।
సఙ్కర్షణేఽబ్జవద్ రమ్యాం దక్షిణే తు కరే గదామ్ ।। 32 ।।

గృహీతాం చిన్తయేన్మధ్యాదధోవక్త్రేణ పాణినా ।
అఙ్గులిద్వితయేనైవ త్వఙ్గుష్ఠాద్యేన లీలయా ।। 33 ।।

ప్రాగ్వద్ వామకరే పద్మం ప్రద్యుమ్నస్య నిబోధతు[1] ।
దక్షిణే హేతిరాట్ తద్వదఙ్గులిద్వితయోపరి ।। 34 ।।

పూర్వవత్ కమలం[2] వామే చతుర్థస్యాధునోచ్యతే ।
ఆదివద్ దక్షిణే పద్మం గదా వామే యథోదితా ।। 35 ।।

ఇతి ప్రథ[3]మమూర్తీనాం ధ్యానముక్తం తు సార్చనమ్ ।
నిత్యనైమిత్తికార్థం తు నిఃశ్రేయసపదాప్తయే ।। 36 ।।

పూర్వం వాసుదేవలాఞ్ఛనధ్యానమాత్రస్యోక్తత్వాదిదానీం సంకర్షణాదీనాం లాఞ్ఛనభేదధ్యానమాహ- మూర్తినామిత్యారభ్య నిఃశ్రేయసపదాప్తయ ఇత్యన్తమ్। అబ్జవదిత్యనేన పూర్వం వాసుదేవస్య దక్షిణకరేఽబ్జస్య యాదృశః సంనివేశో యాదృశో ధారణప్రకారశ్చోక్తః, ఇదానీం సంకర్షణస్య దక్షిణే[4] కరే గదాయా అపి తాదృశ ఇతి బోధ్యతే, అధోవక్త్రేణ లమ్బమానేనేత్యర్థః। అఙ్గుష్ఠాద్యేన అఙ్గులీద్వితయేన, తర్జన్యఙ్గుష్ఠాభ్యామిత్యర్థః। ప్రాగ్వదిత్యనేన వాసుదేవకమలదధోముఖత్వాదికముచ్యతే ।। 32-36 ।।

[1 ధ చ- ము., ధ్య చ- అటీ., ధయ- బఖ. I]

[2 కమలే- ము. అటీ. బక. I]

[3 ప్రశస్త- అ., ప్రశమ- ఉ. I]

[4 దక్షిణకరే- ము. I]

భక్తిపూర్వాత్ తు కైవల్యాద్ [1]యత్నేనాభ్యర్థయన్తి యే ।
వర్ణా విప్రాదయస్తేషాం వ్రతాచరణముచ్యతే ।। 37 ।।

శ్రావణస్య దశమ్యాం తు సర్వం పూర్వోక్తమాచరేత్ ।
కృత్వా[2] కుశోదకాభ్యఙ్గం[3] స్మరన్[4] దేవమిదం[5] పఠేత్ ।। 38 ।।

సర్వభూత[6]మయాఽనాదే యచ్ఛ మే[7] పరమం పదమ్ ।
ఛిన్ధి సాంసారికాన్ బన్ధానజ్ఞానతిమిరం హర ।। 39 ।।

తతో ధ్యాత్వా యజన్ దేవం చతుర్మూర్తిం తు పూర్వవత్ ।
గౌణముఖ్యైర్మహచ్ఛబ్దైర్జితన్తాద్యైః పదైస్తతః ।। 40 ।।

వ్యస్తైస్తతః సమస్తైశ్చాప్యేకైకం[8] పునరేవ హి ।
వాచ్యభేదోక్తియోగేన సమస్తేనాన్యథాత్మనా[9] ।। 41 ।।

ఇత్యర్చనం క్రమాత్ కుర్యాన్మూర్తేర్మూర్తేర్మహామతే ।
ప్రణిపాతాదికం సర్వమావర్తవ్యం[10] యథాస్థితమ్ ।। 42 ।।

తుర్యాన్తం[11] మౌద్గలాన్నైస్తు[12] మోక్షైకఫలలమ్పటైః[13] ।
విన్యాసం లాఞ్ఛనానాం తు గ్రహణేనాన్వితం శృణు ।। 43 ।।

అస్మిన్ వ్రతే చతుర్ణాం తు దేవానాం వస్తుసూచనమ్ ।
తిర్యక్ స్వపక్షదేశాభ్యాం [14]స్తనాఖ్యాన్మణ్డలాద్ బహిః ।। 44 ।।

దక్షిణే తు గదాద్యస్య స్పష్టముష్టిగదా భవేత్ ।
వామేన కుక్షికుహరాత్ సమాక్రాన్తశ్చ శఙ్ఖరాట్ ।। 45 ।।

పరి[15]ధేర్బాహ్మతోఽఙ్గుష్ఠం నిషణ్ణం సర్వదా స్మరేత్ ।
ముఖ్యహస్తే ద్వితీయస్య ధ్యేయః శఙ్ఖవరస్తథా ।। 46 ।।

చక్రమఙ్గుష్ఠ[16] ఊర్ధ్వస్థం[17] వామహస్తే సముష్టికే[18] ।
ప్రద్యుమ్నస్య గదా వామే శబ్దపూర్ణస్తు[19] దక్షిణే ।। 47 ।।

దక్షిణే త్వనిరుద్ధస్య కమలం సూర్యవర్చసమ్ ।
వామతర్జనిగం చక్రం త్రిష్వఙ్గుష్ఠం స్మరేత్ స్థితమ్ ।। 48 ।।

ఏవం యథాస్థితాద్ ధ్యానాత్ ఫలమాప్నోతి సాధకః ।

అథ [20]కేవలముముక్షుభిరనుష్ఠేయవ్రతే కాలభేదం సంకల్పశ్లోకానన్తరం లాచ్ఛనన్యాసధ్యానభేదం చాహ- భక్తిపూర్వాదిత్యుపక్రమ్య ఫలమాప్నోతి సాధక ఇత్యన్తమ్। తుర్యాన్తమ్ అనిరుద్ధాన్తమ్। మౌద్గలాన్తైః[21] శూద్రాన్తైరిత్యర్థః। దక్షిణే తు గదాద్యస్యేత్యత్ర ఆద్యస్య వాసుదేవస్యేత్యర్థః। తిర్యక్ స్వపక్షదేశాభ్యాం స్తనా[22]ఖ్యాన్మణ్డలాద్ బహిః పార్శ్వద్వయేఽపి వక్ష[23]స్థలాద్ బహిరిత్యర్థః। తత్సమ ఇతి యావత్। ముఖ్యహస్తే దక్షిణహస్త ఇతి యావత్। ద్వితీయస్య సంకర్షణస్య। తథా వాసుదేవహస్తవదిత్యర్థః। శబ్దపూర్ణః శఙ్ఖః। త్రిషు తర్జన్యాదిష్విత్యర్థః।। 37-49 ।।

[1 వృత్తే- బక. బఖ., వ్రతే-అ. ఉ.।]

[2 స్మృత్వా- ము. అటీ.।]

[3 దకత్యాగం- అ. ఉ.।]

[4 స్మరేదేవ- బఖ.।]

[5 మిమం- బఖ. అ. ఉ.।]

[6 వ్రత- అ. ।]

[7 తే- ము. అటీ. ఉ. ।]

[8 స్తేన ఏకై- బఖ. అ. ఉ. ।]

[9 త్మనః - ము. అటీ. ।]

[10 చర్తే- బఖ. అ. ।]

[11 ర్థ- ము. బక. బఖ. ।]

[12 లాన్నైః- ము. బక. బఖ. ।]

[13 లక్షణైః- ఉ. ।]

[14 ధ్యానాభ్యాం- అటీ., స్థానాభ్యాం- ము. బక. ।]

[15 పరితో బా- ము. అటీ. బక. ।]

[16 క్ర అ- ము. అటీ. ।]

[17 ష్ఠమూ- బఖ. ఉ. ।]

[18 కమ్- ము. అటీ. ।]

[19 పూర్ణా- ము. అటీ. ।]

[20 కేవలం- ము. ।]

[21 లాన్నైః శూద్రాన్నై- అ. ।]

[22 స్నానాఖ్యా- అ. ।]

[23 పక్ష- అ. ।]

సక్షీరమన్నపాత్రం తు విహితం మాసి మాసి చ ।। 49 ।।

దానార్థం వ్రతపర్యన్తే హేమరత్నతిలాన్వితమ్ ।
నిష్కామవ్రతినాం నిత్యమన్తే[1] గోదానమేవ చ ।। 50 ।।

నిష్కామానాం వ్రతే ప్రతిమాసం కర్తవ్యదానద్రవ్యం సంవత్సరాన్తే దేయద్రవ్యాణి చాహ- సక్షీరమితి సార్ధేన ।। 49-50 ।।

[1 త్యం త్వ- ము. అటీ. బక. ।]

ప్రతిమాసం సకామానాం దధిపాత్రం చ సోదనమ్ ।

ఫలాని హేమయుక్తాని త్వన్తే భూదానమేవ చ ।। 51 ।।

తిలాన్యుదకకుమ్భం[1] చ పత్రపుష్పాదినార్చనమ్ ।

యథాశక్తి దరిద్రాణాం హిరణ్యం గోసమం స్మృతమ్ ।। 52 ।।

తథా సకామానాం దేయద్రవ్యాణ్యాహ- ప్రతిమాసమితి సార్ధేన। అశక్తానాం తు గోదానభూదానప్రత్యామ్నాయత్వేన యథాశక్తి హిరణ్యదానమాహ- దరిద్రాణామిత్యర్ధేన। గోసమమిత్యత్ర గోశబ్దేన భూమిరప్యుచ్యతే ।। 51-52 ।।

[1 ని ఉద- బఖ. ।]

దానేఽర్చనే తు శూద్రాణాం వ్రతకర్మణి సర్వదా ।

అసిద్ధాన్నం తు విహితం సిద్ధం వా బ్రాహ్మణేచ్ఛయా ।। 53 ।।

శూద్రైస్తు వ్రతాన్తేఽపక్వాన్నం దేయమ్, సత్యాం బ్రాహ్మణానుజ్ఞాయాం పక్వాన్నం వా దేయమిత్యాహ- దాన ఇతి। "ఆర్యాధ్యుషితాః శూద్రాః పాకం కుర్యుః" (ఆ. ధ. 2/3య4) ఇతి బ్రాహ్మణానుజ్ఞయా శూద్రాణామపి పాకాధికారవిధానాత్ సిద్ధం వా బ్రాహ్మణేచ్ఛయేత్యుక్తమవిరుద్ధం జ్ఞేయమ్। ఏవం స్వస్వవర్ణాశ్రమధర్మావిరుద్ధమేవారాధనం కార్యమిత్యర్థః ।। 53 ।।

స్వకర్మణా యథోత్కర్షమభ్యేతి న తథార్చనాత్ ।

తస్మాత్ స్వేనాధికారేణ కుర్యాదారాధనం సదా ।। 54 ।।

సహేతు[1]కమాహ- స్వకర్మణేతి ।। 54 ।।

[1 స్వ- అ. ।]

సర్వత్రాధికృతో విప్రో వాసుదేవాదిపూజనే ।

యథా తథా న క్షత్రాద్యాస్తస్మాచ్ఛాస్త్రోక్తమాచరేత్ ।। 55 ।।

భగవదారాధనే బ్రాహ్మణవత్ (న[1]) క్షత్రియాదీనామపి [2]సర్వత్రాధికారోఽస్తి, అతో యథాధికారమనుష్ఠేయమిత్యాహ- సర్వత్రేతి ।। 55 ।।

[1 మూలానురోధేన `న' పదసంయోజనమత్రావశ్యకమ్ ।]

[2 సార్వత్రికా- ము. ।]

నయేన్న[1]క్తాశనైర్భక్త్యా దినాన్యేతాని మౌద్గలః ।

వ్రతాద్యన్తే తు విహితం పరిపీడం హి తస్య వై ।। 56 ।।

శూద్రస్య ప్రతిపక్షమేకాదశ్యాం నక్తాశనమ్, వ్రతాద్యన్తైకాదశ్యోరేవోపవాస ఇత్యాహ-నయేదితి ।। 56 ।।

[1 త్ త్యక్త్వా- అ. ।]

యథాభిమతమాసాద్ వై సమారభ్య క్రమేణ తు ।

ఇతికర్తవ్యతాసక్తైర్మోక్షకామైస్తు చాగ్రజైః ।। 57 ।।

దశమ్యాం చైవ సఙ్కల్పః కార్యో ద్వాదశవార్షికః ।

ప్రాగ్వదబ్దం[1] తు సమ్పూర్య దానైర్మాసానుమాసికైః[2] ।। 58 ।।

వ్రతేశ్వరం జగన్నాథం ప్రీణయేద్ వత్సరే గతే ।

పునరారమ్భమాసాచ్చ త్వగ్ర్యమాసస్య తద్దినాత్ ।। 59 ।।

ఆరభ్య వత్సరం ప్రాగ్వత్ పూజయేత్ ప్రీణయేత్ ప్రభుమ్ ।

క్రమేణానేన సమ్పాద్య ద్వాదశాబ్దం వ్రతం మహత్ ।। 60 ।।

తదన్తే తు యథాశక్త్యా దానైర్వస్త్రానులేపనైః ।

ద్విషట్కం బ్రాహ్మణానాం తు యష్టవ్యమధికారిణా[3] ।। 61 ।।

అథ బ్రాహ్మణస్య ద్వాదశవార్షికం వ్రతాన్తరమాహ- యథాభిమతమాసాదిత్యారభ్య యష్టవ్యమధికారిణేత్యన్తమ్। పూర్వోక్తైరిత్యర్థః। పూర్వం ప్రతిమాసం యద్దానం విహితం తదత్ర ప్రతిసంవత్సరం కార్యమ్। సంవత్సరాన్తవిహితదానం త్వత్ర ద్వాదశవర్షాన్తే కార్యమిత్యర్థః।। 57-61 ।।

[1 వ్రతశబ్దం- బక.।]

[2 సకైః- ము. అటీ.।]

[3 ణామ్- అ. ఉ.।]

స్వమూర్త్యారాధనాద్యేన కర్మణా హ్యేతదేవ హి ।

కార్యం వ్రతమిదం[1] భక్త్యా జ్యేష్ఠాద్యం క్షత్రియేణ తు ।। 62 ।।

వైశ్యేనాశ్వయుజాదావాచర్తవ్యం[2] సమాసతః ।

మౌద్గలేన తు మాఘాద్యం పాలనీయం యథాక్రమమ్ ।। 63 ।।

ఇదం వ్రతోత్తమం దివ్యమపవర్గఫలప్రదమ్ ।

విహితం సర్వవర్ణానామ[3]విరుద్ధం చ సర్వదా ।। 64 ।।

అస్య వ్రతస్య క్షత్రియాదీనామపి కాలభేదేనానుష్ఠానమాహ- స్వమూర్తీతి త్రిభిః। స్వమూర్త్యారాధనాద్యేన స్వస్వవర్ణోక్తసంకర్షణాదిక్రమేణేత్యర్థః ।। 62-64 ।।

[1 వ్రతవరం- అ. ఉ.।]

[2 వర్త- అటీ.।]

[3 మని- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

చాన్ద్రాయణాయుతసమమా సృష్టేః కల్మషాపహమ్[1] ।

వక్ష్యే వ్రతవరం చాన్యత్ కర్తవ్యత్వేన కర్మిణామ్[2] ।। 65 ।।

మోక్షైకఫలకామానామన్యేషాం భావితాత్మనామ్ ।
మోక్షదం దేహపాతాద్ యచ్చా[3]తురాత్ర్యైకయాజినామ్[4] ।। 66 ।।

యథాభిమతమాసస్య దశమ్యాం పాతయేజ్జలమ్ ।
నత్వా వ్రతేశ్వరం ప్రాగ్వద్ వత్సరద్వితయస్య చ ।। 67 ।।

విశేషాచ్ఛ్రావణే కుర్యాత్ సఙ్కల్పం కార్తికేఽపి చ ।
ఆరమ్భమాసాదారభ్య నిష్ఠాఖ్యం యావదేవ హి ।। 68 ।।

ద్విషట్కముపవాసానామేకవృద్ధ్యా తు వర్ధయేత్ ।
హోమాన్తమర్చనం కృత్వా పూర్వవత్ తన్మయాన్[5] యజేత్ ।। 69 ।।

తతస్తు[6] పరిపీడానాం వత్సరం హ్రా[7]సమాచరేత్ ।
కార్యమాసమ్భమాసే తు పూర్వం ద్వాదశరాత్రికమ్ ।। 70 ।।

ఏకైకం లోపయేత్ తావద్ యావదబ్దః[8] సమాప్యతే ।
కుర్యాద్ వ్రతసమాప్తిం తు పూర్వవత్ పూజనాదినా ।। 71 ।।

వృద్ధిహ్రాసక్రమేణైతద్ వ్రతముక్తం మయా చ తే ।
అనాయాసేన[9] వై యేన ప్రాప్యతే శాశ్వతం పదమ్ ।। 72 ।।

అథ సంవత్సరద్వయానుష్ఠేయముపవాసవృద్ధిహ్రాసాన్వితం వ్రతాన్తరమాహ-చాన్ద్రాయణాయుతసమమిత్యారభ్య ప్రాప్యతే శాశ్వతం పదమిత్యన్తమ్ ।। 65-72 ।।

[1 కలుషా- ఉ. ।]

[2 కర్మణామ్- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 యం చ - బక. ।]

[4 నమ్- బక. బఖ. ఉ. ।]

[5 మయో న్యసేత్- ము. అటీ।]

[6 తతః సు- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[7 గ్రాస- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[8 బ్ధం సమాపయేత్- అ., బ్ధం సమాప్యతే- ఉ. ।]

[9 నిరాయాసాత్ తు- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

వ్రతానాముత్తమం ధన్యం ద్వాదశాఖ్యమతః శ్రృణు ।
అకామానాం సకామానామన్తే తుల్యఫలం హి యత్ ।। 73 ।।

సితపక్షాత్ తు చైత్రస్య కార్యాఽఽద్యేఽహని కల్పనా ।
గతేఽర్ధరాత్రసమయే[1] చా ప్రభాతాత్ తతోఽచ్యుతమ్ ।। 74 ।।

ఉపవాసం వినాఽభ్యర్చ్య కార్యం వై నక్తభోజనమ్ ।
ఏకాదశ్యన్తమేవం[2] హి పౌనఃపున్యేన లాఙ్గలిన్ ।। 75 ।।

కార్యమప్యయయుక్త్యా వై చాతురాత్మ్యస్య పూజనమ్ ।
ఏకాదశ్యాం న భుఞ్జీత విహితస్తత్ర జాగరః ।। 76 ।।

ద్వాదశ్యామాదిదేవం తు సమారాధ్య యథావిధి ।
మధ్యాహ్నసమయే ప్రాప్తే విధివత్ తన్మయాన్[3] యజేత్ ।। 77 ।।

భక్త్యా శక్త్యా తు చతుర ఏకైకం ప్రత్యహం త్వపి ।
గవాం గ్రాసః[4] స్వసామర్థ్యాల్లోపనీయో న సర్వదా ।। 78 ।।

సహ పూర్వోక్తదానైస్తు వ్రతకర్మపరాయణైః ।

ప్రాప్తే తు తద్దినే భూయః కృష్ణపక్షస్య లాఙ్గలిన్ ।। 79 ।।

అర్చనం కేశవాదీనాం త్రిసన్ధ్యం ప్రాగ్వదాచరేత్ ।

ద్వాదశ్యాం సోపవాసస్తు [5]యజేద్ దామోదరం ప్రభుమ్ ।। 80 ।।

దానాన్తమర్చనాద్యం తు సితపక్షోక్తమాచరేత్ ।

ప్రాభవేణ క్రమేణైవ చైవం[6] మూర్త్యన్తరం యజేత్ ।। 81 ।।

మూర్తిభిశ్చాప్యయాఖ్యేన సంవత్సరమతన్ద్రితః ।

యో యోఽధికారీ భక్తో వా తస్య తుష్య[7]త్యధోక్షజః ।। 82 ।।

అథ ద్వాదశాఖ్యవ్రతమాహ- వ్రతానాముత్తమం ధన్యమిత్యారభ్య తస్య తుష్యత్యధోక్షజ ఇత్యన్తమ్। ఆద్యేఽహని ప్రతిపది। కల్పనా సంకల్పః। ద్వాదశ్యామాదిదేవం వాసుదేవమిత్యర్థః। ఏవం చ చైత్రశుక్లప్రతిపదమారభ్య తద్ద్వాదశ్యన్తం[8] పురుషసత్యాచ్యుతవాసుదేవానామేవ పునస్తేషామేవ ప్రత్యహమేకైకక్రమేణార్చనం కుర్వన్ కృష్ణప్రతిపదమారభ్య తద్ద్వాదశ్యన్తం తథా కేశవాదిమూర్తినామర్చనం చ కుర్యాత్। పక్షద్వయేఽప్యేకాదశ్యాముపవాసో జాగరశ్చ। అవశిష్టదినేషు నక్తభోజనమ్। మధ్యాహ్నసమయే బ్రాహ్మణభోజనమ్, తదశక్తౌ గోగ్రాసకల్పనం వా, ప్రతిపక్షం పూర్వోక్తదానం చ కార్యమ్ ।। 73-82 ।।

[1 య ఆ- అ. ఉ.।]

[2 శ్యాం- బక. అ. ఉ.।]

[3 మయో న్యసేత్- ము. అటీ.।]

[4 సస్త్వ- అ.।]

[5 న్యసేత్- ము. అటీ.।]

[6 ఏవం- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[7 తుష్యేత్ తథాక్షజః- అ. I]

[8 `తద్' నాస్తి- అ. I]

షోడశాఖ్యమతో[1] వక్ష్యే వ్రతం ధన్యతమం హి యత్ ।
పూర్వవద్ రాత్రిసమయ ఆషాఢస్యాద్యవాసరే ।। 83 ।।

గృహీత్వా నియమం కుర్యాదా ప్రభాతాదిపూజనమ్ ।
త్రిసన్ధ్యం వామనాదీనాం విధివద్ ద్వాదశాహకమ్[2] ।। 84 ।।

త్రయోదశ్యాం తతోఽభ్యర్చ్య చతుర్వర్గప్రదం ప్రభుమ్ ।
ఆద్యన్తమనిరుద్ధాది తదాద్యమపరేఽహని ।। 85 ।।

తృతీయం పఞ్చదశ్యాం తు [3]సంశాన్తవ్యక్తలక్షణమ్ ।
ఏవం మూర్త్యన్తరైర్యుక్తం చాతురాత్మ్యం త్రిధా స్థితమ్ ।। 86 ।।

ఆరాధ్య పరయా భక్త్యా చైకా[4]దశ్యామనశ్నతః ।
పూర్ణం[5] తదర్చనం కృత్వా పఞ్చదశ్యాం యథావిధి ।। 87 ।।

చత్వారస్తన్మయాః పూజ్యాః శ్రద్ధాపూతేన చేతసా ।
ఆత్మయాగం తతః కుర్యాద్ దినాన్తేఽర్చనపూర్వకమ్ ।। 88 ।।

ఏవమాశ్వయుజే భూయః పర్వాదౌ ప్రారభేత్ క్రియామ్ ।
పద్మనాభాదిమూర్తానామర్చనం విహితం క్రమాత్ ।। 89 ।।

ఏకా[6]దశ్యామనశ్నంస్తు సర్వం నిర్వర్త్య పూర్వవత్ ।

సమ్ప్రాప్తే చ తతః పౌషే యజేన్నారాయణాదికమ్ ।। 90 ।।

ద్వాదశ్యాం తద్ ద్విషట్కం చ తథా వ్యూహత్రయం త్వపి ।
చైత్రే తద్దివసాదాదౌ విష్ణ్వాదీనాం సమర్చనమ్ ।। 91 ।।

విహితం సద్[7]వ్రతజ్ఞానాం సహ వ్యూహత్రయేణ తు ।
విశేషపూజనం కుర్యాత్ సమ్పన్నే వత్సరే సతి ।। 92 ।।

విభోరగ్రే ద్విజేన్ద్రాణాం షోడశానాం స్వశక్తితః ।

అథ వ్రతాన్తరమాహ- షోడశాఖ్యమితి ప్రక్రమ్య షోడశానాం స్వశక్తిత ఇత్యన్తమ్। అత్ర కేశవాదయో ద్వాదశ వాసుదేవాదయశ్చత్వారః, ఆహత్య షోడశమూర్తయః। ఏతేషాం షోడశానాముక్తక్రమేణార్చనాదికం షోడశాఖ్యవ్రతమిత్యుచ్యతే। యద్వా ఆషాఢాదిమాసచతుష్టయే ప్రతిమాసం వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామర్చనాత్ షోడశాఖ్యమితి జ్ఞేయమ్। ఆషాఢే వామనాదీనామ్, ఆశ్వయుజే పద్మనాభాదీనామ్, పుష్యే నారాయణాదీనామ్, చైత్రే విష్ణ్వాదీనాం చార్చనం[8] తత్తన్మాసే తత్తన్మాసాధిపతిమారభ్యార్చనీయత్వాదుక్తమితి జ్ఞేయమ్। కేశవాదీనాం మార్గశీర్షాద్యాధిపత్యం ప్రసిద్ధం ఖలు। ఆద్యన్తమనిరుద్ధాది పురుషాదివాసుదేవాన్తమిత్యర్థః। అపరేఽహని చతుర్దశ్యాం తదాద్యం వాసుదేవాద్యం స్వప్నవ్యూహమితి భావః। పఞ్చదశ్యాం పౌర్ణమాస్యాం సంశాన్తవ్యక్తలక్షణమ్ అభివ్యక్తానభివ్యక్తమిత్యర్థః। తృతీయం సుషుప్తివ్యూహమిత్యర్థః। చాతురాత్మ్యం త్రిధా స్థితం జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తిభేదేన త్రివిధమిత్యర్థః।। 83-93 ।।

[1 మధో-బక. ।]

[2 హ్నికమ్- అ. ।]

[3 శాన్తివ్యక్తి- ము. అటీ. బక. ।]

[4 ఏకా-బక. । బఖ. అ. ఉ. ।]

[5 పూర్ణాన్తమ- అ.ఉ. ।]

[6 నిరశ్న న్నేకాదశ్యాం తు- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[7 సద్రవ్రతం- ము., సద్వృత్త-బక.।]

[8 `చార్చనం' నాస్తి- అ.।]

దత్తశిష్టమతృప్తం చ ద్రైవీయాన్నేన భావితమ్ ।। 93 ।।

హవిశ్శేషేణ సంయుక్తం వ్రతినాం భోజనం హితమ్[1] ।

ఏవం సితేఽసితే వాపి హ్యుభ[2]యోరపి పక్షయోః ।। 94 ।।

అథైవం వ్రతనిష్ఠానాం భోజ్యద్రవ్యమాహ-దత్తశిష్టమితి। అయం శ్లోకః సచ్చరిత్రరక్షాయాం వ్యాఖ్యాతః। తథాహి- "దత్తశిష్టం [3]కారిసంప్రదానావశిష్టమ్। [4]ద్రైవీయాన్నేన పాకపాత్రావశిష్టేన హవిఃశేషేణ చరుశేషేణ వ్రతినాం భగవద్రూప[5]నిష్ఠానాం సర్వేషాం హితమ్ అనిష్టనివర్తకత్వాదిష్టప్రాపకత్వాచ్చావశ్యం [6]భోక్తవ్యమిత్యర్థః। అత్ర భోజనమితి కర్మణి ల్యుడన్తమ్" (పృ. 94-95) ఇతి ।। 93-94 ।।

[1 స్థితమ్- ఉ.।]

[2 ఉభయో- ఉ.।]

[3 కార్య- ము.।]

[4 దేవీయా-ము., దేవాన్నేన- ము.।]

[5 ద్రవ్రత-ము., చ్ఛాస్త్ర-ము.।]

[6 శ్యభో-భ. ము.।]

యథా[1]భిమతమాసాద్ వై సమారభ్య యజేత్ క్రమాత్ ।

ఏకాదశ[2] చ మాసేశాన్ పర్వాదౌ తు సకృత్ సకృత్ ।। 95 ।।

ద్వాదశ్యాం సోపవాసస్తు తన్మాసేశమథార్చయేత్ ।

తత్కారణాదిభేదోత్థం చాతురాత్మ్యేన వై సహ ।। 96 ।।

పుణ్యం వ్రతమిదం విద్ధి వృద్ధస్త్రీబాలసిద్ధికృత్ ।
నిత్యం సద్వైష్ణవైః కార్యమవిరుద్ధమఖేదదమ్ ।। 97 ।।

ప్రాక్ర్పణీతైర్మహాభోగైః శక్త్యా దానసమన్వితైః ।
గృహస్థైర్బ్రహ్మచర్యస్థైర్వానప్రస్థైస్తు[3] భిక్షుకైః ।। 98 ।।

యేన కేన ప్రకారేణ విత్తం[4] సమ్భృత్య వై పురా ।
నిత్యం ధర్మావిరుద్ధేన భైక్ష[5]పూర్వేణ సర్వదా ।। 99 ।।

పునర్వ్రతాన్తరమాహ- ఏవం సితేऽసితే వాపీతి ప్రక్రమ్య భైక్షపూర్వేణ సర్వదేత్యన్తమ్। అస్యార్థః- యథాభిమతమాసే శుక్లపక్షే కృష్ణపక్షే వోభయోర్వా ప్రతిపదమారభ్యైకాదశ్యన్తం తన్మాసేశస్యోత్తరాదినైకాదశమాసేశాన్ ప్రత్యహమేకైకక్రమేణాభ్యర్చ్యైకాదశ్యాం కృతోపవా(సమ్? సో) ద్వాదశ్యాం తన్మాసేశమ్, తత్కారణభూతో వాసుదేవః సంకర్షణః ప్రద్యుమ్నోऽనిరుద్ధో వా యస్తదాదిచాతురాత్మ్యం చ సంపూజ్య దానాదికం కుర్యాత్। ఏవం చేదం సుస్పష్టం బోధ్యమ్- చైత్రమాసే యది వ్రతమనుష్ఠీయతే తన్మాసేశో విష్ణుః, తదుత్తరం మధుసూదనాదయో వైశాఖాద్యేకాదశమాసేశాః ప్రతిపదాదిష్వర్చనీయాః। తన్మాసేశో విష్ణుః, తత్కారణభూతసంకర్షణాదివాసుదేవాన్తాశ్చత్వారశ్చ ద్వాదశ్యామర్చనీయాః। తన్మాసేశో విష్ణుః, తత్కారణభూతసంకర్షణాదివాసుదేవాన్తాశ్చత్వారశ్చ ద్వాదశ్యామర్చనీయాః। ఏవమన్యత్రాపి జ్ఞేయమ్। కేశవాదీనాం త్రికం త్రికం ప్రతి వాసుదేవాదీనామేకైకస్య కారణత్వముత్తరత్ర (8/55-56)సుస్పష్టం వక్ష్యతి।। 94-99 ।।

[1 తథా- బక.।]

[2 దశే-ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ.।]

[3 వనవాసైః- బక. బఖ. ఉ.।]

[4 వృత్తం - అటీ.।]

[5 భైక్ష్య- ఉ.।]

కుటుమ్బభరణాద్యర్థం లాభే భైక్షాదికే తు వై ।

అవజ్ఞా పరమా యత్ర బుద్ధిమాంస్తత్ర సంవసేత్[1] ।। 100 ।।

అథ ప్రసక్తం భైక్షాదిద్రవ్యవిచారం వివృణ్వన్ తల్లాభే ప్రతిగ్రహీతుర్యత్ర బహుశోఽవమానం జాయతే, తత్రైవ బుద్ధిమతా ప్రతిగ్రహీత్రా వస్తవ్యమిత్యాహ- కుటుమ్బేతి। భైక్షం యాచితమ్। "భిక్షా యాచ్ఞార్థనార్దనా" (3/2/6)ఇత్యమరః। అవజ్ఞా అవమాననమ్। "[2]రీఢావమాననావజ్ఞా" (1/7/23)ఇత్యమరః।। 100 ।।

[1 వదేత్- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 పీడా- అ. మ.।]

దాతా దదాతి యత్ కిఞ్చిత్ పూజాపూర్వం హి భక్తితః ।

కృత్స్నం తదీయమశుభం తిష్ఠత్యర్థిజనాశ్రితమ్ ।। 101 ।।

యతః సంమానం[1] ప్రతిగ్రహీతురేవ బాధకమిత్యాహ- దాతేతి ।। 101 ।।

[1 సంమాననం-ము.।]

పరిభూతే తు వై లాభే సన్తోషో యస్య జాయతే ।

ప్రతిగ్రహోత్థితో దోషస్తస్య దూరతరం వ్రజేత్ ।। 102 ।।

ఏవం జ్ఞాత్వా[1] తు పాత్రాణాం భక్తానాం భావితాత్మనామ్ ।

జనయేద్ బుద్ధిభేదం తు నేతరేషాం కదాచన ।। 103 ।।

అతోఽనాదరపూర్వకం దత్తేఽపి యః ప్రతిగ్రహీతా సంతుష్టో భవతి, స ప్రతిగ్రహో[2] దోషేణ విలుప్తో[3] భవతీత్యాహ- పరిభూత ఇతి। లాభే భైక్షాదిద్రవ్యలాభే। పరిభూతే తిరస్కృతే, అనాదరపూర్వకం దత్తే సతీతి భావః। "అనాదర పరిభావః" (1/7/22) ఇత్యమరః। ఏవం చ ఆదరపూర్వకం దానం దాతుః శ్రేయఃసంపాదకమితి[4] జ్ఞాత్వాదరపూర్వకమనిచ్ఛతాం పాత్రాణాం [5]సవినయప్రార్థనాదిభిస్తదఙ్గీకారాయ బుద్ధిం జనయేత్। అపాత్రాణాం తాం న జనయేదిత్యాహ- ఏవమితి ।। 102-1-3 ।।

[1 త్వాఽప్యయా- ము. అటీ.।]

[2 గ్రహీ- ఇహ- అ.।]

[3 నిరుక్తో- అ.।]

[4 కర- అ.।]

[5 వినయ- అ.।]

యత్ర దాతా గ్రహీతా చ ద్వావేవ కలుషాత్మకౌ ।

దృష్టాదృష్టవినాశార్థం దానం ద్వాభ్యాం హతం తు తత్ ।। 104 ।।

దాతృప్రతిగ్రహీత్రోరుభయోరపి కలుషాత్మకత్వే దానవైఫల్యమాహ- యత్రేతి ।। 104 ।।

ప్రాగేవం[1] చిత్త[2]సంశుద్ధిం[3] భావశుద్ధిసమన్వితామ్[4] ।

నిశ్చయీకృత్య యత్నేన దివ్యమాయతనం వ్రజేత్ ।। 105 ।।

వ్రత[5]సంసిద్ధయే[6] నూనం సిద్ధాయతనమేవ వా ।

అథావాఽఽయతనం రమ్యమాసన్ననగరాదికమ్ ।। 106 ।।

నిర్విఘ్నేన వ్రతం యస్మాన్నిష్పద్యేతాత్ర కర్మిణామ్ ।

కర్మవాఙ్మనసైః శుద్ధస్తపోనిష్ఠః క్రియాపరః ।। 107 ।।

యో నాన్యదేవతాయాజీ తత్త్వతో భగవన్మయః ।

కస్మింశ్చిద్వైభవే రూపే వ్యూహీయే వా సుబుద్ధిమాన్ ।। 108 ।।

బద్ధలక్ష్యో భవేద్ భక్త్యా త్వాప్తాగమనిదర్శనాత్ ।

ఏవం భావశుద్ధిసంపాదితాం చిత్తశుద్ధిం పూర్వం నిశ్చిత్య వ్రతానుష్ఠానార్థం సైద్ధమానుషస్థానేష్వన్యతమం గత్వా తత్ర విభవాకృతౌ వ్యూహాకృతౌ వా భగవతి వ్రతాన్తం[7] న్యస్తచిత్తో భవేదిత్యాహ- ప్రాగేవమితి సార్ధైశ్చతుర్భిః। దివ్యం స్వయంవ్యక్తమిత్యర్థః ।। 105-109 ।।

[1 ప్రాగేవ- బక. బఖ. అ.।]

[2 విత్త ఇతి సార్వత్రికః పాఠః ।]

[3 ద్ధి- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[4 తాః-ఉ. ।]

[5 వ్రతం- బక. బఖ. ।]

[6 యత్- అ. ఉ. ।]

[7 న్తర- అ. ।]

తస్యాపి తాదృశానాం చ భవినామనుకమ్పయా ।। 109 ।।

వ్యక్తతామగమద్ దేవః స్వయమేవ ధరాత్మనా ।
యత్ర మోక్షప్రదం విద్ధి దివ్యమాయతనం హి తత్[1] ।। 110 ।।
ప్రసఙ్గాద్ దివ్యాయతనలక్షణమాహ- తస్యాపీతి సార్ధేన ।। 109-110 ।।
[1 యత్- అ. ఉ. ।]

మన్త్ర[1]సిద్ధైశ్చ విబుధైర్మునిముఖ్యైస్తథామలైః ।
శాన్తయే దేశజానాం త్వప్యాత్మ[2]నశ్చాపి కీర్తయే[3] ।। 111 ।।

మన్త్రాకృతిమయం ధ్యాత్వా పాషాణం వసుధాతలే ।
పావనం వా తతం వృక్షం జ్ఞాత్వా వా దేవతాశ్రయమ్ ।। 112 ।।

కృత్వా తచ్ఛక్తిసంరుద్ధం విసృజ్య చ తదాశ్రితమ్ ।
విద్ధి సర్వేశ్వస్యైవం స్థితం నిలయలక్షణమ్ ।। 113 ।।

స్వమన్త్రసన్నిధిం తత్ర కృత్వా తద్విగ్రహాన్వితమ్ ।

పూజితం పత్రపుష్పాద్యైస్తత్సిద్ధాయతనం స్మృతమ్ ।। 114 ।।

సిద్ధాయతనలక్షణమాహ- మన్త్రసిద్ధైరితి ప్రక్రమ్య తత్సిద్ధాయతనం స్మృతమిత్యన్తమ్। విసృజ్య చ [4]తదాశ్రితమిత్యత్ర విసర్జనప్రకారశ్చతుర్విశే[5] పరిచ్ఛేదే-

ఇహాశ్రితాత్మనే తుభ్యం నమః సర్వేశ్వరాయ చ ।

క్షమస్వావతరాన్యత్ర సంతిష్ఠా[6]త్ర చిదాత్మనా ।। (24/85)

ఇతి వక్ష్యమాణో జ్ఞేయః। అత్ర-

స్వయంవ్యక్తం తథా సైద్ధం[7] విబుధైశ్చ ప్రతిష్ఠితమ్ ।।

మునిముఖ్యైస్తు గన్ధర్వైర్యక్షవిద్యాధరైరపి ।

రక్షోభిరసురైర్ముఖ్యైః స్థాపితం మన్త్రవిగ్రహమ్ ।।....

స్థాపితం మనుజేన్ద్రైస్తు హ్యనువేదాదికోవిదైః ।।

(పా. సం. 10/317-318,321)

ఇతి పారమేశ్వరోక్తసైద్ధాద్యష్టవిధభేదానామపి సైద్ధాయతన ఏవాన్తర్భావో బోధ్యః, సిద్ధగన్ధర్వాదీనామపి విబుధేష్వన్తర్భావాత్, మునిముఖ్యైస్తథామలైరిత్యత్రామలశబ్దేనాన్యేషామపి సూచితత్వాచ్చ ।। 111-114 ।।

[1 మన్త్రైః- అ.।]

[2 తు ఆ-బక., చాప్యా- అ.।]

[3 యేత్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[4 తదాశ్రయ- అ.।]

[5 ర్విశతి- మ.।]

[6 ష్ఠస్వా- అ. మ.।]

[7 సిద్ధవి- ము.।]

ఫలాప్తయే[1] తు విప్రాద్యైః స్వకులోద్ధా[2]రణాయ చ ।

స్థాపితం భగవద్బిమ్బం జ్ఞేయమాయతనం హి తత్ ।। 115 ।।

మానుషాయతనమాహ- ఫలాప్తయ ఇతి ।। 115 ।।

[1 ఫలప్రాయే-ము.।]

[2 ద్ధర- ము.।]

క్రియాఙ్గభాగం[1] యాతస్య[2] సర్వగస్య[3] చ వై విభోః ।

విద్ధి సర్వేశ్వరస్యైవం స్థితం నియత[4]లక్షణమ్[5] ।। 116 ।।

ఉక్తమర్థం నిగమయతి- క్రియేతి ।। 116 ।।

[1 భావం-అ. ఉ.।]

[2 యాగస్య- అ.।]

[3 స్యాపి- అ.ఉ.।]

[4 నిలయ-అ.।]

[5 ఇతః పరమ్- `స్వమన్త్రసన్నిధిం తత్ర కృత్వా తద్విగ్రహాన్వితమ్' ఇత్యేషా పఙ్క్తిః 114 శ్లోకస్థా పునరత్ర దృశ్యతే- ము. అటీ.।]

ప్రాసాదద్వారదేశాచ్చ యత్ర శఙ్ఖధ్వనిక్షయః[1] ।

పూర్వాది[2] సర్వదిక్[3] తావత్ క్షేత్రం భవతి వైష్ణవమ్ ।। 117 ।।

మానుషభగవన్మన్దిరస్య పరితో వైష్ణవక్షేత్రప్రమాణమాహ- ప్రాసాదేతి। విమానద్వారసమీపే కృతః శఙ్కనాదో యావద్దూరం శ్రూయతే, తావదన్తం పరితో వైష్ణవక్షేత్రమితి భావః ।। 117 ।।

[1 యమ్- అ. ఉ.।]

[2 ప్రయాతి- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[3 క్యాదేకైక- అ.।]

సిద్ధావతారితాద్ దేవాత్ తదేతద్ ద్విగుణం స్మృతమ్ ।

త్రిగుణం చ స్వయంవ్యక్తాద్ దేహాన్తే భావితాత్మనామ్ ।। 118 ।।

ఫలం సాలోక్యతాపూర్వం పరిజ్ఞేయం క్రమాద్ యతః ।

సైద్ధస్థానే తద్ద్విగుణం స్వయంవ్యక్తస్థానే తత్త్రిగుణం చ వైష్ణవక్షేత్రమానమాహ- సిద్ధావతారితాదితి త్రిభిః పాదైః। వైష్ణవక్షేత్రస్య స్వయంవ్యక్తత్వాదిభేదేన సాలోక్యాదిఫలప్రదత్వమాహ- దేహాన్తే ఇతి త్రిభిః పాదైః। యతో వైష్ణవక్షేత్రాదిత్యర్థః। సాలోక్యతాపూర్వమిత్యత్ర పూర్వపదేన సామీప్యసారూప్యసాయుజ్యాని గృహ్యన్తే। క్రమాద్ మానుపాదిక్రమేణేత్యర్థః।

నను దేవతాన్తరప్రాప్తౌ హి సాలోక్యాదిభేదావాప్తిః, భగవత్ప్రాప్తౌ తు "పరమం సామ్యముపైతి" (ముణ్డ. 3/1/3), "మమ సాధర్మ్యమాగతాః" (భ. గీ. 14/1), "భోగమాత్రసామ్యలిఙ్గాచ్చ" (బ్రహ్మ. 4/4/11) ఇతి శ్రుతిస్మృతిసూత్రైః సాలోక్యాదిచతుష్టయమప్యేకైకస్యైవ సంభవతీతి ప్రతిపాదితమ్। అత్రోక్తం సాలోక్య[1]ద్యేకైకఫలభేదమాత్రావాప్తికథనం కథం తదవిరుద్ధమితి చేత్, సత్యమ్। ఇయమాశఙ్కా నిగమాన్తదేశికైరపి సచ్చరిత్రరక్షాయాం పరిహృతా। తథాహి- "భగవత్ప్రాప్తావపి విష్ణులోకాదిషు ద్వార[2]పాలాదిష్వివ తథావిధభేదోఽస్తీతి తదపేక్షిణాం [3]ప్రాప్యభేదద్యోతనాయ పృథఙ్నిర్దేశః। యథాహుః-

లోకేషు విష్ణోర్నివసన్తి కేచిత్ సమీపమిచ్ఛన్తి చ కేచిదన్యే ।

అన్యే తు రూపం సదృశం భజన్తే సాయుజ్యమన్యే స తు మోక్ష ఉక్తః ।। ఇతి" (పృ. 31)

యద్వా క్రమాదిత్యత్ర సాలోక్యసామీప్యాదిక్రమేణేత్యర్థవర్ణనే నాస్త్యేతదాశఙ్కాయా ఏవావకాశః, సర్వస్యాపి క్షేత్రస్య సాలోక్యాదిఫలచతుష్టయప్రదత్వసమ్భవాత్ ।। 118-119 ।।

[1 క్యాదేకైక- అ.।]

[2 ద్వారకాదిష్వివ- అ. ము.।]

[3 ప్రాప్తి- ము.।]

దుష్టేన్ద్రియవశాచ్చితం నృణాం యత్కల్మషైర్వృతమ్[1] ।। 119 ।।

తదన్తకాలే సంశుద్ధిం యాతి నారాయణాలయే ।

వ్రతాన్యేతాని యః కుర్యాదభిసన్ధాయ చేతసా ।। 120 ।।

అభీష్టమతితీవ్రేణ తదాప్నోత్యచిరాత్ తు సః ।

వైష్ణవక్షేత్రస్య మనఃపరిశుద్ధ్యావహత్వం చాహ- దుష్టేతి త్రిభిః పాదైః। యత ఇత్యస్యాప్యనుషఙ్గః కార్యః। భగవన్మన్దిరే వ్రతానుష్ఠానస్య శీఘ్రఫలప్రదత్వమాహ- నారాయణాలయ ఇతి ।। 119-121 ।।

[1 వ్రతమ్- బక.।]

శ్రద్ధధానైరతస్తస్మాద్ దృష్టాదృష్టఫలాప్తయే ।। 121 ।।

వ్రతా[1]న్యేతాని కర్తవ్యాన్యభిసన్ధాయ చేతసా ।

అత ఏతేషాం వ్రతానామవశ్యానుష్ఠేయత్వమాహ- శ్రద్ధధానైరితి ।। 121-122 ।।

[1 పఙ్క్తిరేషా నాస్తి- అ.।]

నావసాదస్తు కర్తవ్యో [1]వ్రతభఙ్గాత్ కదాచన ।। 122 ।।

సఙ్కల్పాదేవ భగవాంస్తత్త్వతో భావితాత్మనామ్ ।

వ్రతాన్తమఖిలం కాలం సేచయత్యమృతేన తు ।। 123 ।।

ఆరబ్ధే వ్రతే మధ్యే యేన కేనాపి[2] హేతునా విఘ్నితేఽపి తతో న భేతవ్యమ్। యతో వ్రతం కరిష్యామీతి సంకల్పమాత్రాదేవారభ్య వ్రతసమాప్తిపర్యన్తం యావదనుష్ఠానం సంభవతి, తావత్రైవ ఫలసిద్ధిర్భవతీత్యాహ- నావసాద ఇతి సార్ధేన। అవసాదో న కార్యః, అధైర్యం నాధిగన్తవ్యమిత్యర్థః। అయమేవార్థో వఙ్గీవంశేశ్వరైః ప్రతిపాదితః సచ్చరిత్రరక్షాయాముదాహృతః-

ఏవ[3]మేకదినం వాథ ద్విదినం త్రిదినం తు వా ।।

మాసం సంవత్సరం వాపి యావజ్జీవితమేవ వా ।

వర్తేత భక్త్యా పరయా వైష్ణవః సుచిరం సుఖీ[4] ।।

ప్రారబ్ధే మధ్యతో[5] విఘ్నాద్ విచ్ఛిన్నేఽప్యత్ర కర్మణి ।

నానర్థో న చ నైష్ఫల్యం న కృతాంశస్య సంక్షయః ।।

ప్రారబ్ధేష్వసమాప్తేషు విచ్ఛిన్నేష్వన్యకర్మసు ।

భవత్యేవైతదఖిలం వైదికేష్వితరేష్వపి ।।

కృతః స్వల్పాంశకోఽప్యస్య స్థిత్వా[6] సుచిరమక్షయః ।

త్రాయతే[7] చ[8] స్వకర్తారం స్వశక్త్యా భవభీతితః ।। ఇతి ।।

నన్విదం భగవదారాధనవిషయమ్, నహి వ్రతానుష్ఠానవిషయమితి చేన్న, అస్య వ్రతస్యాపి భగవదారాధనరూపత్వాత్, భగవదారాధనస్యాపి శాతవార్షికవ్రతరూపత్వాత్। అత ఏవ వఙ్గీవంశేశ్వరైర్నిత్యారాధనప్రకరణేఽపి-

[9]త్వదారాధనకామోఽయం వ్రతం చరితుమిచ్ఛతి ।

సంకల్పసిద్ధ్యై భగవన్ పూరయాఽస్య మనోరథాన్[10] ।। (శ్లో. 39)

ఇతి వ్రతవిధానే వక్ష్యమాణ(8/7-8) శ్లోకస్యైవ సంగృహీతత్వాదుభయోరప్యవిశేషో బోధ్యః ।। 122-123 ।।

[1 గ్లానిభ- అ.ఉ.।]

[2 యేన కేన వా- ము.।]

[3 వఙ్గీవంశేశ్వరవిరచితాయామాహ్నికకారికాయాం 504-508 సంఖ్యాకా ఇమే శ్లోకా ద్రష్టవ్యాః।]

[4 ముఖమ్-ము. ।]

[5 ఫ్యైర్వి- ము.।]

[6 స్తవః సుషిరమవ్యయమ్- అ.।]

[7 త్రాయేతైవ- ప. ప.।]

[8 వర్ష- అ., విశ్వ-ము.।]

[9 త్వయ్యా- ము.।]

[10 రథమ్- ము.।]

జ్ఞాత్వైవం బద్ధలక్ష్యేణ భవితవ్యం సదైవ హి ।

ప్రాప్తయే సర్వకామానాం సంసారభయభీరుణా ।। 124 ।।

ఇమమర్థం జ్ఞాత్వా నిఖి(లం?ల)పురుషార్థప్రాప్త్యర్థం భగవతి దృఢచిత్తేన భవితవ్యమిత్యాహ-జ్ఞాత్వేతి ।। 124 ।।

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం వ్రతవిధిర్నామ సప్తమః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే సప్తమః పరిచ్ఛేదః।।

------------------------- - ------------------------------ - -------------------------- - ----------------------------

అష్టమః పరిచ్ఛేదః

శ్రీభగవానువాచ ॥

వ్రతమేతదమన్త్రం చ సామాన్యం సార్వలౌకికమ్ ।
సితేతరవిభాగేన ప్రోక్తం మన్త్రద్వయం[2] శ్రుణు ।। 1 ।।

అథాష్టమో వ్యాఖ్యాస్యతే। పూర్వమమన్త్రకం వ్రతముక్తమ్, ఇదానీం సమన్త్రకం శృణ్విత్యాహ- వ్రతమితి। సామాన్యం సార్వలౌకికం బ్రాహ్మణాదిచతుర్వర్ణానామితి సాధారణమిత్యర్థః। సమన్త్రకం వ్రతం తు బ్రాహ్మణమాత్రకార్యమ్। ఉక్తం ఖలు (ప్రథమే? ద్వితీయే) పరిచ్ఛేదే-

వ్యామిశ్రయాగయుక్తానాం విప్రాణాం వేదవాదినామ్ ।।

సమన్త్రే తు చతుర్వ్యూహే అధికారో న చాన్యథా ।

త్రయాణాం క్షత్రియాదీనాం ప్రపన్నానాం చ తత్త్వతః ।।

అమన్త్రమధికారస్తు చతుర్వ్యూహక్రియాక్రమే ।। (2/8-10) ఇతి ।। 1 ।।

[1 `భగవాన్'- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[2 మయం - అ. ఉ.।]

ప్రాగ్[1] గురుం ప్రార్థయిత్వా తు దృష్టాదృష్టప్రదః స హి ।

జ్ఞాత్వా స్థిరమతిం[2] కుర్యాత్ తదర్థే చక్రమణ్డలమ్ ।। 2 ।।

ప్రథమం శిష్యో [3]గురుం ప్రార్థయేత్, గురుః శిష్యం స్థిరబుద్ధిం జ్ఞాత్వా తద్వ్రతార్థం మణ్డలం విలిఖేదిత్యాహ- ప్రాగితి। ప్రార్థయిత్వా కృతకృత్యో భవేదితి భావః[4] ।। 2 ।।

[1 ప్రాగగ్రం- ము. అటీ. బక.।]

[2 మతిః- ము. బఖ. అ. ఉ., వ్రతః-అటీ.।]

[3 గురూన్-ము.।]

[4 శేషః- ము.।]

తన్మధ్యే చతురాత్మా తు యష్టవ్యః కర్ణికోపరి ।

చతుర్దిక్ష్వీక్షమాణస్తు వాసుదేవాదితః క్రమాత్ ।। 3 ।।

తన్మణ్డలమధ్యే కర్ణికోపరి వాసుదేవాదిచాతురాత్మ్యర్చనం కార్యమిత్యాహ- తన్మధ్య ఇతి ।। 3 ।।

హృదాదినేత్రపర్యన్తమఙ్గషట్కం యజేత్ తతః ।

అర్ఘ్యాదిభిః క్రమాద్ భోగైర్వ్రతజ్ఞేన పురాహృతైః ।। 4 ।।

తదనన్తరమఙ్గమన్త్రార్చనం వాసుదేవాదీనామర్ఘ్యాదిభిః పూజనం చాహ- హృదాదీతి। అఙ్గమన్త్రాణామర్చనస్థానం తు-

తదోదితం విభోర్దేహాద్ హృదయాద్యం చతుష్టయమ్ ।।

న్యసేత్ కమలపత్రాణామా పూర్వాదుత్తరాన్తిమమ్[1] ।

అగ్నీశరక్షోవాయవ్యదలేష్వస్త్రం యథాక్రమమ్ ।।

నేత్రం కేసరజాలస్థం చక్రం నాభిత్రయోపరి । (17/65-67)

ఇతి నృసింహకల్పే వక్ష్యమాణ జ్ఞేయమ్ ।। 4 ।।

[1 కమ్- ము. ।]

తతః కుణ్డాన్తరే చైవ సంస్కృతేఽగ్నౌ చ విన్యసేత్ ।

చక్రం మన్త్రగణోపేతం సమిద్భిస్తర్పయేత్ క్రమాత్ ।। 5 ।।

పశ్చాత్ తణ్డులసంమిశ్రైః సఘృతైర్బహుభిస్తిలైః ।

సచ[1]క్రమణ్డలస్య భగవతోఽగ్నిమధ్యే ధ్యానం సంతర్పణం చాహ- తత ఇతి సార్ధేన ।। 5-6 ।।

[1 `స' నాస్తి- అ. ।]

అర్ఘోదకేన శిరసా పవిత్రీకృత్య సాంప్రతమ్ ।। 6 ।।

నతజానుశిరః శిష్యం కృత్వాసౌ శ్రావయేత్ ప్రభుమ్ ।

త్వదా[1]రాధనకామోఽయం వ్రతం చరితుమిచ్ఛతి ।। 7 ।।

సఙ్కల్పసిద్ధ్యై భగవన్ పూరయాస్య మనోరథాన్ ।

ఇతి విజ్ఞాప్య దేవేశం తతః పుష్పాణి దాపయేత్ ।। 8 ।।

తతః [2]శిష్యం శిరోమన్త్రేణ ప్రోక్ష్య తం నతజానుశిరస్కం కృత్వా త్వదారాధనశ్లోకం విజ్ఞాప్య శిష్యాఞ్జలిస్థపుష్పాణి మణ్డలోపరి ప్రదాపయేదిత్యాహ- అర్ఘ్యోదకేనేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। యద్యప్యస్మిన్ త్వదారాధనకామోఽయమిత్యాదిశ్లోకే వ్రతశబ్దస్య విద్యమానత్వాత్, అయమస్యేతి పదద్వయేన పురోవ(ర్తి)శిష్యస్యోక్తత్వాచ్చ వ్రతప్రకరణ ఏవాచార్యేణ విజ్ఞాపనీయోఽయం శ్లోకః, తథాపి నిత్యారాధనస్యాపి శాతవార్షికవ్రతరూపత్వాత్, అయమస్యేతి పదద్వయస్య స్వాత్మవ్యవహారేఽపి యోగ్యత్వాచ్చ వఙ్గీవంశేశ్వరకృత[3]నిత్యార్చనకారికాదిష్వప్యయం శ్లోకః ప్రతిపాదితః। అతోఽస్మత్తాతపాదైరపి సాత్వతామృ-తే చోక్త ఇతి బోధ్యమ్ ।। 6-8 ।।

[1 త్వయ్యా- ము. అటీ.।]

[2 `శిష్యం' నాస్తి- అ.।]

[3 నిత్యార్చనప్రకరణం నిత్యార్చనకారికా వాఽఽహ్నికకారికాతోఽభిన్నో గ్రన్థః। తత్ర 39 సంఖ్యాకోఽయం శ్లోకః।]

అష్టాఙ్గమథ వై కుర్యాత్ ప్రణామం సప్రదక్షిణమ్ ।

భూయో భూయోఽనవచ్ఛిన్నం భక్తిశ్రద్ధాపురస్సరమ్ ।। 9 ।।

ప్రదక్షిణప్రణామావాహ- అష్టాఙ్గమితి। చతుర్మూర్తీనామపి[1] చతుర్వారం ప్రణామస్య కర్తవ్యత్వాద్ భూయో భూయ ఇత్యుక్తమ్, నైతావతాఽసకృత్ ప్రణామసిద్ధిః ।। 9 ।।

[1 మితి- అ.।]

తతస్తస్యోపదేష్టవ్యం విధానం మన్త్రపూర్వకమ్ ।

సాన్తం[1] షష్ఠస్వరారూఢమనుస్వారవిభూషితమ్ ।। 10 ।।

బీజమాద్యస్య చ విభోర్వాసుదేవస్య కీర్తితమ్[2] ।

తదేవ జీవబీజస్థం షష్ఠస్వరవివర్జితమ్ ।। 11 ।।

ద్వితీయస్వరసంయుక్తం సఙ్కర్షణస్య బీజరాట్ ।

ఉభయోరన్తరే రేఫమాద్యబీజస్య యోజయేత్ ।। 12 ।।

బీజం ప్రద్యుమ్ననాథమ్య తృతీయం సర్వకామదమ్ ।

జీవారూఢం హకారం తు లాన్తస్యోపరి విన్యసేత్ ।। 13 ।।

విసర్గసహితం బీజమనిరుద్ధస్య వాచకమ్ ।

శిష్యస్య వ్రతార్థం మన్త్రోపదేశమాహ- తత ఇత్యర్ధేన। వాసుదేవాదిబీజచతుష్టయమాహ- సాన్తమితి చతుర్భిః। సాన్తం సకారాన్తే స్థితం హకారాఖ్యం వర్ణం షష్ఠస్వరారూఢమ్ ఊకారాన్వితమ్ అనుస్వారవిభూషితం బిన్దుసంయుక్తమ్। తథా చ హూమితి వాసుదేవస్య బీజం భవతి। తదేవ హకారాఖ్యం వర్ణమేవ। జీవబీజస్థం సకారాన్వితమ్ షష్ఠస్వరవివర్జితమ్ ఊకారరహితమ్ ద్వితీయస్వరసంయుతమ్ ఆకారాన్వితమ్। తథా చ హ్రూమితి ప్రద్యుమ్నస్య బీజం భవతి। జీవారూఢం సకారస్థం హకారం లాన్తస్య వకారస్యోపరి న్యసేత్, విసర్గసహితమ్ అన్తిమస్వరసంయుక్తం చ కుర్యాత్। కథా చ హ్స్విమిత్యనిరుద్ధబీజం భవతి।

నను మకారస్య జీవబీజత్వం యుక్తం ప్రసిద్ధం చ, సకారస్య జీవబీజత్వం కథమితి చేదుచ్యతే-

త్రిధా హకారం కృత్వాదౌ జీవబీజం తథైవ చ ।।

కకారం[3] చ క్షకారం చ లిఖేత్ తద్వత్ త్రిధా త్రిధా । (8/22-23)

ఇతి వక్ష్యమాణశ్లోకస్థితజీవబీజశబ్దస్య పారమేశ్వరే-

నవమం చాష్టమం నేమావరాద్యం మాతృకాన్తిమమ్ ।।

త్రిద్వైకైకం క్రమాత్ కృత్వా బీజద్వాదశకం యథా । (24/77-78)

ఇతి సకారపరత్వం సుస్పష్టం వ్యాఖ్యాతం పశ్యతు భవాన్। కిఞ్చ,

వాసుదేవాఖ్యయా హ్యోఽభూత్ సాఖ్యః సంకర్షణోదయః ।।

ప్రద్యుమ్నః షాఖ్యయా జ్ఞేయో హ్యనిరుద్ధస్తు శాఖ్యయా । (19/31-32)

ఇతి లక్ష్మీతన్త్రోక్తరీత్యా సకారస్య సఙ్కర్షణబీజత్వాద్ జీవబీజత్వవ్యవహారః। జీవాధిష్ఠాతృత్వాత్ సఙ్కర్షణస్య జీవవ్యవహారః "వాసుదేవాత్ సఙ్కర్షణో నామ జీవో జాయతే" (2/2/39 శ్రీభాష్యే) ఇత్యత్ర ప్రసిద్ధః। తథా చ శ్రీమద్భాష్యే-

"అత్ర జీవమనోఽహఙ్కారతత్త్వానామధిష్ఠాతారః సఙ్కర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధా ఇతి తేషామేవ జీవాదిశబ్దైరభిధానమవిరుద్ధమ్" (2/2/41)ఇతి ।। 10-14 ।।

[1 సోఽన్తం- ము.।]

[2 ర్తనమ్- బక. బఖ. ఉ.।]

[3 అకారం-మ., హకారం- అ.।]

ద్విభుజాః సర్వ ఏవైతే సూర్యేన్దుశతసన్నిభాః ।। 14 ।।

తేజసా త్వత్ర భేదోఽస్తి స్వరూపేణ సితాదినా ।
దక్షిణోత్తరపాణిభ్యాం తర్జనీమధ్యమాన్తరే ।। 15 ।।

ఆద్యస్య చక్రశఙ్ఖౌ ద్వౌ ధ్యేయావంసద్వయోపరి ।
స్కన్ధసూత్రసమస్థేన దక్షిణేన తు పాణినా ।। 16 ।।

గృహీత్వా ముష్టిబన్ధేన విశ్రాన్తా పీఠపృష్ఠతః ।
ధ్యేయా గదా ద్వితీయస్య తథాభూతే కరే పరే ।। 17 ।।

సంస్మరేద్ధేతిరాడ్ దీప్తం[1] లీలాక్షేపక[2]రోద్యతమ్ ।
ఏవం ప్రద్యుమ్ననాథస్య వ్యత్యయేన తు తే ఉభే ।। 18 ।।

దక్షిణోత్తరహస్తాభ్యాం శ్రోత్రమణ్డలసమ్ముఖౌ ।
శఙ్ఖపద్మౌ చతుర్థస్య తథాకృష్టౌ తు సంస్మరేత్ ।। 19 ।।

కిన్తు వై పఙ్కజం నాలమస్య వై పాణిపృష్ఠగమ్ ।

వాసుదేవాదిమూర్తిధ్యానప్రకారమాహ- ద్విభుజా ఇత్యారభ్య పాణిపృష్ఠగమిత్యన్తమ్ ।। 14-20 ।।

[1 దీప్త- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 ఇవో- ము. బక. బఖ. అ. ఉ.।]

హకారం చ సకారస్థం కృత్వా షోఢా నివేశ్య చ ।। 20 ।।

ద్వితీయతుర్యషష్ఠాష్టద్వి[1]షట్కదశకైః క్రమాత్ ।

స్వరై[2]ర్నియోజయేద్ విద్ధి హృదాద్యాన్నేత్ర[3]పశ్చిమాన్ ।। 21 ।।

చాతురాత్మ్యయమన్త్రాణాం సాధనత్వేన సర్వదా ।

అథ వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామపి సాధారణాని హృదయాద్యఙ్గమన్త్రబీజాన్యాహ- హకారమితి ద్వాభ్యామ్। హకారం సకారస్థం కృత్వా షోఢా విలిఖ్య ద్వితీయతుర్యషష్ఠాష్టద్విషట్కదశకైః స్వరైః, ఆకారేణ ఈకారేణ ఊకారేణ ఋకారేణ [4]ఐకారేణ లౄకారేణ చ క్రమేణ యోజయేత్। తథా చ - హ్ సాం హ్ సీం హ్ సూం హ్ సౄం హ్ సైం హ్ లౄం ఇతి బీజషట్కం భవతి। ఏతద్ హృదాదినేత్రమన్త్రషట్[5]కే క్రమాద్ యోజయేత్। ఏవం కవచమన్త్రాదిబీజత్రయేఽష్టమద్వాదశదశమస్వరాణాం సంయోజనం క్వాచిత్కమ్, న సార్వత్రికమ్। యతోఽత్రైవ నృసింహకల్పే-

ద్వితీయతు[6]ర్యషష్ఠైశ్చ ద్వాదశేనాన్తిమేన చ ।

చతుర్దశేనారాద్వర్గాత్ క్రమాద్వై వినియోజయేత్ ।। (17/9)

ఇతి కవచాదిబీజత్రయస్య స్వరాన్తసంయోజనమపి వక్ష్యతి।। 20-22 ।।

[1 షట్కద్వాదశకైః- అ. ఉ.।]

[2 రం ని- బక.।]

[3 ద్యన్తేఽత్ర - అ.।]

[4 `ఐకారేణ' నాస్తి- అ.।]

[5 షట్క- అ. ।]

[6 తురీయ- అ. ।]

త్రిధా హకారం కృత్వాదౌ జీవబీజం తథైవ చ[1] ।। 22 ।।

కకారం చ క్షకారం చ లిఖేత్ తద్వత్ త్రిధా త్రిధా ।

ద్విషట్కమేవ బీజానాం క్రమాదాదౌ[2] నివేశ్య చ ।। 23 ।।

తతో వాయుధరావారిసంజ్ఞం యచ్చాక్షరత్రయమ్ ।

పౌనఃపున్యేన సర్వేషామధోభాగే నియోజయేత్ ।। 24 ।।

సర్వే షష్ఠస్వరారూఢా అనుస్వారవిభూషితాః ।

బోద్ధవ్యాః కేశవాదీనాం బీజాస్త్వేతే పృథక్ పృథక్ ।। 25 ।।

అథ కేశవాదీనాం ద్వాదశబీజాన్యాహ- త్రిధేతి సార్ద్రైస్త్రిభిః। ఆదౌ త్రిధా త్రివారం హకారం విలిఖ్య, తథైవ జీవబీజం సకారం విలిఖ్య, కకారం క్షకారం తద్వత్ త్రిధా విలిఖేత్। ఏవం బీజానాం ద్విషట్కమాదౌ నివేశ్య వాయుధరావారిసంజ్ఞం యదక్షరత్రయం యకారలకారవకారత్రయమ్, సర్వేషాం పూర్వం విలిఖితద్వాదశబీజానామధోభాగే పౌనఃపున్యేన యోజయేత్। సర్వే షష్ఠస్వరారూఢా ఊకారాన్వితాః, అనుస్వారవిభూషితా బిన్దుయుక్తాః కేశవాదిబీజా జ్ఞేయాః। తథా చైవం ప్రయోగః- హ్యూం హ్ లూం హ్ వూం స్యూం స్లూం స్వూం క్యూం క్లూం క్వూం క్ష్యూం క్ష్లూం క్ష్వూం ఇతి।

అయమేవార్థః పారమేశ్వరేఽపి సుస్పష్టముపబృంహితశ్చతుర్వింశేఽధ్యాయే-

క్రమశః కేశవాదీనాం మన్త్రాణాం లక్షణం శృణు ।

నవమం చాష్టమం నేమావరాద్యం మాతృకాన్తిమమ్ ।।

త్రిద్విరేకైకం క్రమాత్ కృత్వా బీజద్వాదశకం యథా ।

పౌనఃపున్యేన సర్వేషాం యలవాన్ యోజయేదధః ।।

నాభిషష్ఠా[3]సనోర్ధ్వస్థాన[4]జ్కయేద్ బిన్దునోపరి ।

తారాదిహృదయాన్తాని సంజ్ఞాభిస్తుర్యయా సహ ।।

కేశవః ప్రథమో వాచ్యస్తతో నారాయణః పరః ।

మాధవశ్చైవ గోవిన్దో విష్ణుశ్చ మధుసూదనః ।।

త్రివిక్రమో వామనాఖ్యః శ్రీధరః పద్మలోచనః ।

హృషీకేశః పద్మనాభో దామోదర ఇతి శ్రుతః ।।

[5]బీజైర్దీర్ఘస్వరోపేతైః ప్రాగ్వదఙ్గాని కల్పయేత్ । ఇతి ।

[పా. సం. 24/77-82]

అత్ర నేమౌ నవమం హకారమిత్యర్థః। అష్టమం సకారమ్। అరాద్యం కకారమ్। మాతృకాన్తిమం క్షకారమిత్యర్థః। నాభిషష్ఠాసనోర్ధ్వస్థాని ఊకారాన్వితానీత్యర్థః। హృదయాన్తాని నమః-పదాన్తానీత్యర్థః। ఏవం చ సాత్వతోక్తం పారమేశ్వరోక్తం చైకకణ్ఠ్యమ్। పారమేశ్వరే వ్యాఖ్యానే తు- సం హం కం క్షం సం హం కం క్షం సం హం కం క్షం ఇతి కేశవాదిబీజాని లిఖితాని। తాన్యపహాస్యాని, యతో హకారాత్ పూర్వం సకారలేఖనం హకారాదీనాం ప్రత్యేకం త్రిధా త్రిధా లేఖనం వినా పరస్పరవర్ణవ్యవహితలేఖనం బీజైకదేశమాత్రమపి లేఖనం చోన్మత్తకార్యమ్ ।। 22-25 ।।

[1హి- ఉ.।]

[2 క్రమేణా- ఉ.।]

[3 షష్ఠస్వరో- ము.।]

[4 న్యఙ్క- అ. మ.।]

[5 దివ్య- అ.మ.।]

క్ష[1]సహత్రితయం హ్యేతచ్చతుర్ధా విలిఖేత్ క్రమాత్ ।

తతో ద్విషట్కం బీజానాం తస్యాధో వినివేశ్య చ ।। 26 ।।

క్రమేణ సప్తమాద్ వర్గాద్ ద్వితీయం చ చతుర్థకమ్ ।

పునస్తృతీయం తుర్యం చ ద్వితీయం చ తృతీయకమ్ ।। 27 ।।

ద్వితీయం చ చతుర్థం చ చతుర్థం తదనన్తరమ్ ।
తృతీయమష్టమా[2]చ్చాథ తృతీయం సప్తమాత్ పునః ।। 28 ।।

నవమద్వాదశాభ్యాం తు విశేషమిమమాచరేత్[3] ।
అథో నియోజయేద్ రేఫం తత్త్రయాణాం తు మూర్ధని ।। 29 ।।

షట్సప్తమాష్టసంజ్ఞానామీ[4]కారముపరి న్యసేత్ ।
సానుస్వారం చ సర్వేషామితి దేవీగణస్య చ ।। 30 ।।

బీజద్వాదశకం ప్రోక్తం యథా చానుక్రమేణ తు ।
శ్రీశ్చ వాగీశ్వరీ కాన్తిః క్రియా శక్తిర్విభూతయః ।। 31 ।।

ఇచ్ఛా ప్రీతి రతిశ్చైవ మాయా ధీర్మహిమేతి చ ।

తతః కేశవాదిదేవీనాం బీజద్వాదశకమాహ- క్షసహత్రితయమిత్యాదిభిః। క్షసహత్రయం క్షకారసకారహకారత్రయమపి క్రమేణ చతుర్ధా చతుర్వారం విలిఖేత్। ఏవం కృతే బీజానాం ద్విషట్కం భవతి। తేషాం బీజానామధస్తాత్ క్రమేణ సప్తమాద్వర్గాద్ యరలవాత్మకాద్ ద్వితీయం రేఫమ్, చతుర్థకం వకారమ్, తృతీయం లకారమ్, తుర్యం వకారమ్, ద్వితీయం రేఫమ్, తృతీయకం లకారమ్, ద్వితీయం రేఫమ్, చతుర్థం వకారమ్, పునశ్చతుర్థం వకారమ్। అష్టమాత్ శకారాదివర్ణాత్మకాద్ వర్గాత్ తృతీయం సకారమ్। సప్తమాత్ పూర్వోక్తాద్ వర్గాత్ తృతీయం లకారం పునరిత్యనేన పునశ్చ లకారమేవ నియోజయేత్। నవమద్వాదశాభ్యాం బీజాభ్యామధో రేఫం నియోజయేత్। షట్సప్తాష్టసంజ్ఞానాం బీజానాం తు మూర్ధ్ని రేఫం నియోజయేత్। అయమేవ విశేషః। సర్వేషాం ద్వాదశబీజానామప్యుపరి సానుస్వారమ్ ఈకారం న్యసేత్। ఏవం బీజద్వాదశకముక్తం భవతి। ఏషాం బీజానాం క్రమేణ [5]వాచ్యాః శ్రీవాగీశ్వర్యాదయః। అయమేవార్థః సువ్యక్తముపబృంహితః పారమేశ్వరేఽపి-

తేషాం శ్రియాదికాన్తానాం శృణు మన్త్రాననుక్రమాత్ ।।
మాతృకాన్త్యత్రయం[6] క్షాద్యం చతుర్ధా ప్రస్తరేత్ పురా ।

ద్విష[7]ట్కు యోజ్యాన్యర్ణాని త్వధోభాగే యథాక్రమమ్ ॥

అగ్న్యమ్బుపృథివీవారివహ్నిభూజ్వలనాః క్రమాత్ ।

వారిద్వయం చ సోమం చ పార్థివద్వితయం తతః ॥

యోజయేదనలం వర్గం షట్సప్తాష్టసు మూర్ధని ।

[8]అథో నవద్వాదశయోః సర్వేషాం చోర్ధ్వతః పునః ॥

స్వరశక్త్యా సమేతేన నాభ్యన్తాద్యేన భూషయేత్ ।

స్వరజాత్యాదియుక్తాని బీజాని [9]సుహృదాదయః ॥ (24/82-86) ఇతి।

తథా చాత్రైవం ప్రయోగః - క్షీం స్వీం హ్ లీం క్ష్వీం స్త్రీం హ్ ర్లీం ర్క్షీం ర్స్వీం హ్ వ్రీం క్ష్సీం స్లీం హ్ ల్రీం ఇతి ॥ 26-32 ॥

[1 క్షమస- ము.।

[2 మష్టమం చా- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[3 మిమమామ చ - ము. అటీ.।]

[4 మికార- ము. అటీ., మోకార-అ.।]

[5 వాచ్యమ్- అ.।]

[6 కాన్తం క్షయం- అ. మ.।]

[7 విష్వక్కు- ము.।]

[8 అధో- ము.।]

[9 హృదయాదయః- ము.।]

సముద్రమూర్తయే స్వాహా పద్మస్య ప్రణవాదికః[1] ॥ 32 ॥

సర్వాన్తశ్చారిణే కృత్వా తతో గగనమూర్తయే ।

స్వాహాన్తః ప్రణవాద్య[2]శ్చ మన్త్రః శఙ్ఖస్య కీర్తితః ॥ 33 ॥

ఓం కారో వేదమాత్రేఽథ విద్యే స్వాహా పదం తు వై ।

గదామన్త్రస్త్వయం ప్రోక్తశ్చక్రస్యాథ నిగద్యతే ।। 34 ।।

ఓంకారాన్తే పదం దద్యాత్ పఞ్చార్ణం ప్రభవిష్ణవే ।

[3]తదన్తే కాలశబ్దం తు మూర్తయే హుం తతస్తు ఫట్ ।। 35 ।।

పద్మాదీనాం చతుర్ణాం[4] తు ఏతన్మన్త్రచతుష్టయమ్ ।

అథ పద్మశఙ్ఖగదాచక్రాణాం మన్త్రచతుష్టయమాహ- సముద్రమూర్తయే ఇత్యాదిభిః। తథా చాత్రైవం ప్రయోగః- ఓం సముద్రమూర్తయే స్వాహా, ఓం సర్వాన్తశ్చారిణే గగనమూర్తయే స్వాహా, ఓం వేదమాత్రే విద్యాయై స్వాహా, ఓం ప్రభవిష్ణవే కాలమూర్తయే హుం ఫట్ ఇతి। అత్ర సముద్రస్య పద్మాధిష్ఠాతృత్వాత్, గగనస్య శఙ్ఖాధిష్ఠాతృత్వాత్, సరస్వత్యా గదాధిష్ఠాతృత్వాత్, కాలస్య చక్రాధిష్ఠాతృత్వాచ్చ సముద్రమూర్త్యాదిశబ్దైః పద్మాదీన్యుక్తానీతి బోధ్యమ్ ।

సముద్రాదీనాం పద్మాద్యధిష్ఠాతృత్వం త్రయోదశపరిచ్ఛేదే వక్ష్యమాణం ద్రష్టవ్యమ్। ఇదం పద్మాదిమన్త్రచతుష్టయం వాసుదేవాదివ్యూహార్చనే కేశవాదివ్యూహాన్తరార్చనే[5] చ కార్యమ్। విభవార్చనే తు ప్రకారాన్తరేణ వక్ష్యమాణాయుధమన్త్రా గ్రాహ్యాః। అత ఏవాస్మత్తాతపాదైః సాత్వతామృతే నారాయణమూర్త్యర్చనప్రకరణాదిదమేవ పద్మాదిమన్త్రచతుష్టయం ప్రతిపాదితమ్ ।। 32-36 ।।

[1 దికాః- అటీ., కమ్- అ. ।]

[2 వాన్త- ము. అటీ. బక. బఖ. అ. ।]

[3 పఙ్క్తిచతుష్టయం నాస్తి- ము. అటీ. ।]

[4 ర్ణామప్యే- అ., ర్ణాం త్వప్యే- ఉ. ।]

[5 న్తరేఽర్చనాచ్చ- అ. ।]

సామాన్యా సర్వమన్త్రాణామేకా ముద్రాఞ్జలిః కృతా ।। 36 ।।

స్వేన స్వేన తు మన్త్రేణ సంయుక్తానాం ప్రయోజయేత్ ।

అథ సర్వమన్త్రసాధారణాఞ్జలిముద్రామాహ- సామాన్యేతి। యద్యప్యేవమఞ్జలిముద్రాయా ఏవ సర్వసాధారణత్వోక్త్యా సర్వత్రేయమేవ ప్రయోక్తవ్యా, తయాప్యత్రైవ కతిపయముద్రావిశేషాణాం నృసింహకల్పాదిషు వక్ష్యమాణత్వాత్ తదనురోధే(చ?న) సాత్వతోపబృంహణే ఐశ్వరతన్త్రే[1] చ కేషాఞ్చిన్ముద్రావిశేషాణాం ప్రదర్శితత్వాచ్చ తద్వ్యతిరిక్తానాం కేవలమఞ్జలిముద్రైవ ప్రదర్శనీయేతి బోధ్యమ్ ।। 36-37 ।।

[1 చతుర్వింశేఽధ్యాయే।]

శ్లిష్టౌ వికసితౌ[1] హస్తౌ యోజ్యౌ చామణిబన్ధనాత్ ।। 37 ।।

తద్బాహుకూర్పరౌ ద్వౌ చ నాభౌ సంరోధ్య దణ్డవత్ ।

ఈషద్ వై డోలయేత్ పశ్చాదథ[2] ఊర్ధ్వే చ[3] తౌ కరౌ ।। 38 ।।

గుప్తిం[4] కృత్వా తు యోజ్యైషా ముద్రాఽఽరాధనకర్మణి ।

ఆరాధనకాలే ప్రయోజ్యాం ముద్రామాహ- శ్లిష్టావితి ద్వాభ్యామ్। స్వహస్తౌ పరస్పరసంశ్లిష్టౌ వికసితౌ చ [5] కృత్వా తద్బాహుకూర్పరౌ ద్వౌ మణిబన్ధపర్యన్తం నిరన్తరం సంయోజ్య దణ్డవత్ స్వనాభౌ సంరోధ్య హస్తౌ అ(థ?ధ) ఊర్ధ్వం చ కిఞ్చిచ్చాలయేత్। ఏషా ముద్రా గుప్తిం కృత్వా యోజ్యా, గోప్యేత్యర్థః ।। 37-39 ।।

[1 కాసి- ము.।]

[2 కౌ సరౌ-ము., కౌర్పరౌ- అ., కోపరి- ఉ.।]

[3 దధ- ము. అటీ. అ. ఉ.।]

[4 గుప్తిః- ము. అటీ.।]

[5 `చ' నాస్తి- ము.।]

ఆసాద్య ప్రాక్స్థితామర్చాం స్వయం వా సమపృష్ఠతామ్[1] ।। 39 ।।

సర్వలక్షణసమ్పన్నాం[2] యస్యాం చేతః ప్రసీదతి ।

[3]వ్రతారాధనార్థం స్వయంవ్యక్తా[4]న్యతమబిమ్బం సలక్షణం సుప్రతిష్ఠితం బిమ్బం వా స్వేచ్ఛానుసారేణ ప్రాప్యమిత్యాహ- ఆసాద్యేతి ।। 39-40 ।।

[1 గామ్- అటీ.।]

[2 సమ్పూర్ణాం- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[3 వృథా- అ., వృతా- ము.।]

[4 క్తాదన్య- ము.।]

హేమాదినిర్మితం కుర్యాత్ పీఠం వా లక్షణాన్వితమ్ ।। 40 ।।

శమం[1] త్రిభాగన్యూనం[2] వా ద్వాదశాఙ్గులవిస్తృతమ్ ।
చతురశ్రం చతుష్పాదం విస్తరార్ధేన చోన్నతమ్ ।। 41 ।।

తృతీయం భాగమాదాయ విస్తరా[3]చ్చ స్వకం[4] స్వకమ్ ।
తేన తన్మధ్యగం కుర్యాత్ కమలం లక్షణాన్వితమ్ ।। 42 ।।

ద్విషట్కారం తు తద్బాహ్యే చక్రం సర్వాఙ్గచిహ్నితమ్ ।
సిద్ధామరనరాదీనాం హృదయస్థాऽ[5]క్షయాऽऽచ్యుతీ ।। 43 ।।

మృదూచ్చచరణాక్రాన్తి[6]నిర్ముక్తాऽऽకృతిలక్షణా ।
పాదా[7]మ్బురుహముద్రా।़థ కార్యా వై కర్ణికోదరే ।। 44 ।।

సమ్పాద్య చైవమాధారం పీఠం వాऽర్చాన్వితం స్మరేత్ ।

బిమ్బం వినాऽర్చనార్థం కేవలపీఠం వా కుర్యాదితి తల్లక్షణమాహ- హేమాదినిర్మితమిత్యాదిభిః। శమం చతురఙ్గులవిస్తృతమిత్యర్థః। "శమః స్యాచ్చతురఙ్గులః" (3/1/52) ఇతి వైజయన్తీ। సమమితి పాఠే సమం నిమ్నోన్నతత్వరహితమిత్యర్థః। [8]యద్వా ఆయామవిస్తరాభ్యాం సమమిత్యర్థః। త్రిభాగన్యూనం వా అష్టాఙ్గులం[9] వేత్యర్థః।

ద్వదశాఙ్గులస్య త్రిష్వేకభాగరాహిత్యేఽష్టాఙ్గులం భవతి। ఏవముక్తం [10]ద్వితీయపరిచ్ఛేదేఽపి- "మృత్కాష్ఠో[11]పలధాతూత్థమేకద్విత్రిశమం తు వా" (2/47) ఇతి। ద్విషట్కారం ద్వాదశారమిత్యర్థః। సిద్ధామరనరాదీనాం హృదయస్థా, తేషాం ధ్యానవిషయీభూతేత్యర్థః। అక్షయా [12]అన్తరహితా, ఆచ్యుతీ భగవదీయా, చరణాక్రాన్తినిర్ముక్తాకృతిలక్షణా చరణయోరాక్రాన్తిరాక్రమణం [13]పదన్యాస ఇతి యావత్, తేన నిర్ముక్తా యా ఆకృతిస్తల్లక్షణా, తథేత్యర్థః। భగవత్పాదపద్మస్యాతికోమలత్వేఽపి తత్సుఖస్పర్శపీఠపద్మస్య తతోఽప్యతిశయితమృదుత్వాత్ తదుపరి పాదలాఞ్ఛనం స్ఫుటీభవతీతి జ్ఞేయమ్। పాదామ్బురుహముద్రా। పద్మసదృశశ్రీపాదద్వన్ద్వలాఞ్ఛనమిత్యర్థః ।। 40-45 ।।

[1 సమం- ము., సమ. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 గం- బక. భక. అ. ఉ.।]

[3 స్తారా- బఖ. అ. ఉ.।]

[4 స్వరం- ము. అటీ.।]

[5 క్షరాచ్యుతి- ము. అటీ.।]

[6 కాన్తి- ము. అటీ.।]

[7 పదా- బక. బఖ. ।]

[8 యతః- అ.।]

[9 ఞ్గమి- అ.।]

[10 తృతీయ- అ.।]

[11 ష్ఠోపలయా- మ., ష్ఠో వలయాత్మార్థమేకద్విత్రిమముం తు వేతి- అ.।]

[12 అన్తర్హితా- అ., అన్తరహితా- ము.।]

[13 పాద- మ.।]

పాదాబ్జముద్రారహితం కుణ్డం తదను కల్పయేత్ ।। 45 ।।

ఫుల్లపద్మసమాకారమోష్ఠయోనిసమన్వితమ్ ।

చలమేకదిశిస్థం వా తతో నియమమాచరేత్ ।। 46 ।।

సంవత్సరస్య పూజార్థం విభోర్వై ద్వాదశాత్మనః ।

కుణ్డలక్షణమాహ- పాదాబ్జేతి సపాదేన। కుణ్డస్య పాదాబ్జముద్రారహితత్వోక్త్యా కేవలసచక్రపద్మలాఞ్ఛనం కుణ్డమధ్యేఽపి కార్యమిత్యుక్తం భవతి। పాదాబ్జముద్రారహితమిత్యస్య పూర్వేణైవాన్వయే పీఠలక్షణస్యైవ పక్షాన్తరముక్తం భవతి। ఓష్ఠయోనిసమన్వితమిత్యత్ర తల్లక్షణం కుణ్డలక్షణప్రకరణే వక్ష్యమాణం జ్ఞేయమ్। చలం జఙ్గమరూపమిత్యర్థః। ఏకదిశిస్థం స్థావరమిత్యర్థః। తథా చ పారమేశ్వరే- "తస్మాత్ కుణ్డం సదా కార్యం సౌత్రం వా జఙ్గమం స్థిరమ్" (7/3) ఇతి। వ్రతాచరణమాహ- తత ఇతి సపాదేన। ద్వాదశాత్మనః కేశవాదిరూపస్యేత్యర్థః ।। 45-47 ।।

మార్గశీర్షాత్ సమారభ్య మాసాద్వై కౌముదాన్తిమమ్[1] ।। 47 ।।

మాసేశమన్త్రసంజప్తం యుక్తం హేమ[2]కుశామ్బునా ।

దశమ్యాం పఞ్చగవ్యం చ పిబేత్ సమ్పూజ్య కేశవమ్ ।। 48 ।।

తన్నివేదితమన్నం చ ప్రాగ్భుక్త్వా తు ఘృతాదికమ్ ।

నాతీవ తృప్తిజనకం దన్తకాష్ఠమథాచరేత్ ।। 49 ।।

శయనం మన్త్రతోయేన ప్రోక్షయేత్ సకుశం తతః ।

శయనస్థో జపేన్మన్త్రం శతమష్టాధికం తు వై ।। 50 ।।

మార్గశీర్షశుక్లదశమ్యాం రాత్రౌ కర్తవ్యక్రమమాహ- మాసేతి సార్ధత్రిభిః। మాసేశమన్త్రసంజప్తమ్ ప్రకృతమాసేశః కేశవః, తన్మన్త్రాభిమన్త్రితమిత్యర్థః ।। 47-50 ।।

[1 కమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 హెూమ- ము. అటీ.।]

ఏకాదశ్యాం ప్రభాతేఽథ మధ్యాహ్నే వా[1] దినక్షయే ।

కేశవాయ నమస్కుర్యాద్ బహుశః ప్రణవాదికమ్ ।। 51 ।।

తస్య వై పూజనం భక్త్యా కుర్యాత్ కాలత్రయం తు వై ।

ఏకాదశ్యాం కేశవస్య కాలత్రయస్యార్చనమాహ- ఏకాదశ్యామితి సార్ధేన। కేశవాయ నమస్కుర్యాద్ బహుశః ప్రణవాదికమిత్యన్తేన ఓం కేశవాయ నమ ఇతి మన్త్రమసకృజ్జపేదిత్యుక్తం భవతి ।। 51-52 ।।

[1 దివస- అ., వా దివా- ఉ.।]

సర్వగం పరమం జ్యోతిరమూర్తమమలం హి యత్ ।। 52 ।।

స ఏవ వాసుదేవేతి[1] మత్వా సమ్యగ్ యజేత్ తతః ।

చేతసామృతసంకాశైః పుష్పాద్యైరఖిలైః ప్రభుమ్ ।। 53 ।।

పశ్చాత్ తమమలం ధామ ధ్యాయేన్ము[2]క్తమనశ్వరమ్ ।

శ్రోణీతటార్పితకరం సానుకమ్పమనూ[3]పమమ్ ।। 54 ।।

దక్షిణేన తు హస్తేన భక్తానామభయప్రదమ్ ।

పుష్పాభరణవస్త్రాఢ్యం శఙ్ఖచక్రద్వయాన్వితమ్ ।। 55 ।।

తతస్తస్మాత్తు వై ధామ్నో యుగపన్నిస్సృతం స్మరేత్ ।

మహత్స్ఫులిఙ్గసంకాశం మహస్తు[4] సతతోదితమ్ ।। 56 ।।

తేన చాక్రమరావృష్టం సమాక్రాన్తం చ భావయేత్ ।

అథ ప్రత్యేకతేజోంఽశాదుద్భూతం భావయేత్ క్రమాత్ ।। 57 ।।

త్రయం త్రయం సితాద్యం[5] చ కేశవాద్యం చతుర్భుజమ్ ।

అథ పరాత్పరవాసుదేవస్య మానసార్చనపూర్వకం మూర్తిధ్యానమ్, తస్మాద్వాసుదేవాదివ్యూహోత్పత్తికథనమ్[6], తేభ్యః కేశవాదీనాముత్పత్తిభావనాం చాహ- సర్వగం పరమం జ్యోతిరిత్యాదిభిః। అత్ర[7] త్రయం త్రయం సితాద్యమిత్యనేన కేశవాదిత్రికస్య వాసుదేవవత్ సితవర్ణత్వం గోవిన్దాదిత్రికస్య సంకర్షణవద్రక్తవర్ణత్వం చోక్తం భవతి। తథా చ పౌష్కరే పఞ్చ[8]త్రింశేఽధ్యాయే-

దక్షిణోత్తరపాణిభ్యాం పృష్ఠతః కేశవాదిషు ।। 58 ।।

యుగ్మం యుగ్మం పరిజ్ఞేయం క్రమేణోర్ధ్వగతం త్విదమ్[1] ।

శఙ్ఖచక్రకజం విద్యా[2] సాథ శఙ్ఖోఽథ[3] హేతిరాట్ ।। 59 ।।

తచ్ఛఙ్ఖం[4] సకజం విద్యాఽశఙ్ఖం చక్రం గదా త్వరి[5] ।

గదా చక్రం కజం పద్మం చక్రం శఙ్ఖం తతో గదా ।। 60 ।।

కేశవాదీనాం పశ్చాత్కరద్వయస్థితలాఞ్ఛనక్రమమాహ- దక్షిణోత్తరేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। కజం పద్మమిత్యర్థః। విద్యా గదేత్యర్థః। తద్ అమ్బుజం సశఙ్ఖమిత్యర్థః। విద్యాశఙ్ఖమిత్యత్ర విద్యాఽశఙ్ఖమితి పదచ్ఛేదః। అశఙ్ఖం చక్రమిత్యర్థః। యతోఽన్యథా త్రివిక్రమస్య శఙ్ఖద్వయసాధారణం భవతి। నను కిం తావతా ప్రత్యవాయ ఇతి చేన్న, ప్రత్యేకమాయుధచతుష్టయధారణనియమాత్। విద్యా చక్రమితి పాఠశ్చేదేవం క్లిష్టకల్పనశ్రమ ఏవ[6] నాస్తి। అరి చక్రమిత్యర్థః।। 58-60 ।।

[1 చ తమ్- ము అటీ., చ తత్- ఉ.।]

[2 విద్యాత్- ఇతి సార్వత్రికః పాఠః।]

[3 గదామ్బుజమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[4 పఙ్క్తిపఞ్చకం నాస్తి- ము. అటీ.।]

[5 త్వరిమ్- బక. బఖ. ఉ.।]

[6 `ఏవ నాస్తి.....పున సశఙ్ఖ ఇత్యర్థః' నాస్తి- ము.।]

తద్వద్ భూయోఽగ్రసంస్థాభ్యామధరస్థం ద్వయం ద్వయమ్ ।
జ్ఞేయం దామోదరాన్తానాం ద్వాదశానామిదం శ్రృణు ।। 61 ।।

పద్మం గదా ధ్వనిశ్చక్రం [1]తత్పద్మం హేతిరాడ్ ధ్వనిః ।
విద్యా[2] చక్రం చ తద్విద్యాత్ పద్మం శఙ్ఖం[3] చ సా[4]ఽమ్బుజమ్ ।। 62 ।।

పద్మధ్వనిగదాశఙ్ఖాః స[5]విద్యా[6]మ్బురుహం త్వరి[7] ।

అథ ముఖ్యహస్తద్వయస్థితాయుధక్రమమాహ- తద్వదితి సార్ధద్వాభ్యామ్। ధ్వనిః శఙ్ఖమిత్యర్థః। తత్ చక్రమిత్యర్థః। పునః తచ్చక్రమిత్యర్థః। స శఙ్ఖ ఇత్యర్థః। పునః స శఙ్ఖ ఇత్యర్థః। ఏవం చ పద్మగదాశఙ్ఖచక్రా[8]ఖ్యాయుధ[9]చతుష్టయధారణం కేశవాదిద్వాదశమూర్తీనామపి సమానమ్, కిన్తు హస్తభేదైస్తద్ధారణమేవ తత్తన్మూర్తేర్విశేషః। స చ తన్త్రభేదేన నైకరూపః। వస్తుతస్తు పాద్మోక్త ఏవ ప్రాయేణైతదేకకణ్ఠో భవతి । తథాహి-

కేశవస్యామ్బుజం శఙ్ఖం చక్రం దణ్డస్తథా[10]యుధమ్ ।
ప్రాదక్షిణ్యేన బాహూనామన్యేషాముచ్యతే క్రమాత్।।
నారాయణః శఙ్ఖపద్మగదాచక్రధరః స్మృతః ।
మాధవో గదయా సార్ధం శఙ్ఖచక్రామ్బుజాయుధః ।।
గోవిన్దశ్చక్రదణ్డాబ్జశఙ్ఖాయుధధరో భవేత్ ।
విష్ణుర్గదాబ్జశఙ్ఖారిధరః స్యాన్మధుసూదనః ।।
చక్రశఙ్ఖాబ్జదణ్డాస్త్రధరః కార్యస్త్రివిక్రమః ।
పద్మశఙ్ఖారిదణ్డాస్త్రో వామనః శఙ్ఖచక్రధృత్ ।।
గదాబ్జపాణిశ్చ తథా శ్రీధరో ధృతవారిజః ।
సార్ధం చక్రగదాశఙ్ఖో హృషీకేశమతః శృణు ।।
గదాచక్రాబ్జశఙ్ఖాస్త్రధరో దామోదరః స్మృతః ।
అబ్జశఙ్ఖగదాచక్రధరా ద్వాదశ మూర్తయః ।। ఇతి ।।

అత్ర త్రివిక్రమపద్మనాభోక్తలక్షణం వినాఽన్యత్ సర్వమేకరూపం జ్ఞేయమ్ ।

నన్వేతదుక్తం నారాయణమూర్తిలక్షణం యాదవాచలస్థనారాయణమూర్తౌ న లక్ష్యత ఇతి చేత్, [11]సత్యమ్। న తావతా ప్రత్యవాయోఽస్తి, స్వయంవ్యక్తస్య నిరఙ్కుశత్వాత్। నను స చ నారాయణమూర్తిరేవేత్యత్ర కిం వినిగమకమితి చేత్, అస్తి పౌరాణి[12]కీ ప్రసిద్ధిః। న చ పౌరాణికనారాయణశబ్దస్య వ్యాపకత్వాన్న మూర్తినిర్ణాయకత్వమితి వాచ్యమ్,

కేశవః కేశిహా లోకే కురుక్షేత్రాదిషు స్థితః।

నారాయణో మునిశ్రేష్ఠాః స్థితో నారాయణాచలే ।।

(పౌ. సం. 36/306; ఈ. సం. 20/21-22)

ఇతి పౌష్కరేశ్వరయోర్మూర్తివిశేషనియతశబ్దేనైవ వ్యక్తోక్తేః। కిఞ్చ, పౌష్కరోక్తం నారాయణమూర్తిలక్షణం యాదవాచలస్థనారాయణే లక్ష్యత ఏవ। తథాహి-

సవ్యాపసవ్యహస్తాభ్యాం ముఖాభ్యాం తు గదాम्బుజే ।।

వామాదౌ శఙ్ఖచక్రౌ తు సంధత్తే పశ్చిమద్వయే ।

నారాయణాఖ్యో భగవాన్ (పౌ. సం. 36/147-148) ఇతి।

నను తత్ర ముఖ్యదక్షిణహస్తేఽమ్బుజమపి న లక్ష్యత ఇతి చేత్, అస్తి సూక్ష్మరేఖారూపం కమలం తత్రేతి సంతోష్టవ్యమాయుష్మతా। వక్ష్యతి హి ద్వాదశే పరిచ్ఛేదే-

యస్మాత్ కార్యవశేనైవ మూర్తీనామపి పాణిగాః ।

చతుఃపద్మాదయో మూర్తా మూర్తాః శాన్తాస్తథోద్యతాః ।। (12/145) ఇతి।

నాగ్రస్తైర్వ్యగ్రస్తైర్ధ్వజైర్యేషాం వ్యక్తిర్వ్యక్తా జగత్త్రయే ।।

తేఽపి లాఞ్ఛనవృన్దం తు ధారయన్త్యక్షిగోచరే ।

లలాటే చాంసపట్టే తు పృష్ఠపాణితలద్వయే ।।

తనూరుహద్వయే[13] మూర్ధ్ని కర్మిణాం ప్రతిపత్తయే । (12/168-170) ఇతి।

అత ఏవేశ్వరనారాయణార్చనప్రకరణే పద్మన్యాసాదికమప్యుక్తమ్। అలం ప్రసఙ్గేన ।। 61-63 ।।

[1 తం పద్మం- బక. ।]

[2 గదా-బక. ।]

[3 పద్మః శఙ్ఖశ్చ- ము. అటీ. ।]

[4 సోఽమ్బుజమ్- ఇతి సార్వత్రికః పాఠః ।]

[5 స్వ- ము., స్త్వ- అటీ. l]

[6 బుద్ధ్యా- అ. l]

[7 హస్త్వరీ- ము., హస్త్వరి- అటీ. బఖ. l]

[8 చక్రాద్యా- అ. l]

[9 `చతుష్టయ' నాస్తి- అ. l]

[10 స్తదా- ము. l]

[11 `సత్యమ్' నాస్తి- అ. l]

[12 ణిక- అ. l]

[13 చయే- ము. l]

భూయో ధామగణాత్ తస్మాత్ సంస్మరేన్నిస్సృతం మహః[1] ll 63 ll

కేశవాదివిభాగేన శ్రియాద్యం చ త్రయం త్రయమ్ l

అథ కేశవాదిపత్నీవర్గస్యోత్పత్తిమాహ- భూయ ఇతి l తస్మాద్ధామగణాద్ వాసుదేవాదిమూర్తిచతుష్టయాదిత్యర్థః l ఏవమేవోక్తం పాద్మేఽపి-

సుదర్శనాద్యాయుధాని కిరీటాదివిభూషణమ్ l

మూర్త్యావిర్భావసమయే సహైవైతాని జజ్ఞిరే ll

దేవ్యః శ్రియాదయస్తత్తన్మూర్తిభేదసమాశ్రితాః l

శ్రీవత్సాదేవ సకలా జజ్ఞిరే దివ్యలాఞ్ఛనాత్ ll ఇతి ll 63-64 ll

[1 మహత్- బక. బఖ. అ. ఉ. l]

కమలాదిత్రయేణైవ త్వన్యోన్యత్వేన లాఞ్ఛితమ్ ll 64 ll

బద్ధపద్మాసనస్థం చ దివి[1] దిక్షు చ సమ్ముఖమ్[2] l

సంబీజయేత్ తు వినయాచ్చామరేణ సితేన చ ll 65 ll

దేవీద్వాదశకం విశినష్టి- కమలా(ది?దీ)తి సార్ధేన ।। 64-65 ।।

[1 దిశి- బక. బఖ. ।]

[2 సంభవమ్- ఉ. ।]

దేవీద్వాదశకం చైవం తాసాం రూపమథోచ్యతే ।

పూర్ణచన్ద్రాననాః సర్వాః సర్వర్తుకుసుమాన్వితాః ।। 66 ।।

సర్వలక్షణసమ్పన్నాః[1] సర్వాభరణభూషితాః ।

విద్రుమాభం[2] త్రయం త్వాద్యమపరం చమ్పకప్రభమ్ ।। 67 ।।

ప్రియఙ్గుమఞ్జరీశ్యామం తృతీయం దేవతాత్రయమ్ ।

చతుర్థం త్రితయం ధ్యాయేజ్జాతీపుష్పసమప్రభమ్ ।। 68 ।।

ఆద్యాయాః[3] కమలం పాణావన్యస్యాం హేతిరాట్ కరే ।

శఙ్ఖం ధ్యాయేత్తృతీయస్యామేవం[4] ధ్యాయేత్[5] త్రిషు త్రిషు ।। 69 ।।

చతుస్త్రిర్దేవతాన్తానామేవమాద్యం త్రయం క్రమాత్ ।

తద్రూపలాఞ్ఛనాదిక్రమమాహ- తాసామిత్యాదిభిః। ఆద్యాయాః శ్రియః, అన్యస్యాం వాగీశ్వర్యామ్, తృతీయస్యాం కాన్త్యామ్, త్రిషు త్రిషు క్రియాదికేచ్చాదిత్రికే మాయాదిత్రికే చేత్యర్థః। చతుస్త్రిర్దేవతాన్తానాం మహిమాన్తానామిత్యర్థః। ఏవమాద్యం కమలాదిత్రయమేవ పౌనఃపున్యేన ధ్యాయేదిత్యర్థః।। 66-70 ।।

ॅ [1 సమ్పూర్ణా- అ. ఉ. ।]

[2 విద్యుదాభం- అటీ. ।]

[3 పఙ్క్తిచతుష్టయం నాస్తి- ఉ. ।]

[4 `యస్యా ఏవమ్' ఇతి సార్వత్రికః పాఠః]

[5 ధ్యాత్వా- అ.।]

స్మృత్వా సమ్పూజనం కుర్యాజ్జాగరేణ సమన్వితమ్ ।। 70 ।।

స్తోత్రైః[1] కథానకైర్వాద్యైర్గీతకైః క్షపయేన్నిశామ్ ।

ఏవం ధ్యానపూర్వకమేకాదశ్యాం కాలత్రయార్చనం కృత్వా జాగరణం కుర్యాదిత్యాహ- స్మృత్వేతి ।। 70-71 ।।

[1 స్తోత్రైస్తథా- ము. అటీ.।]

రాత్రిక్షయే తతః స్నాయాత్ సితామ్బరధరః శుచిః ।। 71 ।।

[1]మాసేశమన్త్రసన్నద్ధం కృత్వా దేవం స్మరేత్ తథా ।

పూజాపనయనం కృత్వా స్నానకర్మ సమాచరేత్ ।। 72 ।।

ద్వాదశ్యాం ప్రాతః స్వనిత్యకర్మానుష్ఠానపూర్వకం తన్మాసేశకేశవధ్యానం రాత్రౌ తదర్పితపూజాద్రవ్యాపనయనాదికం కృత్వాఽర్చనకాలే వక్ష్యమాణం స్నపనం[2] కుర్యాదిత్యాహ- రాత్రిక్షయ ఇతి సార్ధేన ।। 71-72 ।।

[1 మాసేశం- అ.।]

[2 స్మరణం- అ.।]

మధ్యతః కేశవ[1]స్యాదౌ కేవలస్య[2] మహాత్మనః ।

వాసుదేవస్వరూపస్య చక్రస్థస్య త్వనన్తరమ్ ।। 73 ।।

ప్రాగ[3]రేఽభినివిష్టస్య [4]సకలస్యావ్యయస్య చ ।

తదాదిద్వాదశానాం చ దద్యాత్ స్నానాదికం క్రమాత్ ।। 74 ।।

కేశవాదీనామర్చనస్థానాన్యాహ- మధ్యత ఇతి ద్వాభ్యామ్। మధ్యతః పీఠమధ్యస్థకర్ణికామధ్య ఇత్యర్థః। కేవలస్యేత్యనేనారస్థానే దేవ్యా సహార్చనమ్। అత్ర తు కేశవస్యేతి జ్ఞాయతే।

వాసుదేవస్య[5]రూపస్యేత్యనేన చక్రాధిష్ఠాతుః కాలస్యాపి ప్రాగరే కేశవేన సహార్చనం జ్ఞాయతే। తదాదిద్వాదశానాం కేశవాదిద్వాదశమూర్తీనామిత్యర్థః ।। 73-74 ।।

[1 కేవల- ము. అటీ. ।]

[2 కేశవస్య- ము. అటీ. ।]

[3 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- అ. ।]

[4 సకాల- బఖ. ఉ. ।]

[5 `స్వరూప' నాస్తి- అ. ।]

అమ్బునా పఞ్చగవ్యేన క్షీరేణ తదనన్తరమ్ ।

దధ్నా ఘృతేన మధునా సర్వౌషధిజలేన చ[1] ।। 75 ।।

బీజామ్బుఫలతోయేన గన్ధపుష్పామ్బునా తతః ।

హేమరత్నోదకేనాథ కుమ్భస్థేన పృథక్ పృథక్ ।। 76 ।।

స్నపనద్రవ్యాణ్యాహ- అమ్బునేతి ద్వాభ్యామ్। అత్రామ్బునా మధ్యస్థకేశవస్య, పఞ్చగవ్యేనా[2]ఽష్టకేశవస్య, క్షీరాద్యేకాదశకలశైర్నారాయణాదిదామోదరాన్తానాం చ స్నపనమితి జ్ఞాయతే।

నన్వీశ్వరపారమేశ్వరయోః-

అమ్బునా పఞ్చగవ్యేన క్షీరేణ తదనన్తరమ్ ।

దధ్నా ఘృతేన మధునా సర్వౌషధిజలేన తు ।।

బీజామ్బుఫలతోయేన గన్ధపుష్పామ్బునా తతః ।

హేమరత్నోదకేన పూరితం తు యథాక్రమమ్ ।।

కలశానాం ద్విషట్కం యత్ పరమేతదుదాహృతమ్ ।

(ఈ. సం. 15/78-80; పా. సం. 14/79-81)

ఇతీదమేవ స్నపనం ద్వాదశకలశాత్మకత్వేన ప్రతిపాదితమ్, ఇహ భవతా త్రయోదశకలశాత్మకత్వేన వ్యాఖ్యాతం కథ[3]మేతదవిరుద్ధం భవతీతి చేత్, సత్యమ్[4]। అవిరోధం బ్రూమః- కిమీశ్వరపారమేశ్వరయోరమ్బునేత్యుక్తమాత్రేణ విరోధః? తత్ర యథా

మూలమమ్భునేత్యాదిప్రతిపాదనేఽపి తన్న వివక్షితమ్, కలశానాం ద్విషట్కమిత్యుక్తత్వాత్; పఞ్చగవ్యాదీన్యేవ వివక్షితాని। యథా పారమేశ్వరే భోగయాగప్రకరణే (5/130) "లక్ష్మ్యాద్యాః కేసరాదిషు" (12/81) ఇతి జయాఖ్యవచనే ప్రతిపాదితేఽపి తత్ర లక్ష్మీర్న వివక్షితా, హృన్మన్త్ర ఏవ వివక్షితః, తద్వదిహాపి వివక్షాధీనం బోధ్యమ్। అత ఏవాస్మత్తాతపాదైః సాత్వతామృతే పఞ్చగవ్యాదీన్యేవ ప్రతిపాదితాని ।

నను చ కిమేతావతా ప్రయాసేన, మధ్యస్థకేశవస్యాప్యభిషేకసిద్ధ్యర్థం ఖలు భవతా త్రయోదశకలశాత్మకత్వమఙ్గీక్రియతే, తథా త్రయోదశకలశాత్మకత్వం మమాపీష్టమేవ। అపి తు మధ్యస్థితకేశవస్యారస్థితకేశవస్య చైకదేవతాత్వాదమ్భునైవ పృథక్ కలశాభిషేకః, నారాయణాదీనాం తు పఞ్చగవ్యాదిభిరితి జ్ఞేయమ్। ఏవం చాత్ర త్రయోదశకలశాత్మకమేవ స్నపనమ్। తత్ర తు అమ్భునా కలశద్వయపూరణస్యాప్రకృతత్వాద్ ద్వాదశకలశాత్మకత్వేనైవ ప్రతిపాదితత్వాచ్చామ్భునైక ఏవ కలశః పూర్యః। తథా చామ్భునేతి పదస్యాపి సార్థక్యం భవతీతి చేన్న, అమ్భునైవ కలశద్వయపూరణే పఞ్చగవ్యాదిద్వాదశద్రవ్యేష్వేకతమస్య గత్యభావాత్। న[5] చ గన్ధపుష్పామ్భునేత్యత్రైకవచనాద్ గన్ధసహితపుష్పోదకమేవార్థః, న తు [6]ద్రవ్యద్వయమ్। అతః పఞ్చగవ్యాదీన్యేకాదశైవేతి వాచ్యమ్, హేమరత్నోదకేనేత్యత్రాప్యేకవచనేన వినిగమనావిరహాత్ పఞ్చవింశతికలశస్నపనప్రకరణే గన్ధపుష్పోదకయోర్హేమరత్నోదకయోశ్చ పార్థక్యేనోక్తత్వాచ్చ।

నన్వమ్భునా పఞ్చగవ్యేనేత్యాద్యుక్తద్రవ్యేష్వేకం పరిత్యజ్య పఞ్చగవ్యాదీనామేవ గ్రహణమనుచితమితి చేన్న, శ్రీసాత్వతషష్ఠపరిచ్ఛేదోక్తపఞ్చవింశతికలశస్నపనే శ్రీరాదీని పరిత్యజ్య ధాత్రీఫలోదకాదిభిరేవ ద్వాదశకలశస్నపనమీశ్వరపారమేశ్వరయోః ప్రతిపాదితం యథా సముచితం భవతి, తద్వదిదమపి బోధ్యమ్।

నను చ తత్ర నిర్వివాదం ద్వాదశైవ ద్రవ్యాణి ప్రతిపాదితాని, అత్ర తు[7] త్రయోదశద్రవ్యాణామప్యుక్తత్వాత్ తన్మధ్యే కిం త్యాజ్యమ్, కాని గ్రాహ్యాణి, తత్ర కిం వినిగమకమితి చేదుచ్యతే, మధ్యస్థితస్య[8] కేశవస్యాభిషేకార్థం యదుక్తం తత్ త్యాజ్యమ్, అరస్థకేశవాదిక్రమేణ యాన్యుక్తాని, తాని ద్వాదశద్రవ్యాణ్యపి గ్రాహ్యాణి। కేశవాదిక్రమేణోక్తానాం ద్రవ్యాణాం మధ్యే కస్యచిత్ పరిత్యాగానౌచి[9]త్యమేవ తత్ర వినిగమకమితి సూక్ష్మదృష్ట్యా ద్రష్టవ్యమాయుష్మతా ।। 75-76 ।।

[1 తు - అ. ఉ.।]

[2 తమ్। కథమేతదుదాహృతమితి। అవి- అ.।]

[3 మపి విరోధం- అ.।]

[4 `న చ' నాస్తి- అ.।]

[5 చయమ్- ము. ।]

[6 వ్యాన్యే- అ. ।]

[7 `తు' నాస్తి- ము. ।]

[8 స్థితకేశవాభి- ము. ।]

[9 గాదౌచి- అ. ।]

సితం విలేపనం పుష్పం ధూపం మధు ఘృతం దధి ।

నైవేద్యం వివిధం పూతం వ్రీహయో[1] యవసంయుతాః[2] ।। 77 ।।

నివేద్య రాజతే పాత్రే యథాశక్తివినిర్మితే ।

పాత్రా[3]భావాచ్చ రజతం స్వల్పమాత్రం[4] న లోపయేత్ ।। 78 ।।

అథ కేశవాదిత్రికస్య సితవర్ణత్వాత్ శ్వేతవర్ణచన్దనకుసుమాదిభిరేవ తదర్చనమ్, రజతపాత్రే యవవ్రీహిమాత్రానివేదనమ్, పాత్రాలాభే మాత్రాదానేన సహ కిఞ్చిద్రజతం వా దేయమితి చాహ- సితమితి ద్వాభ్యామ్ ।। 77-78 ।।

[1 `వ్రీహయో.....పశ్చాత్తద్భగవత్పూతం' నాస్తి- అ. ।]

[2 తమ్- ము. అటీ. ।]

[3 యత్రా- ము. ।]

[4 మత్ర- బక. బఖ. ఉ. ।]

పశ్చాత్ తద్భగవత్పూతం మధుపర్కాదికం తు వై ।

ప్రతిపాద్య గురోర్భక్త్యా ప్రసన్నేనాన్తరాత్మనా ।। 79 ।।

అనన్తరం గుర్వర్చనమాహ- పశ్చాదితి ।। 79 ।।

యావాన్నం వ్రీహిజం త్వాదౌ సమశ్నీయాద్ ఘృతాన్వితమ్ ।

తతః ప్రభృతికాలాచ్చ ప్రత్యహం కేశవస్య తు ।। 80 ।।

ప్రతినో భోజ్యద్రవ్యమాహ- యవాన్నమిత్యర్థేన ।। 80 ।।

తతః ప్రభృతికాలాచ్చ ప్రత్యహం కేశవస్య తు ।। 80 ।।

స్థానద్వయం[1] నివిష్టస్య పూజనం చ సమాచరేత్ ।
ప్రాగ్వన్మధ్యే కేశవస్య దేవీయుక్తస్య బాహ్యతః ।। 81 ।।

తతో నారాయణాదీనాం సదేవీనాం చ వ క్రమాత్ ।
సర్వేషాం పూజనం కుర్యాత్ ప్రాదక్షిణ్యేన యత్నతః ।। 82 ।।

యథాసమ్భవతో భక్త్యా పుష్పధూపాదికేన తు ।
యావదభ్యేతి దశమీ సితా పౌషస్య వై తిథిః ।। 83 ।।

ఏవం పుష్యశుద్ధదశమీపర్యన్తం ప్రత్యహం కేశవస్య కర్ణికామధ్యేఽరప్రదేశే చ స్థానద్వయేఽర్చనమ్, తత్ర మధ్యే కేవలస్య[2], అరస్థానే దేవ్యా సహార్చనమ్, తద్బహిరావరస్థితానాం నారాయణాదీనామపి తత్తద్దేవీభిః సహ ప్రాదక్షిణ్యేనార్చనం చ కార్యమిత్యాహ- తత ఇతి సార్ధైస్త్రిభిః ।। 80-83 ।।

[1 ద్వయే- ము. అటీ., ద్వయ- అ. ఉ.।]

[2 కేశవస్య- ము.।]

తతః ప్రభృతికాలాచ్చ ప్రాగుక్తవిధినాఽఖిలమ్ ।
నారాయణాఖ్యమన్త్రేణ వ్రతకర్మ సమాపయేత్ ।। 84 ।।

తమర్చయేత్ తు ప్రథమం మధ్యే కారణ[1]మూర్తిగమ్ ।
బహిర్దేవీసమేతం చ ప్రాగ్వత్ స్నానాదినా ప్రభుమ్ ।। 85 ।।

ద్వా[2]దశ్యన్తం విధానేన కేశవేన సమన్వితమ్ ।

కిన్త్వత్ర[3] విహితం పశ్చాత్ పూజనం కేశవస్య చ ।। 86 ।।

దినావసానే ద్వాదశ్యాం ధూపం దత్వా క్షమాపయేత్ ।

కాన్తాసమన్వితం దేవం కేశవం క్లేశనాశనమ్ ।। 87 ।।

అథ తద్దశమీమారభ్య[4] నారాయణమన్త్రేణ వ్రతానుష్ఠానమ్, తదర్థం పూర్వోక్తకర్ణికామధ్యే కేవలస్య స్వకారణభూతవాసుదేవాకారనారాయణస్యార్చనమ్, బహిరరస్థానే నారాయణస్య తద్దేవ్యా సహార్చనమ్, దశమ్యాదిద్వాదశ్యన్తం దినత్రయే నారాయణస్యార్చనానన్తరం కేశవస్యాపి స్థానద్వయేఽర్చనమ్, ద్వాదశ్యాం రాత్రౌ కేశవస్యోత్తరపూజాం చాహ- తతః ప్రభృతీతి చతుర్భిః ।। 84-87 ।।

[1 కారుణ్య- ము. అటీ. ।]

[2 ద్వాదశ్యాం తం- ము. అటీ. ।]

[3 తత్ర- బక. బఖ. ము. అటీ. ।]

[4 మీమిత్యా- అ. ।]

అథ దామోదరాన్తాభిర్మూర్తిభిశ్చ సమన్వితమ్ ।

దేవం[1] నారాయణం భక్త్యా పరేఽహని సమర్చయేత్ ।। 88 ।।

మధ్యే కేశవవత్ పశ్చాచ్చక్రస్థం కేశవారకే ।

కేశవం చ తదీయేఽరే యజేత్ కాన్తాసమన్వితమ్ ।। 89 ।।

ఏవం ప్రతిదినం తావద్ యావన్మాసస్య సా తిథిః ।

తతో మాధవమూర్త్యైవ ప్రాగ్వదారాధనం భవేత్ ।। 90 ।।

తదపరదినమారభ్య మాఘశుక్లదశమ్యన్తం నారాయణస్యైవ కేశవవత్ స్థానద్వయేఽర్చనమ్, తదనన్తరం కేశవమాధవాదీనాం ద్వితీయాద్యరేషు క్రమేణ పూజనం చ కార్యమిత్యాహ- అథేతి సార్ధద్వాభ్యామ్। కేశవారకే పూర్వకల్పే కేశవో యస్మిన్నరే పూజితస్తస్మిన్నిత్యర్థః। తదీయేఽరే

నారాయణః పూర్వం యస్మిన్నర్చితస్తస్మిన్నర ఇత్యర్థః। మాఘమాసే మాధవమన్త్రేణ వ్రతానుష్ఠానం పూర్వవదేవ[2] కార్యమిత్యాహ- తత ఇత్యర్ధేన। అత్ర [3](ప్రతిపదీ? ప్రాగ్వది)త్యనేన మాఘశుక్లదశమ్యాదిద్వాదశ్యన్తం దినత్రయేఽపి మాధవస్య స్థానద్వయార్చనానన్తరం నారాయణస్యాపి స్థానద్వయేఽర్చనమ్, ద్వాదశ్యాం రాత్రౌ నారాయణస్యోత్తరపూజనమ్, తదపరదినమారభ్య ఫాల్గునశుద్ధద్వాదశ్యన్తం మాధవస్యైవ స్థానద్వయేఽర్చనమ్, ద్వితీయాద్యరేషు కేశవనారాయణగోవిన్దాదీనామర్చనమ్, తద్ద్వాదశ్యాం రాత్రౌ మాధవస్యోత్తరపూజనం చోక్తం భవతి। తద్దశమ్యాదిద్వాదశ్యన్తం దినత్రయేఽపి మాధవార్చనాత్ పూర్వమేవ గోవిన్దాదిత్రికకారణభూతస్య సంకర్షణస్య కర్ణికామధ్యే వాసుదేవవత్ పరత్వేన ధ్యానమ్, తత్ర తదాకారస్య గోవిన్దస్యార్చనమ్, తస్యారస్థానేఽపి దేవ్యా సహార్చనమ్, సంకర్షణసముత్పన్నగోవిన్దాదిత్రికస్య రక్తవర్ణత్వేన చన్దనకుసుమవస్త్రభూషణనైవేద్యాదీనామపి రక్తవర్ణత్వమ్, కేషాఞ్చిత్ కుసుమాదీనామపి రక్తవర్ణత్వాభావేఽపి కేనచిద్రక్తధాతునా తద్రక్తీకరణమ్, తామ్రపాత్రే సక్తుమాత్రనివేదనం చ ।। 88-90 ।।

[1 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- అ.।]

[2 పూర్వాదేవ- అ.।]

[3 ప్రాపది- ము.।]

తదర్చనే సమాప్తే తు ద్వాదశ్యాం ఫాల్గునస్య చ ।

సఙ్కర్షణం పరత్వేన భావయేద్ వాసుదేవవత్ ।। 91 ।।

తదాశ్రితం తు గోవిన్దం మధ్యే [1]మూర్తం సమాహ్వయేత్ ।

చక్రస్థం సహ దేవ్యా వై [2]తతస్తం పూజ్య పూర్వవత్ ।। 92 ।।

రక్త[3]చన్దనయుక్తేన కుఙ్కుమేన తథైవ చ ।

పుష్పస్రగ్వాససా తద్వద్ రక్తశాల్యోదనేన చ ।। 93 ।।

సుగన్ధేన[4] ఫలై రక్తైర్లిప్తైర్వా రక్తధాతుభిః ।

ఆరక్తరత్న[5]సంసిద్ధైర్విద్రుమైః పురుభూషితైః[6] ।। 94 ।।

సక్తూంస్తు తామ్రపాత్రే తు కృత్వాఽథ వినివేద్య తు[7] ।

విశేషమాహ- తదర్చనే సమాప్త ఇత్యాదిభిః। అత్ర ద్వాదశ్యామిత్యనేన దశమ్యాదిద్వాదశ్యన్తదినత్రయమప్యుపలక్ష్యతే ।। 91-95 ।।

[1 మూర్తి- అటీ. ఉ. ।]

[2 తతః సం- అ., సమస్తం- ఉ. ।]

[3 రత్న- బక. ।]

[4 సగుడేన- అ., సంశుద్ధేన- ఉ. ।]

[5 రక్త- బక. బఖ. ము. అటీ. ।]

[6 పరి- అటీ. ఉ. ।]

[7 చ- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

తదర్చనే చ హోమాన్తే సమ్పన్నే సతి వై వ్రతీ[1] ।। 95 ।।

యాతే మాస[2]త్రయే చైవ ప్రసన్నేఽన్తఃస్థితేఽచ్యుతే ।
గురుమూర్తిగతో దేవః పూజనీయశ్చ భక్తితః ।। 96 ।।

వస్త్రైర్విలేపనైర్మాల్యైః కటకైరఙ్గులీయకైః ।
యథాశక్తి వినా శాఠ్యం పారణం పారణే తతః ।। 97 ।।

ప్రీణయేద్ వాసుదేవం చ మూర్తిత్రయసమన్వితమ్ ।
ఐహికాన్[3] ధర్మకామార్థాన్ మమ యచ్ఛన్తు శక్తయః ।। 98 ।।

మోక్షవిఘ్నోపశమనం నిత్యం కుర్వన్తు మూర్తయః ।

సర్వదా నిత్యశుద్ధో యః పరమాత్మా పరః ప్రభుః ।। 99 ।।

పతితస్య భవామ్భోధౌ వాసుదేవోఽస్తు మే గతిః ।

కృత్వైవం ప్రీణనం సమ్యగ్ వాసుదేవస్య భక్తితః ।। 100 ।।

తన్మూర్తిత్రితయస్యాపి శక్తిత్రయయుతస్య చ ।

ఏవం హోమాన్తే గోవిన్దార్చనప్రారమ్భానన్తరం మార్గశీర్షాదిమాసత్రయకృతప్రసాదగుణార్థం విశేషేణ గుర్వర్చనమ్, పారణానన్తరం ప్రణవనమఃపూర్వకశ్లోకద్వయాత్మకమన్త్రేణ దక్షిణపాణిస్థసపుష్పార్ఘ్యోదకేన వాసుదేవప్రీణనం చాహ- తదర్చన ఇతి షడ్భిః। శక్తయః శ్రియాదయస్తిస్ర ఇత్యర్థః। [4]మూర్తయః కేశవాదయస్త్రయ ఇత్యర్థః ।। 95-101 ।।

[1 ప్రతి- ము. అటీ. బక. బఖ . ఉ.।]

[2 వాస- ము. అటీ.।]

[3 ఓం ఐహి- బక. బఖ. అ., ఓం ఐహికం ధర్మకామార్థ(- ఉ.।]

[4 `మూర్తయః కేశవాదయస్త్రయ ఇత్యర్థః' ఇత్యయం పాఠోఽగ్రిమశ్లోకవ్యాఖ్యానస్థితస్య `కారణభూత' ఇతి పదస్యానన్తరం స్థాపితః- అ.।]

అథ త్రితయయుక్తస్య [1]ద్వితీయస్య మహాత్మనః ।। 101 ।।

సఙ్కర్షణాభిధానస్య తత ఆరభ్య యత్నతః ।

ప్రాగ్వదారాధనం కుర్యాత్ ప్రత్యహం మాసభేదతః ।। 102 ।।

అథ తదారభ్య జ్యేష్ఠశుక్లద్వాదశ్యన్తం మాసత్రయే క్రమేణ గోవిన్దవిష్ణుమధుసూదనమన్త్రైర్వ్రతానుష్ఠానమ్, తేషాం కారణభూతసంకర్షణస్య కర్ణికామధ్యే మాసత్రయేఽపి పరత్వేనార్చనం చాహ- అథేతి సార్ధేన ।। 101-102 ।।

[1 తృతీ- ము., మూర్తేశస్య- అ. ఉ.।]

పశ్చాన్మాసత్రయే యాతే ప్రాప్తే జ్యేష్ఠస్య తద్దినే ।
త్రివిక్రమాఖ్యమన్త్రేణ [1]చాన్యత్ సర్వం పురోదితమ్ ।। 103 ।।

మధ్యతోఽమ్బుజగర్భస్థం ప్రద్యుమ్నం సర్వగం స్మరేత్ ।
త్రివిక్రమం తదాకారం భావయిత్వా తతో యజేత్ ।। 104 ।।

అనన్తరం చ సంస్థానాదానీయ [2]ప్రాగరాన్తరమ్ ।
యష్టవ్యః[3] సవిశేషేణ త్వనుజ్ఝిత[4]తనుః క్రమాత్ ।। 105 ।।

తన్మాసత్రయానన్తరం తద్దశమ్యాం త్రివిక్రమమన్త్రేణ వ్రతప్రారమ్భమ్, త్రివిక్రమాదిత్రికకారణభూతప్రద్యుమ్నస్య పరత్వేన కర్ణికామధ్యే ధ్యానమ్, తదాకారత్వేన [5]ధ్యాతస్య త్రివిక్రమస్య తస్యార్చనమ్, తస్యా[6]రస్థానేఽపి దేవ్యా సహార్చనం చాహ-పశ్చాదితి త్రిభిః ।। 103-105 ।।

[1 సర్వం కుర్యాత్- అ. ఉ. ।]

[2 గనన్తరమ్- ఉ. ।]

[3 వ్యస్య- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[4 త్థిత- అటీ. ।]

[5 ధ్యానస్య- ము. ।]

[6 రస్థాపి- అ. ।]

శ్రీఖణ్డం చ సకర్పూరమీషత్ కుఙ్కుమభావితమ్ ।
పీతం విలేపనం చాత్ర తథా పుష్పఫలాదికమ్[1] ।। 106 ।।

పీతానాం ఫలపుష్పాణామభావే[2] మసృణేన తు ।
పీతేన[3] ధాతుచూర్ణేన రఞ్జయేత్ కుఙ్కుమేన వా ।। 107 ।।

సఘృతం హేమపాత్రం చ పూజాన్తే వినివేద్య చ ।

పా[4]త్రాభావే యథాశక్తి కాఞ్చనం చ[5] ఘృతోపరి ।। 108 ।।

ప్రద్యుమ్నోత్పన్నత్రివిక్రమాదిత్రికస్య పీతవర్ణత్వేన తాదృశవర్ణైరేవ గన్ధపుష్పాదిభిరర్చనమ్, కేషాఞ్చిత్ పీతానామలాభేఽపి హరిద్రాకుఙ్కుమాదినా పీతికరణమ్, ఘృతపూరిత హేమపాత్రదానమ్, తదశక్తౌ యథాశక్తి కాఞ్చనాన్వితఘృతదానం వా కార్యమిత్యాహ- శ్రీఖణ్డమితి త్రిభిః ।। 106-108 ।।

[1 దయః- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[2 మభావాన్మ- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[3 పూతేన- ము. ।]

[4 పాత్రాభావాత్-బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[5 తు- ఉ. ।]

తతః సమ్పూజనం కుర్యాద్ వ్రతాదేష్టరి పూర్వవత్ ।

గోహేమవస్త్రపూర్వైస్తు[1] యథా సన్తోషమేతి సః ।। 109 ।।

అథ గుర్వర్చనమాహ- తత ఇతి। వ్రతాదేష్టరి గురావిత్యర్థః ।। 109 ।।

[1 పూర్వం తు- బక. బఖ. ।]

తత్పూజాన్తే పారణేన ద్వితీయం చ జగత్పతిమ్ ।

ప్రీణయేత్ సఙ్కర్షణం చ[1] గృహీత్వా పాణినా జలమ్ ।। 110 ।।

ప్రణవాద్యేన తేనైవ మన్త్రేణాద్యోదితేన చ ।

సనమస్కేన కిన్త్వత్ర[2] గతిః[3] సఙ్కర్షణోఽస్తు మే ।। 111 ।।

అథ పారణానన్తరం పూర్వోక్తరీత్యా సంకర్షణప్రీణనమ్, పూర్వోక్తమన్త్రే వాసుదేవోఽస్తు మే గతిరితి వాక్యం విహాయ సంకర్షణోఽస్తు మే గతిరితి వాక్యయోజనం చాహ- తత్పూజాన్త ఇతి ద్వాభ్యామ్। పారణేన బ్రాహ్మణభోజనేనేత్యర్థః। గృహీత్వా పాణినా జలమిత్యత్ర సపుష్పం ప్రధానార్ఘ్యజలం గ్రాహ్యమ్। దీక్షాపరిచ్ఛేదే-

తదమ్భసా చార్ఘణం తు తథైవ పరిషేచనమ్ ॥
కుర్యాత్ ప్రణయనాదానం ప్రీణనం ప్రీతికర్మ చ । (18/71-72)

ఇతి ప్రధానార్ఘ్యజలేన ప్రీణనస్య వక్ష్యమాణత్వాత్, ఈశ్వరపారమేశ్వరయోః-

ఇత్యుక్త్వా సోదకం [4]పశ్చాత్ పుష్పం దక్షిణపాణిగమ్ ॥
అగ్రతో నిక్షిపేద్ విష్ణోర్మూలమన్త్రేణ నారద । (13/231-232)

(ఈ. సం. 5/37-38; పా. సం. 6/411-412)

ఇతి జయాఖ్యవచనేనోదాహృతేన[5] సపుష్పస్యోక్తత్వాచ్చ ॥ 110-111 ॥

[1 వై- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 కిం చాత్ర- అ. ।]

[3 సఙ్కర్షణోఽస్తు మే గతిః- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[4 పుష్పం కృత్వా- జ.।]

[5 వచనోదాహరణేన- ము.।]

అథ త్రివిక్రమం దేవం వామనం శ్రీధరం ప్రభుమ్ ।
యజేన్మాసత్రయం తా[1]వద్యావత్ స్యాద్ దశమీ సితా ॥ 112 ॥

తదాది వై హృషీకేశమన్త్రేణాఖిలమాచరేత్ ।
పరత్వమనిరుద్ధస్య ప్రాప్తే చావసరే స్మరేత్ ॥ 113 ॥

తదాకారం హృషీకేశం పద్మోదరగతం స్మరేత్ ।
ఇష్ట్వా సమ్యగ్విధానేన చక్రారస్థం యథా పురా ॥ 114 ॥

అత్ర రాజోపచారైస్తు[2] షట్పదాభైస్తు [3]చాఽర్చనమ్ ।
పుష్పాదనామ్బరైః కుర్యాదభావాదఙ్గనాదినా ॥ 115 ॥

పిఞ్జరీకృత్య యత్నేన దేవాయ వినివేద్య చ ।

కృష్ణాగరువిమిశ్రం చ లేపనం చాత్ర కుఙ్కుమమ్ ।। 116 ।।

ధౌతాయసమయం పాత్రం మణిభిశ్చాసితైశ్చితమ్[4] ।

సమ్పూర్ణం[5] చ తిలైః కృష్ణైః పూజాన్తే వినివేద్య చ ।। 117 ।।

సమ్యక్[6] తదర్చనం కృత్వా యథాసమ్పత్తి భక్తితః ।

తృతీయం ప్రీణయేత్ ప్రాగ్వత్ ప్రద్యుమ్నో మేఽస్తు వై గతిః ।। 118 ।।

అథ త్రివిక్రమాదిమన్త్రత్రయేణ భాద్రపదశుక్లదశమ్యన్తం వ్రతానుష్ఠానమ్, తదారభ్య హృషీకేశమన్త్రేణ వ్రతారమ్భమ్, హృషీకేశాదిత్రికకారణభూతానిరుద్ధస్య కృష్ణవర్ణత్వే కృష్ణవర్ణైరేవ గన్ధపుష్పవస్త్రరత్నఫలాదిభిరర్చనమ్, కేషాఞ్చిత్ కృష్ణవర్ణానామలాభేఽప్యఞ్జనాదినా తత్కృష్ణీకరణమ్, కృష్ణతిలపూరితధూపపాత్రమాత్రాదానమ్, గుర్వర్చనమ్, తతః పూర్వోక్తరీత్యా ప్రద్యుమ్నప్రీణనం చాహ- [7](అత్ర రాజోప[8]చారైరితి చతుర్భిః? అథ త్రివిక్రమమితి సప్తభిః)। సమ్యక్ తదర్చనం కృత్వేత్యత్ర తదర్చనం గుర్వర్చనమిత్యర్థః।। 112-118 ।।

[1 యావన్నభస్యదశమీ- అ. ఉ.।]

[2 పలాభైస్తు- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[3 వాఽర్చ- బక. బఖ. ।]

[4 ర్యుతమ్- అటీ.।]

[5 వస్త్రైశ్చ చిత్రితైః- ము. అటీ., సమ్పూర్ణం వాసితైః కృష్ణం- అ.।]

[6 గ్ గుర్వర్చనం- అ., గ్ దేవార్చనం- ఉ.।]

[7 `అత్ర' నాస్తి- అ.।]

[8 పలాభైః - ము.।]

తతో మాసానుమాసం చ హృషీకేశాదనన్తరమ్ ।

పద్మనాభం సమభ్యర్చ్య తతో దామోదరం తు వై ll 119 ll

గతే మాసత్రయే హ్యేవం సమ్ప్రాప్య పునరేవ హి l
దశమీం మార్గశీర్షస్య తదా కర్మణి కర్మణి ll 120 ll

[1]చతుర్షు చాతురాత్మీయం మన్త్రాణాం వినియోజ్య చ l
చతు[2]ర్మూర్త్యభిధానం చ సమాలమ్బ్య యజేచ్చ తత్ ll 121 ll

కర్ణికోపరి పత్రేషు ప్రాగాది హృదయాదికమ్ l
విదిక్ష్వస్త్రం[3] విభోరగ్రే నేత్రం వై కేశరాశ్రితమ్[4] ll 122 ll

అరాన్తరే తతః స్వే స్వే దశ ద్వౌ కేశవాదికాన్[5] l
చతుర్వర్ణైస్తు కుసుమైస్తథా వస్త్రానులేపనైః ll 123 ll

తద్వద్[6] భక్ష్యైశ్చ[7] నైవేద్యైః పానకైః పావనైః ఫలైః l
అథాన్యైర్వివిధైర్భోగైర్ధ్వజాద్యైర్యాన[8]వాహనైః ll 124 ll

మాత్రాభిః సహిరణ్యాభిస్తామ్బూలేనాత్మనా తతఃl

అథ హృషీకేశాదిమన్త్రత్రయేణ మార్గశీర్షశుక్లదశమ్యన్తం మాసత్రయం వ్రతానుష్ఠానమ్, తదారభ్యే ద్వాదశ్యన్తం దినత్రయే కర్ణికామధ్యే వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామప్యర్చనమ్, ప్రాగ్దలాదిషు హృన్మన్త్రాద్యర్చనమ్, అరేషు కేశవాదిద్వాదశమూర్తీనామర్చనం చ పూర్వోక్తైశ్చతుర్వర్ణచన్దనకుసుమాదిభిశ్చతుర్విధమాత్రాభిశ్చ[9] తత్తన్మూర్త్యనుసారేణ కార్యమిత్యాహ- తతో మాసానుమాసం చేత్యాదిభిః ll 119-125 ll

[1 చతుష్క- అ. ఉ.।]

[2 ర్మూర్తివి- ఉ.।]

[3 క్ష్వగ్రం- అ.।]

[4 రాణి చ- ము., రాణి తమ్- అ. ఉ.।]

[5 దయః- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[6 పఙ్క్తిద్వయం నాస్తి- ఉ.।]

[7 భక్ష్యైః సనైవే- అ.।]

[8 శ్చాపి వాహనైః- ము. అటీ.।]

[9 మాత్రాదిభి-అ.।]

తర్పయేద్ వహ్నిమధ్యస్థం మన్త్రగ్రామం యథోదితమ్ ।। 125 ।।

తతోఽర్చనం గురోః కుర్యాద్ విశేషేణ పురోదితమ్ ।
బ్రాహ్మణాన్ భోజయేత్ పశ్చాత్తేభ్యో దద్యాచ్చ దక్షిణామ్ ।। 126 ।।

ప్రీణనం చ పఠేత్ ప్రాగ్వదనిరుద్ధోఽస్తు మే గతిః ।
తతః పూర్ణాహుతిం దద్యాత్ పశ్చాదిదముదాహరేత్ ।। 127 ।।

[1]వ్రతోత్తమేనానేనాద్య మయా భక్త్యా కృతేన చ ।
చత్వారో వాసుదేవాద్యా మూర్తయః శక్తిభిః సహ ।। 128 ।।

ప్రయాన్తు ప్రీతిమతులాం దిశన్తు భ[2]వినోఽభయమ్ ।

ఏషాం సర్వేషామపి వహ్నిమధ్యే సంతర్పణమ్, తతో గుర్వర్చనమ్, బ్రాహ్మణభోజనమ్, అనిరుద్ధప్రీణనమ్, పూర్ణాహుతిమ్, వాసుదేవాదీనాం చతుర్ణామపి యుగపత్ ప్రీణనం చాహ- తర్పయేదితి చతుర్భిః ।। 125-129 ।।

[1 ఓం వ్రతో- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[2 హవినో- అ.।]

ధన్యం వ్రతమిదం పుణ్యం సంసారాధ్వనివర్తనమ్[1] ।

అల్పక్లేశమ[2]సఙ్కీర్ణమనన్తఫలదం నృణామ్ ।

నావసాదస్త్వతః కార్య ఏతదాచరణే తు వై ।। 130 ।।

అస్య వ్రతస్యాసంపూర్ణత్వేఽప్యనన్తఫలప్రదత్వాన్మధ్యే విఘ్నాన్న భేతవ్యమిత్యాహ- ధన్యమితి సార్ధేన ।। 129-130 ।।

[1 దినివృత్తిదమ్- అ., ద్వినివృత్తిదమ్- ఉ.।]

[2 మసమ్పూర్ణ- ము. అటీ.।]

యథో[1]పసదనైః కార్యమధమైర్మధ్యమైర్ధనైః ।

అశాఠ్యేన యథాశక్తి త్వారణ్యైః కుసుమాదికైః ।। 131 ।।

అద్భిర్దూర్వాఙ్కురైః పత్రైర్జపజాగరణాదినా ।

దీపేనాభ్యుక్షణేనైవ మార్జనేనోపలేపనైః ।। 132 ।।

ఇదం వ్రతం యథాశక్తి మధ్యమకల్పేనాధమకల్పేన వా కేవలం పత్రపుష్పఫలతోయాదిభిర్వాజపజాగరణదీపారోపణమార్జనానులేపనాదికైఙ్కర్యేణ వాఽనుష్ఠేయమిత్యాహ- యథోపసదనైరితి ద్వాభ్యామ్ ।। 131-132 ।।

[1 యథోక్తం సధనైః- అ. ఉ.।]

వ్రీహీన్ సక్తూనథాజ్యం చ తిలాన్యన్నాన్యథా[1]హరేత్ ।

సంవత్సరస్య పూజార్థం దానార్థం ప్రాశనాయ చ ।। 133 ।।

వ్రతార్థం పూర్వం చతుర్విధమాత్రా(ద్యా?)ర్జనమాహ- వ్రీహీనితి ।। 133 ।।

[1 న్ సమా- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

పూర్వం మాసత్రయం దద్యాద్ వ్రీహీన్ వై వినివేద్య చ ।

ద్వాదశ్యాం భోజనాత్ పూర్వం హితం తత్ప్రాశనం సదా ।। 134 ।।

అపరం సక్తవశ్చైవ తృతీయం త్రితయం[1] ఘృతమ్ ।

తిలానాం త్రితయం చాన్యత్ ప్రాశనం చైవమేవ హి ।। 135 ।।

మార్గశీర్షాదిమాసత్రయేఽపి ద్వాదశ్యాం భోజనాత్ పూర్వం వ్రీహిమాత్రాదానమ్, తతో వ్రీహ్యన్నభోజనమ్, ఫాల్గునాదిత్రయే సక్తుదానమ్, తత్ప్రాశనమ్; జ్యేష్ఠాదిత్రయే ఆజ్యదానమ్, తత్ప్రాశనమ్; భాద్రపదాదిత్రయే తిలదానమ్, తిలప్రాశనం చాహ- పూర్వమితి ద్వాభ్యామ్ ।। 134-135 ।।

[1 తృతీయం- ఉ.।]

స్యాద్ యద్యేకాదశీ పూర్ణా ద్వాదశ్యథ[1] తయా సహ ।

పరేఽహని తదా కుర్యాద్ ద్వాదశ్యామర్చనాదికమ్ ।। 136 ।।

ద్వాదశీనిర్ణయమాహ- స్యాదితి। ఏకాదశీ పూర్ణా స్యాద్యది ద్వాదశీదినేఽప్యవశిష్టా చేదిత్యర్థః। తయా సహ ఏకాదశ్యా సహ ద్వాదశీ చ పూర్ణా స్యాద్యది త్రయోదశీదినేఽప్యవశిష్టా చేదిత్యర్థః। తదా పరేఽహని ద్వాదశ్యాం త్రయోదశీదినావశిష్టద్వాదశ్యామేవార్చనాదికం పూర్వోక్తవ్రతార్చనపారణాదికం కుర్యాదిత్యర్థః। తథా చ దశనిర్ణయే చన్ద్రికాయామ్-

సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా ।

వైష్ణవీ చ త్రయోదశ్యాం ఘటికైకాపి దృశ్యతే ।।

గృహస్థోఽపి పరాం కుర్యాత్ [2]పూర్వాం నోపవసేద్ గృహీ ।

ఇతి [3]పూర్ణశబ్దార్థ ఉక్తః। అత్రైకాదశ్యాః పూర్ణశబ్దవిశేషణేనైవ దశమీవేధరాహిత్యమప్యుచ్యతే, యతో దశనిర్ణయే-

ఉదయాత్ ప్రాగ్ యదా విప్ర ముహూర్తద్వయసంయుతా ।

సంపూర్ణైకాదశీ నామ [3]తత్రైవోపవసేద్ గృహీ ।।

ఇతి పూర్ణశబ్దార్థ ఉక్తః।। 136 ।।

[1 స్యాదస్యై- ము. అటీ., ద్ దృష్టై- ఉ.।]

[2 పూర్వం- అ.।]

[3 `పూర్ణ' నాస్తి అ.।]

సంవత్సరస్య వై మధ్యాద్ యస్త్వేకాం కర్తుమిచ్ఛతి ।

తస్యామపి స్వమన్త్రేణ కర్మ పూజాన్తమాచరేత్ ।। 137 ।।

యథాప్రాప్తైస్తు పుష్పాద్యైః ప్రాగుక్తాఙ్గైః సహార్చనమ్ ।

పరరూపస్య భధ్యే తు పూజనం [1]స్వేఽన్యగేవ హి ।। 138 ।।

కేవలస్య తు తస్యైవ స్వనామ్నా ప్రీణనం హితమ్ ।

పారణం ప్రాగ్విధానేన త్వేకం భూరిఫలప్రదమ్ ।। 139 ।।

తస్మాద్ద్వే త్రీణి వా కుర్యాత్ స్వశక్త్యా శ్రద్ధయాన్వితః ।

ఏవమేకం వత్సరం ప్రతిద్వాదశీవ్రతానుష్ఠానాశక్తావేకస్యాం వా ద్వాదశ్యాం తన్మాసేశమన్త్రేణ తదనుగుణవర్ణఫలపుష్పాదివస్తుభిస్తత్కారణభూతవాసుదేవాద్యన్యతమాకారస్య కేవలస్య కర్ణికామధ్యేఽర్చనమ్, బహిరరస్థానే తద్దేవ్యా సహార్చనమ్, ఏకస్య త్రయాణాం వా బ్రాహ్మణానాం భోజనమ్, తేన తన్మాసేశప్రీణనం చ కార్యమిత్యాహ- సంవత్సరస్యేతి సార్ధైస్త్రిభిః ।। 137-140 ।।

[1 స్వైరకే బహిః- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

నారీ హ్యనన్యశరణా యద్యేవం హి సమాచరేత్ ।। 140 ।।

నిఃస్వామికా వానుజ్ఞాతా పత్యా సాఽథాప్నుయాచ్చ తత్ ।

ఇదం వ్రతం స్త్రీభిరపి సుమఙ్గలాభిః పూర్వసుమఙ్గలాభిర్వాఽనుష్ఠేయమిత్యాహ- నారీతి। తద్ వ్రతఫలమిత్యర్థః। సుమఙ్గలాయాః స్త్రియః పత్యురనుజ్ఞాం వినా వ్రతానుష్ఠానానౌచిత్యాత్ పత్యాఽనుజ్ఞాతేత్యుక్తమ్। తథా చ గారుడే-

నారీ ఖల్వననుజ్ఞాతా పిత్రా భర్త్రా సుతేన చ ।
నిష్ఫలం తు భవేత్ తస్యా యత్ కరోతి వ్రతాదికమ్ ।।
అనాపృచ్ఛ్య తు భర్తారముపోష్య వ్రతమాచరేత్ ।
ఆయుష్యం హరతే భర్తుః సా నారీ నరకం వ్రజేత్ ।।
నాస్తి స్త్రీణాం పృథక్ కర్మ న వ్రతం నాప్యుపోషణమ్ ।
పతిశుశ్రూషణం తాసాం తేన స్వర్గో విధీయతే ।। ఇతి ।। 140-141 ।।

అథాపవర్గదం వక్ష్యే చాతుర్మాస్యం వ్రతోత్తమమ్ ।। 141 ।।

యత్కృత్వాఽభిమతాన్ కామాని హైవ[1] లభతే నరః ।
గృహమాసాద్య నిర్బాధం దేశే వా న[2] జనాకులే ।। 142 ।।

యథావిభవవిస్తీర్ణం తుర్యాశ్రం వా యథాయతమ్ ।
ధూమనిర్గమనోపేతం గవాక్షగణభూషితమ్ ।। 143 ।।

ఇష్టకాద్యైశ్చితం కుర్యాత్ తన్మధ్యే పిణ్డికాత్రయమ్ ।
చతురశ్రం చ విచ్ఛిన్నం భూమేః కిఞ్చిత్ సమున్నతమ్ ।। 144 ।।

తతో దక్షిణదిగ్వేదేరూర్ధ్వే కుణ్డం తు పూర్వవత్ ।
మధ్యే చన్దనమిశ్రేణ రోచనాకుఙ్కుమేన చ ।। 145 ।।

గోక్షీరమర్దితేనైవ మాసి మాసి లిఖేచ్ఛుభమ్ ।
చక్రం షట్పత్రగర్భం తు స్నానపీఠముదగ్దిశి ।। 146 ।।

తతస్త్వాషాఢమాసస్య దశమ్యాముదితేన్దునా ।

వాసుదేవాఖ్యమన్త్రేణ తోయమాదాయ పాణినా ।। 147 ।।

భగవన్ పుణ్డరీకాక్ష సర్వవ్రత[3]పతేఽచ్యుత ।
వ్రతం మే త్వత్ప్రసాదేన నిష్పద్యతు తవాప్తయే ।। 148 ।।

తతోఽర్చయేద్ వాసుదేవం ద్వాదశ్యాం కమలోదరే ।
ప్రాగాదావథ పత్రాణాం త్రయం సఙ్కర్షణాదికమ్ ।। 149 ।।

ప్రాదక్షిణ్యేన విన్యస్య యావద్రక్షఃపదచ్ఛదమ్ ।
ఈశానపదపత్రాత్[4] తు అనిరుద్ధాదికత్రయమ్[5] ।। 150 ।।

అప్యయేన తు సమ్పూజ్య యావత్ పశ్చిమదిగ్దలమ్ ।
భూతావాసం పునర్మధ్యే తతశ్చక్రారకేషు చ ।। 151 ।।

క్రమేణ పూర్వాదారభ్య న్యాసం పూజనమాచరేత్ ।
వామనం చాథ తద్దేవీం [6]హృన్మన్త్రం చ తతః శిరః ।। 152 ।।

శ్రీధరస్త్వథ తత్కాన్తా శిఖా కవచమేవ చ ।
హృషీకేశశ్చ తత్పత్నీ హ్యస్త్రం తదను లోచనమ్ ।। 153 ।।

ధ్యానం స్నానం తథా పూజాం హోమం జపసమన్వితమ్ ।
క్రమేణానేన సర్వేషాం సర్వత్రైవ సమాచరేత్ ।। 154 ।।

ద్వాదశ్యాం శ్రావణస్యాథ మధ్యే సఙ్కర్షణం యజేత్ ।
తత్పత్రాభ్యాం వాసుదేవం చక్రారేష్వథ పూర్వవత్ ।। 155 ।।

త్రితయం[7] పద్మనాభాద్యం తథా దేవీం హృదాది యత్ ।
తతో నభస్యద్వాదశ్యాం ప్రద్యుమ్నః కర్ణికాగతః[8] ।। 156 ।।

ఆద్యస్తత్పత్రగోఽరాణాం త్రయం నారాయణాదికమ్ ।
దేవ్యశ్చైవాఙ్గషట్కం తు పూర్వవచ్చారకాన్తరే ।। 157 ।।

తతస్తదగ్రద్వాదశ్యామనిరుద్ధం యథా పురా[9] ।
పత్రయుగ్మే తదీయే తు [10]ఆదిదేవం యజేత్ క్రమాత్ ।। 158 ।।

త్రివిక్రమాన్తం విష్ణ్వాద్యం శక్తిరఙ్గాన్యథాదివత్ ।
ఏవం[11] తావద్ ద్వాదశీ[12] కార్తికస్య తు ।। 159 ।।

తత్రాఖిలైర్మన్త్రవరైః కర్మ నిశ్శేషమాచరేత్ ।
ద్వాదశ్యాం పూర్వవన్మధ్యే షడఙ్గం తుల్యరూపధృక్ ।। 160 ।।

మూర్తయోఽరాన్తరస్థాశ్చ నేమిస్థో[13] దేవతాగణః ।
పూజాహోమం[14] విశేషేణ పూర్ణాన్తం పూర్వచోదితమ్ ।। 161 ।।

ఇత్యేతత్ సవిశేషం చ వ్రతముక్తం సమాసతః ।
యత్కృత్వా [15]పునరప్యత్ర జాయతే న పునర్భవే ।। 162 ।।

అథ చాతుర్మాస్యవిధిమాహ- అథాపవర్గదం వక్ష్య ఇత్యారభ్య యావత్పరిచ్ఛేదపరిసమాప్తి। సుఖబోధనాయైతద్వ్యాఖ్యా ప్రయోగరూపేణ విలిఖ్యతే।

నిర్బాధే స్వగృహే విజనేఽన్యత్ర వా దేశే యథావిభవవిస్తారాయామం ధూమ[16]నిర్గమనార్థమూర్ధ్వగవాక్షాన్వితం పరితశ్చ గవాక్షోపశోభితం యాగమణ్డపం పరికల్ప్య తన్మధ్యే ఇష్టకాభిర్విరచితం చతురశ్రం భూమేః కిఞ్చిదున్నతం వేదికాత్రయం నిర్మాయ

తత్ర దక్షిణదిగ్వేదేరూర్ధ్వేపూర్వోక్తం కుణ్డం కల్పయేత్। మధ్యవేద్యాం గోక్షీరమర్దితేన చన్దనమిశ్రేణ రోచనాసహితేన కుఙ్కుమేన ప్రతిమాసం షడ్దలపద్మగర్భం ద్వాదశారం చక్రం విలిఖేత్। ఉత్తరవేదేరూర్ధ్వం స్నానపీఠం స్థాపయేత్। అథాషాఢశుక్లదశమ్యాం సాయం వాసుదేవమన్త్రేణ దక్షిణపాణినా తోయమాదాయ,

భగవన్ పుణ్డరీకాక్ష సర్వవ్రతపతేఽచ్యుత ।

వ్రతం మే త్వత్ప్రసాదేన నిష్పద్యతు తవాప్తయే ॥ (8/148)

ఇత్యుదకప్రక్షేపపూర్వకం సంకల్ప్య, ఏకాదశ్యాం సముపోష్య, ద్వాదశ్యాం ప్రాతః కర్ణికామధ్యే వాసుదేవం ప్రాగాగ్నేయనైర్ఋతదలేషు ప్రాదక్షిణ్యేన సంకర్షణప్రద్యుమ్నానిరుద్ధాన్, ఐశాన్యవాయవ్యపశ్చిమదలేష్వప్యయక్రమేణానిరుద్ధప్రద్యుమ్నసంకర్షణాంశ్చ సంపూజ్య, పునర్మధ్యే వాసుదేవమభ్యర్చ్య,చక్రస్య ప్రాగాద్యరేషు వామనం ప్రీతిసంజ్ఞాం తద్దేవీం హృన్మన్త్రం శిరోమన్త్రమ్; శ్రీధరం రతిసంజ్ఞాం తద్దేవీం శిఖామన్త్రం కవచమన్త్రమ్; హృషీకేశం మాయాఖ్యాం తద్దేవీమస్త్రమన్త్రం నేత్రమన్త్రం చ క్రమేణాభ్యర్చ్య, ధ్యానార్చనస్నపననివేదనహోమజపాదిభిః సర్వాన్ సంతోష్య, అథ శ్రావణశుక్లద్వాదశ్యాం కర్ణికామధ్యే కర్ణికామధ్యే సంకర్షణం దలేషు సంకర్షణస్థానయోర్వాసుదేవమరేషు పద్మనాభదామోదరకేశవాన్ ధీమహిమాశ్రీదేవీత్రయం హృన్మన్త్రాదిషట్కం చాభ్యర్చ్య, భాద్రపదశుక్లద్వాదశ్యాం మధ్యే ప్రద్యున్మం దలేషు ప్రద్యుమ్నస్థానయోర్వాసుదేవమరేషు నారాయణమాధవగోవిన్దాన్ వాగీశ్వరీకాన్తిక్రియాఖ్యదేవీత్రయం హృన్మన్త్రాదిషట్కం చాభ్యర్చ్య, ఆశ్వయుజశుక్లద్వాదశ్యాం మధ్యేఽడనిరుద్ధం దలేష్వనిరుద్ధస్థానయోర్వాసుదేవమరేషు విష్ణుమధుసూదనత్రివిక్రమాన్ శక్తివిభూ[17](తిచ్ఛాయా? తీచ్ఛాఖ్య)దేవీత్రయం హృన్మన్త్రాదిషట్కం చ క్రమేణాభ్యర్చ్య, కార్తికశుక్లద్వాదశ్యాం కర్ణికామధ్యే వాసుదేవాదిమూర్తిచతుష్టయం దలేషు హృన్మన్త్రాదిషట్కమరేషు కేశవాదిమూర్తిద్విషట్కం నేమిస్థానే శ్రియాదిదేవీద్విషట్కం చ యథావిధి విశేషేణాభ్యర్చ్య హోమం పూర్ణాహుత్యన్తం కుర్యాత్॥ 141-162 ॥

అథ చాతుర్మాస్యవిధిమాహ- అథాపవర్గదం వక్ష్య ఇత్యారభ్య యావత్పరిచ్ఛేదపరిసమాప్తి। సుఖబోధనాయైతద్వ్యాఖ్యా ప్రయోగరూపేణ విలిఖ్యతే।

[1 నిహ వై- అ.।]

[2 జననా- ము. అటీ. బక. ఉ., జననా- బఖ.।]

[3 భూత- ము. బక. బఖ. అ.।]

[4 త్రాచ్ఛాప్య- ము. అటీ.।]

[5 దిత్రస్త్రయమ్- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[6 భూమన్త్రం- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[7 ధూమే- అ. ।]

[8 తృతీయం- ము. అటీ. ।]

[9 కాం గతః- అ. అటీ. ।]

[10 పురమ్- ము., పరమ్- అటీ. ।]

[11 చాది- ము. అటీ. ।]

[12 పఙ్క్తిరేషా నాస్తి- ము. అటీ. ।]

[13 తద్వద్- బక. బఖ. ।]

[14 దశమీతి సార్వత్రికః పాఠః ।]

[15 స్థా దేవతాగణాః - ము. అటీ. అ. ।]

[16 హెూమో - ము. అటీ. ।]

[17 తీచ్ఛయా- అ. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం సంవత్సరవ్రత[1]విధిర్నామ అష్టమః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలా[2]ర్చకస్య శ్రీయోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యేఽష్టమః పరిచ్ఛేదః।।

[1 `వ్రత' నాస్తి- ము. అటీ. ।]

[2 కమలసేవార్చకస్య - అ. ।]

--------------------------- - --------------------------------- - ----------------------------- - ------------------------

ఏకాదశః పరిచ్ఛేదః

నారద[1] ఉవాచ[2]

శ్రుత్వైవమచ్యుతముఖాద్ వనమాలీ మునీశ్వరాః ।

పునః సఙ్కోచదయాయాస యదాకర్ణయతాద్య తత్ ।। 1 ।।

అథైకాదశపరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। అత్ర సంకర్షణేన భగవాన్ యత్సంపృష్టస్తదాకర్ణయతేత్యాహ- శ్రుత్వేతి ।। 1 ।।

[1 `నారదః' నాస్తి- అ.।]

[2 `ఉవాచ' నాస్తి ఉ. విహాయ సర్వత్ర।]

సఙ్కర్షణ ఉవాచ[1]

యథావజ్జ్ఞాతుమిచ్ఛామి మణ్డలధ్యానలక్షణమ్ ।

భగవన్ భవభీతానాముపకారాయ తద్వద ।। 2 ।।

సంకర్షణః పృచ్ఛతి- యథావదితి ।। 2 ।।

[1 `ఉవాచ' నాస్తి ఉ. విహాయ సర్వత్ర।]

శ్రీభగవానువాచ[1]

సంసాధ్య యష్టియోగేన సూత్రాత్ [2] పూర్వాపరే పురా ।

తద్దిగ్ద్వయాన్తరే దద్యాత్ [3]ప్రాగ్ వై సూత్రచతుష్టయమ్[4] ।। 3 ।।

సమాంశేన ద్విధా కృత్వా స్ఫుటం[5] మధ్యాత్ [6]తదఙ్క్య చ ।

సాధితేనార్ధమానేన ప్రాక్ప్రత్యక్స్వేన తన్తునా ।। 4 ।।

దక్షిణోత్తరభాగాభ్యాం సముత్పాద్య చతుష్పథౌ ।
సూత్రం పూర్వాపరసమం కృత్వా తదుపరి క్షిపేత్ ।। 5 ।।

పునరర్ధసమం దిక్షు దత్వా కోణచతుష్టయమ్ ।
చతుష్పథచతుష్కేణ[7] నయేద్ భక్తిం[8] ప్రసార్య[9] వై ।। 6 ।।

సమం[10] సూత్రచతుష్కం చ చతురశ్రాశ్రసిద్ధయే ।
తద్విభజ్యాష్టదశభిశ్చతుర్దిక్షు పదైః సమైః ।। 7 ।।

క్షిపేత్ సూత్రగణం తత్ర ఘటికారేణ[11] రఞ్జితమ్ ।
మధ్యే పద్మావనిం కుర్యాద్ భాగపఙ్క్తిత్రయే క్రమాత్ ।। 8 ।।

తద్బహిః పదపఙ్క్త్యా తు పీఠమష్టదిగన్వితమ్ ।
తస్య భాగచతుష్కోత్థం[12] దిక్చతుష్కం ప్రకల్ప్య చ ।। 9 ।।

విదిక్చతుష్కం త్రిపదం పఙ్క్త్యా పీఠప్రదక్షిణమ్ ।
ప్రదక్షిణం క్షిపేర్బాహ్మచ్చతుష్కం దిక్చతుష్టయాత్ ।। 10 ।।

చతుర్ణాం తు చతుర్ణాం తు బాహ్యాద్ బాహ్యం ద్వయం ద్వయమ్ ।
శోధయిత్వా తు తద్బాహ్యాచ్చతుష్కం ద్వారసిద్ధయే ।। 11 ।।

చతుష్టయం క్రమేణైవ భూయో దిక్షు పదం పదమ్[13] ।
సబాహ్యాభ్యన్తరగతం శోధనీయం ప్రయత్నతః ।। 12 ।।

పునః సర్వపదాభ్యాం తు షట్కం షట్కం తు చాన్తరాత్ ।
సంమార్జ్య పూర్ణశోభార్థం తత్ర రక్తోత్పలాష్టకమ్ ।। 13 ।।

యథా దిక్ష స్థితం కుర్యాత్ పూజనాయ దివౌకసామ్ ।
బాహ్యస్థపద[14]పార్శ్వాత్ తు త్రీణి త్రీణి చ[15] లోపయేత్ ।। 14 ।।

త్రయాణామన్తరస్థం యత్పదమేకాత్మతాం[16] నయేత్ ।
ఉపశోభం తు తం విద్ధి కుర్యాన్నీలాబ్జభూషితమ్ ।। 15 ।।

పఞ్చకం పఞ్చకం కోణాద్ వీథౌ[17] నీత్వా లయం పురా ।
శేషైః కోణం తు నిర్వర్త్య సాన్తరం చ తతో బహిః ।। 16 ।।

దద్యాత్ సూత్రత్రయం చైవ మధ్యేऽథ[18] కమలం లిఖేత్ ।
షట్త్రింశద్దలసంయుక్తం తస్య లక్షణముచ్యతే ।। 17 ।।

పీఠావనిసమీపే తు చతుర్థాంశపదాత్ పురా ।
సముద్ధృత్య భ్రమం కుర్యాద్ బ్రహ్మస్థానాచ్చ తన్తునా ।। 18 ।।

దిక్సూత్రాణాం చతుర్ణాం తు ఏకైకం హి యదన్తరమ్ ।
వృత్తావధేః[19] సమైర్భాగైః పత్రసంఖ్యై[20]ర్విభజ్య చ ।। 19 ।।

షడ్భిర్హీనం శతం సార్ధం సూత్రాణాం తత్ర నిక్షిపేత్ ।
సూత్రం ప్రాక్పదసంస్థం యత్ తదాశ్రిత్యాబ్జపల్లవమ్ ।। 20 ।।

కుర్యాద్ భాగచతుష్కేణ యథా తదవధారయ ।
సవ్యాపసవ్యే[21] యే సూత్రే అన్తరస్య[22] నిరన్తరే ।। 21 ।।

తయోరంశం[23] సమం కుర్యాద్ దలాగ్రాదఙ్కమన్తరే ।
తదుద్దేశాత్ తు సూత్రేణ తదఙ్కాన్తర్గతేన చ ।। 22 ।।

అర్ధచన్ద్రద్వయం కుర్యాత్ తేన సూత్రేణ వై సమమ్ ।
పునరభ్యన్తరే సూత్రం తత్సూత్రాభ్యాం నిరోధ్య చ ।। 23 ।।

పత్రాగ్రమానయేత్ తస్మాద్ బహిస్తం[24] శృఙ్గసన్నిధేః ।
లాఞ్ఛ్యమానం దలాగ్రం తు విధినానేన సిద్ధ్యతి ।। 24 ।।

దలాగ్రబ్రహ్మదేశాభ్యాం తురీయాంశేన చాన్తరాత్ ।
భ్రామ్య వై కర్ణికావృత్తం ద్వ్యంశమానేన కేసరమ్ ।। 25 ।।

దలాగ్రగాంశం[25] వై మధ్యాద్ వ్యోమార్థం[26] భ్రామయేత్ తతః ।
కృత్వైవం వర్ణకైః పూతైః పూరణీయం మహోజ్జ్వలైః ।। 26 ।।

ఉచ్చాగ్రవితతాం పీతాం సబీజాం విద్ధి కర్ణికామ్ ।
రేఖాన్వితాని పత్రాణి సర్వాణి సుసితాని చ ।। 27 ।।

కేసరత్రితయం కుర్యాత్ పత్రే పత్రేఽరుణప్రభమ్ ।
దలాన్తరాలమసితం[27] వృత్తబాహ్యం జ్వలత్ప్రభమ్ ।। 28 ।।

సితాని పీఠకోణాని రక్తం [28]తద్దిక్చతుష్టయమ్ ।

రాజోపలప్రభాం[29] వీథీం పత్రమాలాద్యలఙ్కృతామ్[30] ।। 29 ।।

పశ్చిమాంశాద్[31] వినా సర్వద్వారాణ్యమ్బుజపత్రవత్ ।
కృష్ణాని సర్వశోభాని ద్వారోద్దేశస్థితాని చ ।। 30 ।।

తదర్ధాకృతితుల్యాని తూప[32]శోభాని గర్భవత్ ।
కోణాని కేసరా[33]భాని సితాశఙ్ఖాన్వితాని చ ।। 31 ।।

[34]శోణ హేమాదివర్ణం చ క్రమాద్ రేఖాగణం బహిః ।

తేన పృష్టో భగవాన్ పూర్వం మణ్డలలక్షణమాహ- సంసాధ్య యష్టియోగేనేత్యారభ్య క్రమాద్ రేఖాగణం బహిరిత్యన్తమ్। అస్యైవం ప్రయోగః- సంసాధ్య యష్టియోగేనేత్యాద్యుక్తప్రకారేణ వేదికోపరిభాగం సూత్రపాతాదినా చతురశ్రీకృత్య తత్క్షేత్రం సమైరష్టాదశపదైర్విభజ్య ఘటికారేణ రఞ్జితం సూత్రగణం[35] తత్ర ప్రక్షిప్య మధ్యే పఙ్క్తిత్రయస్య షట్త్రింశత్కోష్ఠేషు పద్మం కుర్యాత్। [36]తద్బహిరేకయా పఙ్క్త్యా పీఠం కుర్యాత్। తత్ర చతుర్భిశ్చతుర్భిః కోష్ఠైః ప్రాగాదిదిక్చతుష్టయం త్రిభిస్త్రిభిః కోష్ఠైరాగ్నేయాదివిదిక్చతుష్టయం కుర్యాత్। తద్బహిరేకయా పఙ్క్త్యా ప్రదక్షిణవిధిం కృత్వా తద్బహిః పఙ్క్తిద్వయే పూర్వాదిదిక్షు పూర్ణశోభాచతుష్టయసిద్ధ్యర్థం ప్రాగాదిష్వన్తఃపఙ్క్త్యాం కోష్ఠచతుష్కం బహిఃపఙ్క్త్యాం కోష్ఠద్వికం చైకీకృత్య[37] తద్బహిః పూర్వాదిషు పఙ్క్తిద్వయస్థకోష్ఠచతుష్కేణ చతుర్ద్వారాణి పరికల్ప్య పూర్ణశోభాపార్శ్వయోరర్ధశోభాసిద్ధ్యర్థం బహిఃపఙ్క్త్యాం కోష్ఠద్వికమన్తఃపఙ్క్త్యామేకం కోష్ఠం చైకీకృత్య ప్రాగాదిపూర్ణశోభాచతుష్కే రక్తోత్పలాష్టకమర్ధశోభాష్టకే నీలోత్పలాష్టకం చ విలిఖేత్। ఆగ్నేయాదివిదిక్షు ఉపశోభయోరన్తరాలేఽన్తఃపఙ్క్తిస్థం కోష్ఠపఞ్చకం వీథ్యా సహైకీకృత్య బహిఃపఙ్క్తిస్థకోష్ఠసప్తకేన కోణాని తద్బహిః పఙ్క్తిద్వయే సాన్తరం రేఖాత్రయం కృత్వా మధ్యే షట్త్రింశద్దలసంయుక్తం కమలం లిఖేత్ ।

తత్రప్రకారః- పీఠావనిసమీపే పాదాచ్చతుర్థాంశం విహాయ బ్రహ్మస్థానగతేన తన్తునా భ్రమణం కృత్వా తద్వృత్తమధ్యే పూర్వపశ్చిమాయతమేకం సూత్రం తదుపరి దక్షిణోత్తరాయతమేకం సూత్రం చ దత్వా దిక్సూత్రాణాం చతుర్ణామేకైకం యదన్తరాలం తద్వృత్తావధేః సమైర్భాగైర్నవధా నవధా విభజ్యైకైకం భాగం పునశ్చతుర్ధా చతుర్ధా విభజ్య సూత్రాణి ప్రక్షిపేత్। ఆహత్య చతుశ్చత్వారింశదుత్తరశతసూత్రాణి భవన్తి। తత్ర ప్రాక్దిక్సూత్రమారభ్య చతుర్భిశ్చతుర్భిర్భాగైరేకైకం దలం కుర్యాత్।

తత్ర్పకారః- ఏకస్మిన్ భాగే [38]మధ్యమసూత్రస్య దక్షిణభాగయోరవ్యవహితే యే సూత్రే, తయోరన్తరాలం యత్ర్పమాణం తత్ర్పాణసమం దలాగ్రాన్మ[39]ధ్యమసూత్రే లాఞ్ఛనం కృత్వా తల్లాఞ్ఛనాన్తర్గతేన సూత్రేణ దలాగ్రమారభ్య సవ్యదక్షిణయోరర్ధచన్ద్రాకారరేఖాద్వయం విలిఖ్య పునరభ్యన్తరస్థం సూత్రం తద్రేఖాభ్యాం సంయోజ్య తస్మాత్ । శృఙ్గసంనిధేర్బహిః పత్రాగ్రం చానయేత్ । తతో దలాగ్రబ్రహ్మదేశయోరన్తరాలం యత్ర్పమాణం తచ్చతుర్థాంశేన[40] మధ్యాత్ కర్ణికార్థం మణ్డలం పరిభ్రామ్య తద్ద్విగుణమానేన కేసరార్థం వృత్తం పరిభ్రామ్య దలాగ్రాంశమధ్యేఽపి వ్యోమార్థమేకం మణ్డలం పరిభ్రామయేత్ । ఏవం కృత్వా తతో వర్ణపూరణం కుర్యాత్ ।

తత్ర్పకారః- కర్ణికాం పీతవర్ణేన, పీఠదిక్చతుష్టయం ర(త్నే?క్తే)న, తత్కోణచతుష్కం శ్వేతేన, ప్రదక్షిణవిధిం కృష్ణవర్ణేనాపూర్య, వీథ్యాం నానావర్ణైః పత్రమాలాదీంశ్చ విలిఖ్య, పశ్చిమాంశం వినా సర్వద్వారా(ణి) అపి మధ్యస్థితకమలవత్ శ్వేతేన, పూర్ణశోభాచతుష్టయమపి కృష్ణవర్ణేన, అర్ధశోభాష్టకం కమలగర్భవత్ పీతేన, కోణాని కేసరవద్ రక్తేన చాపూర్య, కోణేషు శ్వేతరేఖాభిః [41]శఙ్ఖాంశ్చ విలిఖ్య, రక్తపీతశ్వేతవర్ణైః క్రమేణ రేఖాత్రయం పూరయేత్ । ఏవం మణ్డలలేఖన[42]ప్రకారః ।। 3-32 ।।

[1 `ఉవాచ' నాస్తి ఉ. విహాయ సర్వత్ర ।]

[2 సూర్యాత్- ము. అ. ఉ. ।]

[3 ప్రాగ్వత్- అ. ।]

[4 ష్కకమ్- బక. బఖ., ష్కరమ్- అ. ఉ. ।]

[5 స్ఫుటమ- బక. బఖ. ।]

[6 దన్త్య- ము. బక. ।]

[7 ష్కోశం- ఉ. ।]

[8 వ్యక్తిం- ము. బక. బఖ. అ. ।]

[9 ప్రసాధ్య- ఉ. ।]

[10 సమ- ము. అటీ. ।]

[11 తు- అటీ. ।]

[12 రేణు- ము. అటీ. అ., కణ- ము. ।]

[13 త్థది- ము . అటీ. ।]

[14 ద్వయమ్- అటీ. ।]

[15 పద్మా- బక. బఖ., పీఠా - ము. ।]

[16 తు- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[17 ర్ణతాం- అటీ. ।]

[18 ద్విధౌ- బక. బఖ. అ. ।]

[19 ధ్యే హ- బక., ధ్యే తత్- అ. ।]

[20 కృతావధేః- ఉ., వృత్తావధైః- ము. ।]

[21 సంధ్రై- ము. అటీ. అ. ।]

[22 వ్యకే- అ., వ్యయోః- అటీ. ।]

[23 ర్యస్య- బఖ., స్థస్య- అ. ఉ. ।]

[24 రంశససం- ము. బక. బఖ. ।]

[25 స్థం- అ. ఉ. ।]

[26 కాంశం- బక. బఖ. ।]

[27 ర్ధోమా- అ. ఉ. ।]

[28 సమితం- ము. అటీ. బక. ।]

[29 తద్వచ్ఛ- అ. ।]

[30 ప్రభావీథీ- బక. బఖ. ఉ. ।]

[31 తమ్- బక. బఖ. ఉ. ।]

[32 మాంశం- బక. బఖ. ।]

[33 ఉప- ఉ. ।]

[34 న్తాని- అటీ. ।]

[35 పఙ్క్తిత్రయం న దృశ్యతే- ఉ. ।]

[36 తృణం- అ. ।]

[37 `తద్బహిరేకయా........ చతుష్టయం కుర్యాత్' నాస్తి- అ. ।]

[38 కృత్యాత- అ.।]

[39 మధ్యసూత్రస్య- ము.।]

[40 మధ్యసూత్రే- ము.।]

[41 ర్థాంశేన- ము.।]

[42 శాఖాంశ్చ- అ.।]

[43 ప్రయోగః- ము.।]

కృత్త్వైవమనుసన్ధాయ సర్వాత్మత్వేన దేహవత్ ।। 32 ।।

రజాంసి విద్ధి భూతాని సితపీతాదికాని చ ।

తన్మాత్రాణ్యుపశోభాని శోభాని కరణాని తు ।। 33 ।।

ఏవం సర్వాణి కోణాని సద్వారాణీన్ద్రియాణి చ ।

బహిరావరణం యద్వై సత్త్వాద్యం[1] త్రితయం హి యత్ ।। 34 ।।

మనః సువితతా వీథీ గర్వః[2] పీఠముదాహృతమ్ ।

ధీః పద్మం తదధిష్ఠాతా బీజాత్మా చిన్మయః పుమాన్ ।। 35 ।।

ఏతన్మణ్డలస్య భగవచ్ఛరీరతయాऽత్రాపి ప్రసిద్ధదేహవద్ భూతతన్మాత్రాణి[3] దర్శయతి- కృత్త్వైవమిత్యాదిభిః ।। 32-35 ।।

[1 సత్త్వాద్య- ము. అటీ. బఖ.।]

[2 గర్వం- ము అటీ. అ.।]

[3 మాత్రా నిదర్శ- ము.।]

అమూర్త ఈశ్వరశ్చాత్ర తిష్ఠత్యానన్దలక్షణః ।

యస్య సన్దర్శనాదేవ శశ్వద్భావః ప్రసీదతి ।। 36 ।।

ససఙ్గానామసఙ్గానాం వపుష్పాతే[1] కృతే సతి ।

ప్రాయశో ముక్తిభాజాం చ త్విహ జన్మైకశేషిణామ్ ।। 37 ।।

దేవ ఆస్తే ఙ్ఞతాం హిత్వా బహిరన్తశ్చ కర్మిణామ్ ।

అన్యథా దృష్టమాత్రాద్ వై కథమాహ్లాదమేతి వై ।। 38 ।।

అన్తః[2]సంవేదనసమమ్ అస్తిత్వప్రతిపాదకమ్ ।

యద్యత్ స్వలక్షణం తత్త్వం తత్తత్ సర్వత్ర [3]సిద్ధిగమ్ ।। 39 ।।

మణ్డలే భగవదవస్థానం సహేతుకమాహ- అమూర్త ఇత్యాదిభిః ।। 36-39 ।।

[1 పృష్పపాతే- అ. ఉ.।]

[2 అతః- ము. అటీ.।]

[3 సిద్ధగమ్- బక. బఖ., సన్ధిగమ్- ము. అ.।]

వస్తుత్వేన గృహీత్వైవం మణ్డలం పూర్వనిర్మితమ్ ।

నామ్నాఽబ్జనాభభువనం[1] సర్వదుఃఖక్షయఙ్కరమ్ ।। 40 ।।

తతస్తస్మిన్ క్రమేణైవ[2] ధ్యాత్వైకైకం నివేశయేత్ ।

పూర్వోద్దిష్టేన బీజేన త్వాకారం పార[3]మేశ్వరమ్ ।। 41 ।।

ఏవమబ్జనాభభువనాఖ్యం[4] మణ్డలం పరిగృహ్య తత్ర పూర్వోక్తక్రమేణ తద్దేవాన్[5] తత్తద్బీజాదిమన్త్రైర్నివేశయేదిత్యాహ- వస్తుత్వేనేతి ద్వాభ్యామ్ ।। 40-41 ।।

[1 భవనం- అ. ।]

[2 ణైవం- ము. అటీ. అ. ।]

[3 పరమే- ము. అటీ. బక. అ. ఉ.।]

[4 ఖ్యమ- అ.।]

[5 తత్తద్దేవానాం- అ.।]

అథైవం భాజితాత్ క్షేత్రాచ్చతురశ్రాద్ మహామతే ।

పూర్వోద్దిష్టాని ధిష్ణ్యాని యథా కార్యాణి తచ్ఛృణు ।। 42 ।।

ఏవం మణ్డలలక్షణముక్త్వా కుణ్డలక్షణం శ్రృణ్విత్యాహ- అథేతి। ఏవం భాజితాత్ క్షేత్రాత్ పూర్వం మణ్డలోక్తప్రకారేణ సూత్రపాతైరష్టాదశధా విభక్తాదిత్యర్థః। పూర్వోద్దిష్టాని పూర్వమారాధనప్రకరణాదిష్క్తానీత్యర్థః। ధిష్ణ్యాని వహ్నిగృహాణి కుణ్డానీతి యావత్ ।। 42 ।।

పఞ్చమం బ్రహ్మకర్మాద్యం[1] మర్మ ప్రాగ్దిశ్యవస్థితమ్ ।

అంశం దీర్ఘేణ తత్స్వేన కుర్యాత్ సూత్రేణ లాఞ్ఛనమ్ ।। 43 ।।

అర్ధచన్ద్రసమాకారం భాగయుగ్మస్య చాన్తరే ।

దక్షిణోత్తరభాగాభ్యాం తదధస్తత్సమం తథా ।। 44 ।।

లాఞ్ఛనద్వితయం కుర్యాత్ తిర్యక్సంస్థానసంస్థితమ్ ।

భాగద్వాదశకస్యైక్యం స్యాత్ పఙ్క్తిద్వితయాద్[2] యథా ।। 45 ।।

బ్రహ్మమర్మ[3] చతుర్థం యత్ సంఖ్యామానం చ పూర్వవత్ ।

మర్మ తస్య చ పక్షస్థావేక[4]మర్మాన్తరీకృతౌ ।। 46 ।।

తాభ్యామవస్థితేనైవ సూత్రేణైతత్ ప్రజాయతే ।

పునర్మధ్యాద్ ద్వితీయం యద్ మర్మ చో[5] ర్ధ్వం ప్రవర్తతే ।। 47 ।।

తస్మాద్ వై త్ర్యన్తరీభూతం చతుర్థం పక్షయోర్ద్వయోః ।

మర్మ తత్స్వేన సూత్రేణ వృత్తార్ధే[6] పూర్వవల్లిఖేత్ ।। 48 ।।

బ్రహ్మమర్మణి షష్ఠస్య ప్రత్యగ్దిక్సంస్థితస్య చ ।

మర్మణోఽప్యథ వై సూత్రం కృత్వా తత్సమ్ప్రసార్య చ ।। 49 ।।

యావద్ వృత్తార్ధబుధ్న[7]స్థం శృఙ్గకోటేస్తు సన్నిధిమ్[8] ।

ఏవం సూత్రద్వయే దత్తే ధిష్ణ్యః శఙ్ఖాకృతిర్భవేత్ ।। 50 ।।

ప్రథమం శఙ్ఖకుణ్డలక్షణం దర్శయన్ తత్కుణ్డక్షేత్రమధ్యఖాతస్య శఙ్ఖాకారతాసిద్ధ్యర్థం పరితో లాఞ్ఛనక్రమమాహ- పఞ్చమమిత్యారభ్య ధిష్ణ్యః శఙ్ఖాకృతిర్భవేదిత్యన్తమ్ । బ్రహ్మకర్మాద్యం మధ్యమ[9]ర్మప్రారమ్భకమిత్యర్థః। మర్మ ప్రాక్పశ్చిమాయతసూత్రస్య దక్షిణోత్తరాయతసూత్రస్య చ[10] సన్ధిస్థానమిత్యర్థః ।। 43-50 ।।

[1 కర్మాద్యాన్ మమ- ము. అటీ., మర్మాద్యం- బక. బఖ. ।]

[2 త్తథా- ము. అటీ. అ. ।]

[3 కర్మ- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[4 కర్మా- ము. అటీ. అ. ।]

[5 చోర్ధ్వే- అ. ఉ. ।]

[6 వృత్తార్ధే- అ. ఉ. ।]

[7 ధ్నస్థ- ము. అ., ధ్నస్య- అటీ. ।]

[8 ధిః - ము. అటీ. ।]

[9 మర్మక- అ. ।]

[10 `చ' నాస్తి- అ. ।]

తస్య భాగసమా కార్యా లాఞ్ఛనైర్మేఖలా బహిః ।

పూర్వోక్తమర్మగైః సూత్రైర్యథా తదవధారయ ।। 51 ।।

ద్వ్యంశదీర్ఘేణ సూత్రేణ నవచన్ద్రకలాసమమ్ ।

చతుర్థామన్తరేశానాం ప్రాగ్దిక్ కుర్యాచ్చ లాఞ్ఛనమ్ ।। 52 ।।

ఈశవహ్నిపదాభ్యాం తు వృత్త[1]తుర్యాంశసమ్మితే ।

ద్వే లాఞ్ఛనే సమే కుర్యాదేకభాగాధికే[2] తతః ।। 53 ।।

తత్సమే హ్యపరే ద్వే వై యత్తదా[3] లాఞ్ఛ్య లాఞ్ఛనైః ।

దక్షిణోత్తరభాగాభ్యాం పక్షాత్ సూత్రద్వయం క్షిపేత్ ।। 54 ।।

కృత్వా సప్తమమర్మస్థం పూర్వోద్దిష్టక్రమేణ తు ।

తల్ఖాతస్య బహిః శఙ్ఖాకారమేఖలానిర్మాణప్రకారమాహ- తస్య భాగసమేత్యారభ్య పూర్వోద్దిష్టక్రమేణ త్విత్యన్తమ్ ।। 51-55 ।।

[1 వృత్తాత్ కుర్యాచ్చ- అ. ।]

[2 దికే తతమ్- ము. అటీ. ।]

[3 యదా లాఞ్ఛ్యం - ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

జీవసూత్రస్య పాశ్చాత్త్యే భాగే పార్శ్వద్వయే స్థితమ్ ।। 55 ।।

భాగద్వయం ద్వయం లాఞ్ఛ్యం యోన్యర్థం చార్ధవృత్తవత్ ।

తచ్ఛృఙ్గకోటిగే సూత్రే కృత్వా తే సమ్ప్రసార్య చ ।। 56 ।।

ఖాతభూభాగపర్యన్తం తత్పదాద్[1] వటపత్రవత్ ।

జాయతే సర్వకుణ్డానాం యోనిరేవంవిధా శుభా ।। 57 ।।

భాగార్ధమానసూత్రేణ యోనేరభ్యన్తరే[2] పునః ।

అర్ధవృత్తద్వయం దద్యాత్ తద్వత్ సూత్రద్వయాన్వితమ్ ।। 58 ।।

ఖాతస్యాన్తర్గతో వర్జ్యశ్చతుర్థాంశస్తు కోష్ఠకాత్ ।

కోష్ఠార్ధం నిఖనేచ్ఛేషం తత్సమం వా పురోదితమ్ ।। 59 ।।

దైర్ఘ్యాత్ పాదాధికా కార్యా యోనిర్హ్యై పృష్ఠ[3]తోన్నతా ।

గజోష్ఠసదృశీ చాగ్రాత్ స్పృశన్తీ [4]దశనచ్ఛదమ్ ।। 60 ।।

తద్బహిః పఙ్క్తి్మారభ్య ఖాతపర్యన్తం ప్రాగాదిషు యోనినిర్మాణప్రకారం ఖాతస్య పరితః కోష్ఠచతుర్థాంశేనైష్ఠనిర్మాణప్రకారం చాహ- జీవసూత్రస్యేత్యారభ్య స్పృశన్తీ దశనచ్ఛదమిత్యన్తమ్। జీవసూత్రస్య మధ్యసూత్రస్యేత్యర్థః। పార్శ్వద్వయే మధ్యసూత్రస్య దక్షిణవామభాగయోరిత్యర్థః। తత్సమం నిఖనేత్। ఖాతభూభాగవిస్తారాయామతుల్యం ఖాతం కుర్యాదిత్యర్థః। అథవా పురోదితం "త్ర్యంశేనార్ధేన[5] వాంశేన ఖాతాద్ వ్యాసో విధీయతే" (6/77) ఇతి నిత్యాగ్నికార్యప్రకరణో[6]క్తం వేత్యర్థః। ఏవమేవోక్తం పారమేశ్వరేఽపి-

ఖాతార్ధమన్తరావృత్తాదన్తరం నిఖనేత్ సమమ్ ।।

త్రిపాదమర్ధపాదం వా (26/12-13) ఇతి।

దశనచ్ఛద[7]మోష్ఠమిత్యర్థః ।। 55-60 ।।

[1 తత్పదా- బఖ. అ. ఉ.।]

[2 రాభ్య- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[3 పృష్ఠ ఉన్నతా- ము. అటీ. బక.।]

[4 రదన- అ.।]

[5 నార్ధాంశతో వాపి- ము.।]

[6 ణోక్తమివే- ము.।]

[7 దమిష్ట- అ.।]

పురోభాగచతుర్థాంశం యోనేరగ్రాద్ విసృజ్య తు ।

దద్యాత్ ప్రాక్సూత్రసమ్బన్ధం సూత్రాణాం ద్వితయం పరమ్ ।। 61 ।।

పూర్వోక్తలాఞ్ఛనానుసారేణ ఖాతార్ధమేకం తద్బహిరోష్ఠార్ధమేకం తద్బహిర్మేఖలార్ధమేకమితి సూత్రత్రయం దద్యాదిత్యాహ- పురోభాగేతి ।। 61 ।।

అనుపాతేన వై తాభ్యామగ్రాత్ సఙ్కోచమాచరేత్ ।

భాగపఙ్క్తిత్రయేణైవ మేఖలాత్రితయం బహిః ।। 62 ।।

సమ్పాద్య చతురశ్రం తు శఙ్ఖం తత్త్రి[1]తయోపరి ।

ఆశఙ్ఖం మేఖలానాం తు ప్రోన్నతత్వం [2]స్వవిస్తృతేః ।। 63 ।।

ఓష్ఠాద్యఙ్గానాం క్రమేణ సంకోచమాహ- అనుపాతేనేతి। ఏవముక్తం పారమేశ్వరేఽపి-

"మేఖలావధిపర్యన్తం నీచాన్యఙ్గాని మీలయేత్" (26/23) ఇతి।

మఖలాత్రయనిర్మాణమాహ- భాగపఙ్క్తిత్రయేణేతి సార్ధేన ।। 62-63 ।।

[1 తు త్రిత- ము. అటీ., తత్ర తథో- ము. అటీ.।]

[2 సవి- బఖ.।]

మేఖలానాం తు శఙ్ఖస్య యన్మధ్యే[1]శ్రిచతుష్టయమ్ ।

తచ్చక్రచిహ్నితం కుర్యాత్ తల్లక్షణమథోచ్యతే ।। 64 ।।

బ్రహ్మమర్మనిరుద్ధేన చతుర్భాగసమేన తు ।

ఖాతార్థం ప్రాగ్ భ్రమం దద్యాత్ క్షేత్రమధ్యే[2] మహామతే ।। 65 ।।

బహిర్భాగసమానాభిస్తద్బహిర్ద్వ్యంశవిస్తృతమ్ ।

అరక్షేత్రం[3] చ తస్యాపి నేమిభాగసమా బహిః ।। 66 ।।

భాగేన తద్బహిస్త్వేకా చతురశ్రా చ మేఖలా ।

భ్రామ్య[4] మధ్యాదరక్షేత్రం వృత్తేనైకేన వై పునః ।। 67 ।।

తతః[5] సూత్రాష్టకం దద్యాద్ దిగ్విదిక్సంస్థితం పురా ।
తస్య చాన్తర్గతం పశ్చాదష్టకం పాతయేత్ పరమ్ ।। 68 ।।

తత స్తేషాం సమాపాద్యమ్[6] అరత్వమమలేక్షణ ।
అన్తర్వృత్తనిరోధేన ప్రతిసూత్రస్య పక్షయోః ।। 69 ।।

సూత్రేణ లాఞ్ఛనం[7] కుర్యాన్నాభినేమిభ్రమావధేః ।
ఏకాంశాదర్ధమానం చ నేమివృత్తస్య చాన్తరే ।। 70 ।।

ద్వాభ్యాం ద్వాభ్యామరాభ్యాం తు మధ్యే కుర్యాత్ ప్రధిం ప్రధిమ్ ।
విస్తారప్రోన్నతా నాభిః కూర్మపృష్ఠోప[8]మాఽరక ।। 71 ।।

నేమిం[9] దర్పణవత్ కుర్యాత్[10] త్త్వీషన్నిమ్నావసానతః ।

అథ చక్రకుణ్డలక్షణమాహ- మేఖలానాం తు శఙ్ఖస్యేత్యారభ్య శిష్టం పురోదితం[11] సర్వమిత్యన్తమ్ । అత్ర ప్రతిసూత్ర(స్య) పక్షయోః సూత్రేణ లాఞ్ఛనం కుర్యాదిత్యరలక్షణముక్తమ్ । పారమేశ్వరే- "మత్స్యవల్లాచ్ఛనం కుర్యాత్" (26/21) ఇతి వ్యక్తముక్తం జ్ఞేయమ్ ।। 64-72 ।।

[1 ధ్యే శ్రీ- అటీ. ఉ.య ।]

[2 అరం క్షత్ర- ము., అరక్షత్రం - అటీ. ।]

[3 అరం క్షత్ర- ము., అరక్షత్రం - అటీ. ।]

[4 భ్రామమధ్యావర- ము. అటీ. ।]

[5 తత్ర- ఉ. ।]

[6 పాద్యా- అ. అటీ. ।]

[7 లాఞ్ఛనే- ము. అటీ. ।]

[8 పమాఽరకః - ము. అటీ., పమాఃకరాః- బక. బఖ. ।]

[9 నేమిర్ద- బక. బఖ. అ., నేమీ ద- ఉ. ।]

[10 కార్యా- బక. బఖ. ।]

[11 దితమి- అ. ।]

శిష్టం పురోదితం సర్వమ్ అథ పద్మాకృతిం శృణు ।। 72 ।।

భాగార్ధం భ్రామయేన్నాభేర్బహిః కేసరసిద్ధయే ।
భ్రామయేదపరం చార్ధమరక్షేత్రస్య బాహ్యగమ్[1] ।। 73 ।।

నీత్వా లోపమనేనైవ విధినా నేమిమణ్డలమ్ ।
అరసూత్రాశ్రితం కుర్యాత్ తతః[2] పద్మదలాష్టకమ్ ।। 74 ।।

కేసరభ్రమరుద్దేన సూత్రేణార్ధేన్దులక్షణమ్ ।
తచ్ఛృఙ్గకోటిసంస్థేన పరిధేర్బాహ్యకేన[3] తు ।। 75 ।।

సూత్రద్వయేన పత్రాగ్రం కుర్యాద్ బ్రహ్మభ్రమావనేః[4] ।
నిరన్తరాణామామూలాత్ కేసరాణాం మహామతే ।। 76 ।।

కర్ణికోచ్ఛ్రాయ[5]తుల్యానాం విభాగం జనయేత్ స్ఫుటమ్ ।
శఙ్ఖకోణచతుష్కే తు శేషం పూర్వవదాచరేత్ ।। 77 ।।

పద్మకుణ్డలక్షణమాహ- అథ పద్మాకృతిం శృణ్విత్యారభ్య శేషం పూర్వవదాచరేదిత్యన్తమ్ ।। 72-77 ।।

[1 బాహ్యతః - బక. బఖ., బాహుకమ్- అ.।]

[2 `తతః పద్మ...... పత్రాగ్రం కుర్యాద్' నాస్తి- అ.।]

[3 గేన- ఉ.।]

[4 వనే- బక. బఖ. ఉ.।]

[5 చ్ఛ్రయ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

యోనిమేకేన భాగేన చతుర్భిర్మేఖలాగణమ్ ।

ఖాతం పూర్వసమం కిన్తు వృత్తే వృత్తాస్తు మేఖలాః ।।

చతురశ్రే తదాకారా ఇత్యుక్తం కుణ్డపఞ్చకమ్ ।। 78 ।।

వృత్తచతురశ్రకుణ్డయోర్లక్షణమాహ- యోనిరితి సార్ధేన ।। 78 ।।

కాలమాహుతిసంఖ్యాం చ హోమద్రవ్యప్రభూతతామ్ ।

జ్ఞాత్వైవమేకహస్తాత్ తు కుర్యాదష్టకరావధి ।। 79 ।।

హోమాధిక్యానుసారేణ కుణ్డవిస్తారాభివృద్ధిమాహ- కాలమితి। అత్రైకహస్తాదారభ్యాష్టహస్తపర్యన్తమేకైకాఙ్గులవృద్ధ్యా నవషష్ట్యుత్తర[1]శతసంఖ్యాకమానభేదా జ్ఞేయాః। పారమేశ్వరే ద్వాదశాఙ్గులమారభ్యాష్టహస్త[2]పర్యన్తమేకాశీత్యధికశతసంఖ్యాకమానభేదా ఉక్తాః-

ఆద్వాదశాఙ్గులాన్మానాదేకైకాఙ్గులవర్ధనాత్ ।

ద్విచతుర్హస్తపర్యన్తమేకాశీత్యధికం శతమ్ ।।

ఏతేష్వేకతరం ప్రోక్తమన్యేషామేవమేవ హి ।। (26/28-29)

ఇతి।।

ద్వాదశాఙ్గులమారభ్య కుణ్డమానాభివృద్ధిరవశ్యమపేక్షితా। యతోఽత్ర ప్రతిష్ఠాప్రకరణే-

[3]ప్రాసాదఙ్గులయుగ్మస్య యావద్ద్వై షోడశాఙ్గులమ్ ।

స్యాత్ షట్కరే గృహే కుణ్డం కార్యా వా మేఖలాధికా ।। (25/14)

ఇతి షోడశాఙ్గులకుణ్డమప్యుక్తమ్। ఏవమేతావత్సంఖ్యాకహోమ ఏతావన్మానమితం కుణ్డమితి వ్యక్తముక్తం జయాఖ్యే-

శతార్ధసంఖ్యాహోమే చ కుణ్డం స్యాద్ ద్వాదశాఙ్గులమ్ ।।

హోమే [4]సాష్టశతే చైవ ముష్ట్యరత్నిసమం భవేత్ ।

హోమే [5]చార్ధశతే చైవ సారత్నిః సకనిష్ఠికః[6] ।।

హస్తం[7] సహస్రహోమే తు అయుతాఖ్యే ద్విహస్తకమ్ ।

లక్ష హోమే చతుర్హస్తం కోటిహోమేఽష్టహస్తకమ్ ।। (15/12-14) ఇతి।

ద్వాదశాఙ్గులాదికుణ్డానాం మేఖలాప్రమాణమపి తత్రైవ స్పష్టముక్తమ్-

ప్రమాణం మేఖలానాం చ [8]యవద్వాదశసంమితమ్ ।।

ద్వాదశాఙ్గులమానస్య కుణ్డస్య పరికీర్తితమ్ ।

విస్తారతుల్యముచ్ఛ్రాయో మేఖలానాం మహామతే ।।

మేఖలాత్రితయం చైవమేకీకృత్య తు జాయతే ।

విస్తారస్తు తతోచ్ఛ్రాయః[9] సార్ధం తు చతురఙ్గులమ్[10] ।।

రత్నిమాత్రస్య కుణ్డస్య మేఖలాద్వ్యఙ్గులాః స్మృతాః ।

అఙ్గులం[11] సకనిష్ఠస్య కుణ్డస్యార్ధోత్తరం[12] ద్వయమ్ ।।

త్ర్యఙ్గులా హస్తమాత్రస్య కుణ్డస్య సమతా స్మృతా[13] ।

ద్విహస్తస్య ద్విజశ్రేష్ఠ మేఖలాశ్చతురఙ్గులాః ।।

చతుర్హస్తస్య కర్తవ్యాః సర్వాశ్చైవ షడఙ్గులాః ।

అష్టాఙ్గులిశ్చ కుణ్డస్య అష్టహస్తస్య కీర్తితాః ।। (15/16-21)

ఇతి ।। 79 ।।

[1 నవ- అ.।]

[2 మారభ్య పర్య- అ.।]

[3 హృదా- అ., ప్రాదా- ము.।]

[4 చాష్ట- అ. l]

[5 సార్ధ- ము. l]

[6 ష్ఠికా- ము. l]

[7 అష్టం- అ. l]

[8 యావద్ ద్వా- అ. ము. l]

[9 చ్చాయే- అ. ము. l]

[10 లైః - అ. ము. l]

[11 లా- అ. ము. l]

[12 ద్వయం- అ. l]

[13 స్పృహా- అ. l]

ఇతి [1]శ్రీపాఞ్చరాత్రే శ్రీసాత్వతసంహితాయాం యాగకుణ్డవిధి[2]ర్నామ ఏకాదసః పరిచ్చేదః ।।

తథా చైవం కుణ్డనిర్మాణప్రకారః- కుణ్డస్థానం పూర్వం మణ్డలోక్తప్రకారేణ సూత్రపాతైరష్టాదశధా విభజ్య తత్ర మధ్యమా[3]న్మర్మస్థానాత్ పఞ్చమం ప్రాక్దిక్స్థం[4] యన్మర్మ తత్సంస్పర్శానామేకకోష్ఠదీర్ఘేణ సూత్రేణ కోష్ఠద్వయేఽర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనం కృత్వా తదధఃపఙ్క్తిద్వయే కోష్ఠద్వాదశకస్యైక్యసిద్ధ్యర్థం తద్దశకాద్ బహిర్దక్షిణకోష్ఠద్వయే తదుత్తరకోష్ఠద్వయే చ పూర్వవదర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనద్వయం తిర్యగ్విలిఖ్య మధ్యాచ్చతుర్థం యన్మర్మ తద్దక్షిణభాగస్థ[5]మర్మద్వయావస్థితేన సూత్రేణ తద్వామభాగమర్మద్వయావస్థితేన సూత్రేణ చ పూర్వం విలిఖితమర్ధచన్ద్రాకారలాఞ్ఛనత్రయం చైకీకృత్య పునర్మధ్యాద్ ద్వితయమూర్ధ్వస్థం యన్మర్మ తస్మాత్ త్ర్యన్తరీభూతం చతుర్థం దక్షి(ణం? ణ)పార్శ్వస్థం వామపార్శ్వస్థం చ యన్మర్మ తదవస్థితేన సూత్రేణ పూర్వవద్ దక్షిణకోష్ఠద్వయే వామకోష్ఠద్వయే చార్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనద్వయం తిర్యగ్విలిఖేత్। ఏవం కృతే పూర్వోక్తద్వాదశకస్యాధఃపఙ్క్తిద్వయేఽపి భాగద్వాదశకస్యైక్యం భవతి। అథ పశ్చిమదిశి మధ్యాత్ షష్ఠస్య మర్మణః సూత్రద్వయం ప్రసార్య పూర్వోక్తయోర్దక్షిణోత్తరభాగస్థార్ధచన్ద్రాకారలాఞ్ఛనయోః శృఙ్గాగ్రాభ్యాం సహ యోజయేత్। ఏవం కృతే శఙ్ఖాకారతా సిద్ధ్యతి।

ఏవం ఖాతార్ధం పరితో లాఞ్ఛనం కృత్వా తద్బహిస్తథైవ శఙ్ఖాకారైకభాగమితి మేఖలాసిద్ధ్యర్థం ప్రాగ్దిశి కోష్ఠద్వయదీర్ఘేణ సూత్రేణ కోష్ఠచతుష్టయేఽర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనం కృత్వా తథైవైశా[6]న్యకోణ ఆగ్నేయకోణే చ కోష్ఠపఞ్చకే లాఞ్ఛనద్వయం కృత్వా తదధః పార్శ్వద్వయేఽపి కోష్ఠచతుష్టయే పూర్వవద్ ద్వే లాఞ్ఛనే విలిఖ్య పూర్వోక్తరీత్యా పశ్చిమభాగస్థసప్తమర్మణః సూత్రద్వయం ప్రసార్య పూర్వోక్తలాఞ్ఛనద్వయయోః శ్రృఙ్గాగ్రాభ్యాం సహ యోజయేత్। ఏవం కృతే మేఖలారూపం సిద్ధ్యతి।

అథ పాశ్చాత్త్యే [7]భాగే యోనిసిద్ధ్యర్థం మధ్యసూత్రదక్షిణభాగకోష్ఠద్వయే వామభాగకోష్ఠద్వయే చార్ధచన్ద్రాకారలాఞ్ఛనద్వయం విలిఖ్య దక్షిణలాఞ్ఛనస్య దక్షిణశ్రృఙ్గాగ్ర ఏకం సూత్రం వామభాగస్థలాఞ్ఛనస్య వామశ్రృఙ్గాగ్రేణైకం సూత్రం సంయోజ్య తద్ద్వయమపి వటపత్రవత్ ఖాతభాగపర్యన్తం ప్రసారయేత్। ఏవం కృతే యోనిః సిద్ధ్యతి। ఇయం యోనిర్వక్ష్యమాణకుణ్డానామపి సాధారణా[8] ।

పునస్తద్యోనేరభ్యన్తరే మధ్యసూత్రస్య దక్షిణకోష్ఠే చ కోష్ఠార్ధమానసూత్రేణ పూర్వవదర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనద్వయం విలిఖ్య పూర్వవత్ తయోః శ్రృఙ్గాగ్రాభ్యాం సూత్రద్వయం ప్రసారయేత్। అథ ఖాతస్య పరిత ఓష్ఠసిద్ధ్యర్థం ఖాతస్యాన్తః పరిత ఏకం కోష్ఠం చతుర్ధా విభజ్య తేష్వేకం భాగం విసృజ్య శేషం సర్వమపి ఖాతభాగవిస్తారసమం తత్త్ర్యంశమర్ధం వా నిఖనేత్। పూర్వోక్తయోనిదైర్ఘ్యాత్ సపాదకోష్ఠద్వయమితా[9] పృష్ఠతో [10]గజోష్ఠసదృశీ పూర్వోక్తమోష్ఠం స్పృశన్తీ [11]సతీ కర్తవ్యా। ఏవం చ ఖాతప్రదేశే పరితో యోన్యగ్రే పూర్వోక్తరీత్యా కోష్ఠచతుర్థాంశం విసృజ్య ఖాతార్ధం శఙ్ఖాకారం సూత్రం పూర్వవద్ దత్వా తదనన్తరమోష్ఠార్ధమేకం సూత్రం మేఖలార్ధమేకం సూత్రం చ దద్యాత్। ఊర్ధ్వే ఓష్ఠం తదధో మేఖలా యథా స్యాత్ తథా తత్సూత్రయోః పాతం సంకుచితం కుర్యాత్। తద్బహిః పరితః పఙ్క్తిత్రయేణ చతురశ్రం మేఖలాత్రయం కుర్యాత్। శఙ్ఖాన్తానాం మేఖలానామౌన్నత్యం తు కుణ్డవిస్తారసమం కుర్యాత్ ।

ఇతి శఙ్ఖకుణ్డలక్షణమ్ ।।

అథ చక్రకుణ్డలక్షణముచ్యతే- పూర్వోక్తప్రకారేణాష్టాదశధా విభక్తే చతురశ్రే క్షేత్రే[12] మధ్యే మర్మస్థానే సూత్రం సంస్థాప్య మధ్యాత్ పఞ్చ[13]మరేఖాస్పర్శినా సూత్రేణైకం మణ్డలం విలిఖ్య పునః షష్ఠరేఖాస్పర్శినా సూత్రేణైకం వృత్త[14]మాపాద్య పునర్నవమరేఖాస్పర్శినా సూత్రేణైకం వృత్తం కుర్యాత్। తేషు ప్రథమం మణ్డలం ఖాతార్ధం ద్వితీయం నాభిస్థానం తృతీయమరస్థానం చతుర్థం నేమిస్థానమితి జ్ఞేయమ్। తద్బహిః పఙ్క్త్యా చతురశ్రా ఏకైవ మేఖలా కర్తవ్యా। పూర్వోక్తమరస్థానం మధ్యాత్ పునరేకేన వృత్తేన పరిభ్రామ్య తత్ర ప్రాగాదిదిక్ష్వాగ్నేయాదివిదిక్షు చ సూత్రాష్టకం దత్వా తేషామరత్వసిద్ధ్యర్థమన్త[15]ర్వృత్తనిరుద్ధేన సూత్రేణ ప్రతిసూత్రస్య పక్షయోర్నాభివృత్తపర్యన్తం నేమివృత్తపర్యన్తం చ మత్స్యవల్లాఞ్ఛనం కృత్వా నేమివృత్తస్యాన్తరే ద్వయోర్ద్వయోరరయోర్మధ్యే ఏకైకం ప్రధిం కుర్యాత్। అత్ర నాభిః

కుణ్డవిస్తారసదృశోచ్ఛ్రాయా కూర్మపృష్ఠసదృశీ కార్యా। నేమిర్దర్పణసదృశ్యగ్రే ఈషన్నిమ్నా చ కర్తవ్యా। అన్యత్ సర్వం పూర్వవత్ కుర్యాత్।

ఇతి చక్రకుణ్డలక్షణమ్॥

అథ పద్మకుణ్డలక్షణముచ్యతే- తత్రాపి చక్రకుణ్డవత్ ప్రథమం మణ్డలం ఖాతార్ధం కృత్వా ద్వితీయే నాభిమణ్డలే భాగార్ధం[16] కర్ణికాసిద్ధ్యై అపరార్ధం[17] కేశరసిద్ధ్యై ద్వేధా మణ్డలీకృత్యాఽరక్షేత్రస్య బహిరేవమేవ నేమిమణ్డలం ద్వేధా కృత్వా ప్రథమభాగమరక్షేత్రేణ సహైకీకుర్యాత్। ఉత్తరభాగం పత్రాగ్రసిద్ధ్యై స్థాపయేత్। అరక్షేత్రేఽష్టదలసిద్ధ్యర్థం ప్రాగాద్యష్టదిక్ష్వపి కేసరమణ్డలరుద్ధేన సూత్రేణాఽర్ధచన్ద్రాకారం లాఞ్ఛనద్వయం (ద్వయం?) పరస్పరాభిముఖం కృత్వా తచ్ఛృఙ్గాగ్రసంస్థితేన దలమణ్డలబాహ్యగేన[18] సూత్రద్వయేన పత్రాగ్రం కుర్యాత్। ఆమూలాన్నిరన్తరాణాం కర్ణికోచ్ఛ్రాయతుల్యానాం కేసరాణాం వ్యక్తం యథా తథా విభాగం జనయేత్। పత్రాగ్రమణ్డలాద్ బహిశ్చతుష్కోణేషు శఙ్ఖచతుష్టయం కుర్యాత్। శేషం పూర్వవత్।

ఇతి పద్మకుణ్డలక్షణమ్ ॥

అథ వృత్తచతురశ్రయోర్లక్షణముచ్యతే- పూర్వోక్తరీత్యాఽష్టాదశధా విభక్తే క్షేత్రే మధ్యే పూర్వవచ్చతుఃషష్టికోష్ఠాని ఖాతార్థం విహాయ తద్బహిరేక(ధా?యా) పఙ్క్త్యా యోనికల్పనం చతుర్భిః పఙ్క్తిభిర్మేఖలాచతుష్టయకల్పనం చ కుర్యాత్। కిన్తు ఖాతం మేఖలాశ్చ వృత్తే కుణ్డే వృత్తాకారాశ్చతురశ్రే తదాకారా ఇతి జ్ఞేయమ్। ఓష్ఠం యోనిం చానయోః కుణ్డయోరపి పూర్వవదేవ కుర్యాత్ ।

ఇతి కుణ్డపఞ్చకలక్షణాని॥

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య

యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే

సాత్వతతన్త్రభాష్యే ఏకాదశః పరిచ్ఛేదః ॥

[1 పఞ్చ- ఉ.।]

[2 విధిరేకా- ఉ.।]

[3 మధ్యమాన- అ.।]

[4 దిక్సంస్థం- అ.।]

[4 గస్థం మర్మ - అ.।]

[5 తథైవే- అ.।]

[6 భాగయోని- అ.।]

[7 రణ- అ.।]

[8 మితి- అ.।]

[9 `గజ' నాస్తి- అ.।]

[10 సతి- అ.।]

[11 క్షేత్రమధ్యే- అ.।]

[12 పఞ్చరేఖా- అ.।]

[13 `వృత్తమాపాద్య...... సూత్రేణైకం' నాస్తి- అ.।]

[14 మన్తర్వ్యృద్ధినిరుక్తేన- అ.।]

[15 భాగార్ధం- అ.।]

[16 రార్ధం- అ.।]

[17 కేన- అ.।]

--------------------- - -------------------

చతుర్దశః పరిచ్ఛేదః

నారద[1] ఉవాచ[2]

అఖణ్డనాయ నిత్యస్య తథా నైమిత్తికస్య చ ।

కర్మణశ్చోదయామాస హలీ విష్ణుం మునీశ్వరాః ।। 1 ।।

అథ చతుర్దశః[3] పరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఇహ నిత్యనైమిత్తికకర్మణామఖణ్డ[4]నావహం కర్మ సంకర్షణో వాసుదేవం పృచ్ఛతీత్యాహ- అఖణ్డనాయేతి ।। 1 ।।

[1 భగవాన్- ము. అటీ., నారదః- బక. బఖ.।]

[2 ఉవాచ- ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

[3 ర్దశపరి- ము.।]

[4 ఖణ్డానా- అ.।]

సఙ్కర్షణ[1] ఉవాచ

యైరాజీవావధిం కాలం నిత్యమారాధనం ప్రతి ।

ధీః కృతా పుణ్డరీకాక్ష[2] శ్రద్ధాపూతేన చేతసా ।। 2 ।।

తేషామాకస్మికాల్లోపాద్ భోగానామప్యసమ్భవాత్ ।

యః[3] స్యాత్ తస్యోపశమనం జ్ఞాతుమిచ్ఛామి సామ్ప్రతమ్ ।। 3 ।।

ప్రశ్నప్రకారమాహ- యైరితి ద్వాభ్యామ్। తేషాం భాగవతానామ్, ఆకస్మికాల్లోపాద్ అబుద్ధిపూర్వకాదాహ్నికవ్రతాదిలోపాదిత్యర్థః। భోగానామసంభవాద్ ఔపచారికాదీనాం లోపాదిత్యర్థః। యః స్యాద్ యో దోషః సంభవేదిత్యర్థః। తస్యోపశమనం జ్ఞాతుమిచ్ఛామీతి [4]ప్రశ్నః ।। 2-3 ।।

[1 నాస్తి- ము. అటీ.।]

[2 కాక్షే- బఖ.।]

[3 యత్ స్యా- ము. అటీ., యస్య- బక. బఖ. అ.।]

[4 ప్రశ్నమ్- ము.।]

శ్రీభగవానువాచ[1]

లో[2]భ[3]బుద్ధిం వినా యస్య భోగానామప్యసమ్భవః ।

సామర్థ్యేన వినా యస్య కృచ్ఛ్రాదీనాం పరిచ్యుతిః ।। 4 ।।

జ్వరాదివ్యాధిదోషేణ జాతో[4] యస్యాహ్నికక్షయః ।

చాతుర్మాస్యస్య[5] చా[6]ప్రాప్తిర్యస్య స్వాతన్త్ర్యతో వినా ।। 5 ।।

తస్య తస్య మహాబుద్ధే శృణు యద్విహితం హితమ్ ।

సాంస్పర్శికానాం భోగానాం మాత్రావిత్తం హి పూరణమ్ ।। 6 ।।

హృదయఙ్గ[7]మసంజ్ఞానామన్నం చ హవిషా ప్లుతమ్ ।

ఔపచారికభోగానాం బీజాని విహితాని వై ।। 7 ।।

ఏవం పృష్టో వాసుదేవస్తాంస్తాన్ దోషహేతూన్ స్వయమపి వివిచ్య తత్తదుపశామకానాహలో[8]భబుద్ధిమిత్యాదిభిః। లోభబుద్ధిం వినా ద్రవ్యలోభం వినా। అనుపపత్తివినాశాదితి భావః। యస్య పురుషస్య యత్పురుషకర్తృక ఇత్యర్థః। భోగానామ్ ఔపచారికసాంస్పర్శికాభ్యవహారికాణామ్, అసమ్భవో లోపః సంభవతి। స్వాతన్త్ర్యతో వినా పారతన్త్ర్యాద్యస్య పురుషస్య చాతుర్మాస్యస్య వ్రతస్య చాప్రాప్తిర్లోపః సంభవతి, తస్య తస్య పురుషస్య యద్ధితం ప్రాయశ్చిత్తరూపం హితం విహితం శాస్త్రచోదితం తచ్ఛృణ్విత్యర్థః[9] సాంస్పర్శికానాం భోగానాం స్రక్చన్దనాదీనామ్, మాత్రావిత్తం ప్రత్యహం పూజాకాలే దీయమానం సహిరణ్యశాలితణ్డులతిలాదికమ్, పూరణం భోగలోపదోషజనితచ్ఛిద్రపూరకమిత్యర్థః। హృదయంగమసంజ్ఞానామ్ ఆభ్యవహారికాణామ్, హవిషాప్లుతమ్ ఆజ్యాక్తమన్నం పూరకమ్। ఔపచారికభోగానాం ఛత్రచామరాదీనామ్, వివిధాని బీజాని మాత్రార్థం కల్పితాని ముద్గాదీని పూరకాణి ।। 4-7 ।।

[1 ఉవాచ- ఉ. విహాయ కుత్రాపి నాస్తి।]

[2 పఙ్క్తిత్రయం నాస్తి- ఉ.।]

[3 లోప- బక. బఖ. అ.।]

[4 జాతం యస్యాహ్నికం క్షయమ్- బక. బఖ. అ.।]

[5 యస్య- అ. ఉ.।]

[6 వేతి సార్వత్రికః పాఠః।]

[7 హృదఙ్గమం చ - బక. బఖ.।]

[8 లోప- ము.।]

[9 ర్థః సంబన్ధః- ము.।]

కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదీనాం వ్రతానాం పరిపూరకః ।

విశేషార్చనసంయుక్తశ్చాతుర్మాస్యస్తు[1] సంయమః ।। 8 ।।

సౌత్రం ప్రతిసరం చిత్రం ముక్తాహారోపమం శుభమ్ ।

శమం నయతి భక్తానాం సర్వదా లోపమాహ్నికమ్ ।। 9 ।।

ఏవం భోగలోపప్రాయశ్చిత్తముక్త్వా కృచ్ఛ్రాదిలోపప్రాయశ్చిత్తం దర్శయతి- కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదీనామితి। కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదీనాం వ్రతానాం విశేషార్చనసంయుక్తశ్చాతుర్మాస్యస్య సంయమః అష్టమపరిచ్ఛేదోక్తచాతుర్మాస్యవ్రతనియమః[2] పూరకః। అథ క్రమప్రాప్తమాహ్నికలోపప్రాయశ్చిత్తం దర్శయతి- ముక్తాహారోపమం చిత్రం శుభం సౌత్రం[3] క్షౌమాదిసూత్రకృతం ప్రతిసరం పవిత్రాఖ్యం భూషణం భక్తానామాహ్నికం లోపమ్ ఆహ్నికలోపజన్యం దోషం శమం నయతి శాన్తిం ప్రాపయతీత్యర్థః। చాతుర్మాస్యవ్రతలోపస్యాపీదం ప్రాయశ్చిత్తమితి జ్ఞేయమ్, తస్యాహ్నికేష్వేవాన్తర్భూతత్వాత్। అత ఏవ తస్య ప్రత్యేకం ప్రాయశ్చిత్తానుక్తేః। ఏవం చ మన్త్రలోపక్రియాలోపద్రవ్యలోపాది[4]సంభవే హి కృచ్ఛ్రచాన్ద్రాయణాదివ్రతాన్యనుష్ఠీయన్తే। తేషామపి పూరకశ్చాతుర్మాస్యవ్రతః[5], తస్యాపి పూరకం పవిత్రారోపణమ్। అతోఽస్య సర్వప్రాయశ్చిత్తత్వముక్తం భవతి। తథా చ వక్ష్యతి కణ్వ[6]రవేణ-

తపోదానవ్రతానాం చ విహితస్యాహ్నికస్య చ ।

నిఃశేషయాగభోగానాం కృత్వా సంపూరణక్రియామ్ ।। (15/1) ఇతి ।। 8-9 ।।

[1 సస్య సంయమమ్- బక. బఖ. ఉ.।]

[2 మపూ- అ.।]

[3 సూత్రం- అ. ము.।]

[4 లోభాది- ము. I]

[5 వ్రతమ్- అ. I]

[6 కణ్ఠీ- అ. I]

తచ్చ మాసచతుష్కస్య మధ్యే కుర్యాచ్ఛుభే దినే I

ఆషాఢపఞ్చదశ్యాస్తు యావద్ వై కార్తికస్య చ II 10 II

సమ్పూ[1]ర్ణచన్ద్రదివసం తం కాలం చాన్ద్రమన్తిమమ్ I

ఆ కర్కటకసంక్రాన్తేస్తులాభోగ[2]క్షయావధి[3] II 11 II

కాలం[4] తం చాష్టపక్షం తు[5] సౌరం మధ్యమసంజ్ఞితమ్ I

ఏకాదశ్యాది [6]చాన్తో యశ్చాతుర్మాస్యోపలక్షితః II 12 II

కాలం తం వైష్ణవం విద్ధి తూత్తమం[7] సర్వసిద్ధిదమ్ I

అప్రాప్తేరస్య కాలస్య త్వన్తరాయేణ కేనచిత్ II 13 II

తస్మాదస్య విధానం విస్తరేణ దర్శయన్ ప్రథమం తదనుష్ఠానకాలమాహ- తచ్చేత్యాదిభిః I ఆషాఢపఞ్చదశ్యా ఆషాఢ[8]పూర్ణమా[9]సీమారభ్య కార్తికస్య మాసస్య సమ్పూర్ణచన్ద్రదివసం పౌర్ణమాసీతి యావత్ I తావన్తం కాలం చాన్ద్రం చాన్ద్రమానసంజ్ఞమ్ అన్తిమమ్ అధమం సన్తం విద్ధి I [10]ఆ కర్కటకసంక్రాన్తేస్తులాభోగక్షయావధి సూర్యస్య కర్కటకప్రవేశమారభ్య తులాధిష్ఠానభోగావసానపర్యన్తమ్ I అథవా తులాయాం తులామాసే యే భోగాః శాలివ్రీహ్యాదీనాం ఫలాని తేషాం క్షయావధి తల్లవనసంగ్రహణపర్యన్తమిత్యర్థః I యద్వా తులామాసస్యాభోగో విస్తారస్తదవసానపర్యన్తమిత్యర్థః I అష్టపక్షమ్ అష్టౌ పక్షా యస్య తం తథోక్తం కాలం సౌరం సౌరమానసంజ్ఞం మధ్యమం విద్ధి I చాతుర్మాస్యోపలక్షిత ఏకాదశ్యాది చాన్తో యః కాల ఆషాఢశుక్లైకాదశీమారభ్య కార్తికశుక్లైకాదశ్యన్తం మాసచతుష్టయాత్మక[11] ఇత్యర్థః I తం కాలం వైష్ణవం వైష్ణవమానసంజ్ఞమ్, [12]ఉత్తమం తం విద్ధి I పారమేశ్వరవ్యాఖ్యానే- "ఏకాదశ్యాది చాన్తో య ఇత్యత్ర ఏకాదశ్యామాదిరారమ్భస్తత్ర తీర్థం వా" ఇతి విలిఖితమ్ తద్విచారణీయమ్ II 10-13 II

[1 సమ్పూర్ణశ్చన్ద్రదివసః స కాలశ్చాన్ద్ర ఉచ్యతే- ము. అటీ. I]

[2 భాగక్షయా - ము. అటీ., భోగక్రియా- బక. ।]

[3 ఇతః పరమ్- "పవిత్రారోపణే చాన్దం త్వధమం పరికీర్తితమ్" ఇతి శ్లోకార్ధః ప్రాయః సర్వేషు కోశేషు దృశ్యతే। ఏష చ భాష్యకారేణ న వ్యాఖ్యాతః, న చ దృశ్యత ఈశ్వరపారమేశ్వరయోరితి న మూలే స్థాప్యతే, పూర్వశ్లోకేనైవ గతార్థత్వాత్।]

[4 కాలః స చాష్టపక్షస్తు సౌరో మధ్యమసంజ్ఞితః- ము. అటీ. ।]

[5 చ - బఖ. అ. ఉ. ।]

[6 నిశాన్త ఇతి సార్వత్రికః పాఠః।]

[7 ఉత్తమం- బక. బఖ. అ. ।]

[8 పూరణ- ము. ।]

[9 మాస- అ. ।]

[10 `ఆ' నాస్తి- అ., ఆకస్మిక- ము. ।]

[11 త్మకమి- అ. ।]

[12 ఉత్తమం.....తం- ము. ।]

అప్రాప్తేరస్య కాలస్య త్వన్తరాయేణ కేనచిత్ ।। 13 ।।

నిర్వాహణీయోఽప్యపరః కాలశ్చాన్ద్రాయణాదినా ।

ఉత్త[1]మకాలాలాభేఽధమాదికాలే వేదమనుష్ఠేయమిత్యాహ- అప్రాప్తేరితి।। 13-14 ।।

[1 ఉక్త- అ. ।]

సమ్పాద్యం చైవ తన్మధ్యే విధివద్ యాగపూరకమ్[1] ।। 14 ।।

దినత్రయే తు పూర్వోక్తే పూర్ణి[2]మాద్యుపలక్షితే ।

సోపవాసైః క్రియాపూర్వం కర్మ ప్రాతిసరీయకమ్ ।। 15 ।।

ఉత్తమకాలేష్వన్యతమే దినత్రయే పవిత్రారోపణం కార్యమిత్యాహ- సంపాద్యమితి। సంపాద్యం కర్తవ్యమిత్యర్థః। తన్మధ్యే ఉత్తమాదికాలత్రయమధ్యే, యాగపూరకం భగవదారాధనచ్ఛిద్ర[3]పూరకమిత్యర్థః। పౌర్ణిమాద్యుపలక్షితే పౌర్ణమాస్యా ఏకాదశ్యా సంక్రాన్త్యా వాఽన్వితే ఇత్యర్థః। ప్రాతి[4]సరీయకం పావిత్రకమిత్యర్థః ।। 14-15 ।।

[1 పూర్వ- ము. అటీ. ఉ.।]

[2 పౌర్ణిమేతి భాష్యానుసారీ పాఠః।]

[3 `ద్రపూ' ఇత్యక్షరద్వయం త్రుటితమ్- అ.।]

[4 ప్రాతిసర్యకమిత్యుభయమాతృకాపాఠః । స చ ఛన్దోభఙ్గదోషదుష్టః।]

దశమ్యామర్చనం కృత్వా హుత్వాగ్నిం చ నిశాముఖే ।
ఆనిమన్త్ర్య చ దేవేశం ధూపం దత్వాఽర్ఘ్యపూర్వకమ్ ।। 16 ।।

నిజానన్దమయైర్భోగైర్నిత్యతృప్తస్త్వమవ్యయః ।
తథాపి భక్త్యా తృప్తోఽహం త్వాం యజామ్యాత్మసిద్ధయే ।। 17 ।।

నివేద్య ముఖవాసాదీనిత్యుక్త్వా దన్తధావనమ్ ।
సమ్పూజ్యాథ సుగన్ధైస్తు సితసూత్రసమూహజమ్[1] ।। 18 ।।

శుభం ప్రతిసరం త్వేకం తత్తుల్యాని బహూని వా ।
కుఙ్కుమాద్యైర్యథాశోభం[2] రఞ్జయిత్వా స్వశక్తితః ।। 19 ।।

జామ్బూనదమయైః పుష్పైర్నానారత్నోపశోభితైః ।
సనాలైర్భూషణీయం చ రమ్యైర్వా రజతోత్థితైః ।। 20 ।।

ధూపి[3]తేఽభినవే భాణ్డే కృత్వాచ్ఛాద్యా[4]స్తరేణ తు ।

ప్రణవేనార్చయిత్వా తు సంస్థాప్య పురతో విభోః ।। 21 ।।

దేవాగారం బహిశ్చాన్తర్మన్దిరం యాగసంజ్ఞితమ్[5] ।

సంవేష్ట్య సితసూత్రేణ చతుర్ధా తద్గుణేన తు ।। 22 ।।

తతోఽభ్యర్థ్య సమూహం తు పఞ్చకాలపరాయణమ్[6] ।

షట్కర్మనిరతం చాపి యతివృన్దం తు వైష్ణవమ్ ।। 23 ।।

సమక్షం భవతాం భక్త్యా శ్వః ప్రభుం పూజయామ్యహమ్ ।

సన్నిధానమతః కార్యం మదనుగ్రహకామ్యయా ।। 24 ।।

స్నానాద్యమేకాదశ్యాం వై సవిశేషం సమాచరేత్[7] ।

హ్రవనాన్తం క్రియాకాణ్డం జపస్తుతిపరస్తతః[8] ।। 25 ।।

ఆరాధ్యస్యాగ్రతః స్థిత్వా జాగరేణ నయేన్నిశామ్ ।

అథ దశమ్యేకాదశ్యోః కర్తవ్యం పవిత్ర[9]దివసాఖ్యం కర్మాహ- దశమ్యామిత్యారభ్య జాగరేణ నయేన్నిశామిత్యన్తమ్। అర్చనం కృత్వా కుమ్భమణ్డలబిమ్బేషు యథావిధి సంపూజ్యేత్యర్థః। అగ్నిం చ హుత్వా అగ్నౌ చ దేవం సంతర్ప్యేత్యర్థః। ఏవమధివాసదినాదిషు చతుఃస్థానార్చనస్యేశ్వరపారమేశ్వరాదిషు[10] ప్రతిపాదితత్వాత్। యద్వాఽర్చనం కృత్వేత్యత్ర కేవలబిమ్బార్చనమేవ వివక్షితమ్,

యదా తు కేవలం[11] బిమ్బే పవిత్రారోపణం భవేత్ ।।

తదా స్యాద్ బిమ్బకస్యైవ[12] అధివాసోక్తపూజనమ్ ।

తథా వహ్నిగతస్యాపి వర్జయేత్ కుమ్భమణ్డలే ।। (12/478-479)

ఇతి పారమేశ్వరోక్తేః। ఇత్థం దినద్వయేఽప్యధివాసకరణాశక్తస్యైకాదశ్యామేవాధివాసనమ్, తత్రాప్యశక్తస్య సద్యోఽధివాసనమ్, అధివాసాత్ పూర్వమఙ్కురార్పణం రక్షాబన్ధనం చోక్తమీశ్వరే-

పూర్వం దశమ్యేకాదశ్యోః కుర్యాత్ కర్మాధివాసనమ్ ।

ఏకాదశ్యాం వానుకల్పే అధివాసనమాచరేత్ ।।

సద్యోఽధివాసం ద్వాదశ్యాం కుర్యాద్వా శక్త్యభావతః ।

అధివాసదినాత్ పూర్వదినే కృత్వాఙ్కురార్పణమ్ ।।

అధివాసదినే కుర్యాద్ రక్షాబన్ధం చ దిశికః । (14/167-169) ఇతి। ఏవమేవోక్తం పారమేశ్వరేఽపి-

ప్రాక్సప్త(మే) దినే కృత్వా ప్రాగ్వదఙ్కురరోపణమ్ ।

ప్రాగ్వత్ కృత్వాధివాసం తు పురస్తాద్ వాసరద్వయే ।। (12/475) ఇతి।

ద్రవ్యాభావో ద్విజశ్రేష్ఠ! అశక్తిర్యది వా భవేత్ ।

సద్యోఽధివాసం ద్వాదశ్యాం కృత్వా [13]శక్త్యనుసారతః ।। (12/498-499) ఇతి।

అధివాసదినే చతుఃస్థానార్చనానన్తరమ్ "ఆనిమన్త్ర్య చ దేవేశమ్" (14/16) ఇత్యత్రైకైకం పవిత్రం సమర్పణీయమ్। తథా చోక్తమీశ్వరే పారమేశ్వరే చ -

ప్రణమ్య దేవదేవేశం తత స్త్వేకం పవిత్రకమ్ ।

దహనాప్యాయసంశుద్ధం ప్రోక్షితం చార్ఘ్యవారిణా ।।

వాసితం గన్ధధూపాభ్యాం చతుఃస్థానస్థితస్య చ ।

నివేద్య చ క్రమేణైవ ధూపం దత్వాఽర్ఘ్యపూర్వకమ్ ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 14/180-181; పా. సం. 12/261-262)

పవిత్రనిర్మాణప్రకరణేఽపి-

చతుఃస్థానావతీర్ణస్య విభోరామన్త్రణాయ వై[14] ।

పవిత్రమాద్యసదృశమేకైకం వా ద్వయం ద్వయమ్ ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 14.112-113; పా. సం. 12/141-142)

అత్ర పవిత్రాణాం తన్తుసంఖ్యాగ్రన్థికల్పనగర్భరచనాదికం నోక్తమపీశ్వరపారమేశ్వరాద్యుక్తం గ్రాహ్యమ్। అథవా-

యథేచ్ఛాకల్పితైః సూత్రైర్గ్రన్థిభిస్తు యథేచ్ఛయా ।

నిశారోచనయా వాపి పవిత్రాణాం చ ధాతునా ।।

కేనచిద్ గ్రన్థయో విప్రా[14] విధివత్ పరిరఞ్జయేత్ ।

పుష్పపూర్ణాని గర్భాణి కృత్వా వా కేవలాన్యతః ।।

(ఈ. సం. 14/267-268; పా. సం. 12/500-501)

ఇతీశ్వరపారమేశ్వరయోర్లఘుపక్షస్యాప్యుక్తత్వాత్ తన్తుగ్రన్థినియమాదీనామన్యతో గ్రహణాభావేఽపి న ప్రత్యవాయః[15]।

నను యథే[15]చ్చాగ్రన్థికల్పనస్యాపి మూలేఽనుక్తత్వాత్ తదపి వాఽన్యత్ర గ్రాహ్యం ఖల్వితి చేన్న, "ముక్తాహారోపమమ్" (14/9) ఇత్యనేనైవ గ్రన్థికల్పనసిద్ధేః। "సంవేష్ట్య సితసూత్రేణ చతుర్ధా తద్గుణేన తు" (14/22) ఇత్యత్ర తద్గుణేన చతుర్గుణేనేత్యర్థః,

చతుర్గుణేన సంవేష్ట్య[16] హ్యన్తరాద్ యాగమన్దిరమ్[17]।

ప్రదక్షిణచతుష్కం తు వర్మమన్త్రం తు సంస్మరన్ ।। (12/269-270)

ఇతి పారమేశ్వరస్పష్టో[18]క్తేః ।। 16-26 ।।

[1 హనమ్- ము. అటీ.।]

[2 యోగం- ము. అటీ.।]

[3 ధూషితే- ము. ఘుషితే- అటీ.।]

[4 చ్ఛాన్యా- ము., చాన్యా- అటీ.।]

[5 మన్దిరమ్- ము. అటీ.।]

[6 యణః- బక.।]

[7 సమర్చయేత్- అ.।]

[8 పరః స్మృతః- బక. బఖ. అ. ఉ.।]

[9 పవిత్రాదివసాఖ్యం- ము.।]

[10 ఈశ్వరే చతుర్దశాధ్యాయే పారమేశ్వరే చ ద్వాదశాధ్యాయే విషయోఽయం ద్రష్టవ్యః।]

[11 కేవలే- ము.।]

[12 గస్యైవ- ము.।]

[13 శక్త్యా తు కారయేత్- ము.।]

[14 చ- ము.।]

[15 విప్ర- పా. I]

[16 ఇతః పరమ్- "నను యథేచ్ఛాగ్రన్థికల్పనస్యాపి మూలోక్తత్వాత్ తన్తుగ్రన్థినియమాదీనామన్యతో గ్రహణాభావేऽపి న ప్రత్యవాయః" ఇతి ద్విరావృత్తిప్రాయః పాఠో దృశ్యతే- అ. I]

[17 యథేచ్ఛ- ము. I]

[18 ష్ట్వాభ్య- ము. I]

[19 మణ్డపమ్- ము. I]

[20 శ్వరే- ము. I]

పునరభ్యర్చ్య దేవేశం ప్రభాతే విధిపూర్వకమ్ II 26 II

భూషయేద్ భూషణేనైవ త్వామూర్ధ్నః ప్రణవేన తు[1] I
యథారూపైశ్చ బహుభిర్స్తుయాద్ బద్ధాఞ్జలిస్త్విదమ్ II 27 II

నావలేపాన్న మోహాచ్చ కర్మత్యాగో మయా కృతః I
త్వమేవ సర్వం జానాసి సర్వేశం[2] హృదయే స్థితః II 28 II

యథాశక్త్యా త్వనిచ్ఛాతస్తత్రాపి పరమేశ్వర I
తన్నిమిత్తమిదం కర్మ కృతం త్వత్ప్రీతయే మయా II 29 II

ఏవముక్త్వా సమభ్యర్చ్య చతురః పాఞ్చరాత్రికాన్[3] I
భగవత్ప్రతిపత్త్యా తు శక్త్యా ప్రావరణైర్ధనైః II 30 II

తథా ప్రతిసరాన్తైస్తు బ్రహ్మచారీన్[4] యతీన్ గురూన్ I
తర్పయిత్వాऽథ చాన్నేన పూతేన వివిధేన తు II 31 II

క్షాన్త్వాఽనువ్రజ్య నైవేద్యపూర్వం కుర్యాచ్చ భోజనమ్ ।

అథ ద్వాదశ్యాం ప్రాతర్నిత్యార్చనచతుఃస్థానార్చనపూర్వకం పవిత్రసమర్పణమ్, హవిర్నివేదనాద్యనన్తరం నావలేపాదితి శ్లోకద్వయేన ప్రార్థనమ్, భగవత్ప్రతిపత్త్యా చతుర్ణాం కారిణాం బ్రహ్మచార్యాదీనాం భాగవతానాం చ పవిత్రసమర్పణహవిర్భోజనాన్తమర్చనమపరాధక్షమాపణాదికం స్వానుయాగం చాహ- పునరభ్యర్చ్య దేవేశమిత్యాదిభిః। ప్రావరణైర్వస్త్రైరిత్యర్థః।। 26-32 ।।

[1 చ- అ. ఉ.।]

[2 సర్వేషాం - ము. అటీ.।]

[3 పఞ్చ- అ. ఉ.।]

[4 చారి- ము. అటీ.।]

అపరేఽహని సంన్యాసమాచరేద్ విధిపూర్వకమ్ ।। 32 ।।

అపనీయ తు మాల్యాదీన్ ప్రదద్యాద్ వా[1] దినే దినే ।

నో యాతి మ్లానతాం యావచ్చతుర్థేఽహని వా త్యజేత్ ।। 33 ।।

తదపరేద్యురేవ పవిత్రవిసర్జనమాహ- అపరేఽహనీత్యర్ధేన ।

అథవా పుష్పాణామేవ ప్రత్యహం[2] విసర్జనం కుర్వన్ పవిత్రాణాం విసర్జనం తు చతుర్థేఽహని విశేషేణ కారిపూజన[3]పూర్వకం కుర్యాదిత్యాహ- అపనీయేతి సార్ధేన। ఏతదూర్ధ్వమపి పవిత్రస్థాపనముక్తమీశ్వరపారమేశ్వరయోః-

ఏకరాత్రం త్రిరాత్రం వా [4]పఞ్చ వా సప్తరాత్రకమ్ ।

పవిత్రకం స్థాపయిత్వా తతః సంన్యాసమాచరేత్ ।।

అథవీర్చా[5] గతం విప్ర[6] తావత్సంస్థాప్య భూషణమ్ ।

యావదేకాదశీ శుక్లా సంవృత్తా కార్తికస్య తు ।। ఇతి ।

(ఈ. సం. 14/250-251; పా. సం. 12/446-447)

అన్యే చ బహవో విశేషో అత్రాపేక్షితా ఈశ్వరాదిషు[7] ద్రష్టవ్యాః ।। 32-33 ।।

[1 వై- ము. అటీ. ।]

[2 ప్రత్యఙ్గం- ము. ।]

[3 పూజా- ము. ।]

[4 సప్తరాత్రం తు వా ద్విజ- పా. ।]

[5 వార్చ- అ., వార్చన- ము. ।]

[6 విప్రాః- ఈ. ।]

[7 ఈశ్వరే చతుర్దశాధ్యాయే పారమేశ్వరే చ ద్వాదశాధ్యాయే ।]

విశేషయాగపూర్వం తు కారిభ్యోఽవసరే స్వకే ।

ఏవం కృతే సతి తదా[1] సిద్ధిర్భవతి శాశ్వతీ ।।

సర్వథా[2]ఽఽరాధకానాం తు చేతసోఽభీప్సితం తథా[3] ।। 34 ।।

ఏతత్ఫలమాహ- ఏవమితి ।। 34 ।।

[1 సదా- అ. ।]

[2 సర్వార్థా- బక. ఉ. ।]

[3 తదా- బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే[1] శ్రీసాత్వతసంహితాయాం పవిత్రారోపణ[2]విధిర్నామ చతుర్దశః పరిచ్ఛేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే చతుర్దశః పరిచ్ఛేదః ।।

[1 పఞ్చ- అ. ఉ. ।]

[2 రోహణం నామ- అ. ఉ. ।]

----------------------- - ---------------------------- - --------------------------- - ---------------------------

పఞ్చదశః పరిచ్ఛేదః

శ్రీభగవానువాచ[1]

తపోదానవ్రతానాం చ విహితస్యాహ్నికస్య చ ।
నిశ్శేషయాగభోగానాం కృత్వా సమ్పూరణక్రియామ్ ।। 1 ।।

అపరేఽహని వై కుర్యాచ్చతుర్థే సప్తమే తు వా ।
స్నపనం పూజ్యమన్త్రస్య తీర్థోద్దేశే[2] చ సఙ్గమే ।। 2 ।।

నద్యాం సముద్రగామిన్యాం దేవఖాతే హ్రదే[3] తు వా ।
ప్రీతయే పరమేశస్య[4] త్వాత్మనో దుఃఖశాన్తయే ।। 3 ।।

ఆహ్లాదాయామరాణాం చ పితౄణాం తృప్తయే తు వై ।
ఆప్యాయనార్థం భూతానాం భువనానాం చ భూతయే ।। 4 ।।

దేశ[5]దోషప్రశాన్త్యర్థం గోబ్రాహ్మణహితాయ చ ।

అథ పఞ్చదశపరిచ్ఛేదో వ్యాఖ్యాస్యతే। ఏవం సర్వచ్ఛిద్రపూరకం పవిత్రారోపణాఖ్యం కర్మ కృత్వా తదవరోపణదినే తదనన్తరం దేవస్యావభృథం కార్యమిత్యాహ- తప ఇత్యాదిభిః ।। 1-5 ।।

[1 భగవానిత్యేవ- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[2 శేఽథ- అ. ।]

[3 హ్రదే తథా- ము. అటీ., తేఽథవా తలే- అ., తవాతలే- ఉ. ।]

[4 శాయ - బక. బఖ. అ. ఉ. ।]

[5 దేశే - బఖ. ।]

బహుశాఖమభగ్నాగ్రం సమూలం యదపుష్పితమ్ ।। 5 ।।

ప్రాఙ్ముఖో దర్భమాదాయ ప్రణవేన పురా క్షితేః[1] ।
తత స్తేనైవ తన్మూలం ప్రాగ్వత్ కుర్యాదధిష్ఠితమ్ ।। 6 ।।

తస్య మధ్యమనాలం యన్న్యగ్భూతమవతిష్ఠతే ।
ఆరాధ్య మన్త్రనాథేన స్మరేద్ వ్యాప్తం మహాత్మనా ।। 7 ।।

వివర్తం పరమాత్మీ[1]యమధ్య[2]క్షాఖ్యం చ విద్ధి తమ్ ।
అనేకగర్భముచ్చం యత్కాణ్డం కాణ్డేషు చోత్తమమ్ ।। 8 ।।

అణిమాదిగుణైర్యుక్తం [3]పుంస్తత్త్వం తేన కల్ప్యతే ।
వాచకం తస్య యోక్తవ్యం హంసయుక్తం ద్విలక్షణమ్ ।। 9 ।।

బహిఃకాణ్డచతుష్కేణ చిత్తపూర్వం[4] చతుష్టయమ్ ।
గ్రథ[5]నీయమధోవక్త్రమవ్యక్తాన్తం స్వకైః పదైః ।। 10 ।।

ప్రణవాదినమోఽన్తైస్తు వ్యాపకం సూక్ష్మలక్షణమ్ ।
ఏవం శ్రోత్రాదికాన్ పఞ్చ స్వనామ్నా గ్రథయేత్ తథా ।। 11 ।।

కర్మేన్ద్రియాణి తదను తతస్తన్మాత్రపఞ్చకమ్ ।

పఞ్చకం త్వథ భూతానాం బద్ధ్వా వై క్ష్మాఽవసానికమ్ ।। 12 ।।

అవ[6]శిష్టైస్తు తత్కాణ్డైర్బధ్నీయాత్ తత్ [7]తరణ్డవత్ ।

వినా శిఖాసమూహేన సముత్తా[8]నావధేరథ ।। 13 ।।

కిఞ్చిత్ తదూర్ధ్వదేశాచ్చ యథా నో యాతి వై పునః ।

బహుధా కాణ్డసంఘస్తు[9] కల్పితస్తత్త్వసంఖ్యయా ।। 14 ।।

విభిన్నానాం చ కాణ్డానాం భఙ్గాదేకతమస్య చ ।

ఉత్పద్యతేఽన్యథాత్వం చ తస్మాత్ తద్[10] గ్రథయేద్ దృఢమ్ ।। 15 ।।

తదర్థం కుశకూర్చనిర్మాణప్రకారమాహ- బహుశాఖమిత్యాదిభిః। బహుశాఖమ్ అనేకకాణ్డాన్వితమిత్యర్థః। తేనైవ ప్రణవేన, తన్మూలం దర్భమఞ్జరీమూలమ్, అధిష్ఠితం కుర్యాద్ వ్యాప్తం భావయేదిత్యర్థః। పరమాత్మీయం వివర్తం భగవదాకారాన్తమిత్యర్థః। అధ్యక్షాఖ్యమితి వివర్తస్య విశేషణమ్। అధ్యక్షం నామ భగవత్సూక్ష్మరూపభేదః। తథా చోక్తం జయాఖ్యే-

తన్మహా[11]విగ్రహం స్థూలం సర్వమన్త్రాస్పదం ద్విజ ।

ప్రవిష్టం భావయేత్ సూక్ష్మే హ్యధ్యక్షే[12] హ్యుభయాత్మకే ।।

పరే ప్రాగుక్తరూపే తు తం సూక్ష్మముభయాత్మకమ్ ।

తం పరం ప్రస్ఫురద్రూపం నిరాధారపదాశ్రితమ్ ।।

[13]సిద్ధిమార్గేణ[14] హృత్పద్మే సంప్రవిష్టం తు భావయేత్ । (15/235-237) ఇతి।

ప్రస్తత్త్వం జీవాత్మేత్యర్థః। తస్య వాచకం జీవమన్త్రమిత్యర్థః। హంసయుక్తం హంసాక్షరయుక్తమిత్యర్థః। ద్విలక్షణం పదద్వయాత్మకమిత్యర్థః। తథా చ తన్మన్త్రోద్ధారో జయాఖ్యే-

అప్రమేయేణ [15]సూత్రేణ వ్యోమాఖ్యేనామృతేన చ ।

[16]పరమేశ్వరయుక్తేన [17]త్రితారోక్తాత్మనా తు వా ।। (7/25) ఇతి।

అయమేవార్థః సుస్పష్టముపబృంహితో లక్ష్మీతన్త్రే- "ప్రత్యగాత్మపరామర్శి[18]శబ్దః సోమోఽథ సర్గవాన్" (33/47) ఇతి। ఏవం చ `అహం సః' ఇతి జీవవాచకమన్త్రో జ్ఞేయః। చిత్తపూర్వకమవ్యక్తాన్తం చతుష్టయం మనోబుద్ధ్యహఙ్కారప్రకృత్యాఖ్యం తత్త్వచతుష్టయమిత్యర్థః। ప్రణవాదినమోన్తైః స్వకైః పదైః ఓంకారనమస్కారసంపుటితైశ్చతుర్థ్యన్తైస్తత్తన్నామభిరిత్యర్థః। కర్మేన్ద్రియాణి వాక్పాణిపాదవాయూపస్థాని। తన్మాత్రపఞ్చకం శబ్దతన్మాత్రాదిపఞ్చకమ్। భూతానాం పఞ్చకమ్ ఆకాశాదిభూతపఞ్చకమ్। క్ష్మావసాని(కా?కం)పృథివ్యన్తమితి తద్విశేషణమ్। అవశిష్టైస్తత్కాణ్డైః పఞ్చవిశతికాణ్డేభ్యోఽతిరిక్తైః కుశకాణ్డైరిత్యర్థః ।। 5-15 ।।

[1 క్లిత్రైః - బక. బఖ., క్లితే- అ.।]

[2 పార- ము. అటీ., పరమార్ది- బక.।]

[3 ధ్యక్షం చాపి- ము. అటీ.।]

[4 పుంస్కత్వం- ము., పూతత్వం- బక.।]

[5 పూర్వ- ము. అటీ. బక. బఖ.।]

[6 కథ- ము. అటీ.।]

[7 అథ- అ. ఉ.।]

[8 తదణ్డ- ము. బక., తత్ర దణ్డ- అటీ.।]

[9 ర్థానా- అ. ఉ.।]

[10 సంఘః సంక- అ., సంఘః స క- ఉ.।]

[11 తం గ్రథ- అ. ఉ.।]

[12 విద్ధి- అ.।]

[13 మార్గణ- ము.।]

[14 సూర్యేణ- ము.।]

[15 పార- అ. ।]

[16 ధారో- అ.।]

[17 మర్శ- అ., మర్శీ- ము.।]

దర్భమఞ్జరిజం త్వేవం[1] స్నాద్యాదౌ పవిత్రకమ్ ।

అనుసన్ధీయతే తత్ర మన్త్రధ్యానం యథాస్థితమ్ ।। 16 ।।

పూజయిత్వాఽర్ఘ్యపుష్పాద్యైరలఙ్కృత్య పఠేదిదమ్ ।

ఏవంవిధం పవిత్రం పరికల్ప్య తత్ర ధ్యానపూర్వకం భగవన్తమభ్యర్చ్య ప్రార్థయేదిత్యాహ- దర్భమఞ్జరిజమితి సార్ధేన। తీర్థబిమ్బాద్యభావే త్వేవం దర్భపవిత్రకల్పనం కార్యమ్। తత్సత్త్వే తస్యైవ తీర్థస్నానం బోధ్యమ్। తథా చేశ్వరపారమేశ్వరయోః-

యథావత్ స్నపనం కుర్యాత్ తీర్థబిమ్బే విశేషతః ।

నిత్యస్నపనబిమ్బే వా కుర్యాత్తత్తదసన్నిధౌ ।।

నిత్యోత్సవపరే బిమ్బే హ్యాచరేత్తదసన్నిధౌ ।

తదభావే పవిత్రే తు దర్భమఞ్జరిజే శుభే ।। ఇతి ।। 16-17 ।।

(ఈ. సం. 14/280-281; పా. సం. 12/535-537)

[1 దేవం- అ.।]

త్వమేవ తీర్థం భగవంస్త్వమేవాయతనం పరమ్ ।। 17 ।।

త్వయ్యేవాధిష్ఠితం సర్వమితి జానామి తత్త్వతః ।

తత్రాపి చ త్వయాఽఽదిష్టం క్రియాకాణ్డం శుభప్రదమ్ ।। 18 ।।

యత్తన్నిర్వాహయామ్యద్య త్వదనుగ్రహకామ్యయా ।

ప్రార్థనాశ్లోకద్వయమాహ- త్వమితి ।। 17-19 ।।

ఏవం [1]విజ్ఞాప్య భగవన్! మన్త్రమూర్తిం పరావరమ్ ।। 19 ।।

తం పత్రపాత్రగం కృత్వా బ్రహ్మయానగతం తు వా ।

వేదగేయధ్వనీశఙ్ఖశబ్దమఙ్గలపూర్వకమ్ ।। 20 ।।

నీత్వా తీర్థాన్తికం తత్ర తీరదేశే నిధాయ చ ।

పూర్వాముఖం చ తం యానమథాదాయ పవిత్రకమ్ ।। 21 ।।

వామహస్తతలే[2] కుర్యాత్ క్ష్మామణ్డలగతం త్వివ[3] ।

విధృయాన్మధ్యభాగాచ్చ పాణినా దక్షిణేన తు ।। 22 ।।

అవతీర్యామ్భసో మధ్యే నిమజ్జేత్ సహ తేన వై ।

ఏవం విజ్ఞాప్య తత్పవిత్రం పాత్రే బ్రహ్మయానే వా సమారోప్య వేదవాద్యఘోషైః సహ తీర్థసమీపం నీత్వా తత్ర ప్రాఙ్ముఖమవరోప్య పవిత్రమాదాయ వామకరతలే భూమణ్డలగతమివ నిధాయ తన్మధ్యం దక్షిణపాణినా గృహీత్వా తీర్థమధ్యేఽవతీర్య తేన సహ స్నాయాదిత్యాహ- ఏవమితి చతుర్భిః ।। 19-23 ।।

[1 విజ్ఞాప్య ఏవ భగవాన్ మన్త్రమూర్తిః పరావరః- ము. అటీ. ।]

[2 హస్తే- ము. అటీ. బక. బఖ. ।]

[3 త్విహ- అటీ. ।]

సన్నిధిం తత్ర తత్కాలం ప్రకుర్వన్త్యచిరాత్ తు వై ।। 23 ।।

నిశ్శేషాణి చ తీర్థాని లోకత్రయగతాని చ ।

మన్త్రాత్మా యత్ర రక్షార్థం క్షణమాస్తే జలాశయే ।। 24 ।।

తత్రాయతనతీర్థానాం సర్వేషాం స్యాత్ సమాగమః ।

కిం పునర్యత్ర భగవాన్ మన్త్రమూర్తిరధోక్షజః ।। 25 ।।

సాధకాభ్యర్థితః స్నాయాత్ సర్వానుగ్రహయా ధియా ।

తత్కాలే తత్తీర్థే సర్వతీర్థసాన్నిధ్యప్రభావమాహ- సన్నిధిమితి త్రిభిః ।। 23-26 ।।

విద్వాన్ యోఽనేన విధినా తీర్థమాసాద్య తత్త్వవిత్ ।। 26 ।।

స్నాపయేద్ [1]బన్ధుమిత్రాదీన్ ప్రాప్నువన్త్యచిరాచ్చ తే ।

తైర్థం ఫలమనాయాసాన్మన్త్రమూర్తేః ప్రసాదతః ।। 27 ।।

ఏవం కూర్చద్వారా దూరదేశగతానాం జనానామపి తీర్థస్నానం ఫలాధాయకమిత్యాహ- విద్వానితి సార్ధేన। బాన్ధవాదీనామితి కర్మణి షష్ఠీ। తే బాన్ధవాదయ ఇత్యర్థః ।। 26-27 ।।

[1 బాన్ధవాదీనామితి భాష్యకారసంమతః పాఠః।]

కిన్తు తద్యానవాదిత్రవర్జితస్తు భవేద్ విధిః ।

ఇమం విద్ధి మహాబుద్ధే విశేషం చాత్ర కర్మణి ।। 28 ।।

అత్ర విశేషమాహ- కిన్త్వితి। యానారోపణం మఙ్గలవాద్యాన్వితత్వం చ భగవత ఏవార్హమ్, నాన్యస్యేతి భావః ।। 28 ।।

సామాన్యమవినాశం యచ్చిన్మయం రూపమైశ్వరమ్ ।

విశేషసంజ్ఞాసమ్పృక్తం[1] జీవహంసం విభావ్య[2] తమ్ ।। 29 ।।

పవిత్రకం తదాకారం[3] స్మృత్వా స్నాప్యస్తతో[4]ఽమ్భసా ।

ఏవం తేనైవ చాన్యేషాం బహూనాం బహుభిస్తు వా ।। 30 ।।

అస్య శరీరస్య[5] భగవచ్ఛరీరభూతత్వాదేనమపి భగవదాత్మకం స్మృత్వా పవిత్రద్వారా స్నానం కారయేదిత్యాహ- సామాన్యమితి సార్ధేన ।। 29-30 ।।

[1 సమ్పృక్త- అ. ఉ.।]

[2 విభావ్యతామ్- ము. అటీ.।]

[3 తథా- ము. అటీ. బక. బఖ. l]

[4 స్నాపయ్స్త- ము. అటీ. బక. బఖ. ఉ. l]

[5 చేతనస్య- అ. l]

సమ్పాద్యం విష్టరైః స్నానం దూరస్థానాం సదైవ హి ।

సమ్పన్నే స్నపనే త్వేవం ద్వితీయేఽహ్ని మహామతే ।। 31 ।।

తేనైకేనైవ పవిత్రేణ బహూనాం బాన్ధవాదీనాం యద్వా పృథక్ పవిత్రైః స్నానం కారయేదిత్యాహ- ఏవమితి। దూరస్థానాం గ్రామాన్తరగతానాం లోకాన్తరగతానాం వేత్యర్థః ।। 31 ।।

సమ్పన్నే స్నపనే త్వేవం ద్వితీయేఽహ్ని మహామతే ।। 31 ।।

రథే కృత్వార్చితే తం వై ప్రపూజ్య చ యథావిధి ।

యాత్రాఖ్యముత్సవం కుర్యాదన్నదానపురస్సరమ్ ।। 32 ।।

సనృత్తగేయవాదిత్రం జాగరేణ సమన్వితమ్ ।

ఏకరాత్రం ద్విరాత్రం వా త్రిరాత్రం భక్తిపూర్వకమ్ ।। 33 ।।

ఏవమవభృథానన్తరం బ్రహ్మరథే పవిత్రస్థం దేవమారోప్యాభ్యర్చ్య తదీయారాధనపూర్వకం గ్రామప్రాదక్షిణ్యేన యాత్రోత్సవం కుర్యాదిత్యాహ- సమ్పన్న ఇతి సార్ధద్వాభ్యామ్। ఉత్సవానన్తరం తద్రాత్రౌ జాగరణం చ కార్యమితి భావః। ద్విరాత్రం త్రి[1]రాత్రమావృత్తిరుత్సవస్యైవ న తు స్నానస్య ।। 31-33 ।।

[1 త్రిరాత్రం త్రిరాత్ర- ము. l]

సకృత్ సంవత్సరస్యాన్తే ఉత్సవం[1] స్నపనాదికమ్ ।

కుర్యాద్ యో మన్త్రనాథస్య స సిద్ధిం లభతే పరామ్ ।। 34 ।।

పవిత్రోత్సవప్రకరణే ఫలమాహ- సకృదితి ।। 34 ।।

[1 షూత్సవ- ము., ఉత్సవ- అటీ., హ్యుత్సవం- బక. బఖ. ఉ. l]

ఇతి శ్రీపాఞ్చరాత్రే[1] శ్రీసాత్వతసంహితాయాం పవిత్రస్నానవిధిర్నామ పఞ్చదసః పరిచ్చేదః ।।

ఇతి శ్రీమౌఞ్జ్యాయనకులతిలకస్య యదుగిరీశచరణకమలార్చకస్య యోగానన్దభట్టాచార్యస్య తనయేన అలశిఙ్గభట్టేన విరచితే సాత్వతతన్త్రభాష్యే పఞ్చదశః పరిచ్చేదః ।।

[1 పఞ్చ- ఉ.।]

-------------------- - --------------------------- -